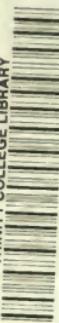
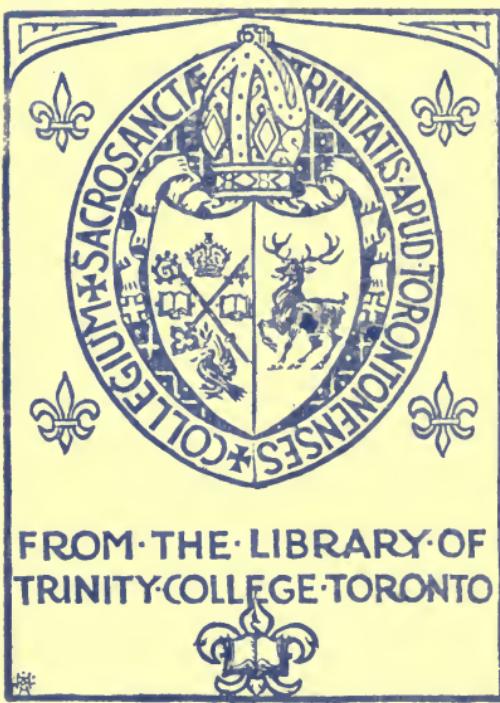
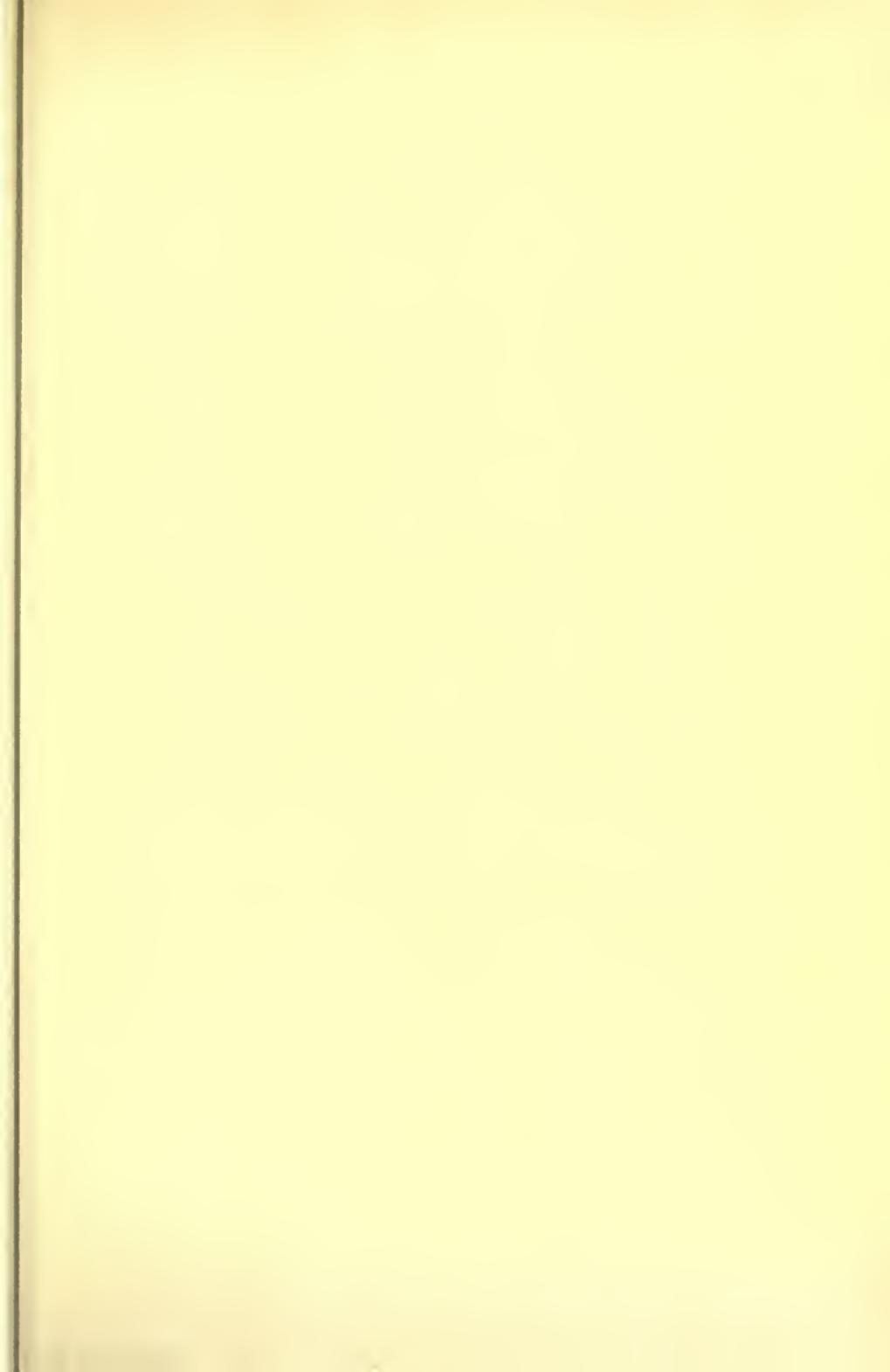

TRINITY COLLEGE LIBRARY

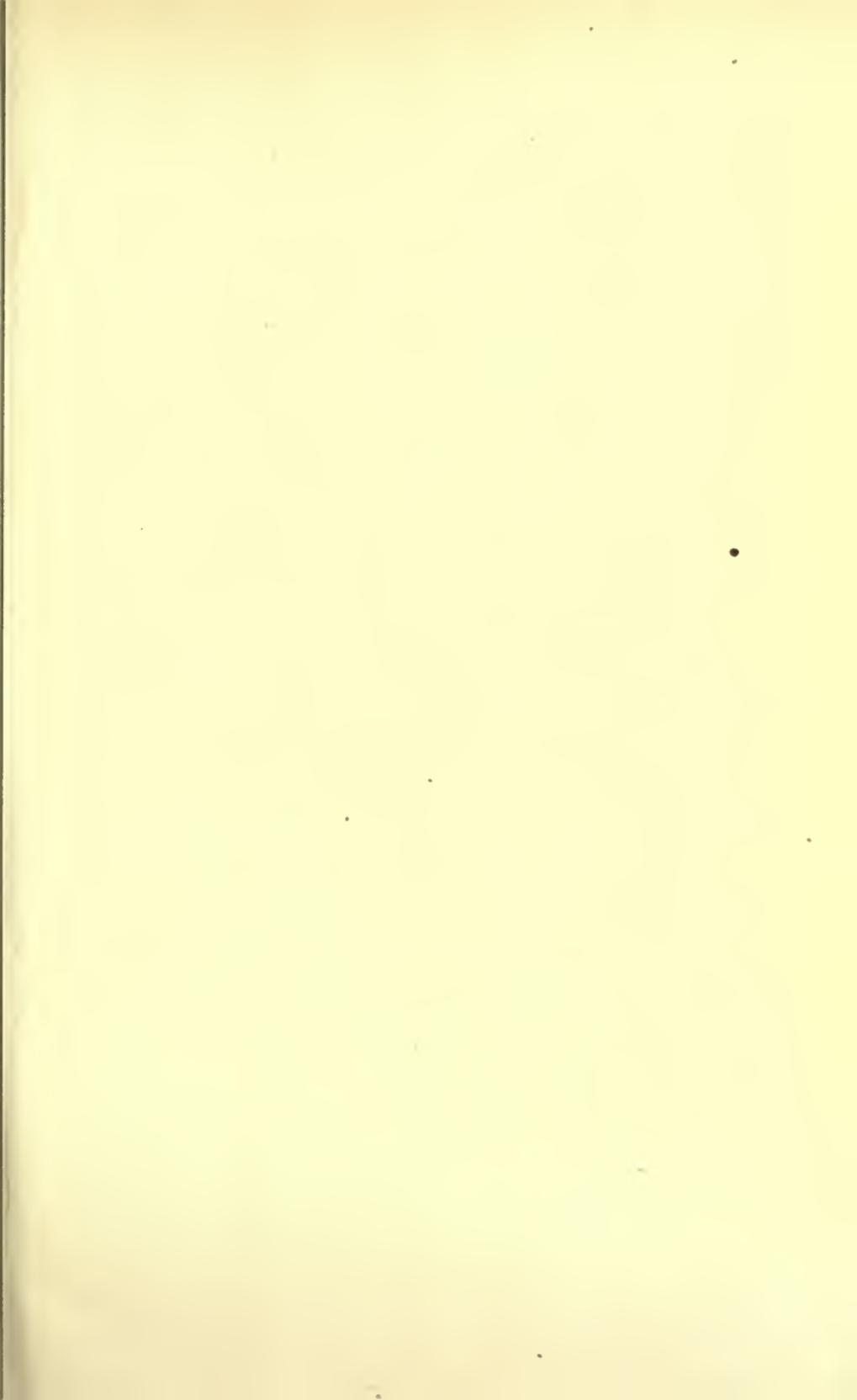

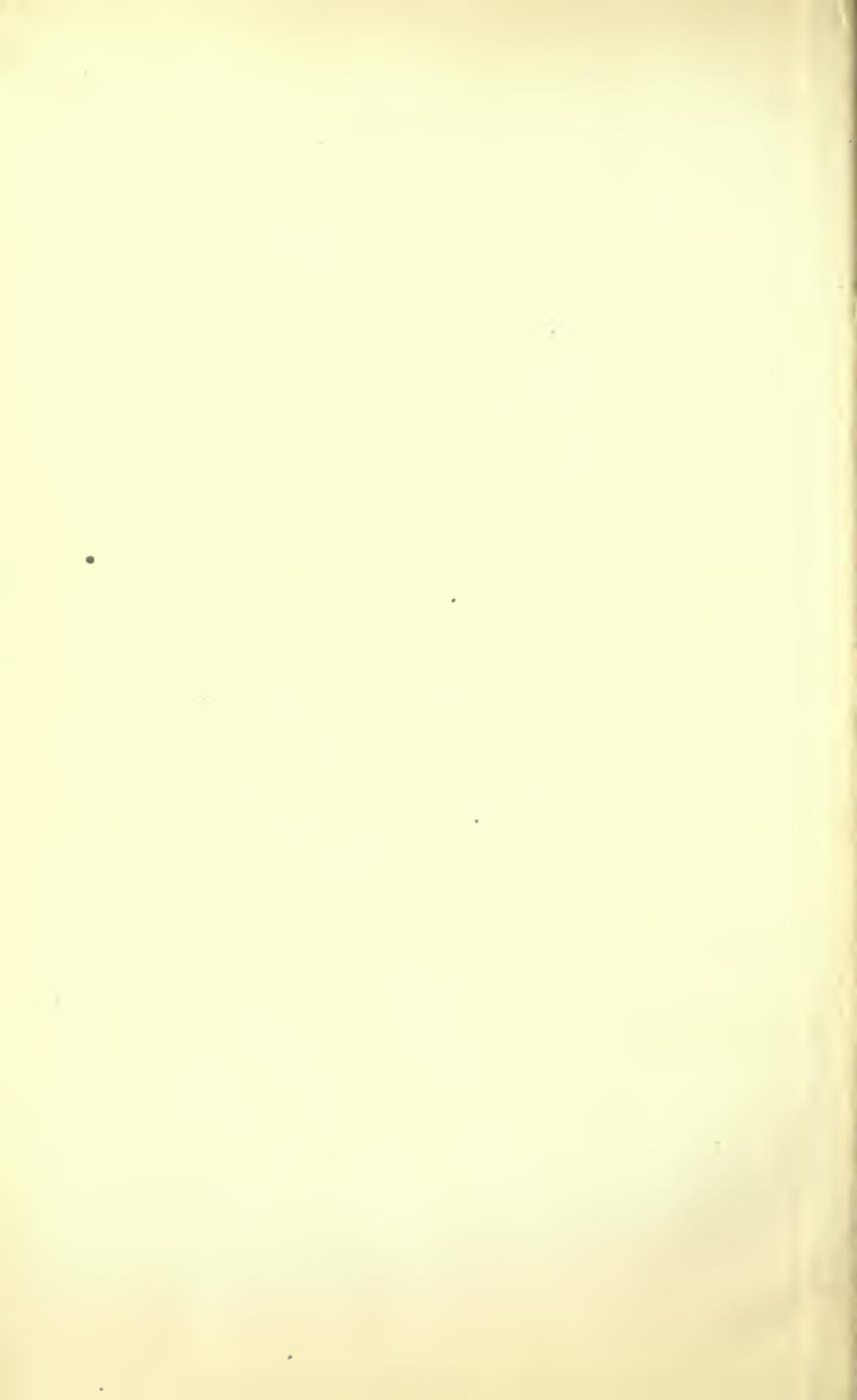
3 1761 027267467

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. LX.
SANCTI AVRELI AVGVSTINI
OPERA (SECT. VIII PARS I):

DE PECCATORVM MERITIS ET REMISSIONE ET DE BAPTISMO
PARVVLORVM AD MARCELLINV M LIBRI TRES, DE SPIRITU ET
LITTERA LIBER VNVS, DE NATVRA ET GRATIA LIBER VNVS,
DE NATVRA ET ORIGINE ANIMAE LIBRI QVATTVR, CONTRA
DVAS EPISTVLAS PELAGIANORVM LIBRI QVATTVR

EX RECENSIONE

CAROLI F. VRBA ET IOSEPHI ZYCHA

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G. m. b. H.)

SANCTI AVRELI AVGVSTINI

DE PECCATORVM MERITIS ET REMISSIONE ET DE BAPTISMO
PARVVLORVM AD MARCELLINVM LIBRI TRES, DE SPIRITU ET
LITTERA LIBER VNVS, DE NATVRA ET GRATIA LIBER VNVS,
DE NATVRA ET ORIGINE ANIMAE LIBRI QVATTVR, CONTRA
DVAS EPISTVLAS PELAGIANORVM LIBRI QVATTVR

RECENSVERVNT

CAROLVS F. VRBA ET IOSEPHVS ZYCHA

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

MDCCCCXIII

LIPSIAE
G. FREYTAG (G. m. b. H.)

BR
60
. C6

V. 60

Typis expressit G. Freytag, Vindobonae.

4365
11.5.65

PRAEFATIO.

Hoc uolumine quattuor Augustini opera continentur, quibus acetate iam proueetior haeresim a Pelagio exortam, a Caelestio propagatam, a Iuliano acerrime vindicatam impugnare coactus est. his apte quattuor libri De natura et origine animae coniunguntur, quibus Augustinus non quidem Pelagianum stilum, sed Pelagianum uenenum reprimit.

I. De peccatorum meritis et remissione et de baptismo paruolorum ad Marcellinum libri tres.

'Eece contra disputare atque scribere cogimur!' (pag. 139, 16). ad id enim tempus 'non scriptis, sed sermonibus et conlocutionibus agebamus, ut quisque nostrum poterat aut debebat', ait Augustinus in Retractatione. cum autem haeresi latius latiusque prospere Marcellinus ei haereticorum quaestiones ad baptismum paruolorum potissimum spectantes proponeret eumque obsecraret, ut illas sibi solueret, multorum animos perturbari uidens et de fide catholica sollicitus amici rogatui obsecutus est et libros De peccatorum meritis et remissione Marcellino dedicatos emisit. opus anno 412 conscriptum est.

Libro primo demonstrat Augustinus mortem non necessitate naturae, sed merito peccati euenisce; Adae peccato omnes de eius stirpe uenturos obnoxios teneri. quare paruulos baptizari oportere, ut originali peccato soluantur. libro secundo exsequitur hominem in hae uita sine peccato esse posse dei gratia adiutum libero ipsius arbitrio neque tamen esse quemquam in hac uita sine ullo peccato causasque addit, eur id fieri non possit. duobus libris iam absolutis in manus eius Pelagii Expositiones breuissimae ad Pauli epistulas uenerunt, in quibus hic non ex sua, sed tamquam ex aliorum persona argumentationem quandam contra originale peccatum profert, quam Augustinus se non refellisse ait, quia sibi non in mentem uenisset talem a quoquam excogitari posse. sed quod duos libros iam

terminauerat, epistulam de hac re ad Marcellinum scribere statuit, quam tertii libri instar duobus prioribus adiunxit.

In titulo huius operis codices dissentunt. itaque praenotationem de Retractationum libro retinuimus. Augustinus 242, 13. 252, 17 breuiter libros ad Marcellinum eos uocat.

Codices. Inter plurimos libros manu scriptos qui supersunt eorum quos iam describimus testimoniis in constituendis uerbis usi sumus.

L Codex *Lugdunensis* n. 603 (520) signatus membr. misc. foll. 192 sacc. VIII—IX exaratus libros de pecc. mer. et rem. foll. 98^b—156^a exhibet; opuseulum de spiritu et littera foll. 167^a—192^b exstat. singulae codicis paginae uersibus uicenis octonis impletur. illud opus a duobus librariis descriptum est, hoc ab uno confeatum esse uidetur. eae partes codicis quae his opuseulis occupantur tribus maioribus lacunis hiscunt. post folia 135^b (pag. 97, 5—99, 17), 180^b (pag. 188, 15—191, 5), 186^b (pag. 207, 21—210, 8) singula folia perierunt. post fol. 119^b unum folium intercidit; quae eo continebantur in singulari folio expleta sunt. inter folia 187^b et 188^a folium dextra parte resectum suo numero carens insertum est (pag. 212, 27 *qua creditur — existimemus* 215, 19). liber de spiritu et littera in fine mutilus est; desinit enim 228, 21 uocabulo *impossibilitas*. correctur manus primae et secundae — in libro de sp. et litt. etiam tertia accedit—utrumque opus misere dilaceratum est. atque m2 multos locos uitiose traditos sanauit, eadem alios licet sanos correctura deprauauit, cf. 7, 10. 10, 20. 13, 7. orthographia prioris operis, si uniuersum genus orthographicum respicias, ad certas leges redacta, alterius operis minus probanda est. notum est genus mendorum latissime patens permutatione uocalium et consonarum oriri. confunduntur autem *ae* et *e*: *questio* *ederitis* *praecor*, *i* et *y*: *cybus paradysus cyrographa sinagoga mysticus*, *i* et *e*: *itenera exestimo*, *o* et *u*: *paruolus cūmisisse*. consonantium commutantur *d* et *t*: *inquit faciad inplead set aliquit*, *b* et *u* saepissime: *acerbatim siuimet al.*, *c* et *qu*: *quur quoheredes sequutus inquoinquinatum corum al.*, *b* et *p*: *scribtura obtio baptismus*, *m* et *n* in uocibus *uolumtas idemtidem*. aspiratio modo contra uulgarem usum admittitur, modo neglegitur: *scisma proibitio exortari orum hunum habundare hausus crehentur macheria cathecumini*; *p* ponitur et omittitur: *temptator redemptor*, *semper absentus*; *s* omittitur: *extinguo execrabilis expecto* al. praepositiones *in* et *con* cum nominibus et uerbis compositac non solent assimilari; ceterae praepositiones

uariant: *adcelerare asserere quemammodum et quemadmodum.* contulit Vrba.

S Codex Salisburgensis S. Petri a. VIII. 29 membr. misc. foll. 239 saec. IX ex exemplari ad legendum difficulti descriptus est. ita enim et multi errores explicantur et fol. 33^a (pag. 34, 6) in mg. signo ī addito ad *bap* litteris minoribus in spatio uaeuo relieto manus prima *tismo* adseripsit. de pecc. mer. foll. 1^a—142^a praebetur, de spiritu et litt. foll. 171^a—239^b prostat. hae codicis partes a duobus librariis edolatae sunt. inter folia 108^b et 109^a duo (quaternionis) folia interciderunt; desiderantur igitur uerba: *in remissionem* 115, 1 — *peccati* 116, 27. omissiones ceterae fere omnes communes sunt huic toti classi. correcturas manus primae liber admodum multas expertus est, manu secunda pauci loci temptati sunt. in rebus ad orthographiam pertinentibus plerumque cum codice *L* conspirat. contulit Guil. Weinberger.

V Codex Vossianus Latinus Leidensis 98 membr. misc. in 4° foll. 157 saec. IX scriptus libros de pecc. meritis foll. 1—49, opuseulum de natura et gratia foll. 90—117 exhibet. is qui codicem descripsit retractando multas maculas abstersit, plures locos corruptos manui secundae et tertiae emendandos reliquit. manus secunda in mg. saepius etiam lectiones uariantes apposuit uelut fol. 91 (234, 4. 21), 97^a (249, 3) proba lectio tamquam uarians traditur, 97^b (249, 26). in marginibus singularum paginarum passim glossae a m2 et m3 appictae sunt: fol. 90^a *uide LXVIII capitulum retractationum ubi ex hoc libro loquitur*, fol. 96^a *quid sit peccatum*, fol. 99^b *Quomodo oculus uideat*, fol. 103^a *de his qui desperant*, cf. pag. 291, 18. contulit S. Reiter.

P Codex olim Corbeiensis (= Benedictinorum Corbeiensis 206) nunc Parisinus 12213 membr. misc. foll. 108 saec. X exaratus foll. 1—64 de pecc. meritis, foll. 78^b—108 de spiritu et littera complectitur. singulae paginae 28 lineas habent. librum Benedictinos in adornanda editione sua usurpasse et lineae rubrica ductae et quaedam adnotationes ostendunt. fol. 24^a adscriptum est: *hic deē foliū unū.* manus saec. XII folium minoris formae inseruit, in quo omissa supplentur (pag. 57, 12). item fol. 37^b in margine adnotatum est: *Et hic deē foliū unū.* m. saec. XII quae omissa erant in folio minoris formae expleuit (pag. 89, 20 *quantus — cognoscendum cum 92, 15*). ceterae omissiones a Benedictinis notatae

sunt. correctiones maximam partem ad librarium ipsum referendae sunt. contulit Vrba.

G Codex Sangallensis 171 saec. X libros de pecc. meritis pag. 231—333 exhibens multum manu prima, etiam plus manu secunda correctus est. tractatus de spiritu et littera pag. 356—402 exstat, quae 32 uersuum sunt. haec pars codicis pauca uestigia manus eastigantis ostendit. eius inscriptio pag. 155 omissa haec est: *explīc liber scī agustini de unico baptismo. incipit de spū et littera* (litt. mai.). subscriptione codex in fine mutilus caret; desinit enim uoce *testimonia* pag. 228, 8.

K Alterius familiae testis locupletissimus codex Augiensis XCV membr. misc. foll. 116 saec. X conscriptus tres libros de pecc. meritis foll. 1—41^b, opusculum de spiritu et littera fol. 41^b (*Incipit liber de spū et littera augustini ep̄i*) — fol. 62^b praebet. in singulis paginis 34 lineae incisae sunt. eae partes codicis quas haec opusecula complent multas emendationes seribentium manibus expertae sunt; manus secunda autem non solum innumeros locos sanauit sed etiam et singulas uoculas et totas sententias omissas expleuit, cf. 3, 8, 6, 15, 16, 7, 1, 10, 9, 2, 3, 10, 2, 24, 11, 15, 14, 21, 16, 4, 18, 4, 23, 23, 24, 12, 25, 11, 36, 20, 59, 6 al. ex libro de spiritu et littera cf. 160, 22, 179, 27. sed ne hic quidem corrector omnia quao seriba omiserat restituit, cf. 4, 2, 5, 5, 28, 26, 168, 4, 226, 18. sunt itidem loci quos licet integros deprauauerit (cf. 4, 13, 16, 8, 21, 13, 7, 22, 6, 24, 16, 167, 18, 229, 6), corruptos corruptiores reddiderit: 6, 9, 174, 16, 192, 7, 224, 4, 226, 15, 227, 18, 228, 4. manus tertia unum uocabulum m̄2 emendatum mutauit 170, 4. iam si quaeratur alteriusne codicis auxilio nisus corrector secundus negotium emendandi factitauerit, eum lacunas quibus codex hiat nisi alio codice ad subsidium adscito explere non potuisse certum est. ac duobus quidem locis alicuius codicis lectiones profert, cf. 83, 15, 87, 1; sed plerisque aliis locis correctorem alio codice non inspecto suis coniecturis emendasne non est dubitandum. contulit Vrba.

A Codex Parisinus 9546 membr. misc. foll. 103 saec. XI confectus Retractione praemissa libros de pecc. mer. foll. 61^b—103^b continet. fol. 1^a infra legitur: *Sum ex libris Iōis à Nierken, qui me emit à Magistratu Aurihenensi 2. Maii 1588. liber ab uno librario exaratus ab eodemque passim correctus est. praeter hunc duo alii a tempore librarii non multum distantes libro perpurgando operam nauarunt; de manu secunda cf. 24, 13. in margine etiam*

scholia addita sunt: *Hic dicit de enoe et helia. expositio apostoli. hic dicit parvulos qui hinc exeunt sine baptismo non tantum cruciari al. codex duobus locis manifestae interpolationis speciem prae se fert: 3, 6. 42, 14.* contulit Vrba.

C Codex Casinensis CLXIII membr. misc. saec. XI foll. 2—84 de peccatorum meritis, foll. 84 (*Ineipit liber de spiritu et littera*) — 127 de spiritu et littera praebet. manus prima correctrix nihil fere nisi menda ad orthographiam pertinentia sustulit. latius grassatur in 2, quae praeterea etiam notas et glossas in mg. appinxit ut fol. 40^b. 61^b. 75^b al. liber etsi ex antiquo exemplari originem ducere uidetur tamen omni uitiorum genere foedatus et 115, 8 interpolatus est. contulit Vrba.

M Codex olim Bobiensis nunc Mediolanensis Ambros. S. 55. sup. membr. mise. foll. 134 saec. XI—XII exaratus est. libri de pecc. meritis foll. 1—63 occupant. codex multum correctus et uitiis multifariam deformatus aliquot ueras scripturas offert.

T Codex Vaticanus Latinus 461 saec. XI ex. scriptus libros de pecc. meritis et de spiritu et littera continens bis est correctus, manu librarii et manu recentiore. codex ad emendationem parui pretii dicendus est. contulit Vrba.

Omnis codices, quos ad constituenda uerba adhibuimus, in duas familias discedunt, quarum unam codices *LSVPG* efficiunt, alterius testes quamuis fide et auctoritate diuersi *KACMT* exstant. atque illos artissima affinitate coniunctos esse eum multa alia docent (cf. 17, 22, 18, 18, 22, 19, 2, 9, 20, 21, 22, 22, 7, 23, 10, 24, 19, 28, 7, 29, 20, 31, 10, 32, 9, 11, 37, 5, 17, 47, 23, 52, 8, 56, 3, 66, 9, 25, 76, 11 al.) tum duo glossemata, quibus eorum origo proditur: 75, 6 *oratio brevis perfectaque*, 150, 22 *deo gratias*. horum natuitatis communionem integritas orationis (cf. 56, 3, 74, 22, 78, 12) et praestantia lectionum arguunt, cf. 7, 14, 83, 22, 118, 12 a¹. eum autem omnes codices ex uno archetypo originem trahant, non est mirum saepius libros manu scriptos eiusdem classis inter se dissentire, saepe lectiones eiusdem familiae cum scripturis alterius classis conuenire, cf. 23, 25, 37, 17, 60, 2, 80, 18 al. inde erat consequens, ut plerumque familiae *KACMT* auctoritatem pressius sequeremur, aliis autem locis, quibus testimonia alterius classis maiorem ueritatis speciem habere uiderentur, huic adstipulari non cunctaremur. id maxime pertinet ad locos scripturae sacrae. persaepe enim accidit, ut *K* eterum probabilis testis Vulgatae lectiones promat, cf. 40, 2.

104, 9. 146, 5. cum uero inter omnes constet Augustinum Italam quae dicitur secutum esse, talibus locis memoria alterius familiae praferenda erat, quamquam minime contenderimus classem *LSVPG* ubique Italam offerre. sed haec difficillima causa diligentiori inquisitioni reseruanda est.

Praeterea eorum codicum qui sequuntur alios totos comparuimus, aliorum maximas partes excussum neque eorum uarietatem in adnotationem recepimus. eorum hi ad classem *LSVPG* referendi sunt: codex Mus. Brit. (Libri bibl. Regiae) 5. B. II saec. XI. codex Casalinus 83 (73) saec. XI—XII. codex Darmstadtensis 524 saec. XI—XII. codex Lipsiensis Uniu. 252 saec. XIV. codex Uniu. Pragensis XIV. D. 22. 2530 saec. XIII ex. codex Vindobonensis 838 (Rec. 3320) saec. XII. codex Parisinus (Nouv. Fonds) 11654 uariantes scripturas octo codicem continens (Apparatus Benedictinorum foll. 171^a—185^a sic praenotatus: [Tom. 7. Sti. Germani] De baptismio parvulorum ad 5^e Ms. 1^m Tellerium olim S^{ti} Amandi. 2^m Beccense. 3^m pratellense. 4^m S^{ti} Remigii. 5^m Corbeiense 206. 6^m laudunense. 7^m Casalis Benedicti. 8^m Cigiranni). codex Parisinus (Nouv. Fonds) 11646 collationes codd. Vaticanorum Latinorum 461 saec. XI ex., 445 saec. XV, 501 saec. XV continens, qui litteris *a*, *b*, *r* signati sunt.

Alteri classi codicibus *KACMT* repraesentatae assignandi sunt: codex Goerresianus 51 in 4° mai. foll. 190 saec. IX—X e monasterio S. Maximini, nunc Monacensis. codex Scaphusiensis 28 saec. XI ex. codex Casinensis CLXVII saec. XII. codex Oxoniensis bibl. Canonicae (Auct. eccles.) 171 saec. XII—XIII. codex Stuttgartensis 256 saec. XIII.

II. De spiritu et littera.

Liber de spiritu et littera anno 412 scriptus est. commemoratur enim in opere *De fide et operibus* (CSEL XLI 62, 2) initio anni 413 condito. quid Augustinum commouerit, ut hunc tractatum elucubraret, ex ipsius initio comperimus. lectis opuseulis, scilicet de peccatorum meritis et remissione, sibi dedicatis Marcellinum rescriptsse Augustino eo moueri se, quod in superiore opere legisset fieri posse, ut sit homo in hac uita sine peccato, si uelit, adiutus a deo, nec tamen ullum umquam in hominibus tam perfectae iustitiae exemplum extare. hinc Augustino occasio data est contra Pelagianos disputandi, qui docebant sine dei adiutorio uim uoluntatis humanae per se ipsam iustitiam perficere posse, ostenditque

non lege nos diuinitus adiuuari ad operandam iustitiam, sed ipsam uoluntatem nostram, sine qua nihil boni operari possumus, spiritus gratiae auxilio egere. refutatis deinde haereticis Pelagianorum doctrinis ad quaestionem initio operis propositam recurrens probat perfectam in hominibus iustitiam sine exemplo esse, nee tamen esse impossibilem.

Antequam codices percensere aggrediamur, liceat monere hunc librum in opere Augustini De fide et operibus (CSEL XLI 62, 6), cuius memoria codicibus uetustissimis et optimis nititur, praenotari: De littera et spiritu. cum autem nostri libri manu scripti usitatum titulum preeferant neque Retractionum editio non suffragetur, hunc retinendum esse censuimus.

Codices quibus in constituendo textu usi sumus omnes fere *Codices.*
iidem sunt quos in praecedenti opere descripsimus:

- L Codex Lugdunensis 603 (520) saec. VIII—IX cf. pag. II.
- S Codex Salisburgensis Sti Petri a. VIII. 29 saec.
IX cf. pag. III.
- P Codex olim Corbeiensis nunc Parisinus 12213
saec. X cf. pag. III.
- G Codex Sangallensis 171 saec. X cf. pag. IV.
- K Codex Augiensis XCV saec. X cf. pag. IV.
- C Codex Casinensis CLXIII saec. XI cf. pag. V.
- T Codex Vaticanus Latinus 461 saec. XI ex. cf. pag. V.
- O Restat unus codex Oxoniensis Laud. Misce. (sic enim
omissis uincinis pag. 154 et 422 scribendum erat) 134, qui saec. X in
confectus 110 foliis constat. liber de spiritu et littera fol. 15 Retracta-
tione praemissa fol. 16^a incipiens hac inscriptione inducitur: *Incipit
de spiritu et littera ad marcellinum liber primus augustini aurelii
opuscula*, desinit fol. 48^a; libros contra duas epistulas Pelagianorum
fol. 48^a—108 exhibet. codex a compluribus librariis scriptus
quattuor expertus est correctores. paucae correcturae ad m1, m3,
m4 referenda, plurimae m2 tribuendae sunt. exemplar enim, ex
quo descriptus est, difficile ad legendum fuisse uidetur. nam
fol. 31^b (pag. 189, 9) in margine adnotatur: *quere in aliis codicibus*;
saepius in lineis uacuis relictis uerba litteris minoribus uel maioribus,
certe ab aliis differentibus reposita sunt; cf. etiam fol. 36^b notam
in margine adscriptam. libri contra duas epistulas Pelagianorum
maximam partem correctionibus m1 et m2 foedati sunt. post
fol. 52^b unum quaternionis folium periit; desiderantur uerba: 433,

20 *per legem — peccatum* 436, 8. fol. 55^a (441, 12) post *operor illud* uerba lin. 7 *sed quod habitat — operor illud* alia manu repetita m2 delenda assignantur. eadem manu uersus sequentes (*Apertius — disputauimus*) exarati sunt. contulit Vrba.

Omnis codices quos enumerauimus in duas classes diuiduntur: unius sunt *LSPG*, ad alteram pertinent *KOCT*, cf. 155, 13. 156, 11. 158, 15. 160, 15. 24. 161, 10. 24. 164, 1. 166, 27. 169, 5. 25. 171, 12. 173, 9. 176, 24. 181, 10. 28. 183, 18. 185, 24. 194, 18. 201, 8. 202, 29. 205, 17. 23. 207, 23. 208, 14. huius auctoritatem securi sumus. ubi uero deformem quandam lectionem praebere eam manifestum erat, ex altera classe probabiliores scripturas repetere non dubitauimus. ceterum quod in superiore opere cognouimus in singulis rebus codices utriusque classis coire, in aliis libros eiusdem familiae in diuersas partes abire neque hic rarum est, cf. e. gr. 188, 16. 189, 23. 190, 1. 202, 20. 203, 7 al.

Praeter hos codices priori classi (*LSPG*) addendi sunt alii quos conferendos curauimus: codex Musci Brit. 5. B. II saec. XI, codex Mus. Brit. (Add.) 10941 saec. XII, codex Darmstadtensis 524 saec. XI—XII, codex Uniu. Lipsiensis 252 saec. XIV, codex Oxoniensis Laud. Misc. 117 saec. XI—XII (iudicio praesidis eius bibl.), codex Parisinus 12211 (Beccensis) saec. XII, codex Vindobonensis 1593 (Lun. Q. 15) saec. XIII.

Ad alteram familiam (*KOCT*) numerandi sunt: codex Scaphuensis 28 saec. XI ex., codex Stuttgartensis 256 saec. XIII, codex Casinensis CLXVII saec. XII.

III. De natura et gratia.

Hoc opere Augustinus Pelagii tractatui ‘De natura’ respondet, quem Timasius et Iacobus, dilectores et aliquando Pelagii discipuli, ei tradidérunt petentes, ut se de ea quaestione doceret. Augustinus protinus intermissis aliis laboribus quibus tunc ipsum occupatus erat defensionem gratiae contra Pelagii naturam aggressus rem ita egit, ut errorem redargueret, nomen errantis taceret; dicit enim in posteriore scriptione De gestis Pelagii XXIII 47 (CSEL XLII 101, 12): *nec sic tamen operi meo, quo eundem librum refelli, Pelagii nomen inserui facilius me existimans profuturum, si seruata amicitia adhuc eius uerecundiae parcerem, cuius litteris iam parcere non deberem.* librum anno 415 elaboratum esse ex Pauli Orosii Apologetico libro 3, 5 (CSEL V 607, 6) et ex Augustini epistula CLXIX (CSEL

XXXXIII 621, 20) apparet. anno 417 in manibus Timasii et Iacobi fuit (cf. De gestis Pelagii XXIV 48 pag. 102, 7 sqq.). Augustino autem magna gratia habenda est, quod maiores partes Pelagii scripti nobis seruauit, ut non solum de eius doctrina, sed etiam de eius sermone iudicare possimus.

- L** Codex Lugdunensis 608 (524) membr. misc. iudicio *Codices.* Leopoldi Delisle qui in *Notices et Extraits des Manuscrits de la bibl. Nationale et autres bibliothèques* t. XXIX 388 sqq. eius descriptionem confeicit saec. VIII ex. scriptus hunc librum foll. 20^a—50^b exhibet. codex madore corruptus (cf. foll. 26, 27, 28), hic illie membrana perforata est, at non solum litterae sed etiam uocabula perierint. opuseulum ab uno librario descriptum, qui ipse multis locis errores emendauit, alterius correctoris manum expertum est, a quo plurimae deprauationes sublatae, multa omissa uocabula et omissae sententiae s. l. aut in mg. reposita sunt (cf. 234, 13, 235, 6, 238, 3, 245, 5, 250, 18, 252, 24, 272, 7, 275, 4, 276, 18 al.); 238, 9 corruptionem intulit. ceterum codex a multiplici mendorum genere quibus codices foedati esse solent immunis est. de orthographia plerumque ad certas leges exacta haec fere memoratu digna uidentur: *pedagogi questio penitet precepta aegeo piae* (adu.) *mansuetatio;* *orreo ymno habundo;* *ammitto* (adm.) *ammoneo assit;* *freneticus triumfas;* *in ante l et r non assimilatur;* *impossibilis impero;* *querella* (recte), *quur;* *extinguo* et *extingo expecto exulto;* *consumare suplico* al. contulit Vrba.

- D** Codex Parisinus n. 2095 signatus membr. misc. saec. IX exaratus olim a Sichelmo quodam ‘sancto Dionysio donatus’ codicibus Colbertinis insertus et in bibl. Nationalem translatus est. hoc opus foll. 19—47 prostat. folium primum manu posteriore restitutum est, cetera folia ab uno scriba edolata atque passim correcta sunt; saepius manum correctricem alteram passus est, quae etiam sententias interpunetionibus distinxit. hunc codicem Benedictini in adoranda editione sua Colbertini nomine signauerunt. contulit Vrba.

- P** Codex Parisinus 9544 membr. misc. foll. 214 saec. IX litteris pulcherrimis scriptus opuseulum de natura et gratia foliis 25—65 exhibet. hic codex eosdem tractatus eodemque ordine decurrentes atque superior offert. pars codicis nostrum opuseulum conservans ab uno scriba confecta ab eodemque multis locis emendata est; correcturae m2 rariores sunt. in rebus orthographicis hic codex et superior cum L semper fere conspirant. contulit Vrba.

R Codex Remensis 393 (E. 285) membr. misc. foll. 172 saec. IX confectus ab Hinemaro archiepiscopo sanctae Mariae Remensi donatus liberum foll. 13—34 praebet. ea opuseula, quae duobus superioribus codicibus Parisinis continentur, etiam in hoc codice eodem ordine se excipiunt. praeter librarii correcturas multis locis manu secunda correctus est. codicem Maurinos adhibuisse ex nota appetit pag. 260, 19 M = 252, 27. 28. contulit Vrba.

V De codice Vossiano Latino Leidensi 98 cf. pag. III.

B Codex Bernensis 176 membr. misc. saec. XI exaratus hoc opus foll. 6—14 complectens ad emendationem parui pretii est. contulerunt Vrba et Zyeha.

C Codex Carnutensis 93 (48) membr. misc. foll. 128 saec. X scriptus eadem opera exhibet atque codices *DP* et praeterea *aliquot authoritates ex libris sc̄i augustini*. hic tractatus folia 16^b—40^a occupat. Benedictinorum codex Carnutensis non hic est sed cod. Carnutensis 60 (97) saec. XII eadem scripta atque ille præbens nisi quod in fine mutilus est.

E Codex olim Corbeiensis nunc Parisinus 12210 membr. misc. foll. 185 saec. X scriptus est. de natura et gratia foll. 148^b—180 complectitur. quae opuseula praeterea continet cf. CSEL XLII pag. VI. liber ab uno librario exaratus multis correcturis deformatus est, quarum maxima pars ad m1 referenda est, pauciores ad m2 et m3. contulit Vrba.

Praeter hos codices alios contulimus nequē tamen eorum uarietatem adnotationi criticae inseruimus. sunt autem hi: cod. Tauriensis I. V. 5. saec. XII ex. simillimus codici Carnutensi 93 (48), cf. 274, 15; cod. Sessorianus 97 (1542) saec. XIII (Bibl. Nazionale Vittorio Emmanuele a Roma), qui codici Remensi 393 proxime accedit; codex Casalinus 83 (73) saec. XI—XII cum codice Bernensi 176 conuenire solet. e codice Vaticano 4991 descripta sunt folia 637^b—639 et fol. 690 (Auctarium), quibus uariantes codd. Vaticanorum Lat. 458. 500. 501. 655. 656 ad hoc opus continentur (cf. 274, 27); codex Uniu. Pragensis XIV. D. 22. 2530 saec. XIII persaepe Lugdunensi 608 adstipulatur; codex Vindobonensis 1471 (Rec. 1990) saec. XIV cum codice V communes habet multas lectiones; codex Metensis 232 saec. XI, eniū uarietatem iam receptam cum nihil ad recensionem ualere uidetur remouimus. codicum bibl. cath. Sarisberiensis 117 saec. X, qui medium quandam

uiam tenet modo *RE* modo *LPV* sectans, et Carnutensis (60) 97 insignes locos comparandos eurauiimus.

Quamquam non dubitandum est, quin aliquod archetypum fuerit ex quo omnes codices deriuati sunt, id quod lacunis corruptelisque multis omnibus codicibus communibus euincitur, tamen suas quisque proprietates prae se ferunt quae ut in certas classes distribuantur dissuadeant. codices *LP* tot locis suarum lectionum praestantiam probauerunt (cf. 239, 13. 242, 6. 250, 11. 282, 3. 286, 11. 287, 25. 297, 16), ut eis primas deferre non dubitauerimus; hic illie aemulum de principatu nacti sunt cod. *V*. hos codices pressius secuti sumus. ubi hi destituerunt (cf. 281, 28), ad aliorum codicum testimonia optima quaeque e singulis repetentes orationem refinximus.

IV. De natura et origine animae libri quattuor.

Quaestio quae est de natura et origine animae Augustinum non semel, sed per totam fere uitam exerceuit. in opere quodam de origine animae hominum singulorum, utrum ex illa primi hominis ac deinde ex parentibus propagarentur an sicut illi uni sine ulla propagatione singulae singulis darentur, se nescire confessus est, uerum tamen se scire animam non corpus esse, sed spiritum. quae uerba Vineentio Victori, iuueni in Mauretania nato, qui sectator Rogatistarum fuerat, postea autem catholicae communicauit, non sunt probata. itaque duos libros ad Petrum presbyterum Hispanum, apud quem Augustini libros legerat, scripsit, in quibus Augustinum nominatim reprehendit, quod tractatus sui iudicium deuorasset neque se posse exhinc aliquid determinare professus esset (pag. 381, 5. 6). hos Vincentii Victoris libros Renatus monachus, homo quidem laicus, sed firmissima fide, diligenter descriptos Caesarea, ubi uersabatur, aestate anni 419 Hippo nem transmisit, quos tamen Augustinus, quod longius absens fuerat, autumno illius anni accepit. is opusculis leetis librum primum ad Renatum scripsit. librum secundum epistulae forma confectum ad Petrum presbyterum direxit. iam in hoc libro (pag. 341, 9) aperuit se ad Vincentium Victorem ipsum scribere uelle. quod consilium aliquanto post, id est initio anni 420 eum exsecutum esse uerisimile est.

Hoc loco de titulo horum librorum pauca uerba addi oportet. in libro *Retractationum* (cf. pag. 420) eorum titulus scribitur: *De anima et eius origine libri quattuor* et pag. 125, 9 (ed. Knoell)

breuiter notatur: *ad Vincentium Victorem de animae origine scriptis-*
mus. cum autem nostri codices omnes praenotationem *De natura*
et origine animae libri quattuor praebeant, nostrum esse existimauimus
 titulum codicibus traditum seruare.

- Codices.*
- A Codex Parisinus (Sangermannensis = uetustissimus Germanensis Benedictinorum) 12207 membr. misc. foll. 144 saec. IX scriptus praeter nostrum opus haec opuscula quae in catalogo non commemorantur continet: *Sermo arianorum* foll. 56^b—59^b, *Contra sermonem arianorum* foll. 60^b—76^b, *De coniugiosis adulterinis* foll. 76^b—97^a, *Augustini epist. 36* foll. 97^a—106^b, *Contra aduersarium legis et proph.* foll. 107^b—144^b. singulae paginae sunt uersuum 28. quattuor libri de natura et origine animae foll. 1^a—56^a occupant. codex multifariam corruptus est. hic illic uocabula tradita sunt, quae barbare sonant. nullus autem error in eo frequentior est quam singularum litterarum et syllabarum et in mediis uoculis et in extremis omissione: 310, 15. 315, 9. 316, 22. 319, 3. 15. 328, 6. 333, 15. 335, 5. 338, 18. 340, 25. 342, 8. 16. 343, 2. 29. 345, 19 al. totae sententiae per homoeoteleton exciderunt: 317, 17. 361, 3. 382, 24. 383, 4. 397, 7; aliae omissiones talem explicationem respuunt: 331, 10. 347, 1. 383, 13. 386, 2. 394, 21. pauca quaedam iam m1 emendauit. denique mendis quae ex uocalium et consonarum permutatione originem trahunt hic codex refertus est. contulit Vrba.
  - B Codex Valentianus 162 (154) membr. misc. in 4° foll. 211 saec. IX—X exaratus hos libros foll. 1—74^a offert. unde originem ducat ex adnotatione fol. 1^a patescit: *liber ecclesie S. Amandi in pabula.* codex ab uno librario confectus et m1 et m2 multum correctus est. contulit Vrba.
  - C Codex Valentianus 163 (155) (Sti Amandi) membr. misc. sacc. X scriptus est. hoc opus folia 58—137^b occupat. m1 multos locos corruptos emendauit, m2 plura quae omissa erant in margine addidit. hic codex multas lectiones cum B communes habet (cf. 304, 5. 6. 308, 3. 8. 9. 310, 24. 321, 18. 330, 19. 336, 21. 342, 11. 345, 19. 346, 15 al.), multas uero non solum ab hoc sed etiam a ceteris codicibus prorsus alienas, cf. 305, 22. 306, 1. 312, 30. 316, 20. 25. 333, 12. 340, 18 al. contulit Vrba.
  - D Codex Treuericus 149 membr. misc. saec. X diligentissime scriptus paucis locis correcturas m1 et m2 expertus est. lacunis

foedatus est 322, 18. 333, 5. 394, 26. 417, 19. codici in uniuersum princeps locus assignandus est. contulit Vrba.

E Codex M o n a c e n s i s 13061 (R a t. c i u. 61) membr. misc. saec. XII exaratus est. hic codex a ceteris quibus usi sumus primum ordine librorum discrepat; sequuntur enim librum I libri III et IV, liber II ultimum locum obtinet. tum unus maiore lacuna in libro III hisicit; desiderantur enim uerba: 363, 7 *sentire — uiuamus* 365, 7; unus glossemate 337, 12 insignis est. easdem proprietates ostendunt codex S a n c t a e C r u c i s 77 (Heiligenkreuz in Austria inferiore) saec. XII—XIII, codex Z w e t l e n s i s (Zwettl in Austria inferiore) 147 saec. XII, cod. M e l l i e n s i s 27 saec. XIII, quos contulimus, sed in adnotationem non recepimus. hi 356, 26 *inse- ruerit* praebent. contulit A. Schreiber.

F Codex P a r i s i n u s (C o r b e i e n s i s) 12208 membr. misc. foll. 84 saec. XI scriptus foll. 1—21 libros I et II de animae origine, foll. 21^b—41^b de coniugiis adulterinis, foll. 41^b—51^a Augustini epist. 36, foll. 51^a—84^b contra aduersarium legis et proph. exhibet. in margine summo fol. 1^a haec appicta sunt: *Ex libris Corbeiensis abbatiae et Sti Germani a Pratis N. 250. 2, olim 221.* codex ab uno scriba edolatus et m1 quae aut scribentis aut coaeui correctoris est et m2 multo posteriore emendatus est. hunc Benedictinos adhibuisse ex adnotationibus fol. 14 appetat. contulit Vrba.

G Codex M e t e n s i s 226 membr. misc. saec. X—XI confectus ex tribus codicibus uariis manibus conscriptis constat qui uno uolumine conglutinati sunt. liber neque paginarum neque foliorum numeris instruetus est. pars media libros ad Renatum et ad Petrum (qui liber in catalogo desideratur) complectitur. in fine libri secundi subscrribitur: *Explicit ep̄ta ad petrum presbiterum. Incipit ad uincentium uictorem de eadem re liber primus.* neque tamen liber ad Vincentium Victorem sequitur sed Augustini epist. 166. ea pars codicis quae hos libros continet a pluribus librariis confecta est. correcta non est nisi manibus scribentium. ad emendationem non multum ualeat. contulit Vrba.

H Codex P a r i s i n u s 13369 membr. misc. saec. IX exaratus est. ad eius originem spectant quae fol. 1^a notantur: N. 1283. ol. 220 *Sti Germani a Pratis* et fol. 1^b: *Sti Petri Corbeiensis.* duo libri ad V. Victorem folia 80^a—115^a occupant. liber mendose descriptus a duobus contemporaneis correctoribus purgatus est qui terminis non anguste circumscriptis emendandi negotium factitauerunt neque

non aliquid bonae frugis plenum ad perpoliendum codicem attulerunt corrigendo ea quae a librario mendose erant exarata. ceterum hic codex locis 387, 4. 11. 392, 25 suam bonitatem probauit. contulit Vrba.

I Codex Treuericus 160 membr. misc. foll. 91 saec. IX conscriptus foll. 1^a—33^b duos libros ad V. Victorem exhibet. libri ab uno librario diligenter descripti sunt. idem opus relegit et retractauit et multos locos quos uitiose transcripserat emendauit, cum non solum litteras redundantes deleuit, omissas suppleuit, mendose scriptas litura correxit sed etiam omissas uoces et sententias loco debito superscripsit aut in margine apposuit. alterius correctoris manu aliquot lacunae expletiae sunt. saepius accentus syllabis superscripti deprehenduntur: *miscéres uagine* al. hic codex quanto Treuericum 149 uetustate saperat tanto bonitate ei post-habendus est.

T Codex Trecentis 1085 membr. misc. saec. XI libros III et IV offerens quamquam saepius cum codicibus deterioribus conuenit tamen aliquoties aut solus aut optimis suffragantibus natius lectiones conseruauit aut tales quae uero proxime accedant, cf. 362, 23. 387, 11. 388, 23. contulit Zyeha.

M Codex Monacensis 15826 (Sal. cap. 26) membr. misc. in 2°, foll. 100 saec. IX in catalogo scriptus esse dicitur. liber ad Renatum foll. 83^b—91^b exstat. codex ex archetypo quod ad legendum difficile fuisse uidetur ab uno librario litteris characterem langobardicum imitantibus descriptus est. correcturas manus scribentis expertus est. codici in uniuersum maior auctoritas tribuenda est. contulit Vrba.

Omnis codices quibus in textu constituendo usi sumus ex uno aliquo archetypo originem trahere cum uerborum consensu tum errorum communione confirmatur. discedunt autem, si tantummodo eos respicias qui quattuor libros offerunt in duas classes, quarum unam *DE* efficiunt, cf. 304, 5. 6. 8. 11. 305, 4. 13. 306, 19. 307, 22. 26. 308, 3. 310, 24. 328, 20. 330, 19. 346, 19. 348, 26. 349, 8. 9. 354, 5. 369, 2. 370, 18. 387, 4. 11. 390, 25. 393, 1. 395, 9. 396, 26. 401, 13 al. in libro primo *M* eis adstipulari solet. alteri familiae adnumerandi sunt *ABC*, cf. 360, 10. 370, 18 et locos ad *DE* notatos. hic illic et probas lectiones et corruptelas ex altera in alteram familiam inruere non mirum est, cf. 371, 5. 25. 381, 16. in libris III et IV codicibus *BC* saepe *IT* suffragantur.

Praeter codices quorum testimonia usurpauimus eos qui sequuntur ita examinauimus, ut certis quibusdam locis quantum scripturae cum nostris aut consentirent aut ab eis recederent inuestigaremus. atque quattuor libros complectuntur codex Dauensis 275 saec. X—XI, codex Paris. bibl. Armamentarii (de l'Arsenal) 841 (424) saec. X—XI, codices Oxonienses Bodleiani 804 saec. XII et 387 saec. XIII, codex Casinensis CLXI saec. XIII, codex Vaticanus Latinus 445 saec. XV. hi omnes ad classem *ABC* pertinent. codices Mellicensis, Sanctae Crucis, Zwetlensis, quos in descriptione codicis *E* commemoeravimus, familiae *DE* coniungendi sunt. codex Scaphusiensis 36 saec XI ex. libros duos ad Vincentium Victorem exhibens cum codice Parisino 13369 facere solet.

V. Contra duas epistulas Pelagianorum.

Fidelium fratrum cura et uigilantia dueae Pelagianorum epistulae, quae per Italiam clam circumferebantur, detectae atque ad Bonifacium papam delatae sunt. alteram epistulam Julianus, ut dieebatur, Romam miserat, alteram idem cum decem et octo quasi episcopis, qui epistulam tractoriam subscribere recusauerant, Thessalonicam ad Rufum episcopum direxerant, ut eum ad suas partes perduerent. Bonifacius ubi in epistulis Augustini nomen euidenter expressum legit, has per Alypium episcopum sub anni 419 finem ex Italia in Africam reuertentem Augustino mittendas curauit. is non cunctatus est quattuor libris contra epistulas Pelagianorum respondere. itaque uerisimile est hos libros anno 420 editos esse. Alypius ex Africa in Italiam reuersus papae Bonifacio hoc opus tradidit. libro primo Augustinus Iuliani epistulae respondet, in qua hic Augustini doctrinam inpugnat, suam commendat. in ceteris libris Pelagianorum erroribus doctrina catholica opponitur eorumque latentes insidiae aperiuntur.

O De codice Oxoniensi Laud. Misc. 134 saec. X in. *Codices* quem Vrba contulit cf. pag. VII.

B Codex Abrincensis 88 (Michaelinus Benedictinorum) membr. misc. saec. XII scriptus foliis 34—89 hoc opus continet. liber maiore lacuna laborat, quam tamen non incuriae librarii tribuendam esse, sed iam archetypo inhaesisse inde conicias, quod fol. 66 linea 13 uocabulo *ista* finitur, lin. 14 uoce *gratia* incipit, ut inde a pag. 497, 2 *legis — sufficit tibi* 507, 16 omnia desiderentur.

codex quae peculiaria habeat, quem locum inter ceteros obtineat, infra disseretur. contulit E. Kalinka.

Codex M e d i o l a n e n s i s A m b r o s . H 99 s u p . membr. misc. foll. 149 iudicio praesidis bibliothecae in qua asseruatur sacc. XI scriptus, cum in catalogo saec XIII esse dicatur, foll. 1—62^b libros de quibus agimus exhibens praeterea haec opera Augustini continet: *de gratia et libero arbitrio ad ualentinum monachum, de correptione et gratia ad eundem ualentinum, de nuptiis et concupiscentia libri II, de natura boni, de diuinatione demonum.* in mg. sup. adnotatum est: *S. 102 comprato dal S. Dominici.*

D Codex G r a t i a n o p o p o l i t a n u s 197 membr. misc. saec. XII confectus ordine uerborum secundi libri confuso a ceteris discrepat. cum iam in apparatu critico notatum sit, quid quoque loco turbate traditum sit, reliquum est, ut quae omissa sunt complectar. desiderantur autem haec: 463, 8 emendare — *hominem* 464, 5; 469, 24 *qui dixit* — *uidetur assecrare* 470, 22; 472, 17 *quia dei* — *acceptio personarum* 473, 16; 475, 13 *gratiam* — *in gloriam* 476, 15; 481, 6 *responsio* — *tunc enim bonum* 483, 8. eandem confusionem prae se ferunt codex Paris. Armamentarii (Bibl. de l'Arsenal) 586 (434 T.L.) saec. XII et codex Trecensis 40 (uol. IX) saec. XII, quorum maximae partes collatae uerborum consensu et magna in erroribus concordia similem originem produnt.

EF Lectiones codicium V a t i c a n o r u m L a t i n o r u m 500 et 501 saec. XV Vrba non ex codicibus ipsis repetiuit, sed ex apparatu Benedictinorum excerptis, qui in codice Parisino Nouv. Fonds 11646 continetur. hic codex sic incipit: *Contra duas epistolas Pelagii ad Bonifacium R. U. Epum Libri 4. Quos contuli ad 2 codd. m. s. qui reperiuntur in Bibl. Vatic. in libris notatis numo 500 et 501 Eosque notauit inferius per a β.*

V Codex V i n d o b o n e n s i s 873 (Theol. 733) membr. misc. saec. IX scriptus foliis 216 fasciculis XXVII constat. numeri quaternionum in margine inferiore ultimae cuiusque paginae appieti sunt. codex ex archetypo descriptus est, in quo ordo Augustini uerborum nescio quo casu turbatus erat. nam fol. 54^b medio oratio interrupta foliis 134^b—143^b continuatur; fol. 143^b sequuntur folia 55^a—134^a. ea pars orationis, quae fol. 134^b omissa erat, fol. 144^a excipitur et foliis sequentibus ad finem perducitur. libri ab uno librario exarati sunt. correcturas autem et ab hoc passi sunt et manu alterius correctoris contemporanea. nihilominus sunt quae

quamuis corrupte tradita intacta reliquerint. neque tamen omnia errata detegere, sed tantummodo grauissima quaeque perstringere et causas corruptelarum inquirere in animo est. qui codicis scripturas examinauerit, nullo uitio magis quam singularum syllabarum litterarum omissione foedari inueniet; rarius tota uocabula interciderunt, cf. 425, 16. 432, 8. 444, 10. 517 9. 530, 7. 535, 20. 537, 16. 548, 7. 550, 12 al. sed etiam totae sententiae desiderantur, quarum aliae ita sunt comparatae, ut omissio aberratione oculorum librum scribentis facile explicetur (cf. 437, 6. 438, 15. 439, 5. 455, 5. 463, 8. 500, 14. 510, 2. 512, 14 al.), aliae talem explicationem non admittant: 504, 19. 506, 12. 509, 10. 557, 27 al. *huc etiam illi errores referendi sunt, qui ex archetypi scriptura uocabulorum continua orti litteris reete diremptis et coniunctis facile sanantur:* 452, 8. 19. 465, 22. 468, 16. 497, 8. 512, 7. 543, 14. 550, 25. 552, 14. 561, 17. 570, 1. *huic generi similia uitia inde proficiscuntur, ut antecedens uel consequens attributum quod dicitur grammaticae praecedenti uel subsequenti nomini accommodetur:* 471, 15. 497, 18. 510, 14. 521, 3. 552, 6. aliud genus inde natum est, ut littera *m* parasitice adderetur uelut 431, 7. 474, 12. 521, 22. 548, 5. latissime autem patent errores permutatione et confusione uocalium et consonarum nati. atque uocalium saepissime commutantur *e* et *i*: *turpessima delucidis antestites genetalium displicit habis discendat definire al.*; *u* et *o*: *gressos nature laudatur (or)*; *ae* et *e*: *fidaei speciae enigmate preferatur al.* consonarum *d* et *t* confunduntur: *inquit ueniad cupiad apud aliquit al.* aspiratio neglegitur aut contra tritum usum ponitur: *hapostolus haeremo trait.* *u* cum *b* permutatur in perfecto et futuro uerborum. consonae duplicantur in *uellit*, *cottidie* et *cotidie* fluctuant. praepositionum excentes consonantes in uerbis compositis sapientis non assimilantur. denique codex lectiones offert, quarum corruptelae minus liqueant, e. gr. 450, 2. 451, 10. 458, 21. 469, 11. 474, 18. 506, 18. 526, 6. 556, 7. 557, 5. contulit Zyeha.

G Codex Coloniensis n. LXXX (D a r m s t. 2081) signatus membr. misc. in 4° foll. 148 saec. IX exaratus librum primum foll. 44^b—62^b exhibit. libellus ab uno librario conscriptus ab eodemque multum correctus est. practerea manus alterius s. X castigantis uestigia deprehenduntur. contulit Vrba.

L E simili fonte hæustus est codex Oxoniensis Laud. Misce. 133 membr. saec. IX ex archetypo litteris semiuncialibus confecto descriptus foll. 22—33 librum primum praebens ita in

omnibus grauioribus rebus cum codice Coloniensi conspirat, ut proprii testimonii auctoritatem habeat paene nullam. abbreviatio folii 24^a *dnn* digna nobis memoratu uidetur. hi duo codices spem, quam in eis posuimus, fefellerunt, quippe qui aliis ut uetustate prae-stant ita bonitate posthabendi sint. ceterum quam arte cohaereant, quantum a ceteris declinent, haec exempla doceant: 423, 4. 8. 424, 6. 8. 14. 16. 23. 425, 8. 11. 426, 2. 24. 427, 27. 428, 4. 6. 18. 21. 23. 25. 430, 5. 26. 431, 5. 13 al. contulit A. Souter.

H Fragmentum codicis Aurelianensis 192 (169) saec. VIII breuius est, quam ut de eius indole aliquid fidentius dicere audeamus.

Praeter codicem Paris. Armamentarii 586 (434) et codicem Trecensem 40 quos supra commemorauimus etiam codicis bibl. Laurentianae plut. XII eod. VIII saec. XV libros II et III conferri iussimus. is multis quidem locis cum codd. Vaticanis 500 et 501 consentit neque tamen ex eodem exemplari atque illi descriptus est.

Omnis codices quos enumerauimus ex eodem fonte etsi uariis uiis manasse grauissimarum quarumque rerum consensu euincitur. abeunt autem in classes duas, quarum unam *D* cum codice Armamentarii et Trecensi efficiunt confusione uerborum libri secundi insignes, laterius ceteri sunt etsi non tam arta affinitate coniuncti ut in aliis operibus uidimus. accidit enim cursu temporum, ut contaminatione quadam ex alia in aliam familiam quiddam mendositas aut bonitatis inferatur. nam quicumque e. gr. codices *OB* examinauerit facile inueniet iis innumeros errores communes esse, cf. 426, 18. 429, 19. 431, 15. 432, 7. 436, 18. 458, 28. 464, 1. 478, 18. 482, 11. 495, 27. 508, 21. 529, 5 al. iidem tamen in aliis differunt, cf. 529, 27. 532, 18. 535, 10. 544, 1. 567, 3. 569, 16. *OBV* 479, 5 eundem errorem ostendunt. *DEF* in collocatione uerborum saepissime conueniunt. *D* 514, 11. 526, 22 solus genuinas scripturas seruauit, idem 566, 14 cum *O* foedatus est. codicem *V* quamquam aetate ceteros superat tamen peculiaria quaedam habere supra commonuimus. de codd. *GL* in eorum descriptione quae usui sunt disputauimus. quae res cum ita essent, non unum aliquem codicem pro fundamento criseos habuimus, sed singulis locis ad eos principatum deferre statuimus, quorum lectiones maximam ueritatis probabilitatem prae se ferrent.

b Cum neque in editione quae Basileae a. 1506 apud Io. Amerbachium prodiit neque in volumine, quod 's. l. et a'.

publicatum librum de spiritu et littera continet, codex uel codices qui adhibiti sunt more tunc ab editoribus usurpato signati sint, tantum accurata uariarum lectionum examinatione coniectura asse- quimur, ad quorum codicum testimonia singulorum operum oratio reficta sit. atque in editione Amerbachiana codices deteriores ascitos esse e lectionibus appetat. in opere De peccatorum meritis e. gr. cum classe *LSVPG* facere solent; hie illie cum altera classe conueniunt (cf. pag. 56, 4), ut conicere licet eos mixtae recen- sionis fuisse. in libris Contra duas epistulas Pelagianorum b locis insignibus saepissime cum D conspirat (cf. 499, 23. 502, 24. 25. 503, 22. 23. 28. 507, 4. 513, 2. 524, 25. 526, 4 al.). cum in hac editione saepius in margine uariantes lectiones additae sint, quaeritur, utrum editor ex alio codice scripturas petiuerit an sua figura protulerit. atque multa additamenta marginalia eiusmodi sunt, ut coniecturae suapte sponte nascantur uelut 31, 13. 49, 25. 81, 25. 90, 17. 321, 3 al., alia nisi codice alio inspecto oriri non potuerint e. gr. 39, 20. 48, 8. 71, 19. 339, 5. 510, 1. 537, 2 al. editio princeps opusculi De spiritu et littera lectiones deterioris classis exhibet, plerumque cum codice P illius classis consentit.

d Prorsus alia condicio est editionis Benedictinorum, qui ad singula scripta praeter Germanicos uetustissimos optimosque plerumque libros manu scriptos inuestigauerunt eosque tam distinete signauerunt, ut catalegorum auxilio, si forte non perierint, eos cruere possimus. praeterea corum apparatus in codicibus Parisinis exstat, de cuius indole R. Kukula diligentissime disputauit¹⁾, ita ut etiam eorum codicium qui postea perierunt editori lectionum uarietas praesto sit. in textu complurium huius uoluminis operum constituendo mihi occasio data est institutionis illius apparatus cognoscendae. de codice Parisino (Nouv. Fonds) 11654 haec addere licet. in fronte notatum est (cf. pag. VI) *ad 5^e Ms.*, cum octo afferantur. codicem octauum (Cigiranni) Vrba, qui omnia folia accurate descripsit, adnotat postea ceteris adiunetum uideri. quae suspicio eo uerisimilior fit, quod numerus codicis (8) tribus locis aut supra aut infra lineam adscriptus est, aliis locis nusquam legitur. neque codicem 6 et 7 ulla singularis lectio prae- betur. collatio codicium Vaticanorum ad tractatum De natura et

¹⁾ Die Mauriner Ausgabe des Augustinus. Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. Band 138, 34 ff.

gratia (cf. pag. X), quam nostrum in usum A. Werkmann pulcherrime descripsit, cum Benedictinorum adnotationibus amicissime conspirat. editio nostra in opusculis De peccatorum meritis, De spiritu et littera, De natura et origine animae a Maurina eo differt, quod Benedictini codicibus in Germania natis uel asservatis destituti memoriam deteriorum classium pro fundamento criseos habuerunt. cetera scripta non tantum differunt, quia supplex critica fere eadem fuit.

In indice uerborum et elocutionum, ut etiam hanc partem tangamus, id assequi studebamus, ut materiam quam largissimam suppeditaremus.

Restat, ut grato animo memoremus omnes, qui in hoc Augustini operum uolumine edendo nobis adfuerunt. ac multum multis nos debere profitemur, Academiae litterarum Caesareae Vindobonensi, multarum bibliothecarum praefectis commodissimis, iis uiris humanissimis, qui munus codicum conferendorum subierunt, nemini plus quam Augusto Engelbrecht, qui non solum in plagulis tam prolixi uoluminis corrigendis nos adiuuit, sed etiam multos locos emendauit, de singulis lectionibus nos dubitantes saepe confirmauit, saepius correxit.

Dabamus Vindobonae mense Iunio a. MCMXIII.

Carolus F. Vrba.

Iosephus Zycha.

I.

DE PECCATORVM MERITIS ET REMISSIONE ET DE
BAPTISMO PARVVLORVM AD MARCELLINV M LIBRI TRES.

CODICES:

- L = codex Lugdunensis 603 (520) saec. VIII—IX.*
S = codex Salisburgensis S. Petri a. VIII, 29 saec. IX.
V = codex Vossianus Latinus 98 saec. IX.
P = codex olim Corbeiensis nunc Parisinus 12213 saec. X.
G = codex Sangallensis 171 saec. X.
K = codex Augiensis XCV saec. X.
A = codex Parisinus 9546 saec. XI.
C = codex Casinensis CLXIII saec. XI.
M = codex olim Bobiensis nunc Mediolanensis S. 55. sup. saec. XI—XII.
T = codex Vaticanus Latinus 461 saec. XI ex.
z = consensus codicum LSVPG.
r = consensus codicum KACMT.
b = editio Amerbachiana.
d = editio Benedictinorum a S. Mauro 1690.
*Eug. = Eugippii Excerpta ex operibus s. Augustini p. 1010, 24—1012,
8. 1072, 9—1075, 19 ed. P. Knoell (CSEL VIII).*

LIBER PRIMVS.

I. 1. Quamuis in mediis et magnis curarum aestibus atque tac-
diorum, quae nos detinent a peccatoribus relinquenter legem
dei—licet ea quoque ipsa nostrorum etiam peccatorum meritis inpu-
temus—, studio tamen tuo, Marecelline earissime, quo nobis es gratior
atque iucundior, diutius esse debtor nolui atque, ut uerum audias,
non potui. sic enim me conpulit uel ipsa caritas, qua in uno incom-
mutabili unum sumus in melius commutandi, uel timor, ne in te offend-
derem deum, qui tibi desiderium tale donauit, cui seruiendo illi ser-
uam qui donauit, sic, inquam, me conpulit, sic duxit et traxit ad
dissoluendas pro tantillis uiribus quaestiones, quas mihi scribendo
indixisti, ut ea causa in animo meo paulisper uinceret alias, donec
aliquid efficerem, quo me bonaे tuae uoluntati et eorum quibus haec
curae sunt etsi non sufficienter, tamen oboedienter seruisse con-
staret.

II. 2. Qui dicunt ‘Adam sic creatum, ut etiam sine peccati
merito moreretur non poena culpae, sed necessitate naturae’, pro-
fecto illud, quod in lege dictum est: qua die ederitis, morte
moriemini, non ad mortem corporis, sed ad mortem animae, quae

7 cf. Rom. 12, 5. Gal. 3, 28   16 cf. De gestis Pelagii et De peccato originali
(CSEL XXXXII 76, 16. 174, 5)   De haeresibus c. 87 (XLII 48 M)
18 Gen. 2, 17

1 Incipit de baptismo paruolorū liber primus *LPG* Incep lib prim' sci Aug
De baptismo paruolorum ad Marecellinū tribunum et notarium *S* Incepit liber
beati Augustini (*litt. mai.*) et *m. saec. XII add.* de baptismo paruolorū *V*; in *K*
inscr. abest, item in A (Retractione praemissa); Incep ad Marecellinū de
remissione peccatorum et baptismo paruolorum lib primus *M* Augustinus de
peccatorum meritis et de baptismo paruolorum ad Marecellinū liber primus
sequente Retractione C; de codice T cf. Praef. 3 detinet *SVm1 G* detinebant *CT*
dereliquenter *zbd* 5 es om. *M* 6 iocundior *Lm2PGKACTb* debtor esse *A*
atque iam ut *A* audias] dicam *zbd* dicam ut uerum audias *A* 7 conpul-
lit ex conpellit *L* 8 ut melius (in s. ut *m2*) *K* 9 tale* *LSV* 10 quo
Lm1Spm1G 11 *** tantillis *L* tantis *K* 12 ea *m2* ex hac *K* cū *A* uiceret *Km1*
13 he* *A* 14 cure* (s eras.) *S* sunt] erunt *M* deseruisse *LVPGbd*
disseruisse *Sm2* 16 dicit *M* si *Km1* creatus est *M* 18 in om. *M*

in peccato fit, referre conantur. qua morte mortuos significauit dominus infideles, de quibus ait: sine mortuos sepelire mortuos suos. quid ergo respondebunt, cum legitur hoc deum primo homini etiam post peccatum increpando et damnando dixisse: terra es et in terram ibis? neque enim secundum animam, sed, 5 quod manifestum est, secundum corpus terra erat et morte eiusdem corporis erat iturus in terram. quamuis enim secundum corpus terra esset et corpus in quo creatus est animale gestaret, tamen, si non peccasset, in corpus fuerat spiritale mutandus et in illam incorruptionem, quae fidelibus et sanctis promittitur, sine mortis supplio transiturus. cuius rei desiderium nos habere non solum ipsi sentimus in nobis, nerum etiam monente apostolo agnoscimus, ubi ait: etenim in hoc ingemescimus, habitaculum nostrum, quod de caelo est, superindui eupientes, si tamen et induiti non nudi inueniamur. etenim qui sumus in hac habitatione ingemescimus grauati, in quo nolumus expoliari, sed superuestiri, ut absorbeatur mortale a uita. proinde si non peccasset Adam, non erat expoliandus corpore, sed superuestiendus inmortalitate et incorruptione, ut absorberetur mortale a uita, id est ab animali in spiritale transiret. 20

III. 3. Neque enim metuendum fuit, ne forte, si diutius hic uiueret in corpore animali, senectute grauaretur et paulatim ueterescendo perueniret ad mortem. si enim deus Israelitarum uestimentis et calciamentis praestitit, quod per tot annos non sunt ob-

2 Matth. 8, 22. Lue. 9, 60 5 Gen. 3, 19 8 cf. I Cor. 15, 44 13 II Cor. 5, 2—4
23 cf. Deut. 29, 5, 8, 4

1 fit] sit b conatur M qua morte mortuo C significabit A 2 infideles om. KCT 3 respondebant M 4 dixisset Gm1A 5 in terra M 8 et om. LSVm1 Pm1G 10 et] ac b mortis (i ex u) L periculo LVPG, (s.l.m2 ul medio) S bd 11 nos ex non L 12 etiam] et K ammonente (d s. pr. m) Km2 admonente AMd cognoscimus CMD 13 et 16 ingemiscimus Pm2Km2ACMD 14 et om. z AMbd 15 inueniamur (m in ras. m2) K hac in mg. Lm1 16 ingrauati M spoliari KAM expoliari Lm2Gd 17 absurbeatur Vm1 absorueatur G mortalia uita Lm1 Pm1G mortali a uita Vm1 mortali uita Sa.c. mortale auita K 18 spoliandus r expoliandus Lm2Gd 19 absorueretur C 20 mortali Gm1 a om. Lm1Vm1GSs.l.m1 est s.l.m2V animale M 21 si forte (si s.l.m2) L forte si (si s.l.m2) VSm1 in mg. forte (om. si) PG dum forte b 22 ueterascendo Vm2Abd 23 israelitarum ACbd 24 calceamentis d attrita Gm1

trita, quid mirum si oboedienti homini eiusdem potentia praestaretur,
 ut animale, hoc est mortale, habens corpus haberet in eo quandam
 statum, quo sine defectu esset annosus, tempore quo deus uellet
 a mortalitate ad inmortalitatem sine media morte uenturus? sicut
 5 enim haec ipsa caro quam nunc habemus non ideo non est uulnerabilis,
 quia non est necesse ut uulneretur, sic illa non ideo non fuit
 mortal, quia non erat necesse ut moreretur. talem puto habitu-
 dinem adhuc in corpore animali atque mortali etiam illis, qui sine
 morte hinc translati sunt, fuisse concessam. neque enim Enoc et
 10 Helias per tam longam aetatem senectute marcuerunt, nec tamen
 eos credo iam in illam spiritalem qualitatem corporis commutatos,
 qualis in resurrectione promittitur, quae in domino prima praec-
 cessit; nisi quia isti fortasse nec his cibis egerint, qui sui consumptione
 reficiantur, sed ex quo translati sunt ita uiuunt, ut similem habeant
 15 satietatem illis quadraginta diebus, quibus Helias ex calice aquae et
 collyride panis sine cibo uixit; aut, si et his sustentaculis opus est,
 ita in paradiso fortasse pascuntur sicut Adam, priusquam propter
 peccatum inde exire meruisset. habebat enim, quantum existimo,
 et de lignorum fructibus refectionem contra defectionem et de ligno
 20 uitiae stabilitatem contra netustatem.

IV. 4. Praeter hoc autem quod puniens deus dixit: terra es
 et in terram ibis, quod nisi de morte corporis quomodo intellegi
 possit ignoro, sunt et alia testimonia, quibus euidentissime appa-
 reat non tantum spiritus, sed etiam corporis mortem propter pecca-
 25 tum meruisse genus humanum. ad Romanos apostolus dicit: si

8 cf. Gen. 5, 24. IV Regn. 2, 11. Eccli. 44, 16. 48, 9. I Mach. 2, 58. Hebr. 11, 5.
 Op. imp. c. Iul. VI 30 14 cf. III Regn. 19, 8. 6 19 cf. Gen. 2, 9 21 Gen. 3, 19
 25 Rom. 8, 10. 11

1 eadem A 2 hoc est] hoc *Lm1V m1SPG ac bd* 3 quod C annorum
 (r m2s.s) L, PA annosus(s/in.m2s.m) Vannosum SGb 4 uenturū A 5 enim om. K
 7 moriretur A 9 enoch SPMTbd henoc C 10 elias CTd areuerunt
Lm1Sm1Vm1K 11 credo eos zbd ante iam exp. iā V 12 primam C
 13 nec isti fort. his M in hiis A egens T, om. *Sm1* 15 ante illis add. s.l.
 qua *Vm2* quibus om. *Lm1 VG* in quibus s.l. *Sm2* quo s.l. *Pm1* elias SCd
 ex om. *Lm1* 16 ex collyr. zbd colliride *VPGKTAm1* colluridae CM
 aut (ut s. l. m2) G hiis (*sic saepissime*) A opus est] operū M 17 ita fort. in par. b
 forte A 18 exinde zMbd 19 uerba et—refectionem bis leg. K
 21 propter *Lm1b* h•oeG 22 intelligi *LGA bd* 24 set *Lm1* corpori M

autem Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uita est propter iustitiam. si ergo spiritus eius qui suscitauit Iesum a mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Christum Iesum a mortuis uiuificabit et mortalia corpora uestra per in-⁵ habitantem spiritum eius in uobis. puto quod non expo- sitore, sed tantum lectore opus habet tam clara et aperta senten-¹⁰ tia. ‘corpus’, inquit, ‘mortuum est’ non propter fragilitatem terrenam, quia de terrae puluere factum est, sed ‘propter peccatum’. quid quaerimus amplius? et uigilantissime non ait ‘mortale’ sed ‘mortuum’.

V. 5. Namque antequam inmutaretur in illam incorruptionem, quae in sanctorum resurrectione promittitur, poterat esse mortale, quamuis non moritum, sicut hoc nostrum potest, ut ita dicam, esse aegrotabile, quamuis non aegrotaturum. cuius enim caro est,¹⁵ quae non aegrotare possit, etiamsi aliquo easu priusquam aegrotet occumbat? sie et illud corpus iam erat mortale. quam mortalitatem fuerat adsumptura mutatio in aeternam incorruptionem, si in homine iustitia, id est oboedientia, permaneret; sed ipsum mortale non est factum mortuum nisi propter peccatum. quia uero illa in resurrec-²⁰ tione futura mutatio non solum nullam mortem, quae facta est propter peccatum, sed nee mortalitatem habitura est, quam corpus animale habuit ante peccatum, non ait ‘qui suscitauit Christum Iesum a mortuis uiuificabit et mortua corpora uestra’, cum supra dixisset ‘corpus mortuum’, sed: uiuificabit, inquit, et mor-²⁵ talia corpora uestra, ut scilicet iam non solum non sint mortua,

12 cf. I Cor. 15, 52   25 Rom. 8, 11

1 nobis *K*   4 habitabit *K*   habitat — mortuis *om. T*   a mortuis
iñm uiuificauit *K*   5 uiuificauit *Lm1Vm1SPGKCM*   6 in nobis *LSVm1P*
n̄ s.l.Km2 expositorem—lectorem *LSPG*_b relatore *cod. Casalinus* 83 (73)
 8 inquit (*sic saepius m1*)*L*   terra*e* *n̄* *K* terra*e* *n̄* *A*   9 quia *om. A*
 terra et (*t alt. s.l.m2*) puluere *K*   10 amplius quaerimus *d*   12 mutetur *b*
 14 non add. *m2V*   ita *om. Lm1*   15 egrotabile* *LSV* egrotabilem *GCT*
 egrotarum *Km1*   16 alico *Vm1*   aegrotat *Km1*   17 subcumbat *M*
 18 fuera *Cm1, om. Gm1*   adsumptura *Lm1Vm1* csumptura *A* absuptura *C*
 19 **oboedientia *LSV* inoboedientia (*exp. m. rec.*) *P*   20 in (*s.l.m2*) illa res. *V*
 in *om. Lm1SPG*   23 *iñm* *xpm* *A*   24 uiuificauit *Lm1Vm1PGCT*
 mortalia *M*   25 uiuificauit *Lm1Vm1PGCT*   26 iam] etiam *CMT*   sunt *Gm1*

sed nec mortalia, eum animale resurget in spiritale et mortale hoc induet immortalitatem et absorbebitur mortale a uita.

VI. 6. Mirum si aliquid quaeritur hac manifestatione liquidius. nisi forte audiendum est, quod huic perspicuitati contradicitur, ut 5 mortuum corpus secundum illum modum hic intellegamus, quo dictum est: mortificate membra uestra quae sunt super terram. sed hoc modo corpus propter iustitiam mortificatur, non propter peccatum; ut enim operemur iustitiam, mortificamus membra nostra quae sunt super terram. aut si putant ideo additum 10 'propter peccatum', ut non intellegamus quia peccatum factum est, sed ut peccatum non fiat — tamquam diceret: 'corpus quidem mortuum est propter non faciendum peccatum' —, quid sibi ergo uult, quod cum adiunxisset 'spiritus autem uita est', addidit 'propter iustitiam'? sufficerat enim sic adiungere 'uitam spiritus', ut etiam 15 hie subaudiretur 'propter non faciendum peccatum', ut sic utrumque propter unam rem intellegeremus, et mortuum esse corpus et uitam esse spiritum propter non faciendum peccatum. ita quippe, etiamsi tantummodo uellet dicere 'propter iustitiam', hoc est 'propter faciendam iustitiam', utrumque ad hoc posset referri: et mortuum esse 20 corpus et uitam esse spiritum propter faciendam iustitiam. nunc uero et mortuum corpus dixit esse propter peccatum et spiritum esse uitam propter iustitiam, diuersa merita diuersis rebus adtribuens: morti quidem corporis meritum peccati, uitae autem spiritus meritum iustitiae. quo circu si, ut dubitari non potest, 'spiritus uita est 25 propter iustitiam', hoc est merito iustitiae, profecto 'corpus mortuum

1 cf. I Cor. 15, 44. 53. 54. II Cor. 5, 4

6 Col. 3, 5

13. 24 Rom. 8, 10

1 ne A mortalia (talia add. m2)K resurget M in om. M 2 in-
duerit KCT induitur M absorbebitur C mortale uita Lm1 mortalia
uita Sm1Pm1 mortali a uita V.a.c. mortali uita Gm1 3 aliquod M 4 ut] b
eū A 5 illo A, om. T intelligamus Lm2ACbd quod SVm1PGACTb
7 iustitia Lm1 8 membraVm1 9 putant ideo (t et i s. eras. di)L 10 non
om. Km1 post quia add. s.l. propter Lm2 13 addit A 14 sufficerat (a add. m2)
L,Sm1Vm1ACT sufficeret KVm2b si adiungeret zbd uita Km2b 15 utrum-
que A 16 unā (n.s. eras. i) 17 non] nos C 19 ad utrumque hoc posset ref. b
ad] ab K pesset L referre V et om. z 20 et corpus M
21 pr. et om. z dixit esse corpus bd uitam esse b 22 diuersis
tribuens rebus b attribuens Vm1 adtribuendis Gm1 24 quoūcirea G quod-
cirea M poterit b 25 merito iustiae Km1 meritū iust. T

propter peccatum⁴ quid aliud quam merito peccati intellegere debemus aut possumus, si apertissimum scripturae sensum non pro arbitrio peruertere ac detorquere conamur? huic etiam uerborum consequentium lumen accedit. cum enim praesentis temporis gratiam determinans diceret mortuum quidem esse corpus propter 5 peccatum, quia in eo nondum per resurrectionem renouato peccati meritum manet, hoc est necessitas mortis, spiritum autem uitam esse propter iustitiam, quia licet adhuc corpore mortis huius oneremur iam secundum interiorem hominem coepita renouatione in fidei iustitiam respiramus, tamen, ne humana ignorantia de resurrectione 10 corporis nihil speraret, etiam ipsum, quod propter meritum peccati in praesenti saeculo dixerat mortuum, in futuro propter iustitiae meritum dicit uiuificandum nec sie, ut tantum ex mortuo uiuum fiat, uerum etiam ex mortali inmortale.

VII. 7. Quamquam itaque uerear, ne res manifesta exponendo 15 potius obsecuretur, apostolicae tamen sententiae lumen adtende. si autem Christus, inquit, in uobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uita est propter iustitiam. hoc dictum est, ne ideo putarent homines uel nullum uel paruum se habere beneficium de gratia Christi, quia 20 necessario morituri sunt corpore. adtendere quippe debent corpus quidem adhuc peccati meritum gerere, quod condicioni mortis obstrictum est, sed iam spiritum coepisse uiuere propter iustitiam fidei, qui et ipse in homine fuerat quadam morte infidelitatis extinetus. ‘non igitur’, inquit, ‘parum uobis muneris putetis esse con- 25 latum per id quod Christus in uobis est, quod in corpore propter

8 cf. Rom. 7, 24. 22   17 Rom. 8, 10

2 aut <i>in ras. Gm2</i>	scribturnae (<i>sic saepissime</i>)	<i>LV</i>	3 hac <i>L</i>	quonamur	
<i>SmIVm1</i>	huic]	<i>huc KAMbd</i>	<i>nunc m2 ex hunc C</i>	4 accendit <i>T</i>	
accenditur (<i>s. attenditur m2</i>)	<i>C</i>	5 dicere <i>M</i>	propter <i>om. A</i>	6 eum <i>Gm1</i>	
renouati <i>A</i>	7 merito <i>A</i>	uita <i>M</i>	8 onoremur <i>A</i>	honeremur <i>T</i>	
9 fide <i>Lm1Sm1Vm1PGA</i>	10 iustitiam	(<i>a in e mut.</i>)	<i>P</i> iustitia <i>coni. Be-</i>	<i>nedictini</i>	
corporis resurrectione <i>KCT</i>	11 nil <i>KC</i>	12 meritorum iusti-	tiae <i>d</i>	15 post res <i>eras. ex G</i>	
		13 meritorum iusti-		17 post uobis add. est <i>bd</i>	19 post hoc <i>eras.</i>
		14 meritorum iusti-			
ideo <i>G</i>	20 parum <i>LSVP</i>	15 meritorum iusti-			
codd.		16 meritorum iusti-			
quidam <i>Vm1</i>	17 mortis <i>Gm1</i>	17 meritorum iusti-			
paruum <i>M</i>	extinctus <i>SVGKAb</i>	18 meritorum iusti-			
26 per id]	perit <i>C</i>	19 meritorum iusti-			
		20 meritorum iusti-			
		21 meritorum iusti-			
		22 meritorum iusti-			
		23 meritorum iusti-			
		24 meritorum iusti-			
		25 meritorum iusti-			
		26 meritorum iusti-			

peccatum mortuo iam propter iustitiam uester spiritus uiuit, nec ideo de uita quoque ipsius corporis desperetis. si enim spiritus eius qui suscitauit Christum a mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Christum a mortuis uiuificabit et mortalia corpora uestra per inhabitantem spiritum eius in uobis⁴, quid adhuc tantae luci fumus contentionis offunditur? clamat apostolus: ‘corpus quidem mortuum est in uobis propter peccatum, sed uiuificabuntur etiam mortalia corpora uestra propter iustitiam, propter quam nunc spiritus iam uita est, quod totum perficietur per gratiam Christi, hoc est per inhabitantem spiritum eius in uobis⁵, et adhuc reclamatur! dicit etiam quemadmodum fiat, ut uita in se mortem mortificando conuertat. ergo, inquit, fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem uiuamus. si enim secundum carnem uiixeritis, morieris; si autem spiritu facta earnis mortificaueritis, uiuetis. quid est aliud quam hoc: ‘si secundum mortem uiixeritis, totum morietur; si autem secundum uitam uiuendo mortem mortificaueritis, totum uiuet’?

VIII. 8. Item quod ait: per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum, quid aliud quam de morte corporis intellegi potest, quando ut hoc dicere de resurrectione corporis loquebatur eamque instantissima et acerrima intentione shadebat? quid est ergo quod hie ait ad Corinthios: per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum; sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes uiuificabuntur, nisi quod ait etiam ad Romanos: per unum hominem peccatum intrauit in mundum et per peccatum

2 Rom. 8, 11   12 Rom. 8, 12. 13   19 I Cor. 15, 21   21 cf. I Cor. 15, 12—20
23 I Cor. 15, 21. 22   26 Rom. 5, 12

1 uester] uestram V   2 quoque s.l.m2G   disperetis Km1   3 habitat — mortuis in mg. Vm3Km2   4 xpm ifhm Vb   uiuificauit Lm1Vm1PAm1Gm2 mortua M   6 contentiones S   7 propter om. A   9 iustitiam propter om. M spiritus iam L(sign. transpos. add.)iam spir. SGd   11 in nobis LSPKGm2M pcamplatur M   12 uita ex uitāL uitam SVPGb   fratres inquit bd   15 mortificaberitis Lm1S in mg.   17 uiuificaberitis Lm1Vm1 uiuificaueritis Lm2Vm2PG 18 uiuit M   22 intantissima Gm1 instantissime M   et om. M   24 et per hominem in mg. Vm3   25 sic ex ita G   om K   26 quod ait etiam in mq. Pm1 27 intrauit om. CTm1

mors? hanc illi mortem non corporis, sed animae intellegi uolunt; quasi aliud dictum sit ad Corinthios ‘per hominem mors’, ubi omnino animae mortem accipere non sinuntur, quia de resurrectione corporis agebatur, quae morti corporis est contraria. ideo etiam sola mors ibi per hominem faeta commemorata est, non etiam peccatum, quia non agebatur de iustitia, quae contraria est peccato, sed de corporis resurrectione, quae contraria est corporis morti.

IX. 9. Hoc autem apostolicum testimonium, in quo ait: per unum hominem peccatum intrauit in mundum et per peccatum mors, eonari eos quidem in aliam nouam detorquere opinionem tuis litteris intimasti, sed quidnam illud sit quod in his uerbis opinentur tacuisti. quantum autem ex aliis comperi, hoc ibi sentiunt, ‘quod et mors ista, quae illic commemorata est, non sit corporis, quam nolunt Adam peccando meruisse, sed animae, quae in ipso peccato fit, et ipsum peccatum non propagatione in alios homines ex primo homine, sed imitatione transisse’. hinc enim etiam in parvulis nolunt credere per baptismum solui originale peccatum quod in nascientibus nullum esse omnino contendunt. sed si peccatum apostolus illud commemorare uoluisset, quod in hunc mundum non propagatione, sed imitatione intrauerit, eius principem non Adam, 20 sed diabolum diceret, de quo scriptum est: ab initio diabolus peccat, de quo etiam legitur in libro Sapientiae: inuidia autem diaboli mors intrauit in orbem terrarum. nam quoniam ista mors sie a diabolo uenit in homines, non quod ab illo fuerint propagati, sed quod eum fuerint imitati, continuo subiunxit: imitan- 25 tur autem eum qui sunt ex parte ipsius. proinde apostolus

8 Rom. 5, 12   21 I Ioh. 3, 8   22 Sap. 2, 24   25 Sap. 2, 25

2 quasi M   illud L   sit] est Km1A   corinthyos SV
 corynthios G   4 aiebatur PG   agebatur — corporis om. CTm1   morte corp. La.c.
 contraria est G   6 non s.l.Gm2   aiebatur PG   7 contrariae sunt CTm1
 contrariatur b   corpori Am1   9 intrauit peccatum b   12 opinetur M
 13 ista] ita (illa s.m2)V   14 anima Migne   15 fit peccato G   sit b   16 paruolis
 (u s. o)V   17 nulunt Lm1   18 omnino s. exp. communio Vm2
 apostolus peccatum zbd   19 cōmerare Gm1 commemorasse M   20 intrauerat Lm2
 21 dicere b   de quo] quod M   diab. ab init. G   22 legimus KCT
 sapientiae in ras. Km2   24 ista (s s.l.m2)K, om. b   pro prop. — fuerint s. imitati
 add. m2 C nati sed quod illū fuerint   25 imitatur Lm1   26 ipsius] eius b
 proinde G p.c.

cum illud peccatum ac mortem commemoraret, quae ab uno in omnes propagatione transisset, eum principem posuit, a quo propagatio generis humani sumpsit exordium.

10. Imitantur quidem Adam, quotquot per inobedientiam transgrediuntur mandatum dei; sed aliud est quod exemplum est voluntate peccantibus, aliud quod origo est cum peccato nascientibus. nam et Christum imitantur sancti eius ad sequendam iustitiam. unde et idem apostolus dicit: *i m i t a t o r e s m e i e s t o t e s i c u t e t e g o C h r i s t i .* sed praeter hanc imitationem gratia eius inluminationem iustificationemque nostram etiam intrinsecus operatur illo opere. de quo idem praedicator eius dicit: *n e q u e q u i p l a n t a t e s t a l i q u i d n e q u e q u i r i g a t , s e d q u i i n e r e m e n t u m d a t d e u s .* hac enim gratia baptizatos quoque parvulos suo inserit corpori, qui certe imitari aliquem nondum ualent. sicut ergo ille, in quo omnes uiuificantur, praeter quod se ad iustitiam exemplum imitantibus praebuit, dat etiam sui spiritus occultissimam fidelibus gratiam, quam latenter infundit et parvulis, sic et ille, in quo omnes moriuntur, praeter quod eis qui praeeceptum domini uoluntate transgrediuntur imitationis exemplum est, occulta etiam tabe carnalis concupiscentiae suae tabificauit in se omnes de sua stirpe uenturos. hinc omnino nec aliunde apostolus dicit: *p e r u n u m h o m i n e m p e c c a t u m i n t r a u i t i n m u n d u m e t p e c c a t u m m o r s ; e t i t a i n o m n e s h o m i n e s p e r t r a n s i n i t , i n q u o o m n e s p e c c a u e r u n t .* hoc si ego dicarem, resisterent isti meque non recte dicere, non recte sentire clamarent. nullam quippe in his uerbis intellegent sententiam cuiuslibet hominis, qui haec diceret, nisi istam quam in apostolo intelligere nolunt. sed quia eius uerba

1 cf. Rom. 5, 12. 14   8 I Cor. 11, 1   11 I Cor. 3, 7   15 cf. I Cor. 15, 22
19 occulta—uenturos] cf. Contra Iulian. Pel. V 15, 54 (XLIV 814 M)   21 Rom. 5, 12

1 ac] ad M   3 et generis M   homani (u s. o)V   4 quodquod L
quodquod SVmI   7 et om. M   8 dixit b   9 apls xpi S   gratie LmI
gratiae SVPGM^b et gratiae CT   11 in illo M   13 haec zATb hae M   inseri GmI
15 uiuificabunt KmI uiuificabuntur b   propter m. rec. exp. et in mg. preter add. P
19 hocculta S   etiam om. Contra Iul.   carnis om. A   20 uenturos]
nenientes Tbd   21 dixit b   23 et ita] etiā KmI   in] per KC   pertransiit KAM
24 e*go LG **ego K   26 intellegret VmI   si (si s.l.m2) haec diceret G haec
diceret LS qui (qui s.l.m2) haec diceret V hec dicere P qui haec dicere M
qui diceret haec b, om. Td

sunt, cuius auctoritati doctrinaeque succumbunt, nobis intellegendi obiciunt tarditatem, cum ea quae perspicue dicta sunt in nescio quid aliud detorquere conantur. per unum, inquit, hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors: hoc propagationis est, non imitationis; nam 'per diabolum' dice- 5 ret. quod autem nemo ambigit, istum primum hominem dicit, qui est appellatus Adam. et ita, inquit, in omnes homines pertransiit.

X. 11. Deinde quod sequitur: in quo omnes peccauerunt, quam circumspeete, quam proprie, quam sine ambiguitate dictum 10 est! si enim peccatum intellexeris, quod per unum hominem intravit in mundum, in quo peccato omnes peccauerunt, certe manifestum est alia esse propria cuique peccata, in quibus hi tantum peccant, quorum peccata sunt, aliud hoc unum, in quo omnes peccauerunt, quando omnes ille unus homo fuerunt. si autem non peccatum, 15 sed ipse unus homo intellegitur, in quo uno homine omnes peccauerunt, quid etiam ista manifestatione manifestius? nempe legimus iustificari in Christo qui credunt in eum propter occultam communicationem et inspirationem gratiae spiritalis, qua quisquis haeret domino unus spiritus est, quamvis eum et imitentur sancti 20 eius. legatur mihi tale aliquid de his, qui sanctos eius imitati sunt, utrum quisquam dietus sit iustificatus in Paulo aut in Petro aut in quolibet eorum, quorum in populo dei magna excellit auctoritas; nisi quod in Abraham dicimur benedici, sicut ei dictum est: b e n e - dicentur in te omnes gentes, propter Christum qui semen 25

3 Rom. 5, 12   11 cf. Aug. c. duas ep. Pelag. lib. IV 4, 7   14 cf. Op. imp. c.
Iul. II 178. IV 104 (XLV 1218. 1399 M)   17 cf. Rom. 4, 5. Gal. 2, 16   19 cf.
I Cor. 6, 17   24 Gen. 12, 3. Gal. 3, 8   25 cf. Gal. 3, 16

1 subcumbunt LS obiiciunt intelligendi Cbd intelligendo obiciunt P 2 sunt hinc nescio Gm1 in s.l.m2K 3 hominem inquit A 5 post nam add. si imitationis Pd; in cod. G post nam eras. si 6 quem appellat V 7 pertransit Lm1S Vm1 PG 9 quid(o s. i)P 11 enim] unū M 12 peccato om. zbd certum manifestumque b 13 hii Lm2A hii* V hinc Lm1SG hinc P in M 15 fuerit K 16 ipse] ille d homo unus V 17 post ista add. est d nempe legimus] intelligimus A 18 propter bis leg. K 19 gratia A quam qui heret A qua] quia V qu*a C quisq; Gm1 21 iis d 22 dictū M aut fin.] a Gm1 23 in om. zbd quodlibet M horum zbd excelllet Sm1PGM 24 habraam G abraam A est s.l.Km2

cius dictus est secundum carnem. quod manifestius dicitur, cum hoc
idem ita dicitur: benedicentur in semine tuo omnes gentes.
dictum autem quemquam diuinis eloquiis peccasse uel peccare in
diabolo, cum eum iniqui et impii omnes imitentur, nescio utrum
quisquam repperiat. quod tamen cum apostolus de primo homine
dixerit — in quo omnes peccauerunt —, adhue de peccati
propagine disceptatur et nescio qua nebula imitationis obponitur.

12. Adtende etiam quae secuntur. cum enim dixisset: in quo
omnes peccauerunt, secutus adiunxit: usque enim ad legem
10 peccatum in mundo fuit, hoc est, quia nec lex potuit auferre
peccatum, quae subintrauit ut magis abundaret peccatum, siue naturalis lex, in qua quisque iam ratione utens incipit peccato originali addere et propria, siue ipsa quae scripta per Moysen populo data est. si enim data esset lex, quae posset uiuificare,
15 omnino ex lege esset iustitia. sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. peccatum autem non deputabatur, cum lex non esset. quid est 'non deputabatur' nisi 'ignorabatur et peccatum esse non putabatur'? neque enim ab ipso
20 domino deo tamquam non esset habebatur, cum scriptum sit: quicumque sine lege peccauerunt sine lege peribunt.

XI. 15. Sed regnauit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysen, id est a primo homine usque ad ipsam etiam legem quae diuinitus promulgata est, quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre.
25 regnum enim mortis uult intellegi, quando ita dominatur in hominibus reatus peccati, ut eos ad uitam aeternam, quae uera uita est,

2 Gen. 22, 18 6 Rom. 5, 12 9 Rom. 5, 13 11 cf. Rom. 5, 20 13 cf. Ex. 34, 28
Ioh. 7, 19 14 Gal. 3, 21. 22 17 Rom. 5, 13 21 Rom. 2, 12 22 Rom. 5, 14

1 dictus om. *zAMBd* quod om. *Lm1* cum *KCT* 2 ante idem eras. qu *L* 3 peccas *
Gm1 4 eum (u s. n) *G* eo *A* 5 repereat *Pm1* reperiat *KACTbd* 6 dix *A*
peccauerunt in *mg.* add. *Lm2Vm2*, om. *SPG* 7 disceptatur *G*
et om. *LVPG* quae *Lm2Pm2Km2bd* 8 sequuntur *Vm2CMTbd* 9 ad-
iuxit *Km1* ad legem enim *d* 10 fuit in mundo *b* 11 quae subintravit om. *A*
habundaret *GKA* siue nat. lex om. *M* 12 in quo *M* quisquam *b* incipit] inquit *A* 13 addere] adherere *M* post populo eras. uid. di *G* 14 lex om. *A*
possit *PGKm1A* 15 cum conclusit *M* 18 lex non est *LSVm1PG* 22 ab om. *Vm1*
24 afferre (u s. pr. f *m2*) *L* 25 intelligere *Km1* in ab *V* omnibus *A* 26 est om. *K*

uenire non sinat, sed ad secundam etiam, quae poenaliter aeterna est, mortem trahat. hoc regnum mortis sola in quolibet homine gratia destruit saluatoris, quae operata est etiam in antiquis sanctis, quicumque, antequam in carne Christus ueniret, ad eius tamen adiuuantem gratiam, non ad legis litteram, quae iubere tantum, non adiuuare 5 poterat, pertinebant. hoc namque oecultabatur in ueteri testamento pro temporum dispensatione iustissima, quod nunc reuelatur in nouo. ergo in omnibus regnauit mors ab Adam usque ad Moysen, qui Christi gratia non adiuti sunt, ut in eis regnum mortis destrueretur, ergo et in eis qui non peccauerunt in similitudine 10 praeuaricationis Adae, id est qui nondum sua et propria uoluntate sicut ille peccauerunt, sed ab illo peccatum originale traxerunt, qui est forma futuri, quia in illo constituta est forma condemnationis futuris posteris, qui eius propagine erarentur, ut ex uno omnes in condemnationem nascerentur, ex qua non liberat 15 nisi gratia saluatoris. seio quidem plerosque latinos codices sic habere: regnauit mors ab Adam usque ad Moysen in eos qui peccauerunt in similitudinem praeuaricationis Adae, quod etiam ipsum qui ita legunt ad eundem referunt intellectum, ut in similitudinem praeuaricationis Adae peccasse aecipiant, qui 20 in illo peccauerunt, ut ei similes erarentur, sicut ex homine homines, ita ex peccatore peccatores, ex morituro morituri damnatoque damnati. graeci autem codices, unde in latinam linguam interpretatio facta est, aut omnes aut paene omnes id quod a me primo positum est habent.

25

1 cf. Apoc. 20, 14   4 cf. I Ioh. 4, 2. II Ioh. 7   8. 10.13 Rom. 5, 14
 15 cf. Rom. 5, 18   16 cf. Tit. 2, 11   cf. Aug. epist. 157, 19 (CSEL XLIV 468)
 17 Rom. 5, 14   20 cf. Op. imp. c. Iul. IV 104 (XLV 1400 M)

1 sed secunda etiam <i>M</i>	3 etiam] iustitiam <i>C</i>	4 ueniret <i>xps A</i>	
5 iubere] <i>P</i> iuberet <i>S</i>	6 ueteri <i>Lm2Pm2Km2AM</i>	8 regnabit <i>AmI</i>	
ab <i>s.l.Vm2</i>	9 gratiam] <i>S</i>	10 destruetur <i>A</i>	et <i>om. Vm1SPGA</i>
etiam <i>s. exp.</i> ergo <i>Lm2,d</i>		in similitudinem <i>Lm2 ATd; sed cf. u. 18. 20</i>	
11 idē (<i>s.l.m2 add. saepius st</i>) <i>L</i>	12 sicut illi <i>KA</i>	14 futurę (q in ras.) <i>V</i>	
crearetur <i>Lm1SVm1Pm1G</i>	15 in condempnatione <i>SGM</i>	ex quo <i>Pm2</i>	
16 grati <i>S</i>	18 similitudine <i>M</i>	19 quid (o s. i) <i>P</i>	20 similitudine <i>M</i>
conspiciant <i>T</i> aecipiunt <i>b</i>	21 simi <i>Km1</i>	22 ex peccato peccatum <i>C</i>	
23 dama•ti <i>L</i> dampnati <i>Vm1</i> damnandi <i>cod. Remigianus</i>		greci <i>LSPGKA</i>	
24 aut <i>pr.] Ut Gm1</i>	quodā et primo <i>M</i>	25 positū (ū ex ā) <i>K</i>	

14. Sed non, inquit, sicut delictum ita et donatio; si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multo magis gratia dei et donum in gratia unius hominis Iesu Christi in multos abundauit: non ‘magis multos’, id est multo plures 5 homines — neque enim plures iustificantur quam condemnantur —, sed ‘multo magis abundauit’. Adam quippe ex uno suo delicto reos genuit; Christus autem etiam quae homines delicta propriae uoluntatis ad originale, in quo nati sunt, addiderunt gratia sua soluit atque donauit, quod evidentius in consequentibus dicit.

10 XII. 15. Verum illud diligentius intuere, quod ait ob unius delictum multos mortuos. cur enim ob unius illius et non potius ob delicta sua propria, si hoc loco intellegenda est imitatio, non propagatio? sed adtende quod sequitur: et non sicut per unum peccantem ita est et donum; nam iudicium quidem ex 15 uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. nunc dicant, ubi locum habeat in his uerbis illa imitatio. ex uno, inquit, in condemnationem: quo uno, nisi delicto? hoc enim explanat, cum adiungit: gratia autem ex multis delictis in iustificationem. cur ergo iudicium ex uno 20 delicto in condemnationem, gratia uero ex multis delictis in iustificationem? nonne, si nullum est originale delictum, non solum ad iustificationem gratia, sed etiam iudicium ad condemnationem ex multis delictis homines ducit? neque enim gratia multa delicta donat et non etiam iudicium multa delicta condemnat. aut si propter 25 ea ex uno delicto in condemnationem ducuntur, quia omnia delicta, quae condemnantur, ex unius illius imitatione commissa sunt, eadem causa est, cur ex uno delicto etiam ad iustificationem duci intelle-

1 Rom. 5, 15   6 multo magis abundauit] cf. Op. imp. c. Iul. II 85. 96
(XLV 1176. 1179 M)   13 Rom. 5, 16

3 in gratiam LSVm1P   4 abundabit M   plurimos Gm1   6 abundabit CM   delicto suo bd   7 in homines P   propriae (tatis eras.) G   8 originalē A
11 quur semper fere L   illius unius z   unius m2 s. exp. meritum G
illius om. Cm1M   13 quid K   sicut delictum (del. s.l.m3) per unum peccatorem V
16 dicant s. ras. Lm1   habeat K habeant C   17 in quo M   18 subiungit Gm1
adiungit (ad in ras.) S   multis ex K   19 cur] quid M   ego V   20 uero s. exp.
autē Gm2   22 gratiam C   24 donat—delicta om. V   25 ducantur M
26 illius unius z KAMbd   27 est s.l.m2K   cur non A

gantur, quia omnia delicta, quae iustificatis remittuntur, ex illius unius imitatione commissa sunt. sed hoc uidelicet non intellegebat apostolus cum dicebat: iudicium quidem ex uno delicto in condemnationem, gratia uero ex multis delictis in iustificationem! immo uero nos intellegamus apostolum et uideamus 5 ideo dictum iudicium ex uno delicto in condemnationem, quia sufficeret ad condemnationem, etiamsi non esset in hominibus nisi originale peccatum. quamuis enim condemnatio grauior sit eorum, qui originali delicto etiam propria coniunxerunt, et tanto singulis grauior, quanto grauius quisque peccauit, tamen etiam illud solum, 10 quod originaliter tractum est, non tantum a regno dei separat, quo paruulos sine accepta Christi gratia defunctos intrare non posse ipsi etiam confitentur, uerum et a salute ac uita aeterna facit alienos, quae nulla esse alia potest praeter regnum dei, quo sola Christi societas introducit.

15

XIII. 16. Ac per hoc ab Adam, in quo omnes peccauimus, non omnia nostra peccata, sed tantum originale traduximus; a Christo uero, in quo omnes iustificamur, non illius tantum originalis sed etiam ceterorum, quae ipsi addidimus, peccatorum remissionem consequimur. ideo non sicut per unum peccantem ita est 20 et donum. nam iudicium quidem ex uno delicto, si non remittitur, id est originali, in condemnationem iam potest ducere, gratia vero ex multis delictis remissis. hoc est non solum illo originali, uerum etiam omnibus ceteris, ad iustificationem perducit.

17. Si enim ob unius delictum mors regnauit per 25 unum, multo magis qui abundantiam gratiae et iustitiae accipiunt in uita regnabunt per unum Iesum Chri-

3 Rom. 5, 16   11 cf. Esai. 59, 2   20 Rom. 5, 16   25 Rom. 5, 17

1 iustis *CT*   2 imitationē *Lm1* iustificatione *M*   4 gratia—condemnationem in *mg.* *m2K*   uero *s. exp.* autē *Gm2*   iustificatione *M*
 5 uidea *Vm1*   9 delicto] peccato *K*   10 gratior *M*   quisque] quis *zd*
 illum *Lm1S* illu *Vm1*   11 trac••tum *K*   di separat *s.l.Gm2*   12 inter
 defunctos et intrare *add.* *m3* in regnū celorum *V*   ipse *Lm1P* illi ipsi *b*   13 uerum
 etiā *Gm2*   et a *om. A*   14 alia *om. A*   societas xpī *A*   15 introduxit *S*
 17 omnia ex nomina *Lm1*   peccata nostra *A*   18 iustificantur *V*   19 ad-
 dimus *AM*   20 peccatum *KCTb*   22 idē• (m *eras.*, *uirg.* *add.* *m2*) *V*
 dicere (*u s. i*) *S*   23 cōmissis (re *s. cōG*)   id (*s. hoc*) *G*   illo
om. zd   26 multo—unum *om. M*   habundantiam *A*   gratia *G*   27 ac-
 cipient *A*   unum *s.l.Gm2*

s t u m. cur ob unius delictum mors regnauit per unum, nisi quia mortis
 uinculo tenebantur in illo uno, in quo omnes peccauerunt, etiamsi
 propria peccata non adderent? alioquin non ob unius delictum mors
 per unum regnauit, sed ob delicta multa multorum per unumquem-
 5 que peccantem. nam si propterea ceteri ob alterius hominis de-
 lictum mortui sunt, quia illum in delinquendo praecedentem sub-
 sequentes imitati sunt, ille quoque et multo magis ob alterius delici-
 tum mortuus est, quem diabolus delinquendo ita praecesserat, ut
 ei delictum etiam ipse suaderet. Adam nero nihil suasit imitatoribus
 10 suis et multi, qui eius imitatores dicuntur, eum fuisse et tale aliquid
 commisisse uel non audierunt uel omnino non credunt. quanto ergo
 rectius, sieut iam dixi, diabolum principem constituisset apostolus,
 a quo uno peccatum et mortem per omnes transisse diceret, si hoc
 loco non propagationem, sed imitationem docere voluisset! multo
 15 enim rationabilius Adam dicitur imitator diaboli, quem suasorem
 peccati habuit, si potest quisque imitari etiam illum, qui nihil ei tale
 suasit uel omnino quem nescit. quid est autem: qui abundanti-
 am gratiae et iustitiae accipiunt, nisi quod non ei tantum
 peccato, in quo omnes peccauerunt, sed eis etiam, quae addiderunt,
 20 gratia remissionis datur eisque hominibus tanta iustitia donatur.
 ut, cum Adam consenserit ad peccatum suadenti, non cedant isti
 etiam cogenti? et quid est: 'multo magis in uita regnabunt,' cum
 mortis regnum multo plures in aeternas poenas trahat, nisi intellega-
 mus eos ipsos in utroque dici qui transeunt ab Adam ad Christum, id est

9 cf. Gen. 3, 1   13 cf. Rom. 5, 12   17. 22 Rom. 5, 17

2 tenebatur <i>M</i>	etiam pro peccato <i>CT</i>	3 adderet <i>M</i>	non solum <i>b</i>
per unum mors <i>G</i>	4 regnauit] intravit <i>CT</i>	6 subsequen <i>Vm1</i>	7 imitanti <i>A</i>
8 diabolus <i>om. A</i>	11 cummississe <i>LS</i> cummississe <i>Vm1</i>		non <i>s.l.m2V</i>
omnino <i>om. T</i>	12 sic etiam dixi <i>A</i>	13 morte <i>A</i>	transire <i>M</i> transiisse <i>Cd</i>
14 docere] dicere <i>LVp.c.Pbd</i> ducere <i>SVa.c.G</i>	15 enim <i>s. eras.</i> etiā <i>Gm2</i> suasione <i>M</i>		
16 habuit peccati <i>bd</i> peccantī habuit <i>Cm1</i>	quisquam <i>PCd</i>	ei <i>om. zATd</i>	
17 autē iā <i>A</i> qui (<i>in mg. m2</i>) <i>L</i> quod <i>Vm2KACb</i> abundantia <i>S</i> (<i>a fin. in ras.</i>), <i>L</i>			
18 eis <i>Vm1AM</i> et <i>C</i> 19 peccatū <i>Lm1SPm1Cm2</i> *** caro <i>M</i>	in qua (<i>a ex o m2</i>) <i>M</i>		
eis <i>om. z</i> qui <i>Km1Cm1AM</i>	20 reprobationis <i>C</i>	hom.] <i>omnibus V</i>	
21 conserit <i>Vm1</i> concesserit <i>M</i>	suadendi <i>Pa.c.</i>	cedant <i>A</i>	22 quod <i>M</i>
regnabunt in uita <i>KC</i>	cum (<i>s. exp. quo</i>) <i>Lm2P</i> quo <i>SG</i>		23 multos <i>M</i>
aeternam poenam <i>zbd</i>	24 ab <i>ex</i> ad <i>Lm2</i>	usque ad <i>xpm K</i>	

a morte ad uitam, quia in uita aeterna sine fine regnabunt, magis quam in eis mors temporaliter et cum fine regnauit?

18. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem ita et per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationem uitae. hoc unius 5 delictum, si imitationem adtendamus, non erit nisi diaboli. sed quia manifestum est de Adam, non de diabolo dici, restat intellegenda non imitatio, sed propagatio peccati.

XIV. Nam et quod ait de Ch. isto: per unius iustificationem, magis hoc expressit, quam si 'per unius iustitiam' diceret. eam quippe 10 iustificationem dicit, qua Christus iustificat impium, quam non imitandam proposuit, sed solus hoc potest. nam potuit apostolus reete dicere: imitatores mei estote, sicut et ego Christi, numquam autem diceret: 'iustificamini a me, sicut et ego sum iustificatus a Christo', quoniam possunt esse et sunt et fuerunt multi 15 iusti homines et imitandi, iustus autem et iustificans nemo nisi Christus. unde dieitur: credenti in eum qui iustificat impium deputatur fides eius ad iustitiam. quisquis ergo ausus fuerit dicere: 'iustifico te', consequens est, ut dicat etiam: 'crede in me'. quod nemo sanctorum recte dicere potuit nisi sanctus sanctorum. 20 credite in deum et in me credite, ut, quia ipse iustificat impium, credenti in eum qui iustificat impium deputetur fides ad iustitiam.

XV. 19. Nam si sola imitatio facit peccatores per Adam, cur non etiam per Christum sola imitatio iustos facit? sicut enim, inquit, per unius delictum in omnes homines ad condemnationem sic et per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationem uitae. proinde isti 'unus' et 'unus' non Adam et Christus, sed Adam et Abel constitui debuerunt, quoniam eum multinos in huius uitae tempore praecesserint peccatores

3. 9 Rom. 5, 18   11 cf. Rom. 4, 5   13 I Cor. 11, 1   16 cf. Rom. 3, 26
17 Rom. 4, 5   20 cf. Dan. 9, 24   21 Ioh. 14, 1   24 Rom. 5, 18

2 regnabit *Gm1A* regnet *Mm2* 4 ad condemnationem—homines in *mg. Km2*
et *om. z* 7 dicere ista *M* 8 propago *M* 9 iustificatione *G* 11 quia *L*
non] nobis *Mm2* 13 mei stote *S* 14 et *om. M* iustificatus sum *A*
17 credendū (*om. in eum*)*M* 18 deputetur *M* eius *om. rb* ad iustitiam
in *mg. Lm2Pm2, om. SVm1G* 19 hausus *La.c.* 20 sanctorum] iustorum *M*
recte] forte *M* posuit (*t s. s*)*V* 22 credenti—impium *om. LSP* 24 enim
om. A 26 et *om. z* 27 proinde] sed *V; cf. Praef.* unus et unus *L*

eosque imitati fuerint qui posteriore tempore peccauerunt, ideo tamen uolunt isti non nisi Adam dietum, in quo omnes imitatione peccauerunt, quia primus hominum ipse peccauit. ac per hoc Abel diei debuit, in quo uno similiter homines imitatione iustificentur,
 5 quoniam ipse primus hominum iuste uixit. aut si propter quendam articulum temporis ad noui testamenti exordium pertinentem Christus est positus propter imitationem caput iustorum, Iudas eius traditor caput poni debuit peccatorum. porro si propterea Christus unus est in quo omnes iustificentur, quia non sola eius imitatio iustos facit,
 10 sed per spiritum regenerans gratia, propterea et Adam unus est in quo omnes peccauerunt, quia non sola eius imitatio peccatores facit, sed per carnem generans poena. ob hoc etiam dictum est ‘omnes’ et ‘omnes’. neque enim qui generantur per Adam, idem ipsi omnes per Christum regenerantur; sed hoc recte dictum est, quia sicut nullius
 15 carnis generatio nisi per Adam sic spiritualis nullius nisi per Christum. nam si aliqui possent carne generari non per Adam et aliqui regenerari spiritu non per Christum, non liquide ‘omnes’ siue hic siue ibi dicentur. eosdem autem ‘omnes’ postea ‘multos’ dicit; possunt quippe in aliqua re omnes esse qui pauci sunt. sed multos habet generatio car-
 20 nalis, multos et spiritualis, quamuis non tam multos haec spiritualis quam illa carnis. uerum tamen quemadmodum illa omnes habet homines sic ista omnes iustos homines, quia sicut nemo praeter illam homo sic nemo praeter istam iustus homo et in utraque multi. sicut enim per inobedientiam unius hominis

5 ef. Hebr. 11, 4   24 Rom. 5, 19

1 fuerunt C posteriori G 2 nolunt A iusti C dicatum C 3 pecca-
 uerint LSm2VPGm2MTd 4 uno] add. omnes d homines] omnes b
 imitatio C 5 quoniam] quia KCb 8 debuit poni P unus s. eras. iustus Lm1
 9 iustificantur (a s. e m2)V iustos—imitatio in mg. Lm2Vm3 10 spiritum] xpm C I regenerans gram iustificationis impertit propterea etiā adam V
 11 peccauerunt] cōdēnantur V solum M 12 poenā La.c. poenam S poenam P
 poenam cōdēnationis infligit in mq. add. Vm3 ab (o s. a) Km2 ab A hoc s.l. Lm2
 est om. M 13 iidem Mbd 14 generantur Sa.c. 15 generatio nisi] gene-
 rationis SVm1G 16 alt. generari LSVm1PGATbd 17 non liquide omnes]
 non oms sed aliqui dē omnes V (cf. Praef. de hac cod. parte) diceretur b
 20 quamuis enim S 21 illā omnes habent CM omnes om. K 22 istā M
 propter Vm1 23 illa—ista M in om. V 24 multi (os s. i) Vm2

peccatores constituti sunt multi, ita per oboedientiam unius hominis iusti constituentur multi.

20. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. hoc ad originale homines addiderunt iam propria uoluntate, non per Adam; sed hoc quoque soluitur sanaturque per Christum, quia ubi 5 abundauit peccatum, superabundauit gratia, ut, quemadmodum regnauit peccatum in mortem, etiam quod non ex Adam traxerunt homines, sed sua uoluntate addiderunt, sic et gratia regnet per iustitiam in uitam aeternam. non tamen aliqua iustitia praeter Christum, sicut aliqua peccata 10 praeter Adam. ideo cum dixisset: quemadmodum regnauit peccatum in mortem, hic non addidit: 'per unum' aut 'per Adam,' quia supra dixerat etiam de peccato illo, quod subintrante lege abundauit, et hoc utique non est originis, sed iam propriae uoluntatis. cum autem dixisset: sic et gratia regnet per iustitiam 15 in uitam aeternam, addidit: per Iesum Christum dominum nostrum, quia generante carne illud tantummodo trahitur, quod est originale peccatum, regenerante autem spiritu non solum originalis, sed etiam uoluntariorum fit remissio peccatorum.

XVI. 21. Potest proinde reete diei paruulos sine baptismo de 20 corpore exeentes in damnatione omnium mitissima futuros. multum autem fallit et fallitur, qui eos in damnatione praedicat non futuros, dicente apostolo: iudicium ex uno delicto in condemnationem et paulo post: per unius delictum in omnes homines ad condemnationem. quando ergo peccauit Adam non oboe- 25

3 Rom. 5, 20   5 Rom. 5, 20. 21   17 cf. August. Enchiridii cap. 46 (XL 254 M): parentum quoque peccatis paruulos obligari non solum primorum hominum sed etiam suorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabiliter dicitur   23 Rom. 5, 16
24 Rom. 5, 18

1 ** oboedientia LS inobedientiam K   2 peccatores (justi s.) constituti sunt multi iusti K   3 autem] enim S   4 ad] ab A   originalē M   homine Gm1   uoluntate iam propria b   5 ubi s.l.Km2   6 superabundabit M et gratia b   ut] et A   7 regnabit A   in morte AM   9 in s.l.m2V uita aeterna KA   12 morte r, sed cf. lin. 7   sicut per (per s.l.m3)V aut (ut s.l.m2)G 13 insubtrante A   14 iam s.l.m2G   16. uita aeterna K   17 qui Vm1 traitur C   18 a regenerante Vm2   21 damnationē Lm1Sa.c.VPm1GMb mitissimā Vb mitisma M   22 damnationem Lm1SPVGb   24 delictum om. M 25 ad] in (at s. in) Gm2

diens deo, tunc eius corpus, quamuis esset animale ac mortale, gratiam perdidit, qua eius animae omni ex parte oboediebat; tunc ille extitit bestialis motus pudendus hominibus, quem in sua erubuit nuditate; tunc etiam morbo quodam ex repentina et pestifera cor-
 5 ruptione concepto factum in illis est, ut illa in qua creati sunt stabili-
 tate aetatis amissa per mutabilitates aetatum irent in mortem. quam-
 uis ergo annos multos postea uixerint, illo tamen die mori coeperunt,
 quo mortis legem, qua in senium ueterescerent, acceperunt. non
 enim stat uel temporis puncto, sed sine intermissione labitur quic-
 10 quid continua mutatione sensim currit in finem non perficiensem,
 sed consumentem. sic itaque impletum est quod dixerat deus: qua
 die ederitis, morte moriemini. ex hac igitur inobedientia
 carnis, ex hac lege peccati et mortis quisquis carnaliter generatur
 regenerari spiritualiter opus habet, ut non solum ad regnum dei per-
 15 dueatur, uerum etiam a peccati damnatione liberetur. simul itaque
 peccato et morti primi hominis obnoxii nascuntur in carne et simul
 iustitiae uitaeque aeternae secundi hominis sociati renascuntur in
 baptismo; sie et in Ecclesiastico scriptum est: a muliere initum
 factum est peccati et per illam omnes morimur. siue autem
 20 a muliere siue ab Adam dieatur, utrumque ad primum hominem
 pertinet, quoniam, sicut nouimus, mulier ex uiro est et utriusque una
 caro est. unde et illud quod scriptum est: et erunt duo in
 carne una. igitur iam non duo, inquit dominus, sed una caro.

XVII. 22. Quapropter qui dicunt parvulos ideo baptizari, ut
 25 hoc eis remittatur quod in haec uita proprium contraxerunt, non
 quod ex Adam traduxerunt, non magno molimine refellendi sunt.
 quando enim secum ipsi paululum sine certandi studio cogitauerint.
 quam sit absurdum nec dignum disputatione quod dicunt, continuo

3 cf. Gen. 3, 7 11 Gen. 2, 17 18 Eccli. 25, 24 22 Matth. 19, 5, 6

1 a *Vm1* at *SG* atque *K.A.Mb* 2 anima* *M* *omni* *A* 4 nuditate *La.c.*
 tunc (*t s. eras, h*) *L* reptina *Km1* 5 est in illis *b* 6 amissa *V* 7 uixerit *M*
 8 legem qu*a *V* ueterescerent *Lm2* *Vm1Mm2Abd* 9 quidquid *Vm2Km2SCM*
 10 perficiensem (*i s. a*) *S* 11 perconsumentem *S* consumantem (*e s. a*) *Vm2*
 sicut *K* 13 quisque *A* generatur *V* 14 regenerati *Vm1* 15 liberatur
Km1 16 obnixi *Vm1* nosecuntur *LSVa.c.* nascuntur (*o s. a*) *G* 17 iustiae *S*
 uitaeque *SVm1* sociari (*ti s. ri*) *S* 18 sic] sicut *Pm1Md* in ecclesiastico
 libro *M* dictum (scriptu s.) *Gm2* 19 est] esse *z* moriuntur *Cb* 22 erant *z*
 23 igitur] itaque *K* 25 propria *S* contradixerunt *Vm1* 27 paululum *KM*
 cogitauerunt *Vm1K* 28 absurdum *A*

sententiam commutabunt. quod si noluerint, non usque adeo de humanis sensibus desperandum est, ut metuamus, ne hoc cuiquam persuadeant. ipsi quippe, ut hoc dicerent, alicuius alterius sententiae suae praejudicio, ni fallor, impulsi sunt. ac propterea cum remitti baptizato peccata necessario faterentur nec fateri uellent ex Adam 5 ductum esse peccatum, quod remitti fatebantur infantibus, ipsam infantiam coacti sunt accusare; quasi accusator infantiae hoc securior fieret, quo accusatus ei respondere non posset. sed istos, ut dixi, omittamus; neque enim sermone uel documentis opus est, quibus innocentia probetur infantum, quantum ad eorum pertinet uitam, 10 quam recenti ortu in se ipsis agunt, si eam non agnoscit sensus humanus nullis amminiculis cuiusquam disputationis adiutus.

XVIII. 23. Sed illi mouent et aliquid consideratione ac discussione dignum uidentur afferre, qui dicunt paruulos recenti uita editos uiseeribus matrum non propter remittendum peccatum percepere baptismum, sed ut spiritalem procreationem habentes creentur in Christo et ipsius regni caelorum participes fiant eodem modo filii et heredes dei, coheredes autem Christi. a quibus tamen eum quaeritur, utrum non baptizati et non effecti coheredes Christi regnique caelorum participes habeant saltem beneficium salutis 20 aeternae in resurrectione mortuorum, laborant uehementer nec exitum inueniunt. quis enim Christianorum ferat, cum dicitur ad aeternam salutem posse quemquam peruenire, si non renascatur in Christo, quod per baptismum fieri uoluit eo iam tempore, quo tale

18 cf. Rom. 8, 17   23 cf. Ioh. 3, 5

1 quod etsi <i>M</i>	2 disperandum <i>Km1</i>	3 prosuadeant <i>Pm1</i>	4 suae <i>om. zbd</i>	5 fateretur <i>M</i>	6 dictum (<i>u.s. i</i>) <i>Vm2G</i>	7 quoacti <i>M</i>	8 possit <i>Vm2M</i>	9 obmittamus <i>LG</i> omissimus <i>A</i>
3 huic <i>G</i> cum <i>om. C</i>	4 emittit <i>M</i>	5 fatebuntur <i>M</i>	6 in infantibus (in <i>s.l.m2</i>) <i>K</i>	7 in <i>infantibus</i> (<i>in s.l.m2</i>) <i>K</i>	8 <i>dictum (u.s. i)</i> <i>Vm2G</i>	9 <i>quoacti M</i>	10 <i>infantum b</i>	11 <i>uita C</i>
15 editos <i>recentiu</i> <i>A</i>	16 ut (<i>s.l.m2</i>) <i>VG</i>	17 et ipsi regi <i>M</i>	18 filii <i>LSVa.c.</i>	19 affecti (<i>e.s. a</i>) <i>G</i>	20 habeat <i>Km1</i>	21 <i>accusator</i> (<i>tor m2 s.ras. 5litt.</i>) <i>L</i> <i>accusaretor S accusaretur PG accusari (ri s.l.; tor—respondere non om. V)</i>	22 <i>obmittamus LG</i> omissimus <i>A</i>	23 <i>uita C</i>
16 <i>recentiu</i> <i>A</i>	17 <i>non habentes Vm2d</i>	18 <i>regno A</i>	19 <i>quoheredes La.c. V a.c.</i>	20 <i>habeat Km1</i>	21 <i>ercentur L</i>	22 <i>uidetur Lm1SPGVm1</i>	23 <i>salutem (u in ras. m2) G</i>	24 <i>eo modo Km b</i>
17 <i>creantur Km1 recreantur A</i>	18 <i>cum s.l.L, om. SVm1PGK dum C</i>	19 <i>eo modo Km b</i>	20 <i>lubet Km1 saltim K salutē ACT</i>	21 <i>lubet Km1 saltim K salutē ACT</i>	22 <i>uidetur Lm1SPGVm1</i>	23 <i>salutem (u in ras. m2) G</i>	24 <i>uidetur Lm1SPGVm1</i>	25 <i>lubet Km1 saltim K salutē ACT</i>

sacramentum constituendum fuit regenerandis in spem salutis aeternae? unde dicit apostolus: non ex operibus iustitiae, quae nos fecimus, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. quam tamen salutem in spe dicit esse, cum hic uiuimus, ubi ait: spe enim salui facti sumus. spes autem quae uidetur non est spes; quod enim uidet quis, quid sperat? si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus. sine ista ergo regeneratione saluos in aeternum posse partulos fieri quis audeat adfirmare, tamquam non pro eis mortuus sit Christus? etenim Christus pro impiis mortuus est. isti autem, qui, ut manifestum est, nihil in sua propria uita impie commiserunt. si nec originaliter ullo impietatis uinculo detinentur, quomodo pro eis mortuus est, qui pro impiis mortuus est? si nulla originalis peccati aegritudine sauciati sunt, quomodo ad medieum Christum, hoc est ad percipiendum sacramentum salutis aeternae, suorum curantium pio timore portantur et non eis in ecclesia dicitur: ‘auferte hinc innocentes istos; non est opus sanis medicus, sed male habentibus; non uenit Christus uocare iustos, sed peccatores’?

numquam dictum est, numquam dicitur, numquam omnino dieetur in ecclesia Christi tale commentum.

XIX. 24. Ac ne quis existimet ideo paruulos ad baptismum adferri oportere, quia, sicut peccatores non sunt, ita nec iusti sunt. quomodo ergo quida[m] meritum huius aetatis a domino laudatum esse commemorant, quando ait: sinite paruulos uenire ad me; talium est enim regnum caelorum? si enim hoc non propter

2 Tit. 3, 5   5 Rom. 8, 24. 25   11 Rom. 5, 6   18 cf. Lue. 5, 31. 32

25 Matth. 19, 14 etc.

1 regenerando *M*   3 fecimus nos *K*   4 nos *om.* *LSVmI*   5 in spe* *LV*
 in spem *SPG*   6 autē *s. eras.* enī *G*   7 uidit *VmI*   quis, quid] quid quis
LmISP quisquis *VmIGmI*   8 non *om.* *G*   10 audeat *audeat* *S* sit *s. eras.* ē *LmI*
 est *SVPG*   13 si nec] sine *A*   nullo *Am3*   14 qui—est in *mg.* *Km2*,
om. V nullo *AmI* originali *PAmI* sunt *ante* pecc. exp. *P*, *pon. d* peccata
K mI   17 curantium *Engelbrecht* currentium *codd.*   18 hinc *om.* *M*
 20 est *s.l.V* dicitur] dicatur *z* dicetur] dicitur *KmI*   23 offerri *M* oportet *KmI*
 24 quidem *LmI SPG* quidā (ā *in ras.*) *V*   25 commemorat *C* commemorant *V*
 quando] ubi *d*   paruulos] pueros *zMT*, *b* in *mg.*   26 talie (ū *s. e*) *G*

humilitatis similitudinem, quod humilitas paruulos faciat, sed propter puerorum uitam laudabilem dictum est, profecto et iusti sunt. non enim recte aliter diei potuit: talium est regnum caelorum, cum esse non possit nisi iustorum. sed forte hoc quidem non congruenter dieitur, quod paruulorum uitam laudauerit dominus dicens 5 talium esse regnum caelorum, cum uerax ille sit intellectus, quod humilitatis similitudinem in parua aetate posuerit. uerum tamen forsitan hoc tenendum est, quod dixi, propterea paruulos baptizari debere, quia, sicut peccatores non sunt, ita nee iusti sunt. sed cum dictum esset: non ueni uocare iustos, quasi ei responderetur: 'quos ergo uocare uenisti?' continuo subiunxit: sed peccatores in paenitentiam. ac per hoc quomodo si iusti sunt, ita etiam si peccatores non sunt, non eos uenit uocare qui dixit: non ueni uocare iustos, sed peccatores. et ideo baptismu*m* eius, qui eos non uocat, non tantum frustra, uerum etiam inprobe uidentur inruere; quod absit ut sentiamus. uocat eos igitur medicus, qui non est opus sanis, sed aegrotantibus, nec uenit uocare iustos, sed peccatores in paenitentiam. et ideo quia suae uitiae propriae peccatis nullis adhuc tenentur obnoxii, originalis in eis aegritudo sanatur in eius gratia, qui saluos facit per lanaerum regenerationis. 20

25. Dieet aliquis: 'quomodo ergo et ipsi uocantur in paenitentiam? numquid tantillos potest aliquid paenitere?' huic respondetur: 'si propterea paenitentes dicendi non sunt, quia sensum paenitendi nondum habent, nec fideles dicendi sunt, quia similiter sensum credendi nondum habent. si autem propterea recte fideles uocantur, quoniam 25

3.6 Matth. 19,14 etc. 10.13 Lue. 5, 32 16 cf. Luc. 5, 31. 32 20 cf. Tit. 3, 5

2 puerum *Vm1* 3 est enim regnum *K* 4 posset *M* quidem hoc *b*
 non *om.* *Km1* 5 dicitur *M* 6 regnum est *V* esse] est *LPG* *d* est enim *S*
 sit ille *bd* 7 posueri*t *V* 8 est *om.* *Km1* dixit *C* 9 baptizare *A*
 nec *om.* *Gm1* 10 cum dictum esset] cū dicit *cumq; esset* *L* cū dicit cū esset
SVm1P cum dicit *Vp.c.* *b* uocari *Vm1Gm2* 12 in *s. eras.* ad *Gm2* ad *b*
 in patientia (in penitentiam *s.*) *Km2* in paenitentia *M* si iusti n̄ sunt (*n* *s.l.m2*) *LK*
 sint *M* ita—ueni uocare in *mg.* *Am2* 13 ut iam (*s. i add. al etiamsi*) *A* ueni
Km1M 16 qui] quia *Km2* 17 est *s.l.Lm2*, *om.* *SVm1PG* opus est *Vm2*
 18 suę ex siue *S* 19 nullis] multis *Lm1P* multis *S* non in *ras.* *V* nullis *s. exp.*
 nris multis *G* tenentibus *Lm1SPG* tenuntur *Km1* 21 dicit *Am2M*
 ipse *Km1* poenitentiam (e pr. *s.l.*) *G* 22 tantillus *zAMB* hinc *A* *huc M*
 23 si] sed *Am1M* 24 nondum] non *zATd* 25 uocantur] dicuntur *KC*

fidem per uerba gestantium quodam modo profitentur, cur non prius etiam paenitentes habeantur, cum per eorundem uerba gestantium diabolo et huic saeculo renuntiare monstrantur? totum hoc in spe fit ui sacramenti et diuinæ gratiae, quam dominus donauit ecclesiæ.⁵ ceterum quis ignorat quod baptizatus parvulus, si ad rationales annos ueniens non crediderit nec se ab iniuris concupiscentiis abstinerit, nihil ei prode erit quod parvus accepit? uerum tamen si percepto baptismate de hac uita emigrauerit, soluto reatu, cui originaliter erat obnoxius, perficietur in illo lumine ueritatis, quod ¹⁰ incommutabiliter manens in aeternum iustificatos praesentia creatoris inluminat. peccata enim sola separant inter homines et deum, quae soluuntur eius gratia, per quem mediatorem reconciliamur, cum iustificat impium.

XX. 26. Terrentur autem isti sententia domini dicentis: nisi ¹⁵ quis natus fuerit denuo, non uidebit regnum dei — quod cum exponeret, ait: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum caelorum — et propterea conantur parvulis non baptizatis innocentiae merito salutem ac uitam aeternam tribuere, sed, quia baptizati non sunt, eos a regno ²⁰ caelorum facere alienos noua quadam et mirabili præsumptione, quasi salus aeternae uitæ aeterna possit esse praeter Christi hereditatem, praeter regnum caelorum. habent enim uidelicet quo confugiant atque ubi delitiseant, quia non ait dominus: si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu, ‘non habebit uitam’, sed ²⁵ ait: non intrabit in regnum dei. nam si illud dixisset, nulla hinc dubitatio posset oboriri. auferatur ergo iam dubitatio, do-

11 cf. Esai. 59, 2

12 cf. Rom. 5, 10. I Tim. 2, 5

13 cf. Rom. 4, 5

14 Ioh. 3, 3   16. 23 Ioh. 3, 5

2 habentur LSV Pbd haben**tur G   3 monstratur C   4 uis Vm²   uisa
 crenti Km¹ uisacramti (ac post add.) C   5 et ceterum S   ignorat ex
 igitur Pm¹   6 ab] ad P   7 prod*erit L proderit cet.   8 præcepto S   solito
 (u s. i m²)V   10 iustificatus M   11 separantur LSVm¹Pm¹ sperant Km¹
 12 qui A   eius] Christi zAbd   14 Terrentur — 26, 1 mortalium om. Am¹
 15 renatus A   17 spu seo Gm¹A   trabit Km¹   in om. C   regna M
 19 ac] et A   tribuere] permettere A   21 salutis La.c.   salus eterna et uita
 eterna p. e. A salus aeterna et uita terrena p. e. M salus ac aeterna uita possit
 esse Td   22 regniVm¹   23 delitescant Vm²Km²Ac¹bd   25 dei] caelo
 rum K   26 possit A   iam post dubitatio pon. zd

minum audiamus, non suspicione coniecturasque mortalium, dominum audiamus, inquam, non quidem hoc de sacramento sancti Iauaeri dicentem, sed de sacramento sanetae mensae suae, quo nemo rite nisi baptizatus accedit: nisi manducaueritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis uitam in uobis. quid ultra quaerimus? quid ad hoc responderi potest, nisi pertinacia pugnaces neruos aduersus constantiam perspicuae ueritatis intendat?

27. An uero quisquam etiam hoc dicere audebit, quod ad paruulos haec sententia non pertineat possintque sine participatione corporis huius et sanguinis in se habere uitam, quia non ait 'qui non manducauerit', sicut de baptismō: qui non renatus fuerit, sed ait: si non manducaueritis, uelut eos alloquens qui audire et intellegere poterant, quod utique non ualent paruuli? sed qui hoc dicit, non adtendit, quia nisi omnes ista sententia teneat, ut sine corpore et sanguine filii hominis uitam habere non possint, frustra etiam aetas maior id curat. potest enim, si non uoluntatem, sed uerba loquentis adtendas, eis solis uideri dictum, quibus tunc dominus loquebatur, quia non ait 'qui non manducauerit', sed: si non manducaueritis. et ubi est quod eodem loco de hac ipsa re ait: panis, quem ego dedero, caro mea est pro saeculi uita? secundum hoc enim etiam ad nos pertinere illud sacramentum intellegimus, qui tunc nondum fuimus, quando ista dicebat, quia non possumus dicere ad saeculum nos non pertinere, pro cuius uita Christus suam carnem dedit. quis autem ambigat saeculi nomine homines signifi- casse, qui nascendo in hoc saeculum ueniuunt? nam, sicut alibi ait,

4 Ioh. 6, 54   10 cf. August. Ep. 186 (CSEL LVII 67). 182 (CSEL XXXXIV 720). Contra duas ep. Pel. II 7. De pecc. mer. III 4, 7. Tract. in Ioh. 26 (XXXV 1613 M)   12 Ioh. 3, 5   13 Ioh. 6, 54   20 Ioh. 6, 52

1 susciones *Lm1SG*   2 conicetur absque *C*   2 quidāē *K*   sancti
om. zbd   3 quae *Sml*   rite] rectae *M*   4 manducaberitis *Gm1*
 5 biberetis *b*   6 ad hoc *K* ad hoc (*in mg.* al adhuc) *b*   respondere *Km1b*
 poterunt *b*   9 audieuit *C*   10 possitque *M*   14 prænalent (*exp. m2*)*S*   15 nisi *s.l.Gm2*
 teneant *P* teneat *A*   16 filii *LSVm1*   17 etiam] enim *S*   maiori de
 urat *C*   ad id *Lm2*   currat *LSP* curat *VG*   18 tunc (*t in ras.*)*V*   20 de
 eodem loco *S*   ac *Gm1*   21 saeculi] mundi *b*   22 illum *C*   23 quia] qui *z*
 25 homines eū (eū *s. l. m2 add.*)*L*   significatos esse *d*

filii saeculi huius generant et generantur. ac per hoc etiam pro paruolorum uita caro data est, quae data est pro saeculi uita; et si non mandueauerint carnem filii hominis, nec ipsi habebunt uitam.

5   28. Hinc est etiam illud: pater diligit filium et omnia dedit in manu eius. qui credit in filium, habet uitam aeternam; qui autem incredulus est filio, non habebit uitam, sed ira dei manet super eum. in quo igitur horum genere ponemus infantes? in eorum qui credunt in filium, an in eorum
 10 qui sunt increduli filio? ‘in neutro’, ait aliquis, ‘quia cum adhuc credere non possunt, nee increduli deputandi sunt’. non hoc indicat ecclesiastica regula, quae baptizatos infantes fidelium numero adiungit. porro si isti, qui baptizantur, propter uirtutem celebationemque tanti sacramenti, quamuis suo corde atque ore non agant
 15 quod ad credendum confitendumque pertineat, tamen in numero credentium computantur, profecto illi, quibus sacramentum defuerit, in eis habendi sunt qui non credunt filio; atque ideo si huius inanes gratiae corpore exierint, sequetur eos quod dietum est: non uidebunt uitam, sed ira dei manet super eos. et unde hoc, quando eos
 20 clarum est peccata propria non habere, si nec originali peccato teneantur obnoxii?

XXI. 29. Bene autem non ait: ira dei ‘ueniet super eum’, sed manet super eum. ab hac quippe ira, qua omnes sub peccato sunt, de qua dicit apostolus: fuimus enim et nos aliquando
 25 naturaliter filii irae sicut et ceteri, nulla res liberat nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. haec gratia cur ad illum ueniat, ad illum non ueniat, occulta esse causa potest, iniusta non potest. num quid enim iniquitas apud deum? absit. sed prius sanctorum scripturarum auctoritatibus colla subdenda

1 Lue. 20, 34   5 Ioh. 3, 35. 36   14 cf. Rom. 10, 10   18 Ioh. 3, 36   22 Ioh. 3, 36
 24 Eph. 2, 3   26 Rom. 7, 25   28 Rom. 9, 14

1 ac—habebunt uitam *om. Am1*   2 etiam *om. P*   caro xpi *A*   quia *A*
 6 in *s.l.m2K*   manū *M* manus *b*   9 ponimus *M*   in filium dei *K*
 10 in filio *L*   11 putandi sunt *VA*   indicat (*in mg. al dicat*)*b*   13 porro
 si *s. ras. m2G*   si *s.l.m2L, om. SVPK*   14 oro *P*   16 illa *Va.c.*   18 uide-
 bunt (*habe s. uide m2*)*L*   habebunt *d*   19 et *om. z Td*   inde *M*
 20 tenentur *KCb*   23 hoc *Vm1*   24 enim *om. KCMb*   25 et *om. S*   29 subdanda *A*

sunt, ut ad intellectum per fidem quisque perueniat. neque enim frustra dictum est: iudicia tua sicut multa abyssus. cuius abyssi altitudinem ueluti expauescens exclamat apostolus: o altitudo diuinarum sapientiae et scientiae dei! praemiserat quippe sententiam mirae profunditatis dicens: conclusit enim deus omnes in ineruditate, ut omnibus misereatur. cuius profunditatis ueluti horrore percussus; o altitudo, inquit, diuinarum sapientiae et scientiae dei! quam inscrutabilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uiae eius! quis enim cognouit sensum domini? aut quis consiliarius illius fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in saecula saeculorum amen. ualde ergo paruum sensum habemus ad discutiendam iustitiam iudiciorum dei, ad discutiendam gratiam gratuitam, nullis meritis praecedentibus non ini- quam, quae non tam mouet, cum praestatur indignis quam cum aequo indignis aliis denegatur.

30. Nam et hi, quibus uidetur iniustum, ut paruuli sine gratia Christi de corpore exeentes non solum regno dei, quo et ipsi fatentur nisi per baptismum renatos intrare non posse, uerum etiam uita aeterna et salute priuentur, quaerentes quomodo iustum sit, ut alius ab originali impietate soluatur, alius non soluatur, cum eadem sit utriusque conditio, ipsi respondeant secundum sententiam suam, quomodo identidem iustum sit, ut huic praestetur baptismus, quo intret in regnum dei, illi non praestetur, cum sit utriusque par causa. si enim mouet, cur ex his duobus, cum ex aequo ambo sint

2 Ps. 35, 7   3 Rom. 11, 33   5 Rom. 11, 32   7 Rom. 11, 33—36

2 abyssus multa *Abd*   3 exclamans *C*   4 diuinarū *s.l.m1G*   5 quippe] enim *b*   enim *om. V*   6 ut omnium misereatur *rb*   7 perculsus *A*   o altitudinem *z*   8 incomprehensibilia *C*   9 sunt *om. zd, sed cf. p. 29, 15*   10 illius] illi *KA* eius *Gm1CM*   11 ut retribueretur *LSVP* ut retribuetur *G*   qnm *s.l.m2G* 13 et in sc̄la *V*   paruulum *M*   14 iustitiam *in mg. P*   15 praecedentibus (e s. i pr.)*V*   18 hū *VA*   post paruuli *eras, uid.* sine *in V* 19 regni (o s. i)*P*   20 etiam *s. eras, tam Gm2*   21 querentes *L*   22 ab *om. KCM* alius non saluatur *Vm1A*   23 secundam (u s. a)*P*   suam sententiam *bd* 24 hic *Vm1*   baptismū *K*   25 intraret *S*   pr̄stentur *LSVm1*   26 cum —quod ex duobus *om. K*   aequo] eo quo *Lm1SVm1PGA*

originaliter peccatores, alius ab hoc vinculo soluitur, cui conceditur baptismus, alius non soluitur, cui talis gratia non conceditur, cur non taliter mouet, quod ex duobus originaliter innocentibus alius accepit baptismum, quo in regnum dei possit intrare, alius non accedit, ne ad regnum dei possit accedere? nempe in utraque causa ad illam exclamationem redditur: o altitudo diuinarum! ex ipsis deinde baptizatis parvulis dicatur mihi, cur alius rapitur, ne malitia mutet intellectum eius, et alius uiuit impius futurus? nonne, si ambo raperentur, ambo in regnum caelorum ingredierentur?

10 et tamen non est iniq[ue]itas apud deum. quid? illud quem non moueat, quem non in tanta altitudine exclamare conpellat, quod alii parvuli spiritu inmundo uexantur, alii nihil tale patientur, alii etiam in uteris matrum, sicut Hieremias, sanetificantur, cum omnes, si est originale peccatum, pariter rei sint, si non est, pariter innocentes

15 sint? unde ista tanta diuersitas, nisi quia inserutabilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uiae eius?

XXII. 31. An forte illud iam explosum repudiatumque sentendum est, quod animae prius in caelesti habitatione peccantes gradatim atque paulatim ad suorum meritorum corpora ueniant

20 ac pro ante gesta uita magis minusue corporeis pestibus adfligantur? cui opinioni quamvis sancta scriptura apertissime contradicat, quae cum gratiam commendaret, nondum natis, inquit, nec qui aliquid egerint boni aut mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante

25 dictum est, quod maior seruiet minori, nec ipsis tamen qui hoe sentiunt euadunt huius quaestio[n]is angustias, sed in eis

6 Rom. 11, 33 7 Sap. 4, 11 10 cf. II Par. 19, 7. Rom. 9, 14 12 cf. Luc. 6, 18
13 cf. Hier. 1, 5 15 Rom. 11, 33 17 cf. Retract. I 1 22 Rom. 9, 11. 12

1 conceditur (ces.ras.m2)G 2 baptismus—conceditur om. V 3 taliter] pariter
ACMbd 4 accipit utroque loco Lm2ACbd
5 posset M 6 redditur M 7 deinde inde K
9 rapirentur A 10 Quid illud? b 11 graderentur Lm1S graderentur V ingredi mererentur KC
12 uxentur LSVm1PG
etiam s.l.m2G 13 heremias P ieremias K geremias G hyeremias M 14 sunt
La.e.Ka.c. 20 gesta uita] gestauit a Lm1SVG gesta uita (alt. ta s.l.m. rec.)P
minusde M 21 apertissime sea scriptura KC 22 gratiam om. A
de nondum (de s.l.m2)L 23 egerant d
non dāpnatis A inquit natis bd neque
qui (qui s.l.m2)V neque LSPGA

coartati et haerentes similiter ‘o altitudo!‘ exclamare coguntur. unde enim fit, ut homo ab ineunte pueritia modestior, ingeniosior, temperantior, ex magna parte libidinum uictor, qui oderit auaritiam, luxuriam detestetur atque ad uirtutes ceteras prouectior aptiorque consurgat, [et] tamen eo loco sit, ubi ei praedicari gratia christiana non possit — quomodo enim inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent, quem non audierunt? quomodo autem audient sine praedicante? — alius autem tardus ingenio, libidinibus deditus, flagitiis et facinoribus coopertus ita gubernetur, ut audiat, credat, baptizetur, rapiatur aut, si detentus hic fuerit, laudabiliter uiuat? ubi duo isti tam diuersa merita contraxerunt, non dieo, ut iste credat, ille non credat, quod est propriae uoluntatis, sed ut iste audiat quod credat, ille non audiat — hoc enim non est in hominis potestate — ubi, inquam, haec tam diuersa merita contraxerunt? si in caelo egerunt aliquam uitam, 15 ut pro suis actibus propellerentur uel laberentur in terras congruisque suae ante actae uitiae corporeis receptaculis tenerentur, ille utique melius ante hoc mortale corpus uixisse credendus est, qui eo non multum meruit praegrauari, ut et bonum haberet ingenium et concupiscentiis eius mitioribus urgeretur, quas posset facile superare, et tamen eam sibi gratiam praedicari non meruit, qua sola posset a secundae mortis pernicie liberari; ille autem pro meritis deterioribus, sicut putant, grauiori corpori implicitus et ob hoc cor-dis obtunsi, cum carnis inlecebris ardentissima cupidine uinceretur et per nequissimam uitam peccatis pristinis, quibus ad hoc uenire 25

6 Rom. 10, 14   22 cf. Apoc. 20, 6 sqq.

1 coartiti A coartati d   2 ineunti zbd   ingeniosi Km1   3 qui
 in mg. m2L   4 luxuriam Sm1   detestatur (e s. a) LVP m. rec. detestatur
 GA de*testatur S   abtiorque Km1 raptiorque A   5 et inclusimus sint A
 gratiam P   6 enī s. eras. ergo G   7 credent ei quem Md   9 libidinosus
 LVPGAT libidinosis S   10 gubernatur K   11 hic ante uiuat
 add. zd   iste Lm1 ista (i.s. a) G   14 post enim eras. ē L   potestatem LSM
 15 merita] materia P   16 propellentur V propelleretur M   uel laberentur
 om. V   laberetur M   17 actae om. K   18 credendū P   qui eo] quae C
 19 multo M   20 concupiscentibus M   urgueretur PGKAM surgetur C
 22 a om. Km1   23 putant s.l. Km2   corpore Lm2   24 obtensi L obtusi PKCbd
 uinciretur Vp.c. uincerentur M   25 per ex pro P   quibus bis a.c.V

meruerat, adderet peiora terrena, aut in cruce tamen audiuit: hodie mecum eris in paradiſo, aut alicui cohaesit apostolo, cuius praedicatione mutatus et per lauaerum regenerationis saluus effectus est, ut ubi abundauit peccatum, superabundaret gratia. quid hinc 5 respondeant omnino non uideo, qui uolentes humanis coniecturis iustitiam dei defendere et ignorantes altitudinem gratiae fabulas improbabiles texuerunt.

32. Multa enim diei possunt de miris uocationibus hominum, sine quas legimus siue quas experti sumus, quibus eorum opinio subuertatur, qui credunt ante ista corpora sua quasdam proprias uitias gessisse animas hominum, quibus ad haec uenirent pro diuersitate meritorum diuersa hic experturae uel bona uel mala. sed terminandi huic operis eura non sinit in his diutius immorari. unum tamen, quod inter multa mirabile comperi, non tacebo. quis non secundum 15 istos, qui ex meritis prioris uitiae ante hoc corpus in caelestibus gestae animas terrenis corporibus magis minusue grauari opinantur, adfirmsit eos ante istam uitam seeleratius inmaniusque peccasse, qui mentis lumen sic amittere meruerunt, ut sensu uicino pecoribus nascerentur, non dico tardissimi ingenio — nam hoc de aliis diei solet — 20 sed ita excordes, ut etiam eirrati ad mouendum risum exhibeant cordatis delicias fatuitatis, quorum nomen ex greaco deriuatum moriones uulgus appellat? talium tamen quidam fuit ita christianus, ut, cum esset omnium iniuriarum suarum mira fatuitate patientissimus, iniuriam tamen nominis Christi uel in se ipso religionis,

1 Lue. 23, 43   3 cf. Tit. 3, 5. I Petr. 3, 21   4 cf. Rom. 5, 20   16 cf. Sap. 9, 15

1 addere *SVGPa.c.rec.m.* adhaeret *M*   in *s.l.Gm2*   odie *V*   3 mutatur
 (ss. ῥ *m. rec.*) *P*   et] aut *P* est *SA* est et *M*   saluus est *A*   effectus est *om. AmI*
 4 abunda *Gm1*   et gratia *b*   hic *V* huic *b*   5 humanis coniecturis uolentes *KC*
 uolentis *Lm1*   8 multe *A*   de miris] demissis *M*   10 sua* *L* suas *KCM*
 proprias uitias (*utrumque* s. *s.l.*) *Lm1* propria sua uitias *S* propria suauitas *G*
 propria suauitate (te *s.l.m2*) *V*   12 merito**rum *G*   diuersq (ae) *PG*
 13 operis (i. s. q) *G*   eura (*in mg. al causa*) *b*   hiis *A*   15 iustos *A*   ex] ob *KC*
 merita *Km2*   16 magnis *K*   grauiori *M*   affirme*t *K*   18 uicini *A*
 20 excordes sunt *M*   ut *om. M*   cirriti *Vm2* curati *b* et cod. *Vatic. 445*
 amouendum (*om. ad*) *K*   risu *C*   21 cordates *Vm1*   et nomen *M*   greco z
 deribatum *SVm1* diribatum *Gm1*   22 moriones (e. s. pr. o) *V*   uulcis
 appellant *C*   ita *om. zb*   24 xpi nominis *zMTbd*   uel religionis *A*
post religionis add. reuerentia *b*

qua inbutus erat, sic ferre non posset, ut blasphemantes uidelicet cordatos, a quibus haec ut prouocaretur audiebat, insectari lapidibus non desisteret nec in ea causa uel dominis pareceret. tales ergo praedestinari et creari arbitror, ut qui possunt intellegant dei gratiam et spiritum, qui ubi mult spirat, ob hoc omne ingenii genus in filiis 5 misericordiae non praeterire itemque omne ingenii genus in gehennae filiis praeterire, ut qui gloriatur in domino glorieatur. illi autem qui pro meritis uitae superioris accipere quasque animas diuersa terrena corpora adfirmant, quibus aliae magis, aliae minus grauentur, et pro eisdem meritis humana ingenia uariari, 10 ut acutiora sint quaedam et alia obtunsiora, proque ipsius uitae superioris meritis diuinam quoque gratiam liberandis hominibus dispensari, quid de isto poterunt respondere? quomodo ei tribuent et teturram uitam superiorem, ut ex hoc fatuus naseeretur, et tam bene meritam, ut ex hoc in Christi gratia multis acutissimis 15 praeferretur?

33. Cedamus igitur et consentiamus auctoritati sanctae scripturae, quae nescit falli nec fallere, et, sicut nondum natos addiscernenda merita eorum aliquid boni uel mali egisse non credimus, ita omnes sub peccato esse, quod per unum hominem intravit in mundum et 20 per omnes homines pertransiit, a quo non liberat nisi gratia dei per dominum nostrum Iesum Christum, minime dubitemus.

XXIII. Cuius medicinalis aduentus non est opus sanis, sed aegrotantibus, quia non uenit uocare iustos, sed peccatores, in cuius regnum non intrabit nisi qui renatus fuerit ex aqua et spiritu 25

5 cf. Ioh. 3, 8   7 I Cor. 1, 31. II Cor. 10, 17   18 cf. Rom. 9, 11   20 cf. Rom. 5, 12
21 Rom. 7, 25   23 cf. Lue. 5, 31. 32   25 cf. Ioh. 3, 5

1 posse <i>S</i>	3 dominus <i>Km1</i>	ego <i>M</i>	4 praetistinari <i>Km1</i> prae-
distinari <i>Gm1</i>	6 praeterisse <i>zAT</i>	ingenii (in <i>s. l. m2</i>) <i>K</i>	distrinari
7 gloriantur <i>M</i>	glorientur <i>M</i>	8 uitae meritis <i>b</i>	9 quas <i>Lm1</i>
quasquas <i>Lm2SVPGAb</i>	9 terrena] in terra (in <i>add. m2</i>) <i>LterraSP</i>	10 ingenua <i>Km1</i>	<i>uariant LSPG ueniant V</i>
11 cautiora <i>z</i>	11 cautiora <i>z</i>	12 obtusiora <i>Lm1</i> obtusiora <i>Pbd</i>	11 alii <i>M</i> obtunsiora
12 superioribus <i>PGm2</i>	liberantis <i>Km1</i>	13 tribuant (e s. a) <i>G</i>	12 et] ex <i>zA, om. b</i>
meritum <i>P</i>	13 tribuant (e s. a) <i>G</i>	14 ex hoc pon. <i>ante tam KC</i>	13 tetrica uita <i>Vm2</i>
in <i>om. V</i>	14 ex hoc pon. <i>ante tam KC</i>	15 ex hoc pon. <i>ante tam KC</i>	superiorem uitam <i>KAM</i>
gratiam <i>M</i>	15 ex hoc pon. <i>ante tam KC</i>	16 pferetur <i>Km1C</i>	16 pferetur <i>Km1C</i>
a*cutissimis <i>K</i>	16 pferetur <i>Km1C</i>	17 igitur ex ergo <i>Gm2</i>	17 igitur ex ergo <i>Gm2</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	17 igitur ex ergo <i>Gm2</i>	auctoritati* <i>VM</i>	auctoritati* <i>VM</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	18 nec] uel <i>M</i>	18 nec] uel <i>M</i>	18 nec] uel <i>M</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	19 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	20 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	20 ne ~~u~~ dem <i>P</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	21 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	21 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	21 ne ~~u~~ dem <i>P</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	22 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	22 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	22 ne ~~u~~ dem <i>P</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	23 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	23 ne ~~u~~ dem <i>P</i>	23 ne ~~u~~ dem <i>P</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	24 non conuenit <i>K</i>	24 non conuenit <i>K</i>	24 non conuenit <i>K</i>
ne ~~u~~ dem <i>P</i>	25 intravit <i>Lm1SVm1Gm1AM</i>	25 intravit <i>Lm1SVm1Gm1AM</i>	25 intravit <i>Lm1SVm1Gm1AM</i>
quis <i>Sp. cCM</i>	quis <i>GK</i>	quis <i>Sp. cCM</i>	quis <i>Sp. cCM</i>

nec praeter regnum eius salutem ac uitam possidebit aeternam, quoniam qui non manducauerit carnem eius et qui incredulus est filio, non habebit uitam, sed ira dei manet super eum. ab hoc peccato, ab hac aegritudine, ab hae ira dei, cuius naturaliter filii sunt, qui 5 etiam si per aetatem non habent proprium, trahunt tamen originale peccatum, non liberat nisi agnus dei qui tollit peccata mundi, non nisi medieus qui non uenit propter sanos, sed propter aegrotos, non nisi saluator, de quo dictum est generi humano: natus est uobis hodie saluator, non nisi redemptor, cuius sanguine dele- 10 tur debitum nostrum. nam quis audeat dicere non esse Christum infantium saluatorem nec redemptorem? unde autem saluos facit, si nulla in eis est originalis aegritudo peccati? unde redimit, si non sunt per originem primi hominis uenundati sub peccato? nulla igitur ex nostro arbitrio praeter baptismum Christi salus aeterna 15 promittatur infantibus, quam non promittit scriptura diuina humanis omnibus ingenii praferenda.

XXIV. 34. Optime punici Christiani baptismum ipsum nihil aliud quam salutem et sacramentum corporis Christi, nihil aliud quam uitam uocant. unde, nisi ex antiqua, ut existimo, et apostolica 20 traditione, qua ecclesiae Christi insitum tenent praeter baptismum et participationem mensae dominicae non solum ad regnum dei, sed nec ad salutem et uitam aeternam posse quemquam hominum peruenire? hoc enim et scriptura testatur secundum ea quae supra diximus. nam quid aliud tenent qui baptismum nomine salutis appellant, 25 nisi quod dictum est: saluos nos fecit per lauaerum regenerationis et quod Petrus ait: sic et uos simili forma baptisma saluos facit? quid aliud etiam qui sacramentum mensae

2 cf. Ioh. 6, 54   cf. Ioh. 3, 36   4 cf. Eph. 2, 3   6 Ioh. 1, 29

8 Luc. 2, 11   13 cf. Rom. 7, 14   20 cf. Marc. 16, 16. Ioh. 3, 5. I Cor. 10, 16

25 Tit. 3, 5   26 I Petr. 3, 21

1 hac L	2 est] fuerit b	3 nec (c s.l.m 2)V	habet z	manebit M
4 iram S	fili S	5 si per] super V	6 dei om. K	9 hodie uobis A
redemtor V	saluator KC	deleretur LSPG deleteretur V		11 infantum K
facit s.l.Gm2	12 redemit LmISP Pm1 redimet Km1			13 uenundati bd
15 promittitur infantibus LmISP	16 proferenda V		18 saluam SV	
19 extimo SVm1 qstimo AM	et om. A	20 quae SPG qua* VM	tenet M	
21 dom. mensae b	non solum non b	22 omiu A	23 et om. Gm1KA	
ante scriptura eras. ē K	26 quod] add. et A	similis M	baptismum M	
saluos facit baptisma KC	27 facieit V	quid (d s.l.m2)L		

dominicae uitam uocant, nisi quod dictum est: ego sum panis uiuus, qui de caelo descendit, et: panis, quem ego dederi, caro mea est pro saeculi uita, et: si non manducaueritis carnem filii hominis et sanguinem biberitis, non habebitis uitam in uobis? si ergo, ut tot et tanta diuina testimonia 5 concinunt, nec salus nec uita aeterna sine baptismo et corpore et sanguine domini cuiquam speranda est, frustra sine his promittitur paruulis. porro si a salute ac uita aeterna hominem nisi peccata non separant, per haec sacramenta non nisi peccati reatus in paruulis soluitur, de quo reatu scriptum est neminem esse mundum, nec 10 si unius diei fuerit uita eius. unde est et illud in Psalmis: ego enim in iniquitatibus conceptus sum et in peccatis mater mea me in utero aluit; aut enim ex persona generali ipsius hominis dicitur aut, si proprie Dauid hoc de se dicit, non utique de fornicatione, sed de legitimo conubio natus fuit. non itaque 15 dubitemus etiam pro infantibus baptizandis sanguinem fusum, qui priusquam funderetur, sic in sacramento datus est et commendatus, ut diceretur: hic est sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. negant enim illos liberari, qui sub peccato esse nolunt fateri. nam unde liberantur, si nulla 20 seruitute peccati tenentur obstricti?

35. Ego, inquit, lux in saeculum ueni, ut omnis, qui crediderit in me, non maneat in tenebris. hoc dicto quid ostendit nisi in tenebris esse omnem qui non credit in eum et credendo efficere, ne maneat in tenebris? has tenebras quid nisi peccata 25 intellegimus? sed quodlibet aliud intellegantur hae tenebrae, profecto qui non credit in Christum manebit in eis, et utique poenales sunt, non quasi nocturnae ad quietem animantium necessariae.

1 Ioh. 6, 51   2—5 Ioh. 6, 52. 54   8 cf. Esai. 59, 2   10 Iob 14, 5   12 Ps. 50, 7
18 Matth. 26, 28   22 Ioh. 12, 46

2 uiuuus <i>V</i> uitae <i>b</i>	4 fili <i>LS</i>	5 ut <i>s.l.Gm2</i>	6 sine <i>om.</i> <i>Vm1</i>
et corpore et corporē sanguine (<i>exp. m1</i>) <i>G</i>		7 hi*s <i>A</i>	11 ei** <i>K</i>
12 pr. in <i>om.</i> <i>AC</i>	13 a*luit <i>V</i>	aut] <i>AG</i>	14 propriæ <i>SV</i>
propria <i>K</i>	de se Dauid hoc <i>bd</i>	hoc <i>om.</i> <i>A</i>	15 conubio legitimo <i>A</i>
16 baptizatis (<i>in mg. al</i> baptizandis) <i>b</i>	17 fundaretur <i>Lm1SV</i>	est <i>post</i>	
commendatus <i>KAmB</i>	cōmodatus <i>P</i>	19 remissione <i>VKCM</i>	20 fati
21 intellegamus <i>Km1</i>	he*(c eras.) <i>L</i> he <i>V</i> haec <i>S</i>	27 in xpo z	28 quiete <i>Pm1</i>

XXV. Proinde paruuli, si per sacramentum, quod ad hoc diuinitus institutum est, in erendentium numerum non transeant, profecto in his tenebris remanebunt.

36. Quamuis eos nonnulli mox natos inluminari credant sic intellegentes quod scriptum est: erat lumen uerum, quod inluminat omne hominem uenientem in hunc mundum. quod si ita est, multum mirandum est, quomodo inluminati ab unico filio, quod erat in principio uerbum deus apud deum, non ammittantur ad regnum dei nee sint heredes dei, coheredes autem Christi. hoc enim eis nisi per baptismum non praestari etiam qui hoc sentiunt confitentur. deinde iam inluminati, si ad consequendum regnum dei nondum sunt idonei, saltem ipsum baptismum, quo ad hoc idonei fiunt, laeti suscipere debuerunt; cui tamen eos uidemus cum magnis fletibus reluctari eamque ignorantiam in illa aetate contemnimus, ut sacraenta, quae illis prodesse nouimus, in eis etiam reluctantibus compleamus. cur enim et apostolus dicit: nolite pueri esse mentibus, si iam lumine illo uero, quod uerbum dei est, eorum mentes inluminatae sunt?

37. Itaque illud, quod in euangelio positum est: erat lumen uerum, quod inluminat omne hominem uenientem in hunc mundum, ideo dictum est, quia nullus hominum inluminatur nisi illo lumine ueritatis, quod deus est, ne quisquam putaret ab eo se inluminari, a quo aliquid audit ut discat, non dico, si quemquam magnum hominem, sed nec si angelum ei contingat habere doctorem. adhibetur enim sermo ueritatis extrinsecus uocis ministerio corporalis, uerum tamen neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. audit quippe homo dicentem uel hominem uel angelum; sed ut sentiat et cognoscat uerum esse quod dieitur, illo lumine intus mens eius aspergitur, quod aeternum

5 Ioh. 1, 9   8 cf. Ioh. 1, 1   9 cf. Rom. 8, 17   16 I Cor. 14, 20
17 cf. Ioh. 1, 9.1   19 Ioh. 1, 9   23 cf. Ioh. 6, 45   26 I Cor. 3, 7

1 adhuc *Lm1SVPG*   2 numerorum *S*   4 natus *Lm1*   credunt *Km1*
8 deus uerbum deus *AM*   admittantur *S* (*d.s.m.*, *VKm2AMT*)   10 nisi
om. K non nisi *b*   *neras. K, om. b*   11 iam *om. C* inluminati *A* inluminatis (*om. si*)*M*
12 saltim *PGKm1A*   a quo *M*   13 uidimus *M*   16 nolite (*te s.l.m1*)*V*
17 illo lumine *b*   illi (*o s. alt. i*)*V*   illuminatae sunt eorum mentes *b*
22 nec *M*   23 aliquid *om. zd*   24 sed *om. z*   rec.
torem (*in mg. m1 doc*)*P*   25 uoci *V*   misterio *Km1*   27 hominem *M*

manet, quod etiam in tenebris luet. sed sicut sol iste a caecis, quamvis eos suis radiis quodam modo uestiat, sic ab stultitiae tenebris non comprehenditur.

38. Cur autem, cum dixisset: quod inluminat omnem hominem, addiderit: uenientem in hunc mundum — unde haec opinio nata est, quod in exortu corporali ab utero matris recentissimo inluminet mentes nascentium paruulorum —, quamvis in graeco ita sit positum, ut possit intellegi etiam ipsum lumen uenientis in hunc mundum, tamen, si hominem uenientem in hunc mundum necesse est accipi, aut simpliciter dictum arbitror, sicut multa in scripturis reperiuntur, quibus etiam detractis nihil sententiae minuatur, aut, si propter aliquam distinctionem additum esse credendum est, fortasse hoc dictum est ad discernendam spiritalem illuminationem ab ista corporali, quae siue per caeli luminaria siue quibusque ignibus inluminat oculos carnis, ut hominem interiorem dixerit uenientem in hunc mundum, quia exterior corporeus est, sicut hic mundus, tamquam diceret: ‘inluminat omnem hominem uenientem in corpus’ secundum illud quod scriptum est: sortitus sum animam bonam et ueni in corpus incoquinatum. aut ergo sic dictum est, si distinctionis alicuius gratia dictum est, inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, tamquam dictum esset: ‘inluminat omnem interiorem hominem’, quia homo interior, cum ueraciter fit sapiens, non nisi ab illo inluminatur, quod est lumen uerum; aut, si rationem ipsam, qua humana anima rationalis appellatur, quae ratio adhuc uelut quieta et quasi sopita, tamen insita et quodam modo inseminata in paruulis latet, illuminationem uoluit appellare tamquam interioris oculi creationem, non resistendum est tunc eam fieri, cum anima creatur, et non absurde hoc

1 cf. Ioh. 1, 5   4 Ioh. 1, 9   18 Sap. 8, 19. 20   20 Ioh. 1, 9   23 cf. Ioh. 1, 9

1 post caecis add. non uidetur b   2 quodam modo suis radiis KC   ad uestiat in mg. m2 add. non uidetur V   sic (c s.l.m2)V   5 hec (e ex o)V   7 mentes om. A   nascentiū in ras. m2G   greco zK   8 etiam intelligi d lumen ipsum zbd   10 accipient (om. aut)M   11 reperiuntur PGr   14 ad ista VmI   quibus A   15 ut] et A   17 tamquam] add. hic (o s. im2)L   19 in quoiquinatum Lm1SV   20 si—dictum est in mg. Km2   distinctiones VmI dictionis M   22 omnem s.l.Km2   hom. inter. b   23 qui d   24 quā propter (propter s.l.m2add.)L quam SG   25 appellatur saepius K   uelut om. KC 26 et om. V   quod amodo C quod admodum M   27 creatione C   28 de hoc b

intellegi, cum homo uenit in mundum. uerum tamen etiam ipse quamuis iam creatus oculus necesse est in tenebris maneat, si non credat in eum qui dixit: ego lux in saeculum ueni, ut omnis qui credit in me non maneat in tenebris. quod per sacramentum in paruulis fieri non dubitat mater ecclesia, quae cor et os maternum eis praestat, ut sacris mysteriis inbuantur, quia nondum possunt corde proprio credere ad iustitiam nec ore proprio confiteri ad salutem. nec ideo tamen eos quisquam fideles appellare cunctatur, quod a credendo utique nomen est, quamuis 10 hoc non ipsi, sed alii pro eis inter sacramenta responderint.

XXVI. 39. Nimis longum fiet, si ad singula testimonia similiter disputemus. unde commodius esse arbitror aceruatum multa congerere, quae occurrere potuerint uel quae sufficere uidebuntur, quibus appareat dominum Iesum Christum non aliam ob causam in carne uenisse 15 ac forma serui accepta factum oboedientem usque ad mortem crucis, nisi ut hac dispensatione misericordissimae gratiae omnes, quibus tamquam membris in suo corpore constitutis caput est ad capessendum regnum caelorum, uiuificaret, saluos faceret, liberaret, redimeret, inluminaret, qui prius fuissent in peccatorum morte, languoribus, seruitute. 20 captiuitate, tenebris constituti, sub potestate diaboli principis peccatorum, ac sic fieret mediator dei et hominum, per quem post iniurias impietatis nostrae illius gratiae pace finitas reconciliaremur deo in aeternam uitam ab aeterna morte quae talibus impendebat eripi. hoc enim cum abundantius apparuerit, consequens erit, ut

3 Ioh. 12, 46 7 cf. Rom. 10, 10 14 cf. I Ioh. 4, 2. II Ioh. 7 15 cf. Phil. 2, 7. 8
17 cf. Col. 1, 18. Eph. 5, 23 21 cf. I Tim. 2, 5 22 cf. Rom. 5, 10

1 homo] ho (*in mg. m² hunc*)V 2 necesse est ut b ē s.l.Gm2 t*enebris G
3 ego sum lux S saeculum] mundum M 4 quod per sacr. non dub. in paruulis
(paruulos C) fieri mater KC post sacr. add. baptismatis bā 5 dubitet M
cor et os] correctos Lm1SVPGM et os om. b 8 filium Km1 9 cunctantur S
cuncta*tur K 10 ipsis M ipsis sed aliis A ipsi sed aliis C 11 si add. m²K
similiter] fideliter A 12 acerbatim Lm1VGm1C acerbatum S multa
congerere] cogere zbd, sed cf. p. 38, 17 14 xpm ihm V in carnem M 15 ac s. exp.
et Gm2 16 haec V misericordissima egregie (om. gratiae)A quibus
om. Gm1 17 suo om. zb ad capescendum Lm1SVm1PGAC
19 langoribus LGm1 20 costituti Gm1 principes M 21 si Km1 22 gratia
et pace KA gratiae et pace CM 23 aeternū Vm1 aeterna uita ab ineterna A
impediebat (i alt. s.l.m²)V

ad istam Christi dispensationem, quae per hanc eius humilitatem facta est, pertinere non possint, qui uita, salute, liberatione, redemptione, inluminatione non indigent.⁴ et quoniam ad hanc pertinet baptismus, quo Christo consepiuntur, ut incorporentur illi membra eius, hoc est fideles eius, profecto nec baptismus est necessarius eis,⁵ qui illo remissionis et reconciliationis beneficio, quae fit per mediatorem, non opus habent.⁶ porro quia paruulos baptizandos esse concedunt, qui contra auctoritatem uniuersae ecclesiae procul dubio per dominum et apostolos traditam uenire non possunt, concedant oportet eos egere illis beneficiis mediatoris,⁷ ut abluti per sacramentum 10 caritatemque fidelium ac sie incorporati Christi corpori, quod est ecclesia, reconcilientur deo, ut in illo uiui, ut salui, ut liberati, ut redempti, ut inluminati fiant. unde, nisi a morte, uitiis, reatu, subiectione, tenebris peccatorum? quae quoniam nulla in ea aetate per suam uitam propriam commiserunt, restat originale peccatum.¹⁵

XXVII. 40. Haec ratiocinatio tune erit fortior, cum ea quae promisi testimonia multa congessero. iam supra posuimus: non ueni uocare iustos, sed peccatores. item eum ad Zacheum esset ingressus: hodie, inquit, salus domui huic facta est, quoniam et iste filius est Abrahae. uenit enim filius 20 hominis quaerere et saluare quod perierat. hoc et de oue perdita et relietis nonaginta nouem quæsita et inuenta, hoc et de dragma quae perierat ex decem. unde oportebat, ut dicit, praedicari in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes incipientibus ab Hierusalem. 25 Marcus etiam in fine euangelii sui dominum dixisse testatur: euntes in mundum uniuersum praedicate euangelium omni

4 cf. Rom. 6, 4. Col. 2, 12 11 cf. Eph. 1, 22. 23. 5, 23. I Cor. 12, 27 17 Luc. 5, 32
 19 Luc 19, 9. 10. Matth. 18, 11 21 cf. Luc. 15, 3—10 23 Luc. 24, 46. 47
 26 Marc. 16, 15. 16

1 hanc *om. zbd* 2 possunt *Km1* possent *M* quia *M* 3 baptismum *z*
 per baptismum *b* 6 illa *M* beneficia *M* 7 qui *Km2* 9 concedant** *L*
 concedantur *V* 10 illis (*o.s. i^ml*) *L* oblii *Lm1* *SVG* *ablati Km1* *oblati Km2* *ACMb*
 11 incorporiti *Vm1* 13 redemti *A* 14 nulla in ea] in illa *A*
 15 propria *V* restat—peccatum *om. M* peccatorum *V* 17 promisi* *LVG*
 promisit *S* 18 zacheum *VKA* zacchaeum *CT* 20 *abrahæ *G* abraæ *A*
 uenit enī (*t enī s.l.m2*) *K* 21 saluum facere *Km1* h̄c *A* 22 derelictis *G*
 23 drachma *bd* decim *PG* pdicare *A* 25 ierusalem *CM* ierlm *A*

creaturae. qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit; qui uero non crediderit, condemnabitur. quis autem nesciat credere esse infantibus baptizari, non credere autem non baptizari? ex Iohannis autem euangelio quamuis iam nonnulla posuerimus adtende etiam ista. Iohannes Baptista de illo: ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi; et ipse de se ipso: qui de ouibus meis sunt uocem meam audiunt, et ego noui illas et secuntur me; et ego uitam aeternam do illis et non peribunt in aeternum. quia ergo de ouibus eius non esse incipiunt paruuli nisi per baptismum, profecto, si hoc non accipiunt. peribunt; uitam enim aeternam, quam suis dabit ouibus, non habebunt. item alio loco: ego sum uia, ueritas et uita; nemo uenit ad patrem nisi per me.

41. Hanc doctrinam suscipientes apostoli uide quanta 13 testatione declarant. Petrus in prima epistola: benedictus est. inquit, deus, pater domini nostri Iesu Christi, secundum multitudinem misericordiae suae qui regenerauit nos in spem uitae aeternae per resurrectionem Iesu Christi, in hereditatem immortalem et intaminatam, florentem, seruatam in caelis uobis, qui in ueritate dei conuersamini per fidem in salutem paratam palam fieri in tempore nouissimo. et paulo post: inueniamini, inquit, in laudem et honorem Iesu Christi, quem ignorabatis, in quem modo non uidentes creditis, quem cum uideritis 25 exultabitis gaudio inenarrabili et honorato gaudio percipientes testamentum fidei, salutem animarum

5 Ioh. 1, 29   7 Ioh. 10, 27. 28   12 Ioh. 14, 6   15 I Petr. 1, 3—5

22 I Petr. 1, 7—9

1 ante qui add. et LSPG	2 damnabitur K	autem] enim KT	3 non
credere—baptizari om. M	5 attendere Sm1	iohannis Sm2M	
baptiste AM	Baptista inquit b	7 audient K	8 cognoui M
sequuntur rbd	et om. LVPGb	9 quoniam b	esse non b
10 baptimate K p.c.	11 enim om. KA	suis] uis V	12 sū(ū s.l.m2)G
et ueritas K	uita ex uera V	13 ad (d s.l.m2)L	15 epistula SV
est om. SAbd	16 et pater GKACbd	17 qui om. M	18 in] per KC
spe z	19 mortalem Vm1	incontaminatam Sm2Vm2ACbd	20 ueritate]
uirtute d, b (in mg. al ueritate)	dei in mg. m2G	conseruamini Ad, b (in mg. al	
conuersamini)	21 fieri item in temp. M	23 in s.l.m2K	25 exultabitis]
gaudebitis b	gaudia fin. M		

uestrarum. item alio loco: uos autem, inquit, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptione, ut uirtutes enuntietis eius qui uos de tenebris uocauit in illud admirabile lumen suum. et iterum: Christus, inquit, pro peccatis nostris passus est, iustus pro iniustis, ut 5 nos addueat ad deum. item eum commemorasset in area Noe oeto homines saluos faetos: sic et uos, inquit, simili forma baptismi saluos facit. ab hac ergo salute et lumine alieni sunt paruuli et in perditione ac tenebris remanebunt, nisi per adoptionem populo dei fuerint sociati tenentes Christum passum iustum pro 10 iniustis, ut eos addueat ad deum.

42. Ex epistola etiam Iohannis haec mihi occurserunt, quae huie quaestioni necessaria uisa sunt. quodsi in lumine, inquit, ambulauerimus, sieut et ipse est in lumine, societatem habemus in inuicem et sanguis Iesu filii eius purgabit 15 nos ab omni delicto. item alio loco: si testimonium, inquit, hominum accipimus, testimonium dei maius est, quia hoc est testimonium dei. qui crediderit in filium dei, habet testimonium in semet ipso. qui non crediderit deo, mendacem facit eum, quia non credidit in testimonium, quod testificatus est de filio suo. et hoc est testimonium, quia uitam aeternam dedit nobis deus, et haec uita in filio eius est. qui habet filium, habet uitam; qui non habet filium, non uitam habet. non solum igitur regnum caelorum, sed nec uitam paruuli habebunt, si 25

1 I Petr. 2, 9 4 I Petr. 3, 18 6 cf. I Petr. 3, 20 7 I Petr. 3, 21 10 cf. I Petr. 3, 18
13 I Joh. 1, 7 16 I Joh. 5, 9—12

2 populus acquisitionis in adopt. *K* adoptionem *M* 3 uirtute *Gm1*
enuntiemus *Lm1Pm1SVGACM* adnuntiemus *K* nos *KAM*, *om. C* uocabit *A*
4 illud *om. zbd* ammirabile *SVPGA* inquit *xps K*
5 pro *om. A* iustus] uirtus (*in mg.m2 iustus*) *V* pro iniustus *S* 6 ad
dnm A deo M archa K 8 baptisci *Km2ACT* ergo *in mg. P* 10 post
iustum eras. et *L* 12 epistula *Vm1* 14 et *om. Gm1AC* in lumine est *K*
15 Iesu Christi *d* fili *M* purgauit *A* purgat *KC* 18 post dei *add.*: quod
maius est, quia iustificatus est de filio suo (*suo om. b*) *bd* credit *S* 19 testi-
monium dei *K* 20 crediderit *S* 22 nobis dedit *KC* 24 non
habet uitam *Cbd*

filium non habebunt, quem nisi per baptismum eius habere non possunt. item alio loco: in hoc, inquit, manifestatus est filius dei, ut soluat opera diaboli. non ergo pertinebunt paruuli ad gratiam manifestationis filii dei, si non in eis soluet opera diaboli.

5   43. Iam nunc attende in hanc rem Pauli apostoli testimonia tanto utique plura, quanto plures epistolas seripsit et quanto diligentius curauit commendare gratiam dei aduersus eos, qui operibus gloriabantur atque ignorantes dei iustitiam et suam iustitiam uolentes constituere iustitiae dei non erant subditi. in epistola ad Rot¹⁰ manos: iustitia, inquit, dei in omnes qui eredunt; non enim est distinctio. omnes enim peccauerunt et egent gloriam dei, iustificati gratis per gratiam ipsius per redemtionem, quae est in Christo Iesu, quem proposuit deus propitiatorium per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiae eius propter propositum praecedentium peccatorum in dei patientia, ad ostendendam iustitiam ipsius in hoc tempore, ut sit iustus et iustificans eum, qui ex fide est Iesu. item alio loco: ei qui operatur, inquit, merces non inputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei uero qui non operatur, credit autem in eum qui iustificat impium, deputatur fides ad iustitiam. sicut et Dauid dicit beatitudinem hominis, cui deus accepto fert iustitiam sine operibus: ‘beati quorum remissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata. beatus uir, cui non inputauit dominus peccatum’. item paulo post: non est autem scriptum,

2 Ioh. 3, 8   8 cf. Rom. 10, 3   10 Rom. 3, 22—26   18 Rom. 4, 4—8
24 Ps. 31, 1. 2   26 Rom. 4, 23—25

1 habent A   eius om. A   2 manifestus b   3 saluat Vm1Pm1 dissoluat b
di (in mg. m1 diaboli) A   4 soluat b   5 in] ad b   hac Cm1   paulo apostolo
Gm1   6 pluras A   epistolas (u s. o)SV   7 de (s.l.m2) operibus L,b
8 et om. Gm1   iustitiam om. d   9 iustitia Lm1Vm1 iustiam S
subiecti zbd   epistula Vm1 epystola K   10 omnes] homines (i s.l.)V
11 addistinctio V   eger A   12 gloria Lm2VKm2CMd gratia b
di G 13 quae] qui A   14 propitiatorem Lm2b   ipsius] istius in ras. V 15 iustitiae V
19 putatur Km1   22 fides] add. eius Kd   24 iniquitates sunt K
25 inputabit KA

inquit, propter illum tantum, quia deputatum est illi, sed et propter nos, quibus deputabitur credentibus in eum, qui excitauit Iesum Christum dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram. et paulo 5 post: si enim Christus, inquit, cum infirmi essemus adhuc, iuxta tempus pro impiis mortuus est. et alibi: scimus, inquit, quia lex spiritualis est; ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. quod enim operor, ignoro; non enim quod uolo, hoc ago, sed quod odi, illud facio. si autem 10 quod nolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona. nunc autem iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum. scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. uelle enim adiaeet mihi, perficere autem bonum non inuenio. non enim quod uolo 15 facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. si autem quod nolo, ego hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. inuenio ergo legem mihi uolenti facere bonum, quoniam mihi malum adiaeet. condelectorenim legideiseundum interiorem hominem, 20 uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae et captiuantem me in lege peccati, quae est in membris meis. miser ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. dicant qui possunt hominem 25 nasci nisi in corpore mortis huius, ut possint etiam dicere non ei necessariam gratiam dei per Iesum Christum, qua liberetur de cor-

6 Rom. 5, 6   7 Rom. 7, 14—25

1 pro <i>Gm1</i>	illi ad iustitiam <i>b</i>	2 quibus] quidem <i>b</i>		
6 xpe <i>A</i>	7 mortuis <i>b</i>	9 uenumdatus <i>bd</i>	10 quod inquit uolo <i>A</i>	*odi <i>VK</i>
11 bona est <i>Acb</i>	12 non iam <i>d</i>	non <i>s.lVm2Km2</i>	13 quo <i>A</i>	
non <i>om. M</i>	hoe] id <i>bd</i>	14 nam uelle enim <i>A</i> nam bonum uelle <i>b</i> nam uelle <i>d</i>		
15 inuenio <i>om. CMT</i>	non enim <i>s.l.Km2</i>	17 hoe <i>om. S</i>	18 ergo] igitur <i>bd</i>	
uoleti mihi <i>A</i>	22 <i>pr. legē Lm1SPG</i> lege <i>Vm1</i> legis <i>C</i>	captiuante <i>LS</i>	<i>alt.</i>	
legem <i>LV</i>	23 meis <i>om. b</i>	liberavit <i>SC</i>	24 nisi gratia <i>G</i>	
nostrum <i>om. A</i>	hominēs (<i>sic</i>) <i>L</i> hominēs <i>V</i> homines <i>SPGbd</i>	25 dominum		
qui <i>Lm1</i> quia <i>S</i> qu*a <i>V</i>	eis <i>bd</i>	26 nisi] non		
		27 necessaria gratia <i>A</i>		

pore mortis huius. item paulo post: quod enim impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, deus filium suum misit in similitudine carnis peccati et de peccato damnauit peccatum in carne. dicant qui audent oportuisse 5 nasci Christum in similitudine carnis peccati, nisi nos nati essemus in carne peccati.

44. Item ad Corinthios: tradidi enim uobis in primis, inquit, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. item ad eosdem 10 Corinthios in secunda: caritas enim Christi conpellit nos iudicantes hoc, quoniam unus pro omnibus mortuus est; ergo omnes mortui sunt et pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt iam non sibi uiuant, sed ei, qui pro 15 ipsis mortuus est et resurrexit. itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnem et, si noueramus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. si qua igitur in Christo, noua creatura; vetera transierunt, ecce facta sunt noua. omnia autem ex deo, qui reconciliauit nos sibi per Christum et dedit nobis ministerium reconciliationis. quemadmodum? quia deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta eorum et ponens in nobis uerbum reconciliationis. pro Christo ergo legatione fungimur tamquam deo exhortante per nos; obseramus pro Christo 20 reconciliari deo. eum qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit, ut nos simus iustitia dei in ipso. cooperantes autem et rogamus, ne in uacuum gratiam dei suscipiatis. dicit enim: tempore acceptabili exau-

1 Rom. 8, 3   7 1 Cor. 15, 3   10 II Cor. 5, 14—6, 2

2 est *GmI*   legi *Ab*   3 similitudinē *AM*   4 audient *K* audient *A*
 5 similitudinē *A*   8 inquit *om. M*   11 quoniam si *bd*   12 mortuus est
 xps *PAd*   13 ut et *b*   15 nouissimus *SmI* nouimus *GmI*   etsi *b*
 nouerimus *LmIGa.c.*   16 nunt *VmI*   17 creatur *LmIS* creature* *G*
 18 sunt] add. omnia *d*   20 quemadmodum? quia] qmquidem *A*   21 recon-
 ciliias *KmI*   23 pro—tamquam in *mg.Lm2*   per *VmI*   legationē *M*
 24 exortante *SVmIPGKAM*   per *xpo V*   25 reconciliare *KmI*   26 ipso] illo *b*
 27 et *om. Ab*   28 rescipiatis *A*   acceptable *V* accepto *A*

diui te et in die salutis adiuui te. ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. ad hanc reconciliationem et salutem si non pertinent paruuli, quis eos quaerit ad baptismum Christi? si autem pertinent, inter homines mortuos sunt, pro quibus ille mortuus est, nec ab eo reconciliari et saluari possunt, nisi di- 5 missa non reputet delicta eorum.

45. Item ad Galatas: gratia uobis et pax a deo patre et domino Iesu Christo, qui dedit semet ipsum pro peccatis nostris, ut eximeret nos de praesenti saeculo maligno. et alio loco: lex transgressionis gratia proposita est, donec ueniret semen cui promissum est, dispositum per angelos in manu mediatoris. mediator autem unius non est; deus uero unus est. lex ergo aduersus promissa dei? absit! si enim data esset lex, quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia. sed 15 conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

46. Ad Ephesios etiam: et uos, cum essetis mortui delictis et peccatis uestris, in quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, spiritus eius, qui nunc operatur in filiis diffidentiae, in quibus et nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostra, facientes uoluntatem carnis et affectionum, et eramus naturaliter filii irae sicut et ceteri; deus autem, qui diues est in misericordia, propter multam dilectionem, qua dilexit nos et, cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia sumus salui facti. et paulo post:

7 Gal. 1, 3. 4   10 Gal. 3, 19—22; cf. Retract. I 23. II 50 (Knoell)
18 Eph. 2, 1—5

2 ecce s. exp. en Km2	3 quid (d s.l.m2)V	eos s.l.Km2	queret M
4 homines (h et i ras.) L om K oms ACM	mortui zb	5 demissa A	
6 non om. b	7 galathas VPGb	8 dno nro M	9 exime-
			tur Vm1
10 lex s.l.m2K	proposita (pro ras.) V posita b	11 disposita est A	
			disposita b
13 unus V.a.c.	nero] autem KC	ergo] uero Lm1SVPG	
			15 possit KC
18 efesios K effesios A	20 hius La.c.	principes Gm1	
21 aeris huius A	eius om. A	22 omnes et nos A omnes nos V	24 voluntates A
affectionē K			
25 fili Lm1	qui om.K	diuis Lm1	27 et om. A
			conuificauit G uiuificauit A
	28 salui facti sumus b		

gratia, inquit, salui facti estis per fidem et hoc non ex uobis, sed dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparauit deus,
 5 ut in illis ambulemus. et paulo post: qui eratis, inquit, illo tempore sine Christo, alienati a societate Israhel et peregrini testamentorum et promissionis, spem non habentes et sine deo in hoc mundo, nunc autem in Christo Iesu qui aliquando eratis longe facti estis
 10 prope in sanguine Christi. ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum et medium parietem maceiae soluens, inimicitias, in carne sua legem mandatorum decretis euacuans, ut duos conderet in se in unum nouum hominem faciens pacem et commutaret utrosque in
 15 uno corpore deo per crucem, interficiens inimicitias in semet ipso. et ueniens euangelizauit pacem uobis, qui eratis longe, et pacem his, qui prope, quia per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem. item alibi: sicut est ueritas in Iesu, deponere uos secun-
 20 dum priorem conuersationem ueterem hominem, eum qui corruptitur secundum concupiscentias deceptionis; renouamini autem spiritu mentis uestrae et induite nouum hominem, eum qui secundum deum creatus est in iustitia et sanctitate ueritatis. et alibi: nolite contristare
 25 spiritum sanctum dei, in quo signati estis in diem redemptionis.

47. Ad Colosenses etiam ita loquitur: gratias agentes patri idoneos facienti nos in partem sortis sanctorum

1 Eph. 2, 8—10   5 Eph. 2, 12—18   19 Eph. 4, 21—24   24 Eph. 4, 30
 27 Col. 1, 12—14

5 erat A   in illo *VGm2Ab* illo in *KCM*   6 isrl *SG* irl *LP* ierlm A
 9 facti autem estis b 11 macheriae *LVmIG* macherie *S* 12 inimicitiam *in mg.m2A*
 13 in decretis *AC*   duo *Gm1*   alt. in *om. LSPVb*   14 et] ut *M*
 commutans *Vm2* cōmutas *G* commutasset *LSVm1Pb* 15 inimicitā *A* 16 pace *G*
 18 ambo *s. l. K*   spiritu] *xpo* (*o s. l.*) *V* 19 ueritas est *V* (*est in mg.m2*), *bd*
 est *om. LSPG* deponite *A* 21 concupiscentiis *Gm1* 22 spiritū *M* 23 eum *om. A*
 24 contristari *PG* 25 in diem (*exp. m2*) *L* in die *K* 27 colosenses *omnes codd.*
 ita ηον *K* 28 faciens *A* in parem sortem *b* parte *KAC* tempore *M*

in lumine, qui eruit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum filii caritatis suae, in quo habemus redemptionem in remissione peccatorum. et alio loco: et testis, inquit, in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis, in quo etiam circumcisio estis circumcisio non manu facta, in expoliatione corporis earnis, in circumeisione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo et conresurrexisti per fidem operationis dei, qui suscitauit illum a mortuis, et uos, eum essetis mortui delictis et praeputio earnis uestrae, uiuificauit cum illo, donans nobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat chirographum decretis, quod erat contrarium nobis, tollens illud de medio et adfigens illud cruci, exuens se earnem principatus et potestates exemplauit fiducialiter triumphans eos in semet ipso.

15

48. Et ad Timotheum: humanus, inquit, sermo et omni acceptione dignus, quia Christus Iesus uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus sum ego. sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Iesus omnem longanimitatem ad informationem eorum qui credituri sunt illi in uitam aeternam. item dicit: unus enim deus, unus et mediator dei et hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semet ipsum redemptionem pro omnibus. in secunda etiam ad eundem: noli ergo, inquit, erubescere testimonium domini nostri neque me uinetum eius, sed conlabora euangelio secundum uirtutem dei saluos nos facientis et uocantis

4 Col. 2, 10—15 16 I Tim. 1, 15. 16 22 I Tim. 2, 5. 6 25 II Tim. 1, 8—10

1 cripuit zbd 3 in] et M remissionē AM 4 et om. G in om. z ille Vm1 5 in quo bis pos. semel exp. V circumcisio A 6 expoliatione CMd expoliationē Lm2 7 sed in circumcisio Ab Christi] carnis V consepulti—dei in mg.A ei] et C baptisma M 8 consurrexisti SVPGKMBd 10 conuiuificauit bd 11 uobis VA delicto Lm1SVm1Pm1G 12 cyrographum LP cirografum SVC cyrografum GM cirographum A decreti* (s eras.)L decreti Vbd in decretis r 14 exuit M carne Vp.c. 16 thimotheum V omni* V 17 inunc C hunc om. zbd 18 ego sum bd 20 ostenderet primo LSVP primū ost.CM ihs xps KC 22 unus est enim A 23 homo om. A 24 redēptione G 26 me s.l.Gm2 27 uocatis P

uocatione sua sancta non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam, quae data est nobis in Christo Iesu ante saecula aeterna, manifestata autem nunc per aduentum domini nostri Iesu Christi,
5 euacuantis quidem mortem, inluminantis autem uitam et incorruptionem per euangelium.

49. Ad Titum etiam: expectantes, inquit, illam beatam spem et manifestationem gloriae magni dei et salvatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semet ipsum pro
10 nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate et mundaret nos sibi populum abundantem, aemulatorem bonorum operum. et alio loco: cum autem benignitas et humanitas inluxit saluatoris dei nostri, non ex operibus iustitiae, quae nos fecimus, sed secundum suam misericordiam
15 saluos nos fecit per lauaerum regenerationis et renovationis spiritus sancti, quem ditissime effudit supernos per Iesum Christum salvatorem nostrum, ut iustificati ipsius gratia heredes efficiamur secundum spem uitiae aeternae.

20 50. Ad Hebreos quoque epistula, quamquam nonnullis incerta sit, tamen, quoniam legi quosdam huic nostrae de baptismo parvolorum sententiae contraria sentientes etiam ipsam quibusdam opinionibus suis testem adhibere uoluisse magisque me mouet auctoritas ecclesiarum orientalium, quae hanc etiam in canonieis
25 habent, quanta pro nobis testimonia contineat aduertendum est. in ipso eius exordio legitur: multis partibus et multis modis olim deus locutus est patribus in prophetis, postremo in his diebus loetus est nobis in filio, quem constituit

7 Tit. 2, 13. 14 12 Tit. 3, 4—7 21 ef. De ciuit. dei XVI 22 (CSEL XXXX p. II 164). De doctr. christ. II 8, 13 (XXXIV 41 M) 26 Hebr. 1, 1—3

2 propositum suum b gratia M 3 nobis om. S uobis M 4 xpi ihu KC
5 inluminatis Vm1 7 ad Titum] additū Km1M inquit s. exp. etiā Gm2 illam
om. b be**atam G 9 xpi ihu K 11 sibi nos b *abundantem G
15 lauaerum PG 16 effundit Lm1SPG 17 nos in mg. add. Gm2 20 hebraeos VACT
epistola SVm2PGKCT apls A 21 huie—quibusdam om. Lm1 22 etiam ipsam]
ē s. exp. etiā Lm2Vm2 etiam SPG etiam ipsa b eam d 23 no-
luissent Lm1Vm1SPG uoluissimus M me s. ras. A 24 ecclasiasticarum
(exp. m2)V 26 **multis G 27 est om. KC 28 ē s. l. m2 G

heredem uniuersorum, per quem fecit et saecula. qui
cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius ge-
rens quoque omnia uerbo uirtutis sua purgatione
peccatorum a se facta sedet ad dexteram maiestatis
in excelsis. et post pauca: si enim qui per angelos dictus 5
sermo factus est firmus et omnis praeuaricatio et in-
obedientia iustum accepit mercedis retributionem, quo-
modo nos effugiemus tantam neglegentes salutem?
et alio loco: propterea ergo pueri communicauerunt
sanguini et carni et ipse propemodum eorum partici- 10
pauit, ut per mortem euacuaret eum qui potestatem
habebat mortis, id est diabolum, et liberaret eos qui
timore mortis per totam uitam rei erant seruitutis.
et paulo post: unde debuit, inquit, secundum omnia fra-
tribus similis esse, ut misericors fieret et fidelis prin- 15
ceps sacerdotum eorum, quae sunt ad deum propitiandum
pro delictis populi. et alibi: teneamus, inquit,
confessionem; non enim habemus sacerdotem, qui non
possit conpati infirmitatibus nostris; etenim expertus
est omnia secundum similitudinem sine peccato. et alio 20
loco: intransgressibile, inquit, habet sacerdotium. unde et
saluos perficere potest eos qui adueniunt per ipsum ad
deum, semper uiuens ad interpellandum pro ipsis.
talem enim decebat habere nos principem sacerdotum,
iustum, sine malitia, incontaminatum, separatum a 25
peccatoribus, altiorem a caelis factum, non habentem

5 Hebr. 2, 2. 3   9 Hebr. 2, 14. 15   14 Hebr. 2, 17   17 Hebr. 4, 14. 15
21 Hebr. 7, 24-27

1 et fecit *KM* 2 figura**(e eras.)G* 3 purgationē *LmISVPGKA* 4 fac-
tam *LmISVPG* sedit *CM* ad] in *M* dextera *SM* 5 post angelos add.
inquit *M* dictus] add. est *zbd* 6 firmus *om.* *LmISVPG* et firmus *C* 7 accipit *G*
8 si tantam neglexerimus salutem *zd*, *b* in *textu* 9 loco *om.* *A*
post ergo add. quia *d* pueri *om.* *A* 10 participauit] cōmunicāū *Gm1*
12 habeat *Vm1* 15 post esse exp. perhibetur *K* fieret] esset *KCb* et princeps *V*
16 qui *A* ad *dnm A* 17 peccatis *Gm1* populū *V* 18 habemus enim *b*
21 intransgressibilē *LmISVPG* 22 potest perficere *KCb* 23 *dnm A*
24 nos habere *M* 25 sine macula *P* 26 et altiore *M* a *om.* *Kb*

cotidianam necessitatem sicut principes sacerdotum primum pro suis peccatis sacrificium offerre, dehinc pro populo; hoc enim semel fecit offerens se. et alio loco: non enim in manu fabricata sancta introiit Christus, 5 quae sunt similia uerorum, sed in ipsum caelum, apparere ante faciem dei pro nobis, non ut saepius offerat semet ipsum, sicut princeps sacerdotum intrat in sancta in anno semel cum sanguine alieno. ceterum oportebat eum saepius pati a mundi constitutione, nunc autem 10 semel in extremitate saeculorum ad remissionem peccatorum per sacrificium suum manifestatus est. et sicut constitutum est hominibus semel tantum mori et post hoc iudicium, sic et Christus semel oblatus est, ut multorum peccata portaret, secundo sine peccatis appa- 15 rebit eis, qui eum sustinent ad salutem.

51. Apocalypsis etiam Johannis has laudes Christo per canticum nouum testatur offerri: dignus es accipere librum et aperire signacula eius, quoniam occisus es et redemisti nos deo in sanguine tuo de omni gente et lingua et po- 20 pulo et natione.

52. Item in Actibus apostolorum inceptorem uitae Petrus apostolus dixit esse dominum Iesum increpans Iudeis, quod occidissent eum, ita loquens: uos autem sanctum et iustum onerastis et negastis et postulastis hominem homi- 25 cidam uiuere et donari uobis; nam inceptorem uitae occidistis. et alio loco: hic est lapis reprobatus a uobis

4 Hebr. 9, 24—28   17 Apoc. 5, 9   23 Act. 3, 14. 15   26 Act. 4, 11. 12

1 quottidianam *K* quotidianam *Gd* princips *AM* 2 dehinc] dein *M* 3 populi *d*
 fecit* *V*   loco (*co s.l.m2*) *G*   4 introiuit *Kbd* introibit *A*   5 similia* *G*   uirorum
Pgm1A ueterū *K.a.c.*   in *om.z*   appare *Gm1*   6 offeret *Vm1*   7 princes *C*
 principes *M*   intrant *M*   8 an*no *Gm2*   9 *pati *V*   nunc *K.p.e.*
 10 extrem.] consumatione *M*   11 et *om.* *KCM*   13 sic et] sicut *M*
 14 appérebit *V*   16 apocalipsis *VGAC* apocalipsys *K*   ioñ *PG* ioannis *Md*
 18 apperire *GK*   redemisti] emisti *M*   20 nationes *S*   21 inceptorem
LSPG inceptorem *A* inceptorē autē *M*   22 iude(ae)os *KAbd* iudeis *G*
 24 onerastis *Lm1SPGr*, *b* (*in mg. at occidistis*), exonerastis *Lm2* onorastis *Vm1*
 inhonorastis *Vm2d*   25 et inauceptorem *S* inauceptorem *Lm1Vm1P* incep-
 torē *A* auctorem *M*, *b* *in mg.*   26 occidisti *S*   ante a uobis exp. a deo *S*

aedificantibus, qui factus est in caput anguli. non est enim aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oportet saluos fieri nos. et alibi: deus patrum *(nostrorum)* suscitauit Iesum, quem uos interfecisti suspendentes in ligno. hunc deus principem et saluatorem exaltauit 5 gloria sua, dare paenitentiam Israhel et remissionem peccatorum in illo. item alio loco: huic omnes prophetae testimonium perhibent remissionem peccatorum accipere per manum illius omnem credentem in eum. item in eodem libro apostolus Paulus: notum ergo sit uobis, inquit, 10 uiri fratres, quoniam per hunc uobis remissio peccatorum annuntiatur; ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi iustificari, in hoc omnis credens iustificatur.

53. Hoc tanto aggere testimoniorum cuius aduersus ueritatem 15 dei elatio non prematur? et multa quidem alia repperiri possunt, sed et finiendo huius operis cura non neglegenter habenda est. de libris quoque ueteris testamenti multas contestationes diuinorum eloquiorum adhibere in hanc sententiam superuacaneum putauit, quando quidem illie quod occultatur sub uelamento uelut terrena- 20 rum promissionum, hoc in noui testamenti praedicatione reuelatur. et ipse dominus librorum ueterum utilitatem breuiter demonstrauit et definiuit dicens oportuisse inpleri, quae de illo scripta essent in Lege et Prophetis et Psalmis, et haec ipsa esse, 'quod oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertia die et praedicari in nomine 25 eius paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Hierusalem'. et Petrus dicit, quod paulo ante commemorauit, huic omnes prophetas testimonium perhibere 'remissionem peccatorum accipere per manum eius omnem credentem in eum'.

3 Act. 5, 30. 31   7 Act. 10, 43   10 Act. 13, 38. 39   23 cf. Luc. 24, 44—47
27 cf. Act. 10, 43

1 factis *Lm1*   3 oporteat *d*   nos saluos fieri *b*   nostrorum *addidimus*
5 salutare *M*   exultauit *V* exalabit *A*   8 reddi perhibent *A*   10 paulos *Vm1*
uobis sit *b*   15 agere *Lm1 Km1G*   testimoniū *Lm1*   16 multa] nulla *M*
possent *V*   17 et *Lp.c.*   effiniendi (*om. et*) *M*   19 hac *S* *M*   sententia *M*
superuacuū *A*   potau *Lm1*   20 in illis *L* (*in s.l.m2*), *d* illis *SVPG*   21 in hoc *M*
26 per omnes gentes *om. Gm1*   27 ierslm *A* ierlm *C* hyerusalem *M* hierosolymis *b*
paulo *s. l.Gm2*   28 prophetae *Km1 Mb*   perhibent in remissionem *M*

54. Verum tamen commodius est, etiam ex ipso ueteri testamento testimonia pauca depromere, quae uel ad supplementum uel potius ad cumulum ualere debebunt. ipse dominus per prophetam in psalmo loquens ait: sanctis qui in terra sunt eius mirificauit omnes uoluntates meas in illis, non ‘merita eorum’, sed uoluntates meas. nam illorum quid nisi quod sequitur? multiplicatae sunt infirmitates eorum, supra quod infirmi erant. ad hoc et lex subintravit, ut abundaret delictum. sed quid adiungit? postea accelerauerunt. multiplicatis infirmitatibus, hoc est abundante delicto, alacrius medicum quaesierunt, ut, ubi abundauit peccatum, superabundaret gratia. denique: non congregabo, inquit, conuenticula eorum de sanguinibus, quoniam multis saeculorum sanguinibus, cum prius in tabernaculum uel in templum congregarentur, conuincebantur potius peccatores quam mundabantur. ‘non ergo iam’, inquit, ‘de sanguinibus congregabo conuenticula eorum’; unus enim sanguis pro multis datus est, quo ueraciter mundarentur. denique sequitur: nec memor ero nomina illorum per labia mea, tamquam mundatorum, tamquam innouatorum. nam nomina eorum erant prius ‘filii earnis, filii saeculi, filii irae, filii diaboli, inmundi, peccatores, inpii’, postea uero ‘filii dei’, homini nouo nomen nouum cantanti canticum nouum per testamentum nouum. non sint ingrati homines gratiae dei, pusilli cum magnis, a minore usque ad maiorem. totius ecclesiae vox est: errauit sicut

4 Ps. 15, 3   7 Ps. 15, 4   8 cf. Rom. 5, 20   9 Ps. 15, 4   11 cf. Rom. 5, 20
 11. 17 Ps. 15, 4   20 cf. Rom. 9, 8. Luc. 20, 34   cf. Eph. 2, 3. Ioh. 3, 10.
 23 cf. Hier. 38, 34   cf. Hebr. 8, 11   24 Ps. 118, 176

1 ueteri *Km²*   2 supplimentum *LSVm¹* suplementum *KAM*   3 debuit *A*   4 in psalmo *om. A*   sunt *post qui pon. bd*   5 in illis—meas in *mg.*
Lm²   eis *P*   meriti *C, om. K*   6 illorum *d*   *nā ex ī Gm²*   7 illorum *P*
 supra] *add. id b*   9 quod *b*   accelerauerunt *SVm²PGm¹K*   accelerauerunt *A*
 10 est *om. V*   11 ut] *et Lm²*   abundabit *A*   delictum *M*   superabundauit *LSPG*
 superhabundauit *V*   non *s.l. Km²*   12 conuenticuli *Km¹*   13 multi *A*
 primum *zbd*   tabernaculo *A*   14 templo *A*   17 deinde *A*   18 nominum *Gm²KCMTbd*
eorum LP   tamquam mundotorum (mandatorū *A*)*KA, om. zbd*   19 nouatorū *A*
 20 fili irae *L* filii irae *s.l.m²K*   21 nomen nouum *om. KCT*   22 cant. nouum
 cantanti (cantanti *s.l.m²K* cant. nouum *KCT*   cantanti) cantate *A, om. z*
 per test. nouū *s. ras. Gm²*   23 pusillis *A*   24 eraui *Km¹*

ouis perdita, omnium membrorum Christi uox est: omnes ut oues errauimus et ipse traditus est pro peccatis nostris. qui totus prophetiae locus apud Esaiam, quo per Philippum sibi exposito spado ille Candaeis reginae in eum eredit, uide quotiens hoc ipsum commendet et tamquam superbis nescio quibus uel contentiosis identidem inculeet. homo, inquit, in plaga et qui sciat ferre infirmitates, propter quod et auertit se facies eius, iniuriata est nee magni aestimata est. hie infirmitates nostras portat et pro nobis in doloribus est. et nos existimauimus illum in doloribus esse et in plaga et in poena. ipse autem uulneratus est propter peccata nostra et infirmatus est propter iniurias nostras. eruditio pacis nostra in eum, liuore eius sanati sumus. omnes ut oues errauimus et dominus tradidit illum pro peccatis nostris. et ipse, quoniam male tractatus est, non aperuit os; ut ouis ad immolandum ductus est et ut agnus ante eum, qui se tonderet, fuit sine uoce, sie non aperuit os suum. in humilitate sublatum est iudicium eius. generationem eius quis enarrabit? quoniam tollitur de terra uita eius. ab iniuritatibus populi mei ducus est ad mortem. dabo ergo malos propter sepulturam eius et diuites propter mortem eius, ob hoc quod iniuriam non fecerit nec dolum ore suo. dominus uult purgare illum de plaga. si dederitis uos ob delicta uestra animam uestram, uidebitis semen longissimae uitae. et uult dominus auferre a doloribus animam eius,

1 Esai. 53, 6   3 cf. Act. 8, 27—39   6 Esai. 53, 3—12

2 est om. A   3 totius A   propheticę Pm1   post Esaiam add. est d
quoque Lm1SVP quod M   phylippum S filippum M   4 expositum C   padō
Vm1Gm1   regnę La.c.   quoties d   6 conculeet KC   8 magnis Lm1SVP
magna K   aestimatus M   9 exestimabimus Lm1 exestimauimus Lm2
existimabimus SPGC estimabimus Vm1A   10 esse et in plaga om. z
11 propter—est in mg. K   12 et om. zbd   infirmatus S   13 in eum om. zbd
super eum bd   in liuore zbd   nos sanati Km2C   16 apperuit K
os suum M   17 ante—tonderet] corā tondente se M   si Vm1
19 eius ex ē Gm2   generationes A   enarrauit SVC   21 pro KCTb
sepulchra T sepultura b   22 ob Vp.c.   23 uult dominus z   25 uestram
om. KC   longae uitae uestrae KCb longae uitae d   26 a om. z

ostendere illi lucem et figurare per sensum, iustificare iustum bene seruientem pluribus, et peccata illorum ipse sustinebit. propterea ipse hereditabit conplures et fortium partietur spolia, propter quod tradita est ad mortem anima eius et inter iniquos aestimatus est et ipse peccata multorum sustinuit et propter iniquitates eorum traditus est. adtende etiam illud eiusdem prophetae, quod de se completum lectoris etiam funetus officio in synagoga ipse recitauit: spiritus domini super me, propter quod
 10 unxit me euangelizare humilibus, misit me, ut refrigerarent qui in pressura cordis sunt, praedicare captiuis remissionem et caecis uisum. omnes ergo agnoscamus nec ullus exceptus sit eorum, qui uolumus corpori eius haerere, per eum in ouile eius intrare, ad uitam et salutem, quam suis promisit,
 15 perpetuam pertinere, omnes, inquam, agnoscamus eum, qui peccatum non fecit et peccata nostra pertulit eorpori suo super lignum, ut a peccatis separati cum iustitia uiuamus, cuiuscicatibus sanati sumus, infirmi cum essemus tamquam pecora errantia.

XXVIII. 55. Quae cum ita sint, neminem umquam eorum, qui ad Christum accesserunt per baptismum, sana fides et sana doctrina putauit exceptum a gratia remissionis peccatorum nec esse posse alieui praeter regnum eius aeternam salutem. haec enim parata est reuelari in tempore nouissimo, hoc est in resurrectione
 25 mortuorum pertinentium non ad mortem aeternam, quae secunda mors appellatur, sed ad uitam aeternam, quam promisit non mendax

9 Esai. 61, 1. Luc. 4, 18. 19 15 I Petr. 2, 22. 24. 25 18 cf. Rom. 5, 6
 24 cf. I Petr. 1, 5 25 cf. Apoc. 2, 11. 20, 6. 19

1 fugare P 2 et ante pluribus pon. V 3 hereditauit *Lm1Vm1SPG*
 4 patietur *Sb* trad. est an. eius *bd* 5 in s. ad *Vm2* morte *Lm1* aestimata *KA*
 8 de se *Kp.c.* esse *T* funtus *Gm1* officiū *Gm1* sinagoga *LSGKA*
 9 recitabit *A* spiritus] super *A* 10 humilibus] hominibus *V* pauperibus d
 refrigerem *Vd* refrigerentur *K* 11 hi qui *KCT* 12 indulgentiam (*in mg. temis-*
sionem) *b* 13 exceptus *om. M* adhaerere *b* et per *Lm2* 14 adj
 ac *M* 15 pertinire *V* peruenire *bd* inquā s. exp. ergo *Gm2* 16 in corpore *SPd*
 suo *om. A* 17 a *om. A* liberati *M* 18 cicatricibus] uulnere plagarum
Ambrosius de spir. 1, 9 post essemus *Maurini*s aliquid deesse uidetur 20 ista *M*
 21 fide *A* 22 putabit *M* 23 posse esse *A* 25 q: *V* 26 promittit *zd* m̄tax *A*

deus sanctis et fidelibus suis, cuius uitae participes omnes non uiuificabuntur nisi in Christo, sicut in Adam omnes moriuntur. quemadmodum enim omnes omnino pertinentes ad generationem uoluntatis carnis non moriuntur nisi in Adam, in quo omnes peccauerunt, sic ex his omnes omnino pertinentes ad regenerationem 5 uoluntatis spiritus non uiuificantur nisi in Christo, in quo omnes iustificantur, quia sicut per unum omnes ad condemnationem sic per unum omnes ad iustificationem. nec est ullus ulli medius locus, ut possit esse nisi cum diabolo, qui non est cum Christo. hinc et ipse dominus uolens auferre de cordibus male credentium istam 10 nescio quam medietatem, quam conantur quidam paruulis non baptizatis tribuere, ut quasi merito innocentiae sint in uita aeterna, sed, quia non sunt baptizati, non sint cum Christo in regno eius, definitiūam protulit ad haec ora obstruenda sententiam, ubi ait: qui mecum non est, aduersum me est. constitue igitur 15 quemlibet paruulum: si iam cum Christo est, ut quid baptizatur? si autem, quod habet ueritas, ideo baptizatur, ut sit cum Christo, profecto non baptizatus non est cum Christo et, quia non est cum Christo, aduersus Christum est; neque enim eius tam manifestam debemus aut possumus infirmare uel inmutare sententiam. unde 20 igitur aduersus Christum, si non ex peccato? neque enim ex corpore et anima, quae utraque dei creatura est. porro si ex peccato, quod in illa aetate nisi originale et antiquum? una est quippe caro peccati, in qua omnes ad damnationem nascuntur, et una est caro in similitudine carnis peccati, per quam omnes a damnatione liberantur. nec 25 ita dictum est omnes, uelut quicunque nascuntur in carne peccati, idem ipsi omnes mundari intellegantur per carnem similem carni peccati — non enim omnium est fides — sed omnes pertinentes

2 cf. I Cor. 15, 22   4 cf. Ioh. 1, 13. Eph. 2, 3   7 cf. Rom. 5, 18

11 cf. De animae origine I 9, 11   De haeresibus c. 88 (XLII 48 M)   14 cf. Rom. 3, 19

15 Matth. 12, 30   24 cf. Rom. 8, 3   28 II Thess. 3, 2

1 uita M   3 non pertinentes S   4 in ante quo om. M   7 omnes
 om. M   8 ullus] ullius V   9 hic VPG   11 baptizantis P
 14 proculit Vm1,om.Gm1   15 aduersus SG p. c.   18 et—Christo
 om. C   20 aut] āG   21 si non] nisi KCb   pecto Lm1SVm1Gm1   ex om. C
 22 porro—peccato s.l.m2G   peccato ē A   quid Km2   23 anticum Lm1SG
 antium V   24 adamnationem Lm1Gm1 adamnatione SM   27 iidem Cbd
 idem—carni peccati om. M   intelligatur Cb   similem carnis d   28 est om. Sm1V

ad generationem conubii carnalis non nascuntur nisi in carne peccati et omnes pertinentes ad generationem conubii spiritualis non mundantur nisi per carnem similem earni peccati; hoc est: illi per Adam ad condemnationem, isti per Christum ad iustificationem. tamquam 5 si dicamus uerbi gratia: ‘una est obstetrix in hac ciuitate, quae omnes excipit, et unus est hic litterarum magister, qui omnes docet’, neque ibi possunt intellegi omnes, nisi qui nascuntur, neque hic omnes, nisi qui discunt; non tamen omnes qui nascuntur litteras discunt, sed cuius claret, quod et illic recte dictum est: ‘omnes ex- 10 cipit, praeter cuius manus nemo nascitur’, et hic recte dictum est: ‘omnes docet, praeter cuius magisterium nemo discit’.

56. Consideratis autem omnibus diuinis testimoniis, quae commemorauit siue singillatim de unoquoque disputans siue aceruatim multa congestans, uel quaecumque similia non commemoraui, 15 nihil inuenitur nisi, quod uniuersa ecclesia tenet, quae aduersus omnes profanas nouitates uigilare debet, omnem hominem separari a deo, nisi qui per mediatorem Christum reconciliatur deo, nec separari quemquam nisi peccatis intercludentibus posse, non ergo reconciliari nisi peccatorum remissione per unam gratiam misericor- 20 dissimi saluatoris, per unam uictimam uerissimi sacerdotis ac sic omnes filios mulieris, quae serpenti credidit, ut libidine corrumperetur, non liberari a corpore mortis huius nisi per filium uirginis, quae angelo credidit, ut sine libidine fetaretur.

16 cf. I Tim. 6, 20   17 cf. Rom. 5, 10   18 cf. Esai. 59, 2   19 cf. Tit. 2, 11
21 filios—fetaretur] cf. Contra Iul. Pelag. VI 22, 68 (XLIV 864 M) Gen.
3, 1—6   22 cf. Rom. 7, 24   23 cf. Luc. 1, 26—38

1 ad s. et Gm2	conubii—generationem om. Am1	2 mundatur G
renascuntur A	3 similētūdinem S	carnis Lm1SVPGd peccati om. Lm1SVG
5 est om. A	obsetrix V	6 exceptit M hi S quo Lm1SVm1Gm2
7 int. poss. bd	quia LSGm1 quo V.a.c.	9 discant V cuius
Lm1SVPGA cui uix T	clare] add. ingenium b	11 cuius Lm2
discret Lm1SVm1PG	12 testimoniuVm1	13 singilatim A unaqq Gm1
acerbatim Lm1SVG	15 in L uerba quod uniuersa—56, 22 altero, quae	fol. 119 ^b exciderunt, postea in singulari fol. 120 a m1 suppleta sunt 16 nati-
uitates Lm1	separare A	17 qui om. Gm1 quia M 18 nec errogare
conciliari T	19 conciliari C peccatorē Vm1	20 uerissimā KCT si V
21 oennis M	filio Gm1 filius M	serpentis V 23 ut om. Lm1SVPGm1
fateretur V		

XXIX. 57. Bonum ergo coniugii non est feroor concupiscentiae, sed quidam lieitus et honestus illo feroore utendi modus propagandae proli, non explendae libidini accommodatus. uoluntas ista, non uoluptas illa nuptialis est. quod igitur in membris corporis mortis huius inobedienter mouetur totumque animum in se de- 5 ieetum conatur adtrahere et neque cum mens uoluerit exsurgit neque cum mens uoluerit conquiescit, hoc est malum peccati, cum quo nascitur omnis homo. cum autem ab inlieitis corruptionibus refrenatur et ad sola generis humani supplementa ordinate propaganda permittitur, hoc est bonum coniugii, per quod ordinata societate 10 nascitur homo. sed nemo renascitur in Christi corpore, nisi prius nascatur in peccati corpore. sicut autem bono male uti malum est, sic malo bene uti bonum est. duo igitur haec, bonum et malum, et alia duo, usus bonus et usus malus, sibimet adiuncta quattuor differentias faciunt. bene utitur bono continentiam dedicans deo, 15 male utitur bono continentiam dedicans idolo; male utitur malo concupiscentiam relaxans adulterio, bene utitur malo concupiscentiam restringens conubio. sicut ergo melius est bene uti bono quam bene uti malo, cum sit utrumque bonum, ita qui dat uirginem suam bene facit et qui non dat nuptum melius facit. de qua quaestione 20 multo uberior et multo sufficientius in duobus libris, uno De bono coniugali, altero De sancta uirginitate, quantum dominus dedit, pro meorum uirium exiguitate disserui. non itaque per nuptiarum bonum defendant concupiscentiae malum, qui carnem et sanguinem praeuaricatoris aduersus carnem et sanguinem redemptoris ex- 25

19 cf. I Cor. 7; 38

1 n̄ add. m. rec. A 2 quidem P feroore* G utendis M 3 prole SmI, om. A acōmodatus K uoluntas—est om. z, uncis inclusurunt Benedictini 4 non uoluptas, illa n. est b uoluntate A uoluntas M quid (o s. i) P menbris S 5 mortis om. M tantumque A 6 exurgit VAb 7 noluerit b adquiescit Gm1K cum] in zbd 9 ad] a M suplementa Lm1G suplementa S ordinat M 10 pmittitur V dimittitur C quem M 12 si autē (in mg. m2 l sicut)V uti male bd 13 male V bene om. Cm1 14 quatuor GCd 16 malo] male VT 17 concupiscentiae SVP relaxans] uel T concupiscentia S 18 ergo om.Gm1 19 sit] si LSVGm1 post sit eras. ut K dat Vp.c. post suam inserit nuptum d nuptui b 20 nuptum om. b 21 uberioris] uerius K 22 in altero Ga.c. 24 concupiscentia Vm1 25 praeuari- catores Lm1SVPGM

tollunt, non erigantur in superbia erroris alieni, de quorum paruula aetate nobis dedit dominus humilitatis exemplum. solus sine peccato natus est, quem sine uirili complexu non concupiscentia carnis, sed oboedientia mentis uirgo concepit; sola nostro uulneri medicinam

5 parere potuit, quae non ex peccati uulnere germen piae prolis emisit.

• XXX. 58. Iam nunc scrutemur diligentius, quantum adiuuat dominus, etiam ipsum euangelii capitulum ubi ait: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum dei. qua isti sententia nisi mouerentur, omnino paruulos nec baptizandos esse censerent. *sed quia non ait*, inquiunt: ‘*nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non habebit salutem uel uitam aeternam*’, tantummodo autem dixit: *non intrabit in regnum dei, ad hoc paruuli baptizandi sunt, ut sint etiam cum Christo in regno dei, ubi non erunt, si baptizati non fuerint, quamuis et sine baptismō si paruuli moriantur salutem uitamque aeternam habituri sint, quoniam nullo peccati uinculo obstricti sunt*. haec dicentes primo numquam explicant isti, qua iustitia nullum peccatum habens imago dei separatur a regno dei. deinde uideamus utrum dominus Iesus, unus et solus magister bonus, in hac ipsa euangelica lectione non signifi-
20 cauerit et ostenderit non nisi per remissionem peccatorum fieri, ut ad regnum dei perueniant baptizati, quamvis reete intellegentibus sufficere debuerit, quod dictum est: nisi quis natus fuerit denuo, non potest uidere regnum dei et: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire
25 in regnum dei. cur enim nascatur denuo nisi renouandus?

2 cf. II Cor. 5, 21   7 Ioh. 3, 5   10 Pelagiani   18 cf. Matth. 23, 10

22 Ioh. 3, 3   23 Ioh. 3, 5

1 superbiam <i>KCbd</i>	2 humilitate <i>P</i>	3 uiri <i>M</i>	4 medicina <i>GM</i>
5 parare <i>AC</i>	prolixe misit <i>P</i> proli semisit <i>K</i>	6 scretemur <i>Gm1</i>	7 uti <i>Gm1</i>
9 quia <i>Sm1Km1</i>	nisi <i>om. V</i>	omnino nec <i>V</i>	baptizatos <i>V</i>
10 ee s.l.P	concerserent <i>V</i> censeret <i>M</i>	qui <i>A</i>	11 habit <i>Km1</i>
12 in <i>P</i> post fol. 24 excidit fol. uerba: non intrabit—60, 2 regeneratio <i>continens</i> : lacuna m. saec. XII, quam siglo m3 notaui, explēta est folio formae minoris dei] caelorū <i>Km1</i>	13 baptizadi <i>A</i>	15 sunt <i>KM</i>	16 nullius <i>Vm2b nulli LSVm1</i>
17 qui <i>Lm1SVG</i> quia b iustitiā <i>SVG</i> per iustitiam b imago s. exp. magno <i>Km2</i> do <i>Gm1</i> separaretur <i>Lm1VG</i> separatur <i>KAb</i>	18 et] ē <i>SVG</i> , om. b	20 et] ac (c add. m2) <i>M</i>	22 debuerat <i>Mm2</i> renatus <i>LSVPm1G</i>
23 denuo—fuerit <i>om. VG</i>	regnum <i>om. P</i>	24 spu sco <i>AMnt2</i>	intraire <i>A</i>
25 renouandus <i>Gm1 bis</i>			

unde renouandus nisi a uetustate? qua uetustate, nisi in qua uetus homo noster simul confixus est eum illo, ut euacuetur corpus peccati? aut unde imago dei non intrat in regnum dei nisi impedimento prohibente peccati? uerum tamen, ut proposuimus, totam ipsam circumstantiam euangelicae lectionis ad rem de qua⁵ agitur pertinentem intente, quantum possumus, diligenterque uideamus.

59. Erat autem homo, inquit, ex pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps Iudeorum. hic uenit ad eum nocte et dixit ei: rabbi, seimus, quia a deo uenisti magister; nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit deus cum eo. respondit Iesus et dixit ei: amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest uidere regnum dei. dicit ad eum Nicodemus: quomodo potest homo nasci, cum senex sit? numquid¹⁵ potest in utero matris suae iterum introire et nasci? respondit Iesus: amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum dei. quod natum est de carne, caro est, et quod natum est ex spiritu, spiritus est. non mireris, quia dixi²⁰ tibi: oportet uos nasci denuo. spiritus ubi uult spirat et uocem eius audis; sed non seis unde ueniat et quo uadat. sic est omnis, qui natus est ex spiritu. respondit Nicodemus et dixit ei: quomodo possunt haec fieri? respondit Iesus et dixit ei: tu es magister in Israhel²⁵

2 cf. Rom. 6, 6   8 Ioh. 3, 1—21

1 qua uetustate *om.* *M*   quia *V*   nisi *om.* *V*   in qua] quia *P*
 2 *ur V*   crucifixus *P* crucifixus est cruci *KAC* confixus est cruci *M*   3 *pr. di*
s.l.Km2   *di s.l.Gm2*   5 ipsam] pacis *M*   circumstantia *A* substantia
Km1   rem de qua querimus *in ras.* *G*   qua de *Km1*   8 phariseis
SVGKA fariseis *M*   nichodimus *VG* nichodemus *PAM*   9 iudeorum *GCM*
eum] Iesum *d*   10 *ei om.* *VP*   rabbi *K*   13 *alt.* amen *om.* *M*   tibi]
uobis M   renatus *A*   14 potest *s.l.P*   uide *Sm1*   nichodimus *VG*
nichodemus PA   15 sit senex *KCbd*   16 uterum *VPKCTbd*
introire iterum Km2C   renasci *K*   17 *alt.* amen *om.* *M*   nisi *s.l.Gm2*
 18 spiritu sancto *zb*   introire *s.l.P* intrare *M*   19 de *s.exp. ex Gm2*   20 de *Kbd e C*
 22 et] aut *Kbd*   23 *pr. est]* et *M*   ex *spu ē K*   24 nichodimus *V* nicho-
demus PA nichodimus *G*   25 in *om.* *Am1M*   *isrl GA*

et haec ignoras? amen, amen dico tibi, quia quod scimus
 loquimur et quod uidemus testificamur, et testimonium
 nostrum non accipitis. si terrena dixi uobis et non cre-
 didistis, quomodo, si dixerim uobis caelestia, credetis?
 5 nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit,
 filius hominis, qui est in caelo. et sicut Moyses exalta-
 uit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium
 hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed ha-
 beat uitam aeternam. sic enim dilexit deus mundum, ut
 10 filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in
 eum, non pereat, sed habeat uitam aeternam. non enim
 misit deus filium suum in mundum, ut iudicet mun-
 dum, sed ut saluetur mundus per ipsum. qui credit in
 eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudica-
 15 tus est, quia non credit in nomine unigeniti filii dei.
 hoc est autem iudicium, quia lux uenit in mundum et
 dilexerunt homines magis tenebras quam lucem; erant
 enim eorum mala opera. omnis enim qui male agit odit
 lucem et non uenit ad lucem, ut non arguantur opera
 20 eius; qui autem facit ueritatem, uenit ad lucem, ut ma-
 nifestentur eius opera, quia in deo sunt facta. hue usque
 est ad rem, de qua quaerimus, pertinens totus sermo ille contextus;
 deinceps in aliud narrator abscedit.

XXXI. 60. Cum ergo Nicodemus quae dicebantur non intelle-
 25 geret, quae siuit a domino, quomodo possent ista fieri. uideamus
 quid dominus ad hoc respondeat. profecto enim si ad interrogata

1 alt. amen *om. M* 2 uidimus PGKm2AMB testamur Pbd 3 accipistis V
 accipietis *M* crediditis *P* creditis KAC 5 et nemo Cd ascendit bis mIP
 6 fi+lius *G* qui—hominis s.l.Km2 in caelo est bd et *om. A* exaltauit
 moyses *G* 7 desertum Lm1SG deserbo (v s. o)V 8 crediderit *M*
 sed habeat *om. P* habeat *Gm1* 9 deus dilexit *P* 10 unigenitum s.l.S
 oms *K* 14 iam—credit *om. Lm1SVG* 15 credidit KCM 16 autem s. ras. *Gm2*
 17 tenebras magis KAC 18 oms Km1 mala *Gm1* ait *P* 19 ut non]
 ne KCb 20 manifestetur *M* 21 opera eius *M* dm *M* hoc *Lml*
SVGKm1C 22 est *om. Sm1A* pertinentes *Km1* totos *M* sermones
Lm1M sermonis KA nisi ille *C* 23 narratur *M* 24 nichodimus V nicho-
 demus *P* nicodimus *G* ea quae d 25 quae s dicta ex quae *Km2* possint *K*
 26 si *om. z*

respondere dignabitur: ‘quomodo possunt ista fieri?’, hoc dicturus est, quomodo possint fieri regeneratio spiritalis uenientes homines ex generatione carnali. notata itaque paululum eius inperitia, qui se ceteris de magisterio praeferebat, et omnium talium incredulitate reprehensa, quod testimonium non acciperent ueritatis, addidit 5 etiam se illis terrena dixisse nec eos credidisse, quaerens uel admirans, quomodo essent caelestia eredituri. sequitur tamen et respondet, quod alii credant, si illi non credunt, ad illud quod interrogatus est, quomodo possint ista fieri: nemo, inquit, ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius 10 hominis, qui est in caelo. ‘sic’, inquit, ‘fiet generatio spiritalis, ut sint caelestes homines ex terrenis, quod adipisci non poterunt, nisi membra mea efficiantur, ut ipse ascendat qui descendit, quia nemo ascendit nisi qui descendit’. nisi ergo in unitatem Christi omnes mutandi leuandique concurrant, ut Christus, qui descendit, 15 ipse ascendat, non aliud deputans corpus suum, id est ecclesiam suam, quam se ipsum — quia de Christo et ecclesia uerius intellegitur: erunt duo in carne una, de qua re ipse dixit: igitur iam non duo, sed una caro —, ascendere omnino non poterunt, quia nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, filius hominis, qui est in caelo. quamuis enim in terra factus sit filius hominis, diuinitatem tamen suam, qua in caelo manens deseendit ad terram, non indignam censuit nomine filii hominis, sicut carnem suam dignatus est nomine filii dei, ne quasi duo Christi

1 Ioh. 3, 9 9 Ioh. 3, 13. cf. Eugippii Exc. ed. Knoell (CSEL VIII 1010—1012)
16 cf. Eph. 5, 23 18 Gen. 2, 24. Matth. 19, 5. Marc. 10, 8 20 Ioh. 3, 13

1 ista] hęc *P* 2 possit *codd. praeter L* generatione *Lm2* generatio *Lm1 SVPG* spiritales *Lm2* uenientis *Sm1 KACTbd* hominis *SKACTbd* 3 et *Km1* natata *Gm1* paululum *SGK* in pertia *Km1A* 4 proferebat *V* 5 testimonium *V* 6 terrena illis *P* et nec *M* nec—quaerens *om. KC* admirans *ACMbd* 7 ante essent *exp.* possint *G* sequitur *om. A* et tamen *A* 8 respondit *z* credant] credunt *Sm1* credent *Am1bd* ad illud] et aliud *V* ad aliud *Gm1* 9 quomo *V* possunt *KAC* 10 ascendet *Lm2* 12 caelestis *S* potuerunt *V* 13 mea membra *AM* ut *om. A* ascendit *V* ascendit *A* quia—descendit *om. Sm1* 14 unitate *A* 15 mutandi] *add. omnes M lauan-* dique (*in mg. al. leuandi*)*b* 16 ipse ē qui ascendat *K* ascendit *Sm1* 17 et *s.l. Km2* eccliam *SVml* 18 ipsa *Eugippii cod. V* igitur] ergo *A* itaque *bd* 20 ascendet *Lm2* 22 sit] est *Eug. Pm2V* quam *SV* 23 indigne* *V* filii *LS; sic etiam l. 24* 24 Christi] *add. ista zd*

accipientur, unus deus et alter homo, sed unus atque idem deus et homo: deus, quia in principio erat uerbum et deus erat uerbum, homo, quia uerbum caro factum est et habitauit in nobis. ac per hoc per distantiam diuinitatis et infirmatis filius dei manebat in caelo, filius hominis ambulabat in terra; per unitatem uero personae, qua utraque substantia unus Christus est, et filius dei ambulabat in terra et idem ipse filius hominis manebat in caelo. fit ergo eredibiliorum fides ex incredibilioribus creditis. si enim diuina substantia longe distantior atque incomparabiliter diuersitate sublimior potuit propter nos ita suscipere humanam substantiam, ut una persona fieret ac sie filius hominis, qui erat in terra per carnis infirmitatem, idem ipse esset in caelo per participationem carni diuinitatem, quanto credibilius alii homines sancti et fideles eius fiunt cum homine Christo unus Christus, ut omnibus per eius hanc gratiam societatemque ascendentibus ipse unus Christus ascendat in caelum, qui de eacio descendit! sic et apostolus ait: sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus, ita et Christus non dixit: 'ita et Christi', id est corpus Christi uel membra Christi, sed: ita et Christus, unum Christum appellans caput et corpus.

XXXII. 61. Magna haec et mira dignatio! quae quoniam fieri non potest nisi per remissionem peccatorum, sequitur et dicit: et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto,
25 ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis, qui crediderit in eum, non pereat, sed habeat uitam aeternam. quid tunc in deserto factum sit nouimus: serpentum morsibus multi moriebantur. tunc populus peccata sua confitens per Moysen deprecatus est dominum, ut hoc

2 Ioh. 1, 1. 14   17 I Cor. 12, 12   24 Ioh. 3, 14. 15   27 cf. Num. 21, 6—9

1 accipi dicatur A	et om. A	2 deus homo et homo deus A
post uerbum add. d	et uerbum erat apud deum	3 habitabit CM
manebat A	6 quia Km ²	5 ambulabat]
12 est A	participatā (ā in ras.) G	8 credibilior fides b
in caelo z	18 est om. Eugippii V	ex s. ras. Gm ²
22 et s. exp. hęc Lm ² , om. SVG	20 et om. z	13 carnis Eug.
25 ita] sic A	26 credit SM ere**diderit A	16 ascendit PKm ¹
29 mosen Eugippii V	uitiā G	21 appellat A
	dm Kb	24 moses Eugippii V

ab eis uirus auferret. ac sic Moyses ex praecepto domini exaltauit in deserto aeneum serpentem ammonuitque populum, ut illum exaltatum quisquis a serpente morderetur adtenderet; hoc facientes continuo sanabantur. quid est exaltatus serpens nisi mors Christi eo significandi modo, quo per efficientem id quod efficitur significatur? a serpente quippe mors uenit, qui peccatum, quo mori mereretur, homini persuasit. dominus autem in earnem suam non peccatum transtulit tamquam uenenum serpentis, sed tamen trans-tulit mortem, ut esset in similitudine carnis peccati poena sine culpa, unde in carne peccati et culpa solueretur et poena. sicut ergo tune 10 qui conspiciebat exaltatum serpentem, et a ueneno sanabatur et a morte liberabatur, sic nunc qui conformatur similitudini mortis Christi per fidem baptismumque eius, et a peccato per iustificationem et a morte per resurrectionem liberatur. hoc est enim quod ait: ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam 15 aeternam. quid igitur opus est, ut Christi morti per baptismum conformetur paruulus, si morsu serpentis non est omnino uenenatus?

XXXIII. 62. Deinde si—quod consequenter dicit—dens sic dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam 20 aeternam. periturus erat paruulus nec habiturus uitam aeternam, si per sacramentum baptismi non erederet in unigenitum dei filium, dum interim sic uenit, ut non iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum, praesertim quia sequitur et dicit: qui credit in

9 cf. Rom. 8,3   14 Ioh. 3, 15   18 Ioh. 3 16   23 cf. Ioh. 3, 17   24 Ioh. 3, 18

1 uiros *Lm1SVm1PGm1*   si *Km1*   moses *Eug.*   cepto *Sm1*   2 eneū *PG*
 amputique (d s. m̄ el s. uit m21 nuit) *K*   4 sanabantur continuo *KCb*   serpens bis
Sm1   5 ego *Pm1* eo* *C*   id] et *M*   significatur *s.l.m2G*   6 quippe]
 quidem *Eugippii V*   quo ex cō *Gm2*   mori mereretur] mori moreretur *V*
 moreretur *Eug.*   7 carne sua *A*   8 tantū *s.exp.* tamen *Lm2*   9 esset
s. exp. et nae *Gm2*   similitudinē *M*   sine] sic̄ *A*   10 peccati—poena om. *Sm1*
 sieur *S*   11 conspiciebant *LSVm1Gm1*   sanabantur *Lm2Gm1*
 12 liberatur *Km1*   similitudine *Lm1SVm1PGm1*   13 per iustitiam *K*
 14 liberantur *Lm2*   15 in *s.l.m2V*   16 morte *Gm1K*   17 paruulis *Lm1*
 uenatus *S*   18 si quod consequenter] si quod sequenter *LSVG* sic cons. d
 sic deus *A*   19 dilexit deus *S*   21 periturus—aeternam om. *V*   erat om. *LSPG*
 erat] add. ergo z   22 non *exp.* *V*   creditur *Vm2*   in om. *Gm1b*   filium
 dei b   24 sequatur (i s. a)*V*

eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine unigeniti filii dei. ubi ergo paruulos ponimus baptizatos nisi inter fideles, sicut universae ubique ecclesiae clamat auctoritas? ergo inter eos qui credi-
 5 derunt — hoc enim eis adquiritur per uirtutem sacramenti et offeren-
 tium responsionem — ac per hoc eos, qui baptizati non sunt, inter eos
 qui non crediderunt. porro si illi, qui baptizati sunt, non iudi-
 cantur, isti, quia carent baptismō, iudicantur. quod uero adiungit:
 hoc est autem iudicium, quia lux uenit in mundum et dile-
 10 xerunt homines tenebras magis quam lueem, unde lux
 uenit in mundum, nisi de suo dicit aduentus? sine cuius aduentus
 sacramento quomodo paruuli esse dicuntur in luce? aut quomodo
 non et hoc in dilectione tenebrarum habent, qui quemadmodum
 ipsi non credunt, sic nec baptizandos suos paruulos arbitrantur.
 15 quando eis mortem corporis timent? in deo autem facta dieit
 opera eius, qui uenit ad lueem, quia intellegit iustificationem
 suam non ad sua merita, sed ad dei gratiam pertinere. deus est
 enim, inquit apostolus, qui operatur in nobis et uelle et
 operari pro bona uoluntate. hoc modo ergo fit omnium ex-
 20 carnali generatione ad Christum uenientium regeneratio spiritalis.
 ipse hoc aperuit, ipse monstrauit, cum ab eo quaereretur quomodo
 possent ista fieri, nemini humanam argumentationem in hac causa
 liberam fecit. non alienentur paruuli a gratia remissionis peccatorum;
 non aliter transitur ad Christum, nemo aliter potest deo reconciliari
 25 et ad deum uenire nisi per Christum.

XXXIV. 63. Quid de ipsa forma saeramenti loquar? uellem
 aliquis istorum, qui contraria sapiunt, mihi baptizandum paruulum
 afferret. quid in illo agit exorcismus meus, si in familia diaboli non

9 Ioh. 3, 19   15 cf. Ioh. 3, 21   17 Phil. 2, 13

1 iudicatur G creditit Lm1Vm1 4 eos] oms V 5 offerentium in ras. m2G
 6 eos om. V   eos s.l.m2V   9 autem om. z   10 magis tenebras M
 11 dicit in mg. m2A   aduentus et sacramento A   13 delitione (i pr.
 m2 in ras.) A   14 si nec Lm1Vm1Pm1   15 dicit facta bd   17 gratia S
 18 enim om. KC   uobis ACMTd   et om. V   uellet (om. et) A   et om.
 Lm1Vm1Pm1   20 generationē La.c.   22 possint Km1 opus s̄ A   ista s. haec G
 humana S   23 ut non b   a s.l.m2L   25 dum A   peruenire M   nisi om. KAM
 26 quid (d s.l.)V   de** G   28 exorcismus VG   nisi V, om. M

tenetur? ipse certe mihi fuerat responsurus pro eodem paruulo, quem gestaret, quia pro se ille respondere non posset. quomodo ergo dicturus erat eum renuntiare diabolo, cuius in eo nihil esset? quomodo conueriti ad deum, a quo non esset auersus? credere inter cetera in remissionem peccatorum, quae illi nulla tribueretur? ego 5 quidem, si contra haec eum sentire existimarem, nec ad sacramenta cum paruulo intrare permitterem, ipse autem in hoe qua fronte ad homines, qua mente ad deum se ferret ignoro nec uolo aliquid grauius dicere. falsam igitur uel fallacem tradi paruulis baptismatis forinam, in qua sonare atque agi uideretur et tamen nulla 10 fieret remissio peccatorum, uiderunt aliqui eorum nihil execrabilius ac detestabilius posse dici atque sentiri. proinde quod adtinet ad baptismum paruulorum, ut eis sit necessarius, redemptionem etiam ipsis opus esse concedunt, sieut cuiusdam eorum libello breuiissimo continetur, qui tamen ibi remissionem alicuius peccati aperi- 15 tius exprimere noluit. sieut autem mihi ipse litteris intimasti, fatentur iam, ut dicens, etiam in paruulis per baptismum remissio- nem fieri peccatorum. nec mirum; non enim redemptio alio modo posset intellegi. *non tamen originaliter, inquit, sed in uita iam propria, posteaquam nati sunt, peccatum habere cooperunt.* 20

64. Quamobrem uides quantum iam distet inter eos, contra quos in hoc opere diu iam multumque disserui, quorum etiam unius legi librum ea continentem, quae ut potui refutaui. inter istos ergo, ut dicere cooperam, qui omnino paruulos ab omni peccato, et ori- 25 ginali et proprio, puros et liberos esse defendant, et istos, qui eos iam natos propria putant contraxisse peccata, a quibus eos credunt per baptismum oportere purgari, quantum intersit uides. proinde

19 Pelagiani

1 mihi certe <i>A</i>	edem <i>Vm1</i>	2 ille pro se <i>KAMb</i>	possit <i>Km1</i>
3 renuntiasse <i>M</i>	4 conuertit <i>A</i>	5 in <i>ras. L, exp. G, om. SP</i>	
remissione <i>S</i>	a <i>Lm1SGm1</i>	<i>dnm A</i>	
	ulla <i>Lm1SVm1G</i>	6 exestimarem <i>L</i> exestimarem <i>S</i>	
8 ferre <i>A</i>	9 paruulis tradi <i>KCb</i>	10 quo <i>SM</i>	sonaret
quod utique agi uid. <i>b</i>	tradit <i>M</i>		
quod utique agi uid. <i>b</i>	sonare] <i>add.</i> utique <i>z</i>	atque <i>om. z</i>	
11 execrabilius <i>PCMd</i>	12 dici posse <i>zbd</i>	13 baptismom <i>Sa.c.</i>	redemptione
<i>Lp.c. Mbd</i>	14 ipsis etiam <i>zd</i>	15 peccati* <i>G</i>	16 nolunt <i>Lm1SPVGb</i> uoluit <i>T</i>
ipse mihi <i>A</i>	19 possit <i>K</i> posse <i>A</i>	20 habe <i>A</i>	21 distat <i>KA</i>
desserui <i>M</i>	23 librum legi <i>P</i>	refugitai <i>V</i>	22 diserui <i>Vm1</i>
ex uidere <i>S</i>	dicere <i>om. K</i>	istos in <i>ras. Gm2</i>	24 ut dicere
		26 notos <i>Va. c.</i>	27 per baptismum <i>om. A</i>

isti posteriores intuendo scripturas et auctoritatem totius ecclesiae et formam ipsius sacramenti bene uiderunt per baptismum in paruulis peccatorum fieri remissionem, sed originale esse quicquid illud in eis est uel nolunt dicere uel uidere non possunt. illi autem priores
 5 in ipsa natura humana, quae ab omnibus ut consideretur in promptu est, bene uiderunt—quod facile fuit—aetatem illam in sua iam uita propria nihil peccati potuisse contrahere, sed, ne peccatum originale fateantur, nullum esse omnino peccatum in paruulis dicunt.
 in his ergo, quae singula uera dicunt, prius inter se ipsi consentiant,
 10 et consequenter fiet, ut a nobis nulla ex parte dissentiant. nam si paruulis baptizatis remissionem fieri peccatorum concedant illi istis, paruulos autem, ut ipsa natura in tacitis infantibus clamat, suac uitae propriae nullum adhuc contraxisse peccatum concedant isti illis, concedant utriusque nobis nullum nisi originale restare, quod per
 15 baptismum soluatur in paruulis.

XXXV. 65. An uero et hoc quaesituri et de hoc disputatur et tempus ad hoc impensuri sumus, ut probeamus atque doceamus, quomodo per propriam uoluntatem, sine qua nullum uitae propriae potest esse peccatum, nihil mali commiserint infantes, qui propter hoc
 20 uocantur ab omnibus innocentes? nonne tanta infirmitas animi et corporis, tanta rerum ignorantia, tam nulla omnino praecepti capacitas, nullus uel naturalis uel conscriptae legis sensus aut motus, nullus in alterutram partem rationis usus hoc multo testatione silentio quam sermo noster proclamat atque indicat? ualeat aliquid
 25 ad se ipsam persuadendam ipsa euidentia; nam nusquam sic non inuenio quod dicam, quam ubi res, de qua dicitur, manifestior est quam omne quod dicitur.

3 post sed exp. ut L, add. SVPGb	4 esse V	5 prouidu-	6 uidere om. zd	7 quidquid SGm1KCMbd
alt. uel om. Lm1SVG	8 peccatum in mg. m2 A	9 singuli Lm2A	10 ipse	
LSVm1G	11 in paruulis Lm2Vm2	12 isti L	13 proprium z proprie A,	
ipsi LSVm1G	14 concedent Vm2KACbd	autem om. z	15 contrafuisse (in mg. a habuisse) b	
concedentur M	16 quaeritur zd	de om. z	17 disputari Lm1SVm1Gm1	
18 uoluptatem A	si Km1	19 male A	20 uocatur Vm1	
22 aut] ac A	23 nullus om. V	orationis A	testatori M	24 ueleat V
26 quid dicam b	manifestatioz	27 ome(e in ras. m2)L	omne (e in ras.)V	oms SP

66. Vellem tamen quisquis hoc sapit diceret, quod peccatum uiderit uel putarit infantis recentis ab utero, cui redimendo fatetur iam baptismum necessarium, quid mali in hae propria sua uita per animum proprium corporue commiserit. si forte quod plorat taedioque est maioribus, mirum si hoc iniuitati, non infelicitati 5 potius deputandum est. an quod ab ipso fletu nulla sua ratione, nulla cuiusquam prohibitione compescitur? at hoc ignorantiae est, in qua profundissima iacet, qua etiam matrem, cum post exiguum tempus ualuerit, percutiet iratus et saepe ipsas eius maninas, quas, dum esurit, exigit. haec non modo feruntur, uerum etiam diliguntur in 10 paruulis, et hoc quo affectu nisi carnali, quo etiam risus iocusque delectat, acutorum quoque hominum ipsa quasi absurditate conditus? qui si eo modo sentiretur, ut dicitur, non iam illi tamquam faceti, sed tamquam fatui riderentur. ipsos quoque fatuos uidemus, quos uulgo moriones uocant, ad cordatorum delicias adhiberi et in 15 mancipiorum aestimatione pretiosiores esse cordatis: tantum ualeat carnalis affectus etiam minime fatuorum in delectatione alieni mali. nam cum homini iucunda sit aliena fatuitas, nec ipse tamen talis esse uoluisset; et si suum paruulum filium, a quo garriente talia pater laetus expectat et prouocat, talem praesciret futurum esse 20 cum creuerit, nullo modo dubitaret miserabilius lugendum esse quam mortuum. sed dum spes subest incrementorum et ingenii lumen accessurum creditur aetatis accessu, fit ut conuicia paruulorum etiam in parentes non solum iniuriosa non sint, uerum etiam grata atque iucunda sint. quod quidem prudentium nemo probauerit, ut a 25 dietis uelfactis huiusmodi non tantum non prohibeantur, cum prohiberi

2 putaret *Vm1* infantes recentes *M* cui] sui *M* 3 uitam *Lm1* 5 iniuitate (i.s. q*m2*) *K* 6 deputantum *Vm1* 7 proibitione *K* compescitur *Vm2* compescitis *P* epescit[is (en s. i *m2*)*G* at om. *A* adhoc *Lm1Vm1Gm1M* adhuc *SP* 8 quae *M* 9 percutiet] percutienti et *Lm1Svm1PG* percutit *Lm2Cbd* ipsas eius] ipse (om. *V*) eius z ipsas etiam *b* mannas *V* quas om. *A* 10 exigit *M* exsugit *d* exigit *b* 12 absorditate *A* 13 se *Lm1* 14 tamquam] tam *M* redirentur *Gm1* fatuos (in mg. al. cirratos)*b* 16 pre-
tiosior *Lm1* tantijū *K* 17 malo *Gm1* 18 iocunda *Lm2Vm2PGKA* 19 uolutse (t in ras.)*L* e talia (e *m2 ins.*)*L* et alia *SPG* 20 prouocare (t.s. rę *m2*)*K* si talem *P* 21 creberit *SGm1* cre*uerit *V* 23 conuiciata *S* conuictia cet. 25 iocunda *Lm2PGKAM* sint *V* ut] et *Pm1* addictis *Lm1Svm1Gm1Pm1M* 26 non tantum om. z prohibere *V*

iam possunt, uerum in haec etiam concitentur studio ridendi et uanitate maiorum. nam plerumque illa actas iam patrem matremque agnoscens neutri eorum audet maledicere nisi ab altero eorum aut ab utroque uel permissa uel iussa. uerum haec eorum sunt par-
5 uolorum, qui iam in uerba prorumpunt et animi sui motus qualibus-
eumque linguae signis promptare iam possunt. illam potius recentium
natorum profundissimam ignorantiam uideamus, ex qua ad istam non
permansuram balbutientem fatuitatem tamquam ad scientiam
locutionemque tendentes proficiendo uenerunt.

10 XXXVI. 67. Illas, inquam, consideremus tenebras mentis uti-
que rationalis, in quibus et deum prorsus ignorant, cuius sacra-
mentis etiam cum baptizantur obsistunt; in has quaero unde et
quando summersi sint. itane uero eas hie contraxerunt et in hac
uita sua iam propria per nimiam negligentiam oblii sunt deum,
15 prudentes uero et religiosi uixerunt uel in uteris matrum? dicant
ista qui ausi fuerint, audiant qui uoluerint, credant qui potuerint;
ego autem puto, quod omnes, quorum mentem non obnubilat defendae
suae sententiae peruieacia, haec sentire non possunt. an nullum est ignorantiae malum et ideo nec purgandum? et quid agit
20 illa nox: delicta iuuentutis et ignorantiae meae ne memi-
neris? etsi enim damnabiliora peccata sunt, quae ab scientibus
committuntur, tamen, si ignorantiae peccata nulla essent, hoc non
legeremus quod commemorauit: delicta iuuentutis meae et
25 ignorantiae meae ne memineris. in illas igitur ignorantiae
densissimas tenebras, ubi anima infantis recentis ab utero, utique
anima hominis, utique anima rationalis, non solum indoeta, uerum

20. 23 Ps. 24, 7

1 concitantur <i>VGm2</i>	2 uanitate] uarietate <i>M</i>	matrem <i>Sm1</i>		
4 aut <i>om. A</i>	ue permissa <i>A</i>	5 motos <i>Lm1SPm1Gm1</i>	6 lingua <i>Gm2</i>	
signis <i>om. zd</i>	indieis <i>b in mg.</i>	promptare <i>SG</i>	promitare <i>V</i>	
promptitare <i>b</i>	11 rationabilis <i>M</i>	et add. <i>m2C</i>	13 sumersi <i>P</i>	
<i>Km1</i> submersi <i>CMbd</i>	sunt <i>C</i>	ea sic <i>M</i>	contra-	
xerunt hic <i>K</i>	15 et] uel <i>P</i>	16 fuerunt <i>Sm1</i>	17 mentes <i>zbd</i>	18 proui-
cacia <i>A</i>	haec <i>in ras.</i> <i>V</i>	non <i>in ras.</i> <i>V</i>	19 nec oppuguandum <i>C</i>	
ait <i>Lm2P</i>	21 peccata (ta s.l. <i>m2</i>) <i>V</i>	22 committantur (u.s. a <i>m2</i>) <i>VG</i>		
23 mea <i>SVm1</i> , <i>om. KCmbd</i>	24 agitur <i>Vm1</i>	ignorantia <i>A</i>	25 recentes <i>Km1</i>	
26 hominis utique anima <i>om. A</i>				

etiam in docilis iacet, quare aut quando aut unde contrusa est? si naturae est hominis sic incipere et non iam uitiosa est ista natura, cur non talis creatus est Adam? cur ille capax praecepti et ualens uxori et omnibus animalibus nomina inponere? nam et de illa dixit: haec uocabitur mulier, et: quod eumque uocauit Adam animam suuam, hoc est nomen eius. iste autem nesciens ubi sit, quid sit, a quo creatus, ex quibus genitus sit, iam reus delicti, nondum capax praecepti, tam profunda ignorantiae caligine inuolutus et pressus, ut neque tamquam de somno excitari possit, ut haec saltem demonstrata cognoscat, sed expectetur tempus, quo hanc nescio quam uelut ebrietatem non per unam noctem, sicut quaelibet gravissima solet, sed per aliquot menses atque annos paulatim digerat — quod donec fiat, tam multa, quae in maioribus punimus, toleramus in paruulis, ut numerari omnino non possint — hoe tam magnum ignorantiae atque infirmitatis malum si in hac uita iam nati paruuli contraxerunt, ubi, quando, quomodo magna aliqua impietate comissa repente tantis tenebris inuoluti sunt?

XXXVII. 68. Dicet aliquis: 'si haec naturae purae non sunt, sed uitiosae primordia, quia talis non est creatus Adam, cur Christus longe excellentior et certe sine ullo peccato natus ex uirgine in hac tamen infirmitate atque aetate procreatus apparuit?' huic propositioni respondemus Adam propterea non talem creatum, quia nullius parentis praecedente peccato non est creatus in carne peccati, nos ideo tales, quia illius praecedente peccato nati sumus in carne peccati. Christus ideo talis, quia, ut de peccato condemnaret peccatum, natus est in similitudine carnis peccati. non enim hoc agitur de Adam, quod pertinet ad corporis quantitatem, quia non paruulus factus est, sed perfecta mole membrorum — potest enim dici etiam

4 Gen. 2, 23. 19   25 cf. Rom. 8, 3

1 iacet et <i>LSVPA</i>	pr. aut <i>om. LSVm1PG</i>	natura <i>zd</i>	2 quur
<i>Lm1SG; sic saepius, sed cf. Praef.</i>		<i>7 ex] a zMTbd</i>	<i>neendum Kb</i>
8 tam <i>om. A</i>	9 saltim <i>PKM</i>	10 <i>quod V</i>	<i>quod LSPG</i>
12 aliquod <i>Lm1SGm1</i> aliquos <i>V</i>	paruulatim <i>T</i>	15 ut si (ut <i>exp. m2) KC</i>	
iam] non <i>P</i>	16 alia qua (qua s.l.m2) <i>K</i>	18 natura <i>zbd</i>	<i>pura zKCM Pbd</i>
19 uitiose <i>A</i>	uitiosa <i>zCMTb</i>	longe <i>PGm2</i>	20 excellentiae
<i>Lm1SPG</i> excellentius (us s. æ) <i>V</i>	21 apparuit <i>in ras. m. rec. L</i>	22 respondeamus <i>L</i>	
nullus <i>Vm1Gm1</i>	24 natus est <i>Vm2</i>	25 xpi ideo <i>in ras. G</i>	26 hic <i>bd</i>
28 more <i>Vm1</i>			

pecora sic creata, nec tamen eorum peccato factum esse, ut ex eis pulli paruuli nascerentur, quod quale sit nunc non quaerimus — sed agitur de illius mentis quadam ualentia usuque rationis, quo praeceptum dei legemque mandati et docilis Adam caperet et facile posset 5 custodire, si uellet. nunc autem homo sic nascitur, ut hoc omnino non possit propter horrendam ignorantiam atque infirmitatem non carnis, sed mentis, cum omnes fateamur in paruulo non alterius, sed eiusdem substantiae, cuius in primo homine fuit, hoc est rationalem animam degere. quamquam etiam ipsa tanta carnis infirmitas 10 nescio quid, quantum arbitror, poenale demonstrat. mouet enim, si illi primi homines non peccassent, utrum tales essent filios habiti, qui nec lingua nec manibus nec pedibus uterentur. nam propter uteri capacitatem fortasse necesse fuerit paruulos nasci, quamuis, cum exigua sit pars corporis costa, non tamen propter hoc deus par- 15 uulam uiro coniugem fecit, quam aedificauit in mulierem. unde et eius filios poterat omnipotentia creatoris mox editos grandes protinus facere.

XXXVIII. 69. Sed, ut hoc omittam, poterat certe, quod multis etiam pecoribus praestitit, quorum pulli, quamuis sint par- 20 uuli neque accendentibus corporis incrementis etiam mente proficiant, quoniam rationalem animam non habent, tamen etiam minutissimi et currunt et matres agnoscunt nec sugendis uberibus cura et ope admouentur aliena, sed ea ipsi in materni corporis loco abdito posita mirabili facilitate nouerunt. contra homini 25 nato nec ad incessum pedes idonei nec manus saltem ad scalpendum habiles et, nisi opere nutrientis immotis labris papilla uberis ingeratur, nec ubi sint sentiunt et iuxta se iacentibus mammis

15 cf. Gen. 2, 22

1 peccatum A 3 ualenti ausuque LSG ualentia ausuque V 4 possit Km1
 5 custodiaret Km1 si s.l.m2A hoc om.zbd 6 posset M carni
LmIG 9 degeret LSVm1 10 quid om. A demonstrant (e s. aꝝ m2) *L*
 demonstrant SVm1 mobet Vm1Gm1 11 primi illi zbd illius *Lm1VPm1*
G, om. S homines illius *S* 14 cum] enim *ACm2, om. K* 15 uero *M*
 16 omnino potentia *V* onnipotenti *Cm1* 18 obmittam *L* mittam *Cm1*
 5 custodiaret Km1 si s.l.m2A hoc om.zbd 6 posset M carni
LmIG 9 degeret LSVm1 10 quid om. A demonstrant (e s. aꝝ m2) *L*
 demonstrant SVm1 mobet Vm1Gm1 11 primi illi zbd illius *Lm1VPm1*
G, om. S homines illius *S* 14 cum] enim *ACm2, om. K* 15 uero *M*
 16 omnino potentia *V* onnipotenti *Cm1* 18 obmittam *L* mittam *Cm1*
 22 matris *S* sugendi *LSVm1PG* operibus *LSVm1G* 23 ammouentur *Km1*
 maternis corporibus *zAbd* 24 possit admirabili *S* possita mir. *VG* 25 nec—idonei
om. M saltim *Km1 AM* 26 habilis *Vm1* ope *CT* immotis *rb admotis d*
 papillae *Cd* 27 ingerantur *Lm1SPGC* ingenerantur *V*

magis possint esurientes flere quam sugere. proinde infirmitati mentis congruit haec omnino infirmitas corporis. nec fuisset caro Christi in similitudine earnis peccati, nisi caro esset ista peccati, cuius pondere rationalis anima sic grauatur, siue et ipsa ex parentibus tracta sit siue ibidem creata siue desuper inspirata, quod 5 nunc querere differo.

XXXIX. 70. In paruulis certe gratia dei per baptismum eius, qui uenit in similitudine carnis peccati, id agitur, ut euacuetur caro peccati. euacuatur autem, non ut in ipsa uiuente carne concepientia conspersa et innata repente absumatur et non sit, sed ne obsit 10 mortuo, quae inerat nato. nam si post baptismum uixerit atque ad aetatem capacem praeepti peruenire potuerit, ibi habet cum qua pugnet eamque adiuuante deo superet, si non in uacuum gratiam eius suscepit, si reprobis esse noluerit. nam nec grandibus hoc praestatur in baptismo, nisi forte miraculo ineffabili omnipotenti 15 tissimi creatoris, ut lex peccati, quae inest in membris repugnans legi mentis, penitus extinguitur et non sit, sed ut quiequid mali ab homine factum, dictum, cogitatum est, cum eidem concepientiae subiecta mente seruiret, totum aboleatur ac uelut factum non fuerit habeatur, ipsa uero soluto reatus uinculo, quo per illam diabolus animam retinebat, et interclusione destructa, qua hominem a suo creatore separabat, maneat in certamine, quo corpus nostrum castigamus et seruituti subicimus, uel ad usus licitos et necessarios relaxanda uel continentia cohibenda. sed quoniam diuino spiritu, qui multo melius quam nos omnia generis humani nouit, uel praeterita uel praesentia uel futura, talis uita humana praecognita atque praedicta est, ut

4 cf. Sap. 9, 15 8 cf. Rom. 8, 3. 6, 6 16 cf. Rom. 7, 23 22 cf. I Cor. 9, 27

1 possunt KAM	suggere LAm1	infirmis nutrimentis M	2 fuisse M	
3 similitudinem LSVm1PG	nisi—peccati in mg. P	4 pondera A		
et om. M	8 similitudinē M	agitur] igitur M	9 euacue-	
10 recente M	assumatur A	oberat M	11 inerant M	
12 percepti P	13 dño Am1	gratia M	14 eius om. A	
reprobatus zbd	15 omnipotentis similij P	16 ut lex] uel ex M		
17 ante pen. add. prorsus zd	penitus P	extinguatur K	estinguatur Cm1	
quidquid Vm1KMTbd	18 idem z	19 oboleatur Vm1	abole-	
ableatur M	20 ipso P is A	solute Vm1	per	
per quod illam A	21 et om. M	soluta C	distructa LmISVm1G	quam
Lm1SP	22 seperabat K	quo om. A	26 praedicata T	

non iustificetur in conspectu dei omnis uiuens, fit ut per ignorantiam uel infirmitatem non exerts aduersus eam totis uiribus uoluntatis eidem ad inlicia etiam nonnulla cedamus, tanto magis et crebrius quanto deteriores, tanto minus et rarius quanto meliores sumus.
 5 sed quoniam de hac quaestione, in qua quaeritur, utrum possit uel utrum sit, fuerit futurusue sit homo sine peccato in hae uita excepto illo qui dixit: ecce uenit princeps mundi et in me nihil inueniet, aliquanto diligentius disserendum est, iste sit huius uoluminis modus, ut illud ab alio quaeramus exordio.

10

LIBER SECUNDVS.

I. 1. De baptismo parvulorum, Marcelline carissime, quod non solum eis ad regnum dei, uerum etiam ad salutem uitainque aeternam adipiscendam detur, quam sine dei regno et sine Christi salvatoris societate, in quam nos suo sanguine redemit, habere nullus 6
 15 potest, priore libro satis, ut arbitror, disputauimus. in hoc autem uiuatne aliquis in hoc saeculo uel uixerit uicturusue sit sine ullo omnino peccato excepto uno mediatore dei et hominum homine Christo Iesu, qui dedit semet ipsum redemptionem pro omnibus, quanta ipse donat diligentia uel facultate disserendum enodan-

1 cf. Ps. 142, 2   7 Ioh. 14, 30   14 cf. Apoc. 5, 9   17 cf. I Tim. 2, 5

18 I Tim. 2, 6

2 exercitis A exassertis Md 6 futurusne* L 8 inueniuit Vp.c. habet K aliquando Gm1 9 Expl liber primus ad Marcellinū de baptismo parvulorum. Incipit eiusdē ad eundē pro eadē causa liber secundus L EXPLIC LIB PRIMVS SCI AVG DE BAPTISMO PARVVLORVM INCIPIT LIB SECDS S EXPLICIT LIBER ·1· SECUNDVS INCIPIT DE EADE CAVSA P EXPLICIT V Explicit liber prim' de baptismo parvulorum. Incip liber secundus de perfectione iustitiae K; a cod. G subscr. abest; Explicit de baptismo parvulorum sc̄i Augustini liber primus. Incip de homine sine peccato ēē non posse eiusdem liber secundus A Finit liber ·1· Incipit lib. ·11· M In nomine domini contuli ut potui. Explicit liber primus. Incipit liber II (litt. mai.) C 11 marcellinae carissimae S karissime C 13 adiciscedendum Gm1 14 qua PKm1A nullius Vm1 15 oc Lm1 aūm L 16 uiuad ne Lm1 uiuat ne SP 18 semed Lm1 19 ips Lm1 diligentia (in mg. al intelligentia)b disserendum CT eno*dandumque G enotandumque A

dumque suscepit. cui disputationi si se identidem aliqua necessitate uel oportunitate inscruerit quaestio de peccato uel baptismo paruulorum, mirandum non erit nec defugiendum, ut eis locis ad omnia, quae responcionem nostram flagitant, sicut ualemus respondeamus.

II. 2. Huius autem quaestions solutio de hominis uita sine 5 ulla subreptione uel praeoccupatione peccati propter cotidianas etiam nostras orationes maxime necessaria est. sunt enim quidam tantum praesumentes de libero humanae uoluntatis arbitrio, ut ad non peccandum nec adiuuandos nos diuinitus opinentur semel ipsi naturae nostrae concessu liberae uoluntatis arbitrio. unde fit 10 consequens, ut nec orare debeamus, ne intremus in temptationem, hoc est ne temptatione uineamur, uel cum fallit et praeoccupat nescientes uel eum premit atque urguit infirmos. quam sit autem noxiu et saluti nostrae, quae in Christo est, pernicioseum atque contrarium ipsique religioni, qua inbuti sumus, et pietati, qua deum 15 colimus, quam uehementer aduersum, ut pro tali accipiendo beneficio dominum non rogemus atque in ipsa oratione dominiea: ne nos inferas in temptationem frustra positum existimemus, uerbis explicare non possumus.

III. 3. Acute autem sibi uidetur dicere, quasi nostrum hoc 20 ullus ignoret, quod 'si nolumus, non peccamus, nec praecepit deus homini, quod esset humanae impossibile uoluntati'. sed hoc minus uidet, quod ad nonnulla superanda, uel quae male cupiuntur uel quae male metuuntur, magnis aliquando et totis uiribus opus est

11 cf. Matth. 26, 41 etc. 17 Matth. 6, 13 21 Pelagiani

1 cui] aut V si se] sis (s.l.m2 si se)K sese A se* V
 idemtidem V necessitate Lm1 nescitate SVm1 necessitate in ras. m2G 2 inseruit A
 de baptismo uel peccato bd 3 quae s.l. Lm2Vm2, om. SPG 4 responcionem Lm1
 6 supreptione Lm1 surreptione A quotidianas Lm2GC cottidianas K
 7 maxima A 10 libero AM uoluntatis Lm1 fit (t in ras.m2)L
 12 ne] in V temptationē V uel—nescientes sequuntur post infirmos in A
 et cūq; S pocupat L 13 prematuae S pmitat quae G urget SPGKC
 infirmus Lm1 quam om. A 14 salutis AC adque (sic saepius)L
 15 religiori Lm1 16 tali accipiendo] adj accipiendo (in mg. m2 adipiscendo)V
 adipiscendo b 18 inferat Sm2A temptatione VGM exestimmus Pm1
 estimemus A 22 set Lm1 (ita saepius) minus] non zbd 23 ad s.l. Km2Gm2 a M
 nulla Sm1 mala Sm1 cupiuntur (cupi s. eras. metu) Lm2 uel—metuuntur
 s.l.m2L 24 meteuntur Vm1 mutuantur M

uoluntatis, quas nos non perfecte in omnibus adhibituros praeuidit,
 qui per prophetam ueridice dici uoluit: non iustificabitur in
 conspectu tuo omnis uiuens. tales itaque nos futuros dominus
 praesciens quaedam salubria remedia contra reatum et uincula
⁵ peccatorum etiam post baptismum dare ac ualere dignatus est,
 opera scilicet misericordiae, cum ait: dimitte et dimitetur
 uobis; date et dabitur uobis. quis enim cum aliqua spe adipi-
 scendae salutis aeternae de hac uita emigraret manente illa sententia,
 quod quicumque totam legem seruauerit, offendat autem
¹⁰ in uno, factus est omnium reus, nisi post paululum sequeretur:
 sic loquimini et sic facite tamquam per legem libertatis
 incipientes iudicari. iudicium enim sine misericordia
 illi, qui non facit misericordiam; superexultat autem
 misericordia iudicio?

¹⁵ IV. 4. Concupiscentia igitur tamquam lex peccati manens in
 membris corporis mortis huius cum paruulis nascitur, in paruulis
 baptizatis a reatu soluitur, ad agonem relinquitur, ante agonem
 mortuos nulla damnatione persequitur; parulos non baptizatos
²⁰ reos innectit et tamquam irae filios, etiamsi paruuli moriantur,
 ad condemnationem trahit. in grandibus autem baptizatis, in
 quibus iam ratione utentibus quiequid eidem concupiscentiae mens
 ad peccandum consensit, propriae uoluntatis est; deletis peccatis
 omnibus, soluto etiam reatu, quo uinetos originaliter detinebat, ad

2 Ps. 142, 2   6 Luc. 6, 37. 38   9 Iac. 2, 10   11 Iac. 2, 12. 13

15 cf. Rom. 7, 23. 24   19 cf. Eph. 2, 3

1 uoluntates A   adhibiturus *Lm1* adhabituros *Gm2*   2 ueridici (*om. dici*)*A*
 3 too *Vm1*   Tale sit tanquam *A*   nos dns futuros *b*   4 praeuidens *zbd*
⁵ baptismum (*sic saepe*) *L*   7 s**pe *V*   8 migraret *b*   9 of-
 fendit *Sm1KA*   10 ni *Lm1*   paululum *SK*   loqueretur *z, b*
 (*in mg. al sequeretur*)   11 liberatis *L*   12 iudicare *A*   13 fecit *KAM*
 superexaltat *PGKACbd*   14 misericordiā (*sic*)*S*   iudiciū *M*   16 uius *Lm1*
 in paruulis (*i.s. ras.*)*L*   17 baptizatis *s.l.m2K*   reatu (*u.s. ras.m2*)*L*   18 paruulos
 uero (*uero s.l.m1*)*S*   19 paruoli *Lm1*   20 condemnationem *Gb*   trahit
 in *ras. m2L*   grandibus (*in mg. m2* grandii) *L*   autē *s.l.Gm2*   21 quidquid
Lm1SVG quicquic *Km2* quidquod *M*   22 consentit *zbd*   uoluntatis
 (*m pro n saepius*) *L*   dele*is *L* deleteis uero (*uero s.l.m1*)*S* dele*is (*s.s. **)*G*
 23 uinetos (*i.s. q̄s*)*Sm1* uictos *Vm1* uinetos *M*   orięnaliter (*gi s. e m2*)*K*
 detinebant (*n fin. s.l.*)*Sm1* detenebat *A*

agonem interim manet non sibi ad inlicita consentientibus nihil omnino nocitura, donec absorbeatur mors in uictoriam et pace perfecta nihil quod uineatur existat. consentientes autem sibi ad inlicita reos tenet et, nisi per medicinam paenitentiae et opera misericordiae per caelestem sacerdotem pro nobis interpellantem sanentur, ad secundam mortem damnationemque perdueit. propter hoc et dominus orare nos docens inter cetera monuit, ut dicamus: dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. ne nos inferas in temptationem, sed libera nos a malo. manet enim malum in carne nostra non natura, 10 in qua diuinitus creatus est homo, sed uitio, quo uoluntate prolapsus est, ubi amissis viribus non ea qua vulneratus est uoluntatis facilitate sanatur. de hoc malo dicit apostolus: scio, quia non habitat in carne mea bonum. cui malo nos non oboedire praecepit, cum dicit: non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad oboediendum desideriis eius. si ergo his desideriis concupiscentiae carnis inlicita uoluntatis inclinatione consensimus, ad hoc sanandum dicimus: dimitte nobis debita nostra, adhibentes remedium ex opere misericordiae in eo quod addimus: sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. ut autem non 20 ei consentiamus, deprecemur adiutorium dicentes: et ne nos inferas in temptationem —uel, sicut nonnulli codices habent: ne nos inducas in temptationem—, non quod ipse deus tali temptatione aliquem temptet —nam deus intemperato malorum est, ipse autem neminem temptat— sed ut, si forte 25

2 cf. I Cor. 15, 54   5 cf. Rom. 8, 34   Hebr. 7, 25   6 Apoc. 2, 11 etc.

7 Matth. 6, 12. 13   13 Rom. 7, 18   15 Rom. 6, 12   18 Matth. 6, 12

21 Matth. 6, 13   24 Iac. 1, 13

1 interi *Lm1* manent (n *all.s.l.*)*Sm1* sibi (*bi m2 s. ras.*)*L* 2 obsorbeatur *G* uictoria *Ab* 3 exsistat *K* autēm (*ēm s.l.m2*)*G* 4 reos (*re s.l.m2*)*L* opere *Lm1* 5 per *om. C* interpellatem *Lm1* 7 nobis *P* dimitte nobis *s.l.m2L* 8 deuitoribus *Lm1* 9 *ante ne add.* et *s.l.m2L*, *Abd* 11 *ante prolabsus exp.* facultate *L* 12 *qua** *K* 13 quod (*d s.l.m2*)*V* quoniam *LSPGbd* 14 ma *Lm1* nos *om. Pd* praecipit *Lm2Cbd* 15 regnat *Vm2* 17 concupiscentia *Lm1SVm2PG* consensimus *Lp.c.m2* consentimus *A* consenserimus *b* 19 opera *M* 20 deuitoribus *Lm1* 21 deprecemur *LSVm1PG* et *om. A* 22 temptation *Lm1* uel—temptationem *om. z* 24 temtet *A* tentet *GKC* intentator *GCM* 25 eni s. aum *Lm2b* tentat *Gr* ut] et *A*

temptari coeperimus a concupiscentia nostra, adiutorio eius non deseramur, ut in eo possimus uiincere, ne abstrahamur inlecti. deinde addimus quod perficietur in fine, cum absorbebitur mortale a uita: sed libera nos a malo. tunc enim nulla erit talis concupiscentia, cum qua certare et cui non consentire iubeamur. sic ergo totum hoc in tribus beneficiis positum breuiter peti potest: 'ignosce nobis ea, in quibus sumus abstracti a concupiscentia, adiuua, ne abstrahamur a concupiscentia, aufer a nobis concupiscentiam'.

- 10 V. 5. Ad peccandum namque non adiuuamur a deo; iusta autem agere uel iustitiae praeceptum omni ex parte implere non possumus, nisi adiuuemur a deo. sicut enim corporis oculus non adiuuatur a luce, ut ab eadem luce clausus auersusue discedat, ut autem videat adiuuatur ab ea neque hoc omnino, nisi illa adiuuerit, potest, 15 ita deus, qui lux est hominis interioris, adiuuat nostrae mentis obtutum, ut non secundum nostram, sed secundum eius iustitiam boni aliquid operemur. si autem ab illo auertimur, nostrum est et tunc secundum carnem sapimus, tunc concupiscentiae carnis ad inlicita consentimus. conuersos ergo deus adiuuat, auersos deserit. 20 sed etiam ut conuertamur, ipse adiuuat, quod certe oculis corporis lux ista non praestat. eum ergo nobis iubet dicens: conuertimini ad me, et conuertar ad uos nosque illi dicimus: conuerte nos, deus sanitatum nostrarum, et: deus uirtutum, conuerte nos, quid aliud dicimus quam: da quod iubes? cum iubet 25 dicendo: intellegite ergo, qui insipientes estis in populo, nosque illi dicimus: da mihi intellectum, ut discam mandata tua, quid aliud dicimus quam: da quod iubes? cum iubet dicendo:

1 cf. lac. 1, 14   3 cf. II Cor. 5, 4   4 Matth. 6, 13   18 cf. Rom. 8, 5
21 Zach. 1, 3. Mal. 3, 5   22 Ps. 84, 5   23 Ps. 79, 8   25 Ps. 93, 8   26 Ps. 118, 73

1 a* G 2 deseramur (e alt. s. ras.) V uincire G abstramur Lm1 3 absorvebitur Lm1 Sm1 M 4 pr. a s.l. m2 L 6 post potest sequitur: oratio breuis perfectaque in z, quae sententia del. in LV, in oratione breui perfectaque mut. in S 7 simus Lm1 a s.l. Km2 8 abstramur Lm1 concupiscentiam Lm1 10 non] nos A iuste Vm2 KAM 12 adiuuamur Km1 oculis Lm1 oculos Gm1 Km1 adiuuatur Lm1 13 ut] si ut A auersussuae Lm1 auersus Gm1 15 nremitis Lm2 uira Vm1 19 conuersos P conuersus Vm1 A aduersos Lm1 C auersus Vm1 auersus— adiuuat in mg. A 20 certe om. V 23 sanitatum Sm2 Km2 CMbd salutariū nostrorum A 24 aliū Lm1 cum—quod iubes in mg. A 26 et nos bd

post concupiscentias tuas non eas nosque dicimus: seimus quoniam nemo esse potest continens, nisi deus det, quid aliud dicimus quam: da quod iubes? cum iubet dicendo: facite iustitiam itemque dicit: beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur, a quo debemus petere eibum 5 potumque iustitiae nisi ab illo, qui esurientibus eam et sitientibus promittit eius saturitatem?

6. Repellamus itaque ab auribus et mentibus nostris eos, qui dicunt accepto semel liberae uoluntatis arbitrio nec orare nos debere, ut deus nos adiuuet, ne peccemus. talibus enim tenebris nec phariseus ille caecabatur, qui quamuis in hoc erraret, quod sibi addendum ad iustitiam nihil putabat seque arbitrabatur eius plenitudine saturatum, deo tamen gratias agebat, quod non esset sicut ceteri homines, iniusti, raptore, adulteri, sicut ille publicanus, quod bis in sabbato ieunaret, quod omnium quae possidebat decimas daret. 10 nihil sibi addi ad iustitiam iam petebat, sed tamen ex his quae habebat gratias deo agendo ab illo se accepisse omnia fatebatur. et tamen improbus est, et quia ueluti saturatus nihil de alimentis iustitiae iam rogabat accipere et quod eam publicano esurienti ac sitienti se uelut insultans praeferre gestiebat. quid ergo illis fiet, qui, etsi fateantur se non 20 habere uel non plenam habere iustitiam, tamen a se ipsis habendam, non a suo creatore, ubi horreum eius et fons eius est, deprecandam esse praesumunt? nec ideo tamen solis de hac re uotis agendum est,

1 Eccli. 18, 30   2 cf. Sap. 8, 21   3 Es. 56, 1   4 Matth. 5, 6
10 cf. Luc. 18, 10—14

1 concupiscensias *L* nosque] nos quoque *b* 2 quoniam] quia *zbd* ne•mo *L*
potest esse *d* 3 iubetur *V* iustitiam] nosque dicimus: doce me iustificationes tuas
(*Ps. 118, 12*), quid aliud dicimus quam: da quod iubes? *add. bd* 4 idemque *T*
item cum *d* sitiunt (*pr. t s. ras. m2*) *L* 6 ea *C*, *om. Km1A* 8 itaque
(*e s. ras. m2*) *L* *ab *L* eos *s.l. Km2* 9 uoluptatis *Lm1* nos *om. z* 10 adiuet *Lm1*
fariseus *L* phariseus *VPKA* 11 errore *Lm1SVPG* quo^ς *V* sibi *om. C* si *A*
14 publicanus *L* 16 addijad *VG, om. LSP* iam *om. z* eis *A iis G* 17 agens *A*
se *om. z* iprobat *La. c.* 18 saturitas *Pm1* iam *om. z*
19 eam] in *SG* in (illi s. η) *V** L, om. P* publicano *L* ac] et *z* sienti
Vac. ueluti *A* 20 proferre *M* faterentur *Lm1SVm1PG* semet *A*
22 suo* *Lp.c.* orreum *Lm1GKm1* 23 psumunt (*p s. ras.*) *K* de hac re
solis *KCb* de hac *s.l.m2L* uotis—nostrae *in mg. m2G* ē *s.l.m2K*

ut non subinferatur ad bene uiuendum etiam nostrae efficacia uoluntatis. adiutor enim noster deus dicitur nec adiuuari potest, nisi qui aliquid etiam sponte conatur, quia non sicut in lapidibus insensatis aut sicut in eis, in quorum natura rationem uoluntatemque non condidit, 5 salutem nostram deus operatur in nobis. cur autem illum adiuuet, illum non adiuuet, illum tantum, illum autem tantum, istum illo, illum isto modo, penes ipsum est et aequitatis tam secretae ratio et excellentia potestatis.

VI. 7. Nam qui dicunt esse posse in hac uita hominem sine peccato, 10 non est eis continuo incauta temeritate obsistendum. si enim esse posse negauerimus, et hominis libero arbitrio, qui hoc uolendo appetit, et dei uirtuti uel misericordiae, qui hoc adiuuando efficit, derogabimus. sed alia quaestio est, utrum esse possit, alia utrum sit; alia, si non est, cum possit esse, cur non sit; alia, utrum qui om- 15 nino numquam ullum peccatum habuerit, non solum quisquam sit, uerum etiam poterit aliquando esse uel possit. in hac quadripartita propositione quaestionum si a me quaeratur, utrum homo sine peccato possit esse in hac uita, confitebor posse per dei gratiam et liberum eius arbitrium, ipsum quoque liberum arbitrium ad dei gratiam, 20 hoc est ad dei dona, pertinere non ambigens, nec tantum ut sit, uerum etiam ut bonum sit, id est ad facienda mandata domini conuertatur atque ita dei gratia non solum ostendat quid faciendum sit, sed adiuuet etiam, ut possit fieri quod ostenderit. quid enim habemus quod non accepimus? unde et Hieremias dicit: scio, domine, quia 25 non est in homine uia eius nec uiri est, ut ambulet et

2 ef. Ps. 61, 9   23 ef. I Cor. 4, 7   24 Ilier. 10, 23

1 ad bene uiuendum] ad uiuendum *zb* admittendo *cod. Mus. Brit. et d*
 ut etiam *A* uoluntatis *Lm1* 2 *nrt V* deus *om. K* quia *V* etiam aliquid *d*
 3 etiam *om. b* co**netur *Lm2* 4 corum *Lm1* natura rationem (*ra ra s.l.m2*)*L*
 5 illam *SVm1G* 6 tantū(*tū in ras. m2*)*L* non tantum *bd* ante
 istum *s.l.m. post. add. il V, eras. G* 7 in isto *SP* in *eras. LG, exp. V* pene si
G penes̄ *S* penes̄ *V* equitas *S* rationis *S p. c.* 8 excellentiam *La.e.SVa.c.G*
 9 posse *om. z* ac *Lm1* hominū *Km1* 10 si* *L* 12 uirtute *Lm1Km1*
 15 umquā nullū(*n in mg. add.*) *L* umquam illum *S* umquā ullū *P* numquam illum *V*
 unquam illud *G* 16 potuerit *MTd* quadripartita *d* 17 propositione* *L* q:ratur
Lm1V 18 potest *KC* ac *Lm1* 19 *pr. arbitrio Lm1* 21 ut] et *K* bonus *G*
 si* idem (*om. est*)*V* 22 quod *KC* 23 posit *Lm1* 24 accipimus *A*
 ieremi *Lm1* hyeremias *M* ieremias *Ad*

dirigat gressus suos. hinc et in Psalmis cum quidam dixisset deo: tu praecepisti mandata tua custodiri nimis, continuo non de se praesumpsit, sed optauit, ut faceret: ut in am, inquit, dirigantur uiae meae ad custodiendas iustificationes tuas! tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua. 5 quis autem optat, quod in potestate sic habet, ut ad faciendum nullo indigeat adiumento? a quo autem id optet, quia non a fortuna uel a fato uel a quolibet alio praeter deum, in consequentibus satis ostendens: itinera, inquit, mea dirige secundum uerbum tuum, et ne dominetur mihi omnis iniq[ue]itas. ab huius 10 execrandae dominae seruitute liberantur, quibus dominus Iesus eum recipientibus dedit potestatem filios dei fieri. ab ista horrenda dominatione liberandi fuerant, quibus dieit: si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis. his atque huiusmodi aliis innumerabilibus testimonii dubitare non possum nec 15 deum aliquid impossibile homini praecepisse nec deo ad opitulandum et adiuuandum, quo fiat quod iubet, impossibile aliquid esse. ac per hoc potest homo, si uelit, esse sine peccato adiutus a deo.

VII. 8. Si autem, quod secundo loco posueram, quaeratur utrum sit, esse non credo. magis enim scripturae credo dicenti: ne 20 intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. et ideo misericordia dei opus est, quae superexultat iudicio, quae illi non erit, qui non facit misericordiam. et quod propheta, cum diceret: dixi: pronun-

2 Ps. 118, 4   3 Ps. 118, 5. 6   9 Ps. 118, 133   11 cf. Ioh. 1, 12
13 Ioh. 8, 36   20 Ps. 142, 2   23 cf. Iac. 2, 13   24 Ps. 31, 5. 6

1 dirigad *Lm1*; cf. *Praef.*   2 custodire *PKA*   3 optabit *A*,
om. z   5 spicio *Lm1* respicio *A*   6 obtat *Lm1*   7 aiumento *Lm1*
autem id *in ras. Lm2* optat *V A*   8 pr. uel] sed *P* aliquo alio *V* aliquo *LSPG*
9 mea inquit *zbd*   diriges *K*   10 ut non *P* et non *Sbd*   uius *Lm1*
11 execande *Lm1* execrande *PMD*   domus *Lm1SVPG* dominationis *Lm2bd*
12 eum recipientibus *om.z, incl.d; cf. II 23, 37*   ista (ta s.l.m2) *L*
13 orrenda *Lm2KCM*   dampnatione *A*   nos *C*   14 filii *Lm1* filios *V*
lib. uierit *A* liberauit *b*   uero *Vm1* adq: *L*   uiusmodi *Lm1*   15 possumus *M*
16 opitulen *Lm1*   17 fiet *A*   aliqui *Lm1*   18 uellit *V d*ō K*
20 credo scripturae *bd*   ne] non *K*   21 iudicio *Lm1AM*   quia
KA   22 tuo(u s.l.m2) *L*   et s.l. *Km2* sed *A*   ido *Gm1*   23 q: bis *Lm1*   su-
perexaltat *PKAbd*   24 post misericordiam *repeluntur*: dei opus est—misericor-
diā sed del. sunt in *L*   propefa *Lm 1*

tiabo aduersus me delictum meum domino, et tu dimisisti
 impietatem cordis mei, continuo subiunxit: pro hac orabit
 ad te omnis sanctus in tempore oportuno, non ergo omnis
 peccator, sed omnis sanctus; uox enim sanctorum est: si dixeri-
 5 mus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus
 et ueritas in nobis non est. unde in eiusdem apostoli Apocalypsi
 illa centum quadraginta et quattuor milia sanctorum, qui etiam cum
 mulieribus se non coinqnauerunt — uirgines enim permanserunt —
 et non est inuentum in ore eorum mendacium, quia inreprehensibiles
 10 sunt, profecto ideo sunt inreprehensibiles, quia se ipsos ueraciter re-
 prehenderunt; et ideo non est inuentum in ore eorum mendacium,
 quia, si dicerent se peccatum non habere, se ipsos deciperent et
 ueritas in eis non esset et utique mendacium esset, ubi ueritas
 non esset, quoniam iustus, cum in sermonis exordio accusator sui est,
 15 non utique mentitur.

9. Ac per hoc eo, quod scriptum est: qui natus est ex deo,
 non peccat et non potest peccare, quia semen eius in
 ipso manet, etsi quid aliud eo modo dictum est, multum falluntur
 minus considerando scripturas. non enim aduertunt eo quosque
 20 fieri filios dei, quo esse incipiunt in nouitate spiritus et renouari in inte-
 riore homine secundum imaginem eius, qui creauit eos. non enim
 ex qua hora quisque baptizatur, omnis uetus infirmitas eius ab-
 sumitur; sed renouatio incipit a remissione omnium peccatorum et

1 Ioh. 1, 8   6 cf. Apoc. 14, 4. 5   14 cf. Prou. 18, 17   16 Ioh. 3, 9
 20 cf. Rom. 7, 6. II Cor. 4, 16   cf. Col. 3, 10

1 aduersum KA   remisisti Km1 demisisti A   2 impietas A   mi Lm1
 orauit Lm1 CM   5 decepimus Sm2 Gm1 seducimus Mb   6 apocalypsin LSP
 apocalipsym V apocalipsi KA apocalypsis Gm1 M 7CXL IIII A quatuor LGK
 millia CM   qui se cum mulieribus non coinqn. (om. etiam) zbd   8 se* G
 quoinquinauerunt Lm1 V Gm1 post enim eras. n G   9 os LSm1 VPG   10 pro-
 fecto—inrepreh. om. T irrehprehensibiles sunt bd 11 ido Gm1 12 dicent(c in ras.) L
 13 et — non esset in mg. Gm2, om. T 14 exordoo Gm1 15 mentitus G   16 quo
 Lm1 SVPG 17 post non peccat exp. et n dictū ē multū L 18 eo s.l.m2L multi A
 19 auertunt eos V 20 renouare Lm1 SVPG interiore* homine* L in inter-
 iorem hominem G Abd   21 crenit Lm1 illos A   22 ora LGm1 K
 omnis] add. enim PGm1   uetus omnis eius infirmitas adsumitur (b.s.d
 m2 K assumitur A) KA

in quantum quisque spiritualia sapit, qui iam sapit, cetera uero in spe facta sunt, donec etiam in re fiant, usque ad ipsius corporis renovationem in meliorem statum immortalitatis et incorruptionis, qua induemur in resurrectione mortuorum. nam et ipsam dominus regenerationem uocat, non utique talem, qualis fit per baptismum, sed in 5 qua etiam corpore perficietur quod nunc spiritu incoatur: in regeneratione, inquit, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et nos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israhel. nam in baptismo quamuis tota et plena fiat remissio peccatorum, tamen, si continuo tota 10 et plena etiam hominis in aeternam nouitatem mutatio fieret—non dico et in corpore, quod certe manifestum est adhuc in ueterem corruptionem atque in mortem tendere in fine postea renouandum, quando uere tota nouitas erit, sed excepto corpore si in ipso animo, qui est homo interior, perfecta in baptismo nouitas fieret—, non dice- 15 ret apostolus: etsi exterior homo noster corruptitur, sed interior renouatur de die in diem. profecto enim qui de die in diem adhuc renouatur, nondum totus est renouatus; et in quantum nondum est renouatus, in tantum adhuc in uetustate est. proinde ex hoc, quod adhuc in uetustate sunt, quamuis iam baptizati, ex hoc 20 etiam adhuc sunt filii saeculi; ex hoc autem, quod in nouitate sunt, hoc est ex plena et perfecta remissione peccatorum, et quantumcumque illud est quod spiritualiter sapiunt eique congruos mores agunt, filii dei sunt. intrinsecus enim exuimus ueterem hominem

6 Matth. 19, 28   16 II Cor. 4, 16   21 cf. Luc. 20, 34   24 cf. Eph. 4, 22—25

1 quatum *Vm1Km1* iam in *mg.Lm2* iam sapit, in tantum renouatur *b*
 3 incorruptionem *Lm1* 4 resurrectionem *La.c.SGm1* regiore (in *mg.m2*
 regenerationem) *K* 5 sed in *in ras.Lm2* 6 quo *M* in corpore *zbd* perficiatur
SVPG perficitur *CT* in quoatur *Lm1* inuocatur *V* incohatur *Sp.c.* inchoatur
PKm2ACMbd 7 generatione *Pa.c.* generationē *K* cum uenerit filius
 hominis in regnum suum *KAC* 8 et nos om. *KAC* 9 *sr̄l L ir̄l S israel A*
 10 fit *Sm1Gm1 C* si] si non *CT n̄ A* 11 in *s.l.Lm2* 12 et om. *A* aduc *Lm1*
 13 adque *Lm1* in *pr. s.l.m2S* finem *LC* 14 tota] tanta *M* si] sed *V se M*
 15 interior homo *A* iterior *Lm1* perfecta—exterior in *mg.m2G* dicet
SVm1 16 noster homo *K* 17 renouat *Lm1* de—renouatur in *mg.m2K*
 18 et in quantum—renouatus om. *zCM* 19 uetustatem *SG* 20 oc *Lm1*
 in om. *Vm1* uetustate *L p. c.* sunt in *ras. m2L* 21 quo r innouate *P*
 nouitate *Lm1* sunt bis *S* 23 illut *Lm1* 24 agunt ex habent *Km2*

et induimus nouum, quoniam ibi deponimus mendacium et loquimur ueritatem, et cetera, quibus apostolus explicat quid sit exū ueterem hominem et indui nouo, qui secundum deum creatus est in iustitia et sanctitate ueritatis. etho ut faciant, iam baptizatos
 5 fidelesque adhortatur; quod adhuc monendi non essent, si hoc in baptismō iam perfecte factum esset. et tamen factum est, sicut et salui facti sumus; saluos enim nos fecit per lauacrum regenerationis. sed alio loco dicit quemadmodum hoc factum sit: non solum, inquit, sed etiam nos ipsi primitias habentes spiritus
 10 et ipsi in nobismēt ipsis ingemescimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. spe enim salui facti sumus; spes autem, quae uidetur, non est spes; quod enim uidet quis, quid et sperat? si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus.
 15 VIII. 10. Adoptio ergo plena filiorum in redēptione fiet etiam corporis nostri. primitias itaque spiritus nunc habemus, unde iam filii dei re ipsa facti sumus; in ceteris uero spe sicut salui, sicut innouati ita et filii dei, re autem ipsa quia nondum salui, ideo nondum plene innouati, nondum etiam filii dei, sed filii saeculi. proficimus
 20 ergo in renouationem iustumque uitam per quod filii dei sumus et per hoc peccare omnino non possumus, donec totum in hoc transmutetur, etiam illud, quo adhuc filii saeculi sumus; per hoc enim et peccare adhuc possumus. ita fit ut et qui natus est ex deo non peccet et, si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos
 25 decipiamus et ueritas non sit in nobis. consumetur ergo, quod filii

3 Eph. 4, 24   7 Tit. 3, 5   8 Rom. 8, 23—25   19 cf. Rom. 9, 8. Luc. 20, 34
 23 cf. I Ioh. 3, 9   24 cf. I Ioh. 1, 8

2 ueterē (ritatē s.m3)V   ue*terem L   3 nouum Vm2Md   in s.l.m2G
 5 adortatur Lm1K hortatur A   monendi ēē Km1   7 saluo Lm1   enim om.K
 8 factum est hoc V hoc sit factum b   sit] est zbd   10 nobismēd Lm1
 ingemiscimus Pm. rec.ACbd   11 redēptionem L   13 enim] autem KC
 uidet quid (s.s. d m2)V   et om.zATbd   14 speramus s.l.m2L   15 ergo] enim A
 redēptione L redēptionem PM   fiat K   17 in spe Lm2 ipse Lm1S
 ipse (spe s.m3)V   alt. sicut La. c. sicut (et s. ut m3)V   18 et] ut Lm1Vm1S, om.C
 ipsa om. A   20 ergo (go s.l.m2)L   iustumque uitam (que uitam s.l.m2)L
 fili A   su*mus L   22 transmutemur A   quod codd. praet. K   23 posunus Lm1
 25 decipimus Lm1Vm1 decipimus SPG seducimus (in mg. al decipimus) b
 in nobis non est b   hęc ergo L

carnis et saeculi sumus, et perficietur quod filii dei et spiritu renati sumus. unde idem Iohannes: dilectissimi, inquit, filii dei sumus, et nondum apparuit quod erimus. quid est hoc 'sumus' et 'erimus', nisi quia sumus in spe, erimus in re? nam sequitur et dicit: scimus, quia, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. nunc ergo et similes ei esse iam coepimus primitias habentes spiritus et adhuc dissimiles sumus per reliquias uetustatis. proinde in quantum similes, in tantum regenerante spiritu filii dei, in quantum autem dissimiles, in tantum filii carnis et saeculi. illine ergo peccare non possumus; hinc 10 uero, si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, donec totum transeat in adoptionem et non sit peccator et quaeras locum eius et non inuenias.

IX. 11. Frustra itaque nonnulli etiam illud argumentantur, ut dicant: *si peccator genuit peccatorem, ut paruulo eius reatus originalis peccati in baptismi acceptione soluatur, etiam iustum gignere debuit.* quasi ex hoc quisque carnaliter gignat, quod iustus est, et non ex hoc potius, quod in membris eius concupiscentialiter mouetur et ad usum propagandi lex peccati mentis lege conuertitur. ex hoc ergo gignit, quod adhuc uetustum trahit inter filios saeculi, non ex hoc, 20 quod in nouitatem promouit inter filios dei; filii enim saeculi huius generant et generantur. inde et quod nascitur tale est, quia quod nascitur de carne, caro est. iusti autem non sunt nisi filii dei. in quantum autem sunt filii dei, carne non gignunt, quia spiritu et ipsi, non carne nati sunt. sed ex hoc carne gignunt, 25 quicumque eorum gignunt, ex quo nondum in nouitatem perfectam

1 cf. Ioh. 3, 5   2 I Ioh. 3, 2   11 cf. I Ioh. 1, 8   12 cf. Ps. 36, 10
15 Pelagiani   19 cf. Rom. 7, 23   21 Luc. 20, 34   23 cf. Ioh. 3, 6

1 sumus (su s.l.m2)L   sps Lm1SPGA   renouati zd, b in textu
2 ioannes Gd   dilectissimi Lm1   post inquit add. nunc d   3 apparuid Lm1
quod] quid Lm1Vm2Gd   ho Lm1   4 re corr.m1 ex spe A   6 uidemus S
ei et similes b ei similes d   7 cepimus LS   8 disimiles Lm1   9 regenerantes AM
fili A   10 disimili Lm1   11 quia om. r   12 decepimus Vm1 seducimus M
13 q: res Lm1   inuenies K   15 se Km1   paruulo (us s. q m2)K
reatus K   originali Gm1   17 ho Lm1   iustū Km1Gm1AC   18 potius
om. zd   quo Kb   19 peccati(tis.l.m2)L   21 nouitate V   promisit Gm1
fili Lm1Vm1   22 **generant L   23 quia] add. et zbd   24 fili A
earnē A   gignit G.a.c.   25 **spiritu V   et om. b   set (t m1 saepe) L

totas uetustatis reliquias commutarunt. unde quisquis filius de hac parte nascitur uetusta et infirma, necesse est ut etiam ipse uetustus sit et infirmus; idecirco oportet ut etiam ipse in aliam generationem per remissionem peccati spiritu renouetur. quod si in eo non fit,
 5 nihil ei proderit pater iustus; spiritu enim iustus est, quo cum non genuit. si autem fit, nihil ei oberit etiam pater iniustus; iste enim gratia spiritali in spem nouitatis aeternae transitum fecit, ille autem mente carnali totus in uetustate permanxit.

X. 12. Non igitur contrarium testimonium est illud, quo dictum
 10 est: qui natus est ex deo, non peccat, ei testimonio, quo iam natus ex deo dicitur: si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est. quamdiu enim homo quamuis totus in spe iam et iam in re ex parte regenerationis spiritali renouatus adhuc tamen portat corpus, quod cor
 15 rumpitur et adgrauat animam, quid quo pertineat et quid unde dicatur, etiam in uno homine distinguendum est. nam, ut ego arbitror, non facile cuiquam scriptura dei tam magnum iustitiae prohibet testimonium quam tribus famulis eius, Noe, Danihel et Iob, quos Hiezechiel propheta dicit ab imminentे quadam iracundia dei
 20 solos posse liberari, in tribus utique illis uiris tria quaedam hominum liberanda genera praefigurans: in Noe, quantum arbitror, iustos plebium praepositos propter arcae tamquam ecclesiae gubernationem, in Danihele iustos continentis, in Iob iustos coniugatos

10 I Ioh. 3, 9   11 I Ioh. 1, 8   14 cf. Sap. 9, 15   18 cf. Hiez. 14, 14

1 totius ex totus V   uetustatis s.l.m2L   ***mutarunt V cōmotarent Km1
 2 uetustate infirma L uetustate infirmat SG uetustate infirmatur P   et in ras. V
 esse G   ut om. A   uetus A   3 sit s.l.m2S   iccirco A
 etiam ut b   4 sp̄ (u s. s)V   sit Sm1   5 ei cm. A   proderit
 — est s. ras. m2L   7 sp̄ Lp.c. spe SVPG   9 illud — est om. zd   quo Engelbrecht
 quod rb   10 eo A   quod zA   11 natus S nati C   12 decepimus
 Lm1Vm1   13 in ante spe om. b   in spe iam et iam] ipse iam etiam LSPG [ipse
 iam et iam (p s. s m1)V   in re] in spe ex ire Lm2   parte] add. in LSVPb
 14 renouatū GA   15 quo] quod A   et (s. m21 ei) K   16 distingendum KA   e*go V
 17 cuiqua* sptura Lm1   18 daniel CMD   19 iezechiel L iezechiel SVG iezechiel P
 iezechiel K hyezechiel M ezechiel A in ezechiel b   20 itaque SP
 21 noae L   22 pleuim Lm1Vm1Gm1 praeium Sm1   praepositum C pro-
 positos b   arcae tamquam] aquā et arcā LSPG aquā et arcae ecclē V;
 cf. Enarr. in psalm. 132, n. 5 (XXXVII 173 M)   archae Km1   23 daniele
 LGCd daniel A   alt. iusto Lm1   coniugales z

et si quis est forte alius intellectus, de quo nunc non est necesse disquirere. uerum tamen quanta isti iustitia praeeminuerint, et hoc propheticō et aliis diuinis testimoniis satis appetat. nec ideo quisquam sobrius dixerit ebrietatem non esse peccatum, quae tamen subrepsit tanto uiro; nam Noe, sicut legimus, fuit aliquando ebrius, 5 quamuis absit, ut fuerit ebriosus.

13. Danihel uero post orationem, quam fudit deo, de se ipse dicit: *cum orarem et confiterer peccata mea et peccata populi mei domino deo meo.* propterea, nisi fallor, per supra memoratum Hiezechielem cuidam superbissimo dieitur: *num quid 10 tu sapientior quam Danihel?* neque hic diei potest, quod quidam contra orationem dominicam argumentantur, quia *etsi orabant eam, inquiunt, sancti et perfecti iam apostoli nullum omnino habentes peccatum, non tamen pro se ipsis, sed pro imperfectis et adhuc peccatoribus dicebant: dimitte nobis debita nostra, 15 sicut et nos dimittimus debitoribus nostris,* ut per hoc, inquiunt, *quod dicerent 'nostra', in uno esse corpore demonstrarent et illos adhuc habentes peccata et se ipsis, qui iam carebant omni ex parte peccato.* in Danihele certe hoc non potest dici, qui, ut credo, tamquam propheta praeuidens hanc aliquando praeumptionem futuram, cum in oratione saepe dixisset 'peccauimus', non ita nobis exposuit, cur hoc dixerit, ut ab illo audiremus: 'cum orarem et confiterer peccata populi mei domino deo meo', nec adhuc distinctione confusa, ut esset incertum propter unius corporis societatem, si diceret: 'cum peccata nostra confiterer domino deo meo', sed omnino 25

2 cf. Gen. 6, 9. Ecli. 44, 17. II Petr. 2, 5. Dan. 6, 22. Iob 1, 8   5 cf. Gen. 9, 21
8 Dan. 9, 20   10 Hiez. 28, 3   12 Pelagiani(?)   15 Matth. 6, 12   21 cf. Dan. 9, 5. 6. 10
22 cf. Dan. 9, 20

1 disserere *A* exquirere *M*   2 ista *Lm1SVm1PG* iusti *M*   praeminuerint
LVm1b pminuerit SPG   *post hoc eras. propheticō bis ser. L*   3 et aliis—sobrius
in mg. m2G   4 so**brius *L*   5 subrepsit *K* surrexit *C*   noae *L*
*ebrius A   7 daniel *CMbd*   ipso *Ab*   8 dicit *s.l.m2K*   9 meo *s.l.m2G*
10 iezehihelem *L* hezechielem *K* iezechielem *G* hiezechielum *C*   11 daniel *GMbd*
13 orabat *Km1*   ea *Lm2*   inqui ut *Lm1* inqui ut *SPG* ut (s.l.) ini-
qui ut *V*   habentes omnino *K*   14 se *s.l.G*   15 demitte *Gm1*   17 de-
monstrarer *Km1*   19 daniel *V* Daniele *d*   potes *Lm1*   20 propeta *Lm1*
aliquando *semcl eras. L*   praeumptionem *L*   21 orationes *K*
22 eur] eū *P* 23 peccata] add. mea et *Kb* ne *AC* 24 confusa—nostra *in mg.m2A*
corpis *Lm1*

tam distinete, tamquam de se ipsa distinctione sat agens eamque maxime uehementerque commendans: peccata, inquit, mea et peccata populi mei. quis huic evidentiae contradicit, nisi quem plus delectat defensare quod sentit quam quid sentiendum sit inuenire?

- 5   14. Iob autem post tam magnum de illo iustitiae testimonium dei quid dicat ipse uideamus. in ueritate, inquit, scio, quia ita est. quemadmodum enim iustus erit ante dominum? si enim uelit contendere cum eo, non poterit oboedire ei. et paulo post: quis, inquit, iudicio eius
 10 aduersabitur? quodsi fuero iustus, os meum impie loquetur. iterum paulo post: scio, inquit, quia in punitum me non dimittit. quia sum impius, quare non sum mortuus? quodsi purificatus niue et mundatus fuero mundis manibus, sufficienter in sordibus me tinxisti. item in
 15 alio suo sermone: quia conscripsisti, inquit, aduersus me mala et induisti me iuuentutis meae peccata et posuisti pedem meum in prohibitione, seruasti omnia opera mea et in radices pedum meorum inspexisti, qui ueterescunt sicut ute uel sicut uestimentum a tinea comedestum.
 20 homo enim natus ex muliere parui est temporis et plenus iracundia et, sicut flos cum floruit et decidit, discessit, sicut umbra non manet. nonne et huius curam fecisti uenire in iudicium tuum? quis enim erit mundus a sordibus? nemo, nec si unius diei fuerit uita eius. et paulo

2 Dan. 9, 20   6 Iob 9, 2. 3   9 Iob 9, 19. 20. 28—31   15 Iob 13, 26—14, 5

1 distincti *Vm1* se om. *z CMTbd* distinctionem *Lm1* 2 commendens *Vm1K* 3 mei om. *VPMd* quis—delectat in *mg. m2K* hic *S* uic *Lm1Km1* contradicat *Lm2* quā *Gm1* 4 quid] quis *C* 5 postam *Lm1Vm1* iustitiae om. r, sed cf. p. 86, 8 6 *dis.l.m2K* 7 enim om. *LSVPb* erit] add. homo *zbd*, sed cf. p. 86, 11 8 *dmGm1* enim] autem *z CMTbd* 9 inquit quis *Kb* 12 dimittet *Lm2* dimittis *M*, cf. ξάσετς *LXX* 13 mundandis manibus *A* 14 uincisti *Vm1* 15 sermone (mone *s.l.m2G*) conscripsisti *Lm1* aduersum *A* 16 iuu. meae pecc. *s.l.m2L* 17 proibitione *L* prohibicionē *K* opera] peccata *V* opera (*in mg. al peccata*) *b* 18 conspexisti *KACb* ueterascunt *Vm2Abd* 19 cōmestum *LK* 20 enim om. *K* parui (par *in ras.*) *LS* prauia *Vm1Gm1* pauci *KCT*, cf. p. 87, 1 ēē s. exp. ē*A* 21 iracundiae *Lm2* floruerit *LSVPb* descessit *b* 22 uius *Lm1* cura *AC* 23 in *s.l.m2G* mundus erit *K* inmundus erit *C* mundus (n *s.l.m2V*) 24 uitiae *K*

post: di numerasti, inquit, necessitudines meas et nihil te latuit de peccatis meis; signasti peccata mea in folliculo et adnotasti si quid in uitus commisi. ecce et Iob confitetur peccata sua et in ueritate se dicit scire, quia non est iustus quisquam ante dominum. et ideo iste hoc in ueritate scit, 5 quia, si nos dixerimus non habere peccatum, ipsa ueritas in nobis non est. proinde secundum modum conuersationis humanae perhibet ei deus tam magnum iustitiae testimonium; ipse autem se metiens ex regula illa iustitiae, quam sieut potest conspicit apud deum, in ueritate scit, quia ita est, et adiungit: quemadmodum enim 10 iustus erit ante dominum? si enim uelit contendere cum eo, non poterit oboedire ei, id est: 'si iudicandus ostendere uoluerit non in se inueniri posse quod damnet, non poterit oboedire ei'; amittit enim etiam illam oboedientiam, qua oboedire posset praeципienti confitenda esse peccata. unde quosdam increpat dicens: 15 quid uultis mecum iudicio contendere? quod ille praeccauens: ne, inquit, intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. ideo etiam dicit Iob: quis enim iudicio eius aduersabitur? quod si fuero iustus, os meum impie loquetur; hoc est 20 enim: 'si me iustum dixero contra iudicium eius, ubi perfecta illa iustitiae regula me conuincit iniustum, profecto impie loquetur os meum, quia contra dei ueritatem loquetur'.

15. Fragilitatem quoque ipsam uel potius damnationem carnaлиis generationis ostendens ex originalis transgressione peccati, 25 cum de peccatis suis ageret, uelut eorum causas reddens dixit hominem

1 Iob 14, 16. 17	6 cf. 1 Ioh. 1, 8	10 Iob 9, 2. 3	16 Hier. 2, 29
17 Ps. 142, 2	19 Iob 9, 19. 20	26 cf. Iob 14, 1	

1 denumerasti A	omnes necess. d	meas s.l.m2L	et s. ut Vm2	3 com-
misi ^t V	4 confitetur G p. c.	dicit se b	5 deum Cb	misi ^t V
iste s.l.m2K	6 nos s.l. post dixerimus L	habemus A	7 hu-	iste s.l.m2K
humanae s.l.m2L	8 ej] et Lm1SPG ei (i in ras.)V	mentiens P	metuens M	humanae s.l.m2L
9 iustitiae—scit in mg.m2G	qua Pm2	concupiscit Lm1SPVG	10 ueritatem S	9 iustitiae—scit in mg.m2G
11 erit] add. homo bd	deum Ab	12 no Vm1	id est—oboedire ei om. zT	11 erit] add. homo bd
13 in s.l.m2K	inuenire AM	14 obaudientiam M	quae A quā M	13 in s.l.m2K
obaudire M	possit Kbd	praecipiente Km1C	15 unde bis K	obaudire M
17 intres inquit KCbd	iudicio AM	19 de iob dic A	udio S	17 intres inquit KCbd
21 illa s.l.m2K	22 conuinceit (con in ras., uincit s.l.m2)L	conuinceit A	hos L	21 illa s.l.m2K
26 uel ut b	εφη̄ eorum V	causans Lml		26 uel ut b

natum ex muliere parui esse temporis et plenum iracundia.
 qua iracundia, nisi qua sunt omnes, sicut dicit apostolus, natura-
 liter, hoc est originaliter, irae filii, quoniam filii sunt concupiscentiae
 earnis et saeculi? ad ipsam iram pertinere etiam mortem ho-
 5 minis consequenter ostendit. cum enim dixisset: parui est tem-
 poris et plenus iracundia, addidit etiam: et, sicut flos cum
 floruit et decepit, discessit, sicut umbra non manet. cum
 autem subiungit: nonne et huius curam fecisti uenire in
 iudicium tuum? quis enim erit mundus a sordibus?
 10 nemo, nec si unius diei fuerit uita eius, hoc utique dicit:
 'curam hominis breuis uitae fecisti uenire in iudicium tuum. quan-
 tumlibet enim breuis fuerit uita eius, etiamsi unius diei esset, mun-
 dus a sordibus esse non posset et ideo iustissime in iudicium tuum
 ueniet'. illud uero quod ait: di numerasti omnes necessitudines
 15 meas et nihil te latuit de peccatis meis; signasti
 peccata mea in folliculo et ad notasti si quid in uitus com-
 misi, nonne satis aperuit etiam illa peccata iuste inputari, quae non
 delectationis in lebra committuntur, sed causa deuitandae molestiae
 alieuius aut doloris aut mortis? nam et haec dieuntur quadam neces-
 20 sitate committi, eum omnia superanda sint amore et delectatione
 iustitiae. potest etiam quod dixit: et ad notasti si quid in uitus
 commisi, ad illam uocem uideri pertinere, qua dictum est: non
 enim quod uolo ago, sed quod odi, hoc facio.

16. Quid quod ipse dominus, qui ei perhibuerat testimonium,
 25 cum etiam scriptura, hoc est dei spiritus, dixerit in omnibus, quae

2 Eph. 2,3 6 Iob 14,1—5 14 Iob 14, 16.17 21 Iob 14, 17 22 Rom. 7, 15
 25 cf. Iob 1, 22

1 plenā (in mg. at plenū) *K* iracundiā *Km1* 2 quia *V.a.c.* qua irac. *s.l.m2L*
 iracudia *K* 3 concupiscentia^q *L* concupiscentia *P* 4 irā in *mg.m2G* 5 et
 sequenter *Pm1* ostendens *L* (dens *s. ras.m2*), *SVPGbd* ēē *Lm1SVPGA*
 6 plenum *P* iracundiae *Lm2* addit *Cb* si*cut *L* eom *Gm1* 7 floruerit (ruerit
m2s.ras.)L 8 et om. *M* 10 nemmo *L* unus *LVm1* fuit *L* 11 coram *Km1*
 hominibus *Km1* uitae *s.l.m2G* 12 unus *Vm1* esset om. *A*
 13 potest *Gb* posse *A* 14 ueniret *KAC* di numerasti* *V* om *K* necessitates *A*
 16 peccata mea om. *A* in om. *S* quit *Lm1* quidē *M* commissi *L* 17 apparuit *LSPGbd*
 apparuit (es.alt.a) *Vm3* apperuit (e ex a) *A* 18 delectationes *Lm1Km1* in lebra *Lm1*
 deuitanda *A* 19 quidam *Lm1M* 20 sunt *Gm1* dilectione *A*
 21 quod (d in *ras.)V* et—uideri in *mg.m2K* si om. *M* 23 hoc ago *M*
 24 quod] quo *A* peribuerat *LVC* perhibuit *K* 25 q: *Lm1*

contigerunt ei, non cum peccasse labiis suis ante dominum, postea tamen eum ei loqueretur inerepans locutus est, sicut ipse Iob testis est dicens: quid adhue ego iudicor monitus et inerepatiōnes domini audiens? nemo autem iuste increpatur, nisi in quo est aliquid, quod increpatione sit dignum.

5

XI. Et ipsa increpatio qualis est, quae ex domini Christi persona intellegitur? enumerat illi diuina opera potestatis suae sub hac sententia increpans, ut eum dicere appareat: 'numquid potes haec tanta quae possum?' quo autem pertinet, nisi ut intellegat Iob—etiam hoc ei diuinitus credimus inspiratum, ut praeseiret Christum ad 10 passionem esse nenturum—intellegat ergo, quam debeat aequo animo tolerare quae pertulit, si Christus, in quo peccatum, eum propter nos homo factus esset, omnino nullum fuit et in quo deo tanta potentia est, nequaquam tamen passionis oboedientiam recusavit? quod puriore cordis intentione Iob intellegens responsioni suae addidit: auris 15 auditu audiebam te prius et nunc ecce oculus meus uidet te. ideo uituperavi me ipsum et distabui et aestimauit me ipsum terram et cinerem. quare sibi ita in hoc tam magno intellectu displicuit? neque enim opus dei, quo erat homo, reete illi poterat displicere, cum etiam ipsi deo dicatur: opera 20 manuum tuarum ne despexeris. sed profeeto secundum illam iustitiam, qua se nouerat iustum, se uituperavit atque distabuit aestimauitque se terram et cinerem mente conspiciens Christi iustitiam, in cuius non tantum diuinitate, sed nec in anima nec in carne ullum potuit esse peccatum, secundum quam iustitiam, quae 25 ex deo est, etiam Paulus apostolus illud suum, quod secundum iusti-

3 Iob 39, 34   7 cf. Iob cap. 38—39   12 cf. Ioh. 8, 46 etc.   15 Iob 42, 5, 6

20 Ps. 137, 8   22 cf. Iob 42, 6   25 cf. Phil. 3, 9   26 cf. Phil. 3, 6—8

1 ei ex eñ G   labius Vm1   deum b   2 loqueretur s. ras. m2L   loquutus S
 3 quid—audiens in mg. m2K   iudicor Lm1   4 nemio Lm1   6 q: Lm1
 8 hañc C 9 haec s.l.m2G   10 pro etiam suspic. Maurini nam credimus om.zd
 11 pationem Lm1   debet zd   13 in quo] cū in A   14 recusabit A
 15 responsione Vm1 Km1   sua Km2   16 auditum C   audiebam] intellegebam
 z, b in mg.   ecce om. Sb   17 uide Vm1   distibui Lm1   18 ita om. z
 19 quod A   erat s. ras. Lm2   21 despexit Lm1Cm1 dispexeris Lm2SKA
 22 iniustū Vm3   se] sic A   uituperabit A   23 aestimabitque A   mentem Lm1
 24 diuinitate (nis. l. m2)G   25 illum G   potuisse (om. esse)A
 26 ititiam Lm1

tiam, quae ex lege est, fuit sine querella, non solum damnata,
uerum etiam stereora existimauit.

XII. 17. Non igitur praeclarum illud testimonium dei, quo laudatus est Iob, contrarium est ei testimonio, quo dictum est:
5 non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens, quia non id persuadet prorsus in illo nihil fuisse, quod uel ab ipso uerae-
citer uel a domino deo recte reprehenderetur, quamuis iam iustus
et uerax dei cultor et ab omni malo opere se abstinent non mendaci-
ter diceretur. haec enim de illo uerba sunt dei: animo aduer-
10 tisti in puerum meum Iob? non enim est illi homo si-
milis super terram, sine querella, iustus, dei cul-
tor, abstinent ab omni opere malo. primis uerbis ex hominum
qui sunt in terra comparatione laudatur; proinde omnibus qui tunc
in terra iusti esse poterant excellebat. non ergo ipse propterea nullum
15 peccatum omnino habebat, quia in profectu iustitiae ceteros ante-
bat. deinde adiungitur ‘sine querella’, de cuius uita nemo iuste
quereretur; ‘iustus’, qui tanta morum probitate proficerat, ut nullus
ei esset aequandus; ‘uerus dei cultor’, quippe etiam suorum pecca-
torum uerax humilisque confessor; ‘abstinent se ab omni opere
20 malo’, mirum si ab omni etiam uerbo et cogitat malo. quantus
quidem Iob fuerit ignoramus; sed nouimus iustum, nouimus etiam
in perferendis horrendis tribulationum temptationibus magnum;
nouimus non propter peccata, sed propter eius demonstrandam
iustitiam illa omnia fuisse perpessum. uerum tamen haec uerba,

5 Ps. 142, 2   9 lob 1, 8

1 faerit *z* querela *Lm2Vm2KAM* quaerella *S* querela *P*   damnauit *Lm2*
Vm2 2 extimauit *SG* estimabit *A* 3 illud *¶*larum *P*   di *s.l.m2G* quod *L*
4 *ei]et C* testimonium *CM* quod *LVm1CM* 6 persuadens *A* fuisse *Lm1*
8 hab *Lm1* opere malo *bd* 9 di sunt *A* animaduertisti *r* An non
aduertisti *b* 10 similis *s.l.G* 11 *et* 16 querela *Lm2Vm2PGKm2AMTbd* quaer-
rella *S* quaerela *Km1* post iustus add. *s.l.* uerus *Lm2bd*, *fort. recte*; cf. *lin. 18 et 8*
12 abstinent se *Md*   ominus *Lm1*   13 qui] add. tunc *S*
comparatione—terra *om. S* 14 potuerunt *zd* ipsi *Lm1* 15 hab*ebat *L* habe-
bant *A* antehibat *Sm1* iustitia anteibit (a *s. i m2*) *V* 16 adiungatur *Km1*
post quere*la add. *s.l.* id est *Lm2* nemmo *L* 17 quaere-
retur *SKm1* tantū more (ū *s.e.*) *Am1* prouitate *Lm1Sm1Vm1G* pro-
fectus erat *Lm2* proficerat *A* aut *Km1* nullus *ei]* nulli rei *Lm1SVPG*
19 abtinens *G* 20 q̄imirum *P* malo (m *s. l. m3*) *V*; cf. in *Praef. deser. cod. P*
22 ini *A* orrendis *Lm1* horredis *Km1*

quibus a domino laudatur, possent etiam de illo dici, qui condelectatur legi dei secundum interiorem hominem, uidet autem aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suac, praesertim quia dicit: non quod uolo facio bonum, sed quod odi malum, hoc ago. si autem quod odi malum, hoc facio, iam non 5 ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. ecce et iste secundum interiorem hominem alienus est ab omni opere malo, quia illud non operatur ipse, sed quod in carne eius habitat malum; et tamen cum illud ipsum, quo condelectatur legi dei, non habeat nisi ex gratia dei, adhuc liberationis indigens clamat: miser 10 ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.

XIII. 18. Sunt ergo in terra iusti, sunt magni, fortes, prudentes, continentes, patientes, pii, misericordes, temporalia mala omnia propter iustitiam aequo animo tolerantes; sed si uerum est, quia et 15 uerum est: si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens, non sunt sine peccato nec quisquam eorum tam arroganter insanit, ut non sibi pro suis qualibuscumque peccatis dominica oratione opus esse arbitretur. 20

19. Nam de Zaeharia et Elisabeth, qui nobis saepe in huius quaestio[n]is disputationibus obieciuntur, quid dicamus, nisi quod euidenter scriptura testatur eminenti iustitia fuisse Zachariam in principibus sacerdotum ad offerenda ueteris testamenti sacrificia pertinentium? legimus autem in epistola, quae ad Hebreos scribitur, 25

1 cf. Rom. 7, 22. 23 4 Rom. 7, 19. 20 9 cf. Rom. 7, 22 10 Rom. 7, 24. 25
16 Ioh. 1, 8 17 Ps. 142, 2 23 cf. Luc. 1, 6 sqq. 25 cf. pag. 47—49

1 possunt b possent etiam] post sententiam M 2 uide b 3 membris V meis M
lege Vm1 sui Lm1 4 quia] que Lm1 alt. quod om. A odii Am2Mm1 5 odii A
hoc—ego s.l.m2K 6 habitabat G 7 ipste Lm1 ante interiorem
exp. ordinē K 8 habitabat G 9 quod LPGd lege Gm1 11 ergo
Lm1 liberauit Lm1SVm1C 14 continentes patientes om. z 15 quia
et uerum] immo quia uerum (immo s.l.m3)V, PTd, in Gimo eras. quia—est om. A,
16 abemus Lm1 17 dec.] seducimus PM, b in mg. 18 ne Vm1 19 ut om. A
non om. z si S pro suis] prorsus S 20 dominicā orationē A operatione Km1b
nō opus esse P opus nē Vm2 opus esse non Lm2 21 zacharias Lm2 elysabeth V
helisabeth K helisabet b in s.l.m2L 23 eminente A 24 aferenda Lm1
25 pertinentia b epistula Vm1 ebreos LA hebraeos MTbd inscribitur KACb

quod testimonium in libro priore iam posui, solum Christum esse principem sacerdotum, qui non haberet necessitatem sicut illi, qui sacerdotum principes dicebantur, sacrificium pro suis primum offerre peccatis cotidie, deinde pro populo. talem enim decebat,
 5 inquit, habere nos principem sacerdotum, iustum, sine malitia, incontaminatum, separatum a peccatoribus, altiore a caelis factum, non habentem cotidianam necessitatem sicut principes sacerdotum primum pro suis peccatis sacrificium offerre. in hoc sacerdotum numero
 10 Zacharias, in hoc Finees, in hoc ipse Aaron, a quo iste ordo exorsus est, fuit et quicunque alii in illo sacerdotio laudabiliter iusteque uixerunt, qui tamen habebant necessitatem sacrificium primitus pro suis offerre peccatis solo Christo existente, cuius nenturi figuram gestabant, qui hanc necessitatem sacerdos incontaminabilis non
 15 haberet.

20. Quid autem de Zacharia et Elisabeth laudabile dictum est, quod non in eo comprehendatur, quod de se apostolus, cum in Christum nondum ereditisset, professus est? dixit enim se secundum iustitiam, quae in lege est, fuisse sine querella. hoc et de illis ita
 20 legitur: erant autem ambo iusti ante deum, incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus domini sine querella. quia ergo quicquid in eis erat iustitiae non erat ad homines simulatum, ideo dictum est: ante deum. quod autem de

2 cf. Hebr. 6, 20   4 Hebr. 7, 26. 27   12 cf. Hebr. 5, 1—3   18 cf. Phil. 3, 6
 20 Lue. 1, 6

1 priore] superiore *zd*   3 principis *Sm1*   4 cotidiae *L* quotidie *Lm2Vm3G*
 populi *PGd*   talem inquit decebat *T* dicebat *Lm1SVGm1A*   6 malitia] macula *z*,
b in *mg.*   incontaminatum *K*   7 a s. l. *G*, om. *C*   quotidiana *m*
Lm2Vm3G cotidiana *K*   8 post sacerdotum *del.* iustum sine macula *L*   10 finies
Vm1 Phinees *bd*   ipse *s.l.m2S*   iste] ipse *z*   11 quicum *Sm1*   12 positus
 (in *mg.m2* primitus) *V*   13 existente *Gm2K*   uentur *Lm1*   14 gestebat *SG*
 gerebant *KAC,b* (in *mg.* gestabant) gestabat *Vm1M*   16 helisabeth *LK* helisabet *b*
 17 quod—comprehendatur *om. z*   de *s.l.Vm3, om.Lm1SM*   in *om.P*
 18 xpo *Lm1SVGPK*   ereditisset et *A*   se *om. z.*   19 in] ex *z*, sed cf. p. 92, 2
 fuisse se *Vm2* fuisse est *b*   post quere*la ras. *S litt. in L*   illa *Lm1*   20 erant
s.l.Vm3K incedentibus *Lm1*   22 quia ergo *s.l.m2L*   quidquid *Lm1SVm1Gm1*
CT quid *M*   in *om. Pd*   inerat *PCMd*   23 omnes *Lm1*   similatum *K*
 ideo dictum *om. LSVG*   erat ex ē *Vm3, om. S*   dñm *z*

Zacharia et eius coniuge scriptum est: in omnibus mandatis et iustificationibus domini, hoc ille breuiter dixit: in lege non enim alia lex illis, alia isti fuit ante euangelium, sed una atque eadem, quam legimus per Moysen datam patribus eorum, secundum quam etiam sacerdos erat Zacharias et uice sua sacrificabat. et 5 tamen apostolus, qui simili tune iustitia praeditus fuit, sequitur et dicit: quae mihi luera fuerunt, haec propter Christum damna esse duxi. uerum tamen et arbitror omnia damnnum esse propter eminentem scientiam Christi Iesu domini nostri, propter quem omnia non solum detimenta 10 eredidi, uerum etiam stercora existimauit esse, ut Christum lucrifaciam et inueniar in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege est, sed eam, quae est per fidem Christi, quae est ex deo iustitia in fide, ad cognoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius et communicationem passionis eius, conformatus morti ipsius, si quo modo occurram in resurrectionem mortuorum. tan- 15 tum ergo longe est, ut propter illa uerba Zachariam et Elisabeth credamus sine ullo peccato perfectam habuisse iustitiam, ut nec ipsum apostolum eiusdem regulae summitate arbitremur fuisse per- 20 fectum non solum in illa legis iustitia, quam similem istis habuit, quam inter damna et stercora deputat in comparatione eminentissimae iustitiae, quae in fide Christi est uerum etiam in ipso quoque euangeli, ubi et tanti apostolatus meruit principatum, quod dicere non auderem, nisi ei non credere nefas ducerem. ubi enim sequitur 25 et adiungit: non quia iam acceperim aut iam perfectus

7 Phil. 3, 7—11   26 Phil. 3, 12—14

3 enim om. VP illi PGd, om. S alia om. A istis Lm1b *isti* V 4 eadæm (a.s.l.)L mosen S 5 zaccharias V fin. et] Qui P 8 damna esse: nō solū duxi, nerum etiam et sqq. b tamen] etiam z 9 eminentem scientiam] eminentiam z domini n. I. Chr. KCbd 10 detimenta Km1 11 xpi Vm1 13 sed—est om. A q: V qui M 14 iustitiam LPMTd in fidem Lm1Sb ad om. C agnoscendum KAC 15 resurrectiones Vm1 cōmutationem P com- municationū M 16 passionum M confirmatus Gm1 conformatos M 17 resurrectione LSVCMb 18 zacchariam S zaccharię A helisabeth LC 19 sine ullo pecc. credamus b peccato om. A habuere Km1 20 summitem Lm1SVm1PG perfectum s. peccatū Km2 21 iustitiam Lm1Km1, om. C similis Lm1 simile SPG 25 audirem Lm1 ibi Vm2r enim] etiam bd 26 adiungi G qua Gm1 quod b perfectos Lm1Gm1 perfectum A

sim, sequor autem si comprehendam, in quo et adprehensus sum a Christo Iesu. fratres, ego me ipsum non arbitrор adprehendisse; unum autem, quae retro oblitus in ea quae ante sunt extensus, secundum intentionem 5 sequor ad palmam supernae uocationis dei in Christo Iesu, ipse se confitetur nondum accepisse, nondum esse perfectum in plenitudine iustitiae, quam adipisci dilexit in Christo, sed adhuc secundum intentionem sequi et praeterita obliuiscerent in ea quae ante sunt extendi, ut nouerimus etiam ad ipsum pertinere illud 10 quod ait: et si exterior homo noster corruptitur, sed interior renouatur de die in diem, quamvis iam esset perfectus uiator, etsi nondum erat ipsius itineris perfectione peruenient. denique tales nult secum in isto cursu comites rapere, quibus continuo subiungit et dicit: quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus; et si 15 quid aliter sapitis, hoc quoque deus uobis reuelabit; uerum tamen in quod peruenimus, in eo ambulemus. ambulatio ista non corporis pedibus, sed mentis affectibus et uitae moribus geritur, ut possint esse perfecti iustitiae possessores, qui recto itinere fidei de die in diemsua renouatione proficientes iam perfecti 20 facti sunt eiusdem iustitiae uiatores.

XIV. 21. Sic itaque omnes, quicumque in hae uita diuinorum scripturarum testimoiiis in bona uoluntate atque actibus iustitiae praedicati sunt et quicumque tales uel post eos fuerunt quamvis non eisdem testimoiiis praedicati atque laudati uel nunc usque 25 etiam sunt uel postea quoque futuri sunt, omnes magni, omnes iusti, omnes ueraciter laudabiles sunt, sed sine peccato aliquo non sunt, quoniam scripturarum testimoiiis, quibus de illorum laudibus eredimus, hoc etiam eredimus non iustificari in conspectu dei

10 II Cor. 4, 16   14 Phil. 3, 15. 16   19 cf. II Cor. 4, 16   28 cf. Ps. 142, 2

1 si] add. quo modo b adprehensos *Lm1Vm1Gm1*   2 a] in *bd*, om. *C*
 4 extensus b   6 se om. *LSVm1PGM*   ēē s. eras. ē *L* est *SG*   7 in]
 ea d iustiae *K*   11 renouatus *K*   12 perfectione*L   deinque *A*
 13 comites bis *K*   14 quodquod *SVm1GMm1* quot *A*   15 alter *Km1* reuelauit
Lm1PACM   16 quo *P*   17 n̄ ex in *V*   18 q: *A*   19 fidei om. z
 de die] deinde *M* in sua *LPd*   21 qui *M*   22 iustitiae *L*
 23 tales cū eis (cū eis s.l.m2)*L* post] pro *S* eis *Lm1SVm1PG*   24 in
 eisdem *L* in eisdem *SP* praedicti *Lm1SPG* praedięti *V*   25 alt. sunt] add. ut
Lm1SPGM   27 illarum *Km1*   28 dei] eius *A*

omnem uiuentem et ideo rogari, ne intret in iudicium eum seruis suis, et non tantum uniuersaliter fidelibus omnibus, uerum etiam singulis esse orationem dominicam necessariam, quam tradidit discipulis suis.

XV. 22. *At enim ait dominus: estote perfecti, sicut 5 pater uester caelestis perfectus est; quod non praeciperet, inquiunt, si sciret fieri non posse quod praecipit. non nunc quaeritur utrum fieri possit, si istam perfectionem ad hoc accipiunt, ut sine ullo sit quisque peccato, cum hanc agit uitam — iam enim supra respondimus posse fieri —, sed utrum aliquis faciat, hoc nunc quae- 10 rimus. neminem autem esse, qui tantum uelit, quantum res exigit, ante praecognitum est, sicut scripturarum quae supra commemo- rauit testimonia tanta declarant. et tamen cum dicitur cuiusque perfectio, qua in re dicatur uidendum est. nam ex apostolo testi- monium paulo ante posui, ubi se fatetur in acceptione iustitiae, quam 15 desiderat, nondum esse perfectum et tamen continuo dicit: quo t- quo ergo perfecti, hoc sapimus; quod utrumque non diceret, nisi in alia re perfectus esset, in alia non esset. uelut si iam sit quis- quam sapientiae perfectus auditor — quod nondum erant illi, quibus dicebat: lae uobis potum dedi, non escam; nondum enim 20 poteratis, sed nec adhuc quidem potestis; eis quippe et illud ait: sapientiam loquimur inter perfectos, utique perfectos auditores uolens intellegi —, potest ergo fieri, sicut dixi, ut iam sit aliquis sapientiae perfectus auditor, cuius nondum sit per- 25 perfectus et doctor; potest perfectus esse iustitiae cognitor, nondum*

5 Pelagiani Matth. 5, 48 15 cf. pag. 93, 14 16 cf. Phil. 3, 12 Phil. 3, 15
20 I Cor. 3, 2 22 I Cor. 2, 6

1 et om. zd indicio *Lm1 cū (c.s.l.m2)L 2 fidebus Vm1 3 operationem Km1*
 5 At—dom.] ait enim dominus zd *AM* at enim dominus ait *bd* sicut *s.l.m2A*
 6 et pater *GAd* 7 praecepit *Lm2AM* non *om.A* 8 possit *s.l.m2L* 9 quique
LSVm1 PG anc Lm1 hac Km1 10 faciat (in mg. al fiat) b 12 scripturā Vm2G
suprā scripturarum (exp. m2)K qui Lm1 commemorauit K 14 in
s.l.m2G digatur Lm1Vm1Gm1 uiuendum Vm1 testimonium s.l.m2G
testimonio A 16 quodquod Lm1SVGM 18 uelut] uerum zd M
si iam] suā M 19 adiutor Lm1Gm1 erat Lm1 21 quidem om. KA
22 interfectos (omperfectos)A utique perfectos in mg. m2G utique perfectiores b
23 dix Lm1 .24 adiutor Gm1 perfector A 25 esse perfectus A
cognitor (or s.l.)K

perfectus effector; potest perfectus esse, ut diligit inimicos, qui nondum est perfectus ut sufferat. et qui perfectus est in eo, quod omnes homines diligit, quippe qui etiam ad inimicorum dilectionem peruerterit, quaeritur utrum iam sit in ipsa quoque dilectione perfectus.

5 id est utrum quos diligit, tantum diligit, quantum illa incomutabilis regula ueritatis diligendos esse praescribit. cum ergo legitur in scripturis cuiusque perfectio, qua in re dicatur, non neglegenter intuendum est, quoniam non ideo quisque prorsus sine peccato esse intellegitur, quia in aliquare dicitur esse perfectus. quamquam et in hoc

10 possit ita dici, ut non quia iam non est quo proficiat, sed quia ex maxima parte profecit, hoc nomine dignus habeatur, sicut in doctrina legis dici potest quisque perfectus, etiamsi eum aliquid adhuc latet; sicut perfectos dicebat apostolus, quibus tamen ait: et si quid aliter sapitis, id quoque uobis deus reuelabit;

15 uerum tamen in quod peruenimus, in eo ambulemus.

XVI. 23. Neque negandum est hoc deum iubere ita nos in facienda iustitia esse debere perfectos, ut nullum habeamus omnino peccatum. nam neque peccatum erit, si quid erit, si non diuinitus iubetur ut non sit. *cur ergo iubet, inquiunt, quod scit nullum hominum esse facturum?* hoc modo etiam dici potest, cur primis illis hominibus iusserit, qui duo soli erant, quod sciebat eos non esse facturos. neque enim dicendum est ideo iussisse, ut nostrum aliquis id faceret, si illi non facerent; hoc enim, ne de illa scilicet arbore cibum sumerent, non nisi illis solis deus iussit, quia, sicut sciebat quid iustitiae facturi non

25 erant, ita etiam sciebat quid iustitiae de illis erat ipse facturus. eo

14 Phil. 3, 15. 16   19 Pelagiani   23 cf. Gen. 2, 17

2 perfectus in mg. m2A   3 homines om. A   qui om. M   imicorū A
 dilectione S   4 ista d quoque om. zbd   6 praescripsit KCb praesciuit M   7 perfecti A   digatur KmI   8 quia A   prorsus om. K   9 quia] etiamsi A
 et om. z   10 posset KmI posse b   diei* V   ēē A   11 proficit GmIKACb   abeat ur LmI   12 quisquam zMTbd   14 id] hoc A   deus uobis V
 reuelauit SVm2PGCM   15 quo LmIVPM   17 instia KmI   ēē omnino
 habeamus (ēē exp. m2)K   18 namque (om. neque) M   nec zTd pr. si] sed A
 inbeat ur Kb iuuetur CmI   19 inquiunt iubet P   sit A   hominem GmI
 20 futurū KmIb   illis s.l.L   22 aliqui K aliquid C, om. GmI   facerent K
 23 arbore] arte LmISPG,V(in mg.m2 l arbore)   ciuum LmISVmI
 summerent L sumeret A   24 sicut bis K   facturi—institiae in mg.m2K
 25 quod A   ipse erat b   eo] et KC quo A

modo ergo iubet omnibus hominibus ut non faciant ullum peccatum, quamuis sit praescius neminem hoc inpleturum, ut, quicumque impie ac damnabiliter eius praecepta contempserint, ipse faciat eorum damnatione quod iustum est, quicunque autem in eius praecceptis oboedienter et pie proficienes nec tamen omnia quae praecepit implentes, sieut sibi dimitti volunt, sic aliis peccata dimiserint, ipse faciat in eorum mundatione quod bonum est. quomodo enim dimitenti dimittitur per dei misericordiam, si peccatum non est? aut quomodo non ueturatur per dei iustitiam, si peccatum est?

24. *Sed ecce, inquiunt, apostolus dicit: bonum certamen 10 certauit, cursum consummaui, fidem seruauit; superest mihi corona iustitiae; quod non diceret, si haberet illum peccatum.* immo uero respondeant, quomodo potuit haee dicere, cui adhuc restabat ipsius passionis, quam sibi iam impendere dixerat, tam magna conflictatio, tam molestum et grande certamen. an ad eius 15 consummandum cursum parum adhuc deerat, quando illud deerat, ubi erat futurus aerior et crudelior inimicus? quodsi ideo talibus uerbis certus securusque gaudebat, quia de uictoria futuri tanti certaminis certum eum securumque iam fecerat, qui eandem passionem iam illi reuelauerat inminere, non re plenissima, sed spe 20 firmissima haec dixit et quod futurum esse praesumpsit tamquam factum fuerit indicauit. si ergo his uerbis etiam hoc adderet, ut diceret: 'nullum habeo iam peccatum', hoc quoque illum intellegeremus non de rei factae, sed de rei futurae perfectione dixisse. sic enim ad ipsius cursus consummationem pertinebat nullum habere peccatum, 25 quod isti putant, cum haec diceret, iam in illo fuisse compleatum,

10 Pelagiani II Tim. 4, 7. 8

1 hominibus *om. A* 2 quamiussit *Vm1* sit *om. S* 3 hac *Lm1* ad *Vm1*
peceptū A contempserit *Vkm2A* 4 in eorum *Pd* damnationē *VA* eis 2
 6 ibi *A* si *A* 7 faciant *Lm1* enim *om. V* 8 dimittendi *Vm1* si* *L* 9 aut—est
in mg. L non est *SPG*, in *L ras. 3 litt.* 11 fidem seru., cursum cons. d
 12 aberet *L* 14 tam *Lm1* 15 conflictio *Ka.c.ACb* et] ac *zd* grandem *Lm1* grande
SGm1 16 consumandū *A* 18 securusque *P* gaudebat bis *V*
 futuri *om. A* 19 tanti *om. zd* securumquem *Lm1* eandem] tan-
 dem *T* 21 praesumsit *L* 22 fuerat *SPa.c.* adderet]
 attenderet *A* 23 abeo *Vm1* hoc peccato iā *Km1* 24 futerae *Lm1*
 25 esūptionem *A* 26 in *ex il G*

quemadmodum ad ipsius cursus consummationem pertinebat etiam in certamine passionis aduersarium superare, quod etiam ipsi necesse est fateantur, cum haec dieceret, adhuc in illo fuisse complendum, hoc ergo totum nos dicimus tunc fuisse adhuc perficiendum,
 5 quando iam de dei promissione praefidens totum ita dicebat, tamquam fuisse effectum, ad ipsius quippe cursus consummationem pertinebat etiam quod peccata dimittebat debitoribus suis atque ita sibi ut dimitterentur orabat; qua domini pollicitatione certissimus erat in illo fine, quem adhuc futurum iam fidendo dicebat inpletum,
 10 nullum se habiturum esse peccatum. nam, ut alia omittam, miror si, cum uerba illa dicebat, per quae istis uisus est nullum habuisse peccatum, iam fuerat ab illo ablatus ille stimulus carnis, de quo a se auferendo dominum terrogauerat responsumque acceperat: sufficit tibi gratia mea; uirtus in infirmitate perficitur. huic
 15 tanto uiro perficiendo necessarium fuit, ut ab illo angelus satanae non auferretur, a quo propterea colaphizabatur, ne magnitudine reuelationum extolleretur, et audet quisquam quemquam uel putare uel dicere positum sub onere uitiae huius ab omni omnino mundum esse peccato?

20 25. Sint licet homines tanta excellentes iustitia, ut ad eos de columna nubis loquatur deus, qualis Moyses et Aaron in sacerdotibus eius et Samuhel in his qui inuocant nomen eius, cuius magnae laudes pietatis et innocentiae scriptura ueridica

7 cf. Matth. 6,12 12,15 cf. II Cor. 12,7,8 13 II Cor. 12,9 21 cf. Ps. 98,7 Ps. 98,6

1 quemammodum SVK, om. A ad ips. cursus consummationem (*in mg. al cursum passionis*) b passionem (*cūsumationē s.m.2*) L passionem SVPG 2 in om. A 3 ipsis Lm1 ipse S adhuc diceret A dicerent Lm1 SVm1 PG def. L complendum—fuisse *in mg. m2* K 4 ergo] quoque K 5 iam de— 99, 17 superbire unde om. L (*unum fol. interc.*) passione A praefides Cm1 puidens MT, b (*in mg. al presidens*) 7 quod] add. ipse b 8 dimitteretur zd quia Gm1 quā M dns A 9 fine*G adhuc futurum] affuturū A confitendo (con s.l.m2) V impletū (nd s.t m3) V 11 si om. S uiuus Sm1 13 ter om. A 14 nam uirtus Vm2 PAd 15 anglos Am2 sataneac Vm1 satanaeç G 16 n exp. m2 K auferetur SVm1 Gm1 Km1 colafizabantur V colapltizebatur Km1 17 uisitonus zd, b *in mg.* extolleter Vm1 audent V quenquam A 18 honore Vm1 unere Km1 onore Gm1 huius uitiae bd 19 peccatū Vm1 Km1 21 nobis Migne 22 samuel SPCM 23 magna Gm1 laudis Gm1 AM iuinc. add. in zd scriptura* V

praedicantur ab ineunte pueritia, ex quo eum mater uotum soluens in templo dei constituit et serum domino dedicauit, etiam de talibus tamen scriptum est: tu propitius eras illis et uindicans in omnibus affectiones eorum. in filios quippe damnationis uindicat iratus, in filios autem gratiae uindicat propitius, dum quem diligit corripit et flagellat omnem filium quem recipit. nulla autem uindicta, nulla correptio, nullum dei flagellum debetur nisi peccato excepto illo, qui in flagella paratus est, ut experiretur omnia secundum similitudinem sine peccato, ut esset sanctus sanctorum sacerdos interpellans etiam pro sanctis, qui non mendaciter etiam de se quisque dicunt: dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. unde et ipsi qui contra haec disputant, cum sint easta uita moribusque laudabiles nec dubitant facere, quod illi diuini pro consequenda uita aeterna consilium requirenti, cum se respondisset iam omnia legis impleuisse mandata, praecepit dominus, si uellet esse perfectus, uenderet omnia quae habebat et daret pauperibus thesaurumque transferret in caelum, nemo tamen eorum audet dicere se esse sine peccato. quod, sicut credimus, non fallaci animo dicunt; si autem mentiunter, eo ipso incipiunt uel augere uel habere peccatum.

XVII. 26. Iam ergo quod loeo tertio posui uideamus. cum uoluntatem humanam gratia adiuuante diuina sine peccato in hac uita possit homo esse, cur non sit, possem facillime ac ueracissime respondere: 'quia homines nolunt'. sed si ex me quaeritur, quare nolint, imus in longum; uerum tamen etiam hoc sine praeiudicio diligentioris inquisitionis breuiter dicam. nolunt homines facere quod iustum est, siue quia latet an iustum sit siue quia non delectat.

•   3 Ps. 98, 8   5 cf. Prou. 3, 12. Hebr. 12, 6   8 cf. Ps. 37, 18   cf. Hebr. 4, 15
9 cf. Hebr. 7, 25   11 Matth. 6, 12   14 cf. Matth. 19, 20, 21

def. L   1 praedicamus *Sml* praedicatur *AM*   2 dedicabit *A*   3 tamen *om. SVPGd*
 4 *om s. exp. eos Km2*   6 et *om SVPG*   8 *illo s.l.G*   10 *mandaciter Pm1*
mendaciter Km1   quisque de se *Km2CTb*   13 *sic SP sit Vm1M*   *dubitant Sm1*
15 impleuisset SVm1Gm1   16 *perfectus s.l.m3V*   *haberet KCMb*   18 *esse se K*
21 tertio loco b   22 *uoluntate humana KACb*   *gratiā Gm1*   *sine peccato*
in hac uita si (si om. P) sine peccato in hac uita SP; in cod. V20 litt. erasae peccatis A
23 possē s.l.m2S posse MT   24 *uolunt SVm1Gm1*   25 *nolunt CMD*   *nolint—*
longum] nolimus in longum (in mg. longiori tractatu indiget) P   *nolimus (om.*
imus) G   *longo (ū s. o m2)V*   26 *nolunt SVm1Gm1*   27 *delectant S*

tanto enim quidque uehementius uolumus, quanto certius quam bonum sit nouimus eoque delectamur ardentius. ignorantia igitur et infirmitas uitia sunt, quae impediunt uoluntatem, ne moueatur ad faciendum opus bonum uel ab opere malo abstinentem. ut autem innotescat quod latebat et suauie fiat quod non delectabat, gratiae dei est, qua hominum adiuuat uoluntates; qua ut non adiuuentur, in ipsis itidem causa est, non in deo, siue damnandi praedestinati sunt propter iniuriam superbiae siue contra ipsam suam superbiam iudicandi et erudiendi, si filii sunt misericordiae. unde Hieronimus cum dixisset: seio, domine, quia non est in homine uia eius nec uiri est ut ambulet et dirigat gressus suos, continuo subiunxit: corripe me, domine, uerum tamen in iudicio et non in furore tuo, tamquam diceret: 'seio ad correptionem meam pertinere, quod minus abs te adiuuor, ut perfecte dirigantur gressus mei; uerum tamen hoc ipsum noli sic meeum agere, tamquam in furore, quo iniros damnare statuisti, sed tamquam in iudicio, quo doees tuos non superbire'. unde alibi dicitur: et iudicia tua adiuuabunt me.

27. Nullius proinde culpae humanae in deum referas causam.

28. uitiorum namque omnium humanorum causa superbia est. ad hanc conuineendam atque auferendam talis medicina caelitus uenit: ad elatum hominem per superbiam deus humilis descendit per misericordiam gratiam claram manifestamque commendans in ipso homine, quem tanta p[ro]pria participibus suis caritate suscepit. neque enim et ipse ita uerbo dei coniunctus, ut ea coniunctione unus filius dei et

2 ignorantia — 20 superbia est] cf. Fulgentii ad Mon. I 28 (LXV 176. 177M) 10 Hier. 10, 23. 24 18 Ps. 118, 175 24 cf. Ps. 44, 8. Hebr. 1, 9. 3, 14

def. L 1 quiique *P* quisque *M* 2 eo*** *V* eequod *AMT* 4 ab *om. A* 5 ignotescat *Vm1* lateuat *Sm1Gm1* 6 gratia *SVPG* pr. quae *Cbd* 7 in ipsis it idem *SPm2* in ipsis itidem *Pm1* in ipsis sit item *V* in ipsis sit (sit s.l.m2) idem *G* in ipsis *A* in ipsis idem *M* in *om. K* praedestinati *K* 8 sunt (in *mg.* alsint) *A*. sint *SPCbd* 9 eterudiendi, si ut erudit*i* *SVPGT* sint filii *T* sint *VPP.c.bd* 11 uia] uita *SPm1G* 12 subiungit *VPG* 13 in *om. V* 14 adiuor *Km1* adiuor *Gm1* 15 meeum sic agere *b* 16 fatuisti *A* 17 a uoce alibi inc. fol. 136^a *L* 19 causam uitiorum: namque *b* 21 conuicendā *Km1* 23 glaram *Lm1SGm1* manifestum quae *S* manifestaque *Am1* commendens *S* in *eras. P* ipsi homini *Pm. rec.* hominę *L* 24 quē (?) in ras.) *V* quē *Pm1M* quae *S* tantā *P* participibus *V* tuis *Km1* caritatem *Lm1PC* claritate *K* 25 coniunctos *Lm1SVm1Gm1* ea] ipsa *zbd* coniunctione *Lm1* dei-filius in *mg.m2L*

idem ipse unus filius hominis fieret, praecedentibus suaे uoluntatis meritis fecit. unum quippe illum esse oportebat; essent autem et duo et tres et plures, si hoc fieri posset non per dei proprium donum, sed per hominis liberum arbitrium. hoc ergo praecipue commendatur, hoc in sapientiae atque scientiae thesauris in Christo absecon-⁵ ditis, quantum existimare audeo, praecipue docetur et discitur. ideo quisque nostrum bonum opus suscipere, agere, inplere nunc scit, nunc nescit, nunc delectatur, nunc non delectatur, ut nouerit non suaे facultatis, sed diuini muneris esse uel quod seit uel quod delectatur, ac sic ab elationis uanitate sanetur et sciat quam uere 10 non de terra ista, sed spiritualiter dictum sit: dominus dabit suauitatem et terra nostra dabit fructum suum. tanto autem magis delectat opus bonum, quanto magis diligitur deus, sum-¹⁵ munum atque incommutabile bonum et auctor qualiumcumque bonorum omnium. ut autem diligatur deus, caritas eius diffusa est in cordibus nostris non per nos, sed per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

XVIII. 28. Sed laborant homines inuenire in nostra uoluntate quid boni sit nostrum, quod nobis non sit ex deo, et quomodo inueniri possit ignoro. excepto enim, quod apostolus ait, cum de bonis hominum loqueretur: quid enim habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? ipsa etiam ratio, quae de his rebus a talibus quales sumus iniri potest, quemlibet nostrum quaerentem uehementer angustat, ne sic defendamus gratiam, ut liberum arbitrium auferre uideamur, rursus, ne liberum sic asseramus arbitrium, ut superba impietate ingrati dei gratiae iudicemur.

5 cf. Col. 2,3 11 Ps. 84, 13 15 Rom. 5, 5 20 cf. I Cor. 4, 1—6 21 I Cor. 4, 7

1 unius A	siue A	2 opportebat Lm1	3 propriam (u s. a)V	5 te-
sauris L	6 estimare A	7 aggere A	8 nunc nescit in mg.m2G	9 nume-
				ris KA
	10 elationis Km2 ellationis Lm1		11 ita set Lm1	daū L
12 suauitatem (in mg. al benignitatem) b		benignitatem T		17 ante
nobis eras.pro L	19 quod A	bonū KM	quōmodo L	iuuenire (is.
				fin. c)K
	21 hominibus r	22 si—accep. om.A	autem] add. et Kbd	
groriaris L	23 iis d	a om.SVm1PG	inīri (qui s. jm2)V	iuuenire A
inueniri CM	24 ne* V	25 post arbitrium eras. uid. arbitrium in L		
remus Lm1	ut s. exp. in Vm2	superbia A		

29. Namque illud apostoli quod commemorauit sic defendere quidam uoluerunt, ut dicerent 'ideo quicquid etiam bonae uoluntatis habet homo, deo tribuendum esse, quia et hoc in illo esse non posset, si homo ipse non esset; cum uero, ut sit aliquid atque ut homo sit,
 5 non habeat nisi a deo, cur non auctori deo tribuatur etiam quicquid in illo est bonae uoluntatis, quod non esset, nisi esset in quo esset?' sed hoc modo etiam illud dici potest malam quoque uoluntatem deo auctori esse tribuendam, quia nec ipsa esse posset in homine, nisi homo esset in quo esset. ut autem homo sit, deus auctor est; ita et eius
 10 malae uoluntatis, quae nisi hominem haberet ubi esset esse omnino non posset, ad auctorem deum esse referendum. quod nefas est dicere.

30. Quapropter nisi obtineamus non solum uoluntatis arbitrium, quod hue atque illae liberum fleetur atque in eis naturalibus
 15 bonis est, quibus et male uti malus potest, sed etiam uoluntatem bonam, quae iam in eis bonis est, quorum esse usus non potest malus, nisi ex deo nobis esse non posse, nescio quemadmodum defendamus quod dictum est: quid enim habes quod non accepisti? nam si nobis libera quaedam uoluntas ex deo est, quae adhuc potest
 20 esse uel bona uel mala, bona uero uoluntas ex nobis est, melius est id quod a nobis quam quod ab illo est. quod si absurdissime dicitur, oportet fateamur etiam bonam uoluntatem nos diuinitus adipisci. quamquam uoluntas mirum si potest in medio quodam ita con-

2 Pelagiani (?) 18 I Cor. 4, 7

1 nanque A defendere—quicquid *in mg. m2K* 2 uoluerint A quidquid
Lm1 SVm1, ita etiam lin. 5 3 possit *Km1* 4 *fin. ut om. K* 5 habet *z*
auctori ut priori *A auertor M* 7 *oc Lm1* 8 *auctori Lm1 pr. esse*
om z ATd 9 *in s. exp. ex G* et
 10 malae uoluntatis (*est gen. partit., cf. lin. 2 et 5*)] malam uoluntatem *Km2*
 malae uoluntatis causā (causā *in mg. m3V*) malē uoluntates *M*
 qua *A* si *P* homo *ñ A* homine *C* ubi] in quo *Kb* esse *om. A* 11 ad
 auctoritatem *A* ad ad auctorem *C, om. d* deum esse *om. d* referendum
KCVP.c. referenda *M, om. d* 13 optineamus (*s.l.m2 I teneamus*)*K*
 14 hoc atque illud *A* adhuc *Km1* illud *Vm1* deflectitur *G* 15 malae *K*
 16 bonus *Km1* et quorum *SV* 18 quit *Lm1* abes *Lm1* 19 quidem *KA*
 quidam *C* adhuc—est *in mg. A* 20 ex] si ex *A* est] *et Km2* 21 an nobis *Lm1*
 absurdissime *A* 22 fateamur (*ur s. add.*)*L* fateā*S* fateantur *Abd* 23 quam-
 quam] quę *A* miror *CT* quod iā *A*

sistere, ut nec bona nec mala sit. aut enim iustitiam diligimus et bona est et, si magis diligimus, magis bona, si minus, minus bona est, aut si omnino non diligimus, non est bona. quis uero dubitet dicere uoluntatem nullo modo iustitiam diligentem non modo esse malam, sed etiam pessimam uoluntatem? si ergo uoluntas aut bona est aut mala et utique malam non habemus ex deo, restat ut bonam uoluntatem habeamus ex deo; alioquin nescio, cum ab eo iustificamur, quo alio munere ipsius gaudere debeamus. et hinc scriptum arbitror: paratur uoluntas a domino et in Psalmis: a domino gressus hominis diriguntur et uiam eius uolet et quod apostolus ait: deus est enim qui operatur in uobis et uelle et operari pro bona uoluntate.

31. Quocirea quoniam quod a deo nos auertimus, nostrum est — et haec est uoluntas mala — quod uero ad deum nos conuertimus, nisi ipso excitante atque adiuuante non possumus — et haec est uoluntas bona — quid habemus quod non accepimus? si autem accepimus, quid gloriamur, quasi non acceperimus? ac per hoc ut qui gloriantur, in domino glorietur, quibus hoc deus donare uoluerit, eius misericordiae est, non meriti illorum, quibus autem noluerit, ueritatis est. iusta namque peccatoribus poena debetur, quoniam misericordiam et ueritatem diligit dominus deus et: misericordia et ueritas occurrerunt sibi et: uniuersae uiae domini misericordia et ueritas. et quis explicet quam crebro haec duo coniuneta diuina scriptura commemoret? aliquando

9 Prou. 8, 35 Ps. 36, 23 11 Phil. 2, 13 16 cf. I Cor. 4, 7 17 I Cor. 1, 31.
II Cor. 10, 17 20 Ps. 83, 12 22 Ps. 84, 11 Ps. 24, 10

1 alt. nec] uel b post diligimus eras. uid. est bona in L 2 alt. bona est A si minus] si K si minus diligimus A minus s.l.m2L 3 pr. non s.l.G bona est d diceens KC 4 est Km1 5 uoluntatem exp. L 6 et] set Lm1 sed Lm2SVm1PG malū Lm2SVGA habeamus Gm1 stat A 7 aliqui L hab eo Lm1Gm1 8 quod Lm1 scriptum est A 9 psalmo A 10 dirigeret PG dirigentur LSVATbd uia SV et om. A quod om. KC 11 enim est KM ē s.l.G 13 quod s.l.m2L uertimus A 14 est om. LSVP 15 in ipso V excitande Ga.c. 17 accepimus Lm1 hac L 18 in domino** gloriatur G dns Kb donare uoluerit (are nol. in ras. m2) L; post uoluerit eras. eius misericordia L 19 misericordia Lm1SPVG merito SKb meritorum A 20 quoniam—deus in mg. m2L 21 diligit me V 22 et s. ras. Lm2 misericordiam Lm1 uniuersi Gm1 24 crebro Lm1 crebro Vm1 coniunctos Lm1 coniuncta M

etiam mutatis nominibus, ut gratia pro misericordia ponatur—unde est: et uidimus gloriam eius, gloriam tamquam unigeniti a patre, plenum gratia et ueritate—aliquando pro ueritate iudicium, sicut est: misericordiam et iudicium cantabo tibi,
5 domine.

32. Quare autem illos uelit conuertere, illos pro auersione punire, cum et in beneficio tribuendo nemo iuste reprehendat misericordem et in uindicta exercenda nemo iuste reprehendat ueraeem, sicut in illis euangelieis operariis aliis placitam mercen-
10 dem redditem, aliis etiam non placitam largientem nullus iuste culpauerit, consilium tamen oecultioris iustitiae penes ipsum est.

XIX. Nos, quantum concessum est, sapiamus et intellegamus, si possumus, dominum deum bonum ideo etiam sanetis suis alienius operis iusti aliquando non tribuere uel certam scientiam
15 uel uictriem delectationem, ut cognoscant non a se ipsis, sed ab illo sibi esse lucem, qua inluminentur tenebrae eorum, et suavitatem, qua det fructum suum terra eorum.

33. Cum autem ab illo illius adiutorium deprecamur ad faciem-dam perficiendam iustitiam, quid aliud deprecamur, quam ut
20 aperiat quod latebat et suaue faciat quod non delectabat? quia et hoc ab illo esse deprecandum eius gratia didicimus, dum antea lateret, eius gratia dileximus, dum antea non delectaret, ut qui gloriatur non in se, sed in domino gloriatur. extolli quippe in superbiam propriae uoluntatis est hominum, non operis dei; neque enim ad hoc eos con-

2 Ioh. 1, 14   4 Ps. 100, 1   9 cf. Matth. 20, 9. 10   16 cf. Luc. 1, 79
cf. Ps. 84, 13 22 cf. I Cor. 1, 31 23 extolli—adiuuat deus] cf. Fulgentii ad Mon. I 28

2 tamquam] quasi z   3 patrem *Lm1*   plen' A   ueritatem *Lm1*
6 quare] P   adnersione A   punire s. ras. *m2L*   7 cum] tum *M* quamuis
(uis s.l.*m2*)*L* quam*Lm1* *SPVG* quamquam *bd* cum codd. *qui busdam deterioribus*
et *eras.* *L*   in *om.* *LSPG*, s.l. *Vm4*   beneficia *Lm2*   reprehendit *Lm1Sm1*
8 misericordiam *Lm1Sm1*   et—reprehendat in *mg.m2K* in *s.l.eras.L* uin-
dictam *Lm2*   exercendo *Lm2* exerenda *SVKCm2M*   10 redentem *Lm1*
11 tam *K* oecultiiores *Lm1* oecultiiores *A*   sunt *A*   12 nos autem *b*   13 si
possumus *om.* z   14 iusti etiam *Lm2* iustitia *Lm1SPVG*, *b* in *mg.*
no*(s eras.)L   15 illos *Vm1Gm1* 16 iluminentur *L* luminentur *b* suauitate *SPGC*
17 in terra *V*   18 illius] *alius V*   ad s. exp. et *Lm2*   20 latebat s. exp.
delectat *Vm3*   21 gratia *Lm1* laterat *Lm1S* lateret s. exp. lectaret *m3V*
23 gloriatur *G*   et tolli *Vm1* extolli* *K*   24 conpellat *Sm1*

pellit aut adiuuat deus. praeceedit ergo in uoluntate hominis adpetitus quidam propriae potestatis, ut fiat inobediens per superbiam. hic autem adpetitus etiam si non esset, nihil molestum esset, et cum hoc uoluit homo, sine difficultate noluisset; securum est autem ex debita iusta poena tale uitium, ut iam molestum esset oboedire 5 iustitiae. quod uitium nisi adiuuante gratia supereretur, ad iustitiam nemo conuertitur, nisi operante gratia sanetur, iustitiae pace nemo perfruatur. cuius autem gratia uincitur et sanatur, nisi illius cui dicitur: conuertere nos, deus sanitatum nostrarum, et auerte iram tuam a nobis? quo et si facit, misericordia facit, 10 ut dicatur: non secundum peccata nostra fecit nobis nec secundum iniurias nostras retribuit nobis. et quibus non facit, indicio non facit. et quis diceat illi: 'quid fecisti, cui misericordia et iudicium pia sanctorum mente cantatur'? idecirco etiam sanctos et fideles suos in aliquibus uitiis tardius sanat, ut in his eos 15 minus, quam implenda ex omni parte iustitiae sufficit, delectet bonum, siue cum latet siue cum etiam manifestum est. ut, quantum pertinet ad integerrimam regulam ueritatis eius, non iustificetur in conspectu eius omnis uiuens. nec in eo ipso uult nos damnabiles esse, sed humiles commendans nobis eandem gratiam suam, ne 20 facilitatem in omnibus adsecuti nostrum putemus esse quod eius est; qui error multum est religioni pietatisque contrarius. nec ideo tamen in eisdem uitiis nobis permanendum esse existimemus, sed aduersus ipsam maxime superbiam, propter quam in eis humiliamur, et nos uigilanter conemur et ipsum deprecemur ardenter simul intelle- 25

9 Ps. 84,5 11 Ps. 102,10 13 cf. Ps. 100,1 18 cf. Ps. 142,2

1 aut adiuuat *in mg. m. rec. V* 2 quidam—adpetitus *in mg.m2L* faciat *Gm1*
3 alt. esset *in ras. Lm2* 4 uoluisset *T* 5 debito *Am2C* iusta—uitium *om. A*
6ē SVm1G 7 pacem *Lm1SVm1PGM* 9 sanitatum *Vm2A* salutarium *Psanitatum*
Gm2CM salutaris *K* nr *K* 10 an nobis *Lm1* 11 ut (*t.s.l.m2*)*L* peccata]
merita *M* neque *Gm1Ad* 13 cui *s.l.m2S* cum *Gm1A* cuius *M*
miam *A* 14 iudiciā *Vm1* pie *L* piu *Vm1* canatur *Lm1* cantantur *K*
icciro *A* 15 cū s. exp. ut *Km2* 16 delectat *K* 18 pertineat
Lm1SVm1PG iustificetur *Vm1* 21 facultatem *Sm1* felicitatem *K*
adsequuti *S* esset *V* 22 relegioni *LS* religionis *C* pietatisque *C*
contrariis *A* nec—existimemus *om. M* 23 estimemus *A* 24 humiliamur
Lm2SVPKGKACbd humiliatur *M* 25 ardentes *A*

gentes et quod sic conamur et quod sic precamur dono illius nos habere, ut in omnibus non ad nos respicientes, sed sursum cor habentes domino deo nostro gratias agamus et, eum gloriamur, in illo gloriemur.

5 XX. 34. Quartum iam illud restat, quo explicato, quantum adiuuat dominus, sermo quoque iste tam prolixus tandem terminum sumat, utrum qui omnino numquam ullum peccatum habuerit habiturusne sit, non solum quisquam natorum hominum sit, uerum etiam potuerit aliquando esse uel possit. hunc prorsus nisi unum mediatorem 10 dei et hominum hominem Christum Iesum nullum uel esse uel fuisse uel futurum esse certissimum est. unde iam multa diximus de baptismo paruolorum, qui si nullum peccatum habent, non solum sunt homines innumerabiles sine peccato, uerum etiam fuerunt et erunt. porro si ueraciter illud constitit, unde secundo loco egimus, neminem esse sine 15 peccato, profecto nee paruuli sine peccato sunt. ex quo conficitur, etsi quisquam in haec uita esse potuisset, qui uirtute ita perficeretur, ut ad tantam plenitudinem iustitiae perueniret, qua nullum haberet omnino peccatum, fuisse tamen eum antea peccatorem, unde in istam nouitatem uitae conuerteretur, non esse dubitandum. etenim se- 20 cundo illo loco aliud quaerebatur, aliud in hoc quarto propositum est. nam in illo, utrum aliquis in hac uita ad perfectam, quae prorsus sine ullo peccato est, uitam perueniret per gratiam dei studio uoluntatis, hoc requirebatur; in hoc autem quarto, utrum esset in filiis hominum uel esse potuisset aut posset, qui non ex peccato ad 25 iustitiam perfectissimam perueniret, sed nullo omnino umquam peccato esset obstrictus, hoc quaeritur. ideo si illa uera sunt, quae

3 cf. I Cor. 1, 31   9 cf. I Tim. 1, 8   14 cf. pag. 78 sqq.

1 pr. si Km1M alt. si M deprecamur bd non (s.s. n.) Vm2 2 non ad om. A rursum Mn1 cōbentes Lm1 5 quātūm Lm1SVm1GKm1 Quartum] add. autem z quod Lm1SVm1PG explicito zd 6 tam in mg. G 7 sūmat Lm1 quis Gm2 umquam P, om. M nullū Pm. rec. M illu (u.s. i et d s. u)A 8 nātūram L naturum SVm1G hominum om z 9 nisi] preter K, b (in mg. al nisi), om. C 11 post unde eras. et G multum KC 14 legimus A 15 nec om. K paruulis A n̄ sunt Km2 16 utsi K 17 iustitia Lm1 quam Lm1A omniino haberet A 18 peccatum s.l.m2L ante A 19 uitae om. z in secundū Kbd 20 illo om. A 22 est ē L 23 requirabatur A esse Vm1 ē et A 24 aut posset om. z possit Km2 25 *et L 26 esse Vm1A

tam multa de paruulis diximus, nec est iste in filiis hominum quisquam
nee fuit nec erit excepto uno mediatore, in quo nobis propitiatio et
iustificatio posita est, per quam finitis inimicitiis peccatorum recon-
ciliemur deo. non itaque ab re est, quantum praesenti causae suffi-
cere uidetur, ab ipso exordio generis humani pauca repetere, quibus 5
aduersus quaedam, quae mouere possent, legentis animus informetur.

XXI. 35. Posteaquam illi primi homines, uir unus Adam et ex
illo Eua uxor eius, accepto dei praeecepto seruare oboedientiam
noluerunt, iusta eos poena ac debita consecuta est. sic enim com-
minatus fuerat dominus, quod ea die, qua uetitum eibum ederent, 10
morte morerentur. proinde quia utendi ad escam omni ligno, quod
in paradiso erat, acceperant potestatem, in quo etiam lignum uitae
plantauerat deus, ab illo autem solo eos prohibuerat, quod appellauit
scientiae boni et mali, quo nomine significaretur experientiae
consequentialia, et quid boni custodita et quid mali essent transgressa 15
prohibitione sensuri, recte profecto intelleguntur ante malignam
diaboli persuasionem abstinuisse eibo uetito atque usi fuisse con-
cessis ac per hoc et ceteris et praecipue ligno uitae. quid enim ab-
surdius, quam ut erendantur ex aliis arboribus alimenta sumpsisse, non
autem etiam ex illo, quod et similiter permissum fuerat et utilitate 20
praecipua per aetatum labem mutari quamuis animalia corpora
atque in mortem ueterescere non sinebat, tribuens hoc corpori hu-
mano de suo corpore beneficium et mystica significatione demon-
strans quid per sapientiam, cuius figuram gestabat, conferretur
anima rationali, ut alimento eius uiuificata nequaquam in labem 25
mortemque nequitiae uerteretur? merito enim de illa dicitur: li-

2 cf. Rom. 3, 25   3 cf. Rom. 5, 10   10 cf. Gen. 2, 17   14 cf. Gen. 2, 9. 16. 17
26 Prou. 3, 18

1 iste *om. z* *MTbd*   3 infinitis *A*   reconciliamur *zbd*   5 uident *Lm1* uidens
SVG uideo *P* ualent *Lm2*   6 possunt *Vm2Pbd* possint *K*   7 hominis *Km1*
8 serbare *Lm1*   9 iuxta *SGm1*   hac *Lm1*   secuta *P*   10 *fin.* quo *Sm1Vm1*
11 morirentur *A*   perinde *V* qui audendi *Vm1* qui autendi *Km1* etendi (*om. quia*) *A*
id *Am2*   13 *ante ds exp. et eras.* autē *L*   14 scientiā *Km2*   15 consequentie (*e*)
Lm1P   alt. qui *Vm1*   16 prohibitionem *Lm1*   sensuri—persuasionem *in mg.*
m2L   profecte *Vm1*   17 atque usi f. bis *Lm1*   concensis *Lm1SGm1*
18 hac *Lm1*   absordius *Vm1A*   19 ut *om. KC*   credatur *LSVG*
sumsisse *L*   20 fuerit *K*   21 praecipue *K*   lauem *SVm1Gm1* labe *M*
non mutari *A*   22 atque *om. A*   morte *Kb*   ueterascere *Vm2Abd*   23 beneficio *V*
24 huius *V*   25 lauem *SVm1Gm1* habem *Am1*   26 uertetur *L*   illo *Gm1*

gnū uitae est amplectentibus eam. sicut haec arbor in corporali sic illa in spiritali paradiſo, ista exterioris, illa interioris hominis sensib⁹ præbens uigorem sine ulla in deterius temporis commutatioне uitalem. seruiebant igitur deo uehementer sibi com-
 5 mendata pietate oboedientiae, qua una colitur deus. quae per se ipsam quanta sit quamque sola sufficiat ad tuendam rationalem sub creatore creaturem, non potuit excellentius intimari, quam ut a ligno prohiberentur non malo. absit enim ut bonorum creator, qui fecit omnia et ecce bona ualde, mali aliquid in illius etiam corporalis
 10 paradisi fertilitate plantaret. sed ut ostenderetur homini, cui esset sub tali domino utilissima seruitus, quantum esset solius oboedientiae bonum, quam solam de famulo exigerat, cui oboedire non propter ipsius dominatum, sed propter seruientis utilitatem potius expediret, ab eo ligno sunt prohibiti, quo si uterentur non prohibiti, nihil mali
 15 omnino paterentur, ut quod illo post prohibitionem utentes passi sunt satis ostenderetur quod eis hoc non intulerit arbor cibo noxio perniciosa, sed tantum oboedientia uiolata.

XXII. 36. Hanc ergo priusquam uiolassent, placebant deo et placebat eis deus et, quamvis corpus animale gestarent, nihil in-
 20 boediens in illo aduersum se moueri sentiebant. faciebat quippe hoc ordo iustitiae, ut, quia eorum anima famulum corpus a domino acceperat, sicut ipsa eidem domino suo ita illi corpus eius oboediret atque exhiberet uitae illi congruum sine ulla resistantia famulatum. hinc et nudi erant et non confundebantur. animam quippe ratio-
 25 nalem naturali uerecundia nunc pudet, quod in carne, in cuius seruitutem ius potestatis accepit, nescio qua infirmitate efficere non

9 Gen. 1, 31   24 cf. Gen. 2, 25

1 arboris necorporali C   2 sic—spiritali s.l. L   paradysō LSP
 3 in terius Lm1   5 ipsa SVGm1ACMbd   6 quamquæ V   8 quae K   9 illis
 SPG, V(in mg. I illius)   10 plantare Vm1   11 esse Vm1   oboedientia
 bona V   12 sola V   exigerat SVGb exigeret ACM exiret (ge s. i m1)K   13 lu-
 entis z, b in mg. fruentis Gm2   expoediret K   14 prohibiti Sm1
 15 pateretur Km1   illud V   prohibitionem L   putentes V   16 intellegeretur zd,
 b in mg.   18 s. hanc m2 oboedientiam add. G   19 obedientes A
 20 illū V   aduersū*L   moueris Km1Am1   21 cordo Lm1   famulū
 A (in mg. famulatū)   22 ipse K   idem A   23 exiberet L   25 nunc
 ex nec P   26 ius] eius A   perficere KC

potest, ut se nolente non moueantur membra et se uolente moueantur. quae propter hoc in quo quis easto merito appellantur pudenda, quod aduersus dominam mentem, quasi suae sint potestatis, sicut libitum est, excitantur idque solum iuris in his habent frena uirtutis, ut ad inmundas et inlicitas corruptiones ea peruenire non sinant. 5 haec igitur earnis inobedientia, quae in ipso motu est, etiamsi habere non permittatur effectum, non erat in illis tunc primis hominibus, quando nudi erant et non confundebantur. nondum quippe anima rationalis domina earnis inobediens extiterat domino suo, ut poena reciproca inobedientem experiretur carnem famulam suam cum sensu quodam confusionis et molestiae suae, quem sensum certe ipsa per inobedientiam suam non intulit deo. neque enim deo pudendum est aut molestum, si nos ei non oboedimus, cuius in nos summam potestatem nullo modo minuere ualemus, sed nobis pudendum est, quod imperio nostro caro non seruit, quia hoc fit per infirmitatem, quam peccando 10 meruimus, uocaturque peccatum habitans in membris nostris. sic est autem hoc peccatum, ut sit poena peccati. denique posteaquam est illa facta transgressio et anima inobediens a lege sui domini auersa est, habere coepit contra eam seruus eius, hoc est corpus eius, legem inobedientiae et puduit illos homines nuditatis suae 20 animaduerso in se motu, quem ante non senserant, quae animaduersio apertio dicta est oculorum; neque enim oculis clausis inter illas arbores oberrabant. sic et de Agar scriptum est: aperi sunt oculi eius et uidit puteum. tune illi homines pudenda texerunt, quae deus illis membra, ipsi uero pudenda fecerunt. 25

16 cf. Rom. 7, 17. 23

21 cf. Gen. 3, 7

23 Gen. 21, 19

24 cf. Gen. 3, 7

1 pr. uolēte L alt. nolente L 2 putenda (t prod m1 saepius) Vm1 3 suaebis K
 4 liuitum Lm1 SVm1 Gm1 excitant Lm1 5 ad in ras. Vm2 inmundus Vm1
 et] add. ad z 6 inobedientiae SVm1 Gm1 K non habere A
 7 tunc om. zd 9 extitat Lm1 exstiterat GKA 10 famula sua V
 11 certa Lm1 M per] et V 13 molestum]eras. est L 15 caro s.l.m2 L quia
 bohoc Lm1 qui obhoc Lm2 SP quod V quę hoc A quod hoc Gm2
 16 uocanturque V 18 est eras. V, om. C facta est V auima om. z
 19 aduersa V aduersa C 20 puduit Vm1 Gm1 nuditati ex nudati Vm2
 21 animoaduerso SVm1 G senser K anima*duersio V animoaduersio Gm1
 23 aberrabunt Vm2 ager Lm1 aperti sunt in mg. m2 V 24 pudenda—
 uero in mg. A

XXIII. 37. De hac lege peccati nascitur caro peccati expianda per illius sacramentum, qui uenit in similitudine carnis peccati, ut euacuetur corpus peccati, quod et corpus mortis huius appellat, unde miserum hominem non liberat nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. sie enim ab eis transitum fecit in posteros ista lex initium mortis, quemadmodum labor quo cuncti homines laborant in terra, quemadmodum in feminas parturio cum doloribus. haec enim, cum de peccato arguerentur, dei sententia meruerunt, quae non in eis solis, sed etiam in successoribus eorum, in aliis magis, in aliis minus, tamen in omnibus uidemus inpleri. cum itaque primorum illorum hominum fuerit prima iustitia oboedire deo et hanc in membris aduersus legem mentis suae legem concupiscentiae non habere, nunc post eorum peccatum nata ex eis nostra carne peccati pro magno obtinetur ab his qui oboediunt deo desideriis eiusdem concupiscentiae non oboedire et crucifigere in se carnem cum passionibus et concupiscentiis, ut sint Iesu Christi, qui hoc in sua cruce figurauit, quibus per gratiam suam dedit potestatem filios dei fieri. non enim omnibus hominibus dedit, sed quotquot receperunt eum, ut deo renaseerentur spiritu, qui saeculo nati erant carne. sic enim de his dictum est: quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, qui non ex carne, non ex sanguine, non ex uoluntate uiri nec ex uoluntate carnis, sed ex deo nati sunt.

XXIV. 38. Seeutus autem addidit: et uerbum caro factum est et habitauit in nobis, tamquam dicens: 'magnum

2 cf. Rom. 8, 3. 6, 6   3 cf. Rom. 7, 24. 25   7 cf. Gen. 3, 16   12 cf. Rom. 7, 23
14 cf. Rom. 6, 12   19 cf. Ioh. 3, 5   20 Ioh. 1, 12. 13   24 Ioh. 1, 14

1 nascito Vm1   expienda Vm1A   2 similitudinē Ab   3 morti Lm1
appellatur Md   5 habeis L   6 labor—quemadmodum om. A   quo m3
s. exp. hoc V   7 paritio Km1   8 eruerunt Vm1Gm1   10 priorum r
12 mentis in mg. K   13 haberet Lm1VPG haberent b   nunc] nec b
posteriorum (om. eorum)K   peccato Km2   caro z   14 magna Gm1
hab L   is Lm1 hiis A   15 in se exp. V   16 in ihu LSVm1G, om. M
xpo (o m1 ex i)L   cruce] carne z   17 figurabit A   18 quodquod
(t m1 s. d)L   19 ut om. K   slo m1 ex dō L dō P   20 dictum est de his G
quodquod (utrumque d corr. m1 in t)L   22 nec] non z neque A   uoluptate Lm1
SVG   24 sequutus S   adidit (i pr. s.l.)L   factum s.l.m2V   25 habitabit
LGm1Km1A

quidem hoc in his factum est, ut deo nascerentur ex deo, qui prius nati fuerant ex carne saeculo quamvis creati ab ipso deo; sed longe mirabilius factum est, quod, cum istis naturae fuerit nasci de carne, beneficium nero nasci ex deo, propter hoc in pertiendum beneficium ille, qui de deo naturaliter natus est, nasci etiam misericorditer de carne 5 dignatus est⁴; hoc est enim: et uerbum caro factum est et habitauit in nobis, per hoc, inquit, factum est, ut natus de carne caro postea nascendo de spiritu spiritus essemus et habitaremus in deo, quia et deus natus de deo postea de carne nascendo caro factus est et habitauit in nobis. uerbum enim, quod caro factum est, in principio erat 10 et apud deum deus erat. uerum tamen ipsa participatio illius in inferiora nostra, ut nostra esset in superiora illius, tenuit quandam et in carnis natuitatem medietatem, ut nos quidem nati essemus in carne peccati, ille autem in similitudine carnis peccati, nos non solum ex carne et sanguine, uerum etiam ex uoluntate uiri et uoluntate carnis; 15 ille autem tantum ex carne et sanguine, non ex uoluntate uiri neque ex uoluntate carnis, sed ex deo natus est. et ideo nos in mortem propter peccatum, ille propter nos in mortem sine peccato. sicut autem inferiora eius, quibus ad nos descendit, non omni modo coaequata sunt inferioribus nostris, in quibus nos hic inuenit, sic et superiora nostra, 20 quibus ad eum ascendimus, non coaequabuntur superioribus eius, in quibus eum illic inuenturi sumus. nos enim ipsius gratia facti erimus filii dei, ille semper natura erat filius dei; nos aliquando conuersi adhaeremus in pares deo, ille numquam auersus manet aequalis deo; nos participes uitae aeternae, ille uita aeterna. solus ergo ille etiam homo 25

6 Ioh. 1, 14 10 cf. Ioh. 1, 14. 1 14 cf. Rom. 8, 3 cf. Ioh. 1, 13 18 cf. Rom. 5, 6. 9. I Cor. 15, 3. II Cor. 5, 15 23 cf. Matth. 3, 17. Luc. 3, 22 24 cf. Phil. 2, 6

1 prīnu *Gm1* 2 fuerūt *L* 3 isti *V* fieri *Lm1* fuerint *Gm1* 5 quod *Vm1* de* *G* misericorditer *om. z* 6 habitabit *LGm1Km1AC* 8 de spiritu nascendo *A* inhabitaremus *P dno A* 9 factū *VC* habitabit *Km1* 12 ut *s.l.m2L* nostra *in mg. m2L* essent *Vm2A* in] et *AM* 13 natuitatem *Lm1S* 14 similitudinem *AMb* 15 *jin.* et] add. ex *LSP* uoluptate *SPVG*, *L* (*n s. p*) 16 et ex sanguine *V* uoluptate *SPG*, *L* (*u s. p*) 17 sed—est *om. r* morte *Lm2* 18 ille] add. autem *A* morte *Lm2M* inferiora *K* 19 descendit *Lm1* quoequata *Lm1VGm1* 20 inferioribus nrs *in mg. m2L* hoc *Vm1* sit *Gm1* 21 quoequabuntur *Lm1* quoequabuntur *V* 22 nos— filius dei *in mg. A* 23 aderebimus *Lm1* 25 uitae *in ras. V* pr. illa *Gm1*

factus manens deus peccatum nullum umquam habuit nee sumpsit carnem peccati quamvis de materna carne peccati. quod enim earnis inde suscepit, id profecto aut suscipiendum mundauit aut suscipiendo mundauit. ideo uirginem matrem non lege earnis peccati, id est non 5 concupiscentiae carnalis motu concipientem, sed pia fide sanctum germe in se fieri promerentem quam eligeret creauit, de qua crearetur elegit. quanto magis ergo caro peccati baptizanda est propter euadendum iudicium, si baptizata est caro sine peccato propter imitationis exemplum!

10 XXV. 39. Quod autem supra respondimus aduersus eos qui dicunt: *si peccator genuit peccatorem, iustus quoque iustum gignere debuit.* hoc etiam his respondemus, qui dicunt de homine baptizato natum iam uelut baptizatum haberi debuisse. *cur enim non, inquit, in lumbis patris sui potuerit baptizari, si secundum epistolam, quae ad 15 Hebreos scripta est, in lumbis Abrahae Leui potuit decimari?* hoc qui dicunt adtantum non propterea Leui postea non fuisse decimatum, quia iam fuerat decimatus in lumbis Abrahae, sed quia sie ordinatus est honore saecerdotii, ut acciperet decimas, non praebaret; alioquin nec eeteri fratres eius, qui ei praebabant, decimarentur, quia et ipsi in 20 lumbis Abrahae a Melchisedee iam fuerant decimati.

40. Sed ne quis dicat propterea recte potuisse Abrahae filios decimari, quamvis iam fuissent in lumbis patris sui decimati, quia

10 cf. pag. 82   11. 13 Pelagiani   15 cf. Hebr. 7, 9   19 cf. Hebr. 7, 10

1 *ds in ras. GK*   peccatum nunquam habuit carnem peccati *sqq. CT*
 habuit unquam *bd*   nec sumpsit carnem] nec cum carne *z*
 2 de natura earnis peccati *b*   3 *pr. aut om. A et MmI ut T*   mundabit *A*
aut—mundauit om. A   ait *LmI*   suscipiendum *LmI*   4 mandauit *Ka.c.*
 peccatum *LmI*   id est] item *V*   5 pia] ipsa *z*   fides *LmI*
saneta z   6 eligerent *LmI* eligere *SV* elegerat *b*   7 baptizandū *VmI*
propter—est in mg. m2K   8 baptizanta (*b pro p in hac parte m1*
semper tere) *LmI* baptizanda *S* baptizanta *PG*   immittationes *LmI*
 10 super *KmI*   12 baptizati *VmI*   nato *LmIM*   13 debuisset *SVm1PGm1*
euur GA   illūuis *LmIVGm1* illum uiis *S*   14 poterit *V* potuit *KACbd*
 15 ebreos *L* *haebræos S*   scripta sunt *V*   habrahē *LK abraae A*
 16 *fin. non om. A*   17 habrahē *L abraheq S*   18 est *om. L*   sacerdoti
SVm1Gm1 sacerdotio *PGm2* præqueret *Sm1* erueret *V*   19 ceteris *Lm1SVm1*
 decima *LmI*   20 habrahē *L abraheae S abraae A, ita etiam l. 21* melechedec
LmI melechisedec *C*   fuerent *LmI* fuerat *Vm1KmI*   21 filius *VmI*

decimatio talis res erat, quae in unoquoque homine saepe fuerat facienda, sicut Israhelitae annis omnibus, immo ex fructibus omnibus decimas tota uita sua crebras solent praebere Leuitis, baptismum autem tale sacramentum esse, quod semel datur et, si iam hoc acceperat quisque, cum in patre suo esset, non nisi baptizatum fuisse deputandum, cum 5 de illo qui baptizatus fuerat gigneretur: qui hoc dicit, ne diu disputem, circumisionem respiciat, quae semel fiebat et tamen in singulis singulatim fiebat. sicut ergo tempore illius sacramenti de circumcisio qui nasceretur circumcidendus fuit, sic nunc de baptizato qui natus fuerit baptizandus est.

10

41. At enim ait apostolus: *fili i uestri in mundi essent, nunc autem sancti sunt; et ideo, inquiunt, fideliūm filii iam baptizari minime debuerunt.* miror hoc dicere qui negant peccatum ex Adam originaliter trahi. si enim hanc apostoli sententiam sic accipiunt, ut credant de fidelibus sanctificatos filios nasci, cur eos etiam 15 ipsi baptizari oportere non dubitant? cur denique nolunt fateri de parente peccatore aliquod peccatum originaliter trahi, si de sancto aliqua sanctitas trahitur? et contra nostram quidem non est adsercionem, etiamsi ex fidelibus sancti propagantur, quod eos dicimus, si non baptizantur, pergere in damnationem, quibus et ipsi regnum 20 caelorum intercludunt, quamuis eos dicant non habere ullum vel proprium uel originale peccatum. aut si eis indignum uidetur, ut sancti damnentur, quomodo erit dignum, ut a regno dei sancti separarentur? illud potius adtant, quomodo non de peccatoribus parentibus trahatur aliquod peccatum, si de sanctis aliqua sanctitas trahitur et inmunditia de inmundis. utrumque enim dixit qui dixit: alioquin filii uestri in mundi essent, nunc autem sancti sunt.

11 Pelagiani   I Cor. 7, 14   26 I Cor. 7, 14

1 reserat b   saepe om. z   fuerit Gm1   2 israelite L   frugibus z
 3 crebra L   tali Vm1   4 datum* L   5 esse Vm1C   6 pr. qui s.l.
LVG, om. PS   7 recipiat LSVPGm1   8 singillatim Gm2KCb_d   tem-
 porae V in tempore A   circumcisio Vm1   9 nascetur A   11 ait enī ē apls L
 at enim ē apls S at enim ē amplius V at enim apls P ait (i s.l.m2) enim *** apo-
 stolus Gait apls inquit A At enim ap. ait d apostolus] add. aliqui n.s.l. LG, in mg. A
 16 n baptizari Gm2 dubitabant K   17 aliquot Km1 trahii SV   23 dapentur A
 erit] est zCTd   ut s.l.m2 S aut V   24 et illud b   adtant SV
 trahentur parentibus Vm1   26 non immundicia b inmundia Vm1
 utramque Lm1

explicant etiam quomodo iustum sit, ut sancti ex fidelibus et immundi ex infidelibus nati pariter tamen, si baptizati non fuerint, regnum dei non permittantur intrare. quid ergo illis ista sanctitas prodest? nam si damnari faterentur inmundos ex infidelibus natos,
 5 sanctos autem filios fidelium in dei quidem regnum intrare non posse, nisi fuerint baptizati, non tamen damnari, quia sancti sunt, esset qualisunque distinctio; nunc uero natos de sanctis sanctos et de inmundis inmundos aequaliter dicunt et, quia peccatum non habent, non damnari et, quia baptismum non habent, a dei regno separari.
 10 hanc absurditatem talia ingenia non uidere quis credit?

42. Nostrae autem, immo ipsius apostoli sententiae qui dixit: ex uno omnes ad condemnationem et: ex uno omnes ad iustificationem uitae, quam non sit contrarium hoc quod ait, cum de alia re ageret: alioquin filii uestri inmundi essent,
 15 nunc autem sancti sunt, paululum attende.

XXVI. Non unius modi est sanctificatio; nam et catechumenos secundum quandam modum suum per signum Christi et orationem manus impositionis puto sanctificari et, quod accipiunt quamvis non sit corpus Christi, sanctum est tamen et sanctius quam cibi quibus aliqui mur, quoniam sacramentum est. uerum et ipsos cibos, quibus ad necessitatem sustentandae uitae huius utimur, sanctificari idem apostolus dixit per uerbum dei et orationem, qua oramus utique nostra corpuseula refeetur. sicut ergo ista ciborum sanctificatio non efficit, ut quod in os intrauerit non inuentrem uadat et in secessum
 25 emittatur per corruptionem, qua omnia terrena soluuntur, unde et

12 Rom. 5, 16. 18 14 I Cor. 7, 14 19 cf. Aug. De catech. rudibus 26, 50 (XL 344, 51 sqq. M) et Confess. I 11 (CSEL XXXIII p. I 15, 14) 21 cf. I Tim. 4, 5 24 cf. Matth. 15, 17

1 iustum] dictum A 3 permittuntur A 4 damnari quia sc̄isunt** faterentur V ex infidelibus natos om. z 6 esse Vm1 7 distincto Vm1 natos] add. et Kb 9 baptismo Vm1 post habent repet. damnari—habent K 10 absurditatem A 12 et om. V13 hoc om. KC 15 paulolum Km1 16 nam—xpi in mq.m2L nam in ras. V quā M catieuminos LP catecumenos SVm1 catecumenos Vm2 GAM catechuminos K cathecumino Cb 17 secundum in ras. Vm2 18 cod. Kemigianus Maurinorum: et manus impositionem 21 sustentan*dq V huins uitae d alimur zbd 23 refectu Vm1 sed sicut in ras. Vm3 ergo] et LSPG, om. V autem b non efficit] n ad hoc ualeat s.l.m3V 24 inos K in nos C intrauit Km1 non s.l.m2K uudit GKm1 25 et om. KCb

ad aliam escam, quae non corrumpitur, nos dominus exhortatur, ita sanctificatio catechumeni, si non fuerit baptizatus, non ei ualeat ad intrandum regnum caelorum aut ad peccatorum remissionem. ac per hoc et illa sanctificatio, cuiuscumque modi sit, quam in filiis fidelium esse dixit apostolus, ad istam de baptismo et de peccati 5 origine uel remissione quaestionem omnino non pertinet. nam et coniuges infideles in coniugibus fidelibus sanctificari dicit eo ipso loco ita loquens: sanctificatur enim uir infidelis in uxore et sanctificatur mulier infidelis in fratre; alioquin filii uestri inmundi essent, nunc autem sancti sunt. non, 10 opinor, quisquam tam infideliter intellegit, quodlibet in his uerbis intellegat, ut ob hoc existimet etiam maritum non christianum, quia christiana fuerit uxor eius, neque iam baptizari oportere et ad peccatorum remissionem iam peruenisse et in regnum caelorum esse intraturum. quia sanctificatus dictus est in uxore. 15

XXVII. 43. Quisquis uero adhuc mouetur, quare baptizentur qui iam de baptizatis nascuntur, hoc breuiter accipiat. sicut generatio earnis peccati per unum Adam ad condemnationem trahit omnes qui eo modo generantur, sic regenerationis spiritus gratiae per unum Iesum Christum ad iustificationem uitae aeternae ducit omnes qui 20 eo modo praedestinati regenerantur. sacramentum autem baptismi profecto sacramentum regenerationis est. quocirca sicut homo, qui non uiixerit, mori non potest et qui mortuus non fuerit resurgere non potest, ita qui natus non fuerit renasci non potest. ex quo conficitur neminem in suo parente renasci potuisse non natum. oportet autem 25 ut, si natus fuerit, renascatur, quia nisi quis natus fuerit denuo, non potest uidere regnum dei. oportet igitur, ut sacramento regenerationis, ne sine illo male de hac uita exeat, etiam

1 cf. Ioh. 6, 27

8 I Cor. 7, 14

18 cf. Rom. 5, 18

22 cf. Tit. 3, 5

26 Ioh. 3, 3

1 exortatur *LVGK*   2 cathecumeni *Lm1S* eaticumini *P* catecumeni *V* catecumini *GK* catecumini *A* cathecumini *CMb* catholicumini *Lm2*   3 in regnum *d* ad] a *Lm1SVm1Gm1*   6 originale *Gm1* originē *M*   remissionem *CM* *S* infideles (i. s. *fin.* e) *S*   in uxore fideli (fidi s.l.m2) *V*   9 in fratre] in uiro fideli s.l.m2*V*   11 quotlibet *Km1*   12 non *exp.* *L*   13 neque enim *S* 14 iam] n̄ *SPG*, *exp.* *LV*, *om.* *b*   15 ductus *Vm1* datus *Gm1*   16 mouetur *L* baptizetur *Lan1SVCm1*   18 ad] in *b*   in omnes *L* ut omnes *SGm1* **omnis (e s. i m2) *V* homines *C*   19 generatio *zAMd*   20 dicit *Gm1*   21 praedestinati *VK*   generantur *Lm1*   26 renatus *z*   28 sine ullo *AC*

paruulus inbuatur; quod non fit nisi in remissione peccatorum. quod etiam ipso loco Christus ostendit, cum interrogatus quomodo possent ista fieri commemorauit quid Moyses fecerit in exaltatione serpentis. cum itaque per baptismi sacramentum morti Christi conformantur infantes, eos a serpentis morsu fatendum est liberari, si a christiana fidei regula nolumus aberrare. quem tamen morsum non in sua uita propria, sed in illo cui primitus inflictus est acceperunt.

44. Neque illud fallat, quod nec parenti post conuersionem obsunt propria peccata; *quanto enim magis*, inquiunt, *filio eius obesse non possunt!* sed qui hoc sentiunt non adtendunt, quia, sicut parenti per hoc quod spiritu renatus est propria peccata non obsunt, ita qui de illo natus est, nisi eo modo renascatur, quae a parente traeta sunt Oberunt, quia et innouati parentes non ex primitiis nouitatis, sed ex reliquis uetustatis carnaliter gignunt et filii ex parentum reliqua 15 uetustate toti uetusti in peccati carne propagati damnationem ueteri homini debitam sacramento spiritalis regenerationis et renouationis euadunt. illud namque praecipue propter quaestiones, quae de hac re motae sunt uel moueri adhuc possunt, adtendere ac meminisse debemus tantummodo peccatorum omnium plenam perfectamque 20 remissionem baptismio fieri, hominis uero ipsius qualitatem non totam continuo commutari, sed spiritales primitias in tene proficientibus de die in diem nouitate crescente commutare in se quod carnaliter uetus est, donec totum ita renouetur, ut animalis etiam infirmitas corporis ad firmitatem spiritalem incorruptionemque 25 perueniat.

1 cf. Marc. 1, 4. Act. 2, 33 3 cf. Ioh. 3, 14 9 Pelagiani 11 cf. Ioh. 3, 5
16 cf. Tit. 3, 5 19 cf. Col. 2, 13 22 cf. II Cor. 4, 16

def. S 1 in remiss.—116, 27 peccati om. *S*; cf. Praef. remissionem *ACd* remissione *cet.* 3 moyse *Lm1* exaltationes *Vm1* exaltationem *A* 4 conformatur *d* 7 in suauitate *Lm1Vm1PG* 8 quod] add. si *b* post conuersionē post confessionē *C* confessionem *KT* 9 absunt *Vm1* quanta *Ka.c.* 11 propria—est in *mg. m2 K* quide*L 14 fin ex] et *V* parentum (in *mg. 1* parentes) *V* 15 uetusti] uetustati *Km1* uetustate *M* 15 et in peccati *d* in *om. A* peccati (o s. i *m2*) *V* in carne *A* carnis (s s. i *m2*) *V* propeccati (propagati s. *m2*) *K* ueteris hominis *P* 16 deuitam *Lm1Vm1* deuita *P* spiritali z generationis *Vm1* 18 remotae *C* mota *M* 20 in baptismo *Vm2* 21 commutare (i s. e *m1*) *K* 24 ad infirmitatem *Vm1*

XXVIII. 45. Haec autem lex peccati, quod etiam peccatum appellat apostolus, cum dicit: non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad oboediendum desideriis eius, non sie manet in membris eorum, qui ex aqua et spiritu renati sunt, tamquam non sit eius facta remissio, ubi omnino plena et perfecta fit remissio peccatorum omnibus inimicitiis imperfectis, quibus separabamur a deo, sed manet in uetustate carnis tamquam superatum et peremptum, si non inlicitis consensionibus quodam modo reuiuescat et in regnum proprium dominationemque reuoetur. ab hac autem uetustate carnis, in qua est lex ista peccati uel peccatum iam remissum, usque adeo spiritus uita discernitur, in cuius nouitate baptizati per dei gratiam renascuntur, ut parum fuerit apostolo dicere tales non esse in peccato, nisi etiam diceret in ipsa carne illos non esse, antequam ex hac mortali uita emigrarent; qui enim in carne sunt, inquit, deo placere non possunt; uos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in uobis. uerum tamen sicut ipsa carne quamuis corruptibili bene utuntur qui membra eius ad opera bona conuertunt, in qua carne non sunt, quia non secundum eam sapiunt neque uiuunt, sicut denique etiam morte, quae primi peccati poena est, bene utuntur qui eam pro fratribus, pro fide, pro quacumque uera et sancta iustitia fortiter et patienter inpendunt, sic illa etiam lege peccati, quod iam remissum in uetustate carnis manet, bene utuntur coniugati fideles, qui ex eo quod sunt in Christi nouitate dominari sibi libidinem minime patiuntur, ex eo autem quod adhuc trahunt Adae uetustatem regenerandos in mortaliter filios mortaliter generant cum ea propagine peccati, qua illi qui renati sunt obnoxii non tenentur et qua illi qui

2 Rom. 6, 12   4 cf. Rom 7, 23. Ioh. 3, 5   6 cf. Eph. 2, 16   cf. Esai. 59, 2
 11 cf. Rom. 7, 6   14 Rom. 8, 8. 9

def. S   2 apostolus *in ras. m2V*   regnat *Vm1*   3 uero *Km1*   6 inimicis *A*
 7 separatum *K*   8 et *in ras. V*   peremptum *L*   inlicitis *Vm1*   reuiuscet
Vm2 Pm. rec. K Abd   9 dominationemquae *Lm1* dominationemqui *Vm1*   vocetur
VPG ac L hanc C   11 *spuKb*   nouitatem *z*   12 renasc *A*   fuerit *om. A*
 dicere] esset dicere *A*   13 illos *om. KCb*   14 uitę *Am1*   migrant *z ATbd*
 15 inquit sunt *b*   16 *alt. in om. V*   *di s.l. m2K*   17 *in ipsa A*   18 cor-
 uertunt *V* conuertunt (*uert. s.l.*) *Km2*   20 morte* *L*   mortem *VP*   23 utantur
Lm1V   qui coniugati *K*   24 qui *om. K*   minime *s.l. Km2 minus M*   25 Adae
 uetustatem] ad uetustatē *Kb*   regenerando *A*   27 a uoce qua (pr.) inc. *S*
 quia *Km2*   **nati *V*   qua] quia *Lm1S Vm1G Km1*

nascuntur renascendo soluuntur. quamdiu ergo manet lex concupiscentialis in membris. manente ipsa reatus eius soluitur; sed ei soluitur, qui sacramentum regenerationis accepit renouarique iam coepit. ex illa autem manente concupiscentiae uetustate quod nascitur renasei indiget, ut sanetur, quia parentes fideles et nati carnaliter et renati spiritualiter filios carnaliter genuerunt, filii uero antequam naseerentur, renasci quomodo potuerunt?

46. Nec mireris, quod dixi manente concupiscentialiter lege peccati reatum eius solui per gratiam sacramenti. sicut enim facta et 10 dicta et cogitata iniqua, quantum ad ipsos motus animi et corporis pertinet, iam praeterierunt et non sunt, eis tamen praeteritis et non iam existentibus reatus eorum manet, nisi peccatorum remissione soluatur, sic contra in hac non iam praeterita, sed adhuc manente lege concupiscentiae reatus eius soluitur et non erit, cum 15 fit in baptismo plena remissio peccatorum. denique si continuo consequatur ab hac uita emigratio, non erit omnino, quod obnoxium hominem teneat solutis omnibus quae tenebant. sicut ergo non est mirum praeteritorum factorum, cogitatorum atque dictorum reatum manere ante peccatorum remissionem, sic contra non debet esse 20 mirum manentis concupiscentiae reatum praeterire post peccatorum remissionem.

XXIX. 47. Quacum ita sint, ex quo per unum hominem peccatum intrauit in hunc mundum et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit usque in finem carnis huius generationis 25 et corruptibilis saeculi, cuius filii generant et generantur, nullo existente homine, de quo in hac uita constituto ueraciter diei possit, quod nullum habeat omnino peccatum excepto uno mediatore, qui

1 cf. Rom. 7, 23 22 cf. Rom. 5, 12 25 cf. Luc. 20, 34 27 cf. I Tim. 2, 5.
Rom. 5, 10

1 renascendos *SGm1* concupiscentialiter *Pd* 2 manente in *S* manete *Km1*
manente et *C* sed ei soluitur *om. V* 4 illo *SVPG* manente *Lm1* concupiscentia *AM* 5 qua *Vm1* 6 filios carn. gen. *om. M* carnale *Sm1*
9 dicta et facta *A* 11 pertinet et *Lm1* *SVPG* preterierunt *Lm1* praeteritierunt
(in mg. l p̄terier) *V* 12 non**V nondum *LSPG* iam non *M* non tum *d* 13 praeteritas *Km1* 14 eius *om. A* non erit cum *om. A* 16 uite(ae) migratio *LSG*
uitae migr. *V* uite emigratio *C* uitae migratione *M* uita migratio *b* 17 solutis—
teneant *om. z* est *om. Kb* 18 factorum atque dictorum (*om. cogit.*) *rb* dict.
fact. atque cog. *d* 22 ita *om. V* 24 usque s.l. *Am2* 25 existente *P*
27 mediatori *A*

nos creatori nostro per remissionem reconciliat peccatorum, idem ipse dominus noster hanc suam medellam nullis generis humani temporibus ante ultimum futurum adhuc iudicium denegauit eis, quos per certissimam praesentiam et iustissimam beneficentiam secum regnaturos in uitam praedestinavit aeternam. namque ante nativitatem 5 carnis infirmitatemque passionis et uirtutem resurrectionis suaे earum rerum futurarum fide eos qui tune fuerant informabat ad hereditatem salutis aeternae, quarum rerum praesentium fide informauit eos, qui cum gererentur aderant atque in pleri predicta cernebant, quarum etiam praeteritarum fide qui postea fuerunt et nos ipsos et 10 qui deinde futuri sunt informare non cessat. una ergo fides est, quae omnes saluos facit, qui ex carnali generatione in spiritalem renascentia saluantur, terminata in eo, qui uenit pro nobis iudicari et mori, iudex uiuorum et mortuorum. sed huius unius fidei pro significationis oportunitate per uaria tempora sacramenta uariata sunt. 15

48. Idem ipse itaque saluator est paruolorum atque maiorum, de quo dixerunt angeli: natus est uobis hodie saluator et de quo dictum est ad uirginem Mariam: uocabis nomen eius Iesum; ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum, ubi aperte demonstratum est eum hoc nomine, quo appellatus est 20 Iesus, propter salutem quam nobis tribuit nominari; Iesus quippe latine saluator est. quis est igitur qui audeat dicere dominum Christum tantum maioribus. non etiam paruolis esse Iesum? qui uenit in similitudine carnis peccati, ut euacuaret corpus peccati, in quo in-

11 cf. Luc. 8, 48   12 cf. Ioh. 3, 5

17 Luc. 2, 11

18 Matth. 1, 21

23 cf. Rom. 8, 3   24 cf. Rom. 6, 6

1 rec. per rem. b   2 medellam *Lm2Vm2PKA*   nullius generis b
 4 praesentiam *KA*   iustissimam] futuram *zd*   beneficentiam *z*   regeneraturos *A*   5 ita ante *V*   7 fidem *Lm1SVm1* fides *Vm2*   in eos *G*   in-
 formabat *A*   8 quarum] tāquā (tā s.l.m2)V   fidem *P* uitae *V*   9 gene-
 rerentur *Lm1* adderant *Vm1*   10 praeterit.] add. rerum *KCb*   fidem *P, om. Kb*
 qui s.l.m2V fuerunt exp. *V*   12 regeneratione *K*   in spirituali *A* spiritualiter *z*
 spiritualiter *M* renascendo saluantur] renascuntur *zd, b in mg.*   13 iudicare *Km1A*
 14 significationibus *Vm1*   15 oportunitate *Lm1*   17 nobis *Km1*   18 est *om. A*
 Iesum] emmanuel *M*   20 quod appellatur *K* quod (quo *A*) appellatus (*om. est*) *AC*
 quo appellatur *Mb*   22 quis] qui *z*   igitur] quippe *z*   22 audet *G a.c.*
 dicere *om. K*   23 paruolis *L*   24 similitudinem *A*

furuissimo nulli usui congruis uel idoneis infantilibus membris anima rationalis miserabili ignorantia praegrauatur. quam plane ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo uerbum caro factum est, ut habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem
 5 in Christo paruulo fuerim suspicatus, quam uidemus in paruulis. per hanc enim etiam, cum motibus inrationabilibus perturbantur, nulla ratione, nullo imperio, sed dolore aliquando uel doloris terrore cohinentur, ut omnino uideas illius inobedientiae filios, quae mouetur in membris repugnans legi mentis nec, cum uult ratio, conquiescit;
 10 uerum et ipsa saepe uel dolore corporis tamquam uapulando conpeccitur uel pauescendo uel tali aliquo animi motu non tamen uoluntate praeccipiente conprimitur. sed quia erat in eo similitudo carnis peccati, mutationes actatum perpeti uoluit ab ipsa exorsus infantia, ut ad mortem uideatur etiam senescendo illa caro peruenire potuisse, nisi
 15 iuuenis fuisse occisus. quae tamen mors in carne peccati inobedientiae debita redditur, in similitudine autem carnis peccati oboedientiae uoluntate suscepta est. ad eam quippe iturus eamque passurus hoc ait: ecce uenit princeps mundi huius et in me nihil inueniet; sed ut sciant omnes, quia uoluntatem patris
 20 mei facio. surgite, eamus hinc. his dictis perrexit ad indebitam mortem factus oboediens usque ad mortem.

XXX. 49. Quapropter illi qui dicunt: *si primi hominis peccato factum est, ut moreremur, Christi aduentu fieret, ut credentes in eum non moreremur*, et addunt quasi rationem dicentes: *neque enim praeuaricatoris transgressio plus nobis nocuit, quam incarnatio uel redemptio*

3 cf. Ioh. 1, 14   9 cf. Rom. 7, 23   18 Ioh. 14, 30. 31   21 cf. Phil. 2, 8
 22 Pelagiani

1 nulli (*s.l.m2lo*)V infantibus *Lm1SVm1PGm1AC* 2 pregrabatur *SVm1Gm1*
 praegrauatur *Km1* 3 *pr. in s.l.L, om. SVm1PGm1* 4 *ut] et Km1* inhabitat
KCb ne *SVm1PG* 5 *suspicatos Lm1SVm1Gm1* paruolis *Lm1*
 6 cōmotibus (*om. cum*)A mortibus *Lm1* monitibus *M* irrōnalibus *b* 9 nec *om. V*
 11 motū A 12 quaerat *Km1* in eo erat *bd* 13 uolunt (*i.s. n.*)A 14 uideatur
 (*uideat C*) etiam *KACbd* et. uid. *cet.* senescente (*te in ras.m2*)V 15 non inobedientiae *Lm1SVm1PG* inobeditiae *Km1* 16 dedita *Vm1Km1 de uita A*
 17 *hoc eras. V* 18 *ait] erat V* 19 uoluntate *LS* 21 factus—mortem *om. A*
 23 moriremur *Vm2* aduentum *Lm1Cm1* 24 moremur *Lm1* moriremur
Vm2Pm1 morerentur *Km1* puaricatores *Vm1* 25 redemptio *L*

profuit saluatoris, cur non potius hoc attendunt, hoc audiunt, hoc sine disceptatione credunt, quod apostolus sine ambiguitate locutus est: quia per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum. sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes uiuificabuntur? neque enim aliunde quam de corporis resurrectione dicebat. omnium ergo corporis mortem factam per unum hominem dixit et omnium corporis resurrectionem in uitam aeternam per unum Christum futuram esse promisit. quomodo ergo 'plus nobis nocuit ille peccando, quam iste profuit redimendo', cum per illius peccatum temporaliter moriamur, 10 per istius autem redemptionem non ad temporalem uitam, sed ad perpetuam resurgamus? nostrum ergo corpus mortuum est propter peccatum, Christi autem corpus solum mortuum est sine peccato, ut fuso sanguine sine culpa omnium culparum chirographa delerentur, quibus debitores, qui in eum credunt, a diabolo antea tenebantur. ideo: 15 hic est sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

XXXI. 50. Poterat autem etiam hoc donare credentibus, ut nec istius experirentur corporis mortem; sed si hoc fecisset, carni quae-dam felicitas adderetur, minueretur autem fidei fortitudo. sic enim 20 homines mortem istam timent, ut non ob aliud felices dicarent esse Christianos, nisi quod mori omnino non possent, ac per hoc nemo propter illam uitam, quae post istam mortem beata futura est, per uirtutem etiam contemnendae ipsius mortis ad Christi gratiam festinaret, sed propter remouendam mortis molestiam delicatus crede- 25 retur in Christum. plus ergo gratiae praestitit, plus fidelibus suis sine dubitatione donauit. quid enim magnum erat uidendo non mori eos, qui crederent, credere se non moriturum? quanto est maius,

3 I Cor. 15, 21. 22

14 cf. Col. 2, 14

16 Matth. 26, 28

1 fuit *La.c.SVG* attendunt hoc *A* 2 sine dubitatione *KCbd* n̄ eridunt *A* loquutus *SV* 6 resurrectionem *Lm1C* 8 in *s.l.m2K* aeternam *om.A* 9 ergo *om.A* nobis *om.A* 11 autem] tam *A* redemtionem *L* 12 est] *add.* et *Kb* 13 est] *add.* et *Kb* effuso *A* 14 cyrographa *L* cirografo *SVM* cyrografo *PAC* cirographa *K* chirografo *G* 15 a *om.AM* ideo] et ideo *zd* et ideo *ait b* 16 est] *add.* inquit *s.l.m2L* *ait Vd* effudetur *V* 17 remissione *LVAM* 18 etiam in *ras.* *Am2* 20 felicitas *Gp.c.* munueretur *Km1* si *Km1* 21 esse dicenter *K* 24 mortis molestiam *L* mortis—remouendam in *mg.m2A* 25 renouenda *Km1* semouenda *M* 27 erit *V* 28 credere *om.A* morituros *Gm2A* moriturus *M* quoant *Lm1* maior *V*

quanto fortius, quanto laudabilius ita credere, ut se speret moriturus sine fine uictorum! denique hoc quibusdam in fine largietur, ut mortem istam repentina commutatione non sentiant, sed simul eum resurgentibus rapiantur in nubibus in obuiam Christo in aera et sic 5 semper cum domino uiuant. et reete illis, quia non erunt iam posteri, qui propter hoc credunt non sperando quod non uident, sed amando quod uident. quae fides est eneruis et debilis nec fides omnino dicens, quando quidem fides ita definita est: fides est sperantium substantia, conniectio rerum quae non uidentur. unde 10 etiam in eadem, ubi et hoc scriptum est, ad Hebreos epistola, cum consequenter enumerasset quosdam, qui deo fide placuerunt: secundum fidem, inquit, mortui sunt hi omnes, cum non accepissent promissiones, sed longe eas uidentes et salutantes et confitentes, quia hospites et peregrini sunt 15 super terram. et paulo post eandem fidei laudem ita conclusit: et omnes, inquit, testimonium consecuti per fidem non tulerunt promissiones dei; pro nobis enim meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur. haec laus fidei non esset nec omnino, ut iam dixi, fides esset, si homines in cre- 20 dendo praemia uisibilia sequerentur, hoc est, si fidelibus merces immortalitatis in hoc saeculo redderetur.

51. Hinc et ipse dominus mori uoluit, ut, quemadmodum de illo scriptum est, per mortem euacuaret eum qui potestate m habebat mortis, id est diabolum, et liberaret eos 25 qui timore mortis per totam uitam rei erant seruitus. hoc testimonio satis etiam illud monstratur et mortem istam corporis principe atque auctore diabolo, hoc est ex peccato, accidisse, quod

2 cf. Retract. et Epist. ad Mercatorem (193) CSEL LVII   3 cf. I Thess. 4, 16
8 Hebr. 11, 1   11 Hebr. 11, 13   16 Hebr. 11, 39. 40   22 Hebr. 2, 14. 15

1 moriturū *A*   3 repentinā *Km1C*   4 in med. om. *LSPGm1Km2ACMTbd*
6 credant *Lm2*   7 deuilis *Vm1Gm1* debiles *Km1* omnino *om. A*   8 sperantium
(in mg. al sperandarum)b   9 conuinctio *Lm1SP* coniunctio *V* et conuictio *A*
uidetur *ACm1M*   10 scribtum *Lm1*   hacbreos *S* ebreos *K* hebraeos *Abd*
epistula *S* aeepistola *K*   cum *om. V*   11 sequenter *A*   quodam *Vm1*
sec. fidem dū fidem inquit *V*   12 hi *s.l.m2L* hii *GK*   homines *Lm1S*
homines *G* mortui *s.V*   13 promissione *Km1*   14 ospites *VKm1Cm1*   15 ita
om. K   16 testimonium *Vm1*   consequuti *SVG*   17 pro nobis] per fidem *K*
22 noluit *Lm1SVm1Gm1*   25 timorē *A*

ille persuasit; neque enim ob aliud potestatem habere mortis uerisimile diceretur. unde ille qui sine ullo peccato uel originali uel proprio moriebatur dixit, quod paulo ante commemorauit: ecce ueniet princeps mundi, — id est diabolus, qui potestatem habet mortis — et in me nihil inueniet, id est peccati, propter quod homines 5 mori fecit. et quasi diceretur ei: ‘quare ergo moreris?’ sed ut sciant omnes, inquit, quia uoluntatem patris mei facio, surgite, eamus hinc, id est, ‘ut moriar non habens mortis causam de peccato sub auctore peccati, sed de oboedientiae iustitia factus oboediens usque ad mortem’. et hoc ergo illo testimonio demonstratum est et, 10 quod timorem mortis fideles uineant, ad agonem ipsius fidei pertinere, qui profecto defuisset, si mox esset credentes immortalitas consecuta.

XXXII. 52. Quamuis itaque multa dominus uisibilia miracula fecerit, unde ipsa fides uelut quibusdam primordiis lactescens germinaret et in suum robur ex illa teneritudine coalesceret — tanto 15 est enim fortior, quanto magis iam ista non quaerit —, tamen illud, quod promissum speramus, inuisibiliter uoluit expectari, ut iustus ex fide uiueret, in tantum ut nee ipse qui die tertio resurrexit inter homines esse uoluerit, sed eis demonstrato in sua carne resurrectionis exemplo, quos huius rei testes habere dignatus est, in caelum ascenderit illorum quoque se oculis auferens nihilque tale cuiusquam eorum carni iam tribuens, quale in carne propria demonstrauerat, ut et ipsi ex fide uiuerent eiusque uictoriae, in qua ex fide uiuitur, praemium, quod post erit uisibile, nunc interim per patientiam inuisibiliter expectarent. ad hunc intellectum credo etiam illud esse referendum, quod ait de sancto spiritu: non potest ipse uenire, nisi ego abiero. hoc enim erat dicere: ‘non poteritis iuste uiuere ex fide, quod de meo dono, id est de sancto spiritu, habebitis, nisi

3 Ioh. 14, 30. 31 9 cf. Phil. 2, 8 17 cf. Rom. 1, 17 20 cf. Marc. 16, 7.
Luc. 24, 48 26 Ioh. 16, 7

3 morieba*tur <i>L</i>	4 diabolos <i>Vm1</i>	habebat <i>zd</i>	5 quod <i>om. V</i>
7 inquit <i>om. z</i>	9 actore <i>K</i>	obedientia et iust. <i>zMTbd</i>	10 <i>fin. et eras. L</i>
11 timore <i>Lm1SVGm1</i>	12 inmortalitatis <i>Km1</i>	consequuta <i>SVG</i>	13 multa
<i>om. S</i>	14 ipse <i>Lm1</i>	<i>quisbusdam Lm1</i>	<i>lactentibus KAM</i> <i>latescentibus C</i>
lactentibus <i>b</i>	15 conualesceret <i>T</i>	16 enī in <i>mg. add. Km2</i>	17 expectare <i>Lm1</i>
19 suo <i>SVm1PGm1</i>	21 auferans <i>Lm1SGm1</i>	cuiusque <i>P</i>	22 quale* <i>V</i>
24 <u>post erit] poterit <i>Km1</i> poterant (s.l. l n̄) <i>Km2</i></u>	postea erit <i>zTbd</i>		25 esset <i>A</i>
26 sco de spiritu <i>KG</i> de spū sco <i>PAbd</i>			

a uestris oculis hoe quod intuemini abstulero, ut spiritualiter cor uestrum inuisibilia eredendo proficiat'. hanc ex fide iustitiam identidem loquens de spiritu sancto ita commendat: ille, inquit, arguet mundum de peccato, de iustitia, de iudicio: de peccato qui dem, quia non crediderunt in me, de iustitia, quia ad patrem uado et iam non uidebitis me. quae est ista iustitia, qua eum non uiderent, nisi ut iustus ex fide uiueret et non respicientes quae uidetur, sed quae non uidetur spiritu ex fide spem iustitiae expectaremus?

10 XXXIII. 53. Qui autem dicunt: *si peccato mors ista corporis accidisset, non utique post remissionem peccatorum, quam redemptor nobis tribuit, moreremur*, non intellegunt quomodo res, quarum reatum, ne post hanc uitam obsint, deus soluit, tamen eas ad certamen fidei sinit manere, ut per illas erudiantur et exerceantur proficientes 15 in agone iustitiae. posset enim et alius hoc non intellegens dicere: 'si propter peccatum dixit deus homini: in sudore uultus tui edes panem tuum, et spinas et tribulos pariet tibi terra, quare et post remissionem peccatorum labor hie permanet et haec dura et aspera parit etiam terra fidelium? item si propter peccatum 20 mulieri dictum est: in gemitu paries, eur etiam post peccatorum remissionem feminae fideles eosdem dolores in parturiendo patiuntur?' et tamen constat propter peccatum, quod admirerant, illos a deo primos homines haec audisse atque meruisse nec resistit his uerbis diuini libri, quae posui de labore hominis et de parturitione mulieris, 25 nisi qui prorsus alienus a fide catholica eisdem litteris aduersatur.

XXXIV. 54. Verum quia et tales non desunt, quemadmodum eis hac quaestione proposita respondemus dicentes ante remissionem esse illa supplicia peccatorum, post remissionem autem certamina

2 cf. Phil. 3, 9   3 Ioh. 16, 8—10   7 cf. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11

10 Pelagiani   16 Gen. 3, 19. 18   20 Gen. 3, 16

1 a om.z   2 idemtidem LmIV   4 et de iustitia A   et de iudicio AMbd .

5 credunt LmI crererint (ri s.l.) Am2   6 nouidebitis K fin. qu*a S   7 uiderunt z

10 ita LmISVm1PGm1   11 accedisset A   redemtor LC   12 quorum Km1

13 eos LmISVm1PGKm1   14 sinit Gp.c.   17 terra pariet tibi zA   18 pecca-

torum om.z ATd   hic om. A   19 paret A   20 dic. est mul. KCbd   mulieris A

21 femineae Lm1Km2s.l.   22 et] nec LmISVPG amiserant Km1 ammisserant

Lm1C   25 nisi—litteris om.z   27 hanc S hęc C   28 certamini Km1

exercitationesque iustorum, ita et illis, quos de morte corporis similiter mouet, respondere debemus, ut eam et peccato accidisse fateamur et post peccatorum remissionem, ut magnus timor eius a proficientibus supereretur, ad certamen nobis relictam esse non dedignemur. si enim parua uirtus esset fidei, quae per dilectionem operatur, mortis 5 metum uincere non esset tanta martyrum gloria nec dominus diceret: maiorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. quod in epistola sua Iohannes ita dicit: sicut ille animam suam pro nobis posuit, sic et nos debemus animam pro fratribus ponere. nequaquam 10 igitur in morte pro iustitia subeunda uel contempnenda laudaretur praecipua patientia, si mortis non esset magna multumque dura molestia. cuius timorem qui uincit ex fide, magnam ipsius fidei comparat gloriam iustumque mercedem. unde mirandum non est et mortem corporis non fuisse euenturam homini, nisi praecessisset peccatum, cuius etiam talis poena consequeretur, et post remissionem peccatorum eam fidelibus euenire, ut in eius timore uincendo exerceatur fortitudo iustitiae.

55. Caro enim, quae primo facta est, non erat caro peccati, in qua noluit homo inter delicias paradisi seruare iustitiam. unde statuit 20 deus, ut post eius peccatum propagata caro peccati ad recipiendam iustitiam laboribus et molestis niteretur. propter hoc etiam de paradyso dimissus Adam contra Edem habitauit, id est contra sedem deliciarum, ut significaret quod in laboribus, qui sunt deliciis contrarii, erudienda esset caro peccati, quae in deliciis oboedientiam non 25

5 cf. Gal. 5, 6   7 Ioh. 15, 13   9 I Ioh. 3, 16   10 cf. Eugippii Exc.
CSEL IX 1072—1075   23 cf. Gen. 3, 23

2 peccata Km1b de peccato T accedisse V 3 a] acT 4 denegemus Gm2
 5 erat V operatur mortis: metum sqq.b 6 esset] posse Lm1SVPGm1 posset Gm2
 dicere Km1 7 maiore S maiora Vm1 caritate LSG 8 ponat quis (quis
 s.l.m3)G 9 ille pro nobis an. suam posuit PM sicut Lm1 10 animas bd
 a uoc. nequaquam inc.Eug. 11 morte P subeunde Lm1 13 timor est P
 uicit Lm1 15 uenturam LSVPm praecepsisset Lm1Sm1 16 et]ut VA
 17 peccatore Km1 eam] etiam T cum fidelius K exercetur Lm1SVm1G
 exerceretur Pd 18 iustiae V 19 in—caro peccati om.z 22 iustitia V laboris
 Lm1SVPG modestiis V eniteretur d 23 electus KCb demissus A eden*LP
 eden SVGKbd aedē MA habitabit Lm1 id est qui S 24 contrari Km1
 25 peccato Vm1 quae—peccati in mg.Lm2A deliciis Vm1 dilicis A

seruauit, antequam esset caro peccati. sicut ergo illi primi homines postea iuste uiuendo—unde merito creduntur per domini sanguinem ab extremo supplicio liberati—non tamen in illa uita meruerunt ad paradisum reuocari, sic et caro peccati, etiam si remissis peccatis homo in ea iuste uixerit, non continuo meretur eam mortem non perpetui, quam traxit de propagine peccati.

56. Tale aliquid nobis insinuatum est de patriarcha Dauid in libro Regnorum, ad quem propheta cum missus esset eique propter peccatum, quod admiserat, euentura mala ex iracundia dei comminaretur, confessione peccati ueniam meruit respondente propheta, quod illud ei flagitium facinusque remissum sit; et tamen consecuta sunt quae deus fuerat comminatus, ut sic humiliaretur a filio. quare et hic non dicitur: ‘si deus propter peccatum illud fuerat comminatus, cur dimisso peccato quod erat minatus inpleuit?’ nisi quia rectissime, 15 si dictum fuerit, respondebitur remissionem illam peccati factam, ne homo a percipienda uita impeditur aeterna, subsecutum uero illius comminationis effectum, ut pietas hominis in illa humilitate exerceretur atque probaretur? sic et mortem corporis et propter peccatum deus homini inflxit et post peccatorum remissionem propter 20 exercendam iustitiam non ademit.

XXXV. 57. Teneamus ergo indeclinabilem fidei confessionem. solus unus est qui sine peccato natus est in similitudine earnis peccati, sine peccato uixit inter aliena peccata, sine peccato mortuus est propter nostra peccata. non declinemus in dexteram aut sinistram; in 25 dexteram enim declinare est se ipsum decipere dicendo se esse sine peccato, in sinistram autem per nescio quam peruersam et prauam

10 cf. II Regn. 12, 13   24 cf. Prou. 4, 27

1 seruabit <i>A</i>	3 liberari <i>AM</i>	in <i>om. Eug.</i>	4 ad] id <i>A</i>	para-
dysum <i>VG</i>	etiam si (<i>si in mg.</i>) <i>P</i>	5 iuste <i>Kp.c.</i>	meremur <i>Eugippii V</i>	-dysum <i>VG</i>
7 no * bis peccatum insinuatū (t ex nd) <i>Lm2</i>		8 cōmissus (<i>om. cum</i>) <i>A</i>	9 ami-	
serat <i>Km1</i>	ammiserat <i>C</i>	11 illud <i>om.zd</i>	sit] est <i>K</i>	
<i>Eugippii V</i>	12 ut—comminatus <i>om. V</i>	ut—filio <i>om. T</i>	humiliatur <i>Km1</i>	
13 non <i>om. A</i>	14 quor <i>LSV</i> quor <i>G</i>	demisso <i>Gm1</i>	15 sic <i>Lm1SV</i> ,	
<i>om. AEug. V</i>	16 subsequutū <i>S</i>	subsecutā <i>A</i>	17 effectā <i>A</i> exemplum <i>Eug.</i>	
impietas <i>A</i>	18 prouaretur <i>SV</i>	et alt. <i>om. Ab</i>	21 fidei indeclinabilem con-	
24 dextram <i>LSm1PGMd</i> dextram <i>V</i>			fessionem <i>Eug.</i>	
dextram <i>LPM</i> dextera <i>C</i>	26 in sinistra <i>SVPGCEug. V</i>		peccato] peccata <i>V</i>	
			25 dextra <i>SVG</i>	
			26 in sinistra <i>SVPGCEug. V</i>	et] atque <i>KCb</i>

securitatem se tamquam impune dare peccatis. uias enim, quae a dextris sunt, non est dominus, qui solus sine peccato est et nostra potest delere peccata; peruersae autem sunt, quae a sinistris, amicitiae cum peccatis. tales etiam illi uiginti annorum adulescentuli figuram noui populi praemiserunt, qui in terram promissionis intrarunt, qui nec in dextram nec in sinistram dieti sunt declinasse. non enim et uiginti annorum aetas comparanda est innocentiae parvolorum, sed, ni fallor, hic numerus mysticum aliquid adumbrat et resonat. uestus enim testamentum in quinque Moysi libris excellit, nouum autem quattuor euangeliorum auctoritate praefulget, qui numeri per se multiplicati ad uicenarium perueniunt; quartus enim quini uel quinquiens quaterni uiginti sunt. talis populus, ut praedixi, eruditus in regno caelorum per duo testamenta, uestus et nouum, non declinans in dextram superba praesumptione iustitiae neque in sinistram secura dilectione peccati in terram illius promissionis intrabit, ubi iam peccata ulterius nec nobis donanda optemus nec in nobis punienda timeamus ab illo redemptore liberati, qui non uenundatus sub peccato redemit Israhel ab omnibus iniurietibus eius siue propria cuiusquam uita commissis siue originaliter tractis.

XXXVI 58. Non enim parum scripturarum diuinorum aueritati ueritatique cesserunt, qui, etsi noluerunt litteris suis aperte exprimere parvulis remissionem necessariam peccatorum, redemptionem tamen eis opus esse confessi sunt. alio quippe uerbo, etiam

1 Prou. 4, 27 4 cf. Num. 14, 29 sqq. 6 cf. Ios. 23, 6 17 cf. Rom. 7, 14

1 securitate A tamquam *m3 s. exp. nāq: V* inpone *Lm1 Sm1 Vm1 Gm1*
 2 ad K qui*solus *Lm2* 3 peruersa *Vm1* 4 sinistris] *add. sunt b* 5 adolescentuli *Pm1 Gm2r* 6 dexteram *Gm1 ACdEug.* 7 enim et] enim e *Lm1*
Sm1 Gm1 enim hee *Lm2 Vm2* enim *PGm2d* enim ea *b* 8 nisi *Lm1 PGm2A*
numerum Lm1 mysticum *zA* 10 quatuor *VCM* euangeliorum
(in mg. al euangelistarum) b 11 uicenarium *AMbEug.* uicena K uicenum cel.
 peruerterunt *z* 12 quinques *Vm2 Gm2r Eug.* 13 in regno eruditus *P* 14 in] ad A
 dexteram *Gm1 KCbd* 15 delectatione *Pbd* in terra V inter M illius *om. z CTd*
 promissiones M 16 intrant *z* intrauit *AMEug. V* ibi *Gm1* optamus *Eug.*
 17 teneamus A timemus *Eug.* redemptore L uenumdatus AM 18 peccatore A
 redimit *LSVG* demittit A 20 scripturarum *om. z* paginarum *Td, b in mg.*
post diuin. add. m2s.l. litterarū L 21 censes *s. cesser m3G* noluerint AM
 22 parvulis suis K redemtione *LEug.* 23 eis s.l.m2V necesse esse
(in mg. al opus) b

ipso de christiana eruditione deprompto, nihil aliud omnino dixerunt.
nec dubitandum est eis qui diuina scripta fideliter legunt, fideliter
audiunt, fideliter tenent, quod ab illa carne, quae prius uoluntate
peccati facta est caro peccati, deinceps per successionem transeunte
5 in omnes transcriptione iniquitatis et mortis caro sit propagata peccati
excepta una similitudine carnis peccati, quae tamen non esset, nisi
esset caro peccati.

59. De anima uero, utrum et ipsa eodem modo propagata reatu,
qui ei dimittatur, obstricta sit—neque enim possumus dicere solam
10 carnem paruuli, non etiam animam indigere saluatoris et redemptoris
auxilio alienamque ab ea esse gratiarum actione, quae in Psalmis
est, ubi legimus et dicimus: benedic, anima mea, dominum et
noli obliuisci omnes retributiones eius, qui propitius
fit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languo-
15 res tuos, qui redimit de corruptione uitam tuam —, an
etiam non propagata eo ipso, quo carni peccati agrauanda miscetur,
iam ipsius peccati remissione et sua redemptione opus habeat, deo per
summam praescientiam iudicante, qui paruorum ab isto reatu non
merentur absolui, etiam qui nondum nati nihil alicubi propria sua
20 uita egerunt uel boni uel mali, et quomodo deus, etiam si non de tra-
duce animas creat, non sit tamen auctor reatus eiusdem, propter
quem redemptio sacramenti necessaria est animae paruuli, magna
quaestio est aliamque disputationem desiderat, eo tamen, quantum

12 Ps. 102, 2—4   19 cf. Rom. 9, 11

1 ipsi <i>Vm2</i>	christiaue <i>K</i>	deprom* <i>tto(i eras.) L</i>	deprompto <i>SVGC</i>
2 dibilitandum <i>V</i>	esse <i>zb</i>	his <i>zMTbd</i>	diuinā scripturā <i>VA</i>
scriptura <i>M</i>	diuinā scripturas <i>b</i>	3 illo <i>SVm1Pm1G</i>	uoluptate <i>z,b (in mg. ai</i>
uoluntate) 5 transcriptione* <i>K</i>	transcriptiones <i>A</i>	prosriptione <i>zbd</i>	iniqui-
tatis (<i>in mg. al peccati</i>) <i>b</i>	6 excepto <i>KC</i>	7 et caro <i>Lm2d</i>	8 eodem
modo et ipsa <i>KC</i>	9 carnem solam <i>A</i>	10 paruoli <i>Lm1</i>	redemptris
(ris <i>in ras. m2; in mg. m2 l redētoris</i>) <i>V</i>	redektris <i>LEug.</i>	11 esse ab ea <i>zAT</i>	
actionē <i>Km1C</i>	12 dnō <i>V</i>	13 retributionis <i>Gm1</i>	14 fit] fuit <i>b</i>
12 dnō <i>V</i>	13 retributionis <i>Gm1</i>	14 fit] fuit <i>b</i>	langores
<i>L Eug.</i> 15 redemit <i>VPGm1Km1Ab</i>	15 redimat <i>Eug.</i>	16 quod <i>Eug.</i>	<i>L Eug.</i> 17 redemtione
(p s. m <i>m1L</i>)	18 p̄s̄entia (scientia s. <i>m2</i>) <i>K</i>	18 p̄s̄entia <i>A</i>	(p s. m) <i>L</i>
19 nihil <i>in ras. m2V</i>			
20 *egerunt <i>L</i>	20 *egerunt <i>L</i>	20 *egerunt <i>L</i>	20 *egerunt <i>L</i>
peregerunt <i>Cb</i>	peregerunt <i>Cb</i>	peregerunt <i>Cb</i>	peregerunt <i>Cb</i>
trauci <i>Vm1</i>	trauci <i>Vm1</i>	trauci <i>Vm1</i>	trauci <i>Vm1</i>
21 reatus auctor <i>KC</i>			
actor <i>Lm1</i>	actor <i>Lm1</i>	actor <i>Lm1</i>	actor <i>Lm1</i>
reatur <i>Vm1</i>	reatur <i>Vm1</i>	reatur <i>Vm1</i>	reatur <i>Vm1</i>
22 redemptio (p s. m) <i>L</i>			
arūnē <i>Lm1</i> arum q̄ <i>S</i> anmē <i>V</i> ēruninę <i>P</i> harum. e (h s. l.) <i>G</i> et animae <i>d</i>	arūnē <i>Lm1</i> arum q̄ <i>S</i> anmē <i>V</i> ēruninę <i>P</i> harum. e (h s. l.) <i>G</i> et animae <i>d</i>	arūnē <i>Lm1</i> arum q̄ <i>S</i> anmē <i>V</i> ēruninę <i>P</i> harum. e (h s. l.) <i>G</i> et animae <i>d</i>	arūnē <i>Lm1</i> arum q̄ <i>S</i> anmē <i>V</i> ēruninę <i>P</i> harum. e (h s. l.) <i>G</i> et animae <i>d</i>
paruulis <i>K</i>	paruulis <i>K</i>	paruulis <i>K</i>	paruulis <i>K</i>
23 est <i>om. K</i>			

arbitror, moderamine temperatam, ut magis inquisitio cauta laudetur quam praecepsita reprehendatur assertio. ubi enim de re obseu-
rissima disputatur non adiuuantibus diuinorum auctoritatum certis
clarisque documentis, cohære se debet humana praesumptio nihil
faciens in partem alteram declinando. etsi enim quodlibet horum, 5
quemadmodum demonstrari et explicari possit, ignorem, illud tamen
credo, quod etiam hinc diuinorum eloquiorum clarissima auctoritas
esset, si homo id sine dispendio missae salutis ignorare non posset.
habes elaboratum — utinam tam commodum quam prolixum! — pro
meis uiribus opus, cuius prolixitatem fortasse defenderem, nisi id uere- 10
rer facere defendendo prolixius.

LIBER TERTIVS.

Carissimo filio Marellino Augustinus episcopus,
seruus Christi seruorumque Christi, in domino salutem.

I. 1. De quaestionibus, quas mihi proposueras ut ad te aliquid 15
scriberem aduersus eos qui dicunt Adam, etiamsi non peccasset,
fuisse moriturum nec ex eius peccato quicquam ad eius posteros pro-
pagando transisse maxime propter baptismum paruulorum, quem
more piissimo atque materno uniuersa frequentat ecclesia, et quod
in hae uita sint, fuerint futurique sint filii hominum nullum haben- 20
tes omnino peccatum, iam duos prolixos absolveram libros. quibus

1 temperatū *Pm1* temperata *V* 2 quā (ā s. ras.) *Lm2* assertia *Vm1* 3 au-
toritatu *C* scripturarum *zd, b in mg.* 4 debat *Km1* praesumptio *V* 7 hunc *Gm1*
hic *C* 8 id] illud *b* possit *K* 9 habere laboratum (elab. *V*) *Lm1SVm1PG*
habet se laboratū *Km1* plixum *V* 10 uiribus meis *K* illud *b* 11 prolixus
Vm1Gm1 prolixitate *M* Explicit liber secundus *sci* augustini episcopi ad mar-
cellinum. Incip̄ tertius *LSG* Explicit lib̄ II Incipit liber tercius (*litt. unc.*) *V* Finit
liber secundus de perfectione iustitiae. Incip̄ epystola de causa baptismi paru-
ulorum *K* Explicit lib̄ sed *sci* augustini de bapt̄ paruulorum. Incipit liber tertius
eisdem *A* Explicit lib̄ II *sci* agustini epi ad marcellinū. Incipit liber tertius
(*litt. mai.*) *P* Finit lib̄ II Incip̄ lib̄ III *M* Per Leo I. Per Finum. liber II.
Incipit epystola de causa baptismi paruulorum (*litt. unc.*) *C*

13 karissimo *V* agustinus *VP* 16 discr̄berem *A* 17 ne *Km1*
peccato (o ex ū) *V* qquā *Gm1* quidquam *Md* 18 transisset *A* bapt̄ismos
Lm1SGm1 bapt̄ismū (ū in ras.) *V* 19 frequenter *Lm1SPG* frequentat (tat
in ras.) *V* quid *b* 20 pr. sint om. z; cf. pag. 71, 16 futuri quae *S* nullū s.l.m? *G*
21 lib*ros *K*

mihi uisus sum non quidem omnibus omnium occurrisse in hac causa motibus animorum, quod uel a me uel a quoquam utrum fieri possit ignoror, immo fieri non posse non dubito, sed tamen egiſſe aliquid, quo de his rebus a maioribus traditae fidei defensores contra nouitates eorum qui aliter sentiunt non inermes usquequaque conſisterent. uerum post pauſiſſimos dies legi Pelagii quaedam ſcripta, ſaneti uiri, ut audio, et non paruo prouectu Christiani, quae in Pauli apostoli epiftolas expositioſes breuiſſimas conſinerent, atque ibi conperii, cum ad illum ueniuſet locum, ubi dieit apostolus per unum hominem peccatum intrasse in mundum et per peccatum mortem atque ita in omnes homines pertransiſſe, quandam eorum argumentationem qui negant paruulos peccatum originale gestare, quam, faſteor, in illis tam longis uoluminibus meis non refelli, quia in mentem mihi omnino non uenerat quemquam posſe talia cogitare uel dicere.

15 quapropter quoniam illi operi, quod iam certo fine concluſeram, nihil addere uolui, et ipsam eisdem uerbis quibus eam legi et quid mihi contra uideatur huic epiftolae inſerendum putauſi.

II. 2. Sie ergo illa argumentatio poſta eſt: *hi autem, inquit, qui contra traducem peccati ſunt, ita illam impugnare nituntur: si Adae, 20 inquiunt, peccatum etiam non peccantibus nocuit, ergo et Christi iuſtitia etiam non creditibus prodest, quia ſimiliter, immo et magis dicit per unum ſaluari, quam per unum ante perierunt.* huic ergo, ut dixi, ar- gumento in illis duobus libris, quos ad te ſcripsi, nihil respondi neque

9 cf. Rom. 5, 12 18 Pelagius cf. De peccato originali 21, 24 (CSEL XLII 183, 13). Operis imperf. I 56 (XLV 1078 M). Hieron. opera XXX 695. 696 M. Mercatoris Comm. ſuper nom. Cael. (XLVIII 86 M). Zimmer, Pelagius in Irland p. 296. Souter, The Commentary of Pelagius (Proceedings of the British Academy II) p. 3 ſqq.

1 hominibus *Pm1* 2 quod *s.l.m2L, om. SVm1G* pr. uel *om. P* 4 quod *z ACM* tradita *z* 5 qui aliter (i pr. s.l.) *Lm1 Vm1 Km2* qualiter *SGA* conſisteret *Km1* 6 paucos *A* ulagii *Lm1* pelagi *SVm1* 7 uiri ut audio sancti *bd* parui *Km2* pro paruo *M* profectu (u. f *m1*) *L, A* prouectum *C* prouectus *K* in *eras. V* 8 apostoli *om. A* epiftola *LC* epiftola *SPM* aepiftolas *K, om. V* preuiſſimas *Km1* 11 quadam *Km1* 12 gestare *om. S* quam *om. V* 13 non refelli] n̄ respondiq: *V* qua *Sm1* qua in *mg. m2 V* 14 uenerat] nouerant *S* posset alia *Gm1 CM* poſſit alia *Km1* 15 quappter *Km1* quō illie opem *Km1* quo *Lm1 SG* certe *Vm1* 16 uolui* *G* eidem *Km1 M* quibus *s.l.m3V, om. M* mihi (hi *s.l.m2*) *L* 18 hui *S A hi* G* 19 qui *om. A* peccati* *V* illa *M* aede *S a*dae VG* 20 inquit *V* 22 perier (er *s.l.m1*) *G* et (u. s. e) *V* dixi* *V*

id mihi prorsus redarguendum proposui. nunc ergo prius illud adtende quemadmodum, cum dicunt: *si Adae peccatum etiam non peccantibus nocet, ergo et Christi iustitia etiam non credentibus prodest*, absurdissimum utique et falsissimum iudicant, ut Christi iustitia etiam non credentibus prodest. unde putant confici nec primi hominis 5 peccatum paruulis non peccantibus nocere potuisse, sicut Christi iustitia prodesse ullis non credentibus non potest. dicant itaque, iustitia Christi quid baptizatis paruulis prodest, dicant omnino quod uolunt. profecto enim, si se Christianos esse meminerunt, aliquid prodesse non ambigunt. quodlibet igitur prodest, prodesse, sicut etiam 10 ipsi adserunt, non credentibus non potest. unde coguntur paruulos baptizatos in credentium numero deputare et auctoritati sanctae ubique ecclesiae consentire, quae fidelium eos nomine non censem indignos, quibus iustitia Christi etiam secundum istos prodesse non nisi credentibus posset. sicut ergo eorum per quos renascuntur iustitiae spiritus re- 15 sponsione sua traicit in eos fidem, quam uoluntate propria nondum habere potuerunt, sic eorum per quos nascuntur caro peccati traicit in eos noxam, quam nondum uita propria contraxerunt. et sicut eos uitae spiritus in Christo regenerat fideles, sic eos corpus mortis in Adam generauerat peccatores; illa enim carnalis generatio est, haec 20 spiritalis; illa facit filios carnis, haec spiritus; illa filios mortis, haec filios resurrectionis; illa filios saeculi, haec filios dei; illa filios irae, haec filios misericordiae; ac per hoc illa peccato originali obligatos, ista omnis peccati uinculo liberatos.

3. Postremo ad id quod intellectu perspicacissimo adsequi non 25 ualemus, auctoritate diuina consentire cogamur. bene, quod ipsi nos

2 Pelagius

1 proposui*V 2 cum]eu V non ex nunc Lm2Vm1 nunc S 3 ergo om.bd
 4 absordissimum Lm1 absurdissimum—prosit om.A utique ex atque P
 6 paruolis Lm1passim potuisse om.b sicut]add. et zbd 7 nullis
 (n s.l.m2) V illis Mb fin. non om.z dicant om.A 8 Christi iustitia bd
 9 xpianus Lm1 meminerint VM 10 prodeēē(bis)S 11 ipsi s.l.m2G
 12 et s.l.m1L,om.SVPG auctoritatē Km2, om.z 13 fid. nomine eos censem
 ind. b non censem] nocens et Lm1Vm1PG non ccesset Km1AC dignos A
 14 secundum]sem(d s.l.m2add.)V 15 possit K expositio questionis add.A
 ante sicut 16 traicit KACT 20 **generauerat G generat b enim s.l.m2G
 regeneratio G 21 carnalis SVm1 pr. haec]add. filios bd 23 *ac G
 24 liberatus A 25 asequi Lm1 26 ualimus A cogimur Km2

admonent, iustitiam Christi nisi credentibus prodesse non posse et prodesse aliquid parvulis confitentur. unde, ut diximus, necesse est eos baptizatos in credentium numero sine ulla tergiuersatione constituant. consequenter igitur, si non baptizentur, inter eos qui non 5 credunt erunt ac per hoc nec uitam habebunt, sed ira dei manet super eos, quoniam qui non credit filio, non habebit uitam, sed ira dei manet super eum, et iudicati sunt, quoniam qui non credit, iam iudicatus est, et condemnabuntur, quoniam qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit, qui autem 10 non crediderit, condemnabitur. iam nunc uideant isti, qua iustitia temptent uel conentur adserere non ad uitam aeternam, sed ad iram dei pertinere et iudicari diuinitus atque damnari homines, qui sine peccato sunt, si quemadmodum proprium ita nullum in eis est etiam originale peccatum.

15 4. Iam ceteris, quae Pelagius insinuat eos dicere, qui contra originale peccatum disputant, in illis duobus prolixo mei operis libris satis, quantum arbitror, dilucideque respondi. quod etsi quibusdam uel parum uel obscurum uidebitur, dent ueniam et conponant eum eis, qui fortasse illud non quia parum est, sed quia nimium reprehendunt; 20 et qui ea, quae pro natura quaestionum dilucide dicta existimo, adhuc non intellegunt, non mihi calumnientur pro neglegentia uel pro meae facultatis indigentia, sed deum potius pro accipienda intelligentia deprecentur.

III. 5. Verum tamen nos non neglegenter oportet aduertere 25 istum, sicut eum qui nouerunt loquuntur, bonum ac praedicandum uirum hanc argumentationem contra peccati propaginem non ex propria intulisse persona, sed quid illi dicant qui eam non adprobant

6. Ioh. 3, 36   7 Ioh. 3, 18   9 Marc. 16, 16

1 prode ee S prod*esse V   ut A   3 numeros Km2 numerū A   iila S
 constituere (ere in ras.m2) V   5 nec om. V   non habebunt (non in ras.s.l.m2) V
 6 per eos et iudicati sunt (eos m2 ex eu) K   11 iusti a temnent Km1   12 ad
 s.l.m2 K   diuinitus iudicari bd   diuinatus Km1   14 eet etiā (etiā in mg.m2) K
 15 Iam—peccatum om. Vm1; in mg.m3 add. sed eis qui talia   18 componunt Km1
 20 qui*ea *que L quia aequae (aeque PG) SVm1PG quia ea quae (quae om.A) KA
 pro natura] ponatur a LSVm1PG   extimo A   21 intelligunt (in s.l.m2) G
 22 indientia Km1   24 ueruntamen A   negligenter Km2   aduertere] adten-
 dere Pd   25 iustū (u pr.s.l.) L   locuntur PK   bonum om.z   ac] ad V
 26 propaginem peccati V   27 intulisse] posuisse in ras.m3V   eū A

intimasse nec solum hoc quod proposui eique respondi, uerum etiam cetera quibus me in illis libris iam respondisse recolui. nam cum dixisset: *si Adae, inquiunt, peccatum etiam non peccantibus nocuit, ergo et Christi iustitia etiam non credentibus prodest* — quod in his quae respondi eernis quam non solum non expugnet quod dicimus, sed 5 etiam nos admoneat quid dicamus —, securus adiunxit: *deinde aiunt: si baptismus mundat antiquum illud delictum, qui de duobus baptizatis nati fuerint debent hoc carere peccato; non enim potuerunt ad posteros transmittere quod ipsi minime habuerunt. illud quoque accedit, inquit, quia, si anima non est ex traduce, sed sola caro, ipsa tantum habet tr-* 10 *ducem peccati et ipsa sola poenam meretur, iniustum esse dicentes, ut hodie nata anima non ex massa Adae tam antiquum peccatum portet alienum. dicunt etiam, inquit, nulla ratione concedi, ut deus qui propria peccata remittit imputet aliena.*

6. Videsne, obsecro, quemadmodum hoc totum Pelagius non 15 ex sua, sed ex aliorum persona indiderit scriptis suis usque adeo sciens hanc nescio quam esse nouitatem, quae contra antiquam et ecclesiae insitam opinionem sonare nunc coeperit, ut eam ipse confiteri aut uercundatus aut ueritus fuerit. et forte hoc ipse non sentit, quod sine peccato nascatur homo, cui fatetur necessarium esse baptis- 20 timum, in quo fit remissio peccatorum; quod sine peccato damnetur homo, quem necesse est non baptizatum in non credentibus deputari, quia utique scriptura euangelica fallere non potest, in qua apertissime legitur: *qui non crediderit, condemnabitur;* postremo quod sine peccato imago dei non admittatur ad regnum 25 dei, quoniam nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu,

3.6 Pelagius   8 cf. Contra Iulianum Pel. VI 7, 18 (XLIV 843 M)
24 Marc. 16, 16   26 Ioh. 3, 5

2 iam] et iam *V*   respodisse *Km1*   3 si *m1* *ex* sed *L* sed *SVG*   adaeae *S*
adq**G   inquiunt] equi dicunt *V*   4 et *eras. V*   eis *K* *hiis A* *iis d*
5 alt. non *om.A*   expugne*t *L* expugnent *SVPG*   6 admonea*t *L* admoneant
SVPG ammoneat *K*   sequutus *LSVG*   7 baptissimus *Pm2*   munda
tanti** (*s.l.m1* *quū*) *L* munda tanticum *SG*   anticū *Vm1*   illū *A*   8 poterunt *K*
9 accedit *Lm1SVPGA*   10 quia *si*] quasi *Lm1SVm1G*   11 esset *V*   12 Adae
tam] adetiā *V* adae etām *K* adae**tā (*e et t s.l.m2*) *G*   14 remittat *Vm1PG*
15 hoc totum *om.P*   17 esset *V*   18 et *om.zMTbd*   19 iaut *G*   uerueundatus *G*
20 baptissimum *Pm2*   21 et quod *bd*   peccato] baptismo *b*   22 quem] *cū A*
23 fellere *LS* fallere (*a in ras.*) *V*   in aqua *Pm2*   25 postremo *V*   peccato]
baptismo *b*   amittatur (*d s. ā m2*) *K* amittatur *C* amittatur *M* committatur *T*

non potest introire in regnum dei, atque ita uel in aeternam mortem sine peccato praecepitur aut, quod est absurdius, extra regnum dei habeat uitam aeternam, cum dominus praedicens quid suis in fine dicturus sit: uenite, benedicti patris mei, percepit regnum quod uobis paratum est ab initio mundi, manifestauerit etiam quid sit ipsum regnum quod dicebat ita concludens: sic ibunt illi in ambustionem aeternam, iusti autem in uitam aeternam. haec ergo et alia, quae hunc sequuntur errorem, nimium peruersa et christiana repugnantia ueritati credo quod uir ille tam egregie christianus omnino non sentiat. sed fieri potest, ut etiam istorum argumentis, qui contra peccati traducem sentiunt, adhuc fortasse ita moueatur, ut audire uel nosse quid contra eos dicatur expectet; et ideo quid illi dicant qui contra peccati traducem sentiunt nec tacere uoluit, ut quaestio discutienda insinuaretur,

15 et a persona sua remouit, ne hoc etiam ipse sentire iudicaretur,

IV. 7. Ego autem etsi refellere istorum argumenta non ualeam, uideo tamen inhaerendum esse his quae in scripturis sunt apertissima, ut ex his reuelentur obscura aut, si mens nondum est idonea, quae possit ea uel demonstrata cernere uel abstrusa uestigare, sine ulla 20 haesitatione credantur. quid autem apertius tot tantisque testimoniis diuinorum eloquiorum, quibus dilucidissime appet nec praeter Christi societatem ad uitam salutemque aeternam posse quemquam hominum peruenire nec diuino iudicio iniuste aliquem posse damnari, hoc est ab illa uita et salute separari? unde fit consequens, ut, quoniam 25 nihil agitur aliud, cum paruuli baptizantur, nisi ut incorporentur ecclesiae, id est Christi corpori membrisque socientur, manifestum sit eos ad damnationem, nisi hoc eis conlatum fuerit, pertinere. non autem damnari possent, si peccatum utique non haberent. hoc

4 Matth. 25, 34   7 Matth. 25, 46   26 cf. Eph. 1, 23

2 aut] uel *zbd*   absordius *A*   3 praedicaens *V*   qui *AM*   6 sit ipsum] sit etiā suum (*u alt. s.l.m2*) *V*   7 ambustionem (*co s. a m2*) *V*   8 hunc] istum *zbd* secuntur *z*   9 peruersę *Lm1SVPG*   repugnantia* *L* repugnantiae *SVm1PG* 12 quid (*d s.l.m. rec.*) *P*   13 eos] nos *V*   15 ne* *L* neç *Km2*   16 refelle *Vm1* 18 his *A* iis *d*   aut] ut *A*   ē** *G*   19 obstrusa *A*   inuestigare *zbd*   21 dilucidissime *Km1* lucidissime *A*   22 aeternam (*a fin. ex u*) *V*   possit *Vm1* quenquam *Lm2A*   23 iniuste *post* aliquem *praeb.* *Kb*   posse aliquem *KMbd* 24 et] ac *Kb*   saparari *G*   25 quā (*cū s.m2*) *L* quam *SVG*   baptizantur (*e s.a*) *V* 26 xpi id est *V*   27 hoc om. *z*   28 possint *Km1*

quia illa aetas nullum in uita propria contrahere potuit, restat intellegere uel, si hoc nondum possumus, saltim credere trahere paruulos originale peccatum.

8. Ac per hoc si ambigui aliquid habent uerba apostolica, quibus dieit: *per unum hominem peccatum intravit in mundum*⁵ *et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit,* possuntque in aliam duei transferri sententiam, numquid et illud ambiguum est: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum dei? numquid et illud: *uocabis nomen eius Iesus;* ipse enim saluum faciet populum¹⁰ suum a peccatis eorum? numquid etiam illud, quia non est opus sanis medicus, sed aegrotantibus, hoc est quia non est necessarius Iesus eis qui non habent peccatum, sed eis qui salvandi sunt a peccato? numquid etiam illud, quia nisi manduauerint homines carnem eius, hoc est participes facti fuerint corporis eius,¹⁵ non habebunt uitam? his atque huiusmodi aliis, quae nunc praetereo, testimoniis diuina luce clarissimis, diuina auctoritate certissimis nonne ueritas sine ulla ambiguitate proclamat non solum in regnum dei non baptizatos paruulos intrare non posse, sed nec uitam aeternam posse habere praeter Christi corpus, cui ut incorporentur sacramento²⁰ baptismatis inbuuntur? nonne ueritas sine ulla dubitatione testatur eos non ob aliud ad Iesum, hoc est ad saluatorem et ad medicum Christum, piis gestantium manibus ferri, nisi ut per medicinam saeramentorum eius possint a peccati peste sanari? quid ergo cunetamur apostoli uerba, de quibus forte dubitabamus, etiam ipsa sic intellegere,²⁵ ut his congruant testimoniis, de quibus dubitare non possumus?

9. Quamquam toto ipso loco, ubi per unius peccatum multorum condemnationem et per unius iustitiam multorum iustificationem

5 Rom. 5, 12   8 Ioh. 3, 5   9 Matth. 1, 21   11 Matth. 9, 12   14 cf.
Ioh. 6, 54   27 cf. Rom. 5, 18

1 nulla (ū s. à m2) L nulla SVPGd restet V 2 saltem CMbd 4 hac LSV
6 edita exp. et in mg.add. et ita Km2 7 in] et (in mg. m2 l ad) V et om.z
9 intrare zd 10 ihm Kbd hiesum M 11 etiam] add. et LSPG 13 Iesus om.z
14 sint GmI etiam bis K 17 pr. diuinę P 19 paru. non bapt. KC 20 praeter]
propter Lm1SVP 22 eos om.z 24 peste m2 ex perte V uoce quid
noui capituli init. sumit b 25 forte] uerba V dubitamus Gm1ACM depu-
tamus V 27 quānquā (n s.l.m2) L

apostolus loquitur, nihil mihi uideatur ambigui, nisi quod ait 'Adam formam futuri'. hoc enim reuera non solum huic sententiae conuenit, qua intellegitur futuros eius posteros ex eadem forma cum peccato esse generatos, sed etiam in alios et alios intellectus possunt
 5 haec uerba deduci. nam et nos aliud inde aliquando diximus et aliud fortasse dicemus, quod tamen huic intellectui non sit aduersum, et ipse Pelagius non uno modo id exposuit. cetera uero quae ibi dicuntur, si diligenter aduertantur atque tractentur, sicut in primo duorum illorum libro uteumque conatus sum, etiamsi
 10 subobscrum pariunt rerum ipsarum necessitate sermonem, non tamen poterunt alium sensum habere, nisi per quem factum est. ut antiquitus uniuersa ecclesia retineret fideles paruulos originalis peccati remissionem per Christi baptismum consecutos.

V. 10. Vnde non inmerito beatus Cyprianus satis ostendit, quam
 15 hoc ab initio creditum et intellectum seruet ecclesia. qui cum paruulos a materno utero recentissimos iam idoneos ad percipiendum Christi baptismum adsereret, quoniam consultus fuerat, utrum hoc ante octauum diem fieri deberet, quantum potuit, conatus est eos demonstrare perfectos, ne quis ipso numero dierum, quo octauo
 20 antea circumcidebantur infantes, eos adhuc perficiendos existimaret. sed cum magnum eis defensionis patrocinium praestitisset, ab originali tamen peccato eos immunes non esse confessus est, quia, si hoc negaret, ipsius baptismi causam, propter quem percipiendum eos defendebat, auferret. potes ipsam epistolam memorati martyris

1 cf. Rom. 5, 14   5 cf. Epist. 157 (CSEL XXXXIV 469). pag. 14, 13.

De nuptiis et conc. II 46 (CSEL XLII 300). Contra Julianum VI 9 (XLIV 826 M)

7 cf. Hieron. opera XXX 694 M   14 cf. Cypriani epist. 64 ad Fidum (CSEL III pars I 362).

1 uidetur *LmISVG A*   3 qu*a *L* quia *SVP G*   ex] et *b*   5 diu duci *K*
 diduci *C*   9 quodeunque *A*   10 suboscurum *LmI*   ipsorum *S*   12 tenet *m2s.*
exp. pertineret K, b   fidelis *KmI*   13 peccati (cati in ras. *m2*) *V*   14 cipri-
 anus *KA*   15 hoc in *mg. P ob S*   16 ideneos *LmI* id non eos *M*   a *GmI*
 17 asseret *LmISG*, (i.s. fin. e *m2*) *V*   consul*tus *K*   19 ne qui si pro numero
LmISPG nequi* pro num. *V* ne quis quasi numero *bd*   quia (a s.l.*mI*) *L, bd*
 qui *SVG*   20 circuncidebantur *A*   estimare *A* existimarent *M*   22 non
 immunes *b*   confusis (i ex u corr.) *V*   quasi *SV*   23 quā *P*   24 auferre *KmI*
 postes (pr. s paene eras.) *P*   epistulam *LS*

De baptizandis parvulis legere, si uolueris; neque enim potest deesse Karthagini. uerum in hanc etiam nostram, quantum praesenti quaestioni satis uisum est, pauca inde transferenda arbitratus sum, quae prudenter adtende: quantum uero, inquit, ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum uelternum diem quo nati sunt constitutos baptizari non oportere et considerandam esse legem circummissionis antiquae, ut intra octauum diem eum qui natus est baptizandum et sanctificandum non putares, longe aliud in concilio nostro uisum est. in hoc enim, quod tu putabas esse faciendum, nemo consensit; sed uniuersi potius iudicauimus nulli hominum nato misericordiam dei et gratiam denegandam. nam eum dominus in euangelio suo dieat: 'filius hominis non uenit animas hominum perdere, sed saluare', quantum in nobis est, si fieri potuerit, nulla anima perdenda est. aduertisne quid dieat, quemadmodum sentiat non tantum earni, sed animae quoque infantis exitiabile esse atque mortiferum sine illo salutari sacramento exire de hac uita? unde, si iam nihil aliud diceret, intellegere nostrum fuit sine peccato animam perire non posse. sed uide paulo post defendens innocentiam parvolorum quid tamen de illis apertissime fateatur: ceterum si homines, inquit, in pedire aliquid ad consecutionem gratiae posset, magis adultos et profectos et maiores natu possent in pedire peccata grauiora. porro autem si etiam grauissimis delictoribus et in deum multum ante peccantibus, cum postea erediderint, remissa pecca-

4 cf. CSEL III pars II 718, 1—11   14 Luc. 9, 56   22 cf. CSEL III p. II
720, 14 sqq.

2 kartagini *LVPG* cartagini *KM* carthagine *A* carthagini *Cb*   hac etiam nra z
hunc nrm M   5 tercium *L*   6 quam *Cypr.*   sint *Cypr.*   7 et sic *A, om. M*
considerando *Lm2*   esse *exp. L*   antiq: *LSP*   8 ut *om. z*   10 nostro] suo V
nostro (*in mg. al saneto*) *b*   *tu om. M*   11 consentit *M*   13 gratia di negan-
dam (negandum *S*) *LS* gratia di *ēē* (esse *om. VG*) neganda *VPG*   14 suo *om. b*
15 poterit *KM* potest *Cypr.*   16 quod *SV*   17 carni* *L* carnis *SVPGACM*
18 ullo zAM; *sed cf. 137, 21*   19 dicere *A*   20 anime *A*   uide] inde *b*
22 impedire (im *s.l.m2*) *G*   aliquod *K*   ad *s.l.m2S*   23 possit *G* possent *M*
profectos *V*   26 remissa (*in mg. l* a remiss *parte folii resc.*) *V* remissio *C*

torum datur et a baptismo atque gratia nemo prohibetur, quanto magis prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccauit, nisi quod secundum Adam carna-
liter natus contagium mortis antiquae prima natuitate
5 contraxit! qui ad remissam peccatorum accipiendam
hoc ipso facilis accedit, quod illi remittuntur non pro-
pria, sed aliena peccata.

11. Vides quanta fiducia ex antiqua et indubitata fidei regula
uir tantus ista loquitur. qui haec documenta certissima ideo protulit,
10 ut illud quod erat incertum, unde consuluerat ille cui rescribit et unde
concilii decretum constitutum esse commemorat, ut scilicet etiam
ante octauum diem, ex quo die natus esset infans, eum, si afferretur,
baptizare nemo dubitaret, per haec firmamenta probaretur. neque
enim hoc tune quasi nouum aut quasi aliqua eiusquam contradic-
15 tione pulsatum concilio statuebatur seu firmabatur, quod obstricti
originali peccato tenerentur infantes, sed cum illic illa consultatio
uersaretur et disceptaretur, propter legem carnis circumcisio-
nem eos et ante octauum diem baptizari oporteret, ideo ei qui hoc
negabat nemo consensit, quia iam non consulendum nec disceptandum,
20 sed firmum certumque habebatur animam saluti aeternae peritaram,
si hanc uitam sine illius sacramenti consecutione finiret, quamvis
ab utero recentissimi paruuli solo reatu essent peccati originalis ob-
stricti; quare illis etsi multo facilior, quod alienorum, sed tamen esset
necessaria remissio peccatorum. his certis illa incerta de octauo die
25 quaestio dissoluta est atque in concilio iudicatum homini nato, ne in

1 datur *om. z* dantur *A*   a *om.zd*   prohibere uocatur *corr. m2* in pro-
hibetur nec uocatur *K* prohibere uocatur *b*   3 pecc.] peccatum *P*   4 antiq: *LSP*
5 ad remissa peccatorum accipienda *SVPGKm1ACM*   6 in hoc ipso *codd. b*
7 peccata *s.l.m2S*   9 iste (*in ras. m2*) *K,ACMb*   quia *L* quia *SVGKCMb*
10 consuluerit *S* consuluerat *Vm1G*   describit (*sic*) *V*   11 celiis *A*   con-
sentitum esse *z*   12 octauom *Vm1* offerretur *A*   13 dubitaret *m1ex* baptizaret *S*
15 conciliū *A*   16 illa] alia *zd*   17 conuersaretur *Sm2*   circumcisiois *A*
18 baptizare *zATd*   ei *om. P*   19 nagabat *Gm1* negat *K*   consentit *Km1A*
20 habeatur *Kb*   saluti *L* salutis *VPGM*   21 ullius *VA*   consequitione *Lm1*
et quāuis *L* Et quāuis *SVPM*   22 paruulis oloreatu *Km1*   23 quare] quia et
ex corr. *Km2* qui *A* quae *CKm1T*   facilior] add. quam *A*   sed tamen etiam
nec. (*om. esset*) *b*   25 desoluta *A*   iudicatur *V*

aeternum pereat, omni die licere succurrere, cum etiam de ipsa carnali circumcisione ratio redderetur, quod umbra esset futuri, non quo intellegeremus etiam baptismum octauo ex quo natus est homo die dari oportere, sed nos in Christi resurrectione spiritualiter circumcidisti, qui tertio quidem post diem passionis, in diebus tamen ebdomadum, 5 quibus tempora prouoluuntur, octauo, hoc est post sabbatum primo die, a mortuis surrexit.

VI. 12. Et nunc nescio cuius nouae disputationis audacia quidam nobis facere conantur incertum, quod maiores nostri ad dissoluenda quaedam, quae nonnullis uidebantur incerta, tamquam 10 certissimum proferebant. quando enim primitus hoc disputari coepit nescio; illud tamen seio quod etiam sanctus Hieronymus, qui hodieque in litteris ecclesiasticis tam excellentis doctrinae fama ac labore uersatur, ad quasdam soluendas in suis libris quaestiones etiam hoc certissimum adhibet sine ulla disceptatione 15 documentum. nam in eo quod in Ionam prophetam scripsit, cum ad eum uenisset loicum, ubi commemorantur etiam paruuli ieunio castigati: maior, inquit, aetas incipit, usque ad minorem peruenit. nullus enim absque peccato nec si unius quidem diei fuerit uita eius et numerabiles anni uitae 20 illius. si enim stellae non sunt mundae in conspectu dei, quanto magis uermis et putredo et hi qui peccato offendentis Adam tenentur obnoxii! hunc doctissimum uirum si facile interrogare possemus, quam multos utriusque linguae diuinarum scripturarum tractatores et christianarum 25

18 cf. Hier. Comm. in Ionam proph. c. III (XXV 1195 M)
14, 4. 5   21 cf. Iob 25, 5. 6

19 cf. Iob

1 licere] debere *zd*, *b* in *mg.*   subcurrere *V* succedere *M* sucurri *d* cum
deterioribus *codd.*   2 non quo* *L* non quod *VPGb* non qua *Km1ACM*   3 octauū *A*
4 dare *A*   in xpo resurrectionem *V*   5 tamen *om.z*   ebdomadarum *zKm2T*
6 et tempora *M*   pos *V*   8 noua *Lm1SPG* noua *ex nona V*   10 uidebantur *Lm1*
11 hic in *mg. m1P*   12 tamen *s.l.m2K*   etiam *om. b*   hieronimus *LSPKAC*
hyeronymus *M*   13 hodieq: inter litteris ecclesiasticis *L* hodieq: inter litteris
ecclesiasticis *SVm1Pm1G* hodieque (quae *V*) inter litteras ecclesiasticas *Vm2Pm2*
14 fama in *mg. m2 A*   elabore (*om. ac*) *C*   15 quaestions *A*   disputatione
(cep *s. pū*) *A*   18 inc.] add. et *Mbd*   20 quidem] inquit (in *m2 in mg.*, d *s.l.*) *V*
die *Vm1*   innumerabiles *Ab*   21 mundae n̄ s *zbd*   munda *Lm1SVm1*
22 hii *VAM*   23 offendentis *Vm1*   24 possimus *K*   25 christianorum *A*

- disputationum scriptores commemoraret, qui non aliud, ex quo Christi ecclesia est constituta, senserunt, non aliud a maioribus acceperunt, non aliud posteris tradiderunt! ego quidem quamvis longe pauciora legerim, non memini me aliud audisse a Christiani., qui 5 utrumque accipiunt testamentum, non solum in catholica ecclesia, uerum etiam in qualibet heresi uel schismate constitutis, non memini me aliud legisse apud eos, quos de his rebus aliquid scribentes legere potui qui scriptura. canonicas sequerentur uel sequi se erederent credue uoluissent. unde nobis hoc negotium repente emerserit nescio.
- 10 nam ante paruum tempus a quibusdam transitorie conloquentibus cursim mihi aures perstrictae sunt, cum illuc apud Carthaginem essemus, ‘non ideo parulos baptizari, ut remissionem accipient peccatorum, sed ut sanctificantur in Christo.’ qua nouitate permotus et quia oportunum non fuit, ut contra aliquid dicerem, et non tales 15 homines erant, de quorum essem auctoritate sollicitus, facile hoc in transactis atque abolitis habui. et ecce iam studio flammante defenditur, ecce scribendo etiam memoriae commendatur, ecce res in hoc discrimen adducitur, ut hinc etiam a fratribus consulamus, ecce contra disputare atque scribere cogimur!
- 20 VII. 13. Ante paukos annos Romae quidam extitit Iouinianus, qui sanctimonialibus etiam aetate iam prouectioribus nuptias persuasise dicatur non inliendo, quo earum aliquam ducere uellet uxorem, sed disputando uirgines sanctimonio dicatas nihil amplius fidelibus coniugatis apud deum habere meritorum. numquam tamen 25 hoc ei commentum uenit in mentem, ut asserere conaretur sine originali peccato nasci hominum filios. et utique si hoc astrueret. multo

10 cf. De gestis Pelagii 22, 46 (CSEL XLII 100, 17) 12 Pelagius (?)

1 disputatione A disputatio C 2 alio Vm1 a s.l.m2K 4 memini
 me] me minime SPGCM audiuisse d a om. K 5 utrumque A 6 haeresi GC
 scismate LPGA scismate SK constitutos KAC constituti* V me minime
 SPM 8 potuit V 9 credil A negotio V 10 paruuli V transitoriae SGKM
 11 cartaginem zKA carthagine M 12 qideo K post ideo eras. apud L 13 qua
 in mg. K 16 oblitis K et om. K ecce iam] ecclam Vm1 post ecce add.
 contra ecclesiam bd 18 discriminis zTbd discrimen A a om. LSV PMT
 consulamus Lm2Vm2 20 existit Km1 iuinianus Lm1 22 dicitur CMD
 23 uirginibus sanctimonio dicatis A 24 fidebus Km1 coniugatis in mg. m2L
 meritorem Lm1 25 ei hoc bd commenta Vm1

procluius uellent feminac nubere fetus mundissimos pariturae. huius
sane scripta — nam et scribere ausus est — cum fratres ad Hieronymum
refellenda misissent, non solum in eis nihil tale conperit, uerum etiam
ad quaedam eius uana refutanda hoc tamquam certissimum de ho-
minis originali peccato, unde utique nec ipsum dubitare credebat,⁵
inter multa sua documenta deprompsit. id agentis haec uerba sunt:
'qui dicit se', inquit, 'in Christo manere, debet sicut ille am-
bulauit et ipse ambulare'. eligat aduersarius e duobus
quod uult; optionem ei damus. manet in Christo an
non manet? si manet, ita ergo ambulet ut Christus. si ¹⁰
autem temerarium est similitudinem uirtutum domini
polliceri, non manet in Christo, quia non ingreditur ut
Christus. ille peccatum non fecit neque inuentus est
dolus in ore eius; qui cum malediceretur, non remale-
dixit et tamquam agnus coram tondente sic non ape-¹⁵
ruit os suum; ad quem uenit princeps mundi istius et
inuenit in eo nihil; qui cum peccatum non fecisset, pro
nobis peccatum eum fecit deus. nos autem iuxta episto-
lam Iacobi 'multa peccamus omnes' et 'nemo mundus a
peccatis, nec si unius quidem diei fuerit uita eius'. 'quis ²⁰
enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis
confidet mundum se esse a peccatis?' tenemurque rei
in similitudine praeuaricationis Adam. unde et
Dauid: 'ecce', inquit, 'in iniuitatibus conceptus sum et
in delictis concepit me mater mea.'²⁵

2 cf. Hieron. adu. Iouinianum II (XXIII 296 M) 7 I Ioh. 2, 6   13 cf.
Esai. 53, 9. 7. I Petr. 2, 22. 23   16 cf. Ioh. 14, 30   17 cf. II Cor. 5, 21   18 Iac. 3, 2
19 Iob 14, 4. 5   20 Prou. 20, 9   23 cf. Rom. 5, 14   24 Ps. 50, 7

1 fetos *Lm1SVm1PGM* parturire *A*   2 nam et si *sqq. b* *ausus *G* hiero-
nimum *LSPKC* hieronimā *V* gieronimum *G* hyronymum *M*   3 conpedit (*in mq.*
¶r) *V*   5 peccato unum utique quod nec *sqq. b* itaque *V*   6 depromsit *LSV*
agendis *Lm1SVm1PG*   7 in Christo] in ipso *Hier.*   debere *A*   8 eligata *K*
10 ambulat *KCM*   11 autem errarium *L* autem erarium *SG* autem aerarium *V*
14 non maledixit *VK*   15 condente *Vm1* apperuit *G*   16 at *Sm1*   18 epistulam
LSV   19 multa peccata (*om. peccamus*) *V*   20 un' *V*   21 se castum habere *A*
post aut *eras*. ē *V*   22 confidit *M* se *om. PG* teneamurque *K* rei (*r s.l.m2*) *S*
23 similitudinem *Ad* adae *K* et *om. M*   24 ecce, inquit] dicit ecce zd
ecce ait *AM*   25 concepit *A* peperit *C*

14. Haec non ideo commemorauit, quod disputatorum quorumlibet sententiis tamquam canonica auctoritate nitamur, sed ut apparet ab initio usque ad praesens tempus, quo ista nouitas orta est, hoc de originali peccato apud ecclesiae fidem tanta constantia custoditum,
 5 ut ab eis, qui dominica tractarent eloquia, magis certissimum proferretur ad alia falsa refutanda quam id tamquam falsum refutari ab aliquo temptaretur. ceterum in sanctis canonicis libris uiget huius sententiae clarissima et plenissima auctoritas. clamat apostolus: per unum hominem peccatum intravit in mundum et
 10 per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. unde nec illud liquide dici potest, quod peccatum Adae etiam non peccantibus nocuit, cum scriptura dieat: in quo omnes peccauerunt. nec sic dicuntur ista aliena peccata, tamquam omnino ad paruos non pertineant — si quidem
 15 in Adam omnes tune peccauerunt, quando in eius natura illa insita ui, qua eos gignere poterat, adhuc omnes ille unus fuerunt —, sed dicuntur aliena, quia nondum ipsi agebant uitas proprias, sed quicquid erat in futura propagino uita unius hominis continebat.

VIII. 15. Nulla, inquiunt, ratione conceditur, ut deus, qui propria
 20 peccata remittit, inputet aliena. remittit, sed spiritu regeneratis, non carne generatis; inputat uero non iam aliena, sed propria. aliena quippe erant, quando hi qui ea propagata portarent nondum erant; nunc uero carnali generatione iam eorum sunt, quibus nondum spirituali regeneratione dimissa sunt.

25 16. Sed si baptismus, inquiunt, mundat antiquum illud delictum, qui de duobus baptizatis nati fuerint debent hoc carere peccato. non enim potuerunt ad posteros transmittere, quod ipsi minime habuerunt. ecce

9 Rom. 5, 12   19 Pelagius, cf. p. 132, 13   25 Pelagius, cf. p. 132, 7

26 cf. Contra Julianum Pel. VI 7, 18 (XLIV 833 M)

3 quod *A*   *horta LSGm1*   5 proferetur *S*   6 *ſtalia L talia SVPG* aliā *M*
falsaſ P causā M   *refutandā M*   7 *alico Vm1*   *temptaretur LS*   9 *hunū L*
 11 *liquidē L* quidem *M*   12 *adeae V*   13 dicit *Lm1*   sic (e s.l.) *LP*
 15 tunc omnes *A*   *insitaui quoas Lm1Gm1* *insita ui qua os SV* *insitaui quae*
eos M *insita ui in qua eos Pm1 uis insita fuit qua eos A* *insita ē uis in qua eos (sic*
corr. m. rec.) P *insita in qua eos b*   16 illi omnes *A*   illi *Km2*   17 quidquid
Lm1SGCM 18 *insitura Sm1*   *uita*K uitā A*   19 *traditione Km1* 20 *dimittit A*
aliena om. Vm1 *remittit eras. V* *regenerationis M*   22 *hi V A post ea exp. qui*
pro K   *propagati Lm2*   25 *Sed] Si A*   26 *fuer K*

unde plerumque conualescit error, cum homines idonei sunt his rebus interrogandis, quibus intellegendis non sunt idonei. cui enim auditor uel quibus explicem uerbis, quomodo mortalia uitiosa primordia non obsint eis, qui aliis primordiis immortalibus inchoati sunt, et tamen obsint eis, quos idem ipsi, quibus iam non obsunt, ex 5 eisdem uitiosis primordiis generauerint? quomodo id intellegat homo, cuius tardiusculam mentem impedit etiam suae sententiae prae-iudicium et peruicaciae grauissimum uinculum? uerum tamen si aduersus eos mihi esset causa ista suscepta, qui omnino paruulos baptizari prohiberent aut superfluo baptizari contendenter dicentes eos 10 ex fidelibus natos parentum meritum necessario consequi, tunc deberem ad hanc opinionem conuincendam laboriosius fortassis et operiosius exeitari, tune, si mihi apud obtunso et contentiosos propter rerum naturae obscuritatem difficultas refellendi falsa et persuadendi uera resisteret, ad haec forte quae in usu atque in 15 promptu essent exempla confugerem uicissimque interrogarem, ut, quia eos moueret quomodo peccatum quod mundatur per baptismum maneat in eis quos genuerint baptizati, ipsi explicarent quomodo praeputium quod per circumcisio[n]em aufertur maneat in eis quos genuerint circumeisi, quomodo etiam palea quae opere 20 humano tanta diligentia separatur maneat in fructu qui de purgato tritico nascitur.

IX. 17. His et talibus forsitan utecumque conarer exemplis persuadere hominibus, qui mundationis sacramenta superfluo filiis mandatorum crederent adhiberi, quam recto consilio baptizatorum par- 25 uuli baptizentur quamque fieri possit, ut homini habenti utrumque semen, et mortis in carne et immortalitatis in spiritu, non obsit regeneratio per spiritum, quod obest eius filio generato per carnem, sitque in isto remissione mundatum, quod sit etiam in illo simili remissione

1 error om. Km1	sint Km2A	2 cui (i s.l.m2) V	4 primordiis Vm1
incoati Pa.c.	5 iam] etiam V	6 id om. Km1M	7 tardiusculā M
etiam] et sic b et d	8 grauissimae zbd	uincula Vm1	10 prohibēt L pro-
etiam] et sic b et d	superfluūjo L	contendunt d	11 neces*ario Lm1
etiam] et sic b et d	12 conuin-	13 obtunso L obtusos PKCbd	14 rērerum G
etiam] et sic b et d	cenda Sp.c.	15 promtu LSm1	16 proptu LS
etiam] et sic b et d	conuincenda C	17 auferetur K	18 qui Lm1
etiam] et sic b et d	19 coniugarem Lm1	20 quae om. M	21 opera Gm1
etiam] et sic b et d	22 mandatorum Pm1	23 conare Km1	24 baptizantur VM
etiam] et sic b et d	25 posse PG posset M	26 mundato Vm1Km1	27 remissionem Vm1G
etiam] et sic b et d	28 illo*G		

uelut circumcione uelut trituratione ac uentilatione mundandum. nunc uero, quando quidem cum eis agimus, qui confitentur baptizatorum filios baptizandos, quanto melius sic agimus, ut dicamus: 'uos, qui asseritis de hominibus a peccati labe mundatis sine peccato
 5 nasci filios debuisse, cur non adtenditis eo modo uobis posse diei de christianis parentibus christianos nasci filios debuisse? cur ergo eos Christianos fieri debere censem? numquid in eorum parentibus corpus christianum non erat, quibus dictum est: nescitis quia corpora nostra membra sunt Christi? an forte corpus quidem christia-
 10 num de christianis parentibus natum est, sed non christianam animam accepit? hoc uero multo est mirabilius; namque utrumlibet de anima sentiatis, quia profecto cum apostolo non eam creditis, antequam nasceretur, aliquid egisse boni aut mali, aut de traduce adtracta est et similiter ut corpus de Christianis christianum anima etiam chri-
 15 stiana esse debuit aut a Christo creata, uel in christiano corpore uel propter christianum corpus, christiana debuit seu creari seu mitti. nisi forte dicetis christianos homines christianum corpus gignere potuisse et ipsum Christum animam christianam non potuisse procreare. cedite itaque ueritati et uidete, sicut fieri potuit, quod et uos
 20 fatemini, ut de Christianis non Christianus, de membris Christi non membrum Christi atque — ut occurramus etiam omnibus, qui licet falso, tamen quocumque religionis nomine detinentur — de consecratis non consecratus, ita etiam fieri, ut de mundatis non mundatus na-
 25 scatur. quid respondebitis, quare de Christianis non Christianus nascatur, nisi quia non facit generatio, sed regeneratio Christianos? hanc igitur uobis reddite rationem, quia similiter a peccatis nemo nascendo, sed omnes renascendo mundantur. ac per hoc de hominibus ideo mundatis, quoniam renatis, homo qui nascitur renascatur, ut

8 I Cor. 6, 15   12 cf. Rom. 9, 11

1 pr. uel K uentilatione K mundatum Lm1A 2 cogimus Sm1 4 mun-
 datus Vm1 5. 6 quur LSV qur G 7 consentis Lm1 in om. G eorum] neutrum
 Lm1SVPG 9 sunt om. Km1 10 de] ex z non] add. et LGm1 13 abstracta A
 14 christianum] add. sic b animā Lm1SVCm1C 17 diceretis Lm1SVPG
 19 credite PA uidete] add. quia Pd 21 membrum K succurramus Lm1
 22 relegionis A 23 mundatis (mun in ras. m2)V 24 quid—nascatur om. Km1
 25 nascitur Lm1 fecit K christianus Vm1 27 hac L 28 renati sunt P
 de renatis M

etiam ipse mundetur. potuerunt enim parentes ad posteros transmittere, quod ipsi minime habuerunt, non solum sicut frumenta paleam et praeputium circumcisus, sed etiam, quod et uos dicitis, fideles infidelitatem in posteros traiciunt; quod non est iam illorum per spiritum regeneratorum, sed, quo in carne generati sunt, mortalis 5 seminis uitium. nam utique quos parvulos per sacramentum fidelium fideles faciendo esse iudicatis, infideles natos ex parentibus fidelibus non negatis⁹.

X. 18. At enim: *si anima non est ex traducee, sed sola caro, ipsa tantum habet traducem peccati et ipsa sola poenam meretur* — hoc enim 10 sentiunt — iniustum esse dicentes, ut hodie nata anima non ex massa Adae tam antiquum peccatum portet alienum. adtende, obseero te, quemadmodum uir circumspectus Pelagius — nam ex eius libro haec quae modo posui uerba transcripsi — sensit quam in difficii de anima quaestione uersetur. non enim ait, quia anima non est ex traducee, 15 sed ‘si anima non est ex traducee’, rectissime faciens de re tam obscura, de qua nulla in scripturis sanetis certa et aperta testimonia possumus inuenire aut diffieillime possumus, eunctanter loqui potius quam fidenter. quapropter ego quoque huic propositioni non praecepiti assertione respondeo: ‘si anima non est ex traducee, ergo quae 20 ista iustitia est, ut recens creata et ab omni delicto prorsus inmunis, ab omni peccati contagione penitus libera, passiones carnis diuersosque cruciatus et, quod est horribilius, etiam daemonum incursum in parvulus sustinere cogatur? neque enim aliquid horum caro sic patitur, ut non ibi anima potius, quae uiuit ac sentit, poenas luat. hoc enim 25 si iustum ostenditur, sic etiam ostendi potest qua iustitia in carne quoque peccati subeat originale peccatum baptismatis sacramento

9 Pelagius, cf. p. 132, 10

2 quod ipsi] quod si *Lm1SVm1PG* 3 paleū *A* palea *CM* 4 trahiciunt *KM*
 5 quot *G* quod *Lm2SVPAM* regenerati *L* mortale *P* mortales *M* 8 negatos
Sa.c. 10 habeat *L* habeat *SVPG* solam poenam *b* 11 odie *Gm1* 12 antiquum *G* 13 circumspectus uir *bd* haec *om. K* 14 sentit *KACb, om. M*
 15 non enim] nonne anima *A* est *om. K* 16 sed—traduce *om. z* 18 inuenire—
 possumus *om. V* 19 quipropter *L.a.c.* quoque] opto *V* prepositioni
Lm1Sm1P 20 est *om. LVPGM*, post traduce add. *Sm2* 22 contagione peccati *z*
 carnes *Sm1* carnales *M* diuersusque *G* 23 orribilius *G* doemonum *A* 24 cogitatatur *Sm1* aliquid aliqua eorum *A* orū *Lm1* 25 uidit *Lm1* 26 si] sic *Sm2*
 quia *VPA* 27 originali *Vm1*

et gratiae miseratione mundandum. si autem illud ostendi non potest, neque hoc posse arbitror. aut ergo utrumque occultum feramus et nos homines esse meminerimus aut alias aliud de anima opus, si necesse uidebitur, cautela sobria disputando moliamur.

5 XI. 19. Nunc tamen illud, quod ait apostolus: per unum hominem peccatum intrauit in mundum et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, sic accipiamus, ne tot tantisque apertissimis diuinarum scripturarum testimonii, quibus docemur praeter 10 Christi societatem, quae in illo et cum illo fit, cum sacramentis eius inbuimur et eius membris incorporamur, uitam salutemque aeternam adipisci neminem posse, nimis insipiente atque infeliciter repugnare iudicemur. neque enim alio sensu dictum est ad Romanos: per unum hominem peccatum intrauit in mundum et per 15 peccatum mors atque ita in omnes homines pertransiit, quam illo quo dictum est ad Corinthios: per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum; sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes uiuificabuntur. nemo quippe ambigit hoc ibi de morte corporis dictum, quo 20 niam de resurrectione corporis magna apostoli intentione quaestio uersabatur. et ideo uidetur ibi de peccato tacuisse, quia non erat quaestio de iustitia; hie autem ad Romanos utrumque posuit et utrumque diutissime commendauit, peccatum in Adam, iustitiam in Christo et mortem in Adam, uitam in Christo; quae omnia uerba 25 sermonis apostolici, quantum potui satisque uisum est, in primo, ut iam dixi, duorum illorum libro perscrutatus aperui.

5 Rom. 5, 12   13 Rom. 5, 12   16 I Cor. 15, 21. 22

2 hoc—memine- *om. V*   4 necesse *S*   caute *V*   disputandi *M*   5 apls
add. m2 S   8 tantis *V*   9 docemus *SmlV*   12 hominem (*ho in ras.*) *V*
14 u*num *L*   in mundum intrauit *d*   15 ita *om. Lm1SV PG*   quā*illud ex quam
illo L quam alio *b*   16 quod (*d s.l.*) *L, Gm1KA*   chorintios *V*   *pr. per] add.*
unum A   18 uiuicabuntur *K* uiuificantur *M*   19 hoc *ex ae L* hac *Sml ac VG*
de corpore mortis z de corporis morte bd   20 apostoli] amplius *V*   21 ibi]
tibi V   22 posuit (*exposuit Lm2*) et utrumque posuit *LV* et utrumque posuit
exp. S   et *om. KA*   23 diutissime] iustissime *K*   iustitiam—Adam *in mg. G*
24 et mortem *bis K*   et uitam *P* et uitam *d*   25 posui *V*   ut iam dixi] etiam *P*

20. Quamquam etiam ibi ad Corinthios locum ipsum de resurrectione diu tractatum sic in fine concluserit, ut nos dubitare non sineret mortem quoque corporis merito accidisse peccati. cum enim dixisset: oportet corruptibile hoc induere incorruptionem et mortale hoc induere inmortalitatem. cum autem corruptibile hoc indutum fuerit incorruptionem et mortale hoc inmortalitatem, tunc fiet, inquit, sermo qui scriptus est: absorta est mors in uictoriam. ubi est, mors, uictoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus? deinde subiecit: aculeus autem mortis est peccatum, uirtus uero peccati lex. quia ergo, sicut apostoli apertissima uerba declarant, absorbebitur mors in uictoriam, quo corruptibile et mortale hoc induet incorruptionem et inmortalitatem, id est quo uiuificabit deus et mortalia corpora nostra propter inhabitantem spiritum eius in nobis, manifestum est et huius mortis corporis, quae resurrectioni corporis contraria est, aculeum fuisse peccatum, aculeum autem, quo mors facta est, non quem mors fecit; peccato enim morimur, non morte peccamus. sic itaque dictum est ‘aculeus mortis’, quomodo lignum uitae, non quod hominis uita faceret, sed quo uita hominis fieret, et quomodo lignum scientiae, per quod scientia fieret hominis, non quod per suam scientiam fecerit homo. sic ergo et aculeus mortis, quo mors facta est, non quem mors fecit. sic enim dicimus et pocu-

4 I Cor. 15, 53—56   13 cf. Rom. 8, 11   19 cf. Gen. 2, 9

1 quanquam *Lm2*   ibi etiam *b*   chorintios *V*   2 diu] *dñi b*   tractum *V*
 4 oportet *L*   5 induere *om. m1G*   mortalitatem *Lm1SV*   eum autem—
 inmortalitatem] cū aū mortale hoc inquit induet inmortalitatem *KAC, om. Gm1M*
 7 hoc] add. induet *b*   inquid *GV, om. A, exp. L*   8 absorpta *A*   uictoria
LSVGm2PAMb; post uictoria eras. tua G   9 uictoria] contentio *z, b in mg.*
aculus L   10 est *om. L*   autem uero *Lm1S* autem *nero V autē*ū*
 (ū in ras.) *G* autem *P*   11 declarant uerba *K*   12 absorbebitur *Pm1* absor-
 betur *A*   uictoria *zCb*   curriptibile *V*   13 mortalitatem *Lm1* idem (in *mg. 1 ē*) *V*
 quod *z* qui *Km1*   uiuificabit (bi s.l.) *L* uiuificauit *CM*   14 habitantem *ACMb*
 15 et *om. A*   resurrectione *Lm1Sm1Vm1 PGKm1* resurrectionis *C*   16 corporis]
carnis b   17 quem] quā *Lm1* quae *G* quāe *S p.c.*   peccatu *Vm1*   18 mortis]
mors A   19 dignum *Lm1Sm1Pm1G*   quo *Lm1Sm1PG*   uitā *S p.c. A*
 quod *KAM* hominis uita *P*   hominis *om. A*   20 et *om. PGKAM*   dignum *Vm1*
 quo *Sm1Vm1Gm1*   21 si *Gm1*   et *om. A*   22 fecerit *Km2AMb*

lum mortis, quo aliquis mortuus sit uel mori possit, non quod moriens mortuuusue confecerit. aculeus itaque mortis peccatum est, peccato punctum mortificatum est genus humanum. quid adhuc quaerimus eius mortis, utrum animae an corporis? utrum primae, qua nunc 5 omnes morimur, an secundae, qua tunc inipiū morientur? nulla causa est exagitandi quaestionem, nullus tergiuersandi locus; apostoli uerba, quibus id agebat, interrogata respondent. eum mortale hoc, inquit, induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: absorta est mors in uictoram. ubi est, mors, uictoria 10 tua? ubi est, mors, aculeus tuus? aculeus autem mortis peccatum, uirtus uero peccati lex. de resurrectione corporis agebat, quod absorbebitur mors in uictoram, cum mortale hoc induerit immortalitatem. tunc ipsi morti insultabitur, quae in uictoram resurrectione corporis absorbebitur. tunc ei dicetur: ubi est, mors, 15 uictoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus? morti ergo corporis hoc dicetur. hanc enim absorbebit uictoriosa immortalitas, cum mortale hoc immortalitate induetur. morti, inquam, corporis tunc dicetur: ubi est, mors, uictoria tua, qua hic omnes sic uiceras, ut etiam dei filius tecum confligeret teque non uitando, sed suscipiendo 20 superaret? uicisti in morientibus, uicta es in resurgentibus. uictoria tua, qua absorbueras corpora morientium, temporalis fuit, uictoria nostra, qua in corporibus absorta es resurgentium, aeterna constabit. ubi est aculeus tuus? hoc est peccatum, quo puncti et uenenati sumus, ut etiam in nostris corporibus fieres et ea tam longo saeculo

5 cf. Apoc. 2, 11 etc. 7 I Cor. 15, 54—56

1 quod] quem KA que C	2 peccato] peccati Vm2Pm2bd	3 punctu Vbd
puncto Pm2	5 morientur Lp.c.	6 apostoli] amplius V
interroga S	quū Lm1	7 interroganti m2 ex
mors om. Gm1	uictoria zAb	8 induitur C
absoluebitur S	uictoria zMb	9 absorpta A
13 uictoria Sm2b	resurrectionis b	10 mortis] add. est d
tua om. M	14 dicitur SVm1	12 qua Lm2Sm2bd
16 hoc om. S	15 uictoria] contentio z	16 mortalitate A
dicitur M, om. S	17 mortalitate A	hoc—induetur om. A
absorbebitur V	immortalitatem Md	induitur M
18 ubi est om. V	18 uitando] uitam donando LSVm1PG	tune] hoc zd
mors om. zd	20 uictes (om. es)V	22 nostra V
hic om. zMTd	23 benenati Lm1Sm1Vm1Gm1	constauit Sm1Vm1C
uieras Sm1	uenerati M	figeres P, d addito te ante etiam
24 fieres P, d addito te ante etiam	saeculo] tempore zd	

possideres? aculeus autem mortis est peccatum, uirtus uero peccati lex. peccauimus in uno omnes, ut moreremur in uno omnes; accepimus legem, non ut emendatione finiremus peccatum, sed ut transgressione augeremus. lex enim subintrauit, ut abundaret peccatum, et: conclusit scriptura omnia sub peccato. sed deo gratias, qui dedit nobis uictoriam per dominum nostrum Iesum Christum, ut, ubi abundauit peccatum, superabundaret gratia atque ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus et uinceremus mortem per inmortalem resurrectionem et aculeum eius peccatum per gratuitam iustificationem'. 10

XII. 21. Nemo itaque de hac re fallatur et fallat. omnes adimit atque aufert iste sanctae scripturae sensus manifestus ambages. quemadmodum ab origine trahitur mors in corpore mortis huius, sic ab origine tractum est et peccatum in hac carne peccati; propter quod sanandum et propagine adtractum et uoluntate auctum atque ipsam carnem resuscitandam medicus uenit in similitudine carnis peccati, qui non est opus sanis, sed aegrotantibus, nec uenit uocare iustos, sed peccatores. proinde quod ait apostolus, cum fideles moneret, ut se ab infidelibus coniugibus non disiungerent: sanctificatus est enim uir infidelis in uxore et sanctificata 20 est mulier infidelis in fratre; alioquin filii uestri in mundi essent, nunc autem sancti sunt, aut sic est accipiendum, quemadmodum et nos alibi et Pelagius cum eandem ad Corinthios epistolam tractaret exposuit, quod exempla iam praecesserant et uirorum quos uxores et feminarum quas mariti lucrificerant Christo 25

1 I Cor. 15, 56   4 Rom. 5, 20   5. 8 Gal. 3, 22   6 I Cor. 15, 57

7 cf. Rom. 5, 20   13 cf. Rom. 7, 24   17 cf. Marc. 2, 17   19 Cor. 7, 14

23 cf. De serm. dom. in monte I 45 (XXXIV 1252 M) et Pelagii Comm. (XXX 766.767 M)

1 mortuus *Vm1*   peccati *Lm1*   2 moriremur *V*   3 ut non *V*   emundatione *Lm1*   4 habundaret *VPM*   5 coconclusit *V*   6 quid *V*   ihm xpm dnim nrm *P*   7 nostrum *om.A*   ubi s.l.m*IV*   post abundauit *exp.ibi V*   peccatum (*in mg. al delictum*) *b*   8 et gratia *b*   promisso *Pm1* promisio *G*   9 per s. *exp.* et *G*   10 gratiam *V*   11 refellatur *Km1*   et fallat *om. A*   12 iste *M, om. KAC* scae bis *K, om. M*   13 originale *Lm1*   traitur *PC*; trahitur—origine *in mg. Km2* 14 et *om.zd*   hac *om. A*   15 atque *om. A*   atque] *add. ad zbd*   16 similitudinē *A*   22 quia *Sm2A*   18 quod *om. A*   scificati *A*   23 chorintios *V* 24 epistulā *S apistolā G, om. P*   quod] *cū A*   25 alt. quos *A*   lucrificaerent *Gm1* lucrifaccerent *K*   Christo *om. V*

et paruulorum ad quos faciendo Christianos uoluntas christiana etiam unius parentis euicerat, aut si, quod magis uerba apostoli uidetur sonare et quodam modo cogere, aliqua illuc intellegenda est sanetificatio, qua sanetificabantur uir uel mulier infidelis in coniuge 5 fideli et qua sancti naseebantur filii fidelium, siue quia in menstruo eruore mulieris a concubitu continebat, quicumque uir uel femina id in lege didicerat — nam hoc Hiezechiel inter illa praecepta ponit, quae non figurate accipienda sunt — siue propter aliam quamlibet, quae ibi aperte posita non est, ex ipsa necessitudine coniugiorum 10 atque filiorum sanetitatis asperginem, illud tamen sine dubitatione tenendum est, quaecumque illa sanetificatio sit, non ualere ad Christianos faciendo atque ad dimittenda peccata, nisi christiana et ecclesiastica institutione et sacramentis efficiantur fideles. nam nec coniuges infideles, quamlibet sanctis et iustis coniugibus haereant, 15 ab iniuitate mundantur, quae a regno dei separatos in damnationem uenire conpellit, nec paruuli de quibuslibet sanctis iustisque proereati originalis peccati reatu absoluuntur, nisi in Christo fuerint baptizati, pro quibus tanto impensis loqui debemus quanto pro se ipsi minus possunt.

20 XIII. 22. Id enim agit illa disputatio, contra cuius nouitatem antiqua ueritate nitendum est, ut infantes omnino superfluo baptizari uideantur. sed aperte hoc non dicitur, ne tam firmata salubriter ecclesiae consuetudo uiolatores suos ferre non possit. sed si pupillis ope ferre praecepimus, quanto magis pro istis laborare debemus, 25 qui destitutiores et miseriiores pupillis etiam sub parentibus remanebunt, si eis Christi gratia denegabitur, quam per se ipsi flagitare non possunt!

7 cf. Hiez. 18, 6

2 si om. A	apostoli] amplius V	3 sanare V	aliqua] illa A	4 uir—
filii in mg. A	uel] ulla V et PCMD	5 quia eū (eū s.l.m1) L	in om. Km1	
7 dicerat V	hiezechihel VK hiezechil C	hyzechiel M ezekiel A	9 pro-	
proposita LSVpb	10 sanctitas Km1	asparginem A	13 ecclesiasti G ecclesiastici	
Vm1	et om. zd	15 mundarentur V	damnatione PM	17 absol-
uantur Sm1 absolvuntur C	19 possint A	20 cogit Sm1 ait A	illa] ista zM	
22 uideantur in mg. m1L	firmatae K firma z	23 ecclla A	pupullis V	
24 praecepim' V	25 destitutores Sm1	26 gratia xpī A	se s.l.G	

23. Illud autem quod dicunt sine ullo peccato aliquos homines iam ratione propriae uoluntatis utentes in hoc saeculo uixisse uel uiuere optandum est ut fiat, conandum est ut fiat, supplicandum est ut fiat, non tamen quasi factum fuerit confidendum. hoc enim optantibus et conantibus et digna supplicatione deprecantibus, quidquid remanserit 5 peccatorum, per hoc cotidie soluitur, quod ueraciter in oratione dicimus: dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. quam orationem quisquis cuilibet, etiam homini sancto et dei uoluntatem scienti atque facienti, praeter unum sanctum sanctorum dieit in hac uita necessariam non fuisse, multum 10 errat nec potest omnino illi ipsi placere quem laudat; si autem se ipsum talem putat, ipse se decipit et ueritas in eo non est, non ob aliud, nisi quia falsum putat. nouit ergo ille medicus, qui non est opus sanis, sed aegrotantibus, quemadmodum nos curando perficiat in aeternam salutem, qui et ipsam mortem, quamuis peccati merito inflicta sit, 15 non auferit in hoc saeculo eis quibus peccata dimittit, ut etiam cum eius timore superando suscipiant pro fidei sinceritate certamen, et in quibusdam etiam iustos suos, quoniam adhuc extolli possunt, non adiuuat ad perficiendam iustitiam, ut, dum non iustificatur in conspectu eius omnis uiuens, actionem gratiarum semper indulgentiae 20 ipsius debeamus et sic ab illa prima causa omnium uitiorum, hoc est a tumore superbiae, sancta humilitate sanemur. hanc epistolam dum

7 Matth. 6, 12   12 cf. I Ioh. 1, 8   13 cf. Matth. 9, 12   19 cf. Ps. 142, 2

2 propriae uoluntatis *om. zd*   3 obtandum *Lm1SG* obtantum *Vm1* fiat—
alt. fiat *in mg. P*   conandum (*c ex qu*) *L*   conandum est ut fiat *s.l.m2G* conandum—*suppl.* est ut fiat *in mg. Km2*   *alt. ut s.l.m2S*   4 *n.s. exp. ut K* factum
ex fructūG   confidendum *VAM* confidendum est *b*   5 conantibus (*c ex qu*) *L*
digni Gm1   *quicquid Lm2PGm2Km2Am2b* quodquid *M*   6 cottidie *K* in illa
oratione b   8 ort *V*   etiam *om. zd*   9 faciendi *Lm1*   *prae Lm1SmIV*
per PG   10 *post sanctorum add. s.l.m2 i>xpm S*   necessaria *GC*   11 erat *Vm1*
si autem] sic cū PGm2   12 *se decipit] seducit m2s. exp. sed accipit K*   13 que
facsum Lm1   *quia A*   14 proficiat *A* perficiant *C*   15 *quia A* peccanti *V*
inflicto Lm1   16 auferret *A* confert *V*   *cum eius] cuius P*   17 ei *V*   18 qui-
busdam] quibus dieit V   19 *n dū A*   20 agnitionem *Lm1SVPGm1* ingul-
gentiae LVGm1, S in mg.   21 *ipsius in mg. P* tutiorum *V*   22 tumores *V*
sanemur deo gratias z   epistulam *S* epystolam *K*   dum *om. A*

dispositio mea breuem parturit, liber prolixus est natus, utinam tam perfectus quam tandem aliquando finitus!

1 disputatio *zb*   *mea] magna b*   2 EXPL LIBER TERTIVS SCI
AVGVSTINI EPI RECTE FIDEI AD MARCELLINV TRIBVN V ET
NOTARIVM DE BAPTISMO PARVVLORVM AMEN. INCIP LIBER DE
VNICO BAPTISMO FELICITER SP EXPLICIT LIB TERTIVS SCI
AGVSTINI EPI RECTE FIDEI AD MARCELLINV TRIBVN V ET
NOTARIVM DE BAPTISMO PARVVLORVM V FINIT LIB III
DE BAPTISMO PAR†. INC AD PINIANV LI B I M Explicit liber
IIIus. Incipit liber de spū et littera Augustini epi K Expl. lib III sci
Aug epi rectae fidei ad Marcellinū tribunū et notariū de baptismo paruolorū
amen G Explicit lib tertius sci Augustini de baptismo paruolorum A Explicit
lib III C; a cod. L subscriptio abest; Explicit liber III (litt. unc.) C Sancti
augustini epi epistola siue liber tertius de peccatorum meritis et remissione
et de baptismo paruolorum explicit b

AVGVSTINI RETRACTATIONVM LIB. II CAP. LIX (XXXIII)
(PAG. 170, 6 ED. KNOELL).

DE PECCATORVM MERITIS ET REMISSIONE ET DE BA-
PTISMO PARVVLORVM AD MARCELLINVM LIBRI TRES.

1. Venit etiam necessitas, quae me eogeret aduersus Pelagianam 5
heresem scribere, contra quam, cum opus erat, non scriptis, sed ser-
monibus et conlocutionibus agebam, ut quisque nostrum poterat
aut debebat. missis ergo mihi a Carthagine quaestionibus eorum,
quas rescribendo dissoluerem, scripsi primum tres libros, quorum
titulus est De peccatorum meritis et remissione. 10

2. Vbi maxime disputatur de baptismate parvulorum propter
originale peccatum et de gratia, qua iustificamur, hoc est iusti effi-
cimur, quamuis in hac uita nemo ita seruat mandata iustitiae,
ut non sit ei necessarium pro suis peccatis orando dicere: dimitte
nobis debita nostra. contra quae omnia sentientes illi nouam 15
heresem condiderunt. in his autem libris tangenda adhue arbitratus
sum nomina eorum sic eos facilius posse corrigi sperans, immo etiam
in tertio libro, quae est epistula, sed in libris habita propter duos,
quibus eam conectendam putau, Pelagi ipsius nomen non sine aliqua
laude posui, quia uita eius a multis praedicabatur, et eius illa redar- 20
gui, quae in suis scriptis non ex persona sua posuit, sed quid ab aliis
diceretur exposuit, quae tamen postea iam hereticus pertinacissima
animositate defendit. Caelestius uero discipulus eius iam propter
tales assertiones apud Carthaginem in episcopali iudicio, ubi ego
non interfui, excommunicationem meruerat. 25

3. In secundo libro quodam loco: hoc quibusdam, inquam,
etiam in fine largietur, ut mortem repentina commuta-
tione non sentiant, seruans locum diligentiori de hac re in-
quisitioni. aut enim non morientur aut de ista uita in mortem et de
morte in aeternam uitam celerrima commutatione tamquam in iectu 30
oculi transeundo mortem non sentient.

4. Hoc opus sic incipit: Quamuis in mediis et magnis
eurarum aestibus.

6 Aug. Serm. 26. 27. 30. 131. 153. 155. 156. 158. 165. 169. 174. 176. 181
12 Rom. 3, 24. Tit. 3, 7 13 I Joh. 3, 24 14 Matth. 6, 12 17 Aug.
De gest. Pel. 23, 47 19 De pecc. mer. et rem. III 3, 5 21 Aug. De gest.
Pel. 22, 46 23 Aug. De heres. 88 26 De pecc. mer. et rem. II 31, 50 30 I Cor. 15, 52

II.

DE SPIRITV ET LITTERA LIBER VNVS.

CODICES:

- L* = *codex Lugdunensis* 603 (520) saec. VIII—IX.
S = *codex Salisburgensis S. Petri a.* VIII. 29 saec. IX.
P = *codex olim Corbeiensis nunc Parisinus* 12213 saec. X.
G = *codex Sangallensis* 171 saec. X.
O = *codex Oxoniensis (Laud. Misc.)* 134 saec. X in.
K = *codex Augiensis* XCIV saec. X.
C = *codex Casinensis CLXIII* saec. XI.
T = *codex Vaticanus Latinus* 461 saec. XI ex.
z = *consensus codicum LSPG.*
r = *consensus codicum OKCT.*
b = *editio princeps s.l. et a.* (1473?).
d = *editio Benedictinorum a S. Mauro* 1690.

I. 1. Lectis opusculis, quae ad te nuper elaborauit, fili carissime Marcelline, de baptismo paruolorum et de perfectione iustitiae hominis, quod eam nemo in hac uita uel adsecutus uel adsecuturus uideatur excepto uno mediatore, qui humana perpessus est in similitudine 5 carnis peccati sine ullo omnino peccato, rescripsisti te moueri eo, quod in posteriore duorum libro fieri posse dixi, ut sit homo sine peccato, si uoluntas eius non desit ope diuina adiuuante, sed tamen praeter unum, in quo omnes uiuificabuntur, neminem fuisse uel fore, in quo hic uiuente esset ista perfectio. absurdum enim tibi uidetur 10 dici aliquid fieri posse, cuius desit exemplum, cum, sicut credo, non dubites numquam esse factum, ut per foramen acus camelus transiret, et tamen ille hoc quoque dixit deo esse possibile; legas etiam duodecim milia legionum angelorum pro Christo, ne pateretur, pugnare potuisse nec tamen factum; legas fieri potuisse, ut semel gentes exter- 15 minarentur a terra, quae dabatur filiis Israhel, deum tamen id paulatim fieri uoluisse; et alia sexcenta possunt occurrere, quae fieri uel potuisse uel posse fateamur et eorum tamen exempla quod facta sint proferre nequeamus. unde non ideo negare debemus fieri posse, ut homo sine peccato sit, quia nullus est hominum praeter illum, qui non tantum 20 homo, sed etiam natura deus est, in quo id esse perfectum demon- strare possimus.

II. 2. Hic fortasse respondeas ista, quae commemorauit facta non esse et fieri potuisse, opera esse diuina, ut autem sit homo sine peccato ad opus ipsius hominis pertinere idque opus esse optimum, que

8 cf. I Cor. 15, 22   11 cf. Matth. 19, 24.26   12 cf. Matth. 26, 53   14 cf.
Deut. 31, 3   15 cf. Iud. 2, 3

*De inscriptionibus codd. cf. Praef. 1 karissime O 3 nemo eam z b ac CmI
4 similitudine* O 5 te moueri om. S 6 posteriore parte P (parte s.l.m2), b
librorū P (rū s. o m2), b 7 uoluntati LSG ope adiuuante diuina zOb sed] et zbd
10 dicit T 12 hoc om. KCT deo dixit b etiam] set iam Lm1Om1 13 milia
exp. LC millia G; cf. c. XXXV 62 legiones zCm2bd 14 ut] add. si b 15 dabantur
Sdebetur K isrl SO israel SGCTd id om. zbd 16 fieri om. b
sescenta (x s. § m2) L sescenta S uel o.n. Pb 18 debe*mus O 19 nullum CmI
nullius b quia L quia S 20 perfectum esse K 24 post idque exp. quae L
idque est opus (om. esse) b est P*

fiat plena et perfecta et ex omni prorsus parte absoluta iustitia, et ideo non esse credendum neminem uel fuisse uel esse uel fore in hac uita, qui hoc opus inpleuerit, si ab homine inpleri potest. sed cogitare debes, quamuis ad hominem id agere pertineat, hoc quoque munus esse diuinum atque ideo non dubitare opus esse diuinum; deus est enim qui operatur in uobis, ait apostolus, et uelle et operari pro bona uoluntate.

3. Proinde non multum molesti sunt et instandum est eis, ut, si possunt, ostendant ita esse qui dicunt uiuere hie hominem siue uixisse sine ullo omnino peccato. nam si testimonia scripturarum, quibus existimo definitum nullum hominum hie uiuentem, quamuis utatur libero arbitrio, inueniri sine peccato, sicuti est: ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens, et cetera talia quisquam docere potuerit aliter esse accipienda quam sonant et demonstrauerit aliquem uel aliquos sine ullo hie uixisse peccato, qui non ei non solum minime aduersatus, uerum etiam plurimum gratulatus fuerit, non mediocribus inuidentiae stimulis agitatur. quin etiam si nemo est aut fuit aut erit, quod magis credo, tali puritate perfectus et tamen esse aut fuisse aut fore defenditur et putatur, quantum ego iudicare possum, non multum erratur nec pernieo se cum quadam quisque beniuolentia fallitur, si tamen qui hoc putat se ipsum tamē esse non putet, nisi reuera ac liquido tamē se esse perspexerit.

4. Sed illis acerrime ac uehementissime resistendum est, qui putant sine adiutorio dei per se ipsam uim uoluntatis humanae uel iustitiam posse perficere uel ad eam tendendo proficere et, eum urgueri coeperint, quomodo id praesumant asserere fieri sine ope

5 Phil. 2, 13   12 Ps. 142, 2

1 plana <i>Lm1</i>	ex <i>om. b</i>	5 adeo <i>O</i>	dubitaret <i>T</i>	est <i>om. z</i>
6 ut ait <i>O</i>	8 sint <i>Cm2</i>	9 esse ita <i>b</i>	hic uiuere <i>b</i>	10 scribturarum <i>L passim</i>
11 hominem <i>zbd</i>	12 libero (e s. <i>L</i>) <i>L</i>	sicut <i>O</i>	13 iudicio <i>z</i>	serbo <i>C</i>
14 caetera <i>L</i>	alia <i>CT</i>	quisque <i>b</i>	15 poterit <i>KCm1T</i>	esse <i>om. zbd</i>
16 eis <i>C</i>	17 aduersatur <i>K</i>	18 inuidentiae <i>m1</i> ex inuidenda <i>L</i> inuidenda <i>SG</i>		
agitus <i>Cm1</i>	20 defenditur <i>s. ras. m2O</i>	possem <i>b</i>	21 ueniuolentia <i>Cm1</i>	
23 ac liquido] aliquando <i>Pb</i>	aliquid dotalē se ēē <i>T</i>	24 illi <i>Cm1</i>	25 per <i>om. CT</i>	
26 tendendā (o s. a <i>m2</i>) <i>L</i>	tentenda <i>SG</i>	tendendā <i>Pb</i>	tendendo <i>K</i>	tenendo <i>CTd</i>
urges <i>PGCT</i>	27 praesummant <i>L</i>			

diuina, reprimunt se nec hanc uocem audent emittere, quoniam uident
quam sit impia et non ferenda. sed aiunt ideo ista sine ope diuina non
fieri, quia et hominem deus creauit cum libero uoluntatis arbitrio et
dando praecepta ipse docet quemadmodum homini sit uiuendum
5 et in eo utique adiuuat, quod docendo aufert ignorantiam, ut sciat
homo in operibus suis quid euitare et quid adpetere debeat, quo per
liberum arbitrium naturaliter insitum uiam demonstratam ingrediens
continenter et iuste et pie uiuendo ad beatam candemque aeternam
uitam peruenire mereatur.

10 III. 5. Nos autem dicimus humanam uoluntatem sic diuinitus
adiuuari ad faciendam iustitiam, ut praeter quod creatus est homo
cum libero arbitrio praeterque doctrinam qua ei praecepitur
quemadmodum uiuere debeat accipiat spiritum sanctum, que
fiat in animo eius delectatio dilectioque summi illius atque incom-
15 mutabilis boni, quod deus est, etiam nunc cum per fidem am-
bulatur, nondum per speciem, ut hac sibi uelut arra data gratuiti
muneris inardescat inhaerere creatori atque inflammetur accedere
ad participationem illius ueri luminis, ut ex illo ei bene sit, a quo
habet ut sit. nam neque liberum arbitrium quicquam nisi ad peccan-
20 dum ualet, si lateat ueritatis uia; et cum id quod agendum et quo
nitendum est coepit non latere, nisi etiam delectet et ametur, non
agitur, non suscipitur, non bene uiuitur. ut autem diligatur, caritas
dei diffunditur in cordibus nostris non per arbitrium liberum, quod
surgit ex nobis, sed per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

25 IV. 6. Doctrina quippe illa, qua mandatum accipimus continen-
ter recteque uiuendi, littera est occidens, nisi adsit uiuificans spiritus.

15 cf. II Cor. 5, 7   18 cf. Ioh. 1, 9   22 cf. Rom. 5, 5

1 se (e ex im2) *L*   uocem hanc *b*   hanc] habent *C*   audente mittere *Lm1*
2 referenda *S* uerenda *b*   3 creabit *C*   4 damdo *T*   praecepto *Km1*   quo-
modo *b*   hominis *G*   5 in eo] ideo *b*   6 quid (d s.l.m2) deuitare *K* quod
euitare *Tb*   alt. quod *b*   per om. *T*   7 uitā demonstrata *T*   8 pia *G*
9 mereamur (t s. m) *POT*   10 si *Km1* diuinitas (u s. i) *P*   12 libero] add. uolun-
tatis *zb*   arb. uol. *d*   14 dilectio que *T*   15 cum] add. adhuc *zd*, *b* adhuc post
fidem *pon.*   16 ha*c *O*   arrha *d*   gratuitu *Lm1 Pm1* gratuita *Cm1*
17 ardescat *T*   18 sita quo *K a.c.*   19 quidquam *GT*   20 et quo* *S* et
quod *Kb*   21 delectetur *O*   22 nisi suscipitur *b*   23 lib. arb. *b*   24 uobis *Km1*
qui *m2 ex quo L*   25 acceperimus *T*   26 uiuicans *Km1*

neque enim solo illo modo intellegendum est quod legimus: littera occidit, spiritus autem uiuificat, ut aliquid figurate scriptum, cuius est absurdia proprietas, non accipiamus sicut littera sonat, sed aliud quod significat intuentes interiorem hominem spiritali intelligentia nutriamus, quoniam sapere secundum carnem mors 5 est, sapere autem secundum spiritum uita et pax; uelut si quisquam multa quae scripta sunt in Cantico canticorum carnaliter accipiat non ad luminosae caritatis fructum, sed ad libidinosae cupiditatis affectum. non ergo isto solo modo intellegendum est quod ait apostolus: littera occidit, spiritus autem uiuificat, 10 sed etiam illo coque uel maxime, quod apertissime alio loco dicit: concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces; et paulo post ait: occasione accepta peccatum per mandatum fefellit me et per illud occidit. ecce quod est littera occidit. et utique non figurate aliquid dicitur, quod accipiendum non sit secundum litterae sonum, cum dicatur: non concupisces, sed apertissimum saluberrimumque praeceptum est, quod si quis inpleuerit nullum habebit omnino peccatum. nam hoc ideo elegit apostolus generale quiddam, quo euneta complexus est, tamquam haec esset uox legis ab omni peccato prohibentis, quod ait: non 20 concupisces; neque enim ullum peccatum nisi concupiscendo committitur. proinde quae hoc praecepit bona et laudabilis lex est. sed ubi sanctus non adiuuat spiritus inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est caritatem diffundens in cordibus nostris, profecto illa lex quamuis bona auget prohibendo desiderium malum, 25 sicut aquae impetus, si in eam partem non cesseret influere, uehementior fit obice obposito, cuius molem cum euicerit maiore cumulo praecepi-

1. 10 II Cor. 3, 6

5 Rom. 8, 6

12 Rom. 7, 7. 11

16 Rom. 7, 7

1 illo (ū s. o m1)G   2 figuratae Lm1   3 sed] secundum b   4 hominum G
 intelligentia Lm2O   7 quisque b   in cantica LSG   conticorum G   9 hoc
 (s.l.m2) solo modo L solo modo SPG isto solum modo CTb solo illo modo codd.
Mus. Brit. 10941 et Reg. 5. B. II et d   11 eoq. qnæ (q. s.l.m2)K   quo Lm2d
 12 post ne*sciebam eras, nesciebam O   14 pr. per om. T   quid b   15 non
 om. Km1   figurata Km1   aliquid dicitur om. zb   16 somnum G   17 apert.]
 perfectissimum K   18 nam] non G   19 quidam Om1   21 *ullum L nullum K
 committetur (e in i corr. m1)L committetur S   22 qui Lm1   praecepit O
 27 opposita O   praecepitatus Lm2

pitatus violentius per prona prouoluitur. nescio quo enim modo hoc ipsum, quod concupiscitur, fit iocundius, dum uetatur. et hoc est quod fallit peccatum per mandatum et per illud occidit, cum accedit etiam praeuarieatio, quae nulla est ubi lex non est.

5 V. 7. Sed totum ipsum apostoliceae epistolae locum, si placet, consideremus et sicut dominus adiuuerit pertractemus. uolo enim, si potuero, demonstrare illud, quod ait apostolus: littera occidit, spiritus autem uiuificat, non de figuratis locutionibus dictum, quamuis et illie congruenter accipiatur, sed potius de 10 lege aperte quod malum est prohibente. quod cum ostendero, profecto manifestius apparebit bene uiuere donum esse diuinum non tantum quia homini deus dedit liberum arbitrium, sine quo nec male nec bene uiuitur, nec tantum quia praeceptum dedit, quo doceat quemadmodum sit uiendum, sed quia per 15 spiritum sanctum diffundit caritatem in cordibus eorum quos praesciuit ut praedestinaret, praedestinavit ut uocaret, uocauit ut iustificaret, iustificauit ut glorificaret. hoc autem cum apparuerit, uidebis, ut existimo, frustra dici illa tantum esse possibilia sine exemplo, quae dei opera sunt — sicut de camelii transitu 20 per foramen acus commemorauimus et quaecumque alia sunt apud nos impossibilia, apud deum autem facilia — et ideo non inter haec humanam deputandam esse iustitiam, quod non ad dei, sed ad hominis opus pertinere debeat, cuius perfectio, si est in hac uita possibilis, nullam esse causam cur sine exemplo esse eredatur. hoc ergo frustra 25 dici satis eluebit, cum et ipsam humanam iustitiam operationi dei tribuendam esse claruerit, quamuis non fiat sine hominis uoluntate. et ideo eius perfectionem etiam in hae uita esse possibilem negare non

3 cf. Rom. 7, 11 4 cf. Rom. 4, 15 7 II Cor. 3, 6 14 cf. Rom. 5, 5

15 cf. Rom. 8, 29. 30

1 persolbitur C	2 iucundius Sm1Td	ueſtatur K	3 falli Om1
accidit O	5 epistule SO aepystolae K	8 loquutionibus S	9 illinc Td
12 arbitrium om. Km1	13 uiuere Km1	14 uidendum Lm1SPm1Gm1	16 praedistinaret K
praedistinaret K	praedistinavit K	uocauit ut iust. in mg.mIO	17 post glor. eras. glorificauit K
eras. glorificauit K	18 uidebitis Km1	exestimo O estio b	21 autem om. S
facilia] possibilia b	intra b	22 humani O alt. ad om. O	24 nulam Om1
qur Lm1 quur SP	25 dici s.l.mIS	sati selucaept Lm1	iusticiam L
operacioni L	26 syne L	uolūtate L	27 eius] cuius CT fectionē G

possumus quia omnia possibilia sunt deo, siue quae facit sola sua uoluntate siue quae cooperantibus creaturae suae uoluntatibus a se fieri posse constituit. ac per hoc quicquid eorum non facit, sine exemplo est quidem in operibus factis, sed apud deum et in eius uirtute habet causam qua fieri possit et in eius sapientia quare non factum sit; ⁵ quae causa etiamsi lateat hominem, non se obliuiscatur esse hominem nec propterea deo det insipientiam, quia non plene capit eius sapientiam.

8. Adtende igitur apostolum ad Romanos explicantem satisque monstrantem quod scripsit ad Corinthios: littera occidit, spiritus autem uiuificat, sic magis accipendum quemadmodum supra diximus, quoniam legis littera quae docet non esse peccandum, si spiritus uiuificans desit, occidit; seiri enim facit peccatum potius quam eaueri et ideo magis augeri quam minui, quia malae concupiscentiae etiam praeuaricatio legis accedit. ¹⁰

VI. 9. Volens ergo apostolus commendare gratiam, quae per Iesum Christum omnibus gentibus uenit, ne Iudei aduersus ceteras gentes de accepta lege se extollerent, posteaquam dixit peccatum et mortem per unum hominem intrasse in genus humanum et per unum hominem iustitiam et uitam aeternam, illum Adam, hunc Christum apertissime insinuans ait: lex autem subintravit, ut abundaret delictum; ubi autem abundauit delictum, superabundauit gratia, ut quemadmodum regnauit peccatum in mortem sic et gratia regnet per iustitiam in

1 cf. Matth. 19, 26 etc. 10 II Cor. 3, 6 12 legis littera—accedit] cf. Prosperi Aquitani sent. ex Augustino delib. (LI 434. 463 M) 18 cf. Rom. 5, 12. 21 21 Rom. 5, 20. 21

2 uolumtate *L* saepius que operantibus *Lm1* 3 quidquid *SGOm1*
 4 quide*m *O* quide *Cm1* in *om.O* set *L* 5 possit fieri b sit *s. exp. ē K*
 6 homini *G p.c.* obliuiscatur se esse *b* 9 attende *L* (*pr. t s.l.m1*), *P* 10 scrip-
 tum sit *G* corintios *L* 11 magis *ex* mauis *Lm2* quemadmodum *L*
 13 uiuificant**s *O, om. b* scire *Km1* fecit *K* 14 mali *G* concupiscentia *Lm1*
 15 accidit *z, i pr. in ras. Om1* 17 ceteros *Lm1* 18 extollerunt *Lm1* dixit *m2*
ex diligit *L*; post dix. cc. 6 litt. eras. 19 hūnum *C* intruse *Lm1* intr.—
 hominem *in mg.O* 20 hūnum *C* apertissime *xpm Pb* 21 insunuans *T*
 22 habundaret *Lm1Pb* ubi—delictum *om.Km1* habundauit *Pb* 24 in
 morte *O, om. zB*

uitam aeternam per Iesum Christum dominum nostrum. deinde opponens sibi ipse quaestionem: quid ergo dicemus? inquit, permanebimus in peccato, ut gratia abundet? absit. uidit enim a peruersis peruerse posse accipi quod dixerat: lex subintravit, ut abundaret delictum; ubi autem abundauit delictum, superabundauit gratia, tamquam dixerit propter abundantiam gratiae prodesse peccatum. hoc diluens respondit: absit atque subiecit: qui mortui sumus peccato, quomodo uiuemus in eo? hoc est: 'cum id praestiterit gratia, ut moreremur peccato, 10 quid aliud faciemus, si uiuemus in eo, nisi ut gratiae simus ingrati?' neque enim qui laudat beneficium medicinae prodesse morbos dicit et uulnera, a quibus illa hominem sanat, sed quanto maioribus medicina laudibus praedicatur, tanto magis uituperantur et horrentur uulnera et morbi, a quibus liberat quae ita laudatur. sic laus et praedicatione gratiae uituperatio et damnatio est delictorum. demonstranda enim fuerat homini foeditas languoris eius, cui contra iniquitatem suam nec praeceptum sanctum et bonum profuit, quo magis aucta est iniquitas quam minuta, quando quidem lex subintravit, ut abundaret delictum, ut eo modo conuictus atque confusus uideret non 20 tantum doctorem sibi esse necessarium, uerum etiam adiutorem deum, a quo eius itinera dirigantur, ne dominetur ei omnis iniquitas et confugiendo ad opem misericordiae sanetur atque ita ubi abundauit delictum superabundet gratia non peccantis merito, sed subuenientis auxilio.

25 10. Consequenter eandem medicinam in passione et resurrectione Christi mystice demonstrata ostendit apostolus dicens:

2 Rom. 6, 1. 2   4 Rom. 5, 20   7 Rom. 6, 2   21 cf. Ps. 118, 133

2 denique *b* siui *S* siue *Gm1* ipsi *Gm2* quod *S* inquit *Lm1* *Gm1* *C* passim
 3 habundet *Pb*   4 a *om. T*   *peruersū* (*ū ex ae*) *O* *peruersae G*   5 ut *ex et Sm1*   6 superabundabit *Om2*   *gram T*   *dixerat Km1*   7 *ḥabsit C*
8 sumus] add. xpo LSPGm1 Tb   9 *prestitterit Gm1*   10 *faciamus L faci- amus SPG*   *uiuimus z*   11 *morbos dicit; Dic enī et uul. (Dic s.l.m2) K*
12 illo Lm1   13 *uituperantur uulnera et horrentur morbi b*   *horrentur (h m2s.eras.litt.) O*   14 *et laus Pb*   16 *langoris Pm1*   17 *fuit T*   19 *conuinctus Lm1 Km1*   *confusus s. ras. Om2*   20 *siui S*   21 *itenera L onera S*   22 *confugienda Lm1 SG opem] add. diuinæ zObd ita om. b*   23 *delictum s. eras. peccatum Om2*   *superabundaret Sm1*   *gratia in ras. S*   24 *medentis s. exp. uenientis Lm2 uenientis SPG*   25 *eadem S*

an ignoratis, quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu in mortem ipsius baptizati sumus? consulti ergo sumus illi per baptismum in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita et nos in nouitate uitae ambulemus. si enim 5 complantati sumus similitudini mortis eius, sed et resurrectionis erimus hoc scientes, quia uestus homo noster simul crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. si autem mortui sumus 10 cum Christo, credimus, quia simul uiuemus cum illo, scientes, quia Christus surgens ex mortuis iam non moritur et mors ei ultra non dominabitur. quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem uiuit, uiuit deo. ita et uos existimate uos mortuos esse 15 peccato, uiuere autem deo in Christo Iesu. nempe satis eluet mysterio dominicae mortis et resurrectionis figuratum uitae nostrae ueteris occasum et exortum nouae demonstratamque iniquitatis abolitionem renouationemque iustitiae. unde igitur hoc tantum beneficium homini per litteram legis nisi per fidem Iesu Christi? 20

VII. 11. Haec cogitatio sancta seruat filios hominum in protectione alarum dei sperantes, ut inebrientur ab ubertate domus eius et torrentem uoluptatis eius potent, quoniam apud ipsum est fons uitae et in lumine eius uidebimus lumen, qui praetendit misericordiam suam scientibus eum et iustitiam suam his qui recto sunt corde. neque 25 enim quia sciunt, sed etiam ut sciant eum praetendit misericordiam

1 Rom. 6, 3—11   21 cf. Ps. 35, 8. 9—11

1 baptizati <i>L saepius</i>	2 ih̄m <i>T</i>	morte <i>lib. praet. L</i>	3 illi sumus <i>b</i>
cum illo <i>O</i>	morte <i>CT</i>	6 sumus] fuimus <i>zOd</i>	fuerimus <i>b</i>
7 quia] quoniam <i>zb</i>	8 crifixus <i>K</i>	destruatur <i>O</i>	euacuaretur <i>zb</i>
11 illo] xpo <i>O</i>	12 ex] a <i>zObd</i>	13 et <i>om. O</i>	mors illi non dom. ultra <i>b</i>
ultra] add. iam <i>zb</i>	14 est <i>ante</i> semel <i>om. T</i>	15 uos <i>alt. om. Lm1</i>	esse mortuos <i>b</i>
16 Iesu dno nro <i>K</i>	satis <i>cilicet Lm1</i>	18 demonstrataque <i>T</i>	19 abolitione <i>T</i>
igitur] ergo <i>b</i>	20 littera <i>T</i>	21 serbat <i>Om1C</i>	
22 abuertate <i>C</i>	23 torrente <i>OKd</i>	uoluntatis <i>C</i>	eius <i>om. LS Pb</i> potentur
25 suam <i>utroque loco om. b</i>	26 misericordiam—praetendit <i>om. Lm1</i>		

suam; nee quia recti sunt corde, sed etiam ut recti sint corde praetendit iustitiam suam, qua iustificat impium. haec cogitatio non auferit in superbiam, quod uitium oritur, cum sibi quisque praefidit seque sibi ad uiuendum caput facit. quo motu receditur ab illo fonte
 5 uitae, cuius solius haustu iustitia bibitur, bona scilicet uita, et ab illo incommutabili lumine, cuius participatione anima rationalis quodammodo accenditur, ut sit etiam ipsa factum creatumque lumen, sicut erat Iohannes lucerna ardens et lucens, qui tamen unde luceret agnoscens: nō s, inquit, de plenitudine eius accepimus:
 10 cuius, nisi illius utique in cuius comparatione Iohannes non erat lumen? illud enim erat uerum lumen quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. proinde cum dixisset in eodem psalmo: praetende misericordiam tuam scientibus te et iustitiam tuam his qui recto sunt
 15 corde: non ueniat, inquit, mihi pes superbiae et manus peccatorum non moueant me. ibi ceciderunt omnes qui operantur iniuitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare. hae quippe impietate, qua tribuit sibi quisque quod dei est, pellitur in tenebras suas, quae sunt opera iniuitatis. haec enim plane ipse
 20 facit et ad haec implenda sibi est idoneus. opera uero iustitiae non facit, nisi quantum ex illo fonte atque ex illo lumine percipit, ubi nullius indigens uita est et ubi non est commutatio nec momenti obumbratio.

12. Ideo Paulus apostolus — qui cum Saulus prius vocaretur
 25 non ob aliud, quantum mihi uidetur, hoc nomen elegit, nisi ut se ostendat

2 cf. Rom. 4, 5   8 Ioh. 5, 35   9 Ioh. 1, 16   11 Ioh. 1, 9   13 Ps. 35,
 11—13   22 cf. Iac. 1, 17   24 cf. Act. 13, 9

1 ne *KmI*   rectiſ *K*   ut ex qui *Om2*   sunt *Om1b*   2 qu*a *L*   3 effert
L (ef in ras. *m2*), *d* affert *Cm2*   in *om. b*   praeuidit (*in mg. l* praeuidit) *O*   4 quo
 modo tu recedis corr. *ex* quo mo tureceditur *C*   reciditur *LG*, *ex* creditur *Sm1*
 5 uitae *om. b*   austu (*h s.l.m1*) *L* haustu *S*   6 incōmutabili* *O*   lumen *Om1*
 quodadmodo *S Lm1* quodādmodo *G*   9 cognoscens *T*   10 alt. cuius *om. Lm1*
 non erat lumen iohannes *zb*   11 uerum] uerbum *S*   13 dixisse *Lm1SPG*
 14 recti *SG*   15 ad uocem corde *m2* in *mg. add.*: mox addidit *L* subiecit *b*   inquit
om. zb, post mihi pon. *O*   superbia *Lm1*   16 peccatoris *b*   mobeat *Lm1*
 inoueat *POCTbd*   omnes *om. OK*   18 haęc *S*   deus *G*   22 et *om. O*
 monenti *Tm1*   24 apostolus *om. b*   25 se *om. Pb*

deret paruum tamquam minimum apostolorum — multum contra superbos et arrogantes et de suis operibus praesumentes pro commenda ista dei gratia fortiter atque acriter dimicat, quia reuera in illo euidentior et clarior apparuit, qui eum talia operaretur uehementer ecclesiam dei persequens, pro quibus summo supplicio dignus fuit, 5 misericordiam pro damnatione suscepit et pro poena consecutus est gratiam, merito pro eius defensione praecipue clamat atque concertat nec in re profunda et nimis abdita non intellegentium et uerba sua sana in peruersum sensum detorquentium eurat inuidiam, dum tamen inuenienter praedicet donum dei, quo uno salui fiunt filii promissionis, 10 filii beneficij diuini, filii gratiae et misericordiae, filii testamenti noui. primo, quod omnis eius salutatio sic se habet: gratia uobis et pax a deo patre et domino Iesu Christo; deinde ad Romanos paene ipsa quaestio sola uersatur tam pugnaciter, tam multiplicitate, ut fatiget quidem legentis intentionem, sed tamen fatigatione utili 15 ac salubri, ut interioris hominis magis exerceat membra quam frangat.

VIII. 13. Inde sunt illa, quae supra commemorauit, inde est quod Iudaeum arguit eumque dicit Iudaeum cognominari et nequaquam id quod profitetur implere. si autem tu, inquit, iudeus cognominaris et requiescis in lege et gloriaris in deo et nosti uoluntatem et probas distantia instructus ex lege, confidis te ipsum ducem esse caecorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiae et ueritatis in lege, qui ergo alium doces, te ipsum non doces? qui praedicas non fueris? qui adulteras? qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per praeuaricationem legis deum inhonoras?

1 cf. I Cor. 15, 9

12 Rom. 1, 7 etc.

19 Rom. 2, 17—29

1 parbum C minimus z b 2 operibus] meritis b 3 dimicans d dimicare b
 6 consequutus SP 7 praecipue om. zbd conferat T 8 re om. Pb 9 inuidiand' (om. dum)b 10 dei ex deo L 12 primum zCbd salutatio eius b
 uouis Cm1 13 pater T 14 pene ex bene L poene OK 16 ac (c ex d m2) L
 frangit b 17 illa om. zbd 18 iudeum C et om. C 19 inquit tu Pb iudeus S
 21 distantia Ob ex] in KT 22 te S 23 sunt om. Lm1 SPGm2 d 24 forma LS
 25 predica*s CT 26 non om. Km1 27 abominaris Tb idola m2 ex dolum O
 quia K gloriaris in ras. G 28 inhonoras (h s.l.)G

nomen enim dei per uos blasphematur in gentibus, sicut scriptum est. circumcisio quidem prodest, si legem custodias; si autem praeuaricator legis sis, circumcisio tua praeputium facta est. si igitur praeputium iustitias 5 legis custodiat, nonne praeputium eius in circumcisio nem reputabitur? et iudicabit quod ex natura est praeputium legem perficiens te qui per litteram et circumcisionem praeuaricator legis es. non enim qui in manifesto, Iudeus est neque quae in manifesto in carne, est 10 circumcisio, sed qui in abscondito, Iudeus est et circumcisione cordis, qui spiritu, non littera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo. hic manifestauit quemadmodum dixerit: gloriaris in deo. nam utique si uere talis Iudeus gloriaretur in deo eo modo, quo postulat gratia, quae non operum meritis, sed gratu- 15 ito datur, ex deo esset laus eius, non ex hominibus. sed ita gloriabantur in deo, uelut qui soli meruissent legem eius accipere, secundum illam uocem psalmi, qua dictum est: non fecit sic ulli genti et iudicia sua non manifestauit eis. quam tamen dei legem sua iustitia se arbitrabant implere, cum magis eius praeuaricatores essent. 20 unde illis iram operabatur abundante peccato, quod ab scientibus perpetrabatur, quia et quicumque faciebant quod lex iubebat non adiuuante spiritu gratiae, timore poenae faciebant, non amore iustitiae. ac per hoc eoram deo non erat in uoluntate, quod coram hominibus apparebat in opere, potiusque ex illo rei tenebantur, quod eos 25 nouerat deus malle, si fieri posset impune, committere. circumcisio-

1 cf. Esai. 52, 5. Hiez. 36, 20

14 cf. Rom. 3, 24

17 Ps. 147, 20

20 cf. Rom. 4, 15

1 enim *om. b* inter gentes *zb* 2 prod*est *C* 3 si autē in *mg. s. ras.* *Lm3*
si om. SG autem *om. SPGb* praeuaricator (*tor s.l.m3*) *L* 4 in praeputio
 (ū *s. o*) *K* factum *O* iustitiam *zb* 5 custodias *Km1* custodia *Cm1T* 6 iudicat
s. ras. *Om1* iudicauit *GT* 7 perficiens *S* littera *T* 8 prauaricator *K*
 et non enim *LSG* Non ēt enim *P* 9 iudeus *SK* 10 et circumcisio cordis in
 spiritu *Km2d* 11 *spm T* latus *T* 12 *ante hom. exp. o G* deo] add. est *bd*
 dixit *zb* 13 glorietur *Km1* 14 qui *G* postolat *L* gratiam *K* gratuita
SPGCb gratuito (*o ex u m2*) *K* 15 esse *G* ex *om. Km1* 17 quod *P*
 quo *Lm1SPG* ullq (*q ex i m1*) *L* gente *Km1* 18 manifestabit *P* 20 ira *b*
abja Cb 21 perpetrabantur *K* iuebat *SOm1* 22 *spm T* poene *Lm1SP*
 poena *Om1* 23 hac *L* era*t *O* 25 male *Lm1SPG* possit *SPG* impone *Lm1S*

nem autem cordis dicit, puram seilicet ab omni inlicita concupiscentia uoluntatem; quod non fit littera docente et minante, sed spiritu adiuuante atqne sanante. ideo laus talium non ex hominibus, sed ex deo est, qui per suam gratiam praestat unde laudentur, de quo dicitur: in domino laudabitur anima mea et cui dicitur: apud te laus mea, non quales illi sunt qui deum laudari uolunt quod homines sunt, se autem quod iusti sunt.

14. *Sed laudamus, inquiunt, et deum nostrae iustificationis auctorem in eo quod legem dedit, cuius intuitu nouerimus quemadmodum uiuere debeamus,* nec audiunt quod legunt: quia non iustificabitur ex lege omnis earo coram deo. potest enim fieri coram hominibus, non autem coram illo qui cordis ipsius et intimae uoluntatis inspector est, ubi uidet, etiamsi aliud faciat qui legem timet, quid tamen mallet facere, si licet. ac ne quisquam putaret hic apostolum ea lege dixisse neminem iustificari, quae in sacramentis ueteribus multa continet figurata praecepta, unde etiam ipsa est circuncisio carnis, quam die octauo accipere paruuli iussi sunt, continuo subiunxit quam legem dixerit et ait: per legem enim cognitio peccati. illa igitur lex est, de qua postea dicit: peccatum non cognoui nisi per legem. nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. nam quid est aliud per legem enim cognitio peccati?

IX. 15. Hie forte dicat humana illa praesumptio ignorans dei iustitiam et suam uolens constituere merito dixisse apostolum: quia ex lege nemo iustificabitur; ostendit enim tantummodo lex quid faciendum quidue eauendum sit, ut quod illa ostenderit uoluntas impleat ac sie homo iustificetur non per legis imperium, sed per

5 Ps. 33, 3	6 Ps. 21, 26	8 Pelagiani	10. 18 Rom. 3, 20	12 cf.
Prou. 24, 12	16 cf. Leu. 12, 3	19 Rom. 7, 7	23 cf. Rom. 10, 3	
24 Rom. 3, 20				

1 autem] tā ex tū Tm² ab om. b concupiscentiaꝝ K 2 fit] fuit K
 minante] monente b 3 sonante K 4 ptat Om¹ laudatur b 5 dictum est b
 cui] cum T 8 et om. O 9 intuitum T 13 uide K illud Km² 14 ac] an b
 neꝝ K ne quisquam ex nequissimam Lm¹ nequaquam b hoc b 15 ea] ex CT
 16 figura Om¹ est s. ras. m² O 17 octabo C paruoli LSGm¹ paruulis T
 18 diceret b 21 concupiscis S concupisceꝝ C quidē Km¹ 23 illa
 humana d 24 iustum O 25 ex om. C 26 ostendit S 27 iustificatur O
 non—arbitrium om. z b

liberum arbitrium. sed, o homo, adtende quid sequitur. nunc
 autem, inquit, sine lege iustitia dei manifestata est, testifi-
 cata per legem et prophetas. parumne insonat surdis?
 iustitia, inquit, dei manifestata est. hanc ignorant qui suam
 5 uolunt constituere, huic uolunt esse subiecti. iustitia, inquit, dei
 manifestata est — non dixit: 'iustitia hominis uel iustitia pro-
 priae uoluntatis' — iustitia dei, non qua deus iustus est, sed qua
 induit hominem, cum iustificat impium. haec testificatur per legem et
 prophetas; huic quippe testimonium perhibent lex et prophetae:
 10 lex quidem hoc ipso, quod iubendo et minando et neminem iusti-
 ficando satis indicat dono dei iustificari hominem per adiutorium
 spiritus, prophetae autem, quia id quod praedixerunt Christi imple-
 uit aduentus. nam hinc sequitur et adiungit dicens: iustitia autem
 15 dei per fidem Iesu Christi, hoc est per fidem, qua creditur in
 Christum. sicut autem ista fides Christi dieta est non qua credit Christus,
 sic illa iustitia dei non qua iustus est deus. utrumque enim
 nostrum est; sed ideo dei et Christi dicitur, quod eius nobis largitate
 donatur. iustitia ergo dei sine lege non sine lege manifestata. quomodo
 20 enim per legem testificata, si sine lege manifestata? sed iustitia dei
 sine lege est, quam deus per spiritum gratiae credenti confert sine
 adiutorio legis, hoc est non adiutus a lege, quando quidem per legem
 ostendit homini infirmitatem suam, ut ad eius misericordiam per
 fidem confugiens sanaretur. de sapientia quippe eius dictum est,
 25 quod legem et misericordiam in lingua portet, legem scilicet, qua reos
 faciat superbos, misericordiam uero, qua iustificet humiliatos. iusti-
 tia ergo dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt;
 non enim est distinctio. omnes enim peccauerunt et

1 Rom. 3, 21   4 cf. Rom. 10, 3   13 Rom. 3, 22   18 cf. De gratia Christi
 8 , 9 (CSEL XLII p. II 133, 2—7)   24 cf. Prou. 3, 16   25 Rom. 3, 22. 23

1 quod *OKm1bd*   3 sordis *Lm1SG*   4 iustia (*sic saepius*)*O*   dei inquit *O*
 manifesta *P*   5 et huic *OK*   7 ulunta *tis*] *add.* sed *d*   iustus est deus *zCTb*
 quia *P*   8 eum] qui *O*   9 hii *Lm1*   quippe] *add.* et *O*   11 iudicat *G*   dono
 dono *P*   13 hic *Om1*   adiungens *Lm1*   et dicit *O*   16 sic] *add.* et *d*   17 ei *Om1*
 18 dei *om. zt*   manifestata (testificata *s. m2*)*K* manifestata est *d*   20 spm
 spm *L*   21 adiuto *d*   23 con fugen**s (i s. g)*O*   sanetur *b*   eius quippe
zCTb   24 quo *Om1*   portat *O*   quare*os *L*   25 humiliatos *codd.*
praeter Lm1

egent gloria dei, non gloria sua. quid enim habent, quod non acceperunt? si autem acceperunt, quid gloriantur, quasi non acceperint? egent itaque gloria dei et uide quid sequatur: iustificati gratis per gratiam ipsius. non itaque iustificati per legem, non iustificati per propriam uoluntatem, sed iustificati gratis 5 per gratiam ipsius; non quod sine uoluntate nostra fiat, sed uoluntas nostra ostenditur infirma per legem, ut sanet gratia uoluntatem et sana uoluntas implete legem non constituta sub lege nec indigena lege.

X. 16. Iusto enim lex non est posita; quae tamen 10 bona est, si quis ea legitime utatur. haec duo apostolus uelut inter se contraria conectens monet mouetque lectorem ad perserutandam quaestionem atque soluendam. quomodo enim bona est lex, si quis ea legitime utatur, si etiam quod sequitur uerum est: sciens hoc, quia iusto lex non est posita? nam 15 quis legitime utitur lege nisi iustus? at ei non est posita, sed iniusto. an et iniustus, ut iustificetur, id est ut iustus fiat, legitime lege uti debet, qua tamquam paedagogo perducatur ad gratiam, per quam solam quod lex iubet possit implere? per ipsam quippe iustificatur gratis, id est nullis suorum operum praecedentibus meritis — alioquin 20 gratia iam non est gratia —, quando quidem ideo datur, non quia bona opera fecimus, sed ut ea facere ualeamus, id est non quia legem impleuimus, sed ut legem implere possimus. ille enim dixit: non ueni legem soluere, sed implere, de quo dictum est: uidimus gloriam eius, gloriam tam- 25 quam unigeniti a patre, plenum gratia et ueritate. haec est gloria, de qua dictum est: omnes enim peccau-

1 cf. I Cor. 4, 7   3 Rom. 3, 24   10 cf. I Tim. 1, 9. 8   15 I Tim. 1, 9
18 cf. Gal. 3, 24   20 Rom. 11, 6   24 Matth. 5, 17   25 Ioh. 1, 14   27 Rom. 3, 23

1 *pr. gloria** O abent L 3 quod sequitur b 4 gratis om. b gratia SG non— ipsius om. K utique b per—iustificati in mg. m2 O 6 nostra om. OK 8 sanata d sub lege m2 ex per legē O net Lm1 10 non est lex b 11 legime S postolos Lm1 apostolos S 12 contrario Lm1 moret Om1 14 lex om. b ea* L eam S 15 sciens Lm1 iusto (s s. ras. m2) L non est lex b 17 iustificetur] sc̄ificetur Pb 18 qua ex qui m1 O pedagogo SPOK 19 ipsum Lm1 23 implebimus (a s. i) L 24 soluere legem d set (sic saepius) L adinpleret Lm1 adimplere SPGCTb 25 qd̄ Lm1 uidimus (alt. i s. eras. ebi) O

runt et egent gloria dei, et haec est gratia, de qua continuo dicit: iustificati gratis per gratiam ipsius. iniustus ergo legitime lege utitur, ut iustus fiat; quod cum factus fuerit, ea iam non utatur tamquam uehiculo cum 5 peruererit uel potius, ut supra dicta similitudine apostoli utar, tamquam paedagogo cum eruditus fuerit. quomodo enim iusto lex non est posita, si et iusto est necessaria, non qua iniustus ad iustificantem gratiam perdueatur, sed qua legitime iam iustus utatur? an forte, immo uero non forte, sed certe sic legitime utitur lege iam iustus, 10 cum eam terrendis inponit iniustis, ut cum et in ipsis cooperit inolitae concupiscentiae morbus incentiuo prohibitionis et cunulo praeuicationis augeri, confugiant per fidem ad iustificantem gratiam et per donum spiritus suauitate iustitiae delectati poenam litterae minantis euadant? ita non erunt contraria neque inter se duo ista pugnabunt, ut etiam iustus bona lege legitime utatur et tamen iusto lex posita non sit; non enim ex ea iustifieatus est, sed ex lege fidei, 15 qua credidit nullo modo posse suae infirmitati ad inplenda ea, quae lex factorum iuberet, nisi diuina gratia subueniri.

17. Ideo dicit: ubi est ergo gloriatio tua? exclusa est. 20 per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei. siue gloriacionem dixerit laudabilem, quae in domino est, eamque exclusam, id est non ut abseederet pulsam, sed ut emineret expressam — unde et exclusores dicuntur quidam artifices argentarii; hinc est et illud in Psalmis: ut excludantur hi qui probati sunt argento, hoc est ut emineant qui probati sunt eloquio domini. nam et alibi dicitur: eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum — siue gloriacionem uitiosam de superbia uenientem

2 Rom. 3, 24   5 cf. Gal. 3, 24   8 cf. I Tim. 1, 8   19 Rom. 3, 27   24 Ps. 67, 31   26 Ps. 11, 7

1 gloria* *O* gracia *b*   dei *om. P*   3 lege *om. G*   4 utitur *Lm2*   ueiculo *L*
 5 potus *Lm1*   ut *om. z b*   utatur *b*   6 pedagogo *LSPG*   non est lex *b*   7 quo *b*
 8 quo *zd*   9 sic certe *b*   10 ut *m2 ex et O*   in *om. Ob*   nolitae *Om1*   11 mor-
 bus *L* moribus *SPG*   probationis *L*   13 delectari *b*   inanis litterae
(om. minantis) b   14 se *ex sa L*   ista (*i m3 add.*) *L*   pugnabant *Lm1*
 15 legitima *G*   16 ex *alt. om. O*   17 ea *om. b*   18 factorum *om. b*   19 dici *Lm1*
 gloria *Pb*   tua *om. Km1*   22 expulsam *K*   ut *s.l.m2 O*   23 *pr. et om. O*   24 in
(n add. m2) O   *hi. O hii Kb*   25 hoc est *om.z*   eloquia *Lm1SPGb*   26 dicit *b*

commemorare uoluerit, eorum scilicet, qui cum sibi iuste uidentur uiuere, ita gloriantur, quasi non acceperint, eamque non per legem factorum, sed per legem fidei dicit exclusam, id est electam et abiecatam, quia per legem fidei quisque cognoscit, si quid bene uiuit, dei gratia se habere et, ut perficiatur in dilectione iustitiae, non se aliunde 5 consecuturum.

XI. 18. Quae cogitatio pium facit, quia pietas est uera sapientia — pietatem dieo quam Graeci *θεοσέβειαν* uocant —; ipsa quippe commendata est, cum dictum est homini, quod in libro Iob legitur: *εέεε πιetas ετη σαπιεντια*. *θεοσέβεια* porro, si ad uerbi originem 10 latine expressam interpretaretur, dei cultus diei poterat, qui in hoc maxime constitutus est, ut anima ei non sit ingrata; unde et in ipso uerissimo et singulari sacrificio, domino deo nostro, agere gratias admonemur. erit autem ingrata, si quod illi ex deo est, sibi tribnerit praecipueque iustitiam, eniū operibus uelut propriis et uelut a 15 semet ipsa sibimet partis non uulgariter tamquam ex diuitiis aut membrorum forma aut eloquentia ceterisque siue externis siue corporis siue animi bonis, quae habere etiam scelerati solent, sed tamquam de his quae proprie sunt bona bonorum quasi sapienter inflatur. quo uitio repulsi a diuinae stabilitate substantiae 20 etiam magni quidam uiri ad idolatriae dedecus defluxerunt. unde idem apostolus in eadem epistola, in qua uehemens defensor est gratiae, cum se dixisset esse Graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitorem et ideo quod ad ipsum pertineret, promptum esse et his qui Romae essent euangelizare: non enim confundor, inquit, 25

2 cf. I Cor. 4, 7   10 Iob 28, 28   23 cf. Rom. 1, 14   25 Rom. 1, 16. 17

1 siui*S*   iusti*G* iust*eO   2 niueret *Km1*   eam quae (q: s. eam, n s. quae) *Km2*   4 legē s.l.m2*K*   uiuerit (*m2s.l. it, m3 mut. in uixerit*)*K*   6 consequiturum *S*   7 sapientiam *K*   8 greciz*O*   THEOSEBIAM (*s.l.m2 te osebiam L*)*z* theosebian (e alt. in ras., b ex u *m2*)*O* theosebiā*ŋ* *Km2* theosebiam *b*   10 theosebia *zOKb*   12 ipso *m2 ex puO*   13 in singulari*OK*   14 ingratum *Lm1SPGb* ille *K*   15 propriis *Om1* probris *G*   et *om.O*   16 semetipso*O*   siuimet *Lm1SG* pparatis*O*   17 eloquia *S*   externis] add. siue internis *d*   18 habere solent scel. *b*   scelerati*š* *K*   19 iis *d*   quasi sapienter *om.b*   20 diuina ē *Ka.c.* substantia *Lm1SPm1G*   21 idolatria*Gb*   22 aepystola*K   23 se post dixisset pon. *m3 O*   esse *om.zOm1b*   grecis *LSPo*   24 pertinet *Om1* promptum *Sm1* promptu*Km1*   in his *Km1*   25 confundar *K*

de euangilio; uirtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudeo primum et Graeco. iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: iustus a ueritate ex fide uiuit. haec est iustitia dei, quae in testamento ueteri 5 uelata in nono reuelatur; quae ideo iustitia dei dicitur, quod in pertiendo eam iustos facit, sicut domini est salus, qua saluos facit. et haec est fides, ex qua et in quam reuelatur, ex fide scilicet annuntiantium in fidem oboedientium. qua fide Iesu Christi, id est quam nobis contulit Christus, credimus ex deo nobis esse pleniusque 10 futurum esse quod iuste uiuimus. unde illi ea pietate, qua solus co-lendus est, gratias agimus.

XII. 19. Nec in merito se apostolus ex hoc articulo conuertit ad eos cum detestatione commemorandos, qui uitio illo, quod superius memoriaui, leues et inflati ac per se ipsos uelut per inane sublati, ubi 15 non requiescerent, sed fracti dissilirent, in figura idolorum tamquam in lapides deciderunt. quia enim commendauerat pietatem fidei, qua deo iustificati grati esse debemus, uelut contrarium quod detestaremur subinferens: renelatur enim, inquit, ira dei de caelo super omnem impietatem et iniustitiam hominum 20 eorum qui ueritatem in iniuitate detinent, quia quod notum est dei manifestum est in illis; deus enim illis manifestauit. inuisibilia enim eius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspicuntur, sempiterna quoque uirtus eius ac diuinitas, ut sint inexcusabiles. 25 quia cognoscentes deum non ut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis. et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes se

3 Hab. 2, 4   6 Ps. 3, 9   18 Rom. 1, 18—23

1 in s. ras. m3L   salute Lm1SPG   credenti (t ex d)S   2 iudeo POm1
 greco LSPOK   4 ueteri Obd   7 in quam] in qua Pb   10 ea] et a b
 12 se om. zb   ex hoc om. Lm1   articulū P   eos ex eius Lm3   13 memorabi
 Lm1   15 disilirent O   figura] fragmenta b   16 fidei pietatem b   17 qu*a S
 quā P   18 subinfer*ens (r eras. et n fin. s.l.m2)O   inquit om. Pb   19 et
 iniustitiam om. O   20 iniustitiam hominum Lm1 iniustitiā SPG iniustitia d,
 cf. p. 172, 5   quia] et b   quo Lm1G, S (o s. eras. i)   21 in om. b   manif.]
 reuelauit b   22 enim om. Km1   23 intellecta bis L   24 ac ex ad S   25 ut] sicut O
 26 aut gr eger. om. Om1   27 obscuratū* Lm2

esse sapientes stulti facti sunt et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et uoluerum et quadrupedum et serpentium. uide quemadmodum non eos dixerit ueritatis ignaros, sed quod ueritatem in iniquitate detinuerint. et quia occurrebat animo, ut quaeretur, unde illis esse potuerit cognitio ueritatis, quibus deus legem non dederat, neque hoc tacuit unde habere potuerint; per uisibilia namque creaturae peruenisse eos dixit ad intellegentiam inuisibilium creatoris, quoniam reuera sic magna ingenia quaerere perstiterunt, sic inuenire potuerunt. ubi ergo impietas? quia uidelicet cum cognoscissent deum, non sicut deum glorifieauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis. eorum proprie uanitas morbus est, qui se ipsos seducunt, dum uidentur sibi aliquid esse, cum nihil sint. denique hoc tumore superbiae sese obumbrantes, cuius pedem sibi non uenire deprecatur sanctus ille cantator qui dixit: in lumine tuo uidebimus lumen, ab ipso lumine incommutabilis ueritatis auersi sunt et obscuratum est insipiens cor eorum. non enim sapiens cor, quamvis cognouissent deum, sed insipiens potius, quia non sicut deum glorifieauerunt aut gratias egerunt. dixit enim homini: ecce pietas est sapientia. ac per hoc dicentes se esse sapientes, quod non aliter intellegendum est nisi 'hoe ipsum sibi tribuentes,' stulti facti sunt.

20. Iam quae sequuntur quid opus est dicere? per hanc quippe impietatem illi homines — illi, inquam, homines, qui per creaturam creatorum cognoscere potuerunt — quo prolapsi, cum deus superbis resistit, atque ubi demersi sint, melius ipsius epistolae consequentia docent,

10 Rom. 1, 21   13 cf. Gal. 6, 3   15 cf. Ps. 35, 12   16 Ps. 35, 10

20 Iob 28, 28   21 Rom. 1, 22   25 cf. Rom. 1, 26. 27   cf. Iac. 4, 6.

1 Petr. 5, 5

1 inmutauerunt *O*   post gloriam exp. suā *L*, eras. *P*   incorruptibilis *L* incorruptiūlis *O*   4 ignoros *Km1*   5 detinuerint (n fin. s.l.m3) *L* detinuerit *SG* detinerent *OK*   et s.l.m3*L*, om. *SPGCTbd*   quia uero *d*   8 dicit (x s. c) *P*   intellegentia *LmISP*   inuisibilium *Om1*   9 sicut *Km2d* ingentia *O*   praestiterunt *LmISP*   10 qua *LmIPGb* quia *S*   11 sicut] ut *b* 13 uanitatis *P*   14 superbia *LmISPmIG*   15 deprecabatur *b*   16 cantor *d* 17 incommutabiles *Km1*   19 quā quia *P*   21 hac *L*   22 tribuentis *S* 23 iamq: *Om1*   25 resistit (a s. i) *O*   26 sunt *KTa.c.b,om.LSP*

quam hic commemoratur a nobis. neque enim isto opere hanc epistolam exponendam suscepimus, sed eius maxime testimonio demonstare, quantum possumus, nitimur non in eo nos diuinitus adiuuari ad operandam iustitiam, quod legem deus dedit plenam bonis sanctis-
 5 que praeceptis, sed quod ipsa uoluntas nostra, sine qua operari bonum non possumus, adiuuetur et erigatur in pertito spiritu gratiae, sine quo adiutorio doctrina illa littera est occidens, quia reos potius praeuaricationis tenet quam iustificat impios. nam sicut illis per creaturam cognitoribus creatoris ea ipsa cognitio nihil profuit ad salutem, quia a
 10 cognoscentes deum non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt dicentes se esse sapientes, ita eos, qui per legem dei cognoscunt quemadmodum sit homini uiuendum, non iustificat ipsa cognitio, quia suam iustitiam uolentes constituere iustitiae dei non sunt subiecti.

15 XIII. 21. Lex ergo factorum, id est operum, per quam non excluditur illa gloriatio, et lex fidei, per quam excluditur, quo inter se differant operaे pretium est considerare, si tamen ualemus aduertere atque discernere. cito enim quisque dixerit legem operum esse in Iudaismo, legem autem fidei in Christianismo, propterea quia 20 circumeisio ceteraque opera talia legis sunt, quae christiana iam disciplina non seruat. sed quantum fallat ista discretio, iam diu quidem est ut molimur ostendere et acutis ad dinoscendum tibique potissimum ac talibus fortasse iam ostendimus; uerum tamen, quoniam res magna est, non incongruenter in ea 25 manifestanda pluribus etiam atque etiam testimoniis inmoramus. ipsam enim dicit legem, ex qua nemo iustificatur, quam dicit subintrasse ut abundaret delictum, quam tamen ne quisquam ob hoc imperitus argueret et sacrilegus accusaret, defendit

9 Rom. 1, 21   13 Rom. 10, 3   26 cf. Rom. 3, 20. 5, 20

1 commemorantur *zb*   epistulam *S*   2 quantum possumus demonst. *b*
 3 non] nos *Lm1G*   in eo] ideo *O*   adiuuari diuinitus *b*   5 nostra sine qua *s.l.O*
 6 in pertito *Lm1SP* impartitu *G* impartito *d*   gratiae spiritu *L*   8 iustificet *b*
 9 creatoris *om.zb*   10 cognoscentes *Lm1*   12 dei *om.zbd*   13 qui *z* qua *b*
 uolentes suam iustitiam (iust. suam *C*) *KCd* suam uol. iust. *T*   iustitiam *om.zb*
 16 qui *Om1* quid *ex quod Km2*   17 different (a s. alt. e) *Om2* differunt *z*   opere
LSPr uele* mus (a s. pr. e) *O*   18 cito] recte *zb*   20 talia opera *b*   21 seruant *K*
 uallat *Lm1*   22 dignoscendum *Td*   23 hac *L*   26 qua *om. Om1*   27 abun-
 daret] *add.* et *G*

eam dicens: quid ergo dicemus? lex peccatum est? absit; sed peccatum non cognoui nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret: non concupisces. occasione itaque accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. dicit etiam: lex 5 quidem sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum; sed. peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. ipsa est ergo littera occidens, quae dicit: non concupisces. de qua item dicit quod paulo ante commemorauit: per legem enim cognitio peccati. nunc 10 autem sine lege iustitia dei manifestata est, testificata per legem et prophetas, iustitia autem dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt; non enim est distinctio. omnes enim peccauerunt et egent gloria dei iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quae 15 est in Christo Iesu, quem proposuit deus propitiatorium per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiae eius propter propositum praecedentium peccatorum in dei patientia, ad ostendendam iustitiam ipsius in hoc tempore, ut sit iustus et iustificans eum, qui ex fide est 20 Iesu. deinde subinfert unde nunc agimus: ubi est ergo gloriatio tua? exclusa est. per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei. lex ergo ista factorum ipsa est quae dicit: non concupisces, quia per illam cognitio peccati est. uolo igitur scire, si quis mihi dicere audeat, utrum lex fidei non dicat: non concupisces. 25 si enim non dicit, quid causae est, cur non in ea positi securi atque impune peccemus? hoc enim et illi putauerunt apostolum dicere, de

1 Rom. 7, 7.8   5 Rom. 7, 12. 13   8 cf. II Cor. 3, 6   9 Rom. 7, 7

10 Rom. 3, 20—26   21 Rom. 3, 27   23 Rom. 7, 7

3 nesciebam] non cognoui b   5 lex om. Om1   7 peccatum post appareat
om. zb   8 mihi om. zb   9 que Om1   12 iusticias K   13 non enim] N P
14 egen Om1   gloriam LCO   instificati* L   15 redemptionem L   16 ihu om. zb
prae posuit z   propitiatorium Km1G propitiatorem Km2b   17 sanguinem L
sanguinē SPG   ostentationem zb   18 peccatorum] delictorum zb, cf. p. 41, 16
19 patientiā P   ostentandam z   ipsius om. zb   20 est om.z   21 infert Lm1
ergo est b   22 tua om. OCT   24 illa SG   igitur] ergo b   qui Lm1S
26 causa Lm1SPG   qur Om1   securi s.l.m2L   27 et om. O

quibus ait: et sicut dicunt nos quidam dicere, faciamus mala, ut ueniant bona, quorum iudicium iustum est. si autem dicit etiam ipsa: non concupisces, sicut tam multa praecepta euangelica et apostolica testificari et clamare non cessant, quare lex factorum etiam ipsa non dicitur? neque enim quia non habet opera ueterum sacramentorum, circumisionis uidelicet atque ectorum, ideo non sunt opera quae habet in sacramentis suis huic iam tempori congruis. aut uero de operibus sacramentorum quaestio fuit, quando mentio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est et ideo ex ea nemo iustificatur? unde non per illam exclusa est gloriatio, sed per legem fidei, ex qua iustus uiuit. sed numquid et per istam non fit cognitio peccati, cum et ipsa dicat: non concupisces?

22. Quid igitur interest? breuiter dicam. quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat. illa dicit: non concupisces, ista dicit: cum scirem quia nemo esse potest continens, nisi deus det, et hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum, adii dominum et deprecatus sum. ipsa est illa sapientia, quae pietas uocatur, qua colitur pater luminum, a quo est omne datum optimum et omne donum perfectum. colitur autem sacrificio laudis actionisque gratiarum, ut cultor eius non in se ipso, sed in illo glorietur. ac per hoc lege operum dicit deus: 'fac quod iubeo', lege fidei dicitur deo: 'da quod iubes'. ideo enim iubet lex, ut admoneat quod faciat fides, id est ut cui iubetur, si nondum potest, sciat quid petat; si autem continuo potest et oboedienter facit, debet etiam scire quo donante possit. non enim spiritum huius mundi accepimus, ait idem ipse constantissimus gratiae praedicator, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quae a deo donata sunt

1 Rom. 3, 8

9 cf. Rom. 3, 20

10 cf. Rom. 3, 27. 1, 17

11 cf.

Hab. 2, 4 etc.

12 Rom. 7, 7

14 Ex. 20, 17

15 Sap. 8, 21

19 cf. Iac. 1, 17

21 cf. II Cor. 10, 17

26 I Cor. 2, 12

1 quidē b dicere om. *LmISPG* 2 iudicium iustum] damnatio iusta z
 3 tam] iam *O*, *om. z* b 4 et apostolica *om. z* b 5 habe*t *O* 7 iam *om. z* d
 9 ideo nemo extra iustificatur b 11 nun quid *S* 12 ipse *OmI* 13 quid
 ergo b interest] est z b minando] mundo b 14 impetrat (t pr. s.l.) *O*
 15 potest esse z b 16 et] ei *G* 17 adii (ii s.l.m2) *K* et om. *OmI* deprecatu* *O*
 20 lau*dis *O* actionibusque z b 23 da* *P* alt. quod] quid z 24 iube*tur *O*
 25 quod *K* 27 ipse *om. z* b 28 sunt donata *O*

nobis. quis est autem spiritus mundi huius nisi superbiae spiritus, quo eorū insipiens obsecuratum est eorum, qui cognitum deum non ut deum gratias agendo glorificauerunt? nec alio spiritu decipiuntur etiam illi, qui ignorantes dei iustitiam et suam iustitiam uolentes constituere iustitiae dei 5 non sunt subiecti. unde mihi uidetur magis e. se fidei filius, qui nouit a quo speret quod nondum habet, quam qui sibi tribuit id quod habet. quamvis utriusque horum praefterendus sit qui et habet et nouit a quo habeat, si tamen non se credat iam esse quod nondum est, ne incidat in uitium illius pharisaei, qui quamquam 10 deo gratias ageret ex his quae habebat, nihil tamen petebat dari sibi, tamquam nihilo indigeret ad augendam perficiendam iustitiam. his igitur consideratis pertractatisque pro uiribus, quas dominus donare dignatur, colligimus non iustificari hominem praeceptis bonae uitae nisi per fidem Iesu Christi, hoc est non lege operum, 15 sed lege fidei, non littera, sed spiritu, non factorum meritis, sed gratuita gratia.

XIV. 23. Quamvis itaque illos, quibus circumcisio persuadebatur, ita corripere atque corrigere uideatur apostolus, ut legis nomine eandem circumcisionem appelle ceterasque eiusmodi legis obseruationes, 20 quas tamquam umbras futuri iam nunc respuunt Christiani id tenentes quod per illas umbras figurate promittebatur, tamen legem, ex qua neminem dicit iustificari, non tantum in illis sacramentis, quae habuerunt promissuas figurās, uerum etiam in illis operibus uult intellegi, quae quisquis fecerit iuste uiuit; ubi est et illud: non²⁵ concupisces. atque ut hoc quod dicimus fiat planius, ipsum Deaelogum uideamus. certe enim legem Moyses ministrandam populo accepit in monte, scriptam in lapideis tabulis digito dei. haec decem praeceptis constringitur, ubi nihil de circumcisione mandatum est,

2 cf. Rom. 1, 21   4 Rom. 10, 3   10 cf. Luc. 18, 11. 12   18 cf. Rom. 2, 17—29   21 cf. Col. 2, 17   25 Ex. 20, 17   27 cf. Ex. 31, 18. Deut. 9, 10
28 cf. Ex. cap. 20

1 qui <i>Lm1</i>	5 iustitiam <i>om. z b</i>	6 magis uidetur <i>z b</i>	8 attribuit <i>C</i>
quamvis—habeat <i>in mg. m2 O</i>	9 alt. habet <i>z CPbd</i>	iam <i>om. zd</i>	10 nec <i>K</i>
11 egeret <i>Om1</i>	iis <i>d</i>	12 nihil <i>PGb</i>	perficiendamue* <i>P</i> perficiendamuera <i>C</i>
13 his ergo <i>b</i>	14 donare] dare <i>z</i>	dignetur <i>Om1</i>	16 lege <i>om. zbd</i>
18 persuadebetur <i>Lm1</i>	19 atque corrigere <i>in mg. Om3</i>	21 christ. resp. <i>b</i>	
23 nemino <i>O</i>	tantum(tan add. <i>m2 O</i>)	24 uerum] ueterum sed <i>z b</i>	25 quisquis
<i>s.l.Om2</i> quisque <i>C</i>	26 concupiscis <i>SG</i>	28 scrip*tam <i>O</i>	

nihil de nietimus pecorum, quae nunc a Christianis non immolantur. in illis igitur decem praeceptis excepta sabbati obseruatione dicatur mihi quid non sit obseruandum a Christiano sine de non faciendis colendisque idolis aliisque ullis diis praeter unum uerum deum siue 5 de non accipiendo nomine dei in uanum siue de honore parentibus deferendo siue de cauendis fornicationibus, homicidiis, furtis, falsis testimoniis, adulteriis, re aliena concupiscentia. quid horum quisquam dixerit Christianum non debere seruare? an forte non istam legem, quae in illis duabus tabulis scripta est, litteram occidentem appellat 10 apostolus, sed illam circumcisio[n]is aliorumque ueterum iamque abolitorum sacramentorum? sed quomodo id putabimus, cum in ea sit ‘non concupisces’, ‘per’ quod ‘mandatum’ quamuis ‘sanctum et iustum et bonum fecellit me’, inquit, ‘peccatum et per illud oecedit’? quid enim aliud est littera oecedit?

15   24. Quamuis euidentius eo ipso loco ad Corinthios, ubi ait: littera oecedit, spiritus autem uiufieat, non aliam uelit intellegi litteram quam ipsum Decalogum in illis duabus tabulis scriptum. sic enim dicit: quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu dei uiui, non 20 in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. confidentiam autem talem habemus per Christum ad deum, non quia idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobis- met ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est, quiet idoneos nos fecit ministros noui testamenti non litterae, sed spiritus; littera enim oecedit, spiritus autem uiufieat. si 25 autem ministratio mortis in litteris figurata lapideis facta est in gloria, ita ut non possent intendere filii Is-

11 Rom. 7, 7   12 cf. Rom. 7, 12. 11   14. 15 II Cor. 3, 6   18 II Cor. 3, 3—9

3 a om. O   sine] super b, item l. 4. 5   4 aliisque] atque (at s.l.) O   pullis K
dis Lm1 Om1   deum uerum zb   6 deferendum O   homicidii Om1   7 adulteris P
quid] quis S   8 obseruare b   9 scripta (*sic fere semper*) Lm1   10 abolitorum
(a ex o) O   11 sacramentorum s.l. Om2   id om. z OTbd   putabimus (b ex u m2) K
imputabimus T   15 chorintios L   18 xpi epistola zb   epistulae T epistula SO
19 non atramento scripte b   20 pr. in om. K   22 simus z Om2 Tbd   aliquid a
nobis Km2d   23 et om. z bd   24 littera SOKCm1 Tb   spu OKCm1b spm T, cf. 184,
5. 189, 3   25 autem] uero T   26 fugurata G   lapideis] in lapidibus zbd,
cf. 178, 8   27 factata est O fuit zbd   gloriam z   possint (i ex e) S, PKm1
filii ir intenderet K

rahel in faciem Moysi propter gloriam uultus eius quae euacuatur, quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? si enim ministratio damnationis gloria est, multo magis abundabit ministratio iustitiae in gloria. diei de his uerbis multa possunt, sed postea fortasse oportunius. nunc autem aduerte quam dicat litteram quae occidit, cui uelut e contrario uiuificantem 5 ingerit spiritum. ea certe est ministratio mortis in litteris figurata lapideis et ministratio damnationis, quia lex subintravit, ut abundaret delictum. porro autem praecepta ipsa tam sunt utilia facienti atque salubria, ut nisi quis ea fecerit uitam habere non possit. 10 an uero propter unum praeceptum, quod ibi de sabbato positum est, dictus est Decalogus littera occidens, quoniam quisquis illum diem, sicut littera sonat, nunc usque obseruat, carnaliter sapit — sapere autem secundum carnem mors est — et illa nouem praecepta quae sic recte obseruantur, ut scripta sunt, non ad legem operum, ex qua 15 nemo iustificatur, sed ad legem fidei, ex qua iustus uiuit, pertinere putanda sunt? quis tam absurde sentiat ministrationem mortis in litteris lapideis figuratam non dici ex omnibus decem praeceptis, sed ex uno solo quod ad sabbatum pertinet? ubi ergo ponimus: lex iram operatur; ubi enim non est lex, nec praeuaricatio et: us- 20 que ad legem peccatum in mundo fuit; peccatum autem non deputabatur, cum lex non esset, et illud, quod iam totiens commemorauimus: per legem cognitio peccati, maximeque illud, ubi euidentius expressit unde agitur: concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces?

25

6 cf. II Cor. 3, 6   7 cf. II Cor. 3, 7. 9   8 cf. Rom. 5, 20   13 cf. Rom. 8, 6
 15 cf. Rom. 3, 20   16 cf. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11. Hebr. 10, 38. Habac. 2, 4
 19 Rom. 4, 15   20 Rom. 5, 13   23 Rom. 3, 20   24 Rom. 7, 7

1 facie *S*   2 euacuetur *K*   3 si enim] Ideo *b*   4 abundauit *L*   ministerium *zCbd*, cf. 184, 12   5 uerba *Lm1SPG*   postea *s.l.Om2*   6 aduerte *om. Lm1*
 ad litteram *P* littera *SG*   7 spiritum ingerit *Td*   certa *P*   est *om. O*   8 in
 lapideis (in *s.l.m2*; ibus *s. eīş m3*) *L* in lapideis *ST*   subintrabit *C*   9 pēcepto
Om1   11 est positum *zTd*   positu *S*   12 diem nunc usque obsernat, sicut
 littera sonat *d*   14 autem] enim *zb*   si *Pb*   17 tam *O*   sentia* *P*
 motis *Lm1*   18 figuratam lapideis *zbd*   lapideis (ibus *m2 s. eis*) *L*   decem
om. b   19 ex hoc uno *K*   21 mundum *T*   22 deputatur *LSGK*, cf. pag. 13, 17
 toties *L* toties *GOTd*   24 euidentius (ius *in ras. m3*) *L*   post euidentius exp.
 peccati *O*   25 nes*ciebam *O*

25. Quem totum locum adtende et vide utrum quicquam propter circumcisio[n]em vel sabbatum vel quid aliud umbratilis sacramenti, ac non totum propter hoc dicat, quod littera prohibens peccatum non uiuficat hominem, sed potius occidit augendo concupiscentiam et 5 iniquitatem praeuaricatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei quae est in Christo Iesu, cum diffunditur caritas in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. cum enim dixisset: ut seruamus in nouitate spiritus et non in uetustate litterae, quid ergo dicemus? inquit. lex peccatum est? absit.

10 sed peccatum non cognoui nisi per legem. nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam: sine lege enim peccatum mortuum est. ego autem uiuebam aliquando 15 sine lege, adueniente autem mandato peccatum reuixit. ego autem mortuus sum et innuentum est mihi mandatum, quod erat in uitam, hoc esse in mortem. peccatum enim occasione accepta per mandatum fecellit me et per illud occidit. itaque lex quidem sancta et mandatum 20 sanctum et iustum et bonum. quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit. sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat super modum peccans peccatum per mandatum. scimus enim, quia lex spiritalis 25 est; ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato. quod enim operor, ignoro; non enim quod uolo, hoc ago, sed quod odi, illud facio. si autem quod uolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona. nunc autem iam non ego operor

5 cf. Rom. 7, 25

6 cf. Rom. 5, 5

8 Rom. 7, 6—25

1 quidquam <i>GOTd</i>	2 umbrat illis <i>Km1</i>	3 sacramenti* <i>T</i>	5 praeuaricationē <i>G</i>
6 funditur <i>b</i>	caritas <i>s. ras. Sm1, om. Pb</i>	10 cognoui (cogno <i>s. ras. m3</i>) <i>L</i>	10 cognoui (cogno <i>s. ras. m3</i>) <i>L</i>
<i>post cognoui 4 fere litt. eras. P</i>		12 autem <i>om. zb</i>	14 est]
erat <i>Gd</i>	17 uita <i>Lm1SPOb</i>	23 fiat (a <i>in ras. m2</i>) <i>L</i>	20 factum
est mihi <i>Td</i>	22 operatum est mihi <i>b</i>	28 facio <i>in mg. Km2</i>	supra <i>Ob</i>
26 peccata <i>SG</i>	27 ago] facio <i>K</i>	28 facio <i>in mg. Km2</i>	28 hoc <i>om. b</i>
consentia <i>SG</i>	29 bona est <i>CTb</i>	non iam <i>d</i>	

illud, sed quod habitat in me peccatum. scio enim, quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. uelle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non. non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. si autem quod nolo ego hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. innenio ergo legem uolenti mihi facere bonum. quoniam mihi malum adiacet. eondelector enim legi dei secundum interiorum hominem, 10 nideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae et captiuantem me in lege peccati, quae est in membris meis. miser ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. igitur ego ipse mente seruio legi dei, carne autem legi peccati.

26. Apparet igitur litterae ueritatem, si desit nouitas spiritus, reos facere potius cognitione peccati quam liberare a peccato. unde et alibi scriptum est: qui apponit scientiam, apponit 20 dolorem, non quia ipsa lex malum est, sed quia mandatum bonum habet in littera demonstrante, non in adiuuante spiritu. quod mandatum si fit timore poenae, non amore iustitiae, seruiliter fit, non liberaliter et ideo nec fit. non enim fructus est bonus, qui de caritatis radice non surgit. porro autem si adsit fides, quae per 25 dilectionem operatur, incipit eondelectari legi dei secundum interiorum hominem, quae delectatio non litterae, sed spiritus donum

20 Eccl. 1, 18   23 mandatum—radice non surgit] cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug. delib. (LI 463 M)   25 cf. Gal. 5, 6   26 cf. Rom. 7, 22

1 sed] add. id OKC   in me habitat OKC   3 enim] autem O   4 post pr. non s.l.m2 innenio K   5 malum—nolo om. T   8 inuenio* L inuenior SPGb   ego G mihi legem uolenti O legem mihi uolenti KCT   mihi om. L   12 repungantem O   13 membris O   14 liberauit Lm1SGOm1   16 ipse ego KC   17 alt. lege b   20 scientiam apponit om. C   21 et dolorem Td   lex ipsa b   22 habet om. b   in alt. om. PKCb   23 mandatum dei Prosper   24 liberaliter (eraliter in mg.) G   est fructus b   25 surgit] procedit Prosper   26 secundum O

est, etiamsi alia lex in membris adhuc repugnat legi mentis, donec in nouitatem, quae de die in diem in interiore homine augetur, tota uetus mutata pertranseat liberante nos de corpore mortis huius gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.

XV. 27. Haec gratia in testamento ueteri uelata latitabat, quae in Christi euangelio reuelata est dispensatione temporum ordinatissima, sicut deus nouit cuncta disponere, et fortasse ad illud ipsum eius latibulum pertinet, quod in eo Decalogo, qui datus est in monte Sina, hoc solum praeecepto figurato occultatum est,
 10 quod ad sabbatum pertinet. sabbatum autem dies sanctificationis est, nec uacat, quod inter omnia opera, quae fecit deus, illic primo sanctificatio sonuit, ubi ab omnibus operibus requieuit, unde nunc non est disserendi locus. uerum tamen, quod rei de qua agitur satis esse arbitror, non frustra illo die populus ab omni opere seruili
 15 abstinere praecepsus est, quo significatur peccatum, nisi quia non peccare sanctificationis est, hoc est munerus dei per spiritum sanctum, quod in lege, quae duabus lapideis tabulis conscripta est, solum inter cetera in umbra figurae positum est, in qua Iudei sabbatum obseruant, ut hoc ipso significaretur tempus tunc fuisse occultandae
 20 gratiae, quae nouo testamento fuerat per Christi passionem tamquam scissionem ueli reuelanda; cum enim transieris, inquit, ad Christum, auferetur uelamen.

XVI. 28. Dominus autem spiritus est; ubi autem spiritus domini, ibi libertas. hic
 25 autem spiritus dei, cuius dono iustificamur, quo fit in nobis ut non peccare delectet, ubi libertas est, sicut praeter hunc spiritum peccare delectat, ubi seruitus, a cuius operibus abstinentium, id est spiritualiter sabbatizandum, est, hic

1 cf. Rom. 7, 23   2 cf. II Cor. 4, 16   3 cf. Rom. 7, 25   8 cf. Ex. 24, 12

10 cf. Ex. 20, 11   12 cf. Gen. 2, 3   14 cf. Ex. 20, 10   17 cf. Ex. 24, 12

20 cf. Matth. 27, 51   21 II Cor. 3, 16   23 II Cor. 3, 17

1 adhuc *om. S*   2 in *fin. om. O*   3 mutata *ex mutatur O*   5 post gratia
eras. que O   4 ueteri *O*   6 xpo *LmI G*   8 eo *om. KC*   9 syna *LSP*
fugurato PmI   10 dies *om. zb*   12 ibi *T*   13 disserendi *LmI* deserendi *PmI*
differendi G   14 esse (*e fin. s.l. P*)   17 tabulis lapideis *b*
 18 in quo *L*   19 tunc tempus *b*   20 quo *b*   21 scissionem *PTbd*   uel
ireuelanda SOmI   22 reuelata *b*   23 eum enim inquit (*post. inquit om. Pb*)
transierit (s.s. t mI) L transierit *SPGTbd*   24 ibi *om. C*   27 delectet *KmI*
 28 id est spiritualiter sabbatizandum *om. zbd*

spiritus sanctus, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, quae plenitudo legis est, etiam digitus dei in euangelio dicitur. unde quia et illae tabulae digito dei conscriptae sunt et digitus dei est spiritus dei, per quem sanetificamur, ut ex fide uiuentes per dilectionem bene operemur, quem non moueat ista congruentia 5 ibidemque distantia? dies enim quinquaginta computantur a celebratione Paschae, quae figuratae occisione ouis per Moysen fieri praecepta est in significationem utique futurae dominicae passionis, usque ad diem, quo Moyses legem accepit in tabulis digito dei conscriptis; similiter ab occisione et resurrectione illius, qui sicut 10 ouis ad immolandum ductus est, quinquaginta diebus completis congregatos in unum fideles digitus dei, hoc est spiritus sanctus, inpleuit.

XVII. 29. In hae mirabili congruentia illud certe plurimum distat, quod ibi populus accedere ad locum, ubi lex dabatur, hor- 15 rendo terrore prohibetur, hic autem in eos superuenit spiritus sanctus, qui eum promissum expectantes in unum fuerant congregati; ibi in tabulis lapideis digitus dei operatus est, hic in cordibus hominum. ibi ergo lex extrinsecus posita est, qua iniusti terrorentur, hic intrinsecus data est, qua iustificantur. nam: non 20 adulterabis, non homicidium facies, non concupisces et si quod est aliud mandatum — quod utique in illis tabulis scriptum est — in hoc, inquit, sermone recapitulatur, in eo quod diliges proximum tuum tamquam te ipsum. dilectio pro- 25 ximi malum non operatur. plenitudo autem legis caritas. haec non in tabulis conscripta lapideis,

1 cf. Rom. 5, 5	2 cf. Rom. 13, 10	Luc. 11, 20	3 cf. Deut. 9, 10
5 cf. Gal. 5, 6	7 cf. Ex. c. 12	10 Esai. 53, 7	12 cf. Act. 2, 1—4
15 cf. Ex. c. 19	17 Act. 2, 1	20 Rom. 13, 9, 10	

3 et om. O conscriptae (con s.l.m2) K digito (us s. o) P, Lm1SG 4 pr.
 dei om. Pb 5 dilectione T 6 ibidemque (ea s. ibi m2) K eademq. C idemque T
 quinqua*ginta L 7 occisione (occasione Lm1 Sm1 Cm1) figuratae ouis zbd
 figuratae Km1T 8 in significatione zKOCb 9 qua zTbd 13 implebit C
 14 illius T 17 eum] cum O fuerunt b 18 digito O 19 iustiT 20 terrentur O
 datata O nam om. K 22 si om. C 23 quod (d s. ras. m2) O 24 diligis Lm2
 diligens C 25 sicut (in mg. tāquā) P sicut K proximo SG 27 legis] add.
 est zTbd caritas] dilectio b

sed diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. lex ergo dei est caritas. huic prudentia carnis non est subiecta; neque enim potest. sed ad hanc prudentiam carnis terrendam eum in tabulis scribuntur 5 opera caritatis, lex est operum et littera occidens praeuaricatorem; cum autem ipsa caritas diffunditur in corde credentium, lex est fidei et spiritus uiuificans dilectorem.

30. Vide nunc quemadmodum consonet ista discretio illis apostolicis ierbis, quae paulo ante ob aliud commemorata et diligenter 10 pertractanda distuleram. manifestati, inquit, quoniam estis epistola Christi ministrata personis, scripta non atramento, sed spiritu dei uiui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. ecce quemadmodum ostendit, quia 15 illud extra hominem seribitur, ut eum forinseeus terrificet, hoc in ipso homine, ut eum intrinsecus iustificeat. carnales autem tabulas cordis dixit non carnalis prudentiae, sed tamquam uiuentes sensimque habentes in comparatione lapidis, qui sine sensu est. et quod paulo post dieit, quod non poterant intendere filii Israhel usque 20 in finem uultus Moysi et ideo eis per uelum loquebatur, hoc significat, quia littera legis iustificat neminem, sed uelamen positum est in lectione ueteris testamenti, donec ad Christum transeatur et auferatur uelamen, id est transeatur ad gratiam et intellegatur ab ipso nobis esse iustificationem, qua faciamus quod iubet. qui 25 propterea iubet, ut in nobis deficientes ad illum configiamus. ideo uigilantissime cum dixisset: confidentiam talem habemus per Christum ad deum, ne nostris hoc uiribus

1 Rom. 5, 5   3 cf. Rom. 8, 7   6 cf. Rom. 5, 5   10 II Cor. 3, 3
19 cf. II Cor. 3, 7. 13   22 cf. II Cor. 3, 16   26 II Cor. 3, 4—6

1 est om. S   4 prudentia T   carni O   quū O   7 et in spiritus T
10 manifestata KmI   11 epistula SPmIO   epistole—ministrate—scripte b
12 scripta om. K   15 hominum (e s. u) P   17 carnales O   uiuentis
Lm2SPGTod   18 habentis zbd sensu*L   19 filii*K irLSPK   21 qua LmI
quod b   littera* (all. t s.l.m2) L littera a SG   neminem iustificat bd   22 in
lectionem LSPmI   23 et—transeatur om. T   auferetur O   24 nouis LmI
faciamus] iustificatur b   25 in s.l.L, om. SPGb   nouis LmI nos b   26 talem
om.b   habeamus C habeamus T   27 j̄hm xpm P

tribueretur, continuo commendauit unde agitur dicens: non quia idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobis met ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est, qui et idoneos nos fecit ministros noui testamenti non litterae, sed spiritus; littera enim occidit, spiritus autem uiuificat.

XVIII. 31. Proinde quia lex, sicut alibi dicit, praeuaricationis gratia posita est, id est littera ista extra hominem scripta, propterea eam et ministrationem mortis et ministrationem damnationis appellat; hanc autem, id est noui testamenti, ministrationem spiritus et ministrationem iustitiae dicit, quia per donum spiritus operamur iustitiam et a praeuaricationis damnatione liberamur. ideo illud euacuatur, hoc manet, quoniam terrens paedagogus auferetur, cum timori successerit caritas; ubi enim spiritus domini, ibi libertas. hanc autem ministrationem non ex meritis nostris, sed ex misericordia esse sic dicit: propter quod habentes ministrationem hanc sicut misericordiam consecuti non infirmemur, sed abiciamus occulta confusioneis non ambulantes in astutia neque dolo adulterantes uerbum dei. hanc astutiam et dolum hypocrisin uult intellegi, qua uolunt iusti uideri superbi. unde et in illo psalmo, quem ad huius ipsius gratiae testificationem commemorat idem apostolus: beatus, inquit, cui non inputauit dominus peccatum neque est in ore eius dolus. haec est humilium sanctorum confessio, non se iactantium esse quod non sunt. et paulo post: non enim nos met ipsis.

8 Gal. 3, 19   10 cf. II Cor. 3, 7. 9   15 cf. Gal. 3, 24   II Cor. 3, 17
18 II Cor. 4, 1. 2   25 Rom. 4, 8. Ps. 31, 2   28 II Cor. 4, 5. 6

2 quia] quod zbd   simus LSGb   aliquid] add. a nobis zTbd, cf. 177. 22
3 nobis (om. met ipsis) K   5 non littera sed spu O, cf. 177, 24   6 autem] uero
KCT   8 qui C   sicut lex alibi dicit CT   10 eam om. K   12 pr. ministracione T   15 pedagogus Sr   timore Lm1 timoris Cm1T   16 ibi om. T   17 dicit
esse sic b   22 astutiam et ex astutia mea Lm2   adstutiam Cm1T   hypocrisin
SPGKb hypocrisim Td   23 quia Pb qu*a O   superbi iusti b   superbi
uideri zd   24 que ex que O   post gratiae cras. et O   27 iactantium se b

inquit, praedicamus, sed Iesum Christum dominum, nos autem seruos uestros per Iesum, quia deus, qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris ad inluminacionem scientiae gloriae eius in faciem Christi Iesu. haec est scientia gloriae eius, qua scimus ipsum esse lumen, quo tenebrae nostrae inluminantur. et id ipsum attende quemadmodum inculcat: habemus autem, inquit, thesauros istum in uasis fietilibus, ut eminentia uirtutis sit deiet non ex nobis. et paulo post, cum eandem gratiam uberioris in domino Iesu Christo commendans usque ad illud ueniret indumentum iustitiae fidei, quo induiti non nudi inueniamur et propter hoc ingemescimus mortalitate praegrauati habitaculum nostrum quod de caelo est superindui cupientes, ut absorbeatur mortale a uita, uide quid adiungat: qui autem operatus est nos, inquit, in hoc ipsum deus qui dedit nobis pignus spiritus. et post pauca intulit: ut nos simus iustitia dei in ipso. haec est illa iustitia dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo faeti.

XIX. 32. Nemo ergo Christianorum aberret ab hac fide, quae sola christiana est, neque quisquam, cum uerecundatus fuerit dicere per nos ipsos fieri nos iustos non hoc in nobis operante gratia dei, quia uidet hoc a fidelibus et piis ferri non posse cum dicitur, ad hoc se conuertat, ut dicat ideo sine operatione gratiae dei nos iustos esse non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona praecepta mandauit. illa enim sine adiuuante spiritu procul dubio est littera occidens; cum uero adest uiuificans spiritus,

7 cf. Ioh. 1, 5   8 II Cor. 4, 7   12 cf. II Cor. 5, 2—4   15 II Cor. 5, 5

18 II Cor. 5, 21

1 inquit om. b   pdicamus m² ex iudicamus L   sed s.l. Om²   xpm s.l. Lm²
 dn^m nrm Tb   2 nos autem om. T   4 et claruit O   5 in—eius in mg. O m²
 6 scientia* L   gloria S   qu*a O   7 nulluminatur Om¹ illuminentur d   id om. b
 8 inquit om. zbd   9 ementiae Om¹   uirtus T   10 dei om. zb   11 uberibus K
 commendens Km¹   12 quod LSPmIG   indu*ti O   13 ingemiscimus
 GKm2Cm2Td   mortaliter LSPb   17 spm O   18 iustia O   19 pr. quia SG
 alt. qu*a O   facit O   20 aberret Om¹   22 nos fieri zb   23 quiasidet Lm¹
 uidelicet K   piis ferri] plus fieri credi b   ferre (i s. e m¹)S ferre K   posset K
 24 conuertit S   dei gratia b   gratia z   25 esse iustos L

hoc ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scriptum lex faciebat timeri.

33. Inspice hoc paululum et in eo testimonio quod per prophetam de hac re praeclarissimum editum est: *eccc dies uenient, dicit dominus, et consummabo super domum Israhel et super domum Iuda testamentum nouum non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua adprehendi manum eorum, ut eicerem eos de terra Aegypti, quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit dominus. quia hoc testamentum est quod ordinabo domui Israhel: post dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in eorum illorum et in mente eorum scribam eas; et ero eis in deum et ipsi erunt mihi in populum. et non docebit unusquisque ciuem suum et unusquisque fratrem suum dicens: cognosce domum, quia omnes cognoscet me a minore usque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniiquitate eorum et peccata eorum non memorabor ultra. quid ad haec dicemus? nempe in ueteribus libris aut nusquam aut difficile praeter hunc propheticum locum legitur facta commemoratio testamenti noui, ut omnino ipso nomine appellaretur. nam multis locis hoc significatur et praenuntiatur futurum, sed non ita, ut etiam nomen legatur expressum. considera igitur diligenter quam differentiam inter duo testamenta, id est uetus et nouum, deus esse testatus sit.*

34. Cum dixisset: non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua adpre-

4 Hier. 38 (31), 31—34   29 Hier. 38 (31), 32

2 timori *O* timere *Gml*   3 quo *SG*   4 ac *T*   edi*tum *C* edictum *zTbd*
 5 ueniunt *PGTd*   6 *isrl LSP*   7 non sec. test. *om. OmI*   8 *fecii K*   9 *eicerem*] *educerem* *zd cf. 187, 1. 188, 10*   13 *isrl L*   *illos dies d*   14 *meas om. KmI*
 15 *eos LmI T*   *illis b*   16 *mihi erunt zb*   18 *dm LmI*   22 *dicemus m2 ex*
dicentum O dicimus zTbd   24 *facta*O*   25 *apell**etur (in mg. m2 appellatur) O*   *hoc om. b*   30 *perfeci Pb*

hendi manum eorum, ut eicerem eos de terra Aegypti, uide quid adiunxit: quia ipsi non perseuerauerunt in testamento meo. uitio eorum deputat, quod in testamento dei non permanserunt, ne lex, quam tunc accep-
 5 perunt, culpanda uideatur. ipsa est enim, quam non uenit Christus soluere, sed inplere, non tamen per eandem legem iustificatis impiis, sed per gratiam; hoc quippe agit uiuificans spiritus, sine quo littera occidit. si enim data esset lex, quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia. sed
 10 conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. ex hac promissione, hoc est ex dei beneficio, ipsa lex inpletur, sine qua promissione praeuaricatores facit uel usque ad effectum mali operis, si etiam repagula timoris concupiscentiae
 15 flamma transeenderit, uel certe in sola uoluntate, si timor poenae suauitatem libidinis uicerit. quod enim ait: conclusit seriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, ipsius conclusionis utilitas dicta est. nam ‘conclusit’ ad quos usus, nisi quem-
 20 admodum alibi dicit: prius autem quam ueniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quae postea reuelata est? lex ergo data est, ut gratia quaereretur, gratia data est, ut lex inpleretur. neque enim sno uitio non inplebatur lex, sed uitio prudentiae carnis. quod
 25 uitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit; quod enim impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, misit deus filium

5 cf. Matth. 5, 17   8 Gal. 3, 21. 22   16 Gal. 3, 22   20 Gal. 3, 23
 22 lex—sanandum fuit] cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug. delib. (L1 434 M)
 26 Rom. 8, 3,4

1 educerem d	4 perseuerauerunt b	nec O	5 ipsa enim est L
6 implerem C	7 gratia SG	agit (g.s.l.) P	8 est C possit LK
omnia scriptura SPG b	scriptura—fide in mg. LmI		10 conclusit
12 pr. ex] et T	13 impleretur T	sina OmI	11 ex fide om. SG, s.l. P
timoris et concup. b	15 transeenderet b	uel**O	14 ante ad eras. ad S
19 ad quod C	20 priusquam autem d	21 conclusione a fidē OmI	17 omnes O
eandem b	22 ergo om. Prosper	23 gratia autem data est O	24 pru-
26 inpossiuile (n.s.l.) O	legi b		dentia LmI

suum in similitudine carnis peccati et de peccato damnavit peccatum in carne, ut iustitia legis in plereetur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. unde et in isto propheticō testimonio: consummabo, 5 inquit, super domum Israhel et super domum Iuda testamentum nouum. quid est consummabo nisi 'inplebo' non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua adprehendi manum eorum, ut eicerem eos de terra Aegypti? 10

XX. 35. Ergo illud uetus erat, quia hoc nouum est. unde igitur illud uetus, hoc nouum, cum lex eadem inpleatur per testamentum nouum, quae dixit in ueteri: non concupisces? quia ipsi, inquit, non perseuerauerunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit dominus. ergo 15 propter ueteris hominis noxam, quae per litteram iubentem et minantem minime sanabatur, dicitur illud testamentum uetus, hoc autem nouum propter nouitatem spiritus, quae hominem nouum sanat a uitio uetustatis. denique attende quod sequitur et uide quanta luce fiat perspicuum, quod sibi fidentes nolunt homines 20 intueri. quia hoc testamentum est, inquit, quod ordinabo domui Israhel: post dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in cor illorum et in mente eorum scribam eas. ecce est unde apostolus ait, quod supra commemorauimus: non in tabulis la- 25 pideis, sed in tabulis cordis, quia non a tra- mento, sed spiritu dei uiui. nec ob aliud arbitror

5 Hier. 38 (31), 31. 32   13 Ex. 20, 17   Hier. 38 (31), 32   21 Hier.
38 (31), 33   25 II Cor. 3, 3

1 similitudinē b   2 damnabit T   in carne om. Om1   post carne ras.
9 fere litt. in L   iustitiae P   8 secundum O   10 educerem d   11 Et ergo b
def. L 13 ueteri b   14 inquit ipsi Pb   perserauant Om1   15 uocabulo meo fin.
fol. 180^b L (cf. Praef.)   et om. b   16 nox*am SK noxa T   iuuentem SG
18 quae] atque Om2   hominum Om1   19 sanatū *** a uitio uet. (ū et sqq. m²
in uacuo spatio) O   21 intueri (int in ras.) Om2   inquid (sic semper) S
24 mentem illorum O   eos O   est om. b   26 qui Om1   27 uiri T

in eo loco apostolum uoluisse commemorare testamentum nouum — ibi quippe ait: qui et idoneos nos fecit ministros noui testamenti non litterae, sed spiritus —, nisi quia istam intuebatur prophetiam, cum diceret: 5 non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, quoniam hic dictum est: in cordibus eorum seribreas, ubi nominatim promissum est testamentum nouum.

XXI. 36. Quid sunt ergo leges dei ab ipso deo scriptae in 10 cordibus nisi ipsa praesentia spiritus sancti, qui est digitus dei, quo praesente diffunditur caritas in cordibus nostris, quae plenitudo legis est et finis praecepti? nam quia ueteris testamenti promissa terrena sunt, licet — exceptis sacramentis, quae umbrae erant futurorum, sicut est circumcisio et sabbatum et aliae dierum 15 obseruationes et quarundam escarum ceremoniae et multiplex sacrificiorum sacrorumque ritus, quae uetustati carnali lege iugoque sermili congruebant — talia contineat praecepta iustitiae, qualia nunc quoque obseruare praecepimus, quae maxime dnibus illis tabulis sine figura adumbratae significationis expressa sunt, 20 sicuti est: non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces et si quod est aliud mandatum, quod in hoc sermone recapitulatur: diliges proximum tuum tamquam te ipsum, tamen, quia in eo, sicut dixi, promissa terrena et temporalia recitantur, quae bona sunt huius corruptibilis earnis, quamvis eis sempiterna atque caelestia ad nouum seilicet testamentum

2 II Cor. 3, 6   5 II Cor. 3, 3   6 Hier. 38 (31), 33   10 cf. Lue. 11, 20

11 cf. Rom. 5, 5   cf. Rom. 13, 10   12 cf. I Tim. 1, 5   13 cf. Col. 2, 17

15 cf. Retract.   20 Rom. 13, 9

dej. L   3 littera *O*   spiritu *GO*   4 ipsā *K* ista *T*   prophetia *T*   7 eorum *om. b* scribam *OTb*   9 quid] quae *in mg. Om3*   ergo sunt *b*   scriptae—testamenti *in lin. uac. m4 add. O* (*cf. Praef.*)   10 ipsa *om. O*   sancti] dei *b*   11 plen. est legis *O*   12 praecepti finis *d*   ueteris *in ras. G*   13 umbra *zTbd*   15 caerimoniae *S*   16 sanctorum *b*   uetustate *T*   carnalis legis *Td*   lege *om. OKC* 17 congruebant—obseruare *om. Om1*   19 figura (*i ex u*) *P*   ad *l* umbra *S* 20 homicium *K*   21 aliud est *d*   22 sermo *G*   23 diligēns*C*   tamquam] sicut *KCbd*, *cf. 182, 25*   24 promissa—figurentur *in lin. uac. m4 add. O*   promissi (*a s. i*) *P*   25 sint *K*   26 caelestia *in mg. O*

pertinentia figurentur, nunc ipsius cordis bonum promittitur, mentis bonum, spiritus bonum, hoc est intellegibile bonum, eum dicitur: *dans leges meas in mente eorum et in cordibus eorum scribam eas.* unde significauit eos non forinsecus terrentem legem formidaturos, sed intrinsecus habi-
tantem ipsam iustitiam dilecturos.

XXII. 37. Deinde addidit et mercedem: et ero eis in deum et ipsi erunt mihi in populum. hoc est illud, quod deo ait ille: mihi autem adhaerere deo bonum est. ero, inquit, illis in deum et ipsi erunt mihi populus. quid hoc bono melius, quid hac felicitate felicius uiuere deo, uiuere deo, apud quem est fons uitae et in eius lumine uidebimus lumen? de hac uita dicit ipse dominus: haec est autem uita aeterna, ut cognoscant te unum uerum deum et quem misisti Iesum Christum, id est te et quem misisti Iesum Christum unum uerum deum. hoc enim et ipse promittit dilectoribus suis dicens: qui diligit me, manda mea custodit; et qui diligit me, diligitur a patre meo. et ego diligam eum et ostendam me ipsum illi, utique in forma dei, in qua aequalis est patri, non in forma serui, in qua se et impiis ostendebat. tunc enim fiet quod scriptum est: tollatur impius, ut non uideat claritatem domini, quando ibunt sinistri in ignem aeternum, iusti autem in uitam aeternam. quae uita aeterna, sicut commemorauit, definita est ea esse, ut cognoscant unum uerum deum. hinc dicit et Iohannes: dilectissimi, filii dei sumus, et nondum apparuit quod erimus. scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum

3 Hier. 38 (31), 33 7 Hier. 38 (31), 33 9 Ps. 72, 28 10 Hier. 38 (31), 33
 12 cf. Rom. 6, 11 cf. Ps. 35, 10 14 Ioh. 17, 3 18 Ioh. 14, 21 21 cf. Phil. 2, 6, 7
 22 Esai. 26, 10 24 cf. Matth. 25, 46 25 cf. Ioh. 17, 3 26 Ioh. 3, 2

def. L 1 bonum cordis *CTd* 2 intelligentie *b* 3 dabo *Cd* 5 terrendum *OmI*
 formidatur*os (*h eras.*) *O* 6 dilectorus *KmI* 7 ad l addidit *K* atdidit *C*
 eis] illis *O* 9 deo ait *Ob* 10 illis inquit (*t*) *SP* in *om. S* 11 in populum *T*
 14 aū s. l. *P* 17 uerum deum] *dnm* uerum *P* deum uerū *b* d*m *O* et *om. O*
 19 diligetur *POTbd* 22 ostendet *PTd* 23 ut] et *LSPb* claritatem]
 gloriam *zbd* di *O* 26 et *om. KmI* iohannis *S* ioh*P* 28 quid erimus *PGTd*

sicut est. haec similitudo nunc incepit reformari, quamdiu homo interius renouatur de die in diem secundum imaginem eius, qui creauit eum.

XXIII. 38. Sed ad illius eminentiae perfectionem, quae tunc futura est, quid hoc aut quantum est? si quidem apostolus ad illa ineffabilia qualecumque adhibens de notis rebus exemplum paruulam aetatem uirili comparauit aetati: cum essem, inquit, paruulus, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabam; cum autem factus sum uir, quae paruuli erant deposui. cur autem hoc dixerit consequenter ostendens: uidemus, inquit, nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.

XXIV. 39. Proinde etiam per hunc prophetam, cuius testimonium pertractamus, hoc additur, ut in eo merces, in eo finis, in eo perfectio felicitatis, in eo beatae aeternaeque uitae summa consistat. cum enim dixisset: et ero illis in deum et ipsi erunt mihi populus, continuo addidit: et non docebunt unusquisque ciuem suum et unusquisque fratrem suum dicens: cognosce dominum, quia omnes cognoscent me a minore usque ad maiorem eorum. nunc certe iam tempus est testamenti noui, cuius per prophetam est facta promissio per haec uerba, quae ex illa prophetia commemorauimus. cur ergo adhuc dicit unusquisque cui suo et fratri suo: cognosce

2 cf. II Cor. 4, 16   cf. Col. 3, 10   7. 11 I Cor. 13, 11. 12   19. 20 Hier.
38 (31), 33. 34   27 Hier. 38 (31), 34

2 imagine S i*maginem O 5 a uoce si quidem inc. fol. 181^a L 6 effabilia P
ineffabilia OK   rebus notis b   7 comparaui Tm1   8 paruulus L bis
quasi paruulus loquebar om. T   loquebar quasi paruulus om. O 9 cogitauam
Om1   10 euacuauit ea quae paruuli erant O euac. quae erant paru. K eu. ea
quae p. e. CT deposui ea quae p. e. d 12 nunc iquit (iquit s. l.) L aenigmate
SGCT 18 aeternaque Om1 sumuq; (e) Cm1T 19 pr. et om. O 20 mihi erunt z
in populo O 21 docebit Grbd, cf. 186, 17. 192, 9 22 dm O 23 a maiore—
minorem K 24 *eorum K, om. b 25 per s. l. Om2 facta est bd 26 pro-
phetiam G commemorabimus Om1   quur LO

dominum? an forte non dicitur, cum euangelium praedicitur et eius ipsa sit praedicatio, ut hoc ubique dicatur? nam unde se apostolus gentium dicit esse doctorem, nisi quia hoc fit quod ipse ait: quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credunt quem non audierunt? quomodo autem audient sine praedicante? cum ergo nunc ista praedicatio usquequa crebreseat, quomodo tempus est testamenti noui, de quo propheta dixit: et non docebit unusquisque eum suum et unusquisque fratrem suum dicens: cognosce dominum, quia omnes cognoscent me a minore usque ad maiorem eorum, nisi quia eiusdem testamenti noui aeternam mercedem, id est ipsius dei beatissimam contemplationem, promittendo coniunxit?

40. Quid ergo est 'omnes a minore usque ad maiorem eorum' 15 nisi omnes pertinentes spiritualiter ad domum Israhel et ad domum Iuda, hoc est ad filios Isaiae, ad semen Abrahae? ipsa est enim promissio, qua ei dictum est: in Isaiae uocabitur tibi semen, non enim qui filii carnis, hi filii dei, sed filii promissionis deputantur in semen. 20 promissionis autem uerbum hoc est: ad hoc tempus ueniam et erit Sarrae filius, non solum autem, sed et Rebeccae ex uno conuebitu habens Isaiae patris nostri, de nondum enim natis neque qui aliquid operati fuerint 25 boni aut mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei quia maior seruiet minori. haec est domus Israhel uel domus Iuda propter Christum, qui uenit ex tribu Iuda, domus filiorum promissionis, hoc est non 30

3 ef. 1 Tim. 2, 7   4 Rom. 10, 14   8 Hier. 38 (31), 34   18 Rom. 9, 7—13

1 dm O   2 utique O   5 credent GTbd   6 audiant O   7 usqu*equaque O
 crebescat S crescebat (exp. m2)K   8 de qua b   13 nobi C   15 est ergo b
 16 Israhel—domum in mg. Km2   17 sem Om1   habrahae LK   ipso Om1
 19 hi*LO hū SK   23 rebecca K   25 nec quia O nequi K   fuerint]
 sint zTbd sūt b fuerant d   28 ei om. K   29 uel] et b   30 domus om. O
 haec zbd

operum propriorum, sed beneficii dei. hoc enim deus promittit, quod ipse facit; non enim ipse promittit et alius facit, quod iam non est promittere, sed praedicere. ideo: non ex operibus, sed ex uocante, ne ipsorum sit, non dei, ne merces 5 non inputetur secundum gratiam, sed secundum debitum atque ita gratia iam non sit gratia, cuius uehemens defensor est atque adsertor minimus apostolorum, qui plus omnibus illis laborauit, non ipse autem, sed gratia dei cum illo. omnes enim, inquit, agnoscunt me, 'omnes': domus Israhel et dominus Iuda.
 10 neque enim omnes qui ex Israhel, hi sunt Israhel, sed omnes quibus dicitur in psalmo Pro susceptione matutina, hoc est pro luce noua, testamenti scilicet noui: uniuersum semen Iacob, magnificate eum: timeat eum omne semen Israhel. uniuersum omnino semen, prorsus omne
 15 semen promissorum atque uocatorum, sed eorum, qui secundum propositum uocatis sunt, quos enim praedestinavit, illos et uocauit; quos autem uocauit, illos et iustificauit; quos autem iustificauit, illos et glorificauit. ideo ex fide, ut secundum gra-
 20 tiam firma sit promissio omni semini, non ei tantum quod ex lege est — id est quod ex ueteri testamento uenit ad nouum —, sed et ei quod ex fide est — non sibi praemissa lege, ex fide autem Abraham, id est imitatores fidei Abraham —, qui est pater omnium no-
 25 strum, sicut scriptum est, quia patrem multarum gentium posuit e. omnes ergo hi praedestinati,

1 hoc enim—iam non sit gratia] cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug. delib. (LI 434 M) 3 Rom. 9, 12 4 cf. Rom. 4, 4 6 cf. Rom. 11, 6
 7 cf. I Cor. 15, 9, 10 8 Hier. 38 (31), 34 11 Ps. 21, 1, 24 15 cf. Rom. 8, 28
 16 Rom. 8, 30 19 Rom. 4, 16 24 Rom. 4, 17

2 enim *om.* K Prosper ante quod uerba: n̄ eni ipse promittit *repet.* m2 del. O 3 praemittere S 4 ne] et non Prosper 5 gratia SG 6 iam *om.* K; iam— gratia *om.* C 7 illi C 8 non autem ipse b illo *om.* Om1 9 omnis domus Iuda b 10 hii LSG hi•O quibus (bus s. l. m2) L 13 timeant P timeant LS oms LGm1 14 oms Gm1 15 eorum m2 ex etrum K 16 pdistinavit Om2Km1 17 alt. uocabit K iustificabit SPGCKm1 sic etiam l. 18 19 glorificabit SPKm1C 20 omni semini] omnis eni G 21 ueteri Ob 22 et *om.* LSPb fide] lege b 23 promissa Om1 imitatores *in ras.* Om2 mutatores b 26 hii LS praedistinati K

uocati, iustificati, glorificati cognoscent deum gratia testamenti noui a minore usque ad maiorem eorum.

41. Sicut ergo lex factorum scripta in tabulis lapideis mercesque eius terra illa promissionis, quam carnalis domus Israhel, eum ex Aegypto liberata esset, accepit, pertinet ad testamentum uetus, 5 ita lex fidei scripta in cordibus mercesque eius species contemplationis, quam spiritualis domus Israhel ab hoc mundo liberata perecipiet, pertinet ad testamentum nouum. tune fiet quod apostolus dicit: siue prophetiae, euacuabuntur, siue linguae, cessabunt, siue scientia, euacuabitur, 10 illa scilicet parvolorum scientia, in qua hic uiuitur, quae ex parte est per speculum in enigmate. propter hanc enim necessaria est prophetia, cum adhuc praeteritis futura succeedunt: propter hanc linguam, id est multiplicitas significationum, cum ex alio atque alio aliud atque aliud admonetur, qui nondum aeternam lucem perspicuac ueritatis mente purgatissima contemplatur. cum autem uenerit quod perfectum est et totum hoc quod ex parte est fuerit euacuatum, tune uerbum, quod adsumpta carne carni apparuit, ostendet se ipsum dilectoribus suis; tune erit uita aeterna, ut cognoseamus unum uerum deum; tune similes ei erimus, 20 quoniam tunc cognoscemus sicut et cogniti sumus; tunc non docebit unusquisque ciuem suum aut fratrem suum dicens: cognosce dominum; omnes enim cognoscent eum a minore usque ad maiorem eorum. quod multis modis intellegi potest: siue 25 quia et illie quisque sanctorum tamquam stella ab stella differt in gloria — nec ad rem quicquam interest, utrum

9 I Cor. 13, 8   11 cf. I Cor. 13, 9, 12   16 I Cor. 13, 10   20 cf. Ioh. 17, 3
cf. Ioh. 3, 2   21 cf. I Cor. 13, 12   Hier. 38 (31), 34, cf. Hebr. 8, 11
26 cf. I Cor. 15, 41

4 promissionis (ionis *in mg. m3*) O   7 ab] ad S   8 perciperet b   dicit
apostolus d   9 prophetae Km1 prophetiae—siue om. O   10 scientiae euacuabuntur K   11 hic om. K   12 aenigmate SG necessarie sunt b   13 prophetiae Pb
14 multiplicatas G   15 atque aliud om. Om1 ammonetur OC ammoneatur K
16 purgatissime Om1   18 uerbum om. zbd   quod (q m2 ex a) L qui Pm2 quid b
adsumta L   19 ostendit Lm1 SG ei erit b   20 similiques S   21 pr. tunc s. l. Om2
22 ciue G   23 dicente Km1 dm O   26 stella s. l. Om2   ab stella *in mg.*
Lm2 a stella b   27 quidquam GOC

a minore usque ad maiorem, sicut dictum est, an si a maiore usque ad minorem diceretur; quod similiter nihil interest, etiamsi minores intellexerimus, qui tantummodo credere, maiotes autem, qui etiam intelligere, quantum in hac uita potest, lumen 5 incorporeum atque incommutabile ualuerunt —, siue minores tempore posteriores, maiores autem tempore priores intelligi uoluit — simul enim promissam dei contemplationem accepturi sunt omnes, quia et illi pro nobis meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur, et ideo uelut priores repperiuntur minores, quia minus 10 dilati sunt, sicut in illo euangelico denario per similitudinem dicitur, quem prius accipiunt qui posterius uenerunt ad uineam —, siue quolibet alio modo, qui me in praesentia forsitan fugit, minores maioresque accipiendi sunt.

XXV. 42. Illud tamen, quantum potes, diligenter adtende, 15 quod tanto molimine conor ostendere, cum testamentum nouum propheta promitteret non secundum testamentum quod prius factum est populo Israhel ex Aegypto liberato, nihil eum de sacrificiorum uel quorumque sacramentorum commutatione dixisse, quamuis et ipsa sine dubio fuerat secutura, sicut seentam uidemus, 20 quod multis aliis locis eadem prophetica scriptura testatur, sed tantummodo istam commendasse distantiam, quod leges suas datus esset deus in mentem eorum, qui pertinerent ad hoc testamentum, et eorum scripturus in cordibus — unde apostolus sumpsit non a tra mento, sed spiritu dei uiui, non in 25 tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus — semipaternaque mercedem iustificationis huius non terram de qua pulsi sunt Amorrei et Cethei et aliae gentes, quae ibi

8 cf. Hebr. 11, 40 10 cf. Matth. 20, 8—12 24 II Cor. 3, 3 27 cf. Ios. 12

1 a maiore—minorem <i>Pb</i>	2 a minore—maiorem <i>Pb</i>	nihil inter s. l. <i>Om2</i>	
3 intelleximus <i>Lm1</i>	4 lumen <i>om. C</i>	5 inēmutauile <i>Om1</i>	6 maiores—priores in <i>mg. Km2</i>
<i>priores tempore b</i>	<i>intellegi uoluit</i>] intelligunt <i>b</i>	7 promissa <i>G</i>	
8 p̄uiderunt <i>O nouis</i> <i>Om1</i>	9 reperiuntur <i>GO</i>	10 minores] maiores <i>b</i>	
illo <i>b</i>	euangelico <i>G</i>	euangelico denario	
11 quem] que in <i>L</i>	12 quodlibet <i>K</i>	13 presentia* <i>L</i>	
fortitan <i>Lm1</i>	14 potest <i>SG</i>	15 honor <i>Km1</i>	20 quod] cum <i>zb</i>
scr. prophetica <i>zb</i>	testatur (e s. a <i>m1</i>) <i>L</i>	21 commenda*sse (n eras.) <i>L</i>	
distantiā in <i>mg. Om3</i>	22 mente <i>S</i>	23 et <i>om. K</i>	
scribturas <i>Lm1 PGCb</i>	pertinent <i>Om1 b</i>	27 amorrei <i>codd.</i>	
<i>omnes</i>	<i>sūsit Om1C</i>	<i>tabolis Om1 bis</i>	
<i>cethei O</i>	<i>quas K</i>		

commemorantur, sed ipsum deum, cui adhaerere bonum est, ut bonum dei, quod diligunt, deus sit ipse quem diligunt, inter quem et homines nisi peccata non separant, quae non nisi per eandem gratiam dimittuntur. unde cum dixisset: omnes enim cognoscunt me a minore usque ad maiorem eorum, 5 mox addidit: quia propitius ero iniquitati eorum et peccata eorum non memorabor ultra. per legem ergo factorum dieit dominus: non concupisces, per legem fidei dieit dominus: sine me nihil potestis facere; agebat enim de bonis operibus, hoc est de palmitum 10 fructibus. cum igitur haec appareat distantia neteris et noui testamenti, quod lex ibi in tabulis, hic in cordibus seribitur, ut quod ibi forinsecus terret, hie delectet intrinsecus, ibique fiat praeuaricator per occidentem litteram, hie dilector per uiuificantem spiritum, non ideo dicendum est, quod deus adiuuet nos ad operandam 15 iustitiam atque operetur in nobis et uelle et operari pro bona uoluntate, quia praecepsit iustitiae forinsecus insonat sensibus nostris, sed quia intrinsecus inerementum dat diffundendo caritatem in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

XXVI. 43. Videndum est autem quomodo dicat apostolus: 20 cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, ne uideatur non esse certa distantia noui testamenti, quod leges 25 suas dominus in cordibus populi sui se scripturum esse promisit,

1 cf. Ps. 72, 28   2 cf. Esai. 59, 2   4 Hier. 38 (31), 34   8 Ex. 20, 17
 9 Ioh. 15, 5   10 cf. Ioh. 15, 1—5   16 cf. Phil. 2, 13   18 cf. I Cor. 3, 7
 cf. Rom. 5, 5   21 Rom. 2, 14, 15

1 dnm *zb*   cui adherere deo *b*   2 deus—diligunt *in mg. Om2*   sit *om. G*
 3 non nisi] nisi *b*   4 dimittantur *z* cognosc**ent *L cognoscet Om1*   6 iniquitates
Lm1   7 peccatorū *Lm2*   8 ergo *s. del. enim Om2*   10 aiebat (*i in ras.*) *O*   11 ergo *b*
 apparent *O* apparent *C*   distantia^q *K*   13 extrinsecus *b*   *ibique (*c eras.*) *S*
 14 delector *Lm1 Km1* delecātor *b*   uiuificantem *O*   15 adiubet *C*   18 diffundo *L*
 22 quae (*ae in ras. m2*) *O*   leges *G* legis (*l add. m2*) *O*   23 non *s. l.* *Lm2*   25 ne *om. G*
 certam non esse distantiam *L* non esse certam distantia (*distantiā G*) *SG*
 substantia *C*   26 se *om. zb*   scribturū*(*b ex bim2*) *O*

quando quidem hoc gentes naturaliter habeant. pertractanda igitur haec quaestio, quae non medioeris exorta est. dicet enim aliquis: 'si deus hinc discernit a ueteri testamento nouum, quod in ueteri legem suam seripsit in tabulis, in nouo autem seripsit in cordibus,
 5 fideles noui testamenti unde discernuntur a gentibus, quae habent opus legis scriptum in cordibus suis, quo naturaliter quae legis sunt faciunt, quasi iam illo populo ueteri potiores, qui legem accepit in tabulis, et novo populo priores, eni hoc praestatur per testamentum nouum, quod his natura iam praestitit?'

10 44. An forte eas gentes commemorauit apostolus scriptam habere in cordibus legem, quae ad nouum pertinent testamentum? ad hoc enim unde uenerit, intuendum est. primo euangelium commendans ait: uirtus enim dei est in salutem omnium credenti, Iudeo primum et Graeco iustitia
 15 enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: iustus autem ex fide uinit. deinde loquitur de illis impiis, quibus propter superbiam nec cognitio dei profuit, quia non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt. inde transit ad eos, qui iudicant et agunt talia, qualia
 20 condemnant, nimirum propter Iudeos, qui de lege dei gloriabantur, quamuis adhuc eos nominatim non exprimat, et in eo dicit: ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudei primum et Graeci; gloria autem et honor et
 25 pax omni operanti bonum, Iudeo primum et Graeco. non est enim personarum acceptio

13 Rom. 1, 16. 17 18 cf. Rom. 1, 21 19 cf. Rom. 2, 2 21 Rom. 2, 8—13

1 pertractanda (n.s.l., da in mg.) P 2 dicit KC 3 aue*tere P auertere G
 ueteri OCb nouo (ū s. fin. o) P ueteri Ob 4 lege Om1 noua LmISG
 6 qm m2 ex quo L 7 faciant b quasi iam] quasdā LPG quasdā Sb illa b
 ueteri b semper p*otiores O accipit Om1 8 priores cui]
 potiores quibus (bus s. l.) P, b 9 iam om. C 10 **gentes L legentes SG
 11 in cordibus habere zbd pertinet C 12 comm. euang. b 13 salute SPG
 14 iudeo PGOC greco codd. 17 nec (e s. l. m2)C 18 aut (a s. ras.)Put SG
 20 iudeos P de om. b dei om. b gloriabuntur Lm1 21 eos adhuc b
 in eo] ideo Cd 23 animā (ā s. is) P operantē*(e fin. ex i m2)O 24 greci
 (sic semper fere) LSPOK 26 enim est zb acceptio pers. b

apud deum. quieumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt; et quicunque in lege peccauerunt, per legem indicabuntur. non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. 5 his uerbis hoc unde agitur subiungit et dicit: cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt et cetera quae iam supra commemorauit. proinde non uidetur alios hic significasse sub nomine gentium quam eos, quos nomine Graeci supra 10 significabat, cum diceret: Iudeo primum et Graeco. porro si euangelium uirtus dei est in salutem omni credenti, Iudeo primum et Graeco. et ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, 15 Iudei primum et Graeci, gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Iudeo primum et Graeco, iste autem Graecus nomine gentium significatus est naturaliter quae legis sunt facientium et quae scriptum habent opus legis in cordibus suis, profecto ad euangelium pertinent 20 gentes, quibus lex in cordibus scripta est; eis quippe credentibus uirtus dei est in salutem. quibus autem gentibus bene operantibus gloriam, honorem pacemque promitteret extra euangeli gratiam constitutis? quia enim personarum acceptio non est apud deum et non auditores legis, sed factores iustificantur, ideo siue Iudeus 25 siue Graecus, hoc est quilibet ex gentibus crediderit, salutem in euangelio pariter habebit; non enim est distinctio, sicut postea dicit. omnes enim peccauerunt et egent gloria dei iustificati gratis per gratiam ipsius. unde autem factorem legis Graecum iustificari 30 diceret sine gratia salvatoris?

6 Rom. 2, 14   12 Rom. 1, 16   14 Rom. 2, 8—10   27 Rom. 3, 22—24

1 sine lege pecc. *in mg. C*   2 et post lege add. *Cd*   3 iustificabuntur *Om1*
 6 enim *om. d*   11 significabant *C*   12 dei uirtus *b*   salute *SK*   14 et ante
 trib. add. *zCTbd*, cf. 197, 22   19 faciunt *Om1*   22 salute *b*   23 gloriam] add. et *zbd* euangelium *Km1*   25 legis sed factores *s. l. Om2* iustificabuntur *K*
 29 gloriā* *LP* gloriam (*ex m m2 di finx.*) *O*   30 fa. torē *P* factores *O*

45. Neque enim contra se ipsum diceret, quod ait: factores legis iustificabuntur, tamquam per opera, non per gratiam iustifieentur, cum dicat gratis iustificari hominem per fidem sine operibus legis nihilque aliud uelit intellegi in eo quod 5 dicit 'gratis', nisi quia iustificationem opera non praeeedunt. aperte quippe alibi dieit: si gratia, non ex operibus; alioquin gratia iam non est gratia. sed sic intellegendum est factores legis iustificabuntur, ut sciamus aliter eos non esse factores legis, nisi iustifieentur, ut non iustificatio 10 factoribus accedit, sed ut factores iustificatio praecedat. quid est enim aliud 'iustificati' quam 'iusti facti', ab illo scilicet qui iustificat impium, ut ex impio fiat iustus? si enim ita loqueremur, ut dicemus 'homines liberabuntur', hoc utique intellegetur eis, qui iam homines essent, accedere liberationem; si autem diceremus 'homines 15 creabuntur', non utique intellegetur eos creari qui iam homines erant, sed ipsa creatione homines fieri. ita si dictum esset 'factores legis honorabuntur', reete non acciperemus nisi honorem illis qui iam essent factores legis accedere; cum uero dictum est factores 20 legis iustificabuntur, quid aliud dictum est quam 'iusti iustificabuntur'? factores enim legis utique iusti sunt. ac per hoc tantudem est, ac si diceretur 'factores legis creabuntur', non quia erant, sed ut sint, ut sic intellegent etiam Iudaei legis auditores indigere se gratia iustificatoris, ut possint esse factores. aut certe ita dictum est 'iustificabuntur', ac si diceretur 'iustihabebuntur'; 25 'iusti deputabuntur', sicut dictum est de quodam: ille autem uolens se iustificare, id est ut iustus haberetur et deputaretur. unde aliter dicimus 'deus sanetificat sanctos suos',

1. 8. 18 Rom. 2, 13   3 cf. Rom. 3, 24. 28   6 Rom. 11, 6   11 cf. Rom.
3, 24   cf. Rom. 4, 5   25 Luc. 10, 29

1 enim s. l. <i>Km2</i>	3 gratia <i>SG</i>	4 nihil <i>Lm1 SPGbd</i>	intellegi uelit <i>O</i>
uelid <i>SG</i> uolens <i>d</i>	6 ex gloria <i>b</i>	iam <i>ante non add. bd</i>	8 eos aliter <i>zbd</i>
11 quam iustificati <i>Lm1 SGOKm1C</i>	13 qui <i>bis K</i>	hom. iam <i>b</i>	15 iam homines
<i>om. zbd</i>	17 non recte <i>d</i>	aceperemus <i>Pm1</i>	18 esset <i>C</i>
19 quam <i>qua O</i>	20 iusti <i>om. PO</i>	iustificabuntur (ent s.) <i>P fient b post</i>	<i>leges Gm2</i>
iustif. s. l. <i>qua O</i>	enim <i>om. K</i>	<i>hac L</i> 21 tandem <i>C</i>	<i>no Km1</i> 22 qui <i>Pd</i>
intelligeretur <i>b</i>	24 <i>hac L</i>	26 se*(s s. l.) <i>L, om. PGb</i>	iustificari <i>b</i> 27 sancto
<i>suo G</i>			

aliter autem sanctificetur nomen tuum; nam illud ideo, quia ipse illos facit esse sanctos, qui non erant sancti, hoc autem ideo, ut quod semper apud se sanctum est sanctum etiam ab hominibus habeatur, id est sancte timeatur.

46. Si ergo gentes commemorans naturaliter quae legis sunt 5 facientes et scriptum habentes opus legis in cordibus illos intellegi uoluit, qui credunt in Christum, quia non sicut Iudei praemissa sibi lege uenient ad fidem, non est eur eos conemur diseernere ab his quibus dominus per prophetam promittens testamentum nouum dixit leges suas se scripturum in cordibus eorum, quia et ipsi per 10 insertionem, quam oleastro praestitam dieit, ad eandem oleam, hoc est ad eundem dei populum, pertinent, potiusque concordat propheticus etiam hoc apostolicum testimonium, ut hoc sit pertinere ad testamentum nouum legem dei habere non in tabulis, sed in cordibus scriptam, hoc est intimo affectu iustitiam legis amplecti, 15 ubi fides per dilectionem operatur, quia ex fide iustificat gentes deus, quod scriptura praeuidens praeannuntiavit Abrahae dicens: in semine tuo benedicentur omnes gentes, ut per hanc promissionis gratiam oliuam insereretur oleaster et fierent fideles gentes filii Abrahae in semine Abrahae, 20 quod est Christus, sectantes eius fidem, qui non accepta in tabulis lege nondumque habens ipsam circumisionem credidit deo et deputatum est illi ad iustitiam. ac sic tale erit hoc quod de eiusmodi gentibus dixit apostolus, quod opus legis scriptum habeant in cordibus suis, quale 25 est illud ad Corinthios: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. ita enim fiunt

1 Matth. 6, 9   5 cf. Rom. 2, 14. 15   10 cf. Hier. 38(31), 33   11. 19 cf. Rom. 11, 24   16 cf. Gal. 5, 6   cf. Gal. 3, 8   18 Gen. 22, 18 etc.   20 cf. Gal. 3, 16 22 Gen. 15, 6. Rom. 4, 3   25 cf. Rom. 2, 15   26 II Cor. 3, 3

1 alter *Km1*   aliter—sanctos *in mg. Om2*   autem *om. b*   nam *om. LSPb*
 2 illos *ex ille G*   fecit *Lm1SPG*   sanctos esse *zb*   3 etiam sanctum *O*
 4 haberetur *C*   8 quur *LO*   ab his *s. l. Km2* ab *iis d*   9 dominus *om. KC*   per
 prophetam *om. S*   12 populum dei *K*   pertinet *S*   14 se *Km1*   15 est] *add. in zbd*
 17 praeannuntiabit *SG* prouuntiavit *Pb*   19 oleae piae *m2 ex olipiae K*   inseretur
Lm1SGOm1   20 pr. *habrahae C abraham P*   21 acceptam in tab. legem *C*
 23 illi] *ei b*   iustiam *Km1*   24 hac *L*   de *s. l. Om2*   25 habeant scriptum *zb*
 habent *C*   26 illud est *b*   chorinthios *L*   27 ista *Lm1*

de domo Israhel, cum praeputium eorum in circumcisio[n]em deputatur, eo quod iustitiam legis non praecisione carnis ostendunt, sed cordis caritate custodiunt, quoniam si p[re]aeputiu[m] iustitias legis custodiat, nonne p[re]aeputiu[m] eius,
 5 inquit, in circumcisio[n]em deputabitur? et propterea in domo ueri Israhel, in quo dolus non est, participes sunt testamenti noui, quia dat deus leges in mentem ipsorum et in cordibus eorum scribit eas d[omi]no suo, spiritu sancto, quo ibi diffunditur caritas, quae legis est plenitudo.

XVII. 47. Nec moueat, quod naturaliter eos dixit quae legis sunt facere, non spiritu dei, non fide, non gratia. hoc enim agit spiritus gratiae, ut imaginem dei, in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. uitium quippe contra naturam est, quod utique sanat gratia, propter quam deo dicitur: miserere mei, sana animam meam, quoniam peccavi tibi. proinde naturaliter homines quae legis sunt faciunt; qui enim hoc non faciunt, uitio suo non faciunt. quo uitio lex dei est deleta de cordibus ac per hoc uitio sanato, cum illic scribitur, finit quae legis sunt naturaliter, non quod per naturam negata sit gratia, sed potius
 10 per gratiam reparata natura. per unum quippe hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. et ideo quia non est distinctio, egent gloria dei iustificati gratis per gratiam ipsius.
 15 25 qua gratia in interiore homine renouato iustitia scribitur, quam culpa deleuerat, et haec misericordia super genus humanum per Iesum

3 Rom. 2, 26

6 cf. Ioh. 1, 47

7 cf. Hier. 38 (31), 33. Hebr. 10, 16

8 cf. Rom. 5, 5

9 cf. Rom. 13, 10

14 Ps. 40, 5

20 Rom. 5, 12

23 cf. Rom. 3, 22—24

1 circumcisio[n]e *SPG*   2 *n (i eras.) *L*   precisione (cis in ras. m2) *L*
 pretiosione *S* p[re]tiōsione *P* praecisione*O   5 circumcisio[n]e *SPGb*   6 uiri
PGm2 non est in *mg. Sm2*   7 post leges s. l. suas *Lm2*   mente (*uirg. s. e fin. eras.*) *L*   ipsotum] eorum *zb*   8 ipsorum *zb*   scribit eas] scriptas *zb*   quod
Lm1SPG   11 ait *Km1*   13 instaret *Om1*   15 quia *O*   proinde iamnatur aliter
Km1   17 uitio—faciunt *om. O*   uitio suo] uitiose *zKm1Cb*   non *om. b*
 dele*ta *L*   18 *ac *L* illuc *P*   19 post non eras. per *O*   quod *om. S*   per s. l. *Om2*
 22 et—pertransiit *om. C*   pertransiuit *LP* *Om1*   24 gloriā* *L*   25 in *om. zOKm2b*
 interiorē hominem renouata *C*   26 deleberat *Om1*   xpm ihm *KCd*

Christum dominum nostrum. unus enim deus, unus et mediator dei et hominum homo Christus Iesus.

48. Si autem hi, qui naturaliter quae legis sunt faciunt, nondum sunt habendi in numero eorum, quos Christi iustificat gratia, sed 5 in eorum potius, quorum etiam impiorum nec deum uerum uerae citer iusteque colentium quaedam tamen facta uel legimus uel nouimus uel audiuius, quae secundum iustitiae regulam non solum uituperare non possumus, uerum etiam merito recteque laudamus — quamquam si discutiatur, quo fine fiant, uix inueniuntur quae 10 iustitiae debitam laudem defensionemue mereantur.

XXVIII. Verum tamen quia non usque adeo in anima humana imago dei terrenorum affectuum labo detrita est, ut nulla in ea uelut liniamenta extrema remanserint — unde merito diei possit etiam in ipsa impietate uitiae suae facere aliqua legis uel sapere, si 15 hoe est quod dictum est, quia gentes quae legem non habent, hoe est legem dei, naturaliter quae legis sunt faciunt et quia huiusmodi homines ipsi sibi sunt lex et scriptum opus legis habent in cordibus suis, id est non omni modo deletum est, quod ibi per imaginem dei cum crearentur impressum est —, etiam sie illa differentia non perturbabitur, qua distat a ueteri testamentum nouum, eo quod per nouum seribitur lex dei in corde fidelium, quae per uetus in tabulis scripta est. hoc enim illic seribitur per renouationem, quod non omni modo deletum est per uetustatem. nam sieut ipsa imago dei renouatur in mente credentium per testamentum nouum, quam 25 non penitus impietas aboleuerat — nam remanserat utique id quod anima hominis nisi rationalis esse non potest — ita etiam ibi lex dei non ex omni parte deleta per iniustitiam profecto seribitur renouata per gratiam. nec istam serptionem, quae iustificatio est,

1 I Tim. 2, 5   16 cf. Rom. 2, 14. 15

2 pr. et s.l. Om²   4 hi* L hii SG   hi qui] inquit C   7 iuste b   colentium (i.s.l.) L   8 audimus LPG Cd   et regulam Km²   10 discutiantur zbd   quā (ā in ras. m²) C   12 ado Lm¹S adeo (e s. l.) P   13 affectū Lm¹ affectuum (alt. u.s.l.) S   14 linea menta zbd   15 ipsa s.l. Om²   17 eiusmodi Pb   19 omni modo] oino b i* maginem O   20 crearemur KC   21 distat *a (τ s. l.) L   quo SG 23 illa Lm¹G   non omni modo] omnino b   25 mentem C   26 paenitus LP 29 inscriptionem zbd   iustificatio* ē* Om²

poterat efficere in Iudeis lex in tabulis scripta, sed solam praeuaricationem. nam et ipsi homines erant et uis illa naturae inerat eis, qua legitimum aliquid animal rationale et sentit et facit; sed pietas, quae in aliam uitam transfert beatam et aeternam, legem 5 habet immaculatam, conuertentem animas, ut ex illo lumine renouentur fiatque in eis: signatum est super nos lumen uultus tui, domine. unde auersi obsolescere meruerunt; renouari autem nisi gratia christiana, hoc est nisi mediatoris intercessione, non possunt. unus enim deus, unus 10 et mediator dei et hominum homo Christus Iesus, qui dedit semet ipsum redemtionem pro omnibus. a eius gratia si alieni sunt illi de quibus agimus, qui secundum illum modum, de quo superius satis diximus, naturaliter quae legis sunt faciunt, quid eis proderunt excusantes cogitationes in die, qua iudicabit deus occulta hominum, nisi forte ut mitius puniantur? sicut enim non impediunt a uita aeterna iustum quaedam peccata uenialia, sine quibus haec uita non ducitur, sic ad salutem aeternam nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficultime uita cuiuslibet pessimii hominis inuenitur. uerum 15 tamen sieut in regno dei uelut stella ab stella in gloria differunt sancti, sie et in damnatione poenae sempiternae tolerabilius erit Sodomae quam alteri cimitati et erunt quidam duplo amplius quibusdam gehennae filii. ita nec illud in iudicio dei uacabit, quod in ipsa impietate dannabili magis alius alio minusue peccauerit.

4 cf. Ps. 18, 8   6 Ps. 4, 7   9 I Tim. 2, 5   13 cf. Rom. 2, 14—16
 15 cf. Rom. 2, 16   16 sieut—inuenitur] cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug.
 delib. (L1 434 M)   20 cf. I Cor. 15, 41   21 cf. Lue. 10, 12   22 cf.
 Matth. 23, 15

1 iudeis *P* iudeos *O* solum *zbd* 2 uis] ius *b* illa *om. b* 3 legi*timum *L*
 anima rationalis *rd* 4 qua *Om1* et *om. G* 5 ex s. l. *Om2* 7 domine *om. Sm1*
 unde uniuersi obsolescere *K* undeaduersi obsolescere (a s.*.) *C* 9 et unus med. *b*
 10 et *ins. m2O* et s. l. *Om2* 11 dedit—redemptionem *om. Om1*; s. l. *m2 add.*
 mortuus ē redemtionem *L. om. b* 13 mundum *Lm1* 14 eis *m2 ex e.i.m O*
 15 diæt *K* iudicauit *Lm1SGKm1* 16 poniantur *SGpugnatur Om1* enim
om. Prosper ad uitā aeternā *Pb* uitā aeternā *C* uit*a *G* 17 uenalia *Om1*
 20 uelud *S uel O* * *C a b* gla* *L gloriam SPG* 21 damnationem *SPG*
 benę *G* poene *Om1* sempiterna *Om1* eterne *b* 22 ciu. alt. *b* quidem *Om1*
 23 filiis *b* dei *om. Kb* uacauit *Lm1 Cm1* uocabit *Gm1*

49. Quid ergo hinc apostolus efficere uoluit, quod iactantiam cohibens Iudeorum, cum dixisset: non auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur, continuo subiecit de his, qui legem non habentes naturaliter quae legis sunt faciunt, si non illi sunt intellegendi, qui 5 pertinent ad gratiam mediatoris, sed illi potius, qui cum deum uerum uera pietate non colant, habent tamen quaedam opera bona in uita impia? an forte hoc ipso probandum creditit, quod supra dixerat, quia non est personarum acceptio apud deum, et quod postea dixit, quia non Iudeorum deus est tantum, sed etiam gentium, quod quan- 10 tulacumque legis opera naturaliter insita non inuenirentur in eis, qui legem non acceperunt, nisi ex reliquis imaginis dei, quam non contemnit, cum in eum credunt, apud quem non est acceptio personarum? sed quodlibet horum accipiatur, constat gratiam dei promissam esse testamento nouo etiam per prophetam eandemque 15 gratiam in eo definitam, ut scribantur leges dei in cordibus hominum perueniantque ad eam cognitionem dei, ubi non docebit uniusquisque censem suum uel fratrem suum dicens: cognosce deum, quia omnes cognoscent eum a minore usque ad maiorem eorum. hoc 20 domum spiritus sancti est, quo diffunditur caritas in cordibus nostris, caritas non quaelibet, sed caritas dei de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, ex qua iustus in hac peregrinatione uiuens ad speciem quoque perducitur post speculum et enigma et quicquid erat ex parte, ut facie ad faciem cognoseat, sicut et cognitus 25 est. unam enim petit a domino et hanc requirit, ut habitat in domo

2 Rom. 2, 13   4 cf. Rom. 2, 14   9 cf. Rom. 2, 11   10 cf. Rom. 3, 29
 13 cf. Col. 3, 25   16 cf. Hier. 38(31), 33   17 Hier. 38(31), 34   21 cf. Rom. 5, 5
 22 cf. 1 Tim. 1, 5   24 cf. I Cor. 13, 12   26 cf. Ps. 26, 4

6 pertinet *S*   sed—habent *in mg.* *Lm3*   uerum deum *O*   7 *ante*
tam eras. sed *L*   quaedam *om. b*   8 ipse *b*   10 est deus *zObd*   et *zbd*
quantulacumqua Om1   12 *pr. non s. l. Om2*   13 *eam O credit b*   15 prophetiam *b*
 16 legis *b*   17 perueniat que *dam Om1*   ad *eam] eadē G, P in ras.* agnitionem *b*
ibi Lm1 ubi m2 s. exp. et O   19 *dñm r quia omnes] omnes enim b*   20 *eum] me O*
 21 *quod Lm1 C quo* O effunditur O infunditur C caritas] gra C*
 22 *quolibet G*   23 *fi*cta C*   24 *aenigma SPGC quidquid SGOC*
 25 *faciem a faciem (a faciem s. l.) K*   26 *petuit OCbd et om. z inhabitet Sm1POCbd*

domini per omnes dies uitae suae ad hoc, ut contempletur deletionem domini.

XXIX. 50. Nemo itaque gloriatur ex eo quod uidetur habere, tamquam non acceperit, aut ideo se putet accepisse, quia littera extrinseca uel ut legeretur apparuit uel ut audiretur insomit. nam si per legem iustitia, ergo Christus gratia mortuus est, porro autem si non gratis mortuus est, ascendit in altum, captiuauit captitatem et dedit dona hominibus, inde habet quicumque habet; quisquis autem inde se habere negat aut non habet aut id quod habet auferetur ab eo, unus enim deus qui iustificat circumcisio n em ex fide et praeputium per fidem; quod non ad aliquam differentiam dictum est, tamquam aliud sit 'ex fide' et aliud 'per fidem', sed ad varietatem locutionis, alio quippe loco cum de gentibus diceret, hoc est de praeputio; praeuidens, inquit, scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus, itemque cum de circumcisione loqueretur, unde erat ipse, nos, inquit, natura Iuda ei et non ex gentibus peccatores scientes quia non iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi, et nos in Christo Iesu credimus, ecce et praeputium dixit iustificari ex fide et circumcisionem per fidem, si tamen circumcisione iustitiam fidei teneat, sic enim gentes, quae non se etabulant iustitiam, adprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quae ex fide est --

3 Nomo *OmI* 4 putet se b 5 apparuit—audiretur om. *OmI* apperuit b uelud *S* 7 porro—est om. *OmI* est om. *K* ascendens *Prosper* 8 captiuauit] captiuam duxit *zbd* captitatem in *mg*. *K* et om. *Prosper* 9 in hominibus *LSG* habe *SG* quisque *C* 10 negat habere *zb* 13 sit om. *KnI* et] ipse *L* ipse *SG* 14 variet.] neritatem *b* loquutionis *LS* 17 ipse om. *zb* 18 gentib; (*b*; *s. ras. m2*) *L* 19 scientes aū (aū *s.l.m2*) *K* iustificabitur *LPmI* 20 legis om. *O* 21 in xpm ihu *LPd* credimus *OK* 22 circumcisione *OmI* si tam *m2* ex ut *O* 23 iustitiæ *Km2* fidai *K* dei *zb* sie* *O*

inpetrando eam ex deo, non ex se ipsis praesumendo —; Israel
 uero persequens legem iustitiae in legem non
 peruenit. quare? quia non ex fide, sed tam-
 quam ex operibus, id est tamquam eam per semet
 ipsos operantes, non in se credentes operari deum. deus est 5
 enim qui operatur in nobis et uelle et operari
 pro bona uoluntate. ac per hoc offenderunt in
 lapidem offensionis. nam quid dixerit: quia non
 ex fide, sed tamquam ex operibus, apertissime
 exposuit dicens: ignorantes enim dei iustitiam 10
 et suam uolentes constituere iustitiae dei
 non sunt subiecti. finis enim legis Christus
 ad iustitiam omni credenti. et adhuc dubitamus,
 quae sint opera legis, quibus homo non iustificatur, si ea tam-
 quam sua erediderit sine adiutorio et dono dei, quod est ex 15
 fide Iesu Christi? et circumisionem ceteraque talia suspicamur,
 quia etiam de his sacramentis aliis in locis talia quaedam
 leguntur? sed hie utique non circumisionem tamquam suam
 iustitiam uolebant constituere, quia et ipsam deus praecipiendo
 constituit. nec de illis operibus hoc intellegi potest, de quibus 20
 dominus eis dicit: re i c i t i s m a n d a t u m d e i , u t t r a d i-
 t i o n e s u e s t r a s s t a t u a t i s , q u i a p e r s e q u e n s , i n q u i t ,
 l e g e m i u s t i t i a e i n l e g e m n o n p e r u e n i t I s-
 r a h e l ; n o n d i x i t ‘ p e r s e q u e n s t r a d i t i o n e s s u a s ’ , i d e s t ‘ c o n s e c t a n s ’ .
 haec ergo sola distantia est, quia ipsum n o n c o n c u p i c e s 25
 et cetera mandata sancta et iusta sibi tribuebant. quae
 ut possit homo facere, deus operatur in homine per fidem Iesu
 Christi, qui finis est ad iustitiam omni credenti, id est cui per
 spiritum incorporatus factusque membrum eius potest quisque

5 Phil. 2, 13   7. 8 Rom. 9, 32   10 Rom. 10, 3. 4   21 Marc. 7, 9
 22 Rom. 9, 31   25 Ex. 20, 17   26 cf. Rom. 7, 12

1 inperando LS semetipsis bd 2 in legem] add. iustitiae GOm2d 3 tamquam]
 quasi z b   6 uobis LS   8 quod b   10 enim om. Pb   11 iustitię
 (q. s. ras. m2) L   14 sunt Sb   15 adiutori OmI   17 in om. b   18 hic
 (i ex u) L   23 in legem] add. iustitiae d   24 dicit b   25 de cod. O hoc loco cf. Praef.
 26 cetera] add. eius L, quod G eras., SPd post mand. pon.   iusta] bona zCbd   sibi
 s. l. m2O   tribue*bant L   27 homo possit b

illo inermentum intrinsecus dante operari iustitiam. de cuius operibus etiam ipse dixit, quia sine me nihil potestis facere.

51. Ideo quippe proponitur iustitia legis, quod qui fecerit eam, uiuet in illa, ut cum quisque infirmitatem suam cognouerit, non per suas uires neque per litteram ipsius legis, quod fieri non potest, sed per fidem concilians iustificatorem perueniat et faciat et uiuat in ea. opus enim, quod qui fecerit uiuet in eo, non fit nisi a iustificato. iustificatio autem ex fide inpetratur, de qua scriptum est: ne dixeris in corde tuo: quis ascendit in caelum? hoc est Christum deducere, aut: quis descendit in abyssum? hoc est Christum a mortuis reducere. sed quid dicit? prope te est uerbum, in ore tuo et in corde 15 tuo. hoc est, inquit, uerbum fidei quod praedicamus, quia si confitearis in ore tuo, quia dominus est Iesus, et credideris in corde tuo, quia deus illum suscitauit a mortuis. saluus eris. in tantum iustus, in quantum saluus. per hanc enim fidem credimus, quod etiam nos deus a mortuis excitet: interim spiritu, ut in nouitate eius gratiae temperanter et iuste et pie uiuamus in hoc saeculo, post etiam carne nostra al immortalitatem resurrectura, quod ei meritum spiritus facit, qui eam in resurrectione sibi congrua, hoc est in iustificatione, praecedit. 25 consepulti enim sumus Christo per baptismum in mortem, ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam patris, sic et nos in nouitate uitae ambulemus. fide igitur Iesu Christi inpetramus salutem et quantum nobis inchoatur in re et

1 cf. I Cor. 3, 7 2 Ioh. 15, 5 4 cf. Leu. 18, 5. Rom. 10, 5 10 Rom. 10, 6—9 21 cf. Tit. 2, 12 25 Rom. 6, 4

5 uiuet(a s. em²) *L* 8 qui om. *b* 9 a om. *b* imperatur *G* 12 aut (a s. l. m²) *L* discendit *O* 16 qua *KmI* siç *G* 17 tuo om. *C* 18 suscitauit illum *L* 20 credimus fidem *b* 21 ut om. *b* uoce nouitate *fīt. fol. 186^b* *L* (cf. *Praef.*) post gratiae eras. et *O* et pie et iuste *b* 22 potest *OmI* carnē nostrā *POb* 23 resurrecturam *Ob* ei] est d. facit *om.zbd.* 24 resurrectionem *PCb* sibi—iustificatione *s. l. Om²* congruā *PCb* in *om. K* iustificationem *Cb* 25 per baptis *G* 27 sic] ita *zb* 29 et *om. O* quantum *zbd*

quantum perficienda expectatur in spe. omnis enim qui in uoce auerit nomen domini, saluus erit. quam multa multitudo, ait psalmus, dulcedinis tuae, domine, quam abscondisti timentibus te, perfecisti autem sperantibus in te! ex lege timemus deum, ex fide speramus in deum; sed timentibus poenam absconditur gratia. sub quo timore anima laborans, quando concupiscentiam malam non uicerit nec timor ille quasi custos seuerus abcesserit, per fidem confugiat ad misericordiam dei, ut det quod iubet atque inspirata gratiae suauitate per spiritum sanctum faciat plus deleetare quod praecipit quam delectat quod impedit. ita multa multitudo dulcedinis eius, hoc est lex fidei, caritas eius conscripta in cordibus atque diffusa perficitur sperantibus in eum, ut anima sanata non timore poenae, sed amore iustitiae operetur bonum.

15

XXX. 52. Liberum ergo arbitrium euacuamus per gratiam? absit, sed magis liberum arbitrium statuimus. sicut enim lex per fidem, sic liberum arbitrium per gratiam non euacuatur, sed statuitur. neque enim lex inpletur nisi libero arbitrio. sed per legem cognitio peccati, per fidem inpetratio gratiae contra peccatum, per gratiam sanatio animae a uitio peccati, per animae sanitatem libertas arbitrii, per liberum arbitrium iustitiae dilectio, per iustitiae dilectionem legis operatio. ac per hoc, sicut lex non euacuatur, sed statuitur per fidem, quia fides inpetrat gratiam, qua lex inpleatur, ita liberum arbitrium non euacuatur per gratiam, sed statuitur, quia gratia sanat uoluntatem, qua iustitia libere diligatur. omnia haec, quae uelut catenatim conexui,

1 Ioel 2, 32. Act. 2, 21. Rom. 10, 13 2 Ps. 30, 20 12 cf. Rom. 5, 5

17 cf. Rom. 3, 31 19 cf. Rom. 3, 20

def. L 1 quicumque *b* 3 multa] magna *S* multitudo] magnitudo *b* psalista *Pbd* 4 perfecisti—te *om. b* 6 dñm *O* in eū *Om1* 8 non uicerit] conuicerit *K* ui*cerit *O* custoss aeuerus *O a. c.* 9 confuiat *Om1* ut (*t exi*) *O* 10 iube*t *O* inspirate (ae) *SPGh* spirata *O* gratia *S* gratie *b* 11 precepit *SGb* delectet *K* impendit *Om1* 14 in eam *z* 16 gratia *S* 17 statuimus (i. s. a) *P* 19 enim *om. O* nisi] sine *b* libro *SG* 20 imperatio *G* 21 a uitio] abitio *SG* *Om1**uitio *Om2* 23 dilectatio (i pr. in e mut. m2) *Km1* 25 qu*a *O* 26 constituitur *b* sonat *Om1* uoluntate *S* 27 cetenatim (a s. e) *P* catenatim (i ex u) *S* conexui*O conexi *C*

habent uoces suas in scripturis sanctis. lex dicit: non concupisces; fides dicit: sana animam meam, quoniam peccavi tibi; gratia dicit: ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat; sanitas dicit: domine deus meus, exclama ui ad te et sanasti me; liberum arbitrium dicit: voluntarie sacrificabo tibi; dilectio iustitiae dicit: narrauerunt mihi iniusti delectationes, sed non sicut lex tua, domine. ut quid ergo miseri homines aut de libero arbitrio audent superbire, antequam liberentur, aut de suis viribus, si iam liberati sunt? nec adtendunt in ipso nomine liberi arbitrii utique libertatem sonare; ubi autem spiritus domini, ibi libertas. si ergo serui sunt peccati, quid se iactant de libero arbitrio? a quo enim quis deuictus est, huic et seruus addictus est. si autem liberati sunt, quid se iactant uelut de opere proprio et gloriantur, quasi non acceperint? an ita sunt liberi, ut nec illum uelint habere dominum, qui eis dicit: sine me nihil potestis facere, et: si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis?

XXXI. 53. Quaeret aliquis, utrum fides ipsa, in qua salutis uel ad salutem connexionis huius, quam commemoraui, esse uidetur exordium, in nostra constituta sit potestate. quod facilius videbimus, si prius quid sit potestas aliquanto diligentius per spexerimus. cum enim duo quaedam sint uelle et posse — unde nec qui uult continuo potest nec qui potest continuo uult, quia sicut uolumus aliquando quod non possumus, sic etiam possumus aliquando quod nolumus —, satis eluet et ipsis etiam uocabulis

1 Ex. 20, 17   2 Ps. 40, 5   3 Ioh. 5, 14   5 Ps. 29, 3   7 Ps. 53, 8
 8 Ps. 118, 85   13 II Cor. 3, 17   14 cf. Ioh. 8, 34 II Petr. 2, 19   17 cf.
 1 Cor. 4, 7   18 Ioh. 15, 5   19 Ioh. 8, 36

def. L   2 meam om. C   4 iam s. l. Om²   deterius tibi b   5 clamaui b
 8 delect.] add. tuas LSG   11 liberarentur Om¹   13 igitur b   14 qui S
 de lib. arb. iactant b   arbitrio s.l.Km²   a om.O   19 filius om.S   20 liberi
 eritis] filius liberauerit b   21 ipsa om.b   23 quid (o s. i) P   facile b
 24 videbimus (bi s.l.) S   quod Om¹   aliquando C   26 contineo C   nec—uult
 om.b   28 eluet (om. et) SPG Om¹b euolutis d

resonat, quod ab eo quod est uelle uoluntas, ab eo autem quod est posse potestas nomen accepit. quapropter sicut qui uult habet uoluntatem, ita potestatem qui potest. sed ut potestate aliquid fiat, uoluntas aderit. neque enim diei solet quispiam potestate fecisse, si quid fecit inuitus. quamquam, 5 si subtilius aduertamus, etiam quod quisque inuitus facere cogitur, si facit, uoluntate facit; sed quia mallet aliud, ideo inuitus, hoc est nolens facere dicitur. malo quippe aliquo facere conpellitur, quod uolens euitare uel a se remouere facit quod cogitur. nam si tanta uoluntas sit, ut malit hoc non facere 10 quam illud non pati, cogenti proeul dubio resistit nec facit. ac per hoc, si facit, non quidem plena et libera uoluntate, sed tamen non facit nisi uoluntate; quam uoluntatem quia effectus consequitur, non possumus dicere potestatem defuisse facienti. si enim cogenti cedens uellet facere nec posset, ei uoluntatem 15 affuisse licet extortam, sed potestatem defuisse diceremus. cum uero ideo non faciebat, quia nolebat, erat utique potestas, sed uoluntas deerat, quamdiu cogenti reluctando non fecit. hinc est, quod etiam illi, qui cogunt uel qui suadent, solent dicere: 'quod habes in potestate, quare non facis, ut hoc malo careas?' et qui 20 omnino facere non possunt, quod ideo coguntur ut faciant, quia posse creduntur, solent excusando respondere et dicere: 'facerem, si esset in potestate'. quid igitur ultra quaerimus, quando quidem hanc dicimus potestatem, ubi uoluntati adiacet facultas faciendi? unde hoc quisque in potestate habere dicitur, quod, si uult, 25 facit, si non uult, non facit.

54. Adtende iam illud quod exutiendum posuimus, utrum fides in potestate sit. de hac enim fide nunc loquimur, quam adhibemus, cum aliquid eredimus, non quam damus, cum aliquid

4 faciat *O* uoluntas—fecisse *om.b* dici*C 5 potestatē *K* 6 si *s.l.Km2*
quisquis b 7 aliud mallet *b* mallit *SG* malle et *Om1* 8 uoce malo *inc.*
jol. 187a L malum *Pb* aliquod *Pb* 9 nolens se uitare *b* *uitare *L*
seuitare SPG 10 ma*lit *L* mallit *SPG* 11 non (ec s. qn m2) *K* hac *L*
12 et] nec *K* 14 potestatem—facere *om.O* 15 nec] et non (et s. l.) *L*, *Pb*
non *SG* 16 licet adfuisse *Pb* sed—*l.* 17 potestas *in mg.Lm3* potestate *S*
19 cogent (u s. e) *P* ue *Lm1* quis uident *Om1* quis ualent *Km1*
20 potestate * *P* potestatem *C* et] ut *G* 22 possunt *C* 23 utra *Om1*
25 undo *G* 27 iam] etiam *Pb* 28 fidem *C*

pollicemur; nam et ipsa dicitur fides, sed aliter dicimus: ‘non mihi habuit fidem’, aliter autem: ‘non mihi seruauit fidem’. nam illud est ‘non credidit quod dixi’, illud ‘non fecit quod dixit’. secundum hanc fidem, qua credimus, fideles sumus deo; secundum illam uero, qua fit quod promittitur, etiam deus ipse fidelis est nobis. hoc enim dicit apostolus: fidelis deus, qui non nos permittat temptari super id quod potestis. de illa itaque fide quaerimus, utrum in potestate sit, qua credimus deo uel credimus in deum. hinc enim scriptum est: credidit
 10 Abraham deo et deputatum est illi ad iustitiam, et: credenti in eum qui iustificat impium deputatur fides eius ad iustitiam. uide nunc utrum quisque credat, si noluerit, aut non credat, si uoluerit. quod si absurdum est — quid est enim credere nisi
 15 consentire uerum esse quod dicitur? consensio autem utique uolentis est —, profecto fides in potestate est. sed, sicut apostolus dicit, non est potestas nisi a deo. quid igitur causae est cur non et de ista nobis dicatur: quid enim habes quod non accepisti? nam et ut credamus, deus dedit.
 20 nusquam autem legimus in sanctis scripturis: ‘non est uoluntas nisi a deo’. et recte non scriptum est, quia uerum non est; alioquin etiam peccatorum — quod absit! — auctor est deus, si non est uoluntas nisi ab illo, quoniam mala uoluntas iam sola peccatum est, etiam si desit effectus, id est si non habeat potestam. porro cum uoluntas mala potestatem accipit implere quo
 25 intenditur, ex iudicio dei uenit, apud quem non est iniquitas.

6 I Cor. 10, 13   10 Gen. 15, 6. Rom. 4, 3 etc.   11 Rom. 4, 5

17 Rom. 13, 1   18 I Cor. 4, 7   25 cum uoluntas — perpetrauit uolens]
cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug. delib. (LI 434 M)   26 cf. Rom. 9, 14

1 pollicetur *b*   2 autem *om.zbd*   3 feci *Gm1*   4 dixi *Gm1*   5 fit] facit *K*
ipse deus *O*   6 permittit *SO*   7 tentari *GOC*   8 utique *LSPb*   9 credit *G*
10 ad] in *b*   12 eius *om.r*   uide] unde *P*   13 quisquis *b*   uoluerit *Pb*
aut — uoluerit *om.K*   14 noluerit *Pb*   enim *om.C*   15 consentio *Lm1Om1*
17 potestas est *K*   igitur *m2 ex ait L*   causa *PG* cause *O*   18 quur *L*
de *om. K*   istud *Km2*   19 ut et *O*   20 in ser. sanctis *d*   21 dño *O*
24 affectus *Om1*   si *om.O*   25 accepit *Pb*   implere quo int.] ut efficiat
quod cupit *Prosper*   quod *zbd*   26 intendit *Lm2d*   dei *om.S*

punit enim etiam isto modo nec ideo iniuste, quia occulte, ceterum iniquus puniri se ignorat. nisi cum manifesto supplicio senserit nolens, quantum mali sit quod perpetrauit uolens. hoc est quod de quibusdam apostolus ait: tradidit illos deus in concupiscentias cordis illorum, ut faciant 5 quae non conueniunt. hinc et dominus Pilato: non haberes, inquit, in me potestatem, nisi data tibi esset desuper. sed cum potestas datur, non necessitas utique inponitur. unde cum Dauid Saulis occidendi potestatem accepisset, maluit parcere quam ferire. unde intellegimus malos 10 accipere potestatem ad damnationem malae uoluntatis suae, bonos autem ad probationem bonae uoluntatis suae.

XXXII. 55. Cum ergo fides in potestate sit, quoniam cum nullus quisque credit et, cum credit, uolens credit, deinde quaerendum est, immo recolendum, quam fidem tanta conflicitatione 15 communendet apostolus. non enim quodlibet credere bonum est; nam unde est illud: fratres, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritum qui ex deo est? nec in laudibus caritatis quod dictum est: omnia credit, sic accipiendum est, ut caritati cuiuspiam derogemus, si non quod 20 audierit statim crediderit. quid quod eadem caritas admonet non facile de fratre mali aliquid esse credendum et, cum tale aliquid dicitur, hoc ad se magis iudicat pertinere ne credat? postremo ipsa caritas, quae omnia credit, non omni spiritui credit ac per hoc omnia quidem credit, sed deo, quia non dictum est: 25 'omnibus credit'. nulli itaque dubium est eam fidem ab apostolo commendari, qua creditur deo.

4 Rom. 1, 24. 28   6 Ioh. 19, 11   9 cf. I Regn. 24. 26   17 I Ioh. 4, 1
19 I Cor. 13, 7

1 ponit *LmISG*   2 iniquus (n s.ras.m2) *L*   se puniri *b*   punire *S*
ignorā*t *O*   3 perpetraui *G*   5 concupiscentia *C*   faciant ex fiant *P*
6 hinc*et (n s.l.m2) *O*   7 in me inquit *KCd*   inquit *om.O*   esset tibi *Obd*
8 fuisset *K*   quum *O*   utique necessitas *b*   9 ponitur *OmI*   unde et *S*   saul *O*
occidenti *LmI*   11 bonus *S*   13 quoniam *om.b*   14 et *om.O*   15 conflicitione *PGK*
conflicitationem *C*   16 commendat *LSPb*   est *om.K*   17 est *om.zb*
18 spiritus qui—sunt *b*   21 quicquid *Pb*   22 de fratre non facile *K*   mali *om.KC*
23 aliquid *om.b*   dicitur *in ras.L*   iudicet *b*   neç *K*   24 qua *LGd*   oma (a s.l.
m2) *K*   25 hac *L* ac *in mg.Om2*   omnia quidem *om.Pb*

56. Sed adhuc est aliquid discernendum, quoniam et illi qui sub lege sunt et timore poenae iustitiam suam facere conantur et ideo non faciunt dei iustitiam, quia caritas eam facit, quam non libet nisi quod licet, non timor, qui cogitur in opere habere 5 quod licet, cum aliud habeat in uoluntate qua mallet, si fieri posset, licere quod non licet. et illi ergo credunt deo; nam si omnino non erederent, nec poenam legis utique formidarent. sed non hanc fidem commendat apostolus, qui dicit: non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in 10 timorem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: abba pater. timor ergo ille seruialis est et ideo in illo quamvis domino credatur, non tamen iustitia diligitur, sed damnatio timetur. filii uero clamant: abba pater, quarum duarum uocum una est ex 15 circumcisione, altera ex praeputio, Iudei primum et Graeci, quoniam unus est deus, qui iustificat circumcisio nem ex fide et praeputium per fidem. cum autem clamant, aliquid petunt et quid petunt nisi quod esuriunt et sitiunt? et hoc quid est, nisi quod de illis dictum 20 est: beati qui esuriunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur? hue ergo transeant qui sub lege sunt, ut ex seruis filii fiant, nec sic tamen, ut serui esse desistant, sed ut tamquam filii domino et patri liberaliter seruant, quia et hoc acceperunt; dedit enim potestatem ille unicus 25 filios dei fieri credentibus in nomine eius eosque admonuit petere, quaerere, pulsare, ut accipiant et inueniant et aperiatur eis, addens increpationem et dieens: si uos, cum sitis mali, nostis bona dare filiis uestris, quanto magis pater uester, qui est in

2. 21 cf. Rom. 6, 14   8 Rom. 8, 15   16 Rom. 3, 30   20 Matth. 5, 6
24 Ioh. 1, 12   26 cf. Matth. 7, 7   27 Matth. 7, 11

1 aliquid discernendū est zbd   3 eam non facit b   4 libet S non licet K
cogitū Km2   5 quā Lm1SPb   malet Lm1   6 posset (i.s. e m1) L
possit SPGb   9 seruitutis—spiritum om. Lm1   10 timore C   12 quamvis
in illo d   15 iudei P   greci LS   21 hu*c O   transeunt b   23 filii
liberaliter domino seru. b   deseruant K   25 filius KC   27 aperiaūtur
Km2 ei S   increpatione C   29 qui in caelis est KCd   qui est in caelis]
de caelis PGb

caelis, dabit bona petentibus se! cum ergo
uirtus peccati lex inflammerit aculeum mortis, ut occasione
accepta peccatum per mandatum operetur omnem concupiscentiam,
a quo petenda est continentia nisi ab illo, qui nouit bona data
dare filii suis? an forte nescit insipiens, quod nemo esse possit 5
continens, nisi deus det? hoc ergo ut seiat, ipsa indiget sapientia.
cur itaque non audit patris sui spiritum dicentem per apostolum
Christi uel ipsum Christum, qui dieit in euangelio suo: petit e,
et accipietis? loquentem etiam in apostolo suo et dicentem:
si quis uestrum indiget sapientia, postulet a 10
deo, qui dat omnibus affluenter et non inproperat, et dabitur illi, postulet autem in fide
nihil habesitans? haec est fides, ex qua iustus uiuit; haec
est fides, qua creditur in eum qui iustificat impium; haec est
fides, per quam excluditur gloriatio, siue ut abseedat qua in 15
nobis inflamur siue ut emineat qua in domino gloriamur; haec
est fides, qua impetratur largitas spiritus, de quo dicitur: nos
enim spiritu ex fide spem iustitiae expectamus. ubi quidem quaeri adhuc potest, utrum spem iustitiae
dixerit, quam sperat iustitia an qua speratur ipsa iustitia, 20
quoniam iustus ex fide uiuens sperat utique uitam aeternam
itemque fides esuriens sitiensque iustitiam renouatione de die in
diem interioris hominis proficit in ea et sperat in ea satiari in
uita aeterna, ubi fiet quod in psalmo deo dicitur: qui
satiat in bonis desiderium tuum. haec est fides, 25
qua salui fiunt, quibus dicitur: gratia salui facti estis
per fidem et hoc non ex uobis, sed de idonum
est, non ex operibus, ne forte quis extollatur;

2 cf. I Cor. 15, 56 cf. Rom. 7, 8 4 cf. Matth. 7, 11 5 cf. Sap. 8, 21
8 Matth. 7, 7. Luc. 11, 9 10 Iac. 1, 5, 6 13 cf. Rom. 1, 17 14 cf. Rom. 4, 5
15 cf. Rom. 3, 27 16 cf. I Cor. 1, 31 17 Gal. 5, 5 21 cf. Rom. 1, 17
22 cf. Matth. 5, 6 cf. II Cor. 4, 16 24 Ps. 102, 5 26 Eph. 2, 8–10

3 operatur *OmI* 4 a *om. O* 6 sapientia *K* 8 suo *om. b* 9 loquentem
suo etiam in ap. *b* 10 sapientiam *OK* 11 qui—improperat *om. K* affluenter
PGrbd 13 hesitans *L* sitans *K* 15 a*bscedat *O* 16 inflammarum *P*
18 exspectemus *KmI* 20 qua *d* quo *LmISP Gb* 22 iustitiae *Pb* renova-
tionem *PKmICb* in die *C* 23 in eam *K* sperate ase satiari *KmIO*
24 uitā *C* fiet] add. id *d*

ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparauit deus ut in illis ambulemus. postremo haec est fides, quae per dilectionem operatur, non per timorem, non 5 formidando poenam, sed amando iustitiam. unde ergo ista dilectio, id est caritas, per quam fides operatur, nisi unde illam fides ipsa impetravit? neque enim esset in nobis, quantacumque sit in nobis, nisi diffunderetur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. caritas quippe dei dieta est dif- 10 fundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos, sicut iustitia dei, qua iusti eius munere efficimur, et domini salus, qua nos saluos facit, et fides Iesu Christi, qua nos fideles facit. haec est iustitia dei, quam non solum doeet per legis praeceptum, uerum etiam dat per spiritus 15 donum.

XXXIII. 57. Sed consequens est paululum quaerere, utrum uoluntas illa qua ereditimus etiam ipsa dei donum sit an ex illo naturaliter insito libero adhibeatur arbitrio. si enim dixerimus eam non esse donum dei, metuendum est ne existimemus inue- 20 nisse nos aliquid, quod apostolo incepant et dicenti: quid enim habes quod non acceperisti? si autem et acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis? respondere possimus: ecce habemus uoluntatem credendi, quam non accepimus, ecce ubi gloriamur, quod non acceperi- 25 mus. si autem dixerimus etiam huiusmodi uoluntatem non esse nisi donum dei, rursus metuendum est, ne infideles atque impii non inmerito se ueluti iuste excusare uideantur ideo non cre-

4 cf. Gal. 5, 6   8 cf. Rom. 5, 5   11 cf. Rom. 3, 24   12 cf. Ps. 3, 9
cf. Gal. 2, 16   20 I Cor. 4, 7

4 non per timorem <i>bis</i> <i>K</i>	7 fidem (s. s. <i>m1</i>) <i>L</i>	ipsā petrauit <i>Km1</i>
10 non <i>om. Om1</i>	11 dilectures <i>G</i>	di iustitia <i>S</i>
(<i>in mg. m2</i> <i>dui</i>) <i>K</i>	fide <i>SG</i>	12 dns
14 donat <i>b</i>	13 facit <i>om. K</i> fecit <i>b</i>	qua <i>b</i>
18 adhiberetur <i>b</i>	16 est] et <i>K</i>	17 an] si tam (si <i>s.l. m2</i>) <i>O</i>
et <i>s.l. Om3</i>	20 aliquid <i>s.l. Om2</i>	21 <i>s. eras. eni m2 tu K</i>
23 possimus (i <i>ex u m1</i>) <i>LPO</i> possumus <i>SG</i>	habemus	
(<i>mu s.l.m1</i>) <i>P</i> habes <i>LSG</i>	24 ecce (ce <i>s.l. m1</i>) <i>L</i>	gloriemur <i>OKm1</i>
26 metuendum est rursus <i>b</i>	rursū <i>O</i>	27 se* <i>LO</i> sed <i>b</i>
uideatur <i>S</i>	27 se* <i>LO</i> sed <i>b</i>	ueluti (i <i>s.l.m2</i>) <i>O</i>

didisse, quod dare illis deus istam noluit uoluntatem. nam illud, quod dictum est: deus est enim qui operatur in nobis et uelle et operari pro bona uoluntate, iam gratiae est, quam fides impetrat, ut possint esse hominis opera bona, quae operatur fides per dilectionem, quae diffunditur 5 in corde per spiritum sanctum qui datus est nobis. sed credimus, ut impetremus hanc gratiam, et utique uoluntate credimus: de hac quaeritur unde sit nobis. si natura, quare non omnibus, cum sit idem deus omnium creator? si dono dei, etiam hoc quare non omnibus, cum omnes homines uelit saluos fieri et in agnitionem 10 ueritatis uenire?

58. Prius igitur illud dicamus et uideamus utrum huic satisfaciat quaestioni, quod liberum arbitrium naturaliter adtributum a creatore animae rationali illa media uis est, quae uel intendi ad fidem uel inclinari ad infidelitatem potest et ideo nec istam 15 uoluntatem, qua credit deo, dici potest homo habere quam non acceperit, quando quidem vocante deo surgit de libero arbitrio, quod naturaliter cum crearetur accepit. uult autem deus omnes homines saluos fieri et in agnitionem ueritatis uenire, non sicut tamen, ut eis adimat liberum arbitrium, quo uel bene uel male 20 uententes iustissime iudicentur. quod cum fit, infideles quidem contra uoluntatem dei faciunt, cum eius euangelio non credunt, nec ideo tamen eam uincunt, uerum se ipsos fraudant magno et summo bono malisque poenalibus implicant experturi in suppliciis potestatem eius, cuius in donis misericordiam contem- 25 pserunt. ita uoluntas dei semper iniuncta est; uinceretur autem, si non inueniret quid de contemptoribus faceret aut ullo modo possent euadere quod de talibus ille constituit. qui enim dicit

2 Phil. 2, 13   5 cf. Gal. 5, 6   cf. Rom. 5, 5   10 cf. I Tim. 2, 4

18 cf. I Tim. 2, 4

2 enim est b   3 uobis LO   boluntate C   4 quam] quod z b   imperat LSG
 impetrat Km1   possent Om2   6 sed] si d   8 nobis om.b   omnibus] oms LSG O
 om Km1   10 non om*nibus O   cognitionem O   12 ergo b   dica**mus O
 satisfacit Km1   14 * a * creatore O   creature Gm1   16 uoluntate C   cre**dit O
 credidit C   18 deus om.S   19 sal*uos O   20 quo ex quod Lm1 quot G quo*O
 21 uententes K   22 dei uol. b   24 experituri K   25 supplicis Om1
 condempserunt Km1   27 contemptoribus LC   28 qui] quid d

uerbi gratia: 'uolo ut hi omnes serui mei operentur in uinea et post laborem requiescentes epulentur, ita ut quisquis eorum hoc noluerit, in pistrino semper molat', uidetur quidem quicunque contempserit contra uoluntatem domini sui facere, sed tunc eam 5 uineat, si et pistrinum contemnens effugerit, quod nullo modo fieri potest sub dei potestate. unde scriptum est: *s e m e l locutus e s t d e u s*, hoc est incommutabiliter, quamquam et de unico verbo possit intellegi. deinde subiungens quid incommutabiliter sit locutus: *d u o h a e c*, inquit, *a u d i u i*, 10 *q u o n i a m p o t e s t a s d e i e s t*, et *t i b i*, *d o m i n e*, *m i s e r i c o r d i a*, qui redde *s u n i c u i q u e s e c u n d u m o p e r a s u a*. ille igitur reus erit ad damnationem sub potestate eius, qui contempserit ad credendum misericordiam eius. quisquis autem crediderit eique se a peccatis omnibus absolvendum et 15 ab omnibus uitiis sanandum et calore ac lumine eius accendendum inluminandumque commiserit, habebit ex eius gratia opera bona, ex quibus etiam secundum corpus a mortis corruptione redimatur, coronetur bonisque satietur non temporalibus, sed aeternis, supra quam petimus et intellegimus.

20 59. Hunc ordinem tenuit psalmus, ubi dicitur: *b e n e d i c*. *a n i m a m e a*, *d o m i n u m e t n o l i o b l i u i s e i o m n e s r e t r i b u t i o n e s e i u s*, qui propitiis fit omnibus iniuitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos, qui redimit de corruptione 25 uitam tuam, qui coronat te in miseratione et misericordia, qui satiat in bonis desiderium tuum. et ne forte haec tanta bona huius uetustatis,

6.9 Ps. 61, 12. 13 15 cf. Ps. 35, 10 19 cf. Eph. 3, 20 20 Ps. 102, 2—5

1 hii <i>LS</i>	uineā <i>Lm1SP</i>	2 aepulentur <i>L</i>	3 p*istrino <i>L</i> pistrino
(r s.l.) <i>S</i>	4 condempserit <i>Km1</i>	5 pistrinum (r s.l.) <i>S</i>	contempnes <i>Om1</i>
condempnens <i>Km1</i>	7 est <i>pr.om.O</i>	8 subiugens <i>K</i>	quod <i>b</i>
locus <i>Km1</i>	11 qui reddes] quia reddes <i>OKm2</i>	9 loquutus <i>S</i>	<i>reddis C</i>
secundum] iuxta <i>b</i>	12 sua] eius <i>OC</i>	10 igitur] ergo <i>b</i>	damnationem <i>Om1</i>
potesta**tate <i>O</i>	13 qui qui <i>K</i>	11 condempserint <i>Km1</i>	14 ei qui se <i>LGKm1b</i>
15 accedendum <i>K</i>	16 commiserit] non contempserit <i>zb</i>	12 bona opera <i>b</i>	17 bona opera <i>b</i>
18 corruptione* <i>O</i>	redimetur (a s.alt. e <i>m1</i>) <i>S</i>	19 langores <i>P</i>	20 redemit <i>Km1</i>
redimet <i>z, cf. 127, 15</i>	correptione <i>Om1</i>	21 satiat] sanat <i>PG</i>	

hoc est mortalitatis, deformitas desperaret: renouabitur, inquit, si eut aquilae iuuentus tua, tamquam diceret: 'haec, quae audisti, ad nouum hominem et ad nouum pertinent testamentum'. recole tecum eadem ipsa paululum, obseero te, et inspice delectabiliter laudem misericordiae, hoc 5 est gratiae dei. b e n e d i c, inquit, a n i m a m e a, d o m i n u m et n o l i o b l i u i s c i o m n e s r e t r i b u t i o n e s e i u s: non 'adtributiones', sed retributiones, quia retribuit bona pro malis. qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis: hoc agitur in baptismatis saera- 10 mento. qui sanat omnes languores tuos: hoc agitur in hac uita fidelis hominis, dum caro concupiscit aduersus spiritum et spiritus aduersus carnem, ut non quae uolumus faciamus, dum alia lex in membris repugnat legi mentis, dum uelle adiaeet, perficere autem bonum non; qui languores 15 uetustatis, si persenerante intentione proficimus, de die in diem crescente nouitate sanantur ex fide, quae per dilectionem operatur. qui redimit de corruptione uitam tuam: hoc fit in ultima resurrectione mortuorum. qui coronat te in miseratione et misericordia: hoc fit in iudicio, 20 ubi cum rex iustus sederit in throno redditurus unicuique secundum opera eius, quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? ideo illic necessarium fuit commemorare miserationem et misericordiam domini, ubi iam exigi debita et reddi merita sic possint uideri, ut nullus 25 esset misericordiae locus. coronat ergo in miseratione et misericordia, sed etiam sic secundum opera. segregabitur enim ad

1 Ps. 102, 5   6 Ps. 102, 2   9 Ps. 102, 3   12 cf. Gal. 5, 17   .14 cf.
 Rom. 7, 23. 18   17 cf. Gal. 5, 6   18. 19 Ps. 102, 4   21 cf. Prou. 20, 8. 9
 Matth. 16, 27   27 cf. Ps. 61, 13

1 des*peraret (de in ras.) *O*   3 quae *om.C*   4 pa*ulolum *OK*   5 et *om.Om1*
 in pice *Lm1* delectabiliter *Om1*   6 dno *O*   8 non—retrib. *om.K* [adtributiones]
 attributiones eius *b* ait tributiones *d*   retributiones eius *d*   quia] *qua* (i.s. a
m1) *K*   9 fit *s.l.Km2*   10 sacramenta *Lm1SG*   11 langores *P*   12 compisceit *O*
 13 non *s.l.Om2*   quaecumque (uolumus *exp.*) *K*   14 lex repugnat in membris
 repugnat legi *P*   15 autem *om.Pb*   qui*L quia *O*   languor *O*   17 sanatur *O*
 sanat *Km2Cm2*   18 redimet *codd. praeter* *K*   19 hoc—misericordia bis *exh.K*
 20 miseratione *del.C*   21 cum *om.b*   25 deuita *Om1*   possent *O d* possit *K*
 posset *C* possunt *b*   27 segregauit *Om1*

dexteram, cui dicatur: esurui et dedisti mihi manducare, quoniam iudicium sine misericordia, sed illi qui non fecit misericordiam, beatitudinem misericordes, quia ipsorum miserebitur.
 5 iam uero cum sinistri ierint in ambustionem aeternam, iusti autem in uitam aeternam, quia haec est, inquit, uita aeterna, ut cognosant te unum uerum deum et quem misisti Iesum Christum, illa cognitione, illa uisione, illa contemplatione satiabitur in bonis animae
 10 desiderium. hoc enim solum ei sat est, ultra non habet quod adpetat, quod inhiet, quod requirat. nam desiderio huins satietatis ardebat, qui domino Christo ait: ostende nobis patrem et sufficit nobis. cui responsum est: qui me uidit, uidit et patrem, quia ipsa est uita aeterna.
 15 ut cognosant unum uerum deum et quem misisti Iesum Christum. sed si ille, qui uidit filium, uidit et patrem, profecto qui uidet patrem et filium, uidet et spiritum sanctum patris et filii. ita nec arbitrium liberum tollimus et benedic anima nostra dominum non obliuiscens omnes
 20 retributiones eius nec ignorans dei institiam suam uoleat constituere, sed credit in eum qui iustificat impium et uiuit ex fide, donec ad speciem perducatur, fide scilicet quae per dilectionem operatur. quae dilectio diffunditur in cordibus nostris nec per sufficientiam propriae uoluntatis nec per litteram legis,
 25 sed per spiritum sanctum qui datus est nobis.

1 Matth. 25, 35	2 Iac. 2, 13	3 Matth. 5, 7	5 cf. Matth. 25, 46
6. 14 Ioh. 17, 3	9 cf. Ps. 102, 5	12 Ioh. 14, 8, 9	19 cf. Ps. 102, 2
20 cf. Rom. 10, 3	21 cf. Rom. 4, 5	cf. Rom. 1, 17	22 cf. Gal. 5, 6
23 cf. Rom. 5, 5			

1 dicetur *b* dedisti*LC dedistiOTd 3 sed] erit *b* 4 quoniam *bd* miserebitur] add. deus *bd* 5 erint SG eunt O in tambustionem (t s.l.) S 6 in uitam ter pon. S quoniam inquit haec est *b* 7 d*m L dnm SPG 8 et s.l. Om2 9 contemplane Lm1 desid. anime *b* 10 ei sat est] ei ad est Lm1 eis atest S ei adest Pb eis adest G 11 quo*L quo SGPKb inhiet (h s.l.) L hiniet SG quo Lm1SG nam] et z ex *b* desiderio (o ex i) P 12 xpo dno *b* 13 uidet Lm1Kb 14 uidet Kb et om.O 15 post cogn. add. s.l. m2L te, quod d post deum pon. 16 misi K sed om.P si om.GC 17 qui uidet Engelbrecht qui uidit codd. 18 ne K liberum arbitrium O 20 uolens zCb uult d 21 et uiuit] uiemens *b* 22 speciam Lm1 fidei Pb per fidem (per s.l.m2) C 24 sufficientia (ā ex ū m2) L

XXXIV. 60. Hace disputatio, si quaestioni illi soluendae sufficit, sufficiat. si autem respondetur caendum esse, ne quisquam deo tribuendum putet peccatum, quod admittitur per liberum arbitrium, si in eo, quod dicitur: *qui d habes quod non accepisti?* propterea etiam uoluntas, qua erimus, dono dei tribuitur, quia 5 de libero existit arbitrio, quod cum crearemur accepimus, adtendat et uideat non ideo tantum istam uoluntatem diuino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est, quod nobis naturaliter concreatum est, uerum etiam quod uisorum suasionibus agit deus, ut uelimus et ut credamus, siue extrinsecus per euangelicas 10 exhortationes, ubi et mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admonent hominem infirmitatis suae, ut ad gratiam iustificantem credendo configuat, siue intrinsecus, ubi nemo habet in potestate quid ei ueniat in mentem, sed consentire uel dissentire propriae uoluntatis est. his ergo modis quando deus agit eum anima 15 rationali, ut ei credat — neque enim credere potest quodlibet libero arbitrio, si nulla sit suasio uel uocatio cui credat —, profecto et ipsum uelle credere deus operatur in homine et in omnibus misericordia eius praeuenit nos, consentire autem uocationi dei uel ab ea dissentire, sicut dixi, propriae uoluntatis est. quae 20 res non solum non infirmat quod dictum est: *qui d enim habes quod non accepisti?* uerum etiam confirmat accipere quippe et habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo ac per hoc quid habeat et quid accipiat dei est, accipere autem et habere utique accipientis et 25 habentis est. iam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coartet, cur illi ita suadeatur ut persuadeatur, illi autem non

4 I Cor. 4, 7   18 cf. Phil. 2, 13   19 cf. Ps. 58, 11   21 I Cor. 4, 7

1 Haec (N s. H m2) *K* soluenda *KC* suf*ficit *C* 2 responde*tur *O*
 quaque*ū Km2* 3 putet] esse *KC* ammittitur *PO* ammittitur *Lm1SGKm1*
 5 quia—tribuendam *om. b* 6 exsistit *K* 7 et uideat *om. G* 8 video *Km2*
 9 concre*tum *P* uerum] sed *b* 11 exortationes *zOm1K* 12 infirmitate
 sua *K* 13 configu*at (*g s.l.*) *O* habeat *b* potestatem *P* 14 quod *b*
 mente *C* 15 ē ins. *m2O* 16 creda*t *O* potens(*st s. n̄s*) *K* potest *s.l.Om2*
 quolibet *KC* 18 alt. et ex ut *Om2* 20 ab ea *O p. c. m2* sicut dixi add. *m2O*
 21 quid enim habes *s.l.Om2* 24 hac *L* quod (*bis*) *b* 25 ds *K* 26 est iam *rā*
 etiam *zb* 27 nos *s.l.Om2* coarctet *Gd* quur *LS* itaque *C* suadeat *P*
 suadetur *K* ut persuadatur *om. PG* persuadet *Lm1*

ita, duo sola occurunt interim quae respondere mihi placeat: o altitudo diuitiarum! et: numquid iniqüitas apud deum? cui responsio ista displicet quaerat doctiores, sed caueat, ne inueniat praesumptores.

5 XXXV. 61. Concludamus igitur librum aliquando, cuius tanta prolixitate utrum aliquid egerimus nescio; non apud te, cuius fidem seio, sed apud animos eorum, propter quos me scribere uoluisti, qui non contra nostram, sed — ut mitius loquar et non dicam illius qui in suis apostolis est locutus — certe 10 contra tanti apostoli Pauli non unam sententiam, sed tam uehementem, tam intentam uigilemque conflictionem malunt suam defensitare sententiam quam eum audire obseerantem per miserationem dei et dicentem per gratiam dei quae data est illi: non plus sapere praeter quam oportet sapere, 15 sed sapere ad temperantiam, uniuersique si eundem partitus est mensuram fidei.

62. Tu autem quid mihi proposueris et quid tam longo disputationis huius opere effecerimus aduerte. mouit te certe, quemadmodum dictum fuerit fieri posse, ut sit homo sine peccato, 20 si uoluntas eius non desit ope adiuuante divina, quamuis nemo tam perfectae iustitiae in hac uita fuerit uel sit uel futurus sit. sic enim hoc ipsum in illis prius ad te conscriptis libris proposui: 'si a me quaeratur', inquam, 'utrum homo sine peccato possit esse in hac uita. confitebor posse per dei gratiam et liberum 25 eius arbitrium, ipsum quoque liberum arbitrium ad dei gratiam, hoc est ad dei dona, pertinere non ambigens, nec tantum ut

2 Rom. 11, 33   Rom. 9, 14   12 cf. Rom. 12, 1. 3   14 Rom. 12, 3
23 si a me—ostenderit] cf. De pecc. mer. II 6, 7, pag. 77, 17—23

1 duo*O   2 o alt. diu. sapie et scie dī *b*   4 caueat (a pr. s. ras. *m2*) *L*
inueniatūr *K*   praesumptiores *Pb*   5 cludamus *Om1*   ergo *b*   7 animas *zb*
scribere me *O*   8 loqueretur (amur s. eretur) *K*   9 et *om. Kh*   10 tanti
(i ex ū) *G* tantā *P*, *b* post Pauli pon.   11 uehementer *C*   conflictionē *K*
12 defendere *Pb* defensare *LS*   audire eum *K*   obseerantē*O   14 *pter (pro
eras.) *L*   sapere oportet *O*   15 temperantiam] sobrietatem *K*   16 partitus est
in *ras. Om2*   18 efficierimus *G*   mouit *K* mouet *b*   19 et fieri possit *b*   poss**
(s.l. e) *L* possit *SPG*   21 iustitia *S*   futurū *G*   22 sic (c s.l. *m2*) *K*   in *om. Om1*
proposui*G   23 esse possit *b*   24 et—gratiam *om. PGb*   26 est] autem *Pb*
donum *b*

sit, uerum ut bonum sit, id est ad facienda mandata domini conuertatur atque ita dei gratia non solum ostendat quid faciendum sit, sed adiuuet etiam, ut possit fieri quod ostenderit¹. tibi autem absurdum uisum est sine exemplo esse rem, quae fieri potest. hinc exorta est huius libri quaestio ac per hoc ad nos pertinebat 5 ostendere fieri posse aliquid quamuis desit exemplum. hinc ex euangelio et ex lege quaedam posuimus in sermonis huius exordio, sieut de camelii transitu per foramen aeus et de duodecim milibus legionum angelorum, qui potuerunt, si uellet, pugnare pro Christo, et de illis gentibus, quas deus dicit potuisse se a 10 facie populi sui semel exterminare, quae omnia facta non sunt. his addi possunt etiam illa quae leguntur in libro Sapientiae, quam multa posset noua tormenta deus exercere in impios ad nutum sibi seruiente creatura, quae tamen non exeruit; potest et de monte illo, quem fides in mare transferret, quod tamen 15 nusquam factum uel legimus uel audiuimus. quisquis enim horum aliquid deo dixerit esse impossibile, uides quam desipiat quamque aduersus fidem scripturae eius loquatur. multa alia huiusmodi possunt occurtere uel legenti uel cogitanti, quae possibilia deo negare non possumus, quamuis eorum desit exemplum. 20

63. Sed quia dici potest illa opera esse diuina, iuste autem uiuere ad nostra opera pertinere, suscepit ostendere etiam hoc opus esse diuinum et hoc egi libro isto loquacius forte quam sat est. sed contra inimicos gratiae dei etiam parum mihi dixisse nideor nihilque me tam multum dieere delectat quam ubi mihi 25 et scriptura eius plurimum suffragatur et id agitur, ut qui

8 cf. Matth. 19, 24   cf. Matth. 26, 53   10 cf. Deut. 31, 3. Iud. 2, 3
13 cf. Sap. 16, 24   15 cf. Marc. 11, 23   26 cf. II Cor. 10, 17

1 uerum etiam *bd* et *codd.* pag. 77, 20   nt bonum *om. b*   2 ostentat *S*
extendat *Om1*   3 fuerit *Pb*   fieri possit *zbd*   5 ad nos *om. PGb*   6 hinc
om. S   7 quaedam *in mg. P*   quidam *P*   po*suimus *O*   8 camelimeli *K*
de *om. C*   9 millibus *Gd*   10 potuis se*sea *L*   se s.l. *Om2*   a *om. K*
13 ex*erere *L* exscrere *in mg. O* exercere *Cm2bd*   14 seruiente sibi *b* exseruit
OKml exercuit *Cd* exerceat *b*   15 transferet *Om1* transfert *b*   16 nosquam *Lm1*
17 uidens *C*   disipiat *Om1*   18 aduersum *O*   huiusmodi *om. b*   20 possum
(us s. m. eras.) *K*   22 ad nrnam operam *Om2K*   23 loquatus *Lm1* loquatus
SPGOK   fortasse *d. om. b*   sat esset *Pb*   26 pr. et] ex *Pb*

gloriatur in domino gloriatur et in omnibus gratias agamus domino deo nostro sursum cor habentes, unde a patre luminum omne datum optimum et omne domum perfectum est. nam si propterea non est opus dei, quia per nos agitur uel quia illo 5 donante nos agimus, nec illud est opus dei, ut mons transferatur in mare, quia per fidem hominum fieri posse dominus dixit et hoc ipsorum operi adtribuit dicens: si habueritis in uobis fidem tamquam granum sinapis, dicetis monti huic: tollere et mittere in mare, et fiet 10 et nihil impossibile erit uobis. certe 'uobis' dixit, non 'mihi' aut 'patri'; et tamen hoc nullo modo facit homo nisi illo donante et operante. ecce quemadmodum sine exemplo est in hominibus perfecta iustitia et tamen impossibilis non est. fieret enim, si tanta uohuntas adhiberetur, quanta suffiebat tanta rei. 15 esset autem tanta, si et nihil eorum quae pertinent ad iustitiam nos lateret et ea sic delectarent animum, ut quicquid aliud uoluptatis doloris impedit, delectatio illa superaret; quod ut non sit, non ad impossibilitatem, sed ad iudicium dei pertinet. quis enim nesciat non esse in hominis potestate quid sciat nec esse conse- 20 quens ut quod adpetendum cognitum fuerit adpetatur, nisi tantum delectet quantum diligendum est? hoc autem sanitatis est animae.

XXXVI. 64. Sed fortasse quispiam putauerit nihil nobis deesse ad cognitionem iustitiae, quod dominus uerbum consum- 25 mans et breuians super terram dixit in duabus praeceptis totam legem prophetasque pendere nec ea tacuit, sed uerbis

2 cf. Iac. 1, 17   7 Matth. 17, 19. Lue. 17, 6. Marc. 11, 23   24 cf. Esai. 10, 23. Rom. 9, 28

1 agimus PGb   4 quaOm1   cogitur T   in illo PGb   5 moustrans feratur G   transferetur Km1   6 fide(om. per) P   8 synapis L sinapis S dicetis(e ex i m1) L dicitis SP   9 huic montib   10 pr.uobis in mg. Km2 dixerit P   11 et non b   12 et] aut b   13 impossibiliOm1   14 tantae] tanta Km1 15 si om.O   16 ea*O eam Km2   si Lm1 delectaret Om1KT quidquid GOCT uoluntatis Lm1SPGCb   17 doloris suq(ae) LSPmIG dolorisu*eO dolorisue suq(ae) (s.s.l., corr. m2) K dolori suq(del. suq in mg. add. sue) C   superare Om1 19 hominesGm1   quid K ut b   necesse SKC   21 diligendum] delectadū b 24 consumansSGO   25 breuians C   26 prophetasqu*eO   nec ea] nec. e. a. P nec ea b

apertissimis prompsit. diligēs, inquit, dominū deum tuū ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua, et: diligēs proximum tuū tamquam te ipsum. quid uerius his inpletis inpleri omnino iustiam? uerum tamen qui hoc adtendit, etiam illud adtendat, quam in multis offendamus omnes, dum putamus deo quem diligimus placeere uel non displicere quod facimus et postea per scripturam eius siue certa et perspicua ratione commoniti, eum didicerimus quod ei non placeat, paenitendo depreciamur, ut ignoscat. plena humana uita est documentis talibus. unde autem minus nouimus quid ei placeat, nisi quia et ipse minus notus est nobis? uideamus enim nunc perspectivulum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. quis uero existimare audeat, cum eo uentum fuerit, quod ait: ut cognoscam sicut et cognitus sum, tantam dei dilectionem fore contemplatoribus eius, quanta fideliibus nunc est, aut ullo modo hanc illi tamquam de proximo conparandam? porro si quanto maior notitia tanto erit maior dilectio, profecto nunc quantum deest dilectioni tantum perficiendae iustitiae deesse credendum est. sciri enim aliquid uel credi et tamen non diligi potest; diligi autem quod neque seitur neque creditur non potest. at si credendo ad tantam dilectionem sancti peruenire potuerunt, qua certe maiorem in hae uita esse non posse dominus ipse testatus est, ut animam suam pro fide uel pro fratribus ponerent, cum ab hae peregrinatione, in qua per fidem nunc ambulatur, peruentum erit ad speciem, quam nondum

1 Matth. 22, 37, 39 6 cf. Iac. 3, 2 12 I Cor. 13, 12 23 cf. Ioh. 15, 13
25 cf. II Cor. 5, 6, 7

1 prom̄sit (i era.) L promisit (pr. i.s.l.m2) S, OCT promisit K diligis SPG diligens C 3 diligis S 4 quibus uerbis m2 ex quiduris K implendis Om1 5 omnino iustitiam] oem b iustiam O 6 offendimus b 7 do (o in ras.) L dm S 8 certa et (a in ras., et s.l.m2) O perspicue Km1 9 ei om. T praenitendo K poenitende G preecamur PGCTbd 10 ut add. in mg.P, Km2T, cel. om. agnoscat Lm1 documentibus G 12 post minus exp. nouimus L 13 ad] a T 14 exestimare Om1 eo] et b uenturum G fuerint K 16 dei om. Pb lectionem G 17 ullo] illo Km1C 18 tanta KC maior erit b 19 post perf. ras. 2 litt. O 20 sciri (i pr. s.l.) LK scire Om1 uel credi aliquid b 21 quod (o s.l.m2) O pr. neque] nemo S 22 non om. b at] ad Lm1 aut O ac b 24 alt. pro om. b 25 poneret SPm1Gb ab[ad T 26 erit fuerit O

uisam speramus et per patientiam expectamus, procul dubio et ipsa dilectio non solum supra quam hic habemus, sed longe supra quam petimus et intellegimus erit, nec ideo tamen plus esse poterit quam ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente.
 5 neque enim restat in nobis aliquid quod addi possit ad totum, quia si restabit aliquid, illud non erit totum. proinde hoc primum praeceptum iustitiae, quo iubemur diligere deum ex toto corde et ex tota anima et ex tota mente, cui est de proximo diligendo alterum consequens, in illa uita inplebimus, cum
 10 uidebimus facie ad faciem. sed ideo nobis hoc etiam nunc praeceptum est, ut admoneremur, quid fide exposcere, quo spem praemittere et obliuiscendo quae retro sunt in quae anteriora nos extendere debeamus. ac per hoc, quantum mihi uidetur, in ea quae perficienda est iustitia multum in hae uita ille profecit,
 15 qui quam longe sit a perfectione iustitiae profiendo cognouit.

65. Sed si dici potest quaedam iustitia minor huic uitiae competens, qua iustus ex fide uiuit, quamuis peregrinus a domino et ideo per fidem ambulans, nondum per speciem, non absurde dicitur etiam ad istam pertinere ne peccet. neque enim si esse
 20 nondum potest tanta dilectio dei, quanta illi cognitioni plenae perfectaeque debetur, iam culpae deputandum est. aliud est enim totam nondum adsequi caritatem, aliud nullam sequi cupiditatem. quamobrem debet homo, quamuis longe minus amet deum quam eum potest amare conspectum, nihil tamen appetere inlicitum.

1 cf. Rom. 8, 25   2 cf. Eph. 3, 20   4. 7 cf. Matth. 22, 37. 39   10 cf. I Cor. 13, 12   12 cf. Phil. 3, 13   17 cf. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11   cf. II Cor. 5, 6. 7

2 abemus *OmI*   3 quam *om. C*   4 corde et ex toto animo et ex tota mente *O*   5 addidi *G*   6 restauit *OmIT*   7 eius iustitiae *K* quod *OmI* dnm *LSPGb* 8 *pr. et om. KO* ex tota anima et *om. Gb* anima—tota *om. LSP* et *om. O* menta *G* 9 inpleuimus *Lm1OmI* cum] uel b
 10 uideuimus *OmI* hic ex hac *m2L* hac *SPG* 11 admoneremur *KmI* admonemur *b* quid] quod *OmI* quod*spe*(d ex u) *C* 12 oliuiscendo *KmI* obliuiscenda *b* post obl. ras. 5—6 litt. in *O* inq. *KmI* anteriora] inante *O*
 13 hac *L* 14 est s. exp. et *m2K, om. b* multa *b* proficit *POKb* 15 qui*quam (c eras.) *K* 16 si *om. O* 17 qu*a *O* uitiit *G* 19 non(e s. qn m2) *K* 20 cognitio *OmI* 22 tota *T* adsequi] ee qui *SG* exsequi *Pb* ase qui *OmI* nullam (n s.l.) *P* ullam *LSGOC* 24 eum *om. K* enim *G* post *OmI* conspectu*m*O* expetere *G* appetet *O*

sicut etiam in his quae adiacent sensibus corporis potest oculus nullis tenebris delectari, quamuis non possit in fulgentissima luce defigi. uerum ecce iam talem constituamus animam humanam in hoc corruptibili corpore, quae etsi nondum illa supereminentissima perfectione caritatis dei omnes motus terrenae libidinis 5 absorbuerit atque consumpscerit, tamen in ista minore iustitia ad inlicitum aliquid operandum eidem libidini nulla inclinatione consentiat, ut ad illam uitam iam inmortalem pertineat: diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota uirtute tua, ad 10 hanc autem: non regnet peccatum in uestro mortali corpore ad oboediendum desideriis eius, ad illam: non concupisces, ad istam: post concupiscentias tuas non eas, ad illam nihil amplius quaerere quam in ea perfectione persistere, ad istam hoc quod agit in 15 opere habere et illius perfectionem pro mercede sperare, ut per illam iustus sine fine uiuat in specie, quam in ista desiderauit, per hanc autem iustus uiuat ex fide, in qua illam certo fine desiderat. his constitutis peccatum erit ex fide uiuentis aliquando alieui delectationi inlicitae consentire non tantum in 20 illis horrendis facinoribus et flagitiis perpetrandis, uerum etiam in istis leuioribus, ut uel aurem alieui uoci, quae audienda non esset,

5 cf. I Ioh. 4, 16   9 Deut. 6, 5   11 Rom. 6, 12   13 Ex. 20, 17   Eccli. 18, 30
18 cf. Rom. 1, 17

1 adiacet *Km1*   2 possint *CT* potest *z*   3 uerum etiam iam ecce *T*
ecce iam] etiam *O* animum humanum *KOC* humanam] *rōnalē b*   4 qui *GOT*
illa in *mg. m2 O* illā supereminentissimā perfectionē *S*   5 omnes (e *ex i m2*)
montes (tes s. *ras.*) *L* omnis mons *SG* post motus *ras. 1—2 litt. in O* 6 attamen
zCbd   in *s.l.m2 O*   9 diligis *Lm1Sm1* dilige*s C   10 uirtute] mente *b*
11 non *om. Cm1*   *nro b*   13 concupiscis *SG* concupiscens *CTm2*   15 agit
(s. *l audit n2*) *K* ait *Pb*   16 perfectione *SC*   17 uiuat—*l. 19 erit in mg. m3 L*
specie* L speciem *SG* speciem *P*   in ista] iusta *G* desiderabit *SG*   18 autem
om. K in qua—ex fide *om. K* illa *T* 19 *ucrba* his constitutis—*p. 227*, 4 poena
terreret *lamquam non apte cum uerbis sequentibus cohaerentia Benedictini*
in parenthesi ponunt pulantes aptiorem iis locum esse ante uerba lin. 3 uerum
ecce *sqq. fide]* add. hominis *CTd*   uiuentes (e *fin. ex i*) *L* uentis (s. *uerens*
m2) *K*   20 consentire illicite *b*   21 horrendis *Km1*   22 in *om. b*   istis *om. zbd*
lebioribus *G*   esse*t O

uel linguam alieui, quae dicenda non esset, accomodaret uel in ipso corde aliquid ita cogitet, ut mallet licitum quod male delectat et per praeceptum seitur illicitum; etiam ista quippe consensio est ad peccatum, quae utique fieret, nisi poena terneret.

5 tales iusti ex fide uiuentes non opus habent dicere: dimittete nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris? falsumque esse conuincunt, quod scriptum est: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens? et illud: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est? et illud: quia non est homo qui non peccabit? et illud: quia non est iustus in terra qui faciet bonum et non peccabit — utrumque enim hoc testimonium non de praeterito 15 dicit, id est 'peccauit', sed de futuro, id est 'peccabit' — et si qua alia in hanc sententiam sancta scriptura commemorat? sed quoniam haec falsa esse non possunt, illud esse consequens video, ut qualemlibet uel quantamlibet in hac uita potuerimus definire iustitiam, nullus in ea sit hominum qui nullum habeat 20 omnino peccatum omnique homini sit necessarium dare ut detur illi, dimittere ut dimittatur illi et, si quid habet iustitiae, non de suo sibi esse praesumere, sed de gratia iustificantis dei et adhuc tamen ab illo esurire et sitire iustitiam, qui est panis uiuus et apud quem fons uitae, qui sic operatur iustificationem 25 in sanetis suis in huius uitae temptatione laborantibus, ut tamen

5 Matth. 6, 12   8 Ps. 142, 2   9 I Ioh. 1, 8   11 III Regn. 8, 46

12 Eccl. 7, 21   20 cf. Lue. 6, 38, 37   23 cf. Matth. 5, 6   cf. Ioh. 6, 51

24 cf. Ps. 35, 10

1 uel—nou esset *s.l.m2O,om.b* lingua *C* accommodeat *O* accommodateare *b*
 2 mallet *Op.c.* 3 delectet *GPb* 4 quae] si *KOm1C* sed *Om2* poena] (*exp. m2*) *K*
 poena* *O* terret *Om1* 5 iustitiae (*s. I iusti m2*) *K* 7 esse add. *m2O* 9 quoniam
 si *b* 10 nosmet ipsos *Td* seducimus *L* 11 uerita *Cm1* illud] id *K* 12 peccauit
KC peccet *b* quia *om.Td* 13 faciat *b* peccauit *Om1Cm1* 14 nou de praeterito
in mg.m2O 15 dicit—peccauit *om.O* peccabit *SG* sed de futuro dicit *O*
 id est *om.b* peccauit *Lm1Om1* 16 in] in se *C* hac sententia *O* 17 illud *s. eras.*
 id *L* nonsequens (*c.s. n.*) *L* 18 qualemlibet] qnamlibet *b* putanerimus (*a s.l.m2*) *K*
 19 difinire *O* 20 detur] datur *Km1* 21 pr. illis *C* 22 suos ibi *S* instificatis *Lm1*
 23 et sitire *s.l.m2O* 24 ante fons add. est *Td* institutam *O* 25 viuis *C*

sit et quod potentibus largiter adiciat et quod confitentibus ele-
menter ignoscat.

66. Sed inneniant isti, si possunt, aliquem sub onere cor-
ruptionis huius uiuentem, cui iam non habeat quod ignoscat:
nisi tamen eum fateantur non doctrina legis data, sed etiam 5
infuso spiritu gratiae, ut talis esset, adiutum, non cuiuscemodi
peccati crimen, sed ipsius impietatis incurrent. sane quamquam
talem, si testimonia illa diuina competenter accipiant, prorsus
inuenire non possunt, nullo modo tamen dicendum est deo deesse
possibilitatem, qua uoluntas sie adiuuetur humana, ut non solum 10
iustitia ista, quae ex fide est, omni ex parte modo perficiatur
in homine, uerum etiam illa, secundum quam postea in aeternum
in ipsa eius contemplatione uiuendum est. quando quidem si nunc
uelit in quoquam etiam hoc corruptibile induere incorruptionem
atque hie inter homines morituros eum iubere uiuere minime 15
moriturum, ut tota penitus uctestate consumpta nulla lex in
membris eius repugnet legi mentis deumque ubique praesentem
ita cognoscat, sicut sancti postea cognituri sunt, quis demens
audeat adfirmare non posse? sed quare non faciat, quaerunt
homines nec qui quaerunt se adtendunt esse homines. scio quod 20
sicut impossibilitas ita et iniqitas non est apud deum; et scio
quod superbis resistit, humilibus autem dat gratiam; et scio
quod illi, cui ne extolleretur datus erat stimulus earnis, angelus

11 cf. Rom. 10, 6   14 cf. I Cor. 15, 53   16 cf. Rom. 7, 23   21 cf.
Rom. 9, 14   22 cf. Iac. 4, 6   23 cf. II Cor. 12, 7

1 pr. et om. b alt. et m2 add. O quod om. PCb 3 sed ex sim2L honore LSC
honore (e pr. ex o P) onore G *onere O 4 qui Km2 habeat] add. deus zTbd
5 post legis 7—8 litt. eras. O datum POm1b datae Om2CTbd 6 ut
def. G talis esset m2 ex utilis ee O huinsemodi b 8 uocet testimonia fin. G dinina illa b
accipiat b 9 possint (i ex u) O, Lm2S tamen modo b est om. zTbd
11 ista (i s.l.m2) O qua (ae ex a m1) L qua SPm1 12 illam C secundum
qua b 13 in om. O 14 quoquam (quo s.l.m2) O ** corruptibile
(b ex u m2) O induere L inducere (e exp. m. rec.) P indueri Om1 incorruption-
one LSPT 15 hic om. b 16 post consumpta ras. 2 litt. in L consummat
aut S consupta atq[ue] P 17 eis Om1 18 sci] add. qui K 19 faciant K
20 nec— homines in mg. I'm1 attendunt se b se* O 21 sicut in mg. Om2
def. L noce impossibilitas fin. L ita m2 ex nt O 23 cui*ne P neq[ue] K earnis om. K

satanae, qui eum colaphizaret, semel et iterum et tertio deprecanti dictum est: sufficit tibi gratia mea; nam uirtus in infirmitate perficitur. aliquid ergo est in abdito et profundo iudiciorum dei, ut etiam iustorum omne os obstruatur
 5 in laude sua et non aperiatur nisi in laudem dei. hoc autem aliquid quis possit scrutari, quis uestigare, quis nosse? tam sunt inscrutabilia iudicia eius et inuestigabiles uiae eius! quis enim cognovit sensum domini?
 10 aut quis consiliarius illi fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in saecula saeculorum. amen.

2 II Cor. 12, 9   4 cf. Rom. 3, 19   6 Rom. 11, 33—36

1 satanae *om. K*   alt. et] atque *O*   2 est] add. *eis S*   4 in profundo *O*
 obstruatur (a *in ras. m2*) *O*   5 lade *O* operiatur *SKn.1* dei] eius *b*   6 uestigare
 (*e/in. m2 ex i*) *O* inuestigare *LPGCTbd*   s. tam add. *m2 quā K*   7 inuestigauiles
Om.1   9 ilh] eius *b*   11 sunt *om. LSP*   12 Explicit de spū et littera deo gratias *S*
 Explicit de spū et littera do gratias amen (*litt. mai.*) *P* Explicit de spū et littera feliciter *O* In nomine domini contulit potui. Explicit liber de spiritu et littera *CT*
 Explicit lib de spū et littera *K*

AVGVSTINI RETRACTATIONVM LIB. II. CAP. LXIII(XXXVII)

(PAG. 175, 13 ED. KNOELL).

DE SPIRITU ET LITTERA AD MARCELLINVM LIBER
VNVS.

1. Ad quem scripseram tres libros, quorum titulus est De peccatorum meritis et remissione, ubi diligenter disputatur etiam de baptismo parvulorum, reseripsit mihi se fuisse permotum, quod dixerim fieri posse, ut sit homo sine peccato, si uoluntas eius non desit ope adiuuante diuina, quamuis nemo tam perfectae iustitiae in hac uita uel fuerit uel sit uel futurus sit. quaesuit enim, quomodo dixerim posse fieri, cuius rei desit exemplum. propter hanc eius inquisitionem scripsi librum, cuius est titulus De spiritu et littera, pertractans apostolicam sententiam, ubi ait: *littera occidit, spiritus autem uiuificat*.

2. In quo libro, quantum deus adiuuit, atrociter disputauit contra inimicos gratiae dei, qua iustificatur inpius. cum autem agerem de obseruationibus Iudeorum a quibusdam escis secundum ueterem legem abstinentium, dixi: *quarundam escarum ceremonia eae*. quod nomen non est in usu sanctarum litterarum, ideo tamen mihi congruens uisum est, quod a carendo appellatas ceremonias quasi carimonias memoria tenebam eo, quod obseruantes careant his rebus, a quibus se abstinent. quod si est origo huius nominis, quae abhorret a uera religione, secundum hanc ego non sum locutus, sed secundum istam, quam supra memorauit.

3. Hie liber sic incipit: *Lectis opusculis, quae ad te nuper elaborauit, fili carissime Marcelline.*

13 II Cor. 3, 6   16 cf. Rom. 4, 5   18 De spir. et litt. 21, 36   Aug. ep. 82, 18   20 cf. Gell. Noct. Att. IV 9, 8

III.

DE NATVRA ET GRATIA LIBER VNVS.

CODICES:

- L* = *codex Lugdunensis* 608 (524) *saec. VIII ex.*
D = *codex S. Dionysii, postea Colb., nunc Parisinus* 2095 *saec. IX.*
P = *codex Parisinus* 9544 *saec. IX.*
R = *codex Remensis* 393 (E. 285) *saec. IX.*
V = *codex Vossianus Latinus* 98 *sacec. IX.*
B = *codex Bernensis* 176 *saec. XI.*
C = *codex Carnutensis* 93 (48) *saec. X.*
E = *codex olim Corbeiensis nunc Parisinus* 12210 *saec. X.*
b = *editio Amerbachiana.*
d = *editio Benedictinorum a S. Mauro* 1690.
Oros. = *Pauli Orosii Excerpta CSEL V* 673—680. 665—672 *ed.*
C. Zangemeister.
Eug. = *Eugippii Excerpta ex opp. s. Augustini p. 958, 10—17.*
958, 18—959, 17 ed. P. Knoell (CSEL VIII).

I. 1. Librum quem misistis, carissimi filii Timasi et Iacobe, intermissis paululum, quae in manibus erant, cursim quidem, sed non mediocri intentione perlegi et uidi hominem zelo ardentissimo accensum aduersus eos, qui cum in suis peccatis humanam uolum-
5 tatem debeant accusare, naturam potius accusantes hominum per illam se excusare conantur. nimis exarsit aduersus hanc pestilentiam, quam etiam litterarum saecularium auctores grauiter arguerunt exclamantes: falso queritur de natura sua
genus humum. hanc prorsus etiam iste sententiam quantis
10 potuit ingenii uiribus aggerauit. uerum tamen timeo ne illis potius suffragetur, qui zelum dei habent, sed non secundum scientiam; ignorantes enim dei iustitiam et suam uolentes constituere iustitiae dei non sunt subiecti. quae sit autem iustitia dei de qua hie loquitur
15 consequenter aperit adiungens: finis enim legis Christus ad iustitiam omnium credenti. hanc itaque iustitiam dei non in paecepto legis, quo timor incutitur, sed in adiutorio gratiae Christi, ad quam solam utiliter legis uelut paedagogi timor dicit, constitutam esse qui intellegit, ipse intellegit quare sit
20 Christianus. nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. si autem non gratis mortuus est, in illo solo iustificatur impius, cui credenti in eum qui iustificat impium deputatur fides ad

8 Sallusti Bell. Iug. 1   11. 15 Rom. 10, 2—4   18 cf. Gal. 3, 24   20 Gal.
2, 21   22 Rom. 4, 5

Expl. xpo dno ihu gratias ad epos europium et paulum (*litt. mai.*) Incipit lib sci augustini ad timasiū et iacobū de natura et gratia D Explicit: xpo dno ihu gratias ad episcopos europium et paulum. Incipit (*cetera desunt spatio uacuo relicto*) P, E (Inc. om.) Explicit xpo dno ihu gratias ad epos europium et paulum. Incipit liber sci augustini de natura et gratia LRC Incipit ad timasium et iacobū de natura et gratia feliciter VB 1 karissimi B filii] f. V
2 paulum Vm1   3 ut zelo (ut in mg. m2) R ut zelo E   7 que L arguere V
arguere E   8 qu*eritur DPC queritur R   9 iste (c ex i) D   10 ueruntamen VB
12 antea enim eras. d R   14 iustitia (a ex q m2) L   17 post paecepto ras. 1—2 litt. R
18 paedagogi Vm1 cel.   19 ipse intellegit in mg. D   21 si—est in mg. Em1

iustitiam. omnes enim peccauerunt et egent gloria dei iustificati gratis per sanguinem ipsius. quicumque autem non putantur pertinere ad hos omnes, qui peccauerunt et egent gloria dei, profecto nullam necessitatem habent ut Christiani fiant, quia non est opus sanis medicus, sed aegrotantibus; unde non uenit ille uocare iustos, sed peccatores.

II. 2. Ac per hoc natura humani generis ex illius unius praeparatoris carne procreata, si potest sibi sufficere ad implendum legem perficiendamque iustitiam, de praemio debet esse secura, hoc est de uita aeterna, etiamsi in aliqua gente aut aliquo superiore tempore fides eam latuit sanguinis Christi. non enim iniustus deus, qui iustos fraudet mercede iustitiae, si eis non est annuntiatum sacramentum diuinitatis et humanitatis Christi, quod manifestatum est in carne. quomodo enim crederent quod non audierunt? aut quomodo audirent sine praedicante? fidos enim ex auditu, sicut scriptum est, auditus autem per uerbum Christi. sed dico, inquit: numquid non audierunt? in omnem terram exiit sonus eorum et in fines orbis terrae uerba eorum. sed antequam hoc inciperet fieri, antequam denique usque ad fines totius orbis terrae prædicatio ipsa perueniat — quoniam non desunt adhuc ultimae gentes, licet ut perhibetur paucissimae, quibus hoc nondum fuerit prædicatum — quid faciat humana natura uel quid fecit, quae uel ante non audierat hoc futurum uel adhuc non comperit factum nisi credendo in deum, qui fecit caelum et terram, a quo et se factam naturaliter sentit et recte uiuendo eius inpleat uoluntatem nulla fide passionis Christi et resurrectionis imbuta? quod si fieri potuit aut potest, hoc et ego dico, quod de lege dixit apostolus: ergo

1 Rom. 3, 23. 24   5 cf. Matth. 9, 12. 13   13 cf. 1 Tim. 3, 16   14 cf. Rom. 10, 14   15 Rom. 10, 17. 18   18 Ps. 18, 5   25 cf. Act. 4, 24
28 Gal. 2, 21

1 aegent L*egent D*egent P   2 gloria*R   4 aegent LP*egent D   gloriām R
gloria*C   profecto (in mg. perfecto) V   5 medicis D   7 preuaricatoris
(i fin. m2 ex e) R   8 implendum Rm1   9 p̄remio m2 ex primo D   11 iustus
VEm1   13 manifestum Lm1Dm1VB   14 est om. VEm1   16 est s.l.R   18 exiit
RCed   19 orbis (i ex e m1) L   inciperet in mg. Em1   21 peruenit Lm1Dm1
perueniret ER in mg. perueniret (in mg. m2 perueniet) V   ad hoc b   22 fuerat (a ex
i m1) R   23 faciet Dm2VCbd   25 factum Dm1

Christus gratis mortuus est. si enim hoc ille dixit de lege quam accepit gens una Iudeorum, quanto iustius dicitur de lege naturae, quam accepit uniuersum genus humanum: ‘si per naturam iustitia, ergo Christus gratis mortuus est’! si autem Christus non gratis mortuus est, ergo omnis humana natura iustificari et redimi ab ira dei iustissima, hoc est a uindicta, nullo modo potest nisi per fidem et sacramentum sanguinis Christi.

III. 3. Natura quippe hominis primitus inculpata et sine ullo uitio creata est; natura uero ista hominis, qua unusquisque ex 10 Adam nascitur, iam medico indiget, quia sana non est. omnia quidem bona, quae habet in formatione, uita, sensibus, mente, a summo deo habet creatore et artifice suo. uitium uero, quod ista naturalia bona contenebrat et infirmat, ut inluminatiōne et curatione opus habeat, non ab inculpabili artifice contractum est, sed ex originali 15 peccato, quod commissum est libero arbitrio. ac per hoc natura poenalis ad uindictam iustissimam pertinet. si enim iam sumus in Christo noua creatura, tamen eramus natura filii irae sicut et ceteri; deus autem, qui diuus est in misericordia, propter multam dilectionem, qua 20 dilexit nos, et cum essemus mortui delictis. conuiuificauit nos Christo, cuius gratia sumus saluifaciēti.

IV. 4. Haec igitur Christi gratia, sine qua nec infantes nec aetate grandes salu fieri possunt, non meritis redditur, sed gratis 25 datur, propter quod gratia nominatur. iustificati, inquit, gratis per sanguinem ipsius. unde hi qui non per illam liberantur, siue quia audire nondum potuerunt siue quia oboedire

10 medico indiget—241, 1 didicimus] cf. Orosii Excerpta 3—13 (CSEL V 673—680) 16 cf. II Cor. 5,17 17 Eph. 2,3—5 25 Rom. 3,24 27 cf. Rom. 10,14

2 iudeorum V 4 iustitia (*in mg. I iustus*) R si—est *om. Dm1B* sieūt E si autem *ex* sicut *Vm2* non gratis Christus *d* 5 est *om. E* 6 redemi *Dm1* est *om. Lm1* a *om. Vm1b* 9 qu*a R 10 indiget *om. Vm1* 11 reformatione (re *s.l.m2*) *R* conformatiōne *Oros.* uitam seusus mentem *Oros.* 12 habet *in mg. Dm1, s.l.Vm2* 14 inculpabilis*D 16 poenis *Dm1Bm1* etsi coni. *Ben.* ἥπον sumus *E* simus *b* 17 creatura tamen *repel.* *Vm1* 18 in misericordia est *V* 19 qu*a *V* quia *Em1* 20 dilectis *Pm1* peccatis *Oros.* 23 igitur] autem *d* gratia Christi *Oros.* Christi *om. Vm1* 25 quod *om. Vm1* et gratia *CdOros.* 26 hui *VE* illum *V* 27 qui *b* ̄ndū audire *V*

noluerunt siue etiam, cum per aetatem audire non possent, lauacrum regenerationis quod accipere possent, per quod salui fierent, non acceperunt, iuste utique damnantur, quia sine peccato non sunt, uel quod originaliter traxerunt uel quod malis moribus addiderunt; omnes enim peccauerunt — siue in Adam siue in se ipsis 5 — et egent gloria dei.

V. 5. Vniuersa igitur massa poenas debet et, si omnibus debitum damnationis supplicium redderetur, non iniuste procul dubio redderetur. qui ergo inde per gratiam liberantur, non uasa meritorum suorum, sed uasa misericordiae nominantur. eius 10 misericordiae nisi illius, qui Christum Iesum misit in hunc mundum peccatores saluos facere, quos praesciuit et praedestinavit et uocauit et iustificauit et glorificauit? quis igitur usque adeo dementissime insaniat, ut non agat ineffabiles gratias misericordiae quos uoluit liberantis, qui recte nullo modo posset culpare iustitiam uniuersos 15 omnino damnantis?

VI. 6. Hoc si secundum scripturas sapiamus, non cogimur contra christianam gratiam disputare et ea dicere, quibus demonstrare conemur naturam humanam neque in paruulis medico indigere, quia sana est, et in maioribus sibi ipsam ad iustitiam, si 20 uelit, posse sufficere. acute quippe uidentur haec dici, sed in sapientia uerbi, qua euacuatur crux Christi, non est ista sapientia de sursum descendens. nolo quod sequitur dicere, ne amicis nostris, quorum fortissima et celerrima ingenia non in peruersum, sed in directum currere uolumus, facere existimemur iniuriam. 25

VII. 7. Quanto igitur zelo accensus est libri huius, quem misistis, conditor aduersus eos qui peccatis suis patrocinium de naturae

1 cf. Tit. 3, 5   5 Rom. 3, 23   10 cf. Rom. 9, 23   11 cf. I Tim. 1, 15
12 cf. Rom. 8, 29. 30   21 cf. I Cor. 1, 17   22 Iac. 3, 15

1 non possent audire *V*   5 se s.l. *Vm2* semet *b*   6 aegent *L*   gloriam *R*
gloriam (*m.s.ras.*) *C*   8 non—redderetur *in mg.Dm1*   10 cui**R   11 misericordia *VE*   12 et *om. Vm1*   pdistinavit *ELm2*   13 gloriavit *Rm1*   14 in insaniat *L*   deo gratias *V*   15 liberanti*P   possent (*n.s.l.m2*) *C*   uniuersis *E*
17 scripturam *b*   19 humanamque (*om. neque*) *B*   medico in paruulis *V*
20 ad *om. Vm1*   22 quae (a *s.l.*) uacuatur *L*   uacuatur *Vm1Em1*   crux *on. Vm1*
24 quorum *om. Vm1* fort.] certissima *B*   25 existimemur (*pr. i ex e*) *D*   27 de natura humanae infirmitatis *Oros.*

humanae infirmitate perquirunt, tanto et multo ardentiore zelo nos oportet accendi, ne euacuetur crux Christi. euacuatur autem, si aliquo modo praeter illius sacramentum ad iustitiam uitamque aeternam peruenire posse dicatur. quod in libro isto agitur, nolo 5 dicere ab sciente, ne illum qui eum serpsit ne Christianum quidem habendum iudicem, sed, quod magis credo, a nesciente, magnis sane uiribus; sed eas sanas uolo, non quales freneticci habere consuerunt.

8. Nam prius distinguit ‘aliud esse quaerere au possit aliquid esse, quod ad solam possibilitatem pertinet, aliud, utrumne sit’. hanc distinctionem ueram esse nemo ambigit; consequens enim est, ut quod est esso potuerit, non est autem consequens, ut quod esso potest etiam sit. quia enim dominus Lazarum suscitauit, sine dubio potuit; quia uero Iudam non suscitauit, numquid dicendum est: 15 ‘non potuit’? potuit ergo, sed noluit. nam si uoluisset, eadem etiam hoc potestate fecisset, quia et filius quos uult uiuificat. sed haec distinctione uera atque manifesta quo tendat et quid efficere conetur aduertite. *nos*, inquit, *de sola possibilitate tractamus; de qua nisi quid certum constiterit, transgredi ad aliud grauissimum esse atque extra ordinem ducimus*. hoc uersat multis modis et sermone diurno, ne quis eum aliud quam de non peccandi possibilitate quaerere existimet. unde inter multa quibus id agit etiam hoc dicit: *idem iterum repeto: ego dico posse esse hominem sine peccato. tu quid dicis? non posse esse hominem sine peccato. neque ego dico.* 25 inquit, *hominem esse sine peccato neque tu dicis non esse hominem sine peccato; de posse et non posse, non de esse et non esse contendimus*. deinde nonnulla eorum quae aduersus eos de scripturis proferri solent ad istam quaestionem non pertinere, in qua quaeritur possitne an

2 cf. I Cor. 1, 17 9 Pelagius 13 cf. Ioh. 11, 43. 44 16 cf. Ioh. 5, 21
18. 23 Pelagius

2 nos *om. Vm1* ne euacuetur *ex nec uacuetur L* Christi *om. Vm1*
3 si aliquo *semel exp. V* 4 perueniri *Lm2d* dicatur *ex dicamus E* nolo (*o fin.*
m2 ex e) *D* 5 quide *Dm1* 6 sed *om. Rm1* 7 freneticci *codd. omnes, in mg. Vm2*
11 est *s.l. Vm2Rm1* 12 *all. est om. Dm1Vm1* 15 etiam hoc eadem potestate *Oros.*
16 et *om. V* quo *Rm1* *ha*c D ha*c B* 18 congetur *V* inquid *V (passim)*
19 alium (*in mg. m2* + aliud) *R* 20 dicimus *Oros.* 21 possibilitate *Vm1*
22 exestimet *Dm1B* 23 item (*d s. t. R*) *iterunt V* posse *om. B* 24 posse *s. ras.*
Dm2 esse *om. R* 25 sine *om. Vm1* 26 et non esse *in mg. Rm2*

non possit homo esse sine peccato, ita commemorat: *nam nullus, inquit, mundus est a sorde, et: non est homo qui non peccet, et: non est iustus in terra, et: non est qui faciat bonum, et cetera his similia*, inquit, *ad non esse, non ad non posse proficiunt. huiusmodi enim exemplis ostenditur, 5 quales homines quidam tempore aliquo fuerint, non quod aliud esse non potuerint; unde et iure inueniuntur esse culpabiles. nam si idcirco tales fuerunt, quia aliud esse non potuerunt, culpa carent.*

VIII. 9. Videte quid dixerit. ego autem dico parvulum natum in eo loco, ubi ei non potuit per Christi baptismum subueniri, 10 morte praeuentum idcirco talem fuisse, id est sine lauacro regenerationis exisse, quia esse aliud non potuit. absoluat ergo eum et aperiat ei contra sententiam domini regnum caelorum; sed non eum absoluit apostolus qui ait: *per unum hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum 15 mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* recte ergo ea damnatione, quae per uniuersam massam currit, non admittitur in regnum caelorum, quamvis Christianus non solum non fuerit, sed nec esse potuerit. 20

IX. 10. Sed: *non damnatur, inquiunt, quia in Adam peccasse omnes non propter peccatum nascendi origine adtractum, sed propter imitationem dictum est.* si ergo ideo dicitur Adam auctor omnium qui subsecuti sunt peccatorum, quia primus peccator in hominibus fuit, eur non potius Abel quam Christus ponitur caput omnium 25 iustorum, quia primus in hominibus iustus fuit? sed de infante non loquor; iuuenis uel senex in ea regione defunctus est, ubi non potuit Christi nomen audire. potuit fieri iustus per naturam et liberum

1 Pelagius cf. Iob 14, 4   2 III Regn. 8, 46   3 Eccle. 7, 21   Ps. 13, 3
13 cf. Ioh. 3, 5   14 Rom. 5, 12   21 Pelagius

1 ita *om. V*   3 *pr. est om. Lm1*   4 faciet *Vm1*   es*se *R*   5 ex*emplis E*
6 quidā*E   es*se *R*   9 dixerim *Lm2*   uoce ego *inc. c. VIII b*   10 ei *om. Vm1*
per *om. Vm1*   subuenire *V*   13 apperiat *E*   ei *om. Vm1*   17 damnatione *Vm1*
18 amittitnr (d s. *pr. m. m1*) *L, Dm1 P Vm1 BE*   regno *Vm1*   19 non solum
om. Vm1   21 inquit hic *V*   23 ideo] in eo *V*   [omnium] hominum *Oros.*
24 subsecuti *ex subiecti Dm2*   prius *LPVB*   in hominibus *om. V*   25 quur
DPRBC   ponitur *P*   26 in omnibus iustus *Oros.*   28 andiri (*i fin. ex e*) *P*
per naturam iustus *V*

arbitrium an non potuit? si potuisse dicunt, ecco quod est crucem Christi euacuare 'sine illa quemquam per naturalem legem et uoluntatis arbitrium iustificari posse contendere'. dicamus et hic: ergo Christus gratis mortuus est; hoc enim omnes possent, etiam si mortuus ille non esset; et si iniusti essent, quia uellent, essent, non quia iusti esse non possent. si autem sine Christi gratia iustificari omnino non potuit, etiam istum, si audet, absoluat secundum uerba sua, quia 'si idecirco talis fuit, quod aliud esse non potuit, culpa earuit'.

- 10 X. 11. Sed obiecit sibi quasi ab alio dictum et ait: *potest quidem esse, sed per dei gratiam, inquies.* deinde uelut respondendo subiungit: *ago humanitati tuae gratias, quod assertionem meam, quam dudum oppugnabas, non modo non oppugnare aut non confiteri solum contentus non es, uerum etiam non refugis conprobare.*
- 15 nam dicere: *potest quidem, sed per illud aut illud, quid aliud est quam non solum consentire quod possit esse, uerum etiam quomodo uel qualiter possit ostendere?* nullus itaque magis alicuius rei possibilitatem probat quam qui eius etiam qualitatem fatetur, quia nec absque re esse qualitas potest. his dictis iterum sibi obiecit: *sed tu, inquies, hoc in 20 loco dei gratiam, quando quidem eam non commemoras, uideris abnuere.* deinde respondit: *egone abnuo, qui rem confitendo confitear necesse est et per quod effici res potest, an tu, qui rem negando et quicquid illud est per quod res efficitur procul dubio negas?* oblitus est iam se illi respondere, qui rem non negat, cuius obiectionem paulo 25 ante proposuerat dicentis: *potest quidem esse, sed per dei gratiam.*

1 cf. I Cor. 1, 17   4 Gal. 2, 21   8. 10 Pelagius   25 Pelagius

1 potuisse**L   2 sine ulla*R   natura Vm1   3 iustificari (i fin. ex e) RV
 1 Christus om. Vm1   5 iniusti*L iniusti (in s.l.) D iusti B   6 iusti om. Vm1
 9 ante non add. omnino d   caret Oros.   10 obiecit d   sibi om. V   dictum
 (c s. eras. litt.) R   quide Dm1   11 esseſ E   gratiam dei bd   uelud (*passim*)
 DVBE   12 adsertionem VE   13 obpugnabas PRVC   non ante confiteri
 om. DVBCd Oros.   15 nā s. exp. et Vm2   sed per illum aut per illud Oros.
 16 consentire] non sentire DBC   posset Oros.   17 posset LDm1B Oros.
 18 adprobat Oros.   neque bd   19 dictis (i fin. ex u) R   iterum om. Vm1
 20 commoras LD conmemorans V   21 respondet bd Oros.   egonon (in mg.m'
 ne) V egō̄*R ergone (r s.l.) P   nō abnuo E   22 res effici DRBbd   an] at
 (in mg. an) V, Rm2Em1   quidquid LPCm1   23 illud om. Vm1   post effic.
 add. potest B   25 pposuerat V   potes Vm1   gratiam dei bd

quomodo ergo illam pro qua iste multum laborat possibilitatem negat, qui ei iam dicit: ‘potest esse, sed per dei gratiam?’ uerum tamen quia isto dimisso qui rem iam confitetur agit adhuc aduersus eos qui negant esse possibile hominem esse sine peccato. quid ad nos? contra quos uult agat, dum tamen hoc confiteatur, quod 5 impietate seeleratissima negatur, sine gratia dei hominem sine peccato esse non posse. dicit ergo: *sive per gratiam sive per adiutorium sive per misericordiam et quicquid illud est per quod esse homo absque peccato potest, confitetur quisquis rem ipsam fatetur.*

XI. 12. Fateor dilectioni uestrae, cum ista legerem, laetitia 10 repente perfusus sum, quod dei gratiam non negaret, per quam solam homo iustificari potest; hoc enim in disputationibus talium maxime detestor et horreo. sed pergens legere cetera primo ex datis similitudinibus coepi habere suspectum. ait enim: *nunc si dixeris: homo disputare potest, avis uolare, lepus currere, et non etiam 15 per quae haec effici possint commemorauero, id est linguam, alas, pedes, num ego officiorum qualitates negauis, qui officia ipsa confessus sum?* uidetur certe haec eum commemorasse, quae natura ualent; creata sunt enim haec membra huiusmodi naturis, lingua, alae, pedes. non tale aliquid posuit, quale de gratia intellegi uolumus, 20 sine qua homo non iustificatur, ubi de sanandis, non de instituendis naturis agitur. hinc iam ergo sollicitus coepi legere cetera et me non falso comperi suspicatum.

XII. 13. Quo priusquam ueniam. uidete quid dixerit. cum tractaret quaestionem de differentia peccatorum et obiceret sibi, 25 quod quidam dicunt leuia quaedam peccata ipsa multitudine, quod saepe inruant, non posse euncta uitari, negauit ‘debere argui ne leuia quidem correctione, si uitari omnino non possunt’,

7. 14. 27 Pelagius

2 qui etiam eib[us] dici V esse om. *Vm1* ueruntamen V 3 ait *Vm1E*
 4 pr. esse] este *R, om. C* 7 non *eras. V* 8 quidquid *PBEm1* 9 post
 absque exp. sine *B* potest] peccat d 11 repetente *B* perfusus (ns *jn. s.l.m2*) *D*
 13 maxime *om. Vm1* orreo *L*orreo E* primo ex promo *R* 14 nunc] num
Dm2RCEm1 nam d si *s.l.Dm2Rm1* 15 lupus *RB* 16 possunt *VBEbdOros.*
lingua malas L 18 eñ V natura ualent (ra et u s.l.) *D* 20 uolu*mus *R*
 22 ego *Oros.* 25 de *s.l.Lm2* et obiceret sibi quod quaedam saepe inruant *Oros.*
 26 quaedā *s.l.Vm2* 28 leui *Bbd leui*C* quide (m *s.l. m2 semper fere*) *D*
 correptione *dOros.*

scripturas utique non aduertens noui testamenti, ubi didicimus hanc esse intentionem legis arguentis, ut propter illa quae perperam fiunt configiatur ad gratiam domini miserantis uelut paedagogi concludente in eadem fide, quae postea ruelata est, ubi et 5 remittantur quae male fiunt et eadem gratia iuuante non siant, proficientium est enim uia, quamuis bene proficientes dicantur perfecti uiatores. illa est autem summa perfectio, cui nihil addatur, cum id quo tenditur eoperit possideri.

XIII. 14. Iam uero illud quod eis dicitur: ‘ipse tu sine peccato es?’ renera non pertinet ad eam rem de qua uertitur quaestio, sed quod dicit ‘neglegentiae suae potius inputari, quod non est sine peccato’, bene quidem dicit, sed dignetur inde et orare dominum, ne illi haec iniqua neglegentia dominetur, quem rogabat quidam, quando dicebat: *i t i n e r a m e a d i r i g e s e c u n d u m u e r b u m t u u m e t n o n d o m i n e t u r m i h i o m n i s i n i q u i t a s, ne, dum sua diligentiae quasi propriis uiribus fidit, neque hic ad neram iustitiam neque illic, ubi sine dubio perfecta desideranda est et speranda, perueniat.*

XIV. 15. Et illud quod a quibusdam eis dicitur *nusquam esse scriptum his omnino uerbis posse esse hominem sine peccato*, facile refellit, *quia non ibi est quaestio, quibus uerbis dicatur quaecumque sententia*. non tamen fortasse sine causa, cum aliquotiens in scripturis inueniatur homines dictos esse sine querella, nemo inuenitur, qui sit dictus sine peccato nisi unus solus 25 de quo aperte dictum est: *e u m q u i n o n n o u e r a t p e c-*

2 hanc esse—247, 9 caret] cf. Orosii Excerpta 13—21 (CSEL V 665—672)
 3 cf. Gal. 3, 24, 23   9. 11 Pelagius   14 Ps. 118, 133   19. 21 Pelagius
 23 cf. Iob 1, 8. Lue. 1, 6. Phil. 3, 6   25 II Cor. 5, 21

1 didicimus *Oros.* dicimus *codd.* discimus *coni.* *Ben.*   2 propter illa quae]
 quia per illam *Oros.* illam *C*   3 paedagogi *LDPRVE*   4 eadem *om. Oros.*
 5 remittuntur *B*   alt. fiunt *Oros.*   6 uia *om. V*   7 perfecti (i. s. *eras. litt.*) *L*
 ille *DmI* autem] enim *B*   8 quod *R*   9 ei d   12 et orare] exorare (x *in ras.*) *V*
 deum *bd*   13 inqua *L*   Quā b   15 non] ne *PVE Oros.*   omnes *RmI*
 17 iustiam *E*   sine dubio ubi *V a. c.*   18 perueniet *VE*   19 quod
 eis (ei d) a quib. dic. *bd*   a—dicuntur] quidā dicit** (qui s. *eras. 2 litt.*) *V*
 20 uerbis] uel *L*   21 est ibi *DRBCbd*   quaeque *b*   22 aliquoties *Vm1BE*
 23 esse s.l. *Vm2*   querella *PV* quaerela *C*   24 nemo] non *bd*   dictus sit *Oros.*

catum, et eo loco, ubi de sacerdotibus sanctis agebatur: et enim expertus est omnia secundum similitudinem sine peccato: in illa scilicet carne, quae habebat similitudinem earnis peccati, quamvis non esset caro peccati; quam tamen similitudinem non haberet, nisi cetera omnis 5 hominis esset caro peccati. iam illud quomodo accipiendum sit: omnis qui natus est ex deo non peccat et non potest peccare, quia semen eius in ipso manet, cum ipse apostolus Iohannes, quasi non sit natus ex deo aut eis loqueretur qui nondum essent nati ex deo, aperte posuerit: si 10 dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus et ueritas in nobis non est, in libris, quos de hac re ad Marcellinum scripsi, sicut potui, explicare curaui. et illud, quod dictum est: non potest peccare, pro eo dictum esse, aesi diceretur 'non debet peccare', non in- 15 probanda mihi uidetur huius assertio. quis enim insanus dicat debere peccari, cum ideo sit peccatum, quia non debet fieri?

XV. 16. Sane quod apostolus Iacobus ait: *linguam a uitem nullus hominum domare potest*, non mihi uidetur ita intellegendum, ut exponere uoluit, *quasi per 20 exprobationem dictum, tamquam diceretur: ergone linguam nullus hominum domare potest? tamquam obiurgans et dicens: domare feras potestis, linguam non potestis? quasi facilius sit linguam domare quam feras.* non puto quod iste sit sensus hoc loco. si enim hoc sentiri uellet de facilitate domandae linguae, cetera sequerentur 25 in bestiarum comparatione. nunc uero sequitur: *in quietum malum, plena ueneno mortifero, utique nocentiore quam bestiarum est atque serpentium; nam illud carnem interficit,*

2 Hebr. 4, 15   4 cf. Rom. 8, 3   7 I Joh. 3, 9   10 I Joh. 1, 8   13 cf.
De pecc. mer. II 7, 9—8, 10 pag. 79—82   15 Pelagius   18 Iac. 3, 8   20 Pelagius
26 Iac. 3, 8

1 sanctis *om. bd*   2 est *om. L*   3 sine] absque *bd*   4 quamvis—peccati
in mg. D   6 hominis *om. DRm1BCbd*   9 *iohns V*   eis (*i ex u*) *R*
10 nati essent *Cbd*   11 quia] quoniam *b*   nosmet *b*   13 ad Marcellinum
de hac re *Oros.*   ac re *L*   marcellū *B*   15 pro eo quod dictum est aesi
die. *Oros.*   16 insanus *om. V*   17 debere] habere *B*   19 non *om. Vm1*   20 ut] quod
s.l.Cm2, b   21 exprobationem *R*   22 et] eis *Oros.*   24 alt. *hoc(c s.l.m2) R id Oros.*
25 sentire *D* (*i s.fin. e m1), Rm1B*   domari *b*   28 est *om. Vm1E Oros.*   atque]
et (*in mg. atq.*) *V, E*   serpentum *PVEbd Oros.*

hoc uero animam; o s euim quod mentitur, occidit animam a m. non ergo quasi id esset facilius quam mansuetatio bestiarum, sanctus Iacobus illam sententiam promuntiauit aut ea noce noluit pronuntiari, sed potius ostendens quantum sit in homine linguae 5 malum, ut a nullo homine domari possit, cum ab hominibus domentur et bestiae. neque hoc ideo dixit, ut huius in nos mali dominationem per neglegentiam permanere patiamur, sed ut ad domandam linguam diuinae gratiae poscamus auxilium. non enim ait: linguam ‘nullus’ domare potest, sed ‘nullus hominum’, ut, cum domatur, dei 10 misericordia, dei adiutorio, dei gratia fieri fateamur. conetur ergo anima domare linguam et, dum conatur, poscat auxilium; et oret lingua, ut dometur lingua donante illo qui dixit ad suos: non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. itaque 15 praecepto facere commonemur, quod conantes et nostris uiribus non ualentibus adiutorium diuinum preecemur.

XVI. 17. Proinde et ipse, cum exaggerasset linguae malum inter haec dieens: non oportet, fratres mei, haec ita fieri, continuo monuit consummatis his quae hinc dicebat, quo 20 adiutorio ista non fierent, quae dixit fieri non oportere: quis enim sapiens et disciplinus inter uos ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mansuetudine sapientiae. quod si zelum amarum habetis et contentiones in 25 cordibus uestris, nolite gloriari et mendaces esse aduersus ueritatem. non est ista sapientia de sursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus prauum. quae

1 Sap. 1, 11   13 Matth. 10, 20   17 cf. Iac. 3, 6   18 Iac. 3, 10
20 Iac. 3, 13—17

2 facilius *s.l.D* mansuæ factio *L* mansuæ factio *VE* 5 ab omnibus *VEml*
6 dominatione *V* 7 damandam *Em1* 10 misericordiam *E* conetur
(n.s.l.)*R* 11 ergo *s.l.Vm2* 12 domante *Rm1BCEbd* 15 praeceptum *B* 17 mala
Vm1E 18 inter cetera (*cetera in mg.m2*)*V* 19 consummatis *L* 20 iste *Vm1*
nt quae (ut *ex et*) *P* 21 enim *om. Oros.* 23 sapientiae *om.Vm1E* 25 cor-
dibus (di *s.l.*)*R* 26 aduersum *Oros.* post sap. exp. a *V* 27 terrenaç *R*

autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, plena misericordia et fructibus bonis, in aestimabilis, sine simulatione. haec est sapientia, quae linguam domat, desursum descendens, non ab humano corde 5 prosiliens. an et istam quisque abrogare audet gratiae dei et eam superbissima uanitate ponit in hominis potestate? cur ergo oratur ut accipiat, si ab homine est ut habeatur? an et huic orationi contradicitur, ne fiat iniuria libero arbitrio, quod sibi sufficit possibilitate naturae ad inplenda omnia praecepta iustitiae? contradicatur ergo eidem ipsi apostolo Iacobo ammonenti et dicenti: si quis autem uestrum indiget sapientia, postulet a deo, qui dat omnibus affluenter et non inproperat, et dabitur ei; postulet autem in fide nihil haesitans. haec est fides, ad quam praecepta 10 compellunt, ut lex imperet, fides impetrat. per linguam enim, quam nullus hominum domare potest, sed sapientia desursum descendens, in multis offendimus omnes. non enim et hoc iste apostolus alio modo pronuntiavit sicut illud quod ait: lingua in nullus hominum domare potest. 20

XVII. 18. Nec illud quisquam istis pro impossibilitate non peccandi similiter obiecerit, quod dictum est: sapientia carnis inimica est in deum; legi enim dei non est subiecta, nec enim potest. qui autem in carne sunt, deo placere non possunt. sapientiam quippe 25 carnis dixit, non sapientiam desursum descendedentem et in carne

11 Iac. 1, 5	16. 17 cf. Iac. 3, 8. 15	18 Iac. 3, 2	19 Iac. 3, 8
22 Rom. 8, 7, 8			

2 modesta R sua debilis Em1 3 misericordiae codd. 4 in aestimabilis] non iudicans Oros. 6 quisquam bd autet Em1 au*det R gratia b 7 superbissima* R banitate Em1 ponet Oros. 9 ne—contradicatur in mg. E quod si sibi Oros. 11 eidem] et idem Oros. ipsi s.l. Vm2 ipso B iacobo aplo V 12 sapientiam R sapientiam C sapientię B 13 *om*ibus R affluenter DRVBCE affluanter b 15 haec est fides ut ad quem (a.s. e m2) fides V praecepta in mg. Vm2 16 ante fides add. et DPC Ebd impetrat (t pr. s.l.) DP per—descendens om. Oros. 17 descens Rm1 19 agit R.a.c. 22 est om. Vm1 23 in deum est E in deum] deo Oros. ante legi eras. leg P 26 derursum P

esse non eos, qui nondum de corpore exierunt, sed eos, qui secundum carnem uiuunt, significatos esse manifestum est. non autem ibi est quaestio quae uersatur. illud est quod expecto ab isto audire, si possim, eos qui secundum spiritum uiuunt et ob hoc etiam hie adhuc 5 niuentes iam quodam modo in carne non sunt, utrum gratia dei uiuant secundum spiritum an sibi sufficientiam iam data cum creantur possibilitate naturae et sua propria uoluntate, cum plenitudo legis non sit nisi caritas et caritas dei diffusa sit in cordibus nostris non per nos ipsos, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis.

10 19. Tractat etiam iste de peccatis ignorantiae et dicit ‘hominem praeuigilare debere, ne ignoret, ideoque esse culpandam ignorantiam, quia id homo nescit neglegentia sua, quod adhibita diligentia scire debuisse^t, dum tamen omnia potius disputet quam ut oret et dicat: da mihi intellectum et discam mandata tua. 15 aliud est enim non curasse scire, quae neglegentiae peccata etiam per sacrificia quaedam legis uidebantur expiari. aliud intelligere uelle nec posse et facere contra legem non intellegendo quid fieri uelit. unde ammonemur petere a deo sapientiam, qui i data omnibus affluenter, utique his omnibus qui sic 20 petunt et tantum petunt quomodo et quantum res tanta petenda est.

XVIII. 20. ‘Diuinitus tamen expianda esse peccata commissa et pro eis dominum exorandum’ fatetur, propter ueniam scilicet promerendam, *quia id quod factum est facere infectum* multum ab isto laudata *potentia* illa *naturae et uoluntas hominis* etiam ipso 25 fatente *non potest*. quare hae necessitate restat, ut oret ignosci. ut autem adiuuetur, ne peccet, nusquam dixit, non hic legi, mirum de hac re omnino silentium, cum oratio dominica utrumque petendum esse commoneat, et ut dimittantur nobis debita nostra et ut non

1 cf. Rom. 8, 12   7 cf. Rom. 13, 10   8 cf. Rom. 5, 5   10 Pelagius
 14 Ps. 118, 73   15 cf. Leu. 4, 2. 3.   18 Iac. 1, 5   21 Pelagius   28 cf.
 Matth. 6, 12. 13

2 ubi *Vm2*   4 ob]ab *Ldm1*   5 dei gratia *V*   grati *Lm1*   6 sufficientiam (*om.* iam) *V*   datam *E*   crearentur *Oros.*   7 et]in *Oros.*   9 in nobis *V*
 11 culpandam esse *V*   13 omnia *om.b*   14 et]ut *DRVm2BCbd*   15 enim est *Oros.*
 18 a deo petere *Vbd*   quid *B*   19 affluenter *DRV BCE*   20 et quantum
 prestanta (restanda *VmIE*) et (*om.E*) petenda est *Vm2E*   21 esse expianda *bd*
 22 exorandum esse *b*   23 et quia *E*   24 ista *B*   illa *om.b*   natura *Oros.*
 26 legit *Oros.*   27 hac (h.s.l.) *L*   oratione *b*   28 nobis *om.* *Vm1B*   ut *om.B*

inferamur in temptationem, illud, ut praeterita expientur, hoc, ut futura uitentur. quod licet non fiat, nisi uoluntas adsit, tamen ut fiat, uoluntas sola non sufficit; ideo pro hac re nec superflua nec impudens domino immolatur oratio. nam quid stultius quam orare ut facias quod in postestate habeas?

XIX. 21. Iam nunc uidete, quod ad rem maxime pertinet, quomodo humanam naturam, tamquam omnino sine uitio ullo sit, conetur ostendere et contra apertissimas scripturas dei delectetur sapientia uerbi, qua euacuetur crux Christi. sed plane illa nou euacuabitur, ista potius sapientia subuertetur. nam cum hoc 10 ostenderimus, aderit fortasse misericordia dei, ut et ipsum haec dixisse paeniteat. primo, inquit, *de eo disputandum est, quod per peccatum debilitatu dicitur et inmutata natura.* unde ante omnia quaerendum puto, inquit, *quid sit peccatum: substantia aliqua an omnino substantia carens nomen, quo non res, non existentia, non 15 corpus aliquod, sed perperam facti actus exprimitur.* deinde adiungit: *credo, ita est. et si ita est.* inquit, *quomodo potuit humanam debilitare uel mutare naturam, quod substantia caret?* uidete, quaeso, quomodo nesciens nitatur cuertere medicinalium eloquiorum saluberrimas uoces: ego dixi: domine, miserere mei, sana anima 20 in meam, quoniam peccauisti. quid sanatur, si nihil est vulneratum, nihil sauciatum, nihil debilitatum atque uitiatum? porro si est quod sanetur, unde uitiatum est? audis confitentem, quid desideras disputantem? sana, inquit, anima meam. ab illo quaere, unde uitiatum sit, quod sanari 25 rogat, et audi quod sequitur: quoniam peccauisti. hunc iste interroget, ab isto quaerat quod quaerendum putat et

9 cf. I Cor. 1, 17 12 Pelagius primo—substantia caret] cf. Eug. Exc. (CSEL IX 958) 20 Ps. 40, 5

1 inducamur D (in s.l.), PRV BC Oros. ducamus E ut s. exp. in D, s.l. Lm²
 expientur R 2 tamen (t s.l.m2) V 5 habes Pm1 7 nullo uitio bd
 8 delectetur] deletur b luctetur d 9 euacuatur Oros. 11 haec (in mg.
 hoc) R 12 inquit ex quid D quo Dm1 PBEug. per peccatum] peccato
 Oros. 13 debilitata ex debilacta E 14 an(n s.l. m2) E 15 omni ex omnino Vm²,
 Oros. quo*L 16 aliquid Rm1 18 quomodo—medicinalium in mg. Vm²
 19 natur Em1 uoces saluberrimas bd 21 quoniam] quia Lbd nil V
 23 audi Dm1 24 deseras R 26 hinc Vm1 Rm1 27 ante ab add. s.l. et Lm1

dieat: 'o tu qui clamas: s a n a a n i m a m m e a m, q u o n i a m p e c c a n i t i b i, quid est peccatum? *substantia aliqua an omni substantia carens nomen, quo non res, non existentia, non corpus aliquod, sed tantum perperam facti actus exprimitur?*'
 5 respondet ille: 'ita est ut dicas; non est peccatum aliqua substantia, sed tantum hoc nomine perperam facti actus exprimitur'. et contra iste: 'quid ergo clamas: s a n a a n i m a m m e a m, q u o n i a m p e c c a n i t i b i? quomodo potuit uitiare animam tuam quod substantia caret?' nonne ille maerore confectus vulneris sui,
 10 ne disputatione ab oratione auerteretur, breuiter responderet et diceret: 'recede a me, obsecro? cum illo potius disputa, si potes, qui dixit: non est opus sanis medicus, sed aegrotantibus. non ueni uocare iustos, sed peccatores, ubi iustos utique sanos, peccatores autem appellauit
 15 aegrotos'.

XX. 22. Cernitisne quo tendat et quo manus porrigit haec disputatione? ut omnino frustra dictum putetur: uocabis nomine eius Iesum; ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum. quomodo enim saluum faciet.
 20 ubi nulla est aegritudo? peccata quippe, a quibus dicit euangelium saluum faciendum populm Christi, substantiae non sunt et secundum istum uitiare non possunt. o frater, bonum est ut memineris te esse Christianum. credere ista fortasse suffecerit; sed tamen quia disputare uis nec obest, immo etiam prodest, si firmissima
 25 praecedat fides nec existimemus peccato humanam naturam non posse uitiari, sed diuinis credentes scripturis peccato eam esse uitiatam quomodo id fieri potuerit inquiramus. quoniam peccatum iam didicimus non esse substantiam, nonne adtenditur, ut alia

1. 7 Ps. 40, 5   2 Pelagius   12 Matth. 9, 12. 13   16 Cernitisne—panem meum] cf. Eug. Exc. (CSEL IX 958—959)   17 Matth. 1, 21

1 qui*L quid*V*   2 subsatantia *L*   3 omni] omnino *Cm2bd*   5 respondit *B* *Oros.*   7 istae *E*   quoniam] quomodo *b*   8 uitiari anima tua *Oros.*   9 confectus sui merore vulneris *V*   10 uerteretur *VEm1*   15 aegros *b*   20 est *om.Vm1*   21 facieadum (um *s.l.m2*) *V*   22 est *om.Vm1*   23 sufficerit *LDm1* sufficerit (*s.l.m2*) *V* sufficeret *Dm2RCEd*   tamen *om. Eugippii GP*   25 procedat *B*   exexistimemus *Dm1*   naturam humanam *Eug.GP*   26 post eam exp. eam *P*   27 id *Eug.Pm2*   28 dicimus *VCm1Em1*   nonne—non *s. ras. R*

omittam, etiam non manducare non esse substantiam? a substantia quippe receditur, quoniam cibus substantia est. sed abstinere a cibo non est substantia et tamen substantia corporis, si omnino abstinetur a cibo, ita languescit, ita natalitudinis inaequalitate corruptitur, ita exhaustur viribus, ita lassitudine debilitatur et 5 frangitur, ut si aliquo modo perduret in uita, uix possit ad eum cibum reuocari, unde abstinendo uitiata est. sic non est substantia peccatum, sed substantia est deus summaque substantia et solus uerus rationalis creaturae cibus. a quo per inobedientiam recedendo et per infirmitatem non ualendo capere, quo debuit 10 et gaudere, audis quemadmodum dicat: percussum est sicut faenum et aruit cor meum, quoniam oblitus sum manducare panem meum?

XXI. 23. Adtendite autem quomodo se adhuc urgheat uerisimilibus rationibus contra scripturae sanetae ueritatem. dominus 15 Iesus dieit, qui propterea Iesus uocatur, quia ipse saluum facit populum suum a peccatis eorum, dicit ergo dominus Iesus: non est opus sanis medicus, sed aegrotantibus, non ueni uocare iustos, sed peccatores. unde dicit et apostolus: fidelis sermo et omui acceptione 20 dignus, quia Christus Iesus uenit in mundum peccatores saluos facere. et iste contra fidem sermonem et omni acceptione dignum dicit 'non debuisse hanc aegritudinem contrahi peccatis, ne ad hoc esset ista poena peccati, ut committerentur plura peccata'. quaeritur etiam paruulis tantus 25 medicus opitulator et iste dieit: quid quaeritis? sani sunt propter quos medicum quaeritis. nec ipse primus homo ideo morte damnatus est; nam postea non peccauit. quasi aliquid postea de perfectione iustitiae eius audierit, nisi quod commendat ecclesia et ipsum domini

11 Ps. 101, 5   16 cf. Matth. 1, 21   17 Matth. 9, 12. 13   20 I Tim. 1, 15   23 Pelagius   26 Pelagius

1 a subst.—est om. B   3 esse B   pr. substantia* R   4 abstineatur Eug.
naletudinis Lm2Dm1BE   5 exhaustur R   6 cibum P (semper)   7 si sic VE
8 alt. substantia est (est s.l.m2) V   10 quod LDm1PVm2LCb Eug. P quod R
11 percussus sum b   13 manducare] comedere b   14 adhuc se Vbd   urgheat
(a s.l.) L urgunt(e s. u) D   16 faciat R   21 Iesus Christus bd   hunc mun-
dum bd   25 committerentur (tte s.l.m2) D   etiam] ergo b   26 opitulator
(tu pr. s.l.m2) D opitulator (or ex ur) V

Christi misericordia liberatum. 'eius quoque posteros' iste dicit 'non solum illo non esse infirmiores, sed etiam plura inpleuisse praecepta, cum ille unum implere neglexerit'. quos posteros uidet ita nasci, quomodo certe ille factus non est, non solum praecepti 5 incapaces, quod omnino non sentiunt, sed uix capaces papillae cum esuriunt, eos tamen in matris ecclesiae gremio cum saluos gratia sua facere uelit, qui saluum facit populum suum a peccatis eorum, contradicunt homines et, quasi creaturam, quae per illum condita est, melius illo inspicere nouerint, uoce non sana sanos esse pro- 10 nuntiant.

XXII. 24. 'Materiam peccati' dicit 'esse uindictam, si ad hoc peccator infirmatus est, ut plura peccaret', nec cogitat prae- uarieatorem legis quam digne lux deserat ueritatis; qua desertus 15 utique eaecus et plus necesse est offendat et cadendo uexetur nexatusque non surgat, ut ideo tantum audiat nocem legis, quo ammonetur implorare gratiam saluatoris. an nulla poena est eorum, de quibus dicit apostolus: quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauuerunt in cogita- 20 tionibus suis et obsecuratum est insipientiis eorum? utique ista obsecuratio uindicta et poena iam fuit; et tamen per hanc poenam, id est per cordis eaecitatem, quae fit deserente luce sapientiae, in plura et grauiata peccata conlapsi sunt; dicentes enim esse se sapientes stulti facti 25 sunt. grauis haec poena est, si quis intellegat, et ex hac poena uide quo ierunt: et immutauerunt, inquit, gloria in corruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et uoluerunt et quadrupedum et serpentium. ista fecerunt ex peccati poena, qua-

1. 11 Pelagius   7 cf. Matth. 1, 21   17 Rom. 1, 21   24 Rom. 1, 22

26 Rom. 1, 23

1 dicit om. L   3 unum s.l. Vm2   quos] qui suos (in mg.m2 quos posteros uidet) V qui*suos (i.e. o, suos s.l.m2) R   4 ille] iste b   6 gremio R gremio Vm1 Em1   7 faciet P facit s.l.Vm2   12 puaricatore Dm1   13 dignab 14 utique] add. fit Dm2 RCbd   16 ammonetur Vm1   17 apostolos Em1 23 sapientia Vm1   24 se (s.l. Dm2) esse DRBCbd   et stulti VE   25 grauis enim VE est poena VE   et om. Vm1   26 uide* (in mg. video) V   27 di ex dm E 29 qu*a C

obscuratum est insipiens cor eorum. et propter haec tamen, quia licet poenalia etiam ipsa peccata sunt, adiungit et dicit: propterea tradidit illos deus in desideria cordis illorum, in inmunditiam. ecce quemadmodum deus grauius condemnauit tradens illos in desideria 5 cordis illorum, in inmunditiam. uidete etiam ex hac poena quae faciant: ut contumeliis, inquit, afficiant corpora sua in semet ipsis. et quia poena est ista iniquitatis, cum sit et iniquitas, evidentius commendat dieens: qui transmutauerunt ueritatem dei in mendacium et co- 10 luerunt et seruierunt creaturae quam cre- tori, qui est benedictus in saecula amen. propter hoc, inquit, tradidit illos deus in pa- siones ignominiae. ecce quotiens vindicat deus et ex eadem vindicta plura et grauiora peccata consurgunt: nam 15 feminae eorum mutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. similiter autem et masculi relieto naturali usu feminae exarserunt in appetitum suum in- inuicem, masculi in masculos deformitatem 20 operantes. atque ut ostenderet sic esse ista peccata, ut etiam poenae sint peccatorum, etiam his adiunxit: et mercede- mutuam, quam oportuit, erroris sui in semet ipsis recipientes. uide quotiens vindicet eademque vindicta quae pariat pulluletque peccata. adhuc attendite: et 25 sicut non probauerunt, inquit, deum habere in notitiam, tradidit illos deus in reprobam

1 Rom. 1, 23   3. 7 Rom. 1, 24   9 Rom. 1, 25   13 Rom. 1, 26
15. 22 Rem. 1, 26. 27   25 Rom. 1, 28—31

4 illorum] eorum R   in om. Vm1   5 desideriis VEm1   6 in om. Vm1
hac (a ex o) V   quid b   7 faciant (a /in. ex u) V   ut] et L   8 ista om. L,
s.l. Dm1 Vm2   iniquitas Vm1   9 trasmutauerunt D transmutauerit B   11 crea-
turae] add. potias Dm2 RV BCEbd   13 deus illos bd   14 quoties Dm1 VBE^d
15 adem Vm1   grauia Dm1 B   16 eorum] add. inquit C   immutauerunt Cd
18 et—naturali in mg. Lm2 Vm2 Cm1, om. DPRBE   usum L usu*D usum PB
20 deformitatem B   22 peccatori B   23 mutuam] uacuā B   24 uidete Dm2
RBCEm2 bd   quoties Dm1   25 pariet Vm1   26 innocentia B in notitia bd

mentem, ut faciant quae non conueniunt, repletos omni iniquitate, cum circumuentione, malitia, avaritia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurriones, 5 detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non oboedientes, insipientes, incompositos, sine affectu, sine misericordia. hic nunc iste dicat: *non debuit sic vindicari peccatum, ut peccator per unum dictam plura committeret.*

XXIII. 25. Fortasse respondeat deum ad ista non cogere, sed dignos deserit tantum deserere. si hoc dicit, uerissime dicit; deserti quippe, ut dixi, huc iustitiae et per hoc contenebrati quid pariant aliud quam haec omnia quae commemorauit opera tenebrarum, 15 donec dieatur eis, si dieto obaudiant: surge qui dormis et ex surge a mortuis, et in luminabit te Christus? mortuos ueritas dicit — unde est et illud: sine mortuos se pelire mortuos suos —, mortuos ergo ueritas dicit, quos iste dicit laedi et uitiari non potuisse peccato, quia uidelicet didicit 20 peccatum non esse substantiam. nemo dicit sic hominem factum, ut de iustitia quidem possit in peccatum ire et de peccato ad iustitiam redire non posset; sed ut in peccatum iret, sufficit liberum arbitrium, quo se ipse uitauit; ut autem redeat ad iustitiam, opus habet medico, quoniam sanus non est, opus habet uiuificatore, quia 25 mortuus est. de qua gratia omnino iste nihil dicit, quasi sola sua uoluntate se possit sanare, quia eum potuit sola uitiare. non ei

9 Pelagius   15 Eph. 5, 14   17 Matth. 8, 22. Lue. 9, 60

1 fiant B   2 omni**LR   iniquitate*L   ęcum cum R   3 malitia Dm1
 homicidia Cm1   5 odibilis Dm1   contumeliosos (o fin. ex u) V   8 hinc V
 nunc ex non V   9 peccator om. Vm1   13 ut dixi om. Vm1   dixit E dixit b
 tenebrati B   15 obaudient Dm1   16 exurge C   17 mortuus Dm1   mortuus Em1
 18 mortuus Dm1 Em1   suus Dm1   mortuus Dm1   19 uitiari (i fin. ex e) V
 non potuisse om. B   qui B   dicit VEm1   20 nemo] add. ei codd. pract. LDm1
 sic om. Rn1 si sic E   21 posset Dm2RCEd   22 posset (in mg.m2 ń posset) V
 sufficit Vd   post sufficit add. ei Lm2Dm2PRVCEbd   23 ueruntamen ut
 (in mg. ut autem) V, E   24 uiuicatore V   25 iste omnino nihil V   nihil iste bd
 quiasi VEm1 qu*asi R   26 quia (i s.l.) V   non enim eib

dicimus mortem corporis ad peccatum ualere, ubi sola uindicta est — nemo enim peccat corpore moriendo —, sed ad peccatum ualeat mors animae, quam deseruit uita sua, hoe est deus eius, quae necesse est mortua opera faciat, donec Christi gratia reuiuescat. famem et sitim et ceteras molestias corporales absit ut dicamus necessitatem habere peccandi, quibus molestiis exercitata uita iustorum splendidius enuit et eas per patientiam superando maiorem gloriam comparauit, sed adiuta gratia dei, adiuta spiritu dei, adiuta misericordia dei, non superba noluntate se extollens, sed humili confessione fortitudinem promerens. nouerat enim deo dicere: quoniam tu es patientia mea de qua gratia et adiutorio et misericordia, sine qua bene non possumus uinere, nescio quare omnino iste nihil dieit; immo etiam uelut sibi ad iustitiam sufficientem, si sola uoluntas adsit, defendendo naturam gratiae Christi, qua iustificamur, apertissime contradicet. eur autem soluto per gratiam peccati reatu ad exercitationem fidei mors corporis maneat, quamuis uenerit de peccato, iam et hoc in illis ad sanctae memoriae Marecellinum libris, ut uahui, disserui.

XXIV. 26. Quod uero 'dominum' dicit 'sine peccato mori potuisse', illi etiam nasci potestas misericordiae, non condicio naturae fuit; sic etiam mortuus est potestate et hoc est pretium nostrum, quo nos a morte redimeret. et hoc istorum disputatio euauare contendit, cum ab eis ita natura humana defenditur, ut possit liberum arbitrium isto pretio non egere, ut a potestate tenebrarum et praepositi mortis in regnum Christi domini transferantur. et tamen quando dominus ad passionem perrexit: ecce, inquit, ueniet princeps huius mundi et in me nihil inueniet — [et] utique nihil peccati, unde praepositus mortis

10 Ps. 70, 5   17 cf. De pecc. mer. II 30, 49—34, 56 pag. 119—125 et Hieronymi Contra Pelagianos III 19 (XXIII 616 M)   19 Pelagius   26 Ioh. 14, 30

2 nomo Rm1	enim] autem LDm1 P, V in mg. m2	4 reuiuscet		
Cm2 Em2	6 uita om. Lm1 Dm1	8 dei gratia V	9 sed L	11 qua om. B
12 possis (i ex u) L	possumus (u ex i) Dm1	iste omnino bd	13 uoluntas sola b	
sola om. Vm1	14 assit LP	15 quur codd.	16 corporū (in mg. m2 l corporis) V	
17 ad] et Ld1	18 ualidis serui Dm1	20 conditio DV BCE bd	21 natura V	
23 ista P	24 per liberum arb. PVm2	postate Lm1 po-testate R	25 tra-uferantur R	
26 ad (d s.l.m2) L	et ecce VE	27 uenit RVEm1	28 inuenit	
RVm1 Em1	et inclusimus			

iure suo ageret, ut perimeret —, sed ut sciant omnes. inquit, quia uoluntatem patris mei facio, surgit e, eamus hinc, id est quia non morior necessitate peccati, sed oboedientiae uoluntate.

5 27. Dieit ‘nullum malum boni alicuius esse causam’, quasi poena bonum sit, qua tamen multi emendati sunt; sunt ergo mala quae prosunt mirabili misericordia dei. numquid ille boni aliquid passus est, qui dixit: auertisti faciem tuam a me et factus sum eonturbatus? non utique; et tamen haec ei eonturbatio contra superbiam fuit medicinalis quodammodo. dixerat enim in abundantia sua: non mouebor in aeternum et sibi tribuebat quod a domino habebat. quid enim habebat quod non acceperat? quare ostendendum ei fuerat unde haberet, ut reciperet humilis. quod superbis amiserat. ideo: ‘domine’. 15 inquit, ‘in uoluntate tua praestitisti deo rime o uirtutem. in qua ego abundantia mea dicebam: non mouebor, cum hoc mihi esset abs te, non a me. denique auertisti faciem tuam et factus sum eonturbatus’.

XXV. 28. Hoe superbis amicus omnino non sapit; sed magnus est dominus, qui id persuadeat quomodo ipse nouit. nam procliuiores sumus quaerere potius quid contra ea respondeamus, quae nostro obieciuntur errori, quam intendere quam sint salubria, ut eareamus errore. unde cum istis non tam disputationibus quam pro eis sicut pro nobis orationibus est agendum. non enim hoc eis dicimus, quod sibi iste opposuit, ‘ut esset causa misericordiae dei, necessarium fuisse peccatum’ — utinam non fuisset miseria, ne ista esset misericordia necessaria! — , sed iniquitatem peccati tanto grauiorem, quanto facilius homo non peccaret, quem nulla adhuc tenebat

1 Ioh. 14, 31   5. 25 Pelagius   8 Ps. 29, 8   11. 16 Ps. 29, 7   12 cf.
I Cor. 4, 7   14. 17 Ps. 29, 8

1 omnes gentes *B*   2 uoluntatē *L*   3 qua *C*   5 nulli *RC*   bona lucius *Em1*
6 poena n̄ (n̄ s.l.m3) *E*   n̄ sit (n̄ s.l.m2) *V*   11 sua] mea *b*   12 tribuebat
(ebat s. ras.m2) *R*   ad *L*   abebat *E*   14 acciperet *Vm1E*   inquit
domine *V*   15 uolunta *L*   16 habundantia *Lrm1C*   18 post tuam add. a me d
19 amicus] animus *V* s. l. m2, *Lm2 PB Em2 bd*, cf. *infra cap. 62, 73*: huic
amico nostro merito placet   sapiſ *Lm1*   20 qui id (alt. i s.l.) *DVE* quid *V*
id *om.b*   persuadeat (alt. a s.l.) *V*   procliuiores (cli s. ras.m2) *R*   22 sint
(t s.l.m2) *V*   24 agendum est *V*   25 ante opposuit exp. opus *RC'*   26 miseria
(a s. eras. litt.) *R*   27 grauiore *Dm1*

infirmitas. poena iustissima subsecuta est, ut mercedem mutuam peccati sui in semet ipso recipere amittens sub se positam sui corporis quodammodo oboedientiam, quam praecipuam sub domino suo ipse contempserat. et quod nunc cum eadem lege peccati nascimur, quae in membris nostris repugnat legi mentis, neque aduersus deum murmurare neque contra rem manifestissimam disputare, sed pro poena nostra illius misericordiam quaerere et orare debemus.

XXVI. 29. Adtendite sane uigilanter quomodo dixerit: *adhibet quidem etiam huic parti, si quando necessarium fuerit, misericordiam suam deus, quia homini post peccatum ita subuenire necesse est, non quia deus causam huius necessitatis optauerit.* uidetisne quemadmodum non dicat necessariam misericordiam dei ut non peccemus, sed quia peccauimus? deinde subiungit: *sed et medicus ad curandum iam uulneratum paratus esse debet; non debet autem ut sanus uulneratur optare.* si ista similitudo rebus de quibus agimus congruit, certe uulnerari non potest natura humana peccato, quoniam peccatum nulla substantia est. sicut ergo uulnere uerbi gratia claudicens ideo curatur, ut sanato malo praeterito futurus dirigatur incessus, sic mala nostra non ad hoc solum supernus medieus sanat, ut illa iam non sint, sed ut de cetero recte ambulare possimus; quod quidem etiam sani non nisi illo adiuuante poterimus. nam medicus homo cum sanauerit hominem, iam de cetero sustentandum elementis et alimentis corporalibus, ut eadem sanitas apto subsidio conualescat atque persistat, deo dimittit, qui praebet ista in carne uiuentibus. cuius erant etiam illa quae, dum curaret, adhibebat. non enim quemquam medicus ex his rebus, quas ipse creauerit, sanat, sed ex illius opibus, qui creat omnia necessaria sanis atque uitiosis. ipse autem deus, eum per mediatorum dei et hominum hominem Christum Iesum

5 cf. Rom. 7, 23   9. 14 Pelagius   29 cf. I Tim. 2, 5

1 subsequta P   2 semetipsos L   4 contemserat (p s. m m1) LD, P   10 huic etiam Ebd   11 subueniri (i s. fin. e) V, bd   necessum d   12 huiuscēdē Dm2PRVC Ed huiuscēmodi b   13 necessarium LDm1C   15 paratus esse uulneratum b
 16 opta**re L   18 uulnere om. Vm1   21 possimus (i ex u) L possemus Dm1
 22 ab illo L ab illo VB   23 ceteros L   elementis Dm1E   26 etiam om. Vm1
 27 creauerit (i ex a) L   28 operibus b   post uitiosis add. administrat B
 29 hominū (ū s. e m3) E   hominem om. VEm1   Iesum Christum LBbd

spiritualiter sanat aegrum uel uiuificat mortuum, id est iustificat inpium, et cum ad perfectam sanitatem, hoc est ad perfectam uitam iustitiamque, perduxerit, non deserit, si non deseratur, ut pie semper iusteque uiuatur. sicut enim oculus corporis etiam plenissime sanus 5 nisi candore lucis adiutus non potest cernere, sic homo etiam perfectissime iustificatus, nisi aeterna luce iustitiae diuinitus adiuuetur, recte non potest uiuere. sanat ergo deus non solum ut delect quod peccauimus, sed ut praestet etiam ne peccemus.

XXVII. 30. Acute sane tractat et uersat et, quantum sibi uideatur, redarguit atque conuincit quod eis dicitur 'etiam necessarium fuisse homini ad auferendam superbiae uel gloriae occasionem, ut absque peccato esse non posset. absurdissimum quippe et stultissimum' putat 'peccatum fuisse ne peccatum esset, quoniam et ipsa superbia utique peccatum est'; quasi non et uleus in dolore 15 est et sectio dolorem operatur, ut dolor dolore tollatur. hoc si experti non essemus et in aliquibus terris, ubi ista numquam contingant, audiremus, sine dubio utique deridentes fortassis etiam uerbis huius uteremur et diceremus: 'absurdissimum est dolorem necessarium fuisse, ne ulceris dolor esset.'

31. *Sed deus, inquiunt, potest omnia sanare.* hoc utique agit, ut sanet omnia, sed agit iudicio suo nec ordinem sanandi accipit ab aegroto. procul dubio quippe firmissimum apostolum uolebat efficere, cui tamen dicit: *uirtus in infirmitate perficitur* et non ei totiens oranti aufert nescio quem stimulum earnis, quem sibi dicit datum, ne in magnitudine reuelationum extolleretur. cetera enim uitia tantum in male factis ualent, sola autem superbia etiam in recte factis eauenda est. unde ammonentur illi, ne dona dei suae potestati tribuendo seseque extollendo grauius

1 cf. Rom. 4, 5   10. 20 Pelagius   23 II Cor. 12, 9   24 et.
II Cor. 12, 8. 7   26 cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug. delib. (LI 434 M)

5 et homo DRBCEd etiam s.l.Vm2Em1 6 aeternaꝝ V aeternę B luꝫce R
lucae V 8 etiam] iam Dm1PB,Vin mg. ne* R n̄ B 9 sanct̄ E 10 coniungit C
eis ex his R 11 offerendam V occasiōnēm C 12 absurdissimum Vm1
13 peccati Vm1 ante ne exp. si C nec B 14 superbia (per s.l.m2) L 16 post
non eras. es R 18 uteremur] titiremnr B 20 ait (a s. l.) E 21 ait E
22 procul—efficere in mg.Rm1 firmum L firmissimum (missi s.l.) D 23 dixit bd
in om.Cm1 24 eis B toties BC oranti (t m1 ex d) R 25 ne*D in om.d
extolleter Cm1 27 superbia (per s.l.m2) L etiam om.Vm1

pereant quam si nihil operarentur boni, quibus dicitur: cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini; deus enim est qui operatur in uobis et uelle et operari pro bona uoluntate. quare ergo cum timore et tremore et non potius cum securitate, 5 si deus operatur, nisi quia propter subrepere animo humano, ut quod bene operatur suum tantummodo existimet et dicat in abundantia sua: non mouebor in aeternum? ideo qui uoluntate sua praestiterat decori eius uirtutem, auertit 10 paululum faciem suam, ut qui hoc dixerat fieret conturbatus, quoniam ipse est ille tumor sanandus doloribus.

XXVIII. 32. Non itaque dicitur homini: 'necesse est peccare, ne pecces', sed dicitur homini: 'deserit aliquantum deus, unde superbis, ut scias non tuum, sed eius esse et discas superbos non esse'. nam illud 15 etiam apostoli quale est! nonne ita mirabile, ut nisi quia ipse dicit, cui uera dicenti contradicere nefas est, sit credibile? quis enim nesciat fidelium a satana uenisse primam peccati suasionem et quod ille primus auctor sit omnium peccatorum? et tamen quidam traduntur satanae, ut discant non blasphemare. quomodo igitur opus satanae 20 excluditur opere satanae? haec atque huiusmodi intueatur, ne uideantur ei nimis acuta, quae acutule sonant et discussa inueniuntur obtunsa. quid quod etiam similitudines adhibet, quibus magis ammoneat quid ei debeat responderi? *quid amplius dicam, inquit.* nisi quia credi potest quod ignes ignibus extinguuntur, si credi potest 25 quod peccatis peccata curentur? quid si ignes quisquam extinguere non potest ignibus, sed tamen possunt, ut docui, dolores curari doloribus? possunt etiam, si quaerat et discat, uenenis uenena de-

1 Phil. 2, 12. 13   9 Ps. 29, 7   10 cf. Ps. 29, 8   13. 24 Pelagius
18 cf. Gen. 3, 1—6   19 cf. 1 Tim. 1, 20

1 *qua*R*   nil *BCbd*   dicitur (*in mg.* dicit) *V*   2 *uestrum LPmI*
4 operari et uelle *V*   7 potes *VmI*   subripere *codd. praeter Cm2,b*   8 exestimet *D*
9 *habundantia Lm1DRCm1 mea* (*in mg.* sua) *V*   10 in uoluntate *Dm2PRV BCEbd*
11 *qui*R*   12 *ipsis Rm2VEbd es RmI*   13 *utique B*   15 *et—esse in mg. RmI*
17 *sit] ut sit L non sit D* (*non m2 s. exp. ut*), *PRV BCEbd*   *incredibile* (*in s.l.m2*) *L*   19 *quidam tamen DRBC*   21 *eiusmodi P nec D (e s.l.), RCE*
22 *ei om. VmI*   25 *nisi (in mg. m2 n habet nisi) V potest credi bd*   *si] sic LPb*
26 *peccatis (i ex a) V quod DmI extinguere quisquam bd*   27 *possunt] posse V possē E*   28 *uenis B*

pelli. nam si et aduertit aliquando calores febrium quibusdam caloribus medicinalibus frangi, etiam ignes ignibus fortasse concedet extingui.

XXIX. 33. *Quonam modo, inquit, superbium ipsam a peccato separabimus?* quid enim hoc urget, cum manifestum sit etiam ipsam esse peccatum? *tam peccare, inquit, superbire est quam superbire peccare.* nam quaere quid sit quodcumque peccatum et uide, *si inuenies aliquid sine superbiae appellatione peccatum.* hanc autem sententiam sic exsequitur et sic probare conatur: *omne,* 5 *inquit, peccatum, nisi fallor, dei contemptus est et omnis dei contemptus superbia est.* quid enim tam superbum quam deum contemnere? omnino ergo peccatum et superbia est etiam scriptura dicente: *initium omnis peccati superbia est.* quaerat diligenter, et inueniet in lege multum diseretur esse a ceteris 10 peccatis peccatum superbiae. multa enim peccata per superbiam committuntur, sed neque omnia superbe fiunt. quae perperam fiunt — certe a nescientibus, certe ab infirmis, certe plerumque a flentibus et gementibus — et quaedam superbia, cum magnum sit ipsa peccatum, ita sine aliis per se ipsa est, ut etiam plerumque, 15 *ut dixi, non in peccatis, sed in ipsis reete factis pede celeriore superueniat et obrepat.* sed ideo uerissime dictum est, quod iste aliter intellexit: *initium omnis peccati superbia,* quoniam diabolum, a quo extitit origo peccati, ipsa deiecit et subsequente inuidentia hominem stantem unde ipse eecidit inde sub- 20 uertit. nam utique iactantiae ianuam, qua intraret, serpens ille quaeſiuit, quando ait: eritis sicut dii. ideo dictum est: *initium omnis peccati superbia,* et: *initium superbiae hominis apostatare a deo.*

4. 6. 9 Pelagius   13. 22 Eccli. 10, 15   20 cf. pag. 255. 26
26 Gen. 3, 5   27 Eccli. 10, 15. 14

1 auerit *LDm1Vm1B*   4 quadam *LD*   5 separauimus *Dm1B* superb-
abimus *Cm1*   urg*et *C*   7 quererē *VE*   8 aliquid *VEm1b*   hanc *ex hoc D*
9 si *Vm1*   exequitur *VE* ex*equitur *C*   10 contemtus *PE*   alt. con-
temtus *PV* contempnor *B*   12 omneñ (e ex i) *V* omne *Bbd*   subia *Lm1*
13 inj*tium *R*   quaeret *Vm1E*   18 fl*entibus *R*   quidem *Dm2RVCbd*   quidam *B*
quedam *E*   superb̄ *B*   19 alt. ipsā *B*   20 pr. in s.l. *Vm2Em1*   celeriore (i.s.
fin. e m2) *V*   21 superbueniet *VE*   obrepet *Vm1*   23 exstitit *PV*   deiecit
(alt. e s.l.) *Rm2Vm2*   25 iactantia *B*   per quā (per et uirg. *m1 postea add. uid.*) *V*

XXX. 34. Quid autem sibi uult quod dicit: *deinde quomodo deo pro illius peccati reatu subditus esse poterit, quod suum non esse cognouerit? suum enim non est*, inquit, *si necessarium est. aut si suum est, uoluntarium est; et si uoluntarium est, uitari potest.* nos respondemus: ‘suum est omnino, sed uitium quo committitur nondum 5 omni ex parte sanatum est; quod quidem ut inolesceret, de non recte usa sanitate descendit; ex quo uitio iam male ualens uel infirmitate uel caecitate plura committit pro quo supplicandum est, ut sanetur et deinceps in perpetua sanitate uiuatur, non superbiedum, quasi homo eadem potestate sanetur qua potestate uitatus est’. ¹⁰

XXXI. 35. Et haec quidem ita dixerim, ut altius dei iudicium me fatear ignorare cur etiam ipsam superbiam, quae et in reete factis animo insidiatur humano, non cito deus sanet; pro qua sananda illi piae animae cum lacrimis et magnis gemitibus supplicant, ut ad eam superandam et quodammodo caleandam et obterendam dexteram conantibus porrigat. ubi enim laetus homo fuerit in aliquo bono opere se etiam superasse superbiam, ex ipsa laetitia caput erigit et dicit: ‘ecce ego uiuo, quid triumphas? et ideo uiuo, quia triumphas’. ante tempus enim fortasse de illa quasi uicta triumphare delectat, cum extrema eius umbra illo meridie, quantum arbitror, ²⁰ absorbebitur, qui meridis scriptura dicente promittitur: et educeat sicut lumen iustitiam tuam et iudicium tuum sicut meridiem, si fiat quod supra scriptum est: reuelala ad dominum uiam tuam et spera in eum, et ipse faciet, non, sicut quidam ²⁵ putant, quod ipsi faciant. nullos enim uidetur adtendisse, cum dixit: et ipse faciet, nisi eos qui dicunt: nos facimus, id est nos ipsi nos ipsos iustificamus. ubi quidem

1 Pelagius   21 Ps. 36, 6   24 Ps. 36, 5

2 esse non V   3 pr. est] esse B   aut] aut D at RCE   4 ē prim. s.l. Dm1
 5 sed uitium est RV   quo ex eo Lm2 quođ E quod (in mg.m2 quo) V
 6. 11 quide Dm1   7 quo**D   8 suplicantum Lm1 suplicantum DP
 9 uitatur Lm1 P uitæetur V   11 dixerim**L dixerimus B   iuditium VB
 consilium b (in mg. al iudicium), d   12 fatear (a fin. s. ras. m1) R   quur codd.
 14 suplicant LP   15 opterendam LDpm1Rm1C   17 se*R sed B   18 triun-
 fias LP   et—triumphas in mg.D   19 triumfas P   triumphari RV   21 obsor-
 bebitur Dm1   24 reuella E   ad dom.] domino Dpm2RBCb   25 eo RCb
 26 inc. c. 32 in b   nullus (o ex u) V   28 id est om. Vm1

operamur et nos, sed illo operante cooperamur, quia misericordia eius praeuenit nos. praeuenit autem, ut sanemur, quia et subsequetur ut etiam sanati negetemur; praeuenit, ut uocemur, subsequetur ut glorifieemur; praeuenit, ut pie uiuamus, 5 subsequetur ut cum illo semper uiuamus, quia sine illo nihil facere possumus. utrumque enim scriptum est et: deus meus, misericordia eius praeueniet me, et: misericordia tua subsequetur me per omnes dies uita mea. reuelemus ergo ad eum uiam nostram confessione, 10 non defensione laudemus. si enim non est ipsius uia, sed nostra, procul dubio non est recta. reuelemus eam confitendo, quia non eum latet, etiamsi operire conemur. bonum est autem confiteri domino.

XXXII. 36. Ita enim quod ei placet dabit nobis, si quod ei 15 displicet in nobis, displiceat et nobis. auertet, sicut scriptum est, semitas nostras a uia sua et nostram faciet esse quaesua est, quoniam ab ipso praebetur credentibus in eum et sperantibus in eum ut ipse faciat. ipsa est enim uia iusta, quam ignorantes qui zelum dei habent, sed non secundum scientiam, et suam uolentes constituere iustitiae dei non sunt subiecti. finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti, qui dixit: ego sum uia, in qua iam ambulantes tamen terruit uox diuina, ne quasi de propriis in ea uiribus extollantur. nam 20 quibus propter hoc ait apostolus: cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini; deus enim est qui operatur in uobis et uelle et operari pro bona uoluntate, eis propter hoc ipsum

1 cf. Ps. 58, 11   5 cf. Ioh. 15, 5   6 Ps. 58, 11   7 Ps. 22, 6   9 cf.
Ps. 36, 5   12 Ps. 91, 2   15 cf. Ps. 43, 19   17 cf. Ps. 36, 3   18 Rom.
10, 2—4   23 Ioh. 14, 6   25 Phil. 2, 12. 13

1 ante illo exp. in E   3 quiae C, om. b   et exp. V, om. b   subsequetur
(i. s. fin. e m2) D subsequetur VE   ut—subsequetur om. b   post praeuenit
exp. autem Dm2, add. B   5 possumus facere Cbd   8 tua] eius V   me om. B
per om. V   omnibus diebus (diebus s.l.m2; in my. per omnes dies) V   11 reue-
lamus (e s. a) VE   eu Dm1   12 operire (i ex a) R   autem om. Vm1   14 inc. c.
33 in b   enim m2 ex eum D   15 auertet que (que in mg. m2) P   auertit Vm1 Em1
17 alt. eo b   18 faciet Lm1 Vm1   ipsa (a s. e m2) V   20 constituere] add. iustitiam d
21 non om. Vm1   26 urm LPm1 VEm1   oper. sal. bd

dicet etiam psalmus: seruite domino in timore et exultate cum tremore. adprehendite disciplinam, ne quando irascatur dominus et pereatis de uia iusta, cum exarserit in breui ira eius super uos. non ait 'ne quando irascatur dominus' et non 'uobis ostendat uiam iustum' aut 'non uos introducat in uiam iustum', sed iam illie ambulantes sic terrere potuit, ut diceret: ne pereatis de uia iusta. unde, nisi quia superbia, quod totiens dixi et saepe dicendum est, etiam in ipsis recte factis eauenda est, id est in ipsa uia iusta, ne homo, dum quod dei est deputat suum, amittat quod dei est et redeat ad suum? ideo quo psalmus ipse concluditur faciamus: beatim ones qui confidunt in eum, utique ut ipse faciat, ipse ostendat uiam suam, cui dicitur: ostende nobis, domine, misericordiam tuam; ipse det salutem, ut ambulare possimus, cui dicitur: et salutare tuum, domine, da nobis; ipse in eadem uia deducat, cui dicitur: deduc me, domine, in uia tua et ambulabo in ueritate tua; ipse ad illa, quo uia ducit, promissa perdueat, cui dicitur: et enim illuc manus tua deducet me et perducet me dextera tua; ipse ibi pascat recumbentes cum Abraham, Isaac et Iacob, de quo dictum est: faciet eos recum bere et transibit et ministrabit eis. non enim, cum ista commemoramus, arbitrium noluntatis tollimus, sed dei gratiam praedicamus. cui enim prosunt ista nisi uolenti, sed humiliiter uolenti, non se de uoluntatis uiribus, tamquam ad perfectionem iustitiae sola sufficiat, extollenti?

XXXIII. 37. Absit autem ut ei dicamus, quod a quibusdam contra se dici ait, 'comparari hominem deo, si absque peccato esse

1 Ps. 2, 11—13   7 Ps. 2, 12   12 Ps. 2, 13   14. 15 Ps. 84, 8   17 Ps. 85, 11
19 Ps. 138, 10   22 Luc. 12, 37   28 cf. Hieronymi epist. 133, 8 (XXII 1156 M)

2 exultate] add. ei V Em3bd cū (s.l.m2 in) V   6 uos om. Rm1   11 amit*tat L
ipse] iste bd   13 eo bd   ostendit (a s. i m1) R   14 ostende om. Vm1   tuam
(t ex s) L   15 et ipse D (et in mg.), PRVCEbd   det (e ex a) D   16 domine
om. d   ipsi Lm1   20 deducet (u ex e) R   23 ministrabat V   commemo-
ravimus C   24 uolumtatis V   25 prosunt (in mg. m2 ps) V   26 sufficiet
(a s. e) V   27 c. 34 b   quibusdā (dā s.l.m2) C   28 agit E   esse—peccato
in mg. Vm2

asseratur^t; quasi uero angelus, qui absque peccato est, conparetur deo. ego quidem hoc sentio, quia etiam cum fuerit in nobis tanta iustitia, ut ei addi omnino nihil possit, non aequabitur creatura creatori. si autem aliqui putant tantum nostrum futurum esse pro-
5 nectum, ut in dei substantiam conuertamur et hoc efficiamur prorsus quod ille est, uiderint quemadmodum astruant sententiam suam; mihi hoc fateor non esse persuasum.

XXXIV. 38. Iam sane hoc multum faueo libri huius auctori, quod aduersus eos qui dicunt: ‘rationabile quidem uidetur esse
10 quod asseris, sed superbum est dei hominem absque peccato esse posse’ ita respondet, ut omnino, si uerum est, nullo modo superbum esse dicendum est. ait enim acutissime atque uerissime: *in qua magis parte humilitas collocanda est? sine dubio falsitatis, si in ea quae ueritatis probatur esse superbia est.* ac per hoc placet illi et recte
15 placet, ut in parte ueritatis, non in parte falsitatis magis humilitas colloctetur. ex quo est consequens, ut ille, qui dixit: *si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est,* uerum dixisse minime dubitetur, ne causa humilitatis hoc falsum dixisse
20 uideatur. propterea enim addidit: *et ueritas in nobis non est,* cum forte sufficeret dicere: *nos ipsos decipimus,* nisi adtenderet quosdam putare posse ideo dictum ‘*nos ipsos decipimus*’, quia etiam de uero bono qui se laudat extollitur. addendo itaque ‘*et ueritas in nobis non est*’ manifeste ostendit, sicut etiam
25 huic rectissime placeat, hoc omnino uerum non esse: *si dixerimus quia peccatum non habemus, ne humilitas constituta in parte falsitatis perdat praemium ueritatis.*

39. Porro autem quod dei causam sibi agere uidetur defendendo naturam, non adtendit, quod eandem naturam sanam esse dicendo
30 medieci repellit misericordiam. ipse est autem creator eius qui

12 Pelagius 16. 20. 21. 25 I Ioh. 1, 8

1 uero (e ex i) R quia bd 5 prorsus R 6 astruant (*in mg. m2 struant*) V
asstruant PE 9 uideatur b 11 modū B 12 est] sit bd. *in ras. V, s. est Cm2*
14 hac LB 15 non] non ut b in om. VEm1 16 qui om. B dixerit V
dixerit E 18 ante decipimus litt. s eras. L decipimus] seducimus RC 19 nec
LDCBb ne*R 20 propterea* a L addit Vm1 21 decipiamus VEm1 22 nisi
decipimus *in mg. Vm2* posse ideo om. b 27 perdet L, a s. e D 29 non—
naturam om. Vm1 sanū B 30 est om. Cm1

saluator eius. non ergo debemus sic laudare creatorem, ut cogamur, immo uere conuincamur dicere superfluum saluatorem. naturam itaque hominis dignis laudibus honoremus easque laudes ad creatoris gloriam referamus; sed quia nos creauit, ita simus grati, ut non simus, quia sanat, ingrati. uitia sanc nostra, quae sanat, non 5 diuino operi, sed humanae uoluntati iustaeque illius uindictae tribuamus; sed ut in nostra potestate fuisse ne acciderent confitemur, ita ut sanentur in illius magis esse misericordia quam in nostra potestate fateamur. hanc iste misericordiam et medicinale saluatoris auxilium tantum in hoc ponit, 'ut ignoscat commissa praeterita, 10 non ut adiuuet ad futura uitanda'. hic perniciosissime fallitur; hie etsi nesciens prohibet nos uigilare et orare ne intremus in temptationem, cum hoc ne nobis accidat in nostra tantum potestate esse contendit.

XXXV. 40. 'Quorundam' sane 'exempla, quos peccasse legimus', 15 non 'ideo scripta' dicit, qui sanum sapit, 'ut ad desperationem nou peccandi ualeant et securitatem peccandi nobis quodammodo praebere uideantur', sed ut disceremus uel paenitendi humilitatem uel etiam in talibus lapsibus non desperandam salutem. quidam enim in peccata prolapsi desperatione plus pereunt nee solum paeni- 20 tendi neglegunt medicinam, sed ad explenda inhonesta et nefaria desideria serui libidinum et sceleratarum cupiditatum fiunt; quasi perdant, si non fecerint quod instigat libido, cum eos iam maneat certa damnatio. aduersus hunc morbum nimium periculosum et exitiabilem ualet commemoratio peccatorum etiam in quae iusti 25 sanctique prolapsi sunt.

41. Sed acute uidetur interrogare, 'quomodo istos sanatos de hac uita abisse erendum sit, cum peccato an sine peccato', ut,

10 Pelagius   12 cf. Marc. 14, 38   15. 27 Pelagius

1 post cogamur add. dicere <i>PB,V</i> (s.l.m2), <i>eras. uid.D</i>	2 natura b
6 operi (i ex e) <i>V</i> , i.s. e <i>E</i>	7 uoluntati (i ex e) <i>E</i>
accenderent <i>P</i>	8 ita om. <i>L</i>
11 fallitur (i ex a) <i>D</i>	9 misericordia om. <i>DB</i>
12 hic (o.s. i m2) <i>V</i>	10 innovcat <i>Cm1</i>
si <i>R</i> ēsine <i>V</i> est si <i>E</i>	11 et sine sciens <i>L a.c.</i>
quodam nobis <i>R</i>	12 et (in mg. m2 l ē)
22 libinum <i>L</i>	13 scriptura <i>B</i>
exsitiabilem <i>V</i> ex * itiabilem <i>C</i>	14 ad]*d <i>D</i>
qua (a ex q) <i>D</i> , <i>PREm1</i>	15 nobis
	16 eo*R eos (s.l.) <i>E</i>
	17 post nefaria exp. et <i>L</i>
	18 uideant b
	19 negligunt <i>Vm1</i>
	20 <i>post</i> nefaria exp. et <i>L</i>
	21 sceleratorum (a.s.q) <i>E</i>
	22 eo*R eos (s.l.) <i>E</i>
	23 exitiabile <i>L</i>
	24 abiisse <i>bd</i>

si responsum fuerit ‘cum peccato’, putetur eos secuta damnatio, quod nefas est eredere; si autem sine peccato dictum fuerit eos exisse de hac uita, probet hominem saltem propinquante morte fuisse sine peccato in hae uita. ubi parum adtendit, cum sit acutissimus,
 5 non frustra etiam iustos in oratione dicere: dimittet nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, dominumque Christum, cum eandem orationem docendo explicuisset, ueracissime subdidisse: si enim dimiseritis peccata hominibus, dimittet
 10 uobis pater noster peccata nostra. per hoc enim cotidianum spiritale quodammodo incensum, quod ante deum in altare cordis, quod sursum habere admonemur, infertur, etiamsi non hic natiuit sine peccato, licet mori sine peccato, dum subinde uenia deletur, quod subinde ignorantia uel infirmitate committitur.

15 XXXVI. 42. Deinde commemorat eos, ‘qui non modo non peccasse, uerum etiam iuste uixisse referuntur: Abel, Enoch, Melchisedech, Abraham, Isaiae, Iacob, Ioseph, Iesu Naue, Finees, Samuhel, Nathan, Helias, Heliseus, Micheas, Danihel, Ananias, Azarias, Misael, Ezechiel, Mardochenus, Simeon, Ioseph, cui despontata erat
 20 uirgo Maria. Iohannes’. adiungit etiam feminas: ‘Deboram, Annam Samuhelis matrem, Iudith, Hester, alteram Annam filiam Fanuel, Elisabeth’, ipsam etiam domini ac saluatoris nostri matrem, ‘quam’ dicit ‘sine peccato confiteri necesse esse pietati’. excepta itaque sancta uirgine Maria, de qua propter honorem domini nullam prorsus,

5 Matth. 6, 12   8 Matth. 6, 14   15. 20. Pelagius

1 sequuta L (s ex c m2), Dm1P sequi ita B	2 credere] dicere (s. exp. credere m2) D, RVCE
3 exhibisse B prohibet B saltim DRBCE	5 dimitte (pr. i ex e) D 6 debite Rm1 10 uester] urt V 11 quotidianum Lm2 modo (do s.l.m2) V 12 altari b 14 uenia del. quod m2 in dextro, subinde m3 in sin. mg. V
16 referuntur P feruntur V meleisedech E iesu* L iesus PE samuel Pbd	17 Ioseph post Helias pon. d 18 natan V Elias bd helisseus LC helissaeus P heliseus (h s.l.m2) DVE helisaeus R daniel PCEbd annanias LDPV ananalias E 19 misahel LVCE ezechihel LV mardacheus LBEm1
mardachaeus (o s. a) D mardacheus (o s. a) P	symeon PVE simonē B
disponsata LDm1 20 ioannes VCEbd	deboram VE Delboram b
21 samuelis REbd iudit LP ludit V Esther bd phanuhelis DC fanuhel P	phanuhel VE panuelis R 22 isabeth L helisabeth RBCb dni nostri B

cum de peccatis agitur, haberi uolo quaestionem — unde enim scimus quid ei plus gratiae conlatum fuerit ad uincendum omni ex parte peccatum, quae conceipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum? — hac ergo uirgine excepta, si omnes illos sanctos et sanctas, cum hie uiuerent, congregare possemus et interrogare, utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus? utrum hoc quod iste dicit, an quod Iohannes apostolus, rogo uos, quantalibet fuerint in hoc corpore excellentia sanetitatis, si hoc interrogari potuissent, una noce clamassent: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decimus et ueritas in nobis non est. an id humilius responderent fortasse quam uerius? sed huic iam placet et recte placet 'laudem humilitatis in parte non ponere falsitatis'. ita hoc si uerum dicerent, haberent peccatum; quod humiliiter quia faterentur, ueritas in eis esset; si autem hoc mentirentur, nihilominus haberent peccatum, quia ueritas in eis non esset.

XXXVII. 43. *Dicent forsitan, inquit: numquid omnium potuit scriptura commemorare peccata? et uerum eis dicent quicumque dicent. nec eum contra hoc aliquid ualidum uideo respondisse, quamuis uideam tacere noluisse. quid enim dixerit, queso, adtendite. hoc, inquit, recte dici potest de his, quorum neque bonorum neque malorum scriptura sit memor; de illis uero, quorum iustitiae meminist, et peccatorum sine dubio meminisset, si qua eos peccasse sensisset. dicat ergo non pertinuisse ad iustitiam tantam illorum fidem, qui magna multitudine praecedentes et sequentes cum laudibus domini asellum etiam inter frementes quare hoc facerent inimicos clamabant: osanna, fili David, benedictus qui uenit in nomine domini! audeat ergo iste dicere, si potest, neminem*

9 Ioh. 1, 8   13. 17. 21 Pelagius   27 Matth. 21, 9 etc.

1 aberi *L* habere *DRm1BCEm2b*   2 quod *DRBCb*   cula^{tū} *Em1*   4 ha*c *R*
 5 possemus (e ex i) *Lm2*   6 quid ex quod *Dm2R*   8 fuerint (*in mg.m2*)
 fuerit) *V*   9 nonne una uoce clamassent *edit. Louaniensium*   10 nosmet *R*
 ipso *Cm1*   decipiimus (i alt. ex e) *V seducimus R*)   11 id] illud *bd*   12 huic
ex adhuc D   13 ita—humiliter *in mg.D*   itaque *C (q. s.l.m1)*, *bd*   15 nihil-
 hominus *VE*   17 numquid *P*   18 ei *d*   21 potest dici *bd*   23 peccare *DBC*
 peccasse (sse s. ras.) *R*   24 quo^s (i s. qs) *V* qui (*in mg. al quos*) *b* quos *LDPRBCE*
 25 sequentes (c s.l.) *D*, *PRVILCEbd*   26 fecerent *Rm1*   clamabant] add.
 dicentes *Dm2 RVCEbd*   27 os anna *V*   filio *d*   28 dicere iste *bd*

fuisse in tanta illa multitudine, qui ullum haberet omnino peccatum. quod si absurdissimum est dicere, eur nulla peccata eorum scriptura commemorauit, quae tantum bonum fidei eorum commemorare curauit?

5   44. Sed hoc etiam ipse forsitan uidit et ideo subiecit atque ait: *sed esto, aliis temporibus turbae numerositate omnium dissimulauerit peccata contexere; in ipso statim mundi primordio, ubi non nisi quattuor homines erant, quid, inquit, dicimus, cur non omnium uoluerit delicta memorare? utrumne ingentis multitudinis causa, quae nondum*
 10 *erat, an quia illorum tantum qui commiserant meminit, illius uero qui nulla commiserat meminisse non potuit?* adhuc adiungit uerba, quibus ista sententia uberior et planius astruatur: *certe, inquit, primo in tempore Adam et Eua, ex quibus Cain et Abel nati sunt, quatuor tantum homines fuisse referuntur. peccauit Eua — scriptura hoc prodidit —,*
 15 *Adam quoque deliquit — eadem scriptura non tacuit —, sed et Cain peccasse ipsa aeque scriptura testata est, quorum non modo peccata, uerum etiam peccatorum indicat qualitatem. quodsi et Abel peccasset, hoc sine dubio scriptura dixisset; sed non dixit: ergo nec ille peccauit, quin etiam iustum ostendit. credamus igitur quod legimus*
 20 *et quod non legimus nefas credamus astruere.*

XXXVIII. 45. Haec dieens parum adtendit quod paulo ante ipse dixerat ‘iam exorta multitudine generis humani turbae numerositate potuisse scripturam dissimulare omnium peccata contexere’. hoc enim si satis adtendisset, uideret etiam in uno homine turbam et multitudinem leuium peccatorum uel non potuisse uel, si etiam potuit, non debuisse conseribi. ea quippe scripta sunt, quibus et modus adhibendus fuit et paucis exemplis ad multa necessaria lector instruendus. nam cum ipsos tune homines licet adhuc panceos, quot

6. 12. 22 Pelagius   14. 15 cf. Gen. c. 3   cf. Gen. c. 4

1 illum <i>Dm1</i>	omnino <i>om. Lm1</i>	2. 8 <i>quur codd.</i>	3 que tantum <i>ex</i>
quetam <i>E</i>	<i>eorum] ipsorum bd</i>	5 forsitan <i>ipse bd</i>	6 turbe <i>s.l.m2L</i>
8 quatuor <i>Vbd</i>	<i>qui L</i>	<i>ominium ex hominum Lm2</i>	9 commemorare <i>b</i>
10 commiserant <i>L Dm1 R</i>	<i>meminis L</i>	11 nullam <i>V</i>	<i>commisserat Rm1 V</i>
commiserant <i>B</i>	<i>ad haec b</i>	12 asstruatur <i>P</i>	16 ipsa <i>om. B</i>
18 et hoc <i>Dm2 PRVCEbd</i>	<i>testa B</i>	19 legimus (<i>l ex c</i>) <i>R</i>	20 asstruere <i>LP</i>
22 numerositate (<i>o ex u, ta in ras.</i>) <i>V</i>	<i>21 ipse om. B</i>	25 multidinem <i>L</i>	<i>peccatorum</i>
leuium <i>Bbd</i>	<i>26 debui set Bm1</i>	28 paucis <i>B</i>	<i>quot] quod Lm1 Dm1 Pm1 BC</i>

uel qui fuerint, id est Adam et Eua, quot filios et filias procreauerint et quae illis nomina inposuerint, scriptura commeinorare noluerit — unde nonnulli parum considerantes quam multa scriptura tacite praetereat ipsum Cain cum matre concubuisse putauerunt, unde prolem quae commemorata est procrearet, putantes illis filiis 5 Adam sorores non fuisse, quia eas scriptura tunc tacuit, postea recapitulando inferens quod praetermisserat Adam filios et filias procreasse nec tempus quo nati sunt nec numerum nec uocabula ostendens — ita nec commemorandum fuit, si Abel, quamuis merito iustus appellatus est, paulo inmoderatius aliquando risit uel animi remis- 10 sione iocatus est uel uidit aliquid ad coneupiscendum uel aliquanto inmoderatius poma decerpit uel pluseculo cibo crudior fuit uel cum oraret cogitauit aliquid unde eius in aliud auocaretur intentio. et quotiens illi ista ac similia multa subrepserint ! an forte peccata non sunt, de quibus generaliter cauendis atque cohibendis admone- 15 mur praecepto apostolico, ubi dicit: non ergo regnet peccatum inuestro mortali corpore ad oboediendum desideriis eius? his quippe ne oboediamus ad ea, quae non licent uel minus decent, cotidiana et perpetua conflictatione certandum est. nam utique ex 20 hoc uitio mittitur uel dimittitur oculus, quo non oportet; quod uitium si conualuerit et praeualuerit, etiam adulterium perpetratur in corpore, quod in corde tanto fit citius quanto est cogitatio celerior et nullum impedimentum morarum. hoc peccatum, id est hunc uitiosae affectionis adaptitum, qui magna ex parte frenarunt, 25 ut non oboedirent desideriis eius nec exhiberent ei membra sua arma iniquitatis, etiam iusti appellari meruerunt et hoc adiutorio gratiae

5 cf. Gen. 4, 17   7 cf. Gen. 5, 4   9 cf. Matth. 23, 35. Hebr. 11, 4
16 Rom. 6, 12   26 cf. Rom. 6, 12. 13

1 quot (*t in ras.*) V quod *Dm1Pm1B* procreauerant b 2 scriptura (*in mg. m2* scripturas) V noluerit (n.s. u *init.m1*) E uoluerit b 5 commorata B putantis *Dm1* 6 adam sore res (s. pr. a *adscr. e, s. alt. a add. h*) E quia (a s.l.) R ea *LPVE* tunc] dum R 7 quot *Cm1* 8 quo*L quo s. *eras. eo* R conati (om. quo) B 11 aliquanto (*t in ras.*) V, t *ex d* R 12 immoderantius E 13 aliud] aliquid V 14 quoties *Dm1* 19 licet *Lm1* dicent *Rm1Vm1Em1* co*tidiana D 20 perpetuę B 21 mittatur B oculis *Dm1B* quo ex quae *Dm1* que B 23 quanta E 24 morare B 25 hunc] hoc V quia V frenarunt R 26 desideris E

dei. uerum quia saepe in leuissimis et aliquando incautis obrepit peccatum, et iusti fuerunt et sine peccato non fuerunt. postremo si in Abel iusto caritas dei, qua una uere iustus est quicumque iustus est, adhuc erat quo posset et deberet augeri, quicquid minus erat
5 ex uitio erat. et cui non minus sit, donec ad illam eius fortitudinem ueniat, ubi tota hominis absorbeatur infirmitas?

XXXIX. 46. Magna plane sententia conclusit hunc locum cum ait: *credamus igitur quod legimus et quod non legimus nefas credamus astruere, quod de cunctis etiam dixisse sufficiat.* contra
10 ego dico nec omne quod legimus eredere nos debere propter illud, quod ait apostolus: *omnia legite, quae bona sunt tenete, et astruere aliquid etiam quod non legimus nefas non esse.* possumus enim aliquid bona fide testes astruere quod experti sumus, etiam si forte non legimus. hic fortasse respondet: 'ego
15 cum hoc dicerem, de scripturis sanctis agebam'. o utinam, non dieo aliud quam in illis litteris legit, uerum contra id quod legit nihil uellet astruere! fideliter et oboedienter audiret quod scriptum est:
per unum hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors et ita in omnes
20 homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, et non infirmaret tanti medici gratiam, dum fateri non uult naturam humanam esse initiatam! o utinam sieut Christianus legeret praeter Iesum Christum nullum esse nomen sub caelo, in quo oportet saluos fieri nos, et non possibilitatem naturae humanae ita defenderet,
25 ut homo per liberum arbitrium etiam sine isto nomine saluus esse posse credatur!

XL. 47. Sed putat fortasse ideo necessarium esse Christi nomen, ut per eius euangelium discamus quemadmodum uiuere debeamus,

4 cf. De spir. et litt. 36, 65 pag. 225, 19—21 et De perfectione iustitiae 6, 15
(CSEL XLII 12, 13) 8 Pelagius 11 I Thess. 5, 21 18 Rom. 5, 12
23 cf. Act. 4, 12

1 aliquanto (*in mg. m²* aliquando) V 2 pr. peccati B 4 quod Dm¹
quidquid LPm¹ 5 cui**R 7 magna L magna (a fin. s. e) D plene L
plene BC 8 credamus (a ex i) VE legemus Rm¹ 9 asstruere P sufficiet
VEm¹ 10 e*go V 11 apostolus ait bd quae (ae in ras.) V quod E
12 asstruere LPV 13 asstruere LVPE 16 illius LB illi*s D 17 ualet
DBC R (*in mg. m²* uellet) asstruere L auderet C quod scriptum est om. C
23 esse om. B oportet—humanae *in mg. D* oporteat b 24 ista L 25 saluos
(u s. o) V saluum C

non etiam ut eius adiuuemur gratia, quo bene uiuamus. uel hinc saltim confiteatur esse miserabiles tenebras in animo humano, qui scit quemadmodum debeat leonem domare et nescit quemadmodum uiuere. an et hoc ut sciat sufficit ei liberum arbitrium lexque naturalis? haec est sapientia uerbi, qua euacuatur 5 erux Christi. sed qui dixit: per dam sapientiam sapientium, quia ista erux non potest euacuari. profecto ista sapientia per stultitiam praedicationis, qua credentes sanantur, euertitur. si enim possilitas naturalis per liberum arbitrium et ad cognoscendum quomodo uiuere debeat et ad bene uiuendum sufficit 10 sibi, ergo Christus gratis mortuus est; ergo euacuatum est scandalum crucis. cur non etiam ego hic exclamem, immo exclamabo et istis increpitabo dolore christiano: euacuati estis a Christo, qui in natura iustificamini, a gratia excidistis! ignorantes enim dei iustitiam 15 et nestram uolentes constituere iustitiae dei non estis subiecti. sicut enim finis legis, ita etiam naturae humanae uitiosae saluator Christus est ad iustitiam omni eridenti.

XLI. 48. Quid autem sibi opposuit ‘ab eis dici contra quos loquitur: omnes enim peccauerunt’? manifestum est quod 20 de his dicebat apostolus qui tunc erant, hoc est de Iudeis et gentibus. sed plane illud, quod commemorauit: per unum hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, et antiquos et recentiores et 25 nos et posteros nostros sententia ista compleetur. ponit etiam illud testimonium, unde probet cum dicuntur ‘omnes’ non semper omnes omnino nullo praetermissso intellegi oportere. sicut per

5 cf. I Cor. 1, 17	6 I Cor. 1, 19	7 cf. I Cor. 1, 21	11 Gal. 2, 21
Gal. 5, 11	14. 15 cf. Gal. 5, 4	15 cf. Rom. 10, 3	17 cf. Rom. 10, 4
20 Rom. 3, 23	Pelagius	22 Rom. 5, 12	28 Rom. 5, 18

1 ut eius om.C	qua b	hie B	2 salutim Lm1 salutē Vm1 saltem DPE
5 lexquæ DVE	naturalis (i m2 ex e) C	qua (a s.l.) Lm2 quæ (e s.l.) C	qua (a s.l.) Lm2 quæ uacuatur C
6 sed (in mg. m2 habeo) V	sapientum bd	7 istam sapientiam Cd	9 euertit Cd
12 quur codd.	13 e*go C	immodo (s. pr. m add. m3 mo) E	12 quur codd.
16 uestra Rm1	19 quod BCd	16 uestra Rm1	19 quod BCd
20 memoraui E	loqui- mur B	21 erat Cm1 iudeis C	21 erat Cm1 iudeis C
23 pr. pecca**tum L	22 illud om.C	22 illud om.C	22 illud om.C
24 homines pertransit in quo in mg.C	23 pr. memoraui B	27 illut V	27 illut V
	homines B	homines B	homines B

unius inquit, delictum in omnes homines in condemnationem sic et per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitae, cum per Christi, inquit, iustitiam non omnes, sed eos tantum, qui illi oboedire voluerunt et baptismi eius ablutione purgati sunt, sanctificatos esse non dubium sit. non plane isto testimonio probat quod uult, nam sicut dictum est: *sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ut nullus praetermitteretur, sic et in eo, quod dictum est: per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitae, nullus praetermissus est, non quia omnes in eum credunt et baptismo eius abhuncuntur, sed quia nemo iustificatur nisi in eum credat et baptismo eius abluitur.* itaque ‘omnes’ dictum est, ne aliquo modo alio praeter ipsum quisquam saluus fieri posset credatur. sicut uno litterarum magistro in ciuitate constituto rectissime dicimus: ‘omnes iste hic litteras docet’, non quia omnes ciues litteras discunt, sed quia nemo discit, nisi quem ille doceuerit, sic nemo iustificatur, nisi quem Christus iustificauerit.

XLI. 49. *Sed esto, consentiam quia omnes peccatores fuisse testatur, dicit enim quid fuerint, non quod aliud esse non potuerint, quamobrem et si omnes homines, inquit, peccatores possent probari, definitioni tamen nostrae nequaquam id obesset, qui non tam quid homines sint quam quid possint esse defendimus.* hic recte facit aliquando consentire, quoniam non iustificabitur in conspectu dei omnis uiuens, non tamen ibi esse quaestionem, sed in ipsa non peccaudi possibilitate contendit, in qua nec nos aduersus eum certare opus est, nam neque illud nimis euro, utrum fuerint hie aliqui uel sint uel esse possint, qui perfectam, cui nihil addendum esset, habuerint

7. 9 Rom. 5, 18   12 cf. Rom. 4, 5   19 Pelagius   24 cf. Ps. 142, 2

1 in omnes—*lin. 3 homines om. B 3 in om. L 7 pr. sic LDm1P 10 iustitiam (ius s.l.m2) V 11 non quia] neque C 12 iustifi**catur L 14 alio (o s.l.m2) V saluos Vm1 15 sicut] add. enim Cbd 18 quem om. Rm1 iustificauerit Christus bd 19 esto (e ex i)V 20 pr. quod RC 21 peccatores inquit bd possent (e s. u m2) V 22 quid s. l. Vm2 quod in mg. CE 23 quod C possent Dm1bd hoc Vatic. 500. 501 24 consentire (i ex a m2) C quia bd non om. Lm1 26 contemnit C nec nos in ras. Vm2 aduersus nos D eum in ras. Vn2 eum certare] cum certare Dm1Pm1 concertare Pm2Em1 28 ad-tendum Rm1 abuerint L*

uel habeant uel habituri sint caritatem dei — ipsa est enim uerissima, plenissima perfectissimaque iustitia —, quoniam id, quod uoluntate hominis adiuta per dei gratiam fieri posse confiteor et defendo, quando uel ubi uel in quo fiat nimium certare non debeo. neque de ipsa possibilitate contendeo, cum sanata et adiuta hominis uoluntate 5 possilitas ipsa simul cum effectu in sanetis proueniat, dum caritas dei, quantum plenissime natura nostra sana atque purgata capere potest, diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. melius itaque dei causa agitur — quam se iste agendo dicit defensare naturam —, cum et creator et saluator 10 agnoscitur quam cum defensa uelut sana uiribusque integris creatura opitulatio salvatoris inanitur.

XLIII. 50. Verum est autem quod ait, ‘quod deus tam bonus quam iustus talem hominem fecerit, qui peccati malo carere sufficeret, sed si uoluisset’. quis enim eum nescit sanum et inculpabilem factum et libero arbitrio atque ad iuste uiuendum potestate libera constitutum? sed nunc de illo agitur, quem semiuinum latrones in uia reliquerunt, qui grauibus saucius confossusque uulneribus non ita potest ad iustitiae culmen ascendere, sicut potuit inde descendere, qui etiam si iam in stabulo est adhuc curatur. non igitur deus 20 impossibilia iubet, sed iubendo admonet et facere quod possis et petere quod non possis. iam nunc uideamus unde possit, unde non possit. iste dieit: *uoluntate non est, quod natura potest.* ego dico: ‘uoluntate quidem non est homo iustus, si natura potest, sed medicina poterit quod uitio non potest’.

XLIV. 51. Quid ergo iam opus est in pluribus immorari? ueniamus interius ad causam, quam in hac dumtaxat quaestione uel solam uel paene solam cum istis habemus. sicut enim ipse dieit,

7 cf. Rom. 5, 5   13 Pelagius   17 cf. Luc. 10, 30. 34   23 Pelagius

1 sint (i ex u) E   enim om. DRm1BC   2 quod om.C   3 adiuta] ad
nitā E   4 fiet V   5 possilitate* C   sanatam C   et ad hominis uoluntatē C
6 affectu LD   proueniet V   9 agitur (i ex a) D   10 iste (in mg.m2
1 ipse) R ipse VE   14 qui] cui C m2 ex quae, b   peccato L peccato (i s.
9 m1) D   16 ad om.V   18 qui m2 ex qua*C   grauius Dm1, b in mg. confessusque B   20 igitur m2 ex agitur C   21 possilia B   22 nunc (unc
in ras.) V   unde n̄ possit add. Vm2 et unde n̄ possit in mg. Em2   24 quidem]
quid est B   28 uel solam s.l. Vm2, in mg. Em2 alt. solam om. Vm1 habeāmus VE

'ad quod nunc agit non pertinere ut quaeratur, utrum fuerint uel sint aliqui homines in hac uita sine peccato, sed utrum esse potuerint sive possint', ita ego etiam si fuisse uel esse consentiam nullo modo tamen potuisse uel posse confirmo nisi iustificatos gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum et hunc crucifixum. ea quippe fides iustos sanauit antiquos, quae sanat et nos, id est mediatoris dei et hominum hominis Christi Iesu, fides sanguinis eius, fides crucis eius, fides mortis et resurrectionis eius; habentes ergo eundem spiritum fideli et nos credimus, propter quod et loquimur.

52. Iste uero obiecta sibi quaestione, in qua reuera intolerabilis uidetur cordibus christianis, quid respondeat adtendamus. ait enim: *sed hoc est quod multos mouet, inquier, quod non per dei gratiam hominem sine peccato esse posse defendis.* prorsus hoc est quod mouet, 15 hoc est quod obicimus. rem ipsam dicit; hoc omnino aegerrime sustinemus, hinc a Christianis talia disputari ea quam in alios et in ipsos habemus dilectione non ferimus. audiamus igitur quomodo se ab obiectione quaestionis huius expadiat: *o ignorantiae caecitas,* inquit, *o imperitiae mentis ignavia, quae id sine dei gratia defensari existimat, quod deo tantum audiat debere reputari!* si nesciremus quae sequantur, his tantummodo auditis falsa nos de illis iaetante fama et quibusdam fratribus idoneis testibus asseuerantibus credidisse putaremus. quid enim diei breuius potuit et uerius quam possibilitatem non peccandi, quantacumque est uel erit in homine, non nisi deo 25 debere reputari? hoc et nos dicimus, iungamus dexteras.

XLV. 53. An audienda sunt cetera? audienda plane et corrigenda utique uel cauenda. *nam cum dicitur, ipsum posse arbitrii humani omnino non esse, sed auctoris naturae, dei*

1. 13 Pelagius 5 cf. Rom. 7, 25 7 cf. I Tim. 2, 5 9 11 Cor. 4, 13

18. 27 Pelagius

1 agit] ait BE fierint Vm1Em1 2 hominis B 3 etiam C 4 iustificatus LDm1PVm1BEm1 iustificati b 7 Iesu Christi bd 10 loquimur (m s. ras. t m2) L 11 isti Vm1 uero s.l. Rm2 abiecta VC intolerabiles Dm1 12 christianis (i fin. ex u) LPVE quod Dm1 quid (d s.l.m2) C 14 prorsus V 15 dieis (s in ras. ex t) V 16 a om.C in alio sed P 17 dilectione (e fin. ex i m2) D 18 ab om.E obiectio (uirg. add. m2) L 20 existimat (a ex e) D audiet V audeat Rm2B 21 audi*stis E iactante (n s.l.) D, i s.l.P 26 corripienda (in mg. m2 corrigenda) VE 28 sed naturae om.bd

scilicet, eequi fieri potest ut absque dei gratia intellegatur, quod ad deum proprie pertinere censemur? iam coepit apparere quid dicat; sed ne forte fallamur, latius id explanat et clarius. *sed ut hoc manifestius, inquit, fiat, paulo latius disputandum est.* dicimus enim cuiuscumque rei possibilitatem non tam in arbitrii humani potestate quam in naturae necessitate consistere. exemplis etiam uel similitudinibus quid dicat inlustrat. *ut puta, inquit, loqui possum. quod loqui possum meum non est; quod loquor meum est, id est propriae uoluntatis; et quia quod loquor meum est, utrumque facere possum, id est et loqui et non loqui.* quia uero quod loqui possum meum non est, id est arbitrii mei atque uoluntatis, necesse est me semper loqui posse; et si uoluero non posse loqui, non possum tamen non posse loqui. nisi forte membrum illud adimam, quo loquendi inpleri officium potest. multa quidem diei possent, quibus, si uelit, homo adimat sibi possibilitatem loquendi nou adempto illo membro quo loquimur. uelut si aliquid fiat unde uox ipsa tollatur, loqui nemo poterit manentibus membris; non enim uox hominis membrum est; uexato sane aliquo interiore membro fieri potest, non adempto. sed ne uerbo premere uidear mihi contentiose dicatur: ‘etiam nexare adimere est’, possumus quidem id efficere et ore aliquibus uinculis sic elauso atque obserato, ut id aperire minime ualeamus neque ut aperiatur in nostra sit potestate, cum in potestate fuerit ut elauderetur manente integritate et sanitatem membrorum.

XLVI. 54. Sed quid ad nos? uideamus quid deinde contexat. *uoluntatis enim arbitrio, inquit, ac deliberatione priuatur quicquid naturali necessitate constringitur.* et hic nonnulla quaestio est. per enim absurdum est, ut ideo dicamus non pertinere ad uoluntatem nostram quod beati esse uolumus, quia id omnino nolle non possumus

3. 7. 25 Pelagius

1 eequi] e qui L et qui DPRVBCm1Eb et quid Cm2 2 recensetur B
quid (d s.l.m2) L quod R 3 id] hic L 4 cuiusque bd 5 tam ex tantum E
6 ex*emplis E 7 inlustratur (l s. n m1) C 8 putat V 9 quod loqui possum
om. Lm1 10 ante meum eras. meu R 11 pr. et om. V 12 non om. C 13 posse V
possum ex posset E 14 non posse loqui exp. V 15 sibi] si V 16 fin. mem-
bri Cm1 17 miliquaे D 18 idificere (i init. s.l.) D 19 si R 20 obsecrato B
21 apperire E 22 sanitatem L sanitatem (i ex o et ta s. ras. m2?) C 23 exinde
DRBCEm2 inde b 24 tamquam rarum not. V 25 quidquid Lm1PV, c ex t V, d s. e C 26 per ENIm3
tamquam rarum not. V 27 non in mg. Rm2 nā B

nescio qua et bona constrictione naturae nec dicere andemus ideo deum non uoluntatem, sed necessitatem habere iustitiae, quia non potest nolle peccare.

XLVII. 55. Adtendite etiam quae sequuntur. *hoc, inquit, et 5 de auditu, odoratu uel uisu sentiri possibile est, quod audire, odorari, uidere potestatis nostrae sit, posse uero audire uel odorari uel uidere potestatis nostrae non sit, sed in naturali necessitate consistat.* aut ego non intellego quid dicat aut ipse. quomodo enim in potestate nostra non est uidendi possilitas, si in potestate nostra est non 10 uidendi necessitas, quia in potestate est caecitas, qua id ipsum uidere posse nobis, si uolumus, adimamus? quomodo autem in nostra potestate est uidere, si uelimus, eum etiam salua integritate naturae corporis oculorumque nostrorum nec uolentes uidere possimus siue per noctem luminibus quae forinsecus adhibentur ademptis siue 15 nos quisquam in tenebroso loco aliquo includat? item si quod audire possumus uel non possumus in nostra potestate non est, sed in naturae constrictione, quod uero audimus uel non audimus, hoc est propriae uoluntatis, cur non adtendit, quanta andiamus inuiti, quae penetrant in sensum nostrum etiam auribus opturatis. 20 Sieuti est de proximo serrae stridor uel grunnitus suis? quamquam opturatio aurium ostendit non in potestate nostra esse apertis auribus non audire, facit etiam fortasse talis opturatio, quae ipsum sensum nostrum adimat, ut in nostra potestate sit etiam audire non posse. de odoratu autem quod 25 dicit, nisi parum quod dicit adtendit, ‘non esse in nostra potestate posse odorari uel non posse, sed in nostra potestate esse’, hoc est

4 Pelagius   25 Pelagius

1 audeamus *R*   2 dnm *V*   4 secuntur *LE*   5 de*V   oratu *VmI*
adoratu EmI   sentire *b*   odorare (*i.s.e*) *V* *adorare EmI*   6 uel uidere *B*
nostrae] n B   *odorari*E odorare b*   7 nostrae *om. LDmIPVBE*   necessitate
naturali VE   8 quod *C*   9 sic *DPRVBE* sic *C*   ante est *exp. non C*   11 in
potestate nostra Cbd   12 n est uidere (*n s.l.m3*) *E*   naturam *DPRBCm1EmI*
natura VmI   14 ademitis *Lm1P*   15 loco (*c s. eras. qu m2*) *R*   alico *V*
iuclaudat V iuclaudat E   16 uel non possumus *exp. V*   19 obturatis *RCbd*
obduratis (bd ex pt) V   20 serre *RE*   grunitus *DmI*   21 obturatio *RBbd*
obdnratio (bd ex pt) V   23 obturatio *Bbd* obduratio (*bd ex pt*) *V*   24 oderatu *L*
quod] quid V (d s.l.m2), DPRE   25 nisi parum quod dicit adtendit (*nisi in ne*
corr. m. rec.) C   nonne parum attendit *Taurinensis I.V.5, bd*   26 odorare *b*
 posse—uel non odorari *in mg. DmI*   sed] so *D sic B*

in libera uoluntate, ‘odorari nel non odorari’, cum inter odores graues et molestos quando constituti fuerimus, si quis nos illie manibus ligatis constituat, seruata prorsus integritate ac salute membrorum uelimus non odorari nec omnino possimus, quia cum spiritum ducere cogimur, simul et odorem quem nolumus trahimus.

5

XLVIII. 56. Sieut ergo istae similitudines falsae sunt, ita et illud propter quod eas uoluit adhibere. sequitur enim et dicit: *simili ergo modo de non peccandi possibilitate intellegendum est, quod non peccare nostrum sit, posse uero non peccare non nostrum.* si de integra et sana hominis natura loqueretur—quam modo non habemus; *spes enim salui facti sumus; spes autem quae uidetur non est spes.* si autem quod non uideamus speramus, per patientiam expectamus—, nec sic recte diceret, quod non peccare nostrum tantummodo sit, quamuis peccare nostrum esset; nam et tunc esset adiutorium dei et tamquam lumen sanis oculis, quo adiuti uideant, se praebere uolentibus. quia uero de hac uita disputat, ubi corpus quod corruptitur ad grauat animam et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, miror quo corde etiam sine adiutorio medicinae saluatoris nostri nostrum putat esse 20 non peccare, posse uero non peccare naturae esse contendat, quam sic appetet esse uitiatam, ut hoc maioris uitii sit non uidere.

XLIX. 57. *Quia non peccare, inquit, nostrum est, possumus peccare et non peccare.* quid, si alius dicat: ‘quia nolle infelicitatem nostrum est, possumus eam et uelle et nolle’? et tamen eam uelle 25 omnino non possumus. quis enim ullo modo uelle esse possit infelix, etiamsi aliud mult ubi eum et nolentem infelicitas consequatur? deinde quia dei multo magis est non peccare, num audebimus eum dicere et peccare posse et non peccare? absit a nobis ut deum posse peccare dicamus! non enim, ut stulti putant, ideo

7 Pelagius   11 Rom. 8, 24. 25   17 Sap. 9, 15   23 Pelagius

1 odorare <i>b (bis)</i>	2 illic <i>ex illa Vm2Em1</i>	3 salutē <i>B</i>	4 odorare <i>LDm1</i>
<i>PVBEm1</i>	6 iste <i>L</i>	11 qui (<i>e.s.i.</i>) uidetur <i>Vm2</i>	13 et expectamus <i>L</i>
14 nostrum <i>om.D</i>	15 tunc (<i>n in ras.</i>) <i>R ibi cod. Taurinensis L.V.5, b</i>		
16 quo* <i>V</i> quod <i>Em3</i>	quod diuti <i>Cm1</i>	<i>praeberet Vd</i>	17 disputet <i>VEm1</i>
18 agrauat <i>Lm1</i>	19 corda <i>Dm1B</i>	20 medicina <i>Dm1B</i>	putat <i>B</i>
25 et nolle et uelle <i>bd</i>	26 possit esse <i>Vp.c.</i>	24 quia] qui <i>B</i>	
501. 655	29 a s. l. <i>D</i>	30 peccare posse <i>bd</i>	<i>alium Vm1 aliquid codd. Vatic.</i>

non erit omnipotens, quia nee mori potest et negare se ipsum non potest. quid est ergo quod loquitur et quibus locutionum regulis conatur persuadere, quod non uult considerare? adhuc addit et dicit: *quia uero posse non peccare nostrum non est,*
 5 *et si uoluerimus non posse non peccare, non possumus non posse non peccare.* intorte hoc dixit et ideo subobscurè. sed ita posset dici planius: quia posse non peccare nostrum non est, seu uelimus seu nolimus, possumus non peccare. non enim ait: seu uelimus seu nolimus, non peccamus; sine dubio enim peccamus, si uolumus;
 10 sed tamen uelimus nolimus habere nos asserit non peccandi possibilitem, quam naturae insitam dicit. sed de homine sanis pedibus tolerabiliter diei potest: uelit nolit habet ambulandi possibilitatem; confractis uero, et si uelit, non habet. uitiata est natura de qua loquitur — *quid superbit terra et eius?* —, uitiata est,
 15 medicum implorat: *saluum me fac, domine, clamat;* *sana animam meam clamat.* quid intercludit has uoces, ut defendendo quasi praesentem possibilitatem futuram impedit sanitatem?

L. 58. Et uidete quid adiungat, unde illud confirmare existimat: *quia nulla, inquit, adimere uoluntas potest, quod inseparabiliter insitum probatur esse naturae.* unde ergo illa uox: *ut non quae uultis faciat?* unde etiam illa: *non enim quod uolo facio bonum, sed quod odio malum, hoc ago?* ubi est possibilitas, quae inseparabiliter insita probatur esse naturae? ecce homines non ea quae uolunt faciunt. et de non peccando utique agebat, non de uolando, quia homines non alites erant. ecce homo quod uult bonum non agit, sed quod non uult malum, hoc agit; uelle illi adiacet, perficere autem bonum non

III Tim. 2, 13   4 Pelagius   14 Eccli. 10, 9   15 Ps. 11, 2   16 Ps. 40, 5
 20 Pelagius   21 Gal. 5, 17   22 Rom. 7, 19, 15   28 cf. Rom. 7, 18

1 negari *RVCmI*   3 loquutionum *LP*   4 nostrum—*lin.* 5 peccare
in mg. Lm2Vm2   5 non *ante pr.* posse *om.C*   6 intorte (te s. *ras.*) *R, in mg. Vm3*
sed—lin. 8 peccare *om.C*   9 dicere *DRB*   7 non *alt. om.V*   10 est in *ras.R*
 8 nolimus (*i ex u*) *V* nolumus *B*   9 nolimus (*i ex u*) *L*   10 uolimus *B*   12 tollerabiliter *VEm1*   19 confirmari *VCp.c,d*   22 post uultis *add. illa DRBCbd*   unde—
 nature *in mg.E*   23 quod (*d add.m2*) *V*   24 quam *L*   insita *om.LDm1PVm1BE*
 25 uolunt *m1 ex uult D*   27 alit *B*   28 hoc s. *exp. non Lm2*

adiaeet. ubi est possibilitas, quae inseparabiliter insita probatur esse naturae? quemlibet enim in se transfiguret, si de se ipso ista non dicit apostolus, hominem certe in se transfigurat. ab isto autem ipsa humana natura inseparabilem nihil peccandi possibilitatem habere defenditur. sed his uerbis id agitur etiam a nesciente qui loquitur, non autem nesciente illo qui haec loquenda ineautis etiam deum timentibus suggesteret, ut euacuetur Christi gratia humana sibi ad iustitiam suam quasi sufficiente natura.

LI. 59. Ut autem declinetur inuidia, qua Christiani pro salute sua clamant et dicunt: 'quare sine adiutorio gratiae dei dicis hominem posse non peccare?' ipsa, inquit, *non peccandi possilitas non tam in arbitrii potestate quam in naturae necessitate est. quicquid in naturae necessitate positum est, ad naturae pertinere non dubitatur auctorem, utique deum. quomodo ergo, inquit, absque dei gratia dici existimatur, quod ad deum proprie pertinere monstratur?* expressa est sententia quae latebat, non est quemadmodum possit abscondi. ideo dei gratiae tribuit non peccandi possibilitatem, quia eius naturae deus auctor est, cui possibilitatem non peccandi inseparabiliter insitam dicit. cum uult ergo, faciat; quia non uult, non facit. ubi enim est inseparabilis possilitas, ei accidere non potest uoluntatis infirmitas uel potius uoluntatis adiacentia et perfectionis indigentia. si ergo ita est, unde uenit: uelle adiaceat, perficerere autem bonum non adiaceat? si enim iste qui hunc librum scripsit de illa hominis natura loqueretur, quae primo inculpata et salua condita est, ut cumque acceptaretur hoc dictum; quamquam inseparabilem habere possilitatem, id est, ut ita dicam, inamissibilem, non debuit illa

2 cf. II. Cor. 11, 13—15   11 Pelagius   23 Rom. 7, 18

1 insita <i>om. L</i> <i>Dm1PVBE</i>	2 <i>si**L</i> <i>si (i ex e) V</i>	se <i>s.l. Dm2 set E</i>
3 <i>non s.l. D</i> hominē (<i>nē s.l.m1</i>) <i>D</i>	transfiguret <i>Rm1</i>	autem <i>m2 s. eras.</i>
enim <i>D</i> enim <i>B</i> 4 <i>ipsa</i>] <i>ista VEm1</i>	5 <i>dē his V</i>	a nesciente (<i>in mg. al an</i>
<i>sciente</i>) <i>b</i> nescientem <i>L</i> non sciente (<i>in mg. m2 nesciente</i>) <i>V</i>	6 nesciente* <i>L</i>	
7 suggesterit <i>Dm2RVm2CEm2d</i> suggesteret <i>P</i>	xpi (<i>s. l. m1 crux om. gratia</i>) <i>C</i>	
8 sufficiente (<i>nte s. ras.</i>) <i>Lm2Dm1</i>	12 quidquid <i>VPm1Em1</i>	13 auctore <i>Dm1</i>
14 utique] itaque <i>B</i>	17 gratia et tribuit <i>L</i>	18 auctor ē <i>m2 ex auctorem L</i>
inseparabiliter <i>V</i>	19 uul <i>B</i> facit <i>Vd</i>	21 potius <i>V</i>
20 abere <i>L</i>	22 prima <i>B</i>	25 prima <i>B</i> salua] sana
ut quicumque <i>B</i>	26 acceptaretur <i>in mg. Vm3</i>	<i>Taurin. d</i> inseparabilitatem <i>b</i>
27 ut, ita] uitiata <i>B</i>	inammissibilem <i>V</i>	abere <i>L</i>

natura dici, quae uitiari posset, et medicum quaerere, qui caeci oculos sanaret et uidendi possibilitatem restitueret, quae fuerat amissa per caecitatem, quoniam caecus puto quod uelit uidere, sed non potest; si autem uult et non potest, inest uoluntas, sed amissa est 5 possibilitas.

LII. 60. Adhue uidete quas moles conetur, qua suam sententiam ducat, intrumpere, si ualeret. obicit enim sibi quaestionem dicens: *sed caro nobis secundum apostolum contraria est, inquies.* deinde respondet: *qui fieri potest, ut cuicunque baptizato sit caro 10 contraria, cum secundum eundem apostolum in carne non esse intellegatur?* ita enim ait: *uos autem in carne non estis.* bene, quod baptizatis dicit carnem contrariam esse non posse; quod utrum uerum sit post uidebimus. nunc uero quia non potuit penitus se obliuisci esse Christianum, sed id licet tenuiter recordatus 15 est, recessit a defensione naturae. ubi est ergo inseparabilitas possibilis? an forte nondum baptizati in natura hominum non sunt? hie prorsus, hie posset uigilare et, si aduertat, potest. *qui fieri potest,* inquit, *ut cuicunque baptizato sit caro contraria?* ergo non baptizatis potest caro esse contraria. exponat quemadmodum, cum sit etiam 20 in ipsis illa ab eo multum defensa natura. certe uel in eis concedit esse uitiatam, si iam in baptizatis ille saucius sanus de stabulo egressus est, aut sanus in stabulo est, quo cum curandum misericors Samaritanus aduexit. porro si uel istis concedit carnem esse contrariam, dicat quid contigerit, cum 25 sit utrumque, hoc est et caro et spiritus, creatura unius eiusdemque creatoris procul dubio bona, quia boni, nisi quia hoc est uitium, quod propria inflictum est uoluntate; et hoc ut in natura sanetur, eo ipso opus est saluatore, quo instituta est natura creatore. hoc saluatore eaque illius medicina, qua uerbum caro factum est, ut habitaret 30 in nobis, si opus esse fateamur paruis et magnis, id est a uagibus

8. 24 cf. Gal. 5, 17 Pelagius 11 Rom. 8, 9 17 Pelagius 21 cf. Luc.
10, 30—35 29 cf. Ioh. 1, 14

1 ante oculos eras. oculos L 4 amissa V 6 qua] quam V 9 qui]
quomodo V (in mg. m2 qui), RCm2Em1b 11 in carne s.l. D 13 uerum
bis E 15 possibilis in mg. Lm2, ti s.l. V 17 euigilare d qui] quomodo
in textu V, Rm2 26 nis B est] add. ut B 28 hoc] add. est VRm2
29 quia B habitet b 30 set E

infantum usque canos senum, tota quae inter nos est huius quaestio[n]is controuersia dissoluta est.

LIII. 61. Nunc iam uideamus, utrum et baptizatis legatur caro esse contraria, ubi quaero, quibus dicebat apostolus: caro concupisit aduersus spiritum et spiritus aduersus carnem; haec enim inuidem aduersantur, ut non ea quae uultis faciat. ad Galatas, ut opinor, id scripsit, quibus dicit: qui ergo tribuit uobis spiritum et uirtutes operatur in uobis, ex operibus legis an ex auditu fidei? unde 10 apparet eum Christianis loqui et quibus deus tribuerat spiritum, ergo etiam baptizatis. ecce et baptizatis caro inuenitur esse contraria et non adesse possilitas illa, quam inseparabiliter insitam dicit esse naturae. ubi est quod ait: *qui fieri potest ut cuicunque baptizatus caro contraria?* quomodo libet intellegat carnem, quia reuera 15 non natura eius, quae bona est, sed uitia carnalia carnis hoc loco nomine nuncupantur, ecce tamen etiam baptizatis caro contraria est. et quomodo contraria? ut non quod uolunt faciant. ecce adest uoluntas in homine; ubi est possilitas illa naturae? fateamur gratiam necessariam, clamemus: miser ego homo! quis 20 me liberabit de corpore mortis huius? et respondeatur nobis: gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.

62. Quando enim istis rectissime dicitur: 'quare sine adiutorio gratiae dei dicitis hominem posse esse sine peccato'? non tune de 25 illa gratia quaestio est, qua est homo conditus, sed de ista, qua fit saluus per Iesum Christum dominum nostrum. fideles enim orantes dicunt: ne nos inferas in temptationem, sed

4 Gal. 5, 17   8 Gal. 3, 5   14 Pelagius   20 Rom. 7, 24. 25
28 Matth. 6, 13

1 usque ad Dm2RCm2bd   2 contrauersia B desolata Vm1E 5 sp*ss V
6 enim om. B 7 ea s.l. Dm1, om. B ante faciat. exp. illa V 8 galathas Vm2
13 adesse (ad s.l.) D inseparabiter R 14 qui] quomodo in textu V Rm2Em1
baptizato* (to ex tus) VE 15 contraria (ria s.l. m1) D 17 noneupantur
Vm1Em1 babbtizatis P 18 ut] aut B uolunt m2 ex uult D faciunt Cm1
19 illa (a ex e) D 21 liberanit VCm1E 22 respondeatur V respondetur b
25 gratia b dei s.l. Dm1 posse om. Vm1 26 alt. qua (a m2 ex e) R 28 tem-
tationem P

libera nos a malo. si adest possibilitas ut quid orant? aut a quo malo se liberari orant nisi maxime de corpore mortis huius, unde non liberat nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum? non utique de substantia corporis, quae bona est, sed de uitiis carnalibus, unde non liberatur homo sine gratia saluatoris nec quando per mortem corporis discedit a corpore. et hoc ut diceret apostolus, quid supra dixerat? uide o aliam legem in membris meis repugnantem legimentis meae et captiuum meducentem in lege peccati, quae est in membris meis. ecce quod uitium naturae humanae inobedientia uoluntatis inflixit. orare sinatur, ut sanetur. quid tantum de naturae possibilitate praesumitur? uulnerata, sauciata, uexata, perdita est: uera confessione, non falsa defensione opus habet. gratia ergo dei, non qua 15 instituatur, sed qua restituatur, quaeratur; quae ab isto sola clamatur non esse necessaria, cum taceatur. qui si omnino nihil de gratia dei diceret nec eam quaestionem soluendam sibi proponeret, ut a se de hae re inuidiam remoueret, posset putari hoc quidem sentire, quod ueritas habet, sed non dixisse, quia non ubique omnia 20 dicenda sunt. proposuit de gratia quaestionem, id respondit quod habebat in corde; definita quaestio est, non quam uolebamus, sed ubi quid sentire dubitabamus.

LIV. 63. Deinde multis uerbis apostoli conatur ostendere, unde non est controversia, 'quod caro ab illo ita saepe nominetur, 25 ut uelit intellegi non substantiam, sed opera carnis'. quid hoc ad rem? uitia carnis contraria sunt uoluntati hominis; non natura accusatur, sed uitiis mediens quaeritur. quid est quod interrogat: *quis fecit homini spiritum?* et respondet sibi: *sine dubio deus.* et item interrogat: *carnem quis creauit?* itemque respondet: *idem.* 30 *credo, deus.* interrogat tertio: *bonus est qui utrumque creauit deus?*

2 Rom. 7, 24. 25   7 Rom. 7, 23   24. 28 Pelagius

1 molo E	2 mortis om. B	5 de uitiis ex diuitiis R	carnilibus Dm1
6 discedit (pr. i ex e) V	7 dixerit B	8 meis s. l. Vm2 E	10 legi B
13 uulnerata (ta s.l.) D	confessione (ne s.l.) D	16 taceatur E	nichil B
(semper)	18 a se eras. V	20 respondet b	21 uolebamus
(in mq. m2 uoleba) V	23 apostoli V	25 intellegi* V intelligi B	27 quis
(s. s. eras. d) D	28 hominis Cm2	29 iterū (s.l.m2 + item) V	respondit
(e s. i m1) V	idem om. V, s. l. E item C		

respondet: *nulli dubium est.* adhuc interrogat: *et utrumque quod bonus auctor creauit, bonum est?* et ad hoc respondet: *confitendum est.* deinde concludit: *si igitur et spiritus bonus et caro bona ut a bono auctore condita, qui fieri potest, ut duo bona possint sibi esse contraria?* omitto dicere quia tota huius ratiocinatio tur- 5 baretur, si quis ab eo quaereret: 'aestus et frigus quis fecit?' responderet enim sine dubio: 'deus'. non ego multa interrogo, ipse concludat, utrum aut ista possint dici non bona aut non apparent inter se esse contraria. hic forte dicit: *qualitates sunt istae substantiarum, non substantiae.* ita est, uerum est, sed qualitates naturales et ad dei 10 creaturam sine dubio pertinentes; substantiae quippe non per se ipsas, sed per suas qualitates, sicut aqua et ignis, dicuntur sibi esse contrariae. quid, si ita sunt caro et spiritus? quod quidem non affirmamus, sed ut ratiocinationem eius non necessaria inflatione conclusam ostenderemus, hoc diximus. possunt enim et contraria non 15 inuicem aduersari, sed ex alterutro temperari et bonam ualitudinem reddere, sicut in corpore siccitas et humiditas, frigus, calor, quorum omnium temperatione bona corporalis ualitudo consistit. sed quod contraria est caro spiritui, ut non ea quae uolumus faciamus, uitium est, non natura. gratia medicinalis quaeratur et controuersia finiatur. 20

64. Duo quippe ista bona a bono deo condita quomodo contra huius ratiocinationem in non baptizatis hominibus possunt sibi esse contraria? an et hoc eum dixisse paenitebit, quod affectu aliquo fidei christiana locutus est? cum enim dixit: *qui fieri potest, ut cuicumque iam baptizato sit caro contraria,* significauit non baptizatis 25 carnem posse esse contrariam. nam cur addidit *iam baptizato*, cum posset etiam hoc non addito dicere: 'qui fieri potest, ut euicunque sit caro contraria' atque ad hoc probandum subicere illam ratiocinationem suam, quia utrumque bonum est a bono conditum et ideo

1—5. 9 Pelagius   24 Pelagius

1. 2 respondit (e s. i) *VB* 3 bonus] *add.* est *DRBCbd* 4 ut] et *VEm1* qui quomodo *in textu V, Rm2Em1* (*ita VRE semper*) 5 ratiocinio *Dm1B* ratiotinatio *V (passim)* 6 *aestūs V aestum Rbd* qui *LDm1PVBE* responderet (*alt. re s. l.*) *D* 8 *pr. non om. b* apareant *Dm1* 13 *contraria*V contraria R* quid (*i ex o*) *V* ista *B* 15 poss*V pos*sunt *R* posse (unt *s. e m3*) *E* haec *s. exp. et Em3* 16 *alterutrum VEm1* ualetudinem *Pm1Em1* 17 *humiditas (h s. l. m1)P* et *calor PRCEm2d, D (et s. l.)* 18 *naletudo Pm1VEm2* 22 *ratiotiationem B* 24 *loquutus LDm1P*

non potest inter se esse contrarium? si ergo non baptizati, quibus certe fatetur carnem esse contrariam, suis illum interrogationibus urgeant et dicant: 'quis fecit homini spiritum?' iste respondebit: 'deus'. itemque illi: 'carnem quis creauit?' respondet iste: 'idem, credo, 5 deus'. illi tertio: 'bonus est qui utrumque creauit deus?' et iste: 'nulli dubium est'. atque illi unum quod restat inquirunt: 'et utrumque quod bonus auctor creauit bonum est?' iste fatebitur, tunc illi eum suo gladio ingulabunt inferentes conclusionem eius et dicentes: 'si 10 igitur spiritus bonus et caro bona ut a bono auctore condita, qui fieri potest, ut duo bona sibi possint esse contraria?' hic forte ille respondebit: 'date ueniam, quia non debui dicere cuicunque baptizato carnem non posse esse contrariam, ut hoc modo uobis non baptizatis contrariam confiterer, sed sine ulla exceptione dicere debui carnem nulli esse contrariam'. ecce quo se ipse conpingit, ecce 15 quae loquitur, qui non uult clamare cum apostolo: quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. sed cur, inquit, clamem iam baptizatus in Christo? illi hoc clament, qui nondum tale beneficium perceperunt, quorum in se uoces figurabat 20 apostolus; si tamen uel hoc dicunt. sed naturae ista defensio nec illis haec uoce exclamare permittit. neque enim in baptizatis natura est et in non baptizatis natura non est. aut si uel in illis initiata esse conceditur, ut non sine causa clament: infelix homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? eisque 25 subueniatur in eo quod sequitur: gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, concedatur iam tandem aliquando humanam medico Christo indigere naturam.

LV. 65. Quaero autem, ubi natura istam perdiderit libertatem, quam sibi dari exoptat, cum dicit: quis me liberabit?

3 cf. pag. 279, 28   15. 23. 29 Rom. 7, 24. 25   17 Pelagius

1 intra R baptizatis VE quibus s.l. Vm2E 3 homiuis codd., sed cf. p. 279, 28
 ita V 4 illie B quis s. l. Vm2 5 bonus] ds bonus V, E exp. ds deus eras. V
 6 inquirant Lm2Vm2Cm2bd 8 ingulabunt (u s. alt. a m1) D 9 bonus
 spiritus B et (e in ras.) V bono V (o fin. ex a), Em3 10 possent R illi
 PRm1Em1 14 se s.l. Vm1 15 quae] qui (e s. i) Vm2Em1 liberauit Vm1
 libabit B 18 illi (i fin. in ras.) V hoc (e in ras.) V clamen Lm1
 19 figurabant VE 20 illos D (o s. i), PRVBCEbd 22 aut D at RVm1CE uita B
 24 liberauit Vm1b 28 quaenero R quae**ro E istam Dm2Rm1CE ista cet.,
 cf. 282, 8 29 quis—dicit in mq. Dm1 liberabit de corpore mortis huius b

non enim et ille substantiam carnis accusat, cum dicit liberari se
cupere de corpore mortis huius, cum etiam corporis
sicut animae natura deo bono auctori tribuenda sit, sed utique de
uitiis corporis dicit. nam de corpore mors corporis separat; sed
contracta ex illo uitia cohaerent, quibus iusta poena debetur, quam 5
etiam in inferno ille diues inuenit. hinc se non poterat utique
liberare qui dicit: quis me liberabit de corpore
mortis huius? ubicumque autem istam perdiderit libertatem,
certe inseparabilis est possilitas illa naturae, habet posse per na-
turale subsidium, habet uelle per liberum arbitrium; cur querit 10
baptismatis sacramentum? an propter commissa praeterita, ut ea
tantum ignoscantur, quae fieri infecta non possunt? dimitte
hominem, clamet quod clamabat. non enim tantum desiderat,
ut per indulgentiam sit de praeteritis in punitus, sed etiam ut sit de
cetero ad non peccandum fortis et ualidus. condelectatur enim legi 15
dei secundum interiorem hominem, uidet autem aliam legem in
membris suis repugnantem legi mentis suae; uidet esse, non recolit
fuisse; praesentibus urgetur, non praeterita reminiscitur. nec tantum
repugnantem uidet, uerum etiam captiuantem se in lege peccati,
quae est in membris eius, non quae fuit. hinc est quod clamat: in- 20
felix homo! quis me liberabit de corpore
mortis huius? sinatur orare, sinatur adiutorium mediei poten-
tissimi flagitare. quid contradicitur? quid obstrepitur? quid miser
misericordiam Christi petere prohibetur et hoc a Christianis? nam
et illi cum Christo ambulabant, qui caecum lumen clamando petere 25
prohibebant; sed etiam inter tumultum contradicentium audit ille
clamantem. unde huie responsum est: gratia dei per
Iesum Christum dominum nostrum.

6 cf. Luc. 16, 22—26   7 Rom. 7, 24   15 cf. Rom. 7, 22. 23   20 Rom. 7, 24
25 cf. Marc. 10, 46—52   27 Rom. 7, 25

1 substantia *B*   se cupere] secū****Pm2   3 bona DRBCE   auctori*R
4 nā*ex non *V*   mors (*s in ras.*) *V*   7 quis dicit *B*   liberauit *E*   9 inse-
parabilis (*i med. s. 2 eras. litt.*) *R*   natura *Vm1*   12 dimitte (*i pr. ex e*) *V*
17 legi (*i ex e*) *V* legem *E*   18 urguntur *D*   19 se] sed *V*   20 eins]
suis *B*   infelix (*x in ras. m2*) *R*   21 liberauit *Dm1VCm1E*   22 sinatur (*i ex a*) *R*
ante orare *m2 a ins. P*   23 flagitari b   quod obstrepitur *V*   miser *om. B*
24 a *om. Vm1*   christianis (*i fin. ex u*) *V*   25 illo *B*   caecos *L Dm1PV BEb*
26 contradicentū *Dm1BE*   28 nostrum *om. Rm1*

66. Porro si ab istis uel hoc impetramus, ut nondum baptizati implorent auxilium gratiae saluatoris, non est hoc quidem parum aduersus illam falsam defensionem tamquam sibi sufficientis naturae et potestatis liberi arbitrii; neque enim sibi sufficit qui dicit:
 5 *infelix homo! quis me liberabit?* aut plenam libertatem habere dicendus est, qui se adhuc postulat liberari.

LVI. Verum tamen etiam illud uideamus, utrum illi qui baptizati sunt faciant bona quae uolunt nulla carnis concupiscentia repugnante, sed quid hinc dicamus, ipse commemorat, ubi conclu-
 10 dens hunc locum: *ut diximus, inquit, illud quo continetur: caro concupiscit aduersus spiritum, non de carnis substantia, sed de operibus sentire necesse est.* hoc et nos dicimus non de carnis substantia, sed de operibus dictum, quae uenient de carnali concupiscentia, de peccato scilicet, de quo praecepit ut non regnet
 15 in nostro mortali corpore ad oboediendum desiderii eius.

LVII. 67. Sed attendat etiam ipse iam baptizatis fuisse dictum: *caro concupiscit aduersus spiritum et spiritus aduersus carnem, ut non ea quae nultis faciat.* et ne ab ipsa pugna desideret et per hanc sen-
 20 tentiam laxamentum peccandi dedisse uideretur, adiungit: *quod sis spiritu duce in ini, non adhuc estis sub lege.* sub lege est enim, qui timore supplicii quod lex minatur, non amore iustitiae se sentit abstinere ab opere peccati, nondum liber nec alienus a uoluntate peccandi. in ipsa enim uoluntate reus est, qua mallet,
 25 si fieri posset, non esse quod timeat, ut libere faciat quod oeculite desiderat. ergo si spiritu, inquit, duce in ini, non adhuc estis sub lege, utique lege, quae timorem ineuicit, non tribuit caritatem, quae caritas dei diffusa est in cordibus nostris non per

5 Rom. 7, 24   10 Pelagius Gal. 5, 17   14 cf. Rom. 6, 12   17 Gal. 5, 17
 20. 26 Gal. 5, 18   28 cf. Rom. 5, 5

1 imperamus *D*   4 potestis *B*   libiri *B* liberari *E*   5 infelix] add. ego *b*
 8 fiant *V*   9 qui *Vm1*   10 quod *LDm1B*   11 aduersus (*sus s. l. m2*) *V*
 13 carnali] carnis (*in mg. al carnali*) *b*   14 praecepit (*pr. i ex e*) *Im2V* praecepit
RCEbd 16 Sed] Nec *b*   attendit *b*   19 ab ipsa] absa *B*   21 estis adhuc *V*
 24 peccanti *Rm1*   quam *L*   27 utique legem *B*   28 non—sanctum *Rm1*
in lexu, n̄ per legē litterę sed per legē sp̄ sci in mg. Rm2 non per legē (*in mg.*
m2 per legis) litterę sed per legē spin sem *V*

legis litteram, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. haec est lex libertatis, non seruitutis, quia caritatis utique, non timoris, de qua et Iacobus apostolus ait: *qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis.* unde et ille non quidem iam lege dei terrebatur ut seruus, sed condelectabatur ⁵ ei secundum interiorem hominem; uidet tamen adhuc aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suae. ita et hic: *si spiritu inquit, ducimini, non adhuc estis sub lege.* in quantum quisque spiritu ducitur, non est sub lege, quia in quantum condelectatur legi dei, non est sub legis timore, quia ¹⁰ timor tormentum habet, non delectationem.

LVIII. 68. Proinde si recte sentimus, sicut pro membris sanatis gratias agere ita pro sanandis orare debemus, ut absolutissima cui nihil addi possit sanitate, perfecta dei suauitate, plena libertate perfruamur. non enim abnuimus humanam naturam posse esse ¹⁵ sine peccato aut ullo modo negare debemus perfici posse, quam proficere non negamus, sed gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum; eo adiuuante fieri dicimus, ut iusta et beata sit, a quo creata est ut sit. facile itaque refellitur, quod a quibusdam sibi dicit opponi: 'diabolus nobis aduersatur'. prorsus huic obiectioni ²⁰ eadem uerba respondemus, quae ipse respondit: *resistamus illi, et fugiet. resistite, inquit beatus apostolus, diabololo, et fugite a uobis.* unde animaduertendum *quid possit his nocere quos fugit uel quam uirtutem habere intellegendus sit, qui solis praeualere non resistantibus potest.* haec et mea uerba sunt; uerius enim ²⁵ dici non potest. sed hoc interest inter nos et istos, quod nos etiam cum diabolo resistitur poscendum dei adiutorium non solum non negamus, uerum etiam praedicamus, isti autem tantam uoluntati tribuunt potestatem, ut pietati auferant orationem. nam utique

3 Iac. 1, 25   5 cf. Rom. 7, 22. 23   7 Gal. 5, 18   11 cf. I Ioh. 4, 18
17 cf. Rom. 7, 25   20. 21 Pelagius   21 Iac. 4, 7

1 per legē sps sc̄i (*in mg. m1 per spm sc̄m*) E   qui dat. est nob. *in mg. VE*
2 quia—timoris *in mg. Vm2Em1*   7 ita—lege *in mg. Vm2Em1*   spu•L
10 legi (*i ex e m2*) R   13 absolutissima (*b s.l. m1*) LD absolutissima B   15 abnu-
amus *Vm1E*   18 eo] ergo (*r s. g m2*) L aiuuante L   20 opponi•V abiectioni R
21 et eadem *Vbd, et exp. E* respondemus (*i s. alt. e m1*) V   23 animaduertendum]
add. est *DRBCbd, est s.l. E*   24 solis (*i ex u*) D solus RB   25 haec et uerba
mea sunt uerius enim dici non potest (*in mg. m2 hoc n̄ habet in . . .*) V uerba
mea *VE*   27 diabulo *Dm1*   resistimus b   28 tantam trib. pot. uol. bd

ut diabolo resistamus et fugiat a nobis, ideo precantes dicimus: ne
n o s i n f e r a s i n t e m p t a t i o n e m; ideo et
admoniti sumus tamquam ab imperatore milites exhortante
et dicente: uigilate et orate, ne intretis in tem-
p t a t i o n e m.

LIX. 69. Quod uero contra eos disputat, qui dicunt: 'et quis
nolit sine peccato esse, si hoc in hominis esset positum potestate?'
recte quidem disputat 'hoc ipso eos confiteri non esse impossibile,
quia hoc uel multi uel omnes uolunt'; sed hoc unde sit possibile con-
fiteatur, et pax est. ipsa est enim gratia dei per Iesum Christum
dominum nostrum, qua omnino iste nos orantes adiuuari, ut non
peccemus, nusquam dicere noluit. quod si forte latenter sentit,
ignoseat aliter suspicantibus. ipse enim hoc facit, qui eum tantam
de hac re patiatur inuidiam, sentire id uult et confiteri uel profiteri
non uult. quid erat magnum ut hoc diceret, cum praesertim
sibi hoc tamquam ex persona aduersariorum oppositum tractare
et aperire suscepit? cur illie solam naturam defendere noluit
et quia ita homo creatus est, ut non peccare posset, si peccare
noluissest, asseruit ac per hoc quod ita creatus est eam possibili-
tatem ad gratiam dei pertinere definiuit, qua possibilitate, si
noluerit peccare, non peccat, et noluit aliquid dicere de eo, quod
ipsa natura gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum uel
sanatur, quia uitiata est, uel quia sibi non sufficit adiuuatur?

LX. 70. Vtrum enim in hoc saeculo fuerit uel sit uel possit esse
aliquis ita iuste uiuens, ut nullum habeat omnino peccatum, potest
esse aliqua quaestio inter ueros piosque Christianos; posse tamen
esse certe post hanc uitam quisquis ambigit desipit. sed ego nec de
ista uita uolo contendere. quamquam enim mihi non uideatur aliter
intellegendum quod scriptum est: non iustificabitur in
conspicatu tuo omnis uiuens et si qua similia, tamen
utinam possit ostendi uel haec testimonia melius aliter intellegi posse
uel perfectam plenamque institiam, cui prorsus nihil addendum

1 Matth. 6, 13   4 Marc. 14, 38   8 Pelagius   29 Ps. 142, 2

1 diabulo <i>Dm1</i>	2 etiam moniti (<i>in mg. m2</i> et admoniti) <i>V</i> et iam mon. <i>E</i>
3 exortante <i>RBE</i>	4 orate (<i>e in ras.</i>) <i>V</i> temptationem <i>P</i> 7 noluit <i>K</i>
8 ipsū <i>Vm2</i>	11 ut non peccemus <i>s.l. Vm2 Em2</i> 14 re <i>om. Rm1</i> 18 homo
ita <i>bd</i>	21 noluit] noluerit <i>b</i> aliquid <i>ex aquit Rm1</i> 26 posset <i>E</i> 28 uideatur
(a <i>ex n</i>) <i>V</i>	<i>a ex n</i>] ut (utinam <i>d</i>) tamen <i>bd</i> 32 aduentum (<i>d s. t m1</i>) <i>R</i>

sit, et heri fuisse in aliquo, dum in isto corpore uiueret, et hodie esse et eras futuram, dum tamen longe plures sint, qui cum sibi usque ad ultimum uitiae huius diem necessarium esse non dubitent, ut uerae cetera dicant: *d i m i t t e n o b i s d e b i t a n o s t r a, s i c u t e t n o s d i m i t t i m u s d e b i t o r i b u s n o s t r i s.* spem 5 suam tamen in Christo atque in eius promissionibus ueram, certam, firmam esse confidant! nullo tamen modo nisi adiuuante gratia saluatoris Christi crucifixi et dono spiritus eius nel quoslibet ad plenissimam perfectionem uel quemquam ad qualemcumque proiectum uerae piaeque iustitiae peruenire qui negauerit, nescio utrum 10 recte possit in qualiumcumque Christianorum numero deputari.

LXI. 71. Ac per hoc et ea testimonia, quae non quidem de scripturis canoniceis, sed de quibusdam catholicorum tractatorum opusculis posuit uolens occurrere his qui eum solum dicerent ista defendere, ita sunt media, ut neque contra nostram sententiam sint 15 neque contra ipsius. in quibus nonnihil etiam de libris meis interponere uoluit me quoque aliquem deputans, qui cum illis commemorari dignus uiderer. unde ingratus esse non debeo et familiariore affectu nolo ut erret, qui hunc mihi detulit honorem. prima enim quae posuit, quia nomen eius qui ea dixit non ibi legi, siue quia ille 20 non scripsit siue quia codex quem misistis id aliqua forte mendositate non habuit pertractare quid opus est? maxime quoniam me in huiusmodi quorumlibet hominum scriptis liberum — quia solis canoniceis debeo sine ulla recusatione consensum — nonnihil mouet quod de illius scriptis, cuius nomen non ibi inueni, ille 25 posuit: *o p o r t u i t m a g i s t r u m d o c t o r e m q u e u i r - t u t i s h o m i n i s i m i l l i m u m f i e r i, u t u i n c e n d o p e c c a t u m d o c e a t h o m i n e m u i n c e r e p o s s e p e c - c a t u m.* quomodo enim dictum sit, auctor huius sententiae uiderit

4 Matth. 6, 12 26 Pelagius oportuit—peccatum] cf. F. Lactantii Diu. instit. IV 24 (CSEL XIX 373, 17 ed. S. Brandt)

1 eri V uel heri b dum] cū V odie L 7 adiuuande (t s. d mI) R
 9 quemquam (e ex a) VEm2 10 negauerint Dm2RCEbd negauerint V
 11 possint Dm2RCEbd possint V qualicumque R 12 et] ut LDm1PVBEml
 13 tractoriām (ū s. i mI) E 14 iis d 16 etiam nonnihil bd 19 nolim
 DRVCEd et qui V 20 fin. quia (i s.l.) VE illa (*in mg. al. ille*) b 21 missistis E
 23 quia (ia *in ras.*) V, ex quem E quā Rm2 24 nonnihil V nihil d 26 posui
 (in mg. m2 posuit) V oportet Lact. uirtutum b 28 uincere] uinci ab eo Lact.
 29 ductum V

qualiter possit exponere, dum tamen nos minime dubitemus peccatum Christum non in se habuisse quod uinceret, qui natus est in similitudinem carnis peccati, non in carne peccati. aliud eiusdem ita posuit: *et iterum: ut desideriis carnis edo-*
mitis doceret non necessitatis esse
peccare, sed propositi ac uoluntatis. ego
 desideria carnis, si non inlicitarum concupiscentiarum hie dicun-
 tur, accipio, sicuti est fames, sitis, refectione lassitudinis et si quid
 huiusmodi est. per haec enim quidam, quamvis ea sint incul-
 10 pabilia, in culpas decidunt; quod ab illo saluatore afuit, etiam si
 haec in eo fuisse propter similitudinem carnis peccati euangelio
 teste uideamus.

LXII. 72. Beatus uero Hilarius, cuius haec uerba posuit:
non enim nisi spiritu perfecti et immorta-
litate mutati, quod solis mundis corde dis-
positum est, hoc quod in deo est immortale
cernemus, quod dixit contra id quod dicimus uel quid istum
 adiuuet nescio, nisi quia posse esse hominem mundo corde testatus
 est. quod quis negat? sed gratia dei per Iesum Christum dominum
 20 nostrum, non sola arbitrii libertate. item quod cum dixisse comi-
 memorat: *quas Iob litteras legerat ut abs-*
tineret se ab omni re maligna? quia deum
sola mente uitiis non ammixta ueneratur,
deum autem colere proprium iustitiae offi-
 25 *cium est, quid fecisset Iob dicit, non quid in hoc saeculo*

2 cf. II. Cor. 5, 21 cf. Rom. 8, 3 4 Pelagius ut desid.—uoluntatis]

cf. F. Lactanti Diu. inst. IV 25 (CSEL XIX 377, 5) 14 Pelagius ex Hilarii

Comm. in Matth. IV 7 (IX 933 M) 21 Pelagius ex Hilarii Tract. in Iob
 (frg. 2, cf. X 723 M) cf. Iob 1, 1

2 in se non *bd* 3 similitudine *Dbd* similitudineq *C* non—peccati *om.*
 VEm1 6 sed propriae uoluntatis (*in mg.* propositi ac uoluptatis) *b* 7 si non]
 siue *b* hinc *R* (*u.s. l.*, *V*) 8 re*fectio *R* lassitudines *Dm2RCm1Em3*
 9 hoc *b* quidam *s.l.* *Vm2E* 10 abfuit *R* abfuit *E* (*b s. l.*, *Cd*) 11 hoc *b*
 12 testante *B* 13 hilarius *B* uerba haec (hic *b*, *in mg.* haec) *bd* 14 spm *V*
 15 immutati *Hil.* 17 quiddixit *Dm2PRVBCEb,d* (dixerit) *ante contra exp.*
 que *E* 21 quasi *Rm1V* quasi obliteras *B* legeret (a *s. e*) *Vm2* ut *om.* *Vm1*
 23 admixta *Dm2Vm1C* amixta *Dm1B* uenerabatur *Cm2bd* *Hil.* 24 inst.
 propr. *bd* *Hil.* 25 quid (*o s. i m2*) *V* fecisse* *V* dixit *bd* non quid]
 numquid *DRVBC*

perfecisset aut sine gratia saluatoris, quem etiam prophetauit, uel
feeisset uel perfecisset. abstinet enim se ab omni re mala etiam
qui habet peccatum quod in se regnare non sinit, cui subrepit
inprobanda cogitatio, quam peruenire ad finem operis non
permittit. sed aliud est non habere peccatum, aliud non oboedire
desideriis eius; aliud est inplere quod praeceptum est: non
concupisces et aliud est per quandam abstinentiae
conatum saltem id agere quod item scriptum est: post
concupiscentias tuas non eas, nihil horum
tamen scire se recte posse sine gratia saluatoris. facere est 10
ergo iustitiam in uero dei cultu cum interno concupiscentiae malo
interna conflietatione pugnare, perficere autem omnino aduersarium
non habere. nam qui pugnat et adhue perielitatur, et aliquando
percutitur, etiamsi non sternitur; qui autem non habet aduersarium,
plena pace laetatur. et ipse esse sine peccato uerissime dicitur, in 15
quo nullum habitat peccatum. non qui per abstinentiam mali
operis dicit: iam non ego operor illud, sed id quod
in me habitat peccatum.

73. Nam et ipse Iob de peccatis suis non taceat et utique huic
amico nostro merito placeat humilitatem nullo modo in falsitatibus 20
parte ponendam; unde id quod Iob confitetur, quia uerax dei
cultor est, procul dubio ueraciter confitetur. et ipse Hilarius, cum
locum psalmi exponeret, ubi scriptum est: 's preuisti omnes
discendentes a iustificationibus tuis', ait: si
enim peccatores deus sperneret, omnes utique 25
sperneret, quia sine peccato nemo est. sed
spernit discendentes a se, quos apostatas uocat.
uidetis quemadmodum non dixerit, quia sine peccato nemo

3. 5 cf. Rom. 6, 12   6 Ex. 20, 17   8 Eccli. 18, 30   17 Rom. 7, 20
20 cf. pag. 261, 12   21 cf. Iob 1, 1   23 Ps. 118, 118   24 si—uocat] cf. Hilarii
Tract. in ps. CXVIII 15, 10 (CSEL XXII 493, 4)   27 cf. Iob 34, 18

1 aut] ut VE   2 abstinet*V   3 abet RmI   6 peccatum DmI   8 saltim
DRBCEp.c.   9 orum RmIB   10 se] si RmIB   12 conflietione B   purgare B
14 ettam ex etiam V   si om.V   15 esse om.b   16 non] n**D nam BEmI
non (ū s. o) quid (d s. l.) R   quid E   20 uestro bd   21 ueras V (u s. a m2),
x s. s E   22 cultor ē m2 ex cultorem L   illarius R hylarius B   24 discen-
dentes V   iudiciis (in mg. iustificationibus) b   25 deus peccatores bd   26 est]
sit Hil.   27 apostata VmI   uocat (scil. deus)] uocant bd Hil.

fuerit, tamquam de praeteritis loquens, sed quod sine peccato nemo sit. unde quidem, ut dixi, non contendō; quisquis enim non cedit Iohanni apostolo, qui nec ipse ait: si dixerimus quia peccatum ‘non habuimus’, sed non habemus, episcopo Hilario quomodo cessurus est? pro gratia Christi elamo, sine qua nemo iustificatur, tamquam sufficiente naturae libero arbitrio. immo ipse pro ea elamat; ei cedatur dicenti: sine me nihil potestis facere.

LXIII. 74. Sanctus autem Ambrosius reuera in eo loco, quem iste commemorat, illis resistit qui dicunt hominem non esse posse sine peccato in hac uita. ut enim ea diceret, accepit occasionem de Zacharia et Elisabeth, quod in euangelio commemorati sunt ambulasse in omnibus iustificationibus legis sine querella. numquid tamen negat gratia dei fieri per Iesum Christum dominum nostrum? ex qua fide etiam ante eius passionem iustos uixisse non dubium est, qui praestat spiritum sanctum, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, qua una iusti sunt quicumque sunt iusti. quem spiritum memoratus episcopus etiam precibus impetrandum ammonet — ita illi uoluntas diuinitus non adiuta non sufficit —, ubi in ymno suo dieit:

u o t i s q u e p r a e s t a t s e d u l i s
s a n c t u m m e r e r i s p i r i t u m .

75. Commemorabo et ego de hoc ipso opere sancti Ambrosii aliquid, ex quo iste commemorauit quod commemorandum putauit: ‘u i s u m e s t’, inquit, ‘m i h i’. p o t e s t n o n s o l i u i s u m e s s e, q u o d u i s u m s i b i e s s e d e c l a r a t. n o n e n i m u o l u n t a t e t a n t u m h u m a n a u i s u m e s t, s e d

3 I Joh. 1, 8   7 Joh. 15, 5   9 cf. Ambros. Exp. evang. sec. Luc. I 17 (CSEL XXXII p. IV 21, 10—13)   12 cf. Luc. 1, 6   21 cf. Ambros. Hymn. III 7—8 (XVI 1473 M)   25 Luc. 1, 3   uisum—gratia est] cf. Ambros. Exp. evang. sec. Luc. I 10 (CSEL XXXII p. IV 17, 7—16) et August. De dono perseu. 19, 49 (XLV 1024 M)

3 qui] quia (a s. l. m2) P   4 habemus (u i s. e m1) E habuimus (u in ras., i s.l.) C   elario (i s. e) E helario B   6 libere LB   10 non om. Vm1B   11 hac om. Rm1 de zacharia (e in ras., z s. eras. litt.) R   12 helisabeth VEb   13 quæ-
re] la D quaere] la V querela B querela Rm2CEm2   16 sanctum] add. qui datus est nobis s.l. Dm2RCE, exp. Vm2   17 iusti sunt bd   18 admonet Dm2Rbd
20 hymno PVE   22 mereri (ri s.l.m2) R   24 commemorabit Dm1B
putauit] C   25 non soli] noli V   27 humana (a fin. ex ii) V

sicut placuit ei, 'qui in me', inquit, 'loquitur Christus', qui ut id quod bonum est nobis quoque bonum uideri possit operatur; quem enim miseratur et uocat. et ideo qui Christum sequitur potest interrogatus cur esse uoluerit. Christianus respondere: uisum est mihi. quod cum dicit, non negat deo uisum; 'a deo' enim 'praeparatur uoluntas hominum'. ut enim deus honorificetur a sancto, dei gratia est. ecce quid iste sapiat, si uerbis Ambrosii delectatur, quod a 10 deo praeparatur uoluntas hominum, et nulla uel non magna quaestio est, quis uel quando perficiatur, dum tamen sine Christi gratia id ipsum fieri posse minime dubitetur. deinde quantum erat, ut adtenderet iste unum uersum de Ambrosii uerbis quae posuit! cum enim ille dixisset: nam cum ecclesia ex gentibus, 15 hoc est ex peccatoribus, congregata sit, quomodo ex maculatis immaculata potest esse, nisi primo per Christi gratiam abluta delicto sit, deinde quod per qualitatem non peccandi abstineat a delictis? ille addidit, quod iste appetet 20 cur addere noluerit. ait namque ille: nec ab initio immaculata — humanae enim hoc impossibile naturae —, sed per dei gratiam et qualitatem sui, quia iam non peccat, fit ut immaculata uideatur. haec uerba iste cur non addiderit quis non intellegat? 25 hoc agitur utique nunc in hoc saeculo, ut ad istam, quam omnes sancti cupiunt, immaculatissimam puritatem ecclesia sancta perueniat, quae in futuro saeculo neque aliquo malorum hominum sibi permixta neque aliqua in se lege peccati resistente legi mentis ducat

1 II Cor. 13, 3   7 cf. Prou. 8, 35   15 nam cum — immaculata uideatur] cf. Ambr. Exp. eu. sec. Luc. I 17 (CSEL XXXII p. IV 21, 17—22, 1)
29 cf. Rom. 7, 23

2 xps (in mg. m2 l sps) R sps V spu (in mg. m2 sps) E   3 qui enim miseretur (in mg. quē enī miseratur) b   6 quod (in mg. m2 l qui) R quo Vm1 qui Em1   7 dicitur R dm uisum B   10 si om. VEm1   12 gratia Christi bd   13 id (in mg. m2 l haud) R id ex ait V, ex hait E   18 Christi] dei Ambros.   gratiam] add. quod d Ambros.   a delicto Ambros.   21 ab om. V 22 immaculatę L   26 nunc] non C   28 maiorum Em1   29 permixto* (o in ras.) V, o ex um E   resistentem E

mundissimam uitam in aeternitate diuina. tamen adtendat iste quid secundum scripturas Ambrosius episcopus dixerit: nec ab initio inmaculata; humanae enim hoc impossibile naturae. utique enim 'ab initio' dieit, quo ex Adam 5 nascimur. nam et ipse Adam immaculatus procul dubio factus est; sed in eis, qui sunt natura filii irae duecentes ex illo quod uitiatum est in illo, ab initio esse immaculatos humanae naturae impossibile definiuit.

LXIV. 76. 'Item Iohannes Constantinopolitanus episcopus', 10 cuius posuit sententiam, 'dicit peccatum non esse substantiam, sed actum malignum'. quis hoc negat? 'et quia non est naturale, ideo contra illud legem datam, et quod de arbitrii libertate descendit'. etiam hoc quis negat? sed non id agitur de humana natura quae in hac uita est; sed agitur de gratia dei, qua sanatur per medicum 15 Christum, quo non indigeret, si sana esset, quae ab isto tamquam sana uel tamquam sibi sufficiente uoluntatis arbitrio posse non preeare defenditur.

77. Quis item Christianus ignorat, quod beatissimum Xystum Romanae ecclesiae episcopum et domini martyrem dixisse com- 20 memorat, 'quia libertatem arbitrii sui permisit hominibus deus, ut pure et sine peccato uiuentes similes fiant deo'? sed ad ipsum arbitrium pertinet uocantem audire et credere et ab eo in quem credit non preeandi adiutorium postulare. nam utique cum dicit 'similes fiant deo', per caritatem dei futuri sunt similes deo, quae 25 diffusa est in cordibus nostris non naturae possibilitate nec libero arbitrio quod est in nobis, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. et quod dicit idem martyr: templum sanctum est deo mens pura et altare optimum est ei eorum

2 cf. Exp. euang. sec. Luc. 117 6 cf. Eph. 2, 3 9 Pelagius ex Ioh. Constant. quodam tract., cf. Hieron. Epist. 133, 3 (XXII 1551 M) 20 Pelagius ex Xysti episcopi tract. (cf. etiam August. Retract.) 24 cf. Rom. 5, 5 27 Xysti episc. tract.

2 dixerit] scripserit b 3 post inposs. add. s.l. ē Vm2 7 in s.l. Rm1
 9 episcopus om. V, s.l. E 11 maligna Vm1 Em1 12 arbitrii (i fin. m2 ex o) R
 13 non id] nunc d de—agitur om. VEm1 14 in hac uita] uitata d sed agitur]
 agitur et d 16 sibi s.l. Vm2 possit LDm1PEm1 posse (e in ras.) V possi B
 18 V in mg.m2 adnotat: Hoc in libro retractionū corrigit, qm̄ hęc n̄ xistus
 martyr xysti (sic pro xpī) sed quidā philosophus dixit Vide LXVIII capl xistum
 LDRBC sextum b 22 quam V 23 adiutoriū (ū s. o) R 26 scm s.l. Vm2
 27 martyrem P sanctum om. RC ē s.l.D

mundum et sine peccato, quis nescit ad istam perfectionem perducendum eorū mundū, dum interior homo renatur de die in diem, non tamen sine gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum? item quod ait ipse: *uir castus et sine peccato potestatem accepit a deo esse filius dei*, utique ammonuit, ne cum quisque factus fuerit ita castus et sine peccato — quod ubi et quando in eo perficiatur nonnulla quaestio est, sed inter pios bene quaeritur, inter quos tamen constat fieri posse et sine mediatore dei et hominum homine Christo Iesu fieri non posse —, tamen, ut dicere coeperam, prudenter Xystus amonuit, ne cum fuerit quisque talis factus et per hoc recte inter dei filios deputatus, putetur ipsius fuisse potestatis, quam per gratiam accepit a deo, cum eam non haberet in natura iam uitiata atque depravata, sicut in euangelio legitur: *quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri*; quod utique non erant per naturam nec omnino essent, nisi eum recipiendo accepissent per eius gratiam huiusmodi potestatem. haec est potestas, quam sibi vindicat fortitudo caritatis, quae non est in nobis nisi per spiritum sanctum qui datus est nobis.

LXV. 78. Quid etiam presbyter uenerabilis Hieronymus dixit 20 in his, quae illum dixisse commemorat, cum exponeret quod scriptum est: *beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt?* quos non arguit conscientia ulla peccati et adiecit: *mundus mundo corde conspicitur, templum dei non potest esse pollutum.* 25 hoc utique agitur in nobis conando, laborando, orando, impetrando, ut ad illam perfectionem, in qua possimus deum mundo corde conspicere, eius gratia perducamur per Iesum Christum dominum nostrum. item quod ait a memorato dictum esse presbytero:

2 cf. II Cor. 4, 16 4 Xysti episc. tract. 9 cf. I Tim. 2, 5 14 Ioh. 1, 12
22 Matth. 5, 8 24 cf. Hieronymi Comment. in euang. Matthaei I 5, 8
(XXVI 34 M)

2 dum <i>om. LPVB</i>	8 bone <i>b</i>	constet <i>LDmIPB</i>	10 xistus <i>LDPC</i>
sixtus <i>b</i>	12 filios dei <i>bd</i>	deputans <i>B</i>	13 ea <i>R</i>
15 recoeperunt <i>C</i>	18 uidicat <i>LmI</i> uēdicat <i>b</i>	20 Quid etiam] Quod uero <i>bd</i>	
presbiter <i>LDB</i> praesbiter <i>PCE</i> prbt <i>R</i>	hieronimus <i>codd.</i>	21 hisque <i>LB</i>	
22 mundi corde <i>P</i>	25 pullutum <i>B</i> polutum <i>EmI</i>	27 conspicere mundo	
corde <i>b</i>	28 eus <i>RmI</i>	iesum s.l. <i>Vm2EmI</i>	29 praesbitero <i>LVE</i> pres-
			bitero <i>DC</i> praesbytero <i>P</i>

liberi arbitrii nos condidit deus, nec ad uirtutem nec ad uitia necessitate trahimur: alioquin ubi necessitas, nec corona est, quis non agnoscet, quis non toto corde suscipiat, quis aliter conditam 5 humanam neget esse naturam? sed in reete faciendo ideo nullum est uinculum necessitatis, quia libertas est caritatis.

LXVI. 79. Redi ergo ad apostolicam sententiam: caritas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. a quo, nisi 10 ab illo qui ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus? quod autem ex uitiis naturae, non ex conditione naturae sit quaedam peccandi necessitas, audiat homo, atque ut eadem necessitas non sit disceat deo dicere: de necessitatibus meis educ me, quia et 15 in huiusmodi oratione certamen est aduersus temptatorem de ipsa contra nos necessitate pugnantem. ac per hoc opitulante gratia per dominum nostrum Iesum Christum et mala necessitas remouebitur et libertas plena tribuetur.

LXVII. 80. Veniamus ad nos. item, inquit, *Augustinus episcopus in libris De libero arbitrio: quaecumque ista causa est uoluntatis, si non potest ei resisti, sine peccato ei ceditur; si autem potest, non ei cedatur, et non peccabitur. an forte fallit incautum? ergo caueat, ne fallatur. an tanta fallacia est, ut caueri omnino non possit? nulla ergo peccata sunt. quis enim peccat in eo quod caueri nullo modo potest? peccatur autem; caueri igitur potest. agnosco, uerba mea sunt; sed etiam ipse dignetur agnoscerre superius cuneta quae dicta*

1 Hieron. Contra Iouin. II 3 (XXIII 299 M) 7 Rom. 5, 5 10 Eph. 4, 8
 14 Ps. 24, 17 17 cf. Rom. 7, 25 19 Pelagius 20 cf. August. De lib. arb.
 III 18, 50 (XXXII 1295 M) 26 cf. August. Retract. I 8, 5 pag. 41 7, 43, 13
 ed. Knoell

5 recto *Dm1B* 6 qua *Rm1* caritas *Vb* critas *Em1* 11 dedit do•na
 (dit s.l.) *R* 13 edem *Vm1Em1* 15 et aduersus *E* temptatorem *P* 16 necessite *B*
 opilante *Em1* 17 per l. Chr. d. n. *bd* 19 et ad nos *b* agustinus *PRm1VBE*
 22 nou. *om.B* 23 peccatur *Vm1E* 25 possit] add. si ita est *bd et Aug. delib. arb.*
 ergo *om. Aug. de lib. arb.* 27 peccatur—potest *om.Vm1* peccator *Rm1B*

sunt. de gratia quippe dei agitur, quae nobis per mediatorem medicina opitulatur, non de impossibilitate iustitiae. potest ergo ei causae, quaecumque illa est, resisti, potest plane. nam in hoc adiutorium postulamus dicentes: ne nos inferas temptationem; quod adiutorium non poseceremus, si resisti nullo modo posse crederemus. potest peccatum caueri, sed opitulante illo, qui non potest falli. nam et hoc ipsum ad cauendum peccatum pertinet, si ueraciter dicimus: dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. duobus enim modis etiam in corpore 10 caueretur morbi malum: et ut non accidat et ut, si acciderit, cito sanetur. ut non accidat, caueamus diendo: ne nos inferas temptationem; ut cito sanetur, caueamus dicendo: dimitte nobis debita nostra. siue ergo immineat siue insit, caueri igitur potest.

81. Sed ut non tantum illi, uerun etiam his, qui eosdem libros meos, quos iste legit, De libero arbitrio non legerunt atque illis non lectis hunc forsitan legunt, de hae re sententia mea satis appareat, ex ipsis libris commemorare me oportet, quod iste si sentiret atque in suis litteris poneret nulla inter nos de hae re contro- 20 uersia remaneret. continuo quippe post uerba mea, quae iste commemorauit, quod occurere poterat ipse subiecti et, quantum potui, pertractauit dicens: et tamen etiam per ignorantiam facta quaedam inprobantur et corrigenda iudicantur, sicut in diuinis auctoritatibus 25 legimus. atque hinc adhibitis exemplis etiam de infirmitate locutus sum dicens: sunt etiam necessitate facta inprobanda, ubi uult homo recte facere et non potest. nam unde sunt illae voces: 'non

4 Matth. 6, 13   8 Matth. 6, 12   15. 23. 27 cf. Retract. I 8, 5 pag. 43, 15.
44, 2 ed. Kn.   23 cf. August. De lib. arb. III 18, 51 (XXXII 1295 M)   27 ibid.
III 18, 51   29 Rom. 7, 15

1 agit E   2 possibilite V   5 temptationem P   ante non add.s.l.m²
si R, quod Veras., E exp.   si s.l.Vm²Em¹,eras.R   6 cauere b   12 ne-
dicendo om.B   13 temptationem P   15 igitur om.d   17 libro L   18 ac E
21 commemora**uit R   22 *occurre R occurs B   24 inprobantur V
inprobantur (o s. a m¹) E   25 auctoribus C   26 adhibetis Pm¹   27 loquutus
Ldm¹P   28 recte (e fin. ex a) P   29 ille LBC

enim quod uolo facio bonum, sed quod odio malum, hoc ag o^t? atque aliis in hac sententia commemoratis testimoniiis diuinorum eloquiorum: sed haec, inquam, omnia hominum sunt uoces ex illa mortis damnatione uenientium. nam si non est ista poena hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt. deinde paulo post: relinquitur ergo, inquam, ut haec poena iusta de damnatione hominis ueniat. nec mirandum est quod uel ignorando non 10 habet arbitrium liberum uoluntatis ad eligendum quid recte faciat uel resistente carnali consuetudine, quae violentia mortalis successionis quodam modo naturaliter inoleuit, uideat quid recte faciendum sit et 15 uelit nec possit inplere. illa est enim peccati poena iustissima, ut amittat quisque quod bene uti noluit, cum sine ulla posset difficultate, si uellet. id est autem, ut qui sciens recte non facit, amittat seire quid rectum sit, et qui recte facere cum posset noluit, amittat posse cum uelit. nam sunt reuera omnia peccanti animae duo ista poenalia, ignorantia et difficultas. ex ignorantia de honestat error, ex difficultate cruciatus 20 affigit. sed approbare falsa pro ueris, ut erret inuitus, et resistente atque torquentे dolore carnalis uinculi non posse alibidinous operibus temperare non est natura instituti hominis, sed poena damnavi. cum 25 autem de libera uoluntate recte faciendo loquimur, de illa scilicet, in qua homo factus

3. 7 cf. August. De lib. arb. III 18, 51. 52 et Retract. I 8, 5 pag. 44, 9. 45, 8. 10

1 enim om. *Retract.* 2 hanc sententiam d 4 hominum (h s. l. m1) D
nuces om. *Auj. de lib. arb. et Retract.* 5 uenientiū dampnationē B (ni s. l. m1) R 10 lib. arb. bd 11 quod V 12 violentiam P 13 quo*dam V
14 quid (d s. l. m1) D 15 peccata (i s. fin. a) V 16 q io *R 17 uti (i s. l.) VE
18 idē* PD 19 faciat VE 20 quid E rectum Rm1b com Rm1
22 peccanti (n s. l., i ex o) R 26 erret (et in ras. m2) R 30 recta *Retract.*

est, loquimur. hinc iam hominibus de ipsius ignorantiae difficultatisque in prolem primi hominis traiectis uitiis atque transfusis uelut iustum querellam deponentibus ita responsum est: quibus breuiter, inquam, respondetur, ut quiescant et aduersus deum murmurare desinant. 5 recte enim fortasse quererentur, si erroris et libidinis nullus hominum uictor existeret; cum uero ubique sit praesens, qui multis modis per creaturam sibi domino seruientem auersum uocet, doceat credentem, consoletur 10 sperantem, diligentem adhortetur, conantem adiuuet, exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpam quod inuitus ignoras, sed quod neglegis quaerere quod ignoras; neque illud quod uulnerata membra non colligis, 15 sed quod uolentem sanare contemnis. ita et exhortatus sum, quantum potui, ad recte uinendum et gratiam dei non euacuaui, sine qua natura humana iam contenebrata atque uitiata inluminari non potest et sanari. de qua re cun istis tota uertitur quaestio, ne gratiam dei, quae est in Christo Iesu domino 20 nostro, peruersa naturae defensione frustremus. de qua natura item paulo post dixi: etiam ipsam naturam aliter dicimus, cum proprio loquimur naturam hominis in qua primum in suo genere inculpabilis factus est, aliter istam, in qua ex illius 25 damnati poena et ignari et carni subditu nascimur. iuxta quem modum dicit apostolus: 'fuimus enim et nos naturaliter filii irae sicut et ceteri'.

4 quibus breuiter—sanare contemnis] cf. Aug. De lib. arb. III 18, 53 (XXXII 1296 M) 22 etiam—ceteri] cf. Aug. De lib. arb. III 18, 54 (XXXII 1296. 1297 M) 28 Eph. 2, 3

2 traiectis (s in ras.) V   uiciis (ciis in ras.) VE uitiis (in mg. m2 fuiimus) R intus b   3 querelam Pm2 Rm2 VC quaerellam DmIV   6 quae-
rerentur PV quererentur (alt. re s.l.m2) R   7 exsisteret DP   11 adhortetur L
adhortetur V   16 et s.l. Dm1, exp. V   exortatus LVE   20 questione
(om. ne) LB   xpo (o ex u) V

LXVIII. 82. Si ergo uolumus ‘animos ad reete uiuendum frigidos et pigros christianis exhortationibus excitare et accendere’, primitus exhortemur ad fidem, qua Christiani fiant et eius nomini subiantur, sine quo salui esse non possunt. si autem iam Christiani sunt et recte uiuere neglegunt, uerberentur terroribus et praemiorum laudibus erigantur, ita sane, ut non solum ad bonas actiones, uerum etiam ad pias orationes eos exhortari meminerimus atque hae instruere sanitatem doctrinac, ut et illine gratias agant, cum instituerint bene uiuere, quod aliquid sine difficultate fecerint, et ubi difficultatem aliquam sentiunt, fidelissimis et persenerantissimis precibus et misericordiae promitis operibus facilitatem a domino impetrare persistant. sic autem proficientes ubi et quando plenissima iustitia perficiantur non nimis euro; ubicumque autem et quandocumque perfecti fuerint, non nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum perfici posse confirmo. sane quando liquido cognouerint nullum peccatum se habere, non se dicent non habere peccatum. ne ueritas in eis non sit, sicut in eis ueritas non est, qui cum habeant non habere se dicunt?

LXIX. 83. Valde autem ‘bona sunt praecepta’, si legitime his utamur. eo quippe ipso quo firmissime ereditur ‘deum iustum et bonum impossibilia non potuisse praecipere’, hinc ammonemur et in facilibus quid agamus et in difficilibus quid petamus. omnia quippe fiunt facilia caritati, cui uni Christi sarcina leuis est aut ea una est sarcina ipsa quae leuis est. secundum hoc dictum est: et praecepta eius grauia non sunt, ut cui grauia sunt, consideret non potuisse diuinitus dici: grauia non sunt, nisi quia potest esse cordis affectus cui grauia non sunt, et petat quo destituitur, ut inpleat quod iubetur. et quod dicitur

1 Pelagius	14 cf. Rom. 7, 25	16 cf. I Joh. 1, 8	19 Pelagius
cf. I Tim. 1, 8	23 cf. Matth. 11, 30	25 I Joh. 5, 3	

2 exhortationibus LVE	3 exhortemur PmIVE	finem EmI	quam E
nomine V	8 illic Rm2VCm1EmI	instituerint (<i>in mg. m2 I instruerint</i>) R	
10 perseverentissimis D(a s. fin. e), B	11 promptis RC prūtis Dm1B	13 perficiatur LDm1PVm1BEmI	non minus (<i>in mg. m2 I n</i>
nimis) R	15 sane (a <i>in i mut.</i>) D	aliquido P	<i>n</i> dicant
20 utimur B	eo] Ego B	16 pr. se* R	
26 potuisse* V	28 quo] quod V quod C	Dm2RVm1BCEd	non ante habere om. D (<i>spatio 3 litt. uacuo relieto</i>), RVBCED
		21 impossibili* (e s. fin. i) V	23 aut] et <i>in ras.V</i>

ad Israhel in Deuteronomio, si pie, si sanete, si spiritualiter intellegatur, hoc idem significat, quia utique, cum hoc testimonium commemorasset apostolus: prope est uerbum in ore tuo et in corde tuo — quod hic habet ‘in manibus tuis’; in corde sunt enim spiritales manus — hoc est, inquit, uerbum 5 fidei quod praedicamus. conuersus ergo quisque, sicut ibi praecipitur, ad dominum deum suum ex toto corde suo et ex tota anima sua mandatum dei non habebit graue. quomodo est enim graue, cum sit dilectionis mandatum? aut enim quisque non diligit, et ideo graue est, aut diligit, et graue esse non potest. diligit 10 autem, si, quod illie ammonetur Israhel, conuersus fuerit ad dominum deum suum ex toto corde suo et ex tota anima sua. mandatum, inquit, nouum do uobis, ut uos in uicem diligatis, et: qui diligit proximum, legem in pleuit, et: plenitudo legis caritas. secundum hoc et illud dictum 15 est: si ambularent semitas bonas, inuenissent utique semitas iustitiae leues. quomodo ergo dicitur: propter uerba labiorum tuorum ego custodiui uias duras, nisi quia utrumque uerum est? 20 durae sunt timori, leues amori.

LXX. 84. Caritas ergo inchoata inchoata iustitia est; caritas prouecta prouecta iustitia est; caritas magna magna iustitia est; caritas perfecta perfecta iustitia est, sed caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, quae tune maxima est in hae uita, quando pro illa ipsa 25 contemnitur uita. sed miror si non habet quo crescat, cum de mortali excesserit uita. ubicumque autem et quandocumque ita plena sit, ut ei non sit quod adiciatur, non tamen diffunditur in

3 Dent. 30, 14. Rom. 10, 8   4 quod (= test. Deut.) — tuis] cf. Quaest. de Deut. LIV (CSEL XXVIII 414)   5 Rom. 10, 8   6 cf. Deut. 30, 2   12 Ioh. 13, 34   14 Rom. 13, 8. 10   16 Prou. 2, 20   18 Ps. 16, 4   23 I Tim. 1, 5   25 cf. Ioh. 15, 13

1 isrl DR israel VBCE   deutero nomio B   si fin. om. V   2 signf V
 3 prope te Pbd   5 enim sunt bd   7 sicut (si in ras.) R   suum om. VE
 8 habeat (in mg. al. habebit) b graue R   10 potest (test in ras.) V   11 ammonemur
 LDm1P   14 implebit R (b in u corr.), E   20 uoce durae inc. c. 70 in b   durae]
 nature R   timore Rm1   21 ergo] autem RVCE, in mg. m2 ergo V   incoata
 (alt. loco) s. l. Vm2Em2   27 ubicuque (eū s. l. m2) VE

cordibus nostris uel naturae uel uoluntatis opibus quae sunt in nobis,
sed per spiritum sanctum qui datus est nobis, qui et infirmitati
nostrae opitulatur et sanitati cooperatur. ipsa est enim gratia
dei per Iesum Christum dominum nostrum, cui est cum patre et
5 spiritu sancto aeternitas, bonitas in saecula saeculorum. amen.

1 cf. Rom. 5, 5   3 cf. Rom. 7, 25

1 operibus b   2 per s. l. RmI   est om. V   infirmitati (i fin. ex e) R
3 opitalantur V   5 Explicit LDPRBCE EXPLICIT DE NATVRA ET
GRATIA V

AVGVSTINI RETRACTATIONVM LIB. II CAP. LXVIII (XLII)
(PAG. 180, 1 ED. KNOELL).

DE NATVRA ET GRATIA LIBER VNVS.

1. Venit etiam tune in manus meas quidam liber Pelagi ubi hominis naturam contra dei gratiam, qua iustificatur inpius et ⁵ qua Christiani sumus, quanta potuit argumentatione defendit. librum ergo, quo huic respondi defendens gratiam non contra naturam, sed per quam natura liberatur et regitur, De natura et gratia nuncupauit. in quo uerba quaedam, quae uelut Xysti Romani episcopi et martyris Pelagius posuit, ita defendi, tam- ¹⁰ quam re uera eiusdem Xysti essent — id enim putaueram —, sed postea legi Sexti philosophi esse, non Xysti Christiani.

2. Hic liber sic incipit: *Librum, quem missis.*

5 Rom. 4, 5   9 De nat. et gr. 64, 77   Hieron. ep. 133, 3. in Hier. c. 22.
in Ezech. c. 18

IV.

DE NATVRA ET ORIGINE ANIMAE LIBRI QUATTVOR.

C O D I C E S :

I. Codices libros quattuor continentibus :

- A = codex Parisinus (Sangermanensis) 12207 saec. IX.
B = codex Valentinianus 162 (154) saec. IX—X.
C = codex Valentinianus 163 (155) saec. X.
D = codex Treuericus 149 saec. X.
E = codex Monacensis 13061 saec. XII.

II. Codices libros I et II continentibus :

- F = codex Parisinus (Corbeiensis) 12208 saec. XI.
G = codex Metensis 226 saec. X—XI.

III. Codices libros III et IV continentibus :

- H = codex Parisinus 13369 saec. IX.
I = codex Treuericus 160 saec. IX.
T = codex Trecensis 1085 saec. XI.

IV. Codex librum I continens :

- M = codex Monacensis 15826 saec. IX.
b = editio Amerbachiana.
d = editio Benedictinorum a S. Mauro 1690.
Eug. = Eugippii Excerpta ex operibus s. Augustini
p. 625, 7—629, 19 ed. P. Knoell (CSEL VIII).

LIBER PRIMVS. AD RENATVM.

I. 1. Sinceritatem tuam erga nos, Renate frater carissime, et fraternalm beniuolentiam ac mutuae dilectionis affectum probatum quidem et antea tenebamus, uerum nunc probatiorem nobis amica diligentia demonstrasti, quod mihi duos libros eius quidem hominis, quem penitus ignorabam, nec tamen ideo contempnendi, Vincentii Victoris — sic enim praenotatum ibi nomen eius inueni — proxime praeterita aestate misisti, quamuis mihi eo quod absens fuisse in autumni fine sint redditi. quoniam modo enim tu carissimus meus posses uel deberes in meam non perferre notitiam, cum in manus tuas uenissent cuiuslibet hominis qualescumque litterae licet ad alium seribentis, ubi tamen nomen commemoraretur et legeretur meum, ita ut contradiceretur uerbis meis quae in quibusdam opuseulis edidisse? hoc itaque fecisti, quod sincerissimus et dilectissimus amicus meus facere debuisti.

AVRELII AVGSTINI EPI DE NATVRA ET ORIGINE ANIMAE
AD RENATVM AMICVM LIB I A AVRELII AGVSTINI EPI DE NA-
TVRA ET ORIGINE ANIMAE. AD RENATVM LIBER I AD PETRVM
PRBM EPISTOLA I AD VINCENTIVM VICTORE LIBRI DVO B
EXPLICIT LIBER DE ANIME QVANTITATE AVRELII AGVSTINI
EPISCOPI DE NATVRA ET ORIGINE ANIME AD RENATVM LIB
PRIMVS AD PETRV PRESBITERV M EPISTOLA AD VINCENTIV
VICTOREM LIB II C EIVSDEM INCIPIT AD RENATVM D EXPLI-
CIT EPLA SCDA AD OPTATV DE NATVRA ET ORIGINE ANIME
SCI AVG INCIPIT EIVSDE AD RENATVM DE EADEM RE E
Incipit liber sci augustini ad renatum de natura et origine animae F aurelii
augustini epi de natura et origine animæ ad ienatum liber primus incipit G
Explicit soliloquiorum lib II do gratias finit am. Ad renatū lib de origine
animæ incip̄t augustini epi M 3 fraterna M benevolentiam E
affectum M 5 eius quidem] eiusdem M 7 uicentii C uincencti E
8 proxima EG 11 non] uel A 12 qualiscumque M latere Mml
ad ex ab E ibi ABCG tā M 15 fecisti om. G sinceri simus C

II. 2. Sed hinc angor paululum, quod adhuc tuae sanctitati minus quam uellem cognitus sum, quando quidem putasti me sic accepturum, quasi tu mihi iniuriam feceris notum faciendo quod alius fecit. quantum autem hoc absit ab animo meo, uide, ut ne ab illo quidem me passum iniuriam conquerar. cum 5 enim aliter quaedam quam ego saperet, numquidnam debuit reticere? unde mihi gratum esse debet, quod ita non tacuit, ut id etiam legere possimus. debuisse quis dixerit eum scribere potius ad me quam ad alterum de me; sed quod mihi esset ignotus, non est ausus se mihi ingerere in meorum refutatione dictorum. 10 nec consulendum me putauit, ubi sibi uidetur minime dubitandam, sed plane cognitam et certam tenere sententiam. obtemperauit autem amico suo, a quo se, ut scriberet, dicit esse compulsum. et si quid inter disputandum, quod in meam contumeliam redundaret, expressit, non eum conuiciantis uoluntate crediderim, 15 sed diuersa sentientis necessitate fecisse. ubi enim mihi animus erga me hominis ignotus est et incertus, melius arbitror meliora sentire quam inexplorata culpare. fortassis enim amore mei fecit sciens ad me peruenire posse quod scripsit, dum in eis rebus errare me non uult, in quibus se potius errare non putat. et 20 ideo debeo etiam eius habere gratam beniuolentiam, cuius me necesse est inprobare sententiam. ac per hoc in eis quae non recte sapit adhuc leniter corrigendus mihi uidetur, non aspere detestandus, praesertim quia, sicut audio, nuper catholicus factus est, quod ei gratulandum est. caruit enim Donatistarum 25 uel potius Rogatistarum diuisione et errore, quo antea tenebatur, si tamen catholicam ueritatem sicut oportet intellegat, ut uere de illius conuersione gaudeamus.

2 sim A   3 quesi A   5 nec b   conquerar] coequaret A coaequaret BF1G coequarer C   6 aliter] utiliter ABCF, b in mg.   quaedam om. E ergo C   nūquā ABCFG   7 retinere M   tacui BGM   8 deberes quidem tu (tu om. A) tantum scribere ABFG deberes tu quidem tantum scribere C deberet bd 9 alt. ad om. E de] add. ille b 11 dubitandum ABCFbd 13 scribere C 15 enī*ciantis M 17 incertis A me incertus M 18 i. exēplorata C enim om. Bm1G amorem ei BC 19 scientes C possit B 20 me non] nemo M 21 menes see C 24 odio E 25 gratulandus C 26 rogatistarunt A rogar istarū Fm1 detinebatur E

III. 3. Habet enim eloquium, quo possit explicare quae sentit. unde cum illo agendum est eique optandum, ut recta sentiat, ne faciat esse delectabilia quae sunt imutilia et quae diserta dixerit uera dixisse uideatur; quamuis et in ipso eloquio 5 habeat multa emendanda et a nimia exundantia reprimenda, quod in illo tibi quoque ut uiro grani, sicut tua indicant scripta, displicuit. sed hoc uel facile corrigitur uel sine detimento fidei a leuibus mentibus amatur, toleratur a grauibus; habemus enim iam quosdam spumeos in sermone, sed in fide sanos. non itaque 10 desperandum est etiam hoc in isto, quamuis sit tolerabile, si permanserit, posse tamen expurgari et temperari atque ad integrum et solidum uel perduci uel reuocari modum, praesertim quia iuuenis esse prohibetur, ut quod minus habet peritia suppleat diligentia et quod eruditas loquacitatis eructat, 15 aetatis maturitas decoquat. illud molestum est et periculosum uel perniciosum, si, cum laudatur eloquentia, persuadeatur insipientia et in pretioso poculo bibatur pestifera potio.

IV. 4. Ut enim iam incipiunt demonstrare, quae praecepue sint in eius disputatione uitanda, 'animam' dicit 'a deo quidem 20 faetam nec dei esse partem sive naturam', quod omnino uerum est. sed cum eam non nult ex nihilo factam fateri et aliam nullam creaturam unde sit facta comuuemorat atque ita illi dat auctorem deum, ut neque ex nullis extantibus, id est ex nihilo, neque ex aliqua re, quae non est quod deus 25 est, sed 'de se ipso eam fecisse' creditur, nescit eo se reuolui, quod declinasse se putat, ut scilicet nihil aliud anima quam dei natura sit ac sic consequenter et de dei natura fiat aliquid

9 cf. Tit. 2, 2   19. 25 Vinc. Victor

2 ei quae C (q. s. quae m1) obtandum ACEG 4 disserta BGE, D ex corr.
deserta C in om. ABCFm1G 5 emendanda Fm1 a nimia] anima CG
animi M animis F (alt. i. s. l., s. s. q. m2) 8 amoueatur M habeamus F
enim om. E 9 spumeo C 10 desperandum C 11 ad om. D 13 quid AC qui BG
qui*F iuuenis] in uenis C habet minus E 14 peritiae F (ae s. l. m2)
15 dequoquat CM est molestum d 16 cum] uero E persuadetur b
17 in om. A poculo A (c exp) 20 natura M 22 data uictorem C 23 ex—neque
in mg. D extantibus CEM 24 ut neque E 25 se s.l. DFm2, om. EM
nescite os ere uolui C se eo G se om. Fm1 resolui E 26 quo B
27 natura om. A sic] si CM de om. G fiet E

ab eodem deo, cui faciendo materia, de qua facit, sit ipse qui facit, ac per hoc et dei sit natura mutabilis et mutata in deterius eiusdem ipsius dei ab eodem ipso deo natura damnatur. quod pro tua fidelis intellegentia quam non sit opinandum et quam sit a corde catholico secludendum longeque fugiendum 5 nides. ita quippe anima uel de flatu facta uel dei flatus factus est ipsa, ut non de ipso sit, sed ab ipso de nihilo creata sit. neque enim sicut homo, quando sufflat, non potest de nihilo flatum facere, sed quem de isto aere dicit, hunc reddit, ita deo putandum est auras aliquas circumfusas iam fuisse, quarum 10 exiguam quandam particulam spirando traheret et respirando refunderet, quando in hominis faciem sufflavit eique illo modo animam fecit. quod et si ita esset, nec sic de ipso, sed de subiacenti re aliqua flabili posset esse quod flauit. sed absit, ut negemus omnipotentem de nihilo flatum uitiae facere potuisse, 15 quo fieret homo in animam uiuam, atque in eas contrudamur angustias, ut uel iam fuisse aliquid, quod ipse non esset, unde flatum faceret, opinemur uel quod mutabile factum uidemus de se ipso eum fecisse credamus. quod enim de ipso est, necesse est ut eiusdem naturae sit, cuius ipse est, ac per hoc etiam 20 inmutabile sit; anima uero, quod omnes fatentur, mutabilis est: non ergo de ipso, quia non est inmutabilis sicut ipse. si autem de nulla alia re facta est, de nihilo facta est procul dubio, sed ab ipso.

V. 5. Quod uero 'eam non spiritum, sed corpus esse' contendit, quid aliud uult efficere quam nos non ex anima et corpore, sed ex duobus uel etiam tribus constare corporibus? cum enim 'spiritu, anima et corpore constare nos' dicit et 'omnia

16 cf. Gen. 2, 7   25. 28 Vinc. Victor

1 faciendo] faciem de C   de qua facit] ad ea que fecit E   2 natura sit E
 motabilis M   muta G   3 ipso—quam om.G   4 operandum C   5 a om.C
 6 de flatu] dei flatu b   7 ipso G   ut] au M   9 de isto aere dicit] aestuare
 duc M (*sigmo transp. add.*)   11 exiguandam B exiguā*dum G   quandam om.BG
 12 refundaret A   illi E   13 facit M   esse M   se ipso E   16 quod C
 eis BC   contrudantur E   18 faceret—factum om. M   opinemur ex
 opinetur E opinetur G   19 se om.E   eum om.ABCFGbd   se ipso A
 23 re alia d   28 sps A spm M   nos] n M

haec tria corpora esse² asserit, profecto ex tribus corporibus nos putat esse compactos. in qua opinione quanta eum sequatur absurditas, illi potius quam tibi demonstrandum puto. uerum iste tolerabilis error est hominis, qui nondum cognouit esse 5 aliquid, quod eum corpus non sit corporis tamen quandam similitudinem gerere possit.

VI. 6. Illud plane quis ferat, quod in secundo libro, cum quaestionem difficillimam soluere conaretur de originali peccato, quatenus ad corpus animamque pertineat, si anima non de pa-10 rentibus trahitur, sed a deo noua insufflatur, hanc ergo tam molestam et tam profundam emitens enodare quaestionem: merito, inquit, per carnem priscam reparat habitudinem, quam uisa fuerat paulisper amisisse per carnem, ut per eam incipiat renasci, per quam meruerat inquinari. eernis nempe hominem 15 ausum suscipere quod uires eius exceedit in tam immane praecipitum decidisse, ut diceret inquinari animam meruisse per carnem, cum dicere nullo modo possit, unde hoc meritum traxerit ante carnem. si enim a carne incipit meritum habere peccati, dicat, si potest, unde ante peccatum suum carne 20 meruerit inquinari. nam hoc meritum, quo in carnem peccatri- eem missa est, ut inquinaretur ex illa, profecto aut ex semet ipsa habuit aut — quod a uero multo amplius abhorret — ex deo. ex carne quippe meritum non potuit habere ante carnem, quo merito inquinanda mitteretur in carnem. si ergo a semet ipsa 25 hoc meritum habuit, quomodo habuit, quae ante carnem nihil mali fecit? si autem hoc meritum ex deo dicitur habuisse, quis hoc audiat, quis ferat, quis dici impune permittat? non enim hoc loeo quaeritur, quid meruerit, ut iudicaretur damnanda post carnem, sed quid meruerit ante carnem ita damnari, ut inqui- 30 nanda mitteretur in carnem. explicet hoc, si potest, qui est ausus dicere inquinari animam meruisse per carnem.

12 Vinc. Victor

2 quanta—potius *Dm1 in mg.* 5 cum *om. M* 7 quod] cū *M* 9 qua-
tinus *EFm2* 11 nitens *Ebd* 12 priscam—carnem *om. G* 13 amisse *M*
14 quē *ABC* 15 susciperat *A* eius *om. E* 16 animam inquinari *E* ama *M*
18 enim] aū *E* 20 meruerat *E* meruit *M* quod *D* carne peccatrice
ABCEFG 21 exemetipsa *M* 22 a *om. ABCGbd* aborret *M* 24 mittetur *B*
si *M* 26 malefecit *ABCfmg* 28 quod *G* 29 pr. carne *M* inquinandā *Dm1M*

VII. 7. Item alio loco, cum eandem, qua se ipse implicuerat, uelut explicandam proponeret quaestionem, tamquam ex persona aduersariorum ait: *eur, inquiunt, deus animam tam iniusta animaduersione multauit, ut in corpus eam peccati relegare uoluerit, cum consortio carnis peccatrix esse incipit, quae peccatrix esse non potuit?* in huius quaestions tamquam scopuloso gurgite debuit utique eauere naufragium nec eo se committere, unde se non erueret transeundo, sed forte redeundo, id est paenitendo. nam de praescientia dei se nititur liberare, sed frustra. praescientia quippe dei eos quos sanaturus est peccatores praenoscit, 10 non facit. nam si eas animas liberat a peccato, quas innocentes et mundas implicuit ipse peccato, uulnus sanat quod intulit nobis, non quod inuenit in nobis. auertat autem deus et omnino absit, ut dicamus, quando lauacro regenerationis deus mundat animas paruulorum, tunc eum mala sua corrigere, quae illis 15 ipse fecit, cum eas nullum habentes peccatum peccatrii carni, cuius originali peccato contaminarentur, ammiscauit. quas tamen iste accusans dieit inquinari meruisse per carnem nec potest dicere, unde tantum mali mernerint ante carnem.

VIII. 8. Hanc ergo quaestionem frustra se putans de praescientia dei posse dissoluere adhuc sese inuoluit et dicit: *anima si peccatrix esse meruit, quae peccatrix esse non potuit, tamen neque in peccato remansit, quia in Christo praefigurata in peccato esse non debuit, sicut esse non potuit.* quid est quod dicit 'peccatrix esse non potuit' uel 'in peccato esse non potuit' nisi, 25 credo, si non ueniret in carnem? neque enim potuit originali peccato esse peccatrix aut quoquo modo in originali peccato esse nisi per carnem, si de parente non trahitur. uidemus ergo

3 Vinc. Victor 14 cf. Eph. 5, 26. Tit. 3, 5 21 Vinc. Victor

1 eadem M implicuerit F 3 ait] aut ABCFG quur (*saepius*) ABCM
 4 eam om. E peccatis M religare codd. *praet.* D 5 incepit D 6 scopuloso
AFm1 scopolosa C 7 fin. se om. D 8 eruet ABCFGb 9 praesentia M
 se nititur] sentitur BCDEFm1GM 10 quipe A 11 quasi innocentes M
 12 ipse] esse E peccati A (i rad. litt. o), i in ras. F 15 corrigere post illis pon. G
 16 habentē M peccatū F (ū ex orū mI) carniç C carni*G 17 peccatu Mm1
 amiscuit C adm. E 18 ipse C 19 malum b meruerit M meruerant F
 20 questione M 21 se ABCEFGbd 23 praefiguratām C peccati G 24 init. non
 om. M potuerit F 26 carne M potuit] add.s.l.m2 aliter F 27 qnomodo ACFM

eam per gratiam liberari a peccato, sed non uidemus unde meruerit haerere peccato. quid est ergo quod dicit: 'si peccatrix esse meruit, non tamen in peccato remansit'? si enim ab illo quaeram, eur non in peccato remanserit, rectissime respondebit: 5 'quod eam Christi gratia liberauit'. sicut ergo dicit, unde anima paruuli fuerit liberata peccatrix, sic etiam dicat, unde meruerit esse peccatrix.

9. Sed quid dicit, cui hoc quod praelocutus est contigit? namque, ut istam quaestionem sibi proponeret, ait: *alia substruuntur obprobria querulis murmurationibus oblatrantum et excussi quasi quodam turbine identidem inter immania sara conlidimur* — hoc si ego de illo dicerem, forsitan succenseret; herba sunt eius —: quibus praemissis proposuit quaestionem, in qua ipsa saxa, quibus conlusus naufragauit, ostenderet. ad hoc enim perductus est 15 et tam horrendis cautibus inflatus, impulsus, infixus, ut eruere se nisi emendando quod dixit omnino non possit non ualens ostendere, quo merito anima sit facta peccatrix, quam dicere non timuit ante omne suum peccatum meruisse fieri peccatricem. quis tam immane supplicium meretur sine peccato, ut in aliena 20 iniquitate conceptus, antequam exeat de niseeribus matris, iam non sit sine peccato? de hac autem poena paruolorum animas, qui regenerantur in Christo, nullis eorum praecedentibus meritis gratuita liberat gratia; *alioquin gratia iam non est gratia*. proinde iste homo ualde intellegens, cui displicet in 25 tanta profunditate etsi non docta, tamen canta nostra cunetatio, dicat, si potest, in hanc poenam quo peruerterit anima merito, de qua poena liberat gratia sine merito; dieat, ut quod dixit

9 Vinc. Victor 23 Rom. 11, 6

1 sed—peccato *in ras. m2M* 2 meruit *C* 5 liberauerit *d* 8 quid] qui *G*
quod om. F 9 namque—*alia om. F* sibi quaestionein *E* sibi *om. G*
praepone:et BEM et ait *E* subtrauntur *A* subtrahuntur (*in mg.*
struntur) C, EFm1b 10 quaerulis *AB* oblatrantum *DFGMbd* 11 idem-
tidem ABC dentidem D idē idē G 12 dicere *M* succenseret *C* (*s.s. q m1*)
succenseret D censeret M 13 promissi *E* 15 orrendis *D* 18 fiere *C*
19 peccatū A alieno *A* 20 iniquitate *C* iam—animas *om. G* 21 ac *AM*
22 quē E regeneratur *G* 23 gratiam *G* alioquin—est gratia *E in mg. m1*
24 nihil ualde E 25 tā incanta *E* 26 pūenerit *M* 27 dixit] dicit *b*

aliqua, si ualuerit, ratione defendat. non enim hoc exigem, nisi ipse dixisset, quod anima meruerit esse peccatrix. dicat meritum eius utrum bonum fuerit anne malum. si bonum, quo merito bono uenit in malum? si malum, unde aliquod malum meritum ante omne peccatum? item dico: si bonum, non ergo 5 eam gratis, sed secundum debitum liberat gratia, cuius praecessit ineritum bonum, ac sic gratia iam non erit gratia; si autem malum, quaero quod sit. an quod uenit in carnem, quo non uenisset, nisi apud quem non est iniquitas ipse misisset? numquam 10 igitur nisi se in peiora praecipitans hanc suam sententiam molietur astruere, qua dixit, quod anima meruerit esse peccatrix. et de his quidem parvulis, quorum in baptismo diluitur originale peccatum, inuenit qualitercumque quod diceret, quoniam prae-scientia dei praedestinatis in uitam aeternam nihil obesse potuisset paulisper alieno inhaerere peccato. quod tolerabiliter diceretur, 15 si non iste uerbis suis implicaretur dicens quod meruerit anima esse peccatrix. unde se omnino non liberat, nisi hoc eum dixisse paeniteat.

IX. 10. De illis autem parvulis qui morte praeueniuntur, priusquam baptizentur in Christo, cum respondere uoluisset, 20 ausus est 'eis promittere non solum paradisum, uerum etiam regnum caelorum' non inueniens, qua exiret, ne deum animas innoentes dicere cogeretur aeterna morte damnare, quas nullo merito praecedente peccati carni inserit peccatri. sed utecumque sentiens quid mali dixerit sine ulla Christi gratia redimi animas 25 parvolorum in aeternam uitam regnumque caelorum et in eis posse solui originale peccatum sine Christi baptismo, in quo fit remissio peccatorum, uidens ergo, in quam se profunditatem naufragosi gurgitis iecerit: *sane, inquit, pro eis oblationes assi-*

6 cf. Rom. 4, 4   7 cf. Rom. 11, 6   9 cf. II Par. 19, 7. Rom. 9, 14   21 Vinc. Victor   24 cf. Rom. 8, 3   27 cf. Marc. 1, 4   29 Vinc. Victor

1 uoluerit *Eb* exigeremus *Eb* 2 meruit *EGM* 3 an *EG* quod *D* 4 inde *A*
 6 gratis] gratuita gratia *b* liberet *C* 8 uenit *bis pon. G* quo] quod *M*
 10 impeiora *M* 11 moliretur *CEGb* dicit *b* meruit *ABCEFGbd* 12 et] quod *b*
 13 inde uenit *M* dicere *M* 14 praedestinatis *C* (e s. pr. i *m1*) 15 alienos *M*
 inhaere *A* 16 quod om. *A* 18 dixisset *M* 19 praeluntur *M* 24 praec-
 cedentis *C* (e s. i *m1*) carnis *ABCG* 25 quid (d s. exp. i) *F* malelixerit *F*
 animas redimi *BG* 27 originali *A* baptismos Christi *d* qua *ABCG*
 28 se om. *E* 29 naufrago si *C*

duas et offerenda iugiter sanctorum censeo sacrificia sacerdotum.
ecce aliud, unde numquam exiturus est, nisi eum dixisse paeniteat.
quis enim offerat corpus Christi nisi pro eis, qui membra sunt
Christi? ex quo autem ab illo dictum est: nisi quis renata
⁵*tus fuerit ex aqua et spiritu, non potest intrare in regnum dei, et alio loco: qui perdididerit*
animam suam propter me, inueniet eam, nemo
fit membrum Christi nisi aut baptismate in Christo aut morte
pro Christo.

- 10 11. Vnde et latro ille non ante crucem domini sectator, sed
 in cruce confessor, de quo nonnumquam praeiudicium captatur
 siue temptatur contra baptismatis sacramentum, a Cypriano
 sancto inter martyres computatur, qui suo sanguine baptizantur,
 quod plerisque non baptizatis feruente persecutione prouenit.
 15 tanto namque pondere appensum est tantumque ualuit apud
 eum, qui haec nouit appendere, quod confessus est dominum
 crucifixum, quantum si fuisset pro domino crucifixus. tunc enim
 fides eius de ligno floruit, quando discipulorum marcuit, nisi,
 cuius mortis terrore marcuerat, eius resurrectione reuiresceret.
 20 illi enim desperauerunt de moriente, ille sperauit in commoriente;
 refugerunt illi auctorem uitae, rogauit ille consortem poenae;
 doluerunt illi tamquam hominis mortem, credidit ille regnaturum
 esse post mortem; deseruerunt illi sponsorem salutis, honorauit
 25 ille socium crucis. inuenta est in eo mensura martyris, qui
 tunc in Christum eredit, quando defecerunt qui futuri erant
 martyres. et hoc quidem oculis domini clarum fuit, qui non
 baptizato tamquam martyrii sanguine abluto tantam felicitatem
 statim contulit. sed etiam nostrum quis non consideret, quanta

3 cf. Luc. 22, 19   cf. I Cor. 6, 15. Eph. 5, 30   4 Ioh. 3, 5   6 Matth.
 10, 39   10 cf. Luc. 23, 42   12 cf. Cypriani Epist. 73 (CSEL III p. 2 pag. 796)
 cf. Retract. I 25 II 44 (CSEL XXXVI 125. 153). De baptismo IV 22, 29 (CSEL
 LI 257)   21 cf. Matth. 26, 56   27 cf. Luc. 23, 43

1 offerendas M   2 nisi] unde C   3 nisi—Christi E in mg. mI   his E
 4 nisi qui M   5 fuerat A   spiritu sancto b   6 in om. b   8 membrum A
 10 cru crucē M   11 piudicio C   12 cipriano G   13 computantur CEG in suo E
 14 feruente D (er s. eras. litt.) praeueniente M   persecutione AC   19 eius]
 cuius E   reuiresceret C reuiesceret D reuiuisceret E, b in mg.   21 consorte M
 23 sponsorē A (e ex ī corr. uid.), alt. o ex u, re in ras. E   28 qui A

fide, quanta spe, quanta caritate mortem pro Christo uiuente suscipere potuit, qui uitam in moriente quaesiuit? huc accedit, quia non inereditibiliter dicitur latronem qui tunc credidit iuxta dominum crucifixum aqua illa, quae de uulnere lateris eius emieuit, tamquam saeratissimo baptismo fuisse perfusum, ut omittam quod 5 eum, antequam damnaretur, baptizatum non fuisse, quoniam nemo nostrum nouit, nemo conuincit. uerum haec ut uoleat quisque accipiat, dum tamen de baptismio non praescribatur saluatoris praecepto huius latronis exemplo et non baptizatis paruulis nemo promittat inter damnationem regnumque caelorum 10 quietis uel felicitatis cuiuslibet atque ubilibet quasi medium locum. hoc enim eis etiam heresis Pelagiana promisit, quia nec damnationem metuit paruulis, quos nullum putat habere originale peccatum, nec sperat eis regnum caelorum, si non perueniunt ad baptismatis sacramentum. iste autem eum confiteatur paruulos 15 originali obstrictos esse peccato, eis etiam regnum caelorum non baptizatis ausus est polliceri, quod nec illi ausi sunt, qui eos asserunt sine ullo prorsus esse peccato. ecce qualibus se laqueis praesumptionis innecat, nisi eum talia scripsisse paeniteat!

X. 12. De fratre autem sanctae Perpetuae Dinoerate nec 20 scriptura ipsa canonica est nec illa sic seripsit uel quicunque illud seripsit, ut illum puerum, qui septennis mortuus fuit, sine baptismo diceret fuisse defunctum, pro quo illa imminentे martyrio creditur exaudita, ut a poenis transferretur ad requiem. nam illius aetatis pueri et mentiri et uerum loqui et confiteri 25 et negare iam possunt. et ideo cum baptizantur, iam et symbolum reddunt et ipsi pro se ad interrogata respondent. quis igitur scit, utrum puer ille post baptismum persecutionis tempore a patre impio per idolatriam fuerit alienatus a Christo, propter quod in damnationem mortuus ierit nec inde nisi pro 30 Christo moriturae sororis precibus donatus exierit?

12 cf. Aug. De haeresibus cap. 88 (XLII 48 M) 30 cf. Rom. 5, 16

1 uiuentem C	2 hunc A	3 inqni <small>t</small> C (exp. m1)	6 inquoniam C
8 praesciebat E	12 haeresis ACE	13 quod M	15 con cūfiteamur A
18 est C	peoto A	19 innectant M	eum] enim M
est E		21 sic om. M	22 fuerit A
fuerat d	23 qua M	24 transferetur BCFM1M	26 iam et] etiam E
in textu		28 sit D	29 idolatriam D
		30 mortis BCFG, b	
		inde nisi pro]	indenis in C

XI. 13. Sed etiamsi hoc isti concedatur, quod salua fide catholica et ecclesiastica regula nulla ratione conceditur, ut pro non baptizatis eiuslibet aetatis hominibus offeratur sacrificium corporis et sanguinis Christi, tamquam per huiusmodi pietatem suorum ad regnum caelorum quo perueniant adiuentur, quid responsurus est de tot milibus infantum, qui nascuntur ex impiis nec in manus piorum aliqua uel diuina uel humana miseratione perueniunt et de ista uita in illa tenerrima aetate sine lauacro regenerationis abscedunt? dicat, si potest, unde istae animae sic peccatrices fieri meruerunt, ut a peccato saltem nec postea liberentur. si enim quaeram, quare damnari mereantur, si non baptizantur, recte mihi respondetur: ‘propter originale peccatum’; item si quaeram, unde traxerint originale peccatum, iste respondebit: ‘ex carne utique peccatrice’. si ergo quaeram, unde damnari meruerint in peccatricem carnem, quae nihil mali fecerant ante carnem — hie inueniat quid respondeat —, et sic damnari ad alienorum peccatorum subeunda contagia, ut nec baptismus regeneret male generatos nec sacrificia expient inquinatos — ibi enim et de talibus hi paruuli nati sunt siue adhuc usque nascuntur, ut eis nullo tali possit adiutorio subueniri —, hie certe omnis argumentatio deficit. non enim quaerimus, unde animae damnari meruerint post earnis consortium peccatricis, sed quaerimus, unde animae damnari meruerint ad subeundum earnis consortium peccatricis nullum peccatum habentes ante earnis consortium peccatricis. non est, ut dicatur: ‘nihil eis offuit alieni peccati paulisper communicata contagio, quibus in dei praescientia fuerat parata redemptio’. de his enim nunc loquimur, quibus ante baptismum de corpore exeuntibus redemptio nulla succurrerit. non est, ut dicatur: ‘eas, quas baptismus non abluit, sacrificia pro eis crebra mundabunt, quod praesciens

25 Vinc. Victor 29 Vinc. Victor 30 cf. pag. 310. 29 sq.

1 ista C 2 concedatur M 5 pietate A perueniunt F 6 infantium B
 7 manibus BG 9 iste C 10 metuerant A saltim AEFmI 12 responditur G
 14 sensum uerborum si ergo . . . deficit, quae usque adhuc sine seisu cdebanter,
 recta interpunctione Engelbrecht ex'ricauit 15 peccatricem carne F qui b
 17 subeunde M 19 hii ACE hi*B 20 subueni G certe] ergo C 21 defecit A
 22 sed—peccatricis om. BG 25 peccatrici A peccatricis M (icis s. l.) ei M
 26 cōmunio. Ita M 27 nunc om. A

deus paululum illas uoluit alienis haerere peccatis sine ullo exitio damnationis aeternae et cum spe felicitatis aeternae¹. de his enim nunc loquimur, quarum natuitas apud impios et ex impiis nulla talia poterit inuenire praesidia. quae quidem si adhiberi possent, procul dubio non baptizatis prodesse non possent, sicut nec illa ⁵ quae de libro Machabeorum commemorauit sacrificia facta pro peccatoribus mortuis eis aliquid profuissent, si circumcisio non fuissent.

14. Inueniat ergo, si potest, iste quid dicat, cum ab illo quaeritur, quid meruerit anima sine ullo peccato uel originali uel ¹⁰ proprio sic ad subeundum alienum peccatum originale damnari, ut non ab illo ualeat liberari, et uideat quid eligat e duobus, utrum dicat etiam eas animas morientium paruolorum, quae hinc sine lauacro regenerationis abscedunt et pro quibus nullum sacrificium corporis dominici offertur, a nexu peccati originalis ¹⁵ absolui, cum apostolus doceat ex uno ire omnes in condemnationem, quibus utique non subuenit gratia, ut per unum eruantur in redemptionem, an dicat animas non habentes ullum uel proprium uel originale peccatum et omni modo innocentes, simplices, puras a iusto deo, cum eas ipse non liberandas carni ²⁰ inserit peccatri, aeterna damnatione puniri.

XII. 15. Ego nihil istorum duorum dicendum esse confirmo nec illud tertium alibi peccasse animas ante carnem, ut damnari mererentur in carnem — apostolus quippe apertissime definiuit nondum in carne natos nihil egisse boni seu mali; unde constat ²⁵ paruulos, ut remissione indigeant peccatorum. non nisi originale contraxisse peccatum — nec illud quartum eas animas paruulo-

1 cf. pag. 310, 13—15 6 Vinc. Victor cf. II Mach. 12, 43 14 cf. Tit. 3, 5
16 cf. Rom. 5, 16 23 cf. De peccat. mer. I 22, 31 et Fulgentii De uerit.
praed. III 22, 35 (LXV 669 M) 25 cf. Rom. 9, 11

1 sine] ne D nec M ullu E exitio ex excito F 3 nauitas M 4 potuerit d
inueniri M (ni s. l.) quae dē A 6 macabeorum A cūmemorauit A
commemoraui M facta] pecca**F, om. d 7 profuisse. ut si M 11 proprios
hic M ad om. E 12 non om. A illa A 15 offeritur A 16 con-
dēpnationē A 17 quibus] tibus A 19 pr. uel om. M 20 ipse eas E carne DF M
21 inseret E 22 duorum istorum E iustorum C 23 peccasset A 24 carne* B
carne GM 25 seu] uel E constet E 26 p̄ remissione M indigeant om. BG
27 traxisse B contradixisse C peccato A a uoce nec inc. cap. XII b

rum sine baptimate moriturorum a iusto deo in carnem peccatricem relegari atque damnari, quas praesciuit, si ad aetatem peruenissent, in qua libero uterentur arbitrio, male fuisse uicturas. hoc namque nec iste ausus est dicere in tantis angustiis constitutus, immo etiam contra istam uanitatem iam satis manifeste ac breuiter est locutus, ubi ait ‘iniustum deum futurum fuisse, si non perfectis propriae uoluntatis operibus uellet hominem iudicare non natum’. hoc enim respondit, cum tractaret quaestionem aduersus eos qui dicunt: ‘cur deus hominem faciebat,
 10 quem utpote praescius seiebat futurum non bonum?’ non natum enim iudicaret, si propterea creare noluisset, quia non bonum futurum esse praescisset. et utique, sicut et huic uisum est, de perfectis eius operibus debuisset hominem iudicare, non de praecognitis nec fieri aliquando permisis. nam si peccata, quae si
 15 homo uiueret commissurus esset, etiam non commissa damnantur in mortuo, nullum beneficium conlatum est illi, qui raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, quando quidem indicabitur secundum eam, quae in illo fuerat futura, malitiam, non secundum eam, quae in illo inuenta est,
 20 innocentiam et de nullo mortuo baptizato poterit esse securitas, quia et post baptismum non qualitercumque peccare, uerum etiam apostatare homines possunt. quid? si ergo qui baptizatus hinc raptus est, apostata erat futurus, si uiueret, nullumne illi beneficium putabimus esse conlatum, quod raptus est, ne
 25 malitia mutaret intellectum eius, et propter dei praescientiam non sicut fidele membrum Christi, sed sicut apostamat iudicandum esse censemus? quanto enim melius, si peccata nondum facta, nondum cogitata, sed praecognita et futura puniuntur, proicerentur illi duo de paradiso ante peccatum, ne

6 Vine. Victor   9 Vinc. Victor   16. 24 Sap. 4, 11

1 mortuorum *E*   2 religari *codd. præt. D*, *qui ligari exhibet*   si ad bis
 pon. *M*   3 mali *C*   4 iuste *C*   6 loquutus *ACF*   fuisse futurum *E*
 esse futurum *b*   9 aduersus] adsus *A*   *quur (saepissime) ABC*   10 utpote *AFm1*
 natum] tantum *E*   11 creature *M*   uoluisset *D*   12 pressisset *A*   *alt. et om. E*
 14 *alt. si] sit A*   18 meam *C*   fuerat—illo *om. E*   19 futurā *BDGM*   fut. malitia *b*
 meam *C*   20 innocentia *Db*   21 pos *M*   23 est raptus *E*   24 putabamus
BCFm1 putauimus *DM*   est] esset *BG*   26 post *præsc. exp. tuam C*   27 iudi-
 candā *A*   28 cogitata *ex cognita C*

in loco tam sancto et beatifico peccaretur! quid quod ipsa exinanitur omnino praescientia, si quod praescitur non erit? quomodo enim recte dicitur praescripsi futurum, quod non est futurum? quomodo ergo puniuntur peccata, quae nulla sunt, id est quae nec uita ista nondum incipiente commissa sunt ante 5 carnem nec morte praeniente post carnem?

XIII. 16. Hoc itaque medium, ex quo anima missa est in carnem, quo usque solueretur a carne, quoniam paruuli anima est nec liberi arbitrii gessit aetatem, non inuenit unde damnaretur non percepto baptismo nisi originale peccatum. ex hoc 10 peccato iuste damnari animam non negamus, quia peccato supplicium lex iusta constituit; sed ad hoc peccatum subeundum eur damnata sit quaerimus, si non ex illa una trahitur, quae in generis humani primo patre peccauit. quamobrem si deus non damnat innocentes nec facit nocentes, quos perspicit innocentes, et si animas non liberat siue ab originalibus siue a propriis peccatis nisi in ecclesia Christi baptismus Christi et si animae ante carnem nullum habuerunt omnino peccatum et si peccata antequam committantur et multo magis quae numquam commissa sunt damnari iusta lege non possunt, nihil horum 20 quattuor iste dicat et, si potest, explicet, parvulorum animae, quae sine baptismo exeuntes in damnationem mittuntur, quo merito in carnem peccatricem, quae nihil peccauerunt, missae sunt, ut illie inuenirent peccatum, propter quod merito damnarentur. porro si quattuor ista deuitans, quae sana doctrina 25 condemnat, id est si non audens dicere uel sine ullo peccato existentes a deo fieri animas peccatricees aut sine Christi saramento in eis solui originale peccatum aut eas alicubi peccasse, ante-

28 cf. pag. 314. 23 .

1 beatificato E peccarentur B peccarentur C (n.s.l.) 3 enim—quomodo
om. E praesci G 9 arbitrii A gessi A etate M 12 sed. ē C
 14 humanis M 16 originalibus G 17 baptismū M per baptismū D (per s.l.m2)
 18 abuerunt A 19 et *om.* A 20 iuxta C legem D nihilorum A M m1
 21 quatuor AE iste dicit. Et sqq. b sic M 22 exunes A damnatione M
 23 carne F peccatrice F peccauerant EM 24 **ut G inueniret D
 et peccatum M 25 in quattuor C deuitans M 26 audeas AFG audeat Bb
 audias C audans G illo D 27 existentes BCEFGM 28 ante in exp. in G

quam mitterentur in carnem, aut ea quae numquam habuerunt in eis peccata damnari, si haec nolens dicere, quoniam non sunt utique dicenda, dixerit parvulos non trahere originale peccatum nec habere unde damnentur, si non accepto sacramento regenerationis hinc exeant, in heresim Pelagianam sine dubitatione damnabilem damnandus incurret. quod ei ne contingat, quanto melius tenet de origine animae cunationem meam, ne audeat affirmare, quod nee humana ratione comprehendit nee diuina auctoritate defendit, ne cogatur insipientiam profiteri, dum 10 ueretur ignorantiam confiteri!

XIV. 17. Hic forte dicat sententiam suam diuina auctoritate defendi, quoniam sanctarum scripturarum testimonis probare se existimat ‘animas a deo non ex propagine fieri, sed nouas singulis insufflari’. probet, si potest, et fatebor me 15 didicisse ab illo quod magna intentione quaerebam. sed quaerat, aliane fortassis inueniat; nam hoc istis testimonis, quae iam posuit, non probauit. omnia quippe quae hic adhibuit ad aliquid certa sunt; ad hoc uero, quod de animae origine quaeritur, demonstrantur ambigua. certum est enim deum dedisse homini- 20 nibus flatum et spiritum dicente propheta: sic dicit dominus, qui fecit caelum et fundauit terram et quae sunt in ea, qui dat flatum populo super eam et spiritum caleantibus eam. hoc testimonium iste in eam sententiam uult accipi, quam defendit, ut, quod 25 ait, ‘dat flatum populo’, non ex propagine facere animas populo, sed nouas insufflare credatur. audeat ergo dicere non ipsum nobis dedisse carnem, quia de parentibus origo carnis adtracta est, et, ubi ait apostolus de frumenti grano: deus

13 Vine. Victor

20 Esai. 42, 5

24 Vine. Victor

28 I Cor. 15, 38

1 aut] at A ut E ea ex eis M 2 nolens F (corr. ex nobis) nobis BCG
nobis non audiens d 3 dixerint C 4 damnarentur A regenerationis sacra-
mento BG 6 damnabile M incurrit Eb 7 tenet] te M teneat b
animae origine ABCEFGbd originale A 9 nec***cogantur M 11 auctoritatē A
12 defendit C 13 existimat AC 14 fateor E 15 se A 17 probabit E
ad aliquid om. A 18 carta D (e s. q) aliena M 19 demonstratur E ambiguu E
(u fin. ex a) 20 sic] hec b 21 caelum] illum E 24 nul A uts. exp. et M
25 ex om. GmI animas facere EG 26 populi BG 28 actracta M et ubi
(s. l. add. est quod) DF

illi dat corpus quomodo uoluerit, neget, si audet, de tritico triticum nasci et herbam eius ex semine secundum genus. quod si negare non audet, unde igitur scit quomodo dictum sit 'dat flatum populo', utrum cum trahens de parentibus an insufflans nouum?

18. Vnde etiam scit, utrum 'repetitio sententiae sit: qui dat flatum populo super eam et spiritum calcantibus eam', ut de una re utrumque dictum intellegatur et nou animam uel spiritum quo natura uiuit humana, sed spiritum sanctum significare uoluerit? si enim flatu non posset significari spiritus sanctus, non dominus post resurrectionem insufflasset discipulis et dixisset: accipite spiritum sanctum, neque scriptum esset in Actibus apostolorum: factus est subito de caelo sonus, quasi ferretur flatus uehemens, et uisae sunt illis linguae diuisae sicut ignis, quiet insedit super unum quemque eorum, et inpleti sunt omnes spiritu sancto. quid si hoc propheta praenuntiauit dicens: qui dat flatum populo super eam et tamquam exponens quid dixerit flatum repetiuit atque ait: et spiritum calcantibus eam? tunc enim evidentissime factum est, quando inpleti sunt omnes spiritu sancto. aut si nondum dicendus est populus centum uiginti homines, qui tunc in loco uno aderant, certe quando simul quattuor uel quinque milia erediderunt et baptizati acceperunt spiritum sanctum, quis dubitauerit simul populum accepisse spiritum sanctum et multitudinem quae ambulabat in terra, id est homines calcantes terram? nam ille qui datur ad naturam hominis pertinens, siue ex propagine detur siue nouus insuffletur — quorum nihil affirmandum esse dico, donec alterutrum sine ulla dubitatione clarescat —, non datur calcantibus terram, sed adhuc materno utero inclusis. dedit ergo flatum populo super terram et spiritum calcantibus

6 Vinc. Victor Esai. 42, 5 12 Ioh. 20, 22 13 Act. 2, 2—4 18 Esai. 42, 5
25 cf. Act. 4, 31

1 si ex se Cm2 2 nascit C herba ABCEG exemine M 3 sit M 8 ut ex
un Cm2 10 flatū C flatō E 11 possit E dominus post resurr. pon. E
13 eset] est G esse M 14 sonus] solus A feretur C 16 insedat M
22 dicendū B 25 baptizati sunt E 27 alt. terra A in terram M

eam, quando multi simul credentes repleti sunt spiritu sancto. et ipse dat eum populo suo, etsi non simul omnibus, suo cuique tempore, donec discedendo de hae uita et succedendo in hane uitam uniuersus eiusdem populi numerus compleatur, 5 ut hoc sanctae scripturae loco non aliud sit flatus, aliud spiritus, sed eiusdem sententiae repetitio. sicut non aliud est ‘qui habitat in caelis’ et aliud ‘dominus’ nec aliud est ‘inridere’ et aliud ‘subsannare’, sed eadem sententia repetita est, ubi legitur: qui habitat in caelis, in ridebit eos et dominus 10 subsannabit eos, uel, cum dictum est: dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam fines terrae, non utique aliud dixit ‘hereditatem’, aliud ‘possessionem’ nec aliud ‘gentes’, aliud ‘fines terrae’, sed eiusdem sententiae repetitio est. et innumerabiles 15 inueniet huiusmodi locutiones diuinorum eloquiorum, si aduertat quod legit.

19. Quod autem graecus dieit *πνοήν*, hoc latini uarie interpretati sunt: aliquando ‘flatum’, aliquando ‘spiritum’, aliquando ‘inspirationem’. nam hoc uerbum habent codices graeci in isto 20 propheticō testimonio, de quo nunc agimus, ubi dictum est: qui dat flatum populo super eam, hoc est *πνοήν*. ipsum uerbum est et ubi homo animatus est: et insufflauit deus in faciem eius flatum uitae. sed ipsum uerbum est et in psalmo, ubi canitur: omnis spiritus laudet 25 dominum; ipsum est et in libro Iob, ubi scriptum est: aspiratio autem omnipotentis est, quae docet.

8 Ps. 2, 4. 10 Ps. 2, 8 21 Esai. 42, 5 22 Gen. 2, 7 24 Ps. 150, 6
26 Iob 32, 9

1 simul multi E cred.] add. simul ABCFGbd 3 ante suo ald. sed d
tēporē A tepe M discendo A disce*dendo E (dis in ras.) discedendo F
ac A M succe*dendo E 5 ut] et M loco scae script. E 6 sententio G repetiū M
est aliud Cd 7 aliud est subsannare E 8 sententiae C 10 subsannauit D
dobotibi M (s. t uirg. erasa, bi s. l.) 12 tuam om. F 14 imunerabiles C
15 inuenies M loquitiones ABC locutionis M auertat A aduertit b
16 legitur A leget E 17 gregus C grecus FGM dixit b PNOEN ABCDF
pnoen GM II NEYMA E (in mg. pneuma), b ho A interpretati sunt uarie E
19 inspirationem D aspiratione M habet C greci BF 21 PNOEN ABCDF
II NOHN E (in mg. pnoen) pnoen GM 24 et om. M 25 et om. DGM
26 aspiratio D

noluit dieere ‘flatus’, sed ‘aspiratio’, cum in greco sit *πνοή*. quod etiam in illis uerbis est prophetae, de quibus nunc disputamus. et certe loco nescio utrum debeat dubitari spiritum sanctum esse significatum. agebatur enim de sapientia, unde sit in hominibus: quia non ex numero annorum, sed spiritu, inquit, est in hominibus, aspiratio autem omnipotentis, quae docet, ut intellegatur ista repetitione non se de spiritu hominis dixisse, quod ait: spiritus est in hominibus. uolebat enim ostendere, unde habeant sapientiam, quia non a se ipsis, et repetendo id exposuit dicens: 10 aspiratio omnipotentis est, quae docet. item alio loco in eodem libro: intellectus, inquit, labiorum meorum pura intellegit. spiritus diuinus qui fecit me, inspiratio autem omnipotentis, quae docet me. et hie quod ait ‘inspiratio’ uel ‘aspiratio’, in 15 graeco est *πνοή*, qui in illis prophetae uerbis interpretatus est ‘flatus’. quamobrem cum temere negetur de anima hominis uel de spiritu hominis esse dictum: qui dat flatum populo super eam et spiritum caleantibus eam, quamuis ibi et spiritus sanctus multo credibilius possit intellegi, qua 20 tandem ratione audiatur aliquis definire animam uel spiritum. quo natura nostra uinit, loco illo uoluisse significare prophetam? cum profecto si apertissime diceret ‘qui dat animam populo super terram’, adhuc quaereundum esset, utrum eam deus ex origine praecedentis generis det, sicut ex origine praecedentis 25 generis ipse tamen dat corpus non solum homini aut pecori, sed etiam semini tritici aut alieuius ceterorum quomodo uoluerit, an uero nouam, sicut homo primus accepit, insufflet.

5 Iob 32, 8. 9   12 Iob 33, 3. 4   18 Esai. 42, 5

1 nolumus A   flatus *ex* flatur M   greco BCF   PNOE ABCF
HNOHN DEb pnoc GM   2 prophetae uerbis E   est om. *A B C E G b d*, quod
post proph. s.l.m1 pon.F   5 omnibus A hominibus B (*h s.l.*)   7 ompis B s.l.
 omnipotentis est quae doc. *Fd*   in ista M   repetitione A repetitio neron B
 repetitio nec G   8 quaē E   9 omnibus (*m2* omnibus) A   10 sapientia M
 qui C   13 eorum C   14 aspiratio DFd   15 aspiratio bd   inspiratio bd
 16 PNOE ABCF *HNOHN DEb pnoc GM*   17 quemobrem G   cum temere]
 cōtemere A   19 ea DM   super eam E   21 rationē M   22 uoluisset E
 23 perfecto C   apertissimo A   25 generis] add. ipse ABCF obse G   26 ipse
 om. ABCFG   hois M   28 iam nouam F

20. Sunt etiam, qui haec uerba prophetica sic intellegant, ut quod ait: dedit flatum populo super eam, id est super terram, non nisi animam uelint accipi flatum; quod uero adiunxit: et spiritum ealeantibus eam, spiritum sanctum significatum arbitrantur, illo seilicet ordine, quo et apostolus dicit: non primum quod spiritale est, sed quod animal, postea spiritale. nam ex hac prophetica sententia etiam elegans ille sensus exculpitur, quod ita dixerit ‘ealeantibus eam’, ut uellet intellegi ‘contemnentibus eam’.
 10 qui enim accipiunt spiritum sanctum, amore caelestium terrena contemnunt. hae omnes sententiae non sunt contra fidem, siue utrumque, id est et flatum et spiritum qui pertinet ad humana-
 15 nam naturam, quisque intellegat siue utrumque dictum accipiat de spiritu saneto siue flatum ad animam, spiritum uero ad spiritum sanctum referat. sed si anima et spiritus hominis et hic intellegendus est, sicut non dubitandum est quod eum deus det, ita quaerendum est adhuc unde det, utrum ex propagine, sicut ipse quidem dat, sed tamen ex propagine dat corporis membra, an uero nouum neque propagatum singulis insufflando
 20 distribuat; quod non ambigua, sicut iste facit, sed aliqua certissima uolumus diuinorum eloquiorum auctoritate defendi.

21. Eadem ratione etiam quod dicit deus: spiritus enim a me exi et omnem flatum ego feci, de spiritu quidem sancto accipiendum est quod ait: spiritus a me exi, de quo et saluator ait: a patre procedit, sed quod dictum est: omnem flatum ego feci, de omni anima dictum negari non potest. sed omne etiam corpus ipse facit; quod autem ex propagine corpus humanum faciat, nullus

2. 4 Esai. 42, 5   6 I Cor. 15, 46   22 Esai. 57, 16   25 Ioh. 15, 26

1 sunt] sicut A intellegant (u.s. a m1) BC 2 ut om. DM 3 animam hominis b uoluerit b (in mg. al. uelint) 5 arbitrentur d 7 hac om. A 8 sententiā M eligaas BG, C (i ex e) exculpitur ABCFGM quod G 9 uelit DM intellegit M 11 hēc D 12 et pr. om. BEG quid ABG, o.s. i F 16 dubitandus C est om. A quo deum B eum] illum E 17 itaque E adhoc G 18 sicut— propagine in mg. F corporis] arboris BC arporis G 19 menbra A 20 sicut] sit G 22 etiam ratione E quid C sps scs M 23 enim om. b exigit E 21 alt. spm A a me exi] animę exigit E 25 ait G ita M procedi A 26 dictum est n̄ solā animā sed etiā corpus dm facere C feti G 28 alt. faci tet G

ambigit. ac per hoc de anima, cum eam constet ab illo fieri, unde eam faciat, utrum ex propagine sicut corpus an insufflando sicut primam fecit, adhuc utique requirendum est.

22. Adiecit etiam tertium testimonium, quia scriptum est: qui fingit spiritum hominis in ipso. quasi hoc 5 negetur; sed unde eum fingat, hoc quaeritur. nam et corporalem hominis oculum quis nisi deus fingit? et puto quod non extra, sed in ipso et tamen, ut certum est, ex propagine. cum ergo et spiritum hominis in ipso fingat, quaerendum est, utrum noua insufflatione an tractum ex propagine. 10

23. Nouimus etiam Machabeorum iuuenum matrem fecundatorem uirtutibus, quando filii passi sunt, quam fetibus, quando nati sunt, eos sic fuisse adhortatam, ut diceret: filii, nescio quomodo paruistis in uentre meum. neque enim ego spiritum et animam donavi uobis 15 nec singulis uobis uultus et membra formaui; sed deus, qui fecit mundum et omnia quae in eo sunt fecitque hominum genus et omnium inquirit actum, ipse uobis spiritum et animam reddit cum magna misericordia. nouimus haec 20 quidem, sed huic quomodo suffragentur ad id quod asserit non uidemus. quis enim Christianorum neget deum donare hominibus animam et spiritum? sed eodem modo existimo istum negare non posse deum donare hominibus aurem, linguam, manus, pedem omnesque corporis sensus et omnium formam 25 naturamque membrorum. quomodo enim haec dei dona esse naturaturus est, nisi se obliuiscatur esse Christianum? sed sicut

5 Zach. 12, 1   13 II Mach. 7, 22. 23

1 ambiigit A   a de G   6 unde hoc eum fingit hoc quaer. G   et hoc M
 7 et] ut E   8 in se ipso b   ut est certum est b   9 et om. M   noua insufflationē M
 10 contractum E   11 machabeorum D   12 quam] quando E   13 eos om. D.M
 adhortatam A adhortata M   14 apparuistis Eb   uentre meo EF ex corr, b   15 ego
 singulis G   spiritum om. G   et animam om. EG   16 uultū E   18 sunt—et
 om. D.M   omnia F   19 inquiret E   actus E acta m2 ex acto F   et ipse d
 et spiritum E   20 reddit G   21 sufragentur A   23 spiritum et animam EG
 animam—hominibus om. Cm1   exestimo A   24 linguam aurem ba   25 om-
 nisque Fm1   omnium] hominum E   26 haec enim M   esse om. E

constat ex propagine ab illo haec fieri atque donari, ita quaerendum est etiam, spiritus et anima hominis unde ab illo efficiatur, a quo efficiente donatur, utrum ex parentibus an ex nihilo an — quod iste affirmit, sed omni modo caendum est — 5 ex aliqua flatus eius existente natura, non de nihilo creata, sed de ipso.

XV. 24. Cum igitur scripturarum testimonia, quae commemorat, nequaquam doceant id quod persuadere conatur — quod enim ad hanc quaestionem attinet, omnino non exprimit —, quid est quod dicit: *animam ex flatu dei constanter asserimus, non ex traduce, quia ex deo datur?* quasi corpus ex alio detur quam ex illo, a quo creatur, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, quamuis non ex eius natura, sed ex eius opificio. *neque ex nihilo,* inquit, *quia ex deo profieiscitur.* hoc plane non adhuc quaerendum monemus utrum ita sit; sed prorsus uerum non esse quod dieit, id est quod anima nec ex traduce sit nec ex nihilo, hoc, inquam, uerum non esse sine dubitatione firmamus. unum est enim e duobus: si ex traduce non est, ex 20 nihilo est, ne ita sit ex deo, ut naturae sit dei, quod omnino sacrilegum est credere. sed adhuc utrum non sit ex traduce, certa testimonia flagitamus aut quaerimus, non qualia iste posuit, quibus hoc quod quaerimus non ostenditur.

25. Qui utinam in tanta profunditate quaestio[n]is, quandiu quid dicat ignorat, imitaretur Machabeorum matrem! quae cum seiret de uiro se filios concepisse et a creatore omnium siue secundum corpus siue secundum animam et spiritum sibi creatos esse, ait tamen: *nescio quomodo paruistis in uentre meum.* uellem iste dieceret, quid ista nesciebat. 30 haec enim, quae dixi, utique sciebat, quomodo secundum corpus in eius uterum uenerint, quia de uiro eos se concepisse dubitare

10 Vinc. Victor 13 cf. Rom. 11, 36 14 Vinc. Victor 28 II Mach. 7, 22

1 reddendum M (den s.l.) 2 illi E 5 existente BCEGM 10 ex flatu dei? Constanter b 11 datum D.M 12 ex alio om.E illo]alio E 14 prim. ex]deb 17 nec] non G 20 natura E dei ex tra duce certe sacrilegū F 23 quod om.A 25 dicit F macchabeorum D quē M 27 corpus s. sec. in mg.F 28 appari- ists Eb 29 uentre meo EFm2b 30 dixit Eb 31 iterum M uenerit M

non poterat. confitebatur etiam, quia et hoc utique sciebat, quod deus illis animam et spiritum dederit, quod ipse illis uultus et membra formauerit. quid ergo nesciebat? an forte quod nescimus et nos, utrum animam et spiritum, quem deus illis sine dubio dedit, de parentibus traxerit an notium sicut homini primo 5 insufflauerit? sed siue hoc siue aliud aliquid de naturae humanae institutione nesciebat, nescire se dicebat, non quod nesciebat temere defendebat. nec tamen iste huic dieceret, quod nobis dicere non erubuit: *homo in honore positus non intellectus* 10 *et similis factus est eis.* ecce ista mulier dixit de filiis suis: nescio quomodo paruistis inuentrem meum, nec tamen comparatur pecoribus insensatis. nescio, dixit; et quasi quaererent ab ea cur nesciret adiunxit: neque enim ego spiritum et animam donauis uobis. 15 ille ergo qui donauit scit, unde fecerit quod donauit, utrum ex propagine adtraxerit an nouum insufflauerit, 'quod ego', inquit, 'nescio nec singulis uobis uultus et membra formauit'; ille scit qui formauit, utrum simul cum anima formauerit an uero iam formatis animam dederit. quo ergo 20 modo, utrum illo an isto, in eius uentrem uenerint filii, nesciebat; et illud tamen sciebat totum quod dedit redditum esse qui dedit. sed eligat iste in naturae humanae tam profundo abditoque secreto quid mulier ista nescierit; tantum non iudicet mentientem nec pecoribus insensatis comparet nescientem. 25 quiequid erat quod illa nesciebat, profecto ad naturam hominis pertinebat; quod tamen sine culpa homo nesciebat. quapropter dico etiam ego de anima mea: nescio, quomodo uenerit in corpus meum — neque enim ego illam mihi donau —; scit ille qui donauit, utrum illam de patre meo traxerit an sicut homini primo 30

9 Vinc. Victor Ps. 48, 13 12. 14. 18 II Mach. 7, 22

1 etiam] enim E 3 quid] quod A 4 nos utrum] nram D (a m2 add.)
 7 institutionē M nescire se dicebat om. G 10 pecoribus] iumtis E 11 illis Bbd
 12 apparuistis Eb uentre meo EFm2b 13 compatur A insensatis ant
 similis facta est eis (illis b) Eb 15 uouis D 16 utrum—insufflauerit in mg. E
 19 cum om. Eb animam Eb 21 an] in M uentre M 22 esse] add. ei b
 24 ista mulier E 25 ment.] nescientem DM ne M cōparetur M
 26 quidquid AE 29 ego enim C enim om. E illa M 30 meo] modo b
 an] ant BG primo homini Ebd

nouam ereauerit. sciam etiam ego, si ipse docuerit, quan-
documque uoluerit; nunc autem nescio nec me pudet ut istum
fateri nescire quod nescio.

XVI. 26. *Disce, inquit, ecce apostolus docet.* discam
5 plane, si apostolus docet — non enim nisi deus per
apostolum docet —, sed quid est tandem quod docet apostolus? *ecce, inquit, cum Atheniensibus loqueretur, hoc constanter exposuit*
dicens: cum ipse det omnibus uitam et spiritum. quis enim hoc negat? *sed intellege,* inquit, *quod ait apostolus.*
10 *'det', inquit, non 'dedit' ad infinitum et iuge tempus reuocans, non*
de praeterito et perfecto pronuntians. et quod sine cessatione dat, semper dat, sicut semper est ipse qui dat. uerba eius posui,
sicut in eorum quos misisti secundo libro eius inueni. ubi pri-
15 mum uide quo progressus fuerit, dum nititur affirmare quod
neseit. ausus est enim dicere deum non nunc solum atque in
isto tantummodo saeculo, sed per infinitum tempus sine cessa-
tione atque omnino semper animas naseentibus dare. *semper,*
inquit, *dat, sicut semper est ipse qui dat.* quid apostolus
dixerit, quia satis apertum est, me intellegere absit
20 ut negem; quod autem iste dicit, debet etiam ipse intelligere
contra fidem esse christianam atque ulterius cauere ne dieat.
cum enim mortui resurrexerint, iam nemo nascetur; atque ideo
tune non dabit naseentibus animas, sed eas quas dat in isto
saeculo eum corporibus iudicabit. non ergo semper dat, quamvis
25 semper ipse sit qui nunc dat. nee tamen quoniam beatus apo-
stolus non dixit 'dedit', sed 'det', inde conficitur quod uult iste
confieere non eum ex propagine animas dare. ipse quippe dat,
etiam si de propagine dat, quia et corporis membra et corporis
sensus et corporis formam et corporis omnino substantiam ipse
30 hominibus dat, quamvis ex propagine det. neque enim quia
dominus ait: si faenum agri, quod hodie est et

4. 7. 18 Vinc. Victor 8 Act. 17, 25 31 Matth. 6, 30

1 a uoce sciam inc. c. XVI b etiam om. b 2 uolueris A istud fatear Eb
4 alt. discat M 6 tantundē E aplos C 7 loquitur E 9 negat] legat A
ait] agit A 10 inquit] in quo id F iunge E 12 est ml ex ipse M
proposui E posuit M 15 dnm M 18 ipse est E quid] quod A 21 christi-
anum A 22 iam] tam M nascitur E 25 ipse semper sit ABCFGbd quoniam]
quod M 26 sedet A 27 conficie M nec A 31 foenum FM fenum praet. A cet.

erat in clibanum mittitur, deus sic uestit, nec
ait 'uestiuit', sicut primum quando instituit, sed ait 'uestit',
quod et nunc facit, ideo negabimus lilia de origine sui generis
procreari. quid si ergo sic etiam anima et spiritus hominis et
a deo datur, quamdiu datur, et tamen ex propagine sui generis 5
datur? quod ego nec defendeo nec refello. sed si defendendum
est uel refellendum, perspicuis, non ambiguis testimonii id
agendum esse commoneo. nec propterea sum pecoribus insen-
satis comparandus, quia hoc me nondum scire pronuntio, sed
potius cautus hominibus, quia non audeo docere quod nescio. 10
istum autem non ego uicissim quasi rependens maledictum
pro maledicto pecoribus comparo, sed tamquam filium moneo,
ut quod nescit se nescire fateatur neque id quod nondum di-
dit docere molliatur, ne comparetur non pecoribus, sed illis
hominibus, quos dicit apostolus uolentes esse legis 15
doctores non intellegentes neque quae lo-
quuntur neque de quibus affirmant.

XVII. 27. Nam unde est, quod ita scripturas, de quibus
loquitur, non curat aduertere, ut cum legerit homines esse ex
deo, non eos etiam secundum corpus, sed 'tantum secundum 20
animam et spiritum ex deo esse' contendat? quod enim ait
apostolus: ex ipso sumus, non uult iste ad corpus, sed
tantum ad animam et spiritum esse referendum. si ergo ex
deo non sunt corpora, falsum est quod scriptum est: ex quo
omnia, per quem omnia, in quo omnia. deinde 25
ubi dicit idem apostolus: si uentim mulier ex uiro
ita et uir per mulierem, exponat nobis iste quam
propaginem significare uoluerit, animae an corporis an utriusque;
sed non uult 'esse animas ex propagine': restat ergo, ut secun-

8 cf. Ps. 48, 13   15 I Tim. 1, 7   20. 29 Vinc. Vietor^a   22 Act. 17, 28
24 Rom. 11, 36   26 I Cor. 11, 12

1 sie—instituit *om. Dm* 1   3 negauimus *E*   4 *pr. et om. A*   6 *pr. non G*
7 ambieuis *A*   8 sum *om. D*   pec. ins. sum *bd*   9 scire nondum *G* nouidum
me scire *M*   praenuntio *M*   10 decorare *M*   11 iustum *F*   reprehendens *E*
12 pro maledictum *A*   pecoribus *in mg. E*   meneo *C*   13 *pr. quod om. M*
16 locuntur *CDEFG*   18 ista *C*   20 eos *om. M*   21 spm esse referendum; Si
ergo ait apls. ex ipso sū; Non uult iste ad corpus quod scriptū ē *A* agit *C*
24 *pr. est] esse C*   26 idem (*s. l.*) apls idem *B* apostolus idem *G*   idem *om. M*

dum ipsum atque omnes, qui animarum propaginem destruunt, corpus tantum masculinum et femininum significarit apostolus dieens: *sicut enim mulier ex uiro ita et uir per mulierem*, quia mulier ex uiro facta est, ut etiam uir per 5 mulierem postea nascetur. si ergo haec apostolus dicens non etiam animas et spiritus, sed tantum corpora utriusque sexus uolebat intellegi, cur continuo subiunxit: *omnia autem ex deo*, nisi quia et corpora ex deo? ita quippe ait: *sicut enim mulier ex uiro ita et uir per mulierem*, 10 *omnia autem ex deo*. eligat ergo iste unde sit dictum, si de corporibus, profeeto et corpora ex deo sunt. quid est ergo, quod ubicumque iste in scripturis legit 'ex deo', quando de hominibus agitur, non et corpora, sed tantum animas et spiritus uult intellegi? si uero quod dictum est: *omnia autem ex deo*, et de corpore utriusque sexus et de anima ac spiritu dictum est, ergo secundum omnia est mulier ex uiro; mulier enim ex uiro, uir per mulierem, omnia ex deo. quae 'omnia' nisi de quibus loquebatur, id est et ille uir, ex quo mulier, et illa mulier, quae ex uiro, et ille uir, 15 qui per mulierem? neque enim ille uir per mulierem, ex quo uiro mulier, sed uir, qui natus est postea ex uiro per mulierem, quemadmodum hodieque nascuntur. ac per hoc si, eum ista dicere apostolus, de corporibus loquebatur, proeul dubio corpora utriusque sexus ex deo. porro si non uult ex deo esse 20 hominum nisi animas et spiritus, profeeto etiam secundum animam et spiritum mulier ex uiro et nihil iam relinquetur eis qui contra animarum propaginem disputant. si autem ita diuidit, ut dieat mulierem ex uiro esse secundum corpus, ex deo autem secundum animam et spiritum, quomodo erit uerum quod ait 25 apostolus: *omnia autem ex deo*, si mulieris corpus ita est ex uiro, ut non sit ex deo? quapropter ut apostolus potius

3. 7. 8. 14. 30 I Cor. 11, 12

1 propagine *M* 2 significaret *ABCEFG* significauerit *bd* 7 subiuxit *A*
 subiunxit *C* 8 ex deo—et uir *in ras.* *M* 12 leget *E* 13 *alt.* et *om. A* 15 *pr.* et
om. A 17 mulier—uiro *om. E* *omnia autem d* 18 idem et ille *B* (*et s. l. mI*), *G*
 20 *uir]* *add.* qui *D* 21 mulier] *add.* et illa mulier *A* est *om. C* 22 si *om. E*
 si *cum]* *sicut C* 24 utriusque sexus sunt *b* *pr. ex]* *a E* esse ex deo *bd*
 26 ex uiro *ō F* (*et s. l.*) requiretur *F* 27 propagationem *D* 29 ait *om. b*

uerum loquatur, quam iste apostolo p[re]feratur, mulier ex uiro est siue secundum solum corpus sine secundum totum, quo constat humana natura — nihil enim horum tamquam certain affirmamus, sed quid horum uerum sit adhuc quaerimus — et uir per mulierem, siue ex patre tota hominis natura ducatur, 5 quae per mulierem nascitur, siue sola caro, unde adhuc quaestio est, omnia tamen ex deo, unde nulla quaestio est, id est et corpus et anima et spiritus et uiri et mulieris. etsi enim non ex deo nata uel tracta sunt uel manarunt, ita ut eius naturae sint, tamen ex deo sunt. a quo enim creata, condita, 10 facta sunt, ab illo habent ut sint.

28. *Sed dicendo, inquit, apostolus: et ipse det omnibus uitam et spiritum, deinde addendo: fecitque ex uno sanguine omnem genus hominum, animam et spiritum originaliter retulit ad auctorem, corpus ad traducem.* immo uero 15 qui non uult temere animarum negare propaginem, antequam liquido clareat utrum ita an non ita sit, habet quod in istis uerbis apostoli intellegat ‘ex uno’ eum ‘sanguine’ dixisse ‘ex uno homine’ a parte totum significante locutionis modo, si enim ipsi licet intellegere a parte totum quod scriptum est: et factus est homo in animam uiuam, ut illie intellegatur et spiritus, de quo scriptura ibi tacuit, cur aliis non licet sic accipere quod dictum est: ex uno sanguine, ut illie et anima et spiritus possit intellegi, quoniam homo significatus nomine sanguinis non solo constat ex corpore, uerum etiam ex 25 anima et spiritu? sicut enim qui propaginem defendit animarum non hinc istum debet opprimere, quia de primo homine scriptum est: in quo omnes peccauerunt — non enim dictum est: ‘in quo omnium caro peccauit’, sed ‘omnes’ dictum est, id est omnes homines, cum homo non sola sit caro —, 30

12 Vinc. Victor Act. 17, 25 13 Act. 17, 26 20 Gen. 2, 7 28 Rom. 5, 12

1 loquatur uerum <i>BG</i>	2 pr. sine <i>A</i>	3 horum—sit in <i>mg. E</i>	4 quia <i>C</i>
6 nascitu <i>A</i>	7 a deo autem omnia <i>E</i>	alt. est <i>om. E</i>	8 enim <i>om. G</i>
9 tractata <i>E</i>	12 dat <i>M</i>	13 ardendo <i>M</i>	14 omne <i>om. C</i>
17 liquido <i>A</i>	18 dixisset <i>A</i>	19 homine ex anime <i>C</i>	aperte <i>ACG</i>
23 et <i>om. M</i>	25 solun <i>C</i>	20 solum <i>EFd</i>	21 uiuentem <i>F</i>
27 non <i>om. C</i>	22 non aliis <i>F</i>	detbet <i>C</i>	30 solum <i>b</i>
sit caro sola <i>E</i>			

sicut ergo hinc iste non debet opprimi, quia forte ita dictum est ‘omnes homines’, ut secundum solam carnem intellegentur. sic iste non hinc debet premere defensores propaginis animarum, quia dictum est: omnes genus hominum ex uno sanguine, tamquam propterea sola caro pertineat ad propaginem. si enim hoc est uerum, quod isti asserunt, ut non sit anima ex anima, sed caro ex carne sit tantum, ita dictum est ex uno sanguine, ut non totus homo significaretur a parte, sed tantum unius hominis caro; illud uero quod dictum est:
 10 in quo omnes peccauerunt, sola omnium hominum caro intellegenda est, quae inde transfusa est, a toto partem significante scriptura. si autem illud est uerum, quod totus homo ex toto homine propagatur, id est corpus, anima et spiritus, ibi proprie dictum est ‘in quo omnes homines peccauerunt’, hic autem tropice ‘ex uno sanguine’ totum significatur a parte, id est totus homo, qui ex anima constat et carne, uel potius, ut iste amat loqui, ex anima et spiritu et carne. nam et ex parte totum et ex toto partem diuina eloquia significare consuerunt. ex parte enim totum significatum est, ubi
 20 legitur: a de omnibus caro ueniet, quia ex carne intellegitur totus homo; ex toto autem pars, cum dicitur Christus sepultus, cum sola eius caro sepulta sit. iam illud quod in hoc apostoli testimonio positum est, quia ipse dat omnibus uitam et spiritum, secundum superiorem disputationem puto
 25 quod neminem moueat; ipse enim dat. sed adhuc quaerimus unde det, utrum ex noua insufflatione an ex propagine. ipse quippe dare etiam carnis substantiam rectissime dicitur, quam tamen dare ex propagine non negatur.

XVIII. 29. Nunc uideamus illud de Genesi testimonium,
 30 ubi facta mulier de latere niri addueta est ad eum et dixit: hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne

4 Act. 17, 26 10 Rom. 5, 12 20 Ps. 64, 3 23 cf. Act. 17, 25 31 Gen. 2, 23

1 iste hinc E 3 hic F 4 est om. M 6 uerum est E ista C 12 significare
 BC, F (nt. s. r.) 14 ubi ABFmIG homines om. M 16 aperte C 18 et—enim
 totum in mg. M ex tota A diuine loqui a A diuinę loquia C eloquentia E
 19 consueuerunt d 21 totus in ras. E 22 alt. sepultus D in hoc s. l. E
 24 secundum bis pos. semel eras. B 25 moneat A 26 probagine A 29 genesy E
 testiniū A 31 +os G, om. M ex] de E hossibus G

mea. hoc quippe iste putat, 'quod dicere debuerit Adam: "anima ex anima mea" uel: "spiritus de spiritu meo", si etiam hoc de illo tractum esset'. sed illi qui propaginem asserunt animarum, hinc se putant inquietius suam munire sententiam, quia, cum scriptum sit detraxisse deum costam de latere uiri eamque aedificasse in mulierem, non est additum, quod in eius faciem sufflauerit flatum uitiae; ideo, inquiunt, quia iam de uiro fuerat animata. nam si non fuisset, nequaquam nos, inquiunt, sancta scriptura huius rei cognitione fraudasset. ad illud uero quod ait Adam: *hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea* nec ait: 'spiritus' uel 'anima de spiritu meo' uel 'de anima mea', sic ab eis responderi potest, quemadmodum superius demonstratum est, ut a parte totum intellegatur hoc dictum 'os et caro mea', sed quae animata furerint detracta, non mortua. neque enim hoc omnipotentem facere potuisse ideo negandum est, quia nullus hominum potest aliquid cum anima de humana carne praecidere. nam quod Adam scens adiunxit: *haec noceabitur mulier, quia de uiro suo sumpta est*, cur non ait potius, unde opinio confirmaretur istorum: 'quoniam de uiro suo caro eius sumpta est'? hic itaque illi qui contra sentiunt possunt dicere, quia non scriptum est carnem mulieris, sed mulierem de uiro suo sumptam, totam debere accipi cum anima et spiritu. nam etsi anima sexu caret, non tamen quando appellantur mulieres excepta anima eas necesse est intellegi. alioquin non ita se amminorentur ornare: non in tortis erinibus aut auro uel margaritis aut ueste pretiosa, sed quod deceat, inquit, mulieres promittentes pietatem per bonam conuersationem. utique pietas intus est in anima

1 Vine. Victor

10 Gen. 2, 23

18 Gen. 2, 23

26 I Tim. 2, 9. 10

1 putat iste *bd* ad *amā M* 2 etiam] iam *D, om. G* hoc *semel eras. M*
 3 traetatum *E* 4 inuictos *M* 5 sit] est *DM* 7 qui *C* 8 anima ita *C* 9 huis *A*
eius D 10 hos ex hossibus *G* 12 uel] *add. anima Eb* responderi ab eis *E*
habeis M 13 aperte *E* 14 non fuerint *B* non fuerint *G* 19 de uiro *in mg. m1E*
cur] quae ABCFG 21 utique *b* illi *om. M* 22 est scriptum *b* uiro sumptam
suo b 23 totum deberi *E* siet *G* 24 appellantur *A* appellatur *M* 27 uestem *C*
 29 est intus *E*

uel in spiritu, et tamen mulieres appellatae sunt, etiam ut se intus ornarent, ubi nullus est sexus.

30. Cum itaque isti sic inter se alternante sermone certauerint, ego inter eos sic iudico, ut, ne incognitis fidant et temere 5 audeant affirmare quod nesciunt, utrosque comunioneam, si enim scriptum esset: ‘insufflavit flatum uitiae in faciem mulieris et facta est in animam uiuam’, nec sic esset iam consequens, ut non propagaretur ex parentibus anima, nisi etiam de filio eorum hoc scriptum similiter legeretur. fieri enim potuit, ut membrum 10 non animatum de corpore extractum indigeret animari, filii uero anima ex patre per matrem propaginis transfusione traheretur. cum uero tacitum est, occultatum est, non negatum, sed neque affirmatum, ac per hoc sic ubi forte non tacitum est, clarioribus documentis est astruendum. unde nec illi, qui defendunt anima- 15 rum propaginem, ex eo, quod non sufflavit deus in faciem mulieris, aliquid adiuuantur nec illi, qui eam negant, ideo quia non dixit Adam: ‘anima de anima mea’, debent sibi persuadere quod nesciunt. sicut enim eadem non soluta, sed manente quaestione potuit tacere scriptura, quod mulier deo sufflante sicut uir eius 20 acceperit animam, sic eadem non soluta, sed manente quaestione potuit tacere scriptura, ut Adam non diceret: ‘anima de anima mea’. ac per hoc, si primae mulieris anima ex uiro est, a parte totum significatum est, ubi legitur: *hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea*, cum tota ex uiro, 25 non caro sola sit sumpta. si autem non est ex uiro, sed eam deus insufflavit sicut uiro, a toto pars significata est, ubi legitur: *de uiro suo sumpta est*, cum caro eius, non tota sit sumpta.

31. Quapropter, cum his testimoniis, quod ad hanc rem 30 pertinet, utique ambiguis non soluatur haec quaestio, illud tamen seio sic argumentari homines, qui ex hoc putant animam

23. 27 Gen. 2, 23

1 in *om.* E 3 certauerit A 5 audeant M communiceant G 8 filio eorum] filiorum E aliorum F 9 relegeretur E 10 filii—tacitum est *om.* A 13 est *om.* E 14 ducuntis M (*cu s.l.*) 16 eum F 18 questione—sufflante *in mg.* M 19 sufflate in *ras.* E 20 eade A 21 amā de animā M 22 aperte E 23 *os G [ex] de E hossibus G 24 carne M (ne s. eras. o) 25 est *om.* M 27 suo *om.* M 29 que—pertinent b 30 pertinent E ambiguiis A ab ambiguis M hec questio *in mg.* E

mulieris non esse de anima uiri, quia non est dictum: 'anima de anima mea', sed: caro de carne mea, quemadmodum argumentantur Apollinaristae uel quicumque sunt alii aduersus animam domini, quam propterea negant, quia scriptum legunt: uerbum caro factum est. 'si enim et anima', inquit, 5 'ibi esset, debuit dici: uerbum homo factum est'. sed istis propterea dicitur carnis nomine solere scripturam totum hominem nuncupare — sieuti est: et uidetur omnis caro salutare dei; non enim caro sine anima uidere aliquid potest —, quia plurimis aliis sanctorum scripturarum locis non solam 10 carnem, uerum etiam animam humanam, id est rationalem, inesse homini Christo sine ulla ambiguitate monstratur. unde et isti, a quibus animarum propago defenditur, possent accipere a parte totum esse dictum: os de ossibus meis et caro de carne mea, ut illuc intellegetur et anima, quemadmodum uerbum carnem factum non sine anima accipimus, si, quemadmodum alia testimonia docent habere humanam animam Christum, ita et isti aliquibus non ambiguis testimoniosis propaginem astruerent animarum. pari uice igitur animonemus etiam hos, qui animarum propaginem destruunt, ut nouas a deo sufflari animas certis documentis asserant et tunc illud, quod dictum est: os ex ossibus meis et caro de carne mea, non tropice a parte totum, ut simul intellegatur et anima, sed proprie de sola carne dictum esse defendant.

XIX. 32. Quae cum ita sint, nideo librum istum iam esse 25 claudendum. omnia quippe, quae mihi maxime necessaria uidabantur, continet, quibus hi qui legerint sciant cauere se debere, ne huic homini, cuius duos libros mihi misisti, in hoc consentiant, ut credant 'animas sic ex dei flatu esse, ut non sint ex nihilo'. hoc enim qui credit, etsi uerbis neget, re ipsa clamat animas 30

3 cf. August. De haeresibus c. 55 (XLII 40 M) 5 Ioh. 1, 14 8 Esai.
40, 5. Luc. 3, 6 14. 22 Gen. 2, 23 29 Vinc. Victor

3 apollinariste *M* alii *E* (*pr. i exl*) 5 si — factum est *om. G* 7 scriptura *M*
8 nuncupare *A* significare *E* est] ibi *d* 9 aliquid uidere *Ed* 10 plurimas alii
scripturarum scarum *M* solum *ABCEFGbd* 13 possunt *Eb* 15 intelligatur *Eb*
17 humana manica nā xpm *A* 19 astruere *E* pari uice] parant *E* igitur *om.b*
20 insufflari *E* 22 hossibus *G* 25 iam] tā *M* 27 legunt *M* se cauere *d*
28 nec *DM* 29 flatu dei *d* non] nos *A* 30 creditit *b* res *M*

dei habere substantiam et ipsius genus esse non munere, sed natura. nam de quo quisque naturae suae originem dicit, de illo naturae suae genus dueere negari sobrie nullo pacto potest. iste autem ita sibi est ipse contrarius, ut genus dei esse animas 5 dicat non natura, sed munere et tamen non factas ex nihilo, sed ex illo dicat originem dueere; ac sic eas, quod prius negauerat, ad dei naturam reuocare non dubitat.

33. Animarum autem nouarum sine propagine insufflationem defendi quidem minime prohibemus, sed ab eis qui potuerint 10 aliquid inuenire uel in canoniceis libris, quod non sit ambiguum dissoluendae huic obligatissimae quaestioni, uel in ratiocinationibus suis, quod non sit contrarium catholicae ueritati, non a talibus qualis iste apparuit, qui non inueniendo quid diceret et deliberationem suam nolendo suspendere uires suas omnino non 15 metiens, ne taceret, ausus est dicere 'inquinari animam meruisse per carnem et esse meruisse animam peccatricem', cuius nullum meritum, seu bonum seu malum, ante carnem potuit inuenire, et 'paruulis sine baptismo de corpore exeuntibus solui posse originale peccatum et offerendum pro eis sacrificium corporis 20 Christi', qui Christo non sunt incorporati per eius sacramenta in eius ecclesia, 'eosque sine lauaero regenerationis de hac uita migrantes non ad requiem tantum ire, sed ad regnum caelorum posse etiam peruenire' et alia multum absurdia, quae omnia colligere atque in isto libro digerere longum uisum est. absit ergo, 25 ut animarum propago, si falsa est, a talibus refellatur et animarum nouarum insufflatio, si uera est, a talibus defendatur.

34. Quamobrem quicumque uolunt defendere, quod dicuntur animae nouae nascentibus insufflari, non de parentibus trahi, aliquid illorum quattuor, quae supra commemorauit, caueant omni

15—23 Vinc. Victor

2 de eo quo Eb originem—suae in mg. m2 D 4 ipsi b 5 natura E
 (a fin. ex e) natura—factas om. D 6 si AEM 7 dubitet C dubitant M
 9 defendit A hab G 11 obligatis mae C rationibus G 12 ueritatis M
 natalibus C 15 mentiens B netaret A dice M 16 et per carnem
 meruisse esse b nullus B 17 ante M 18 de corpore bis pon. C 19 offe*
 rendum M sacrificium pro eis B 21 uit* (a s. *) D uit* G 22 emigrantes
 ABCEFbd 23 multa d 27 uoluit G dicunt A 28 trachi A 29 subra E
 commemorauit in mg. E

modo, hoc est: 'ne dicant a deo fieri animas peccatricees per alienum originale peccatum; ne dicant paruulos, qui sine baptismo exierint, peruenire posse ad uitam aeternam regnumque caelorum originali peccato per quodlibet aliud resoluto; ne dicant animas peccasse alicubi ante carnem et hoc merito in carnem peccatricem fuisse detrusas; ne dicant peccata, quae in eis inuenta non sunt, quia praescita sunt, merito fuisse punita, cum ad eam uitam, ubi ea committerent, permissae non fuerint peruenire'. nihil ergo istorum quattuor dicentes, quoniam quodlibet eorum falsum atque impium est, inueniant etiam scripturarum de hac re certissima testimonia et hanc sententiam suam non solum me non uetante, uerum etiam fauente et gratias agente defendant. si autem non inueniunt certissimam de hac re auctoritatem diuinorum eloquiorum et aliquid illorum quattuor per inopiam dicere conpelluntur, cohibeant se, ne per ipsam inopiam etiam paucorum animas non habere originale peccatum secundum Pelagianam heresim olim damnabilem nuperrimeque damnatam dicere conpellantur. melius est enim homini fateri se nescire quod nescit quam in heresim uel damnatam ineurrere uel nouam condere, dum temere audet defensare quod nescit. alia huius hominis falsa et absurdta, in quibus non tam periculose, uerum tamen a tramite ueritatis exorbitat, quoniam multa sunt, et ad ipsum etiam, si dominus uoluerit, aliquid de libris eius uolo scribere; ibi forsitan omnia uel, si omnia non potuero, plurima ostendam.

25

XX. 35. Istum autem librum, quem ad te potius, qui curam et fidei nostrae et existimationis meae ut uerus catholiceus et bonus amicus fideliter benigneque gessisti, quam ad alium quemquam scribendum putaui, tu legendum dabis uel describendum quibus

17 cf. De gestis Pelagii 14, 30 (CSEL XLII 84, 5)

2 alienu M	3 uita A	7 non om. E	praescia M	8 ea] eam CM
12 nouetante M	17 paclagianam F	heresem ABCFM	18 enim om. G	
hominis ACFmIG	19 neresi A	uel—huins] audet qui nescit alicuius M		
20 defensarc audet D	audent b	suntalia F	alicuius (om. huius) D	22 a om. A
tramtate B	exorbitant E	23 dominus] deus E	24 ubi C	forsitant A
27 exestimacionis AC	existimationis F	28 gesisti C iussisti E	quem FG	
quanqua F	29 tu] ald. ibi D hunc M	scribendum E		

potueris uel quibus dandum esse iudicaueris. in quo istius iuuenis praesumptionem ita reprimendam et redarguendam putauit, ut tamen eum diligam nec damnari, sed emendari uelim atque ita proficere in domo magna, quae est catholica ecclesia, quo eum 5 misericordia diuina perduxit, ut sit in illa uas in honore sanctificatum, utile domino, ad omne opus bonum semper paratum et bene uiuendo et sana dicendo. porro autem si ipsum oportet ut diligam, sicut facio, quanto magis te, frater, cuius erga me beniuolentiam et cuius catholicam fidem cautam et sobriam optime 10 noui! unde factum est, ut eos libros, qui tibi displicuerunt et in quibus nomen meum aliter quam uelles positum comperisti, describendos mihiue mittendos uere fraterna planeque sincera dilectione curares. tantum ergo abest, ut hinc tuae caritati succensem, quia fecisti, ut potius, nisi fecisses, integro iure amicitiae succensere deberem. ago itaque uberes gratias. quemadmodum autem acceperim factum tuum, hinc manifestius indicaui, quod hunc ad te librum, mox ut illos legi, sine aliqua dilatione conscripsi.

4—6 cf. II Tim. 2, 20, 21

1 indicaberis *AEM*   2 reprinēdā *A*   3 uelimus *C*   4 ecclesia catholica *d*
 5 hore *A* honorē *E*   6 ut ille *M*   7 docendo *b* (*in textu*), *d*   8 digam *A*
 11 alter *C'*   12 uera *b*   pleneque *M*   13 caritatis *D* *M*   14 succensem *D*
 15 successere *A* succensere *D* succendere *B* (*s. d.*) succendere *G*   16 hic *A*
 17 librum ad te *B*   librum *om. G*   illum *M*   dilectione *M*   18 Expl. lib. ad
 renatum de natura et origine animas (*animæ-q-BG*) Inc. epistola (*ep. om. BG*)
 ad petrū presbiterū de eadem re *ABCFG*   Expl. epistola sci. aug. Inc. lib. primus
 sci. augustini ad uincentiū uictorē de natura et origine animæ. Expl. lib. sci. aug.
 ad uincentiū uictorē de natura et origine animæ. Inc. epistola eiusdē ad petrū pr̄bm
 de eadem re *E* Expl. lib. ad renatū de origine animae. Inc. eiusdē aug. ad
 hyeronimū *M*, a cod. *D* subscr. abest

LIBER SECUNDVS. AD PETRVM PRESBYTERVM.

Domino dilectissimo fratri et compresbytero Petro Augustinus
episcopus in domino salutem.

I. 1. Peruenerunt ad me duo libri Vincentii Victoris, quos ad tuam sanctitatem scripsit, mittente mihi eos fratre nostro Renato, 5 homine quidem laico, sed pro sua fide et eorum quos diligit prudenter religioseque sollicito. quibus lectis uidi hominem in sermone quidem non solum usque ad sufficientiam, uerum etiam usque ad redundantiam profluentem, sed in rebus, de quibus loqui uoluit, nondum sicut oportet instructum; quod si ei fuerit 10 domino donante conlatum, poterit esse utilis pluribus. habet enim non minimum facultatis, qua possit explicare atque ornare quae sentit, si prius det operam recta sentire. ualde quippe sunt noxia prava diserta, quia hominibus minus eruditis eo quod diserta sunt uidentur et uera. quomodo autem eosdem libros ipse 15 acceperis nescio; uerum tamen, si uerum est quod audiui, dieris eis recitatis ita exiluisse laetitia, ut caput iuuenis illius senex et laici presbyter osculatus didieisse te quod ignorabas gratias egeris. ubi quidem non inprobo humilitatem tuam, immo uero etiam laudo, quod honorasti doctorem tuum nec hominem, sed 20 ipsam quae tibi per illum loqui dignata est ueritatem, si tamen potueris demonstrare, quid per illum ueritatis acceperis. uellem itaque rescriptis tuis quid te docuerit me doceres. absit enim, ut erubescam a presbytero discere, si a laico tu non erubuisti praedicanda et imitanda humilitate, si uera didieisti. 25

II. 2. Proinde, frater dilectissime, quid ab eo didiceris nosse cupio, ut, si iam id sciebam, gratuler pro te, si autem nesciebam, discam per te. itane tu ignorabas duo quaedam esse animam et

2 compr̄o ABCEG comp̄ro D agustinus A 3 eps A, om. DE 5 sanctitatem tuam d 7 relioseque A sollicite C dilectis C 8 ad sufficientiam usque BG 10 ei om. A fierit CmI 13 recte E 14 et prava G minus om. A 15 sint b 16 est om. G 17 exsiluisse A, Fa.c. 18 quo A et gratias G 19 uere C 20 honorasti C decorem B a. c. G 21 dignatus BCFmIG 24 a presbitero erubescam E tu] ut A 25 uera tñ E (tñ in fine u. add.) 26 Prouide A 27 id om. A ne sciebam G

spiritum — secundum id quod scriptum est: *a b s o l u i s t i a b
s p i r i t u m e o a n i m a m m e a m* — et utrumque ad naturam hominis pertinere, ut totus homo sit spiritus et anima et corpus, sed aliquando duo ista simul nomine animae nuncupari — quale 5 est illud: *e t f a c t u s e s t h o m o i n a n i m a m u i u a m*; ibi quippe et spiritus intellegitur — itemque aliquando utrumque nomine spiritus dici — sicuti est: *e t i n c l i n a t o c a p i t e
t r a d i d i t s p i r i t u m*, ubi et anima necesse est intellegatur — et utrumque unius esse substantiae? puto quod ista iam sciebas; 10 si autem nesciebas, non te aliquid, quod magno periculo nescitur, didicisse scias. et si quid hinc subtilius disputandum est, melius cum ipso agitur, cuius iam nouimus et eloquium: utrum, cum dicitur anima, ita ut simul intellegatur et spiritus, utrumque anima sit, spiritus autem aliquid animae sit, an, sicut ei uisum 15 est, a parte totum appelletur hoc nomine, siue etiam utrumque spiritus sit, pars uero eius sit, quae proprie dieitur anima, an et hoc a parte totum uocetur, quando ita dieitur spiritus, ut simul intellegatur et anima; sic enim huic placet. uerum ista, ut dixi, et subtiliter disseruntur et sine ullo uel certe sine magno periculo 20 nesciuntur.

3. Itemque alios esse corporis, alios autem animae sensus, miror, si iste te docuit; et tu homo id aetatis et honoris, antequam istum audires, unum atque idem putabas esse, quo album nigrumque discernitur, quod nobiscum uident etiam passeres, et 25 quo iustum atque iniustum diiudicatur, quod uidebat Tobis etiam earnis luminibus perditis. hoc si ita est, profecto, quando audiebas uel legebas: *i n l u m i n a o c u l o s m e o s, n e
u m q u a m o b d o r m i a m i n m o r t e m*, non nisi earnis oculos cogitabas. aut si hoc obscurum est, certe, quando illud apostoli 30 recolebas: *i n l u m i n a t o s o c u l o s c o r d i s u e s t r i*, nos

1 Iob 7, 15   5 Gen. 2, 7   7 Ioh. 19, 30   25 cf. Tob. 2, 11   27 Ps. 12, 4
30 Eph. 1, 18

3 spiritus et *om.E*   6 utroque *G*   9 puto] add. autem *E*   10 scitur *A*
scitor *F* (*u.s. o mI*), *BCG*   11 quod *G*   subtius *E*   12 eloquium uere miranda
csideratio cum dignioris ingenii merito ē habenda *E*   13 et *om.E*   an utrumque *E*
14 amae *A*   19 certe] add. et *b*   22 te *om.C*   23 quod *EG*   algū *A*   24 etiam
uident *E*   25 Tobias *bd*   28 morte *Eb*   29 hoc *om.G*   illi *A*

sub fronte et supra buccas cor habere credebas. absit, ut de te hoc sentiam; neque hoc te igitur iste docuit.

4. Aut si forte ante huius doctrinam, quam modo te inuenisse laetaris, animae naturam dei putabas esse portionem, hoc plane cum horrendo periculo falsum esse nesciebas. et si ab isto didicisti,¹⁶ quod anima portio dei non sit, age deo gratias, quantas potes, quod non, antequam hoc didicisti, de corpore existi; exisses enim magnus hereticus et blasphemator horrendus. nullo modo tamen etiam id de te existimauerim, quod homo catholicus neque contemptibilis presbyter animae naturam portionem dei sentiebas¹⁷ esse. unde, fateor dilectioni tuae, timeo, ne forte hoc te iste docuerit, quod potius sit contrarium ei fidei quam tenebas.

III. 5. Sicut enim non arbitror te umquam in catholica animam ereditisse dei esse portionem uel ullo modo animae et dei candem esse naturam, ita metuo, ne forte consenseris huic homini, ‘quod animam deus non de nihilo fecerit, sed ita ex ipso sit, ut ab ipso emanauerit’; hoc enim etiam uerbum iste posuit inter cetera, quibus in hac quaestione ad immane praecepitum exorbitauit. at uero hoc si te docuit, nolo me doceas; immo etiam uolo ut quod didiceras ipse dediseas. parum est enim non credere neque dicere quod pars dei sit anima — neque enim et filium uel spiritum sanetum partem dei esse dicimus, et tamen dieimus patrem et filium et spiritum sanetum unius eiusdemque esse naturae —, parum est ergo, ut non dieamus animam esse partem dei; sed hoc etiam opus est ut dieamus non eam¹⁸ et deum unius eiusdemque esse naturae. unde ille recte quidem ait ‘genus dei esse animas munere, non natura’ ac per hoc non omnium, sed fidelium; sed rursus ad id quod declinauerat deuolutus est et deum atque animam eiusdem dixit esse naturae, non quidem his uerbis, sed aperta manifestaque sententia. cum¹⁹

16 Vinc. Victor   27 Vinc. Victor; cf. pag. 333, 4. 5

1 baccas *Fm1*   3 Aut] At *bd*   7 didicisti hoc *BG*   hoc *om.D*   didicisis *A* exisse *C*   9 exexistimauerim *ACFm1*   10 contentibilis *A* contemtibilis *B* esse sentiebas *DE*   11 frateor *A*   13 non *om.b*   nunquam *b*   in *om.G* catholicā *BG*   post cathol. s. l. add. *m2* fide *F*   14 anima *D*   15 esse eandem *BG* consentieris *E*   18 ad in immane *E*   praecepī *A*   19 at] aut *A* a *DE* ad *G*   20 didiscas *C*   23 unus *G*   27 naturae *CG*   29 est *om.A*

enim ‘animam ita esse’ dicit ‘ex deo, ut eam nec ex alia natura nec ex nihilo, sed ex semet ipso creauerit’, quid persuadere conatur nisi id quod aliis uerbis negat, animam scilicet eiusdem cuius deus est esse naturae? omnis quippe natura uel deus est,
 5 qui nullum habet auctorem, uel ex deo est, quia ipsum habet auctorem. sed quae habet auctorem deum, ex quo est, aliqua facta non est, aliqua facta est. porro quae facta non est et tamen ex ipso est, aut genita est ab illo aut procedit ex illo — quae genita est, filius est unicus, quae procedit, spiritus sanctus — et
 10 haec trinitas unius est eiusdemque naturae; nam haec tria unum sunt et singulum quidque deus et simul omnia unus deus immutabilis, sempiternus, sine temporis ullo initio siue termino. at uero illa natura, quae facta est, creatura nuncupatur, creator autem deus, illa scilicet trinitas. creatura ergo ita esse dicitur
 15 ex deo, ut non ex eius natura facta sit; ex illo enim propterea dicitur, quia ipsum auctorem habet ut sit, non ita, ut ab illo nata sit uel processerit, sed ab illo creata, condita, facta sit, partim ex nulla alia, id est omnino ex nihilo, sicut caelum et terra uel potius uniuersae mundanae molis uniuersa cum mundo
 20 concrcata materia, partim uero ex alia iam creata atque exsistente natura, sicut uir ex limo, mulier ex uiro, ex parentibus homo, creatura tamen omnis ex deo, sed creante uel ex nihilo uel ex aliquo, non autem gignente uel producente de se ipso.

6. Si haec cum catholico loquor magis commonens quam
 25 docens — neque enim esse tibi arbitror noua uel audita quidem et antea, non tamen credita, sed, ut existimo, sic legis epistulam meam, ut hic agnoscas etiam fidem tuam, quae nobis in catholica ecclesia domino donante communis est —, si ergo haec, ut dicere coeperam, cum catholico loquor, unde, obseero, credis esse animam,
 30 non uniuersiusque nostrum dico, sed primam primo illi homini datam? si ex nihilo et factam tamen insufflatamque a deo, id

1 Vinc. Victor

1 dicit esse E   5 uel deus non est (*in mg. al. l ex dō ē*) b   6 est *om.G*
 10 est *om.E*   11 et *om.D*   quodque *Em2d*   12 siue] sine *Eb*   13 atque *AF*
aque BC   nuncupantur *C*   15 illo] nihilo *F*   20 *pr. creata D*   existente
BCEG   23 alio *F*   24 *Sij* Sed *b*   26 existimo *A* istexistimo *C*   27 hinc *E*
 29 cooperant *A*   30 uniuersus iusque *A*   nram *E*

credis quod ego; si autem ex aliqua alia creatura, quae unde anima fieret tamquam materies subiacebat artifici deo, sicut puluis, unde fieret Adam, uel costa eius, unde Eua, uel sicut aquae, unde pisces et uolueres, uel sicut terra, unde animalia quaeque terrestria, non est catholicum, non est uerum. quodsi 5 neque ex nihilo neque ex alia quacumque creatura, sed ex semet ipso deum, hoc est ex natura sua fecisse uel facere animas — quod absit! — existimas, hoc quidem ab isto didicisti, sed non tibi gratulor neque blandior; longe cum illo a fide catholica exorbitasti. tolerabilius enim — quod quidem falsum est, tamen, ut dixi, 10 tolerabilius — ex aliqua alia creatura, quam quidem iam fecerat deus, quam ex dei natura animam conditam eredes, ut, quod est mutabilis, quod peccat, quod fit impia, quod etiam, si impia perdurauerit in fine, sine fine damnabitur, non ad dei naturam cum horrenda blasphemia referretur. abice, frater, abice, obseero, istam 15 non plane fidem, sed exsecrandae impietatis errorem, ne homo grauis seductus a iuuene et a laieo presbyter, cum istam catholicam fidem esse arbitraris, de numero fidelium — quod a te auertat dominus! — eximaris. non enim sic tecum agendum est ut cum illo aut ea uenia tuus iste tam horrendus qua iuuenis illius, licet ab illo ad te transierit, 20 error est dignus. ille ouili catholico sanandus nuper accessit, tu in catholicis pastoribus deputaris. nolumus ita euretur quae uenit ab errore ad dominicum gregem, ut prius pestifera contagione disperdat ouis ulcerosa pastorem.

7. Quodsi dicas: 'hoc me ille non docuit nec huic errori eius ullo 25 modo quamlibet diserti et ornati sermonis inlectus suauitate consensi', ago ingentes deo gratias. sed quaero, unde illi caput exosculetus, ut dicitur, gratias egeris te didicisse quod usque ad auditam disputationem illius ignorabas aut, si falsum est hoc te fecisse atque dixisse, hoc ipsum peto nobis intimare digneris, ut inanis rumor 30

3 cf. Gen. 2, 7. 22

1 quid <i>E</i>	ago <i>E</i>	anima unde fieret <i>b</i>	unda <i>GmI</i>	4 aqua <i>D</i>
uocres <i>A</i>	8 exestimas <i>A</i>	15 referetur <i>Ab</i>	referetur <i>ex</i>	16 ex-
ecrande <i>C</i>	18 arbitriaris <i>G</i>	a te] ante <i>C</i>	19 exestimarisi <i>AC</i>	existimeris <i>F</i>
(<i>N</i> s.l.m ² , alt. e s. <i>amI</i>)	excludaris <i>E</i>	tecum sic <i>b</i>	20 qua <i>om. A</i>	quā <i>Eb</i>
iste indignus <i>E</i>	ouilo <i>G</i>	22 ueni <i>A</i>	24 oues <i>A</i>	25 ullomo <i>A</i>
disserti <i>BG</i>	28 te <i>om.C</i>	29 ignorabo <i>q D</i> (<i>in mg. bā</i>)	atque—digneris	
(<i>in mg. m. rec. omissionis</i>) <i>om.F</i>	aut <i>q D</i>	30 didicisse <i>A</i>	ut] uelim <i>F</i>	

(V.) tuis litteris refellatur. si autem uerum est illa humilitate homini egisse te gratias, gaudeo quidem, si te illud non docuit, quod superius quam sit detestandum eauendumque monstraui, et non reprehendo, quod gratus fueris tanta humilitate doctori, si aliquid aliud disputante illo uerum atque utile didicisti; sed hoc quid sit inquiero. an forte animam non spiritum esse, sed corpus? non quidem magnum doctrinae christianaee arbitror esse detrimentum ista nescire et, si de corporum generibus subtiliter disputetur, hoc maiore difficultate quam utilitate perdisceatur. si autem dominus uoluerit, ut ad illum ipsum iuuensem scribam, sicut desidero, ibi sciet fortasse dilectio tua etiam hoc quam non te docuerit, si tamen id te ab illo didicisse laetaris. sed ne quid forte aliud sit, quod constat esse utile et ad fidem necessariam pertinere, peto rescribere non graueris.

8. Nam illud, quod rectissime et ualde salubriter credit iudicari animas, cum de corporibus exierint, antequam ueniant ad illud iudicium, quo eas oportet iam redditis corporibus iudicari atque in ipsa, in qua hic uixerunt, carne torqueri siue gloriari, hoc itane tandem ipse nesciebas? quis aduersus euangelium tanta obstinatione mentis obsurduit, ut in illo paupere, qui post mortem ablatus est in sinum Abrahae, et in illo diuite, cuius infernus cruciatus exponitur, ista non audiat uel audita non credat? sed numquid te docuit, quomo do anima sine corpore de digito pauperis aquae stillam desiderare potuerit, cum ipse confessus sit alimenta corporea non nisi propter fulciendas ruinas corruptibilis corporis sui animam quaerere? uerba eius ista sunt: *numquid quia anima*, inquit, *aut cibum quaerit aut potum, ad ipsam transire credimus pastum?* et paulo post: *unde intellegitur*, inquit, *et probatur non ad animam pertinere ciborum sustentacula, sed ad corpus, cui etiam praeter cibum procuratur simili ratione uestitus, ut illi necessarius uideatur pasturae suggestus, cui*

19 cf. Luc. 16, 19—24   25 Vinc. Victor

1 uera C	2 illū BG	4 illa tanta C	5 alio C	6 es A	10 desiderio C
11 quod etiam (<i>om. sequ. quam</i>) b	ho A	non] si C	13 necessariū b	ne E	
14 aliud BG	15 exierit A exier̄ C	16 iam] etiam DE	corporibus redditis E		
17 iniqua C	dixer̄ C	t̄queri E	itas̄ (ne s. si mI) B itasi G	19 ut <i>om. E</i>	
ablatus (d s. b) D	ablatus est <i>om. C</i>	20 inferni E	in inferno d	22 pauperis	
a*que add. m2 in spat. uac. F	atque E	23 potuit Fd	24 nā uerba E	25 ita D	
qui FmI	animā C	cybum (<i>semper y</i>) A	26 credimus transire D	29 ille C	

competit et ipsos habere uestitus. hane ille sententiam suam satis euidenter expositam nonnulla etiam similitudine inlustrans adiecit atque ait: *quid autem putamus inquilinum quemquam suaे habitationi prospicere? nonne, si eam senserit aut tecto tremere aut nutare pariete aut labare fundamine, destinas quaerit, strues congerit, quibus 5 inminentem possit ruinam sedulo diligenterque fulcire, ne sub periculo mansionis discrimen uideatur pendere mansoris?* ita ergo et animam recognosce, inquit, *carni suaे desiderare cibum, ex qua ipsum concipit sine dubio desiderium.* haec nempe ille iuuenis sua sensa uerbis luculentissimis et sufficientissimis explicauit asserens non animae requiri 10 alimenta, sed corpori, cura quidem illius, sed tamquam habitantis in domo et moribundae carnis inminentes ruinas prouida refectione fulcientis. et illud ergo explieet tibi, quid anima illa diuitis ruiturum destinare eupiebat, quae mortale corpus iam utique non habebat et tamen sitiebat et aquae stillam de digito pauperis requirebat. *habet 15 ubi se exerceat iste doctor senum; quaerat et inueniat, si potuerit, cui rei anima illa apud inferos humidum alimentum uel tam exiguum mendicaret, cum ruinoso habitaculo iam careret.*

V. 9. Incorporeum sane deum esse quod credit, gratulor eum hinc saltem a Tertulliani deliramentis esse discretum; ille quippe 20 sicut animam ita etiam deum corporeum esse contendit. a quo iste in hoc dissentiens mirabiliora persuadere molitur deum incorporeum non de nihilo facere, sed de se ipso flatum exhalare corporeum. o doctrinam, cui omnis aetas aures subrigat, quae homines annos, quae denique presbyteros mereatur habere discipulos! legat, legat 25

3 Vinc. Victor   13 cf. Luc. 16, 24   20 cf. Tertulliani De anima (CSEL XX 309). August. De haeresibus c. 86 (XLII 46 M). Epist. 190 (CSEL LVII 137)

1 uestitos G   sitis C   4 non nisi E   eū C   auc G   tecta ABGFm1
 tacta C   premere A   nutare (n ex m) C   5 parietē G   lauare D   fundamina G
 7 mansorio ABG mansuro C mansori bd   8 carnis C   desirare A   ipsa G
 concipit ABFb concepit E concypt C   10 explicabit A   11 illis A illius ex
 ipsius G   habitans BCG habitantis (ti s.l.m1) V   12 refectine A   13 quit A
 qui C   15 sciebat C   de om.F   requirebatur E   a uoce habet init. sumit
 noui capit. b   16 inueat A   17 Umidum A   exiguu A   18 rumoso G
 20 salti EFm1   tertuliani C tertusliani Fm1   21 deum om.A   esse—incorporeum om.C   atqüe (e mul. m1 in i, Benedictini add. a quo) F   22 hoc om.BG
 23 semetipso BCFGd ipso ED   efflare E   5 A   24 doctrina EG   hominis Cb
 annos BCFGb ammiros E   25 quae—quod om.BCFGb

in contione quod scripsit, notos atque ignotos, doctos atque indoctos
 recitaturus inuitet. seniores cum iunioribus conuenite, quod nescie-
 batis discite, quod numquam audieratis audite. ecce isto docente
 non aliunde quod aliquo modo est nec ex eo quod omnino non est
 5 deus flatum creat, sed ex eo quod ipse est, cum sit incorporeus,
 corpus sufflat. naturam ergo suam, antequam mutetur in peccati
 corpore, ipse mutat in corpus. an dicit, quod ex natura sua non
 mutat aliquid, cum flatum facit? non ergo eum de se ipso facit;
 non enim aliud est ipse, aliud natura eius. quis hoc insanissimus
 10 opinetur? quodsi dicit ita deum de sua natura facere flatum, ut
 ipse integer maneat, non inde quaestio est, sed utrum quod non
 aliunde nec de nihilo, sed de illo est, non hoc sit quod ille, id est
 eiusdem naturae et essentiae. nam et filio genito integer manet;
 sed quia eum genuit de se ipso, non aliud genuit quam id quod est
 15 ipse. excepto enim quod hominem assumpsit et umerum caro factum
 est, aliis est quidem umerum dei filius, sed non est aliud; hoc est
 alia persona est, sed non diuersa natura. et unde hoc, nisi quia non
 creatus ex alio uel ex nihilo, sed natus ex ipso est, non ut melior
 quam erat esset, sed omnino ut esset et quod est ille, unde natus
 20 est, esset, hoc est unius eiusdemque naturae, aequalis, coaeternus,
 omni modo similis, pariter inmutabilis, pariter inuisibilis, pariter
 incorporeus, pariter deus, hoc omnino quod pater, nisi quod filius
 est ipse, non pater? si autem manet quidem ipse integer deus nec
 tamen de nullo uel de alio, sed de se ipso diuersum aliquid in deterius
 25 creat et de incorporeo deo corpus emanat, absit, ut hoc catholicus
 animus bibat! non enim est fluentum fontis diuini, sed fragmentum
 cordis humani.

VI. 10. Iam uero quam inepte laboret animam, quam putat
 esse corpoream, uindicare a passionibus corporis disputans 'de animae

15 cf. Ioh. 1, 14   29 Vinc. Victor

2 intet A   conuenit CG   3 numquam om. G   hēc testor docentē E
 6 impeccati A   7 anticit A   sua natura d   8 ipso om. E   9 pr. est aliud E
 11 utrū in mg. E   13 essentire C   14 genuit eum E   ipse est ABCFGbd
 15 adsumsit D   16 est alt. om. BCFGb   hoc—est bis pon. C   17 talia A
 hoc est E   18 est om. E   20 est pr. om. G   22 in corpore eius A   23 pr. ipse]
 in se C   24 se om. C   dē deterius C   25 hēc E   26 bibit C   fluentum est E
 fortis C   fragmentum A   28 putata ē E   29 uindicaret A   uēdicare b in mg.
 passionis A

infantia, de paralyticis et oppressis animae sensibus, de amputatis membris corporis absque animae sectione⁴, non tecum, sed cum illo potius agere debeo; illi quippe insudandum est, ut rationem reddat dictorum suorum, ne de opere iuuenis uelle fatigare uideamur grauitatem senis. quod autem similitudines morum, qui reperiuntur 5 in filiis, non ex animae semine uenire disputat, consequens est quidem, ut hoc sentiant quicumque animae propaginem destruant, sed nec illi qui hanc astruunt ibi constituant pondus assertionis sua; uident enim et filios parentum dissimiles moribus, quod ideo fieri putant, quia et ipse unus homo plerumque suis moribus alios mores 10 dissimiles habet non utique anima altera accepta, sed uita in melius uel in deterius commutata. ita dicunt non esse impossibile, ut anima non habeat eos mores, quos habet illa ex qua propagata est, quando quidem ipsa una nunc alios, alias alios habere mores potest. quare si hoc te credis ab isto didicisse, quod anima non sit ex traduce, 15 utinam id uere didicisses! me tibi docendum libentissime traderem; sed aliud est discere, aliud uideri sibi didicisse. si ergo te didicisse arbitraris quod adhuc nescis, non plane didicisti, sed temere credisti quod libenter audisti et subrepsit tibi falsiloquium per suaniloquium. quod non ideo dico, quia falsum esse iam certus sum animas 20 potius insufflari nouas quam de origine parentum trahi — hoc enim adhuc ab eis qui docere id possunt existimo requirendum —, sed quia iste de hac re ita disseruit, ut non solum eam, quae adhuc discussienda est, non solueret quaestionem, uerum etiam talia diceret, quae falsitatis non habeant dubitationem; cum enim uellet probare 25 dubia, ansus est dicere sine dubio reprobanda.

VII. 11. An uero tu reprobare dubitabis, quod, cum de anima loqueretur: *non uis, inquit, animam ex carne peccati contrahere*

28 Vinc. Victor; cf. lib. III 7, 9

1 infantie A paraloeticis A paralœticis (i. s. ὡς) BF para boeticis C paraliticis D E G 2 menbris C ille A 5 seni A similitudinis BC reperiuntur C 6 disputant E 7 quidā C hic C 9 quos D 10 suis moribus (*in mg. al. l* sibimet dissimilis est) b 11 itaque E hacepta A uitā F 12 commotata A commutatā F ita—quos om. F animā C 13 ille ABCFGbd a quo bd ex quo E 15 ab isto didicisse credis E animcon (om. non) A tradicit A 16 uera E 17 aliundē C uidere b dicens A 18 didici A 20 sim d 22 adhic A qui docere id possunt ab eis E existimore querendum A 23 ac A diseruit A deseruit G 26 est om. BCGFm1 reprobandā A 28 anima BCG

ualitudinem, ad quam uicissim sanctificationem uideas transire
 per carnem, ut per ipsam reparet statum, per quam perdiderat
 meritum? aut numquid quia baptismo corpus abluitur, non transit
 ad animam uel spiritum, quod creditur conferri per baptismum?
 5 merito ergo per carnem priscam reparat habitudinem, quam uisa
 fuerat paulisper amisisse per carnem, ut per eam incipiat renasci,
 per quam meruerat inquinari. uide in his uerbis quantum iste
 tuus doctor errauerit! dixit ‘animam per carnem reparare statum,
 per quam perdiderat meritum’: habuit ergo anima aliquem sta-
 10 tum et aliquod meritum bonum ante carnem, quod nult eam
 reparare per carnem, quando caro lauaero regenerationis abluitur;
 uixerat itaque alieibi ante carnem in statu et merito bono,
 quem statum et quod meritum perdidit, cum uenisset in carnem.
 dixit ‘eam per carnem reparare habitudinem priscam, quam
 15 uisa fuerat paulisper amisisse per carnem’: habuit ergo ante
 carnem habitudinem antiquam — hoc est enim ‘priscam’ — et
 ista qualis esse potuit nisi beata atque laudabilis habitudo?
 quam reparari per sacramentum baptismatis asseuerat, cum
 eam nolit ex illa originem trahere per prophanem, quam con-
 20 stat in paradyso aliquando fuisse felicem. quomodo igitur alio
 loco ‘animam se’ dieit ‘constanter asserere non ex traduce neque
 ex nihilo neque per semet ipsam neque ante corpus’? ecce isto
 loco nult animas ante corpus alieibi uiuere tam beate, ut eadem
 illis per baptismum beatitudo reddatur, et tamquam sui rursus
 25 oblitus adiungit et dicit: *ut per eam*, id est per carnem, *incipiat*
renasci, *per quam meruerat inquinari*. superius meritum signifi-
 cauerat bonum perditum fuisse per carnem, nunc autem significat
 malum meritum, quo factum est, ut ueniret uel mitteretur in
 carnem dieendo: *per quam meruerat inquinari*; si enim meretur
 30 inquinari, non est utique meritum bonum. dieat quid peccauit,
 antequam per carnem inquinaretur, ut per carnem inquinari

11 cf. Tit. 3, 5   21. 25. 29 Vinc. Victor

1 ualitudinem BCEFG 3 per baptismū E ablutū E non om. E 4 trans-
 ferri E 8 errauerit doctor BCFGd erret doctor E reparare D 10 quod]
 sed quid E ea A, om. E 11 caro om. E regeerationis G 12 uix erat b
 aliquibus A 14 eam] etiam D 16 habitudine mariti quam A enim om. G
 18 seuerat A 19 progenem A originem BCFGb 21 se dicit om. A 29 si•E
 mereretur CF 31 ut] et Gb

mereretur; dicat, si potest, quod nullo modo potest, quia inuenire hie quid uerum dicat omnino non potest.

VIII. 12. Item aliquanto post ait: *anima itaque si peccatrix esse meruit, quae peccatrix esse non potuit, tamen neque in peccato remansit, quia in Christo praefigurata in peccato esse non debuit, sicut esse non potuit.* rogo te, frater, putasne ista saltem postea legisti et considerasti et quid in recitante laudaueris uel unde post recitationem gratias egeris cogitasti? quid est, obsecro te: *anima itaque si peccatrix esse meruit, quae peccatrix esse non potuit?* quid est 'meruit' et 'non potuit', cum mereri hoc non posset, nisi peccatrix fuisset, non autem fuisset, nisi esse potuisset, ut ante omne malum meritum peccans inde sibi meritum faceret, unde ad alia peccata deserente domino perueniret? an ideo dixit: *quae peccatrix esse non potuit, quia, nisi in carnem ueniret, peccatrix esse non posset?* quid ergo meruit, ut eo mitteretur, ubi peccatrix esse posset, quo nisi uenisset alibi peccatrix esse non posset? dicat, quid meruit. si enim meruit esse peccatrix, aliquid iam peccauerat, unde mereretur iterum esse peccatrix; si autem nihil peccauerat, unde meruit esse peccatrix? sed haec fortassis obscura uideantur aut obscura esse iactentur, cum sint apertissima. neque enim dicere debuit, quod anima meruerit peccatrix esse per carnem, cuius nec bonum nec malum meritum repperire poterit ante carnem.

IX. 13. Sed ad manifestiora ueniamus. cum enim magnis coartaretur angustiis, quomodo animae originalis peccati uinculo teneantur obstrictae, si non ex illa trahunt originem, quae prima peceauit, sed eas puras ab omni contagione et propagatione peccati peccatriei carni creator insufflat, ne dicatur illi, quod sie insufflando eas deus efficit reas, primo de praescientia dei hanc opinionem munire temptauit, 'quod eis praeparauerit redem-

3 Vinc. Victor; cf. lib. I 8, 8. III 8, 11 9. 14. 30 Vinc. Victor

1 nullo] illo A 4 namque C 5 potuit Fm2 6 potuit] debuit F ista om.F
 salti bis pos. semel eras. F, E 10 potuisset BCFGbd 14 carne EFG uenerit E
 15 possit E eo om. F eo mitteretur] omittetur BCG 16 potuit E
 19 si autem—peccatrix om. ABCFGbd 20 pr. obscura] add. esse BCFGbd
 22 meruit esse peccatrix E per] post E 24 manifestatoria CGFm1
 25 originalis E uinculo E 27 puras] curas BC propagine G 28 illi om.C
 29 deus eas E presentia G 30 redemptionem codd. praeter A

tionem⁴. in cuius redemtionis sacramento paruuli baptizantur, ut abluatur originale peccatum, quod de carne traxerunt; quasi facta sua deus emendet, quod eas insontes fecerat inquinari. sed posteaquam uentum est, ut de illis loqueretur, quibus tali
 5 non subuenitur auxilio et antequam baptizentur exspirant: *in hoc, inquit, loco non me quasi auctorem spondeo, sed aliquid de exemplo conicio.* habendam dicimus de infantibus istius modi rationem, qui praedestinati baptismō uitae praesentis, antequam renascantur in Christo, praeueniuntur occiduo. legimus enim, inquit,
 10 *de talibus scriptum: raptus est, ne malitia mutet illius intellectum aut ne fictio decipiatur anima eius. propter hoc properauit de medio ini- quitatis illum educere; placita enim erat deo anima eius, et: consummatus in breui repleuit tempora longa.* quis istum dignetur habere doctorem?
 ergone paruuli, quos plerumque uolunt homines baptizari et, dum curritur, ante moriuntur, si retardarentur in ista paululum uita, ut baptizati continuo morerentur, malitia mutaret intellectum eorum et fictio deciperet animam eorum et, ne hoc eis
 20 contingere, subuentum est illis, ut ante raperentur quam baptizarentur? in ipso ergo baptismate mutarentur in peius et fictione deciperentur, si post baptismā raperentur. o ammiranda atque sectanda, immo uero detestanda et exseeranda doctrina!
 sed hoc de nostra prudentia, qui affuistis, eum recitaret, iste
 25 praesumpsit et de tua maxime, ad quem seripsit et cui
 recitatos libros tradidit, ut credituros nos esse confideret de non baptizatis infantibus esse scriptum, quod de omnium sanctorum inmaturis aetatibus scriptum est, eum quibus male
 actum stulti arbitrantur, si de hac uita celeriter rapti

5 Vinc. Victor 10 Sap. 4, 11. 14 14 Sap. 4, 13

1 paruuli—traxerunt *om. A* 2 abluantur *G* cōtraxerunt *E* 3 fecerent *C*
 5 expirant *A* 7 conitio *A* coniceo *E* instantibus *BCFG* huiusmodi *E* 8 praedistinanti *C* 10 maliciā utet *A* mutaret *BCEFG* 11 aut] ut *D* deciperet *d*
 13 deo erat *d* 14 animā *A* explenit *E* 15 longa] multa *E* 16 baptizare *D*
 17 retradarentur *C* paululum in ista *E* 19 *pr. illorum bd e*is(g er.) A* 20 illis
 est *BCFGd* rarentur *C* quam baptizarentur *om.C* 22 si—raperentur *om.C*
 reparentur *E* 23 immo uero—exsecranda *om. BCFGbd* 24 recitare *E* iste(s. e
 add. a) *F*, e ex a *G* 25 *all. et] ut C* 26 libros *om.F* credituros nos] creditus suos *BG*
 creditur suos *CF* 27 n̄ de *E* 28 inmutaris *CG* in maturis *b* est *om.E* 29 ac *C*

fuerint nec ad annos, quos homines pro magno diuino munere sibi exoptant, peruenire potuerint. quale est autem dicere 'infantes praedestinatos baptismu uitae praesentis, antequam renascantur in Christo, occiduo praecueriri', uelut aliqua uis fortunae seu fati siue cuiuslibet rei non permittat deum quod a praedestinavit inplere? et quomodo ipse illos rapit, quia placuerunt illi? an eos et ipse praedestinat baptizari et ipse quod praedestinavit non sinit fieri?

X. 14. Sed attende quid adhuc audeat, cui displicet in tanta huius profunditate quaestionis cautior quam scientior nostra 10 cunctatio: *ausim dicere*, inquit, *istos peruenire posse ad originalium indulgentiam peccatorum, non tamen ut caeleste inducantur in regnum, sicuti latroni confessio quidem sed non baptizato dominus non caelorum regnum tribuit, sed paradisum, cum utique iam maneret: qui non renatus fuerit ex aqua et spiritu 15 sancto, non intrabit in regnum caelorum, praecipue quia multas esse mansiones apud patrem suum dominus profitetur, in quibus designantur merita multa et diuersa mansorum, ut hic non baptizatus perducatur ad ueniam, baptizatus ad palmam, quae est parata per gratiam.* cernis hominem paradisum 20 atque mansiones, quae sunt apud patrem, a regno separare caelorum, ut etiam non baptizatis abundant loca sempiternae felicitatis. nec uidet, cum ista dicit, ita se nolle baptizati cuiuspiam paruuli mansionem a caelorum regno separare, ut ipsam dei patris domum uel aliquas partes eius inde separare non timeat; 25 neque enim dominus Iesus in uniuersitate creaturae uel in qualibet uniuersitatis parte, sed: *in domo patris mei*, dixit, multae mansiones sunt. quomodo ergo erit in dei patris domo non baptizatus, cum deum patrem habere non

3. 11 Vine. Victor   13 cf. Luc. 23, 43   15 Ioh. 3, 5   17 cf. Ioh. 14, 2
27 Ioh. 14, 2

3 praedestinatos C 4 renascuntur F nascantur E 5 seu] siue d alt. seu G
6 implere *** praedestinavit (*in mg. quod*) E ipse om. C 7 illi] ei b et pr.
om. BCFb 11 uoce ausim inc. c. X b 13 sicuti A sicut in D sicut cet. quidem
confesso G confessio B 15 minaretur G fuerit (s. l.) renatus D 17 qua C
multos A 18 designatur A 19 hinc D 20 qua. c. A carnes (e in i mut.) C
paradisum om. BCGFm1b 21 atque] eque b 24 a om. BCGFm1 ipsa A
26 dns is ABC dns IIS (m. 2 IHS) F dns hisG Iesus om. b uniuersitate]
uniuerse (e) BG 28 multe mansiones AD mans. multae cet.

possit nisi renatus? non sit ingratus deo, qui eum dignatus est a Donatistarum uel Rogatistarum diuisione liberare, ut ipsam domum dei patris quaerat diuidere et aliquam eius partem extra regnum caelorum ponere, ubi non baptizati ualeant habitare. et quo pacto ipse regnum caelorum se intraturum esse praesumit, de quo regno in quanta uult parte domum ipsius regis excludit? sed de latrone illo, qui iuxta dominum crucifixus sperauit in dominum etiam crucifixum, et de fratre sanetae Perpetuae Dinoerate argumentatur, quod etiam non baptizatis 10 dari possit indulgentia peccatorum et sedes aliqua beatorum; quasi quisquam, cui non credere nefas esset, huic indicauerit quod non fuerint baptizati. de quibus tamen in eo libro, quem scripsi ad fratrem nostrum Renatum, plenius quid mihi uideretur exposui. quod tua dilectio poterit nosse, si non spreueris legere; 15 nam ille petenti non poterit denegare.

XI.15. Aestuat tamen iste atque horrendis suffocatur angustiis; adtentius enim fortasse quam tu quid mali dicat adtentit praeter Christi scilicet baptismum solui in paruulis originale peccatum. denique, ut aliquatenus in hac causa uel sero ad ecclesiae sa- 20 cramenta configuat: *pro his sane, inquit, oblationes assiduas et offerenda iugiter sanctorum censeo sacrificia sacerdotum.* habeto istum, si placet, etiam censem, si parum fuerat habere doc- torem, ut sacrificium corporis Christi etiam pro his offeras, qui Christo non sunt incorporati. rem quippe tam nouam atque a 25 disciplina ecclesiastica et a regula ueritatis alienam cum libris suis auderet inserere, non ait ‘puto’, non ait ‘existimo’, non ait ‘arbitror’, non ait saltem ‘suggero’ uel ‘dico’, sed ‘censeo’, ut scilicet, si offenderemur nonitate seu peruersitate sententiae, terroremur

7 cf. Luc. 23, 43   12 cf. pag. 310, 19—312, 31   20 Vine. Victor; cf. pag. 310, 29—311, 1

1 possint C 2 ad C, om. Dm1 donadistarum C rogatarū C
 diuersione C 6 praesumet E quantā (s. & add. ī) F parte om. F 7 duo G
 8 crucifixo G sane ABCGFm1 9 dinograte D diuocrate b (semper u pro n)
 argumtatus ABCG 11 quia si CG qu*asi F 12 in] id C 13 uidetur A
 17 uoce adtentius inc. c. XI b Attene uis A malidicat B maledicat CG
 18 originali C 19 ut om. F hac] ac AC 22 cōcensorem C partū G
 dictorem G 23 auferas A 25 ecclesiasticam A a om. CE 26 suis (s init. ex t) E
 audere A audiret C exestimo A 27 salutem A saltī EFm1 28 terremur EG

auctoritate censurae. uideris tu, frater, quomodo sustinere possis istum docentem; catholici tamen qui sanum sapiunt sacerdotes, quibus et te oportet adiungi, absit ut adquiescant istum audire censem, quem potius optant resipiscentem ac dolentem et quod ista senserit, immo uero etiam scripserit correctione saluberrima paenitentem. sed hoc, inquit, *exemplo Machabeorum in proelio cadentium astruo faciendum, qui cum furtim de interdictis auferrent atque in ipso certamine cecidissent, a sacerdotibus, ait, inuenimus hoc initum fuisse consilium, ut quorum animas ex uetito reatus obstrinxerat, sacrificiorum oblatio repararet.* ita istuc dieit, quasi pro ineircumcisio illa oblata legerit sacrificia, siue haec nostra pro non baptizatis censuit offerenda. circumcisio quippe fuit illius temporis sacramentum, quod praefigurabat nostri temporis baptismum.

XII. 16. Verum tamen iste in sui comparatione qualis posterius apparuit tolerabilius adhuc errat. nam uelut paenituerit eum — non quod debuit paenitere, id est quod ausus fuerit asserere non baptizatis relaxari originale peccatum atque indulgentiam dari omnium peccatorum, ut in paradisum, hoc est locum tantae felicitatis, mittantur et beatas mansiones in domo dei patris habere mereantur, sed illud eum potius paenituerit, quod eis minoris beatitudinis extra regnum caelorum concesserit sedes —, adiunxit atque ait: *aut si forte quispiam reluctetur latronis animae uel Dinocratis interim temporarie conlatum paradisum — nam superesse illis adhuc in resurrectione praemium regni caelorum quamquam sententia illa principalis ob sistat, quia qui non renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non intrabit in regnum caelorum —,*

6 Vinc. Victor; cf. II Mach. 12, 39—46

23 Vinc. Victor

27 Ioh. 3, 5

2 ista b 4 recensem C quā BCGmI ac dolent (*in mg. al. dolentē*) b
 5 correptione A (*s. p. add. c*) correctionē C, b in mg. correptione BG, b in textu
 6 maechabeorum A 9 init*um E consilium fuisse BCFGbd 10 uetito om. F
 obstrixerat A (*s. l.*), G ita] ista BCFG istud Ed 11 *egerit D 12 num A
 15 posterior A 17 quid E debuerit F 20 beatis C 21 dei om. BCFGd
 23 adiunxit A aut] at E 24 uel om. A conlatam D 25 nam] iam b
 in om. G resuccione A 26 quēquam E 27 qui om. A renatis A 28 non om. A

tamen teneat etiam meum in hac parte non inuidentis assensum, modo misericordiae praescientiaeque diuinæ et effectum amplificet et affectum. haec uerba in secundo libro eius lecta descripsi. numquid in hae causa erroris audaciam, temeritatem, praesumptionem habere quispiam posset ampliorem? ipse sententiam dominicam recordatur, ipse commemorat, ipse suis litteris interponit, ipse dicit: *quamquam sententia illa principalis obsistat, quia qui non renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non intrabit in regnum caelorum*, et audet 10 tamen suae censurae leuare ceruicem contra sententiam principalem! *teneat*, inquit, *etiam meum non inuidentis assensum*, qui dicit animas non baptizatorum temporarie mereri paradisum — propter has enim latronem atque Dinocratem tamquam praescribendo uel potius praeiudicando comminemorat —, in resurrectione 15 autem in meliora transferri et regni caelorum percipere praemium, *quamquam sententia*, inquit, *principalis obsistat*. iam ergo ipse considera, quaeso te, frater, quisquis cuiuspiam praebet assensum aduersus auctoritatem sententiae principalis, quam sententiam merebitur principis!

20 17. Nouellos hereticos Pelagianos iustissime conciliorum catholicorum et sedis apostolicae damnauit auctoritas, eo quod ausi fuerint non baptizatis paruulis dare quietis et salutis locum etiam praeter regnum caelorum. quod ausi non fuissent, nisi negarent eos habere originale peccatum, quod opus esset absolu 25 per baptismatis sacramentum. iste autem sicut catholicus dicit paruulos originali obstrictos esse peccato et tamen eos ab huiusmodi uinculo sine lauacro regenerationis absoluit et post mortem in paradisum misericors mittit, post resurrectionem uero etiam in regnum caelorum misericordior introducit. talis sibi Saul miseri 30 cors uisus est, quando pepereit regi quem deus preecepit occidi;

7. 11. 16 Vinc. Victor 8 Ioh. 3, 5 29 cf. I Regn. c. 15

1 euidentis *CFmI* inuidens *E* 2 effectu *A* amperificeet *C* 3 eius libro *bd* describi *A* 4 praesumptionem *codd. praet. A* 5 possit *E* 6 ipse commemorat *om. F* 7 sententiae *C* 8 non *om. BG* 11 etiam inquit *E* assensu *A* 12 animas *A* temporię *A* 13 dinocreaten *AECF* quāquā *A* 17 te *om. E* 20 nouellus *A* pelagianus *A* 21 ego *A* 23 fuerint *C* 24 origenale *C* 25 per baptismatis *om. E* 26 origenali *C* 30 hoccidii *A*

sed merito inobediens misericordia uel misericors inobedientia reprobata atque damnata est, ut caueat homo, ne ab illo misericordiam mercatur homo contra eius sententiam, a quo factus est homo. intonat per os proprii corporis ueritas: si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest 5 introire in regnum dei. atque ut ab hac sententia exceptos martyres faciat, quibus contigerit ante pro Christi nomine occidi quam Christi baptismate dilui, dicit alio loco: qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. et ne cuiquam, qui non renatus fuerit 10 christiana fidei lauaero, promittatur peccati originalis abolitio, clamat apostolus: per unius delictum in omnes homines ad condemnationem. contra quam condemnationem dominus unum esse ostendens salutis auxilium: qui erediderit, inquit, et baptizatus fuerit, 15 saluus erit; qui autem non erediderit, condemnabitur. cuius mysterium credulitatis in paruulis per eorum responcionem a quibus gestantur inpletur, ne, si factum non fuerit, eant ex uno omnes in condemnationem. et tamen contra tam manifestas uoces, quas concinit ueritas, procedit in medium 20 magis uaecors quam misericors uanitas et dicit: non solum non eunt in damnationem paruuli, etsi nullum eos christiana fidei lauacrum a uinculo peccati originalis absoluat, uerum etiam felicitate paradisi post mortem interim perfruuntur, post resurrectionem autem etiam regni caelorum felicitatem possidebunt. haec iste contra catho- 25 licam fundatissimam fidem numquid dicere auderet, si quaestionem soluendam de animae origine uires suas excedentem suscipere non auderet?

XIII. 18. Horrendis est enim coartatus angustiis ab eis qui dicunt: *cur deus animam tam iniusta animaduersione multauit, ut 30*

4 Ioh. 3, 5   9 Matth. 10, 39   12 Rom. 5, 18   15 Marc. 16, 16
21 Vinc. Victor   30 idem; cf. pag. 308, 3—6

5 fuerit renatus *d* fuerit *om.* *BCG* potest *om.* *D* 6 introbit *D* 7 excepto *A* pro *om.* *E* 8 hoccidi *A* in *alio E* 13 *alt.* damnationem *B* däpnationem *G* 14 ostendit *E* 16 autem] uero *bd* crediderit *m2* *ex dederit F* 17 Vius *A* 18 ne *si*] nisi *G* non *om.* *G* 19 in *om.* *A* 21 uecors *BEFG* 23 originalis peccati *BCFGbd* felicitatem *BCG* 24 autem] uero *bd* 25 felicitatem] beatitudinem *AE* felicitate *C* 30 dominus *E* tam] *add.* inimiotam *G* animaduersionem *C* animaduersionē *G*

*in corpus eam peccati relegate uoluerit, cum consortio carnis peccatrix esse incipit, quae peccatrix esse non potuit? utique enim dicunt: ‘non potuit anima esse peccatrix, nisi eam deus miscuisset carnis consortio peccatricis.’ qua ergo iustitia id fecerit deus, cum iste 5 inuenire non posset — maxime propter aeternam damnationem morientium parvulorum, quibus non baptizatis expiatum non fuerit originale peccatum —, cur itaque deus iustus et bonus parvulorum animas, quibus praeseiuit non subuenturum christianae gratiae sacramentum, ab omni noxa propaginis liberas mittendo 10 in corpus quod ex Adam trahitur uinculo peccati originalis obstrinxerit atque isto modo reas aeternae damnationis effecerit, cum inuenire non posset nee uellet dicere etiam ipsas ex illa una originem trahere peccatricem, maluit per naufragium miserabile exire quam temerarium cursum uelis depositis et remis suae disputationis inhibi 15 bitis prouida deliberatione frenare. uiluit quippe iuueni senilis nostra cunctatio, quasi huic molestissimae ac periculosisimae quaestioni magis fuerit impetus eloquentiae quam consilium prudentiae necessarium. et praeuicit etiam hoc ipse, sed frustra; nam haec sibi uelut ab aduersariis propositurus obiecta: *exhinc alia*, inquit, *substru-* 20 *untur obprobria querulis murmurationibus oblatrantum et excussi* *quasi quodam turbine identidem inter immania saxa conlidimur.* his praedictis quaestionem supra dictam scopulosissimam sibi proposuit, ubi a fide catholica naufragauit, nisi refecerit paenitendo quod fregit. illum ego turbinem atque illa saxa denitans nauem illis com- 25 mittere nolui et de hac re ita scripsi, ut rationem potius cunctationis meae quam temeritatem praeumptionis ostenderem. quod opus-*

19 Vinc. Victor; cf. pag. 309, 9   25 cf. Aug. De libero arbitrio III 59—62 (XXXII 1296 M). De pecc. meritis II 36, 58. Epist. 166 (CSEL XXXXIV 545). Epist. 190 (CSEL LVII 137)

1 religare BCDEF	consortia A	2 hinc cepit E	3 non] nā A	deus
eam E	misguisset A	micuisset Fm1	4 consortia A	deus id fecerit E
5 possit E	9 noxia E	propaganis F	10 obstrixeri*t G	obstrinxerit
(n.s. l.) F	11 efficierit AC	14 dispositis GB a.c.	imbitis A	indebitis E
15 inueni A	16 cunctati A	cunctatio C	uic A	hac C
etiam ABCF	nam ex A	19 subtruuntur C	quaestione C	18 hoc
querellis A	quaerulis BCG	substrahuntur (s. ah m1 add. u.) F		
uictor inter B	uictor inter CEG	AEF; cf. 309, 10	21 turpidinem A	
saxa om. E	25 ac A	reficerit AE	penitudo E	22 scopulosissimam CGm1
			24 ergo BG	turpidinem A

culum meum cum apud te innenisset, inrisit seque illis cautibus animosiore impetu quam consultiore commisit. sed quo eum praefidentia ista perduxerit, puto quod nunc uideas; uberior autem ago deo gratias, si et antea iam uidebas. cum enim nollet cohibere praecepit item cursum propter ancipitem excusum, miserabilem inuenit 5 incursum asserens deum parvulis sine christiana regeneratione defunctis et modo paradisum et postea regnum conferre caelorum.

XIV. 19. Scripturarum uero testimonia quaecumque posuit, quibus animas deum non ex illius primae propagine adtrahere, sed sicut ipsam primam suas quibusque singulis insufflare uelut probare 10 conatus est, ita sunt, quod ad istam quaestionem adtinet, incerta et ambigua, ut etiam aliter accipi quam ipse uult facillime possint. quod iam in eo libro, quem scripsi ad amicum nostrum, cuius commemorationem superius feci, satis, quantum existimo, demonstrau. testimonia quippe ipsa quae adhibuit, ubi legitur deus animas uel 15 dare uel facere uel fingere, unde illas det uel unde faciat siue fingat non ostendunt: utrum ex propagine illius primae an insufflando sicut illam primam. iste autem ex eo ipso, quod legitur animas deus dare siue facere siue fingere, iam putat animarum negatam esse propaginem, cum deus eadem scriptura teste etiam corpora 20 det siue faciat siue fingat, quae tamen ab illo ex propagine seminis dari, fieri, fangi nemo ambigit.

20. Item quod scriptum est ex uno sanguine deum fecisse omne genus hominum uel quod ait Adam: *h o c n u n c o s e x o s s i b u s m e i s e t c a r o d e c a r n e m e a*, quia neque 25 ibi dictum est ‘ex una anima’ neque hic ‘anima de anima mea’, putat negari animas filiorum ex parentibus uel illius mulieris ex uiro; quasi uero, si non ‘ex uno sanguine’, sed ‘ex una anima’ diceretur, aliud quam totus homo intellegeretur nec corporis propagatio negaretur. sic etiam si dictum esset: ‘anima de anima mea,’ non 30

14 cf. pag. 317, 11—325   15 cf. Esai. 42, 5. 57, 16. Zach. 12, 1   23 cf.
Act. 17, 26; cf. pag. 320, 12 sqq.   24 Gen. 2, 23

1 sequ[itur] deque A sequae C   2 prouidentia E   4 ante E   cohiberem A
5 anti cipite ABCFG   9 animas] amicis G   12 ipse] ut E   14 existimo AC
15 atibuit Fm1   16 dat F   facit F   fingit Fm2   18 illam sicut E   19 dm E
21 faciet ACm1   propaginis semine codd.   22 ambiget E   24 adam ait Ab
26 est dictum E   putat E   29 aliud m2 s. exp. illud C   30 ne negaretur C

utique negaretur caro, quam de illo exemptam fuisse constabat; a parte enim totum sicut etiam a toto partem plerunque scriptura significat. nam certe si non ‘ex uno sanguine’ sed ‘ex uno homine’ illo loco scriptum esset institutum esse genus humanum,
 5 unde iste adhibuit testimonium, non praeiudicaret istis qui negant animarum propaginem, quanvis non sola anima nec sola caro, sed utrumque sit homo. responderent enim a toto partem, id est ab homine solam hominis carnem, scripturam significare potuisse. sic ergo et hi qui defendunt animarum propaginem illud quod dictum
 10 est ‘ex uno sanguine’ per sanguinem scilicet hominem, id est a parte totum, significatum esse contendunt. sicut enim uidetur illos iuuare quod dictum est ‘ex uno sanguine’ nec dictum est ‘ex uno homine’, sic uidetur et istos iuuare quod dictum est:
 per unum hominem peccatum intravit in
 15 mundum et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, nec dictum est ‘in quo omnium caro peccauit’. itemque sicut illos uidetur iuuare quod dictum est:
 hoc nunc ex ossibus meis et caro de carne
 20 mea, quia pars est dieta, non totum, sic iterum istos, quod ibi continuo sequitur: haec uocabitur mulier, quoniam de uiro suo sumta est. debuit enim dici aiunt ‘quoniam de uiro suo caro eius sumta est’, si non tota mulier, id est cum anima, sed sola caro sumeretur ex uiro.
 25 porro autem utrisque auditis qui sine studio partium iudicat, uidet profecto nec contra istos qui propaginem animarum defendunt proferenda illa testimonia ubi pars nominatur, quia potuit scriptura significare illie a parte totum — sicut uerbum caro factum est eum legimus, non utique
 30 carnem solam, sed hominem totum intellegimus —, nec contra illos qui propaginem animarum destruunt ista proferenda, ubi non pars hominis, sed totum commemoratur, quia potuit ibi scriptura a toto partem significare, sicut sepultum confitemur Christum, cum caro

14 Rom. 5, 12   19 Gen. 2, 23   21 Gen. 2, 24   29 Ioh. 1, 14

1 negatur *E*   exempta *C* exētam *D* exceptam *G*   aperte *C*   2 ad partem *E*
 scribturo *A*   7 ad partem *E*   9 hij *C* hii *E* ii *d*   11 uidet *C*   18 item *F*
 20 qui *A*   22 sumpta *codd.* *praet. A*   aiunt *om. E*   28 illi caperte *A*
 32 cōmerat **** *C*   33 cum bis pon. *C*   eius caro *bd*

eius sola sepulta sit. ac per hoc propaginem animarum nec temere astruendam nec temere destruendam dicimus, sed ammonemus alia testimonia esse quaerenda, quae non inueniantur ambigua.

XV. 21. Quamobrem quid te iste docuerit et unde gratias egeris, nondum scio. manet quippe illa quaestio, sicut erat, in 5 qua quaeritur de animarum origine, utrum illas deus ex propagine illius unius, quam primo insufflavit homini, an ex flatu suo, sicut primo homini, det, faciat, fingat hominibus, quas eum dare, facere, fingere fides christiana non dubitat. quam quaestionem iste cum soluere conaretur nec uires suas intueretur, destruens animarum 10 propaginem et asserens 'eas puras ab omni contagione peccati' non de nihilo, sed 'de se ipso insufflare creatorem' et naturam dei mutabilitatis obprobrio, quod necesse non fuerat, infamauit et, dum uult reddere rationem, ne deus credatur iniustus, si puras ab omni peccato animas, etiam illas, quas christiana regeneratione non redimit, 15 uineulo peccati originalis innectit, ea dixit quae te nolo docuerit. tantum enim salutis et felicitatis non baptizatis paruulis tribuit, quantum nec Pelagiana heresis potuit. et tamen de tot milibus paruolorum, qui nascuntur ex impiis et interimpios moriuntur, non quibus homines per baptismum, cum uelint, subuenire non possunt, sed 20 de quibus baptizandis nemo potuit uel poterit cogitare nec quisquam pro eis obtulit uel oblatus est sacrificium, quod iste etiam pro non baptizandis censuit offerendum, quid diceret non inuenit. de quibus si fuerit interrogatus, eorum animae quid meruerint, ut illas deus nec abluendas baptismo nec expiandas Christi corporis et 25 sanguinis sacrificio et in aeternum damnandas carni inseruerit peccatrixi, aut omnino haerebit et ei nostra cunctatio uel sero placebit aut simul pro omnibus paruulis, qui toto orbe terrarum sine christiano baptismate moriuntur, etiam eorum nominibus tacitis, quoniam nesciuntur in ecclesia Christi, non incorporatis corpori Christi 30 offerendum corpus Christi esse censemus.

11 Vine. Victor   22 cf. pag. 310, 19—311, 1

3 esse testimonia *E*   inueniuntur *A*   7 post unius *ras.*, in qua quā primus *cogn.* *A*   *** suffla *** *A*   8 primū *A*   facere bis *B*   12 se om.*A*   13 opproprio *A* 14 ratione *A*   iniustas *G*   15 redemit *BCFGb*   16 docueris *A*   17 felicitatis et salutis *E*   baptismatis *A*   tribuit paruulis *BG*   18 hereses *BGFm1* heresis *C* (is s. l.)   19 inter impiis *E*   20 uelit *A*   possint *E*   23 pro nobis baptizatis *d* 25 expiandas *A*   26 inserit *codd. nostri* inseruerit aliquot *codd. deteriores a nobis collati* inserat *bd*   28 *xpi* *E*   29 tatitis *A*   30 haec *clesia A*   incorporatas *Fm1*

XVI. 22. Absit a te, frater, ut haec tibi placeant, absit, ut ista uel didicisse gaudeas uel docere praesumas; alioquin longe melior inuenietur ipse quam tu, quia in exordio primi sui libri modeste atque humiliter praelocutus est dicens: *cum tibi parere desidero, 5 notam praesumptionis incurri;* et paulo post: *quando quidem, inquit, nec mihi ipse sim credulus ea quae dixero posse probari studeamque semper etiam propriam sententiam non tueri, si improbabilis delegatur,* et sit mihi cordi proprio damnato iudicio meliora magis et quae sint ueriora sectari. nam ut est optimi propositi laudandique consiliu¹⁰ facile ad ueriora transduci, ita inprobi obstinatique iudicii est nolle citius ad tramitem rationis inflecti. haec quippe ille si ueraciter dixit atque ut locutus est sentit, magnae profecto spei animum gerit. item in fine libri secundi: *nec putes, inquit, ad iniuidiam tuam forsitan reuocandum, cum in tua dictorum meorum constituam 15 potestate iudicium.* ac ne forte cuiusquam curiosi lectoris obtutus inter inlitas fibras elementorum uestigia remanentia sollicitent et offendant, contextam paginae seriem pollice seuero discerpe meque huius censionis experie puni atramenta quae indigna eloquia signauerunt, ne hac occasione et tuum erga me iudicium, quo mihi uehementer indulges, et 20 meae quae latebant ineptiae rideantur.

XVII. 23. Isto igitur cum ille suos libros et initio praemunierit et termino communuerit atque tuis humeris inposuerit onus religiosum correctionis et emendationis suae, hoc apud te inueniat quod petuit, ut emendes eum iustus in misericordia et arguas cum; oleum 25 autem peccatoris, quo inpinguetur caput eius, absit a manibus atque

4.5 Vinc. Victor   13 Vinc. Victor   24 cf. Ps. 140, 5

1 *all. absit om. E*   2 *didicisse] add. te AE*   3 *libri sui E*   4 *desiderem E*
 5 *praesumptoris D*   *incurro Fm2d*   6 *credulus sim E*   7 *tueris (om. si) A*
 8 *iudicio damnato BCFGd*   *sunt Eb*   9 *sicut E*   *utē m2 s. exp. aut C*
 11 *attramitē A*   *infecti A*   12 *ut om. G*   *sensit E*   *animā F*   13 *item—secundi om. BCG*   14 *cum] quā ABCG quod F (od s. a), bd*   15 *ac] at b*   *optutus AF*
 16 *inlicitas ABCF licitas G illatas E*   17 *contextan A*   *pollicere*
uero BCG pollice uero seuere E pollicereuo F (t s. re)   *discerper E*   *discerpere G*
ne (s. l.) meque F neque G   *huiusmodi E*   18 *expertē Bb exparte F (e s. a m2)*
puniat BCEFm1G atramento b   *indigne loquia D*   *significauerunt BCFG*
occasiōē C   20 *maeq F*   21 *Isto igitur modo b*   *praemunierit C*   22 *com-*
minuerit G   *tui summeris A*   *religionis BGb*   24 *emendet A*   25 *inpingetur CFm1*

oseulis tuis, id est assentatio indecens adulantis et deceptoria lenitudo blandientis. quodsi emendare neglegis cum uideas emendandum, aduersus caritatem facis; si autem tibi emendandus propterea non uidetur, quia putas eum reete ista sensisse, aduersus ueritatem sapis. et ideo ille melior, qui emendari est paratior, si non defuerit emen- 5 dator, quam tu, si uel sciens inridenter contemnis errantem uel nesciens pariter sectaris errorem. omnia itaque in eisdem libris ad te scriptis et tibi traditis sobrie uigilanterque considera, et plura quam ego inuenies fortasse culpanda. et quaecumque ibi sunt adprobanda atque laudanda, si quid in eis reuera forsitan ignorabas 10 atque isto disserente didicisti, euidenter profitere quid illud sit, ut de hoc te gratias egisse, non de his quae illie inprobanda tam multa sunt, omnes nouerint, qui uel recitante illo tecum simul audierunt uel eosdem postea libros legerunt, ne in eius ornato eloquio tam- 15 quam in pretioso poculo te inuitante etsi non bibente uenenum bibant, si tu quid inde biberis et quid non biberis nesciunt et propter laudem tuam omnia illie bibenda salubriter arbitrantur. quamvis et audire et legere et quae dieta sunt haurire memoria quid est nisi bibere? sed praedixit dominus de fidelibus suis, quod et si morti- ferum quid biberint, non eis nocebit. ac per hoc qui 20 cum iudicio legunt et secundum regulam fidei adprobanda adprobant et inprobant inprobanda, etiamsi commendant memoriae quae inprobanda dieuntur, nulla uenenata sententiarum prauitate laeduntur. haec me grauitatem et religionem tuam siue mutua siue praeuia caritate monuisse uel communuisse minime paenitebit domino mise- 25 rante, quomodolibet accipias, quod tibi praerogandum putau. agam uero uberes ei gratias, de cuius misericordia saluberrimum est fidere, si ab his prauitatibus et erroribus, quos ex libris huius

19 Marc. 16, 18

1 oculus BCEFGbd indicens F denitudo A 2 plandientis C 3 facis] pacis ABC emendandus tibi BG 4 iste C 5 emēdare C paratior] patior A 6 si om.F 7 atte A 9 ab probanda A 10 siquit G 11 ut] et CE 12 his] illis E 13 sunt Fm1 nouerunt BCGb uel] nult C 14 ornatu ABCGFm1 16 pr. liberes A et fin.] ut E 17 arbitrentur G 19 dominus om.G 20 eius A eos E quibuscum A quicūque (om. cum) E 21 abprobanda A 22 commendent E 23 nulla] add. licet D 24 legionem C 27 ei uberes DE saluberrime A 28 ab is A prauitibus A

hominis ostendere his litteris potui, alienam atque integrum fidem tuam uel inuenierit epistula ista uel fecerit.

LIBER TERTIVS. AD VINCENTIVM VICTOREM.

I. 1. Quod mihi ad te scribendum putaui, hoc prius cogites,
 5 fili dilectissime Victor, uolo, si te contemnerem, nequaquam id me
 fuisse facturum. nec ideo tamen humilitate nostra sic abutaris, ut
 propterea te existimes adprobatum, quia cernis non fuisse contem-
 tum; non enim sequendum, sed corrigendum te diligo. et quoniam
 nec corrigi posse despero, nolo mireris me contemnere non posse
 10 quem diligo. si enim te, antequam nobis communicares, diligere
 debui, ut essem catholiceus, quanto magis te iam communicantem
 diligere debeo, ne sis nouus hereticus et ut sis talis catholiceus, cui
 resistere nullus possit hereticus! quantum enim adparet ex donis
 15 ingenii, quae iam tibi largitus est deus, profecto sapiens eris, si te
 non esse credideris, atque ut sis ab illo qui facit sapientes pie, sub-
 pliciter instanterque poposceris et malueris errore non decipi quam
 errantium laudibus honorari.

15 Eccl. 1, 1

1 ingrā A   2 tuam *bis pos. semel eras. A*   inuenirit C   EXPLICIT
 EPISTOLA AD PETRVM PRESBITERV M DE NATVRA ET ORIGINE
 ANIMAE. INCIPIT AD VINCENTIV VICTORE DE EADE RE LIB PRI-
 MVS AC EXPLICIT EPISTOLA AD PETRVM PRBM INCIPIT AD VIN-
 CENTIVM VICTOREM DE EADEM RE LIBER PRIMVS BG EXPLICIT
 EPISTOLA AD PETRVM PRESBITERV DE NATVRA ET ORIGINE
 ANIMAE F Explic epla sci aug ad petrum Presbm De natura et origine anime.
 Incip einsdē alia epla ad Petrum et abraham de eadem re E,a codice D sub-
 scriptio abest 3 IN NOMINE DNI NRI IHV XPI..... INCIPIT AD
 VINCENTIVM VICTOREM DE NATVRA ET ORIGINE ANIMAE LIBER
 SCI AGVSTINI EPI H INC .. AD VICTOREM VINCENTIVM .. DE
 NATVRA ET ORIGINE ANIMAE. LIBER SCI AVRELII AVG PRI-
 MVS .... I INCIPIT LIBER AVRELII AVGINI DE NATVRA ET ORI-
 GINE ANIME AD VINCENTIVM VICTOREM T 4 primum E cogitas C
 5 uitor C si te contēnere C nequaquam ad me contēnere fuisse C 6 tamen
 om.DmI 7 abprobatum A 10 communicaris BC 11 ut omes catholicos
 (in mg. al. I essem catholiceus) b te iam] etiam CI cōminicantem A 12 dile-
 gere C hereticus HmI ut sis talis om.H cuius B cui—hereticus om.D

II. 2. Prius me in libris tuis titulus tui nominis pro te sollicitum reddidit. cum enim quis esset Vincentius Victor ab eis qui te nouerant et forte aderant requisissem, audiui te fuisse Donatistani uel potius Rogatistam, nuper autem communicasse catholicae. et cum gauderem tantum, quantum de his solemus, quos ab illo errore 5 liberatos esse cognoscimus, immo uero etiam multo amplius, quod ingenium tuum, quo delectabar in litteris tuis, uidebam non remansisse apud aduersarios ueritatis, additum est a referentibus, quod me inter illa gaudia contristaret, ideo te cognominari uoluisse Vincentium, quod Rogati successorem, qui hoc nomine appellatus est, 10 adhuc tamquam magnum et sanctum uirum animo tenebas et ob hoc illius nomen tuum uolueris esse cognomen. nec defuerunt qui diceerent etiam hoc a te fuisse iactatum, quod ipse tibi nescio qua uisione apparuerit atque ad hos conficiendos libros, de quibus tecum agere isto nostro opuseculo institui, sic adiuuerit, ut ea tibi scribenda, 15 quantum ad res ipsas rationesque adtinet, ipse dietaret. quod si uerum est, iam te illa dicere potuisse non miror, quae, si patienter auscultes ammonitioni meae et eos libros catholica mente consideres atque pertraetes, te dixisse procul dubio paenitebit. ille quippe qui se, sicut eum prodit apostolus, transfigurat in angelum 20 lucis, in eum tibi transfiguratus est, quem tu fuisse uel esse tamquam lucis angelum credis. et eo quidem modo minus ad decipiendos catholicos ualet, quando se non in lucis angelos, sed in hereticos transfigurat; sed te ab eo falli iam catholicum nollem. eruetur ergo te didicisse quae uera sunt: quanto magis laetus fuerat se tibi 25 persuasisse quae falsa sunt! ut autem non diligas hominem mortuum, cuius dilectio tibi obesse potest, prodesse illi non potest, hoc breue intuearis ammoneo, quod utique ille non est sanctus et iustus, si tu

20 II Cor. 11, 14

3 et] uel *BCI* adherant *A* requiesē *A* 4 aeclesiae catholicae *I*
 5 gauderem *H* (*u add. m1, de m2*) liberatos esse ab illo errore *I* 7 quod *EHD*
 delectabas *H* tuis in *mg. add. E* non *om. H* 8 quo *d* 9 cognominare *CH*
 10 rogasti *ABC roga*ti E* appellatus *A* 13 a *om. A* 14 atque *om. E*
 15 opuseculū *A* si *BCb* si deus *I* adiuuerit *dns b* ut *om. D* ut eos tibi
 scribendos *T* 16 attenet *H* 17 sapienter *H* 18 auscultas *Bm1* 21 eo b
 est transfig. *bd* 22 angelum lucis *E* 23 alt. in *om. C* haereticos *A* 24 ab *eo*]
 habeo *AB* ab illo *E* eruetur *B* 25 deducis se *Hm1* si *E* sed ibi *Hm1*
 26 persuasisset *E* persuasisse **D moriturum *I* 27 obesse tibi *E* prodesse—
 potest *om. C* illa *E, om. T* breuiter *bd*

hereticorum Donatistarum uel Rogatistarum laqueos euasisti; si autem illum sanetum et iustum arbitraris, tu communicando catholiceis interisti. profecto enim te catholicum fingis, si animo illud es quod erat ille quem diligis. et nosti quam terribiliter scriptum sit,
 5 quod *spiritus sanctus disciplinae fugiet fictum*. si autem ueraciter communicans non te catholicum fingis, quid adhuc hereticum mortuum sic diligis, ut eius uelis te iactare adhuc nomine, cuius iam non teneris errore? nolumus te habere tale cognomentum, tamquam sis heretici mortui monumentum; nolumus tales
 10 titulum habere librum tuum, qualem falsum esse diceremus, si in eius sepulcro legeremus. non enim Vincentium uictorem scimus esse, sed uictum; et utinam fructuose, sicut te uinei nolumus ueritate! astute autem putaris et callide, cum libros tuos, quos credi cupis illo tibi reuelante dictatos, appellas Vineentii Victoris, non tam Vin-
 15 centium te quam illum uocari uoluissime Victorem, uelut tibi reuelando quae scriberes uicisset errorem. ut quid tibi ista, fili? esto potius uerus, non fictus catholicus, ne te fugiat spiritus sanetus et nihil tibi possit prodesse Vineentius, in quem se ad te fallendum transfigurauit malignissimus spiritus; eius quippe sunt illa qualibet tibi
 20 fraude persuasa. quae si ammonitus pia humilitate et catholicis pace correxeris, errores fuisse iudicabuntur studiosissimi iuuensis emendari potius quam in eis remanere eupientis. si autem pro eis tibi etiam contentionem — quod absit! — persuaserit pernicacem, iam tamquam heretica dogmata cum suo necesse erit auctore damnari, cura scilicet
 25 pastorali et medicinali, priusquam per ineautum uulgus serpent dira contagia, cum dilectionis non ueritate, sed nomine salubris neglegitur disciplina.

III. 3. Si quaeris quaenam illa sint, poteris quidem legere mea scripta ad fratres nostros, Renatum dei serum et presbyterum

5 Sap. 1, 5 25 cf. Verg. Georg. III 468. 469

1 haereticorum <i>A</i> , <i>om.I</i>	2 iustum esse <i>E</i>	3 si te catholicum (<i>om.</i> <i>post. si</i>) <i>HT</i> te <i>om.C</i> si—fingis <i>om.A</i>	illudes <i>BEH</i> es <i>om.C</i> 5 fugiat <i>DH</i>
effugiat <i>E</i> fugiet <i>T</i>	6 communicas <i>E</i>	finiges <i>HmI</i>	7 haereti- cum <i>A</i> te uelis <i>H</i>
8 errore <i>in ras.E</i>	cōnomentum <i>C</i>	9 monimentum <i>T</i>	11 sepulchro <i>ABDH</i> 12 sicut et te <i>E</i> 13 quod <i>E</i> 15 uocare <i>H</i> 16 tib] sibib
18 prodesse possit <i>E</i>	possit <i>om.H</i>	te ad se <i>C</i>	21 studiosissime <i>BC</i>
22 pr. eius <i>C</i> 24 haeretica <i>A</i>	cura] correptione <i>H</i>	25 per] pro <i>C</i> 27 di- sciplina] medicina <i>b</i>	28 sunt illa <i>B</i> illa sunt <i>C</i> illi sunt <i>I</i> 29 praesbyterum <i>AI</i>
presbyterum <i>BC</i>			

Petrum, ad quem tu eadem ipsa, de quibus agimus, scribenda existimasti *eius*, ut asseris, *uoluntati potentis obtemperans*. dabunt enim tibi ut legas procul dubio, si uolueris, et ingerent etiam non potenti. uerum tamen etiam hic quae maxime in eisdem libris tuis et in fide tua emendari cupiam non tacebo. primum est, quod ‘animam non ita uis a deo esse factam, ut eam ex nihilo fecerit, sed ex semet ipso’. ubi non putas esse consequens, ut naturae sit dei, quia profecto quam sit impium et ipse cognoscis. qua impietate ut careas, ita oportet ut dicas animae auctorem deum, ut ab illo facta sit, non de illo. quod enim de illo est, sicut unigenitus filius, eiusdem naturae 10 cuius et ille est. ut autem anima eiusdem naturae non sit cuius est ille, facta est quidem ab illo, sed non de illo. aut ergo die unde aut fatere de nihilo. quid est quod dicens ‘eam particulam esse quandam halitus naturae dei’? numquidnam ipsum halitum naturae dei, cuius halitus est ista particula, negas eiusdem cuius deus est esse 15 naturae? si negas, ergo de nihilo et istum halitum fecit deus, eius halitus animam uis esse particulam. aut si non de nihilo, die unde illum fecerit deus. si de se ipso, ergo ipse est — quod absit! — materies operis sui. sed dicens: *cum de se ipso halitum uel flatum facit, ipse integer manet*; quasi non et ignis lucernae integer maneat, cum de 20 illo altera accenditur, et tamen eiusdem, non alterius sit naturae.

IV. 4. Sed, inquis, *cum a nobis uter inflatur, non aliqua portio nostrae naturae uel qualitatis infunditur, cum hoc ipsum, quod spiritu hausto uter inpletus extenditur, sine aliqua nostri diminutione geratur*. his uerbis tuis adhuc addis et immoraris et inculeas simili- 25 tudinem quasi necessariam, qua intellegamus quomodo deus sine suae naturae aliquo detimento et de se ipso animam faciat et facta

2 Vinc. Victor 5 Vinc. Victor; cf. pag. 305, 19 sqq. et 339, 1 13. 19. 22
Vinc. Victor

1 quibus] *add.* nunc *d* existimate *C* 2 ut eius *E* potenti *T* poenitentis *C* 3 legat *b* ingerunt *E* 5 emendare *B* ita non *E* 6 factam esse *E* 7 putes *b* 8 qu*a *B* 11 alt. cuius et ille est *T* est *om.E* 13 facere *C* 14 alitus *CDT*; in seqq. uers. h omnes codd. semper fere *om.* numquinnam *A* 15 ipsa *E* 17 uis esse animam *H* anime *E* non] na *A* 18 fecerit illum *E* se *om.E* 19 eum] quod *B* ipso in mg. add. *E* 20 maneat *b* et *om.A* 21 illa *Eb* 22 nro *A* hoc ipso quo spu hausto ABCDEHib hic ipse spiritus quo hansto d 24 impletur *b* diminutione BCETbd 25 egeraturd tuis *om.H* addisset (*om.* et) *B* et—quasi *om.H* 27 faciet *A*

de ipso non sit quod ipse. dicis enim: *numquid unimae nostrae est
portio utris inflatio aut homines singimus cum utres inflamus aut
detrimentum nostri in aliquo patimur, cum flatus nostros in diuersa
partimur? sed nullum patimur detrimentum, cum ex nobis ad aliquid*
5 *transmittimus flatum, et manente in nobis plena flatus proprii qual-
itate et integru quantitate nullum nos meminimus damnum ex utris
inflatione sentire.* ista similitudine, quae satis elegans et congruens
tibi uidetur, quantum fallaris adtende. deum quippe dicis incor-
poreum non de nihilo a se factam, sed de se ipso animam sufflare
10 corpoream, cum flatum nos lieet corporeum, subtiliorem tamen
emittamus, quam nostra sunt corpora, nec eum de anima nostra,
sed de hoc aere per uiscera corporis exhalemus. pulmones quippe
anima, cuius nutu mouentur etiam cetera corporis membra, ad
hunc aerium spiritum ducendum atque reddendum sicut folles
15 mouet. praeter enim alimenta solida et fluxa, unde est cibus et
potus, hoc tertium nobis deus alimentum circumfudit aurarum,
quas ita carpimus, ut sine cibo et potu diu esse possimus, sine hoc
autem alimento tertio, quod aura nobis, quae undique circumsistit,
spirantibus et respirantibus exhibit, nec exiguo temporis spatio
20 possumus uiuere, sicut autem cibus et potus non solum ingerendi,
uerum etiam per meatus ad hoc institutos egerendi sunt, ne utro-
que laedant, uel non intrando uel non exeundo, ita hoc tertium
flabile alimentum quia in nobis manere non sinitur nec immorando
corruptitur, sed egeritur mox ut ingeritur, non alios, sed eosdem
25 meatus, id est os aut nares aut utrumque, et qua intraret et qua
exiret, accepit.

5. In te ipso tibi proba ipse quod dieo. emitte spiritum flando et uide utrum dures, si non receperis; recipe respirando et uide quas patiaris angustias, si non rursus emiseris. hoc igitur facimus,

1 Vinc, Victor

1 de se ipsa *E* 2 inflatio *C* fungimus *C* inflamus *C* 3 alico *A*
inflatus *B* 4 patimur *BDm1* ad *cm.* *ABCDm1E* ad aliquid (*in mg. al.* 1
aliquē) *b* 5 plenas *C* qualitatem *B* 6 et *cm.* *A* 7 sentire—365, 7 uiuamus
om. *E* eligans *BCI* 9 factum *Hm2* se *cm.* *B* 10 nossicilicet (*pr. s s. l.*) *D*
12 exalemus *AHT* quippe] nāque *BITb* namquae *C* 13 nutu] natura (*ram2*
add.) *H* adhuc *A* 14 aereum *BHIT* aērum *C* 15 solidet *C* 17 diue ē *C*
19 exhibet *B* tempori *Hm1* 20 possimus *HTd* 21 ad hoc *om.* *B* instituto
segerendi *B* constitutos *H* 24 egeretur *Hm1* alias *A* 25 os *A* 29 facinus *A*

quando utrem, sicut dieis, inflamus, quod facimus ut uiuamus; nisi quod tune paulo plus ducimus, ut paulo plus emittamus, ut spiritum flabilem, id est uentum in utrem implendum et extendendum non quiete spirandi et respirandi, sed anhelandi impetu coartemus. quomodo ergo dieis: *nullum patimur detrimentum, cum ex nobis ad 5 aliquid transmittimus flatum, et manente in nobis plena flatus proprii qualitate et integra quantitate nullum nos meminimus damnum ex utris inflatione sentire?* appetet te, fili, si aliquando utrem inflasti, non aduertisse quid egeris. quod enim sufflando amittis, statim recipiendo non sentis. sed potes hoc facillime discere, si hoc potius **10** uelis quam tua dicta, quia iam dicta sunt, non inflans utrem, sed inflatus ipse defendere et auditores tuos, quos ueris rebus aedificare debes, inani strepitu uentosi sermonis inflare. in hae causa non te ad magistrum mitto nisi ad te ipsum. emitte flatum in utrem et os clade continuo naresque detine et sic saltem senti uerum esse **15** quod dico. cum enim cooperis angustias intolerabiles perpeti, quid cupies ore aperto naribusque recipere, si, quando sufflasti, nihil te existimas amisisse? uide in quo malo sis, nisi hauiendo resumas quod effundendo reddideras; uide, illa insufflatio qualia damna et detrimenta fecisset, nisi ea respiratio reparasset. nisi enim quod **20** inpenderis ad utrem implendum, ad te itidem alendum aditu patefacto redierit, quid tibi non solum unde illum inflare, sed unde tu possis uiuere remanebit?

6. Haec debuisti considerare, cum scriberes, et non ista similitudine utrius inflatorum uel inflandorum introducere nobis deum **25** aut ex alia natura, quae iam erat, sicut nos ex isto circumfuso aere flatum facimus, animas flare aut certe, quod et abhorret ab ista similitudine et abundat impietate, deum sine ullo quidem sui detri-

5 Vinc. Victor *

def. E   2 quod tunc] quodā *H*   ducimus—plus *om. C*   4 anelandi *C*   anelandū
 petu *A*   6 transmittamus *C*   in *om. BC*   plena *om. D*   8 insufflatione *B*
 9 quod] quid *B*   insufflando *b* inflando *d*   emittis *b*   10 potest *C*
 ediscere *H*   11 tu addicta *C*   inblas *C*   12 uerbis *T*   13 inanissime *B*
 inanissine *C* inanis sine *H*   strepidu *C*   inac *A*   14 nisi] sed *BCHT*
 17 cupiet *A*   te *om. H*   18 exestimas *AC*   amisso *D*   mala *A*   auriendo *CH*
 rerum at quod (*in mg. s. rerum add. m2 remeat*) *H*   19 quo defundendo *A*
 20 fecisset] *add.* et *A*   21 a*l**endum *I*   aditum *B*   22 qui *C*   23 manebit *A*
 24 debuisse *A*   26 aeres latū *A*   27 at *B*   aborret *C*   28 *abundat *H*
 obtundat *C*

mento, sed tamen de sua natura mutabile aliquid uel proferre uel,
 quod est peius, tamquam sui operis materies ipse sit, facere. ut
 ergo aliquam de nostro flatu ad hanc rem adhibeamus similitudinem,
 id potius est credendum, quod, sicut nos non de natura nostra, sed
⁵ quia omnipotentes non sumus, de isto aere circumfuso quem trahimus
 et reddimus, cum spiramus et respiramus, flatum facimus quando
 sufflamus nec uiuentem nec sentientem, quamuis nos uiuamus atque
 sentiamus, ita deum non de sua natura, sed quia sic omnipotens
 est, ut possit creare quod uult, etiam ex eo quod omnino non est.
¹⁰ id est de nihilo, flatum facere posse uiuentem atque sentientem, sed
 plane cum sit immutabilis ipse mutabilem.

V. 7. Quid autem sibi uult, quod huic similitudini addendum
 putasti ad exemplum de beato Heliseo, quia flando in eius faciem
 mortuum suscitauerit? itane tu flatum Helisei factum fuisse putas
¹⁵ animam pueri? non usque adeo te a uero exorbitare crediderim.
 si ergo anima illa, quae uiuenti ablata fuerat ut moreretur, eadem
 ipsa illi ut reuiuesceret redditum est, quid ad rem pertinet quod dixisti
 'nihil Heliseo fuisse diminutum', quasi aliquid ab illo transisse, unde
 uiuenteret, credatur in puerum? quod si propterea dictum est, quia
²⁰ flauit et integer mansit, quid opus erat ut hoc de Heliseo mortuum
 resuscitante diceres, quod de quo quis flante et neminem suscitante
 dicere nihilominus posses? incaute sane locutus es — cum absit,
 ut credas flatum Helisei factum fuisse reuiuentes animam pueri —,
 quod primum dei factum ab istius prophetae facto hoc distare
²⁵ uoluisti, quod ille semel, iste ter flauerit. dixisti quippe Heliseum
 in faciem defuneti filii illius Sunamitis ad instar primaeuae originis

13 cf. IV Regn. 4, 34. 35   18 Vinc. Victor

4 nostra om. H   sed om. b   5 quae H   7 sentitem A   8 itaque BC
 o sed C   10 flatum] factum E   11 mutabilem facit BCEIT mutabile facit b
 12 sibi uult om. B   quod ad hanc similitudinem (quod ad in mg. add. mI) H
 similitudinē A   13 helisseo A   14 sustauerit A   helisei tu flatum E   tu om. B
 helissei A   fuisse factum E   factum om. b   puta H   15 a om. BCI
 exoroit re A   17 reuiuisceret BEITd   18 diminutum DEIbd   ab illo aliquid d
 transisset Eb   19 uiuere b   20 helisseo A elisaeo DITd   21 resuscitande B
 quo T   22 loquutus A   23 reuiuescentē C reuiuiscētē Blb reuiuiscētis BED
 uiuissentem T   25 dixisti—faciem om. H   26 facie T   filii om. EH
 somamtis A sunamittis B sonamitis CD sonanitis H (u s. o)   prim*euq H

insufflasse: *et cum emortua membra, inquis, in uigorem pristinum redanimata per halitum prophetae diuina uestis accenderet, nihil Heliseo fuerit imminutum, per cuius flatum corpus emortuum rediuuam animam recepit et spiritum, nisi quod semel dominus in faciem hominis insufflauit, et uixit, tertio Heliseus in faciem mortui aspirauit, 5 et reuixit.* sic sonant tua uerba ista, quasi flandi tantum numerus interfuerit, ut non quod fecit deus etiam propheta feeisse credatur. et hoc ergo emendandum est. tam multum quippe interfuit inter illud opus dei et hoc Helisei, ut ille flauerit flatum uitae, quo fieret homo in animam uiuentem, iste autem flauerit flatum neque sentientem neque uiuentem, sed aliquid significandi gratia figurantem. denique ut puer iste reuiesceret, non eum animando propheta feeit, sed eum amando ut hoc deus faceret impetravit. quod autem illum ter flasse dicis, aut memoria, sicut fieri solet, aut madositas codicis te febellit. quid plura? non sunt 15 tibi ad hoc astruendum aliqua exempla et argumenta quaerenda, sed potius emendanda et mutanda sententia. noli ergo eredere, noli dieere, noli docere ‘quod non de nihilo, sed de sua natura fecerit animam deus’, si uis esse catholicus.

VI. 8. Noli eredere nec dicere nec docere ‘per infinitum tempus 20 atque ita semper deum animas dare, sicut semper est ipse qui dat’, si uis esse catholicus. erit enim tempus, quando non dabit animas deus, eum tamen esse ipse non desinat. poterat quidem sie accipi quod aisti ‘semper dat’, ut intellegeretur sine cessatione dare quamdiu

1. 18 Vinc. Victor   10 cf. Gen. 2, 7   20 Vinc. Victor; cf. pag. 325, 10

1 in *om.B*   2 sed animata *H*   alitum *AEH*   3 helisseo *A*   fuit *T*
 4 recepit animam *E*   reciperet *BC* (*om. et*), *ITb*   in faciem] add. *dns C*
 5 uixit *E*   helisseus *A*   asspirauerit *AE* adspirauerit *H*   6 ista uerba
 tua *H*   uerba tua *EI*   7 feeisse *om.I*   8 quippe *om.H*   9 opus illud *T*
 helissei *A*   qd̄ *C*   10 homo] add. et *E*   neque uiuentem neque sentientem *T*
 11 gratia significandi *E*   12 pier *A*   reuinisceret *BEIT*   non eum amando *T*
 13 eum *om. AH*   animando *H*   14 suflasse *bd*   15 solet fieri *H*
 te codicis *T*   fellit *A*   17 mutanda] mundanda *E*   18 pr. noli] add. ergo *Ad*
 non *om.B*   19 si uis] suus *E*   20 noli dicere nec credere *BTJb* noli credere
 noli dicere *E*   noli dicere noli credere noli docere quod n̄ de nihilo per inf. *C*
 21 deum semper *E*   est *om.C*   22 enim] add. non *E*   deus animas *C*   amas *A*
 23 ipse esse *T*   ipse *om.H*   desistat *T*   24 qd̄ da istis *A*   amisti *C* isti *E*

homines generant et generantur, sicut dictum est de quibusdam: semper discentes et ad ueritatis scientiam numquam peruenientes; non enim sic accipitur quod hic positum est ‘semper’ uelut numquam desinant discere, cum procul dubio 5 non dicant, quando in hoc corpore destiterint uiuere uel cum coeperint supplicio gehennalis ignis ardere. sed tu non permisisti sic accipi uerbum tuum, cum dixisti ‘semper dat’, quando quidem id ad infinitum tempus reuocandum putasti. et parum hoc fuit; sed tamquam quaereretur abs te, ut apertius explieares quomodo dixeris 10 ‘semper dat’, addidisti atque dixisti: *sicut semper est ipse qui dat.* hoc sana et catholica fides omnino condennat. absit enim, ut eredamus quod animas deus semper dat, *sicut semper est ipse qui dat.* sic enim semper est ipse, ut numquam esse desistat; animas autem non semper dabit, sed eas finito generationis saeculo non iam naseentibus quibus dandae sunt procul dubio dare cessabit.

VII. 9. Noli credere nec dicere nec doere ‘animam meritum aliquod perdidisse per carnem, tamquam boni meriti fuerit ante carnem’, si uis esse catholicus. nondum enim natos apostolus nihil egisse dieit boni uel mali; unde ergo anima potuit ante carnem 20 habere meritum bonum, ubi nihil egerat boni? an forte audebis eam dicere ante carnem bene uixisse, quam non potes ostendere uel fuisse? quomodo ergo dicens: *non uis animam ex carne peccati contrahere ualetudinem, ad quam uicissim sanctificationem uideas transire per carnem, ut per ipsam reparet statum, per quam perdiderat* 25 *meritum?* haec dogmata, quibus putatur anima ante carnem habuisse aliquem statum bonum et meritum bonum, si forte nescis, exceptis antiquis hereticis etiam recentius in Priscillianistis iam catholicis damnauit ecclesia.

1 cf. Luc. 20, 34 2 II Tim. 3, 7 10. 16 Vine, Victor 18 cf. Rom. 9, 11
22 Vinc. Victor; cf. pag. 344, 28

1 de] e BC et I 2 discernentes A 3 haec A 5 desirint (s. l. mI
1 destiterint) T cum om. A 6 ignis om. C 7 dixi A id om. E 11 sane BC 1b
12 semper d[omi]n[u]s DEH det b est om. C 13 numquam]add. ipse b esse] ipse E
distat A 15 sint d 16 noli dicere E 17 merito A 18 aplos nisi legisse
dieit C dicit nihil egisse I 19 egisset seit A dicit om. H 20 forte haut
d[omi]bes eā aūt dicere (haut in my. add., s. debes eras. haut) E 21 ante om. C
uixisse bene E bene om. A 22 dici E, om. H 23 ualitudinem codd. prael. H
24 med. per om. E repararet (alt. a ex e) E statū per quā diderat (quā s. l. mI) H
26 aliquem post bonum pon. B 27 priscilianistis AD iam iam H

10. Noli eredere nec dicere nec docere ‘animam per carnem reparare habitudinem priscam et per illam renasci, per quam meruerat inquinari’, si uis esse catholicus. ut enim omittam in eo quod dixisti: *merito ergo per carnem priscam reparat habitudinem, quam uisa fuerat paulisper amisisse per carnem, ut per eam incipiat renasci, per quam 5 meruerat inquinari*, tamen in proximo te ipsum tibi ipsi exstisset contrarium, ut homo qui paulo ante dixeras animam per carnem reparare statum per quam perdiderat meritum — ubi nullo modo potest nisi bonum meritum intellegi, quod uis utique per carnem in baptismate reparari —, rursus eam diceres inquinari meruisse per 10 carnem — ubi iam non potest bonum, sed malum meritum intellegi —, ut ergo id omittam, prorsus uel bonum uel malum meritum eredere habuisse animam ante carnem catholicum non est.

VIII. 11. Noli eredere nec dicere nec docere, ‘quod anima meruerit esse peccatrix ante omne peccatum’, si uis esse catholicus. 15 ualde enim malum meritum est meruisse fieri peccatricem. et utique tam malum meritum nullo modo habere potuit ante omne peccatum, praesertim priusquam ueniret in carnem, quando meritum nec malum potuit habere nec bonum. quomodo igitur dicas: *anima itaque si peccatrix esse meruit, quae peccatrix esse 20 non potuit, neque in peccato remansit, quia in Christo praefigurata in peccato esse non debuit, sicut esse non potuit?* attende quid dieas et desiste iam dicere. quomodo enim meruit et quomodo non potuit esse peccatrix? quomodo, quaeso te, peccatrix esse meruit, quae male non uixit? quomodo, quaeso te, peccatrix facta est, quae 25 peccatrix esse non potuit? aut si ‘non potuit’ ideo dicas, quia praeter carnem non potuit, quomodo ergo meruit esse peccatrix, quo merito in carnem mitteretur, quando quidem ante carnem non potuit esse peccatrix, unde mali aliquid mereretur?

1. 4 Vinc. Victor; cf. pag. 307, 12. 345, 5   14. 20 Vinc. Victor; cf. pag. 308, 21. 346, 3

1 noli dicere BCEITb alt. nec] noli BCITb 4 beatitudinem BCT qua B qui C 6 tu b ipse Hb extitisti BCb 7 ante paulo E 8 reparari E 9 meritum bonum E quod—intellegi in mg. m²T 10 diceris Hm1 11 sed] uel B intellegi—meritum om. BH 12 credi H 13 abuisse D ante carnem animam B 15 meruit T 16 et utique admalum (i s. a m²)H 17 potuit habere E 20 meruerit Ab meruit—esse om. C 21 potuit] add. tamen d peccatore mansit AD 24 qmale (s. l. uq inter q et m)H 25 malū C 27 que E 28 ante bis pon. B 29 aliquid mali T

IX. 12. Noli credere nec dicere nec docere ‘infantes antequam baptizentur morte praeuentos peruenire posse ad originalium indulgentiam peccatorum’, si uis esse catholicus. exempla enim, quae te fallunt, uel de latrone qui dominum est confessus in cruce uel 5 de fratre sanctae Perpetuae Dinocrate nihil tibi ad huius erroris sententiam suffragantur. latro quippe ille, quamuis potuerit iudicio diuino inter eos deputari, qui martyrii confessione purgantur, tamen etiam utrum non fuerit baptizatus ignoras. nam, ut omittam, quod creditur aqua simul cum sanguine exiliente de latere domini iuxta 10 confixus potuisse perfundi atque huiusmodi sanetissimo baptismate dilui, quid si in carcere fuerat baptizatus, quod et postea persecutio nis tempore nonnulli clanculo impetrare potuerunt? quid si et antequam teneretur? neque enim propterea illi publicae leges parere poterant, quantum adtinet ad corporis mortem, quoniam 15 diuinitus remissionem acceperat peccatorum. quid si iam baptizatus in latrocini facinus et crimen incurrerat et non expers baptismatis, sed tamquam paenitens accepit scelerum ueniam quae baptizatus ammisit? quando quidem pietas tam fidelis et domino in animo eius et nobis in uerbis eius apparuit. nam si eos, de quibus non 20 scriptum est utrum fuerint baptizati, sine baptismo de hae uita recessisse contendimus, ipsis calumniamur apostolis, qui praeter apostolum Paulum quando baptizati fuerint ignoramus. sed si ipsos baptizatos esse per hoc nobis innotescere potuit, quod beato Petro dominus ait: qui lotus est, non indiget, ut lauet, quid 25 de aliis, de quibus uel tale nihil legimus dictum, de Barnaba, de Timotheo, de Tito, de Sila, de Philemone, de ipsis euangelistis Marco et Luca, de innumerabilibus ceteris, quos absit ut baptizatos

1 Vinc. Victor; cf. pag. 310—312. 348, 11   4 cf. Luc. 23, 43   21 cf. Act. 9, 18
24 Ioh. 13, 10

1 noli dicere noli docere BCITb   2 baptizarentur ABCH   morte*II
praeuentus A   3 catholici C   4 quid nomen A   dn̄ C dno D   confessus est EI
5 de fratre] defrem B   perpetue B   dinocrete (a s. e) H   6 diuino iudicio E
7 confessionem C   9 atqua C   10 confixos (o fin. ex u) H   11 delui B
12 clanculi H   quod A   13 partere C   14 potuerant A   16 incurreret A
expars C   17 ueniam quam Hb   18 ammisit HT ammisit BCb admisit E
19 apparuit I   21 ipsi T   23 beate C   24 lo**tus DI   ut] nisi ut bd
pedes lauet bd   26 de Tito] et ito A   silia A silea BCHb sylea E   phylemone A
filemone DE

esse dubitemus, quamuis non legamus? Dinocrates autem septennis puer, in quibus annis pueri cum baptizantur iam symbolum redundat et pro se ipsi ad interrogata respondent, eur non tibi uisus fuerit baptizatus potuisse ab impio patre ad gentilium sacrilegia reuocari et ob hoc fuisse in poenis, de quibus sorore orante liberatus 5 est, nescio. neque enim et ipsum uel numquam fuisse Christianum uel catechumenum defunctum fuisse legisti, quamquam ipsa lectio non sit in eo canone scripturarum, unde in huiusmodi quaestionibus testimonia proferenda sunt.

X. 13. Noli credere nec dicere nec docere 'quos dominus praedestinavit ad baptismum, praedestinationi eius eripi posse et ante defungi quam in eis fuerit quod omnipotens praedestinavit inpletum', si uis esse catholicus. nescio qua hie enim potestas contra potestatem dei casibus datur, quibus inruentibus quod ille praedestinavit fieri non sinatur. hie error quanta errantem uoragine 10 inpietatis absorbeat exaggerare non opus est, cum prudentem uirum et corrigi paratum breuiter ammonuisse sufficiat. tua quippe ista sunt uerba: *habendam dicimus, inquis, de infantibus istius modi rationem, qui praedestinati baptismu uitae praesentis, antequam renascantur in Christo, praeueniuntur occiduo.* ergone praedestinati baptismu uitae praesentis, antequam ad eum perueniant, praeueniuntur occiduo et praedestinaret deus quod futurum non fuisse praesciuit aut hoc futurum non fuisse nesciuit, ut eius aut praedestinatio frustraretur aut praescientia falleretur? uides quanta hinc diei possent, nisi quod paulo ante dixi tenerem, ut hinc te breuiter 25 ammonerem.

14. Noli credere nec dicere nec docere 'de infantibus, qui prius quam renascantur in Christo, praeueniuntur occiduo, scriptum esse:

10. 18 Vinc. Victor; cf. pag. 347, 7 27 Vinc. Victor; cf. pag. 347, 9

1 dinocratis EH 5 in—fuisse om. H 7 catichuminum A
catech. B cathic. C cathec. D catic. EI catec. Hb defunctum om. T legistis A
8 eiusmodi H 10 noli dicere noli docere T qd C praedestinavit CH 11 pre-
destinatione AE praedestinationi CH 12 omnipotens deus E praedestinavit CH
13 nescio enim quae d quae hic enim HITb 14 praedestinavit CH 15 nam hic D
(nam s. l.) uoragine C 16 absorbeat B 17 sufficiet A 18 habenda H istius
moderationem ABC 19 antiquam C 20 pdistinati C 21 prentis A
22 et]*E ut D (u ex e) aut IT praedestinavit E nesciuit D sciuit T 23 non
futurum non B non om. Tb fuisset E ut] aut C pdistinatio C 25 ante-
dixisse B 27 de om. C

raptus est, ne malitia mutet illius intellectum aut ne fictio decipiatur animam eius. propter hoc properauit de medio iniquitatis illum educere; placita enim erat deo anima eius, et: consummatus in breui repleuit tempora longa^c, si uis esse catholiceus. hoc enim ad illos omnino non pertinet, sed ad eos potius, qui baptizati et pie uinentes diu non permittuntur hie uiuere non annis, sed sapientiae gratia consummati. iste uero error, quo putatur hoc de paruulis antequam baptizentur morientibus esse dictum.

10 ipsi sacrosancto lauaero intolerabilem facit iniuriam, si paruulus, qui baptizatus rapi poterat, propterea prius rapitur, ne malitia mutet illius intellectum aut ne fictio decipiatur animam eius; quasi in eodem baptismo haec esse malitia credatur et fictio qua in peius mutetur et decipiatur, si non ante rapiatur. deinde quoniam placita

15 erat deo anima eius, properauit de medio iniquitatis illum educere, ita ut nee paululum remoraretur, ut quod in eo praedestinarat impleret, sed contra suam praedestinationem facere maluit tamquam festimans, ne quod ei placuerat in non baptizato exterminaretur in baptismo, tamquam moriturus infans ibi pereat, quo cur-

20 rendum est cum illo ne pereat. quis ergo haec nerba scripta in libro Sapientiae de paruulis sine baptimate mortuis dicta esse crederet, diceret, scriberet, recitaret, si ea, sicut oportuerat, cogitaret?

XI. 15. Noli credere nec dicere nec docere 'aliquas mansionum esse extra regnum dei, quas esse dominus dixit in domo patris sui', **25** si uis esse catholiceus. non enim ait, sicut hoc testimonium ipse posuisti: *multae mansiones sunt apud patrem meum* — quod si ita dixisset, non alibi essent intellegendae quam in domo patris eius — sed aperte ait: *i n d o m o p a t r i s m e i m a n s i o n e s m u l - t a e s u n t*. quis itaque audeat aliquas partes domus dei

1 Sap. 4, 11. 14   4 Sap. 4, 13   23 Vinc. Victor; cf. pag. 348, 17
26 Vinc. Victor   28 Ioh. 14, 2

1 mutaret *H* (*r insert.*), *IT* intellectum illius *Ib*   2 aut ne] amne *B* decipiet *C* deciperet *IT* animam in *mg. E*   5 explevit *BCHITbd*   7 per-
mittentes *C* uimere hic *E* huic *B*   8 sapientia et gratia *E* consummatur *A* consummati *E*   10 paruulis *C*   14 mutatur *E* si ante non *H*   16 pre-
distinatar *C* praedestinaret *IT* praedestinavit *b*   19 pereat] erat *C*   20 ne cum
illo *C* quin *E*   21 esse dicta esse *T*   22 scriberet *om. C* si—cogitaret *om. H*
oportueret *E*   23 mansiones *BCEITbd*   24 esse posse *D* dei] esse *T* dominus
om. E   25 agit *C* ait ih̄s *EII*   26 ita *om. A*   27 esse non *C*   28 mei] eius *T*

separare a regno dei, ut, cum reges terrae non tantum in domo sua nec tantum in patria sua, sed longe lateque etiam trans mare regnare inueniantur, rex qui fecit caelum et terram nec in tota domo sua regnare dicatur?

16. Sed forte dicas omnia quidem pertinere ad dei regnum, quia regnat in caelis, regnat in terris, in abyssis, in paradiſo, in inferno—ubi enim non regnat, cuius ubique summa potestas est? —, sed aliud esse regnum caelorum, quo fas non est accedere nisi lauaero regenerationis ablutos propter dominicam ueram fixamque sententiam, aliud esse autem regnum terrarum uel aliarum creaturae partium, ubi possunt esse aliquae mansiones domus dei quamuis pertinentes ad regnum dei, non tamen ad regnum caelorum, ubi excellentius et beatius est regnum dei; ita fieri, ut nec aliquae domus dei partes atque mansiones a regno dei nefarie separantur et tamen non omnes in regno caelorum mansoribus praeparentur atque in his quae in regno caelorum non sunt possint feliciter habitare, quibus eas etiam non baptizatis deus dare uoluerit, ut in regno dei sint, quamvis in regno caelorum, quia baptizati non sunt, esse non possint.

17. Hoc qui dieunt uidentur quidem sibi aliiquid dicere, quia scripturas neglegenter adtendunt et quomodo regnum dei dicatur, unde oramus dicentes: a d u e n i a t r e g n u m t u u m, non intellegunt. regnum dei dicitur, ubi cum illo fidelis familia eius beate et sempiterne tota regnabit; nam secundum potestatem quae illi super omnia est etiam nunc utique regnat. quid ergo est quod oramus, ut ueniat, nisi ut eum illo regnare mereamur? sub eius autem potestate etiam illi erunt, qui poena aeterni ignis ardebunt. numquidnam ob hoc etiam ipsos in regno dei futuros dieturi sumus?

3 cf. Act. 14, 14   5 cf. Ps. 134, 6   8 cf. Tit. 3, 5. I Cor. 6, 11. Marc. 16, 16
21 Matth. 6, 10

3 inueniantur regnare E   4 dom' C   5 qui D   6 regnat in terris] et in terra A   8 ē E esse (s. l. est) I   fas est non est B   9 sentiā C   10 est autem B autem esse ETbd   11 quēuis C   13 beatus CHm1   domos C   14 suparentur A 15 mansionibus BC1 mansiones Td   iis d   in om.E   16 regnum E   possūt E qui C   17 dei regno dei A dei regno DH   18 qui C   possunt EI   19 dicere tibi aliiquid BC1   dicere aliiquid d   20 dei om.C   21 ueniat d   22 ante regnum add. quia Ebd   dei om.D   23 et] ac DE   illis C   24 alt. est om.C 25 alt. ut om.EH   26 poenis T   27 numquinnam A numquinam Hm1 futuros om.E

aliud est enim regni dei muneribus honorari, aliud regni dei legibus coeceri. ut autem tibi manifestissime appareat non esse regnum caelorum distribuendum baptizatis et alias partes regni dei dandas quibus tibi uisum est non baptizatis, ipsum dominum audi, qui non
 5 ait: si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu, 'non potest intrare in regnum caelorum', sed: non potest, inquit, intrare in regnum dei. nam uerba eius de hac re ista sunt ad Nicodemum: amen, amen dico tibi: nisi quis natus fuerit denuo, non potest
 10 uidere regnum dei. ecce non hic dixit 'regnum caelorum', sed 'dei'. et cum respondisset Nicodemus atque dixisset: quomodo potest homo nasci, cum senex sit? numquid potest inuentrem matris suae iterato introire et nasci? eadem dominus sensi
 15 tentiam planius apertiusque repetens ait: amen, amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum dei. ecce nec hic dixit 'regnum caelorum', sed 'regnum dei'. quod enim dixerat: nisi quis natus fuerit denuo, hoc quid
 20 esset exposuit dicens: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu; et quod dixerat: non potest uidere, hoc exposuit dicendo: non potest introire. illud tamen, quod dixerat 'regnum dei', non alio nomine repetiuit. neque nunc opus est quaerere atque disserere,
 25 utrum regnum dei regnumque caelorum cum aliqua differentia sit intellegendum an res una sit duobus appellata nominibus; sufficit, quod non potest introire in regnum dei, qui non fuerit lauaero regenerationis ablutus. mansiones autem aliquas constitutas in domo dei separare a regno dei quam sit a ueritate deuum puto,
 30 quod iam intellegas. et ideo quod putasti in aliquibus mansionibus.

5 Ioh. 3, 5   8 Ioh. 3, 3   12 Ioh. 3, 4   28 cf. Tit. 3, 5

1 regnum *BH1b* regnum celorum *C*   alt. regnum *BC1b*   2 coherceri *D*
 coeceri *H*   3 regnum *BC*   4 *dm* *E*   qd *A* qui non] qui *ex quā E*   5 agit *C*
 8 nichodemum *ABCDEIT* nicodium *Hm1* amen alt. om. *E*   9 renatus *D*
 10 dixit hic *ET*   11 nichodemus *ABCDEI* nicodimus *Hm1*   12 cum] quā *A*
 sit senex *E*   14 introiret (*om. et*) *C* introisse *H*   19 renatus *BCDIT*   20 esse *Hm1*
 23 tamen s. exp. autem *I* autem *b*   24 tunc *E*   dissere *C*   29 separare *H* (a s. e)

quas dominus multas esse dixit in domo patris sui, mansuros quos-dam etiam non renatos ex aqua et spiritu, ut fidem catholicam teneas, ammoneo, si permittis, emendare non differas.

XII. 18. Noli credere nec dicere nec docere ‘sacrificium Christianorum pro eis qui non baptizati de corpore exierint offerendum’, si uis esse catholicus, quia nec illud quod de Machabeorum libris commemorasti sacrificium Iudeorum pro eis qui non circumcisi de corpore exierant ostendis oblatum. in qua tua sententia tam noua et contra ecclesiae totius auctoritatem disciplinamque prolata uerbo etiam insolentissimo usus es dicens: *pro his sane oblationes assiduas et offerenda iugiter sanctorum censeo sacrificia sacerdotum*, ut te homo laicus sacerdotibus dei nec discendo subderes nec saltem simul quaerendo misceres, sed censendo preeponeres. aufer tibi ista, fili; non sic in uia, quam Christus humilis se ipsum esse docuit, ambulatur; nullus eum hoc tumore per angustam portam eius ingreditur.

XIII. 19. Noli credere nec dicere nec docere ‘alios eorum, qui sine baptismo Christi ex hac uita migrauerint, interim non ire in regnum caelorum, sed in paradisum, postea uero in resurrectione mortuorum etiam ad regni caelorum beatitudinem peruenire’, si uis esse catholicus. hoc enim eis dare nec Pelagiana heresis ausa est, quae opinatur paruulos non trahere originale peccatum. quos tu quamuis sicut catholicus cum peccato nasci fatearis, nescio qua tamen peruersioris nouitate opinionis sine baptismate salutari et ab hoc peccato cum quo nascuntur absolui et in regnum caelorum asseris introduci neque consideras, in hac causa quam deterius sapias quam Pelagius. ille quippe dominicam sententiam pertimescens, qua non baptizati in regnum caelorum non permittuntur intrare, licet eos quos ab omni peccato liberos credit non illo audet paruulos

2 cf. Ioh. 3, 5   4. 10 Vinc. Victor; cf. pag. 310, 29. 313. 314. 349. 350
6 II Mach. 12, 39   14 cf. Ioh. 14, 6   15 cf. Matth. 7, 13. Luc. 13, 24

3 pmittis A   5 his ACIT iis Bbd   offerendum mI ex conferendum A
7 iudeorum BC   8 exierint BCITb   ablatum H (o s. a)   9 ecclA
10 insolentissime C   ē E   11 sanctorum om.T   12 subderis A subdures C
saltim AEH   13 cessando A   14 nonstin A   si in ua quā C   esse om.H
15 cō A   eius portam E   17 xpi baptismo B   uite A   emigrauerint Hbd
ire in] irē C   i*re H   18 resurrectionem H   21 qui opinantur E   23 per-
uersionis AImI   opions A   24 regno E   25 quam] quanto Dd quod H
27 qui (a s. i) H   28 illos E

mittere; tu uero sic contemnis quod dictum est: si quis non
 renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest
 introire in regnum dei, ut excepto errore, quo audes a
 regno dei paradisum separare, quibusdam quos reos nasci sicut catho-
 5 licus eredis sine baptimate mortuis et illius reatus absolutionem et
 regnum caelorum non dubites insuper polliceri; quasi contra
 Pelagium in originali peccato astruendo tunc esse possis catholicus
 uerus, si contra dominum fueris in destruenda eius de baptismō
 sententia hereticus nouus. nos te, dilectissime, non sic uolumus
 10 hereticorum esse uictorem, ut error uincat errorem et, quod est
 peius, maior minorem. dicens enim: aut si forte quisquam reluctetur
latronis animae uel Dinocratis interim temporarie conlatum esse para-
disum — nam superesse illis adhuc in resurrectione praemium regni
caelorum quamquam sententia illa principalis obsistat, quia qui non
 15 *renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non intrabit in regnum —, tamen teneat etiam meum in hac parte*
non inuidentis assensum, modo misericordiae praescientiaeque diuinae
et effectum amplificet et affectum. haec uerba tua sunt, ubi te con-
 fiteris consentire dieenti quibusdam non baptizatis sic temporarie
 20 conlatum esse paradisum, ut supersit illis in resurrectione praemium
 regni caelorum, contra sententiam principalem, qua constitutum est
 non intraturum in illud regnum, qui non renatus fuerit ex aqua et
 spiritu sancto. quam sententiam principalem timens uiolare Pelagius
 25 nee illos sine baptismō in regnum caelorum eredit intraturos, quos
 non eredit reos; tu autem et originalis peccati reos paruulos
 confiteris et tamen eos sine lauacro regenerationis absoluis et in para-
 disum mittis et postea etiam in regnum caelorum intrare permittis.

XIV. 20. Haec atque huiusmodi, si et alia forsitan in tuis libris
 adtentior et otiosior inuenire potueris, sine ulla dilatione iam eorū

1 Ioh.3,5 11 Vine. Victor; cf. pag. 350, 23 14 Ioh. 31,5 21 cf. Ioh. 3,5

1 sic] si B 3 quod H 4 separari A reo A 6 pol licetit A 7 originali II
 9 delectissime A 11 aut] ut E 15 sancto om.B 16 regnum] add. celorum
 DHbd huius E 17 ascensum D (s. s. §) sensum E praeuentique CD
 18 alt. et om.H effectum H 19 sic om.D 20 cognatum A esse om.A
 in] cū A 21 constitutum A 23 uolare C 24 illo C 27 in om. BCDEITbd,
 sed ej. p. 374, 27 28 atque] et BCITb itaque E si] sed H si post alia
 pon. E 29 oratiosior A sine illa dilectione H

rigē, si animum catholicum geris, id est si ueraciter praelocutus es dicens, ‘quod tibi ipse credulus non sis ea probari posse quae dixeris et quod semper studeas etiam propriam sententiam non tueri, si improbabilis detegatur, et sit tibi cordi proprio damnato iudicio meliora magis et quae sunt ueriora sectari’. modo proba, carissime, 5 non te fallaciter ista dixisse, ut de tua indole non solum ingeniosa, uerum etiam cauta, pia, modesta gaudeat catholica ecclesia, non de contentiosa pertinacia heretica exardescat insania. nunc est, ut ostendas quanta post haec bona uerba quae tua commemoraui sinceritate pectoris dixeris, quod continuo subiecisti: *nam ut est,* 10 *inquis, optimi propositi laudandique consilii facile ad ueriora transduci, ita improbi obstinatique iudicii est nolle citius ad tramitem rationis inflecti.* esto igitur optimi propositi laudandique consilii et facile ad ueriora transducere; nec sis improbi obstinatique iudicii, ut nolis citius ad tramitem rationis inflecti. si enim haec liberaliter elocutus 15 es, si non in labiis ista sonuisti, sed intus et germanitus in corde sensisti, in tuae correctionis tanto bono etiam moras odisti. parum quippe tibi fuit dicere improbi obstinatique esse iudicii nolle ad tramitem rationis inflecti, nisi adderes ‘citius’, ut hinc ostenderes quam sit exserandus qui bonum hoc numquam facit, quando quidem 20 qui tardius facit tanta tibi uideatur seueritate culpandus, ut merito improbi iudicii obstinatique dicatur. audi ergo te ipsum tuque potissimum et maxime eloquii tui fructibus utere, ut citius te ad rationis tramitem grauitate mentis inflectas, quam te inde minus erudit parumque consulte lubrico aetatis auerteras. 25

21. Nimis longum est omnia, quae in libris tuis uel potius in te ipso uolo emendari, pertractare atque discutere et saltem breuem

2 Vinc. Victor; cf. pag. 367, 5—9

10 Vinc. Victor; cf. pag. 357, 9—11

1 perloquutus *A* 2 ipsi *BEITbd* 3 propria sententia *A* 4 si *EH* 5 agis *H* 6 ut deinde *E* 9 uerba bona *E* 10 peccatoris *A* 11 transducere *BCI* 12 ita ut *BC* 13 esto—*inflecti in mg.E* 15 tramite *C* 16 ista solum modo *T* 17 correptionis *T* 18 noli *D* 20 execrandus *BH* 21 qui] qui bonum quam facit *BC* 22 eloquii tui] que loquutus *A* 23 eloquii tui] que loquutus *A* 24 elocutus *BCI* 25 aetatis lubrica *E, in mg. al. I* 26 libris in tuis *E* 27 emendare *D* 28 auertas *DIT* 29 libris in tuis *E* 30 tuis libris *BCITd* 31 pertractari *EH* 32 salti *EHT* 33 breue *D*

tibi de singulis corrigendis reddere rationem. nec ideo tamen te contemnas et arbitreris ingenium et eloquium tuum parui esse pendendum. nec sanetarum scripturarum memoriam in te paruam esse cognoui; sed eruditio minor est, quam tantae indoli laborique con-
 5 gruebat. itaque te nee amplius quam oportet tibi tribuendo uane-
secre uolo nee rursus te abiciendo ac desperando frigescere. utinam tua seripta teeum legere possem et conloquendo potius quam scribendo quae sint emendanda monstrarem! facilius hoc negotium perageretur nostra inter nos sermocinatione quam litteris; quae
 10 si seribenda esset, multis uoluminibus indigeret. uerum ista capitalia, quae certo etiam numero comprehendere uolui, instanter ammoneo, ne corrigere differas et ea prorsus a fide et praedicatione tua facias aliena, ut quanta tibi facultas est disputandi munere dei-
utaris utiliter ad aedificationem, non ad destructionem sanae
 15 salubrisque doctrinae.

XV. 22. Sunt autem ista, de quibus, ut potui, iam disserui; sed breuiter ea repetendo percurram. unum est, quod ‘animam non ex nihilo, sed de se ipso deum fecisse’ dixisti; alterum ‘per infinitum tempus atque ita semper deum animas dare, sicut semper est ipse
 20 qui dat’; tertium ‘animam meritum aliquod perdidisse per carnem, quod habuerit ante carnem’; quartum ‘animam per carnem reparare habitudinem prisam et per eandem carnem renasci, per quam meruerat inquinari’; quintum, ‘quod anima meruerit esse peccatrix ante omne peccatum’; sextum
 25 ‘infantes antequam baptizentur morte praeuentos peruenire posse ad originalium indulgentiam peccatorum’; septimum ‘quos dominus praedestinavit ad baptismum praedestinationi eius eripi posse et ante defungi, quam in eis fuerit quod omnipotens praedestinavit

17—378, 11 Vinc. Victor

1 corrigendus A idio C tamen te] totamente B te om. A 2 init. et]
 ut Hd 5 te om. C 6 desperando C frigiscere Hm1 7 tecum] cū BC
 posset A 8 monstrare H 10 si om. A essent H indigerent H uerum] add.
 tamen Abd 11 capitula CEH, b in mg. 13 disputanti C 14 putaris A
 edificatione A adestructionem H (s. e adsc. m1 d et s. s add. c) 16 iam ut
 potui E 17 eas rependendo A H in mg. num. I. II etc. add. anima BC
 19 deum semper E est om. E 21 quae H 23 renascit C 24 meruit DEH
 25 antequam infantes E mortē C 26 originarium C 27 praedestinavit C
 passim praedestinatione H praedistinationi C 28 defugi C

inpletum'; octauum 'de infantibus, qui priusquam renascantur in Christo praeueniuntur occiduo, scriptum esse: *raptus est, ne malitia mutaret illius intellectum*, et cetera quae in eam sententiam in Sapientiae libro leguntur'; nonum 'aliquas mansiones esse extra regnum dei earum quas esse dominus dixit 5 in domo patris sui'; decimum est 'sacrificium Christianorum pro eis qui non baptizati de corpore exierint offerendum'; undecimum 'aliquos eorum qui sine baptismo Christi ex hac uita emigrauerint interim non ire in regnum, sed in paradisum, postea uero in resurrectione mortuorum etiam ad regni caelorum beatitudinem per- 10 unire'.

23. Haec interim undecim multum aperteque peruersa et fidei catholicae aduersa nunc iam nihil cuncteris extirpare atque abicere ab animo, a uerbo, ab stilo tuo, si uis, ut te non solum ad altaria transisse catholicæ, sed uere catholicum esse gaudeamus. nam haec 15 si pertinaciter singula defendantur, tot hereses facere possunt, quot opiniones esse numerantur. quo circ̄a considera, quam sit horrendum ut omnes sint in uno homine, quae damnabiles essent in singulis singulae. sed si tu pro eis nulla contentione pugnaueris, immo uero eas fidelibus uerbis et litteris expugnaueris, laudabilior eris censor 20 in te ipsum, quam si quemlibet alium recta ratione reprehenderes, et mirabilior eorum emendator, quam si numquam illa sensisses. adsit dominus tuae menti et tantam spiritui tuo spiritu suo facilitatem humilitatis, lucem ueritatis, dulcedinem caritatis, pacem pie- 25 tatis infundat, ut uictor tui animi esse malis in ueris quam cuiuslibet contradicentis in falsis. absit autem ut te arbitreris hace opinando

2 Sep. 4, 11

1 renascuntur *H* 2 *xpo*] add. *psentis uitę T raptum C 3 malitia eius E intellectum illius Id illius om. Eb 4 ea sententia D (ex eā sententiā corr. m1), H nouum E 5 dominus esse BCITbd 6 est om. T 7 undecimum est T 8 uitę migrauerint *A* 9 ire om. *AI* 12 undecimū *E* 13 peruersa *BC* nunc iam] nondam *H* conteris *T* et stirpare *E* extirpare *HId* 14 a om. *C* a stilo *T* 15 uere (*in mg. al 1 aperte*) *b* audeamus *E* 16 defendantur *AT* defenduntur *C* hereses *A* quod *ACDE* 17 hoc horrendum *b* 18 dānobiles *C* 19 si om. *H* imno *C* 20 et om. *H* litterisque *H* censeor *C* 21 quās *C* cōprehenderes *E* reprehenderis *b* 23 assit *ADE* pr. spirituo *B* suo] sancto *A, T (in mg. suo)* felicitatem *E* 24 lucem ueritatis] et mirabilior ueritatis *A* 25 in om. *T* cui libet *BCI* 26 opinanda fide *B**

a fide catholica recessisse, quamuis ea fidei sint aduersa catholicae, si coram deo, cuius in nullius corde oculus fallitur, ueraeiter te dixisse resipisci 'non te tibi ipsi esse credulum probari ea quae dixeris posse ac studere te semper etiam propriam sententiam non tueri, si impro-
5 babilis detegatur, eo quod sit tibi cordi proprio damnato iudicio meliora magis et quae sint ueriora sectari'. iste quippe animus etiam in dictis per ignorantiam non catholieis ipsa est correctionis praemeditatione ac praeparatione catholicus. sed iste sit modus huius uoluminis, ubi requiescat paululum lector, ut ad ea quae sequuntur
10 eius intentio ab alio renouetur exordio.

LIBER QVARTVS. AD VINCENTIVM VICTOREM.

I. 1. Accipe nunc iam etiam de me ipso quae tibi dicere cupio, si possim, hoc est, si ille donauerit, in eius manu sunt et nos et sermones nostri. reprehendisti enim me bis numero exprimens etiam
15 meum nomen et cum te in principio libri tui imperitiae tuae ammodum conseuum et doctrinae amminiculo destitutum, me uero ubi nominasti doctissimum ae peritissimum dixeris, tamen quibus in rebus tibi uisus es nosse quod ego uel nescire me fateor uel, quamuis
20 nesciam, seire praesumo, libertate qua oportebat non tantum senem iuuenis et episcopum laicus, uerum etiam hominem tuo iudicio doctissimum et peritissimum non dubitasti reprehendere. ego autem et me doctissimum ac peritissimum nescio, immo uero me non esse certissime seio et fieri posse non ambigo, ut aliquid

3 cf. pag. 357, 5—9. 376, 2—5

1 sunt C 3 respicis ITd ipsi om.D ea] ē D 4 aestudere (om. ac) C
5 corde E cordis H 6 magis] agi H et] at C animas C 7 correptionis T
9 secuntur BCE 10 Expl lib prim' de natura et origine animae ad uincentium
uictore. Inc lib sed ABCIT; a cod. D abest subscr. Expl lib prim' de natura et
origine anime ad uincēn̄tiū uictore sci agus epī. Incipit liber secundus
eiusdem sci agus ad supra memoratum uincentium uictorem de eadem re H
Explicit liber primus sci augustini de natura et origine anime ad uincentium
uictorem. Incipit eiusdem sed lib ad eundem de eadem re E 12 cupio dicere H
14 explimens A exprimis E (s.s.l.) 15 admodum B 16 doctrina et amminiculo ABCIb
adminiculo H (d.s.l.), T 18 nesciat A 19 libertatē D quā A
non oportebat T non] nā C 20 doctissimum] dissertissimum E di*sertissimum H
21 perit.] perfectissimum H 22 et me doctissimum om.A doctissimum]
deuotissimum C 23 et] add. si C ambiguo C

inperito et indocto cuiquam scire contingat, quod aliquis doctus et peritus ignorat, et in hoc te plane laudo, quod ueritatem, etsi non quam perceperisti, certe quam putasti, homini praetulisti; ideo quidem temere, quia existimasti te scire quod nescis, sed ideo libere, quia personam non reueritus elegisti aperire quod sentis. unde te intellegere oportet, quanto esse nobis debeat cura maior dominicas oues reuocare ab erroribus, si et ouibus turpe est uitia pastorum, si qua cognoverint, eisdem oecultare pastoribus. o si illa reprehenderes mea, quae iusta reprehensione sunt digna! neque enim negare debo sicut in ipsis moribus ita multa esse in tam multis opusculis meis, quae possint recte indicio et nulla temeritate culpari. ex quibus si aliqua ipse reprehenderes, illic tibi fortassis ostenderem, qualem te esse in quibus non perperam reprehenderis uellem meque tibi iuniori maior et praepositus subdito correctionis exemplum quanto humilius tanto salubrius exhiberem. sed ea in me reprehendisti, quae non corrigere humilitas, et partim fateri, partim defendere ueritas eogit.

II. 2. Haec autem sunt: unum, quod de origine animarum, quae post primum hominem datae sunt uel dantur hominibus, non sum ausus aliquid definire, quia fateor me nescire; alterum, quod animam scire me dixi spiritum esse, non corpus. sed in hoc altero duo reprehendisti: unum, quod non eam crederem corpus esse, aliud, quod eam spiritum crederem. tibi enim uidetur et corpus esse anima et non esse spiritus. audi igitur purgationem meam contra reprehensionem tuam et ex hac occasione, qua me tibi purgo, in te ipso disce quae purges. recole uerba libri tui, ubi me primitus nominasti: *scio, inquis, plerosque et facile peritissimos uiros super*

27 Vinc. Victor

1 cupiam CH quipiam D aliquid H aliquis] add. laicus BC1b 2 in om.B
 3 non quam] numquam CHb percipisti Hm1 4 scire te BC1d 5 ueritus b
 7 reuocare H (i.s.e) eribus B torpe A 8 cognoverunt ABCIT 9 iuxta C
 sunt reprehensione E 10 enim om.E 11 recto] iusto BCITb 12 ipsi A
 ipsa C, om.b illic] add. et ABCITbd 13 reprehenderes b 14 uellet A
 me (in mg. equa) E neque d propositus BC prepositis subditis (u.s.i,
 o.s.us) H correptionis DT 15 in—et in mg. add.D 16 et] sed codd. prael. A
 20 diffinire E 21 dix A dixisti C esse spiritum E 22 aliud] alterum bd
 24 anime BC animam AEITbd et om. ABC spiritum codd. prael. D
 25 occasionem C 26 disci A recola T 27 peritismos A super eo] super et A
 insuper et BCEITbd

*eo consultos tenuisse silentium aut nihil expressius elocutos, cum definitionem disputationibus suis inchoata expositione subtraherent — sicuti nuper apud te Augustini doctissimi uiri praedicatique episcopi comprehensum litteris lectitauit — modestius quidem, ut reor, ac uere-
cundius huiusce rei arcana rimantes intra se ipsos tractatus sui de-
uorasse iudicium neque se posse exhinc aliquid determinare professos.
sed mihi, crede, satis superque uidetur absurdum atque incongruum
rationi, ut homo ipse expers sui sit aut is, qui rerum omnium creditur
adeptus esse notitiam, sibi ipsi habeatur ignotus. quid autem differt
10 homo pecore, si nescit de sua qualitate naturaque disquirere atque
disserner, ut merito in illum conueniat quod scriptum est: *homo
cum esset in honore, non intellectus; assimilatus
est iumentis et comparatus est eis?* nam cum deus
bonus nihil non ratione considererit ipsumque hominem animal rationale,
15 intellectus capacem, rationis compotem sensuque uiuacem, qui omnia
rationis expertia prudenti ordinatione distribuat, procreauerit, quid
tam inconuenienter dici potest quam ut eum sola sui notione fraudarit?
et cum sapientia mundi, quae sese usque ad ueri cognitionem super-
uacua quidem inuestigatione protendit, quia scire neguit per quem
20 licet quae sunt uera cognosci, aliqua tamen uicina, immo affinia
ueritati temptauerit super animae natura dispicere, quam indecens
atque pudendum est religiosum quemquam de hoc ipso aut nihil sapere
aut penitus sibi interdixisse ne sapiat!*

3. Ista tua nostrae ignorantiae disertissima et luculentissima
25 castigatio omnia, quae ad naturam hominis pertinent, sie te scire

11 Ps. 48, 13

1 eloquitos *I*   2 definitione *A* difinitionem *E*   incohata *I* incoata *T*
 3 sicuti] sicut in uno *D*   nunc nuper *BCEHT*, (nuper *in mg.*) *I* apud te]
 aperte *H*   agustini *AC*   4 co * phensum *H*   modesticis *C*   uerieundius *H*
 5 archana *BCEIT*   remantes *A*   tractatos *H*   6 ex hanc *A*   7 credere *C*
 8 his *ABC*   10 a pecore *Ebd*   11 dissere *I*   13 alt. est *om.H*   dns *E*   14 bonis *E*
 rationi *I*   animal hominem *C*   hominem *om.E*   15 sensuumque *H*   omi *Bb*
 16 expertia (s. l. add. gen) *E* experientia *b*   prudentiae *ABCDH* prudentique *b*
 distributa *E*   qui *A*   17 notitiae *C* noticie *E*   fraudauerit *b*   18 mundi
 sapientia *E*   mundique *A*   quesisse *E* quaerere se *H* (alt. re s.l.)   19 uesti-
 gatione *A*   nequeit *D* (e mut. in *i*)   20 afinia *C*   21 despicere *BCDElb*
 quam—ne *om.C*   inde censat qu*e H   24 Ista tua] Instatua *C* Statuit *H*
 disertissima *ABCE*   loculentissima *BC*

conpellit, ut, si eorum aliquid ignoraueris, non meo, sed tuo iudicio pecoribus compareris. quamuis enim nos insignitus uidearis adtingere eo quod dixisti: *homo cum esset in honore, non intellectus*, quia in quo tu non es honore sumus ecclesiae, tamen etiam tu in eo es honore naturae, ut pecoribus preeferaris, quibus 5 secundum tuum iudicium comparandus es, si aliquid eorum quae ad naturam tuam constat pertinere nescieris. neque enim eos aspersisti hac reprehensione tantummodo, qui hoc nesciunt quod ego nescio, hoc est humanae animae originem — quam quidem non penitus nescio; seio enim deum flauisse in faciem primi hominis 10 faetumque esse hominem in animam uiuam; quod tamen nisi legissem, per me ipse scire non possem — sed dixisti: *quid autem differt homo pecore, si nescit de sua qualitate naturaque disquirere atque disserere?* quod sensisse ita uideris, tamquam de uniuersa sua qualitate atque natura sic homo disquirere atque disserere 15 debeat, ut nihil eum sui lateat. quod si ita est, iam te pecoribus comparabo, si mihi non responderis tuorum numerum capillorum. si autem quantumeumque proficiamus in hac uita, aliqua nos ad naturam nostram pertinentia nescire concedis, quaero id quantum quatenusque concedas, ne forte et hoc ibi sit, quod animae nostrae 20 non omni modo scimus originem; quamuis, quod ad salutem pertinet fidei, diuinitus animam datam camque non eius cuius deus est esse naturae remotis ambagibus nouerimus. an forte haec tenus putas naturam suam cuique nesciendam, quatenus eam tu nescis, haec tenusque sciendam, quatenus eam tu scire potueris, ut, si paulo amplius te quisque nescierit, eum pecoribus compares, quod scientior illo esse potuisti, atque ita si quis eam paulo plus te seierit, eadem iustitia te ille pecoribus comparabit? dic ergo quatenus nobis

3. 12 Vinc. Victor Ps. 48, 13 10 cf. Gen. 2, 7

2 compararis A insignius Eb designantius T 3 eo quod dix. in mg. I
 6 iudicium tuum BC 7 nescieris E enim cm. T 10 nescio (s. del.
 ignoro) I 12 legisse A ipsum Tb 13 homo differt ECT a pecore EHbd
 natura quae A 14 quod—disserrere in mg. T 15 sua om. B alt. ac D dissere H
 19 pertinentia A concedas b 20 quatenus usque CI quatinusque E *ibi H
 21 origine A 23 remotus C actenus AEHml 24 nescientem A quatinus BE
 eam om. Tb nec tu scis E nescis—eam tu om. A 25 actenusque ECE haec tenus b
 quatinus BE tu scire—383, 1 sit nostra in mg. H 26 quis bd 27 te om. E

naturam nostram nescire concedas, ut a pecoribus salua sit nostra distantia, et considera tamen, ne plus a pecoribus distet qui eius aliquid nescire se seit, quam qui se putat scire quod nescit. natura certe tota hominis est spiritus, anima et corpus; quisquis ergo a 5 natura humana corpus alienare vult, desipit. medici tamen, qui appellantur anatomici, per membra, per uenas, per nervos, per ossa, per medullas, per interiora uitalia etiam uiuos homines quamdiu inter manus rimantium uiuere potuerunt dissidiendo scrutati sunt, ut naturam corporis nossent, nec tamen nos, quia ista nescimus, 10 pecoribus compararunt. nisi forte dicturus es eos pecoribus comparandos, qui animae naturam, non qui corporis nesciunt. non ergo ita proloqui debuisti. neque enim aisti: 'quid differt homo pecore, si nescit de animae sua qualitate atque natura', sed aisti: *si nescit de sua qualitate naturaque disquirere atque disserere.* qualitas utique 15 nostra et natura nostra cum corpore computatur, quamvis de his quibus constamus singillatim singulis disseratur. uerum ego quam multa possim de hominis natura scientissime disputare, si explicare uelim, plura uolumina inglebo; multa me tamen ignorare confiteor.

III. 4. Tu autem quo uis pertinere, quod in superiore libro de 20 flatu hominis disputauimus, utrum ad animae naturam, quia ipsa id agit in homine, an ad corporis, quod ab ea mouetur ut id agat, an ad huius aeris, cuius reciprocatus id agere declaratur, an potius ad omnia tria, ad animam scilicet, quae corpus mouet et ad corpus quod motu flatum recipit atque reddit et ad auram istam undique 25 circumfusam quae intrando alit, reueuat exēundo? et tamen hoc litteratus homo atque facundus utique nesciebas, quando credebas

13 Vine. Victor; cf. pag. 381, 10   19 cf. pag. 362—365

3 pr. se om.C   4 certe om.A   hominis est tota B   anima et] animae C
 quisquis—corpus om.A   5 desipit C   6 anathomici CH   uenas H (e s. r.)
 7 etiaiuos A   8 manas A   scrutati] seruati C   9 corpus BC   10 eos om.E
 12 proloqui E   qui A   a pecore bd   13 atque—qualitate om.H   sed—disserrere
 om.A   14 natura*quae H   atque] ant C   15 nostrę naturae nostro H   16 quibus
 om.BC   singillatim bis pos. semel eras. I singulatim CT   ergo BC ergo I
 18 uelim] uhm C   uolumine A   impleo E   tamen me E   19 quāuis ABC
 superiori E   20 disputauimus A   utrum] uerū C   amae A   id ipsa B   ipse AC
 21 id agit] ait E   ab ea] habeat A   mouetur E   22 q̄ris A   reciprocatus H
 24 motū flatu E   istam] mundi H   25 releuate C   26 atque om.A   fecundus B

et dicebas et scribebas et in conuentu multitudinis conrogatae legebas, ex natura nostra nos utrem inflare et in natura nostra nos minus nihil habere, cum hoc unde faciamus facillime posses non diuinis et humanas paginas perserutando, sed in te aduertendo nosse cum uelles. quomodo igitur tibi committam, ut me doceas de origine 5 animarum, quod me nescire confiteor, qui quod tuis naribus atque ore sine intermissione facis unde facias ignorabas? et praestet dominus, ut a me commonitus cedas potius quam resistas tam in promptu positae atque apertissimae ueritati nec de utre inflando sic interroges pulmones tuos, ut eos aduersus me habere malis 10 inflatos quam eis adquiescere te docentibus et responsum tibi uerum non loquendo et altercando, sed spirando et respirando reddentibus. proinde ignorantiam meam de origine animarum te corripiuentem atque obiurgantem non moleste ferrem, immo insuper et gratias magnas agerem, si eam mihi non solum duris percuteres conuiciis, 15 sed ueris etiam excuteres dictis. si enim me posses docere quod nescio, non solum te uerbis, sed et pugnis caedentem deberem patientissime sustinere.

IV. 5. Nam fateor dilectioni tuae, quantum adtinet ad istam quaestionem, unum de duobus ualde cupio nosse, si possim, uel de 20 animarum origine quod ignoro uel utrum pertineat ad nos hoc nosse cum hic uiuimus. quid si enim ex illis rebus est, de quibus nobis dicitur: altiora te ne quaesieris et fortiora te ne serutatus fueris; sed quae praecepit tibi dominus, illa cogita semper? uerum hoc nosse cupio aut ab 25 ipso deo sciente quod creat aut etiam ab aliquo docto sciente quod dicat, non ab homine nesciente quod anhelat. infantiam suam

23 Eccli. 1, 22

1 pr. et om. BCITb conuentitudinis C conrogat elegebas me (om. ex) A
 conrogate BCH corrogatae I congregate E congregatę (ex congregate) D, bd
 2 ex] et C et de b nos om. BCITb in] ex T, om. Cib naturam nostrum b
 in nos b 4 et] sed H preserutando D 6 me om. C 8 cōmonitur A
 inpromptu (ex imprumptu) H 9 promptu CDE 10 sicut C aduersum T
 malis habere B 11 te om. CH 12 spiritando A 14 obiurgantem A
 16 sed ueris etiam] scrutatus A me om. C dicere C 17 cedentem I
 debere C 20 ualde unum de duobus C uel de] ualde HmI 21 hoc nosse
 s. l. I 22 enim om. I ex] de I 23 neq. si eris A nec D 24 dominus
 om. A 26 alico C dicto C doctore I 27 anhelatus AC anhelatur B
 anhelatur I

quisque non recolit et putas hominem nisi deo docente posse cognoscere, unde in matris utero uiuere cooperit, praesertim si usque adeo illum adhuc lateat humana natura, ut non solum quid intus habeat uerum etiam quid ad eam forinsecus accedat ignoret? itane, dilectissime, tu me docebis aut quemquam, unde homines nascentes animentur, qui nesciebas adhuc usque unde uiuentes sic alantur, ut illo alimento paululum subtracto continuo moriantur? tu me docebis aut quemquam, unde homines animentur, qui nesciebas adhuc usque unde utres, quando inflantur, inpleantur? utinam 10 quemadmodum nescis unde origo sit animarum, sic ego saltem scirem utrum mihi in hac uita sciendum esset! si enim ex illis est altioribus, quae inquirere scrutarique prohibemur, timendum est, ne hoc non ignorando, sed quaerendo peccemus. neque enim propterea non esse de illis altioribus putare debemus, quia non ad 15 dei naturam pertinet, sed ad nostram.

V. 6. Quid quod nonnulla in operibus dei quam deus ipse, in quantum cognosci potest, diffieilius cognoscuntur? nam didicimus deum esse trinitatem; quot autem animalium genera ereauerit, saltem terrestrium, quae in aream Noe intrare potuerunt, adhuc 20 usque nescimus, nisi hoc tu iam forte didicisti. in libro etiam Sapientiae scriptum est: si enim tantum potuerunt ualere ut possent aestimare saeculum, quomodo eius dominum non facilis inuenirunt? an quia hoc intra nos est, ideo non altius nobis est? 25 interior enim est animae nostrae natura quam corpus. quasi uero corpus ipsum non facilis nosse potuit anima extrinsecus per oculos ipsius corporis quam intrinsecus per se ipsam. quid enim est in intestinis corporis, ubi non est ipsa? et tamen etiam quaeque interna atque uitalia oculis

12 cf. Eccli. 3, 22 21 Sap. 13, 9

1 nisi *om.C* docente *upH* cognoscerit *A* 2 uiuere *om.H* cooperit *m2 in*
cooperit H ad illiū. illū eo adhuc *C* 3 illuc *H* quod *b* 4 ne itane *C*
ita ne*H 5 animenter *A* 7 morientur *C* 10 qne admodum *C* salti *EHT*
 11 . 8. aut altioribus *A* 12 scrutari *qu*eH* 13 ne*H ignoramus *A* 16 Quid
om.H nulla *B* nullā *C* in *om.C* ipse deus *Bb* 18 quod *ADEH* animarū *A*
 19 salam *C* saltim *EHT* arca *AH* archam *E* 20 forte hoc tu iam *BCEITb*
 tu iam *om.H* etiam] autem *C* 22 ut *om.A* estimare *Hm1* 24 hoc *om.H*
 25 naturā *C* 26 uero *non I* animo *H* 28 ipsum *H*

corporis inquisiuit et quicquid ex eis discere potuit per oculos corporis didicit. et certe ibi erat, etiam quando illa nesciebat. et cum uisera intrinsecus nostra non possint sine anima uiuere, facilius ea potuit anima uiuificare quam nosse. an forte ad eius cognitionem altius illa est corpus eius quam ipsa et ideo si uelit inquirere atque 5 disserere, quando semen hominis conuertatur in sanguinem quando in solidam carnem, quando ossa durari quando incipient medullari, quot sint genera uenarum atque neruorum, quibus disuersibus et anfractibus uniuersum corpus illae inrigent illi alligent, utrum in 10 neruis deputanda sit cutis utrum in ossibus dentes — distant enim, 10 quod medulla carent — et quid ab utrisque differant unguis, quoniam his duritia similes sunt, praecidi autem et crescere commune illis est cum capillis, quisnam sit usus uenarum non sanguinis, sed aeris, quas arterias uocant: haec atque huiusmodi de natura corporis sui si anima nosse desideret, tuncine dicendum est homini: 15 altiora te nequaesieris et fortiora te nesciuntur, si autem de sua origine quod nescit inquirat, non est altius neque fortius quam ut id possit adprehendere? et absurdum existimas atque incongruum rationi, ut nesciat anima utrum noua diuinitus insufflata sit an de parentibus tracta, cum hoc iam 20 praeteritum non meninerit et inter illa deputet, quae irreuocabiliter sicut infantiam et cetera recentis ab utero aetatis obliterata est, si tamen cum sensu eius aliquo factum est quando factum est, nec putas absurdum atque incongruum, ut corpus sibi subditum nesciat et quod non est de praeteritis eius, sed de praesentibus prorsus 25 ignoret, utrum uenas moueat ut uiuat in corpore, neruos autem

16 Eccli. 3, 22

1 quidquid E discerpere C 2 erat — cum om. A 3 possent H 5 illa om. d
 6 sanguine BC 7 incipiat ABCI 8 quid ACD uenerum C 9 et uniuersum H
 pr. ille (a s. e) II alt. illa H 11 meidulla Cm2 quo non (inter o el non ras.) H
 12 duritias C praedicti A crescere (cere del. assignatur) A 13 est illis E
 illis — usus om. H sede[ris] A 14 aeris] aries H art[ritis] (e s. i) H haec
 autem E uiusmedi A 15 tunc me A tunc ine DI tccine T tunc*ne E tunc
 certe b tunc inedicendum BC tunc inaedicendum H 16 quaeseris C et om. H
 ne te E 18 est om. H altus C ne C ut om. B 19 exestimas A utrum nauadi
 uinitus A utrum nam a diuinitus B atrunā adiuinus C utrum diuinitus noua D
 utrum nam diuinitus ITbd 20 praeteritum iam E 21 quē reuocabiliter C
 23 alico A ne AC 24 absurdum C

ut membris corporis operetur, et si ita est, cur neros non moueat, nisi uelit, pulsus autem uenarum, etiam si nolit, sine intermissione agat, de qua parte corporis ceteris dominetur quod ἡγεμονίζόν uocant, utrum de corde an de cerebro an dispertite de corde motibus, 5 de cerebro sensibus an de cerebro et sensibus et uoluntariis motibus, de corde autem non uoluntariis uenarum pulsibus, et si de cerebro illa duo facit, cur sentiat etsi nolit, membra uero non moueat nisi uelit? cum igitur haec in corpore nisi ipsa non faciat, cur nescit quod facit uel unde facit? nec ei turpe est ista quod nescit et turpe 10 esse existimas, si nesciat unde uel quomodo facta sit, cum se ipsa non fecerit? an quia nonnulli sciunt, quomodo haec et unde agat in corpore, ideo ad illa altiora atque fortiora id pertinere non putas?

VI. 7. At ego hinc tibi maiorem moueo quaestionem, cur paucissimi nouerint unde agant, quod omnes agunt. fortasse dicturus es, 15 quia illi didicerunt artem anatomicam uel empiricam, quas medicinalis continet disciplina, quam pauci assequuntur, ceteri uero ista discere noluerunt, cum potuissent, si utique uoluissent. ubi omitto dicere, cur multi conentur discere ista nec possint, quia tardo, quod multum mirum est, impediuntur ingenio ea discere ab aliis, quae 20 aguntur ab eis ipsis et in eis ipsis. sed haec ipsa est maxima quaestio, cur arte non mihi opus sit, ut esse in caelo sciam solem et lunam et alia sidera, et arte mihi opus sit, ut sciam quando digitum moueo, unde incipiam, a corde an a cerebro an ab utroque an neutro, et doctore non egeam, ut sciam quid sit tam longe altius super me, 25 ab alio autem homine discere exspectem, unde agatur a me quod agitur in me. nam cum in corde cogitare dicamur et quod cogitamus nullo alio homine sciente sciamus, ipsum tamen eorū ubi cogitamus

1 quur *BIT*   2 nollit *C*   3 egemonicon *codd.b*   4 corde] corpore *B*   dispergit *AB* disperdit *C* dispersit *ITbd*   cordis *E*   6 cordibus *H*   7 quur *BCHmI passim*   8 facit *I*   9 quod ista *T*   10 exestimas *A*   11 an—sciunt] anima uero nulli sciunt *ABCId* An uero quia non nulli sciunt *T*   12 id^{eo}] *I* eo *T*   illas *A*   adque *A* ac *bd*   13 ad *C*   hintibi *A*   maiorem tibi *I*   quur *T* 14 nouerim *A*   15 ille *A* illa *C*   anatomica *C*   empuricam *ABI* empurica *C* empericam *E*   16 continent *A*   assecuntur *CDE*   17 empotuissent *H* (u.s. 9) 18 culmulti *T*   ista discere *I*   dicere *A*   19 multo *A*   20 maxima est *EI* quaesti *A*   21 eurare *H* (t.s. fin. r)   mihi non *E*   solem sciam *BCITb* 22 sciunt *A*   mouea *B*   23 unde id incipiam *EH*   a alt. om. *H*   an aentro *C* an a neutro *Hbd*   24 doctorem *DH*   25 a s. exp. in *I* in *T*   27 scimus *H*

nescimus in qua parte corporis habeamus, nisi ab alio discamus qui nescit quod cogitamus. nec ignoro, cum audimus, ut ex toto corde diligamus deum, non hoc dici de illa particula carnis nostrae, quae sub costis latet, sed de illa uia, qua cogitationes fiunt; quae merito appellatur hoc nomine, quia sicut motus non cessat in corde, 5 unde se pulsus diffundit usquequaque uenarum, ita non quiescimus aliquid cogitando uersare. uerum tamen cum omnis sensus ab anima insit et corpori, cur etiam in tenebris et oculis clausis sensu corporis, qui uocatur tactus, membra forinsecus nostra numeremus, ipsius autem animae interiore praesentia, qua cunetis quae uiuificat atque 10 animat praesto est, nulla intrinsecus nostra uiscera nouerimus, non medicos empiricos nec anatomicos nec dogmaticos nec methodicos, sed hominem scire arbitror neminem.

8. Et quisquis fuerit conatus haec discere, non frustra ei dicitur: altiora te ne quaesieris et fortiora 15 te ne scrutatus fueris. neque enim altiora sunt quam potest nostra statura contingere, sed quam potest nostra conjectura comprehendere et fortiora quam potest uis humani ingenii penetrare; et tamen non est caelum caeli, non dimensio siderum, non modus maris atque terrarum, non 20 infernus inferior, nos sumus, qui nos comprehendere non ualemus, nos modulum scientiae nostrae altiores fortioresque superamus, nos non possumus capere nos et certe non sumus extra nos. nec ideo comparandi pecoribus, quia id quod sumus non penitus inuenimus; et comparandos nos pecoribus putas, si quod fuimus oblii sumus, 25 si tamen id aliquando noueramus? neque enim nunc anima mea trahitur ex parentibus aut insufflatur a deo: utrumlibet horum fecerit, tunc fecit quando me creauit, non etiam nunc de me uel in me facit; actum illud atque transactum est nec praesens mihi

2 cf. Marc. 12, 30   15 Eccli. 3, 22

1 alio] illo *E* 2 ut *om.E* 4 costis nostris *H* *ui]* in *b* quae *C* fiunt] sunt *C* 5 appellatu *A* ho *C* 6 sepulsus *B* repulso *H* (*u.s.o.*) 8 insinuet *E* et *pr. om.b* sensuſ *H* 9 membra *I passim* 10 autem] enim *C* interiore *C* 12 impericos *C* empericos *E* docmaticos *C* metodicos *ABCIT* 14 conatus fuerit *E* 17 quē *A* continere *E* 19 penitrare *T* 20 motus *H* 21 qui nostra cōphendere *H* 23 sumus] possumus *codd. præt. T* 25 comparandus *C* oblitera *C* 26 neque] nāque *H* nunc *om.H* 28 nuc *A* 29 actum] atque tum *E* illuc *BI* atque *om.E*

est nec recens, ne id quidem scio, utrum id scierim oblitusque sim, an uero nec tunc quando factum est id sentire ac nosse potuerim.

VII. 9. Eeee modo, modo dum sumus, dum uiuimus, dum nos uiuere scimus, dum meminisse nos et intellegere et uelle certissimi 5 sumus, qui nos naturae nostrae magnos cognitores esse iactamus quid ualeat memoria nostra uel intelligentia uel uoluntas omnino nescimus. amicus quidam meus iam inde ab adulescentia, Simplieius nomine, homo excellentis mirabilisque memoriae, cum interrogatus esset a nobis, quos uersus Vergilius in omnibus libris supra 10 ultimos dixerit, continuo celeriter memoriterque respondit. quaesiuimus etiam superiores ut diceret: dixit. et ereditimus eum posse retrorsus recitare Vergilium; de quoemque loco uoluimus, petuiimus ut faceret: fecit. prosa etiam de quacunque oratione Ciceronis, quam memoriae commendauerat, id eum facere uoluimus: 15 quantum uoluimus sursum uersus secutus est. cum ammiraremur, testatus est deum nescisse se hoc posse ante illud experimentum. ita, quantum ad memoriam pertinet, tune se eius animus didicit et, quandocumque diseeret, nisi temptando et experiendo non posset; et utique antequam temptaret, idem ipse erat: cur se igitur nesciebat?

20 10. Saepe nos praesumimus aliquid memoria retenturos et eum id putamus, non seribimus nec nobis postea cum uolumus uenit in mentem nosque paenitet credidisse uenturum nec litteris inligasse, ne fugeret; et subito rursus, cum id non quaeramus, oecurrit: num quid nos non eramus, quando id cogitabamus? nec tamen hoc sumus 25 quod fuimus, quando id cogitare non possumus. quid est ergo, quod nescio quomodo subtrahimur negamurque nobis itemque nescio

1 ne] nec <i>H</i>	utru <i>A</i>	scirem <i>E</i>	sum <i>H</i>	2 nosse] non posse <i>H</i>
3 alt. modo <i>om. BDEHTb</i>	nos] non <i>A</i>	4 intellere <i>A</i>	5 nostrae <i>om. A</i>	
cognitures <i>C</i>	7 escimus <i>A</i>	similius <i>E</i>	9 uirgiliius <i>BETbd</i>	
supra <i>H</i> (<i>ra s.l.</i>)	11 credimus <i>ABITb</i>	12 retrorsum <i>EHIbd</i>	uirgilium <i>BCETbd</i>	
<i>uolumus A</i>	13 feei <i>A</i>	prosam <i>ITb</i> de prosa <i>Hd</i>	ratione <i>E</i> ciceroni <i>A</i>	
14 mariae <i>C</i>	<i>uolumus B</i>	15 sequitus <i>A</i>	ammirem <i>E</i> admirare <i>H</i> (<i>d s.l.</i>)	
16 deuin <i>om. A</i>	dominum <i>E</i>	sequutus <i>E</i>	rarem <i>H</i>	
17 pertinent <i>A</i>	hoc nescisse se <i>E</i>	ammirarem <i>E</i> admirare <i>A</i>	nescississe <i>A</i>	
attinet <i>Cbd</i>	animus eius <i>E</i>	admirare <i>H</i>	recenturos <i>A</i>	
et <i>om. T</i>	ei <i>B</i>	temtando <i>A</i>	21 uobis <i>B</i>	
possent <i>A</i>	18 diseere <i>Ibd</i>	nestibat <i>A</i>	22 nosque] neque <i>A</i>	
19 temtaret <i>A</i>	penitent <i>A</i>	20 non <i>C</i>	penitent <i>A</i>	
nestibat <i>A</i>	nee] uel <i>BCEITbd</i>	recenturos <i>A</i>	23 fugetret <i>A</i>	
20 non <i>C</i>	non ligasse <i>T</i>	24 noueramus <i>E</i>	andenumquid <i>exp. nos C</i>	
recenturos <i>A</i>	non illigasse <i>bd</i>	quando <i>s. exp.</i> cum <i>I</i>	24 noueramus <i>E</i>	
21 uobis <i>B</i>	inligansse <i>A</i>	id <i>om. EH</i>	exp. nos <i>C</i>	
22 nosque] neque <i>A</i>	23 fugetret <i>A</i>	ade cogitamus (<i>om. id</i>) <i>A</i>	26 nescimus <i>BCEIb</i>	
penitent <i>A</i>	andenumquid <i>exp. nos C</i>	ita que <i>b</i>	non sumus <i>T</i>	
nee] uel <i>BCEITbd</i>	24 noueramus <i>E</i>		subtraimur <i>I</i>	
non ligasse <i>T</i>	quando <i>s. exp.</i> cum <i>I</i>		ita que <i>b</i>	
non illigasse <i>bd</i>	id <i>om. EH</i>			
inligansse <i>A</i>	ade cogitamus (<i>om. id</i>) <i>A</i>			
23 fugetret <i>A</i>	ita que <i>b</i>			
andenumquid <i>exp. nos C</i>				
24 noueramus <i>E</i>				
exp. nos <i>C</i>				
26 nescimus <i>BCEIb</i>				
non sumus <i>T</i>				
subtraimur <i>I</i>				
ita que <i>b</i>				

quomodo proferimur ad nos reddimurque nobis, quasi alii simus et alibi simus, quando quaerimus nec inuenimus quod in memoria nostra posuimus, neque nos ipsi ad nos ipsos ueluti alibi positos peruenire possimus et tunc perueniamus quando inuenimus? ubi enim quaerimus nisi apud nos? et quid quaerimus nisi nos, quasi 5 non simus in nobis et aliquo recesserimus a nobis? nonne adtendis et exhorreces tantam profunditatem? et quid est hoc aliud quam nostra natura nec qualis fuit, sed qualis nunc est? et ecce magis quaeritur quam comprehenditur. saepe mihi propositam quaestionem putauit me intellecturum, si inde cogitarem; cogitaui nec potui, saepe 10 non putauit et tamen potui. uires itaque intelligentiae meae non sunt mihi utique cognitae et credo quia nec tibi.

11. Sed me contemnis forsitan confidentem et propter hoc quoque pecoribus comparabis. ego autem monere uel, si non dignaris, certe ammonere non desino, ut agnoscas potius communem infirmitatem, in qua uirtus perficitur, ne pro cognitis incognita praesumendo ad ueritatem peruenire non possis. puto enim esse aliquid, quod et tu intelligere quaeris nec potes nec tamen quaerereres, nisi te posse sperares. ac per hoc et tu uires intelligentiae tuae nescis, qui naturae tuae scientiam profiteris nec mecum ignorantiam confiteris. 20 quid dicam de uoluntate, ubi certe liberum a nobis praedicatur arbitrium? nempe beatissimus apostolus Petrus uolebat pro domino animam ponere, plane uolebat; neque enim deum id pollicendo fallebat, sed quantas uires haberet uoluntas ipsa nesciebat: proinde uir tantus, qui Iesum filium dei esse cognouerat, se latebat. scimus 25 nos itaque aliquid uelle seu nolle; sed uoluntas nostra, etiam cum bona est, quantum ualeat, quantas uires habeat, quibus temptationibus cedat quibusue non cedat, si nos non fallimus, fili dilekte, nescimus.

15 cf. II Cor. 12, 9   22 cf. Ioh. 13, 37   25 cf. Matth. 16, 16

6 sumus *DII a. e.* aliquo modo *b*   10 inde cogitaram *B*   *necln* hoc *T*
 12 cognita *AC*   nec *ex nunc E*   13 contemnes *T*   confidentem *A*   14 monere
 ammonere *E*   15 amonere *E* admonere *ex ammore HmI*   desinam *b*   cognoscas *E*
 16 presunendo *A*   17 quo det *A*   18 quaeres *HmI* queris *I*   *pr. non*
 (*ec s. qn*) *H* posse] potest *A*   19 sperare *ABC* sperares *H* (*es s. i mI*)   20 igno-
 rantię *A*   21 a *om. BT*   23 id deum *B*   24 quantes *A*   25 uir tantus]
 uirtus *A*   qui filium hominis filium dei *T*   Iesum] in *ABC, om. Ibd*   *se*H*
 simus *C*   26 itaque nos *E*   nos]stras *A*   27 temptationibus *A*   28 quibus
BCITb; quibus—cedat rep. *C*

VIII. 12. Vile igitur quam multa non praeterita, sed praesentia de natura nostra nec tantum quod ad corpus, uerum etiam quod ad interiorem hominem pertinet ignoramus nec tamen pecoribus comparemuri; et tu, quia praeteritam originem animae meae non 5 omnino nescio, sed non plene scio — nam scio mihi esse datam a deo nec tamen esse deo —, tanto me conuicio dignum putasti! et quando possum de natura spiritus et animae nostrae commemorare omnia quae nescimus? ubi potius exclamare debemus ad deum, quod ille exclamauit in psalmo: *m i r i f i c a t a e s t s c i e n t i a*
 10 *t u a e x m e; i n u a l u i t, n o n p o t e r o a d i l l a m.* cur enim adiecit ‘ex me’ nisi quia ex se ipso quam incomprehensibilis esset dei scientia coniciebat, quando quidem se ipsum comprehendere non ualebat? rapiebatur apostolus in tertium caelum et audiebat ineffabilia uerba, quae non licet homini loqui, et utrum in corpore
 15 hoc illi accidisset an extra corpus nescire se dicit nee a te comparari pecoribus pertimescit. sciebat se spiritus eius esse in tertio caelo, esse in paradiso et utrum esset in corpore nesciebat. et utique tertium caelum et paradisus non erat ipse apostolus Paulus; corpus uero eius et anima atque spiritus eius ipse erat. ecce sciebat magna,
 20 alta atque diuina, quae ipse non erat; et hoc nesciebat, quod ad naturam ipsius pertinebat. quis in tanta occultarum rerum scientia tantam sui ipsius ignorantiam non miretur? quis postremo crederet, nisi qui non fallit hoc diceret: *q u i d o r e m u s, s i c u t o p o r t e t, n e s c i m u s?* ubi esse
 25 nostra maxime debet intentio, ut nos in ea quae ante sunt extendamus; et me, si in eis quae retro sunt aliquid de mea origine oblitus sum, pecoribus comparas, cum audias eundem apostolum dicentem: *q u a e r e t r o o b l i t u s, i n e a q u a e a n t e s u n t e x t e n t u s s e c u n d u m i n-*

9 Ps. 138, 6 13 cf. II Cor. 12, 2—4 23 Rom. 8, 26 28 Phil. 3, 13. 14

2 uerunt *A* 3 pretinet *A* 4 comparamus *E* praeterita in *A* 5 datam esse *Ebd* 6 metunitio dignum *A* 7 nostrae *om. E* 8 ad deum *in mg. I* 9 scientia ex me *A* 10 ad eam *E* 11 nisi *om. D* se *om. H* inphensibilis *A* esset] s set *A* scientia dei *E* 12 coniciebat *in textu ras. in mg. add. I cōcinebat E* quando quidem—ualebat *om. H* 14 que *A* 15 nescisse *E* 16 pertimiscit *HmI* in—esse *om. B* 18 ipsa *A* Paulus *om. EH* 19 ecce] Eae *A* 20 ipsa *B* nonuerat *C* 21 hoc cultarū *A* 22 Tantū *H* minetur *A* 25 maxima *H* maxima *I* intentiū *A* sunt *om. E* 27 cōparas *H*

tentionem sequor ad palmam supernae uocationis dei in Christo Iesu!

IX. 13. An forte etiam hoc quia dixi: quid oremus, sicut oportet, nescimus, irridendum me arbitraris et irrationalibus similem animantibus iudicas? et forte tolerabilius. cum enim recto 5 sanoque iudicio futura nostra praeteritis praferamus et oratio nobis non propter quod fuimus, sed propter quod erimus sit necessaria, multo est utique molestius nescire quid oremus quam quemadmodum exorti fuerimus. sed ueniat tibi in mentem, ubi hoc legeris, uel relegendo recole et noli in me huius conuicci lapidem iacere, 10 ne ad quem non uis perueniat. ille ipse quippe doctor gentium apostolus dixit: quid enim oremus, sicut oportet, nescimus, quod non tantum uerbo docuit, sed suo quoque demonstrauit exemplo. nam contra utilitatem et salutis suae perfectionem nesciens orabat, ut discederet ab eo stimulus carnis, quem 15 sibi datum dixit, ne magnitudine reuelationum suarum extolleretur. et quia eum dominus diligebat, non fecit quod ignoranter petebat, sed tamen ubi ait: quid enim oremus, sicut oportet, nescimus, mox adiunxit: sed ipse spiritus interpellat gemib[us] inenarrabilibus. qui autem 20 scrutatur corda, scit quid spiritus sapiat, quia secundum deum interpellat pro sanctis, id est 'interpellare sanctos facit', ille utique spiritus. quem deus misit in corda nostra clamantem: abba, pater, et in quo clamamus: abba, pater; utrumque enim dictum est et ac- 25

3. 12 Rom. 8, 26   11 cf. I Tim. 2, 7   15 cf. II Cor. 12, 7—9   18 Rom. 8, 26, 27   23 Gal. 4, 6   24 Rom. 8, 15

3 hoc] add. ipso T horemus A 4 inderidendum C (inde *in ras.*) in rationalibus CEI 5 animantibus similem H sano rectoque E 6 iuditia B praferamus praeteritis E et oratio] eo natio C 8 utique om. A quod C horemus A quem C quādmodum C 9 ueniet A mente C 10 legendu C noli in] nolum C conuie quidem (om. lapidem) A 11 pereniat C 12 apostolus om. I dixi A horemus A 13 coque A 16 dixi A extollerent C, om. B 17 qui alium A eum] illum BCITbd 18 oramus E 19 adium sit A interpellat] add. pro nobis H, Ein mg., bd 20 quia C 21 post quid exp. desideret I sapiat spiritus E sapientia B 22 pro sanctis interpellat B interpellet s. exp. postulat I 24 et—pater om. CDT 25 clamamus A utrumque enim dictum et misisse deum spiritum suum in corda nostra clamantem abba pater et accepisse nos spiritum in quo clamamus abba pater T est om. ABCITbd

cepisse nos spiritum clamantem: abba, pater et accepisse nos spiritum, in quo clamamus: abba, pater, ut exponeretur quomodo dixit 'clamantem', hoc est 'clamare facientem', ut ipso faciente clamemus. doceat ergo et 5 hoc me quando uoluerit, si hoc mihi expedire nouit, ut sciam unde secundum animam originem ducam. sed ille hoc me doceat spiritus, qui altitudines dei serutatur, non homo, qui spiritum nescit, unde uter inflatur. absit tamen, ut ego hinc te pecoribus comparem; non enim hoc quia non poteras, sed quia non aduerteras nesciebas.

10 X. 14. Verum tu fortasse, quamvis altiora sint, quae de animalium origine requiruntur quam est unde ducimus et reddimus flatum, tamen eadem altiora de scripturis sanctis te didicisse confidis, de quibus per fidem didicimus, quae nulla possent humana ingenia uestigare. nam longe utique praestantius est nosse resur-
15 rectoram carnem ac sine fine uictoram quam quiequid in ea medici serutando discere potuerunt, quod nullo sensu anima percipit, cum praesentia sua uegetet cuncta quae nescit; et longe est melius nosse animam, quae in Christo renata et renouata fuerit, in aeternum beatam futuram quam quicquid de illius memoria, intellegentia,
20 uoluntate nescimus. haec autem quae dixi praestantiora atque meliora nullo modo nosse ualeremus, nisi diuinis crederemus elo-
quiis. his ergo eloquiis fidere te fortassis existimas, ne de origine animalium sententiam definitam proferre cuncte-
25 res. primum si ita esset, non ipsi humanae naturae tribuere debuisti, quod seit homo de sua qualitate atque natura disquirere atque disserere, sed dei muneri; dixisti enim: *quid differt homo pecore, si hoc nescit?* quid igitur opus est aliquid legere, ut hoc sciamus, si eo ipso quo a pecore

6 cf. I Cor. 2, 10   26 Vinc. Victor; cf. pag. 381, 9

1 clamantem—spiritum *om. E*   et—pater *om. ABCIb*   3 dixerit *E*
 4 clamamus *C*   5 me] ne *B*   7 altitudine *BC* altitudinem *ITbd*   8 tamen *s.*
exp. enim I   te pecoribus] temporibus *C*   cūparē *A*   12 sanctis redidicis se. 1
 13 possint *H*   14 inuestigare *Eb*   ante resurr. *exp. resurrecturam I*   15 carnem—
 uictoram *om. B*   hac *C*   quidquid *AET, item lin. 19*   16 nullo] in illo *b*   per-
 cipit anima *E*   18 qua *E*   fuerit renata et renouata *I*   renati *C*   19 beata *E*
 20 haecce *A*   21 eloquiis crederemus *E*   22 te *om. H* te posse *E*   fortasse *E*
 exestimas *C*   23 definitam *E*   cuncte-*ris* *E* (*ris in mg. add.*)   primus *ABC*
 24 ipsa *H*   humana *H* humanae *B*   25 qualitate (*in mg. 1 uolūtate*) *b*   atque
 disserere *om. B*   26 difret *B* difret *E*   a pecore *Hbd*

distamus iam hoc scire debemus? sicut enim nihil mihi legis, ut me uiuere sciam — habet enim natura mea, ut hoc nescire non possim — ita, si et illud scire naturae est, cur mihi de hac re profers quibus credam testimonia scripturarum? numquid soli distant pecore qui eas legunt? nonne ita creati sumus, ut distemus pecoribus 5 et antequam ad aliquas litteras peruenire possimus? quid est, quaequo, quod tantum naturae nostrae arrogas, ut eo ipso quo distat a pecore iam norit de origine animalium disquirere atque disserere, et rursus eam sic facis huius cognitionis expertem, ut hoc scire humanitus nequeat, nisi diuinis testibus credat?

10

XI. 15. Deinde et in hoc falleris. nam diuina testimonia, quae ad istam quaestionem solnendam referre uoluisti, non id aperiunt. aliud est quod illa demonstrant, sine quo uere non possumus pie uiuere, quod scilicet animalium nostrarum deum habeamus datorem, creatorem, formatorem. sed quomodo id faciat, utrum nouas eas 15 flando an de parentibus trahendo, non exprimunt nisi de una illa quam primo homini dedit. lege diligenter quod scripsi ad fratrem nostrum dei sernum Renatum; ibi enim quia id ostendi, non fuit necesse et hic scribere. uelles autem me definire quod ipse definisti, ut in tales angustias contruderer, in quales ipse contritus aduersus 20 catholicam fidem tot et tanta locutus es, ut ea si fideliter et humiliter recolas atque consideres, uideas profecto quantum tibi profuisset, si scisses nescire quod nescis, et quantum tibi proposit, si uel nunc scias. nam si intellegentia tibi placet in natura hominis, quoniam reuera si eam non haberet, nihil, quantum ad animas pertinet, 25 pecoribus distaremus, intellege quid non intellegas, ne totum non intellegas, et noli despiciere hominem, qui ut ueraciter intellegat

18 cf. pag. 317 sqq.^{*}

1 nihil *om.E* legis opus est *H* 2 me *om.E* hoc scire possim *sqq. T*
 non *om.I* 3 possim] sim *A* etsi *Cb* natura *BCHib* 4 scripturū *A* 5 a pe-
 core *bd* alt. a pecoribus *Hbd* 7 ipso] isto *C* quod *ABCItb* 8 dissere *B* et—sic
om.H 9 uius *A* cogitationis *BCI,b in mg.* 12 ad ista in *C* 13 ille *C* pos-
 simus *A* 14 habemus *C* 15 id quod facit *C* 16 an *de]* unde *B* illa una
BCITbd huna *A* 17 legi *C* scripsit *C* 18 seruus *A* ostendi] optinet *H*
 19 difinire *E* ipsi *BC* difinisti *E* 20 contruerer *C* 21 tote (*om. et*) *C*
 et—quantum tibi *om.A* loquutus *BI* eas *Hb* et] atque *bd* 23 si cisses *E*
 scire *C* si *om.H* 25 si reuera *A* pertinent *A* 26 a pecoribus *bd* intellege***A
 ne] nec *CE* ne—intellegas *om.D* 27 dispicere *CH* ut] it *C*

quod non intellegit hoc se non intelligere intellegit. unde autem dictum sit in sacro psalmo: homo in honore cum esset, non intellexit; comparatus est pecoribus insensatis et similis factus est eis, lege et intellege, ut hoc obprobrium humiliiter potius ipse caueas quam superbe alteri obicias. de his enim dictum est, qui istam uitam solam deputant uitam secundum carnem uiuentes et post mortem nihil sperantes ueluti pecora, non de his, qui neque negant se seire quod sciunt et contentur se nescire quod nesciunt et tutius intellegunt infirmitatem suam quam de sua uirtute confidunt.

16. Non itaque dispiceat praesumptioni tuae iuuenali meus senilis timor, fili. ego enim, si hoc quod de animarum origine quaerimus nec deo nec ne aliquo spiritali homine docente seire potuero, paratior sum defendere quam recte etiam hoc deus sicut alia multa nos seire noluerit quam temere dicere, quod aut ita sit obseurum. ut hoc non solum ad aliorum intelligentiam perducere nequeam, sed nec ipse intellegam, aut certe etiam hereticos adiuuet, qui propterea persuadere conantur ab omni noxa puras esse animas paruolorum, ne scilicet eadem noxa in auctorem deum recurrat et redeat, quod insontes animas, quibus nec lauacrum regenerationis subuentur esse praesciuit, dando carni peccatrici esse compulerit peccatrices nulla baptismatis gratia subuentura, qua liberentur a damnatione perpetua, quando quidem innumerabiles animae infantum, antequam baptizentur, de corporibus exeunt. absit enim, 25 ut hoc uolens diluere dicam quae ipse dixisti, ‘quod anima per carnem meruerit inquinari et esse peccatrix nullum habens ante peccatum, quo recte id meruisse dicatur’, et ‘quod etiam sine baptismo originalia peccata soluantur’ et ‘quod regnum quoque caelorum non baptizatis in fine tribuatur’. haec atque huiusmodi

2 Ps. 48, 13   7 cf. Rom. 8, 13   18 cf. pag. 356, 11   20 cf. Tit. 3, 5
25 Vinc. Victor

1 intelligat E   2 palmo C   3 iumentis (*s. l.* I pecoribus) I   iuuentatis A
4 eis] illis BCITd   6 de his] deis B   quia C   solam uitam EH   9 tutius] tocius A totius C potius BHITbd   hanc infirmitatem suam b   10 confidant E
11 itaque] enim I   praesentioni A   iuuenili BITbd   12 de hoc B   15 noluerunt C   19 nec C   20 insonantes H (*exp. mI*)   lauachrum C   21 praestinuit A
carnis A   22 peccatores B   libenter C   23 infantium EI   25 deluere B
27 quod BCb   dicamur A   28 soluentur A   29 finem BCI

uenena fidei nisi dicere timerem, fortasse de hac re definire aliquid non timerem. quanto melius igitur non separatim de anima dispuo et affirmo quod nescio, sed quod apertissime apostolum uideo docuisse simileiter teneo ex uno homine omnes homines ire in condemnationem qui nascuntur ex Adam, nisi ita renascantur in Christo, sicut instituit ut renascantur, antequam corpore moriantur, quos praedestinavit ad aeternam uitam misericordissimus gratiae largitor, qui est et illis quos praedestinavit ad aeternam mortem iustissimus supplicii retributor non solum propter illa quae uolentes adiciunt, uerum etiam, si infantes nihil adiciant, propter originale peccatum. haec est in hac quaestione definitio mea, ut occulta opera dei habeant suum secretum salua fide mea.

XII. 17. Nunc iam, quantum dominus donare dignatur, etiam ad illud debo respondere, ubi de anima loquens meum nomen iterasti atque dixisti: *non enim, sicut Augustinus peritissimus episcopus profitetur, incorpoream et eandem spiritum esse permittimus.* prius itaque utrum anima incorporea, sicut ego dixi, an corporea, sicut tu, existimanda sit disputemus; deinde utrum etiam ipsa secundum scripturas nostras dicatur spiritus, quamuis etiam proprio spiritu nuncupetur non uniuersa, sed aliquid eius. ac primum scire uellem corpus quid esse definias. si enim non est corpus nisi quod membris carnalibus constat, nec terra erit corpus nec caelum nec lapis nec aqua nec sidera nec si quid huiusmodi est; si autem corpus est quicquid maioribus et minoribus suis partibus maiora et minora spatia locorum obtainentibus constat, corpora sunt etiam ista quae commemorauit: corpus est aer, corpus est lux ista uisibilis et omnia, sicut dicit apostolus, corpora caelestia et corpora terrestria.

4 cf. Rom. 5, 18   5 cf. Ioh. 3, 3   15 Vinc. Victor   27 I Cor. 15, 40

1 timerem dicere *b* diffinire *E* 4 dixisse *E* 5 condemnationem *H* 6 sicuti *ABCTbd* institui *BCI* in corpore *b* 8 praedestinavit *CH* mortem] uitam *B* 9 nolentes *BCI* 10 *alt.* adicent *A* (*e in i mut. et a s. n add.*) propter] pr̄ter *b* 11 hac] illa *d* diffinitio *Eb* 13 dignabitur *I* 14 nomen meum *b* 15 iterisci *A* agustinus *AC* 17 an corporea] incorporea *C* 18 sicut tu *om. B* existimanda *AC* disputamus *A* etiam utrum *T* uerum *H* (*t s. **) 19 quamuis—spiritus *om. C* 20 uniuersas *C* 21 uelim *E* diffinias *b* 23 aque *A* si *om. A* huiuscemodi *E* 24 quidquid *ET* et minoribus *om. Dm1* 25 ma et minora *A* (*mi s. l. m1*) optimis *A* 26 istam *A* auer *A* est *alt. om. ABCHIT* 27 inuisibilis *C* dixit *I*

18. Sed utrum aliquid tale sit anima, scrupulosissime ac subtilissime quaeritur. uerum tamen tu, unde tibi maxime gratulor, deum corpus non esse confirmas; sed me rursus sollicitum facis, ubi dicas: *si anima caret corpore, ut sit, sicut quibusdam placet,*
 5 *cassae inanitatis aeria futilisque substantia.* his enim tuis uerbis uideris credere omne quod caret corpore inanis esse substantiae. quod si ita est, quomodo deum audes dicere corpore nec times, ne sequatur inanis eum esse substantiae? porro si et corpore caret deus, quod iam confessus es, et eum inanis esse sub-
 10 stantiae absit ut dicas, non ergo inanis substantiae est quicquid corpore caret. et ideo qui incorpoream dicit esse animam, non est consequens, ut eam uelit uideri inanis futilisque substantiac, quia et deum, qui non est inane aliquid, simul incorporeum confitetur. uide autem quantum intersit inter id quod dico et quod tu me
 15 existimas dicere. ego enim nec aeriae substantiae animam dico: alioquin corpus esse confiteor. aer quippe corpus est secundum omnes, qui de corporibus cum loquuntur quid loquantur sciunt. tu autem propter id quod incorpoream dixi animam, non solum cassae inanitatis, sed ob hoc aeriam me putasti eam dixisse sub-
 20 stantiam, cum et corpus eam non esse dixerim, quod est aer, et quod aere inpletur inane esse non possit. quod nec utres tui te ammonere potuerunt. quid enim aliud in eos nisi aer, quando inflantur, artatur? qui usque adeo inanes non sunt, ut eadem plenitudine etiam pondera sufferant. quodsi forte aliud tibi uidetur
 25 esse flatus, aliud aer, cum aer motus ipse sit flatus, quod et flabello agitato doceri potest, certe uasa quaelibet concuaua. quae putas in-

4 Vinc. Victor

1 tale aliquid BCEITb scrupulosissime B 2 tu om. B 3 rursum T sollitum E 4 ut sit om. E 5 aerias BC aeriae Id futilisque AH utilisque BC inutilisque D futilisque E substantiae Dd; cf. l. 19 6 inanis—corpore om. Im1 7 quod—substantiae om. A 9 et] sed E et ex es Dm2 10 absit A absit—substantiae lin. 15 om. C substantiae Substantiae est B quidquid DETbd 11 caret corpore T 12 uiderinanis A futilisque AH inutilisque D futilisque E 14 uidetur El 15 exestimas A aereae b aeri ut substantiae AB 16 quippe] enim b 17 corporeq colloquuntur E qui E 20 non eam H eā in mg. add. E 21 substantiam exp. ante quod E aere] est aere A ut lr**A te om. H 22 in eos aliud E illud C 23 inflatur E Cuiusque ABC 24 tibi om. B 25 aliud aer commotus ipse sit flatus in mg. H 26 a*gitato H certa A concuua post inania pos. signo transp. add. E

ania, ut plena esse cognoscas, ab ea parte, qua inplentur, deprime in aquam et uide, quod nihil humoris in ea possit intrare repellente aere, quo plena sunt. cum autem ore sursum uersus conlocantur siue ex latere, tunc recipiunt liquorem, si quis infunditur uel ingreditur, exciente atque euadente aere qua exitus patet. hoc praesenti 5 facilius posset demonstrari facto quam scripto. sed non est hic diutius immorandum, eum siue intellegas aeris naturam esse corpoream sine non intellegas, me tamen putare non debes uel aeriam dixisse animam, sed omnino incorpoream; quod et tu esse confiteris deum, quem dicere non audes inane esse aliquid, sed negare non 10 potes omnipotentis et immutabilis esse substantiae. cur ergo metuimus, ne sit cassae inanitatis anima, si sit incorporea, cum deum incorporeum esse fateamur nec eum cassae inanitatis esse dicamus? sie itaque potuit incorporeus incorpoream creare animam, quemadmodum uiuens uiuentem quamuis immutabilis mutabilem 15 et omnipotens longe inparem.

XIII. 19. Cur autem animam nolis esse spiritum, sed corpus eam uelis esse non uideo. si enim propterea spiritus non est, quia distinete apostolus nominauit spiritum dicens: *e t i n t e g r s p i r i t u s u e s t e r e t a n i m a e t c o r p u s*, eadem causa 20 est, eur ea non sit corpus, quia distinete nominauit et corpus; si autem affirmas, quod et anima corpus sit quamuis distinete corpore nominato, permitte, ut etiam spiritus sit quamuis distinete spiritu nominato. multo magis enim tibi debet uideri anima spiritus esse quam corpus, quia spiritum et animam unius fateris esse substantiae, unius autem substantiae animam corporusque esse non 25 dicas. quo igitur pacto corpus est anima, cum eius et corporis sit diuersa natura, et spiritus non est anima, cum eius et spiritus sit

19 I Thess. 5, 23

2 umoris *AH* in ea *om. BCITbd* repleta *E* 3 quod *B* uerso *H*
 5 aerequexitus *A* qua**H* et hoc *E* 6 possit *EIT* demonstrare *C* 7 siue] sine *A* intelligis *E* corporea *C* 8 debebis *H* aeream *BHI* 9 et *om.C*
 10 que *C* audies *A* est *C* 11 potest *BC* imputabilis *A* substantia *B* substantia *C* 12 inanitatis *s. exp.* iniuitatis *H* incorpore*ā* *A* cum—incorporeum *om.A* 13 deus *Hm1* fateamur esse *b* 14 incorporeus deus *b* 15 queadmodum *C* 18 nellis *A* 19 distinctae *H* 21 quiad *C* 23 etiam ut *B* 24 multa *A* enim magis *bd* animas *AC* 25 fateris unius *I* substantiae *om.E* 26 autem] enim *E* corpus qu**e H* 27 Quod *B* pac**to E* 28 spu *BC*

una eademque natura? quid quod ista tua ratione etiam spiritum corpus esse cogeris dicere? alioquin si spiritus corpus non est et anima corpus est, non sunt spiritus et anima unius eiusdemque substantiae; tu autem utrumque, quamvis duo quaedam sentias,
 5 unam fateris habere substantiam: ergo et spiritus corpus est, si anima corpus est; neque enim aliter possunt unius eiusdemque esse naturae. proinde secundum te illud quod ait apostolus: *s p i r i t u s u e s t e r e t a n i m a e t c o r p u s*, tria sunt corpora; sed ex his duo, anima et spiritus, unius naturae sunt corpora, corpus autem
 10 illud, quod etiam caro dicitur, diuersa natura est. et ex his tribus, ut opinaris, corporibus, quorum unum diuersae, duo uero sunt unius eiusdemque substantiae, constat totus homo, una quaedam res atque una substantia. ista eum asseras, non uis tamen, ut duae res unius eiusdemque substantiae, id est anima et spiritus, habeant
 15 unum spiritus nomen, cum duae res non unius eiusdemque, sed inparis diuersaeque substantiae, id est anima et corpus, habeant unum, sicut putas, corporis nomen.

XIV. 20. Sed hoc omitto, ne de nominibus inter nos sit potius controuersia quam de rebus. quisnam sit homo interior uideamus,
 20 utrum anima an spiritus an utrumque. sed, sicut te seripsisse uideo, interiorem hominem animam dicens. de hae enim loquebaris, cum diceres: *e t g e l a n t e s b u s t a n t i a, q u a e c o m p r e h e n d i n o n p o t e r a t, e f f i c e r e t c o r p u s a l i u d i n t r a c o r p u s n a t u r a e s u a e u i e t s p i r a m i n e c o n g l o b a t u m e x i n d e q u e i n c i p e r e t h o m o i n t e r i o r a p p a r e r e, q u e m u e l u t i n 25 f o r m a n u a g i n a e c o r p o r a l i s i n c l u s u m a d s i m i l i t u d i n e m s u i d e l i n i a n i t e x t e r i o r i s h o m i n i s h a b i t u d o*. deinde infers: *f l a t u s e r g o d e i a n i m a m f e c i t, i m m o f l a t u s e x d e o a n i m a f a c t u s e s t, e f f i g i a t a s b u s t a n t i a l i s e t*

7 I Thess. 5, 23   22, 26 Vinc. Victor

1 quid est quod *H* 2 et anima *om.A* 3 eadem *BC* 4 autem *om.H* due
 que dā sententias nā *A* dō quaedam sententias unam *C* 6 enim *om.B* possunt
 aliter *E* 8 uester] uero *T* 9 *pr. corpore E* 10 diuersa nature *T* diuersae
 naturae *d* 14 anima et] animae *C* 15 duares; uniueiusdemque substantię
 id est anima et *sps*; sed impare diuersae que substantię *A* 16 inparis et di-
 uersę *T* habeat *H* 17 corporibus *A* 18 mitto *C* potius sit *E* 19 nideanus *A*
 21 hominem *om.B* 22 substantię *H* quae] qua *AH* quā *BCEIT* quod *b*
cophendere T poterant *A* 23 et efficeret *E* *ui om.BCTb* et *om.T* 24 in-
 peret *V* ueluti *d* 25 forma *BCEITbd* declinauit *E* delaniauit *T* delineauit *d*
 26 iners *A* animum *Ad* 27 effigiata asubstantialis *C* et—corporea *om.Im1*

secundum naturam suam corporea et sui corporis similis imaginique conformis. post haec incipiens loqui de spiritu: *haec, inquis, anima, quae ex扁tu dei haberet originem, sine sensu proprio atque intellectu intimo esse non potuit, quod est spiritus.* sicut ergo video, interiorem hominem uis esse animam, intimum spiritum, tamquam et ipse 5 interior sit animae sicut illa corpori. ita fit, ut quemadmodum corpus per interiora eaua sua recipit aliud corpus, quod est anima, sicut putas, sic et anima credenda sit habere interiora inania, qua corpus tertium receperit spiritum, atque ita totus homo constet ex tribus: exteriore, interiore, intimo. itane nondum respicis, 10 quanta te absurdissima consequantur, cum animam conari asse-
nerare corpoream? deinde die mihi: quis eorum renouabitur in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum? interior an intimus? apostolus quidem praeter interiorem et exteriorem non video quod sciat alium interioris interiorem, id est totius 15 hominis intimum. sed elige quem uolueris, qui renouetur secundum imaginem dei, quomodo hanc recipiet, qui iam sumsit exterioris imaginem? si enim per membra exterioris eueurrit interior et gelauit — hoc enim etiam uerbo usus es, tamquam figmentum fusile fieret ex forma lutea, quae de puluere facta est —, quomodo 20 eadem manente forma, quae impressa illi est uel expressa de corpore, potest reformari ad imaginem dei? an duas habebit imagines, a summo quidem dei, ab imo autem corporis, sicut in nummo dicitur 'caput et nauia'? an forte dicis, quod anima cuperit imaginem corporis et spiritus capiat imaginem dei, tamquam illa contigua 25 corpori et ille sit deo, ac sie ad imaginem dei homo ille intimus, non iste interior reformatur? sed frustra hoc dicis. nam si et ille

---

2 Vinc. Victor 12 cf. Col. 3, 10 14 cf. Rom. 7, 22. Eph. 3, 16 24 cf.
Macrobii Saturnal. I 7, 22

1 corpoream HT corpori simili H 2 anime AB animae C 3 habere CEH
intellectum A 5 hominem om.C 6 ut om.D 7 intera A concava b
caua sua] casa sua B cauare H · recipit Ab cepit s. l. m1H 8 inania]
inanima Cb quia A quę E quo T 9 cuperit D reciparet E (ere s. l.) constet—
intimo om.H 10 respices H (i s. alt. e) 11 quan**tate H canaris C 13 agnitionem ETbd eum] illum bd exterior an interior sqq. T 14 an intimus]
animus ABCI praeter] prius B praeterit C et om.C 15 quę E hoc est H
16 elie A uis H 17 recipiat H 18 interiore (om. et) A interius I (or s. uę m1)
19 gerauit Dm1 usus] es H 21 quę H 22 absummo C 24 nabia H naiua b
cooperit ABCHm1b 25 et] add. si H capiet T tam H 26 a deo E
27 interiore] formetur A et si homo ille intimus b

intimus ita est per animae omnia membra diffusus ut illa per corporis, iam etiam ipse per animam cepit imaginem corporis, sicut illa eum forma formauit. ac per hoc non habet ubi capiat imaginem dei manente in se ista imagine corporis, nisi quemadmodum numerus, ut dixi, aliter ex inferiore, aliter ex parte superiore formetur. ad ista te absurdum quando de anima cogitas carnalis cogitatio corporum uelis nolis conpellit. sed deus, ut etiam ipse rectissime confiteris, non est corpus; quomodo igitur capiat eius imaginem corpus? obsecro te, frater, ut non conformeris huic saeculo, sed reformeris in nouitate mentis tuae nec sapias secundum carnem, quoniam mors est.

XV. 21. *Sed, inquis, si anima caret corpore, quid est quod apud inferos diues ille cognoscit? certe, inquis, nouerat iam Lazarum, non nouerat Abraham. unde illi tanto ante tempore defuncti Abrahae 15 prouenit agnitus?* haec dicens si agnitionem hominis prouenire non putas sine corporis forma, ut noueris te ipsum, credo quod assidue speculum adtendis, ne, si fueris oblitus faciem tuam, non te possis agnoscere. rogo te, quem magis hominem nouit homo quam se ipsum et cuius minus potest faciem uidere quam suam? quis autem 20 potest cognoscere deum, quem tu quoque incorporeum esse non dubitas, si praeter corporis formam, sicut putas, non potest cognitio prouenire, id est si corpora possunt sola cognosci? quis autem Christianus de tam magnis difficillimisque rebus disputans animum in uerba diuina tam neglegenter intendat, ut dicat: ‘si incorporea 25 est anima, necesse est careat forma’? oblitus es te formam legisse

9 cf. Rom. 12, 2   10 cf. Rom. 8, 6   12 Vinc. Victor   13 cf.
Luc. 16, 19—31   25 cf. Rom. 6, 17

2 animaē C coepit B cōepit H 3 eius E eum II 4 dei] det A imaginem C
numū T 5 alt. alter C 7 noli | suaē C nolis E compellis B 8 capit AH
9 corpus om.C ut τ non (sic) C conformaris T huic—reformeris in mg. m2H
10 sapies C carnem (in mg. al. I hominem) b 12 aput C 13 inquit C iam
om. ABCHITb eleazarum ADm1 non om.E 14 habraham I habraā T ille C
ante om.E habrahe I 15 peruenit B nominis H non putas prouenire CITb
peruenire B 16 putes B 17 attendas E oblitus bis pon. A possi A possit B
posq̄is H (s. q) 18 quā C hominum BITd 19 cuius faciem potest uidere
minus b potest minus EH faciem potest BCIT potes A uire C
21 corpus C 22 peruenire C sola possint E quis] quāuis C 23 magis Hm1
difficilimisqui A 24 neglegent C 25 es] est H te om.H legis se H

doctrinae? ergo corporea est forma doctrinae. oblitus es scriptum esse de Christo Iesu, antequam hominem fuisse induitus, quod in forma dei erat? quomodo ergo dicis: *si incorporea est anima, necesse est careat forma*, cum audias formam dei, quem non esse corporum confiteris et ita loqueris, tamquam forma nisi in corporibus esse non possit?

22. Dicis etiam 'cessare illie nomina, ubi non distinguitur forma, et nihil illie agere appellationem nominum, ubi nulla est designatio personarum', hinc uolens probare Abrahae animam fuisse corpoream, quia diei potuit: p a t e r A b r a h a m. iam diximus 10 etiam ubi corpus nullum est esse formam. si autem appellationem nominum nihil putas agere, ubi non sunt corpora, numera ista nomina, quaeso te: fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continenti- 15 a et die mihi utrum res ipsas non agnoscas, quarum ista sunt nomina, uel sic agnoscas, ut aliqua liniamenta corporum uideas. ecce, ut alia taceam, die mihi quam figuram, quae membra, quem colorem caritas habeat, quae certe, si ipse inanis non es, inane aliquid tibi uideri non potest. *cuius auxilium inploratum est*, inquis, *corporeus utique uisus est atque formatus*. audiant te homines et dei nemo inprolet auxilium, quia nemo eum potest uidere corporeum.

XVI. 23. *Denique*, inquis, *membra illie animae describuntur*, *ut uere sit corpus*, et uis 'per oculum totum caput intellegi', quia dictus est leuasse oculos suos, 'per linguam fauces, per digitum 25

2 cf. Phil. 2, 6	3 Vinc. Victor	7 Vinc. Victor	10 Luc. 16, 24
13 Gal. 5, 22, 23	20 Vinc. Victor	20—25 cf. Luc. 16, 24, 23	23 Vinc. Victor

1 ergo—doctrinae <i>om.H</i> es] est <i>H</i>	2 Iesu <i>om.AH</i>	homine <i>CEH</i>
3 dici <i>C</i> incorpore <i>A</i>	4 quā <i>B</i> est <i>C</i>	5 ita] ista cum <i>H</i> forma <i>om.A</i>
7 caesare <i>C</i> distinguntur <i>C</i>	8 illic <i>om.H</i> appellationum <i>C</i>	est <i>om.A</i>
9 uoles <i>C</i> habrahe <i>C</i>	inter animam et fuisse <i>eras. uerba</i> : fuisse anima <i>A</i>	
10 habraham <i>C</i> habraā <i>T</i>	14 caritas bonitas (<i>om. post. bon.</i>) <i>E</i>	pax patientia
longanimitas <i>I</i>	bonitas bonignitas <i>I</i>	16 quarum—agnoscas
<i>om.H</i> 17 uel] ut <i>C</i>	18 quam] con <i>A</i> mēbraque (<i>om. quem</i>) <i>C</i>	19 colerē <i>AH</i>
innanis <i>A</i> est <i>E</i>	20 imploratus <i>H</i> corporeius <i>A</i>	21 usus <i>C</i> Audiente
(<i>om. te</i>) <i>A</i>	22 eum <i>om.A</i>	23 inquis] dici <i>b</i> describuntur <i>C</i>
lauas se <i>CEmI</i>	linguas <i>H</i> fauēs <i>C</i>	25 es <i>C</i>

manum^c, quia dictum est: mitt e Lazarum, ut intinguat extreum d i g i t i sui in aquam, ut refrigeret linguam meam. tamen, ne per membrorum nomina deo tibi corporeo praescribatur, dicens ‘per haec incorporeas intellegendas 5 esse uirtutes^c, quia deum rectissime defendis non esse corporeum. quid igitur causae est, cur nomina ista membrorum in deo tibi corpus non faciant, in anima faciant? an uero quando de creatura haec dicuntur, proprie accipienda sunt, quando autem de creatore, tropice atque translate? pinnas itaque corporeas datus es no- 10 bis, quoniam non creator, sed creatura, id est homo dicit: si assum sero pin nas meas sicut columba? porro autem, si propterea linguam habebat diues ille corpoream, quoniam dixit: refrigeret linguam meam, in nobis quoque adhuc in carne uiuentibus manus habet ipsa lingua corporeas, quia scrip- 15 tum est: m o r s e t u i t a i n m a n i b u s l i n g u a e. puto etiam non tibi uideri uel esse in creaturam uel corpus esse peccatum: cur ergo habet faciem? an non audis in psalmo: n o n e s t p a x o s s i b u s m e i s a f a c i e p e c c a t o r u m m e o r u m?

24. Quod uero ‘illum Abrahae sinum^c existimas ‘esse corporeum et per ipsum^c asseris ‘totum corpus eius agnoscit’, uereor, ne in re tanta ioculariter atque irriter, non serio grauiterque agere credaris. neque enim usque adeo desiperes, ut arbitrareris corporeum unius hominis sinum ferre tot animas, immo, ut secundum te loquar, ‘ferre tot corpora bene meritorum, quos illuc angeli sicut Lazarum 25 perforunt’. nisi opinaris fortasse illam unam animam solam ad

1. 13 cf. Lue. 16, 24 10 locus ex Ps. 54, 7 et Ps. 138, 9 contractus uidetur; cf. infra leet. cod. Trecensis 15 Prou. 18, 21 17 Ps. 37, 4 19 Vine. Victor 24 cf. Lue. 16, 22

1 dictum] digitum C mitta C ut om. T 2 aqua AEHITb ut] et Hd refrigerret A 3 mea A 4 corporeas intellegendas b 6 membrorum A 7 creatura I 9 tropiceque (om. atque) B pennas BDm2EHITbd dat. es nob. corporeas E datur B est ABCHI 10 quoniam] add. est A 11 assumpsero BCSTITbd sumpsero E pennas meas diluculo et rurs quis dabit mihi pennas sicut columbe T 12 autem om.b habeat BCT 13 refrigeret H hoc adhuc C 14 quia scriptum est om.E 16 esse om.A in creaturam Engelbrecht (cf. Ps. 30, 3 esto mihi in deum protectorem) in creatura D creatore B in creatore ACEHIT creatura b creaturam d 17 faciam E 19 illam A sinum om.E 20 per om.E asserit C 21 serigio C 22 desiparas C desperes E arbitre•ris A arbitris ET 23 sinum unius hominis Tb sinum om.B fere E animus A 24 fere E quot d angelis B 25 opineris T

eundem sinum peruenire meruisse. si non iocaris et errare pueriliter non uis, sinum Abrahae intellege remotam sedem quietis atque secretam, ubi est Abraham. et ideo Abrahae dictum, non quod ipsius tantum sit, sed quod ipse pater multarum gentium sit positus, quibus est ad imitandum fidei principatu propositus, sicut deum 5 Abraham et deum Isaac et deum Iacob se deus uocari uoluit, cum sit innumerabilium deus.

XVII. 25. Neque haec ita me disserere existimes, tamquam negem fieri posse, ut anima mortui sicut dormientis in similitudine corporis sui sentiat seu bona seu mala. nam et in somnis 10 quando aliqua dura et molesta perpetimur, nos utique sumus et, nisi euigilantibus nobis illa praetereant, poenas grauissimas pendimus; sed corpora esse credere, quibus hac atque illac quasi ferimus et uolitamus in somnis, hominis est, qui parum uigilanter de rebus talibus cogitauit. de his quippe uisorum imaginibus maxime anima 15 probatur non esse corporea, nisi uelis et illa corpora dicere, quae praeter nos ipsos tam multa uidemus in somnis: caelum, terram, mare, solem, lunam, stellas, fluuios, montes, arbores, animalia. haec qui corpora esse credit, incredibiliter desipit; sunt tamen corporibus omnino simillima. ex hoc genere sunt etiam, quae aliqua 20 significantia diuinitus demonstrantur siue in somno siue in extasi. quae unde fiant, id est quaenam sit uelut materies eorum, quis indagare possit aut dicere? procul dubio tamen spiritualis est, non corporalis. namque huiusmodi species uelut corporum, non tamen corpora et uigilantium cogitatione formantur et profunditate 25 memoriae continentur et ex eius abditissimis sinibus nescio quo mirabili et ineffabili modo cum recordamur prodeunt et quasi ante

2 cf. Luc. 16, 22 4 cf. Gen. 17, 4. 5 6 cf. Ex. 3, 6 10 cf. II Cor. 5, 10

2 sinon A habrahe C intellegere motam BH 3 habrahae C 5 est om. T mitandum A imitandam H principatū b p̄positus T 6 et om. E ysaac E et om. E se] sed C, om. H uoluit uocari I 8 neque enim T me haec ita d hoc T exestimas A 9 animam H dormientes H dorm.] add. uelut AEH similitudinem EH 11 pr. et] uel E 12 euigilantibus I illam B poenis C 13 corporea T hūc atque illuc C ferimus D 14 uolutamus C 18 stellā E et stellas IT 19 esse om. E 20 omni | nosu millima A genera B aliqua] alia BIbd 21 demonstratur B somnio EHI somniis bd ectasi d 22 fiunt C 23 indagare H (a s. *) potest BCITbd spiritualis Id 24 neque AE uiusmodi A 25 pr. et om. H 26 nescio quod B 27 ineffabilis C recordantur T

oculos prolata uersantur. tam multas igitur et tam magnas corporum imagines, si anima corpus esset, capere cogitando uel memoria continendo non posset. secundum tuam quippe definitionem *corporea substantia sua corpus hoc exterius non excedit*. qua igitur magnitudine, quae nulla illi est, imagines tam magnorum corporum et spatiorum atque regionum capit? quid ergo mirum, si et ipsa sibi in sui corporis similitudine appetet et quando sine corpore appetet? neque enim cum suo corpore sibi appetet in somnis et tamen in ea ipsa similitudine corporis sui quasi per loca ignota et nota discurrit 10 et laeta sentit multa uel tristia. sed puto, quod nec tu audeas dicere figuram illam corporis atque membrorum, quam sibi habere uidetur in somnis, uerum corpus esse. nam isto modo erit uerus mons, quem sibi uidetur ascendere, et corporea domus, quam sibi uidetur intrare, et arbor uera lignumque uerum corpus habens, sub qua 15 sibi uidetur iacere, et aqua uera, quam sibi uidetur hauirire, et omnia in quibus quasi corporibus uersatur corpora erunt, si et ipsa corpus est, quae simili imagine inter cuncta illa uersatur.

XVIII. 26. De conscriptis uisionibus martyrum dicendum tibi est aliiquid, quoniam tu etiam inde testimonium adhibendum putasti. 20 nempe sancta Perpetua uisa sibi est in somnis cum quodam Aegyptio in uirum conuersa luetari. quis autem dubitet in illa similitudine corporis animam eius fuisse, non corpus, quod utique in suo femineo sexu manens sopitis sensibus iacebat in stratis, quando anima eius in illa uirilis corporis similitudine luctabatur? quid hic dicas? 25 uerumne erat corpus illa uiri similitudo an non erat corpus, quamuis haberet similitudinem corporis? elige quid uelis. si corpus erat, cur non seruabat uaginae suaue formam? neque enim in illius

3 Vinc. Victor 18 cf. Acta martyrum ed. Th. Ruinart I 10 p. 212. 213

1 corpora C   2 ante anima exp. autem H   esse I   memorie C
 recon | tñendo H (d s. tñ) retinendo b   3 quippe tuam D   diffinitionem CHI
 definitionem E   4 est exterius H   magnitudini A   5 pene nulla T   illa C
 corporum om. H   6 regnorū B regionē T   mirum] mistim C   7 in om. BCITb
 et—apparet om. Hm1   8 enim cum] enī in II   9 ignota loca b   10 tristicia A
 tu nec b   audeas C   11 si C   uidetur habere I   14 ligneumque H   lignumque T
 (s.l. l ligni)   habens corpus b   quā H   15 et om. H   aurire D   20 neppe C
 nemphe H   sibi uisa D   uisa ex uera Hm1   in somnis est E   codā B
 egypcio A ab aegyptio BCH egyptio E   21 luctarū A   22 f*emineo H   23 sen-
 sus A   24 ic A   25 uiri] ueri E   quauis E   26 elie A elig*e C(i er.)   quod T

feminae carne uirilia repererat genitalia, unde ita posset sese coartando et, ut tu loqueris, 'gelando' formari. deinde, obsecro te, cum corpus dormientis adhuc uiueret, quando eius anima luctabatur, in sua uagina erat utique omnibus membris uiuentis inclusa et in eius corpore suam formam, de quo fuerat formata, seruabat — 5 nondum quippe artus illos, sicut fit in morte, reliquerat; nondum membra ex membris formata ex formantibus cogente ui mortis extraxerat —: unde igitur erat uirile animae corpus, in quo sibi luctari cum aduersario uidebatur? si autem non erat corpus et tamen erat aliquid simile corporis, in quo sane uerus labor aut uera laetitia 10 sentiretur, iamne tandem uides quemadmodum fieri possit, ut sit in anima similitudo quaedam corporis nec ipsa sit corpus?

-27. Quid si tale aliquid apud inferos geritur et in eis se non corporibus, sed corporum similitudinibus animae agnoscunt? cum enim tristia patimur quamuis in somnis, etsi membrorum corporeorum sit illa similitudo, non membra corporea, non est tamen poenae similitudo, sed poena; sic etiam ubi laeta sentiuntur. sed quoniam saneta Perpetua nondum erat mortua, non uis hinc tibi fortasse praescribi, cum ualde ad rem pertineat, cuius esse naturae existimes illas similitudines corporum quas habemus in somnis. 20 et tota ista causa finita sit, si eas et similes corporibus et non esse corpora confiteris. uerum tamen Dinocrates frater eius mortuus erat; hunc uidit cum illo uulnere quod uiuus habuit et unde est perductus ad mortem. ubi est quod tantis conatibus laborasti, cum ageres de praecisione membrorum, ne simul concidi anima p- 25 taretur? ecce uulnus erat in anima Dinocratis, quod eam uis sua, quando erat in eius corpore, exclusit e corpore. quomodo ergo secundum tuam opinionem, 'quando membra corporis praeciduntur,

28 Vinc. Victor

1 reppererat *BIT* reppererat *C* reppererant *E* ista *E* sese] esse *BCI* se *E*
 2 tu *om.A* 4 uiuentibus *E* 5 de qua *ET* 6 illos sieut *bis pon.* *BC* 8 uirilae *Im1*
 9 et] ea *BC* 10 labora ut *A* 11 posset *E* 12 quaedam similitudo *E* ne *A*
 ipse *C* 13 non corporibus sed corporibus sed corporum similitudinibus *A*
 14 agnoscant *C* 15 tristitia (*all. texam1*) *C,B* tristitiam *Hb* corporeū *B* 17 sed
om.C etia *A* 19 perscribi *C* ē *B* 20 exestimes *AC* existimas *H* 21 causa
 ista *BCITb* 22 dnoerates *C* 23 ante quod er. *uid.* quod uiuus *II* uiuus]
 uulnus *C* perductus est *T* esset *E* 24 conatibus *om.C* 25 praecisionē *A*
 precisione *B* (*pr. i ex e*) pretione *C* praeciōsione *H* anima concidi *E* 26 dono-
 eratis *C* quod—sua] quando ea uisu. aut *C* 27 e *om.A* a *T*

ab ictu se subtrahit et in alias partes densendo se colligit, ne aliqua pars eius uulnere corporis amputetur¹⁷, etiam si dormienti atque nescienti membrorum aliquid praecidatur¹⁸ tantam quippe illi tribuis uigilantiam, ut etiam uisis occupata somniorum, si plaga 5 inruerit ignorantis, qua caro feriatur, se illa prouidenter perniciter que subducatur, ne possit feriri atque uexari siue concidi, nec ad tendis, homo prudens, quod, si se anima inde subduceret, nec illa percussio sentiretur. sed inueni quod potueris quid inde respondeas, quomodo anima partes suas abripiat et recondat introrsus, ne, ubi praeciditur 10 seu percutitur corporis membrum, amputetur et ipsa atque uexetur, Dinoeratem aspice et die, cur eius anima non se subtraxerit ab eo corporis loco, qui mortifero uulnere uastabatur, ne in illa fieret quod in eins facie etiam post mortem ipsius corporis appareret. an forte iam tibi placeat, ut istas potius similitudines corporum quam corpora 15 esse credamus, ut quomodo appareat quasi uulnus, quod non est uulnus, ita quod non est corpus quasi corpus appareat? nam si anima uulnerari potest ab eis qui uulnerant corpus, nihilne metuendum est, ne possit occidi ab eis qui corpus occidunt? quod dominus apertissime fieri non posse testatur. et tamen anima Dinoeratis mori 20 non potuit, unde corpus eius est mortuum, et quasi uulnerata uisa est, sicut corpus fuerat uulneratum, quoniam corpus non erat, sed habebat in similitudine corporis etiam similitudinem uulneris. porro autem in non uero corpore uera miseria fuit animae, quae significabatur adumbrato corporis uulnere, de qua sororis sanctae 25 orationibus meruit liberari.

28. Iam illud quale est dicere, quod 'anima formam de corpore accipiat et cum ineremento corporis protendatur et creseat', et non

17 cf. Matth. 10, 28   26 Vinc. Victor

1 ab ictu] obiectus C abiectis eis E densando ABHTbd descedendo E collegit C neque E 2 atque se nescienti H 3 praecidatur mI ex praedicatur B tamquam A tantum C 4 tribuisti BCITbd tribuens E somniorum A 8 set A 9 praecidatur E 11 dinoeraten C dinoeraten ABCHT quareius C se non H 12 uulnero B uestabatur BC 13 in om. A facie H appereret C 14 iam] etiam BCITbd corpore ē credamus C 16 uulnus ita] uuln' sit a C 17 nihil B ī nihil H (n. s. l. mI) 18 occidunt corpus BCITbd 19 ne B donoeratis C 20 eius corpus E uulnera E 21 est] sunt E 22 in similitudinē E 23 in non] innū T corporis B 24 uulnere corporis T 26 diceres C (s. s. l.) anima*C 27 alt. et] ut C

adtendere quam monstrosa euadat anima iuuenis si eius
brachium praecidatur infanti. *contrahit enim se*, ut dicis, *animae manus, ne ipsa etiam cum manu corporis amputetur, et in alias se partes corporis densendo concludit.* ac per hoc illud animae brachium
quam breue corporis fuit, unde acceperat formam, tam breue serua- 5
bitur ubicumque seruetur, quia perdidit formam, cuius incremento
posset pariter crescere. exit ergo anima iuuenis aut senis, qui
manum cum esset parvus amisit, habens quidem duas manus,
quia una refugiens non est amputata cum corpore, sed alteram iuuenia-
lem uel senilem, alteram uero sicut primum fuerat infantile. tales 10
animas, crede mihi, non forma corporis facit, sed erroris deformitas
fingit. non mihi uideris ab isto errore posse erui, nisi deo adiuuante
diligenter consideraueris uisa somniantum et inde cognoueris esse
quasdam quae non sint corpora, sed similitudines corporum.
quamuis enim et ea quae similia corporibus cogitamus ex eo genere 15
sint, tamen, quod ad mortuos adtinet, aptior conjectura de dormienti-
bus dueitur. neque enim frustra eos qui mortui sunt appellat sancta
scriptura dormientes, nisi quia est quodammodo consanguineus
leti sopor.

XIX. 29. Proinde si anima corpus esset et corporea esset figura, 20
in qua se uidet in somnis, eo quod de corpore eius fuisset expressa,
nullus hominum membro corporis amputato sicut eo caret, ita sine
illo se uideret in somnis, sed potius semper integrum, eo quod
animae ipsius nihil fuerit amputatum. cum uero aliquando se
integros uideant, aliquando autem, sicut sunt, ex quacumque parte 25
truncatos, quid aliud ista res docet nisi animam sicut aliarum
rerum quas sentit in somnis ita et corporis modo sic, modo sic non

2 Vine. Victor 18 cf. I Thess. 4, 12 cf. Verg. Aen. 6, 278

1 attendat *BCI* attenditur *T* attendis *b* quāmors tro squalat *A* mon-
struose *E* monstrosequaudat *H* siue] aut *H* 2 brahium *A* 4 corporis
partes *H* densando *Tbd* distendendo *E* concluditur *B* brahium *A*
5 breuis *E* ceperat *ABCTbd* cooperat *I* formam *om.T* 6 eius cuius *E*
7 possit *E* potest *H* exiit *ABCIT* qui manum] cumanima *A* cū manum
(manu *C*) *BCI* 8 abens *A* tuas *A* 9 amputatū *B* iuuenilem *codd. praeter D*
10 uero *om.T* 12 fingi *A* 13 omniantum *A* 14 quedam *T* sed *om.AH*
15 ea quae] etaq; *A* eaq; *C* 18 consanguineus *B* (*in mg. l consimilis*) 20 cor-
pora *C* 21 esset *E, om.I* 23 se *om.I* uidere *A* uidet *E* 24 a uoce cum
inc. c. XIXb 26 troncatus *C* 27 sensit *AEbd* corporis *H* (*ris s. l. m1*)

ueritatem, sed similitudinem gerere? gaudium uero eius sine tristitia, delectatio uel offendio, siue sit in corporibus siue in corporum similitudinibus, uera est. tu ipse nonne dixisti uereque dixisti 'alimenta et uestimenta non esse animae, sed corpori necessaria'? 5 cur ergo aquae stillam desiderauit apud inferos diues? cur 'Samuel sanctus post mortem', ut ipse quoque commemorasti, 'solito indumento uestitus apparuit'? numquid ille ruinas animae sicut earnis per umoris alimentum refiere cupiebat? numquid iste de corpore uestitus exierat? sed in illo uera erat molestia, qua cruciabatur 10 anima, non tamen uerum corpus, cui quaereret alimenta, et iste sic potuit apparere uestitus, ut non corpus esset, sed similitudinem corporis haberet et anima et habitus. neque enim se anima sieut in membra corporis ita et in uestimenta porrigit et coartat, ut etiam inde formetur.

15 30. Post mortem uero quam uim cognitionis corruptilibus exoneratae corporibus animae accipient etiam non bonae, ut uel pariter malas uel etiam bonas ualeant interioribus sensibus intueri et agnoscere siue in ipsis non corporibus, sed similitudinibus corporum siue in bonis aut malis affectionibus mentis, in quibus nulla 20 sunt quasi liniamenta membrorum, quis ualeat indagare? unde est et illud, quod patrem Abraham diues ille, cum in tormentis esset, agnouit, cui figura corporis eius non erat nota, cuius corporis similitudinem quamuis incorpoream potuit anima retinere. quis autem reete dicat se aliquem hominem cognouisse, nisi in quantum 25 potuit eius uitam uoluntatemque cognoscere, quae utique moles non habet uel colores? sic enim et nos ipsos certius quam ceteros nouimus, quia nobis conscientia nostra nota est et uoluntas, quam

4 Vine. Victor; cf. pag. 341, 25   5 cf. Luc. 16, 24   Vinc. Victor
cf. I Regn. 28, 14   21 cf. Luc. 16, 23, 24

1 siue] sicut *H*   2 dilectatio *C*   in *fin. om. H*   3 duxisti *B*   uereque dixisti *om. E*   4 corpore necessaria *C*   5 aqua | ē illā *A*   sā nel *A* samuel *CEHT* 6 ipso *A*   indumento] uestimento *b*   7 uestus *C*   aparuit *AB*   nunquid *A* si animae *C*   8 humoris *BCEHIT*   deficere *BI*   9 cruciebatur *CE*   10 in anima *b*   sieut potuit apparuit *b*   13 et *om. A*   porriit *A*   14 formetur (*in mg. al. i* informetur) *b*   16 exonore *C* exoneratae *BDIT*   accipiam *B*   17 bonas] malas *A* interiopus *A*   18 cognoscere *b*   19 sine *bis pon. C*   in malis *Ib*   21 et *om. BD* habraham *C*   diuies *B*   22 non erit *bis pon. C*   23 incorporea *BCITbd* corpoream *H*   25 uoluntatem *A*   molets *A*   26 uel] nec *C*   coleres *Dm1* et] ut *A*   certius quam *om. Im1*   27 nolimus *A*   scientia *A* contientia *C*

plane uidemus et in ea tamen aliquam corporis similitudinem non uidemus, hanc in alio quamvis praesente non cernimus, etiam cuius absentis faciem nouimus, recolimus, cogitamus. nostram uero faciem eo modo nosse, recolere, cogitare non possumus et tamen nos ipsos nobis magis quam illum cognitum uerissime dicimus. ita 5 clarum est, ubi sit potior hominis ueriorque notitia.

XX. 31. Cum ergo aliud sit in anima, quo corpora uera sentimus — quod facimus quinque sensibus corporis —, aliud, quo praeter ipsos similia corporibus non corpora cernimus — ubi et nos ipsos non aliter quam similes corporibus contuemur —, aliud, quo nec 10 corpora nec similitudines corporum, sicut fidem, spem, caritatem, sine ullis coloribus et tumoribus corumque similibus certius sane firmiusque conspicimus, ubi magis esse et quodammodo familia-rius habitare debemus, ubi renouari in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit nos? nonne in hoc quod tertio loco posui? 15 ibi enim certe neque ullum sexum neque ullam sexus similitudinem gerimus.

32. Nam illa masculinae uel femininae animae forma membris uirilibus mulieribusque distincta, si non corporis similitudo, sed corpus est, uelis nolis est masculus, uelis nolis est femina, quae- 20 cumque aut masculus apparet aut femina. sed tamen si secundum tuam opinionem et corpus est anima et uiuum corpus est et habet mammas protunidas et propendulas et non habet barbam et habet uuluam et genitalia, quae habent feminae corporis membra, et non est femina, ergo non dicam uera constantius: 'et habet oculum 25 et habet linguam et habet digitum et habet eetera similia corporis membra et haec tota est corporis similitudo, non corpus', cum hoc

14 cf. Col. 3, 10

1 plene A plena C similitudinem corporis H 3 nouimus—uero in mg. m21 cogimus A 4 faciet A, deest in I fol. reciso 5 illud b 7 in om. A qua corpora H 8 sentibus A quod EH que T 10 non aliter] manaliter A 11 similitudinem H 12 similitudinibus bd 14 renouamur H ac | nitione A agnitionem ETd 15 tertio ibi loco H loqo A 16 enim A nim Hm1 nulla A similituē A 18 ille Dm1 uel s. eras. et Hm2 femineq T (eq in ras.) 19 uiribus B mulieribusque ABCHm1 disti*cta A 21 si om. BCITb 22 suam ABCI animq H uiuunt H 23 ante mammas eras. mam A propenduras A fin. et] sed E habet C (et s. exp. is) 24 feminae om.D 25 ergone BCb non om.E et post habet pon. E 26 et fin. om. E similia cm.E membra corporis C 27 ante similitudo exp. in membra H similitudinē (om. non) A

quod ego dico probet apud se quisque, cum corpora imaginatur absentium — probet certe, cum figuræ et suam et alias suorum recolit somniorum —, a te autem huius monstri, ubi et uerum est et uiuum est et feminineum est corpus et feminineus non est sexus, nullum 5 in natura rerum proferatur exemplum?

33. Quod enim de phoenice loqueris, ad rem de qua agitur omnino non pertinet. resurrectionem quippe illa significat corporum, non sexum destruit animarum, si tamen, ut ereditur, de sua morte renascitur. sed arbitror, quod tuum sermonem parum putaueris 10 fore plausibilem, si non multa de phoenice more adolescentium declamares. numquid enim sunt in eius corpore genitalia masculina, et non est masculus, uel feminina, et non est femina? tu autem adtende, quid dicas, quid adstruere, quid persuadere coneris. ‘animam’ dicas ‘per euneta membra diffusam gelando riguisse et a 15 uertice usque ad ima nestigia, a medullis intimis usque ad superficiem cutis totam totius accepisse corporis formam; ac per hoc accepit in feminae corpore quicquid habent feminineorum uiscerum feminae et uerum est hoc corpus et haec uera sunt membra et tamen non est femina’. cur, obsecro te, in uero et uiuo corpore omnia sunt 20 membra feminine, et non est femina, in uero et uiuo corpore membra sunt omnia masculina, et non est masculus? quis ista credere, dicere, docere praesumat? an quia non generant animae? ergo nec muli et mulae sunt masculi et feminine. an quia nee concubere poterunt sine carneis corporibus animae? sed hoc aufertur et his qui ea- 25 strantur et tamen, cum eis admittatur et motus et opus, non admittitur sexus figura quantulacumque masculinorum manente membrorum.

14 Vinc. Victor

1 quod] enim *T* prebet *B* 2 prebet *B* figuram et suas *H* alia *A*
 3 ubi] ut *H* 4 nium *C* alt. est *om. E* corpus est *b* feminineū *ABC* 5 exemplo *C*
 6 phoenicę *B* foenice *CH* fenice *DE* qua de agitur. 1 de *om. C* 7 non
 pertinet omuino *E* resurrectione *ABC* ille *E* 8 ditur *A* 9 putares in *mg. m2I*
 10 forte *BCEHI* (in *mg. m2*), *om. T* si *C* (i. s. e) phoenicę *A* phoenicę *BI*
 foeniche *C* (f ex p) fenice *D* foenice *EH* ore *A* adolescentium *HI* 11 enim]
 ergo *E* masculinę (*om. et*) *A* 12 feminę *B* (ne s. n) feminina—est *om. E*
 et—femina in *mg. m1 H, om. b* 14 riguisset (*om. et*) *A* 15 uertigia *A* mel-
 dullis *I* superfaciem *A* 17 faemine *A* feminine *Ebd* feminaeo *C* quidquid *AE*
 19 et ex ut *C* in uiuo *E* omnia—corpore in *mg. T* 20 in uero *om. T*
 in uiuo *E* 21 omnia *om. BCITb* 23 qui *A* concubere *C* poterant *BC*
 25 et opus et motus *bd* admittatur *BCI*

nemo umquam masculum negauit eunuchum: quid quod apud te animae etiam eunuchorum testes integros habent et, si cuiquam genitalia prorsus tota tollantur, tota in eius anima secundum opinionem tuam et omnino integra permanebunt? *nouit enim se subtrahere*, sicut dieis, *cum ea pars carnis cooperit exsecari, ut ea forma, quae inde sumpta est, quando illud unde sumpta est amputatur, non pereat, sed quamvis infusa gelauerit, motu tamen celerrimo rapiatur et interius recondatur, ut salua seruetur, et tamen non sit masculus apud inferos masculinorum genitalium secum afferens totum, qui cum illa in corpore non haberet, masculus fuit propter eorum solum locum.* falsa sunt haec, fili; si non uis ut sit in anima sexus, non sit et corpus.

XXI. 34. Non omnis similitudo corporis corpus est. dormi, et uidebis; sed eum euigilaueris, uigilanter discerne quod uideris. in somnis enim tibi uelut corporeus apparebis; neque id corpus tuum, sed anima tua, nec uerum corpus sed similitudo corporis erit. iacebit enim corpus tuum, ambulabit ipsa; silebit lingua corporis tui, loquetur illa; clausi erunt oculi tui, uidebit illa; et utique uiuentia iacebunt tui corporis membra, non mortua. ac per hoc nondum extraeta est uelut de uagina sua gelata illa forma, sicut putas, animae tuae et in ea tamen tota atque integra cernitur similitudo carnis tuae. ex hoc genere similitudinum corporalium, quae non corpora sicut corpora apparent, sunt omnia quae sanetos libros legens in propheticis etiam uisionibus non intellegis, quibus significantur ea quae geruntur in temporibus, uel praesenti uel praeterito uel futuro. falleris autem in eis, non quia sunt ipsa fallacia, sed quia non ea sicut accipienda sunt accipis. ubi enim uisae sunt animae

4 Vinc. Victor 27 cf. Apoc. 6, 9

1 negauit BC nega | uite unichū A quicquid E quid est quod H 2 anima
 mae**E enucorum C 4 tuam opinionem E opionē A 5 carnis pars B
 execari T 6 unde I quando—sumpta est om. T 8 inter eius A ut ex in C
 salua seruetur A salua reseruetur I salua saluetur E 9 masculus nou-
 sit E 10 afferrens C auferens b quę E ille E 12 in om. E animas C 15 enim
 om. A 16 cor | corpus A 17 **ipsa ambulabit (et eras.) I siluit E
 ante lingua exp. ipsa C 19 iacebant H corporis tui E 21 tota tamen E
 22 similitudinē C 23 corpora sunt sed | sicut H 24 prophetis C 25 eaque A
 tempobus A prasenti A

martyrum, in eadem reuelatione uisus est et agnus quasi occisus habens cornua septem; ibi equi aliaque animalia, sicut oportuit, figurata; ibi postremo et stellae ceciderunt et caelum plicitum est ut liber; nec tamen tune concidit mundus. ista itaque omnia si sapienter accipimus, quamuis dicamus uisa ueracia, non tamen uera dicimus corpora.

35. Prolixioris autem sermonis est de isto genere similitudinum corporalium diligentissima disputatio, utrum et angeli, seu boni seu mali, sic apparent, quando specie hominum uel quorumlibet cor-
10 porum apparent, an habeant aliqua uera corpora et in ipsorum potius ueritate uideantur, an uero in somnis uel in extasi in istis cernantur non corporibus, sed similitudinibus corporum, uigilantibus autem uera cernenda et, si opus est, etiam tangenda ingerant corpora. sed ista in hoc libro requirenda et pertractanda esse non
15 arbitror. nunc de anima incorporea satis dictum sit. quam si corpoream mauis credere, prius tibi definiendum est quid sit corpus, ne forte, cum de re ipsa inter nos constet, incassum de nomine laboremus. quanta te tamen absurdia secura sint tale corpus in anima cogitantem, qualia sunt quae ab omnibus eruditis corpora nuncu-
20 pantur, id est quae per distantiam longitudinis, latitudinis, altitudinis locorum oecupant spatia, minora minoribus suis partibus et maiora maioribus, puto quod iam prudenter aduertas.

XXII. 36. Restat ostendere quemadmodum, quamuis et proprie dicatur spiritus non uniuersa anima, sed aliquid ipsius —
25 sicut apostolus dicit: et integer spiritus uester et anima et corpus, uel illud multo expressius in libro Iob: absoluisti animam meam ab spiritu meo —, tamen et uniuersa anima appelletur hoc nomine, quamuis multo magis haec quaestio nominum uideatur esse, non rerum. cum enim

1 cf. Apoc. 5, 6   2 cf. Apoc. c. 6, 9   23 cf. Eng. Exc. 185 (CSEL IX 625, 7—629, 19)   25 I Thess. 5, 23   27 Iob 7, 15

1 ut C   2 habes C   3 plicatum *BITC* (*m2 ex placitū*), *b* plectū *E*   4 cecidit *T*   6 dimus *A*   7 est *s.l.* *ante* autem *H*   8 ut *C*   10 in *om.E*   11 extasi *A*   12 cernatur *E*   13 cernanda *C*   14 querenda *E*   15 sit] est *E* ē sit *C* 16 magis uis *H* diffiniendū *E*   17 conste et *I*   18 sequuta *A*   19 nuncupatur *A* noncupatur *C*   20 quae *om. ImI*   21 sapienciā inora *A*   minoris *E*   24 non *om.CmI*   25 dicit *s. exp.* ait *T*   27 soluisti *Eugippii MV*   a spiritu *b* 28 appellatur *Eug.*   quā ēē uis *BCI*   29 hoc *BI* uidetur *H*

constet esse aliquid in anima, quod proprie spiritus nominetur, quo excepto proprie nominatur et anima, iam de rebus ipsis nulla contentio est, praesertim quia illud etiam ego dico proprie uocari spiritum quod et tu dieis, id est quo ratiocinamur et intellegimus, quando ita distinete ista dicuntur, quemadmodum apostolus ait: 5 et integer spiritus uester et anima et corpus. hunc autem spiritum etiam mentem uidetur appellare, eum dicit: mente seruio legi dei, carne autem legi peccati. nam ipsa sententia est: et caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus 10 carnem, ut quod ibi dixit mentem, hoc intellegatur hic spiritum dicere, non, sicut tu existimas, 'uniuersam mentem uocari, quae constat ex anima et spiritu', quod ubi legeris nescio. mentem quippe nostram nisi rationale et intellectuale nostrum dicere non solemus. ac per hoc quod ait idem apostolus: renouamini spiritu 15 mentis uestrae, quid aliud dixit quam 'renouamini mente uestra'? sic enim spiritus mentis nihil est aliud quam mens, quomodo corpus carnis nihil aliud potest esse quam caro. nam et hoc scriptum est: in expoliatione corporis carnis, ubi carnem corpus carnis appellat. dicit sane et alio modo spiritum 20 hominis, quem prorsus a mente discernit: si enim oraueris lingua, inquit, spiritus meus orat, mens autem mea infruitiosa est. uerum nunc non de isto spiritu loquimur, qui est a mente distinctus — habet iste suam eandemque difficilem quaestionem; multis enim modis atque in diuersis significationibus scripturae diuinae spiritum nominant —, sed de quo nunc agimus, quo ratiocinamur, intellegimus, sapimus, constat inter nos sic eum etiam proprie spiritum nuncupari, ut non sit uniuersa

6 I Thess. 5, 23   8 Rom. 7, 25   9 Gal. 5, 17   12 Vinc Victor
15 Eph. 4, 23   19 Col. 2, 11   21 I Cor. 14, 14

1 aliquid esse *D* in anima aliquid *E* spiritus *om. Eug. MV* spiritus—
excepto *om. Im1* *n*ominetur *E* nominatur *Eug. MV* 2 scepto *A* nomi-
netur *T* 4 quo] qui *C* 5 distigte *A* distinctae *B* ait] dicit *E* 8 carne autem
lege *BCm2DH* 10 spiritus autem] et spiritus *BCITd* 11 dicit *ATbd* mente
Eug. 12 tu *om. BCITb* exestimas *A* exaestimas *C* 15 idem] quidem *Eug.*
renouamini autem *BCITbd* spm *D* 16 dicit *bd* quam] nisi *BCIbd* 20 carnis
om. Eug. 23 est] erit *E* non *om. Clb* 27 constanter *C* 28 nuncupari *s. exp.*
noninari *Im1*

anima, sed aliquid eius. tamen animam etiam spiritum esse si propterea negas, quia eius intellegentia distinete dicitur spiritus, poteris negare uniuersum semen Iacob appellari Israhel, quoniam excepto Iuda etiam distinete appellatus est Israhel in tribubus decem,
5 quae in Samaria tunc fuerunt. sed quid opus est hic diutius immorari?

XXIII. 37. Iam nunc unde facilius ostendamus adtende eam quae anima est etiam spiritum dici. cum audis uel legis domino moriente quod scriptum est: *e t i n e l i n a t o e a p i t e t r a d i d i t s p i r i t u m*, ita uis intellegi, tamquam a parte significauerit totum, non quod ea quae anima est possit et spiritus nuncupari. at ego ut possim expeditius probare quod dico, te ipsum testem citius et commodius adhibeo. sic enim spiritum definisti, ut pecora appareant non spiritum habere, sed animam; irrationalia quippe 15 ideo dicuntur, quod uim non habeant intellegentiae atque rationis. unde cum hominem ipsum ammoneres suam nosse naturam, ita loetus es: *nam cum deus bonus nihil non ratione considerit ipsumque hominem animal rationale, intellectus capacem, rationis compotem sensuque uiuacem, qui omnia rationis expertia prudenti ordinacione distribuat, procreauerit.* his tuis uerbis satis asseruisti, quod omnino uerissimum est, hominem esse compotem rationis atque intellegentiae capacem, quod utique non sunt animalia rationis expergia. unde et testimonio diuino eos, qui non intellegunt, pecoribus comparasti non utique habentibus intellectum. quod et alio 25 loeo scriptum est: *n o l i t e e s s e s i e u t e q u u s e t m u l u s, q u i b u s n o n e s t i n t e l l e c t u s.* quae cum ita sint, adtende

4 cf. III Regn. 12, 20   9 Ioh. 19, 30   17 Vine.⁷ Victor; cf. pag. 381, 13

23 cf. Ps. 48, 13   25 Ps. 31, 9

1 esse] dici *D*   4 tribus *Hm1*   5 samariā *A*   s. tnc add. *m2* tum *C*,
om. Eug.   hic *om. C*   7 iam nunc adtendere (*om. post.* adtende) *T*   inde *A*
 ostendam *E*   8 cum] quam *Eug.*   9 quid *E Eug. AV*   11 ea q; *Cm1* noncupari *T*
 12 prob. exped. *Eug.* testes *A*   13 adhibeo *Eug. AMV*   14 spiritum non habere *E*
 sed animam habere *BCITb* irrationalia *Cm2EH* irrationalia *I*   15 habent *E*
 16 admonere uoluisses *Eug.* ista *E*   17 loquutus *A*   nam *om. D*   cū *in ras. D*
 bonum *Eug.* rationale *BC*   18 homine *A, om. T* rationale *B*   19 sensuque *H*
 (s. ū add. u) que *A* prudentior dinatio *A* ordinatione *Cm1*   20 distrubuat *C* distributa *E*   21 compotem esse *E*   23 et *om. Eug.* diuino *om. Cm1*
 24 et *om. B*   25 aequus *C*   26 sunt *Cm1*

etiam quibus uerbis spiritum definieris atque descripseris, cum illum ab anima distinguere niteris. *haec anima*, inquis, *quae ex flatu dei habet originem, sine sensu proprio atque intellectu intimo esse non potuit, quod est spiritus.* et paulo post: *et quamvis anima, inquis, animet corpus, tamen quod sentit, quod sapit, quod uiget, spiritus sit necesse est.* item paulo post: *aliud erit, inquis, anima et aliud spiritus, sapientia et sensus animae.* his uerbis satis indicas quid esse spiritum hominis sentias, id est rationale nostrum, quo sentit atque intellegit anima, non sicut sentitur corporis sensibus, sed sicut est ille intimus sensus, ex quo est appellata sententia. hinc autem pecoribus sine dubitatione p^{rae}ponimur, eo quod sunt illa rationis expertia. non habent itaque spiritum pecora, id est intellectum et rationis ac sapientiae sensum, sed animam tantum. nam et de illis dictum est: *p r o d u c e a n t a q u a e r e p e n t i a a n i m a r u m u i u e n t i u m*, et: *p r o d u c a t t e r r a a n i m a m u i u e n t e m*. ut ergo plenissime ac planissime noueris eam quae anima est more diuinorum eloquiorum etiam spiritum diei, appellatur pecoris spiritus. et utique non habent pecora illum spiritum, quem tua dilectio discernens ab anima definiuit. unde manifestum est, quod generali uocabulo anima pecoris recte potuit sie uocari, sicut legitur in libro Ecclesiaste: *qui s c i t, s p i r i t u s f i l i o r u m h o m i n i s si a s c e n d a t i p s e s u r s u m e t s p i r i t u s p e c o r i s si d e c e n d a t i p s e d e o r s u m i n t e r r a m?* itemque in diluuii uastitate scriptum est: *e t m o r t u a e s t o m n i s c a r o, q u a e m o u e b a t u r s u p e r t e r r a m, u o l a t i l i u m, p e c o r u m e t i u m e n t o r u m e t f e r a r u m; e t o m n i s s e r p e n s q u i m o u e t u r s u p e r t e r r a m e t o m n i s h o m o e t o m n i a q u a e-*

2 Vinc. Victor 14 Gen. 1, 20. 24 21 Eecle. 3, 21 24 Gen. 7, 21. 22

1 difinieris *E HmI* 2 describseris *A* 2 distringere *CmI* 1 teniteris *B*
 nitereris *ACEITbd* 3 ex] in *B* 5 anime-(ee-e) et *ABC* anim*q* *E* 6 aliut bis *A*
 et *om. E Eug. AV* 7 sapientiae *HIT* 8 et *om. H* est *Eug.* 9 sensu *A* 10 sint *C* 11 utique *CmI*
 senti *A* 12 intellegit *A* (*t fin. ex s.*) 13 essentia *E* 14 sint *C* 15 utique *CmI*
aq; *H* (*a s. q mI*) 16 alt. plenissime *B* ueris *A* 17 more] *i ore b* 18 spiritum
 illum *E* 19 diffiniuit *E* 20 ecclesiasten *BCTH* (*n s.l. add. uid.*) ecclesiastes *Eb*
 ecclesiasten (*s s. n*) *I* 21 qui *D* 22 cit *A* 23 si spiritus (*om. post. si*) *E Eug.* 24 homi-
 num *E* 25 pecorum *T* 26 in terra *ABCHib Eug.* ita scriptum est *BCITbd*
 27 *q* (*iuxta uirg. add. ue*) *H* 28 pocorum *A* 29 et *om. E* 30 monebatur *BH*

cumque habent spiritum uitae, ubi remotis omnibus dubitationis ambagibus generale animae nomen esse intellegimus spiritum. cuius quidem nominis significatio tam late patet, ut etiam deus uoceetur spiritus; et iste flatus aerius, quamuis sit corporeus, appellatur in psalmo spiritus tempestatis. quapropter eam quae anima est etiam spiritum nuncupari puto <secundum illud: auferes spiritum eorum, et deficient, et iterum: exiet spiritus eorum, et reuertetur in terram suam, hoc est corpus in puluerem suum. ergo nomen animae spiritus est ab eo, quod spiritualis est; animae nomen est ab eo, quod corpus animet, hoc est uiuifet. aestimo> quod ammonitus his, quae commemorauit, diuinarum testimoniis paginarum, ubi et anima pecoris, cui non est intellectus, appellata legitur spiritus, non negabis ulterius. quocirca si et illa quae de anima incorporea disputata sunt capis et sapis, non est unde tibi displiceam, quod eam me scire dixi non corpus esse, sed spiritum, quia et corpus non esse monstratur et generali nomine spiritus nuncupatur.

XXIV. 38. Quamobrem si hos ad te libros impensa dilectione conscriptos repensa dilectione sumis et legis, si in principio primi tui libri audis et te ipsum et studes, sicut dixisti, ‘tuam sententiam non tueri, si improbabilis detegatur’, illa praecipue undecim caue, de quibus te in libro superiore commonui: ne ‘animam sie dieas ex deo, ut eam non de nulla nec de alia, sed de sua natura creauerit’; aut ‘quod per infinitum tempus atque ita semper animas det, sicut semper est ipse qui dat’; aut ‘animam meritum aliquod perdidisse per carnem, quod habuerit ante carnem’; aut ‘animam per carnem reparare habitudinem priscam perque ipsam carnem renasci, per

4 cf. Ioh. 4, 24   5 cf. Ps. 10, 7. 106, 25. 148, 8   7 Ps. 103, 29

8 Ps. 145, 4   13 cf. Ps. 31, 9   20 cf. 357, 7   22—418, 14 cf. 377, 17—378, 11

1 remotus A   2 dubitationibus ACa.c.   ambagimus Cm1   nomen animae bd   4 erius A aereus BCDEId   quāuisit A   5 qua| proter qūq; anima ē A   6 eam] et in BCIm1 etiam Im2bd   secundum—l. 11 aestimo add. Eug., om. codd.bd   7 auferens Eug. V   12 his] eis E   13 legatur Eug. 14 nominega| bis A   15 sunt] ē D   displiceat Eug.   16 corpus non E   set A 18 hos] nos ABCI   impensandi lectione E   19 conscriptos—dilectione om. D dilectioni H   legisse (om. si) H   tui libri primi B   20 audissetet H   alt. et om. E 21 undecin A   22 superiori IT   ammonui B   23 sed d sunatura A   25 ē. o ipse A perdisse Cm1   27 et per ipsam H   carnem—quam om. Hm1

quam meruerat inquinari⁴; aut ‘quod anima ante omne peccatum meruerit esse peccatrix⁵; aut ‘infantes sine regenerationis baptismate mortuos ad indulgentiam peruenire originalium peccatorum⁶; aut ‘eos, quos dominus praedestinavit ad baptismum, posse ante defungi nec in eis quod omnipotens praedestinavit inpleri⁷; aut ‘de his, qui priusquam baptizentur exspirant, dictum esse quod scriptum est: raptus est, ne malitia mutaret illius intellectum⁸ atque ad hunc sensum cetera pertinentia; aut ‘earum aliquas mansiones extra regnum dei esse, quas multas in domo patris sui dominus dixit esse⁹; aut ‘sacrificium corporis et sanguinis Christi pro his qui non baptizati de corpore exierint offerendum¹⁰; aut ‘aliquos eorum qui sine Christi baptismate moriuntur in paradiſum interim recipi ac postmodum et regni caelorum beatitudinem consequi¹¹. haec praecipue caue, fili, nec cognominari Vincentius delecteris, si uis esse uictor erroris, nec te, quando aliquid nescis, existimes scire, sed, ut scias, disce nescire. neque enim aliquid in occultis dei operibus ignorando, sed temere incognita pro cognitis astruendo et falsa pro ueris proferendo ac defendendo peccatur. ignorantiam uero meam, utrum animae hominum nouae fiant a de parentibus — quas tamen a creatore deo non de ipsius substantia fieri dubitare fas non est — aut non debere reprehendi aut ab eo debere, a quo potest docente et auferri, et habere in se animas corporum similitudines incorporeas, ipsas autem non esse corpora et salua distinctione animae et spiritus etiam uniuersaliter animam spiritum nuncupari puto quod persuaserim caritati tuae; si autem

7 Sap. 4, 11   9 cf. Ioh. 14, 2

1 omne *om. E*   2 meruit *EH*   3 ueuire *E*   4 originalium—praedestinavit *om. B*   5 peccatū *Cm1*   6 eos *om. HITbd*   7 ad baptismum praedestinationi eius eripi posse et ante defungi quam (*pro* quam *praeb.* nec *IT*) *sqq. ITbd*   8 quod *om. A*   9 baptizantur *Cm1*   10 baptizarentur *E*   11 expirant *BCH*   12 est *om. H*   13 est *om. H*   14 raptus est *om. A*   15 est *om. H*   16 malitiā mutare *C*   17 dixit *post* multas *pon. b*   18 baptismate *xpi BCITb*   19 *ad* trahuntur *T*   20 quae *H*   21 deo] do *A*   22 debea (o s. a) *D*   23 pr. et *om. ITb*   24 corporeas *E*   25 ipsa *H*   26 quod] quietos (s. l. l qui) *I*   27 persaserim *A* suaserim *H*

persuadere non potui, utrum tamen ea dixerim quae persuadere debuerim qui legent potius iudicabunt.

39. Si qua sane alia, quae plurima in tuis libris emendanda mihi uidentur, scire fortasse desideras, uenire tibi non sit onerosum,
 5 non tamquam discipulo ad magistrum, sed primaeno ad grandaeuum,
 forti ad infirmum. etsi enim eos non edere debuisti, maiore tamen
 et uero gloria quisque correctus sua confessione reprehenditur
 quam cuiuslibet errantis ore laudatur. quamuis in eorundem reci-
 10 tatione librorum auditores et laudatores tuos non omnes ista quae
 sana doctrina inprobat uel ante sensisse uel ad ea tibi consensisse
 crediderim, sed acie mentis ipso tuae recitationis impetu cursuque
 perstricta haec parum aduertere potuisse aut certe etiam illos qui
 aduertere potuerunt non in te rerum liquidissimam ueritatem,
 15 sed nerborum affluentiam et ingenii facultatem indolemque laudasse.
 plerumque enim praedicatur et amatur eloquium in spe iuuenis, etsi
 nondum habeat maturitatem fidemque doctoris. quapropter ut et
 tu recte sapias et alios non tantummodo delectare possit, uerum
 etiam aedificare quod loqueris, curam te oportet gerere de sermonibus
 tuis remotis plausibus alienis.

1 tamen *eras.E* que per suā dere *A* 2 debuerint *Td* 3 alia quae]
 aliqua *B* aliq: *C*(s. ua *m2*) aliaque *E* aliaque *H* (*alt. a s. l. m1*) emendanda *A*
 4 scit fortas sedesideras *A* desideras fortasse *H* onerosius *A* honerosum *BC*
onorosum D 6 non eos *ABCHITbd* 7 reprenditur *A* 8 *a uoce* quamvis
inc. c. XXVb erundē *A* recitationem *C* 9 librorum] correctus *B*
 librorum correctus *C* (correctus *s.l.m2*) laudatures *A* 10 uolante *A*
 consenisse *A* 11 crederim *Cm1* crediderint *HT* 12 praestrieta *C* 13 in te
 rerum] iterum *HT* 14 affluentiam *BCH* 15 *post* enim *ins.* laudatur *bd*
eloqui*um C(b eras.) 16 quapropter *A* 17 recta *I* tantummodo *E* possis
HTb 18 quae *HT, om. A* curante *A* 19 EXPLICIT LIBER AD VICTOREM
 DE NATVRA ET ORIGINE ANIMAE INCIPIT SERMO ARIANORVM *A*
 EXPLICIT LIBER SECUNDVS AD VICTOREM DE NATVRE (NATVRA *C*)
 ET ORIGINE ANIMAE *BC* EXPLIC LIBER 'II' AD VICTOREM DE
 NATVRA ET ORIGINE ANIME SCI AG EPI ECCLESIE CATHOLICE,
 INCIP PROLOG EORV QVE OBICIVNT ARRIANI *H* EXPL AD VIN-
 CENTIV VICTORE DE NATVRA ET ORIGINE ANIME AVRELII AV-
 GVSTINI LIB SECUND I FINIT AD VICTORE LIB SCDS AVG DE NA-
 TVRA ET ORIGINE ANIMAE *D* Explicit lib sei aug ad uincentiu uictore
 de natura et origine animq; incip eppla ei'dē ad petrū prbm de eadem re *E*;
in codice T subscriptione omissa Retractatio sequitur

AVGVSTINI RETRACTATIONVM LIB. II CAP. LXXXII (LVI)
(PAG. 195, 5 ED. KNOELL.)
DE ANIMA ET EIVS ORIGINE LIBRI IIII.

1. Eodem tempore quidam Vincentius Victor in Mauritania Caesariensi inuenit apud Hispanum quandam presbyterum Petrum nonnullum opusculum meum, ubi quodam loco de origine animae hominum singulorum, utrum ex illa primi hominis ac deinde ex parentibus propagentur an sicut illi uni sine ulla propagatione singulae singulis dentur, me nescire confessus sum, uerum tamen scire animam non corpus esse, sed spiritum, et contra ista mea ad eundem Petrum scripsit ille duos libros, quos mihi de Caesarea Renatus monachus misit. quibus ego lectis responsione mea quattuor reddidi, unum ad Renatum monachum, alterum ad presbyterum Petrum et duos ad eundem Victorem. sed ad Petrum quamuis habeat libri prolixitatem, tamen epistula est, quam nolui a tribus ceteris separare. in his autem omnibus, in quibus multa necessaria disseruntur, defendi de origine animarum, quae singulis hominibus dantur, cunctationem meam et multos errores atque prauitates praesumptionis eius ostendi. quem tamen iuuenem non praepropere detestandum, sed adhuc docendum quanta potui lenitate tractaui et ab eo scripta correctionis eius accepi.

2. Huius operis liber ad Renatum sic incipit: *Sinceritatem tuam nos, ad Petrum autem sic: Domino dilectissimo fratri et conpresbytero Petro;* duorum uero nouissimorum ad Vincentium Victorem primus sic incipit: *Quod mihi ad te scribendum putavi.*

6 Retract. I 1, 8. II 71, 1 23 patri Knoell cum CD¹, sed cf. p. 336,2 et ceterorum codicum Retractionum lectionem

V.

CONTRA DVAS EPISTVLAS PELAGIANORVM LIBRI
QVATTVOR.

C O D I C E S :

I. Codices libros quattuor continentibus:

- O = codex Oxoniensis (Laud. Misc.) 134 saec. X in.*
B = codex Abrincensis 88 saec. XII.
C = codex Mediolanensis Ambr. H 99 sup. saec. XI—XII.
D = codex Gratianopolitanus 197 saec. XII.
E = codex Vaticanus Latinus 500 saec. XV.
F = codex Vaticanus Latinus 501 saec. XV.
V = codex Vindobonensis 873 (Theol. 733) saec. IX.

II. Codices librum I continentibus :

- G = codex Coloniensis LXXX (Darmst. 2081) saec. IX.*
L = codex Oxoniensis (Laud. Misc.) 133 saec. IX.
H = fragmentum codicis Aurelianensis 192 (169) saec. VIII.
- b = editio Amerbachiana.*
d = editio Benedictinorum a S. Mauro 1690.

LIBER PRIMVS.

I. 1. Noueram te quidem fama celeberrima praedicante et frequentissimis atque ueracissimis nuntiis quanta essem dei gratia plenus acceperam, beatissime atque uenerande papa Bonifaci.
5 sed posteaquam te etiam praeSENTIA corporali frater meus uidit Alypius acceptusque a te benignissime ac sincerissime mutua miseuit dictante dilectione conloquia tecumque conuiuens et paruo licet tempore magno tibi iunctus affectu se simul et me refudit animo tuo teque mihi reportauit in suo, tanto maior in me tuae sanctitatis
10 est facta notitia quanto certior amicitia. neque enim dedignaris, qui non alta sapis, quamvis altius praesideas, esse amicus humilium et amorem rependere impensum. quid est enim aliud amicitia, quae non aliunde quam ex amore nomen accepit et nusquam nisi in Christo fidelis est, in quo solo esse etiam sempiterna ac felix
15 potest? unde accepta per eum fratrem, per quem te familiarius didici, maiore fiducia ausus sum aliquid ad tuam beatitudinem scribere de his rebus, quae hoc tempore episcopalem euram, si qua in nobis est, ad uigilantiam pro grege dominico stimulo recentiore sollicitant.

11 cf. Rom. 12, 16

1 Incepit sei augustinii ad bonifacium papam *O* aurelii *aug* ad papā urbis rome bonefaciū lib. I contra ep̄las iuliani *ep̄i* pelagianorum incipit *B* Incepint beati *aug* contra ep̄lm pelagianorum libri quattuor ad bonifatium ep̄sm urbis rome (*litt. mai.*) *C* Explicit retractatio. Incepit liber primus beati augustinii *ep̄i* contra duas ep̄las Pelagianorum ad bonefacium papam *D* Incepit ep̄l *sei* aureli augus aduersus ep̄stl iuliani pelagiani ad bonifacium papa urbis *G* Incepit eiusdem. *ep̄i. aug* aduersus ep̄stulam. iuliani pelagiani. ad bonifacium papā urbis (*litt. mai.*) *L* Incepit lib aureli agustini ad papā bonifacium (*litt. mai.*) *V*; *de codd. EF cf. Praef.* 2 celeberrimum *F* 4 atque] ac bene *GL* bonefati *O a. c.* bonefaci *BDGL* bonifati *C* 5 et iam (*saepius*) *EF* corporali*G corporaliter *L* corporari *V* alipius *OCGLV* 6 mutua] tua *GL* 7 conuiuans *Gp.c.* 8 magnō] add. *tamen D* est iunctus *GL* effectu *C* affectus est mule *Om1* 9 sanct. tuae *L* 10 est] et *G a. c. L* quanto *L(a in ras.)* 11 esse *O in ras. m2* humilius *G a. c. L* 12 amare *C* amore *L* est *O s.l.m2* 13 more *Om1* 14 solo] solet *B* ac *O s.l.m2* 15 post unde add. et *EFbd* te] et *GL* 16 maiore *Ga c.* 18 ad uigilantiam] uigilantia *B* rege *Lm1* recentiori *GL* sollicitunt *Om1*

2. Noui quippe heretici, inimici gratiae dei, quae datur pusillis et magnis per Iesum Christum dominum nostrum, etsi iam cauendi euidentius apertiore improbatione monstrantur, non tamen quiescunt scriptis suis minus cautorum uel minus eruditiorum corda temptare. quibus utique respondendum esset, ne se uel suos in illo nefando errore firmarent, etiam si non metueremus, ne quemquam catholicorum uerisimili sermone deciperent. cum uero non desinant tremere ad dominici gregis caulas atque ad diripiendas tanto pretio redemptas oues aditus undecumque rimari communisque sit omnibus nobis qui fungimur episcopatus officio — quamuis ipse in ea prae- 10 mineas celsiore fastigio — specula pastoralis, facio quod possum pro mei particula muneris, quantum mihi dominus adiuuantibus orationibus tuis donare dignatur, ut pestilentibus et insidiantibus eorum scriptis medentia et munitientia scripta praetendam, quibus rabies qua furiunt aut etiam ipsa sanetur aut a laedendis aliis 15 repellatur.

3. Haec autem quae duabus epistulis eorum respondeo, uniscilicet, quam dicitur Romam misisse Iulianus — credo, ut per illam quos posset suos aut inueniret aut faceret —, alteri autem, quam decem et octo uelut episcopi participes eius erroris non ad quoslibet, sed 20 ad loci ipsius episcopum sua calliditate temptandum et ad suas partes, si posset fieri, traducendum ausi sunt Thessalonicanam scribere, haec ergo, quae istis, ut dixi, duabus epistulis illorum ista disputatio respondeo, ad tuam potissimum dirigere sanctitatem non tam discenda quam examinanda et, ubi forsitan aliquid displicerit, 25

2 cf. Rom. 7, 25   8 cf. Verg. Aen. IX 60. Ambrosii Exp. euang. Lucae VII 49 (CSEL XXXII p. IV 301, 26)

1 quippe] add. quod E   2 etsi iam ex et suam O   3 euidentius Om1   in-
probitate B   4 erud.—temptare C in ras. m2   5 esset resp. DEFbd in om. EF
6 nequaquam GL   quiquam Om1   7 ueris simile GL   8 adominici Om1C   grecis C
atque] neque GL   aq: diripiendas Om1   adiripiendas C   9 ante oues eras. o B
communis sit causa F   nobis omnibus GL   10 eo GL   praeemineas bd
11 celsiore Ga.c.   fastio Om1   spec. past. facio C s.l.m2   pastorali OEGFL
13 operationibus Va. c.   14 munit iactantia L (iact in ras. m2), Va. c.   prē-
tentant GL   15 feriunt Om1EF   a s.l.B, om.F   a laed.] alendis GL   16 repel-
lanter B propellatur GL   19 alte*ri O   decim L   20 parteceps Om1   21 ad
om. GL   ipsius] illius D   22 tessalonicanam O thesalonicam V thessalonicae DGL
23 quae istis om. GL   isti C   illorum] eorum B   i*sta O   24 tua L   potētissi-
mum D   diligere C   25 dicenda Lm1

emendanda constitui. indicauit enim mihi frater meus, quod eas illi dare ipse dignatus es, quae in tuas manus nisi uigilantissima diligentia fratrum nostrorum filiorum tuorum uenire non possent. ago autem gratias sincerissimae in nos beniuolentiae tuae, quod 5 eas me latere noluisti litteras inimicorum gratiae dei, in quibus repperisti meum nomen calumniouse atque euidenter expressum. sed spero de domino deo nostro, quod non sine mercede, quae in caelis est, illi me lacerant dente maledico, quibus me pro paruulis, ne fallaci laudatori Pelagio perditio relinquuntur, sed ueraci saluatori 10 Christo liberandi offerantur, oppono.

II. 4. Iam itaque Iuliani respondeamus epistulae. *dicunt*, inquit, *illi Manichei, quibus modo non communicamus, id est toti isti, cum quibus dissensimus, quia primi hominis peccato, id est Adae, liberum arbitrium perierit et nemo iam potestatem habeat bene uiuendi, sed 15 omnes in peccatum carnis suae necessitate cogantur.* Manicheos appellat catholicos more illius Iouiniani, qui paucos ante annos hereticus nouus uirginitatem sanctae Mariae destruebat et uirginitati sacrae nuptias fidelium coaequabat. nec ob aliud hoc obiciebat catholicis, nisi quia eos uideri uolebat accusatores uel damnatores 20 esse nuptiarum.

5. Liberum autem arbitrium defendendo praecipitant, ut de illo potius ad faciendam iustitiam quam de domini adiutorio confidatur atque ut in se quisque, non in domino glorietur. quis autem nostrum dicat, quod primi hominis peccato perierit 25 liberum arbitrium de genere humano? libertas quidem periit per peccatum, sed illa, quae in paradiso fuit, habendi plenam cum

7 cf. Matth. 5, 12 11 Iulianus 16 cf. Aug. De haeres. c. 82 (XLII 46 M)
23 cf. I Cor. 1,31 24—426, 28 quis—dei fieri] cf. Aug. Op. imp. I 94 (XLV 1110 M)

1 constituit *L* 2 ipse *om.D* 3 possint *CEFbd* 4 benevolentiae *EF*
5 uoluisti *L* (*n init. s. l.*), *G a. c.* 6 nomen meum *DEFbd* 7 de *s.l.m20*
8 lacerent *L* ne *om.GL* 9 fallacia *L* facilis *C* pelaio *O* pelagione *GL* 10 *xpi Om1*
11 ita *GL* illi inquit *V* 12 manichaei *O* conmunicamus *O* 13 de sentimus *O*
adae *O* (ae *s.l.m2*) 14 arbitrium *s.l.m1G, om.L* periit *GL in ras.* habet *Om1*
15 necessitate *O* 16 ioniani *Vm1* ante paucos annos *EFbd* 17 haereticus *O*
distruebat *L* uirginitati *O* uirginitate *V.a.c.* 18 nuptiae *L* hoc ob aliud *B*
hoc *om.O* 19 qui *La.c.* eos *om.D* nolebat *Oa.c.* 20 esse *om.D* 22 alt. de
om.Om1GL 25 humano genere *DEFbd* generi *Om1* periit *s.l.m2 post*
pecc. *O* 26 plenam *O* (e *s. ras. m2*)

inmortalitate iustitiam. propter quod natura humana diuina indiget gratia dicente domino: si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis, utique liberi ad bene iusteque uiuendum. nam liberum arbitrium usque adeo in peccatore non periiit, ut per ipsum peccent maxime omnes, qui cum delectatione 5 peccant et amore peccati et hoc eis placet quod eos libet. unde et apostolus: cum essetis, inquit, serui peccati, liberi fuistis iustitiae. ecce ostenduntur etiam peccato minime potuisse nisi alia libertate seruire. liberi ergo a iustitia non sunt nisi arbitrio voluntatis; liberi autem a peccato non 10 fiunt nisi gratia saluatoris. propter quod ammirabilis doctor etiam uerba ipsa disereuit: cum enim serui essetis, inquit, peccati, liberi fuistis iustitiae. quem ergo tunc fructum habuistis in his, in quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors est. nunc 15 autem liberati a peccato, serui autem facti deo habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uero uitam aeternam. liberos dixit iustitiae, non 'liberatos', a peccato autem non liberos, ne sibi hoc tribuerent, sed uigilantissime maluit dicere 'liberatos' 20 referens hoc ad illam domini sententiam: si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis. cum itaque non uiuant bene filii hominum nisi effecti filii dei, quid est quod iste libero arbitrio uult bene uiuendi tribuere potestatem, cum haec potestas non detur nisi gratia dei per Iesum Christum 25 dominum nostrum dicente euangelio: quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri?

2 Ioh. 8, 36   7. 12 Rom. 6, 20—22   21 Ioh. 8, 36   25 cf. Rom. 7, 25
26 Ioh. 1, 12

1 natura*L diuinā *V*   2 domino in euangelio *GL*   3 tunc *om. EF*   4 usque *O*(us *s.l.m2*)   5 ipsum] illud *CDbd*   6 amare *C*   et *om. DEFGL* eos] *eis B*
9 aliqua *C* aliena *Gm2*   ergo *om. OB*   10 liberati *D*   11 ammirabilis *CDa.c.*
et admirabilis *GL*   12 ista *GL*   disseruit (*in mg. mI* ¶ *discreuit*) *O*   12 inquit
om. Om1   13 fuisti *Cm1* iustitiae^ē *L*   14 fruct. hab. tunc *DEFbd*   tunc *om. V*
17 dei *V*   sanctificatione *BDVGp.c.L*   18 nam liberos *OB*   21 refer*ens *O*
filios *C*   22 liberauit *B*   tunc *om. D*   estis *V*   23 filii hom.] *homines b*
affecti *B(e s. a)*   24 uiuendo *GL*   potestatatem *O*   26 quodquod *V*   27 *eis om. B*

III. 6. Sed ne forte dieant ad hoc esse adiutos, ut haberent potestatem fieri filii dei — ut autem hanc accipere mererentur, prius eum libero arbitrio nulla adiuti gratia receperunt; haec est quippe intentio, qua gratiam destruere moliuntur, ut eam dari secundum merita nostra contendant —, ne forte ergo hanc euangelicam sententiam sic diuidant, ut meritum ponant in eo quod dictum est: *quotquot autem reeperunt eum ac deinde non gratis datam, sed huic merito redditam gratiam in eo quod sequitur: dedit eis potestatem filios dei fieri*, numquid, si quaeratur ab eis quid sit ‘*reeperunt eum*’, dicturi sunt aliud nisi ‘*erediderunt in eum*’? ut igitur et hoc sciant ad gratiam pertinere, legant quod ait apostolus: *in nullo expauescatis ab aduersariis, quae quidem est illis causa perditionis, uestrae autem salutis, et hoc a deo, quia uobis donatum est pro Christo non tantum ut credatis in eum, sed ut etiam patiamini pro eo — nempe utrumque dixit esse donatum —, item quod ait: pax fratribus et caritas cum fide a deo patre et domino Iesu Christo.* legant etiam illud, quod ipse dominus ait: *nemo potest uenire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum.* ubi ne quisquam putet aliud dictum esse ‘*uenire ad me*’ quam ‘*eredere in me*’, paulo post, cum de suo corpore et sanguine loqueretur et scandalizati essent plurimi in sermone eius, ait: *uerba, quae ego locutus sum uobis, spiritus et uita sunt. sed sunt quidam ex uobis, qui non credunt.* deinde subiunxit euangelista: *sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes et quis tradiri*

7. 9 Ioh. 1, 12   12 Phil. 1, 28. 29   18 Eph. 6, 23   21 Ioh. 6, 44
25. 28 Ioh. 6, 64—66

1 adhuc *OmI*   2 filii dei fieri *B*   hanc autem *C*   recipere *V*   3 eum *om.CmI*   4 moluntur (*Ieras.*) *V*   5 euangelica *C*   6 quo *OmI*   7 quod quod *V* 8 datum *V*   10 nunquid *OmID*   11 et *ex ei B, om.O*   13 expauescatis *V* 15 adeo *EF*   16 donatum] datum *GL*   18 aut *V.a.c.*   19 patre nostro *O* 20 domino nostro *GL*   legat *GL*   illud] aliud *GL, om.Dbd*   dom, ait ipse *D* 24 cum] quam *V*   27 ex] in *GL*   non *s.l.m2V*   28 Iesus ab initio *DEFbd* 29 esset tradit. *GL*   trad.] crediturus *C*

turus esset eum. et dicebat: propterea dixi uobis, quia nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo. sententiam scilicet iteravit qua dixerat: nemo potest uenire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. et hoc⁵ propter credentes et non credentes se dixisse manifestauit expōnens quod dixerat: nisi pater, qui misit me, traxerit eum, id ipsum aliis uerbis repetendo in eo, quod ait: nisi fuerit ei datum a patre meo. ille quippe trahitur ad Christum, cui datur ut credat in Christum.¹⁰ datur ergo potestas, ut filii dei fiant qui credunt in eum, cum hoc ipsum datur, ut credant in eum. quae potestas nisi detur a deo, nulla esse potest ex libero arbitrio, quia nec liberum in bono erit, quod liberator non liberauerit, sed in malo liberum habet arbitrium, cui delectationem malitia uel occultus uel manifestus¹⁵ deceptor inseuit uel sibi ipse persuasit.

7. Non itaque, sicut dicunt nos quidam dicere et iste audet insuper scribere, ‘omnes in peccatum’ uelut iniuiti ‘carnis suae necessitate coguntur’, sed si iam in ea aetate sunt, ut propriae mentis utantur arbitrio, et in peccato sua uoluntate retinentur²⁰ et a peccato in peccatum sua uoluntate praecipitantur. neque enim agit in eis etiam qui suadet et decipit, nisi ut peccatum uoluntate committant uel ignorantia ueritatis uel delectatione iniquitatis uel utroque malo et caecitatis et infirmitatis. sed haec uoluntas, quae libera est in malis, quia delectatur malis, ideo²⁵

4 Ioh. 6, 44   11 cf. Ioh. 1, 12   datur ergo—praecipitantur] cf. Aug. Op. imp. I 94 (XLV 1110 M)   18 Iulianus, cf. p. 425, 15   24 sed haec uoluntas—non potest uelle] cf. Aug. Op. imp. I 94 (XLV 1110 M). ibid. III 118 p. 1297

1 eum esset V   3 sententiam—dixerat *in mg. Dm1*   4 intrauit *L*   quia *GL*
 quā *D*   nomo *Om1*   5 me misit *V*   6 et non cred. *om. GL*   8 traxit *C*
 9 fueri *Om1*   ei *ex et Vm2*   10 ille] ipse *GL*   in *xpo GL*   11 in *om. Op.*
imp.   cum *s.l.m2O*   12 datur *fin. O*   14 quod] si *C*   liberu *Om1*
 liberauit *B*   liberum *V* (*u ex corr. m2*)   16 inseruit uit *B* (*r s.l.*) inseruit
DGLb, (*r s.l.*) *C* inseuit *in ras. V*   18 insuper] et super *C*   et omnes *B*   uel *GL*
 iniuit *Ba.c.*   carni sue *B*   19 ea*** *B*   propria *Ga.c.L*   20 suo *D*   retenentur
V (*te in ras.*)   21 a *om.C*   precipitentur *GL*   22 ait *Om1C*   etiam in eis *C*
 suadit *V* sua det *O*   nisi *om.GL*   23 dilectione *GL*   24 iniquitatis *om.D*
 25 quia—malis *om.GL*

libera in bonis non est, quia liberata non est. nec potest homo boni aliquid uelle, nisi adiuuetur ab eo, qui malum non potest uelle, hoc est gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum; omne enim quod non est ex fide, peccatum est.
 5 ac per hoc bona uoluntas, quae se abstrahit a peccato, fidelis est, quia iustus ex fide uiuit, ad fidem autem pertinet credere in Christum et nemo potest credere in eum, hoc est uenire ad eum, nisi fuerit illi datum. nemo igitur potest habere uoluntatem iustum, nisi nullis praecedentibus meritis acceperit ueram,
 10 hoc est gratuitam desuper gratiam.

IV. 8. Hoc isti nolunt elati et superbi nec purgando defensores, sed extollendo praecipitatores liberi arbitrii, qui non ob aliud nobis haec dicentibus indignantur, nisi quia gloriari in domino dediantr. timuit tamen Pelagius episcopale iudicium
 15 Palaestinum et, cum ei fuisset obiectum, quod diceret 'gratiam dei secundum merita nostra dari', negauit se dicere et eos, qui hoc dicerent, anathemando damnauit. nec tamen defendere aliud inuenitur in libris, quos postmodum scripsit, fraudem se putans hominibus iudicantibus fecisse mentiendo aut nescio
 20 quomodo suum sensum uerbis ambiguis obtegendo.

V. 9. Sed iam uideamus quod sequitur. *dicunt etiam, inquit, istas, quae modo aguntur, nuptias a deo institutas non fuisse; quod in libro Augustini legitur, contra quem ego modo quatuor libellis respondi. cuius Augustini dicta inimici nostri in ueritatis odium*

1 nec potest—potest uelle] Aug. Op. imp. I 97 p. 1114   3 cf. Rom. 7, 25
 4 Rom. 14, 23   6 Rom. 1, 17. cf. Hab. 2, 4   7 cf. Ioh. 6, 66   13 cf. I Cor.
 1, 31   14 cf. De gestis Pel. 14, 30 (CSEL XLII 84, 5)   21 Julianus   23 De
 nuptiis et conc. II 2 (CSEL XLII 254, 14)

1 nec] non *Op. imp.*   2 uellenis *Om1*   ab eo] *edōG a deo L*   5 ab-
 strahit *O* abtrahit *L*   a s. *ras. m2O*   est *om. V*   6 qui *Om1*   ad *C(d s.l. m2)*
 7 *xpo GL* est] add. enim *CEVV*   9 nullus *C*   ueram *om. GL*   11 colunt *Va.c.*
 etlati *Oa.c.*   defensiores *C(exp. m2)*   12 liberi sunt *EF*   quod *Om1*   13 dicen-
 tibus] add. nobis *GL*   14 *dnm G dmn L*   *pylagius C*   *episcopalem L*   *iudiū*
Cm1   15 palestinianum *ODVGL*   16 sc] add. *hoc GL*   et *ex aut B*   17 anathe-
 matizando *BCm2DEFGb*   aliud tamen def. *EFbd*   19 putans *s.l.m2O* putant *B*
 indicantibus *s.l.m2O, om. B*   aut] an *EF* nesciendo aut quomodo *D*   20 sensum
s.l.m2O   21 *etiam C*   *qdō O(̄d add. s.l.m2)*   inquit bis *D*   23 quatuor *DEFbd*
 libris *Oa.c.*   24 respondeo *GL*

*suscepere*unt. his eius calumniosissimis uerbis breuiter uideo respondendum, quia repetit ea postea, ubi uult ipse insinuare quasi contra nostra ista quid dicant. ubi cum illo, quantum res postulare uidebitur, domino adiuuante certandum est. nunc ergo respondeo nuptias a deo esse institutas et tunc, quando 5 dictum est: propterea relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una, et nunc, propter quod scriptum est: a domino iungitur mulier uiro. neque enim aliud fit etiam nunc quam illud, ut adhaereat 10 homo uxori suae et sint duo in carne una. de ipsis quippe nuptiis, quae nunc fiunt, consultus est dominus a Iudeis, utrum licet quaecumque causa dimittere uxorem, et isto commemorato testimonio legis adiunxit: quod ergo deus coniunxit, homon non separaret. hoc testimonium legis 15 adhibuit etiam apostolus Paulus, cum uiros moneret, ut ab eis diligenterent uxores. absit ergo, ut in libro meo contra haec testimonia diuina iste aliquid legerit; sed uel non intellegendo uel magis calumniando in aliud sensum conatur detorquere quod legit. librum autem meum, contra quem se quattuor 20 libellis respondisse commemorat, post damnationem Pelagii Caelestiique conscripsi. quod ideo dicendum putaui, quoniam iste dicit 'ab inimicis suis in odium ueritatis dicta mea fuisse suscepta', ne ideo quisquam existimet propter hunc librum meum inimicos gratiae Christi nos hereticos fuisse damnatos. 25 in eo autem libro defensio est potius quam reprehensio nuptiarum.

6 Gen. 2, 24   9 Prou. 19, 14   12 cf. Matth. 19, 3   14 Matth. 19, 6
16 cf. Eph. 5, 25   23 Iulianus

1 suscepereunt *O* eius] enim *D* calumpnionissimis *B* 2 repeti tea *OmI* ea, Postea *GL* 3 nostra *s.l.m2O* isti *BEFd* dicat *D* ibi *BCEFd* 5 a deo nuptias (*om. esse*) *EFbd* constitutas *GL* 9 scriptum ex dictum *B* ad *no-* (*uirg. add. m2*) *O* uiro mulier *DEFbd* 11 uxorius *V* ipsis *om.GL* quoque *D* 12 nunc] *add.* quoque *Db* *concepit*lus *tus* *D* 13 quecumque *OmI* 14 te- stimio *C* *dns* *D* 15 separat *OmI* 17 in *s.l.m2O* lib~~re~~*O* 18 iste *om.GL* 19 in calumniando *D* conatus est *B* 20 quatuor *D* 21 commerat *OmI* pelagi *GmI* p~~e~~lagi *L(a eras.)* 22 celestiique *D* celestique *L* conscripsi (*ri s.l.m2*) *O* 24 hunc *L(n in ras.)* 25 inimici *GL* 26 in eo] Ideo *GL* post libro *add. s.l.m2* meo *G*

10. *Dicunt etiam, inquit, motum genitalium et commixtionem coniugum a diabolo fuisse repartam et propterea eos qui nascuntur innocentes reos esse et a diabolo fieri, non a deo, quia de hac diabolica commixtione nascuntur. hoc autem sine aliqua ambiguitate*
 5 *Manicheum est.* immo sicut dicimus a deo nuptias institutas propter ordinatam generationem filiorum, ita dicimus filiorum dignendorum seminationem sine motu genitalium et sine commixtione coniugum nec in paradyso, si filii gignerentur, esse potuisse. sed utrum talis eorum motus atque commixtio fuisset,
 10 si nemo peccasset, qualis nunc est cum pudenda libidine, hinc est quaestio, de qua diligentius postea, si deus noluerit. dis-putabimus.

VI. 11. Quid tamen isti uelint, quid intendant, quo rem perdueere moliantur, adiuneta istius uerba declarant, ubi ait
 15 nos dicere: *propterea eos qui innocentes nascuntur reos esse et a diabolo fieri, non a deo, quia de hac diabolica commixtione na- scuntur.* cum itaque nos nec diabolice dicamus coniugum commixtionem, maxime fidelium, quae fit causa generandorum qui postea regenerandi sunt filiorum, nec homines ullos a diabolo
 20 fieri, sed a deo, in quantum homines sunt, et tamen etiam de coniugibus fidelibus reos nasci, tamquam ex oliua oleastrum, propter originale peccatum et propter hoc esse sub diabolo, nisi renascantur in Christo, quoniam diabolus culpae auctor est, non naturae, contra illi paruulos dicentes nullum trahere
 25 originale peccatum et ideo non esse sub diabolo, quid efficere laborant, nisi ut illa dei gratia evacuetur in paruulis, qua eruit

1 Julianus 15 Julianus 21 cf. Rom. 11, 24 26 Col. 1, 13

1 inquit *om. Bm1* motum] totum *GL* genetalium *V* 2 propterea *Om1*
 3 innocenter *B* 4 commixtione *V* 5 manifestum *Oa.c.* sic *Gm1L* dno *L*
 constitutas *GL* 6 filiorum] add. dignendorum *B* ita *om.C* 7 seminatione *GL*
 genetalium *V* commixtione *V* 8 si *s.l.C, om.GL* generentur *GL* 9 potuisse
bis D talis *bis D* 11 disputamus *Om1* disputanimus *L* 13 intendunt *V*
 rem perd.] semper ducere *GL* 14 aut *V.a.c.* 15 propterea *C* innocenter *OB*
 nascuntur *C* 16 adeo *C* ac *C* nascuntur *Cm1* 17 coniugum *L* 18 qui]
 quae *Gm1L* 19 regenerandae *Gm1L* hominem *L* diaboli *L* 20 adeo *CD*
 21 oleastrum *B* 24 e contra *EF* 25 ē *Om1* 23 laborent *Cm1* gratiae *V*
 paruolis *OV* quaerunt (a *s.l.*) *V* quae *ODG*

n o s , sicut dicit apostolus, de p o t e s t a t e tenebrarum
et t r a n s t u l i t i n r e g n u m filii caritatis suae,
quando quidem paruulos negant esse in potestate tenebrarum
etiam ante domini liberatoris auxilium ita in eis laudantes opus crea-
toris, ut misericordiam destruant redemptoris? quam nos quoniam 5
et in maioribus et in paruulis confitemur, 'hoc' dicit 'sine aliqua
ambiguitate esse Manicheum', cum sit antiquissimum catholicum,
unde nouum istorum dogma euertatur hereticum.

VII. 12. *Dicunt*, inquit, *sanctos in ueteri testamento non caruisse*
peccatis, id est nec per emendationem a criminibus fuisse liberos, 10
sed in reatu a morte fuisse reprehensos. immo dicimus uel ante
legem uel tempore ueteris testamenti a peccatis fuisse liberatos non
uirtute propria, quia maledictus omnis qui spem
suam ponit in homine — et in hoc sine dubio maledicto sunt,
quos etiam psalmus diuinus notat: qui c o n f i d u n t i n uir- 15
tute sua —, nec ueteri testamento, quod in seruitutem generat,
quamuis certae dispensationis gratia diuinitus datum sit, nec ipsa
lege sancta et iusta et bona, ubi scriptum est: n o n c o n c u p i-
s c e s , quoniam non est data, quae posset uiifikasiare, sed praeuarica-
tionis gratia posita est, donec ueniret semen cui promissum est, 20
sed liberatos esse per sanguinem ipsius redemptoris, qui est unus
mediator dei et hominum homo Christus Iesus. isti autem inimici
gratiae dei, quae data est pusillis et magnis per Iesum Christum
dominum nostrum, ideo dicunt antiquos homines dei perfectae fuisse

6 Julianus, ef. p. 431, 4	9 Julianus	13 Hier. 17, 5	15 Ps. 48, 7
16 ef. Gal. 4, 24	18 cf. Rom. 7, 12	Ex. 20, 17. Rom. 7, 7	19 cf. Gal. 3,
21. 19	21 cf. I Tim. 2, 5	23 cf. Rom. 7, 25	

1 nos] eos <i>GL</i>	2 regno <i>DG a.c.</i>	post filii eras. sua <i>O</i>	claritatis <i>GL</i>
suae <i>s.l.m2O</i>	4 etiam <i>om.Om1</i>	<i>di Om1</i>	retemptoris <i>Om1</i> redemptoris <i>V</i>
nos <i>om.GL</i>	quoniam <i>om. B</i>	quoniam <i>et] etiam s.l.m2O</i>	etiam et <i>EF</i>
6 minoribus <i>B.a.c.</i>	hec <i>B</i>	<i>Om1 GL</i>	*sine* <i>O</i>
8 doema <i>O</i> digma <i>La.c.</i>	diei <i>Om1 GL</i>	7 esse] add.	<i>sensum OB</i>
ereticum <i>Gm1</i>	9 ueteri <i>OCm2 GLb</i>	euertitur <i>Lb</i>	hereticorum <i>B</i>
11 reprehensos <i>GL</i>	uel <i>om.L</i>	12 nouirtute <i>Om1</i>	liberato <i>s L, b in mg.</i>
14 hominem <i>L</i>	maledicti <i>C(i fin. ex e), Lb</i>	13 homo	<i>(in ras. L) omnis GL</i>
16 ueteri <i>OGm2 ue*teri L ue*tete V</i>	in <i>om.EF</i>	seruitute <i>CV</i>	generat <i>L</i>
17 certe <i>Om1 V GL</i>	18 lege* <i>O</i>	et <i>pr. om. OB</i>	concupiscis <i>V</i>
19 praeuaricationi <i>Om1</i>	22 homo <i>s.l.m2O</i>		

iustitiae, ne Christi incarnatione, passione, resurrectione, cuius fide salui facti sunt, credantur eguisse.

VIII. 13. *Apostolum etiam Paulum*, inquit, uel omnes apostolos dicunt semper inmoderata libidine fuisse pollutos. 5 quis hoc uel profanus audeat dicere? sed nimurum iste propterea sic calunniatur, quia contendunt id, quod dixit apostolus: seio quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum; uelle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio, 10 et cetera talia non cum dixisse de se ipso, sed nescio cuius alterius, qui illa pateretur, induxisse personam. propter quod locus ipse⁶ in eius epistula diligenter considerandus est et scrutandus, ne in eius aliqua obscuritate delitiseat error istorum. quamuis ergo latius hinc apostolus disputet magno diurno que conflictu gratiam 15 defendens aduersus eos, qui gloriabantur in lege, tamen ad rem pertinentia pauca contingimus. unde ait: quia non iustificabitur ex lege omnis caro coram ipso; per legem enim cognitio peccati. nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est, testificata 20 per legem et prophetas, iustitia autem dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt. non enim est distinctio; omnes enim peccaverunt et egent gloriam dei iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quae 25 est in Christo Iesu. et iterum: ubi est gloriatio? exclusa est. per quam legem? factorum? non,

1 cf. Eph 2, 8 3 Julianus 6 cf. De gratia Christi (CSEL XLII 39, 43 p. 156 sq.) 7 Rom. 7, 18 15 cf. Rom. 2, 23 16 Rom. 3, 20—24 25 Rom. 3, 27. 28

2 erguisse *Om1**eguisse *G* 3 inquit *om.EF* uel ex uelo *Om2* 4 apostolus *V* fuisse libidine *GL* 5 istae *Om1C* isti *DGp.c.b* 6 sic propterea *GL* si *Om1* calumpniantur *B* calumniantur *DGLb* qui *Om1* id] de hoc *Db* 10 eum] cum *V* se ipso ex somso *Om2* 11 parteretur *V* 12 epistola*G epistulā *L* 13 eis *b* delitescat *BDGm2bd* ipsorum *GL* quauis *B* 14 hinc latius *V* hic *GL* et magno *Gbd* conflicto *Gm1L* 15 eos *om.O* 17 ex lege *def. O* *om.GL* ipso] illo *Dbd* 19 lego *C* 20 per—436, 8 peccatum *om.O* 22 est enim *EFbd* distinctio] iustitia *GL* 23 gloria*B gloria *CDEFVbd* 24 redemptionem *V* 25 gloriatio tua *BD* 26 fatorum *C*

sed per legem fidei arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. et iterum: non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius, ut heres esset mundi, sed per iustitiam fidei sienim qui per legem heredes sunt, exinanita est fides et euacuata est promissio. lex enim iram operatur; ubi enim non est lex, nec præuaricatio. et alio loco: lex autem subintravit, ut abundaret delictum; ubi autem abundauit delictum, superabundauit gratia. item alio loco: peccatum enim uobis non dominabitur; non enim estis sub lege, sed sub gratia. itemque alio loco: an ignoratis, fratres—scientibus enim legem loquor,—quia lex dominatur homini in quantum tempus uiuit? mulier enim sub uiro uiuo marito iuncta est legi; si autem mortuus fuerit uir eius, euacuata est a lege uiri. et paulo post: itaque, fratres mei, et uos mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus deo. cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quae per legem sunt, operabantur in membris nostris, ut fructum ferrent morti; nunc uero euacuati sumus a lege mortis, in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus et non in uestestate litteræ. his atque huiusmodi contestationibus doctor ille gentium satis euidenter ostendit legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod auferat gratia, quoniam

3 Rom. 4, 13—15   8 Rom. 5, 20   11 Rom. 6, 14   13 Rom. 7, 1. 2
18 Rom. 7, 4—6   28 cf. I Tim. 2, 7

def. O

1 arbitramus *L* hom. iustif. *B* 2 hominum *V* post per exp. legem per *D* 4 semini *nī D* eius] add. facta est *Db* 5 enim] add. eis *EF* 6 alt. est *om. Db* 7 ira *C* *irā *L* enim] autem *B* 8 in alio *D* autem] enim *D* 11 loco *om. C* 13 loco *om. EF* 14 dominabitur *GL* 15 in *om. GL* 16 uiro] add. est *V* uiuo *V* (*u alt. s. eras. r*) iuncta *LmI* 17 si—uiri in *mg. L* *euacuata *L* 20 resurrexit *B* 23 ut] et *C* 24 ferent *V* 25 mortui *C* peccati *GL* detenebamur *L* 27 huiuscemodi *C* 29 auferre *om. GL* quoniam] quia *GL*

lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, gratia iuuare, qua infunditur caritas. ne quis enim propter haec testimonia uituperet legem et malam esse contendat, uidit apostolus male intelligentibus quid posset occurtere et eandem sibi ipse proposuit quaestionem: quid ergo dicemus? inquit. lex peccatum est? absit. sed peccatum non cognoui nisi per legem. hoc iam superius dixerat: per legem cognitio peccati; non ergo ablato, sed cognitio.

14. Hinc autem iam incipit, propter quod ista consideranda suscepimus, introducere personam suam et tamquam de se ipso loqui. ubi nolunt Pelagiani ipsum apostolum intellegi, sed quod in se alium transfigurauerit, id est hominem sub lege adhuc positum, nondum per gratiam liberatum. ubi quidem iam debent concedere, quod in lege nemo iustificatur, sicut alibi idem apostolus dicit, sed ad cognitionem peccati et ad ipsius legis praevaricationem ualere legem, ut cognito auctoque peccato per fidem gratia requiratur. non autem timent ista de apostolo intellegi, quae posset et de praeteritis suis dicere, sed ea quae sequuntur timent. hic enim: concupiscentiam, inquit, nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam; sine lege enim peccatum mortuum est. ego autem uiuebam aliquando sine lege; adueniente autem mandato peccatum reuixit, ego autem mortuus sum. et inuentum est mihi mandatum, quod erat in uitam, hoc esse in mortem.

1 cf. Rom. 5, 5   4 Rom. 7, 7   7 Rom. 3, 20   14 Gal. 3, 11   19 Rom. 7, 7—13

def. O   1 quia *L*   2 hanc *L*   3 malum *EFGa.c.L*   contendant *Ga.c.L* uidit] add. enim *EF* quis *V*   4 pro possunt *V* (*s pr. s.l.*)   5 dicimus *BV* lex inquit *GL* es *V*   6 cognouit *C*   7 post legem add. enim *Dbd*   8 ergo] enim *V* abolitio *Gb* abolicio *L* oblatio *C*   9 autem *om.D* coepit *GL*   12 aliud *V* id est *om.D* 13 gratia *L* concede *Ga.c.L*   14 idem] ipse *B*   15 legis *om.EF*   17 post timent *eras*. de in *mg. m2 add.V*   19 timeant *GL* hinc *GL*   20 occasione *V* occasione *G* occasionem—acceptam *L*   23 enim] autem *D* est mortuum *D* 24 aueniente *C*   25 ante mandato exp. peccato *B*   27 in] ad *GL* uita *CDEFV* morte *CEF*

peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me et per illud occidit. itaque lex quidem sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum. quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit! sed peccatum, ut aperiat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat super modum peccator aut peccatum per mandatum. haec omnia, sicut dixi, potest uideri apostolus de sua uita commemorasse praeterita, ut illud, quod ait: ego autem uiuebam aliquando sine 10 lege, aetatem suam primam ab infantia ante rationales annos uoluerit intellegi, quod autem adiunxit: adueniente autem mandato peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, iam se praecepti capacem, sed non efficacem et ideo praeuaricatorem legis ostenderet.

15

IX. 15. Nec moueat quod ad Philippenses scripsit, secundum iustitiam, quae in lege est, quod fuerit sine querella. potuit enim esse intus in affectionibus prauis praeuaricator legis et tamen conspicua opera legis inplere uel timore hominum uel ipsius dei, sed poenae formidine, non dilectione et delectatione iustitiae. aliud est enim uoluntate beneficiendi benefacere, aliud autem ad malefaciendum sic uoluntate inclinari, ut etiam faceret, si hoc posset impune permitti. nam sic profecto in ipsa intus uoluntate peccat, qui non uoluntate, sed timore non peccat. in quibus interioribus suis talem se fuisse sciens apostolus ante gratiam dei, quae data 25 est per Iesum Christum dominum nostrum, alibi hoc apertissime confitetur. scribens quippe ad Ephesios: et uos, inquit, cum essetis mortui delictis et peccatis uestris,

10. 12 Rom. 7, 9. 10   16 cf. Phil. 3, 6   25 cf. Rom. 7, 25   27 Eph. 2, 1—5

1 accepta occasione DEFbd   2 illum L   7 supra Cbd   peccator aut] peccans DGL   8 au V   per mandatum om. GL   uoce per inc. O   sieut B
 9 suauitate L   uita sua B   ut] dum GL   11 primum GL   uolens B noluerit C
 12 fin. autem om. GL   14 ut iam B   capace V   16 philipenses OBDL
 17 que Om1 post quae eras. d B   qui fuerim Cbd quod fuerim EF   18 prauis om. OB paruis EF   20 dilectione Cm1   et delectatione om. EF   21 enim est D   22 uoluntati V uolunte Cm1   haec GL   23 si O   25 data est] est,
 quod post Christum pon. CDGL, post nostrum EFVbd   26 alibi] alio loco GL
 27 quippe om. BGL   cun] dum D   28 uestris ex nostris B

in quibus aliquando ambulastis secundum
sacculum mundi huius, secundum principem
potestatis aeris, spiritus eius, qui nunc ope-
ratur in filiis diffidentiae, in quibus et nos
5 omnes aliquando conuersati sumus in de-
sideriis carnis nostrae facientes uolun-
tatem carnis et affectionum, et eramus
naturaliter filii irae sicut et ceteri; deus
autem, qui diues est in misericordia,
10 propter multam dilectionem, qua dilexit
nos, et cum essemus mortui peccatis con-
uiuificauit nos Christo, cuius gratia sumus
salui facti. rursus ad Titum: fuimus enim et
nos, inquit, stulti aliquando et increduli, er-
15 rantes, seruientes desideriis et uoluptatibus
uariis, in malitia et inuidia agentes, abominabiles,
inuicem odio habentes. talis Saulus fuit,
quando secundum iustitiam, quae in lege est, sine querella fuisse
se dieit. nam quia non post hanc abominabilem uitam, ut esset
20 sine querella, in lege proficerat moresque mutauerat, euidenter in his
quae sequuntur ostendit, quando quidem mutatum se non dicit
ab his malis nisi per gratiam saluatoris; adiungens enim hoc ipsum
etiam hic sicut ad Ephesios ait: cum autem benignitas
et humanitas inluxit saluatoris dei nostri,
25 non ex operibus iustitiae, quae nos fecimus,

13 Tit. 3, 3 18 cf. Phil. 3, 6 23 Tit. 3, 4—7

3 spiritus eius] spm D 4 filios Om1 filios GL 6 a uocibus nis nostrae inc.
fragm. Aurel. fol. 32 = H nostrae—carnis om. V 7 affectionem BL
8 natura V 9 diues V (e s. eras. i m2) 11 nos] add. misertus est nostri GL
essetis Gm1La.c. coniuificabit Om1 12 in xpo GL cuius ex quibus Hm1
13 rursum B enim om. GL 14 inquit om. DGL aliquando stulti GL
15 seruientes om. H et seruientes LG in uoluptatibus O (in s. l. m2), B
16 malitię L in inuidia GL gentes B abhominabiles OBLa.c. 18 iustitia V
querella (*sic semper O*), GH 19 non om. Om1B potest OHm1L abhomi-
nationebilem B 20 proficerat L mutaberat Om1 21 secuntur OCD
se (s. l.) mutatum B 22 enim om. B 23 hic om. H sic D Ephesios]
titum OBDSLH,b (in mg.), *quod fort. per ipsius Augustini errorem explicandum*
cum ex quibus H 24 humilitas O bonitas GL inluxit s. l. Om2 domini
nostrí GL nostri dei bd

sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis et renouationis spiritus sancti, quem ditissime effudit super nos per Iesum Christum salvatorem nostrum, ut iustificati ipsius gratia heredes efficiamur secundum spem uitae aeternae.

16. Quod autem ait in hoc epistulae loco ad Romanos: peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, congruit superioribus ubi dixit: sed peccatum non cognoui nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces, et superius: per legem cognitio peccati; hoc enim et hic dixit: ut appareat peccatum, ut illud, quod dixerat: sine lege enim peccatum mortuum est, non intellegamus nisi, tamquam non sit, 'latet, non appetit, penitus ignoratur', tamquam in nescio quibus ignorantiae tenebris sit sepultum. et quod ait: ego autem uiuebam aliquando sine lege, quid ait nisi 'uiuere mihi uidebar'? et quod adiunxit: adueniente autem mandato peccatum reuixit, quid est aliud quam 'eminuit et apparuit'? nee tamen ait 'uixit', sed 'reuixit'. uixerat enim aliquando in paradyso, quando contra datum praeceptum satis apparebat admissum; cum autem a nascientibus trahitur, tamquam mortuum sit, latet, donec repugnans iustitiae malum eius prohibitione sentiatur, cum aliud iubetur atque adprobatur, aliud delectat atque dominatur; tunc peccatum quodammodo in

8 Rom. 7, 13 11 Rom. 7, 7 13 Rom. 3, 20 15 Rom. 7, 8 18. 20 Rom. 7, 9

3 quae EF 5 gratia ipsius ODEFGLbd 6 eredes Om1 10 congruit D (u.s.g)
 dixit om.F 14 cognitia Ga.c.La.c. hic ex mihi Om2 15 ut—peccatum om.V
 16 mortuū *(s eras.) O 17 in. om.Om1 18 quod om.D 19 quid] quod L nisi]
 quin F mihi uiuere D uiuere O (e fin. m2 add.) uiuere*L 20 uidebatur
 (in mg. uidebar) EF autem om.GL 21 reuixit peccatum GL aliud om.B
 ut quam GL 22 emicuit CEF ait om.GL 24 amissum EF quum Hm1
 a s.l. Om2, om.GL 25 sit latet om.Om1 iustitia G 26 prohibitione*DG prohibiti-
 onem L probatur GL 27 quodadmodo L

notitia nati hominis reuiuescit, quod in notitia primum facti hominis aliquando iam uixerat.

X. 17. Sed quod sequitur non ita expeditum est, quomodo de Paulo possit intellegi. seimus enim, inquit, quia lex spiritus talis est; ego autem carnalis sum. non ait 'fui', sed 'sum'. numquid ergo apostolus, cum haec scriberet, carnalis fuit? an secundum corpus hoc dicit? adhuc enim erat in corpore mortis huius nondum facto, quod alibi dicit: seminatur corpus animal e, surgit corpus spiritale. tunc enim ex toto se, 10 id est ex utraque parte, qua constat, spiritalis homo erit, quando spiritale etiam corpus erit. neque enim absurdum est, ut sit in illa uita etiam caro spiritalis, si potuit esse in hac uita in his, qui adhuc carnalia sapiunt, etiam spiritus ipse carnalis. sic ergo ideo dixit: ego autem carnalis sum, quia nondum spiritale corpus 15 habebat apostolus, sicut posset dicere: 'ego autem mortalis sum'; quod utique non nisi secundum corpus intellegetur dixisse, quod nondum fuerat immortalitate uestitum. item quod adiunxit: uenundatum sub peccato, ne quisquam eum nondum redemptum Christi sanguine existimet, etiam hoc secundum illud potest intellegi, 20 quod ait: et nos primicias habentes spiritus et ipsi in nobis met ipsi ingemescimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. si enim secundum hoc se dicit uenundatum sub peccato, quod adhuc non est redemptum a corruptione corpus eius, uel uenundatum aliquando in prima transgressione paecepti, ut haberet corpus corruptibile quod adgrauat animam, quid prohibet hic apostolum intellegi de se ipso dicere, quod ita dicit, ut etiam in ipso

4 Rom. 7, 14   7 cf. Rom. 7, 24   8 I Cor. 15, 44   13 cf. Rom. 8, 5

14. 17 Rom. 7, 14   20 Rom. 8, 23   26 cf. Sap. 9, 15

1 notitiam bis GL   3 uoce de fin. fragm. Aurel.   4 posset GL
 quoniam GL   5 non—sum om. V   fuit C   6 nunquid O   7 hoc dicit om. EF
 9 surget CDGbd   se om. OB   10 utro La.c.   11 etiam spiritale V   etiam
 om. D   in om. Om1   12 si om. Om1   esse exp. D   13 ipse] ee D   14 post autem
 exp. sum sum D   15 posse discere C   18 eum] enim C, in mg. a] eum EF
 19 hoc om. EF   20 et om. Om1   spiritus habentes D   21 metipsis s. l. L
 adobtionem Om1   23 nri s. ras. Om2   enim] autem V   dicit se B   24 redem-
 tum O   26 proibet O   27 apostolus V   intellegi om. GL   dicit B

possit intellegi, etiamsi in sua persona non se solum, sed omnes accipi uelit, qui se nouerunt spiritali dilectione cum carnis affectione sine consensione configere?

18. An forte metuimus ea quae sequuntur: quod enim operor, ignoror; non enim quod uolo, hoc ago, sed quod odio, illud facio, ne forte ex his uerbis quispiam consentire carnis concupiscentiae ad opera mala sanctum apostolum suspectetur? sed considerandum est quod adiungit: si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona. magis enim se dicit legi consentire quam carnis concupiscentiae — hanc enim peccati nomine appellat —; facere ergo se dixit et operari non affectu consentiendi et implendi, sed ipso motu concupiscendi. ‘hinc ergo’, inquit, ‘consentio legi quoniam bona est: consentio, quia nolo quod non uult’. deinde dicit: nunc autem iam non ego operor illud, sed id quod habitat in me peccatum. quid est ‘nunc autem’ nisi ‘iam nunc sub gratia, quae liberauit delectationem uoluntatis a consensione cupiditatis’? non enim melius intellegitur: non ego operor, nisi quia non consentit exhibere membra sua arma iniuritatis peccato. nam si et concupiscit et consentit et agit, quomodo non ipse illud operatur, etiamsi se operari doleat et uinci grauiter ingemescat?

19. Iam illud quod sequitur nonne unde loquatur apertissime ostendit? scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. si enim non exponeret adiungendo: hoc est in carne mea, aliter fortasse acciperetur quod dixit: in me. ac per hoc uersat hoc idem repetens et inculans: uelle

4 Rom. 7, 15   8 Rom. 7, 16   14 Rom. 7, 17   19 cf. Rom. 6, 13
24. 27 Rom. 7, 18

1 possint *GLp.c.* posset *b* possunt *La.c.*   etiamsi *L* (*si s.l.*)   2 uellit (*sic semper*) *V* delectatione *CEFbd*   3 configeret *V*   4 secuntur *D*   6 odii *G* quisquam *GL*   7 sc̄m suspectur apostolum *D* suspectur apostolum *bd*   8 est *om. EF*   9 quoniam] quia *OBV*   bona est *BDEFbd*   10 enim *om.C* 12 affecto *V* affectum *L* mutu *Om1* 16 in me habitat *OBCGL* 17 uoluptatis *G* consensionem *L*   19 non *om.Om1*   consentit et agit *B*   20 si et] etsi *Db* ait *C*   21 se *om.C* sese *EF*   opera**ri *O*   uincit *C*   23 quo *C*   opertissime *Ga.c.La.c.*   24 habitet *Om1*   25 exponerem *a.c.GdL*   27 ac] hac *CV*

enim adiacet mihi, perficere autem bonum non.
 hoc est enim perficere bonum, ut nec concupiscat homo; imperfectum est autem bonum, quando concupisicit, etiam si concupiscentiae non consentit ad malum. non enim quod uolo
 5 facio bonum, inquit, sed quod nolo malum, hoc ago. si autem quod nolo ego hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. id repetiuit inceleans et tanquam tardissimos de somno excitans: inuenio ergo legem, inquit, mihi uolenti facere
 10 bonum, quoniam mihi malum adiacet. illa ergo bonum est uolenti facere, adiacet autem malum ex concupiscentia, cui non consentit qui dicit: iam non ego operor illud.

20. Apertius autem quod sequitur utrumque declarat: condelector enim legi dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legimentis meae et captiuantem me in lege peccati, quae est in membris meis. sed quod dixit 'captiuantem me', potest mouere, si nulla consensio est. unde propter ista tria, duo scilicet, de quibus iam disputauimus, quod ait: ego autem carnalis sum, et: uenundatus sub peccato, et hoc tertium: captiuantem me in lege peccati, quae est in membris meis, potest uideri apostolus cum describere, qui sub lege adhue uiuit, nondum sub gratia. sed sicut illa duo exposuimus propter carnem
 25 adhuc corruptibilem dicta, sic et hoc potest intellegi, ut 'captiuantem me' dixerit 'carne', non mente, 'motione', non consensi-

4 Rom. 7, 19. 20   9 Rom. 7, 21   13 Rom. 7, 22. 23   20 Rom. 7, 14
 25 Rom. 7, 23

1 bonum *om. V* non] add. inuenio *GL* 2 ne *OGL* n *B* 4 amalum *C* (*I ex r*)
 6 nolo ego *ex lolo Om1* 7 hoc operor illud *EF*. hatet *Om1* 8 repetiuit *B*
 tardissimus *V* de] a *B* excitant *La.c.* 9 uolentem mihi *Ga.c.L* 10 illo *Ga.c.L*
 11 est *om.O* uolentis *L* 16 captiuantinamtem *C* 17 in *om.CEF* peccatis *V*
 membris *O* 18 dixi *Ga.c.L* me *om. OB* monere *b* 19 est consensio *B*
 confessio *D* (sen *s.l.m1*) tria ista *DEFbd* post ista *exp.* ista *D* duo*G duos *L*
 et post scilicet *exp. B* de] et *C* 22 in *om. OBC* legi *O* quod *GL* 23 scribere
Om1 24 sicut *om. Om1* duo *s. ras. Om2* 25 corruptiunilem *Om1* si *La.c.*
 in hoe *CEF* ut] quod *s.l. Om1 G, om. L* captiuante *Om1* 26 me *om. VCEFGL*
 carnem *VGL* mentis *OGL* motione *in mg. B* motione*G motionem *L*

one et ideo 'captiuantem me', quia et in ipsa carne non est aliena natura, sed nostra. sicut ergo exposuit ipse quid dixerit: scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum, sic etiam ex illius expositione hunc locum debemus accipere, tamquam dixerit: captiuante m me — hoc est 'carnem meam' — lege peccati, quae est in membris meis.

21. Deinde subiungit propter quod dicta sunt omnia: miser ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, atque inde concludit: igitur ipse ego mente seruio legi dei, carna autem legi peccati, carne scilicet legi peccati concupiscendo, mente autem legi dei eidem concupiscentiae non consentiendo. nulla ergo condemnatio est nunc his, qui sunt in Christo Iesu. non enim damnatur, nisi qui concupiscentiae carnis consentit ad malum. lex enim spiritus uitae in Christo Iesu libera uitte a lege peccati et mortis, ne scilicet concessionem tuam concupiscentia sibi vindicet carnis. et ea quae se-
quuntur eundem sensum magis magisque demonstrant; sed adhiben-
dus est modus.

22. Visum autem aliquando etiam mihi fuerat 'hominem sub lege' isto apostoli sermone describi. sed uim mihi postea ista uerba fecerunt, quod ait: nunc autem iam non ego operor illud.

3 Rom. 7, 18   5 Rom. 7, 23   7. 10 Rom. 7, 24. 25   13 Rom. 8, 1
 16 Rom. 8, 2   21 cf. Exp. quar. propos. ex epist. ad Rom. (XXXV 2071 M).
 Expos. epist. ad Gal. (XXXV 2139 M) et Quaest. Simpliciani lib. I quaest. I 7. 9
 (XL 105. 106 M). De gratia Christi 39, 43 (CSEL XLII 157). Retract. I c. 23
 et II c. 1 (CSEL XXXVI 113. 131). Contra Iul. Pel. VI 23, 70 (XLIV 865 M)
 23 Rom. 7, 17

1 captiuante B   2 alia GL   qui Om1C quod s.l. Gm1, om. L   4 sic et iam OB
 sic ut iam D sic iam CEFVbd si*iam G (c s.l.) sciām L   impositione Ga.c.
 impositionem L   6 meam om. V   in lege Dbd   7 subiunxit O   dicta sunt]
 dixerat GL   omnia om. G   8 ergo C   liberauit Om1EVGa.c.L de] a EF   11 alt.
 legi (i ex e) O lege a.c. GL   12 legi (i ex e) O lege a.c. GL   ὥν concupiscendo G
 non conc. L   mte s. exp. addente D   lege L   13 idem Om1 eidem G (ei in
 ras.) et idem L   sentiendo Om1   condamnatio C   15 dominatur GL   17 li-
 uerauit Om1 liberabit BF   te s. ras. Om2 me GL   18 concupiscentiam V
 uindicat O   secuntur BCDL   19 adibendus (i s.l.) O   21 autem om. Om1
 22 uim m2 s. exp. in O   fecerunt postea ista uerba DEFbd

ad hoc enim pertinet quod ait et postea: nulla ergo conde-
m natio est nunc his, qui sunt in Christo Iesu, et
quia non video quomodo diceret homo sub lege: condelecto
legi de i se cun dum in te r o m hominem, cum ipsa
5 delectatio boni, qua etiam non consentit ad malum non timore poenae,
sed amore iustitiae — hoc est enim condelectari — non nisi gratiae
deputanda sit.

XI. 23. Nam et illud ubi ait: quis me liberabit de cor-
po re mortis huius? quis neget apostolum, cum haec diceret,
10 adhuc fuisse in corpore mortis huius? a quo utique impii non
liberantur, quibus eadem corpora ad tormenta aeterna redduntur.
liberari ergo est a corpore mortis huius omni sanato languore con-
cupiscentiae carnis non ad poenam corpus recipere, sed ad gloriam.
huic loco et illud satis consonat: et iam et nos ipsi primi-
15 tias habentes spiritus et ipsi in nobis met ipsi si-
ingemescimus adoptionem expectantes, red-
emptionem corporis nostri. nimirum enim gemitu-
isto ingemescimus, in quo dicimus: miser ego homo! quis
me liberabit de corpore mortis huius? illud etiam
20 ubi ait: quod enim operor, ignoror, quid est aliud quam
'nolo', 'non adprobo', 'non consentio', 'non facio'? alioquin contrarium
est his, quae superius dixit: per legem cognitio peccati,
et: peccatum non cognovini si per legem, et: peccatum,
25 ut appareat peccatum, per bonum mihi
operatum est mortem. quomodo enim peccatum per legem
cognovit, quod ignorat? quomodo appetat peccatum, quod ignora-

1 Rom. 8, 1   3 Rom. 7, 22   8 Rom. 7, 24   12 cf. Prosperi Aquit.
sent. ex Aug. del. 313 (LI 475 M)   14 Rom. 8, 23   18 Rom. 7, 24   20 Rom. 7, 15
22 Rom. 3, 20   23 Rom. 7, 7, 13

1 quod] illud quod *Dbd*   et *om. GL*   2 nunc *om. Om1*   qui sunt sunt
in *xpo D*   5 dilectio *Om1*   quae *OL*   consentis *Om1* consensit *Gm1*
6 gratia *L*   8 illud *om. DEFd*   liberavit *OCV Ga.c. L*   9 qui *La.c.*   necet *Om1*
negat *D*   haec *s.l. L*   10 a quo—*huius in mg. B*   11 reddantur *Om1*   12 ergo *om.*
Prosper omnis anatu *Om1*   14 alt. et *om. Dm2 EFGbd*   16. 18 ingemiscimus *B*
adoptions *L*   redemptionem *G*   17 gemitu*L   19 liberavit *Om1 CVGm1 L*
20 ubi] in quo *GL*   ait] dicit *V*   quod *O* (o *s.l. m2*)   21 non consentio non
adprobo *OB*   non facio *om. EF*   22 dixi *O*   legem] add. enim *Db*   25 quomo
Dm1   26 appetat *GL*

tur? sic ergo dictum est 'ignoro' 'non facio', quia nulla consensione id ego ipse committo, quomodo dicturus est dominus impiis: non nouos, quem procul dubio latere nihil potest, et sicut dictum est: eum qui non nouerat peccatum, quod est 'non fecerat'; neque enim non nouerat quod arguebat. 5

24. His atque huiusmodi in ista scripturae apostolicae circumstantia diligenter consideratis recte intellegitur apostolus non quidem se solum in sua persona, nerum alios etiam sub gratia constitutos significasse, sed secum nondum in illa constitutos pacem perfecta, in qua absorbebitur mors in uictoriā. de qua post dicit: si autem Christus in uobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum. spiritus autem uita est propter iustitiam. si ergo spiritus eius, qui suscitauit Iesum ex mortuis, habitat in uobis, quis suscitauit Christum Iesum a mortuis uiuificabit et mortalia corpora uestra per habitantem spiritum eius in uobis. uiuificatis igitur mortalibus corporibus nostris non solum ad peccandum consensio nulla erit, sed nec ipsa cui non consentiatur carnis concupiscentia remanebit. quam spiritui resistenter non habere in carne mortali ille tantum homo potuit, qui non per ipsam ad homines uenit. et ideo apostolos, quia homines erant et corpus, quod corruptitur et adgrauat animam, in huius uitae mortalitate portabant, absit ut dicamus, sicut iste calumniatur, semper inmoderata libidine fuisse pollutos, sed dicimus a consensione prauarum libidinum liberos, de concupiscentia 25

3 Matth. 7, 23   4 II Cor. 5, 21   10 cf. I Cor. 15, 54   Rom. 8, 10. 11
21. 24 Iulianus; cf. 433, 4   22 cf. Sap. 9, 15

1 si enim GL dictum in mg.Gm1 consensione Dm1 2 est] sit GL deus BCEFV 5 fecerat ex nouerat Om2 6 istam GL circonstantia B circumstantiam GL 7 considerat L apostolos Ga.c.L 8 in om.O 9 secum] secundum G secundum L nundum B 10 absorbitur V in]a L victoria OBGL post] apostolus GL 11 nobis GL 12 uitā C 13 si*O 15 ih̄m xpm OB Iesum om.GL a] ex GL, om.b uiuificauit Om1VGm1L uiuificabit uos F 16 et om.GL per ex propter O inhabitantem DGbd 19 non om.Db quam O (ua s.l.m2) 20 mortali*G mortalia L tantummodo Vbd 21 apostolus OV 22 all. et om. OCL 23 hius L mortalitatem L istae Om1 24 calumniator Ga.c.L didicimus Ga.c.L 25 consensione*L prabarum Om1

tamen carnis, quam moderando frenabant, tanta humilitate et pietate genuisse, ut optarent eam non habere potius quam domare.

XII. 25. Proinde iste quod addidit dicere nos ‘Christum et a peccatis liberum non fuisse, sed carnis necessitate mentitum et aliis 5 maculatum fuisse delictis’, niderit a quibus audierit uel in quorum litteris legerit; quod quidem fortasse non intellexit et in sensu calumniosos malitia fallente conuertit.

XIII. 26. *Dicunt etiam, inquit, baptisma non dare omnem indulgentiam peccatorum nec auferre crimina, sed rarare, ut omnium peccatorum radices in mala carne teneantur.* quis hoc aduersus Pelagianos nisi infidelis adfirmet? dicimus ergo baptisma dare omnium indulgentiam peccatorum et auferre crimina, non rarare nec *ut omnium peccatorum radices in mala carne teneantur quasi rasorum in capite capillorum, unde crescant iterum, resecanda 15 peccata.* nam et istam similitudinem comperi suae illos adhibere calumniae, tamquam hoc nos sentiamus atque dicamus.

27. Sed de ista concupiscentia carnis falli eos credo uel fallere, cum qua necesse est ut etiam baptizatus — et hoc si diligentissime proficit et spiritu dei agitur — pia mente configrat. sed haec etiam si 20 uocatur peccatum, non utique quia peccatum est, sed quia peccato facta est, sic uocatur, sicut scriptura manus cuiusque dicitur, quod manus eam fecerit. peccata autem sunt, quae secundum carnis concupiscentiam uel ignorantiam inilicite fiunt, dicuntur, cogitantur; quae transacta etiam reos tenent, si non renittantur. et ista ipsa carnis 25 concupiscentia in baptismo sic dimittitur, ut, quamuis tracta sit a nascentibus, nihil noceat renascentibus. ex quibus tamen, si filios

3. 8 Julianus 13 Julianus 19 cf. Rom. 8, 14

1 frenebant *O* et *om. O* 2 potius *om. GL* quomodomare *L* *domare *G*
 3 nos dicere *EFVbd* 4 sed] de *B* alias *Ga.c.L* 5dilectis *OmI* 7 calumniosus *V*
 fellente *OmI* 8 baptisma*O (a fin. ex u m2) omnem *om. GL* indulgentia *L*
 9 omnium peccatorum *GL* auferre *O* offerre *C* rare *Ga.c.L* radere *BDEFbd*
 11 ergo] enim *V* indulgentiam omnium *G* indulgentia omnium *L* 12 non—ut
om. EF rare *Ga.c.L* radere *BDEFbd* 15 comperi*O 16 calumnia *L* 18 et]
 ex *G* 21 factū *OmI* 22 peccata autem *sqq. praebentur fol. 134^b* et *sqq. V;*
cf. Praef. carnis bis pon. *D* 23 innocentiam *B* ignorantia *L* cogitanturque *L*
 24 reos tenent etiam *B* 25 ut post nascentibus *praeb. B* quamquam *D*
 trac**ta *O* sit *om. V* a *om. OmI* a nascentibus bis pon. *D* 26 nihil noceat
 renascentibus *om. GL* filios si *OB*

carnaliter dignunt, rursus trahitur rursusque est nocitura nascentibus, nisi eadem forma renascentibus remittatur et insit nihil obfutura uitae futurae, quoniam reatus eius generatione tractus regeneratione dimissus est, et ideo iam non sit peccatum, sed hoc uocetur, siue quod peccato facta sit siue quod peccandi delectatione moueat, 5 etsi ei uincente delectatione iustitiae non consentiatur. nec propter ipsam, cuius iam reatus lauaero regenerationis absemptus est, dicunt in oratione baptizati: d i m i t t e n o b i s d e b i t a n o s t r a, s i c u t e t n o s d i m i t t i m u s d e b i t o r i b u s n o s t r i s, sed propter peccata, quae fiunt, siue in eius consensionibus, cum ab eo quodlibet uincitur quod placet, siue cum per ignorantiam malum quasi bonum placet. fiunt autem siue operando siue loquendo siue, quod facillimum atque celerrimum est, cogitando. a quibus omnibus quis etiam fidelium gloriabitur castum se habere cor aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? illud sane, quod 10 in oratione sequitur, propter ipsam dicitur: n e n o s i n f e r a s i n t e m p t a t i o n e m, s e d l i b e r a n o s a m a l o. u n u s q u i s q u e enim, sicut scriptum est, t e m p t a t u r a c o n e u p i s e n t i a s u a a b s t r a c t u s e t i n l e c t u s; d e i n c o n e u p i s e n t i a c u m c o n c e p e r i t, p a r i t p e c c a t u m. 20

XIV. 28. Hi omnes concupiscentiae partus et ipsius concupiscentiae reatus antiquus baptismatis ablutione dimissi sunt; et quidquid nunc parit ista concupiscentia, si non sint illi partus, qui non

7 cf. Tit. 3, 5   8 Matth. 6, 12   14 cf. Prou. 20, 9   16 Matth. 6, 13
17 Iac. 1, 14, 15

1 gignunt *B* gignunt**G trahitur *G* (a. s. i) ruriusque *La.c.* est om. *Om1* et *D* sit *s. exp.* est *G* nocet *D* 2 nisi—renascentibus *om.C* eādem *B* offutura *CD* 3 futurae *om. Om1* trae**tus *O* 4 dimissus *O* (mis *s. ras. m2*) non sit *s. l. Om1* hoc *om.D* 5 peccato *O* (*o ex a m2*) peccandi *O* (i.s. *ras. m2*) moueat—delectatione *om.F* 7 adsumptus *O* assumitus *BEFL* absimus *G* 9 post sic eras. sic *D* 10 siue in] siue (2—3 litt. eras.) *G* 11 quodlibet (i.s. qd) *D*, *om.V* cum] quod *LG* per *om.V* 12 operando siue loquendo] per uoluntatem malam *GL* 13 celeberrimum *OGL*, cf. p. 266, 24 14 post omnibus *exp.* quod ait *G* omnibus quod ait *L* etiam fidelium *om.GL* castum—gloriabitur *om.V* 15 illud] id *GL* sine *Om1* 17 temptatione *V* 19 qua abstractus *E* abstr.—conc. in *mg.L* deinde *CGbd* 20 paret *V* 21 hui *Om1D* 22 antiquus *Om1* anticus *C* antiqui *D* antiqui* (n.s.l.) *G* antiquus qui *b* ab**lutione *G* absolutione *L* dimissi*L quiequid (c ex d) *O* 23 parit nunc *EFbd* nunc *om.D* sint *om.V*

solum peccata, uerum etiam crimina nuneupantur, pacto illo cotidianae orationis, ubi dicimus: *d i m i t t e s i c u t d i m i t t i m u s*, et elemosynarum sinceritate mundantur. neque enim quisque sic desipit, ut dieat ad baptizatos dominicum illud non pertinere
 5 *praeceptum: d i m i t t i t e e t d i m i t t e t u o b i s; d a t e e t d a b i t u r u o b i s.* nullus autem in ecclesia recte posset ordinari minister, si dixisset apostolus: 'si quis sine peccato', ubi ait: *s i q u i s s i n e c r i m i n e e s t*, aut si dixisset: 'nullum peccatum habentes', ubi ait: *n u l l u m c r i m e n h a b e n t e s.* multi quippe baptizati
 10 fideles sunt sine crimen; sine peccato autem in hac uita neminem dixerim, quantalibet Pelagiani, quia haec diciimus, aduersus nos inflentur et disruptantur insanis, non quia peccati aliquid remanet, quod in baptismate non remittatur, sed quia nobis in huius uitae infirmitate manentibus cotidie fieri non quiescunt, quae fideliter
 15 orantibus et misericorditer operantibus cotidie remittantur. haec est fidei catholicae sanitas, quam sanctus ubique seminat spiritus, non prauitatis hereticae uanitas et praesumptio spiritus.

XV. 29. Iam de cetero itaque uideamus, quemadmodum, posteaquam nobis calumniouse putauit obicienda quae credimus et fin
 20 genda quae non credimus, suam ipse uel Pelagianorum fidem profiteatur. *contra haec, inquit, nos cotidie disputamus et ideo nolumus praeuaricatoribus adhibere consensum, quia nos dicimus liberum arbitrium in omnibus esse naturaliter nec Adae peccato perire potuisse,*

2 Matth. 6, 12

5 Luc. 6, 37. 38

7 Tit. 1, 6

9 I Tim. 3, 10

21 Iulianus

1 solum—uerum] pecca | uerum *G* peccauerunt *L* criminis *om.C* peccato *G.a.c.L* cotidianę *O* (q s.l.m2) 2 orationis *G* (*s in ras.*) dimitte nobis *D* dim. nobis deb. nostra *EFGbd* sicut et *Lb* sicut et nos dimittimus *D* 3 elemosinarum *OGL* elemosinarum *B* helemosinarum *CD* quisquam *bd* si *V* 4 decipit *B* 6 possit *OCE* 7 sine peccato est *BG* ait *om.V* 9 ait *V* (i ex u) 11 dixerit *V* aduersum *BCDEFbd* nos *om.L* 12 inflantur *GL* disruptantur *BDGa.c.L* disruptantur *C* non *om.GL* aliquid peccati *EFb* remaneat *GL* 13 post in *uocabulum eras. V* dimittatur *L* a nobis *BEFd* in nobis *Db* hus *Gm1* 14 infirmate infirmitate *G.a.c.La.c.* cotidie *G* cottidie *V* 15 et misericorditer operantibus *om.GL* misericorditer *om.D* cotidie *G* cottidie *V* 16 fides *La.c.* 17 haeretice *V* 18 itaque de cetero *DEFGbd* quemadmodum *G* 19 putant *F* credimus—quae *om.GL* 20 si iam *ex suam B* 21 haec] nec *B* inquit] quidem *V, om.B* uolumus *B* 23 naturařaliter *D* addę *D*

quod omnium scripturarum auctoritate firmatur. haec si quemadmodum oportet non contra dei gratiam diceretis, non consensum praeuaricatoribus adhiberetis, sed uestrum sensum corrigeretis. hinc autem quantum potuimus et quantum sufficere uisum est superius disputauimus.

5

30. *Dicimus, inquit, has, quae nunc aguntur in orbe terrarum, a deo nuptias institutas nec reos esse coniuges, sed fornicatores et adulteros condemnandos.* hoc uerum est et catholicum; sed quod uos hinc uultis efficere, ut de commixtione masculi et feminae nihil peccati nascentes trahant, quod lauaero regenerationis expietur, 10 hoc falsum est et hereticum.

31. *Motum, inquit, genitalium, id est ipsam uirilitatem, sine qua non potest esse commixtio, a deo dicimus institutam.* ad hoc respondemus motum genitalium et, ut uerbo eius utar, uirilitatem, sine qua non potest esse commixtio, deus sic instituit, ut nihil haberet 15 pudendum. non enim fas fuit ut eius erubesceret creatura de sui opere creatoris; sed inobedientia membrorum supplicio iusto primis hominibus inobedientibus reddita est, de qua erubuerunt, quando foliis fieulneis pudenda texerunt, quae prius pudenda non fuerunt.

20

XVI. 32. Neque enim sibi tunicas, ut totum corpus tegerent post peccatum, sed succinctoria consuerunt, quae nonnulli interpres nostri minus diligenter ‘tegmina’ interpretati sunt. quod quidem uerum est; sed generale nomen est tegmen, quo indumentum et operimentum omne possit intellegi. et ideo debuit ambiguitas 25 euitari, ut quemadmodum graecus περιζώματα posuit, quibus non

20

6 Iulianus 10 cf. Tit. 3, 5 12 Iulianus 19. 22 cf. Gen. 3, 7

1 scripturarum omnium DEFbd quidem admodum O quemammo-
dum CG 2 alt. non] nec GLb concessam C 4 in quantum EF 6 dicamus GL
agantur Ga.c.L 7 ado V constitutas VGL reos O (o ex u) coniungis Om1
8 uerum est catholicum OV uerum et cath. est DEFbd 9 efficer V ut post
feminae pon. GL, om.b 11 est] h*oc G haec L 13 ipsa commixtio V a—insti-
tutam om.DGL 14 motum genitalium om.DGL genialium O uirilitate GL
17 operi * Om1 membrorum B 18 erubuerint Ga.c.L 21 tunicas G (u.s.o),L
22 succinctoria C subcinctoria DG 23 diligentes DGBd 24 quod Om2 BDL
25 et operimentum om.D posset GL 26 * euitari O quemammodum G
perizomata OBEFV περιζώματα C perizomata Ga.c.L perizomata D (per in-
ras, o. s a) in quibus GL

teguntur nisi pudenda corporis partes, sic et latinus aut ipsum graecum poneret, quia et ipso iam consuetudo utitur pro latino, uel sicut quidam ‘succinctoria’ uel sicut alii melius ‘campestria’ nominarunt. ex illo quippe hoc nomen est, quod pudenda iuuenes tegebant antiquo more romano, quando nudi exercebantur in campo; unde campestrati appellantur hodieque qui eadem membra eingendo cooperiunt. quamquam si ea, quibus peccatum est, tegenda fuerant post peccatum, ne tunicis quidem indui debuerunt, sed manum et os tegere, quia sumendo et uescendo peccauerunt. quid sibi ergo uult, quod accepto prohibito cibo, cum fuisset praecepti facta transgressio, in illa membra aspectus intenditur? quae ibi nouitas ignota sentitur et se conpellit aduerti? quod apertione significatur oculorum. neque enim eis, uel quando ille nomina pecoribus et uolueribus imponebat uel quando illa pulchrum lignum uidit et bonum, oculi non patebant, sed aperti, hoc est intenti ad intuendum, facti sunt; sicut scriptum est de Agar ancilla Sarrae, quod aperuit oculos suos et uidit puteum, quos clausos utique non habebat. ut ergo nuditatis suae, quam cotidie profecto intuebantur nec confundebantur, eos subito sic puderet, ut membra illa iam ferre nuda non possent, sed statim operire curarent, nonne et ille in motu aperto et illa in occulto contra suae uoluntatis arbitrium inobedientia illa membra senserunt, quibus utique nutu uoluntario sicut ceteris dominari debuerunt? quod merito passi

3 cf. De ciu. dei XIV c. 17   13 cf. Gen. 3, 7   14 cf. Gen. 2, 20
 cf. Gen. 3, 6, 7   16 cf. Gen. 21, 19

1 pudende *O* (e fin. ex a), *GL*   *sic *L* (e s.l.)   aut] ut *OEF* id *B*   2 ante ipso exp. in *D*   3 subincinctoria *D* subincinctoria *G*   sic *E*   aliis *D*   nominarent *GL*   5 regebant *BL*   antico *V* antiquo*O   6 campestria *OBGL* appellatur *G* appellabatur *L*   odie quae *O* odicque *V*   qui] quae *B*   qui eadem] quid*O   7 gingendo *G* gignendo *L*   8 fuerunt *GL*   non *F*   tonicis *G* (u s. q) tonicis *L*   9 debuerant *GL*   quae assumendo *EF*   et om. *Cm1*   10 peccarunt *OBV* prohibit*O *G* prohibitio *L*   11 illa *V* asspectus *O*   12 ante ibi exp. si *D* innota *Bm1*   compellit *Ga.c.L*   aduertit *V*   13 significetur *GL* oculorum] populorum *V*   14 ille *B* eis *V*   quando *O* (o s. eras. litt.)   illi *D* (i fin. ex e) pulchru *O* pulerum *V*   15 aperi *L*   16 abar s.l. *Cm2*   17 sarac *B* sare *D*   suos om. *O* quod *V*   18 habeba*t *O*   quam *O* (a s. ras.m2)   19 ut] et *GL*   20 ferte nuda *V* nuda ferre *EFbd*   ante nuda *eras.* nuda *O*   sed] et *OB*   21 illa bis praeb. *D*   22 illa om. *O*   itaque *EF*

sunt, quia et ipsi oboedientes suo domino non fuerunt. erubuerunt ergo ita se creatori suo non exhibuisse seruitum, ut in eis membris, ex quibus essent filii procreandi, increrentur amittere dominatum.

33. Hoe pudoris genus, haec erubescendi necessitas certe cum omni homine nascitur et ipsis quodammodo naturae legibus inoperatur, ut in hac re uerecundentur etiam ipsa pudica coniugia nec quisquam tam male turpiterque proficiat, ut, quia cognouit deum esse conditorem naturae auctoremque nuptiarum, ideo etiam miscendus uxori, si quis eum uideat, non de his motibus erubescat quaeratque secretum, ubi non solum alienorum, uerum etiam suorum omnium possit uitare conspectum. itaque sua culpa sibi accidens malum natura humana permittatur agnoscere, ne cogatur aut, quod est inpudentissimum, de his suis motibus non erubescere aut, quod est ingratissimum, de sui creatoris operibus erubescere. quo tamen malo propter bonum generationis filiorum bene utuntur pudica coniugia; solius autem carnalis uoluptatis causa libidini consentire peccatum est, quamvis coniugatis secundum ueniam concedatur.

XVII. 34. Sed constituite, Pelagiani, seruata honestate ac fecunditate nuptiarum, si nemo peccasset, qualem uelitis in paradiso uitam illorum hominum cogitare et unum de his quattuor rebus eligit. procul dubio enim aut quotiensemque libuisset, totiens concubuisserint; aut frenarent libidinem, quando concubitus necessarius non fuisset; aut tunc ad nutum uoluntatis libido consergeret, quando esse concubitum necessarium casta prudentia praesensisset; aut nulla ibi omnino existente libidine ut cetera

17 cf. I Cor. 7, 6

1 et s.l. B, om.D   2 creatori] sareatori V   3 ammittere V accipere Db
 5 ipsi C   quodam (uo in ras., dam s.l.m2)O quodā*G quodadmodum L modo
 (o fin. ex u)G natorae V legalibus B imperantur OB 6 hoc b re om DGL
 uerecundentur (e fin. ex i)O ne V 7 mala Om1 proficiat om.GL aut qui
 agnouit GL 8 esse om.D 9 uxoris C eum] enim B moribus B 11 ante
 conspectum eras. cons D sibi s.l Om1, om.D accidens V post accidentis eras.
 sibi O 12 permittitur EF 13 suis om. OB aut—erubescere in mg. B 14 suis Cm1
 quo*G quod L 16 solius (i s.l.)G solus L uoluntatis Bm1 19 seruata om.Dm1
 ac om.V 20 ueletis G uelletis L 22 elegite V, a.c GL quotiescumque OEFd
 libuissent Gm2L toties OEFd; totiens concubuisserint om.GL 23 frenassent Dm1
 24 notum Om1 uoluptatis DGL consurget Ga.c.L 25 esse] et D prudentia b
 26 precessisset D praesens esset Ga.c.L ibi om D *urO

membra quaeque ad opera sua sic ad opus proprium etiam genitalia iussis uolentium sine ulla difficultate seruissent. horum quattuor quod uultis elige. sed puto, quod duo priora respuetis, ubi libidini aut seruitur aut repugnatur. namque illud 5 primum tam praeclara honestas, hoc autem secundum tam magna felicitas non uult. absit enim, ut tantae illius beatitudinis decus aut praecedentem semper sequendo libidinem ageret turpissimam seruitutem aut ei resistendo non haberet plenissimam pacem. absit, inquam, ut carnis concupiscentiam non oportune ad generandum, 10 sed inordinata commotione surgentem aut illi menti placet consentiendo satiare aut illi quieti necesse esset dissentiendo cohibere.

35. Duarum uero reliquarum quamlibet elegeritis, non est aduersus uos ulla contentione laborandum. etsi enim quartam nolueritis eligere, ubi est omnium oboedientium membrorum sine ulla 15 libidine summa tranquillitas, quoniam iam uos ei fecit uestrarum disputationum impetus inimicos, illud uobis saltem placebit, quod tertio loco posuimus, ut illa carnalis concupiscentia, cuius motus ad postremam, quae nos multum delectat, peruenit uoluptatem, numquam in paradiſo, nisi cum ad gignendum esset necessaria, ad 20 nutum uoluntatis exsurget. hanc si placet uobis in paradiſo collare et per talem concupiscentiam carnis, quae nec praeueniret nec tardaret nec excederet imperium uoluntatis, uobis uidetur in illa felicitate filios potuisse generari non repugnamus. ad hoc enim, quod agimus, sufficit nobis, quia nunc talis in hominibus non est, 25 qualem in illius felicitatis loco esse potuisse conceditis. qualis quippe

2 iussi L seruirent D 3 eligere GL duo ex puto Om 2 4 respuetis D
 ubi] quibus GLb seruitus Ga.c. L 5 prim V 7 preceidente C agere C
 turpissimam V 8 non] nec GL 10 commixtione D iurgantem V surgente GL
 mente GL placere CEFd 11 satiaret GL ne*cesse O non consentiendo GL
 12 reliquarum Ga.c. L eligeritis OCV eligatis GL ē ** O 13 *uos O nos B
 eo Cm1 quartum V quanti GL nolueritis—est] nulla (*cetera desunt*) GL
 uolueritis EFb 14 oboedientia b 15 iam—fecit om. GL uestrarumque L
 (quo s. que) G 16 impetus] magis GL illi ut uobis GL salti ODGL
 17 cuius motus] cui GL 18 ad eam postremam Db ad postremam (u.s.a) G
 uoluntatem OGL 19 cum om. D 20 uoluntatis nutum DEFbd exurgere V
 exurgeret BCD 21 per] non GL 22 excederet] exerceret CE exiret F
 uidetur V felicitati in mg. B 23 generare Db ** generari (re eras.) L
 quod ex non B 24 uobis (al nobis) F qui L 25 quale V felicitatem Ga.c. L
 concedetis V conceditis (t in ras.) L

nunc sit, profecto omnium sensus mortalium etsi cum uerecundia confitetur, quia et castos etiam nolentes eamque temperantia castigantes inquietudine inordinata importunaque sollicitat et plerumque sese uolentibus subtrahit, nolentibus ingerit. ut nihil aliud inoboedientia sua quam illius priscae inoboedientiae poenam 5 se esse testetur. unde merito de illa et tunc primi homines, quando pudenda texerunt, et nunc qui se utcumque hominem esse considerat, omnis pudens impudensque confunditur, absit ut de opere dei, sed de poena primi ueterisque peccati. uerum uos non pro religiosa ratione, sed pro animosa contentione nec pro humano pudore, sed pro 10 uestro furore, ne uel ipsa concupiscentia carnis uitiata credatur et ex ea trahi originale peccatum, talem prorsus, qualis nunc est, in paradisum conamini disputando reuocare eamque illic esse potuisse contendere, quam uel semper sequeretur inhonesta consensio uel aliquando coherceret miseranda dissensio. nos autem non multum 15 curamus quid uos de illa sentire delectet. quidquid tamen hominum per illam nascitur, si non renascatur, sine dubitatione damnatur et necesse est esse sub diabolo, si non inde liberetur a Christo.

XVIII. 36. *Homines, inquit, dei opus esse defendimus nec ex illius potentia uel in malum uel in bonum inuitum aliquem cogi, sed 20 propria uoluntate aut bonum facere aut malum, in bono uero opere a dei gratia semper adiuuari, in malum uero diaboli suggestionibus invitari.* ad haec respondemus homines esse opus dei, in quantum homines sunt, sed sub diabolo esse, in quantum peccatores sunt, nisi eruantur inde per eum, qui non ob aliud factus est inter deum et 25

19 Iulianus   25 cf. I Tim. 2, 5

1 sit] est *GL* ueracundia *O* 2 confi*tetur *O* eamqu*e *G* eamquae *L* per temperantiam *D* temperantiam *GL* 3 importunaqu*e *GL* sollicitat*G sollicitate *L* 4 uolentibus (n.s. u init.) *G* subtrahit nolentibus *om.GL* 5 inoboedientiam suam *OG* 6 et] ex *GL* hominis *V* 7 se] iam *GL* utecumque (ut in *ras.*, cumque *s.l.m2*) *O* se esse *GL* 8 opera *Ga.c.L* scde *V* 9 pena *in mg.B* nos *B* 10 pr. pro *om.V* 12 extraher *Om1* tale*G in paradyso *DGL* 13 conabimini *DEFVGLb* conabimi *C* potuisse esse *V* 14 inhonestas *D* 15 coereret *ODEFGld* corcereret *C* dissensio *C* 16 delectat *F* quisquis *F* 18 liberat*ur O liberentur *V* 19 omnes *B* hominē *Db* inuidi *V* 21 uere *V* a dei] de *V* a dō *G* a deo *L* 22 semper gratia *GL* iuuari *GL* in malo *V* in mala*G sugestionibus *O* subgestionibus *C* suggestionibus *V* 23 respondemus *B* quantum *B* 24 peccatore *D* nisi seruantur *GL*

homines mediator, nisi quia ex hominibus non potuit esse peccator, nec ex dei potentia uel in malum uel in bonum inuitum aliquem cogi, sed deo deserente pro meritis ire in malum et deo adiuuante sine meritis conuerti ad bonum. non enim est homo bonus, si nolit, sed 5 gratia dei etiam ad hoc adiuuatur ut uelit, quoniam non inaniter scriptum est: *deus est enim qui operatur in uobis et uelle et operari probona uoluntate est: preparatur uoluntas a domino.*

XIX. 37. Vos autem in bono opere sie putatis adiuuari homini 10 nem gratia dei, ut in excitanda eius ad ipsum bonum opus uoluntate nihil eam credatis operari. quod satis ipsa tua uerba declarant. cur enim non dixisti hominem dei gratia in bonum opus excitari, sicut dixisti: *in malum diaboli suggestionibus incitari*, sed aisti: *in bono opere a dei gratia semper adiuuari?* tamquam sua uoluntate, nulla 15 dei gratia bonum opus a gressu in ipso iam opere diuinitus adiuuetur, pro meritis uidelicet uoluntatis bonae, ut reddatur debita gratia, non donetur indebita ac sic gratia iam non sit gratia, sed sit illud, quod Pelagius in iudicio Palestino fieto corde damnauit, ‘gratiam dei secundum merita nostra dari’. die mihi, obseero, quid 20 boni Paulus adhuc Saulus uolebat ac non potius magna mala, quando spirans caudem pergebat ad nastados horrenda mentis caecitate ac furore Christianos? quibus meritis bonae uoluntatis deus illum ab his malis ad bona mirabili et repentina uocatione conuertit? quid ego dicam, quibus meritis, cum ipse elamet: *n o n e x o p e r i b u s 25 i u s t i t i a e q u a e n o s f e e i m u s, s e d s e c u n d u m s u a m m i s e r i c o r d i a m s a l u o s n o s f e e i t?* quid illud, quod iam commemoeraui dixisse dominum: *n e m o p o t e s t u e n i r e a d*

6 Pail. 2, 13   7 Prou. 8, 35   13 Julianus   17 cf. Rom. 11, 6   19 cf.

Dc gestis Pelagii (CSEL XLII 84, 5. 15)   20 cf. Act. 9, 1. 3. 15   24 Tit. 3, 5
27 Ioh. 6, 66

5 gratia*GL   etiam *om. GL*   6 enim est *D (ē s.l.), GL*   nobis *Bm1EFL*
10 uoluntatem *Ga.c.L*   11 eum *F* credatis (*a in ras., i ex e*) *O* ipse *Om1* quin
(*u alt. s. l. m2*) *O* cum *GL*   12 hominem—dixisti *om. GL*   in dei gratia *OB*
sicut *V*   13 suggestionibus *V* aisti (*ais add. m2*) *O* adisti *C* dixisti *Db*   14 a•*O*
gratiam *Ga.c.L*   suam uoluntatem *Ga.c.L*   15 adgressus] aduersus *L* adiuuet
La.c.   17 si *L*   18 palestino *codd.*   19 damnari *a.e.GL*   michi *BC* obsegro *V*
quod *B*   20 ac *ex at O*   annon (*om. ac*) *C*   21 inspirans *GL*   eaecitatem *V*
22 ac] *et GL*   23 et] *ac B*   24*ego *O* ergo *BVLa.c.*   quibus] cui *L*   25 fecimus
nos *D*   misericordium suam *GL*   26 illum *L*   quod *om.C*   27 commemoeraui***O

me — quod intellegitur ‘credere in me’ —, nisi ei datum fuerit a patre meo? utrum iam uolenti credere pro meritis bonae uoluntatis hoc datur an potius, ut eredat, ipsa uoluntas, sicut Sauli, desuper excitatur, etiam si tam sit auersus a fide, ut credentes etiam persecutetur? ut quid enim dominus praecepit, ut ore-
mus pro eis qui nos persecuntur? numquid hoc oramus, ut eis pro bona eorum uoluntate gratia dei retribuatur ac non potius ut mala in bonum uoluntatis ipsa mutetur? sicut eredimus tunc a sanctis, quos persequebatur, non inaniter oratum esse pro Saulo, ut ad fidem, quam uastabat, uoluntas eius conuerteretur. et illius 10 quidem conuersio desuper facta manifesto etiam miraculo apparuit; quam multi inimici Christi cotidie subito dei occulta gratia trahuntur ad Christum! quod uerbum si non ex euangeliō posuisse, quanta de me propter hoc iste dixisset, cum etiam nunc oblectetur non mihi, sed illi qui clamat: nemo potest uenire ad me, nisi 15 pater, qui misit me, traxerit eum! non enim ait ‘duxerit’, ut illie aliquo modo intellegamus praecedere uoluntatem. quis trahitur, si iam uolebat? et tamen nemo uenit, nisi uelit. trahitur ergo miris modis, ut uelit, ab illo, qui nouit intus in ipsis hominum cordibus operari, non ut homines, quod fieri non potest, nolentes 20 credant, sed ut uolentes ex nolentibus fiant.

XX. 38. Hoc uerum esse non conjectura suspicamur humana, sed evidentissima diuinarum scripturarum auctoritate dinoscimus. legitur in Paralipomenon libris: et quidem in Iudaea facta

5 cf. Matth. 5, 44 9 cf. Act. 9, 3 sqq. 15 Ioh. 6, 44 24 II Paral. 30, 12

2 bone *Om* 1 3 datur] dicatur *O* credat *ex reddat* *O* sicuti *L* 4 aduersus *B* aversus *D* 5 praecepit (*pr. i ex e*) *O* praecepit *BDFGbd* 6 persecuntur *BC* hoc *om.D* horamus *D* 7 tribuatur *GL* ac] aut *G* ut *L* 8 ipsa] eorum *b* utetur *Om* 1 sicut eredimus *sqq. exhibentur foll. 55a sqq.V* 9 non *om GL* oratū* (*t.s. ras.*) *O* pro saulo ut (*u et ut s.l.*) *O* ad *om.O* 10 ipsius *GL* 11 facti* *O* faeto *D* apernit *B* 12 Christi *om.GL* cottidie *OG* quotidie *EF* subit gratia dei trauntur *V* 13 posuisti***sem *O* 14 nunc oblectetur] nisi ci oboediretur *GL* 15 clamabat *V* ad me *s.l* *L* 16 me misit *V* 17 ut illie *m2 ex* uillie *O* illuc *F* 18 uepit (*l.s. η m2*) *O* 19 ergo] enim *D* ut ue^{it}] uelis *C* illo** *O* intus *om.GL* 20 hominis *V* potes *C* 21 ut *om.V* 22 suscipiatur *O* susspicamur *C* suspicamus *V* huma *Om* 1 23 evidentissimā *V* 24 paralypomenon *B* paralippomenon *GL* et quidem] aequidem *C* equidem *EF* in] ni *B* uda *V*

est manus dei, ut daret illis cor unum, ut facerent
 praeceptum regis et principum in uerbo domini. item per Hiezechielem prophetam dominus dicit: dabo eis cor aliud et spiritum nouum dabo eis et
⁵ euellam cor eorum lapideum de carne eorum et dabo eis cor carneum, ut in praeceptis meis ambulent et iustificationes meas obseruent et faciant eas. quid est autem, quod Hester illa regina orat et dicit: da sermonem concinnum in os meum
¹⁰ et uerba mea clarifica in conspectu leonis et conuerte cor eius in odium in pugnantis nos? ut quid ista in oratione dicit deo, si non operatur deus in cordibus hominum uoluntatem? sed forte hoc mulier insipienter orauit. videamus ergo, utrum inaniter praemissus fuerit orantis affectus
¹⁵ et consecutus non fuerit exaudientis effectus. ecce ingreditur ad regem — ne multa dicamus — et quia non ordine suo ingrediebatur magna necessitate compulsa, intuitus est eam, sicut scriptum est, uelut taurus in inpetu indignationis suae. et timuit regina et conuersus est color eius per dissolutionem et inclinavit se
²⁰ super caput delicatae suae, quae praecedebat eam. et conuertit deus et transtulit indignationem eius in lenitatem. iam sequentia commemorare quid opus est, ubi deum compleuisse quod illa rogauerat diuina scriptura testatur operando in corde regis quid aliud quam uoluntatem, qua iussit et factum est
²⁵ quod ab eo regina poposcerat? quam deus iam, ut fieret, exaudierat, qui cor regis, antequam mulieris sermonem poscentis audisset, occultissima et efficacissima potestate conuertit et transtulit ab

3 Ezech. 36, 26. 27

9 Esth. 14, 13

15 ef. Esth. 15, 9—11

1 dñi O 2 legis B 3 ezechielem C V EFG ezechihelem BL iezechielem D
 4 alium GL 5 lapideum—eorum om. V 8 autem om. D ester G esther EFbd
 9 concinnatum OB ḥos C 10 gratifica OB 11 hodium C 12 deo om. GL
 15 eūsecutus B et exaudientis C effectus ex affectus Om1 16 non om. O
 17 alt. est om. Om1 18 ueluti aurus Om1 in om. OBCEFV 19 conuersū G
 color] cor GL 20 praedebat Om1 eum Lm1 22 sequentiā O commemorare
 Ga c. quod B compleuisse (nisus add. m2) O 23 testantur EF 25 poscebat GL
 iam s. l. L iam exaudierat L 26 sermonem mulieris V 27 et om. GL
 potestate O

indignatione ad lenitatem, hoc est a uoluntate laedendi ad uoluntatem fauendi, secundum illud apostoli: deus operatur in uobis et uelle. numquid homines dei qui haec scripserunt, immo ipse spiritus dei, quo auctore per eos ista conscripta sunt, oppugnauit hominis liberum arbitrium? absit, sed omnipotens in omnibus et iudicium iustissimum et auxilium misericordissimum commendauit. sufficit enim scire homini, quod non est iniquitas apud deum. iam quomodo ista dispensat faciens alia secundum meritum uasa irae, alia secundum gratiam uasa misericordiae, quis cognouit sensum domini? aut quis consilia-rius eius fuit? si ergo ad honorem gratiae pertinemus, non simus ingrati tribuendo nobis quod accepimus. quid enim habemus, quod non accepimus?

XXI. 39. *Dicimus, inquit, sanctos ueteris testamenti perfecta hinc iustitia ad aeternam transisse uitam, id est studio uirtutis ab omnibus recessisse peccatis, quia et illi, quos legimus aliquid peccasse, postea tamen eos emendasse cognouimus.* quantaelibet fuisse uirtutis antiquos praedicet iustos, non eos saluos fecit nisi fides mediatoris, qui in remissionem peccatorum sanguinem fudit. ipsorum enim uox est: credidi, propter quod locutus sum. unde ait et apostolus Paulus: habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est: credidi, propter quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et loqui mur. quid est 'eundem spiritum', nisi quem iusti quoque illi habuerunt, qui ista

2 Phil. 2, 13   7 cf. Rom. 9, 14   8 cf. Rom. 9, 22. 23   9 Rom. 11, 34
 12 cf. I Cor. 4, 7   14 Julianus   19 cf. Col. 1, 14   20 Ps. 115, 1
 21 II Cor. 4, 13

1 indignatione GL p.c. a om O de D uol.] lenitatem L 2 fouendi GL
 deus est enim qui operatur GL b 3 nunquid D 4 dei spiritus D ita O, om. F
 5 lib. hom. arb. EF GL bd 7 commodauit V 8 dn m CEF alios—alios D bd
 alio—alia Ga.c.L 9 gratiam] misericordiam GL 12 accipimus V quid—
 accepimus om. DGL 14 inquit] enim B ueteri V perfectam—iustitiam
 Ga.c.L 16 aliquid (ali s.l.m2) O 17 nouimus GL quantalibet—uirtute EF b
 fuisse om. GL 18 post uirtutis exp. ab omib; recessisse uirtutis D praeedices
 CEF V GL bd 20 et locutus sum CE 21 post. sum add. et nos E ait et
 om. GL 23 credid Om 1 quod locutus sum om. B et locutus C nos s. exp. nunc
 Om 1 24 et om. O quimur Om 1 25 quem iusti om. V quem] quod GL illi om. GL

dixerunt? dicit etiam apostolus Petrus: quid uultis iugum inponere gentibus, quod neque nos potuimus portare neque patres nostri? sed per gratiam dominii Iesu Christi credimus salui fieri quemadmodum et illi. hoc uos non uultis, inimici huic gratiae, ut eadem gratia Iesu Christi salui facti credantur antiqui, sed distribuitis tempora secundum Pelagium, in cuius libris hoc legitur, et ante legem dicitis saluos factos esse natura, deinde per legem, postremo per Christum, quasi hominibus duorum superiorum temporum, ante legem scilicet et in lege, sanguis Christi non fuerit necessarius, euacuantes quod dictum est: unus enim deus, unus et mediator dei et hominum homo Christus Iesus.

XXII. 40. *Gratiam Christi*, inquit, *omnibus necessariam*, et maioribus et paruulis, confitemur et eos qui dicunt de duobus baptizatis natum non debere baptizari, anathemamus. nouimus, quomodo non secundum Paulum apostolum, sed secundum hereticum Pelagium ista dicatis: paruulis uidelicet baptisatum necessarium non propter remissionem peccatorum, sed tantummodo propter regnum caelorum. datis enim eis extra regnum dei locum salutis et uitae aeternae, etiamsi non fuerint baptizati, nec adtenditis quod scriptum est: qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit, qui autem non crediderit, condemnabitur. propter quod in ecclesia salvatoris per alios paruuli credunt, sicut ex aliis ea quae illis in baptismo remittuntur peccata

1 Act. 15, 10. 11 6 cf. De pecc. originati 26, 30 (CSEL XLII 190, 4 sqq.)

11 I Tim. 2, 5 14 Iulianus 19—21 cf. Aug. De haeresibus c. 88 (XLII 48 M)

22 Marc. 16, 16

1 iugum *om. GL* 2 impunere *EF* gentibus] hominibus *EF* portare potuimus *DEFbd* 3 nostri *om. OB* uestri *EF* 4 dñi *nři* *Bdb* saluos *O* nos saluos *GL* nos salui *b* quemamodum *CGmI* 5 huic *om. Db* gratiae Christi *b* 6 distribuistis *OB* distributis *Ga.c.L* 7 legitur *ex agitur OmI* 8 legem] *add.* hoc *GL* saluos *om. EF* per naturam *Db* 12 unus *bis pon.C* 14 xpī gratiam *L* gratia *V* inquiunt *Dbd* necessarium *GmIL* 16 anathematizauimus *B* anathematizamus *DEFGbd* noui *B* 17 palum *V* pelagium hereticum *DEFbd* 19 tantummodo *C* 22 est] sit *GL* qui baptizatus fuerit credens saluus erit *EF* 23 saluus erit *om. B* 24 paruuli*O 25 ut sicut alii *EF*

traxerunt. nec illud cogitatis, eos uitam habere non posse, qui fuerint expertes corporis et sanguinis Christi, dieente ipso: nisi manducaueritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis uitam in uobis. aut si euangelicis uocibus cogimini confiteri nec uitam salutemque posse 5 habere paruos de corpore exeentes, nisi fuerint baptizati, quaerite, cur conpellantur non baptizati secundae mortis subire supplicium indicante illo qui neminem damnat inmeritum, et inuenietis, quod non uultis, originale peccatum.

XXIII. 41. *Eos etiam, qui dicunt, inquit, baptismus non omnia 10 peccata delere, condemnamus, quia scimus plenam purgationem per ipsa mysteria conferri.* hoc dicimus et nos; sed paruos quoque per ipsa mysteria primae natuitatis et obnoxiae successionis uinculis solui non dicitis nos. propter quod de ecclesia Christi, quae hoc antiquitus tenet, oportet ut sicut alii heretici segregemini et uos. 15

XXIV. 42. Iam uero quod ita concludit epistulam, ut dicat: *nemo ergo uos seducat nec se negent impii ista sentire, sed, si uerum dicunt, aut audientia detur aut certe isti ipsi episcopi, qui nunc dissident, damnent quae supra dixi cum Manicheis ista tenere, sicut nos ista damnamus quae de nobis iactant, et fit plena concordia.* quod si 20 nolunt, scitote eos esse Manicheos et ab eorum uos abstинete consortiis, contemnendum est potius quam refellendum. quis enim nostrum dubitat anathema dicere Manicheis, qui dicunt a bono deo nec homines nec nuptias institutas nec legem datam, quae per Moysen Hebreo populo ministrata est? sed et Pelagianis non inmerito 25 anathema dicimus, qui tam sunt inimici gratiae dei, quae uenit per Iesum Christum dominum nostrum, ut eam dieant non gratis, sed secundum merita nostra dari ac sic gratia iam non sit gratia, tan-

2 Ioh. 6,54   10 Iulianus   17 Iulianas   27 cf. Rom. 7, 25   28 cf.
Rom. 11, 6

1 illud] hoc *GL* 2 expartes *CGLa.c.* expertis *V* 5 posse *om.GL* 7 quur *G*
baptizatis *Ga.c.L* 8 quieminem *Cm1* 10 Etiam eos *b* nominia *Om1* 12 sed
om.D 13 prima *Lm1* et] ex *O,om.L* 14 de] ab *O* in *mg.* 15 alii] ceteri *GLb*
16 non iam *GL* epistola *GL* dieas *V* 17 ergo nemo *DGL* negant *GL* ita *GL*
18 pr. aut] ut *C* 19 manichaeis *O* (ae semper fere) se ista tenere *DGL* nos**G
20 fit] sit *B* 21 esse *om.D* consortiis] concordiis *V,b* in *mg.* 23 a bono] ab
anno *O* a bono *B* 24 constitutas *GL* q:*Om1* 25 haebreo *O* et *om.O* pelagi-
ginis *B* 26 qui*O sunt *om.GL* 27 n̄ ex nunc *O* 28 sic] si *BCEFGL* sit] est *OB*

tumque constituant in libero arbitrio, quo in profundum demersus est homo, ut eo bene utendo dicant hominem mereri gratiam, cum bene illo uti nemo possit nisi per gratiam, quae non secundum debitum redditur, sed deo gratis miserante donatur, paruulos autem ita contendunt esse iam saluos, ut a saluatore audeant negare salvandos. et haec exsecerabilia dogmata tenentes et seminantes adhuc insuper flagitant audientiam, cum damnati debeant agere paenitentiam.

1 libero (o *ex um*) *V*   quod *GL*   dimersus *D*   2 mereri] deserere *ex* deserit *GmI* deserit *L*   3 nemo bene illo uti *DEFbd*   per *om.Ga.c.L*   5 a salu.] saluatori *DVGLb* saluari *C*   eos audeant *B*   6 et] ut *GL*   exsecerabilia *BDL* et seminantes *om.V*   7 audientiam *O* audientiam (*pr. i s.l.mI*) *G* audent iam *L* agere] cogitare *B*   penitentiam amen *O*   8 Finit liber primus (*litt. mai.*) *V* Sci augustini ad bonafatū papam urbis romę liber primus explicit. incipit liber secundus *O* Explicit liber primus. Incipit liber secundus (*adā. m2*) *B,CD* Diui aurelii augustini hippomensis ēpi contra duas epistolas pelagianorū ad bonifaciū liber primus explicit. liber secundus incipit *EF* Explicit liber augustini ad bonifatium papam urbis contra epistl iuliani pelagiani et eius erroris factores ac defensores *G* EXPL FPISTULA SCI AUG ADUERSUS EPISTOLAM. IULIANI PELAGIANI AD BONIFACIUM PAPAM URBIS *L*

LIBER SECUNDVS.

I. 1. Iam nunc aliam, non Iuliani tantum, sed ei communem cum pluribus Pelagianis episcopis, quam Thessalonicam miserunt, considerenius epistulam eique domino adiuuante respondeamus, ut possumus. quod opus nostrum ne longius fiat, quam causae ipsius 5 necessitas postulat, quid opus est ea quoque refellere, quae dogmatis eorum insidiosa uenena non continent, sed tantum in auxilium suum uel pro catholica fide contra Manicheorum, sicut loquuntur, profanitatem consensionem orientalium episcoporum uidentur exposcere nihil aliud nitentes, nisi ut horribili heresi obiecta, cuius se aduersarios esse configunt, lateant inimici gratiae in laude naturae? quis enim eis hinc commouit aliquando quaestionem? aut eui catholicorum propterea displicant, quia damnant eos, quos praedixit apostolus recessuros a fide, cauteriatam habentes conscientiam, prohibentes nubere, abstinentes a cibis, quos inmundos putant, 15 nec putantes a deo cuncta esse condita? quis eos aliquando negare conculpit, quod omnis creatura dei bona sit et nulla substantia sit, quam non summus fecerit deus, nisi ipse deus qui non est ab aliquo factus? non ista in eis, quae constat esse catholica, reprehenduntur atque damnantur. inpietatem quippe Manicheorum nimium stultam 20 et noxiā non solum fides catholica detestatur, uerum etiam hereticī omnes, qui non sunt Manichei. unde et isti Pelagiani hoc bene faciunt Manicheis anathema dicere et eorum erroribus contradicere. sed faciunt duo mala, quibus et ipsi anathemandi sunt: unum, 25 quod catholicos Manicheorum nomine criminantur, alterum, quod

13—17 cf. I Tim. 4, 1—4

2 ei] et *Vb*   3 pluri (bus *eras.*) *B* plurimis *EFbd*   pelaginis *B*   theso-
lonicam *O* thesalonice *B*   5 possimus *B*   ne] non *BD*   longum *Vb*   6 doc-
matis *O*   7 insidiose *Om1* insiosa *Cm1*   8 pro *om.**Om1* locuntur *OCD*   9 con-
cessionem *OB*   10 ut *om.C*   11 configunt *Om1*   12 commouet *D*   13 dan-
nant *B*   15 abstinentis *C*   16 putantes] putant *D*   19 constant *D* constant *EF*
20 nimiam *b*   22 pelagini *B*   23 manichaei *Om1*   et eorum (et e s. ras. *m2*) *O*
24 anathematizandi *BDEFbd*

etiam ipsi heresim noui erroris inducunt. neque enim quia Manicheorum morbo non laborant, propterea fidei sanae sunt. non unum est pestilentiae genus quemadmodum in corporibus ita et in mentibus. sicut ergo medicus corporis non continuo pronuntiasset a mortis 5 periculo liberum, quem negasset hydropicum, si alio letali morbo perspexisset aegrotum, ita istis non ideo ueritas gratulatur, quia Manichei non sunt, si alio genere peruersitatis insaniant. qua propter aliud est quod anathematizamus cum eis, aliud quod in eis. detestamur enim cum eis, quod recte displicet etiam ipsis, ita tamen, 10 ut detestemur in eis, unde recte displicant ipsi.

II. 2. Manichei dicunt deum bonum non omnium naturarum esse creatorem, Pelagiani dicunt deum non esse omnium aetatum in hominibus mundatorem, saluatorem, liberatorem. catholica utrosque redarguit et contra Manicheos defendens dei creaturam, ne 15 ab illo instituta negetur ulla natura, et contra Pelagianos, ut in omnibus aetatibus perdita requiratur humana natura. Manichei carnis concupiscentiam non tamquam accidens uitium, sed tamquam naturam ab aeternitate malam uituperant, Pelagiani eam tamquam nullum uitium, sed naturale sit bonum insuper laudant. 20 catholica utrosque redarguit Manicheis dicens: 'non natura, sed uitium est', Pelagianis dicens: 'non a patre, sed ex mundo est', ut eam uelut malam ualitudinem sanari utrique permittant, desinendo illi tamquam insanabilem credere, isti tamquam laudabilem praedicare. Manichei negant homini bono ex libero arbitrio fuisse initium mali, 25 Pelagiani dicunt etiam hominem malum sufficienter habere liberum arbitrium ad faciendum praeceptum bonum. catholica utrosque redarguit et illis dicens: fecit deus hominem rectum, et istis dicens: si uos filius liberauerit, uere

11 cf. De natura boni 41 (CSEL XXV 874, 23. 24) 21 cf. I Ioh. 2, 16
27 Eecle. 7, 30 28 Ioh. 8, 36

1 nouij nobis *O* inducant *V* 3 pestilentiae est *DEFbd* 4 praenuntiasset *EF* 5 liberatum *OB* ydropicum *V* si—aegrotum *om.V* 6 prospexisset *B* 7 quapropter *O* 8 anathematizamus *BDEFbd* in eis] add. detestamur *OB* 9 enim *om.Om1* 10 detestamur *Cm1* 11 esse naturarum *B* 12 pel. nero dicunt *F* 13 emundatorem *OB* liberatorem *om.Om1* 15 instituta*O* inst. *ex* instructa *Bm1* 18 natura *V* 20 cattholica *O* (*sic saepius*) 21 a *om.Om1* ex *om.Om1* 22 ualetudinem *BEF* 23 insanauilem *Om1* 24 bono] add. non *OB* 28 isti *C* liberauit *B*

liberi eritis. Manichei dicunt animam particulam dei naturae malae commixtione habere peccatum, Pelagiani dicunt animam iustum non quidem particulam, sed creaturam dei etiam in ista corruptibili uita non habere peccatum. catholica utrosque redarguit Manicheis dicens: aut facite arborem 5 bonam et fructum eius bonum aut facite arborem malam et fructum eius malum — quod non diceretur homini, qui naturam facere non potest, nisi quia peccatum non natura, sed uitium est —, Pelagianis dicens: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus 10 et ueritas in nobis non est. his morbis inter se contrariis Manichei Pelagianique configlunt dissimili uoluntate, simili uanitate, separati opinione diuersa, sed propinqui mente peruersa.

3. Iam uero gratiam Christi simul oppugnant, baptismum eius simul euaeuant, carnem eius simul exhonoran, sed etiam haec modis 15 causisque diuersis. nam Manichei meritis naturae bonae, Pelagiani autem meritis uoluntatis bonae perhibent diuinitus subueniri. illi dicunt: 'debet hoc deus laboribus membrorum suorum', isti dieunt: 'debet hoc deus uirtutibus seruorum suorum'. utrisque ergo merces non in patat*r secundum* gratiam, sed secundum debitum. 20 Manichei 'lauacrum regenerationis, id est aquam ipsam dieunt esse superfluam nec prodesse aliquid profano corde contendunt', Pelagiani autem, 'quod in sacro baptisme ad expianda peccata dicitur nihil opitulari infantibus nullum peccatum habentibus adserunt'. ac per hoc in paruulis baptizandis, quantum ad remissionem adtinet peccatorum, Manichei uisibile destruunt elementum, Pelagiani autem etiam inuisibile sacramentum. Manichei carnem Christi exhonoran partum uirginis blasphemando, Pelagiani autem carnem redimen-

5 Matth. 12, 33   9 I Ioh. 1, 8   20 cf. Rom. 4, 4

1 estis *B*   2 natura *V*   male *Om1* mala *D*   comixtionē *V* cōmixione *O*
 3 istam *D*   4 peccata *D*   6 bonam—arborem *om.V*   7 malam *om.C* fructus
 eius malos *EF*   8 quia (a s.l.m1) *O*   9 pelagianis (s m1s.l.) *O*   10 nosmet *O*
 11 contrariis inter se *EF*   12 dissimili ore simili uoluntate separati *D,b in mg.*
 13 mente *V*   16 post meritis *eras.* uoluntatis *O*   18 pr. diceint *Cm1*   19 deus
om.DVb   20 ante debitum *exp.* meritum *B.*   22 prophano *OD*   23 dicitur
 datur *EF*   25 baptizant̄s (d s. t m1) *O*   26 helementum *C*   post autem
eras. uerum *B*   27 inuisibile *O*   manichei autem *CD*   28 uirginis *om. CEF*
 blasphemando *B*

dorum carni redemptoris aequando. propterea quippe natus est Christus non utique in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati, quia ceterorum hominum nascitur caro peccati. Manichei ergo omnem carnem penitus detestantes auferunt carni 5 Christi perspicuam ueritatem, Pelagiani uero nullam carnem peccati nasci asserentes auferunt carni Christi propriam dignitatem.

4. Desinant itaque Pelagiani catholieis obiectare quod non sunt, sed ipsi potius festinent emendare quod sunt; nee ideo se uelint amabiles, quia odioso Manichorum aduersantur errori, sed merito 10 se agnoscent odibiles, quia suum non auersantur errorem. possunt enim duo errores inter se esse contrarii, sed ambo sunt detestandi, quia sunt ambo contrarii ueritati. nam si propterea sunt diligendi Pelagiani, quia oderunt Manicheos, diligendi sunt et Manichei, quia 15 oderunt Pelagianos. sed absit, ut catholica mater propter alterorum odium alteros eligat amare, cum monente atque adiuuante domino debeat utrosque uitare et cupiat utrosque sanare.

III. 5. Quin etiam romanos clericos arguunt scribentes 'eos iussionis terrore pereculos non erubuisse praeuaricationis crimen admittere, ut contra priorem sententiam suam, qua gestis catholicis 20 dogmati affuerant, postea pronuntiarent malam hominum esse naturam'. immo uero Pelagiani spe falsa putauerant nouum et exse-
cerabile dogma Pelagianum uel Caelestanum persuaderi quorundam Romanorum catholicis mentibus posse, quando illa ingenia quamvis nefando errore peruersa, non tamen contemptibilia, cum 25 studiose corrigenda potius quam facile damnanda uiderentur, aliquanto lenius, quam seuerior postulabat ecclesiae disciplina, tractata sunt, tot enim et tantis inter apostolicam sedem et afros episcopos

2 cf. Rom. 8, 3 17 Iulianus

1 redemptoris V 2 est xps in similitudine carnis peccati non utique in carne peccati B sed om.B; sed—peccati om.OEF similitudinem D 3 qua O 4 ergo] autem B penitus carnem D 6 adseuerantes CDEFUbd 8 sed ipsi—quod sunt om.Vb festinant Om1 post festinent sequitur in fol. 73^b D pag. 471, 19 positum sqq. uel int annulis Om1 post uelint add. haberi d 10 aduersantur B possunt inter se duo errores (eras. inter se) esse O 11 contrarii Om1 12 contrarii Om1 ueritati exp. O 13 pelegiani O et om.EF 15 com B 19 cattolico O 20 mala C 21 putauerunt O 22 celestianum OB 24 peruasa B contemptibilia V 25 studio se b damnna (in mg.m2 dam-
nanda) O aliquando OV 26 tra•ctata O

currentibus et recurrentibus scriptis ecclesiasticis, etiam gestis de
hae causa apud illam sedem Caelestio praesente et respondentे
confectis quaenam tandem epistula uenerandae memoriae papae
Zosimi, quae interlocutio repperitur, ubi praeceperit eredi oportere
sine ullo uitio peccati originalis hominem nasci? nusquam prorsus 5
hoc dixit, nusquam omnino conscripsit. sed eum hoc Caelestius in
suo libello posuisset, inter illa dumtaxat, de quibus se adhue dubitare
et instrui uelle confessus est, in homine acerrimi ingenii, qui profecto,
si corrigeretur, plurimis profuisset, uoluntas emendationis, non fal-
sitas dogmatis adprobata est. propterea libellus eius catholicus dictus 10
est, quia et hoc catholicae mentis est, si qua forte aliter sapit, quam
ueritas exigit, non ea certissima definire, sed detecta ac demonstrata
respuere. non enim hereticis, sed catholicis apostolus loquebatur,
ubi ait: q u o t q u o t e r g o p r e f e c t i h o c s a p i a m u s; et
s i q u i d a l i t e r s a p i t i s, i d q u o q u e d e u s u o b i s r e u e- 15
l a b i t. hoc in illo factum esse putabatur, quando se litteris beatae
memoriae papac Innocentii, quibus de hac re dubitatio tota sublata
est, consentire respondit. et hoc ut plenius et manifestius in illo fieret,
expectabatur uenturis ex Africa litteris, in qua prouincia eius
calliditas aliquanto euidentius innotuerat. quae Romam litterae 20
posteaquam uenerunt id continentis non sufficere hominibus tardioribus et sollicitioribus, quod se generaliter Innocentii episcopi
litteris consentire fatebatur, sed aperte eum debere anathemare
quae in suo libello praua posuerat, ne, si id non fecisset, multi parum
intellegentes magis in libello eius illa fidei uenena a sede apostolica 25
crederent adprobata, propter quod ab illa dictum erat eum libellum

14 Phil. 3, 15

1 et recurrentibus *om. OB* 2 celestio *O* et *om. O* 3 quaenam (ae *s.l.m2*) *O*
4 reperitur *codd. prael. BV* 5 *uoce hominem inc. D* nūquā *C*; nusquam—dixit
om. EF 6 conscripxit *B* celestius *OB* 7 ante libello *eras.* libello *V* 10 et
propterea *DEFVbd* libellos *V* dictus est *om. D* 11 hoc *om. CEF* 12 exigit
dicens *EF* certissima (a *s. ras.*) *O* certissime *EFbd* definire *V* 13 respuerat *B*
15 si quod aliter *B* quit *V* uobis deus *CD* reuelauit *OF* 16 in *om. O* 18 in
illo *om. Om1* 19 futuris (a *uenturis*) *F* affrica *BD* 20 aliquanto calliditas *d*
aliquando *OD* romae *b* postea litterae (qua *cxp.*) *D* 21 deuenerunt *D*
22 sollicitioribus *B* sollicitoribus *C* episcopi (i *fin. ex a*) *O* 23 lit^{*}teris *O*
ante debere *exp.* uidere *B* anathematizare *BDEFbd* 25 eius *om. O* uenenata *B*
26 probata *D* propter hoc quod *F* propterea quod *bd* illo *D*

esse catholicum, quam emendata, propter illud quod se papae Innocentii litteris consentire ipse responderat: tunc ergo cum eius praesentia posceretur, ut certis ac dilucidis responsio nibus uel astutia hominis uel correctio dilucesceret et nulli ambigua re-
 5 maneret, se subtraxit et negauit examini. nec differendum iam fuerat, sicut factum est, quod aliis prodesset, si nimium peruersorum pertinaciae dementiaeque non posset. sed si — quod absit! — ita tunc fuisse de Caelestio uel Pelagio in romana ecclesia iudicatum, ut illa eorum dogmata, quae in ipsis et cum ipsis papa Innocentius
 10 damnauerat, adprobanda et tenenda pronuntiarentur, ex hoc potius esset praeuaricationis nota romanis clericis inurenda. nunc uero cum primitus beatissimi papae Innocentii litterae episcoporum litteris respondentis afrorum pariter hunc errorem, quem conantur isti persuadere, damnauerint, successor quoque eius sanctus papa
 15 Zosimus hoc tenendum esse, quod isti de paruulis sentiunt, numquam dixerit, numquam scripserit, insuper etiam Caelestium se purgare molientem ad consentiendum supra dictis sedis apostolicae litteris crebra interlocutione constrinxerit, profecto quidquid interea lenius actum est cum Caelestio seruata dunitaxat antiquis-
 20 simae et robustissimae fidei firmitate correctionis fuit clementissima suasio, non adprobatio exitiosissima prauitatis. et quod ab eodem sacerdote postea Caelesteius et Pelagius repetita auctoritate damnati sunt, paululum intermissae iam necessario proferendae ratio seueritatis fuit, non praeuaricatio prius cognitae uel noua cognitio
 25 ueritatis.

IV. 6. Sed quid opus est nos de hac re loquendo diutius immorari, cum extent hinc atque inde gesta et scripta directa, ubi possint cuncta illa quemadmodum acta sint uel cognosci uel recognoscendi inter-

1 se] saepe *F*   innocencie *B*   2 responderat ipse *D*   3 delucidis *V*
 4 nulla *F*   5 se *O   exanimi *O* (ex *s.l.*; *in mg.* l amini)   6 posset *C*
 prodesset *O* (sset *s.l.m2*)   7 prodesse non posset *F*   si quod] sic *V*   8 nunc *D*
 9 ut *om.D*   illa *om.O*   innocencius *V*   10 potuisse *D*   11 inuranda *Om1*
 inuri *D*   12 post primitus *eras.* *iis B*   13 respondentes *Om2D* respondens *B*
 14 damnauerunt *EF*   succes *Cm1*   15 zozimus *B*   16 celestium (*semper fere*
e pro ae)O   17 supradictae *O*   18 constrinxerit *V* constrinxerit *B*   quicquid *BC*
 19 dumtauxat *B*   20 robustissime *B*   correctio *B*   clementissimae *Om2*
 21 suasio—prauitatis *om.OB* exitiosissimae *EF*   22 repetit *V*   23 intermisso *O*
 24 seu ueritatis *b*   27 existent *V*   28 illa *om.OBC*   quemammodum *C*

rogationibus enim sancti praecessoris tui et Caelestii responsionibus, quibus se beati papae Innocentii litteris consentire professus est, quis non uideat quemadmodum sit Caelestius conligatus et uniuersu saluberrimo obstrictus, ne ulterius defendere auderet in baptisme paruulorum non dimitti originale peccatum? uenerabilis quippe 5 Innocentii episcopi de hae re ista sunt uerba ad Carthaginiense concilium: liberum enim, inquit, arbitrium olim ille per pessus, dum suis inconsultius utitur bonis, cadens in praeuaricationis profunda demersus nihil quemadmodum exinde surgere posset in- 10 uenit suaque in aeternum libertate deceptus huius ruinae latuisset oppressu, nisi eum post Christi pro sua gratia releuasset aduentus, qui per nouae regenerationis purificationem omne praeteritum uitium sui baptismatis laua- 15 cro purgauit. quid ista sedis apostolicae sententia clarius atque manifestius? huic se Caelestius consentire professus est, quando, cum illi a sancto praecessore tuo dictum esset: illa omnia damnas que iactata sunt de nomine tuo? ipse respondit: *damno secundum sententiam beatae memoriae praecessoris tui Innocentii.* inter cetera autem, quae de nomine eius iactata fuerant, diaconus Caelestio Paulinus obiecerat, quod diceret 'peccatum Adae ipsi soli obfuisse et non generi humano et quod infantes nuper nati in eo statu essent, in quo Adam fuit ante peccatum'. proinde si obiecta Paulini secundum sententiam beati papae In- 25 nocentii ueraci corde atque ore damnaret, quid ei remaneret deinceps unde contenderet nullum esse ex praeterita primi hominis transgressione in paruulis uitium, quod per nouae regenerationis puri-

7 cf. Aug. epist. 181, 7 (CSEL XXXXIV 709, 14) 20. 22 Caelestius

1 praedecessoris V (de m. rec. add.), Fb 3 quemammodum (*passim*) OC
 6 episcopi om. V ac Om1 cartaginense D 7 consilium O enim om. b 8 per-
 pensus D ineconsulte D 9 dimersus BEF 12 iacuisset a post latuisset
 ras. 2 litt. V oppressus DEF 13 releuasset] liberasset OBEFVbd 15 pra-
 teriti O (ti ex tū), CEF batismatis B 17 celsius Om1 18 praedecessore B
 19 qua V 21 innocentii Om1 22 ante fuerant exp. sunt D diacono O ob-
 iecerat O 23 ipsi soli O (*ultrumque i fin. ex ī*) 24 in eo****statu essent O (nt s.l.m²)
 essent statu EFbd adam pon. post peccatum EF 25 beati O (i ex e)
 innocentii Om1 26 ora Om1 27 conderet O

ficationem saero baptimate purgaretur? sed illud se respondisse fallaciter nouissimo exitu ostendit, cum se substraxit examini, ne secundum africana rescripta ipsa omnino de hac quaestione uerba commemorare et anathematizare, quae in libello suo posuit, cogeretur.

5   7. Quid illud quod idem papa de hác ipsa causa etiam Numidiae reseripsit episcopis, quia de utroque concilio, et de Carthaginensi scilicet et de Mileuitano, scripta suscepérat, nonne apertissime de paruulis loquitur? haec enim eius uerba sunt: *illud uero, quo d eos uestra fraternitas asserit praedicare,*
 10 *paruulos aeternae uitae praemii etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatum est.* nisi enim manducauerint carnem filii hominis et biberint sanguinem eius, non habebunt uitam in semet ipsis. qui autem hanc eis sine re-
 15 *generatione defendunt, uidentur mihi ipsum baptismum uelle cassare, cum praedicanthos habere, quod in eos credimus non nisi baptismate conferendum.* quid ad haec dicit ingratus, cui sedes apostolica iam sua professione quasi correcto benignissima lenitate pepercera?
 20 *quid ad haec dicit?* nírum post huius uitae finem paruuli, etiam si dum uiuunt non baptizentur in Christo, in uita aeterna erunt an non erunt? si dixerit: ‘erunt’, quomodo ergo quae de nomine eius iactata sunt secundum sententiam beatæ memoriae Innocentii se damnasse respondit? ecce beatæ memoriae papa Innocentius sine
 25 *baptismo Christi et sine participatione corporis et sanguinis Christi uitam non habere paruulos dicit.* si dixerit: ‘non erunt’, quomodo ergo non accipientes aeternam uitam utique consequenter aeterna morte dominantur, si nullum trahunt originale peccatum?

8 cf. Aug. epist. 182, 5 (CSEL XXXXIV 720, 6)   12 cf. Ioh. 6, 54

2 ostenditur *O*   3 affricare scripta *Om1*   affricana *BD*   4*anathem***are *O*
 (h. s. l. m2) anathemare *V*   suo *om.D*   6 carthaginensi *O* cartaginensi *D*
 7 de bis pon. *B*   meliuitano *D*   suscepérat *Om1*   8 sunt eius uerba *D*
 11 perfictum *Om1*   15 uidentur *D*   16 cessare *Bm1CEF*   17 credunt
Aug. in epist.   non nisi] non sibi *Aug. in epist. cod. N*   18 sedis *V*   19 perper-
 cerat *C*   21 uiunt *Om1*   baptizantur *B*   23 innocentii *Om1 (passim)*   a te
innocentii exp. pap1D   24 papa (s.l.m2) innocentius *O* (us s.l.m1) innocentius
papa EFbd   28 ant *O* (trah euqn.)

8. Quid ad haec dicunt isti, qui suas caluniniosas impietas audent etiam scribere, audent etiam orientalibus epis copis mittere? tenetur Caelestius litteris uenerabilis Innocentii praebuisse consensum; leguntur ipsae memorati antistitis litterae scribentis non baptizatos uitam paruulos habere non posse. quis autem negabit id esse consequens, ut mortem habeant qui non habent uitam? unde ergo in infantibus ista miserabilis poena, si nulla originalis est culpa? quomodo igitur ab ipsis fidei desertoribus et obpugnatoribus gratiae romani cleriei praeuaricationis arguuntur sub episcopo Zosimo, quasi aliud senserint in damnatione posteriore Caelestii et 10 Pelagii, quam quod sub Innocentio in priore senserunt? quia utique cum litteris uenerabilis Innocentii de paruulis, nisi baptizarentur in Christo, in aeterna morte mansuris catholicae fidei klareret antiquitas, profecto ecclesiae romanae praeuaricator potius esset, quicumque ab illa sententia deniasset. quod deo proprio quoniam 15 factum non est, sed ipsa constanter repetita Caelestii et Pelagii damnatione seruata est, se intellegant esse isti unde alios criminantur et aliquando a fidei praeuaricatione sanentur. malam quippe hominum esse naturam non dicit catholica fides; in quantum a creatore homo primitus institutus est, neque nunc quod in illa deus 20 creat, cum homines ex hominibus facit, hoc est malum eius, sed quod ex illo uitio primi hominis trahit.

V. 9. Iam nunc illa uidenda sunt, quae in epistula sua nobis obiecientes breuiter posuerunt, quibus haec est nostra responsio: peccato Adae arbitrium liberum de hominum natura perisse non 25 dicimus, sed ad peccandum ualere in hominibus subditis diabolo; ad bene autem pieque uiuendum non ualere, nisi ipsa uoluntas hominis

1 quod *B* calumnias *Om1* 2 audent etiam *om. Vb* scribere audent etiam *om. OB* orientalibus *O* originalibus *C* 3 inuscentii *B* 4 ipse *Om1* antestitis *OmIV* antistitis *B* 5 negauit *Om1BV* 6 morte *C* 7 in *s.l. Om1, om.D* est originalis *D* 10 posteriore *om.EF* 11 quam quod] quando *O* quod *om.B* 13 aeterna*O aeternā*V* mansuris *O* (i *ex o mI*) incensuris *B* claret *D* 15 quoniam] quia *D* 16 reppetit ac *V* 17 intellegantes se**isti *O* intellegant ee isti se *B* intellegant esse isti *EF* se int. esse *V* int. se isti esse *d* 18 malum *Om1* 19 quantum *B* homo a creatore *CDEFbd* a creatore *B* 20 in *om. Om1* illo *F* 21 hoc] add. non *EF* 22 ex *om.O* 23 illa *om.D* 24 subientes *O* breuiter *om.F* proposuerunt *F* est *om.D* 25 liberum arbitrium *O* periisse *EF* 26 in hominibus—non ualere *om.EF* 27 non *om.B* post uoluntas eras. dī*O* homini *B*

dei gratia fuerit liberata et ad omne bonum actionis, sermonis, cogitationis adiuta, neminem nisi dominum deum dicimus nascientium conditorem nec a diabolo, sed ab ipso nuptias institutas, omnes tamen sub peccato nasci propter propaginis uitium et ideo esse 5 sub diabolo, donec renascentur in Christo. nec sub nomine gratiae fatum asserimus, quia nullis hominum meritis dei gratiam dicimus antecedi. si autem quibusdam omnipotentis dei uoluntatem placet fati nomine nuncupare, profanas quidem uerborum nouitates euitamus, sed de uerbis contendere non amamus.

10. Vnde autem hoc eis uisum fuerit nobis obicere, quod fatum asseramus sub nomine gratiae, eum aliquanto adtentius cogitarem, prius eorum uerba quae consequuntur inspexi. sic enim hoc nobis obiciendum putarunt: *sub nomine*, inquiunt, *gratiae ita fatum asserunt, ut dicant, quia nisi deus inuitu et reluctanti homini inspirauerit boni et ipsius imperfecti cupiditatem, nec a malo declinare nec bonum possit arripere.* deinde aliquanto post, ubi ipsi quae defendant comimorant, quid de hac re ab eis diceretur adtendi: *baptisma, inquiunt, omnibus necessarium esse aetatibus confitemur, gratiam quoque adiuuare uniuscuiusque bonum propositum, non tamen 15 reluctant studium uirtutis innittere, quia personarum acceptio non est apud deum.* ex his eorum uerbis intellexi ob hoc illos uel putare uel putari uelle fatum nos asserere sub nomine gratiae, quia gratiam dei non secundum merita nostra dicimus dari, sed secundum ipsius misericordissimam uoluntatem, qui dixit: *miserere, cui 20 misertus ero, et misericordiam praestabo, cui misericors fuero.* ubi consequenter adiunctum est: *igitur non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei.* posset etiam hinc quispiam similiter stultus fati assertorem apostolum putare uel dicere. uerum hic se isti satis aperiunt.

8 cf. I Tim. 6, 20   13. 17 Julianus   20 cf. Col. 3, 25   24 Rom. 9, 15
26 Rom. 9, 16

3 ab] adeo EF 4 nascit B 5 renaseuntur CEF 6 fa*tū OB adseramus V
7 place*st V 8 prophanas BC uitamus D 10 fa*tum OB 11 asserimus D
cunn] quicun Vb 12 consecuntur DV 13 homine B fa*tum O 14 nisi
quia O quia om. B et] etiam EF 16 posset V 17 re om.C 20 reluct-
tantis O 21 putare uel om.B 22 uelle] uel BC qui O 23 dari dicimus D
dicimus dari om.O 24 post uoluntatem sequitur in D pag. 477, 13 maneret
29 uelle B istis B, om.EF

cum enim propterea nobis calumniantur dicentes nos fatum gratiae nomine asserere, quia non secundum merita nostra dari dicimus dei gratiam, procul dubio confitentur, quod ipsi eam secundum nostra merita dari dicunt; ita caecitas eorum occultare ac dissimulare non potuit hoc se sapere atque sentire, quod sibi obiectum Pelagius 5 in episcopali iudicio Palestino subdolo timore damnauit. obiectum quippe illi est ex uerbis quidem discipuli sui Caelestii, quod etiam ipse diceret 'gratiam dei secundum merita nostra dari'. quod ille detestans uel quasi detestans, ore dumtaxat, anathematizare non distulit; sed sicut eius libri posteriores indicant et istorum sectatorum 10 eius nudat assertio, ficto corde seruauit, donec postea, quod tunc metu texerat negantis astutia, etiam in litteras proferret audacia. et adhuc non formidant, non saltem uerecundantur episcopi Pelagiani litteras suas catholicis orientalibus episcopis mittere, quibus nos assertores fati esse criminantur, quia non dicimus gratiam dei 15 secundum merita nostra dari, quod Pelagius episcopos orientales metuens et dicere non ausus et damnare compulsus est.

VI. 11. Itane uero, filii superbiae, inimici gratiae dei, o noui heretici Pelagiani, quisquis dicit gratia dei omnia hominis bona merita praeueniri nec gratiam dei meritis dari, ne non sit gratia. si 20 non gratis datur, sed debita merentibus redditur, fatum uobis uidetur asserere? nonne etiam uos ipsi qualibet intentione necessarium baptismum omnibus aetatibus dicitis? nonne in hac ipsa epistula uestra istam de baptismo sententiam et de gratia iuxta posuistis? eur non uos baptismus, qui datur infantibus, ipsa uicinitate com- 25 monuit, quid sentire de gratia debeatis? hacc enim uerba sunt uestra: *baptisma omnibus necessarium esse aetatibus confitemur, gratiam quoque*

8 cf. De gestis Pelagii 14, 50 (CSEL XLII 84, 5) 20 cf. Rom. 11, 6
27 Iulianus, cf. p. 469, 17

3 gratiam dei O	6 palestino EF	8 ipse om. Om1 EF ipsi Cm1	
9 detestans uel om. EF	uel quasi detestans B in mg., om. C	ore O (o s. ras. m ²)	
anathematizare V	10 eius O (e add. m ²)	11 nudat**O (as eras.) nudata b	
12 negantes V	litteris C	proferret O (ret s.l.m ²)	
non] nec bd	saltim O	13 reformidant EFVbd	
15 fa*t <i>i</i> V	gram B	17 alt. et] est OB	
20 nec om. OB	meritis O (m s. ras., in mg. m ¹ ī in meritis)	19 quis-	
gratia om. Om1	21 nobis B	22 nonne O (ne s.l.m ¹)	24 istam om. D iusta O
25 nos baptismum V	baptismū quod D	cōminuit Om1	27 baptismū D

adiuuare uniuscuiusque bonum propositum, non tamen reluctant
 studium uirtutis immittere, quia personarum acceptio non est apud
 deum. in his omnibus uerbis uestris de gratia quod dixistis interim
 taceo. de baptismate reddite rationem, cur illud dicatis omnibus
 5 esse aetatibus necessarium, quare sit necessarium paruulis dicite;
 profecto quia eis boni aliquid confert et idem aliquid nec paruum
 nec medioere, sed magnum est. nam etsi eos negatis adtrahere quod
 in baptismo remittatur originale peccatum, tamen illo regenerati-
 onis lauacro adoptari ex filiis hominum in dei filios non negatis, immo
 10 etiam praedicatis. dicite ergo nobis, quicumque baptizati in Christo
 paruuli de corpore exierunt, hoc tam sublime donum quibus prae-
 cedentibus meritis acceperunt? si dixeritis hoc eos parentum pietate
 meruisse, respondebitur uobis: cur aliquando piorum filiis hoc
 negatur bonum et filiis tribuitur impiorum? nonnumquam enim de
 15 religiosis ortas in tenera aetate atque ab utero recentissima
 praeuenitur morte, antequam lauacro regenerationis abluatur, et
 infans natus ex inimicis Christi misericordia Christianorum ba-
 ptizatur in Christo; plangit baptizata mater non baptizatum pro-
 prium et ab impudica expositum baptizandum casta fetum colligit
 20 alienum. hic certe merita parentum uacant, uacant uobis fatentibus
 ipsorum etiam paruolorum. scimus enim uos non hoc de anima
 humana credere, quod ante corpus terrenum alicubi uixerit et ali-
 quid operata sit uel boni uel mali, unde istam in carne differentiam
 mereretur. quae igitur causa huic paruulo baptismum procurauit,
 25 illi negauit? an ipsi fatum habent, quia meritum non habent? aut
 in his est a domino acceptio personarum? nam utrumque dixistis,
 prius fatum, acceptiōnēm postea personarum, ut, quoniam utrum-

2 cf. Col. 3, 25   8 cf. Tit. 3, 5   21 cf. Plato Tim. p. 91 A sqq. Diels
 Doxogr. p. 199. 568, 19. 588, 21. 651, 2. August. De ciu. dei XII 27

4 quur *O* dicitis *D*   5 esse *om. D*   6 boni eis *D*   confer *Om 1*   7 medio-
 ceras ed *O*   etsi] si *Vb*   9 filios dei *Vb*   10 dicite *ex* dicete *Om 1*   xpm *B*
 12 eos hoc *D*   13 uobis *bis pon. D*   aliquanto *O* (n *ex m*)   negatur hoc *EFVbd*
 14 negaretur *O*   tribuetur *O*   nūnunquam *B*   enim *om. D*   15 tenera *B*
 recentissima *O* (recenti *in ras.*) recentissimo *Vb*   19 *uoce* positum *inc. fol. 73^b D*
 factum *O* (e *ex c m2*)   20 hi *B*   21 uos *ex nosse B*   22 quo dante *b*   corpus
 humanum uel terrenum *EF*   24 ausa *V*   25 ille *Cm 1*   non habent meritum *D*
 aut] ut *O* (*m2 mut. in et*) *An D*   26 acceptio a domino *EFVbd*   utrimque *D*

que refutandum est, remaneat quod uultis aduersus gratiam introducere meritum. respondete igitur de meritis paruulorum, cur alii baptizati, alii non baptizati de corporibus exeant nec parentum meritis uel polleant uel careant tam excellenti bono, ut fiant filii dei ex hominum filiis nullis parentum, nullis meritis suis. nempe 5 retieetis et uos ipsos potius in eo, quod nobis obicitis, inuenitis. nam si, ubi non est meritum, consequenter esse dicitis fatum et ob hoc in gratia dei meritum hominis uultis intellegi, ne fatum cogamini confiteri, ecce uos potius asseritis fatum in baptisme paruulorum, quorum nullum esse fatemini meritum. si autem in baptizandis par- 10 uulis et nullum meritum omnino praecedere et tamen fatum non esse conceditis, cur nos, quando dicimus gratiam dei propterea gratis dari, ne gratia non sit, non tamquam debitam meritis praecedentibus reddi, fati assertores esse iactatis non intellegentes in iustificandis impiis sicut propterea merita non sunt, quia dei gratia est, ita 15 propterea non esse fatum, quia dei gratia est, ita propterea non esse acceptiōem personarum, quia dei gratia est?

12. Fatum quippe qui adfirmant, de siderum positione ad tempus, quo concipitur quisque uel nascitur, quas constellations uocant, non solum actus et euenta, uerum etiam ipsas nostras uoluntates 20 pendere contendunt; dei uero gratia non solum omnia sidera et omnes caelos, uerum etiam omnes angelos supergreditur. deinde fati assertores et bona et mala hominum fato tribuunt; deus autem in malis hominum merita eorum debita retributione persequitur, bona uero per indebitam gratiam misericordi uoluntate largitur, utrumque 25 faciens non per stellarum temporale consortium, sed per suae seueritatis et bonitatis aeternum altumque consilium. neutrum

12 cf. Rom. 11, 6   17 cf. Col. 3, 25

1 reputandum *O* (*t s. ras. m1; in mg. m2* 1 repudiandum 1 reputandum) est
om.C   2 maritum *F*   aliis *Cm3D*   3 alii non baptizati *om.EF*   5 filiis
 hominum *D*   parentum nullis *B*   meritis suis] propriis meritis *OB*   nempe
 retieetis *om.OB*   7 dicis *D*   fatum *om.EF*   11 tamen *om.D*   13 sit] *add.* et *bd*
 14 iactitatis *B*   in *om.Vb*   15 ita propterea] Item *D*   17 personarum
 acceptiōem *D*   quia—*473*, 16 personarum *om.D*   18 fatiū *B*   siderū
 positione *O*   20 non—uerum *in mg. Om2* auctus *B*   uoluntātes *O*   22 super-
 graditur *O* super̄greditur *V*   fatiū *B*   es̄ assertores *O*   23 tribuunt *om.Om1*
 24 hominibus *OB*   debita *O* (*d in ras. m2, bi in mg., ta prox. u.*)   bonā *C*
 26 temporale *O*   27 et bonitatis *s.l.Om1*

ergo pertinere uidemus ad fatum. hic si respondetis hanc ipsam dei beniuolentiam, qua non merita sequitur, sed bona indebita gratuita bonitate largitur, fatum potius esse dicendum, cum hanc apostolus gratiam uocet dieens: *gratia salui facti estis per fidem*
5 et hoc non ex uobis, sed dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur, nonne adtenditis, nonne perspicitis non a nobis diuinae gratiae nomine fatum asseri, sed a uobis potius diuinam gratiam fati nomine nuncupari?

VII. 13. Itemque acceptio personarum ibi recte dicitur, ubi
10 ille qui iudicat relinquens causae meritum, de qua iudicat, alteri contra alterum suffragatur, quia inuenit aliquid in persona, quod honore uel miseratione sit dignum. si autem quispiam duos habeat debitores et alteri uellet dimittere debitum, alterum exigere, cui nult donat, sed neminem fraudat nee acceptio personarum dicenda est, quando
15 iniquitas nulla est; alioquin eis, qui parum intellegunt, potest acceptio personarum uideri, ubi uineae dominus operariis, qui una hora illuc opus fecerunt, tantum dedit quantum illis, qui pertulerunt pondus diei et aestus, aequales faciens in mercede, quorum tam magna distantia fuerat in labore. sed quid respondit de haec uelut
20 acceptione personarum aduersus patrem familias murmurantibus? amice, inquit, non facio tibi iniuriam. nonne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est et uade. uolo autem et huic nouissimo dare sicut et tibi. anno non licet mihi quod uolo facere?
25 an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? nempe hic tota iustitia est: 'hoc uolo. tibi', inquit, 'reddidi, huic donau neque, ut huic donarem, tibi aliquid abstuli aut quod debebam uel minui uel negau. anno non licet mihi facere quod uolo? an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?'

4 Eph. 2, 8. 9

16 cf. Matth. 20, 9—12

21 Matth. 20, 13—15

28 Matth. 20, 15

1 si om. CVb dei om. F 2 qu*a V indebita] non debita F 5 alt. non om. EF
9 item quae b 10 indicat B relinquens—indicat om. EF 11 honore ex onere O
12 habeat O 13 uellet b 16 personū C uideri] uidere est D 18 aequales
(a init. m2 add.) O in exp. D 19 fuerat** O sed] si B quid om. Om 1
neluti CDEFbd 20 patremfamilia V murmorantibus Om 1 27 neque—negau
sequuntur post uolo lin. 28 D darem D autem D debebam (alt. b s.l.) B
28 Anno C

sicut ergo hic nulla est acceptio personarum, quia sic alius gratis honoratur, ut alius debito non fraudetur, sic etiam cum secundum propositum dei uocatur alius, alius non uocatur, uocatio datur gratuitum bonum, cuius boni est uocatio ipsa principium, non uocato redditur malum, quia omnes rei sunt ex eo, quod per unum hominem 5 peccatum intravit in mundum. et in illa quidem operariorum similitudine, ubi unum denarium acceperunt qui una hora et qui duodecies tantum laborauerunt, qui utique secundum rationes humanas, sed uanas pro quantitate laboris sui duodecim denarios accipere debuerunt, utriusque in bono coaequati, non alii liberati, alii damnati 10 sunt, quia et illi, qui plus laborauerunt et quod sic uocati sunt, ut uenirent, et quod sic pasti, ut non deficerent, ab ipso patre familias habuerunt. ubi autem dicitur: ergo cui uult misericordia et quem uult obduraat, qui facit aliud uas in honorem, aliud in contumeliam, bonum quidem immerito et gratis datur, quia ex 15 eadem massa est cui datur, malum uero merito et debitum redditur, quia in massa perditionis malum malo non male redditur, et ei cui redditur malum est, quia supplicium eius est, ei uero, a quo redditur, bonum est, quia recte factum eius est. nec ulla est acceptio personarum in duobus debitoribus aequaliter reis, si alteri dimittitur, 20 alter exigitur, quod pariter ab utroque debetur.

14. Sed ut id quod dicimus alicuius exempli manifestatione clarescat, constituamus aliquos ab aliqua meretrice geminos editos atque, ut ab aliis colligerentur, expositos: horum sine baptismo expirauit unus, alius baptizatus. quod hie fatum fortunamue fuisse 25 dicamus, quae omnino nulla sunt? quam personarum acceptio-

2 cf. Rom. 8, 28   5 cf. Rom. 5, 12   13 Rom. 9, 18. 21

1 sic *Om1* gratis *om. OB* 3 alius uocatur *B* alt. alius *om. Om1* uocatu*Om1*
*c**ratui tum *Om1* 4 uocato**O* 5 qui*O* omnes—ex] reus est ex *D* ex *om. OB*
6 alt. in *s.l.O, om.D* 7 qui**O* hor *V* quia *B* duo deciens *CV* 10 utique *OBD*
coequati *Om1* 12 quod *om. V* pasti] laborauerunt *D* deficeret *Om1*
patremfamilias *V* 14 indurat *D* 16 est add. *m2O* non datur *Bbd* 17 creditur *V*
et] sed *OB* et—reditur *s.l.m2O, om.C* 18 redditur] creditur *V* eius *om.V*
19 est *eras.O* rectum *OD* alt. est *om. OB* 20 reis] eis*O* est *B* dimittuntur *Om1*
21 alteri *D* exagitu *Om1* ab *om.O* 22 ut**O* 23 aliqua] alia *V* meretrice**O*
24 expirauit *BCD* 25 alius] add. est *B* quid *O* factum (e *exp. m. rec.*) *V*
fortumue *Om1* dicamus fuisse *B*

cum apud deum nulla esset, etiam si in istis ulla esse potuisset,
 qui utique nihil habebant, unde alter alteri praferretur,
 meritaque nulla propria, sine bona, quibus mereretur alius
 baptizari, siue mala, quibus alius sine baptismate mori?
 5 an aliqua parentum fuerint, ubi fornicator pater, meretrix
 mater? sed qualiacumque illa fuerint, non utique istis tam diuersa
 condicione morientibus ulla diuersa, sed utriusque communia. si ergo
 nec fatum, quia nullae stellae ista decernunt, nec fortuna, quia non
 fortuiti casus haec agunt, nec personarum nec meritorum diuersitas
 10 hoc fecerunt, quid restat, quantum ad baptizatum adtinet, nisi
 gratia dei, quae uasis factis in honorem gratis datur, quantum autem
 ad non baptizatum, ira dei, quae uasis factis in contumeliam pro
 ipsius massae meritis redditur? sed in illo, qui baptizatus est, gratiam
 dei uos confiteri cogimus et meritum eius nullum praecessisse con-
 15 uineimus; de illo autem sine baptismate mortuo, cur ei defuerit
 sacramentum, quod et uos fatemini omnibus aetatibus necessarium,
 et quid isto modo in eo fuerit vindicatum, uos uideritis, qui non
 uultis esse originale delictum.

15. Nobis in duobus istis geminis unam procul dubio habentibus
 20 causam difficultatem quaestionis, cur alias sic, alias uero sie mortuus
 est, uelut non soluendo soluit apostolus. qui cum et ipsa de duobus
 geminis tale aliquid proposuisset, propter quod non ex operibus,
 quia nondum operati fuerant aliquid boni uel mali, sed ex uocante
 dictum est: maior seruiet minori, et: Iacobob dilexi;
 25 Esau autem odio habui, et huius profunditatis horrorem
 usque ad hoc perduxisset, ut diceret: ergo cuius uult misere-
 retur et quem uult obdurat, sensit continuo quid moueret
 et sibi uerba contradicentis, quae apostolica auctoritate cohiceret,

11 cf. Rom. 9, 21 22 cf. Rom. 9, 11.12 24 Rom. 9,13 26 Rom. 9, 18

1 cum] quae Vb dnm B 3 merita que Om2 sine C 7 utris-
 que D 8 factum B fatuim D non] nec D 11 dei om. Om1 honore OF
 12 factis om.V 13 meritis ritis D baptizatur D gratiam—476, 15 in gloriam
 om.D 14 dei om.O cogitamus B cogitamus C 16 nos B fatimini O 17 et ex
 ut O eos CEF 18 esse om.EF orientale Cm1 20 alt. sic om.F 21 et om.O
 22 propter quos CVb 25 errorem EF 27 sentit B 28 siui Om1 siti B coer-
 ceret OBEF

opposuit. ait enim: dicitis itaque mihi: quid ad huc conqueritur? nam uoluntati eius quis resistit? responditque ista dicenti: o homo, tu quis es, qui respondeas deo? numquid dicit figuratum ei qui se finxit: quare sic me fecisti? an non habet 5 potestatem figuratus lutus ex eadem consparsione facere aliud quidem uas in honorem aliud in contumeliam? deinde seutus tam magnum abditumque secretum, quantum aperiendum esse hominibus iudicauit, aperuit dicens: si autem uolens deus 10 ostendere iram et demonstrare potentiam suam ad tulit in multa patientia uasa irae, quae perfecta sunt in perditionem, et ut notas faceret dinitias gloriae suae in uasa misericordiae, quae preparauit in gloriam. hoc 15 est gratiae dei non solum adiutorium, uerum etiam documentum, adiutorium scilicet in uasis misericordiae, in uasis autem irae documentum; in eis enim ostendit iram et demonstrat potentiam suam, quia tam potens est bonitas eius, ut bene utatur etiam malis, et in eis notas facit diuitias gloriae suae 20 in uasa misericordiae, quoniam quod ab irae uasis exigit iustitia punientis, hoe uasis misericordiae dimittit gratia liberantis. nec beneficium, quod quibusdam gratis tribuitur, appareret, nisi deus aliis ex eadem massa pariter reis iusto supplicio condemnatis quid utrisque deberetur ostenderet. quis enim te discernit? 25 ait idem apostolus homini tamquam de semet ipso et de suo proprio bono glorianti. quis enim te discernit? utique ab irae uasis, a massa perditionis, quae per unum omnes misit in damnationem. quis te discernit? et tamquam respondisset: 'discernit me fides mea, propositum meum, meritum meum': quid enim 30

1 Rom. 9, 19   3 Rom. 9, 20. 21   10 Rom. 9, 22. 23   25—30 I Cor. 4, 7

1 conqueritur C   2 qui C   3 qui] quis B   6 consparsione] massa
Cm2Vbd   10 indicauit B   autem *om.B*   11 monstrare F   13 et *om.B*
 14 facere *Om1*   suae *om.B*   15 hic EF   18 his C (*h in ras.*)   enim
 autem EF   iram ostendit O   ostendit] est EF   demonstra B   19 patientiam b
 21 uasis O, B (is s.l.)   23 appetet O   24 deus *om.CDEF*   suppicio] iudicio D
 damna*tis O   26 de pr.] a O   27 bono *om.OF*   30 meritum meum *om.F*

habes, inquit, quod non accepisti? si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? hoc est, quasi de tuo sit, unde diseerneris. ergo ille discernit, qui unde discernaris inpertit, poenam debitam remouendo, indebitam gratiam largiendo; ille discernit, qui, cum tenebrae essent super abyssum, dixit: fiat lux, et facta est lux; et diuisit, hoc est dis-creuit, inter lucem et tenebras. non enim cum solae essent tenebrae, quid diseerneret inuenit, sed lucem faciendo disere-uit, ut iustificatis impiis dicatur: fuisti enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino, ac sic qui gloria-tur non in se ipso, sed in domino glorietur. ille discernit, qui de non-dum natis neque qui aliquid egerint boni aut mali, ut secundum electionem propositum eius maneret, non ex operibus, sed ex se ipso uocante dixit: maior seruiet minori atque id ipsum commendans postea per prophetam: Iacob, inquit, dilexi, Esau autem odio habui. electionem quippe dixit, ubi deus non ab alio factum quod eligat inuenit, sed quod inueniat ipse facit, sicut de reliquiis Israhel scriptum est: reliquia e per electionem in gratia effectae sunt. si autem gratia, iam non ex operibus; alioquin gratia iam non est gratia. propter quod profecto desipitis, quia dicente ueritate: non ex operibus, sed ex uocante dictum est, nos dicitis 'ex futuris operibus quae deus illum facturum esse praescie-bat, Iacob fuisse dilectum', atque ita contradicitis apostolo dicenti: non ex operibus, quasi non posset dicere: 'non ex praesentibus, sed futuris operibus'. sed ait: non ex operibus, ut gratiam commendaret; si autem gratia, iam non ex operibus;

5 cf. Gen. 1, 2   6 Gen. 1, 3. 4   9 Eph. 5, 8   10 cf. II Cor. 10, 17

11 cf. Rom. 9, 11. 12   14 Rom. 9, 13. Gen. 25, 23   15 Mal. 2, 3   18 Rom. 11, 5. 6

22 Rom. 9, 12   27 Rom. 11, 6

1 inquit *om. EF*   et *om. O*   3 ille] add. qui *O*   4 remouendo] relaxando in *ras. D* irdebitam *om. D* 6 discernit *B*   7 solae *O* (*o m1 ex a*)   8 deeruit *V* 9 enim *om. OD*   11 ipso *om. D*   illie *B*   nūdum *B*   12 qui neque *DEF* qui] ue *V*, *om. OC*   egerant *DEFd*   aut] et *D aut Cm1*   13 se s.l. *OB, om. D* 14 ex uocante qui dixit *D*   id *om. D*   15 commendans propheta postea Iacob *sqy. D* dilexi*B   16 electione *Vb*   19 saluē factę *OC* (saluē s.l. *m2*), *DEF* 21 desipit's profecto *B*   qui *codd. praeler O*   22 dictum est *om. D*   23 operibus futuris *OB*   praeciebat *B*   25 non fin. *om. EF*   26 ex futuris *D*   27 autem] enim *OB CD*   iam *om. O*

alioquin gratia iam non est gratia. praecedit namque non debita, sed gratuita gratia, ut per illam fiant bona opera, ne, si praecesserint bona opera, tamquam operibus reddatur gratia ac sic gratia iam non sit gratia.

16. Sed ut uobis auferretur omnis uestrae caliginis latebra, propter ea geminos tales proposui, qui neque parentum meritis iuuarentur et ambo in infantiae primordio, unus baptizatus, alter sine baptisme, morerentur, ne diceretis deum, sicut de Iacob et Esau contra apostolum dicitis, opera eorum futura praescisse. quomodo enim praesciuit ea futura, quae illis in infantia morituris, quia praescientia eius falli non potest, praesciuit potius non futura? aut quid prodest eis, qui rapiuntur ex hac uita, ne malitia mutet intellectum eorum aut ne fietio decipiatur animam eorum, si peccatum etiam, quod non est factum, dictum, cogitatum, tamquam commissum fuerit, sic punitur? quodsi absurdissimum, insulsissimum, dementissimum est quoslibet homines ex his peccatis, quorum nec reatum ex parentibus trahere, sicut dicitis, nec ea non solum committere, sed nec saltem cogitare potuerunt, esse damnados, redit ad uos frater ille geminus baptizati non baptizatus et tacitus quaerit a nobis, unde fuerit a fraterna felicitate discretus, cur illa infelicitate punitus, ut illo in dei filios adoptato ipse non acciperet omnibus aetatibus necessarium, sicut fatemini, sacramentum, si quemadmodum nulla est fortuna uel fatum uel apud deum acceptio personarum, ita nullum est gratiae sine meritis donum, nullum originale peccatum. huic prorsus infanti linguam uestram uocemque summittitis, huic non loquenti quid loquamini non habetis.

VIII. 17. Iam nunc uideamus, ut possumus, hoc ipsum, quod uolunt praecedere in homine, ut adiutorio gratiae dignus habeatur et

12 cf. Sap. 4, 11   21 cf. Eph. 1, 5   23 cf. Col. 3, 25

1 iam *om.O* praecedit—gratuita *om.Vb* 2 gratia] add. utique *Vb* ne] nam *EF* ne *si]* nisi *C* 3 ac sic gratia *om.O* 4 *pr. gratiam B* 5 nobis *C* auferetur *C* auferre] et alter *D* 7 in *om.CDEFbd* et alter *D* 8 moreretur *Cm3D* 9 dicens *Om1* 11 aut *om.Om1* 12 malitia met *Om1* 13 decipiat *O* etiam] eorum *D* 17 sicut *om.B* sed *om.B* 18 saltim *O* redit ad uos] sed ita uos *O* sed *B* si frater *O* (si *s.l. m3*) 20 punitur *C* 21 filio *OVb* 24 doauum sine meritis *B* sine *om.V* orientale *Cm1* 25 summittitis *DEF* non *om.DB* 26 quod *B* habebitis *B* habebitis *D* 28 et] ut alieni *D* et cui merito—retribuatur *om.V*

eui merito eius non tamquam indebita tribuatur, sed debita gratia retribuatur ac sic gratia iam non sit gratia, nideamus tamen quid illud sit. *sub nomine*, inquiunt, *gratiae ita fatum asserunt, ut dicant, quia, nisi inuitio et reluctanti homini inspirauerit boni et ipsius imperfecti cupiditatem, nec a malo declinare nec bonum possit arripere.* iam de fato et gratia quam inania loquantur ostendimus. nunc illud est, quod debemus aduertere, utrum inuitio et reluctanti homini deus inspiret boni cupiditatem, ut iam non sit reluctans, non sit inuitus, sed consentiens bono et nolens bonum. 10 isti enim uolunt in homine ab ipso homine incipere cupiditatem boni, ut huius coepti meritum etiam perficiendi gratia consequatur. si tamen hoc saltem uolunt; Pelagius enim ‘facilius’ dicit impleri quod bonum est, si adiuuet gratia. quo additamento, id est addendo ‘facilius’, utique significat hoc se sapere, quod, etiamsi gratiae de 15 fuerit adiutorium, potest quamuis difficilius impleri bonum per liberum arbitrium. sed isti quid in hac re sentiant, non de illo auctore huius heresis praescribam — permittamus eos cum suo libero arbitrio esse liberos et ab ipso Pelagio — atque ista uerba eorum, quae in hac cui respondemus epistula posuerunt, potius attendamus.

20 18. Hoc enim nobis obiciendum putarunt, quod ‘inuitio et reluctanti homini deum dicamus inspirare’ non quanticumque boni, sed ‘et ipsius imperfecti cupiditatem’. fortassis ergo ipsi eo modo saltem seruant locum gratiae, ut sine illa putent hominem posse habere boni, sed imperfecti cupiditatem, perfecti autem non ‘facilius’ 25 per illam posse, sed nisi per illam omnino non posse. uerum et sic gratiam dei dicunt secundum merita nostra dari, quod in oriente Pelagius ecclesiasticis gestis damnari timendo damnauit. si enim

2 cf. Rom. 11, 6 3 Julianus, cf. p. 469, 13 12 cf. De gratia Christi 29, 30 (CSEL XLII 149, 6) 20 Julianus 26 cf. De gestis Pelagii 14, 30 (CSEL XLII 84, 15)

1 **eius O (e ex t, i s. l.) tribuatur sed debitum om. OD 2 sit] est OB
 3 factum OD 5 bonum et ipsam imperfecti cupid. OBV; cf. 469, 15 et infra
 lin. 22 6 facto O inani O ostendimus] add. usq; in finem huius libri
 et inuenies O 8 sit s.l.m1 10 in] ut O post ipso eras. ipso O 11 ut] et O
 12 saltim O dicit O (s. l. m1 facilius) 13 quo O 14 se om. D 16 istis Dbd
 qui Vb sentiunt Vb auctore illo OB 17 haeresis OD suos C 18 ipso] isto OB
 atque] ad quem V 20 enim om. D reluctati C 21 non om. D 22 et s.l.B
 ipsis V 23 saltem om. OB 25 pr. illa C 27 geritis Om1

sine dei gratia per nos incipit cupiditas boni, ipsum coeptum erit meritum, cui tamquam ex debito gratiae ueniat adiutorium, ac sic gratia dei non gratis donabitur, sed secundum meritum nostrum dabitur. dominus autem, ut responderet futuro Pelagio, non ait: 'sine me difficile potestis aliquid facere', sed ait: sine me nihil potestis facere. et ut responderet futuris etiis in eadem ipsa euangelica sententia, non ait: sine me nihil potestis 'perficere', sed facere. nam si 'perficiere' dixisset, possent isti dicere non ad incipiendum bonum, quod a nobis est, sed ad perficiendum esse dei adiutorium necessarium. uerum audiant et apostolum. dominus enim eum ait: sine me nihil potestis facere, hoc uno uerbo initium finemque comprehendit; apostolus uero tamquam sententiae dominicae expositor apertius utrumque distinxit dicens: quoniam qui in uobis opus bonum coepit, perficiens que in diem Christi Iesu. sed in scripturis sanctis apud eundem apostolum isto unde loquimur amplius inuenimus. loquimur enim nunc de boni cupiditate, quam si uolunt a nobis incipere, a domino perfici, uideant quid respondeant dicenti apostolo: non quia idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobis met ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est. 'cogitare' ait 'aliquid', utique bonum; minus est autem cogitare quam cupere. cogitamus quippe omne quod cupimus nec tamen cupimus omne quod cogitamus, quoniam nonnumquam et quod non cupimus cogitamus. cum igitur minus sit cogitare quam cupere — potest enim homo cogitare bonum, quod nondum cupit, et profiendo postea cupere, quod antea non cupiendo cogitauit —, quomodo ad id quod minus est, id est ad cogitandum aliquid boni, non sumus idonei tamquam ex nobis met ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est et ad id quod est amplius, id est ad cupiendum aliquid boni, sine diuino adiutorio idonei sumus ex libero arbitrio? neque enim et hic apostolus

5.11 Ioh. 15, 5   14 Phil. 1, 6   19 II Cor. 3, 5

2 tamquam] iam D   5 facere aliquid B   6 potestis om.O   7 sententia D   8 pr. perf. s. ras. D   possent om. OB   9 dicenter OB a nobis om. OmI ad om. B   10 uerum] unde D   13 apertius] penitus D   16 istud BC loquamur D 18 quams*i*O (ex soli) uoluntario his incipere Vb   20 aliquid] add. a nobis DEF 22 cupire O   23 nec—quod om. OmI   24 non s.l.O   26 nudum B   27 cupiendo non cogitauit E   30 quot OmI   amplius est D

ait: non quia idonei sumus cogitare 'quod perfectum est', tamquam ex nobis met ipsi, sed cogitare ait aliquid, cui contrarium est nihil. unde est illud domini: sine me nihil potestis facere.

5 IX. 19. Sed nimirum quod scriptum est: hominis est praeparare cor et a domino responsio linguae non bene intellegendo falluntur, ut existiment eorū praeparare, hoc est bonum inchoare, sine adiutorio gratiae dei ad hominem pertinere. absit, ut sic intellegant filii promissionis, tamquam cum audierint
 10 dominum dicentes: sine me nihil potestis facere, quasi conuineant eum dicentes: 'ecce sine te possumus eorū praeparare', aut cum audierint a Paulo apostolo: non quia idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobis met ipsi, sed sufficientia nostra ex deo est, tamquam et ipsum con-
 15 uineant dicentes: 'ecce idonei sumus ex nobis met ipsi praeparare cor ac per hoc et boni aliquid cogitare'. quis enim potest sine bona cogitatione ad bonum cor praeparare? absit, ut sic intellegant nisi superbi sui arbitrii defensores et fidei catholicae desertores. ideo quippe scriptum est: hominis est praeparare cor et a
 20 domino responsio linguae, quia homo praeparat cor, non tamen sine adiutorio dei, qui sic tangit cor, ut homo praeparet cor. in responsione autem linguae, id est in eo quod praeparato cordi lingua diuina respondet, nihil operis habet homo, sed totum est a domino deo.

25 20. Nam siue dictum est: hominis est praeparare cor et a domino responsio linguae, ita etiam dictum est: aperi os et adimplebo illud. quamuis enim nisi

3 Ioh. 15, 5   5. 19. 25 Prou. 16, 1   9 cf. Rom. 9, 8   10 Ioh. 15, 5
 12 II Cor. 3, 5   27 Ps. 80, 11

1 perfectum] factum O (i.s. à m2)   2 ait m2 ex an O   aliquid] add. a nobis D
 3 cui om. O   pr. est om. O   5 ed B   6 parare D   cor om. Om1   dno gressus eius
 diriguntur nam concupisci sqq. (= 483, 8) D   8 incoare O   9 ut ** O
 sic m2 ex sit O, om. EF   audierit Om1   10 dm Om1   quasi O quiasi Vb
 11 possum EF   aut O (a add. m2)   12 audierint apostolum paulum O   paullo B
 sumus bis pon. C   15 ex] a O   met ipsis om. O   16 et om. F   cogitare in ras. B
 quis] nis B   sine om. Vb   17 absit om. Om1   18 et om. Om1   19 alt. est O (s add. m2)
 et—cor in mg. m2O   21 ut—cor in mg. B   praeparet cor] pparetur O   23 respon-
 dit V   27 apri Om1   post os eras. tuum O   ante implebo eras. ego O (ad s. im m2)

adiuuante illo, sine quo nihil possumus facere, os non possumus aperire, tamen nos aperimus illius adiumento et opere nostro, inplet autem illud dominus sine opere nostro. nam quid est praeparare cor et os aperire nisi uoluntatem parare? et tamen in eisdem litteris legitur: *praeparatur uoluntas a domino*, et: *labia mea aperies et os meum adnuntiabit laudem tuam*. ecce deus admonet, ut praeparem us uoluntatem in eo, quod legimus: *hominis est praeparare cor*, et tamen, ut hoc faciat homo, adiuuat deus, quia *praeparatur uoluntas a domino*. et 'aperi os' ita dicit iubendo, ut nemo possit, nisi ipse id faciat adiuando, cui dicitur: *labia mea aperies*. an numquid isti usque adeo desipiunt, ut aliud os, aliud labia esse contendant et mirabili uanitate hominem dicant os aperire, labia hominis deum? quamquam deus illos et ab hac absurditate cōpescit, ubi ad Moysen famulum suum dicit: *ego aperi a m o s* 15 *tuum et instruam te quae debes loqui*. in sententia ergo illa, ubi dicitur: *aperios et adinplebo illud*, quasi unum eorum uidetur ad hominem pertinere, alterum ad deum, in hac autem, ubi dicitur: *ego aperi a m o s tuum et instruam te*, utrumque ad deum. quare hoc, nisi quia in uno istorum 20 cooperatur homini facienti, alterum solus facit?

21. Quapropter multa deus facit in homine bona, quae non facit homo, nulla uero facit homo, quae non deus facit ut faciat homo. proinde cupiditas boni non homini a domino esset, si bonum non esset; si autem bonum est, non nisi ab illo 25 nobis est, qui summe atque incommutabiliter bonus est. quid est enim boni cupiditas nisi caritas, de qua Iohannes apostolus sine ambiguitate loquitur dicens: *caritas ex deo est?* nec

5 Prou. 8,35 Ps. 50,17 11 Ps.50,17 15. 19 Ex. 4,12 22 multa—nt faciat homo] cf. Prosperi Aquitani sent. ex Aug. delib. 314 (LI 475 M) 28 Ioh. 4,7

2 nos] os *O* aumento *Om1* et] ex *F* inplet—nostro *om. OBEF*
 4 parere *C* *praeparare F* 6 *aperies**O *adnuntiavit OmIV* 7 *dns V*
 10 *aperit b* dicit *om.b* *iuvendo Om1* 11 *an]at OB, om.bd* 12 *istorum*
 aliqui ita desipiunt *bd* 13 *contendunt Om1* 16 *te om.C* 17 *adimpleo Om1*
 18 *eorum om.Vb* pr. ad *om.Om1* *dnm B* 20 *utrumque om.Om1* *dnm Vb*
 undistorum *Om1* 22 *quapropter B* 23 *quae n̄ ds add. m2O* facit deus *EFbd*
 27 *iohannis V*

initium eius ex nobis et perfectio eius ex deo, sed, si caritas ex deo est, tota nobis ex deo est. auertat enim deus hanc amentiam, ut in donis eius nos priores faciamus, posteriorem ipsum, quoniam misericordia eius praeveniet me et ipse est, cui fide-
5 liter ueraciterque cantatur: quoniam praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis. et quid hic aptius intellegitur quam ipsa de qua loquimur cupiditas boni? tunc enim bonum concupisci incipit, quando dulcescere coepit; quando autem timore poenae, non amore iustitiae fit bonum, nondum bene
10 fit bonum nec fit in corde, quod fieri uidetur in opere, quando mallet homo non facere, si posset impune. ergo benedictio dulcedinis est gratia dei, qua fit in nobis, ut nos delectet et cupiamus, hoc est amemus, quod praecipit nobis. in qua si nos non praevenit deus, non solum non perficitur, sed nec inchoatur ex nobis. si enim sine
15 illo nihil possumus facere, profecto nec incipere nec perficere, quia, ut incipiamus, dictum est: misericordia eius praevine me, et ut perficiamus, dictum est: misericordia eius subsequetur me.

X. 22. Quid est ergo, quod in consequentibus, ubi ea, quae ipsi
20 sentiunt, commemorant, dicunt se confiteri 'gratiam quoque adiuuare uniuscuiusque bonum propositum, non tamen reluctant studium uirtutis inmittere'? hoc quippe ita dicunt, uelut homo a se ipso sine adiutorio dei habeat propositum bonum studiumque uirtutis, quo merito praecedente dignus sit adiuuari dei gratia sub sequente. putant
25 enim fortasse ita dixisse apostolum: scimus quia ad gentibus deum omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositum vocati sunt, ut propositum hominis uellet intellegi, quod propositum tamquam bonum meritum

4. 16 Ps. 58, 11   5 Ps. 20, 4   17 Ps. 22, 6   20 Iulianus cf. 469, 18
25 Rom. 8, 28

2 pr. est om. EFbd   hac Om1   3 posteriores O   6 benedictione CEFbd
dulcidinis Om1   8 a uoce concupisci incip. D   9 nundum B   10 quod om. C
11 faceret Cm1   benedictionis D   est] et O   12 quae Om2   13 precepit OB
non nos CD   nos om. B   14 ex] in C   16 incipiamus] cupiamus D
17 et om. bd   18 subsequatur Om1 subsequitur V   19 ergo om. E   21 delu-
ctanti Cm1   22 inmittere] add. quo merito EF   23 uirtutum O   24 gratia* O
25 apostolo V   26 cooperatur CEFd   27 nocati sunt] add. sancti EF

sequatur misericordia uocantis dei, ignorantes ideo dictum esse: qui secundum propositum uocati sunt, ut dei, non hominis propositum intellegatur, quo eos, quos praesciuit et praedestinavit conformes imaginis filii sui, elegit ante mundi constitutionem. non enim omnes uocati secundum propositum sunt uocati, quoniam multi uocati, pauci electi. ipsi ergo secundum propositum uocati, qui electi ante constitutionem mundi. de hoc proposito dei dictum est et illud, quod iam commemorauit de geminis Esau et Iacob: ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei quia maior seruiet minori. hoc propositum dei et illo commemoratur loco, ubi ad Timotheum scribens ait: con labore euangelio secundum uirtutem dei saluos nos facientis et uocantis uocatione sua sancta non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam, quae data est nobis in Christo Iesu ante saecula aeterna, manifestata autem nunc per aduentum saluatoris nostri Iesu Christi. hoc ergo est propositum dei, unde dicitur: omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositum uocati sunt. hominis autem propositum bonum adiuuat quidem subsequens gratia, sed nec ipsum esset nisi praecederet gratia. studium quoque hominis, quod dicitur bonum, quamuis, cum esse coeperit, adiuuetur gratia, non tamen incipit sine gratia, sed ab illo inspiratur, de quo dicit apostolus: gratias autem deo, qui dedit idem studium pro uobis in corde Titi. si studium, quisque ut pro aliis habeat, deus dat, ut pro se ipso habeat, quis alius est daturus?

2. 3 Rom. 8, 28. 29   5 cf. Eph. 1, 4   6 cf. Matth. 20, 16   9 Rom. 9,
11—13   13 II Tim. 1, 8—10   20 Rom. 8, 28   26 II Cor. 8, 16

1 misericordiam O misericordia V   dei om. O   2 uocati sunt] add. sancti F
3 eo C   quos om. D   4 ut conformes C   imagines Om 1 imagini B   5 eligit
Om 1 CV   8 et om. Om 1   11 ei om. Vbd   quia om. Vb   12 commemoratur O
13 thimotheum O   14 facientes V   15 post uocantis eras. uocantis B   19 nunc
om. D   xpi ihu BV   20 est ergo DEFbd   21 cooperatur CEFbd   22 homines Om 1
23 nec om. Om 1   27 idem om. Om 1   28 tyti B   post si eras. istum O
pro om. Om 1   deus—habeat om. Om 1   29 ipso se BEFd

23. Quae cum ita sint, nihil in scripturis sanetis homini a domino uideo iuberi propter probandum liberum arbitrium, quod non inueniatur uel dari ab eius bonitate uel posci propter adiutorium gratiae demonstrandum nec omnino ineipit homo ex malo in bonum
 5 per initium fidei commutari, nisi hoc in illo agat indebita et gratuita misericordia dei. de qua suam cogitationem recolens quidam, sicut legimus in Psalmis: *n u m q u i d o b l i u i s e t u r,* inquit, *m i s e r e r i d e u s a u t c o n t i n e b i t i n i r a s u a m i s e r a t i o n e s s u a s?* et dixi: *n u n c c o e p i,* haec inmutatio
 10 *d e x t e r a e e x c e l s i.* cum ergo dixisset: *n u n c c o e p i,* non dixit haec inmutatio ‘arbitrii mei’, sed *d e x t e r a e e x c e l s i.* sic itaque dei gratia cogitur, ut ab initio bonae mutationis suae usque in finem consummationis qui gloriatur in domino glorietur, quia, sicut nemo potest bonum perficere sine domino, sic
 15 nemo incipere sine domino. sed hic sit huius uoluminis terminus, ut legentis reficiatur intentio et ad sequentia reperatur.

7 Ps. 76, 10. 11   13 cf. II Cor. 10, 17   14 cf. Ioh. 15, 5

1 *i*ta O*   3 *ueniatur D*   4 *ex malo homo V*   5 *indebetē C*   et *om.C*
 8 *contenebit V*   *misericordias D*   9 *coepit V (t.s. l.)*   *mutatio BDVbd*
 10 *cum—excelsi in mg.B*   11 *dixit] ait CDEFbd*   *mutatio DEFbd*   *arbitrii O(i fin.*
s.l.m1)   *dextera Om1*   12 *imitationis B*   13 *consumationis V*   14 *potes Om1*
perficere] inchoare D   *do O*   15 *incipere] perficere D*   16 *legentes Cm1*
legentes Cm1   *preparetur Om1*   *Amen O*   Expl liber II. Incipit liber III
OCD Explicit   *scds Inc III B finit liber II (litt. mai.) V*

LIBER TERTIVS.

I. 1. Adhue ea sequuntur quae calumniose nobis obiciunt, nondum ea quae ipsi sentiunt pertexere incipiunt. sed ne prolixitas uoluminum offenderet, haec ipsa quae obiciunt in duos libros partiti sumus; quorum superiore finito, qui totius huius operis liber 5 secundus est, hinc ordinum alterum et eum tertium primo secundoque coniungimus.

II. 2. 'Legem ueteris testamenti nos' aiunt 'dicere non ob hoc datam fuisse, ut iustificaret oboedientes, sed ut grauioris fieret causa peccati'. prorsus non intellegunt quid de lege dicamus, quia 10 id quod dicit apostolus, quem non intellegunt, dicimus. quis enim dicat non iustificari eos qui sunt legi oboedientes, quando, nisi iustificarentur, non possent esse oboedientes? sed dicimus lege fieri, ut deus quid fieri uelit audiatur, gratia uero fieri, ut legi oboediatur; non enim auditores legis, ait apostolus, 15 iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. lex ergo auditores iustitiae facit, gratia factores. quod enim impossibile erat legis, ait idem apostolus, in quo infirmabatur per carnem, misit deus filium suum in similitudine carnis peccati et 20 de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustitia legis in pleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. ecce quod dicimus, orent, ut aliquando intellegant, non litigent, ut numquam intellegant. impossibile enim est legem inplerare 25

8 Julianus   15 Rom. 2, 13   18 Rom. 8, 3. 4

2 ea] add. quae V   3 que *Om1, om.b*   protexere *B*   6 secundoqu^e *O*
 8 legem *B* (*l in mg.*)   dire *Om1* dixisse *D*   9 datū *V*   oboedientem *V*
 grauior *Vb*   10 dicimus *C*   11 dixit *B*   12 obo*dientes *V* (*e eras.*)   nisi] si
 non *D* si *b* (*in mg. at nisi*)   13 obo*dientes *V*   14 gratia—obediatur *om. OB*
 15 obo*diatur *V*   18 impossibile *Om1*   legi *Cm2DVb*   eidem *Cm1*
 19 infirmamur *D*   per] in *D*   20 similitudinem *ODb*   24 o*rent *O*   ligent
V (*i pr. in ras.*)   25 impossibile *Om1*   est enim *CDEFbd*   impleri *BD*

per carnem, hoc est per carnalem praesumptionem, qua superbi ignorantes dei iustitiam, id est quae ex deo est homini ut sit iustus, et suam uolentes constituere, tamquam per eorum non adiutum diuinatus arbitrium lex possit impleri, iustitiae dei non sunt subiecti. 5 ideo iustitia legis in eis inpletur, qui non secundum carnem ambulant, id est secundum hominem ignorantem dei iustitiam et suam uolentem constituere, sed ambulant secundum spiritum. quis autem ambulat secundum spiritum, nisi quisquis agitur dei spiritu? quo t-
 quot enim spiritu dei aguntur, hi filii sunt dei.
 10 ergo littera occidit, spiritus autem uiuificat. nec littera malum est, quia occidit, sed malos praeuaricatione conuincit. lex enim sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum. quod ergo bonum est, inquit, mihi factum est mors? absit. sed peccatum, ut
 15 appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccator aut peccatum per mandatum. ecce quod est 'littera occidit'. aculeus enim mortis est peccatum, uirtus autem peccati lex; auget quippe prohibendo peccati
 20 desideria et inde occidit, nisi subueniendo uiuificet gratia.

3. Ecce quod dicimus, ecce unde nobis obiciunt, quod sic 'legem' dicamus 'dataam ut grauioris sit causa peccati', non audientes apostolum dicentem: lex enim iram operatur; ubi enim non est lex, nec praeuaricatio, et: lex prae-
 25 uaricationis gratia proposita est, donec ueniret semencui promissum est, et: si data esset lex quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia. sed conclusit scriptura omnia sub

2 cf. Rom. 10, 3   5 cf. Rom. 8, 4   8 Rom. 8, 14   10 II Cor. 3, 6
 12 Rom. 7, 12. 13   18 I Cor. 15, 56   22 Julianus   23 Rom. 4, 15   24 Gal. 3,
 19. 21. 22

1 hoc est—praesumptionem *om.V*   quia *CEF* *qua***a V*   2 innorantes *B*
 4 posset *b*   sint *V*   6 uolentes *V*   7 ambulabant *O*   quis—spiritum *in mg.*
m2 add. OV   8 agitur] ambulat *OB*   quodquod *V*   9 dei spiritu *DEFbd*   hii *V*
 11 praeuaricationes *C*   16 super *CEFV*   peccator aut] peccans *D*   17 quod]
 quid *DEFbd*   19 perhibendo *C*   20 uiuificaret *O* adiuuet *V, b in mg.*   21 sic]
 si *V*   22 dicamus *bis pos. D*   grauior *V*   grauioresset *O* (*t add. m2*)   25 posita
CDEFbd   27 possit *V*   omnino] uere *D*

peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi dare-
tur e redenti bus. hinc est quod uetus testamentum ex monte
Sina, ubi lex data est, in seruitutem generat, quod est Agar. nos
autem, inquit, non sumus ancilla e filii, sed liberae.
non sunt itaque filii liberae, qui legem acceperunt litterae, qua 5
possent non solum peccatores, uerum etiam praeuaricatores insuper
demonstrari, sed qui spiritum gratiae, quo lex ipsa sancta et iusta
et bona possit impleri. ecce quod dicimus, intendant et non conten-
dant, inluminentur et non calumnientur.

III. 4. *Baptisma quoque, inquiunt, non uere homines nouos facere 10
asserunt, id est non plenam dare remissionem peccatorum, sed ex
parte filios dei fieri, ex parte autem saeculi filios, id est diaboli, re-
manere contendunt.* mentiuntur, insidiantur, tergiuersantur; non
hoc dicimus. omnes enim homines, qui sunt filii diaboli, etiam
filios saeculi, non autem omnes filios saeculi etiam filios diaboli 15
dicimus. absit enim ut filios diaboli dicamus fuisse sanctos patres
Abraham, Isaac et Iacob et alios huiusmodi, quando per nuptias
generabant, et eos fideles, qui usque nunc et dcinceps adhuc gene-
rant. nec tamen possumus contradicere domino dicenti: filii
saeculi huius nubunt et tradunt ad nuptias. 20
quidam ergo filii saeculi huius sunt et tamen filii diaboli non sunt;
quamuis enim diabolus auctor sit et princeps omnium peccatorum,
non tamen filios diaboli faciunt quaecumque peccata. peccant enim
et filii dei, quoniam, si dixerint se non habere peccatum, se ipsos
seducunt et ueritas in eis non est, sed ea condicione peccant, qua 25
sunt adhuc filii huius saeculi; qua uero gratia sunt filii dei, non utique
peccant, quia omnis qui natus est ex deo non peccat. filios autem
diaboli infidelitas facit, quod peccatum proprie uocatur, quasi solum

2 cf. Gal. 4, 24   3 Gal. 4, 31   10 Iulianus   12 cf. Rom. 9, 8. Luc. 20, 34.
I Ioh. 3, 10   19 Luc. 20, 34   24 cf. I Ioh. 1, 8   27 cf. I Ioh. 3, 9

3 data esset D   seruitute Vm1   generans Vb   5 liberae filii EFbd
acciperunt V   6 possint V   7 quod C   10 no*uos O   12 filios saeculi DEFbd
13 contendant Om1   14 omnes—dicimus om.D   16 dicamus diaboli D   camus (om.
di) C   17 ysaac BC   alios] filios C   18 et pr. om.O   19 domino contradicere EFbd
dicente O   20 huius saeculi B   traduntur O   22 diab. sit autor sit et B   sit
auctor EFbd   omnium et princeps D   peccatorum omnium B   26 filii
adhuc DEFbd   post filii eras. di n utique peccant B   28 ppriecatur Om1
proprium b

sit, si non exprimatur quale peccatum sit, sicut apostolus cum dicitur, si non exprimatur quis apostolus, non intellegitur nisi Paulus, quia pluribus est epistulis notior et plus omnibus illis laborauit. unde quod ait dominus de spiritu sancto: ipse arguet mundum
 5 de peccato, infidelitatem intellegi uoluit. hoc enim cum exponeret ait: de peccato quidem, quia non crediderunt in me, et ubi ait: si non uenisse met locutus eis fuisset, peccatum non haberent. non enim peccatum antea non habebant, sed ipsam uoluit intellegi diffidentiam,
 10 qua nec praesenti et loquenti crediderunt pertinentes ad eum, de quo dicit apostolus: secundum principem potestatis aeris, qui nunc operatur in filiis diffidentiae. ergo in quibus non est fides, filii sunt diaboli, quia non habent in interiore homine eur eis dimittatur quidquid hominis infirmitate
 15 uel ignorantie uel omnino aliqua mala uoluntate committitur; illi autem filii dei, qui utique si dixerint se non habere peccatum, se ipsos decipiunt et ueritas in eis non est. profecto, quod sequitur: ‘cum confitentur peccata sua’ — quod filii diaboli non faciunt uel non secundum fidem quae filiorum dei propria est faciunt —, ‘fidelis
 20 est et iustus qui dimittat eis peccata et mundet eos ab omni iniquitate’. ut autem plenus intellegatur quod dicimus, audiatur ipse Jesus, qui filiis dei utique loquebatur dicens: si autem uos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis uestris, quanto magis pater uester, qui in caelis est,
 25 dabit bona petentibus! si enim filii dei non essent, non eis diceret: pater uester, qui in caelis est. et tamen eos malos esse dicit et nosse bona dare filiis suis. numquid inde mali,

2 I Cor. 15, 10   3—6 Ioh. 16, 8. 9   7 Ioh. 15, 22   11 Eph. 2, 2   16 cf.
 Ioh. 1, 8   18 cf. Ioh. 1, 9   22 Matth. 7, 11

1 si s.l.V   quale—exprimatur om. *Om1*   2 si add. *Om3*   6 quia] quod
BCDVbd crediderunt *O*(ider s.l.m3)   7 fuisset eis *D*   ei *V*   9 ante antea
eras. antea *B*   antea s.l.*Om3, om.D*   habebant *O*(bant in mg. m3)   differ-
entiam O differentiā *D*   10 et ex nec *B*   12 operatur *C*   14 quicquid r. omne
 infirmitatis uel ignorantiae *EF*   nominis *C*   uel infirmitate *DVbd*   15 uel
 ignorantiae in mg. *B*   ignorantiae *BDEFbd*   committitur *Om1*   17 eis ex
 nobis *O*   profecto credendo *B*   18 quo *D*   faciunt] sint *D*   uel] que *D*
 20 demittat *V*   22 filius *V*   25 se om. *B*   filii *Om1*   esset *Om1*   26 noster *B*
 27 nosse (e s.l.) esse *D*

unde filii dei? absit, sed inde mali, unde adhuc filii saeculi, iam tamen filii dei facti pignore spiritus sancti.

5. Baptismus igitur abluit quidem peccata omnia, prorsus omnia factorum, dictorum, cogitatorum, siue originalia siue addita siue quae ignoranter siue quae scienter admissa sunt; sed non 5 aufert infirmitatem, cui regeneratus resistit, quando bonum agnem luctatur, consentit autem, quando sicut homo in aliquo delicto praecoccupatur, propter illud gaudens in actione gratiarum, propter hoc autem gemens in allegatione orationum, ibi dicens: quid retribuam dominino pro omnibus quae retribuit 10 mihi? hic dicens: dimitt nobis debita nostra; propter illud dicens: diligam te, domine, uirtus mea, propter hoc dicens; miserere mei, domine, quoniam infirmus sum; propter illud dicens: oculime semper ad dominum, quoniam ipse euillet de laqueo pedes 15 meos, propter hoc dicens: turbatus est praecira oculus meus, et innumerabilia, quibus diuinae litterae plenae sunt, quae alternis uocibus vel exultando de dei bonis vel maerendo de nostris malis a filiis dei dicuntur ex fide, quamdiu adhuc filii sunt etiam saeculi huius pro uitiae huius infirmitate, quos tamen deus a filiis 20 diaboli non solum lauacro regenerationis, sed ipsius etiam quae per dilectionem operatur fidei probitate discernit, quia iustus ex fide uiuit. haec autem infirmitas, cum qua usque ad corporis mortem defectu et profectu alterante contendimus magnique interest quid uincat in nobis, regeneratione alia consumetur, de qua dominus dicit: 25 in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et uos super

6 cf. II Tim. 4, 7   7 cf. Gal. 6, 1   9 Ps. 115, 3   11 Matth. 6, 12
 12 Ps. 17, 2   13 Ps. 6, 3   14 Ps. 24, 15   16 Ps. 30, 10   21 cf. Tit. 3, 5. Gal. 5, 6
 22 cf. Rom. 1, 17   26 Math. 19, 28

1 alt. filiis C   2 spū O   3 baptismū D   peccato Om1   4 dittorum B   cogitatorum O (pr. t s.l.m1)   adita C   5 admissa O (d s.l.m1) āmissa C   8 gaudient V   in actio C   9 alligatione morationum O   quid] qui C   12 illud] hoc EF   diligan C   13 meij miehi D   quia EFd   15 uellet C   17 plena Om1
 18 uicibus Dd, b (in mg. al uocibus)   19 quandiu O   filiis C   20 huius om.b
 23 autem] add. est D est autem b   qua usque—mortem om.V   24 magisque V
 quid O (d s.l.m1)   25 uindicant Om1 nunc uincat F   nobis] add. donec DVb
 .quid in F   consumentur C consumatur D   27 et uos s.l. Om2, om.D

sedes duodecim et cetera. regenerationem quippe hoc loco
 nullo ambigente nouissimam resurrectionem uocat, quam Paulus
 quoque apostolus et adoptionem et redemptionem nuncupat dicens:
 sed etiam nos ipsi primitias habentes spiritus
 5 et ipsi in nobis met ipsi singem e scimus adoptione
 onem expectantes, redemtionem corporis
 nostri. numquid non per lauacrum sanctum regenerati,
 adoptati, redempti sumus? et tamen restat regeneratio, adoptio,
 redemptio, quam in fine uenturam nunc patienter expectare debe-
 10 mus, ut tunc filii saeculi huius ex nulla parte iam simus. quisquis
 igitur baptismati derogat, quod modo per illud percipimus, corrum-
 pit fidem; quisquis autem iam nunc ei tribuit, quod quidem per
 ipsum, sed tamen postea percepturi sumus, amputat spem. nam
 si a me quispiam quaesierit, utrum per baptismum salui facti
 15 fuerimus, negare non potero dicente apostolo: saluos nos fecit
 per lauacrum regenerationis et renouationis
 spiritus sancti. sed si quaesierit, utrum per idem lauacrum
 omni prorsus modo iam nos fecerit saluos, respondebo: non ita est.
 item quippe idem dicit apostolus: spe enim salui facti
 20 sumus. spes autem quae uidetur non est spes;
 quod enim uidet quis, quid et sperat? si autem quod
 non uidemus speramus, per patientiam expec-
 tamus. salus ergo hominis in baptimate facta est, quia dimissum
 est quod peccati a parentibus traxit uel quidquid etiam proprie ante
 25 baptismum ipse peccauit; salus uero eius tanta post erit, ut peccare
 omnino non possit.

4 Rom. 8, 23   15 Tit. 3, 5   19 Rom. 8, 24. 25

1 sedem *OmI* et cetera *om.b* 2 ambigente nullo *CDEFbd* 3 et *pr. om.B*
 redemtionem *V* noncupat *B* 4 sed] ed *C* spiritus habentes *EFbd* 5 ingemi-
 scimus *BDEFbd* 7 nunquid *O* 8 adoptiu*O* et redempti *DEFbd* redemti *B*
 9 finē *Vm2* uenturam *OmI* 10 huius saeculi *EFVbd* 11 baptismatis *V*
 quomodo *V* post illud *eras.* per illud *O* 12 eis *CV* non per ipsum *F*(non
 add. *m2*) 13 accepturi *D* 14 quisquam *DEFbd* facto *C* 15 saluos *O*
 17 spu *OmI* 19 idem quippe item *Dbd* 21 quis, quid] quiequid *B* et *om.OBD*
 23 dissum *C* 24 peccatum *b* ap[parentibus *V* a s. exp. ex *Cm2* 25 eius]
 hominis *Db, om.EF* post erit] esse non poterit *O* esse poterit *Db* ut omnino
 peccari *V*

IV. 6. Quibus ita se habentibus ex his etiam illa quae deinceps nobis obiciunt refelluntur. quis enim catholicus dicit, quod nos dicere iactitant, 'spiritum sanctum adiutorem uirtutis in testamento ueteri non fuisse', nisi cum uetus testamentum sic intellegimus, quemadmodum dixit apostolus: a monte Sina in seruitutem gene- 5 rans? sed quia in eo praefigurabatur nouum, qui hoc intellegebant tunc homines dei secundum distributionem temporum ueteris quidem testamenti dispensatores et gestatores, sed noui demonstrantur heredes. an uero illum ad testamentum nouum negabimus pertinere, qui dicit: cor mundum crea in me, deus, et spiritum 10 rectum in noua inuisceribus meis? aut illum qui dicit: posuit super petram pedes meos et direxit gressus meos et in misericordia mea meum canticum nouum, hymnum deo nostro? uel illum ante testamentum uetus, quod est a monte Sina, patrem fidelium, de quo dicit apostolus: 15 fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo in ritum facit aut superordinat. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius. non dicit: 'et semini- 20 bus' tamquam in multis, sed tamquam in uno: 'et semini tuo', quod est Christus. hoc autem dico, inquit, testamentum confirmatum a deo quae post quadringentos et triginta annos facta est lex non infirmat ad euacuandam promissionem. si enim ex lege hereditas, iam non ex promis- 25 sione; Abrahae autem per promissionem donauit deus?

7. Hic certe si quaeramus, utrum hoc testamentum, quod dicit confirmatum a deo non infirmari a lege quae post quadringentos

3 Julianus   5 Gal. 4, 24   10 Ps. 50, 12   12 Ps. 39, 3. 4   16 Gal. 3, 15—18

1 sese D   2 repelluntur O repelluntur B   dicat DEFbd quod nos V
 3 iactant CDEF testimonio ueteri testamento DEFbd 4 talen-
 tum Om1 5 apostolus dixit EFbd a monte Sina om. EF 6 hęc D 7 ueteri D
 9 nouum] uetus V negauimus V 10 qui ex quod O spm r i i u B 12 su V
 supra b 12 direxit O gressos V 14 ante s.l. Om1 15 syna V 19 et alii.]
 in B ex EF 21 cristus C 22 quod s.l. Om2EF, om.CV 23 quadrigentos V
 et om.EFV factum b est om.CEFV 26 repromotionem DEF 28 hoc om.D
 honestamentum C 29 quadrigentos V

et triginta annos facta est, utrum nouum an uestus intellegendum sit, quis respondere dubitet 'nouum', sed in propheticis latebris occultatum, donec ueniret tempus quo reuelaretur in Christo? nam si dixerimus 'uestus', quid erit illud a monte Sina in seruitutem generans? ibi enim facta est lex post quadringentos et triginta annos, qua lege hoc testamentum promissionis Abrahae infirmari non posse confirmat et hoc quod factum est ad Abraham uult potius ad nos pertinere, quos uult esse filios liberae, non ancillae, heredes ex promissione, non lege, cum dicit: si enim ex lege hereditas, iam non ex promissione; Abraham auctem per promissionem donauit deus, ut quod facta est lex post quadringentos et triginta annos ad hoc subintrauerit, ut abundaret delictum, cum per peccatum praevaricationis conuincitur hominis superbia de sua iustitia praesumentis, et ubi abundauit delictum, superabundaret gratia per fidem iam humilis hominis in lege defientis et ad dei misericordiam fugientis. ideo cum dixisset: si enim ex lege hereditas, iam non ex promissione; Abraham auctem per promissionem donauit deus — tamquam ei diceretur: ut quid ergo postea lex facta est? —, subiunxit atque ait: quid ergo lex? cui mox interrogationi reddidit: praevaricationis gratia proposita est, donec ueniret semper cuius promissum est. hoc idem ita dicit: si enim qui ex lege heredes sunt, exinanita est fides et euacuata est promissio. lex enim iram operatur; ubi enim non est lex, nec

4 Gal. 4, 24   9 Gal. 3, 18   12 cf. Rom. 5, 20   16 Gal. 3, 18   20 Gal. 3, 19
23 Rom. 4, 14. 15

1 trintas C(exp. m3)   utrum om. V   2 dubitet] poterit O non poterit B
3 diximus Om1   4 syna V   5 quadrigentos V   6 habrahe B   non posse
confirmat om. OB   7 pr. ad] ab OEFbd   8 ex Op. c.   10 repromissionem DEF
11 que B lex est DEFVbd   quadrigentos V   12 et om. CEJV   habundaret OBCV
13 per om. C   homines C   14 iustia O   et om. EF   15 superabundaret B
superabundauit CDEFbd   per fidem iam hic monstratur humilitas hominis B
humilitas OCm1   hominum Om1   lege*O   16 confugientis B   18 abrahe
autem**promissionem s.l. Om2   repromissionem BD   19 postea facta est lex D
lex postea facta est OB   postea m2 ex posita O   subiuxit B subinxit D
20 interrogationi* O   21 pposita B posita DEF   22 est] sunt C idem tidem B
23 ergo exinanita OB   24 pr. est] sunt C alt. est om D   lex—494,5 promissio
om EF   25 lex non est B

praeuaricatio. quod ait in illo testimonio: si enim ex lege hereditas, iam non ex promissione; Abrahae autem per promissionem donauit deus, hoc in isto ait: si enim qui per legem heredes sunt, ex inanita est fides et euacuata est promissio, satis 5 ostendens ad fidem nostram pertinere — quac noui est utique testamenti —, quod per promissionem donauit deus Abrahae. et quod ait in illo testimonio: quid ergo lex? atque respondit: praeuaricationis gratia proposita est, hoc in isto similiter subdidit: lex enim iram operatur; ubi enim 10 non est lex, nec praeuaricatio.

8. Siue igitur Abraham siue ante illum iusti siue post eum usque ad ipsum Moysen, per quem datum est testamentum a monte Sina in seruitutem generans, siue ceteri prophetae post eum et sancti homines dei usque ad Iohannem Baptistam, filii sunt promissionis 15 et gratiae secundum Isaac filium liberae non ex lege, sed ex promissione heredes dei, coheredes autem Christi. absit enim, ut Noe iustum et prioris temporis iustos et quicumque ab illo usque ad Abraham iusti esse potuerunt uel conspicui uel occulti negemus ad supernam Hierusalem, quac mater est nostra, pertinere, quamuis 20 anteriores tempore inueniantur esse quam Sarra, quae ipsius liberae matris prophetiam figuramque gestabat. quanto euidentius ergo post Abraham, cui sic declarata est ipsa promissio, ut pater multarum gentium diceretur, quicumque deo placuerunt filii promissionis habendi sunt! non enim ex Abraham et deinceps iustorum generatio 25 uerior, sed prophetia manifestior repperitur.

9. Ad testamentum autem uetus, quod est a monte Sina in seruitutem generans, quod est Agar, illi pertinent, qui cum acce-

1. 8 Gal. 3, 18. 19   4. 10 Rom. 4, 14. 15   13 cf. Gal. 4, 24   17 cf. Rom. 8, 17   20 cf. Gal. 4, 26   23 cf. Gen. 17, 4   24 cf. Rom. 9, 8   27 cf. Gal. 4, 24

3 promissione V repremissionem *Om1D*   4 lege V   5 est alt. *om. DEFVbd*
 6 ostendit *Vb* utique est *EFbd* est *om.D*   7 per *om.D* deus donauit *CV*
 9 posita *DEF* 10 subdidit similiter *DEFbd* 15 iohanne *V* fili *Om1* 16 filium
O (ium *in ras. m2*) 17 dei] sunt *OB* 19 non potuerunt *C* 20 hyerusalem *V*
hrm O nostra est *CDEFbd* quamuis enim *EF* 21 anterioris *OV* anteriore *b*
 inueniuntur *EF* liberare *C* 22 gestat *OB* 24 diceret *C*
 26 reperitur *ODEF*

perint legem sanctam et iustum et bonam, putant sibi ad uitam litteram posse sufficere et ideo qua fiant factores legis diuinam misericordiam non requirunt, sed ignorantes dei iustitiam et suam iustitiam uolentes constituere iustitiae dei
 5 non sunt subiecti. ex hoc genere fuit illa multitudo, quae aduersus deum in heremo murmurauit et idolum fecit, et illa, quae iam in ipsa terra promissionis fornicata est post deos alienos. sed haec in ipso quoque ueteri testamento ualde reproba est multitudo. illi etiam, quicumque ibi erant, sola quae ibi deus pollicetur terrena promissa
 10 sectantes et quid pro nouo testamento ea ipsa significant ignorantes eorum adipiscendorum amore et amittendorum timore dei praecepta seruabant, immo non seruabant, sed sibi seruare uidebantur; neque enim fides in eis per dilectionem operabatur, sed terrena cupiditas metusque carnalis. sic autem praecepta qui facit procul dubio in-
 15 uitus facit ac per hoc in animo non facit; manult enim omnino non facere, si secundum ea quae eupit et metuit permittatur impune. ac per hoc in ipsa uoluntate intus est reus, ubi ipse qui praecepit inspicit deus. tales erant filii terrenae Hierusalem, de qua dicit apostolus: seruit enim cum filiis suis, pertinens ad testa-
 20 mentum uetus a monte Sina in seruit utem generans, quod est Agar. ex ipso genere fuerunt, qui dominum crucifixerunt et in eadem infidelitate manserunt. inde sunt etiam adhuc eorum filii in ingenti multitudine Iudeorum quamuis iam nouo testamento, sicut prophetatum est, per Christi sanguinem patefacto-
 25 atque firmato et a flumine, ubi baptizatus magisteriumque professus est, usque ad terminos terrae euangelio diffamato. qui Iudei secun-
 dum prophetias quas legunt per omnes sunt terras ubique dispersi,

1 cf. Rom. 7, 12   2 cf. Iac. 4, 11   3 cf. Rom. 10, 3   5 cf. Num. 16, 41
 7 cf I Par. 5, 25   13 cf. Gal. 5, 6   19 Gal. 4, 25. 24   25 cf. Matth. 3, 16-17

2 litterę O   qua fiant] quasi sint D (sint s.l.)   3 querunt D   4 uolentes iustitiam O   iustitiam om. DEF   6 eremo EF haeremo V   7 quoque in ipso D   8 ueteri CDEFbd reprobata C reprobata Dbd   10 quod Om1 significat V significant Om1   12 conseruabant EF   immo non seruabant om. Om1
 13 enim om V   eis] add. que D   14 carnales V   autem] enim D   15 magis uult EFd   16 facte Om1   17 praecepit V   18 hyerusalem V iherlm D   19 suis om. EF   20 syna V   22 infelicitate O infidelitate ex infirmitate B   adhuc etiam filii eorum CDEFbd   23 in om. DEF iudeorum V   25 et a ex ea Om2 baptizatos C   26 iudei V   27 prophetas quos OB

ut ex eorum quoque codicibus christiana non desit testimonium ueritati.

10. Et uestis igitur testamentum deus condidit, quia deo placuit usque ad plenitudinem temporis promissis terrenis tamquam in praemio constitutis promissa uelare caelestia et populo terrenis bonis 5 inhianti et propterea durum cor habenti quamuis spiritalem, tamen in tabulis lapideis legem dare. exceptis quippe librorum ueterum sacramentis, quae sola significandi ratione praecepta sunt — quamquam et in eis, quoniam spiritualiter intellegenda sunt, recte lex dicitur spiritualis — cetera certe, quae ad pietatem bonos- 10 que mores pertinentia non ad aliquam significationem ulla interpretatione referenda, sed prorsus ut sunt dicta facienda sunt, profecto illam dei legem non solum illi tunc populo, uerum etiam nunc nobis ad instituendam recte uitam necessariam nemo dubitauerit. si enim Christus nobis abstulit illud grauissimum multarum obseruationum iugum, ne carnaliter circumcidamus, ne pecorum uictimas immolemus, ne sabbato septeno dierum uolumine redeunte ab operibus etiam necessariis quiescamus et cetera huiusmodi, sed ea spiritualiter intellecta teneamus remotisque umbris significantibus in rerum ipsarum quae significantur luce uigilemus, numquid prop- 20 terea dicturi sumus non ad nos pertinere quod scriptum est, ut alienum quocunque perditum quis inuenierit reddat ei qui perdidit et alia multa similia, quibus pie recteque uiuere discitur, maximeque ipsum Decalogum, qui duabus illis lapideis tabulis continetur, excepta sabbati obseruatione carnali, quae spiritalem sanctificati- 25 onem quietemque significat? quis enim dicat non debere obseruare Christianos, ut uni deo religionis obsequio seruiatur, ut idolum non colatur, ut nomen domini non accipiatur in uanum, ut parentes honorentur, ne adulteria, homicidia, fulta, falsa testimonia perpe-

7 cf. Ex. 24, 12   22 cf. Leu. 6, 3. 4   24 cf. Ex. 20, 2—17   25 cf. Ex. 20, 11

1 ex *opm. CEF*   quoque *om. V*   3 cor. didit *O* (con *s.l.*, i *pr. ex e*)   4 ante terr. *eras. terrenis B*   in *om. V*   impraemio *C*   5 ualere *EF*   6 inhianti *ex hinianti O*   9 ante *quon. eras. quam B*   *quoniam om. Db*   10 *qnae om. D* 11 *pertenentia B*   14 *rectam uitam EF*   *necessaria C*   15 *nobis xps V* *xps suo loco eras. post nobis s.l. add. O*   16 *ugum OmI*   *pr. nec B*   17 *septimo D* 18 *ea*O*   20 *nunquid O*   22 *quisquis Dbd*   *iuenerit OmI*   23 *uiuere om. D* .dicitur *DEF*   *maximūque B*   25 *sanctif.] significationem DEF*   29 *non homicidia EF*

trentur, ne uxor, ne omnino res ulla concupiscatur aliena? quis est tam impius, qui dicat ideo se ista legis non custodire praecepta, quia est ipse Christianus nec sub lege, sed sub gratia constitutus?

11. Verum haec plane magna distantia est, quod faciunt ista
 5 sub lege positi, quos littera occidit, terrenam felicitatem uel cupiditate adipiscendi uel timore amittendi et ideo non uere faciunt, quoniam carnalis cupiditas qua peccatur mutatur potius uel augetur cupiditate alia, non sanatur. hi ad uetus pertinent testamentum, quod in seruitutem generat, quia facit eos carnalis timor et cupiditas
 10 seruos, non euangelica fides et spes et caritas liberos. sub gratia uero positi, quos uiuificat spiritus, ex fide ista faciunt, quae per dilectionem operatur, in spe bonorum non carnalium, sed spiritualium, non terrenorum, sed caelestium, non temporalium, sed aeternorum praecepit credentes in mediatorem, per quem sibi non dubitant et spiri-
 15 tum gratiae subministrari, ut bene ista faciant, et ignosci posse cum peccant. hi pertinent ad testamentum nouum, filii promissionis, re-generati deo patre et libera matre. huius generis fuerunt antiqui omnes iusti et ipse Moyses testamenti minister ueteris, heres noui, quia ex fide qua nos uiuimus una eademque uixerunt incarnationem
 20 passionem resurrectionemque Christi credentes futuram, quam nos eredimus factam, usque ad ipsum Iohannem Baptistam tamquam praeteritae dispensationis limitem quandam, qui mediatorem ipsum non aliqua umbra futuri uel allegorica significatione uel ulla prophetica praenuntiatione uenturum esse significans, sed digito
 25 demonstrans ait: e c c e a g n u s d e i , e c c e q u i t o l l i t p e-
 c a t u m m u n d i , tamquam dicens: ‘quem multi iusti uidere con-
 cupuerunt, in quem uenturum ab ipsis humani generis initio

3 cf. Rom. 6, 14   5. 11 cf. II Cor. 3, 6   9 cf. Gal. 4, 24   11 cf. Gal. 5, 6

16 cf. Rom. 9, 8   23 cf. Col. 2, 17   25 Ioh. 1, 29

def. B   1 *all. ne om. OmI*   2 *legis—507, 16 sufficit tibi in B desunt*
 3 *constitutus]* custodire *O*   4 *haec om. D*   *plane O(a s. e mI)*   faciunt *om. C*
 5 *ante felic. eras. uid.* futuram *O*   *cupiditatem OV*   6 *a•mittendi O*   7 *quia D*
peccatur] peccatum CDbd commutatur EFd; mutatur—nelom. Db 8 *pertinentes V*
 9 *se uirtutem OmI*   *generant CmI*   *carnales V*   11 *ex] et Vb*   *fidē istā V*
per dilectione V   16 *pro***sionis V (mis eras.)*   *et regenerationis a deo D et*
regenerati a deo b   17 *patre om. O*   18 *heres nouis V*   20 *passionemque CmI*
resurrectionemque C (que s.l.m2)   21 *baptismum EF*   *tamquam] quā C*
quasi EFd   23 *adlegorica V*   *uel nulla EF*   24 *pronuntiatione O*   25 *peccata O*
 26 *eupierunt CEF concupierunt Dbd*   27 *ab V (b s. eras. d)*

crediderunt, de quo Abrahae dictae sunt promissiones, de quo scripsit Moyses, de quo lex et prophetae sunt testes, e c c e a g n u s d e i, e c c e qui tollit peccatum mundi^t. ab hoc Iohanne et deinceps coeperunt de Christo fieri praeterita uel prae sentia, quae ab illis omnibus anterioris temporis iustis credebantur, sperabantur, desi- 5 derabantur futura. eadem igitur fides est et in illis, qui nondum nomine, sed re ipsa fuerunt antea Christiani, et in istis, qui non solum sunt, uerum etiam uocantur, et in utrisque eadem gratia per spiritum sanetum. unde dicit apostolus: h a b e n t e s a u t e m e u n d e m s p i r i t u m f i d e i s e c u n d u m q u o d 10 s c r i p t u m e s t: e r e d i d i, p r o p t e r q u o d l o c u t u s s u m, e t n o s e r e d i m u s, p r o p t e r q u o d e t l o q u i m u r.

12. Aliter itaque dicitur iam obtinente loquendi consuetudine uetus testamentum lex et prophetae omnes, qui usque ad Iohannem prophetauerunt — quod distinctius uetus instrumentum quam uetus 15 testamentum uocatur—, aliter autem sicut apostolica appellat auctoritas siue hoc nomen exprimens siue significans. exprimit enim, ubi dicit: u s q u e i n h o d i e r n u m d i e m, q u a m d i u l e g i t u r Moyses, id ipsum uel amen in lectione ueteris testamenti manet, quod non reuelatur, quia in 20 Christo euacuatur. sic enim utique uetus testamentum ad Moysiretulit ministerium. item dicit: ut seruiamus in nouitate spiritus et non in uetus tate litterae, id ipsum significans testamentum nomine 'litterae'. item alio loco: qui et idoneos nos fecit, inquit, ministros noui 25 testamenti non litterae, sed spiritus; littera enim occidit, spiritus autem uiuificat. et hic per commemorationem noui illud utique uetus intellegi uoluit. multo

2 Ioh. 1, 29   9 II Cor. 4, 13   18 II Cor. 3, 14. 15   22 Rom. 7, 6
25 II Cor. 3, 6

def. B   1 Abrahae—quo *om.* *Om1*   promissionis V   2 agnus dei ecce *om.* *D*
3 peccata *O*   4 coeperunt *Om1*   5 et desiderabantur (*om.* sperabantur) *V*   6 est
om. *OCD*   illis *O* (is *s. ras. m2*)   7 ante *O*   8 etiam] *add.* et *F*   eadem—dicit
add. *Om3*   11 et locutus sum *CF*   13 dine—prophetae *in mg.* *Om2*   15 prophetau-
erunt *O* (uerunt *add. m2*)   16 appellat** *V* (*ur eras.*)   appellat auctoritas *m1*
ex appellata ueritas *O*   18 dicitur *CEF*   usque *om.* *O*   hodiernam *C*
19 uelāntū *C*   22 retulit *codd. prael. OC*   23 *in]* et *C*   24 *item]* *add.* dicit *D*
25 idoneus *V*   inquit *om.* *DEFbd*   26 littera *Ob*   *spu O*   27 enim *om.O*

autem euidentius, quamuis non dixerit aut uetus aut nouum, duo ipsa testamenta distinxit per duos filios Abrahae, unum de ancilla, alium de libera, quod iam superius commemorauimus. quid enim expressius quam ut diceret: dicite mihi sub lege uolentes
 5 esse: legem non audistis? scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum de libera. sed ille quidem qui de ancilla secundum carnem natus est, qui autem de libera, per re promissionem. quae sunt
 10 in allegoria; haec enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina in seruitutem generans, quod est Agar — Sina enim mons est in Arabia, quae coniuneta est huic quae nunc est Hierusalem; seruit enim cum filiis suis —,
 15 quae autem sursum est Hierusalem, libera est, quae est maternostra. quid clarus, quid certius, quid ab omni obscuritate atque ambiguitate remotius? et paulo post: nos autem fratres, inquit, secundum Isaac promissionis filii sumus. item paulo post: nos
 20 autem, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae; qua libertate Christus nos liberavit. eligamus igitur utrum antiquos iustos ancillae filios dieamus an liberae. absit autem ut ancillae; ergo si liberae, ad nouum pertinent testamentum in spiritu sancto, quem uiuificant litterae
 25 occidenti opposit apostolus. nam quo pacto ad gratiam noui testamenti non pertinent hi, de quorum dictis et libris istos eiusdem gratiae dementissimos et ingratissimos inimicos refellendo conuincimus?

13. Sed dieet aliquis: ‘quomodo uetus appellatur, quod post quadringentos et triginta annos factum est per Moysen, et nouum

4 Gal. 4, 21—26   18 Gal. 4, 28   19 Gal. 4, 31   28 cf. Gal. 3, 17

ef. B   2 destinxit *V* duos *om. O*   3 aliud *O*; alium — *lin.* 7 ancilla *om. EF*   5 lege * *O*
 6 quod *O* (*d. s.l.m2*) quoniam *DEFbd*   ab abraham *O*   abuit *V*   9 repro-
 missiones *O* (*s.fin. s.eras. m*)   11 a monte *V* in monte *Dbd*   12 quae *EF*   13 qui
 coniunctus est *EF*   14 hyerusalem *V* ierusalem *D*   16 quid clarus *om. V*
 17 renotius] add. promissionis filiis *Dbd*   18 isac *D*   19 item] Et *EF*   21 libera ****-
 uit *O* (*bera eras.*)   22 dicam *C*   23 an] non *O*   si *s.l.OmI* filii *Db*   24 quæm *V*
 26 pertinet *OmI*   de *om. O*   dic*tis *O*   27 refellendos *EF*   29 quadri-
 gentos *V*   pr. et *om. CV*

dieitur, quod ante tot annos factum est ad Abraham?^c qui ex hoc non litigiose, sed studiose mouetur, intellegat primum, quia si ex anteriore tempore dicitur uetus, ex posteriore autem nouum, reuelationes eorum considerantur in his nominibus, non institutiones. per Moysen quippe reuelatum est testamentum uetus, per quem lex data est sancta et iusta et bona, per quam fieret non abolitio, sed cognitio peccati, qua conuineerentur superbi suam iustitiam uolentes constituere, quasi diuino adiutorio non egentes, et rei facti litterae confugerent ad spiritum gratiae non sua iustitia iustificandi, sed dei, hoc est quae illis esset ex deo. nam, sicut idem apostolus loquitur, *per legem cognitio peccati. nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est, testificata per legem et prophetas.* lex quippe eo ipso, quod in ea nemo iustifieatur, testimonium perhibet iustitiae dei; quod enim in legem nemo iustificatur apud deum, manifestum est, quia iustus ex fide uiuit. sic ergo eum lex non iustificat inpium de praeuaricatione conuictum, mittit ad iustificantem deum atque ita iustitiae dei perhibet testimonium; prophetae uero testimonium perhibent iustitiae dei praenuntiando Christum, qui factus est nobis sapientia a deo et iustitia et sanctificatio et redemptio, ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in domino gloriatur. erat autem oeculta ista lex ab initio, eum homines iniquos natura ipsa conuineeret aliis facientes, quod sibi fieri noluisserent. reuelatio autem noui testamenti in Christo faeta est, cum est manifestatus in carne; in quo apparuit iustitia dei, id est quae hominibus ex deo est. sic enim ait: *nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est.* ecce qua causa illud dicitur uetus testamentum, quia priore, hoc autem nouum, quia posteriore tempore reuelatum est. deinde quia testamentum uetus

6 cf. Rom. 7, 12   7 cf. Rom. 7, 7, 10, 3   11 Rom. 3, 20, 21   15 Gal. 3, 11
20 I Cor. 1, 30, 31   27 Rom. 3, 21

def. B   2 quia *om. V*   si *om. D* *b* cum *d*   4 cōmūnib⁹ *C* omnib⁹ *EF*   6 data est lex *EFbd* quem *OCEF*   7 quia *D*   9 gratiae spiritum *DEFbd*   10 in illis *O* essent *D*   sicut] si cum *V*   11 legem] add. enim *O*   14 quo *codd. praeter* *V* testimonium—iustificatur *om. V*   perhibet *O*   18 perhibent *C* tentimonium *C* 25 uoluisser *OmI*   27 sic] hie *E* hinc *Fd*   29 testamentum uetus *O* priore*O
30 uelatum *OmI*

pertinet ad hominem ueterem, a quo necesse est hominem incipere,
 nouum autem ad hominem nouum, quo debet homo ex ueritate
 transire, ideo in illo sunt promissa terrena, in isto promissa caelestia,
 quia et hoc ad misericordiam dei pertinuit, ne quisquam uel ipsam
 5 terrenam qualecumque felicitatem nisi a domino creatore uniuer-
 sitatis putet cuiquam posse conferri. sed si propter illam colatur
 deus, seruus est cultus pertinens ad filios ancillae, si autem
 propter ipsum deum, ut in aeterna uita sit deus omnia in omnibus,
 liberalis est seruitus pertinens ad filios liberae, quae est mater nostra
 10 aeterna in caelis. quae prius tamquam sterilis apparebat, quando
 perspicuus filios non habebat, nunc autem uidemus, quod de illa
 prophetatum est: laetare, sterilis, quae non paris,
 erumpere et exclama, quae non parturis, quia
 multi filii deseruae magis quam eius quae habet
 15 uirum, id est 'magis quam illius Hierusalem, quae legis quodam-
 modo uinculo maritata est et seruit cum filiis suis'. tempore
 igitur ueteris testamenti spiritum sanctum in eis, qui etiam
 tunc secundum Isaac promissionis filii erant, non solum adiutorem,
 quod isti suo dogmati sufficere existimant, uerum etiam largitorem
 20 dicimus fuisse uirtutis, quod isti negant libero eam potius arbitrio
 tribuentes contradicentibus illis patribus, qui sciebant ad
 dominum ueraci pietate clamare: diligam te, domine,
 uirtus mea!

V. 14. Aiunt etiam, 'quod omnes apostoli uel prophetae non
 25 plene sancti definiantur a nobis, sed in comparatione peiorum minus
 malos eos fuisse dicamus et hanc esse iustitiam, cui deus testimonium
 perhibet, ut quomodo dicit propheta iustificatam Sodomam
 comparatione Iudacorum, sic etiam nos criminorum comparatione

8 cf. I Cor. 15, 28   9. 16 cf. Gal 4, 26   12 Esai. 54, 1   18 cf. Gal. 4, 28
 22 Ps. 17, 2   24 Iulianus   27 cf. Ezech. 16, 46 sqq.

def. B   1 ad s.l. Om 2   ueterem—hominem in mg. Om 2   2 quod ibet O   4 dei
 misericordiam DEFbd   5 felicitate C   si C   creatore*O   6 sed ipsi C * 8 dnm O
 10 apparebit V   12 latere C   paris—non in mg. D   13 erumpere—parturis om O
 clama Db   15 quam om. O   illa *(a in ras.) V illa OCEF   hyerusalem V
 iesus EF   18 ysaac C isahac D   19 aestimant O   20 fuisse dicimus O   eam
 bis pon. & 22 deum CEFbd   uera CEFV   24 aiunt O (aiu add.m2)   25 planè D
 plenae V   non definiantur E   ante a eras. qu V   26 eos malos Db   27 ut om. C
 iustificata C   28 iudeorum V   nos V (s s. eras. str)

dicamus sanctos aliquam exercuisse uirtutem^c. absit, ut ista dicamus, sed aut non ualent intellegere aut nolunt aduertere aut calumniandi studio dissimulant se scire quod dicimus. audiant ergo uel ipsi uel potius hi quos idiotas et ineruditos decipere moliuntur. nostra fides, hoc est catholica fides, iustos ab iniustis non operum, sed ipsa 5 fidei lege discernit, quia iustus ex fide uiuit. per quam discretionem fit, ut homo ducens uitam sine homicidio, sine furto, sine falso testimonio, sine appetitu rei ullius alienae, parentibus honorem debitum reddens, castus usque ad continentiam ab omni omnino concubitu, etiam coniugali, elemosynarum largissimus, iniuriarum patientis: i- 10 mus, qui non solum non auferat aliena, sed nec sua reposcat ablata uel etiam uenditis omnibus suis erogatisque in pauperes nihil suum propriumque possideat, cum suis tamen istis uelut laudabilibus moribus, si non in deum fidem rectam et catholica- 15 lam teneat, de hac uita damnandus abscedat. alius autem — habens quidem opera bona ex fide recta, quae per dilectionem operatur, non tamen ita ut ille bene moratus incontinentiam suam sustentat honestate nuptiarum, coniugii carnale debitum et reddit et repetit nec sola propagationis causa, uerum etiam uoluptatis quamuis cum sola uxore concubit, quod coniugatis secundum ueniam concedit aposto- 20 lus, iniurias non tam patienter accipit, sed uilescendi cupiditate fertur iratus, quamuis, ut possit dicere: sic ut et nos dimittimus debitoribus nostris, rogatus ignoscat, possidet rem familiarem, faciens inde quidem elemosynas, non tamen quam ille tam largus, non aufert aliena, sed quamvis ecclesiastico iudicio, 25 non forensi tamen repetit sua — nempe iste qui moribus illo uidetur

6 cf. Rom. 1, 17. Hab. 2, 4. Gal. 3, 11   7 cf. Matth. 19, 18—21   16 cf.
Gal. 5, 6   18. 20 cf. I Cor. 7, 3. 6   22 Matth. 6, 12

def. B   1 aliquos *ses b*   exercuisse *O* (*e s. eras. litt.*)   2 auertere *V*   3 nescire
F (*n.s.l.*)   4 hidiotas *C*   7 docens *V*   8 appetitur *ei V*   9 reddens *O*   concu-
 putu *Om1*   10 elemosinatum *O* helemosinarum *CD*   largissimos *V*   iniuriarum
 pat. *om.V*   11 repos*cat *O* (*at add. m2*)   13 paures *O*   proprium *D_b*   14 si-
 catholicam *in mg.O*   15 abseedet *O*   habens *om.D*   16 quidem *om.C* que *Om1*
 per *s.l.Om2*   17 ista *D*   bene moratus] mortuus *O* moratus *CD* morigeratus *EF*
 honestate*V   18 coniugi *CEFV*   carnalis *bd*   repetit *O*   19 propaginis *D*
 uoluntatis *V*   21 tamen non *b*   accepit *V*   24 elymosinas *O* helemosinas *C*
 elemosinas *D*   tam largas quam ille *D_b*   qua *O*   25 largas *DEFbd* non] qui
 non *EF*   auferri *V* aufret *C* auferat *D_b*

inferior propter rectam fidem quae illi est in deum, ex qua uiuit et secundum quam in omnibus delictis suis se accusat, in omnibus bonis operibus deum laudat sibi tribuens ignominiam, illi gloriam atque ab ipso sumens et indulgentiam peccatorum et dilectionem recte 5 factorum, de hac uita liberandus et in consortium cum Christo regnaturorum recipiendus emigrat. quare nisi propter fidem? quae licet sine operibus neminem saluat — ipsa est enim non reproba fides, quae per dilectionem operatur —, tamen per ipsam etiam peccata soluuntur, quia iustus ex fide uiuit, sine ipsa uero etiam quae 10 uidentur bona opera in peccata uertuntur; omnem enim quod non est ex fide, peccatum est. et fit propter hanc maximam differentiam, ut, cum dubitante nullo perseverans uirginis integritas coniugali castitate sit potior, tamen mulier etiam bis nupta catholica professae uirgini hereticeae praferatur nec ita praefatur, ut ista melior sit in dei regno, sed ut illa ibi non sit omnino. nam et ille, quem uelut melioribus descripsimus moribus, si adsit ei fides recta, superat illum alterum, sed ambo illic erunt; si autem fides ei desit, sic ab illo superatur, ut ipse ibi non sit.

15. Cum itaque iusti omnes et antiquiores et apostoli ex fide 20 uixerint recta, quae est in Christo Iesu domino nostro, moresque tam sanatos cum fide habuerint, ut licet non tam perfectae uirtutis in hac uita esse potuerint, quam post hanc uitam futura est, tamen quidquid peccati ex humana infirmitate subreperet, pietate ipsius fidei continuo deleretur — unde fieri potest, ut in comparatione iniquorum, 25 quos damnaturus est deus, iustos eos fuisse dicendum sit, cum per piam fidem tam in contrarium ab illis impiis sint remoti, ut clamet apostolus: quae pars fidei licum infidelis? —, sed uidelicet noui heretici Pelagiani religiosi amatores et laudatores uidentur sibi esse sanctorum, si non audeant dicere imperfectae illos fuisse uirtutis, cum hoc confiteatur uas electionis, qui considerans ubi adhuc

8 cf. Gal. 5, 6   9 cf. Rom. 1, 17   10 Rom. 14, 23   27 II Cor. 6, 15

30 cf. Act. 9, 15

def. B   1 est om. *O*   2 excusat *F*   bonis om. *O*   3 laudat deum *D*   tribuens ex retribuens *O*   4 directionem *EF*   5 consortio *V*   7 saluit *V*   enim est *E* *F* *b* *d* 10 peccatum *D*   11 et om. *V*   12 differentia *V*   13 coniugatur *C*   15 omnino non sit *D* *b*   16 si om. *D*   17 sed] si *b*   19 ita *V*   et antiquiores bis pon. *D* ppli *C*   20 uixerint *O* (*i fin. ex u*)   22 post quam add. quae *EFd*   post hanc uitam quae *D* *b* ante tamen eras. *cū O*   23 subreperet ex subriperet *O* subrepserit *D* *b* fidei *om. F*   24 deletur *O*   27 infidele *O*   28 pelagiani noui heretici *EFd* religionis *D* *b*

esset et quia corpus, quod corrumpitur, adgrauat animam: non quia iam acceperim, ait, aut iam perfectus sim, fratres, ego me ipsum non arbitror adprehendiisse. et paulo post tamen, qui se negauerat esse perfectum: quotquot ergo perfecti, inquit, hoc sapiamus, ut ostenderet secundum istius uitae modum esse quandam perfectionem eique perfectioni hoc quoque deputari, si se quisque nouerit nondum esse perfectum. quid enim excellentius in ueteri populo sacerdotibus sanctis? et tamen eis praecepit deus sacrificium pro suis primitus offerre peccatis. et quid sanctius in nouo populo apostolis? et tamen praecepit eis dominus in oratione dicere: dimitt nobis debita nostra. omnium igitur piorum sub hoc onere corruptibilis carnis et in istius uitae infirmitate gementium spes una est, quod aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum; et ipse est exoratio peccatorum nostrorum.

VI. 16. Istum aduocatum non habent illi, qui sunt a iustis — etiamsi sola ista esset differentia — in contrarium longeque discreti. quem iustum aduocatum absit ut dicamus, sicut ipsi calumniantur, ‘carnis necessitate mentitum’, sed dicimus eum in similitudine carnis peccati de peccato damnasse peccatum. quod fortasse isti non intellegentes et calumniandi cupiditate caecati quam diuersis modis peccati nomen in scripturis sanctis ponit soleat ignorantes peccatum Christi adfirmare nos iactant. dicimus itaque Christum et nullum habuisse peccatum nec in anima nec in carne et suscipiendo earnem in similitudine carnis peccati de peccato damnasse peccatum. quod subobscure ab apostolo dictum duobus modis soluitur: siue

1 cf. Sap. 9, 15   Phil. 3, 12. 13   5 Phil. 3, 15   9 cf. Leu. 9, 7. 16, 6
11 Matth. 6, 12   14 Ioh. 2, 1. 2   20 Iulianus   cf. Rom. 8, 3

def. B   1 quia] quod *O* 3 ipsum *om O* 5 quodquot *V* 8 quid enim perfectius quidue excellentius *EFd* utere *V* 9 et—apostolis *cm EF* peccit *OmID* primitus pro suis *EFbd* 10 et] uel *O* sanctius *O* (*c m2s.l.*) 11 peccit *OmIC* 12 priorum *OV* *onere *V* onore *ex honore Cm1* corruptiilis *O* 14 ad patrem *CEFd* 16 nostrum *b* 17 istum] iustum *EFd* sint *V* 19 aduocatum—mentitum *om V* ipsi] isti *CD* 20 mentitum *O* (*t fin.s.l.*) similitudinem *EFV* 22 isti] ipsi *V* calumpni *E* cupiditate*O 23 ignorantes hoc dicunt: Quomodo enim perfectae est iustitiae qui esurit et sitit iustitiam? Si magnus (*magna F*) est cum ab illo (*pag. 506, 24*) ceteris *om EF* 25 animam *V* 26 similitudinē *OV* 27 subobscuro *O* subobscure *C*

quia rerum similitudines solent earum rerum nominibus nuncupari, quarum similes sunt, ut ipsam similitudinem carnis peccati uoluisse intellegatur apostolus appellare peccatum, siue quia saeficia pro peccatis peccata appellabantur in lege, quae omnia figurae fuerunt 5 carnis Christi, quod est uerum et unicum sacrificium pro peccatis non solum his, quae uniuersa in baptimate diluuntur, uerum etiam his, quae post ex huius uitiae infirmitate subrepunt. propter quae cotidie uniuersa in oratione ad deum clamat ecclesia: d i m i t t e n o b i s d e b i t a n o s t r a, et dimittuntur nobis per singulare 10 sacrificium pro peccatis, quod apostolus secundum legem loquens non dubitauit appellare peccatum. unde est etiam illud eius multo euidentius nec aliquo biuio cuiusquam ambiguitatis incertum: o b- se cramus pro Christo reconciliari deo. e u m qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum 15 fecit, ut nos simus iustitia dei in ipso. nam quod superius commemorauit: de peccato damnavit peccatum, quia non dictum est 'de peccato suo', potest quispiam sic intellegere, ut dicat eum de peccato Iudeorum damnasse peccatum, quia de peccato eorum, qui eum crucifixerunt, 20 factum est, ut sanguinem suum in remissionem funderet peccatorum; hoc uero, ubi dicitur deus ipsum Christum, qui non nouerat peccatum, fecisse peccatum, non mihi conuenientius uidetur intellegi quam Christum factum sacrificium pro peccatis et ob hoc appellatum esse peccatum.

25 VII. 17. Quis autem ferat eos obicere nobis, 'quod post resurrectionem tales processus futuros esse dicamus, ut ibi incipient homines quae hic noluerint dei mandata complere', quoniam dicimus ibi omnino nullum futurum esse peccatum nec cum aliqua peccati cupiditate conflictum, tamquam ipsi audeant hoc negare? sapientiam quoque et cognitionem dei tune perfici in nobis et in domino tantam exultationem, ut ea sit plena et uera securitas,

3 cf. August. in Hept. IV 31 (CSEL XXVIII 339, 30) 8 Matth. 6, 12
12 II Cor. 5, 20. 21 16 Rom. 8, 3 25 Julianus

def. BEF 2 quarum similitudines *O* 4 figure bis pon. *D* 8 cotidie *O* in oratione *om. V*
12 alico *V* biuio] dubio *O* 16 commemorauit *OC* 18 iudeorum *V* 19 quia
bis pon. *D* 21 uero] uerbo *Db* pecc. fecisse peccatum non mihi *O* 25 nobis *om. C*
26 futurus *V* 27 uoluerint *V* cōplicare *O* 28 peccati *V* (*i. s. eras. a.*) 29 copidi-
tate *V* 30 cognitionen *O* perficit *V* (*om. in*) 31 tantum *V* securitas] felicitas *O*

quis negabit, nisi tam sit auersus a uero, ut ob hoc ad eam peruenire non possit? uerum haec non erunt in praeceptis, sed in eorum quae hic obseruanda sunt praemio praeceptorum. quorum quidem praeceptorum contemptus illuc non perducit ad praemium, sed hic studium praecepta seruandi gratia dei tribuit. quae si quid etiam in eis 5 praeceptis minus seruatur, ignoscit, propter quod orando dicimus et: fiat uoluntas tua, et: dimitte nobis debita nostra. hic ergo praeceptum est, ut non peccemus, ibi praemium non posse peccare; hic praeceptum est, ut desideriis peccati non oboediamus, ibi praemium, ut desideria peccati non habeamus; 10 hic praeceptum est: intellegite ergo qui insipientes estis in populo et stulti aliquando sapite, ibi praemium est plena sapientia et perfecta cognitio — uidemus enim nunc perspectulum in aenigmate, ait apostolus, tunc autem facie ad faciem. nunc scio ex parte, tunc 15 autem cognoscam sicut et cognitus sum —; hic praeceptum est: exultate deo ad iutorin nostro, et: exultate, iusti, in domino, ibi praemium est exultare perfecto et ineffabili gaudio; postremo in praecepto positum est: beatique esuriunt et sitiunt iustitia m, in praemio autem: 20 quoniam ipsi saturabuntur. unde, queso, saturabuntur, nisi quod esuriunt et sitiunt? quis igitur ita non solum a diuino, sed a sensu quoque abhorret humano, qui dicat in homine tantam esse posse iustitiam, cum ab illo esuritur et sititur, quanta erit, cum ex illa saturabitur? quando autem esurimus sitimusque iustitiam, 25 si fides Christi uigilat in nobis, quid nos nisi Christum esurire ac sitire credendum est? qui factus est nobis sapientia a deo et iustitia et sanctificatio et redemptio, ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur,

7 Matth. 6, 10. 12   9 ef. Rom. 6, 12   11 Ps. 93, 8   13 I Cor. 13, 12
17 Ps. 80, 2   Ps. 32, 1   19 Matth. 5, 6   27 I Cor. 1, 30. 31

def. BEF   1 negauit *OV*   auersus sit *bd*   a*uersus *O*   pertinere *O*   4 illuc *O*
(c ex d) illud *CD* illo *bd*   5 quid] quidem *O*   9 non] esse non *O*   peccatis *V*
11 hic hic *O*   12 praemium est *om.V*   14 enigmate *O*   tune] nunc *C*   15 facie*V
nunc] add. autem *O*   ex parte] ex purgatae *C*   18 praemium] praeceptum *V*
perfecto ex profecto *O*   23 as*enso *V* (ceras.) homine*O hominem *V*   tantū *OmI*
24 a uoce cum inc. *EF*   25 ex s.l.*O*   esurimus autem *b*   autem *om.D*
esurimus et *D*   et sitimus *EF*   26 si *om.O*   27 est *om.V*   a nobis *C*

in domino gloriatur. et quia modo in eum non uidentes credimus, ideo sitimus esurimusque iustitiam. quamdui enim sumus in corpore, peregrinamur a domino; per fidem enim ambulamus, non per speciem. quem cum 5 uiderimus peruenientes utique ad speciem, exultabimus gaudio inenarrabili et tunc iustitia saturabimur, quia nunc ei desiderio pio dieimus: saturabor, cum manifestabitur gloria tua.

18. Quam uero est non deo impudens, sed insana superbia nondum esse aequales angelis dei et putare se iam posse habere iustitiam 10 aequalem angelis dei nec intueri tam magnum et sanctum uirum, qui utique ipsam iustitiae perfectionem esuriebat atque sitiebat, quando magnitudine reuelationum nolebat extolliri; nec tamen, ut non extolleretur, arbitrio suo uoluntatique commissus est, sed accepit stimulum carnis, angelum satanae, qui eum colaphizari 15 zaret. propter quod ter dominum rogauit, ut discederet ab eo, et dixit ei dominus: suffici tibi gratia mea; nam uirtus in infirmitate perficitur. quae uirtus, nisi ad quam pertinet non extolliri? et quis dubitat hoc ad iustitiam pertinere? huius igitur iustitiae perfectione sunt praediti angeli dei, qui semper 20 uident faciem patris ac per hoc totius trinitatis, quia per filium uident in spiritu sancto. nihil est autem ista reuelatione sublimius; nec tamen angelorum quisquam illa contemplatione laetantium necessarium habet angelum satanae, a quo colaphizetur, ne illum tanta magnitudo reuelationis extollat. hanc perfectionem uirtutis 25 utique nondum habebat apostolus Paulus, nondum aequalis angelis dei, sed inerat illi extollendi se infirmitas, quae per angelum etiam satanae fuerat comprimenda, ne reuelationum magnitudine extolleretur. quamquam itaque ipsum satanam elatio prima deiecerit,

2 II Cor. 5, 6. 7   5 cf. I Petr. 1, 8   7 Ps. 16, 15   12 cf. II Cor. 12, 7. 8

16 II Cor. 12, 9   19 cf. Matth. 18, 10

def. B   2 sit. et esurimus *D*   4 inuenerimus *D, b* (*in mg. al* uiderimus)
 5 exultauius *OmIV*   6 ei] ex *V* (*x in ras. m2*)   pio desiderio *EFd*   ex desiderio *b*   7 cum] dū *O*   manifestatur *C*   10 sanctum] spalē *D, b* (*in mg. al scm*)
 12 noluit *b*   13 non *om. EF*   commissum est *CEF*   14 accipit *O*   colafizet *O*
 15 dominum ter *DEFbd*   ut] et *C*   discederet *V*   16 dixitque (*om. et*) *EFd*
 dominus *om. D*   uoce gratia *inc. B*   17 nisi *om. D*   19 perfectione *bis pon. D*
 praedicti *O*   20 fidelium *B*   21 nihil *O*   23 a *om. V*   24 multitudo *D*
 perfectionem *ex profectionem O*   25 alt. non *D*   equalis erat equalis dei *B*
 27 reualationum *B*   28 satanna *O* (*na s.l. m2*) satanan *V*

tamen summus ille medicus, qui bene uti nouit etiam malis, de angelo satanae adhibuit contra elationis uitium salubre quamvis molestum medicamentum, sicut fieri consuevit antidotum etiam de serpentibus contra uenena serpentum. quid est ergo: sufficit tibi gratia mea, nisi ne deficiendo succumbas sub colapho angelii 5 satanae? et quid est: uirtus in infirmitate perficitur, nisi quia in isto loco infirmitatis haec tenus perfectio potest esse uirtus, ut ipsa infirmitate praesente elatio reprimatur? quae utique infirmitas futura immortalitate sanabitur. quomodo est enim dicenda sanitas plena, ubi etiam de angeli satanae colapho adhuc est necessaria medicina?

19. Ex hoc factum est uirtutem, quae nunc est in homine iusto, perfectam haec tenus nominari, ut ad eius perfectionem pertineat etiam ipsius imperfectionis et in ueritate cognitio et in humilitate confessio. tunc enim est secundum hanc infirmitatem pro suo modello perfecta ista parua iustitia, quando etiam quid sibi desit intellegit. ideoque apostolus et imperfectum et perfectum se dicit: imperfectum scilicet cogitando, quantum illi ad iustitiam desit, cuius plenitudinem adhuc esurit ac sitit, perfectum autem, quod et suam imperfectionem confiteri non erubescit et ut perueniat bene procedit, 20 sicut possumus dicere perfectum esse iudicem, cuius bene promouetur accessio, quamvis non perficiatur intentio, nisi fuerit facta peruentio. propterea cum dixisset: secundum iustitiam, quae in legge est, qui fuerim sine querella, mox addidit: quae mihi lucra fuerunt, haec propter 25 Christum damna esse duxi. uerum tamen et arbitror omnia damnum esse propter eminentem scientiam Christi Iesu domini nostri, propter quem omnia non solum detrimenta credidi,

4. 6 II Cor. 12, 9   17 cf. Phil. 3, 12. 15   23 Phil. 3, 6—9

1 summis C   2 salubrae V   3 anthidotum BCD   4 serpentium b
 5. 10 calafo B   7 actenus OC eatenus EF   perfectio ex perfici O   non potest esse O   8 in ipsa inf. b   9 enim est V   10 est necessaria—factum est s.l. Om²
 12 hoc] quo D   13 perfecta V   actenus O eatenus EF   15 hanc O (n.s. eras.
 litt.) 17 et perfectum om. OB   19 exurit B   ac] et O   et ex est O   21 promouetur
 promeretur OB   24 querella C   25 quem V   haec] add mihi OB   29 detri-
 mentum V detrim C

uerum etiam stercora existimauisse, ut Christum lucrifaciam et inueniar in illo non habens meam iustitiam quae ex lege est, sed eam quae est per fidem Christi, quae est ex deo iustitia infide. ecce apostolus secundum iustitiam, quae ex lege est, sine querella se fuisse non utique mendaciter dicit et tamen haec quae illi lucra fuerunt abicit propter Christum et damna, detrimenta et stercora existimat non solum haec, sed et cetera omnia, quae supra commemorauit, propter non qualemlibet, sed eminentem, 10 sieut ipse dicit, scientiam Christi Iesu domini nostri, quam procul dubio adhuc in fide habebat, nondum in specie. tunc erit enim emens Christi scientia, quando fuerit ita reuelatus, ut quod creditur uideatur. unde alio loco ita dicit: mortui enim estis et uita uestra abscondita est cum Christo in deo. cum Christus apparet, uita uestra, tunc et uos apparebitis cum illo in gloria. hinc et ipse dominus: qui diligit me, inquit, diligitur a patre meo, et ego diligam eum et manifestabo me ipsum illi. hinc Iohannes euangelista: 20 dilectissimi, inquit, filii dei sumus, et nondum apparuit quod erimus. scimus quia, cum apparet, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicut est. tunc erit emens Christi scientia; nunc enim est quidem abscondita in fide, sed nondum emens appetet in specie.

20. Abicit ergo illa beatus Paulus praeterita iustitiae suae tamquam detrimenta et stercora, ut Christum lucrifaciatur et inueniatur

14 Col. 3, 3. 4   17 Ioh. 14, 21   20 Ioh. 3, 2   27 cf. Phil. 3, 8. 9

1 etiam] tamen V   esse existimauit D existimauit etiam C   3 sed ea V
 4 ex fide V   7 damna om. D   et s. l. B, om. OCEFbd   8 hoc OBEFV
 super V   9 commemorauit O   eminentem Op.c.   10 sieut ipse dicit om. V
 12 enim erit Ebd   enim om OF   emines Om1 eminemens B   13 uideatur]
 reuelatur F   14 et] ut V   15 cum enim xps EF   16 cum illo apparebitis V
 cum illo om.O   17 ipse s.l.m2V   18 diligitur DV   19 manifestabo ei D mani-
 festabo ei EF   21 scimus] add. autem d   22 erimus ei B   23 eum om.C
 scientiam V   nunc] non C   24 nondum enim C   25 specie O   26 Abicit]
 absit F   beatus ille D   ille OBEF   tam B   27 stercora reputaret F
 lucrifaciant D

in illo non habens suam iustitiam, quae ex lege est. quare suam, si ex lege est? neque enim lex illa dei non est. quis hoc nisi Marcion et Manicheus et aliae similes pestes dixerunt? cum ergo lex illa dei sit, iustitiam suam dicit esse, quae ex lege est; quam iustitiam suam noluit habere, sed proiecit ut sterecora. cur ita, nisi quia hoc est, 5 quod etiam superius demonstrauimus, eos esse sub lege, qui ignorantis dei iustitiam et suam uolentes constituere iustitiae dei non sunt subiecti? putant enim se arbitrii sui uiribus implere legem iubentem et ista implicati superbia ad gratiam non conuertuntur iuuantem. sic eos littera occidit aut aperte etiam sibi reos non 10 faciendo quod praecipit aut putando se facere quod spiritali quae ex deo est non faciunt caritate. ita remanent aut aperte iniqui aut fallaciter iusti, in aperta iniquitate euidenter elisi, in fallaci iustitia insipienter elati. ac per hoc miro quidem modo, sed tamen uero iustitiam legis non inplet iustitia quae in lege est uel ex lege, sed quae 15 in spiritu gratiae. iustitia quippe legis inpletur in eis, sicut scriptum est, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. secundum iustitiam uero quae in lege est se fuisse sine querella in carne, non in spiritu dicit apostolus et iustitiam quae ex lege est suam dicit fuisse, non dei. intellegendum est igitur iustitiam legis 20 non inpleri secundum iustitiam, quae in lege est uel ex lege, id est secundum iustitiam hominis, sed secundum iustitiam quae est in spiritu gratiae; ergo secundum iustitiam dei, hoc est quae homini ex deo est. quod planius et breuius ita dici potest: iustitiam legis non inpleri, cum lex iubet et homo quasi suis uiribus facit, sed eum 25 spiritus adiuuat et hominis non libera, sed dei gratia liberata uoluntas facit. legis itaque iustitia est iubere quod deo placet, uetare

6 cf. Rom. 6, 14. 10, 3   10 cf. II Cor. 3, 6   17 cf. Rom. 8, 4   18 cf.
Phil. 3, 6, 9

1 quare—lege est *om. OBD, b (in mg. add.)* sua *V*   2 neque—est *om. V*
marchion B   3 pestes *s. exp.* potestates *D*   dixerint *BDV* dixerant
EFbd illa] add. ut dixi *Db*   6 etiam] iam *B*   8 se *om. O*   9 ista] ita *D*   istam
 placati superbiam *Om1*   10 aut] ut *O*   sibi rei sunt *EF*   13 in aperta *ex aperte O*
 et elisi *D* elisi *V* (*e s. eras. in*)   14 qui *l* quidem *D* quodam *Vb*   uero] iusto *OB*
 15 ante legis *add.* uero *OB*   16 plent *D*   iustitiam non quae *D*   16 legis *om. F*
 17 ambulant *m²* *ex amiant O*   20 legis—iustitiam *s.l. Om²*   21 id—hominis
om. O   id est] sed *B*   22 hominis—iustitiam *om. B*   sed secundum—in *in mg D*
 est in *O.a.c.*   23 dei *om. EF*   hominis *C, om. OB*   24 legis] *add.* dei *B*   26 non
 ante hominis pon. *OV, om. BEFd*   27 uitare *b*

quod displicet; in lege autem iustitia est seruire litterae et extra eam nullum dei adiutorium ad recte uiuendum require. cum enim dixisset: non habens me am iustitiam quae ex lege est, sed eam quae est perfidem Christi; addidit: 5 quae est ex deo. ipsa est ergo iustitia dei, quam superbi ignorantes suam uolunt constituere. non enim propterea iustitia dei dieitur, quoniam deus ea iustus est, sed quia homini ex deo est.

21. Secundum hanc autem iustitiam dei, hoc est quae ex deo nobis est, nunc fides operatur per dilectionem. id autem operatur, 10 quomodo perueniat homo ad eum, in quem modo non uidens credit. quemcum uiderit, tune quod erat in fide per speculum in aenigmate, iam erit in specie facie ad faciem, tunc perficietur et ipsa dilectio. nimis quippe insipienter dicitur tantum amari deum, antequam uideatur, quantum amabitur, eum uidebitur. porro si in hac uita 15 pio nomine dubitante quanto amplius diligimus deum, tanto sumus utique iustiores, quis dubitet piam ueramque iustitiam, eum fuerit dilectio dei perfecta, tunc perfici? tune ergo lex, ita ut nihil omnino desit, inplebitur, cuius legis secundum apostolum plenitudo dilectio est. ac per hoc eum dixisset: non habens meam 20 iustitiam quae ex lege est, sed eam quae est perfidem Christi, quae est ex deo iustitia in fide, deinde subiunxit: ad cognoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius et communicationem passionum eius. haec omnia nondum plena et perfecta in apostolo 25 erant, sed tamquam in uia positus ad eorum plenitudinem perfectionemque currebat. nam quomodo iam perfecte cognouerat Christum, qui dicit alio loco: nunc scio ex parte, tune autem cognoscam sicut et cognitus sum? et quomodo iam

3 Phil. 3, 9   5 cf. Rom. 10, 3   9 cf. Gal. 5, 6   11 cf. I Cor. 13, 12

18 Rom. 13, 10   19 Phil. 3, 9, 10   27 I Cor. 13, 12

1 displicet *V* displicet et *OB* 2 ei *EF* 3 meam] eam *CEF* iustitia est *EF*
 4 est post quae *om. OB* 5 ex deo est *D* ego *OmI* quam—dicitur *om. D*
 7 nec dicitur quoniam *D* ea *om. b* 9 autem] ē *Db* 11 in fide *om. OB*
enigmate V 12 in specie] inspectio *D* et *om. D* 13 deus *B* 16 ueram
 piamque *EF* 17 nichil *OmIB* 19 dilectio•*O* (nis eras.) meam] eam *CEF*
 20 iustitia *O* est ex lege *CV* post quae alt. eras. et *O* 22 deinde] de *D*
 subiunxit *C* subiungit *OB* agnoscendum *EFV* ignoscendum *C noscendum*
OB, cf. 92, 14 24 mundum *B semper* 26 perfecte iam *DV* perfecte iam non *C*

perfecte cognouerat uirtutem resurrectionis eius, cui restabat eam plenius tempore resurrectionis carnis experiendo cognoscere? et quomodo iam perfecte cognouerat communicationem passionum eius nondum pro illo passionem mortis expertus? denique addit et dicit: si quo modo occurram in resurrectionem mortuorum, ac deinde ait: non quia iam accepimus aut iam perfectissim. quid ergo se confitetur nondum accepisse et in quo nondum esse perfectum nisi in ea iustitia, quae ex deo est, quam concupiscens noluit suam habere, quae ex lege est? hinc enim loquebatur et ista fuit causa, ut haec 10 diceret resistens inimicis gratiae dei, pro qua largienda crucifixus est Christus; ex quorum genere etiam isti sunt.

22. Nam ex quo loco suscepit haec dicere, sic exorsus est: uidete canes, uidete malos operarios, uidete concessionem. nos enim sumus circumcisio qui 15 spiritus deo seruimus — uel, sicut nonnulli codices habent, qui spiritui deo uel spiritui dei seruimus — et gloriari in Christo Iesu et non in carne fidentes. hinc manifestum est aduersus Iudeos eum agere, qui carnaliter obseruantes legem et suam iustitiam uolentes constituere occide- 20 bantur littera, non uiuificabantur spiritu et in se gloriabantur, cum apostoli et omnes promissionis filii gloriarentur in Christo. deinde subiecit: quamquam ego habeam fiduciam in carne. si quis alius in carne putat se habere fiduciam, magis ego. et enumerans omnia quae secundum carnem habent 25 gloriam ad illud terminauit, ubi ait: secundum iustitiam, quae in lege est, qui fuerim sine querella. et cum

5 Phil. 3, 11. 12   14 Phil. 3, 2   20 cf. Rom. 10, 3   cf. II Cor. 3, 6
22 cf. I Cor. 1, 31   23 Phil. 3, 4   26 Phil. 3, 6

1 eius resurrectionis *DEFbd* restat *OBV* 2 carnis *om.D* 3 perfecte *om.B*
passionem *Om1* 4 non *D* addidit *D* 5 resurrectione *OBCEFV*, sed. cf. 92, 17
7 aut] ut *F* quod *Om2* quid ergo se] qui de ore *V* 8 nisi in] nisi ex *b*
10 ista] haec *b* 11 inimici *C* dei christi *b* largiendo *C* 12 ex quo
genere *OB* 14 uidete canes *om.V*; sed cf. 514, 16 15 circumcisionem *EF*
17 pr. spiritu *B* 19 hic *O* manifestum *O* aduersus] apud *EF* 21 uiuifi-
cantur *O* uificabantur *D* gloriebantur *V* 22 promissiones *V* glorientur *O*
24 aliis *om.OB* fiduciam habere *DEFbd* 26 illum *D* (d.s. m) terminat *V*
iustiam *O*

haec sibi omnino damna et detimenta et stercora fuisse dixisset,
 ut Christum lucrifaceret, adiecit unde agitur: et inueniar in
 illo non habens meam iustitiam, quae ex lege
 est, sed eam quae est perfidem Christi, quae est
⁵ ex deo. huius ergo iustitiae perfectionem, quae non erit nisi in illa
 eminenti scientia Christi, propter quam sibi dixit omnia damnum
 esse, nondum se accepisse confessus est et propterea nondum esse per-
 fectum. sequor autem, inquit, si comprehendam, in
 quo et adprehensus sum a Christo Iesu. tale est ad-
¹⁰ prehendam, in quo et adprehensus sum, quale est
 cognoscam, si eut et cognitus sum. fratres, inquit,
 ego me ipsum non arbitror adprehendisse. unum
 autem quae retro sunt oblitus, in ea quae ante
 sunt extenus secundum intentionem sequor
¹⁵ ad palam supernae uocationis dei in Christo
 Iesu. ordo uerborum est 'unum autem sequor'. de quo uno bene
 intellegitur et dominus admonuisse Martham, ubi ait: Martha,
 Martha, sollicita es et turbaris circa plurima.
 porro unum est necessarium. hoc iste uolens adprehen-
²⁰ dere tamquam in uia constitutus sequi se dixit ad palmam
 supernae uocationis dei in Christo Iesu. quis autem cunetetur,
 cum hoc quod sequi se adseuerat adprehenderit, tunc eum
 habiturum iustitiam aequalem iustitiae sanctorum angelorum,
 quorum neminem utique, ne magnitudine reuelationum extollatur,
²⁵ satanae angelus colaphizat? deinde admonens eos qui possent
 illius iustitiae plenitudine iam se putare perfectos: quo quot
 ergo, inquit, perfecti, hoc sapiamus — tamquam

1 cf. Phil. 3, 7. 8   2 Phil. 3, 9   8 Phil. 3, 12   11 I Cor. 13, 12
 Phil. 3, 13. 14   17 Luc. 10, 41. 42   24 cf. II Cor. 12, 7   26 Phil. 3, 15

1 hoc OB   2 unde agitur om. *Db*   igitur *V*   et] ut *B*   3 iustitiam meam
DEFbd   7 accepisse se *b*   8 se. Quor *V*   apprehendam *bd*   9 a] an *B*
¹⁰ appreheſus *D* est om. *EF*   11 et cognoscam *O*   12 arbitor *O*   conphendisse *V*
¹³ sunt om. *OB*   14 secundum extensionem *EF*   18 sollita *O*   circa] erga *BD*
²⁰ constituas *V*   21 post uoc. *eras.* in *O*   Christo] *dno* *O*   22 adprehenderet *V*
 habiturum eum *DEFbd*   24 quorum om. *O*   25 colaficauit *O*   colafizabit *B*
 possint *V*   26 plenitudinemq. *O*   se putare ex sepulturae *O*   quodquot *V*   27 inquit
^{om.} *EF*   tamquam si *EF*

diceret: 'si secundum hominis mortalis capacitatem pro huius uitiae modulo perfecti sumus, ad ipsam perfectionem hoc quoque pertinere intellegamus, ut angelica illa quae in Christi manifestatione nobis erit iustitia nondum nos perfectos esse sapiamus' — et si quid aliter sapitis, inquit, hoc quoque uo- 5
bis deus reuelabit. quomodo nisi ambulantibus et profi-
cientibus in uia rectae fidei, donec ista peregrinatio finiatur et ad
speciem ueniat? unde consequenter adiunxit: uerum tamen,
in quod peruenimus, in eam bulemus. deinde con-
cludit, ut caueantur illi, de quibus hic locus sermonis eius sumpsit 10
exordium: coimtatores mei, inquit, estote, fratres,
et intendite eos qui sic ambulant, si uthabetis
formam nostram. multi enim ambulant, de qui-
bus saepe dicebam uobis, nunc etiam flens dico,
inimicos crucis Christi, quorum finis est inter- 15
itus et cetera. illi ipsi sunt, de quibus incipiens dixerat: uidete
canes, uidete malos operarios et sequentia. omnes
itaque sunt inimici crucis Christi, qui uolentes constituere suam
iustitiam, quae ex lege est, id est littera tantum iubente, non spiritu
inplete, iustitiae dei non sunt subiecti. si enim qui per 20
legem heredes sunt, exinanita est fides. si
per legem iustitia, ergo Christus gratis
mortuus est, ergo euacuatum est scandalum
crucis. ac per hoc illi inimici sunt crucis eius, qui per legem
dieunt esse iustitiam, ad quam iubere pertinet, non iuuare. gratia 25
uero dei per Iesum Christum dominum nostrum in spiritu sancto
adiuuat infirmitatem nostram.

5 Phil. 3, 15 8 Phil. 3, 16 11 Phil. 3, 17—19 16 Phil. 3, 2 20 Rom.
4, 14 21 Gal. 2, 21 23 Gal. 5, 11 25 cf. Rom. 7, 25

1 hominis (s.s.l.) morientis *O* (entis s.l.) 3 xpō *V* 5 aliud *EF* deus
uobis *B* 6 reuelauit *O* et proficientibus *om. O* 9 in quod] inquit quod *V*
(quid in ras.; s.l.m2 add. in id) inquit in id quod *b* in id quod *d* 10 eius] huius *O*
sumsit *V* sumxit *B* 11 coimtatores (*συνμιμητα*) *D* comitatores *O* (in
mg. m1 l imitatores) comitatores *B* imitatores *Vbd* inquit mei *OBV* 12 et
om. EF sicut et habetis *V* 14 uobis dicebam *OBCV* 15 crucis *om. F*
18 qui *om.O* 19 quae est ex lege *OBV* id est] idem *b* iubente *V* 22 mortuus
est gratis *D* 23 est alt. *om.O* 25 pertinet *O* iubare *Om1* 26 nostrum
om.BCEFVd in *om. OB* sancto] add. qui *D*

23. Quamobrem qui secundum iustitiam, quae in lege est, sine fide gratiae Christi uiuit, sieut se apostolus sine querella uixisse commemorat, nullam ueram putandus est habere iustitiam, non quia lex uera et sancta non est, sed quia oboedire uelle litterae iubenti
 5 sine uiuificante spiritu dei ueluti ex uiribus liberi arbitrii iustitia uera non est. iustitia uero, secundum quam iustus ex fide uiuit, quoniam per spiritum gratiae homini ex deo est, uera iustitia est. quae licet non inmerito in aliquibus iustis pro huius uitae capacitate perfecta dieitur, parua tamen est ad illam magnam, quam capit aequalitas angelorum. quam qui nondum habebat, et propter illam quae
 10 iam inerat perfectum et propter istam quae adhuc deerat imperfectum se esse dicebat. sed plane minor ista iustitia facit meritum, maior illa fit praemium. unde qui istam non sequitur, illam non adsequitur. quoocirea post resurrectionem hominis futuram negare
 15 iustitiae plenitudinem et putare tantam futuram esse iustitiam in corpore uitae illius, quanta esse potest in corpore mortis huius, dementiae singularis est. non autem illic incipere homines quae hic noluerint dei mandata complere uerissimum est. erit enim perfectissimae plenitudo iustitiae non tamen hominum mandata see-
 20 tantum et ad eam plenitudinem proficiendo nitentium, sed in ietu oculi, sieut ipsa futura est resurrectio mortuorum, quoniam illa perfecta magnitudo iustitiae eis qui hic mandata fecerunt praemium dabitur, non et ipsa facienda mandabitur. sed ita dixerim ‘mandata fecerunt’, ut ipsa mandata meminerimus pertinere ad orationem,
 25 in qua cotidie ueraciter dicunt sancti filii promissionis et: fiat uoluntas tua, et: dimitte nobis debita nostra.

1 cf. Phil. 3, 6   6 iustitia—non assequitur] cf. Prosperi Aquit. sent.
 ex Aug. delib. 315 (LI 475 M)   cf. Rom. 1, 17   11 cf. Phil. 3, 12. 15
 16 cf. Rom. 7, 24   20 cf. I Cor. 15, 52   25 Matth. 6, 10. 12

2 gra C   iussisse B   3 iustitiam habere B   5 uelut O   6 est] sit OB
 uero om. Prosper   quam iustus] quā uis C   7 pr. est om. OB   9 est om. Om 1
 10 quaeminerat O   12 se om. C   minor** O (ib; eras.)   iustia O   13 illam
 non adsequitur] om. O minus habet B   14 quoocirea* V   futurum C   15 putare
 tantam ex putaret anima O   16 esse potest F (s.l. 1 est)   et in corp. B   18 no-
 luerunt O   enim om. D   perfectissima OB   21 quoniam—eis om. D   22 haec O
 23 et s. ras. Om 2   scd ista dixerit V   24 ut] add. et V   ad pon. ante ipsi
 OBCEF   25 cottidie O   et om. Bb

VIII. 24. Cum igitur Pelagiani his atque huiusmodi ueritatis testimonii et uocibus urgentur, ne negent originale peccatum, ne gratiam dei, qua iustificamur, non gratis, sed secundum merita nostra dari dicant, ne in homine mortali quamlibet sancto et bene agente tantam dicant esse iustitiam, ut ei non sit necessaria etiam post regenerationis lauacrum, donec istam uitam finiat, remissio peccatorum, ergo eum urgentur, ne ista tria dicant et per haec homines qui cis eridunt a gratia saluatoris alienent et elatos in superbiam in iudicium diaboli praecipites ire persuadeant, inmittunt aliarum nebulas quaestionum, in quibus eorum apud homines simpliciores siue tardiores siue sanctis litteris minus eruditos inpietas delitiscat. hae sunt nebulae 'de laude creaturae, laude nuptiarum, laude legis, laude liberi arbitrii, laude sanctorum', quasi quisquam nostrum ista uituperet ac non potius omnia in honorem creatoris et saluatoris debitum laudibus praedicet. sed neque creatura ita uult laudari, ut nolit sanari, 15 et nuptiae quanto magis laudandae sunt, tanto minus eis inputanda est pudenda carnis concupiscentia, quae non est a patre, sed ex mundo est. quam profecto inuenerunt in hominibus nuptiae, non fecerunt, quia et illa in plurimis sine ipsis est et ipsae, si nemo peccasset, sine illa esse potuerunt. et lex sancta et iusta et bona nec 20 ipsa est gratia et nihil ex ea reete fit sine gratia, quia non est data, quae posset uiuificare, sed praeuaricationis causa posita est, ut conuictos concluderet sub peccato et promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. et liberum arbitrium captiuatum non nisi ad peccatum ualet, ad iustitiam nero nisi diuinitus liberatum ad 25 iutumque non ualet. ac per hoc et sancti omnes, siue ab illo antiquo Abel usque ad Iohannem Baptistam siue ab ipsis apostolis usque

3 cf. Rom. 3, 24   12 Pelagiani   17 cf. I Ioh. 2, 16   20 cf. Rom. 7, 12
21 cf. Gal. 3, 21. 19. 22

2 urgeantur *OBC* urgeantur *V* ne—gratis *s.l.* *Om1* 5 sint *O* 6 regeneracionis] resurrectionis *CEF* 7 ergo cum urgentur] quia ergo *OBCEFV*, *cj.* *lin. 1. 2* ne *s.l.* *O* 8 sautoris *Om1* heleuatos *C* 9 aliarum] *add.* rerum *D* 11 delitescant *V* delitescat *BCDEFbd* hae*O haec *C* 13 liberii *O* quasi *O* (si *s.l. m2*) ita *C* istuperet *Dm1* 15 ut] et *Om1* nolit] gaudet*D 17 conpiscientia *D* 18 in *om.V* 19 ipsae si] ipsa ē *V* ipsi *D* 20 illa] ulla *V* et bona—gratia *om.EF* 21 *nil***O nil *B* 22 possit *V* conuictos *D* 23 conculderet *C* et] lex *O* ex *om. OB* fidei *B*

ad hoc tempus et deinceps usque ad terminum saeculi in domino laudandi sunt, non in se ipsis, quia et illorum anteriorum uox est: *in domino laudabitur anima mea et istorum posterorum uox est: gratia dei sum quod sum et ad omnes pertinet: ut qui gloriatur, in domino glorietur et confessio communis est omnium: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus et ueritas in nobis non est.*

IX. 25. Sed quoniam in his quinque rebus quas proposui, in quibus quaerunt latebras et de quibus conectunt caluminias, diuinis documentis produntur atque uincuntur, exegitauerunt Manicheorum destabili nomine imperitos quos potuerint deterrere, ne aduersus eorum peruersissima dogmata aures accommodent ueritati, quia scilicet Manichei quinque istorum tria priora blasphemando condemnant dicentes neque humanam creaturam neque nuptias neque legem a summo et uero deo esse instituta. non autem accipiunt, quod ueritas dicit, a libero arbitrio exordium sumpsisse peccatum et ex illo esse omne uel angeli uel hominis malum, quia mali naturam semper malam et deo coaeternam nimis a deo exorbitantes credere maluerunt. sanctos quoque patriarchas et prophetas quantis possunt exseerationibus insectantur. ecce unde se putant heretici noui Manicheorum nomine subiecto uim subterfugere ueritatis, sed non subterfugiunt. insequitur quippe illa et simul Manicheos Pelagianos que subuertit. homo enim, dum nascitur, quia bonum aliquid est, in quantum homo est, Manicheum redarguit laudatque creatorem, in quantum uero trahit originale peccatum, Pelagium redarguit et habet necessarium saluatorem. nam et quod sananda dicitur ista natura, utrumque repereutit, quia nec medicina opus haberet, si sana esset — quod est contra Pelagium — nec sanari posset om-

3 Ps. 33, 3   4 I Cor. 15, 10   5 I Cor. 1, 31   6 I Ioh. 1, 8   15 cf. August. De haeresibus c. 46 (XLII 34 sqq. M)

1 hoc *om.B*   terminum *s. ras.Om2*   4 sum] add. id *Od*   7 nosmet *O*
 9 prosui *V*   10 connectant *F*   11 conuincuntur *OBEFVbd*   et cogitauerunt *C*
 manichaeorum *O*   12 ut (*add.m2*) imperitos *O* imperatos *Bm1* quos *om.O* potu-
 erunt *BEF*   ne *om.O*   14 tria *spat. uacuo rel. om.O* blasphemanda *CEF*
 16 a**O*   summo *O* (*o.s.l.m2*)   institutam *OBEFd*   17 a *libero*] a leuero *B*
 ex arb. *B*   peccatum] add. existimantes *B*   et *om.OB*   22 subiecto *Om1*
 obiecto *BCEFVbd*   non *om.O*   26 trait *V*   27 all. et *om.O* quo *CEF*   29 possit *V*

nino, si aeternum atque immutabile malum esset, quod est contra Manicheum. item quod nuptiis, quas laudamus a domino constitutas, concupiscentiam earnis imputandam esse non dicimus, et contra Pelagianos est, qui eam in laudibus ponunt, et contra Manicheos, qui eam malae alienae naturae tribuunt, eum sit nostrae naturae 5 accidens malum non dei disiunetione separandum, sed dei miseratione sanandum. item quod dicimus legem sanctam et iustum et bonam non iustificandis impiis, sed conuincendis superbis praeuaricationis gratia positam, et contra Manicheos est, quia secundum apostolum laudatur, et contra Pelagianos, quia secundum apostolum 10 nemo ex lege iustificatur et ideo uiuificantis eis quos littera occidit, id est quos lex bona praecipiens praeuaricatione reos facit, spiritus gratiae gratis opitulatur. item quod arbitrium in malo liberum dicimus ad agendum bonum gratia dei esse liberandum, contra Pelagianos est, quod autem dicimus ab illo exortum, quod 15 antea non erat malum, contra Manicheos est. item quod sanctos patriarchas et prophetas debitum in deo laudibus honoramus, aduersum est Manicheis. quod uero et ipsis quamvis iustis et deo placentibus propitiationem domini fuisse dicimus necessariam, aduersum est Pelagianis. utrosque igitur catholica fides sicut et ceteros hereticos aduersarios inuenit, utrosque diuinorum testimoniorum auctoritate et luce ueritatis conuineit.

X. 26. Addunt sane ad latebrarum suarum nebulas Pelagiani de origine animae non necessariam quaestionem ad hoc, ut res manifestas aliarum rerum obscuritate turbando moliantur latendi locum. aiunt 25

7 cf. Rom. 7, 12   8 cf. Gal. 3, 19   11 cf. Gal. 3, 11   cf. II Cor. 3, 6
 25 cf. Operis imperf. II 173 (XLV 1218 M): dicunt autem nos animarum traducem confiteri; quod in ciuis libris legerint nescio

1 aeternā C   3 imputandum B   4 in—eam om.B   5 alienae om.D aliae b
 tribuunt—naturae s.l.O   6 disiunctionem V distinctione D,b (in mg. al disiunctione)   7 et pr. om. CD   et iustum om.V   9 gratiae C   10 quia O (ia in ras. m2) B (a ex m)   10 apsm O (m add. m2)   11 iustificatus est EF   uiuificantis] iustificandis Db   quos om.O   12 quod Om2 praeuaricationis D   13 gratia Om1 arbitrio V arbitrium sui Db   malo**V malum CDFb. cf. p. 428, 13   14 dicimus] accipimus B   15 quod—est in mg.B exorsum B   17 aduersus D   18 manicheos D quod—pelaianis add Om3   19 dicimus] dñi B   20 plagianos in ras. D   sicut om.B   22 auctoritatis O auctoritas B   et om.OBEF ueritas luce V ueritatis lucis C   ueritatis om. OB   23 ad om.Om1 nebula sum V   25 alarū C

enim ‘nos animarum traducem cum peccati traduce contueri.’ quod ubi et quando in eorum, qui defendant aduersus istos catholicae fidem, uel sermonibus audierint uel litteris legerint nescio, quia etsi inuenio a catholicis de hae re aliquid scriptum, nondum 5 contra istos fuerat ueritatis suscepta defensio neque id agebatur, ut eis responderetur. sed hoc dico tam manifestum esse secundum scripturas sanctas originale peccatum atque hoc dimitti lauacro regenerationis in paruulis tanta fidei catholicae antiquitate atque auctoritate firmatum, tam clara ecclesiae celebritate notissimum, 10 ut quidquid de animae origine cuimuslibet inquisitione uel confirmatione disseritur, si contra hoc sit, uerum esse non possit. quapropter quisquis uel de anima uel de quacumque re obscura id adstruit, unde hoc quod uerissimum, fundatissimum, notissimum est destruat, siue sit ille filius siue inimicus ecclesiae, aut corrigendus 15 est aut cauendus. sed hie sit huius uoluminis finis, ut aliud habeant quae sequuntur exordium.

1 nos *om.D* quam peccati traducem (traduce *C*) *CEF* contineri *D* conferi *Opus imperf.* 2 et] uel *OBV post* aduersus 2 *litt. eras. V* 4 inuenio* *V*
 5 nequid *O* necquid *B* 6 tamen *CEF* esse *ex sese Om2* 9 actoritate *B*
 clare *OBD* 10 quid *V* 12 anime *C ad**str*uit O astruit BCD* 13 et funda-
 tissimum *B, om.EF* notissimum *om.OBEF* 15 huiusmodi *B* finis *om. V*
 16 quae *om.C* quod *EF* secuntur *O* sequetur *EF* exordium amen *O* Explicit
 liber III beati aurelii augustini incipit eiusdem liber IIII feliciter *O* Explicit liber
 IV eius incipit liber quartus *D* Expl I III ic IIII BC Aureli ad papam Bonifaci
 Incipit liber IIII (*litt. mai.*) *V*

LIBER QVARTVS.

I. 1. Post haec quae tractauimus quibusque respondimus eadem repetunt quorum redarguimus epistulam, sed diuerso modo. nam prius ea proposuerunt nobis obicientes, quae uelut perperam sentiamus, postea uero quid ipsi sentiant exponentes eadem a 5 contrario reddiderunt addentes duo quaedam quae non dixerant, id est ‘baptismum se dicere omnibus aetatibus necessarium’ et ‘per Adam mortem ad nos transisse, non crimina’. quae suo loco et ipsa tractanda sunt. proinde quia superiore libro, quem modo explicauimus, quinque rerum eos obtendere obstacula diximus, in 10 quibus eorum dogmata inimica gratiae dei et catholicae fidei delitiscant, laude scilicet creaturae, laude nuptiarum, laude legis, laude liberi arbitrii, laude sanctorum, commodius esse arbitror omnia quae defendunt, quorum contraria nobis obiciunt, generatim distinguere et quae illorum ad quid istorum quinque pertineant 15 demonstrare, ut dilucidior et breuior ipsa distinctione possit esse nostra responsio.

II. 2. Laudem creaturae, quod ad genus humananum adtinet, unde nunc quaestio est, his sententiis exsequuntur, ‘quod naseentium conditor deus sit filiique hominum opus sint dei et peccatum omne non 20 de natura, sed de uoluntate descendat’. huic laudi creaturae adpliant, ‘quod omnibus aetatibus dicunt esse baptismum necessarium, ut scilicet illa creatura in dei filios adoptetur, non quod aliquid ex parentibus trahat, quod sit lauacro regenerationis expiandum’.

7. 19. 22 Iulianus

3 re*petunt *O*   sed] sub *EF*   4 pposuerunt *C*   obidentes nobis *B*
 quod *EF*   5 a *om. Om1*   6 dixerunt *F*   7 se dicere *in spat. uacuo add. Om3*
 8 trasisse *Om1*   crimina *O* (a s. *ras. m2*)   9 deinde *V*   quae modo *EF*
qnemadmodum O 10 tendere *Om1* 11 dogmata *m2 ex donata O* 12 delitescant
BDm2EF   post scilicet *eras. et O*   laudā (e s. a) *Om2 bis, item lin. 13*
 13 commodis *V*   esse *ex sese O, om. V*   14 generatis *D gradatim F*   15 at *O*
 (t *ex d, in mg. l ad*)   quid *s.l. Om2*   16 dilucidior *ex dulcior D*   probabilior *D, b*
 (*in mg. a l* breuior)   distinc[er]tinctione *C*   18 ante creaturae uid. *eras. in O*
creaturae O (ae *in ras. m2*)   19 nunc *om.D*   hi*s *O*   exsecuntur *CD*   21 dis-
 cendat *CV*   24 lau. regen. sit *D*

huic laudi adiungunt et 'quod dominum Christum nulla dicunt macula peccati fuisse respersum, quantum adtinet ad eius infantiam, quia eius carnem ab omni peccati contagione purissimam non excellentia propria et gratia singulari, sed communione naturae'
 5 quae omnibus inest infantibus adseuerant. eo pertinet etiam, quod 'de animae origine' inserunt quaestionem 'sic animae Christi coaequare molientes omnes animas parvulorum, quas uolunt esse similiter nulla peccati macula aspersas'. propter hoc etiam dicunt 'ex Adam nihil mali transisse per ceteros nisi mortem'. *quae non semper est*
 10 *malum, inquietum, cum et martyribus sit causa praemiorum et uel bonam uel malam mortem dici faciat non resolutio corporum, quae excitabuntur in omni genere hominum, sed meritorum diuersitas, quae de humana libertate contingit.* haec scribunt in hac epistula de laude creaturee.

15 Nuptias uero secundum scripturas laudant, 'quia dominus in euangelio loquitur: qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos. et dixit: crescete et multiplie amini et replete terram', quamuis hoc non in eo loco euangeli, sed tamen in lege sit scriptum. addunt etiam:
 20 'quod ergo deus coniunxit, homo non separet', quae uerba euangelica agnoscimus.

In laude legis dieunt 'ueterem legem secundum apostolum instam et sanctam et bonam custodientibus mandata sua ac per fidem iuste uiuentibus sicut prophetis et patriarchis omnibusque
 25 sanctis uitam potuisse conferre perpetuam'.

In laude liberi arbitrii dieunt 'liberum arbitrium non perisse, cum loquatur dominus per prophetam: si uolueritis et au-

1. 6. 8. 13 Iulianus   15. 22. 26. sqq. Iulianus   16 Matth. 19, 4
 17 Gen. 1, 28   20 Matth. 19, 6   22 cf. Rom. 7, 12   27 Esai. 1, 19. 20

1 et *om.B*   *xpm* *dnm DFbd* *dnm nrm hiesū xpm E*   3 *omnis V*   *peccati om.B*   4 *singulari*D cōmunicatione C cōnicatione EF*   6 *sic] etsi O et sic EF coaequari V*   7 *animas omnes B*   *animas omnium (om. omnes)O*   8 *adam ex cadem B*   10 *et] in O*   *causa•O*   *et ut bonam uel malam EF*   11 *bonanā V mortem om. EFd*   *dicit O*   *qua B*   12 *excitatabantur O*   13 *scribuntur EF ac B*   16 *ab initiu V*   17 *et pr. om.O*   18 *non s.l.Om3D*   19 *in eo om.OmT in eodem D*   22 *in laudem V*   *apos O (sic per omnes casus)*   23 *ac per hoc per fidem OB*   27 *si—edetis om.D*

dieritis me, quae bona sunt terrae edetis; si nolueritis et non audieritis me, gladius uos comedet, ac per hoc et gratiam uniuscuiusque bonum propositum adiuuare, non tamen reluctant studium uirtutis inmittere, quia personarum acceptio non est apud deum⁵.

Laude sanctorum sese contegunt dicentes 'baptisma perfecte homines innouare, si quidem apostolus testis sit, qui per lauaerum aquae ecelesiam de gentibus sanctam fieri inmaculatamque testatur; sanctum quoque spiritum mentes bonas in antiquis adiuuisse temporibus dicente propheta ad deum: spiritus tuus bonus deducet me in uiam rectam; omnes quoque prophetas et apostolos uel sanctos tam noui quam ueteris testamenti, quibus deus testimonium perhibet, non in comparatione sceleratorum, sed regula uirtutum iustos fuisse; in futuro autem tempore mercedem esse tam bonorum operum quam malorum; ceterum neminem posse quae hic contempserit illie mandata perficere, quia dixerit apostolus: oportet nos manifestari ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis, secundum quod gessit, siue bonum siue malum⁶.

In his omnibus quicquid dicunt de laude creaturae atque nuptiarum ad hoc referre conantur, ut non sit originale peccatum, quicquid de laude legis et liberi arbitrii, ad hoc, ut gratia non adiuuet nisi meritum ac sie gratia iam non sit gratia. quicquid de laude sanctorum, ad hoc, ut uita mortalis in sanctis uideatur non habere peccatum nec sit eis necessarium pro dimittendis debitibus suis precari deum.

III. 3. Ista nefaria dogmata et damnabilia in hac tripartita diuisione quisquis mente catholica exhorret, illius quinquepertitae late-

3 cf. pag. 469, 18 5 cf. Rom. 2, 11 6—20 Iulianus 7 cf. Eph. 5, 26. 27
10 Ps. 142, 10 17 II Cor. 5, 10 24 cf. Rom. 11, 6

1 editis V 2 me om. *Obd* 3 commedet V hac V gratia V
4 reluctandi *DEFbd* 5 quia n̄ e pers. acc. *O* (n̄ e s.l.mI) dn̄m *OB* 6 perfect*eO
9 adiuuasse *s.l.D, CEF* 10 dn̄m *B* 11 deducit *V* uitam *C*
ante rectam *exp.* bonam *B* et apostolos prophetas *DEF* 13 dns *D* cōparationem *O*
15 operum *om.V* 16 contempsi *OmI* 17 ap̄os *O* 22 quidquid *O*
23 libri *C* gratiam *B* 24 iam *om.B* iam—gratia *s.l.Om2* 25 non uideatur
habere *B* 26 ei *C* 28 nefanda *EF* et damnabilia dogmata *Vb* ha*c*O*
tripartita *EFbd* 29 exorret *O* quinque peritiae *V*

bras insidiasque deuitet atque ita inter utrumque sit cautus, ut sic declinet Manicheum, ne se inclinet in Pelagium rursusque se ita sciungat a Pelagianis, ne coniungat Manicheis, aut si in alterutris iam tenetur, ne sie se a quibuslibet alteris eruat, ut in alteros inruat.

5 uidetur quippe inter se esse contrarii, quoniam quinque illa Manichei uituperando se manifestant, Pelagiani laudando se occultant. qua propter utrosque damnat atque deuitat quisquis secundum regulam catholicae fidei sie in hominibus nascentibus de bona creatura carnis et animae glorificat creatorem — quod non uult Manicheus —, ut tamen 10 propter uitium, quod in eos per peccatum primi hominis pertransiit, fateatur et paruulis necessarium saluatorem — quod non uult Pelagiū —; sie discernit malum pudenda concupiscentiae a bonitate nuptiarum, ut neque Manicheis similis unde nascimur culpet neque Pelagianis similis unde confundimur laudet; sie legem per Moysen sanetam et 15 iustum et bonam a deo saneto et iusto et bono datam esse defendit — quod contra apostolum negat Manicheus —, ut eam dicat et peccatum ostendere, non tamen tollere et iustitiam iubere, non tamen dare — quod rursus contra apostolum negat Pelagiū —; sie asserit liberum arbitrium, ut non ex natura nescio qua semper mala, quae nulla est,

20 sed ex ipso arbitrio coepisse dicat et angeli et hominis malum — quod euertit heresim Manicheam —, nec ideo tamen posse captiuam uoluntatem nisi dei gratia respirare in salubrem libertatem — quod euertit heresim Pelagianam —; sic laudat in deo sanctos homines dei non solum ex manifestato in carne Christo et deinceps, uerum 25 etiam superiorum temporum — quos audent blasphemare Manichei —, ut tamen de ipsis plus credat ipsis confitentibus quam Pelagianis mentientibus. sanctorum enim uox est: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsis seducimus et ueritas in nobis non est.

14 cf. Rom. 7, 12 27 I Ioh. 1, 8

1 debit *Oml* 2 im pelagium *C* ita se *bd* 3 coniungatur *EF* sese iungat *b* in *om.B* 4 nec *V* a] ad *V* quibuslicet *O* in alteris *F* alteriſ eruat *V* alteri seruat *Oa c.* alteri seruet *b* 6 manifesta *OmI* pelaiani—occultant *s.l.Om3* 8 omibus *B* 10 pertransit *O* 11 et *om.B* 12 et sic *CEF* discernat *B* pud. conc. malum *OBCV* 13 neque—culpet *om.EF* unde—similis *om.V* pelagio *F* pelagianus *E* 14 sic per moysen legem *EF* sem *s.l.Om2* 15 et a deo *BCEFV* et alt. *om.V* esset *C* defendat *B* 16 dicat] add. apostolus *EF* et *om.C* 18 asserat *B* 20 et pr. *om.OB* homines *V* 23 laudet *B* *sco C* 24 xpi *EF* ueruin] utrum *B* 25 addent *V*

IV. 4. His ita se habentibus quid prodest nouellis hereticis, inimicis crucis Christi et diuinae obpugnatoribus gratiae, quod a Manicheorum errore sani uidentur et alia sua pestilentia moriuntur? quid eis prodest, quod in laude creaturae dicunt 'deum bonum nascientium conditorem, per quem facta sunt omnia, eiusque opus esse filios hominum', quos Manichei dicunt opus esse principis tenebrarum, cum inter utrosque uel apud utrosque dei creatura quae est in infantibus pereat? utrique enim nolunt eam Christi carne et sanguine liberari: illi, quia ipsam carnem et sanguinem Christi, tamquam haec omnino in homine uel ex homine non suscepere, destruunt, 10 isti autem, quia nullum malum inesse infantibus asserunt, unde per sacramentum carnis huius et sanguinis liberentur. iacet inter illos in paruulis humana creatura institutione bona, propagatione uitiata, bonis suis confitens optimum conditorem, malis suis quaerens misericordissimum redemptorem, Manicheos habens bonorum 15 suorum uituperatores, Pelagianos habens malorum suorum negatores, utrosque persecutores. et quamuis per infantiam loqui non ualeat, specie tamen tacita et infirmitate abdita impiam uanitatem utrorumque conpellat et illis dicens: 'ab eo qui bona creat credite me creari' et istis dicens: 'ab eo qui me creauit sinite me sanari'. 20 Manicheus dicit: 'nihil est huius infantis nisi anima bona liberanda, cetera non ad deum bonum, sed ad principem tenebrarum pertinentia respuenda'; Pelagianus dicit: 'immo huius infantis nihil est liberandum, quia totum ostendimus saluum'. ambo mentiuntur, sed iam mitior est carnis solius accusator, quia in uniuersum conuincitur 25 saeuire laudator. sed nec Manicheus humanae animae subuenit blasphemando auctorem totius hominis deum nec Pelagianus humanae infantiae diuinam medicinam subuenire permittit negando originale peccatum. deus ergo miseretur per catholicam fidem, quae utramque redarguendo perniciem infanti subuenit ad salutem, Manicheis 30

1 cf. Phil. 3, 18   4 Iulianus

2 crue*i*O   3 sua *om.B*   4 quod] quia *D*   6 filio *OmI*   principes *V*
 10 suscepere*O*   11 quia *O* (a *s.l.m2*)   13 creaturae *O*   14 conditore *C*   16 pelaigianos *O*   18 speciae *V*   tamen tam *B*   tacite *VmI*   uanitatem *in ras.B*
 19 utrūq.*O*   abeo*O*   21 ni*hil *O*   huius est *O*   animo *O*   22 ad *alt. om.F*
 pertinent *Db*   24 sed micior est iam *D*   25 accusatur *EF*   quia] quam qui *Dbd*
 26 laudatur *V*   neque *Db*   28 medicinam] gratiam *bd*   negare *V*   29 utraque *OB*
 utranque *V*   30 infantis *O* infantibus *D*

dicens: 'audite apostolum clamantem: nescitis quia corpus
uestrum templum est in uobis spiritus sancti?
et deum bonum creatorem credite et corporum, quia non potest
esse templum spiritus sancti opus principis tenebrarum', Pelagianis
5 dicens: 'in iniquitatibus conceptus est et in peccatis eum mater
eius in utero aluit, quem conspicitis parvulum. quid eum tamquam
ab omni noxa liberum defendendo non permittitis per indulgentiam
liberari? nemo mundus a sorde nec infans eius
10 est diei unius uita super terram. sinite miserum
remissionem accipere peccatorum per eum qui solus nec parvus
nec magnus potuit habere peccatum'.

5. Quid eis igitur prodest, quod dicunt 'omne peccatum non de
natura, sed de uoluntate descendere' et Manicheis malam naturam
dicentibus causam esse peccati huius sententiae ueritate resistere,
15 quando nolentes admittere originale peccatum, cum et ipsum sine
dubio de primi hominis uoluntate descendat, faciunt reos parvulos
de corpore exire? quid eis prodest 'baptismum omnibus aetatibus
necessarium confiteri', quod Manichei dicunt omni aetati super-
fluum, cum isti dicant esse in parvulis falsum, quantum ad remis-
20 sionem adtinet peccatorum? quid eis prodest quod 'carnem Christi',
quam Manichei nullam uel simulatam fuisse contendunt, aduersus
eos isti non solum 'ueram, sed et ipsam et animam nulla peccati macula
respersam fuisse' defendunt, cum sic eius infantiae ceteri ab eis
coaequentur infantes non in pari puritate, ut et illa non uideatur
25 seruare istorum comparatione propriam sanctitatem et isti ex illa
nullam consequantur salutem?

6. In eo sane quod dicunt 'per Adam mortem ad nos transisse,
non crimina' non habent aduersarios Manicheos, quia nec ipsi

1 I Cor. 6, 19   5 cf. Ps. 50, 7   8 Iob 14, 4. 5   12 Julianus

17. 20. 27 Julianus

2 in uobis est *OC*   in uobis *om.B*   3 et—saneti *in mg.O*   crea | dite *D*
(dite *in ras.*)   et corporum credite *EF*   et *om.Dbd*   5 in iniquitatibus *O*
eum *post utero praeb.D*   6 abluit *C*   quid eum] quidem *C*   7 omni *O* (ni *s.l.m²*)
omni*D   *nox*a V*   9 uita] add. sit *D*   10 peccatorem *OmI*   nec paruum nec
magnum EF   12 igitur eis *B*   13 in manichaeis *O*   malū *C*   14 sistere *V*
15 amittere *B*   18 in omni aetate *CDEFbd*   aetati *O* (i *ex e mI*)   19 dieunt *V*
20 peccatorum attinet *O*   attinet *B* (a *ex u*)   21 aduersus—defendunt *in mg.O*
22 et alt. *om. BDEFbd*   23 eius sic *Db*   si *O*   25 reseruare *CEF*   compa-
rationē *C*   ista *O*

astruunt originale peccatum ex homine primo prius puro et recto corpore ac spiritu et postea per arbitrium liberum deprauato deinceps in omnes cum morte transisse et transire peccatum, sed carnem dicunt ab initio malum corpus de malo corpore et a malo spiritu et cum malo spiritu creatam, animam uero bonam, partem scilicet 5 dei, pro meritis inquinationis suae per cibos et potum, in quibus antea conligata est, uenire in hominem atque ita per concubitum etiam carnis uinculo conligari. ac per hoc Manichei consentiunt Pelagianis non crimen primi hominis transisse in genus humanum neque per carnem, quam numquam fuisse dicunt bonam, neque per animam, 10 quam perhibent cum meritis inquinamentorum suorum, quibus polluta est ante carnem, uenire in hominis carnem. sed Pelagiani quomodo dicunt ‘solam mortem ad nos transisse per Adam?’ si enim propterea morimur, quia ille mortuus est — ille autem mortuus est, quia peccauit —, poenam dicunt transire sine culpa et innocentes 15 paruulos iniusto suppicio puniri trahendo mortem sine meritis mortis. quod de uno solo mediatore dei et hominum homine Christo Iesu eatholica fides nouit, qui pro nobis mortem, hoc est peccati poenam, sine peccato subire dignatus est. sicut enim solus ideo factus est hominis filius, ut nos per illum dei filii fieremus, ita solus pro nobis 20 suscepit sine malis meritis poenam, ut nos per illum sine bonis meritis conquereretur gratiam, quia, sicut nobis non debebatur aliquid boni ita nec illi aliquid mali. commendans ergo dilectionem suam in eos quibus erat datus indebitam uitam pati pro eis uoluit indebitam mortem. hanc singularem mediatoris praerogatiuum Pelagiani euacuare 25

13 Pelagiani 17 cf. I Tim. 2, 5 de uno solo—indebitam mortem] cf. Prosperi Aquitani sent. 316(LI 475 M)

1 recto et puro <i>F</i>	puero (<i>sic</i>) <i>V</i>	2 a <i>OmI</i>	deprauato <i>ex</i> depbato <i>O</i>
3 omne <i>O</i>	transisse cum morte <i>D</i>	4 malam (a <i>fin.</i> <i>ex u.</i>) <i>B</i>	<i>et trans. pecc. om. D</i>
<i>ex u.</i> <i>B</i>	<i>malam (om. corpus) Dbd</i>	<i>a s.l.B</i>	<i>malo om. EF</i>
<i>liberos V</i>	<i>dae O</i>	<i>6 cibos]</i>	
7 atque ita] <i>add.</i> et <i>B</i>	<i>per hominis concubitum B</i>	8 etiam	
<i>om. BEFd colligati E</i>	<i>hoc] add. carnis D</i>	<i>9 hominis B (ho ex nu)</i>	neque—
fuisse <i>in mg. Om3</i>	<i>10 hominis B (ho ex nu)</i>	<i>neque—</i>	
11 suorum <i>om. OmI</i>	<i>11 suorum om. OmI</i>	<i>fuisse in mg. Om3</i>	
14 pr. illę <i>B</i>	<i>14 pr. illę B</i>	<i>12 in mg. Om2</i>	
16 supilio <i>O</i> iudicio <i>Db</i>	<i>15 sine culpa] in culpā O</i>	<i>13 in mg. Om2</i>	
17 mortis <i>om. V</i>	<i>quod—solus lin. 19 in mg. Om2</i>	<i>14 in mg. Om2</i>	
de uno] denuo <i>C</i>	<i>20 fieremur V</i>	<i>15 sine culpa] in culpā O</i>	
18 quod <i>Prosper</i> mortem <i>om. F</i>	<i>pro nobis om. V</i>	<i>16 supilio O iudicio Db</i>	
(i s. ras. <i>m2</i>)	<i>21 sicut Prosper bonis] ullis OB, om. Prosper</i>	<i>17 mortis om. V</i>	
19 enim] <i>add. potenter B</i>	<i>22 gratiam sus-</i>	<i>18 quod Prosper mortem om. F</i>	
<i>Prosper</i>	<i>ciperemus BF</i>	<i>23 ergo] autem V</i>	
21 sicut <i>Prosper</i> bonis] <i>ullis OB, om. Prosper</i>	<i>24 ergo] autem V</i>	<i>19 enim] add. potenter B</i>	
<i>Prosper</i>	<i>25 Pelagiani O</i>	<i>20 fieremur V</i>	

eonantur, ut hoc iam non sit in domino singulare, si Adam ita propter culpam mortem passus est debitam, ut paruuli ex illo nullam trahentes culpam mortem patiantur indebitam. quamuis enim bonis conferatur per mortem plurimum boni, unde nonnulli congruenter 5 etiam de bono mortis disputauerunt, tamen et hinc quae praedicanda est nisi misericordia dei, quod in bonos usus conuertitur poena peccati?

7. Sed haec ideo dicunt isti, dum uolunt ex uerbis apostoli in suum sensum homines detorquere. ubi enim ait apostolus: p e r 10 u n u m h o m i n e m p e c c a t u m i n t r a u i t i n m u n d u m e t p e c c a t u m m o r s e t i t a i n o m n e s h o m i n e s p e r t r a n s i i t , ibi uolunt intellegi non peccatum pertransisse, sed mortem. quid est ergo quod sequitur: i n q u o o m n e s p e c c a u e r u n t ? aut enim in illo uno homine peccasse omnes 15 dicit apostolus, de quo dixerat: p e r u n u m h o m i n e m p e c c a t u m i n t r a u i t i n m u n d u m , aut in illo peccato aut certe in morte. non enim mouere debet, quia non dixit ‘in qua’, sed i n q u o o m n e s p e c c a u e r u n t ; mors quippe in graeca lingua generis masculini est. quodlibet ergo eligant. aut enim ‘in illo ho- 20 mine peccauerunt omnes’ ideo dictum est, quoniam quando ille peccauit, in illo erant omnes; aut in illo peccato peccauerunt omnes, quia generaliter omnium factum est, quod nascentes tracturi erant omnes; aut restat, ut dicant, quod in illa morte peccauerint omnes. sed hoc quemadmodum possit intellegi non plane video. in peccato 25 enim moriuntur homines, non in morte peccant; nam peccato praecedente mors sequitur, non morte praecedente peccatum. a c u l e u s quippe mortis e s t p e c c a t u m , id e s t a c u l e u s ,

9. 13 Rom. 5, 12   27 I Cor. 15, 56

1 non tam *O* non iam *B*   ita *om. EF*   3 trehentes *O*   4 per mortem conferatur *V*   5 p̄dicandē *O* (a. s. i.)   6 bono *CEF*   8 hoc *Dbd*   uolunt] dicunt *D*   9 detorqueri *D*   10 introiuit *O*   11 in *s.l. Om2* homines *om.V* homines] add. mors *OB*   12 pertransit *b*   intellegi *om.V* peccatum transisse *ins. F*   13 quid *O* (d. s. l. *m2*)   14 dicit omnes *EFbd*   15 hominum *Om1* 16 imundum *C*   certe] cerne *O*   17 mouere—non *om.B*   20 et ideo *Dbd* ideo—omnes *om.EF*   ille *om.D*   21 alt. in *om.O* peccati *Om1*   22 tracturi erant] traxerant *V*   23 dicat *O*   peccauer[—]*B* peccauer[—]*C*   24 possit intellegi *ins. F*   25 homines] omnes *Dbd*   nam peccati *B*   26 p̄cidente *utroque loco Om1*

cuius punctione fit mors, non aculeus, quo pungit mors, sicut uenenum, si bibitur, appellatur poculum mortis, quod eo poculo facta sit mors, non quod morte sit poculum factum aut a morte sit datum. quodsi propterea non potest illis uerbis apostoli peccatum intellegi, in quo omnes peccauerunt, quia in graeco, unde translata est epistula, peccatum feminino genere positum est, restat, ut in illo primo homine peccasse omnes intellegantur, quia in illo fuerunt omnes quando ille peccauit, unde peccatum nascendo trahitur, quod nisi renascendo non soluitur. nam sic et sanctus Hilarius intellexit quod scriptum est: in quo omnes peccauerunt; ait enim: in quo, id est Adam, omnes peccauerunt. deinde addidit: manifestum in Adam omnes peccasse quasi in massa; ipse enim per peccatum corruptus, omnes quos genuit nati sunt sub peccato. haec scribens Hilarius sine ambiguitate commonuit, quomodo intellegendum esset 'in quo omnes peccauerunt'.

8. Propter quid autem idem apostolus dicit nos per Christum reconciliari deo, nisi propter quod facti fuimus inimici? et hoc quid est nisi peccatum? unde et propheta dicit: peccata nostra separant inter nos et deum. propter hanc igitur separationem mediator est missus, ut tolleret peccatum mundi, per quod separabamur inimici, et reconciliati ex inimicis efficeremur filii. hinc utique apostolus loquebatur, hinc factum est, ut interponeret quod ait per unum hominem intrasse peccatum. haec enim sunt superiora uerba eius: commendata autem, inquit, suam caritatem deus in nobis, quoniam, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est; multo magis iustificati nunc insanguine

9 cf. Ambrosiaster in ep. ad Rom. 5, 12 (XVII 92 M) et H. Zimmer, Pelagius in Irland pag. 119 17 cf. Rom. 5, 10 19 Esai. 59, 2 21 cf. Ioh. 1, 29 25 Rom. 5, 8–11

1 mors fit O quod C ponit B 2 cum uenenum bibitur B
 si] cum s.l. Om1 3 a s.l. Om1 4 apostolis C 8 peccatum om. Om1 9 sic
 e*tO et sic Dbd hylarius C 10 ait] aut V 11 in adam Dbd 12 manifestum
 est EF Ambrosiaster in s.l. Om1 13 quasi] quia O corruptus+O corruptus ē B
 16 esset om.O, in ras. D 17 idem om.D 18 quod s.l. Om2 sumus C et—
 unde om. Om1 19 peccata O (a fin. ins. m2) 20 igitur] ergo bd 22 post inimicis
 eras. et O 25 eius uerba superiora B autem] enim O deus suam cari-
 tatem OB 27 essemus peccatores D 28 nunc om.V

ipsius salui erimus ab ira per ipsum. si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filii eius, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius, non solum autem, sed et gloriantes in deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem et nunc reconciliatio nem accepimus. deinde subiungit: propter hoes iut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. quid tergiuersantur Pelagiani? si omnibus necessaria est reconciliatio per Christum, per omnes transiit peccatum, quo inimici fuimus, ut reconciliari opus haberemus. haec reconciliatio est in lauaero regenerationis et Christi carne et sanguine, sine quo nec paruuli possunt habere uitam in semet ipsis. sieut enim fuit unus ad mortem propter peccatum, sic est unus ad uitam propter iustitiam, quia, sieut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes uiuificabuntur et: sieut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem emit a et per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationem uitae. quis aduersus haec apostolica uerba tanta duritia nefandae inpietatis obsurduit, ut his auditis mortem sine peccato in nos per Adam transisse contendat, nisi obpugnatores gratiae dei, inimici crucis Christi, quorum finis est interitus, si in hae obstinatione durauerint? uerum haec dixisse sufficiat propter eorum illam uersutiam serpentinam, qua uolunt mentes corrumpere simplices et auertere a catholicae fidei castitate ueluti laude creaturae.

V. 9. Porro autem de laude nuptiarum quid eis prodest, quod aduersus Manicheos, qui nuptias non deo uero et bono adsignant,

7 Rom. 5, 12   17 I Cor. 15, 22   18 Rom. 5, 18   24 cf. Phil. 3, 18
25 Phil. 3, 19

1 ipsius] eius *EF*   5 gloriamur *OB*   per iesum christum dom. nostrum
DEFbd   8 hunc *om.F*   10 homines *om.V*   11 ergo uersantur *B* ergo aduersantur *O*   13 opus reconciliari *DEFbd*   15 uitam habere *D*   semet**ipsis *O*
 16 est] et *CDEF*   17 sic] ita et *Dbd*   18 et] ut *O*   20 iustitiam *O*   25 est
om.OmI   hoc *O*   obscuratione *C*   27 quia *V*   uolunt—simplices] conantur
 decipere supplices *B*   28 crea*turae *O*   29 propdest *O*   30 nuptias *om.D*

sed principi tenebrarum, isti uerbis uerae pietatis obsistunt dicentes 'quia dominus in euangilio loquitur: qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos. et dixit: crescite et multiplicamini et replete terram. quod ergo deuse coniunxit, homo non separet'? quid eis hoc prodest 5 per uerum seducere ad falsum? hoc enim dicunt, ut ab omni noxa liberi nasci credantur infantes ac sic non eis opus sit deo reconciliari per Christum non habentibus ullum originale peccatum, propter quod reconciliatio necessaria est omnibus per unum, qui sine peccato uenit in mundum, sicut omnium factae inimicitiae sunt per 10 unum, per quem peccatum intravit in mundum. quod catholice creditur pro saluanda natura hominum salua laude nuptiarum, quia nuptiarum laus est iusta copulatio sexuum, non iniqua defensio uitiorum. ac per hoc cum isti laudando nuptias a Manicheis homines ad se ipsos uolunt traducere, mutare illis morbum cupiunt, non 15 sanare.

10. Rursus in laude legis quid eis prodest, quod contra Manicheos uerum dicunt, quando ex hoc ad illud uolunt ducere, quod falsum contra catholicos sentiunt? dicunt enim: *legem etiam ueterem secundum apostolum iustum et sanctam et bonam fatemur, quae custodientibus mandata sua ac per fidem iuste uiuentibus sicut prophetis et patriarchis omnibusque sanctis uitam potuit conferre perpetuam.* quibus uerbis callidissime positis legem contra gratiam laudant. neque enim lex illa quamuis sancta et iusta et bona omnibus illis hominibus dei, sed fides, quae in Christo est, uitam potuit conferre 25 perpetuam. haec enim fides per dilectionem operatur, non secundum

2 Iulianus, cf. p. 521, 15   Matth. 19, 4   3 Gen. 1, 28   4 Matth. 19, 6
 7 cf. Rom. 5, 10   19 Iulianus   20 cf. Rom. 7, 12   25 cf. Gal. 3, 26
 26 cf. Gal. 5, 6

1 istis *OB*   obstituunt *OB*   3 et masculum *V*   dicit *EFbd*   5 *dns O*
 6 falsum] fallaces decipulas *B*   hoc—dicunt *om.B*   enim] ē *O*   ab *om.O*
 7 nasci credantur *V*   sic] si *B*   deo *om.b*   10 imundum *C*   omnium]
 enim *b*   inimicitiae factae *Db*   11 catholicae *V*   12 hominis *F*   salua laude]
 saluande *O* saluande *B*   13 iusta *O* (*s.s. ras.*)   copulatio *V*   sexuum *sqq. inc.*
fol. 144^a V, cf. Praef.   iniqua *in ras.B*   14 ac] at *BEFbd* hac *C*   a *s.l.Om2*
 17 quo contra *O*   18 uer*um *O*   nolunt dicere *V*   20 bonam et sanctam *O*
 22 et *om.CEF*   24 iusta et sancta *OBbd*

litteram quae occidit, sed secundum spiritum qui uiuificat; ad
 quam dei gratiam lex de praeuaricatione terrendo tamquam pae-
 dagogus perdueit, ut sic conferatur homini, quod conferre ipsa non
 potuit. istis namque uerbis eorum, quibus dieunt 'legem prophetis
 5 et patriarchis omnibusque sanctis mandata eius seruantibus uitam
 potuisse conferre perpetuam', respondet apostolus: si per legem
 iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. si ex
 lege hereditas, iam non ex promissione. si hi qui
 per legem heredes sunt, exinanita est fides et
 10 euacuata est promissio. quia autem in legem nemo
 iustificatur apud deum, manifestum est, quia
 iustus ex fide uiuit; lex autem non est ex fide,
 sed qui fecerit ea uiuet in illis. quod ex lege testimonium
 commemoratum ab apostolo aut propter uitam temporalem intelle-
 15 gitur, propter cuius amittendae timorem faciebant homines legis
 opera, non ex fide, quia transgressores legis eadem lege a populo
 iubebantur occidi, aut, si altius intellegendum est propter uitam
 aeternam scriptum esse: qui fecerit ea, uiuet in illis,
 ideo sic expressum est legis imperium, ut infirmitas hominis in se
 20 ipsa deficiens ad facienda quae lex imperat de gratia dei potius ex
 fide quaereret adiutorium, eius misericordia etiam fides ipsa
 donatur. ita quippe habetur fides, sicut unicuique
 deus partitus est mensuram fidei. si enim non a se
 25 ipsis habent, sed accipiunt homines spiritum uirtutis et caritatis
 et continentiae — unde dicit idem ipse doctor gentium: non enim
 accepimus spiritum timoris, sed uirtutis et
 caritatis et continentiae —, profecto accipitur etiam spi-

1 cf. II Cor. 3, 6   2 cf. Gal. 3, 24   4 Iulianus   6 Gal. 2, 21   7 Gal.
 3, 18   8 Rom. 4, 14   10 Gal. 3, 11. 12   18 Leu. 18, 5   22 Rom. 12, 3
 25 II Tim. 1, 17

2 gratiam *B.a.c.* pedagogus *V* 3 conferri *O* ferre *B* 4 uerbis] uersutiis *O*
 6 perpetuū *C* respondit *V* 7 iustia *V* iustitiam *D* ergo *om.D* 8 lege *O*
 (ge *s.l.m3*) ex] *e O om.F* 9 et *om.Om1* 10 **promissio *D* 11 apud *V*
 13 ea *om.Om1* uiuit *V* quod—*p. 532, 2 fidei om.EF* 14 cūmemoratum *B*
 aut *om.bd* 15 amitiende *O* amittendā beatā spem iustitiam faciebant *B*
 legis opera *om.B* 16 opera—legis bis pon. *V* quia] quae *Db* 17 iubebat *D*
 19 si *O* 20 lex *om.D* di* *V* (*s eras.*) 21 querere *O* misericordiae *O* 22 post
 quippe *tres litt. eras.* *V* 23 est *om.O* 24 homines *om.Om1*

ritus fidei, de quo dicit: habentes autem eundem spiritum fidei. uerum ergo dicit lex: qui fecerite a, uiuet in eis. sed ut faciat ea et uiuat in eis, non lex quae hoc imperat, sed fides est necessaria, quae hoc impetrat. quae tamen fides, ut haec accipere mereatur, ipsa gratis datur.

11. Nusquam autem isti inimici gratiae ad eandem gratiam uehementius obpugnandam occultiores moliuntur insidias, quam ubi legem laudant, quae sine dubitatione laudanda est. legem quippe diuersis locutionum modis et uarietate uerborum in omnibus disputationibus suis uolunt intellegi gratiam, ut scilicet a domino 10 deo adiutorium cognitionis habeamus, quo ea quae facienda sunt nouerimus, non inspirationem dilectionis, ut cognita sancto amore faciamus, quae proprie gratia est. nam scientia legis sine caritate inflat, non aedificat secundum eudem apostolum apertissime dicentem: scientia inflat, caritas uero aedificat. 15 quae sententia similis est ei, qua dictum est: littera occidit, spiritus autem uiuificat. quale est enim scientia inflat, tale est littera occidit et quale est caritas aedificat, tale est spiritus uiuificat, quia caritas dei diffusa est in cordibus nostris 20 per spiritum sanctum, qui datus est nobis. cognitio itaque legis facit superbum praeuaricatorem, per donum autem caritatis delectat legis esse factorem. non ergo legem euacuamus per fidem, sed legem statuimus, quae terrendo dicit ad fidem. ideo quippe lex iram operatur, ut territo 25 atque conuerso ad iustitiam legis implendam dei misericordia gratiam largiatur per Iesum Christum dominum nostrum, qui est dei sapientia, de quascriptum est: legem et misericordiam in lingua

1 II Cor. 4, 13   2 Leu. 18, 5   8 cf. De gratia Christi 7, 8—9, 10. 41, 45
(CSEL XLII 131—133. 158)   15 I Cor. 8, 1   16 II Cor. 3, 6   19 Rom. 5, 5
24 Rom. 3, 31   25 cf. Rom. 4, 15   27 cf. I Cor. 1, 30   28 Prou. 3, 16

1 dicit aps O   2 eam V   3 eis] illis Dbd   sed—eis s. l. Om3; sed—
imperat om. CE et] ut V non fuit lex quae hoc imperat sed fides; quae tamen
fides at haec faciat sqq. F hoc om. V 4 imperat Om1 5 ipsa om. V 6 autem
om. F 8 quippe Dm1 9 loquutionum O 12 inspiratione OBV 13 propria V
14 apim s. exp. spm D 16 sentencia in ras. B 17 autem om. d inflat
scientia D 18 littera—aedificat] caritas aedificat et quale ē caritas edificat O
19 qua Om1 24 euacuamus legem D set B (s add. m2) 25 fidem] uitam O
26 implendo V implendum B misericordia*O misericordiam Db gratia Db

portat, legem, qua terreat, misericordiam, qua subueniat, legem per seruum, misericordiam per se ipsum, legem tamquam in baculo, quem misit Heliseus ad filium uiduae suscitandum et non resurrexit — si enim data esset lex, quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia —, misericordiam uero tamquam in ipso Heliseo, qui figuram Christi gerens mortuo uiuificando magni sacramenti uelut noui testamenti significatione coniunctus est.

VI. 12. Item quod aduersus Manicheos laudant liberum arbitrium adhibentes propheticum testimonium: si uolueritis et audieritis me, quae bona sunt terrae edetis; si autem nolueritis et non audieritis me, gladius uos consumet, quid eis hoc prodest? quando quidem non tam contra Manicheos defendant quam contra catholicos extollunt liberum arbitrium. sic enim uolunt intellegi quod dictum est: si uolueritis et audieritis me, tamquam in ipsa praecedente uoluntate sit consequentis meritum gratiae ac sic gratia iam non sit gratia, quae non est gratuita, cum redditur debita. si autem sic intellegarent quod dictum est: si uolueritis, ut etiam ipsam bonam uoluntatem illum praeparare confiterentur, de quo scriptum est: prae paratur uoluntas a domino, tamquam catholici ueterentur hoc testimonio et non solum heresim ueterem Manichaeorum uincerent, sed nouam Pelagianorum non conderent.

13. Quid eis prodest, quod in laude ipsius liberi arbitrii ‘gratiam’ dicunt ‘adiuuare uniuersiusque bonum propositum’? hoc sine scrupulo acciperetur catholice dictum, si non in bono proposito meritorum ponerent, cui merito iam merees secundum debitum, non secundum

2 cf. IV Regn. 4, 29—35   4 Gal. 3, 21   10 Esai. 1, 19. 20, cf. 521, 26
17 cf. Rom. 11, 6   21 Prou. 8, 35   24 Iulianus

3 belisq[ue]s O surrexit D 4 data est lex B possit uiuicare V 5 ex lege om. Bm1 est Om1 esse V iustia O 6 helyseo O 7 magni+sacramenti+ O 9 manichaeos O 11 terre Om1 ante edetis ras. 4 litt. in O cōmedetis Db 12 nol. autem D non om. V 13 uos consumet in ras. Om3 tam C 15 liberum— uolunt s.l. Om3; liberum arbitrium in mg. B 17 sit s.l. Om3 sic] si B gratia+ iam V 19 ipsam s.l. Om3 20 bonam bis pon. D 21 uoluntas eius O 22 heresim] add. ut V manichaeorum O 23 pelaianorum O non conderent] contererent Db 25 crospulo B 27 ponerent om. OB debitum] meritum CD

gratiam redderetur, sed intellegent et confiterentur etiam ipsum bonum propositum, quod consequens adiuuat gratia, non esse potuisse in homine, si non praecederet gratia. quomodo enim est hominis bonum propositum sine miserante prius domino, cum ipsa sit bona uoluntas, quae praeparatur a domino? quod autem cum dixissent 'gratiam quoque adiuuare uniuscuiusque bonum propositum', mox addiderunt 'non tamen reluctant studium uirtutis immittere', posset bene intellegi, si non ab istis, quorum sensus notus est, diceretur. reluctant enim prius auditus diuinæ uocationis ipsa dei gratia proeurratur ac deinde in illo iam non reluctant studium uirtutis accenditur. uerum tamen in omnibus quae quisque agit secundum deum, misericordia eius praeuenit eum, quod isti nolunt, quia non esse catholiei, sed Pelagiani uolunt. multum enim delectat impietatem superbam, ut etiam id quod cogitur confiteri a domino datum non sibi donatum uideatur esse, sed redditum, ut scilicet filii perditionis, non promissionis ipsi credantur se bonos fecisse et deus iam bonis a se ipsis effectis pro isto eorum opere debitum praemium reddidisse.

14. Ita namque illis tumor ipse aures cordis obstruxit, ut non audiant: quid enim habes quod non acepisti? non audiant: sine menihil potestis facere, non audiant: caritas ex deo est, non audiant: deus partitus est mensuram fidei, non audiant: spiritus ubi uult spirat et: qui spiritu dei aguntur, hi filii sunt dei, non audiant: nemo potest uenire a me, nisi fuerit eidatum a patre meo, non audiant quod Hesdras scribit: benedictus est dominus patrum nostrorum,

5 cf. Prou. 8, 35   6 cf. pag. 522, 3   12 cf. Ps. 58, 11   20 I Cor. 4, 7

21 Ioh. 15, 5   22 Ioh. 4, 7   Rom. 12, 3   23 Ioh. 3, 8   24 Rom. 8, 14

25 Ioh. 6, 66   27 I Esd. 8, 25

2 adiuuet F   3 in s.l. Om²   5 dō V   6 propositum bonum DEFbd
 7 reluctant*O   8 bene s.l. Om³   9 aditus s.l. D, b   10 deinde] de in B
 in om. O   studium] sps Db   11 ueruntamen D   quae] se C   12 dnm EF
 praeueniet O   eum s.l. Om³   14 id] hic CD hoc EF   15 sed in ras. B
 rediditum D   16 credant O   17 iam om. O   20 enim om. D   22 caritas—
 audiant om. OB   partituri et mensuram V   24 qui *O   hi om. O hii D
 25 potes V   post nisi eras. pater O   26 hesdra BV hestra C esdra EF esdras Dd
 scripsit O   27 nrm O

qui haec dedit in cor regis, clarificare domum suam, quae est in Hierusalem, non audiant quod per Hieremiam dominus dicit: et timorem meum dabo in cor eorum, ut a me non recedant, et uisitabo eos, ut bonos eos faciam, maximeque illud per Ezechiel prophetam, ubi prorsus deus ostendit nullis se hominum bonis meritis prouocari, ut eos bonos faciat, id est oboedientes mandatis suis, sed potius haec eis se retribuere bona pro malis propter se ipsum hoc faciendo, non propter illos. ait enim: haec dicit dominus: ego facio non propter uos, domus Israhel, sed propter nomen meum sanctum, quod profanasti in gentibus, quo intrastis illuc. et sanctificabo nomen meum magnum, quod profanatum es in gentibus et profanasti in medio eorum, et scient gentes quia ego sum dominus, dicit Adonai dominus, cum sanctificeatus fuero in uobis ante oculos eorum. et accipiam uos de gentibus et congregabo uos ex omnibus terris et inducam uos in terram uestram. et aspergam super uos aquam mundam et mundabimini ab omnibus inmunditiis uestris, et mundabo uos et dabo uobis cor nouum et spiritum nouum dabo in uobis; et auferetur eorū lapideum de carne uestra, et dabo uobis cor carneum. et spiritum meum dabo in uobis et faciam, ut in iustificationibus meis ambuletis et iudicia mea obseruetis et faciatis. et post aliquanta per eundem ipsum prophetam: non propter uos, inquit, ego facio, dicit dominus deus, notum erit uobis. confun-

3 Hier. 32, 40, 41 9 Ezech. 36, 22—27 28 Ezech. 36, 32—38

1 qui*V hoc bd in domum F 3 hieremian OBD dicit dominus DEFbd 5 maxime B ezechielum O hiezechielē C iezechiele D 6 deus om. V se in ras. B 8 eis om. F se om. D 9 ipsum om. V alt. hoc C dicit om. V 10 dominus deus CDEFbd non propter uos om. OCDEFVb 12 quod O que B illac B 15 scientgentes O (tgen s.l.m2) quia] qm O 16 adonai O (i s. ras. m2) adqnay BD 19 aspargam V 20 mundamini V 21 inquinamentis Db et mundabo uos om. OB 23 dauo OmI in uos B auferam B, D in ras. 25 dabo s. ras. m3 O 26 inditia B 29 deus om. O notum—deus om. V erit] sit b cūfundimini B confundamini C

dimini et erubescite de uis uestris, domus Israhel. haec dicit dominus deus: in die quo mundabo uos ex omnibus iniquitatibus uestris, et constituam ciuitates et aedifieabuntur deserta et terra exterminata operabitur, pro eo 5 quod exterminata est ante oculos omnis praetereuntis, et dicent: terra illa exterminata facta est sicut hortus voluptatis, et ciuitates desertae et exterminatae et effossaem unitae sed erunt, et scient gentes quaecum querelictae 10 fuerint in circuitu uestro, quia ego dominus aedificaui destructas, plantaui exterminatas; ego locutus sum et feci. haec dicit dominus: adhuc hoc inquirar domui Israhel ut faciam eis, multiplicabo eos sicut oues 15 homines, sicut oues sanctas, sicut oues Hierusalem in diebus festis eius; sic erunt ciuitates illae desolatae plenae ouium hominum, et scient quia ego dominus.

15. Quid remansit pelli morticinæ, unde possit inflari et de- 20 dignetur, quando gloriatur, in domino gloriari? quid ei remansit, quando quidquid dixerit se fecisse, ut eo praecedente hominis merito ab homine exerto deus subsequenter faciat quo dignus est homo, respondebitur, reclamabitur, contradicetur: ego facio, sed propter nomen meum sanctum, non propter uos 25 ego facio, dicit dominus deus? nihil sic euertit Pelagianos dicentes ‘gratiam dei secundum merita nostra dari’ — quod quidem

21 cf. I Cor. 1, 31   24 Ezech. 36, 22   27 cf. De gestis Pelagii 14, 30
(CSEL XLII 84, 5. 15)

1 domus—uestris *om. EF*   2 mundabo *O* (*b ex n*) mudauerob   3 *ex*] ab *bd*
et *om. ODb*   4 ciuitate* *O* (*s add. s. **)   5 praeparabitur *b*   operabitur—
exterminata *om. V*   6 extermina** *ta O*   8 facta *om. OB*   ortus *OBCDV*
9 *pr. et om. OB*   10 rel. fuerint *ex reliquerunt O*   11 ego *om. V*   14 hoc *s.l. Om3*
inquiram *DEFbd*   15 et multiplicabo *C* sicut] *sc O*   16 alt. oues *om. O*   17 *hrm O*
ihrlm D   in *om. EF*   eius *om. V*   18 desolutae *O*   planae *Om1* plane *C*
ouibus *V*   19 ego] *add. sum O*   20 non dignetur *D*   22 dixerit *s. l. Om3*
hois *B*   23 homine *O* (*e ex i*)   facit *EF*   quod *OBCEFV*   24 respondet *Db*
reclamauitur *Om1* reclamatur *Db*   contradicitur *DVb*   26 ego *om. V*   27 dei *om. V*

ipse Pelagius etsi non se corrigendo, tamen orientales iudices timendo damnauit —, nihil sic euertit hanc praesumptionem dicentium: ‘nos facimus, ut mereamur cum quibus faciat dominus’. respondet uobis non Pelagius, sed ipse dominus: ego facio et non propter nos, sed propter nomen meum sanctum. quid enim potestis facere boni de corde non bono? ut autem habeatis cor bonum: dabo, inquit, uobis cor nouum et spiritum nouum dabo uobis. numquid potestis dicere: prius ambulauimus in iustificationibus eius et iudicium eius obseruauimus et fecimus ut digni essemus, quibus gratiam suam daret? quid enim boni faceretis homines mali et quomodo ista bona faceretis, nisi boni essetis? ut autem sint homines boni, quis facit nisi ille qui dixit: et uisitabo eos, ute eos bonos faciam. et qui dixit: et spiritum meum dabo in uobis et faciam ut in iustificationibus meis ambuletis et iudicia mea obseruetis et faciat? itane nondum euigilatis? nondum auditis: faciam ut ambuletis, faciam ut obseruetis, postremo: faciam ut faciat? quid adhuc uos inflatis? nos quidem ambulamus, uerum est, nos obseruamus, nos facimus; sed ille facit, ut ambulemus, ut obseruemus, ut faciamus. haec est gratia dei bonos faciens nos, haec est misericordia eius praeueniens nos. quid merentur deserta et exterminata et effossa? quae tamen aedifieabuntur et operabuntur et munientur. numquid haec pro meritis desertionis, exterminationis, effusionis sua? absit. ista enim merita mala sunt, haec munera bona. redduntur itaque malis bona; gratuita ergo, non debita et ideo gratia.

4 Ezech. 36, 22   7 Ezech. 36, 26   13 Ezech. 32, 40   Ezech. 36, 27

21 cf. Ps. 58, 11   26 cf. Rom. 3, 24

1 se om. *Dd*   2 hanc] hominum *EFd, b* (*in mg. al hanc*)   3 faciamus *O*
 fac . . . mus ut nos *faciamus* *D* deus *Fbd* quam quod respondet *F* respondit *V*
 4 et non *O* alt. non *s.l. Om* *2*   6 habetis *Om* *1*   8 nouum] meum *Db* do *V*
 numquid *V* nunquid *O*   9 obseruabimus *V*   10 facimus *F* essemus] add. ut *d*
 11 faceretis *ex* feceritis *bis* *B*   12 homines sint *Dbd* pr. qui *C*   13 pr. et *om. b*
 et qui—faciam *om. V* et] eis *OB, om. EFbd*   14 pr. in *om. b*   16 mea *om. D*
 ita**ne *O* euilatis *V*   17 needum *V* n̄ dum *ex* dudum *B* non *Db* audistis *O*
 18 **ut *O*   20 illae *B* ut alt. om *O*   21 alt. est om. *b*   23 effossa] offensa *V*
 et operabuntur *om. OB* operibuntur *V*   24 haec in ras. *B* exterminationis
s.l. Vm *1*   25 effusionis *O* effusionis *B* ista] i*a* *V* (nam *fuit*)   26 itaque *om. V*
 gratuita] erat uita *D*

e g o, inquit dominus, e g o d o m i n u s. nonne te ista uox comprimit, o humana superbia, quae dieis: 'ego facio, ut merear a domino aedificari atque plantari'? nonne audis: n o n p r o p t e r u o s e g o f a e i o; e g o d o m i n u s a e d i f i c a u i d e s t r u c t a s, p l a n t a u i e x t e r m i n a t a s; e g o d o m i n u s l o c u t u s s u m 5 e t f e e i, n o n t a m e n p r o p t e r u o s, s e d p r o p t e r n o m e n m e u m s a n e t u m? quis multiplieat sicut oues homines, sicut oues sanctas, sicut oues Hierusalem? quis facit, ut ciuitates illae desolatae plenae sint ouium hominum, nisi ille qui sequitur et dicit: e t s c i e n t q u i a e g o d o m i n u s? sed quibus ouibus hominibus 10 inplet, sicuti est pollicitus, ciuitates, utrum quas inuenit an quas facit? psalmum interrogemus. ecce respondet, audiamus: u e n i t e, a d o r e m u s e t p r o c i d a m u s e i, e t p l o r e m u s a n t e d o m i n u m q u i f e c i t n o s, q u i a i p s e e s t d e u s n o s t e r e t n o s p o p u l u s p a s c u a e e i u s e t o u e s m a n u s e i u s. 15 ipse igitur facit oues, quibus desolatas inpleat ciuitates. quid mirum? quando quidem illi unicae oui dieitur, hoc est ecclesiae, cuius membra sunt omnes oues homines: quoniam ego sum dominus qui facio te. quid mihi obtendis liberum arbitrium, quod ad faciendam iustitiam liberum non erit, nisi ouis fueris? qui facit igitur oues homines, ipse 20 ad oboedientiam pietatis humanas liberat uoluntates.

16. Sed quare istos homines oues facit et istos non facit, apud quem non est acceptio personarum? ipsa est quaestio, quam beatus apostolus curiosius quam capacius proponentibus ait: o h o m o, t u q u i s e s q u i r e s p o n d e a s d e o? n u m q u i d d i c i t 25 f i g m e n t u m e i q u i s e f i n x i t: q u a r e s i c m e f e c i s t i? ipsa est quaestio, quae ad illam pertinet altitudinem, quam perspicere uolens idem apostolus quodam modo expauit et exclamauit:

3 Ezech. 36, 32   4 Ezech. 36, 36   10 Ezech. 36, 38   12 Ps. 94, 6. 7
22 cf. Rom. 2, 11   24 Rom. 9, 20

1 pr. ego] ergo CEF   none V   te om. OB   2 o] te V, om. O   humanā superbiā OV   dicit O   3 nūne B   ego om. O, bis D   8 hr̄lm O ihr̄lm D
ille desolate V   10 ego] add. sū O   11 post inplet eras. et dicit O   sic B
12 psalmus V   respondit V   13 ei om. OV   14 dm̄ EF   est dns̄ ds̄ noster O
16 fecit O   19 ostendis D   20 ouis fueris] liberatum fuerit EF   fuerit OBCV
21 oboedientiae V   obedientiā+priu[m]itate O   uoluntate V   22 oues hom.
facit EF   24 coriosius Om I   25 quis] qui OBC, om. V   qui] ut Dbd   26 eius C
me fecisti sic D   27 h̄litudinem B

o altitudo diuitiarum sapientiae et scientiae dei! quam inscrutabilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uiae eius! quis enim cognouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit?
 5 aut quis prior dedit illi et retribuetur ei? quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in saecula saeculorum. non itaque istam serutari audeant inscrutabilem quaestionem, qui meritum ante gratiam et ideo iam contra gratiam defendantes priores uolunt dare
 10 deo, ut retribuatur eis — priores utique dare quodlibet ex libero arbitrio, ut sit gratia retribuenda pro praemio —, et sapienter intellegant uel fideliter credant etiam quod se putant priores dedisse, ab illo, ex quo sunt omnia, per quem sunt omnia, in quo sunt omnia, perceperisse. cur autem iste accipiat, ille non accipiat, cum ambo
 15 non mereantur accipere et quisquis eorum acceperit, indebito accipiat, uires suas metiantur et fortiora se non scrutentur. sufficiat eis scire quod non sit iniquitas apud deum. cum enim nulla merita inuenisset apostolus, quibus Iacob geminum apud deum praecederet fratrem: quid ergo dicemus? inquit,
 20 num quid est apud deum iniquitas? absit. Moysi enim dicit: miserebor cuimisertus ero et misericordiam praestabo cui misericors fuero. igitur non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei. grata sit ergo nobis eius gratuita miseratio, etiam
 25 si haec profunda insoluta sit quaestio. quae tamen hactenus soluitur, quatenus eam soluit idem apostolus dicens: si autem uolens deus ostendere iram et demonstrare potentiam suam ad tulit in multa patientia uasa irae,

1 Rom. 11, 33—36   13 cf. Rom. 11, 36   16 cf. Eccli. 3, 22   19 Rom. 9, 14—16   26 Rom. 9, 22, 23

2 sunt om. *Om1* 3 inuestigabiles *O* (*b ex u*) inuestibiles *D* 4 aut—fuit *bis D*
 5 illi]**O 8 inscrutabilem *Om1* questione *C* 9 iam] add. non *V* priore *V*
 10 dare] qui daret *V* 11 et sapientes *C* sed sapientes *EF* 13 pr. omnia—sunt
in mg. Om3 in—omnia s. l. *Om3* 14 ille—accipiat *bis D* accipiat *O*
 15 acciperit *O* acceperat *b* indebiti *Om3* 16 metiuntur *Om1* me*tiantur *B*
 19 dicimus *V* 20 nunquid *O* iniquitas est apud deum *BCV* est s. l. *Om1*
moyses OBCEFV 21 dixit *B* 22 ptabo *Om1* 24 misericordia *Om1* 25 actenus *O*
eatenus EFd 26 quatinus *B* deus uolens *EFbd* 27 demonstraret *C*
 28 suam *om. Om1*

quae perfecta sunt in perditionem, et ut notas faceret diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, quae praeparauit in gloriam. ira quippe non redditur nisi debita, ne sit iniq[ue]itas apud deum; misericordia uero etiam cum praebetur indebita, non est iniq[ue]itas⁵ apud deum. et hinc intellegunt uasa misericordiae, quam gratuita illis misericordia praebeatur, quod irae nasis, cum quibus eis est perditionis causa et massa communis, ira debita et iusta rependitur. et iam haec satis sint aduersus eos, qui per arbitrii libertatem destruere uolunt gratiae largitatem.¹⁰

VII. 17. Quod uero laude sanctorum nolunt nos affectu illius publicani esurire et sitire iustitiam, sed uanitate illius pharisaei tamquam saturatos plenosque ructare, quid eis prodest quod aduersus Manicheos, qui baptismu[m] destruunt, isti dicunt ‘baptismo perfecte homines innouari’ atque ad hoc apostoli adhibent testimonium,¹⁵ qui per lauacrum aquae ecclesiam de gentibus sanctam fieri inmaculatamque testatur, cum superbo sensu atque peruerso contra orationes ipsius ecclesiae suas exerant disputationes? hoc enim propterea dicunt, ut credatur ecclesia post sanctum baptismum, in quo fit omnium remissio peccatorum, ulterius non habere peccatum, cum²⁰ aduersus eos illa a solis ortu usque ad occasum omnibus suis membris clamat ad deum: dimitt nobis debita nostra. quid quod etiam de se ipsis in hac causa si interrogentur, quid respondent non inueniunt? si enim dixerint se non habere peccatum, respondet eis Iohannes, quod se ipsis decipient et ueritas in eis²⁵ non sit; si autem confitentur peccata sua, cum se uelint

5 cf. Rom. 9, 14   6 cf. Rom. 9, 22. 23   12 cf. Lue. 18, 10—14   14 lulinus   16 cf. Eph. 5, 26   22 Matth. 6, 12   25 cf. I Joh. 1, 8   26 cf. I Cor. 6, 15

1 perditionem *Om1*   2 facere *Om1*   5 misericordia—deum *in mg. m1V*
 uero *om.B*   6 quam] cum *Vb*   7 ira *Om1*   est eis *DEFbd*   8 cumunis *V* com
 mu***nis *O*   9 et iam haec] haec iam *Dbd*   10 largitorē *Db*   11 laudes *O*
in laude EF   affectu *O* (*a s.l. m2*)   12 puplicani *O*   sciture *V*   uanitatem *CEF*
pharisei V farisei B   13 aduersus *O* (*s fin. s. ras. m2*)   17 contra orationes]
contra tines O (*r et alt. t s.l.m2, in mg. . . . ntratinis initio desecto*)   18 sua
 rexerant *V* exerant *O* (*ex s.l. m2*) erexerant *B* exerant *C* exerant *DEFbd*
 21 a *s.l. Om2* ortu* *O* menbris *B*   22 *dnm EF*   quid quod] qui quidem *EF*
 23 intergentur *Om1*   24 non habere se *O* respondeat *D*   25 ei *B* iohannis *V*
 decipient *OB*   26 sit] est *D*   sia *B* confiteantur *D*

esse Christi corporis membra, quomodo erit illud corpus, id est ecclesia, in isto adhuc tempore perfecte, sicut isti sapiunt, sine macula et ruga, cuius membra non mendaciter confitentur se habere peccata? quapropter et in baptimate dimituntur cuncta 5 peccata et per ipsum lauacrum aquae in uerbo exhibetur Christo ecclesia sine macula et ruga, quia, nisi esset baptizata, infructuose diceret: dimittente nobis debita nostra, donec perducatur ad gloriam, ubi ei perfectius nulla insit macula et ruga.

18. 'Et spiritum sanctum' fatendum est 'etiam antiquis tem-
10 poribus' non solum 'mentes bonas adiuuisse', quod et isti uolunt, uerum etiam bonas eas fecisse, quod nolunt. 'omnes quoque prophetas et apostolos uel sanatos et euangelicos et antiquos, quibus deus testimonium perhibet, non in comparatione sceleratorum, sed regula uirtutum iustos fuisse' non dubium est. quod aduersum est Maniche-
15 is, qui patriarchas prophetasque blasphemant; sed quod aduersum est et Pelagianis interrogati omnes de se ipsis, cum in hoc corpore degerent, una uoce concordissima responderent: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos sed-
duceimus et ueritas in nobis non est. 'in futuro autem
20 tempore' negandum non est 'mercedem esse tam bonorum operum quam malorum et nemini praecipi, quae hic contempserit, illie mandata perficere', sed plenaie iustitiae saturitatem, ubi peccatum esse non possit, quae hic a sanctis esuritur et sititur, hic sperari in praecepto, ibi percipi in praemio, elemosynis et orationibus impe-
25 trantibus, ut quod hic minus inpletum fuerit mandatorum fiat in punitum per indulgentiam peccatorum.

2. 6 cf. Eph. 5, 27   7 Matth. 6, 12   9. 11 Julianus   17 I Joh. 1, 8
19 Julianus

1 post esse eras. cū O   xpi O (i s. ras. m2)   2 eccles [ia O (ia add. m2)
perfecta Db   sicut isti] sic utistis V   3 confitentur om. V confitentur se
habere Om2 (r—ha in ras., bere s.l.)   4 se dicunt habere V quapropter—peccata
in mg. O   5 exibetur V   6 esse V   7 perducantur C perducat V   8 ei] et V
9 sanctum spiritum OBCV   10 adiuuasse CVb   nolunt C   12 antiquos uiros B
deus om. O   15 quod om. O aduersus V   16 pelagianis O (nis add. m2)   17 dege-
runt O   20 non om. V esset amborum Om1   21 hic O (c m2 ex s, in mg. l his)
22 plane BCDVb plene EF iustitiae] istam Db   23 spirari Om1   24 recipi CEF
elemosinis OBCDV   25 faciat B

19. Quae cum ita sint, desinant Pelagiani quinque istarum rerum insidiosissimis laudibus, id est ‘laude creaturae, laude nuptiarum, laude legis, laude liberi arbitrii, laude sanctorum’, quasi a Manicheorum tendieulis fingere se homines uelle eruere, ut possint eos suis retibus implicare, id est ut negent originale peccatum et 5 paruulis inuideant Christi medici auxilium et ut dicant gratiam dei secundum merita nostra dari ac sie gratia iam non sit gratia et ut dicant sanctos in hac uita non habuisse peccatum ac sic euacuetur oratio quam sanctis tradidit qui non habebat peccatum et per quem sanctis orantibus dimittitur omne peccatum. ad haec tria mala homines 10 incautos et ineruditos quinque illorum bonorum fraudulenta laude seducunt. de quibus omnibus satis me existimo respondisse eorum crudelissimae et impiissimae et superbissimae uanitati.

VIII. 20. Sed quoniam dicunt ‘inimicos suos dicta nostra in ueritatis odium suscepisse et toto penitus occidente non minus stultum 15 quam impium dogma esse susceptum et simplicibus episcopis sine congregatione synodi in locis suis sedentibus ad hoc confirmandum subscriptionem queruntur extortam’, cum potius eorum profanas uocum nouitates ecclesia Christi et occidentalis et orientalis horruerit, ad curam nostram existimo pertinere non solum scripturas 20 sanctas canonicas aduersus eos testes adhibere, quod iam satis fecimus, uerum etiam de sanctorum litteris, qui eas ante nos fama celeberrima et ingenti gloria tractauerunt, aliqua documenta proferre, non quo canonicis libris a nobis ullius disputatoris aequetur auctoritas, tamquam omnino non sit quod melius seu uerius ab aliquo catholico 25 quam ab alio itidem catholico sentiatur, sed ut admoneantur qui putant istos aliquid dicere, quemadmodum de his rebus ante

7 cf. Rom. 11, 6   14 Iulianus   18 cf. I Tim. 6, 20

2 inuidiosissimis b creature B (u ex o)   4 a om. CDV   5 orriginale B
 6 et om. V   7 ac ex hanc O   et sic gratia non iam est gratia F   8 hanc V
 non om. O ac—oratio] nec sit necessaria oratio B   euacuatur V   9 habent O
 quā D   10 orationibus OB   11 inheruditos C   fraudulenta V (u alt. s.
 eras. e)   15 per totum pen. occidentem B   16 episcoporum B   sine om. B
 17 sintodii O sinodi BC   18 subscriptione V susscriptionem C   exortam O
 extortā D (tortā in ras.)   21 facimus Om 1   23 attractauerunt O   aliquando
 cumenta V   25 aut tamquam F   quid OB   aliquo] alio OBC   26 ut om. V
 ammoneatur O

noua istorum uaniloquia catholici antistites eloquia diuina secuti sint, et sciant a nobis reetam et antiquitus fundatam catholicam fidem aduersus recentem Pelagianorum hereticorum praesumptionem perniciemque defendi.

5   21. Beatissimum, corona etiam martyrii gloriosissimum Cyprianum nec africanis atque occidentalibus tantum, uerum et orientalibus ecclesiis fama praedicante et scripta eius longe lateque diffundente notissimum etiam ipse heresiarcha istorum Pelagius cum debito certe honore commemorat, ubi Testimoniorum librum scribens 10 eum se asserit imitari ‘hoc se’ dicens ‘facere ad Romanum, quod ille fecerit ad Quirinum’. uideamus ergo quid de originali peccato, quod per unum hominem intrauit in mundum, senserit Cyprianus. in epistula De opere et elemosynis ita loquitur: *cum dominus adueniens sanasset illa quae Adam portauerat* 15 *nulnera et uenena serpentis antiquae curasset, legem dedit sano et praecepit, ne ultra iam peccaret, ne quid peccantigrarius eueniret. coartati eramus et in angustum innocentiae praecriptione conclusi. nec haberet quid fragilitatis humanae infirmitas atque inbecillitas faceret, nisi iterum pietas diuina subueniens iustitiae et misericordiae operibus ostensis uiam quandam tuendae salutis aperiret, ut sordes postmodum quascumque contrahimus* 20 *elemosynis abluamus. hoc testimonio duas istorum falsita-*

10 ex Pelagii Testimoniorum libro 12 cf. Rom. 5, 12 13 cum dominus—
abluamus] cf. Cypriani De opere et elemosynis 1 (CSEL III p. I 373, 13—374, 2)
16 cf. Ioh. 5, 14 25 cf. Luc. 11, 41

1 noua *ex uana B*   antestites *OV*   2 sunt *OB*   *a*V*   a nobis] ab his *O*
et *om.F* 3 recentes *C* recedentem *EFd* hereticorum *om.EF* 4 pernitie qui *OmI*
5 martirii *V*   cipriani *OB*   6 africanis *D*   tantis *V* statum *O*
7 pdicant *OmI* diffudentem *O* 8 heresiarches *Dbd* haeresiarcha *EF* 9 onore *V*
lib*rum O 10 eum ergo *O* pr. se *om.CV* ducens *O* 11 fecit *O* fecerat *BED*
quirnum *OmI* 12 cipriani *B*   13 elymosinis *O* de elemosinis *B* helemo-
sinis *CD* loquor *C* 14 sanas sed *V* sanusset *OmI* 17 peccati *OV* 18 in *om.O*
praesumptione *EF* 19 fragilitatis] flagitatis *V* 24 posmodum *D* 25 elemo-
sinis *OBCV* helemosinis *D* abluamur *V*

tes testis iste redarguit: unam, qua dicunt nihil uitiorum ex Adam trahere genus humanum, quod sit curandum sanandumque per Christum, alteram, qua dicunt nullum post baptismum sanctos habere peccatum. rursus in eadem epistula: ponat, inquit, unusquisque ante oculos suos diabolum cum suis seruis, id est cum populo perditionis ac mortis, in medium prosilire plebem Christi praesente ac iudicante ipso comparationis examine prouocare dicentem: ego pro istis quos mecum uides nec alapas accepi nec flagella sustinui nec crucem pertuli nec sanguinem fudi nec familiam meam pretio passionis et uoris redemi, sed nec regnum illuc aeleste promitto nec ad paradisum restituta immortalitate denuo reuoco. respondeant Pelagiani, quando fuerimus in immortalitate paradisi et quomodo inde fuerimus expulsi, ut eo Christi gratia reuocemur. et cum inuenire nequuerint quid hic pro sua peruersitate respondeant, adtantad quemadmodum intellexerit Cyprianus quod ait apostolus: in quo omnes peccauerunt et Pelagiani heretici noui de Manicheis ueteribus hereticis nulli catholico audeant inrogare calumniam, ne tam sceleratam etiam martyri antiquo Cypriano facere conuincentur iniuriam.

22. Hoe enim et in epistula, cuius De mortalitate titulus inscribitur, ita dieit: regnum dei, fratres dilectissimi, esse coepit in proximo, praemium uitae et gaudium salutis aeternae et perpetua laetitia et

4—15 ponat—reuoco] cf. Cypriani De opere et elemosynis 22 (CSEL III p. I 390, 3—11) 19 Rom. 5, 12 25 regnum—ueniunt] cf. Cypriani De mortalitate 2 (ibid. 298, 7—9)

1 testis iste om. B redarguit] obpugnauit B una C 3 qui O sanctos om. O 4 rursum OEFd pona* V 5 seruis suis B 7 prosiler Om 1 pleue Om 1 plebe B 8 ac] et Cypr. captionis exsemine O (s. alt. s. l. m2) 9 ergo B proprioistis B 10 accipi Om 1 11 flagellas C 13 crucioris C illi regnum B illis OCD 14 paradiso V 15 respondeat C 16 in om. C parady O 17 ex eo Vb prouocemur C 19 intellexit O ciprianus B 20 manichaeis O 21 interrogare Om 1 Dm 1 22 tam O cipriano OB 24 et om. B titulus s.l. Om 2 25 dei om O k̄mi B 26 preçiu D (m s. c)

possessio paradisi nuper amissa mundo trans-
eunte iam ueniuunt. hoc rursus in eadem: amplectamur,
inquit, diem qui adsignat singulos domicilio
suo, qui nos istinc erectos et laqueis saeculari-
bus exsolutos paradiſo restituat et regno. item
in epistula De patientia: dei sententia cogitetur, inquit,
quam in origine statim mundi et generis humani
Adam praecepti inmemor et datae legis trans-
gressor accepit. tunc sciemus quam patientes
esse in isto saeculo debeamus, qui sic nascimur,
ut pressuris istic et conflictationibus labore-
mus. ‘quia audisti’, inquit, ‘uoce mulieris tuae
et manducasti ex illa arbore, de qua sola prae-
ceperam tibi ne manducares, maledicta terra
erit in omnibus operibus tuis. in tristitia et ge-
mitu edes ex ea omnibus diebus uitiae tuae;
spinas et tribulos eiciet tibi et edes pabulum
agri. in sudore uultus tui edes panem tuum,
donec reuertaris in terram de qua sumptus
es, quoniam terra es et in terram ibis’. huius
sententiae uinculo conligati omnes et con-
stricti sumus, donec morte expuneta de isto
saeculo recedamus. itemque in eadem: nam cum in
illa, inquit, prima transgressione praecepti
firmitas corporis cum immortalitate dis-
cesserit et cum morte infirmitas uenerit nec
possit firmitas recipi, nisi cum recepta et
immortalitas fuerit, oportet in hae fragili-

2 amplectamur—regno] cf. De mort. 26 (p. I 313, 13) 6 dei sententia—
recedamus] cf. Cypr. De bono patientiae 11 (p. I 404, 25) 12 Gen. 3, 17—19
23 nam cum—sustineri] cf. Cypr. De bono pat. 17 (p. I 409, 16)

1 a*missa O   2 rursum OB   amplectamur B   4 post istinc eras.
erep B   erectos D   5 exsolutos D   restituit Cypr.   7 mundi statim Db
9 scimus V   que Om1   10 in isto saec. om. D   isto] illo V (*in ras.*), b   11 prae-
suri si istic V   istis Db   12 audisti*O   13 de] ex Db   p̄cipiram Om1 praeceram V
14 manducares m3 s. exp. comederesO   17 et fin. om. O   pubulum Om1
19 suptus Om1B   23 in alt. om. O   28 huic fragilitati atque infirmitati D

tate atque infirmitate corporis luctari semper et congregredi quae luctatio et congressio non nisi patientiae potest uiribus sustineri.

23. In epistula autem quam scripsit ad episcopum Fidum cum sexaginta sex coepiscopis suis, a quo fuerat consultus propter circumisionis legem, utrum ante octauum diem baptizari liceret infantem, haec causa sic agitur, tamquam prouisione diuina tam longe futuros hereticos Pelagianos iam catholica confutaret eccllesia. neque enim qui consuluerat inde dubitabat, utrum nascentes traherent originale peccatum, quod renaseendo diluerent — absit enim ut hinc aliquando fides christiana dubitauerit! —, sed ille dubitabat, utrum regenerationis lauaerum, quo non dubitabat soluendum originale peccatum, ante diem tradi deberet octauum. ad quam consultationem respondens beatissimus Cyprianus: quantum uero, inquit, ad causam infantum pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem quam natu sunt constitutos baptizar non oportere et considerandum esse legem circumisionis antiquae, ut intra octauum diem eum qui natus est baptizandum et sanctifieandum non putares, longe aliud concilio nostro omni uisum est. in hoc enim quod putabas esse faciendum, nemo consensit, sed uniuersi potius iudicauimus nulli hominum nato misericordis dei gratiam denegandam. nam cum dominus in euangelio suo dicat: 'filius hominis non uenit animas

15 quantum—perdenda est] cf. Cypr. epist. 64, 2 (p. II 718, 1)   19 cf.
Gen. 17, 12   27 Luc. 9, 56

1 corporea Cypr.   **luctari *O* reluctari *D*   5 cum ex eius *Om2*   6 post sex
eras. et *V* episopis *B*   7 licet *B* (lex d)   ante inf. eras. baptizari *B*   8 causa]
add. inquit *B*   promitione *O*   9 catholica * *D*   confutare *V* (a ex u?)
ecclesiae *V*   10 consulerat *b* inde *O* (de s.l. *m2*)   12 dubitauerit *O*   dubitabat *B*
(ba s.l.)   15 ciprianus *B*   16 infancium *B* infantium Cypr.   quod *OBV*
17 quo *Dbd* qua *F*   18 sint *V* Cypr.   19 considerandum *O*   21 non *exp. O*
22 consilio *EF* in concilio *Vbd* Cypr.   omnino *D* omnibus *Vbd*, om. Cypr.
23 in] ad *V*   qd* *V* quod tu Cypr.   24 contensit *Bm1*   25 hominum *om. D*
misericordiam dei et gratiam Cypr.

perdere, sed saluare⁴, quantum in nobis est, si
 fieri potest, nulla anima perdenda est. et paulo
 post: nec aliquis, inquit, nostrum id debet horrere,
 quod dominus dignatus est facere. nam etsi ad-
 5 hue infans a partu nouus est, non ita est tamen,
 ut quisquam illum in gratia danda atque in pace
 facienda horrere debeat osculari, quando in
 osculo infantis unnsquisque nostrum pro sua
 religione ipsas adhuc recentes dei manus de-
 10 beat cogitare, quas in homine modo formato et
 recens nato quodammodo exosculamur, quando
 id quod deus fecit amplectimur. item paulo post:
 ceterum si homines, inquit, in pedire aliquid ad con-
 secutionem gratiae posset, magis adultos et
 15 prouectos et maiores natu possent in pedire pec-
 cata grauiora. porro autem sietiam grauissimis
 delictoribus et in deum multo ante peccantibus,
 cum posteā crediderint, remissa peccatorum
 datur et a baptismo atque gratia nemo prohibe-
 20 tur, quanto magis prohiberi non debet infans,
 qui recens natus nihil peccauit, nisi quod secun-
 dum Adam carnaliter natus contagium mortis
 antiquae prima natuitate contraxit, qui ad re-
 missam peccatorum accipiemad hoc ipso fa-
 25 cilius accedit, quod illi remittuntur non pro-
 pria, sed aliena peccata!

24. Quid ad ista dicturi sunt gratiae dei non solum desertores,

3 nec aliquis—amplectimur] cf. Cypr. epist. 64, 4 (p. II 719, 17)
 12 ceterum—aliena peccata] cf. Cypr. epist. 64, 5 (p. II 720, 14). August.
 Contra Iulianum Pel. I 3, 6. III 17, 31 (XLIV 644. 718 M) 16 cf. Hieronymi
 adu. Pelagianos III 18 (XXIII 616 M)

1 si om.O 2 nulla nima Bm1 3 ne V aliquid OBm1 4 deus Cypr. facere
 ex efficere B 5 apertuC sit nouus B nouus ex nobis Om2 est om.O ante non
 ita exp. non ideo D 6 illud O in pace om.OB 9 relegione O 10 et recens nato
 om.OB 11 recentes C recenter EF quodā modū O 13 inpe*dire V consequitio-
 nem Bm1 16 etiam om.C. Iul. 17 multum Cypr. 18 postea creditibus remissio
 peccat. datur F crediderit V remissio Hieron. 19 a om.O in Db 23 quid D
 remissa OV remissionem F Hieron. 24 percipiendam V accipienda Om2

sed etiam persecutores? quid ad ista dieturi sunt? quo pacto nobis paradisi possessio redditur? quomodo paradiſo restituimur, si nunquam ibi fuimus? aut quomodo ibi fuimus, nisi quia in Adam fuimus? et quomodo ad sententiam quae in transgressorē dicta est pertinemus, si noxam de transgressorē non trahimus? postremo 5 baptizandos etiam ante diem censem octauum, ne per contagium mortis antiquae prima natuitate contractum pereant animae paruulorum. quomodo pereunt, si ex hominibus etiam fidelibus qui nascuntur non tenentur a diabolo, donec renascantur in Christo et eruti de potestate tenebrarum in regnum illius transferantur? et 10 quis dicit nascientium, nisi renascantur, animas perituras? nempe ille, qui sic laudat creatorem atque creaturam, opificem atque opus, ut humani sensus horrorem quo dignantur homines recentes ab utero paruulos osculari, creatoris ipsius interposita ueneratione compescat et corrigat dicens in illius aetatis osculo recentes dei manus 15 esse cogitandas. numquid ergo confitens originale peccatum aut naturam damnavit aut nuptias? numquid, quoniam nascenti ex Adam reo adhibuit regenerationis purgationem, ideo deum negavit nascientium conditorem? numquid, quia metuens animas cuiuslibet aetatis perire etiam ante octauum diem liberandas esse sacra- 20 mento baptismi cum collegarum concilio iudicauit, ideo nuptias accusauit, quando quidem in infante, siue de coniugio siue de adulterio, tamen quia homo natus est, recentes dei manus dignas etiam osculo pacis ostendit? si ergo potuit sanctus episcopus et martyr gloriosissimus Cyprianus peccatum originale in infantibus medicina 25 Christi censere sanandum salua laude creaturae, salua laude nuptiarum, eur nouicia pestilentia, cum istum non audeat dicere

10 cf. Col. 1, 13

1 paradisi nobis *B* 3 nisi—fuimus *om. EF* 4 transgressorē *OB* dicta] data *OB* 5 si *om. EF* transgressorē *V* si postremo *V* postremo si *b* 6 cen- semus *O* (*t s. m̄us*) VIII ā *O* (<ā add. *m2*) 7 nortis *C* nauitate *V* contractu *Om2* animas *Om1* 9 a s. l. *Om2* 11 nascenti sum *Om2* animę periturę *Om2* neppe *V* 12 lauda*t *O* 13 sensū *C* dignantur *Om1* 14 paruulo *D* creator *F* ipsius] suis *E* 15 oculo *Om1* manus dei *V* magnus *C* (*g exp.*) 16 nunquid *O* originali *Om1* 17 nūquid *s.l. Om2* quia *V* ex adam nascenti *B* 18 generationis *C* 19 nunquid *O* ī quid *B* cuiilibet *Om1* 20 diem octauum *DEFbd* 21 collegio *V* concilio *b* (*in mg. al collegio*) 22 accusauit *O* (*accus m2 s. ras.*) infantem *V* infancię *B* de alt. *om. O* a*dulterio *V* 24 oculo *Om1* 25 cipri- anus *B* 26 xpi in *ras. B* laude pr. *om.D* 27 isto *Om1* audeat *b*

Manicheum, catholicis qui ista defendunt, ut obteget proprium, putat obiciendum crimen alienum? ecce praedicatissimus tractator diuinorum eloquiorum, antequam terras nostras uel tenuissimus odor Manicheae pestilentiae tetigisset, sine ulla uituperatione diuini 5 operis atque nuptiarum confitetur originale peccatum non dicens Christum ulla peccati macula aspersum nec tamen ei comparans carnem peccati in nascentibus ceteris, quibus per similitudinem earnis peccati mundationis praestat auxilium, nec originis animarum obscura quaestione terretur, quominus eos qui Christi 10 gratia liberantur in paradisum remeare fateatur. numquid ex Adam dicit in homines mortis condicionem sine peccati contagione transisse? non enim propter corporis mortem uitandam, sed propter peccatum, quod per unum intravit in mundum, dicit per baptismum paruulis quamlibet ab utero recentissimis subueniri.

15 IX. 25. Iam uero gratiam dei quemadmodum aduersus istos praedicet Cyprianus, ubi de oratione dominica disputat, euidenter appetat. ait enim: dicimus: 'sanctificetur nomen tuum', non quod optemus deo, ut sanctificetur orationibus nostris, sed quod petamus a deo, 20 ut nomen eius sanctificetur in nobis. ceterum a quo deus sanctificatur, qui ipse sanctificat? sed quia ipse dixit: 'sancti estote, quoniam et ego sanctus sum', id petimus et rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus in eo quod esse 25 coepimus perseueremus. et alio loco in eadem epistula: addimus quoque, inquit, et dicimus: 'fiat uoluntas

6 cf. pag. 521, 1. 525, 22 12 cf. Rom. 5, 12 17 dicimus—perseueremus] cf. Cypr. De orat. domin. 12 (p. I 274, 22). August. De dono perseuerantiae 2, 4 (XLV 996 M) 22 Leu. 19, 2 26 addimus—tutus est] cf. Cypr. De orat. domin. 14 (p. I 276, 21) Matth. 6, 10

1 obtegat O obtegant C puta*o biciendum V (b eras.) 2 praedicantissimus E 4 manichae OmIV 6 nulla O adspersum V ei] et O 7 carne*V 8 praestet EFbd 10 in om. OB remanere OEF fateantur D 11 homine O 12 enim om. D alt. propter] per V 14 ab utero quamlibet b quantumlibet F 16 euidentes B 18 post ut exp. nomen eius O 19 orationibus—sanctificetur add. Om2, om. EF a deo] ab eo BEFbd De dono pers. a domino Cypr. 21 qui] quia O 22 et om. V 23 rogamus] oramus b 25 in alio O epistulae V 26 inquit om. EF et dicimus om. V

tua in caelo et in terra¹⁰, non ut deus faciat quod uult, sed ut nos facere possimus quod deus uult. nam deo quis ob sistit, quo minus quod uelit faciat? sed quia nobis a diabolo ob sistitur, quo minus per omnia noster animus atque actus deo¹⁵ ob sequatur, oramus et petimus, ut fiat in nobis uoluntas dei. quae ut fiat in nobis, opus est dei uoluntate, id est ope eius et protectione, quia nemo suis uiribus fortis est, sed dei indulgentia et misericordia tutus est. item alio: fieri autem petimus, inquit, uoluntatem dei in caelo et in terra, quod utrumque ad consummationem nostrae incolumitatis pertinet et salutis. nam cum corpus et terra et spiritum possideamus e caelo, ipsi terra et caelum sumus et in utroque,²⁰ id est in corpore et spiritu, ut dei uoluntas fiat oramus. est enim inter carnem et spiritum conluctatio et discordantibus aduersum se inuicem cotidiana congressio, ut non quae uolumus ipsa faciamus, dum spiritus cælestia et diuina quaerit, caro terrena et saecularia concupiscit. et ideo petimus inter duo ista ope et auxilio dei concordiam fieri, ut dum et in spiritu et in carne uoluntas dei geritur, quae per eum renata est anima seruetur. quod aperte atque manifeste apostolus Paulus sua uoce declarat: 'caro'²⁵, inquit, 'concupiseit aduersus spiritum et spiritus

10 fieri—ipsa faciatis] cf. Cypriani De orat. domin. 16 (p. I 278, 8)
17 cf. August. Opus imperf. I 72 (XLV 1097 M) 26 Gal. 5, 17

1 sicut in caelo *D*b 3 quis] quid *O* (d.s.l.m2) 4 quia] qua *V* 6 in—fiat *om.V*
7 uoluntas—nobis in *mg.O* est *ex et Om2* 8 uoluntate*D 9 sed] se *V* 10 alio
loco *B* 12 ad *O* (d.s.l.m2) conmationem *V* consummationem *O* 13 incolumi-
nitatis *V* incolumitatis *O* ante pertinet eras. et *V* et *om.C* 14 cum *om.O*
15 caelum et terra sumus *EF* 16 id] hoc *EF* in corpore] et corpore *Cypr.*
ut *om.V* 18 aduersus *OEFbd* 19 concessio *Om1* 20 *sps V* 22 duo*D duos *V*
auxiliū *Om1* 23 et pr. *om.OB* 25 animas eruetur *V* seruetur] reparetur *EF*
26 palus *V* declarans *D* 27 et spiritus] *sps* autem *EF*

aduersus carnem; haec enim in uicem aduersantur, ut non quae uultis, ipsa faciat is'. et paulo post: potest et sic intellegi, inquit, fratres dilectissimi, ut, quoniam mandat et docet dominus etiam minimos diligere et pro his quoque qui nos persequuntur orare, petamus et pro illis qui adhuc terra sunt et needum caelestes esse coeperunt, ut et circa illos uoluntas dei fiat, quam Christus hominem conseruando et redintegrando perfecit. itemque alio: hunc autem panem, inquit, dari nobis cotidie postulamus, ne qui in Christo sumus et eucharistiam cotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo graviore delicto dum abstenti et non communicantes a caelesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur. et aliquanto post in eadem: quando autem rogamus, inquit, ne in temptationem ueniamus, ammonemur infirmitatis et in bellitatis nostrae, dum sic rogamus, ne quis se insolenter extollat, ne quis sibi superbe atque adroganter aliquid adsumat, ne quis aut confessio-
 nis aut passionis gloriam suam ducat, cum dominus ipse humilitatem docens dixerit: 'uigilate et orate, ne ueniatis in temptationem;
 spiritus quidem promptus est, caro autem infirma'. ut, dum praecedit humilis et sumissa

3 potest—perfecit] cf. Cypriani De orat. dom. 17 (p. I 279, 11) 5 cf. Matth. 5, 44 10 hunc—separemur] cf. Cypriani De orat. dom. 18 (p. I 280, 10)
 16 quando—praestetur] cf. Cypriani De orat. dom. 26 (p. I 286, 21—287, 4) et August. De dono perseverantiae 6, 12 (XLV 1000 M) 17 cf. Matth. 6, 13
 23 Matth. 26, 41

1 aduersantur sibi *Cypr. Op. imp.* 2 ea quae uultis (*om. ipsa*) *OB* 3 potest *O* (test *add. m2*) et *om. O* fratres *om. D* 4 mandat* *O* docet] monet *Cypr.*
 6 persequuntur *Om1* persecuntur *CV* petamus] precepimus *Db* 7 et *om. OB* needumque *B* 8 copierunt *Om1* 9 qua *Om2* conseruandum *V* reintegrando *BFB*
 10 perficit *O* alio loco *B* 12 eucaristiam *B* eucharistiam eius *Cypr.* 14 dum abstinemus et abstenti cōnicantes *EF* abstenti] absentes *Db* 15 pr. a**V, om. O*
 17 tēptatione *C* 22 aut passionis *om. B* 25 quide proptus *V* prōtus *OB*
 26 sumissa *O*

confessio et datur totum deo, quidquid suppli-
eiter cum timore et honore dei petitur ipsius
pietate praestetur. item Ad Quirinum, in quo opere se
Pelagius uult eius imitatorem uideri, ait in libro tertio: in nullo
gloriandum, quando nostrum nihil sit. cui propo- 5
sito testimonia diuina subiungens inter cetera posuit apostolicum
illud, quo istorum maxime ora claudenda sunt: 'quid enim
habes, quod non accepisti? si autem accepisti,
quid gloriaris, quasi non acceperis?' item in epistula
De patientia: est enim nobis, inquit, cum deo uirtus 10
ista communis; inde patientia incipit, inde
claritas eius et dignitas caput sumit, origo et
magnitudo patientiae deo auctore procedit.

26. Numquid iste sanctus tam memorabilis ecclesiarum in uerbo
ueritatis instructor liberum arbitrium negat esse in hominibus, quia 15
totum deo tribuit quod recte uiuimus? numquid legem dei culpat,
quia non ex ipsa iustificari hominem significat, quando quidem quod
illa iubet, a domino deo precibus impetrandum esse declarat? num-
quid sub nomine gratiae fatum asserit, quamuis dicat 'in nullo 20
gloriandum, quando nostrum nihil sit'? numquid sicut isti spiritum
sanctum adiutorem ita credit esse uirtutis, tamquam ipsa uirtus,
quaec hoc adiuuatur, oriatur ex nobis, quando nostrum nihil esse
asserens propter hoc apostolum dixisse commemorat: qui d
enim habes, quod non accepisti? uirtutemque excellen-
tissimam, hoc est patientiam, non a nobis dieit incipere ac deinde 25
adiuuari spiritu dei, sed ab ipso caput, ab ipso originem sumere?

3 cf. pag. 543, 10 4. 7 cf. Cypriani Test. III 4 (p. I 116, 20. 23) et Aug.
De dono perseuerantiae 14, 36. 17, 43. 19, 48 (XLV 1015. 1020. 1023 M)
7 I Cor. 4, 7 10 est enim—procedit] cf. Cypr. De bono pat. 3 (p. I 398, 23)
23 I Cor. 4, 7

1 deo totum datur *B* sumpliciter *V* suppliter *Om1* 2 et honore *om.*
Op. imp. dei *s.l.Om2* ipsius ipsius *C* 4 imitationem *Bm1* ait *in ras. V*
libro *om.O* ad uocem tertio *in mg. add. I int ceteris litt. desectis O* 6 testi-
monio *V* 7 quo*O habes enim *B* 8 habis *V* habe*s*O* 10 uobis *EF*
11 Indo s. (= scilicet) a deo patientia incipit *EF* 13 actore *D* precedit *D*
14 ist*O tam memorabilis] tamen morabilis *V* commemorabilis *EF* 15 struc-
tor *D* negat *O* hominibus] omnibus *D* 16 deo totum *EFbd* 17 ipso *Vb*
21 ista *D* credit *B* 22 hoc] ad hoc *OBV* ab hoc *bd* ut (*s.l.m2*) oriatur *O*
esse] ē *OB* 24 habis *V* 25 ad nobis *V*

postremo nec propositum bonum nec studium uirtutis nec mentes
 bonas sine dei gratia incipere esse in hominibus confitetur, cum dicit
 ‘in nullo gloriandum, quando nostrum nihil sit’. quid tam in libero
 arbitrio constitutum, quam quod lex dicit non adorandum idolum,
 5 non moechandum, non homicidium perpetrandum? ista autem sunt
 atque huiusmodi crimina, quae si quisque commiserit a corporis
 Christi communione remouetur. et tamen si beatissimus Cyprianus
 his non committendis existimaret nostram sufficere uoluntatem,
 non sic intellegereret quod in oratione dominica dicimus: p a n e m
 10 n o s t r u m c o t i d i a n u m d a n o b i s h o d i e, ut hoc nos petere
 adseueraret, ne intercedente aliquo grauiore delicto, dum abstenti
 et non communicantes a caelesti pane prohibemur, a Christi corpore
 separemur. respondeant certe heretici noui, quid bonorum meri-
 torum praecedat in hominibus inimicis nomini christiano.
 15 non solum enim non habent bonum, sed habent etiam pes-
 simum meritum. et tamen etiam sic Cyprianus intellegit, quod in
 oratione dicimus: f i a t u o l u n t a s t u a i n c a e l o e t i n t e r r a,
 ut et pro ipsis, qui propter hoc terra intelleguntur, oremus. oramus
 ergo non solum pro nolentibus, uerum etiam pro repugnantibus et
 20 obpugnantibus. quid ergo petimus, nisi ut fiant ex nolentibus
 uolentes, ex repugnantibus consentientes, ex obpugnantibus amantes?
 a quo nisi ab illo, de quo scriptum est: p r a e p a r a t u r
 u o l u n t a s a d o m i n o? discant esse catholici qui dedignantur,
 si quid mali non faciunt et si quid boni faciunt, non in se ipsis,
 25 sed in domino gloriari.

X. 27. Illud iam tertium uideamus, quod non minus in istis
 omne Christi membrum et totum eius corpus exhorret, quia conten-

4 cf. Ex. 20, 1 sqq. 9 Matth. 6, 11 17 Matth. 6, 10 22 Prou. 8, 35

25 cf. I Cor. 1, 31

2 gratia dei EFbd inciperere D esse] et eras. O et esse Db in omnibus D
 5 homitidum B 6 quisquam bd a om.O corpore V corporis O (s in ras. m2)
 7 remouebitur EF ciprianus B 8 estimaret D 10 eottidianum V 11 asse-
 neraret Op. c. ne om. OmI non b interdicente C greuiore V abstenti]
 absenti V absentes Db abstinenti C 12 alt. a cm.O 14 praecedet O 15 habet OmI
 16 si CE 17 oratione dominica O sicut in caelo B 18 qui propter hoc quia
 carnaliter uiuunt terra intelleguntur B 19 et obpugnantibus om.V 20 obiur-
 gantibus D fiat OmI 21 repugnantibus O (ti in ras. m2) consentientes ex
 oppugn. in marg. m2V 23 do D discant] add. ergo bd qui*O 24 non om OB
 et]* in se O non in se B et si—faciunt s.l.m2V 27 exoret OmI

dunt esse in hac uita uel fuisse iustos nullum habentes omnino peccatum. qua praesumptione apertissime orationi dominicae contradicunt, in qua omnia membra Christi: d i m i t t e n o b i s d e b i t a n o s t r a u e r a c i c o r d e et cotidianis uocibus clamant. uideamus ergo quid otiam ex hoc Cyprianus in domino gloriosissimus senserit, 5 quid ad instruendas ecclesias non utique Manicheorum, sed catholiceorum non solum dixerit, uerum etiam litteris memoriaeque mandauerit, in epistula De opere et elemosynis: a g n o s c a m u s i t a que, fratres, inquit, carissimi, diuinae indulgentiae salubre munus et emundandis purgandis 10 que peccatis nostris, quis sine aliquo conscientiae uulnere esse non possumus, medellis spiritualibus uulnera nostra curemus. nec quisquam sic sibi de puro atque inmaculato pectore blandiatur, ut innocentia sua fretus medicinam 15 non putet adhibendam esse uulneribus, cum scriptum sit: 'quis gloriabitur castum se habere cor aut quis gloria bitur mundum se esse a peccatis?' et iterum in epistula sua Iohannes ponat et dicat: 'si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est'. si autem nemo esse sine peccato potest et quisque se inculpatum dixerit aut superbus aut stultus est, quam necessaria, quam benigna est diuina clementia, quae cum sciat non deesse 25 sanatis quaedam postmodum uulnera, dedit

1 cf. Concil. Africæ uniu. (XLV 1729 M) 3 cf. I Cor. 12, 27 Matth. 6, 12
8 agnoscamus—salutaria] cf. Cypr. De opere et elem. 3 (p. I 375, 1) 13 nec
quisquam—salutaria] cf. Contra Iulianum Pel. II 8, 25 (XLIV 691 M)
17 Prou. 20, 9 20 Ioh. 1, 8

2 qua O (a in ras. m2) 3 demitte V 4 ueraciter Cm1 cottidianis O
5 in hoc b in domino om.V 7 post dixerit exp. uerit D manduauerit Dm1
8 elemosinis O elemosinis B helemosinis CD agnoscimus D 9 inquit fratres EF
KK s. ras. Om2 kmi B dilectissimi Dbd Cypr. indulgentia Om1 10 et] ut Db
11 quis ine Om1 14 sibi sic D atque] add. de Db 15 innocentia *O (e eras.)
sua om.O 17 gloriatur V gloriauitur Om1 19 sua om.BDV sua] add. inquit
C. Iul. iohannis V 22 nemo sine pecc. esse b 23 quisquis Dbd C. Iul. incul-
patum esse F C. Iul. 24 aut stult O (us deseolo) pr. quam—quae om. CDVb
25 nondum sanatis esse EF

cur andis denuo sanandisque vulneribus reme-
dias salutaria! rursus in eadem: et quoniam cotidie,
inquit, deesse non potest quod peccetur in con-
spectu dei, sacrificia cotidiana non deerant,
5 quibus possent peccata tergi. item in epistula
De mortalitate: cum auaritia, inquit, nobis, cum inpu-
dicitia, cum ira, cum ambitione congressio est,
cum carnalibus uitiis, cum in lecebris saecu-
laribus assidua et molesta luetatio est; ob-
10 sessa mens hominis et undique diaboli infesta-
tione uallata uix occurrit singulis, uix resi-
stit. si auaritia prostrata est, exsurgit libido;
si libido compressa est, succedit ambitio; si
ambitio contempta est, ira exasperat, inflat
15 superbia, uinolentia inuitat, inuidia concor-
diam rumpit, amicitiam zelus abscedit; cogeris
maledicere, quod diuinalex prohibet, compell-
eris iurare, quod non licet. tot persecutiones
cotidie animus patitur, tot periculis pectus
20 urgetur: et delectat hic inter diaboli gladios
diu stare, cum magis concupiscendum sit et
optandum ad Christum subueniente uelocius
morte properare? item in ipsa: beatus, inquit, aposto-
lus Paulus in epistula sua ponit et dicit: 'michi
25 uiuere Christus est et mori lucrum', lucrum ma-

2 et quoniam—tergi] cf. Cypr. De opere et eleem. 18 (p. I 387, 23)
6 cum—properare] cf. Cypr. De mortalitate 4 (p. I 299, 12). Aug. C. Iulianum
Pel. II 8, 25 (XLIV 690 M) 23 beatus—fieri] cf. Cypriani De mortalitate 7
(p. I 301, 1) 24 Phil. 1, 21

1 sanandisque *ex* saluandisque O 2 rursum OB et om.C 3 peccatur B
4 deerunt ODb 5 possint D (*i ex e*) tergeri OBV 8. uitiis cum om.V
9 molestia O molestia C est om. Cypr. post obsessa eras. est V 11 singulis
uix resistit om. OB 12 exsugit V surgit D 13 si libido om.V 15 uinulentia O
imutat s. exp. inuitat Dm² inuida V 16 amicitia O abscedit CDEFbd
C. Iul. 18 tot—patitur in mg.V persecutionis Om¹ 19 animus cotidie
CDEFbd pectus] et peccatis B 20 erigitur O (*alt. i ex e m²*) surgetur C
gladios] laqueos Vb 21 sit et obtandum s.l.m²V 23 in in ras.Om² inquit
beatus O 25 lucrum fin. om. OBV

ximum computans iam saecularibus laqueis non teneri, iam nullis peccatis et uitiis carnis obnoxium fieri. item De oratione dominica exponens quod petimus dicentes: sanctificetur nomen tuum, ait inter cetera: opus est enim nobis cotidiana sanctificatione, ut qui cotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione adsidua repurgemus. rursus in eadem, cum exponeret quod dicimus: dimitte nobis debita nostra: quam necessarie autem, inquit, quam prouidenter et salubriter ammonemur,¹⁰ quod peccatores sumus, qui pro peccatis rogare conpellimur, ut dum indulgentia deo petitur, conscientiae suae animus recordetur! ne quis sibi quasi innocens placeat et se extollendo plus pereat, instruitur et docetur peccare se¹⁵ cotidie, dum cotidie pro peccatis iubetur orare. sic denique et Iohannes in epistula sua monet dicens: 'si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est; si autem confessi fuerimus peccata nostra,²⁰ fidelis et iustus est qui nobis peccata dimittat'. merito et ad Quirinum de hac re absolutissimam sententiam suam proposuit, cui testimonia diuina subiungeret 'neminem sine sorde et sine peccato esse'. ubi etiam illa testimonia posuit, quibus confirmatur originale peccatum; quae conantur isti in nescio quos alias²⁵ nouos sensus prauosque conuertere, siue quod ait sanctus Iob

4 Matth. 6, 9   5 cf. Cypriani De orat. dom. 12 (p. I 275, 4)   8 Matth. 6, 12
9 quam necessarie—dimittat] cf. Cypr. De orat. dom. 22 (p. I 283, 15)
18 I Ioh. 1, 8, 9   22 cf. Cypr. Test. III 54 (p. I 156, 5)

1 computans maximum *D* maximum putans *V* putans maximum *b* saeculi
Cypr. 3 expones *V*   5 enim est *O* est *om. EF* cottidiana *O* sanctificatio
Cypr. 6 quia *D* cottidie *O* delinquemus *Om1* 7 sanctificatio
neadsidua *V* repugnemus *V* purgemos *O* repurgemos *ex* repurgemos *D*
9 necessario *Cypr.* autem *om. EF* 10 quam—salubriter *om. V* et] ac *EF*
11 sumus s.l. *Om2* simus *CDEF* 13 et ne quis *Db* 14 quasi *om. V* innocentia *Om1*
ignocens *B* 15 sese *O* 16 dum cotidie *om. V* ibetur *Om1* 18 habemus *V*
21 est] add. dominus *Cypr.* 22 absolutissimam *V* suam *om. V* 23 sorde]
corde *EF* 24 peccata *Om1* 25 nescio quo *EF* 26 prabosue *Om1*

neminem esse sine sorde nec cuius sit uita diei unius super terram, siue quod in psalmo legitur: in facinore conceptus sum et in peccatis mea mater mea in utero aluit. quibus testimoniis propter eos etiam qui iam in 5 aetate maiore sunt sancti, quia nec ipsi sunt sine sorde atque peccato, adiunxit etiam illud beatissimi Iohannis, quod multis et aliis locis saepe commemorat: si dixerimus quia peccatum non habemus et cetera eiusdem sententiae, quae ab omnibus catholicis non taceantur aduersus istos, qui se ipsos decipiunt 10 et in eis ueritas non est.

28. Dicant, si audent, Pelagiani hunc hominem dei Manicheorum errore peruersum, quia ita laudat sanctos, ut tamen fateatur neminem in hac uita ad tantam perfectionem peruenire iustitiae, ut nullum habeat omnino peccatum, sententiam suam testimoniorum canoniorum perspicua ueritate et diuina auctoritate confirmans, numquid enim negat 'in baptismo uniuersa peccata dimitti', quia fatetur manere fragilitatem atque infirmitatem, unde nos dicit peccare post baptismum et usque in huius uitae finem cum carnalibus uitiis indesinentem habere conflictum? aut ideo non meminerat, 20 quid 'de immaculata ecclesia' dixisset apostolus, quia praecepit neminem sic sibi de puro atque immaculato pectore debere blandiri, ut innocentia sua fretus medicinam non putet adhibendam esse uulneribus? puto quod concedant noui heretici huic homini catholico scire 'spiritum sanctum mentes bonas etiam antiquis temporibus 25 adiuuisse', immo etiam quod ipsi nolunt nec mentes bonas eos nisi per spiritum sanctum habere potuisse. puto quod 'omnes prophetas et apostolos uel quoslibet sanctos, qui domino quocumque tempore placuerunt, non in comparatione seeleratorum', sicut nos isti dicere calumniantur, 'sed regula uirtutum', sicut se dicere gloriantur, 'iustos 30 fuisse' nouerat Cyprianus, qui tamen dicit: nemo esse sine

1 Iob 14,4.5   2 Ps. 50,7   7 Ioh. 1,8   20 cf. Eph. 5,27 et pag. 540,16
24 cf. pag. 522, 9. 541, 9   26 cf. pag. 522, 11. 541, 11   30 cf. pag. 554, 22

1 unius diei V   3 mater mea me BC   me om. OVb   mea s.l. Om2   4 aluit me O (me s. l. m2) me aluit Om1D   5 mosore V   maiores Om1 maiori EFbd
7 quia om. C   8 omnibus] hominibus OB   9 aduersum OBV   14 ut] et C
18 peccare s. l. m2O   19 indesinenter Db   nomemirera*† V (re s. l.)   20 ecclla O
(a add. m2)   hapostolus V   praecepit V   23 uhic V hinc O   25 nonnisi b
27 uel quoslibet sanctos om. V   quolibet Om1   28 im C

peccato potest et quisque se inculpatum dixerit, aut superbus aut stultus est. nec propter aliud intellegit scriptum: quis gloriabitur castum se habere cor aut quis gloriabitur mundum se esse a peccatis? puto quod non ab istis docendus fuerat Cyprianus, quod optime sciebat, 'in futuro tempore mercedem esse bonorum operum, malorum autem supplicium; ceterum neminem posse, quae hic contempserit, illic mandata perficere' et tamen etiam ipsum apostolum Paulum, mandatorum diuinorum non utique contemptorem, non ob aliud intellegit asseritque dixisse: mihi uiuere Christus est et mori lucrum, nisi quia lucrum maximum computabat iam post hanc uitam saecularibus laqueis non teneri, iam nullis peccatis et uitiis earnis obnoxium fieri. sensit ergo beatissimus Cyprianus atque in diuinorum scripturarum ueritate perspexit etiam ipsorum apostolorum quamvis bonam, sanctam iustumque uitam nonnullos nexus saecularium laqueorum fuisse perpessam, nonnullis peccatis et uitiis earnis obnoxiam et ideo eos mortem desiderasse, ut his malis carerent et ut ad illam, quae ista non pateretur nec iam in mandato facienda, sed in praemio percipienda esset, perfectam iustitiam peruenirent. neque enim cum uenerit quod oramus dicentes: adueniat regnum tuum, non erit in illo dei regno ulla iustitia, cum dicat apostolus: non est enim regnum dei esca et potus, sed iustitia et pax et gaudium in spiritu sancto. nempe ista tria inter cetera praecepta diuina praecipiuntur. hic nobis praecipitur iustitia cum dicitur: facite iustitiam, praecipitur pax cum dicitur: pacem habete inter uos, praecipitur gaudium

3 Pro. 20, 9   6 cf. pag. 541, 19   11 Phil. 1, 21, cf. pag. 555, 24   21 Matth. 6, 10   22 Rom. 14, 17   26 Esai. 56, 1   27 Marc. 9, 49

1 quisque *V* (que *ex quis*) quisquis *BC* (*cf. 554, 23*)   3 intellegi *C* intellegitur *EF*   4 glabri *C*   6 quod] quomodo *O* sciebat *V*   8 illuc *om. DVb*   9 paullum *s.l.Om3*   10 asscritque *V* (*a exe*)   11 nisi quia lucrum *s.l.Om3*   12 hunc *Om1*   14 atque] ad *V*   15 istorum *O*   sanctam et bonam *EF*   16 nonnullus *V* nonnullo* ex saecularium *O*   sexus *C*   17 fuisse *om.D*   18 alt. et] ergo *OCV, om.B*   19 istis (*s.fin. s.l.*) n̄ para*tur *O*   mandata *OB*   praemia *B*   20 est *O* esse *V* per perfectam *O*   enim *om.O*   cum uenerit] conuenerit *O*   21 ueniat *d*   22 erit post iustitiam pon. *O*   in illo dī regno nulla erit *B*   ille^s *D*   dei *om.EF*   23 est *om.D*   24 ista tria *om.EF*   25 diuina] add. quae *EF*   26 facite iustitiam *s.l.Om3*   praecipitur—uos *s.l.Om3*   27 habetote *V* (*te s.l.mI*) habere *C*

cum dicitur: gaudete in domino semper. negent ergo Pelagiani haec futura in regno dei, ubi sine fine uiuemus, aut usque adeo, si uidetur, insariant, ut iustitiam, pacem, gaudium, qualia hic sunt iustis, talia et illie futura esse contendant. quodsi et erunt 5 et non talia erunt, profeeto eorum hic in praecepto curanda est actio, illie in praemio speranda perfectio, ubi saecularibus ullis laqueis non retenti nullisque peccatis et uitiis carnis obnoxii — propter quod apostolus, sicut hoc testimonium accepit Cyprianus, mori lucrum sibi esse dicebat — perfecte diligamus deum, cuius erit facie 10 ad faciem contemplatio. perfecte diligamus et proximum, cum manifestatis cogitationibus cordis nulla ullum de ullo mali ullius possit sollicitare suspicio.

XI. 29. Sed iam glorioissimo martyri Cypriano ad istos cumulatius redarguendos beatissimum addamus Ambrosium, quoniam 15 et ipsum Pelagius ita laudauit, ut ne ab inimicis quidem in eius libris quod reprehenderetur diceret inueniri. quoniam ergo Pelagiani dicunt non esse originale peccatum, cum quo nascantur infantes, et catholicis, qui eis pro antiquissima et firmissima ecclesiae fide resistunt, heresis Manicheae crimen obiciunt, respondeat eis de hac re homo 20 dei catholicus et ab ipso Pelagio in ueritate fidei laudatus Ambrosius. qui cum Esaiam prophetam exponeret ait: i d e i r e o C h r i s t u s i n m a c u l a t u s , q u i a n e c i p s a q u i d e m n a s c e n d i s o l i t a c o n d i c i o n e m a c u l a t u s e s t . et alio loco in eodem opere loquens de apostolo Petro: ipse se, inquit, obtulit.

1 Phil. 4, 4 8 cf. Phil. 1, 21 9 cf. I Cor. 13, 12 15 cf. Aug. De gratia Christi 43, 47 (CSEL XLII 159, 25) 21. 24 Ambrosii Expositio in Esaiam non exstat

1 gaudie C 2 uiuimus BmI uiuimus V auctusque a do C 3 uidentur B ut] et in mg. B et gaudium O gaudiumque EF 4 sunt hic DEFbd illie] hic V contendant O (a ex u) etsi Db 5 alia O eorum—illie om. OmI 6 premia V ulli OmI 7 non] add. erunt Db obnoxii erimus EF 8 hoc om. D accipit OBV 9 diligimus D faciem ad fac. V 10 manifestatis cogitationis cogitationibus V 11 nulla nullum EF ullo malo illius EF 13 Sed— potuerunt 570, 8 om. EF . etiam D et iam bd, cm. O martyr OmI martyre C cipriano B cumlatius OmI 17 est O nascuntur OB 18 qui*O et firmissima om. OBbd fide* D 19 manichae V respondeat O 20 Ambrosius om. D 21 ysaiam BD esaym C iceiro BD 22 immolatus O et quia C ne BCV 23 solita om. V est om. C in alio loco O 24 eo deopere V se om O

quod ante putabat esse peccatum, lauari sibi non solum pedes, sed et caput poscens, quod illico intellectus set lauacrum pedum, qui in primo lapsi sunt homine, sorde m obnoxiae successione aboleri. item in eodem opere: seruatum est igitur,⁵ inquit, ut ex uiro et muliere, id est per illam corporum commixtionem, nemo uideatur expers esse delicti; qui autem expers delicti, expers etiam huiusmodi conceptionis. item contra Nouatianos scribens: omnes homines, inquit, sub peccato na-¹⁰ scimur. quorum ipse ortus in uitio est, sicut habes lectum dicente Dauid: 'ecce in iniuitatibus conceptus sum et in delictis peperit me mater mea'. item in Apologia prophetae Dauid: antequam nascamur, inquit, maculamur contagio et ante usuram¹⁵ lucis originis ipsius excipimus iniuriam, in iniuitate concipimur. item de domino loquens: dignum etenim fuit, inquit, ut qui non erat habiturus corporeae peccatum prolapsionis nullum sentiret generationis naturale contagium. merito²⁰ ergo Dauid flebiliter in se deplorauit ipsa iniumenta naturae et quod prius inciperet in homine macula quam uita. item De area Noe: per unum, inquit, dominum Iesum salus uentura nationi-

1 cf. Ioh. 13, 9   5 Ambros. Exp. in Esai. cf. Aug. Contra Iul. Pelag. I 4, 11 (XLIV 647 M)   10 cf. Ambrosii De paen. I 3, 13 (XVI 490 M). Aug. De pecc. orig. 41, 47 (CSEL XLII 205, 13). Aug. Contra Iul. Pel. II 3, 5 (XLIV 675 M). Aug. Op. imperf. I 52. 59 (XLV 1075. 1080, cf. 1052. 1070. 1071) 12 Ps. 50, 7   14 cf. Ambrosii Apol. proph. Dauid 11, 56. 57 (CSEL XXXII p. II 337, 12. 338, 22). Aug. Op. imperf. IV 121 (XLV 1416 M). Aug. C. Iul. Pel. I 3, 10 (XLIV 646 M)   23 per unum—teneant] cf. Ambros. De Noe 3, 7^b (CSEL XXXII p. I 417, 16). Aug. C. Iul. Pelag. II 2, 4 (XLIV 674 M)

1 laua*ri D   4 homines sorde V   5 reseruatum O   8 pr. dilecti Om¹
expers est D del. est Bbd   est post alt. expers add. bd C. Iul.   10 nascimur O
(ur s.l.m²)   12 ecce] add. enim Dbd   in om. V   13 in om. V   peccatis D
14 nascim C Op. imp. et Ambr.   15 contagione* V   usuram] mensuram OBCD
16 accipimus Bd   in om. B   18 inquit fuit B   19 corporae V corpore Db
22 et om. Ambr.   non prius OC   23 unum] add. igitur CDbd   24 dnm s.l.Om²

bus declaratur, qui solus potuit iustus esse, cum generatio omnis erraret, nisi natus ex uirgine, qui generationis obnoxiae priuilegio minime teneretur. 'ecce', inquit, 'in iniquitatibus conceptus sum et in delictis peperit me mater mea', dicit is qui iustus praeceteris putabatur. quem igitur iam iustum dixerim nisi horum liberum uinculorum, quem naturae communis uincula non teneant? ecce uir sanctus, Pelagii quoque testimoniio in fide catholica probatissimus, Pelagianos negantes originale peccatum tanta manifestatione redarguit nec tamen cum Manicheis uel deum nascentium conditorem negat uel nuptias, quas deus instituit et benedixit, accusat.

30. Pelagiani dicunt ab homine incipere meritum per liberum arbitrium, cui deus subsequens gratiae retribuat adiumentum. etiam hic eos refellat uenerandus Ambrosius dicens in Expositione Esaiæ prophetæ: quia humana cura sine diuina ope inbecilla est ad medendum, deum auxiliatorem requirit. item in libro qui inscribitur De fuga saeculi: frequens nobis, inquit, de effugiendo saeculo isto sermo atque utinam quam facilis sermo tam cautus et sollicitus affectus! sed quod peius est, frequenter in repetitione terrenarum in lecebra cupiditatum et uanitatum offusio mentem occupat,

4 Ps. 50, 7   9 cf. p. 559, 15   17 Ambr. Expos. Esai.   19 frequens—in corde eius] cf. Ambrosii De fuga saeculi 1, 1 (CSEL XXXII p. II 163, 1). frequens—deicimur] cf. Aug. De dono perseuer. 8, 20 (XLV 1004 M). Aug. Contra Iul. Pel. II 8, 23 (XLIV 689 M)

1 potuit] ponit C non potuit Aug. Contra Iul.   2 erraret] add. non ob aliud Bd nisi] add. quia B esset natus b 3 qui om. B C. Iul. obnoxiae B minimi Om1 4 tenetur O in om. C 5 in om. V 6 his CV 7 horum] solum OB 9 uincula CV tenebant B 10 in s.l. Om2 probaptissimus V pelagianus OmIV pelaginos D 12 negat conditorem O 14 per lib. arb. s.l. Om2 16 expositiones C isaiæ OV esaye B esaye C ysaię D 17 cura] natura Vb 19 scribitur V 20 efugiendo O fugiendo V Aug. De dono pers. sermo] add. est Bd et Aug. C. Iul. sermo* ē ex sermone Om2 22 affectus V (a ex e m1) effectus B pius B (in mg. peius) 24 effusio BD

ut quod studeas uitare hoc cogites animo que uoluas. quod cauere difficile est homini, exuere autem impossibile. denique uotim agis eam esse rem quam effectus testatur propheta dicendo: 'declina cor meum in testimonia tua et non in s auaritiam'. non enim in potestate nostra cor nostrum et nostra cogitationes, quae in prouiso offusae mentem animumque confundunt atque alio trahunt quam tu proposueris, ad saecularia reuocant, mundana inserunt, uoluptaria 10 ingerunt, inlecebrosa intexunt ipsoque in tempore, quo eleuare mentem paramus, insertis in anibus cogitationibus ad terrena plerumque deicimur. quis autem tam beatus, qui in corde suo semper ascendat? sed hoc sine auxilio diuino 15 qui fieri potest? nullo profecto modo. denique supra eadem scriptura dicit: 'beatus uir cuius est auxilium eius abs te, domine, ascensus in corde eius'. quid apertius et sufficientius dici potest? sed ne Pelagiani forte respondeant eo ipso quod diuinum auxilium poscitur praecedere 20 hominis meritum, id ipsum meritum esse dicentes, quia orando fit dignus, cui gratia diuina subueniat, adtant quid idem iste uir sanctus dicat in Expositione Esaiae: et orare deum, inquit, gratia spiritalis est. nemo enim dicit dominum Iesum nisi in spiritu sancto. unde et exponens euange- 25

5 Ps. 118, 36   6 cf. Aug. De dono perseu. 13, 33. 19, 48 (XLV 1013. 1023)
 14 quis—corde eius] cf. Aug. De dono perseu. 13, 33 (XLV 1013 M). Aug. Contra Iul. Pelag. II 8, 24 (XLIV 690 M)   17 Ps. 83, 6   23 Ambr. Exp. Esai.; cf. Aug. De dono perseu. 23, 64 (XLV 1032 M)   24 cf. I Cor. 12, 3

2 cabere *Om* 1   exsuere *CV*   3 impossibile est *BCV*   4 dicente *do* *O*
 6 enim] *add.* est *D*   in *om. C* in pot. nostra est *b* et *Ambrosius* in pot. n. sunt *B*
 8 effusae *O, om. CDV* mente *C*   9 praeposueras *V*   10 uoluntaria *OC*   11 post
 intexunt *exp.* Ideo *D*   12 paramus] puram uis *V*   inserti *V* inanimabus *O*
 manibus *B*   13 ante ad *exp.* uestris *D* terena *V*   16 profectu *O*   18 axilium *V*
eius om. OBV   19 quis *B* (*in mg. quid*)   et] est *V*   20 quo *Bbd* poscit *D*
 possit *b*   21 operando *O*   22 iste *om. CDbd*   23 isaię *OV* ysaię *BD* essaye *C*
 inquit deum *V*   24 spūalis (*in mg. spūalis*) *D* post enim *exp.* dicat *D* dn̄m *O*
 (*m s.l.m2*)   25 iħm in ras. *O*   hiesum *xpm D*

lium secundum Lucam: uides utique, inquit, quia ubique
 dominus virtus studiis cooperatur humanis, ut
 nemo possit aedificare sine domino, nemo cu-
 stodire sine domino, nemo quiquam incipere
 sine domino. numquid quoniam ista dicit uir tantus Ambrosius
 et gratiam dei, sicut filio promissionis congruit, grata pietate com-
 mendat, ideo destruit liberum arbitrium? aut eam uult intellegi
 gratiam, quam diuersis locutionibus Pelagiani nolunt nisi legem
 uideri, ut uidelicet non ad faciendum quod cognoverimus, sed ad
 10 cognoscendum quid faciamus nos deus adiuuare credatur? si hoc
 istum hominem dei sapere existimant, quid de ipsa lege dixerit au-
 diant. in libro De fuga saeculi: lex, inquit, os omnium potuit
 obstruere, non potuit mentem conuertere. item
 alio loco in eodem libro: lex, inquit, factum damnat, non
 15 auffert malitiam. uideant fidelem et catholicum virum apostolo
 consentire dicenti: scimus autem quoniam quae-
 cumque lex dicit his qui in lege sunt loquitur,
 ut omnes obstruatur et reus fiat omnis mun-
 dus deo, quia non iustificabitur ex lege omnis
 20 caro coram illo. ex hoc enim apostolico sensu illa sumpsit et
 scripsit Ambrosius.

31. Iam uero quoniam Pelagiani dicunt iustos in hac uita uel
 esse uel fuisse, qui sine ullo peccato uixerint, in tantum ut uita futura,
 quae in praemio speranda est, prouectior et perfectior esse non
 25 possit, etiam hinc eis respondeat eosque refutet Ambrosius. nam
 exponens Esaiam prophetam propter id quod ibi scriptum est:

1 uides—sine domino] cf. Ambros. Expos. euang. sec. Lucam II 84
 (CSEL XXXII p. IV 88, 18) 8 cf. De gratia Christi cc. 7—9 (CSEL XLII
 130—133) 12 lex os—conuertere] cf. Ambros. De fuga saec. 3, 15 (CSEL
 XXXII p. II 175, 23) 14 ibid. 7, 39 (p. II 194, 18) 16 Rom. 3, 19. 20

1 uidens C ubique] utique O, om. B 3 nemo—domino in mg. D custo-
 dire—nemo om. B 5 ista] haec Dbd Ambrosius om. D 6 filio om. O 7 eam
 s.l. Om 2 9 agnoverimus V ad cognoscendum] agnoscendum D 10 deus nos C
 11 istum] iustum C dixerist 12 omnium os O 13 non] et non Ambrosius
 15 apostolo in mg. B 16 quia Dbd 17 dicit] loquitur Vbd 18 hos C et eras. B
 19 iustificauitur Om I 20 hoc] eo bd sensum—Ambrosius in mg. repetitis
 uocab. ex hoc enim apost. V 22 uita] add. ideo b 23 uixerunt b 25 hic
 Om I Dbd refutat O 26 isaiam V esaym BC ysaiam D ibi om. CDbd

filios genui et exaltaui, ipsi autem mespreuerunt, suscepit de generationibus quae ex deo sunt disputare atque in ipsa disputatione commemorauit testimonium Iohannis, ubi ait: qui natus est ex deo, non peccat. et eandem quaestionem difficillimam tractans: cum hoc in mundo, inquit, nullus sit qui in munis sit a peccato, cum ipse Iohannes dicat: 'si dicimus quia non peccauimus, mendacem facimus illum', si autem ex deo nati non peccant et de his intellegimus qui in hoc mundo sunt in numeros, necesse est a estimemus, qui per la-
 uaci regenerationem dei gratiam consecuti sunt. sed tamen cum dicat propheta: 'omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore: dante te his colligent sibi, aperiente te manum tuam uniuersa in plebuntur bonitate, auertente au-
 tem te faciem tuam turbabuntur. auferes spiritum eorum, et deficient et in puluerem suum conuertentur. emittes spiritum tuum et creabuntur et innouabis faciem terrae', possunt non de quo cumque tempore uideri dicta, sed de fu-
 turo, quo erit noua terra et nouum caelum. turbabuntur ergo, ut principium sumant, atque 'aperiente te manum tuam in plebuntur uniuersa bonitate', quae non facile huius saeculi est. nam de hoc saeculo scriptura quid dicit? 'non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum'. si igitur diuersae generationes sunt et hic introitus in hanc uitam receptor est delictorum in tantum ut spernatur etiam ipse qui genuit,

1 Esai. 1, 2   4 Ioh. 3, 9   5 Ambr. Exp. Esai.   7 Ioh. 1, 10   12 Ps.
 103, 27—30   23 Ps. 103, 28   25 Ps. 13, 1

5 diffici illam V   in hoc CV   6 iohannis V   8 fecimus C   9 hoc
 om. *Db* mundo V (*u.s. eras.*) 10 in numero *OmI* 12 a *om. OB* ad *C* 13 spectant *O*
 14 iis *bd* te *om. C* 15 autem—tuam] facie |||| (*ras. quatuor litt.*) *V* 16 tuam
om. OCD aufers *O* 17 ipsorum *V* 18 emitte *codd. praet. D* 19 renouauis *OmI*
 21 terra noua *O* 22 atque] que *OB* 23 inpleantur *O* (*n alt. s.l.m2*), *BD*
 25 saeculo *om. D* 26 bonitatem] bonum *OB* 28 hanc *om. O*

alia autem generatio peccata non recipit, uideamus, ne quasit post huius uitae curriculum
 nostra regeneratio, de qua dictum est: 'in regeneratione, cum sederit filius hominis in throno
 gloriae suae'. sicut enim regeneratio lauaci
 dicitur, per quam detersa peccatorum conlu-
 sione renouamur, ita regeneratio dici uidetur,
 per quam ab omnibus corporeae concretionis puri-
 ficati labore mundo animae sensu in uitam regene-
 ramur aeternam eo quod purior quaedam qualita-
 tis sit regenerationis quam lauaci istius, ut
 non solum in actus eius, sed ne in ipsis quidem
 cogitationes nostras aliqua cadat suspicio
 peccatorum. item alio loco in eodem opere: uideamus, in-
 quis, in possibile esse ut perfecte quis in macula-
 tus esse possit in corpore constitutus, cum
 etiam Paulus in perfectum sedicat. sic enim ha-
 bet: 'non quod iam a ceperim aut iam perfectus
 sim'. et tamen post paululum ait: 'quicumque
 ergo perfecti sumus', nisi forte quia est per-
 fectio alia in hoc mundo, alia post illud perfec-
 tum de quo dicit ad Corinthios: 'cum uenerit
 quod perfectum est', et alibi: 'donec occurramus
 omnes in unitatem fidei et agnitionem filii
 dei, in uirum perfectum, in mensuram aetatis
 plenitudinis Christi'. ut ergo perfectos secum

1 uideamus—regeneramur aeternam] cf. Contra Iul. Pel. 8, 22 (XLIV
 688 M) 3 Matth. 19, 28 14 Ambr. Expos. Esai. 18 Phil. 3, 12 19 Phil.
 3, 15 22 I Cor. 13, 10 23 Eph. 4, 13

1 recepit V uideamus ergo O 2 sit post] super B 3 generatio in mg. Dm1
 4 trono OmIV 5 tuae O (s. §) generatio D 6 deterra O deterea B 7 gene-
 ratio D 8 ab ex ob Om2 concretionis O (alt. c m2 in ras.) concreationis B
 9 mundo O (s. q m2 ae) sensim in O (i alt. add. m2) uitam aet. regen. B
 10 prior C quedam Om1 12 eius eras. O 13 cognitiones O suscipio V
 17 habes D 19 pos V paulolum O 20 ergo] enim V quia—post in mg. D
 21 post uitam (hanc uitam Db) illud perfectum CDVb 22 dixit BCD chon-
 rinthios B 24 uitatem V 25 in uirum perf. s.l. Om2 im O 26 per-
 fecto Om1

multos ait apostolus in hoc mundo sitos, qui,
si ad perfectionem ueram respicias, perfecti
esse non poterant, quia ipse dixit: 'uidemus nunc
per speculum in aenigmate, tunc autem facie
ad faciem; nunc cognoscere ex parte, tunc autem 5
cognoscere sicut et cognitum', ita et in macula-
tis sunt in hoc mundo et in maculati erunt in re-
gno dei, cum utique, si minutius excutias, inma-
culatus esse nemo possit, quia nemo sine pec-
cato. item in ipso: uides, inquit, quia dum hanc uiuimus 10
uitam, nos mundare debemus et quaerere deum
et incipere ab emundatione animae nostrae et
quasi fundamenta constituere uirtutis, ut
perfectionem purificationis post hanc mere-
amur adipisci. itemque in ipso: grauatus autem, 15
inquit, et ingemesceens quis non loquatur:
'infelix ego homo! quis me liberabit de corpore
mortis huius?' ita eodem magistro omnes
uarietates interpretationis absoluimus. nam
si omnis infelix qui se corporis implicatum 20
molestiis recognoscit, utique omne corpus
infelix; neque enim felicem illum dixerim,
qui confusus quibusdam mentis suae tene-
bris condicionem suam nescit. illud quo-
que non absurdum ad intellectum accessit. 25
sienim homo, qui se cognoscit, infelix est, in-

3 I Cor. 13, 12 10. 15 Ambr. Expos. Esai. 17 Rom. 7, 24

1 positos *O*   quisi *O* (i fin. s. l. m2)   4 in] et in *D*   faciem
ad fac. *V*   5 cognoscam *O*   8 discurias *Om1* discutias *Vbd*   10 itemque *D*
in ipso] ipse *O*   uidemus *Dbd*   quia om. *Db*   dum hanc uiuimus uitam nos
mundare debemus] dum hic uiuimus uitam nostram mundare debemus *Obd*
dum in hac uiuimus uita (quod add. *Db*) nos m. deb. *d*   11 mundare *O* (u in
ras. m2)   quaerre *V*   14 perfectione *Om1*   purgationis *OBD*   hanc (scil.
purificationem)] add. uitam *ODbd*   16 inquit post ingemesceens *D* ingemesceens *BD*
17 liberauit *O*   18 hius *V*   iste odem *Om1*   magist*ro *O* (o s. l. m2)   19 uarie-
ties *Om1*   uarietates interpr. absolu. om. *V*   interpretationis *O*   20 omnes *V*
22 dixerim illum *b*   illum om. *D*   23 confusis *OBCV*   24 conditionem codd.
praet. B   nescit om. *Om1* necet *D*   25 absurdum *Om1*

felices profecto omnes, quia unusquisque suam
 infirmitatem aut persapientiam recognoscit
 aut per insipientiam nescit. item in libro De bono
 mortis: operetur igitur, inquit, mors in nobis, ut
 5 opereturetuita, bona uita post mortem, hoc est
 bona uita post uitriam, bona uita absolute
 certamine, ut iam lex carnis legi mentis repu-
 gnare non nouerit, ut iam nobis nulla sit cum cor-
 pore mortis contentio. rursus in eodem: ergo, inquit,
 10 quia iusti hanc remunerationem habent, ut ui-
 deant faciem dei et lumen illud quod inluminat
 omnem hominem, abhinc induamus huiusmodi
 studium, ut adpropinquet anima nostra deo,
 adpropinquet oratio, adhaereat illi nostrum
 15 desiderium, non separemur ab eo. ethic quidem
 positi meditando, legendo, quaerendo copule-
 mur deo, cognoscamus eum, ut possumus. ex
 parte enim hic cognoscimus, quia hic imper-
 fecta, illic perfecta omnia, hic paruuli, illic ro-
 20 busti. 'uidemus', inquit, 'nunc per speculum in
 aenigmate, tune autem facie ad faciem'. tune re-
 uelata facie gloriam dei speculari licet, quem
 nunc animae corporis huius concretis uisceri-
 bus inuolutae et quibusdam carnis huius ma-
 25 culis et conluuionibus obumbratae sincere
 uidere non possunt. 'quis enim', inquit, 'uidebit
 uultum meum et uiuet?' et recte; nam si solis ra-

4 operetur—mortis contentio] cf. Ambrosii De bono mortis 3, 9 (CSEL
 XXXII p. I 710, 6) 7 cf. Rom. 7, 23 9 ergo—gloriari] cf. Ambros. De bono
 mortis 11, 49 (p. I 745, 18) 11 cf. Ioh. 1, 9 20 I Cor. 13, 12 26 Ex. 33, 20

2 se cognoscit V econoscit Om1 regnoscit D 3 nescis Om1 libro] nono O
 (no s.l.) 4 nobis O (no s.l.m2) 5 uita alt. om.C 6 post uitoria CV
 absoluta V 8 post nulla ras. 4 litt. V 9 rursus ergo O 10 hanc (nc in
 ras. m2) O 11 et] add. ut Db illud om.D 13 anima—adpropinquet om.D
 dm V 14 adpropinquet oratio om.b desiderium nostrum b 15 desiderum O
 16 legendu] loquendo O quaerendo] add. colendo O 18 enim om.O 20 s*pecu-
 lum O (c s.l.m2) 21 faciem ad fac. V 22 faciae V domini Dbd Ambros.
 quam bd Ambr. 25 cluisionibus B (in mg. colluisionibus) singerere Om1 27 et
 ante recte eras. O

dios oculi nostri ferre non possunt et, si quis diutius e regione solis intenderit, caecari solere prohibetur, si creatura creaturam sine fraude atque offensione sui non potest intueri. quomodo potest sine periculo sui uibrantem 5 cernere uultum creatoris aeterni corporis huius opertus exuuiis? quis enim iustificatur in conspectu dei, cum unius quoque die iinfans mundus a peccato esse non possit et nemo possit de sui cordis integritate et castimonia 10 gloriari?

XII. 32. Nimis longum erit, si omnia uelim commemorare, quae sanctus Ambrosius aduersus hanc heresim Pelagianorum tanto post exorturam non eis quidem respondens, sed praedicans catholicam fidem atque in ea homines aedificans dixit et scripsit. sed nec illa 15 omnia commemorare potui uel debui, quae gloriosissimus in domino Cyprianus posuit in epistulis suis, quibus demonstretur, quam sit haec, quam tenemus, fides uera uereque christiana atque catholica, sicut per scripturas sanctas antiquitus tradita sic a patribus nostris et usque ad hoc tempus, quo isti eam conuellere temptauerunt, 20 retenta atque seruata et deinceps propitio deo retinenda atque seruanda. nam sie Cypriano et a Cypriano traditam haec atque huiusmodi ex eius litteris testimonia prolata testantur, sic autem usque ad tempora nostra seruatam ea, quae de his rebus, antequam isti ebullire coepissent, Ambrosius conscripsit, ostendunt et quod 25 eorum profanas nouitates catholicae aures, quae ubique sunt, horruerunt; sic porro deinceps esse seruandam satis salubriter istorum

7 cf. Ps. 142, 2   8 cf. Iob 14, 5   9 cf. Prou. 20, 9   26 cf. I Tim. 6, 20

1 qui *OB*   2 intenderet *O*   5 periculi *O*   bibrantem *Om1*   7 operatus *V*
exsuniis V exubiis O   iustificabitur *DVm1*   8 unusquisque *V*   diei quoque *O*
 9 mundus *s.l.Om2*   a peccato *om.Db*   posset *V*   12 uel**im *V*   commerare *V*
 13 pelagianorum *V*   16 gloriosissimus *V*   17 demonstratur *Db*   quam sit]
 quo modo sit *b*   18 teneamus *V*   uera*V   atque] neque *O*   19 per *om.C*
 traditas *OC*   21 retenenda *V*   22 ciprieno *B*   Cypriano et *om.O*   a *s.l.Om2*
 tradita *Dbd*   23 eis *B*   autem *eras. O,om.B*   24 seruatum *V* seruata*O
 seruata *Dbd*   25 euillire *Om1*   et ostendunt (*om. post. et*) *O*   27 deceps *C*
 seruanda *Dbd*   satis] salutis *in ras. Om2* salutis uiam *B*

partim damnatio, partim correctio declarauit. quodlibet enim mutire audeant aduersus sanam fidem Cypriani et Ambrosii, non cosputo in tam magnum prorupturos furem, ut memoratos et memorabiles homines dei audeant dicere Manicheos.

5   33. Quid est ergo, quod rabiosa mentis caecitate nunc iactant 'toto penitus occidente non minus stultum quam inpium dogma susceptum', quando quidem domino miserante suamque ecclesiam misericorditer gubernante sic uigilauit catholica fides, ut non minus stultum quam inpium dogma quemadmodum Manicheorum ita 10 etiam non susciperetur istorum? ecce sancti et docti uiri fama totius ecclesiae contestante catholici et creaturam dei et nuptias ab illo institutas et legem ab eo per sanctum Moysen datam et liberum arbitrium naturae hominis insitum et sanatos patriarchas et prophetas debitum et congruis praedicationibus laudant, quae omnia 15 quinque Manichei partim negando, partim etiam detestando condemnant. unde apparet istos doctores catholicos longe a Manicheorum sensibus alienos. et tamen asserunt originale peccatum, asserunt gratiam dei super liberum arbitrium omne antecedere meritum, ut uere gratuitum diuinum praebeat adiutorium, asserunt sanctos 20 ita iuste in hac carne uixisse, ut eis esset necessarium, quo dimittantur cotidiana peccata, orationis auxilium, perfectamque iustitiam, quae non possit habere peccatum, in alia uita futuram eis, qui iuste hic uixerint, praemium.

34. Quid est ergo quod dicunt: *simplicibus episcopis sine congregacione synodi in locis suis sedentibus extorta subscriptio est?* numquid beatissimis et in fide catholica excellentissimis uiris Cypriano et Ambrosio ante istos aduersus istos extorta conscriptio est,

6. 24 Julianus

1 quodlibet *B*   mutire *BD* mittire *C*   2 audeat *OmIB*   3 prorupturos ex prorecturos *B*   4 dicere *V* (*i ex u*)   6 inpium *V* (*pr. m s. eras. p*)   8 gubernantes hic *V* cattholica *O*   9 manichaeorum *O*   10 suscepereetur *C*   11 constante *D*   12 et *B bis* ab eo *om.B*   13 institutum *OC* patriarchas *D*   14 et] ac *bd* 15 quinque] inique *D* (*e s.l.*),*b* manichaei *O*   16 longe *a*] legem *O*   19 praebeat] prædicent *D* adiutorum *O*   20 uixisse *B*   quod *O* dimittuntur *CD**b* 21 cottidiana *OV* auxilio *O*   24 est *om.O* de simplicibus episcopis *b* congregacione] contradictione *O*   25 sinodi *B* suis] *ff* *D* exorta *OC* subscriptio *V* nū *O*   26 et *s.l.OmI*   27 exorta *C*   *c*scriptio *B* subscriptio *d,b* (*in mg. a* conscriptio)

qui eorum inopia dogmata tanta manifestatione subuertunt, ut quae contra eos manifestiora dicamus uix nos inuenire possimus? aut uero congregacione synodi opus erat, ut aperta pernicies damnaretur? quasi nulla heresis aliquando nisi synodi congregacione damnata sit, cum potius rarissime inueniantur, propter quas damnandas necessitas talis extiterit, multoque sint atque incomparabiliter plures, quae ubi extiterunt illic improbari damnarique meruerunt atque inde per ceteras terras deuitandae innotescere potuerunt. uerum istorum superbia, quae tantum se extollit aduersus deum, ut non in illo uelit, sed potius in libero arbitrio gloriari, hanc etiam 10 gloriam captare intellegitur, ut propter illos orientis et occidentis synodus congregetur. orbem quippe catholicum quoniam domino eis resistente peruertere nequeunt, saltem commouere conantur, cum potius uigilantia et diligentia pastorali post factum de illis competens sufficiensque iudicium, ubicumque isti lupi apparuerint, con- 15 terendi sunt, siue ut sanentur atque mutentur siue ut ab aliorum salute atque integritate uitentur, adiuuante pastore pastorum, qui ouem perditam et in paruulis quaerit, qui oues sanctas et iustas gratis facit, qui eas quamuis sanctificatas et iustificatas, tamen in ista fragilitate atque infirmitate pro cotidianis peccatis, sine quibus 20 hic non uiuitur, etiam cum bene uiuitur, cotidianam remissionem et ut petant prouidenter instruit et petentes clementer exaudit.

10 cf. I Cor. 1, 31   18 cf. Lue. 15, 4. 6   cf. Ezech. 36, 38

1 queorum V   que O (a s. e add. mI) qua CDb   horum B   impiorum OB
 tanta om.D   2 contra eos] iis B   manistiiora OmI manifestaciiora B   3 sinodi OB
 4 sinodi B   5 rarissimae bd   inueniatur O   6 sint] se O   7 merierunt C
 8 terras om.V   diuitandae V   9 uerbo uerum inc. EF   superbiam V   quae] add. et O extollat E   10 uel*it O   potius om.V   12 sinodus OB   catholicam OmI
 13 saltim ex salutem O   cōmemorare D   14 de om.b   15 conterendi V
 16 sint CVbd   17 nitentur B uententur D   adiubante OmI   19 gratias Vb   quasi B
 sanctificasset (om. et) O   20 cottidianis O   21 cottidianam V   22 amen add. OB
 subscriptio abest a cod. V   Explicit liber quartus Augustini ad Bonifatium papam
 deo gratias amen O   Explicit lib IV bi aug epi ad papā bonifatiū contra eplas
 iuliani epi pelagianorum B   Explicit. Incipit ep̄la sc̄i aug ad ualentiū mona-
 chum C   Explicit liber quartus D   In collatione cod. EF subscr. non est addita

AVGVSTINI RETRACTATIONVM LIB. II CAP. LXXXVII (LXI)

(PAG. 200, 1 ED. KNOELL).

CONTRA DVAS EPISTVLAS PELAGIANORVM LIBRI
QVATTVOR.

5   1. Secuntur libri quattuor, quos contra duas epistulas
Pelagianorum ad episcopum Romanae ecclesiae Bonifatium
scripsi, quia, cum in manus eius uenissent, ipse mihi eas miserat
inueniens in illis calumniose interpositum nomen meum.

2. Hoc opus sic incipit: *Noueram te quidem fama celeberrima*
10 *praedicante.*

I. INDEX SCRIPTORVM.

A) LOCI SCRIPTURAE SACRAE.

Loci a Vulgata discrepantes stellula notati; stellula sacri libri numeris praefixa lectionem omnibus locis iuxta positis discordare significat; locis non ad uerbum allatis cf. additum.

Gen. 1, 2	cf. 477, 5	*3, 17—19	.545, 12
1, 3. *4	477, 6	*3, 19	4, 5, 5, 21
*1, 20	416, 14	*3, 19. 18	123, 16
1, 24	416, 15	3, 23	cf. 124, 23
1, 28	521, 18. 530, 3	c. 4	cf. 265, 14, 15
*1, 31	107, 9	4, 17	cf. 266, 5
2, 3	cf. 181, 12	5, 4	cf. 266, 7
*2, 7	319, 22. 328, 20. 337, 5; cf. 306, 16. 366, 10. 382, 10	5, 24	cf. 5, 8
2, 7. 22	cf. 340, 3	6, 9	cf. 84, 2
2, 9	cf. 5, 19. 146, 19	*7, 21. 22	416, 24
2, 9. 16. 17	cf. 106, 14	9, 21	cf. 84, 5
*2, 17	3, 18. 21, 11; cf. 95, 23. 106, 10	*12, 3	12, 24
2, 20	cf. 449, 14	*15, 6	200, 22. 211, 10
2, 22	cf. 69, 15	17, 4	cf. 494, 23
2, 23	329, 31. 330, 10. *18. 331, 23. *27. 332, 14. 22. 354, 24. 355, 19. *21	17, 4. 5	cf. 404, 4
*2, 23. 19	68, 4	17, 12	cf. 546, 19
2, 24	60, 18. *430, 6	*21, 19	108, 23; cf. 449, 16
2, 25	cf. 107, 24	22, 18	13, 2. 200, 18
c. 3	cf. 265, 14, 15	25, 23	477, 14
3, 1	cf. 17, 9	Ex. 3, 6	cf. 404, 6
3, 1—6	cf. 55, 21. 256, 18	*4, 12	482, 15, 19
3, 5	257, 26	c. 12	cf. 182, 7
3, 6. 7	cf. 449, 14	c. 19	cf. 182, 15
3, 7	cf. 21, 3. 108, 21. 24. 448, 19. 22. 449, 13	c. 20	cf. 176, 28
Gen. 3, 16	*123, 20; cf. 109, 7	20, 1sqq.	cf. 553, 4
		20, 2—17	cf. 496, 24
		20, 10	cf. 181, 14
		20, 11	cf. 181, 10. 496, 25
		20, 17	175, 14. 176, 25. 188, 13. 196, 8. 206, 25, 209, 1. 226, 13. 288. 6. 432, 18

Ex. 24, 12 . . . cf. 181, 8, 17.	496, 7	Ps. *2, 13	260, 12
31, 18	cf. 176, 27	3, 9	171, 6; cf. 215, 12
*33, 20	567, 26	4, 7	203, 6
34, 28	cf. 13, 13	6, 3	490, 13
Leu. 4, 2, 3	cf. 245, 15	10, 7	cf. 417, 5
6, 3, 4	cf. 496, 22	11, 2	275, 15
9, 7, 16, 6	cf. 504, 9	11, 7	169, 25
12, 3	cf. 166, 16	*12, 4	337, 27
*18, 5	531, 18. 532, 2;	*13, 1	564, 25
	cf. 207, 4	13, 3	238, 3
*19, 2	549, 22	*15, 3	51, 4
Num. 14, 29 sqq.	cf. 126, 4	15, 4	51, 7. 9. 11. *17
16, 41	cf. 495, 5	16, 4	298, 18
21, 6—9	cf. 61, 27	*16, 15	507, 6
Deut. *6, 5	226, 9	*17, 2	490, 12. 501, 22
8, 4	cf. 4, 23	18, 5	234, 18
9, 10	cf. 176, 27. 182, 3	18, 8	cf. 203, 4
29, 5	cf. 4, 23	20, 4	483, 5
30, 2	cf. 298, 6	21, 1. *24	193, 11
*30, 14	298, 3	21, 26	166, 6
31, 3	cf. 155, 14. 222, 10	*22, 6	259, 7. 483, 17
Ios. c. 12	cf. 195, 27	*24, 7	67, 20. 23
23, 6	cf. 126, 6	24, 10	102, 22
Iudd. 2, 3	cf. 155, 15. 222, 10	24, 15	490, 14
I Regn. c. 15	cf. 351, 29	*24, 17	293, 14
24, 26	cf. 212, 9	26, 4	cf. 204, 26
28, 14	cf. 409, 5	*29, 3	209, 5
II Regn. 12, 13	cf. 125, 10	29, 7	253, 11. 16. 256, 9
III Regn. 8, 46 . . . *227, 11. 238, 2		29, 8	253, 8. 14. 17;
12, 20	cf. 415, 4		cf. 256, 10
19, 8, 6	cf. 5, 14	*30, 10	490, 16
IV Regn. 2, 11	cf. 5, 8	*30, 20	208, 2
4, 29—35	cf. 533, 2	31, 1. 2	41, 24
4, 34, 35	cf. 365, 13	*31, 2	184, 25
I Par. 5, 25	cf. 495, 7	31, *5, 6	78, 24
II Par. 19, 7 . . . cf. 29, 10. 310, 9		*31, 9	415, 25; cf. 417, 13
*30, 12	454, 24	32, 1	506, 17
I Esr. *8, 25	534, 27	33, 3	166, 5. 517, 3
Ps. 2, 4	319, 8	*35, 7	28, 2
*2, 8	319, 10	35, 8, 9—11	cf. 162, 21
*2, 11—13	260, 1	35, 10	172, 16; cf. 190,
*2, 12	260, 7		12. 217, 15. 227, 24

Ps. 35, 11. *12, 13	163, 13	Ps. *84, 5	75, 22. 104, 9
35, 12	cf. 172, 15	84, 8	260, 14. *15
36, 3	cf. 259, 17	*84, 11	102, 22
36, 5	258, 24; cf. 259, 17	*84, 13	100, 11; cf. 103, 16
*36, 6	258, 21	*85, 11	260, 17
36, 10	cf. 82, 12	91, 2	259, 12
*36, 23	102, 9	*93, 8	75, 25. 506, 11
*37, 4	403, 17	*94, 6. 7	538, 12
37, 18	cf. 98, 8	*98, 6	97, 21
*39, 3. 4	492, 12	98, 7	cf. 97, 21
*40, 5	201, 14. 209, 2. 246,	*98, 8	98, 3
	20. 247, 1. 7. 275, 16	100, 1	103, 4. 104, 13
43, 19	cf. 259, 15	*101, 5	248, 11
44, 8	cf. 99, 24	*102, 2	218, 6; cf. 219, 19
48, 7	432, 15	*102, 2—4	127, 12
48, 13	*324, 9. *381, 11.	*102, 2—5	217, 20
	382, 3. *395, 2;	*102, 3	218. 9
	cf. 326, 8. 415, 23	*102, 4	218, 18. 19
50, 7	34, 12. *140, 24.	*102, 5	214, 24. 218, 1;
	*557, 2. *560, 12.		cf. 219, 9
	561, 4; cf. 525, 5	102, 10	104, 11
50, 12	492, 10	*103, 27—30	564, 12
50, 17	482, 5. 11	*103, 28	564, 23
53, 8	209, 7	103, 29	417, 7
*54, 7 et 138, 9	403, 10	106, 25	cf. 417, 5
58, 11	259, 6. 483, 4.	115, 1	456, 20
	16; cf. 220, 19. 259,	115, 3	490, 9
	1. 534, 12. 537, 21	*118, 4	78, 2
61, 9	cf. 77, 2	118, 5. *6	78, 3
*61, 12. 13	217, 6. 9	*118, 36	562, 5
61, 13	cf. 218, 27	118, 73	*75, 26. 245, 14
64, 3	329, 20	*118, 85	209, 8
67, 19	cf. 205, 7	*118, 118	288, 23
*67, 31	169, 24	*118, 133	78, 9. 241, 14;
70, 5	252, 10		cf. 161, 21
72, 28	190, 9; cf. 196, 1	118, 175	99, 18
*76, 10. 11	485, 7	*118, 176	51, 24
79, 8	75, 23	134, 6	cf. 372, 5
80, 2	506, 17	*137, 8	88, 20
*80, 11	481, 27	*138, 6	391, 9
*83, 6	562, 17	*138, 10	260, 19
*83, 12	102, 20	140, 5	cf. 357, 24

Ps. 142, 2	73, 2. *78, 20.	Iob *14, 1—5	87, 5
*86, 17. 89, 5. 90, 17.		14, 4	cf. 238, 1. 557, 1
*156, 12. 227, 8. 285,		*14, 4. 5	140, 19. 525, 8;
29; cf. 71, 1. 93, 28.			cf. 138, 19
104, 18. 150, 19. 269, 24.	568, 7	*14, 5	34. 10. 557, 1; cf. 568, 8
*142, 10	522, 10	*14, 16. 17	86, 1. 87, 14
*145, 4	417, 8	*14, 17	87, 21
*147, 20	165, 17	25, 5. 6	cf. 138, 21
148, 8	cf. 417, 5	*28, 28	170, 10. 172, 20
150, 6	319, 24	*32, 8. 9	320, 5
Prou. *2, 20	298, 16	*32, 9	319, 26
3, 12	cf. 98, 5	*33, 3. 4	320, 12
*3, 16	532, 28; cf. 167, 24	34, 18	cf. 288, 27
*3, 18	106, 26	cc. 38—39	cf. 88, 7
*4, 27	126, 1. cf. 125, 24	*39, 34	88, 3
*8, 35	102, 9. 453, 7. 482,	*42, 5. 6	88, 15
	5. 533, 21. 553, 22;	42, 6	cf. 88, 22
	cf. 290, 7. 534, 5		
*16, 1	481, 5. 19. 25	Sap. *1, 5	361, 5
18, 17	cf. 79, 14	1, 11	243, 1
*18, 21	403, 15	2, 24	10, 22
*19, 14	430, 9	*2, 25	10, 25
20, 8. 9	cf. 218, 21	4, 11	*29, 7, 315, 16. 24.
*20, 9	140, 20. 554, 17. 558,		*378, 2. *418, 7; cf. 478, 12
	3; cf. 446, 14. 568, 9	*4, 11. 14	347, 10. 371, 1
24, 12	cf. 166, 12	*4, 13	347, 14. 371, 4
Eccle. *1, 18	180, 20	*8, 19. 20	36, 18
*3, 21	416, 21	*8, 21	175, 15; cf.
*7, 21	227, 12. 238, 3		76, 2. 214, 5
*7, 30	461, 27	9, 15	274, 17; cf. 31, 16. 70,
Iob 1, 1	cf. 287, 21. 288, 21		4. 83, 14. 439,
1, 8	*89, 9; cf. 84, 2. 241, 23		26, 444, 22. 504, 1
1, 22	cf. 87, 25	*13, 9	385, 21
*7, 15	337, 1. 413, 27	16, 24	cf. 222, 13
*9, 2. 3	85, 6. 86, 10	Ecli. 1, 1	cf. 359, 15
*9, 19. 20	86, 19	3, 22	384, 23. 386, 16.
*9, 19. 20. 28—31	85, 9		388, 15; cf. 385, 12. 539, 16
*13, 26—14, 5	85, 15	10, 9	275, 14
14, 1	cf. 86, 26	10, 15	257, 13. 22
		10, 15. 14	257, 27

Ecli. 18, 30	76, 1, 226, 13, 288, 8	Hier. *38 (31), 31—34 . . . 186, 4 *38 (31), 32 . . . . . 186, 29, 188, 5, 188, 13
25, 24 (33)	21, 18	*38 (31) 33 . . . 188, 21, 189, 6, 190, 3, 190, 7, 190, 10; cf. 200, 10, 201, 7, 204, 16
44, 16	cf. 5, 8	*38 (31), 33, 34 . . . . . 191, 19, 20. 191, 27, 192, 8
44, 17	cf. 84, 2	*38 (31), 34 . . . . . 193, 8, 194, 21, 196, 4; cf. 51, 23, 204, 17
48, 9	cf. 5, 8	Ezech. 14, 14 . . . . . cf. 83, 18
Esth. *14, 13	455, 9	16, 46 sqq. . . . . cf. 501, 27
15, 9—11	cf. 455, 15	18, 6 . . . . . cf. 149, 7
Tob. 2, 11	cf. 337, 25	*28, 3 . . . . 84, 10
Ioel 2, 32	208, 1	32, 40 . . . . 537, 13
Hab. *2, 4	171, 3; cf. 175, 11, 178, 16, 429, 6, 502, 6	36, 20 . . . . . cf. 165, 1
Zach. 1, 3	75, 21	36, 22 . . . . . 536, 24, 537, 4
*12, 1	322, 5; cf. 354, 15	36, 22—27 . . . . . 535, 9
Mal. 1, 2, 3	477, 15	36, 26 . . . . . 537, 7
*3, 7	75, 21	36, 26, 27 . . . . . 455, 3
Esai. *1, 2	564, 1	36, 27 . . . . . 537, 13
1, 19, 20	521, 27, 533, 10	36, 32 . . . . . 538, 3
10, 23	cf. 223, 24	36, 32—38 . . . . . 535, 28
*26, 10	190, 22	36, 36 . . . . . 538, 4
*40, 5	332, 8	36, 38 . . . . . 538, 10; cf. 570, 18
*42, 5	317, 20, 318, 6, 18. 319, 21, 320, 18, 321, 2, 4	Dan. 6, 22 . . . . . cf. 84, 2
42, 5, 57, 16	cf. 354, 15	9, 5, 6, 10 . . . . . cf. 84, 21
52, 5	cf. 165, 1	*9, 20 . . . 84, 8, 85, 2; cf. 84, 22
*53, 3—12	52, 6	9, 24 . . . . . cf. 18, 20
*53, 6	52, 1	I Mach. 2, 58 . . . . . cf. 5, 8
*53, 7	182, 10	II Mach. *7, 22 . . . 323, 28, 324, 12, 14, 18
53, 9, 7	cf. 140, 13	*7, 22, 23 . . . . . 322, 13
*54, 1	501, 12	12, 39 . . . . . cf. 374, 6
56, 1	76, 3, 558, 25	12, 39—46 . . . . . cf. 350, 6
*57, 16	321, 22	12, 43 . . . . . cf. 314, 6
59, 2	528, 19; cf. 16, 11. 25, 11, 34, 8, 55, 18, 116, 6, 196, 2	Matth. 1, 21 . . . . . 118, 18, *134, 9, 247, 17; cf. 248, 16, 249, 7
*61, 1	53, 9	3, 16, 17 . . . . . cf. 495, 25
Hier. 1, 5	cf. 29, 13	3, 17 . . . . . cf. 110, 23
2, 29	86, 16	5, 6 . . . . . 76, 4, 213, 20, 506, 19; cf. 214 22, 227, 23
*10, 23	77, 24	
10, *23, 24	99, 10	
*17, 5	432, 13	
32, 40. *41	535, 3	

Matth. *5, 7	219, 3	Matth. 18, 10	cf. 507, 19
5, 8	292, 22	*18, 11	38, 19
5, 12	cf. 425, 7	19, 3	cf. 430, 12
*5, 17	168, 24; cf. 187, 5	*19, 4	521, 16. 530, 2
5, 44	cf. 454, 5. 551, 5	19, 5. *6	21, 22. 60, 18
*5, 48	94, 5	19, 6	430, 14. 521, 20. 530, 4
6, 9	200, 1. 556, 4	19, 14	*23, 25. 24, 3; cf. 24, 6
6, 10	372, 21. *549, 26.	19, 18—21	cf. 502, 7
	*553, 17. 558, 21	19, 20, 21	cf. 98, 14
6, 10, 12	506, 7. 515, 25	19, 24	cf. 222, 8
*6, 11	553, 9	19, 24, 26	cf. 155, 11
6, 12	74, 18. 84, 15.	19, 26	cf. 160, 1
	98, 11. 150, 7. 227, 5. 263, 5.	19, 28	80, 6. 490, 26.
	286, 4. 294, 8. 446, 8. 447, 2.		*565, 3
	490, 11. 502, 22. 504, 11. 505,	20, 8—12	cf. 195, 10
	8. 540, 22. 541, 7. 554, 3.	20, 9, 10	cf. 103, 9
	556, 8; cf. 97, 7	20, 9—12	cf. 473, 16
6, 12. *13	74, 7; cf. 245, 28	20, 13—*15	473, 21
*6, 13	72, 17. 74, 21. 75,	*20, 15	473, 28
	4. 278, 28. 285, 1. 294, 4. 446,	20, 16	cf. 484, 6
	16; cf. 551, 17	*21, 9	264, 27
*6, 14	263, 8	*22, 37, 39	224, 1;
6, 30	325, 31		cf. 225, 4, 7
*7, 7	214, 8; cf. 213, 26	23, 10	cf. 57, 18
7, 11	213, 27. 489, 22;	23, 15	cf. 203, 22
	cf. 214, 4	23, 35	cf. 266, 9
7, 13	cf. 374, 15	*25, 34	133, 4
*7, 23	444, 3	25, 35	219, 1
*8, 22	4, 2. 251, 17	*25 46	133, 7; cf. 190, 24.
*9, 12	134, 11; cf. 150, 13		219, 5
9, *12, 13	247, 12. 248,	*26, 28	34, 18. 120, 16
	17; cf. 234, 5	*26, 41	551, 23; cf. 72, 11
10, 20	243, 13	26, 53	cf. 155, 12. 222, 8
10, 28	cf. 407, 17	26, 56	cf. 311, 21
10, 39	311, 6. 352, 9	27, 51	cf. 181, 20
*11, 30	cf. 297, 23	Marc. 1, 4	cf. 115, 1. 310, 27
*12, 30	54, 15	2, 17	cf. 148, 17
12, 33	462, 5	*7, 9	206, 21
15, 17	cf. 113, 24	9, 49	558, 27
16, 16	cf. 390, 25	*10, 8	60, 18
16, 27	cf. 218, 21	10, 46—52	cf. 282, 25
*17, 19	223, 7		

Marc. *11, 23	223, 7;	Luc. 16, 19—24	cf. 341, 19
	cf. 222, 15	16, 19—31	cf. 401, 13
12, 30	cf. 388, 2	16, 22	cf. 403, 24, 404, 2
*14, 38	285, 4; cf. 262, 12	16, 22—26	cf. 282, 6
16, 7	cf. 122, 20	16, 23, 24	cf. 409, 21
16, 15, 16	38, 26	16, 24	402, 10, 403, 1,
16, 16	131, 9, 132, 24.		13; cf. 342, 13, 409, 5
	352, 15, 457, 22; cf.	16, 24, 23	cf. 402, 20—25
	33, 20, 372, 8	*17, 6	223, 7
16, 18	358, 19	18, 10—14	cf. 76, 10, 540, 12
Luc. *1, 3	289, 25	18, 11, 12	cf. 176, 10
1, 6	91, 20; cf. 241, 23.	*19, 9, 10	38, 19
	289, 12	19, 26	cf. 205, 10
1, 6 sqq.	cf. 90, 23	*20, 34	27, 1, 82, 21, 488,
1, 26—38	cf. 55, 23		19; cf. 51, 20, 80,
1, 79	cf. 103, 16		21, 81, 19, 117, 25,
2, 11	33, 8, 118, 17		367, 1, 488, 12
3, 6	332, 8	22, 19	cf. 311, 3
3, 22	cf. 110, 23	23, 42	cf. 311, 10
*4, 18, 19	53, 9	23, 43	31, 1; cf. 311, 27,
5, 31, 32	cf. 23, 18, 24,		348, 13, 349, 7, 369, 4
	16, 32, 23	24, 44—47	cf. 50, 23
5, 32	24, 10, 13, 38, 17	24, 46, *47	38, 23
6, 18	cf. 29, 12	24, 48	cf. 122, 20
6, *37, 38	73, 6, 447, 5	Ioh. 1, 1	cf. 35, 8
6, 38, 37	cf. 227, 20	1, *1, 14	61, 2
8, 18	cf. 205, 10	1, 5	cf. 36, 1, 185, 7
8, 48	cf. 118, 11	*1, 9	35, 5, 19, 36, 4, 20,
9, 56	*136, 14, 546, 27		163, 11; cf. 36, 23,
*9, 60	4, 2, 251, 17		157, 18, 567, 11
10, 12	203, 21	1, 9, 1	cf. 35, 17
*10, 29	199, 25	1, 12	*213, 24, 292, 14,
10, 30, 34	cf. 270, 17		426, 26, 427, 7, 9;
10, 30—35	cf. 277, 21		cf. 78, 11, 428, 11
*10, 41, 42	513, 17	*1, 12, 13	109, 20
*11, 9	214, 8	1, 13	cf. 54, 4, 110, 14
11, 20	cf. 182, 2, 189, 10	1, 14	*103, 2, 109, 24,
11, 41	cf. 543, 25		110, 6, *168, 25, 332, 5,
*12, 37	260, 22		355, 29; cf. 119, 3, 277,
13, 24	cf. 374, 15		29, 343, 15
15, 3—10	cf. 38, 21	1, 14, 1	cf. 110, 10
15, 4, 6	cf. 570, 18	*1, 16	163, 9

Ioh. 1, 29	*33, 6. *39, 5. 497,	Ioh. *6, 54	26, 4. 26, 13.
25. 498, 2; cf. 528, 21	25. 498, 2; cf. 33, 2. 134,	458, 2; cf. 33, 2. 134,	14. 467, 12
- 1, 47	cf. 201, 6	6, 64—66	427, 25. 28
*3, 1—21	58, 8	6, 66	453, 27. 534, 25;
*3, 3	25, 14. 57, 22. 114,	cf. 429, 7	
	26. 373, 8; cf. 396, 5	7, 19	cf. 13, 13
*3, 4	373, 12	8, 34	cf. 209, 14
3, 5	*25, 16. 23. *26, 12.	*8, 36	78, 13. 209, 19.
	*57, 7. *57, 23. *132, 26.	426, 2. 426, 21. 461, 28	
	*134, 8. *311, 4. 348, 15.	8, 46	cf. 88, 12
	350, 27. 351, 8. *352, 4.	*10, 27. 28	39, 7
	*373, 5. *375, 1. 375, 14;	11, 43. 44	cf. 237, 13
	cf. 22, 23. 32, 25. 33, 20.	*12, 46	34, 22. 37, 3
	82, 1. 109, 19. 115, 11. 116,	13, 9	cf. 560, 1
	4. 118, 12. 238, 13. 374, 2.	*13, 10	369, 24
	375, 21	*13, 34	298, 12
3, 6	cf. 82, 23	13, 37	cf. 390, 22
3, 8	534, 23; cf. 32, 5	*14, 1	18, 21
*3, 9	60, 1	14, 2	348, 27. 371, 28;
3, 13	60, 9. 60, 20		cf. 348, 17. 418, 9
3, 14	cf. 115, 3	14, 6	*39, 12. 259, 23;
3, 14. *15	61, 24		cf. 374, 14
*3, 15	62, 14	14, 8. *9	219, 12
3, 16	62, 18	*14, 21	190, 18. 509, 17
3, 17	cf. 62, 23	*14, 30	71, 7. 252, 26;
3, 18	62, 24. 131, 7		cf. 140, 16
3, 19	63, 9	*14, 30. 31 . . .	119, 18. 122, 3
3, 21	cf. 63, 15	*14, 31	253, 1
3, 35. *36	27, 5	15, 1—5	cf. 196, 10
3, 36	*27, 18. 27, 22.	15, 5	196, 9. 207, 2. 209, 18.
	*131, 6; cf. 33, 2		289, 7. 480, 5. 11. 481, 3. 10.
4, 24	cf. 417, 4		534, 21; cf. 259, 5. 485, 14
*5, 14	209, 3; cf. 543, 16	*15, 13	124, 7; cf. 224, 23.
5, 21	cf. 237, 16		298, 25
5, 35	163, 8	15, 22	489, 7
6, 27	cf. 114 1	15, 26	321, 25
6, 44	427, 21. 428, 4.	*16, 7	122, 26
	454, 15	16, 8. 9	489, 4—6
6, 45	cf. 35, 23	*16, 8—10	123, 3
6, 51	34, 1; cf. 227, 23	*17, 3	190, 14. 219, 6. 14;
*6, 52	26, 20		cf. 190, 5. 194, 20
*6, 52. 54	34, 2—5		

Ioh. *19, 11	212, 6	Rom. *1, 21, 22	173, 9
19, 30	337, 7. 415, 9	1, 22	172, 21. 249, 24
20, 22	318, 12	*1, 23	249, 26
Act. 2, 1	cf. 182, 17	*1, 24	250, 3, 7
2, 1—4	cf. 182, 12	1, 24, 28	212, 4
*2, 2—4	318, 13	*1, 25	250, 9
*2, 21	208, 1	1, 26	250, 13
2, 38	cf. 115, 1	*1, 26, 27	250, 15, 22;
*3, 14, 15	49, 23		cf. 172, 25
*4, 11, 12	49, 26	*1, 28—31	250, 25
4, 12	cf. 267, 23	2, 2	cf. 197, 19
4, 24	cf. 234, 25	2, 8—10	198, 14
4, 31	cf. 318, 25	2, 8—13	197, 21
*5, 30, 31	50, 3	2, 11 . . . . . cf. 204, 9. 522, 5,	538, 22
8, 27—39	cf. 52, 3	2, 12	13, 21
9, 1, 3, 15	cf. 453, 20	2, 13	199, 1, 8, 18.
9, 3 sqq.	cf. 454, 9		204, 2, 486, 15
9, 15	cf. 503, 30	2, 14	198, 6; cf. 204, 4
9, 18	cf. 369, 21	*2, 14, 15	196, 21;
10, 42	cf. 118, 14		cf. 200, 5, 202, 16
*10, 43	50, 7; cf. 50, 27	2, 14—16	cf. 203, 13
13, 9	cf. 163, 24	2, 15	cf. 200, 25
*13, 38, 39	50, 10	2, 16	cf. 203, 15
14, 14	cf. 372, 3	*2, 17—29	164, 19;
*15, 10, 11	457, 1		cf. 176, 18
*17, 25	325, 8. 328, 12;	2, 23	cf. 433, 15
	cf. 329, 23	*2, 26	201, 3
*17, 26	328, 13. 329, 4;	*3, 8	175, 1
	cf. 354, 23	3, 19 . . . . . cf. 54, 14. 229, 4	
*17, 28	326, 22	*3, 19, 20	563, 16
Rom. *1, 7	164, 12	3, 20 . . . . . 166, *10, 18, 166,	
1, 14	cf. 170, 23	*24, 178, 23. 435, 7. 438,	
1, 16	198, 12	13. 443, 22; cf. 173, 26.	
1, 16, 17	*170, 25. 197, 13	175, 9. 178, 15. 208, 19	
1, 17	429, 6; cf. 122,	3, 20. *21	500, 11
	17. 123, 7. 175, 10. 178,	*3, 20—24	433, 16
	16. 214, 13. 214, 21. 219,	*3, 20—26	174, 10
	21. 225, 17. 226, 18. 490,	3, 21 . . . . . *167, 1. 500, 27;	
	22. 502, 6. 503, 9. 515, 6		cf. 532, 22
*1, 18—23	171, 18	3, 22	167, 13
1, 21	172, 10. 249, 17.	*3, 22, 23 . . . . . *167, 25	
	250, 1; cf. 176, 2. 197, 18		

Rom. 3, 22—24 . 198, 27; cf. 201, 23 *3, 22—26 . . . . . 41, 10 3, 23 . . . . . 168, 27, 236, 5. 268, 20 3, 23, 24 . . . . . 234, 1 3, 24 . . . . . 168, 3, 169, 2, *235, 25; cf. 165, 14, 199, 11, 215, 11, 516, 3, 537, 26 3, 24, 28 . . . . . cf. 199, 3 3, 25 . . . . . cf. 106, 2 3, 26 . . . . . cf. 18, 16 3, 27 . . . . . 169, 19, 174, 21; cf. 175, 10, 214, 15 3, 27, 28 . . . . . 433, 25 3, 29 . . . . . cf. 204, 10 3, 30 . . . . . 205, 10, 213, 16 3, 31 . . . . . 532, 24; cf. 208, 17 *4, 3 . . . . . 200, 22, 211, 10 4, 4 . . . . . cf. 193, 4, 310, 6, 462, 20 *4, 4—8 . . . . . 41, 18 *4, 5 . . . . . 18, 17, 211, 11, 233, 22; cf. 12, 17, 18, 11, 25, 13, 163, 2, 199, 11, 214, 14, 219, 21, 255, 1, 269, 12 *4, 8 . . . . . 184, 25 *4, 13—15 . . . . . 434, 3 *4, 14 . . . . . 514, 20, 531, 8 4, *14, 15 . . . . . 493, 23, 494, 4, 10 4, 15 . . . . . 178, 19, 487, 23; cf. 159, 4, 165, 20, 532, 25 *4, 16 . . . . . 193, 19 4, 17 . . . . . 193, 24 *4, 23—25 . . . . . 41, 26 5, 5 . . . . . 100, 15, 183, 1, 293, 7, 532, 19; cf. 157, 22, 159, 14, 179, 6, 182, 1, 183, 6, 189, 11, 196, 18, 201, 8, 204, 21, 208, 12, 215, 8, 216, 5, 219, 23, 245, 8, 270, 7, 283, 28, 291, 24, 299, 1, 435, 1	Rom. 5, 6 . . . . . 23, 11, *42, 6; cf. 53, 18 5, 6, 9 . . . . . cf. 110, 18 5, 8—*11 . . . . . 528, 25 5, 10 . . . . . cf. 25, 12, 37, 22, 55, 17, 106, 3, 117, 27, 528, 17, 530, 7 *5, 12 . . . . . 9, 26, 10, 8, 11, 21, 12, 3, 13, 6, 134, 5, 141, 9, 145, 5, 13, 201, 20, 238, 14, 267, 18, 268, 22, 328, 28, 329, 10, 355, 14, 527, 9, 529, 7, 544, 19; cf. 17, 13, 32, 20, 117, 22, 129, 9, 474, 5, 543, 12, 549, 12 5, 12, 14 . . . . . cf. 11, 1 5, 12, 21 . . . . . cf. 160, 18 *5, 13 . . . . . 13, 9, 13, 17, 178, 20 5, 14 . . . . . 13, 22, 14, 8, *10, 13, 14, 17; cf. 135, 1, 140, 23 *5, 15 . . . . 15, 1 *5, 16 . . . . . 15, 13, 16, 3, 16, 20, 20, 23; cf. 312, 30, 314, 16 *5, 16, 18 . . . . . 113, 12 *5, 17 . . . . . 16, 25, 17, 17, 22 5, 18 . . . . . *18, 3, 9, *18, 24, *20, 24, 268, 28, 269, 7, 9, *352, 12, *529, 18; cf. 14, 15, 54, 7, 114, 18, 134, 27, 396, 4 *5, 19 . . . . 19, 24 5, 20 . . . . . 20, 3, 148, 4, 161, 4, 434, 8; cf. 13, 11, 31, 4, 51, 8, 51, 11, 148, 7, 173, 26, 178, 8, 493, 12 *5, 20, 21 . . . . . 20, 5, 160, 21 *6, 1, 2 . . . . 161, 2 *6, 2 . . . . 161, 7 *6, 3—11 . . . . 162, 1 *6, 4 . . . . . 207, 25; cf. 38, 4 6, 6 . . . . . cf. 58, 2, 70, 8, 109, 2, 118, 24

Rom. 6, 11 . . . . . cf. 190, 12	Rom. 7, 18 . . . . . 74, 13. *276, 23.
*6, 12 . . . . . 74, 15. 116, 2. 226,	*433, 7. 440, 24. *27.
11. 266, 16; cf. 109, 14.	442, 3; cf. 275, 28
283, 14. 288, 3. 5. 506, 9	*7, 19. 15 . . . . . 275, 22
6, 12. 13 . . . . . cf. 266, 26	*7, 19. 20 . . . . . 90, 4. 441, 4
6, 13 . . . . . cf. 440, 19	*7, 20 . . . . . 288, 17
6, 14 . . . . . 434, 11; cf. 213,	*7, 21 . . . . . 441, 9
2. 21. 497, 3. 510, 6	7, 22 . . . . . 443, 3; cf. 90, 9.
6, 17 . . . . . cf. 401, 25	180, 26. 400, 14
*6, 20—22 . . . . . 426, 7. 12	7, 22. 23 . . . . . 441, 13; cf.
*7, 1. 2 . . . . . 434, 13	90, 1. 282, 15. 284, 5
*7, 4—6 . . . . . 434, 18	7, 23 . . . . . *279, 7. 441, 25.
7, 6 . . . . . 498, 22; cf. 79, 20.	*442, 5; cf. 70, 16. 82,
116, 11	19. 109, 12. 116, 4. 117,
*7, 6—25 . . . . . 179, 8	1. 119, 9. 181, 1. 228, 16.
7, 7 . . . . . 158, 16. 166, 19.	254, 5. 290, 29. 567, 7
174, 9. 174, 23. 175, 12. 177,	7, 23. 18 . . . . . cf. 218, 14
11. 178, 24. 432, 18. 435, 4.	7, 23. 24 . . . . . cf. 73, 15
438, 11; cf. 500, 7	7, 24 . . . . . 282, 7.
*7, 7. 8 . . . . . 174, 1	*282, 20. *283, 5. 443, 8.
7, 7. *11 . . . . . 158, 12	443, *18. 566, 17; cf. 55,
*7, 7—13 . . . . . 435, 19	22. 148, 13. 439, 7. 515, 16
7, 7. 13 . . . . . 443, 23	7, 24. 22 . . . . . cf. 8, 8
*7, 8 . . . . . 438, 15; cf. 214, 2	7, 24. 25 . . . . . *90, 10. *278,
*7, 9 . . . . . 438, 18. 20	20. 279, 2. 281, 15.
*7, 9. 10 . . . . . 436, 10. 12	*23. 29. 442, *7. 10;
7, 11 . . . . . cf. 159, 3	cf. 109, 3
7, 12 . . . . . cf. 206, 26. 432,	7, 25 . . . . . 27, 26. 32, 21.
18. 495, 1. 500, 6. 516, 20.	282, 27. 414, 8; cf. 179, 5.
518, 7. 521, 22. 523, 14. 530, 20	181, 3. 271, 5. 284, 17. 293,
7, 12. 11 . . . . . cf. 177. 12	17. 297, 14. 299, 3. 424, 2.
7, 12. 13 . . . . . 174, 5. 487, 12	426, 25. 429, 3. 432, 23. 436,
7, 13 . . . . . 438, 8	25. 458, 27. 514, 25
7, 14 . . . . . 439, 4. 439, 14.	*8, 1 . . . . . 442, 13. 443, 1
17. 441, 20; cf.	*8, 2 . . . . . 442, 16
33, 13. 126, 17	*8, 3 . . . . . 43, 1. 505, 16;
*7, 14—25 . . . . . 42, 7	cf. 54, 24. 62, 9. 68, 25. 70,
*7, 15 . . . . . 87, 22. 294, 29.	8. 109, 2. 110, 14. 118, 23.
440, 4. 443, 20	242, 4. 287, 2. 310, 24. 463,
*7, 16 . . . . . 440, 8	2. 504, 20
7, 17 . . . . . *440, 14. 442, 23	*8, 3. 4 . . . . . 187, 26. 486, 18
7, 17. 23 . . . . . cf. 108, 16	8, 4 . . . . . cf. 487, 5. 510, 17

Rom. 8, 5 . . . cf. 75, 18. 439, 13	Rom. 9, 13 . . . 475, 24. 477, 14
*8, 6 . . . : 158, 5; cf. 178, 13.	9, 14 . 27, 28. 221, 2; cf. 29,
	10. 211, 26. 228, 21.
8, 7 . . . . . cf. 183, 3	310, 9. 456, 7. 540, 5
8, *7. 8 . . . . . 244, 22	*9, 14—16 . . . . . 539, 19
8, 8. 9 . . . . . 116, 14	*9, 15 . . . . . 469, 24
8, 9 . . . . . 277, 11	9, 16 . . . . . 469, 26
*8, 10 . . . . . 7, 13. 24. 8, 17	*9, 18 . . . . . 475, 26
*8, 10. 11 . . . 5, 25; cf. 444, 10	*9, 18. 21 . . . . . 474, 13
8, 11 . . . . . 6, 25. *9, 2;	*9, 19 . . . . . 476, 1
cf. 146, 13	*9, 20 . . . . . 538, 24
8, 12 . . . . . cf. 245, 1	*9, 20. 21 . . . . . 476, 3
8, 12. 13 . . . . . 9, 12	9, 21 . . . . . cf. 475, 11
8, 13 . . . . . cf. 395, 7	*9, 22. 23 . . . . . 476, 10. 539,
*8, 14 487, 8. 534, 24; cf. 445, 19	26; cf. 456, 8. 540, 6
8, 15 . . . . . *213, 8. 392, 24	9, 23 . . . . . cf. 236, 10
8, 17 . . . . . cf. 22, 18. 35, 9.	9, 28 . . . . . cf. 223, 24
	*9, 30—32 . . . . . 205, 23
*8, 23 . . . 439, 20. 443, 14. 491, 4	*9, 31 . . . . . 206, 22
*8, 23—25 . . . . . 81, 8	*9, 32 . . . . . 206, 7. 8
8, 24. 25 . . . 23, 5. 274, 11.	*10, 2—4 . . . 233, 11. 15. 259, 18
	*10, 3 . . . 173, 13. 176, 4; cf. 41,
8, 25 . . . . . cf. 225, 1	8. 166, 23. 167, 4. 219, 20.
8, 26 . . . . . 391, 23. 392, 3. 12	268, 15. 487, 2. 495, 3. 500,
*8, 26. 27 . . . . . 392, 18	7. 510, 6. 511, 5. 512, 20
8, 28 . . . . . 483, 25. 484, 20;	10, *3. 4 . . . . . 206, 10
cf. 193, 15. 474, 2	10, 4 . . . . . cf. 268, 17
8, 28. *29 . . . . . 484, 2. 3	10, 5 . . . . . cf. 207, 4
8, 29. 30 . . . cf. 159, 15. 236, 12	10, 6 . . . . . cf. 228, 11
*8, 30 . . . . . 193, 16	*10, 6—9 . . . . . 207, 10
8, 34 . . . . . cf. 74, 5	10, 8 . . . . . 298, 3. 298, 5
*9, 7—13 . . . . . 192, 18	10, 10 . . . . . cf. 27, 14. 37, 7
9, 8 . . . . . cf. 51, 20. 81, 19.	*10, 13 . . . . . 208, 1
	*10, 14 . . . . . 30, 6. 192, 4;
481, 9. 488, 12.	cf. 234, 14. 235, 27
494, 24. 497, 16	10, 17. *18 . . . . . 234, 15
9, 11 . . . . cf. 32, 18. 127, 19.	*11, 5. 6 . . . . . 477, 18
	11, 6 . . . . . 168, 20. *199, 6.
143, 12. 314, 25. 367, 18	309, 23. 477, 27; cf. 193, 6.
9, 11. 12 . . . . . cf. 475,	310, 7. 453, 17. 458, 28. 470,
	20. 472, 12. 479, 2. 522, 24.
9, 11—13 . . . . *29, 22; 484, 9	533, 17. 542, 7
9, 12 . . . . . 193, 3. 477, 22	

Rom. 11, 24	cf. 200, 11. 19.	I Cor. *4, 7	100, 21. 101, 18.
	431, 21		211, 18. 215, 20. 220,
*11, 32	28, 5		4. 220, 21. 476, 25—30.
*11, 33	28, 3. 29, 6. 29,		534, 20. 552, 7. 552,
	15. 221, 2		23; cf. 77, 23. 102, 16.
*11, 33—36	28, 7. 229, 6.		168, 1. 170, 2. 205, 4.
	539, 1		209, 17. 253, 12. 456, 12.
11, 34	456, 9	6, 11	6, 11 . . . . . cf. 372, 8
*11, 36	326, 24; cf. 323,	*6, 15	143, 8; cf. 311,
	13. 539, 13		3. 540, 26
12, 1. 3	cf. 221, 12	6, 17	cf. 12, 19
12, 2	cf. 401, 9	*6, 19	525, 1
*12, 3	221, 14. 531, 22.	7, 3. 6	cf. 502, 18. 20
	534, 22	7, 6	cf. 450, 17
12, 5	cf. 3, 7	7, 14	112, 11. 112, 26.
12, 16	cf. 423, 11		113, 14. *114, 8. *148, 19
13, 1	211, 17	7, 38	cf. 56, 19
13, 8. *10	298, 14	8, 1	532, 15
*13, 9	189, 20	9, 27	cf. 70, 22
*13, 9. 10	182, 20	*10, 13	211, 6
13, 10	511, 18; cf. 182,	10, 16	cf. 33, 20
	2. 189, 11. 201, 9. 245, 7	11, 1	11, 8. 18, 13
14, 17	558, 22	11, 12	*326, 26. 327, *3.
14, 23	429, 4. 503, 10		7. *8. 14. 30
I Cor. 1, 17	cf. 236, 21. 237,	12, 3	cf. 562, 24
	2. 239, 1. 246, 9. 268, 5	*12, 12	61, 17
1, 19	268, 6	12, 27	cf. 38, 11. 554, 3
1, 21	cf. 268, 7	13, 7	212, 19
1, 30	cf. 532, 27	*13, 8	194, 9
1, 30. 31	500, 20. 506, 27	13, 9. 12	cf. 194, 11
1, 31	32, 7. 102,	13, 10	194, 16. 565, 22
	17. 517, 5; cf. 103, 22.	*13, 11. 12	191, 7. 11
	105, 3. 214, 16. 425, 23.	*13, 12	224, 12. 506, 13.
	429, 13. 512, 22. 536, 21.		511, 27. 513, 11. 566, 3.
	553, 25. 570, 10		567, 20; cf. 194, 21. 204,
2, 6	94, 22		24. 225, 10. 511, 11. 559, 9
2, 10	cf. 393, 6	*14, 14	414, 21
*2, 12	175, 26	*14, 20	35, 16
*3, 2	94, 20	*15, 3	43, 7; cf. 110, 18
3, 7	11, 11. 35, 26;	15, 9	cf. 164, 1
	cf. 196, 18. 207, 1	15, 9. 10	cf. 193, 7
4, 1—6	cf. 100, 20	15, 10	517, 4; cf. 489, 3

I Cor. 15, 12—20	cf. 9, 21	II Cor. *4, 13	271, 9, 456,
15, 21	9, 19	21, 498, 9, 532, 1	
*15, 21, 22	9, 23, 120, 3, 145, 16	*4, 16	80, 16, 93, 10; cf. 79,
15, 22	529, 17; cf. 11, 15, 54, 2, 155, 8	20, 93, 19, 115, 22, 181, 2, 191, 2, 214, 22, 292, 2	
15, 28	cf. 501, 8	*5, 2—4	4, 13; cf. 185, 12
*15, 38	317, 28	5, 4	cf. 7, 1, 75, 3
15, 40	396, 27	*5, 5	185, 15
15, 41	cf. 194, 26, 203, 26	5, 6, 7	507, 2; cf. 224, 25, 225, 17
*15, 44	439, 8; cf. 4, 8	5, 7	cf. 157, 15
15, 44, 53, 54	cf. 7, 1	*5, 10	522, 17; cf. 404, 10
*15, 46	321, 6	*5, 14—6, 2	43, 10
15, 52	cf. 6, 12, 515, 20	5, 15	cf. 110, 18
15, 53	cf. 228, 14	5, 17	cf. 235, 16
*15, 53—56	146, 4	*5, 20, 21	505, 12
15, 54	cf. 74, 2, 444, 10	5, 21	*185, 18, 241, 25, 444, 4; cf. 57, 2, 140, 17, 287, 2
*15, 54—56	147, 7	6, 15	503, 27
*15, 56	148, 1, 487, 18, 527, 27; cf. 214, 2	*8, 16	484, 26
*15, 57	148, 6	10, 17	32, 7, 102, 17; cf. 175, 21, 222, 26, 477, 10, 485, 13
II Cor. 3, 3	*183, 10, 188, 25, 189, 5, 195, 24, 200, 26	11, 13—15	cf. 276, 2
*3, 3—9	177, 18	11, 14	360, 20
*3, 4—6	183, 26	12, 2—4	cf. 391, 13
*3, 5	480, 19, 481, 12	12, 7	cf. 228, 23, 513, 24
3, 6	158, 1, 10, 159, 7, 160, 10, 177, 14, 15, 189, 2, 487, 10, *498, 25, 532, 16; cf. 174, 8, 178, 6, 497, 5, 11, 510, 10, 512, 20, 518, 11, 531, 1	12, 7, 8	cf. 97, 12, 15, 507, 12
3, 7, 9	cf. 178, 7, 184, 10	12, 7—9	cf. 392, 15
3, 7, 13	cf. 183, 19	12, 8, 7	cf. 255, 24
*3, 14, 15	498, 18	12, 9	97, 13, 229, 2, 255, 23, 507, 16, 508, 4, 6; cf. 390, 15
*3, 16	181, 21; cf. 183, 22	13, 3	290, 1
3, 17	181, 23, 184, 15, 209, 13	Gal. *1, 3, 4	44, 7
*4, 1, 2	184, 18	*2, 15, 16	205, 17
*4, 5, 6	184, 28	2, 16	cf. 12, 17, 215, 12
*4, 7	185, 8	2, 21	*205, 6, *233, 20, 234, 28, 239, 4, 268, 11, 514, 21, 531, 6

Gal. 3, 5	278, 8	Gal. 5, 11	268, 11. 514, 23
3, 8	12, 24. *205, 15;	*5, 17	275, 21. 278, 4.
	cf. 200, 16		283, 10. 17. 414, 9. 550.
3, 11	435, 14. *500, 15;		26; cf. 218, 12. 277,
	cf. 123, 7. 178, 16. 225,		8. 24
	17. 502, 6. 518, 11	*5, 18	283, 20. 26. 284, 7
3, 11. 12	531, 10	*5, 22. 23	402, 13
*3, 15—18	492, 16	5, 24	cf. 109, 15
3, 16	cf. 12, 25. 200, 20	6, 1	cf. 490, 7
3, 17	cf. 499, 28	6, 3	cf. 172, 13
*3, 18	493, 9. 16. 531, 7	Eph. 1, 4	cf. 484, 5
*3, 18. 19	494, 1. 8	1, 5	cf. 478, 21
*3, 19	184, 8. 493, 20;	1, 18	337, 30
	cf. 518, 8	1, 22. 23	cf. 38, 11
*3, 19—22	44, 10	1, 23	cf. 133, 26
*3, 19. 21. 22	487, 24	*2, 1—5	44, 18. 436, 27
*3, 21	533, 4	*2, 2	489, 11
3, 21. 19.	cf. 432, 19	*2, 3	27, 24. 87, 2. 296,
3, 21. 19. 22	cf. 516, 21		28; cf. 33, 4. 51, 20. 54,
3, *21. 22	13, 14. 187, 8		4. 73, 19. 291, 6
3, 22	148, 5. 8. 187, 16	*2, 3—5	235, 17
*3, 23	187, 20	2, 8	cf. 433, 1
3, 24	cf. 168, 18. 169, 5.	*2, 8, 9	473, 4
	184, 15. 233, 18. 531, 2	*2, 8—10	45, 1. 214, 26
3, 24. 23	cf. 241, 3	*2, 12—18	45 5
3, 26	cf. 530, 25	2, 16	cf. 116, 6
3, 28	cf. 3, 7	3, 16	cf. 400, 14
*4, 6	392, 23	3, 20	cf. 217, 19. 225, 2
*4, 21—26	499, 4	*4, 8	205, 7. 293, 10
*4, 24	492, 5. 493, 4;	*4, 13	565, 23
	cf. 432, 16. 488, 2. 494, 13. 27. 497, 9	*4, 21—24	45, 19
4, 25. 24	495, 19	4, 22—25	cf. 80, 24
4, 26	cf. 494, 20. 501, 9. 16	4, 23	414, 15
4, 28	499, 18; cf. 501, 18	4, 24	81, 3
*4, 31	488, 3. 499, 19	4, 30	45, 24
5, 4	cf. 268, 14. 15	*5, 8	477, 9
5, 5	214, 17	5, 14	251, 15
5, 6	cf. 124, 5. 180, 25.	5, 23	cf. 37, 17. 38, 11.
	182, 5. 200, 16. 215, 4. 216,		60, 16
	5. 218, 17. 219, 22. 490, 21.		
	495, 13. 497, 11. 502, 16.		
	503, 8. 511, 9. 530, 26		

Eph. 5, 27 . . . cf. 541, 2. 6. 557, 20	Phil. 3, 19 . . . . . 529, 25
5, 30 . . . . . cf. 311, 3	4, 4 . . . . . 559, 1
6, 23 . . . . . 427, 18	Col. *1, 12—14 . . . . . 45, 27
Phil. *1, 6 . . . . . 480, 14	*1, 13 . . . . . 431, 26; cf. 548, 10
1, 21 . . . . . 555, 24. 558, 11;	1, 14 . . . . . cf. 456, 19
cf. 559, 8	1, 18 . . . . . cf. 37, 17
*1, 28. 29 . . . . . 427, 12	2, 3 . . . . . cf. 100, 5
2, 6 . . . . . cf. 110, 24. 402, 2	*2, 10—15 . . . . . 46, 4
2, 6. 7 . . . . . cf. 190, 21	2, 11 . . . . . 414, 19
2, 7. 8 . . . . . cf. 37, 15	2, 12 . . . . . cf. 38, 4
2, 8 . . . . . cf. 119. 21. 122, 9	2, 13 . . . . . cf. 115, 19
*2, 12. 13 . . . . . 256, 1. 259, 25	2, 14 . . . . . cf. 120, 14
*2, 13 . . . . . 63, 17. 102, 11.	2, 17 . . . . . cf. 176, 21. 189,
156, 5. 206, 5. 216, 2. 453,	13. 497, 23
6. 456, 2; cf. 196, 16. 220, 18	3, 3. 4 . . . . . 509, 14
3, 2 . . . . . *512, 14. 514, 16	3, 5 . . . . . 7, 6
*3, 4 . . . . . . 512, 23	3, 10 . . . . . cf. 79, 20. 191, 2.
*3, 6 . . . . . 512, 26; cf. 91, 18.	400, 12. 410, 14
241, 23. 436, 16. 437, 18. 515, 1	3, 25 . . . . . cf. 204, 13. 469, 20.
3, 6—8 . . . . . cf. 88, 26	471, 2. 472, 17. 478, 23
*3, 6—9 . . . . . 508, 23	I Thess. 4, 12 . . . . . cf. 408, 18.
3, 6. 9 . . . . . cf. 510, 18	4, 16 . . . . . cf. 121, 3
*3, 7—11 . . . . . 92, 7	*5, 21 . . . . . 267, 11
3, 7. 8 . . . . . cf. 513, 1	5, 23 . . . . . 398, 19. 399, 7.
3, 8. 9 . . . . . cf. 509, 27	413, 25. 414, 6
*3, 9 . . . . . 511, 3. 513, 2;	II Thess. 3, 2 . . . . . 54, 28
cf. 88, 25. 123, 2	I Tim. 1, 5 . . . . . 298, 23; cf. 189,
*3, 9. 10 . . . . . 511, 19	12. 204, 22
*3, 11. 12 . . . . . 512, 5	*1, 7 . . . . . 326, 15
3, 12 . . . . . *513, 8. 565, 18;	1, 8 . . . . . cf. 105, 9. 169, 8.
cf. 94, 16	297, 19
*3, 12. 13 . . . . . 504, 1	1, 9 . . . . . 168, 15
*3, 12—14 . . . . . 92, 26	1, 9. 8 . . . . . cf. 168, 10
3, 12, 15 . . . cf. 508, 17. 515, 11	*1, 15 . . . . . 248, 20; cf. 236, 11
3, 13 . . . . . cf. 225, 12	*1, 15. 16 . . . . . 46, 16
*3, 13. 14 . . . . . 391, 28. 513, 11	1, 20 . . . . . cf. 256, 19
*3, 15 . . . . . 94, 16. 464, 14. 504,	2, 4 . . . . . cf. 216, 10. 216, 18
5. 513, 26. 514, 5. 565, 19	2, 5 . . . . . 202, 1. 457, 11;
*3, 15. 16 . . . . . 93, 14. 95, 14	cf. 25, 12. 37, 21. 71, 17.
*3, 16 . . . . . . 514, 8	117, 27. 254, 29. 271, 7.
*3, 17—19 . . . . . . 514, 11	292, 9. 432, 21. 452, 25.
3, 18 . . . . . cf. 524, 1. 529, 24	526, 17

I Tim. 2, 5, 6	46, 22, 203, 9	Hebr. *7, 24—27	48, 21
2, 6	71, 18	7, 25	cf. 74, 5, 98, 9
2, 7	cf. 192, 3, 392, 11.	*7, 26, 27	91, 4
	434, 28	8, 11	cf. 51, 23, 194, 21
2, 9, *10	330, 26	*9, 24—28	49, 4
3, 10	447, 9	10, 16	cf. 201, 7
3, 16	cf. 234, 13	10, 38	cf. 178, 16
4, 1—4	cf. 460, 13—17	*11, 1	121, 8
4, 5	cf. 113, 21	11, 4	cf. 19, 5, 266, 9
6, 20	cf. 55, 16, 469,	11, 5	cf. 5, 8
	8, 542, 18, 568, 26	*11, 13	121, 11
II Tim. *1, 7	531, 25	*11, 39, 40	121, 16
*1, 8—10	46, 25, 484, 13	11, 40	cf. 195, 8
2, 13	275, 1	12, 6	cf. 98, 5
2, 20, 21	cf. 335, 4—6	Iac. 1, 5	244, 11, 245, 18
3, 7	367, 2	1, *5, 6	214, 10
4, 7	cf. 490, 6	1, 13	74, 24
*4, 7, 8	96, 10	1, 14	cf. 75, 1
Tit. 1, 6	447, 7	1, 14, 15	446, 17
2, 2	cf. 305, 9	1, 17 . . cf. 163, 22, 175, 19, 223, 2	
2, 11	cf. 14, 16, 55, 19	1, 25	284, 3
2, 12	cf. 207, 21	2, 10	73, 9
*2, 13, 14	47, 7	*2, 12, 13	73, 11
*3, 3	437, 13	2, 13	219, 2; cf. 78, 23
*3, 4—7	47, 12, 437, 23	3, 2	*140, 18, 244, 18;
3, 5	23, 2, 33, 25, 81, 7,		cf. 224, 6
	453, 24, 491, 15; cf. 24, 20,	3, 6	cf. 243, 17
	31, 3, 114, 22, 115, 16, 236,	3, 8	242, 18, 242, 26,
	1, 308, 14, 314, 14, 345, 11.		244, 19
	372, 8, 373, 28, 395, 20, 446,	3, 8, 15	cf. 244, 16
	7, 448, 10, 471, 8, 490, 21	3, 10	243, 18
Hebr. *1, 1—3	47, 26	*3, 13—17	243, 20
1, 9, 3, 14	cf. 99, 24	3, 15	236, 22
*2, 2, 3	48, 5	4, 6	cf. 172, 25, 228, 22
*2, 14, 15	48, 9, 121, 22	4, 7	284, 22
*2, 17	48, 14	4, 11	cf. 495, 2
*4, 14, 15	48, 17	I Petr. *1, 3—5	39, 15
*4, 15	242, 2; cf. 98, 8	1, 5	cf. 53, 24
5, 1—3	cf. 91, 12	*1, 7—9	39, 22
6, 20	cf. 91, 2	1, 8	cf. 507, 5
7, 9	cf. 111, 15	2, 9	40, 1
7, 10	cf. 111, 19	2, 22, 23	cf. 140, 13

I Petr. *2, 22. 24. 25	53, 15	I Ioh. 3, 8	10, 21. *41, 2
*3, 18	40, 4; cf. 40, 10	*3, 9	79, 16. 83, 10. 242, 7.
3, 20	cf. 40, 6	564, 4; cf. 81, 23. 488, 27	
*3, 21	33, 26. 40, 7;	3, 10	cf. 51, 20. 488, 12
	cf. 31, 3	*3, 16	124, 9
5, 5	cf. 172, 25	*4, 1	212, 17
II Petr. 2, 5	cf. 84, 2	4, 2	cf. 14, 4. 37, 14
2, 19	cf. 209, 14	4, 7	482, 28. 534, 22
I Ioh. *1, 7	40, 13	4, 16	cf. 226, 5
*1, 8	79, 4. 83, 11. 90,	4, 18	cf. 284, 11
	16. 227, 9. 242, 10. 261, 16.	*5, 3	297, 25
	20. 21. 25. 264, 9. 289, 3.	*5, 9—12	40, 16
	462, 9. 517, 6. 523, 27. 541,	5, 20	cf. 110, 25
	17. 554, 20. 557, 7; cf. 81,	II Ioh. 7	cf. 14, 4. 37, 14
	24. 82, 11. 86, 6. 150, 12.	Apoc. 2, 11	cf. 74, 6. 147, 5
	297, 16. 488, 24. 489, 16.	2, 11. 20, 6. 19	cf. 53, 25
	540, 25	5, 6	cf. 413, 1
*1, 8. 9	556, 18	*5, 9	49, 17; cf. 71, 14
1, 9	cf. 489, 18	6, 9	cf. 412, 27
*1, 10	564, 7	cc. 6. 9	cf. 413, 2
*2, 1. 2	504, 14	14, 4. 5	cf. 79, 6
*2, 6	140, 7	20, 6 sqq.	cf. 30, 22
2, 16	cf. 461, 21. 516, 17	20, 14	cf. 14, 1
*3, 2	82, 2. 190, 26. 509,		
	20; cf. 194, 20		

B) LOCI ALIORUM SCRIPTORUM.

Acta martyrum I 10, p. 212.	
213	405, 18
Ambrosiaster in epist. ad Rom.	
5, 12	528, 9
Ambrosii Exp. euang. sec.	
Lucam I 10	289, 25
I 17	289, 9. 290, 15.
	291, 2
II 84	563, 1
VII 49	424, 8
Exp. Esaiae proph. .	559,
21. 24. 560, 5. 561, 17.	
562, 23. 566, 15. 564,	
5. 565, 14	

Ambrosii Apol. proph. Dauid	11, 56.
57	560, 14. 17
De bono mortis	
3, 9	567, 4
11, 49	567, 9
De fuga saeculi	
1, 1	561, 19
3, 15	563, 12
7, 38	563, 14
De arca Noe . . .	560, 23
De paenitentia I	
3, 13	560, 10
Hymn. III	
7—8	289, 21

Augustini Confess. I 11 . . . 113, 19	Augustini De dono perseuer.
Contra duas epist.	19, 49 . . . . 289, 25
Pelag. II 7 . . . 26, 10	23, 64 . . . . 562, 23
IV 4, 7 12, 11	
Contra Iul. Pelag.	De gestis Pelagii
I 3, 6. III 17, 31 . . . 547, 12	14, 30 . . . . 334, 17
I 3, 10 . . . 560, 14	14, 30 . . . . 429, 14,
I 4, 11 . . . 560, 5	453, 19. 470,
II 2, 4 . . . 560, 23	8. 479, 26.
II 3, 5 . . . 560, 10	536, 27
II 8, 22 . . . 565, 1	22, 46 . . . . 139, 10
II 8, 23 . . . 561, 19	76, 16 . . . . 3, 16
II 8, 24 . . . 562, 14	
II 8, 25 .554, 13. 555, 6	De gratia Christi
V 15, 54 . . . 11, 19	7, 8—10. 41,
VI 7, 18. 132, 8. 141, 26	45 . . . . . 532, 8
VI 9 . . . . . 135, 5	cc. 7. 9 . . . 563, 8
VI 22, 68 . . . 55, 21	8, 9 . . . . . 167, 18
VI 23, 70 . . . 442, 21	29, 30 . . . . . 479, 12
VIII 22 . . . . 565, 1	39, 43 . 433, 6. 442, 21
De natura et orig.	43, 47 . . . . . 559, 15
animae	
I 9, 11 . . . 54, 11	De haeresibus
De natura boni . 461, 11	c. 46 . . . . . 517, 15
De baptismo	c. 55 . . . . . 332, 3
IV 22, 29 . . . 311, 12	c. 82 . . . . . 425, 16
De catech. rudibus	c. 86 . . . . . 342, 20
26, 50 . . . . . 113, 19	c. 87 . . . . . 3, 16
De ciuit. dei	c. 88 . . . . . 54, 11. 312,
XII 27 . . . . 471, 21	12. 457, 19
XIV 17 . . . . 449, 3	
XVI 22 . . . . 47, 21	De libero arbitrio
De doctrina christ.	III 18, 50 . . . 293, 20
II 8, 13 . . . . 47, 21	III 18, 51. 294, 23. 27
De dono perseuer.	III 18, 51. 52 . . 295, 3.7
2, 4 . . . . . 549, 17	III 18, 53 . . . 296, 4
6, 12 . . . . . 551, 16	III 18, 54 . . . 296, 22
8, 20 . . . . . 561, 19	III 18, 59—62 353, 25
13, 33. 19, 48 . 562, 6	
13, 33 . . . . . 562, 14	De nuptiis et conc.
14, 36. 17, 43.	II 2 . . . . . 429, 23
19, 48 . . . . . 552, 4	II 46 . . . . . 135, 5

- Augustini De peccatorum mer.
et rem.
I 22, 31 . . . 314, 23
II 6, 7 . . . 221, 23
II 7, 9—8, 10. 242, 13
II 30, 49—34,
      56 . . . 252, 17
II 36, 58 . . . 353, 25
III 4, 7 . . . 26, 10
De peccato orig.
21, 24 . . . 129, 18
26, 30 . . . 457, 6
41, 47 . . . 560, 10
De perfectione
iust. 6, 15 . . . 267, 4
De sermone dom.
in monte I 45 . 148, 23
De spiritu et litt.
36, 65 . . . 267, 4
Enchiridion c. 46 . 20, 17
Epist.
157, 19 . . . 14, 16.
      135, 5
166 . . . . . 353, 25
181, 7 . . . . . 466, 7
182 . . . 26, 10. 467, 5
186 . . . . . 26, 10
190 . . . 342, 20. 353, 25
193 . . . . . 121, 2
Expos. epist. ad
Gal. 442, 21
Expos. quar. prop.
ex epist. ad
Rom. 442, 21
Operis imperfecti
I 52. 59 . . . . . 560, 10
I 56 . . . . . 129, 18
I 72 . . . . . 550, 17
I 94 425, 24—426, 28
I 94 . . . . . 428, 11
I 94. III 118 . . . 428, 4. 24
I 97 . . . . . 429, 1

- Augustini Operis imperfecti
II 85. 96 . . . 15, 6
II 173 . . . . . 518, 25
II 178. IV 104. 12, 14
IV 104 . . . . . 14, 20
IV 121 . . . . . 560, 14
VI 30 . . . . . 5, 8
Quaest. in Hept.
IV 31 . . . . . 505, 3
V 54 . . . . . 298, 4
Quaest. Simpl. lib.
I quaest. I 7. 9 442, 21
Retract. I 1 . . . 29, 17
I 8, 5 p. 41, 7.
      43, 13 . 293, 26
I 8, 5 p. 43, 15.
      44, 2 . 294, 15.
                    23, 27
I 8, 5 p. 44, 9.
      45, 8.
      10 . . . 295, 3. 7
I 23. II 1 . 442, 21
I 23. II 50 44, 10
I 25. II 44 311, 12
II 59 . . . 121, 2.
                    152, 25
II 63 . . . 189, 15.
                    230, 18
Tract. in Ioh. 26. 26, 10

De Caelestio cf. p. 598 et part. II p. 328
Cypriani Test.
III 4 . . . . . 552, 4. 7
III 54 . . . . . 556, 22
De orat. domin.
12 . . . . . 549, 17
14 . . . . . 549, 26
16 . . . . . 550, 10
17 . . . . . 551, 3
18 . . . . . 551, 10
26 . . . . . 551, 16

Cypriani De orat. domin.	Hilarii Comm. in Matth. IV 7	287, 14
12	Tract. in Iob	
22	(frag. 2) . . .	287, 21
De mortal. 2 . .	Tract. in Psalm.	
4	CXVIII 15, 10 .	288, 24
7	Iohannis Constantinop. quidam	
26	tract.	291, 9
De bono pat. 3 . .	Iulianus duas epistulas confecit I	424,
11	17. librorum mentionem facit in	
17	epistula Romam missa II	254, 12.
De opere et eleem.	<i>quid de certis quibusdam dogmatibus</i>	
1	<i>senserit:</i> I 447, 21. 448, 6. 448, 12.	
3	452, 19, cf. 453, 13; I 456, 14. 457,	
18	14. 458, 10. 458, 17. 469, 17, cf. 470,	
22	27. 483, 20. 525, 17; I 471, 7. 520, 7.	
Epist. 64, 2 . .	22, cf. 525, 17; I 520, 7, cf. 525, 27.	
64, 4	526, 13; I 520, 19, cf. 524, 4. 525, 12;	
64, 5	I 521, 1, cf. 525, 20. 23. 549, 6; I	
73	521, 6, cf. 525, 23. 549, 6; I 521, 9.	
Diels, Doxogr. p. 199.	521, 15, cf. 530, 2; I 521, 22, cf.	
568,	530, 19. 531, 4; I 521, 26, cf. 533,	
19 sqq.	24. 534, 6; I 522, 6, cf. 540, 14. 16.	
Eugippii Exc. 185	541, 9. 19. 557, 16. 20. 24. 26. 558, 5;	
247	I 542, 16, cf. 569, 24. <i>Augustino quae-</i>	
247	<i>obiecerit:</i> I 425, 11, cf. 468, 25; I 425,	
317	15. 458, 19. 21. 25. II 267, 24. 268,	
337	13. I 428, 18. 429, 24, cf. 430, 23; I	
Fulgentii Ad Mon. I 28 . .	431, 1. 15, cf. 432, 6; I 432, 9. 433,	
99, 2	3, cf. 444, 21; I 445, 3. 8. 13. 463, 17,	
I 28	cf. 468, 9; I 469, 13, cf. 473, 3. 20. 22;	
De uerit. praed.	I 486, 8, cf. 487, 22; I 488, 10. 492, 3.	
III 22, 35	501, 24. 504, 20. 505, 25. 519, 1;	
Hieronymi Adu. Iouin. II . .	<i>cf. praeterea part. II pag. 328</i>	
140, 2		
II 3, 293, 1		
Comm. in Ion.	F. Lactantii Diu. inst. IV 24 . .	286, 26
proph. c. 3	IV 25	287, 4
Contra Pelag.	Macrobii Sat. I 7, 22	400, 24
III 18	Manichei I 458, 23, cf. 517, 15; I 461,	
III 19	11. 16. 24, cf. 517, 17; I 462, 1. 16.	
Epist. 133, 3	21. 26, cf. 525, 18; I 462, 27, cf.	
133, 8	525, 21. 541, 14; I 463, 4. 517, 18.	
Comm. in euang.	20, cf. 523, 25. 541, 14; I 518, 1. 4.	
Matth. I 5, 8	524, 6. 9. 525, 13. 18. 526, 1. 9.	
Opp. (XXX 694 M) 135, 7		
Opp. (XXX 695 M) 129, 18		

- 529, 30. 540, 14. 544, 20. 460, 8.
II 259, 5. 260, 16. 260, 20. 261, 5.
261, 11. 305, 15.
- Manichens I 523, 16. 524, 21. II 67, 15.
261, 20. 261, 22; *c.f. etiam* I 510, 3.
II 267, 20. 23. 288, 11. 291, 25.
305, 23.
- Mercatoris Comm. super nomen
Cael. 129, 18
- Orosii Exc. 3—13 . . . . . 235, 10
Exe. 13—21 . . . . . 241, 2
- Pelagiani I 57, 10. 64. 19. 72, 21. 82,
15, cf. 111, 11; I 84, 12. 94, 5. 95,
19. 96, 10. 101, 2. 111, 13. 112, 11.
115, 9. 119, 22. 123, 10. 166, 8.
435, 11. 460, 3. 22. 461, 12. 18.
461, 25. 462, 3. 16. 22. 26. 28. 463,
21. 470, 13. 516, 9. 518, 4. 526, 12.
25. 527, 8. 530, 2. 20. 532, 8. 536, 27.
458, 28. 554, 1. 561, 14. 563, 8.
563, 22. II 292, 17. 23. I 351, 20.
468, 8. 481, 18. 543, 3. 544, 20.
547, 27.
- Pelagianus I 524, 23. 27. II 295, 20.
305, 24
- Pelagius monachus II 92, 12. 98, 19.
99, 5. 113, 25. 115, 7. heresiarcha
- Cyprianum debito honore commemo-
rat I 543, 8, cf. II 268, 4; Testi-
moniorum liber I 543, 9. Exposi-
tiones in Pauli apostoli epistulas
I 129, 6. epistulam Pauli ad Rom.
exponit II 183, 11. Cypriani imi-
tator uult uideri I 552, 4. de libello
suo recitat II 167, 11. Ambrosium
laudat I 559, 15. 20. II 159, 25. 206,
10. 252, 1. Pelagius futurus I 480, 4.
fallax laudator I 425, 9. feffellit iudi-
cium Palaestinum II 171, 27. eius
nomen Augustinus non inserit II
101, 13. anathemat eos qui tenent
'quod Adae peccatum' etc. II 175, 1.
Pelagio e gestis obiecta II 173, 30—
- 174, 27. magister Caelestii II 116,
21. Pelagius et eius discipuli II 190,
4. ab episcopis quattuordecim ca-
tholicus pronuntiatur II 51, 4. Pe-
lagius et Caelestius aut in paeni-
tentiam redacti aut damnati II 184,
1. Caelestii et Pelagii damnatio re-
petita I 465, 22. 468, 16. heresis
auctor I 479, 16. *dogmata eius ab*
Augustino impugnata: I 129, 18, cf.
130, 2. 132, 3. II 183, 13; I 132, 6,
cf. 141, 19. 25. 144, 9; I 132, 15.
135, 7. 139, 12. 144, 13. 148, 23.
237, 9. 18. 23. 238, 1. 21. 239, 8. 10.
25. 240, 7. 14. 27. 241, 9. 11. 19. 21.
242, 15. 20. 245, 10. 21. 246, 12—18.
247, 2. 248, 23. 26. 249, 1. 11. 251, 9.
252, 19. 253, 5. 25. 254, 9. 14. 255,
10. 20. 256, 13. 24. 257, 4. 6. 9. 258,
1. 261, 12, cf. 264, 13. 288, 20; I 262,
10. 15. 27. 263, 15. 20. 264, 17. 21.
ef. 265, 6. 12. 22; I 267, 8. 268, 20.
28. 269, 19. 270, 13. 23. 271, 1. 13.
18. 27. 272, 3. 7. 25. 273, 4, 25.
274, 7. 23. 275, 4. 20. 276, 11. 277.
8. 17. 278, 14. 279, 24. 28, cf. 280,
1—5. 9. 283, 10; I 280, 24. 281, 17.
284, 21. 285, 8. *quae de F. Lactantii*
scriptis posuerit I 286, 26. 287, 4.
ex Hilarii scriptis testimonia I 287,
14. 21. *ex Nysti episcopi tractatu*
I 291, 20. *Augustini De libero ar-
bitrio impugnat* I 293, 19. *animos ad*
recte uiuendum frigidos excitare
uult I 297, 1. *praecepta bona esse*
I 297, 19. *timuit iudicium Palaes-
tinum* I 429, 14. *damnatio Pelagii*
Caelestique I 430, 21. *ficto corde*
*damnauit dicentes gratiam secun-
dum merita nostra dari* I 453, 18,
cf. 458, 28. 470, 6. 16. 479, 26; *in*
Pelagii libris legi distributionem
temporum I 457, 7. II 190, 5. bap-

- tisma necessarium esse propter regnum caelorum I 457, 18. quid subdolo timore in iudicio damnerit I 470, 5. 6. facilius inpleri dicit bonum, si adiunet gratia I 479, 12. gratiam dei et adiutorium aut in natura et libero ponit arbitrio aut in lege atque doctrina II 127, 3. quo paruuli sine baptismo morientes eant se nescire I 181, 11; *cj. praeterea Indicem part. II pag.* 329.
- Platonis Tim. p. 91 A sqq. . 1471, 21
- Prosperi Aquit. sent. ex Aug.
del. . . . . 160, 12.
180, 23. 187, 22. 193, 1. 203, 16.
205, 3. 211, 25. 255, 26. 443, 12.
482, 22. 515, 6. 526, 17.
- Sallusti Bell. Iug. 1 . . . . . 233, 8
- A. Souter, The Commentary
etc. 129, 18
- Tertulliani De anima 342, 20
- Vergili Georg. III 468. 469 . 361, 25
Aen. VI 278 . . . . . 408, 18
1X 60 . . . . . 424, 8
- Vincentius Victor *quid de natura et origine animae senserit*: I 366, 18.
377, 17. 417, 22. 305, 19. 25. 332, 29.
338, 16. 339, 1. 362, 5. 13; I 366, 20.
377, 18. 417, 24. 325, 4. 7. 18; I 367,
16. 377, 20. 417, 25; I 368, 1. 377, 21.
417, 26. 307, 12. 345, 5. 14. 25. 29;
I 368, 14. 20. 377, 23. 418, 1. 333, 15.
308, 21. 346, 3. 395, 25; I 369, 1. 377,
25. 418, 2. 333, 18. 348, 3. 11. 310—
312. 395, 27; I 370, 10, 18. 377, 26.
418, 4. 347, 7; I 370, 27. 378, 1.
418, 5. 347, 9; I 371, 23. 26. 378, 4.
418, 8. 348, 17; I 374, 4. 10. 378, 6.
418, 10. 310, 29. 333, 19. 349, 20.
313, 30. 350, 6; I 374, 16. 375, 11.
- 378, 8. 418, 12. 310, 21. 333, 21.
348, 11. 350, 23. 395, 28; I 306, 25.
28. 396, 15. 397, 4; I 307, 7. 308, 3.
21. 309, 9. 346, 3. 9. 14. 29. 347, 5.
352, 30. 353, 19; I 313, 25. 29; I 314,
6. 350, 6; I 315, 6. 9; I 317, 13. 24.
318, 6. 354, 14; I 321, 22. 322, 5,
354, 26 sqq.; I 323, 10. 14; I 326,
20. 29. 328, 12. 330, 1; I 341, 25. 27.
342, 3. 409, 4; I 343, 29; I 344, 28.
1. 345, 21; I 350, 23. 351, 7. 11. 16.
352, 21; I 357, 4. 5. 13. 376, 2. 10.
379, 3. 417, 20; I 362, 13. 19. 22.
363, 1. 364, 5. 365, 18. 366, 1. *quae in Augustino reprehenderit*: I 380,
27—381, 23. 382, 3. 12. 383, 13.
393, 26. 396, 15. 415, 17. quemnam
interiorem hominem esse putet I
399, 22. 28. 400, 2. flatus ex deo
anima factus est I 399, 27. quid sit
quod diues ille apud inferos cognoscat,
si anima corpore careat I 401,
12. 402, 3. animam corpoream esse
dicit eiusque membra describit,
quas incorporeas intellegendas esse
uirtutes I 403, 7. 20. 23. 403, 4. 19.
quam intellegat corpoream substantiam I 405, 3. animam eum
membra corporis praecidantur ab
ictu se subtrahere et in alias partes
se colligere I 406, 28. animam formam
de corpore accipere et cum eius
incremento protendi et crescere I
407, 26. 408, 2. 411, 14. anima quid
differat a spiritu I 416, 2.
- Xysti episcopi tractatus . . . . 291, 20.
27. 292, 4
- Zimmer H., Pelagius in Irland 129, 18. 528, 9

II. INDEX NOMINVM ET RERVM VOLVMINVM XLII ET LX.

Aaron, a quo iste ordo sacerdotum exorsus est I 91, 10.

abba pater, quarum duarum uocum una est ex circumcisione, altera ex praeputio I 213, 14; *cf.* I 392, 24, 25, 393, 1, 2, 213, 11.

Abel: in quo uno similiter homines iustificantur I 19, 3. caput omnium iustorum poni debebat I 238, 25. iustum omnino numquam peccasse II 75, 26, *cf.* 76, 3. I 263, 16. 265, 13, 17. 266, 9. 267, 3. 516, 27.

Abimelech Saram in noctis usum adduxisse refertur II 280, 9—19; *cf.* 283, 24. 284, 16.

Abraham: in eo dicimur benedici I 12, 24. cur in eius lumbis Leui potuerit decimari I 111, 15. cur eius filii decimi potuerint I 111, 21. pater multarum gentium positus I 404, 4. II 277, 6. ei declarata promissio I 494, 23. Saram sororem suam dixit II 280, 8. Christum prae-noscens II 45, 16. Christi mortalitatem prae-noscens II 192, 5. 16. Abrahae et Sarrae marcentia membra deus uegetauit II 287, 24. quemadmodum diues ille Abraham cognouerit I 409, 21. Abraham, Isaac et Iacob filios diaboli non fuisse I 488, 17. de uenturo Christo dictae ei promissiones I 498, 1; *cf.* I 192, 17. 193, 23. 200, 17. 20. 260, 21. 263, 17. 341, 20. 488, 17. 494, 12. 19. 25. 499, 2. 500, 1. II 191, 27. 192, 19. 21. 23. 194, 5. 221, 12. 275,

13. 278, 13. 280, 17. 18. 21. 284, 19. acceptio personarum ubi recte dicatur I 473, 9—478, 26. actio II 128, 2. 129, 3 *sqq.* aculeus mortis quid significet I 146, 18. 21.

Adam: Adam forma futuri quid intellegatur I 135, 1. Adam nullius parentis praecedente peccato non est creatus in carne peccati I 68, 22. Adam et Abel constitui debuerunt I 18, 28. imitator diaboli I 17, 15. ab eo tantum originale peccatum traduximus I 16, 17. ex uno suo delicto reos genuit I 15, 6. tabificauit in se omnes uenturos I 11, 20. Adae uetustas I 116, 25. eius peccatum etiam non peccantibus nocuit I 141, 12. de paradiso dimissus I 124, 23. Adam primus, Adam secundus II 289, 6. in eo omnes peccauerunt I 19, 10. 141, 15. ex olea in oleastrum conuersus II 248, 20. animalibus nomina inponit II 217, 22. carnalis generatio nisi per Adam I 19, 15. peccauit non oboediens deo I 20, 25. Adam et Eua quot filios et filias creauerint scriptura non memorauit I 266, 1.

adoptio plena filiorum in redemptione fiet etiam corporis nostri I 81, 15; *cf.* 40, 9. 82, 12 *cet.*

adulescentuli figuram noui populi praemiserunt I 126, 5.

Aegyptus: populus Israel inde liberatus I 194, 5. 195, 17.

aeneus serpens: I 62, 2.
 afri episcopi I 463, 27. 465, 13.
 Africa: I 464, 19. II 100, 13. 171, 17.
 africanus-a-um: rescripta I 467, 3.
 synodus II 172, 14. ecclesiae I 543,
 6. episcoporum concilium II 171, 21.
 Agar ancilla Sarrae I 449, 16. II 217,
 11. quodam modo Sarrae creditur
 aequari II 67, 12.
 Albina: sincerissimi fratres dilecti a
 deo Albina, Piniane et Melania II
 125, 6.
 Alypius coepiscopus I 423, 5. II 253, 8.
 Ambrosius illis restitit qui dicunt non
 esse posse sine peccato in hac uita
 I 289, 10. antistes dei, cuius inter
 latinae linguae scriptores ecclesiasti-
 cos praecipue Pelagius integrerrimam
 fidem praedicat II 205, 4; cf. II 159,
 25. 162, 23. 252, 7. 268, 5. I 559, 15.
 Mediolanensis episcopus, cuius sa-
 cerdotali ministerio lauacrum re-
 generationis Augustinus accepit II
 251, 12; cf. II 267, 7. beatus epi-
 scopus catholicus II 206, 14; cf.
 II 307, 23. Ambrosianum testi-
 monium II 165, 15; cf. *Indicem I.*
 ambulatio ista non corporis pedibus,
 sed mentis affectibus et uitiae mori-
 bus geritur I 93, 17.
 Amorrei: I 195, 27.
 Ananias: I 263, 18.
 ancillae dei: II 121, 24.
 angelica natura II 204, 26. fortitudo
 II 205, 1. iustitia I 514, 3.
 angelus: angeli seu boni seu mali utrum
 sic appareant quando hominum
 specie apparent an habeant aliqua
 uera corpora I 413, 8; cf. 403, 24.
 507, 9. 10. 19. 22. 25. 513, 23. 25.
 515, 10. 517, 18. 523, 20.
 anima: animae nomen ab eo quod cor-

pus animat, hoc est uiuificat I 417,
 10. animarum origo unde sit I 385,
 10. de animae origine in scripturis
 sanctis certa et aperta testimonia
 non aut difficillime posse inueniri
 I 144, 17. scio mihi esse datam a
 deo nec tamen esse deo I 391, 5.
 anima ex扁atu dei habet originem
 I 416, 2. anima rationalis siue et
 ipsa ex parentibus tracta siue ibi-
 dem creata siue desuper inspirata
 I 70, 4. animas a creatore deo non
 de ipsis substantia fieri I 418, 20.
 anima utrum noua diuinitus ins-
 sufflata sit an de parentibus tracta
 I 386, 19. anima hominis nisi rationalis
 esse non potest I 202, 27;
 cf. I 67, 26. 69, 8. anima cunctis
 quae uiuificat atque animat praesto
 est I 388, 10. anima praesentia sua
 uegetat cuncta I 393, 16. anima
 sitne incorporea et secundum scrip-
 turas dicatur spiritus I 396, 17.
 anima more diuinorum eloquiorum
 etiam spiritus dicitur I 416, 17.
 anima etiam proprie spiritus nun-
 cupatur non uniuersa, sed aliquid
 eius I 396, 19. animam etiam spiri-
 tum nuncupari I 417, 6. 415, 8.
 salua distinctione animae et spiritus
 etiam uniuersaliter animam spiritum
 nuncupari I 418, 24. animae et
 spiritus eadem natura I 398, 28.
 anima non aeria, sed incorporea
 I 398, 8. in anima similitudo quae-
 dam corporis nec ipsa corpus I 406,
 12. animas habere in se corporum
 similitudines incorporeas, ipsas au-
 tem non esse corpora I 418, 22.
 animam non corpus esse I 417, 16.
 utrum anima et ipsa eodem modo
 propagata reatu obstricta an etiam
 non propagata ipsis peccati remis-

- sione et sua redempzione opus habeat I 127, 8. incommutabilis luminis participatione anima rationalis quodammodo accenditur I 163, 5. interior est animae nostrae natura quam corpus I 385, 25. anima facilis potuit uiscera uiuificare quam nosse I 386, 4. anima, quod omnes fatentur, mutabilis est, de nihilo facta est a deo I 306, 21. 23. si anima non est ex traduce sed sola caro, ipsa tantum habet traducem peccati et ipsa sola poenam mereatur *sqq.* I 144, 9. anima in Christo renata et renouata I 393, 18. anima carnalis fit spiritalis II 249, 16. animae prius in caelesti habitatione peccantes num gradatim atque paullatim ad suorum meritorum corpora ueniant ac pro ante gesta uita corporeis pestibus adfligantur I 29, 18. animae martyrum I 412, 27. anima pecoris appellata legitur spiritus I 417, 13. quomodo deus, etiamsi animas non de traduce creat, non sit tamen auctor reatus magna quaestio est I 127, 20. animae mortem in peccato fieri I 3, 19. omnis sensus ab anima inest et corpori I 388, 7. anima infantis non solum indocta, uerum etiam indocilis I 67, 25. *cf. etiam* Vincentius Victor in *Indice scriptorum pag.* 594.
- animal rationale legitimum aliquid et sentit et facit I 203, 3.
- Anna filia Fanuel I 263, 21.
- Anna Samuhelis mater: I 263, 20.
- apertio oculorum: I 108, 22. 449, 13. II 218, 17.
- apices: II 102, 13.
- Apollinaristae: I 332, 3.
- apostatae anima post baptisma sacramentum fidei non amittit II 223, 23.
- apostolatus: I 92, 24. II 87, 6. 91, 19. 92, 5. 10. 13. 185, 15.
- apostolicus-a-um: sedes I 351, 21. II 179, 14. doctrina II 72, 27. 90, 10. 130, 15. testimonium I 10, 8. 200, 13. II 23, 9. uerba I 134, 4. II 237, 4. 255, 15. sermo I 145, 25 *etc.*
- apostolus (*passim*): ap. cum dicatur si non exprimatur quis apostolus non intellegitur nisi Paulus I 489 1.
- arca Noe: I 40, 6. 83, 22. 385, 19.
- Arriani: catholicos Sabellianos criminantur II 292, 12. trinitatis ausi sunt non personas discernere II 292, 21.
- artem anatomicam uel empiricam discere I 387, 15.
- Assyrius ille rex: II 145, 2.
- astrologi certa temporum dinumeratione solis lunaeue defectus praedicanter II 186, 12.
- auctoritas scripturarum diuinarum II 24, 4. 64, 17. 24. 254, 4.
- audientia (= iudicium): I 458, 18. 459, 7.
- Augustinus: I 128, 13. 336, 2. 381, 3. 396, 15. 429, 23. II 3, 3. 102, 8. 105, 18. 174, 14. 209, 3. 254, 7. 15.
- Aurelius papa: II 51, 3. 168, 6. 18. 22. 169, 1. 6. 174, 4. 176, 28.
- Azarias: 263, 18.
- Baptismus, baptisma: baptismus semel datur I 112, 3, *cf.* II 250, 5. sacramentum baptismi sacr. regeneratio-

nis est I 114, 21. per baptismum morti Christi conformantur infantes I 115, 4. parulos sine baptismo de corpore exeentes in damnatione mittissima futuros I 20, 20. baptismus omnium peccatorum plena remissio fit, hominis uero qualitas non tota continuo mutatur I 115, 19. punici Christiani baptismum salutem uocant I 33, 17. baptizato paruulo, si ad rationales annos ueniens non credit, nihil prodest quod paruus accepit I 25, 5. nemo fit membrum Christi nisi aut baptismate in Christo aut morte pro Christo I 311, 8. parunli per baptismum Christi corpori sociantur I 133, 25. 134, 20. baptismus paruulis non solum ad regnum dei, uerum etiam ad salutem uitamque aeternam dari I 71, 11. abluit quidem omnia peccata, sed non anfert infirmitatem, cui regeneratus resistit I 490, 3. in baptismus fit tota remissio peccatorum, non tota etiam hominis in aeternam nouitatem mutatio I 80, 9. baptismus ualere coepit ad innouationem hominis II 277, 2. animas non liberat siue ab originalibus siue a propriis peccatis nisi in ecclesia Christi baptismus Christi I 316, 16. non tantum carni, sed animae quoque infantis mortiferum esse sine bapt. exire de uita I 136, 17. 137, 20. in sancto baptismismo universa dimitti praeterita debita II 14, 9. praeter baptismum nullam infantibus salutem aeternam I 33, 13. per baptismum euacuatur caro peccati I 70, 7. lex peccati in baptismus non penitus extinguitur I 70, 14. baptizo: ecclesiastica regula baptizatos infantes numero fidelium adiungit

I 27, 12. 63, 3. 131, 2. sicut de circumcisio natus circumcidendus fuit, sic de baptizato natus baptizandus est I 112, 8. utrum ante octauum diem baptizari liceat I 546, 7.

Barnabam baptizatum esse non legitimus I 369, 25.

basilica Maiorum II 79, 1.

benedictio fecundatarum nuptiarum II 198, 25. 236, 12. 265, 18. 296, 4.

Bonifacius papa ad quem quattuor libri contra duas epistulas Pelagianorum scripti sunt I 423, 4.

bonitas nuptiarum II 212, 14.

bonum coniugii, per quod ordinata societate nascitur homo I 56, 10. bona nuptialia II 236, 8.

Caelestiani et Pelagiani: II 260, 9. 13. 23. 267, 19. Caelestianus et Pelagianus II 259, 4. 260, 2. 7.

Caelestius: damnat quae ei a Paulino obiecta sunt I 466, 20; cf. I 430, 22. 464, 2. 6. 465, 8. 16. 19. 22. 466, 1. 3. 17. 468, 3. 10. 16. Caelestii socius iudicatus Pelagius II 179, 10. Pelagii discipulus I 470, 7. subtrahit se examini I 465, 5. Cael. uoluntas emendationis adprobata est I 464, 9. de traduce peccati se dubium esse dicit II 168, 8. 12. 15. 17. 169, 11. 170, 14. 184, 24. in libello quem Romae dedit fidem suam a trinitate unius deitatis... explicat II 185, 6. apud Carthaginem in libello suo redemptionem confessus est paruolorum II 181, 17. noluit damnare sententias, quas Pelagius sine ulla retractatione damnauit II 173, 19. 175, 6. liberior quam Pelagius in baptismatis sensu II 173, 15; cf.

- I 464, 2. 6. 465, 16. 19. 466, 1. 17.
468, 3. 470, 7. II 3, 6. 8. 9. 80, 3. 15.
82, 15. 19. 25. 83, 23. 24. 96, 8. 10.
15. 97, 19. 100, 22. 111, 17. 112, 22.
116, 19. 118, 11. 15. 17. 20. 119, 3.
4. 121, 3. 17 *et part.* II p. 328.
- Caelestius et Pelagius I 430, 21. 465, 22.
468, 10. 16. Caelestius uel Pelagius
465, 8.
- Cain I 265, 13. 15. cum matre concubuisse I 266, 4.
- Candaces regina I 52, 4.
- caninum nomen: unde merito inmunditia huius in pudentiae caninum
nomen accepit; ex hoc quippe
Cynici nuncupati sunt II 237, 14.
- canon scripturarum: quamquam ipsa
lectio non sit in eo canone scripturarum I 370, 8.
- canonicus-a-um: auctoritas I 141, 2.
II 65, 16. 68. 3. 307, 20. canoniceis
libris nullius disputatoris aequatur
auctoritas I 542, 24, *cf.* 333, 10.
- cantator: deprecatur sanctus illo cantator I 172, 16.
- Canticum canticorum: uelut si quis
quam multa in Cantico canticorum
carnaliter accipiat I 158, 7.
- canticum nouum I 49, 16. 51, 22.
- Capitulorum liber II 58, 1. 107, 15.
108, 20.
- caput et nauia I 400, 24.
- caritas facit legis factorem I 532, 22.
- carnales tabulae: carn. autem tab.
cordis dixit non carnis prudentiae,
sed tamquam uiuentes I 183, 16.
- carnalis natuitas Christi II 267, 8.
- caro peccati nascitur de lege peccati
I 109, 1. caro filii hominis I 27, 3.
caro praeputii corpus peccati II 195,
16.
- Carthaginiense concilium I 466, 6.
467, 6. ecclesia II 116, 20. 175, 12.
- Carthago I 136, 2. 139, 11. II 77, 1. 3.
100, 17. 125, 10.
- catechumenos: et catechumenos se-
cundum quendam modum per si-
gnum Christi et orationem manus
inpositionis sanctificari I 113, 16.
sanctificatio catechumeni, si non
fuerit baptizatus, non ei ualet ad
intrandum regnum caelorum aut
ad remissionem peccatorum I 114, 2.
370, 7.
- catholica (subst.): I 338, 13. 360, 4.
catholicus (subst.) I 334, 27. 339, 24.
29. 351, 25. II 110, 21. catholicus-a-
um: ecclesia I 139, 5. 335, 4. 339, 27.
II 75, 1. 113, 26 *etc.* fides I 123, 25.
313, 1. 335, 9. homo I 338, 9. ani-
mus I 343, 25. mens I 360, 18. pa-
stores I 340, 22. sacerdotes I 350, 2.
antistites I 543, 1. doctor II 160, 23.
Christianus II 270, 11. uiri II 159,
18. synodus II 176, 24. communio
II 179, 22. ueritas I 333, 12. II 111,
11. pax I 361, 20. catholicae mentis
est, si qua forte aliter sapit quam
ueritas exigit, non ea certissima de-
finire, sed detecta ac demonstrata
respovere I 464, 11.
- caulae dominici gregis I 424, 8.
- cerimoniae I 189, 15.
- Cethei I 195, 27.
- charta: ut tamquam pro gestorum
illorum breuiatione ista charta
usqueaque discurreret II 112, 17.
113, 27.
- chartulæ: chart., cui nunc respondeo,
hoc titulo praenotatur II 254, 6: *cf.*
II 254, 1. 258, 19. 263, 2. 319, 5 *cet.*
- Charus: ciuis Hippomensis idemque
orientalis diaconus II 111, 7.
- chirographa: ut fuso sanguine sine

culpa omnium culparum chirographa delerentur I 120, 14.
 Christus: appellatus ab oleo, id est a chrismate II 248, 15. semen Abrahae dictus I 12, 25. secundus Adam I 193, 14. mediator II 193, 9. uenit ex tribu Iuda I 192, 30. in quo circumcisi sumus circumcisione non manu facta quam figurabat circumcisio manu facta II 195, 23. unius eiusdemque naturae... hoc omnino quod pater, nisi quod filius est ipse, non pater I 343, 20. homo Christus I 61, 14. 332, 12. princeps sacerdotum I 91, 1. sacerdos incontaminabilis I 91, 14. unicum sacrificium pro peccatis I 505, 5. factus sacrificium I 505, 23. uerissimum et singulare sacrificium I 170, 13. misericordissimus saluator, uerissimus sacerdos I 55, 19. 20. sanctus sanctorum sacerdos I 98, 9. redemptor I 33, 9. 11. unicus filius I 35, 7. dominus liberator I 432, 4. dilectio II 209, 3. 18. baptizatos paruulos suo inserit corpori I 11, 13. librorum ueterum utilitatem demonstrans I 50, 22. Christi non sola imitatio iustos facit, sed per spiritum regenerans gratia I 19, 9. ab eo non tantum originalis, sed etiam ceterorum peccatorum remissionem consequimur I 16, 17. praeter Christi societatem nitam salutemque aeternam nemo adipisci potest I 145, 10. gratia eius inluminationem operatur I 11, 9. homo Christus Hiesus I 432, 22. salus nostra in eo I 72, 14. oportuisse nasci in similitudine carnis peccati I 43, 5; cf. 68, 25. oportebat pati *sqq.* I 50, 25. 28. cum morte conflixit I 147, 19. mortuus pro peccatis I 43, 8. signum

Christi I 113, 17. medicus I 23, 15. 24, 16. 33, 7. 542, 6. II 260, 19. 293, 3. 307, 26. infantium saluator I 33, 10. per distantiam diuinitatis et infirmitatis filius dei manebat in caelo, filius hominis ambulabat in terra *sqq.* I 61, 4—8. Christi unitas I 60, 14. Christi duo I 60, 24. eius carnalis nativitas II 251, 15. loquitur in apostolo II 313, 27. mediator ad uitam I 106, 2. II 193, 4. uerax saluator I 33, 8. 11. 55, 20. 118, 16. 425, 9. cur mori uoluerit I 121, 22. Christi corpus ecclesia I 38, 11. Christi medicina II 261, 2; cf. 6, 23. 8, 20. 26. 9, 10. 11, 7. 12. 18. 25. 14, 4. 9. 15, 7. 16, 12. 14. 17, 24. 18, 9. 11. 15. 17. 24. 28. 308, 23. 309, 5. 333, 20. 349, 18 *cet.*

Cicerio I 389, 13.

circumeisio: illius temporis sacramentum, quod praefigurabat nostri temporis baptismum I 350, 12. semel fiebat et tamen in singulis singulatim fiebat I 112, 7. circumcisionem carnis die octauo accipere paruuli iussi sunt I 166, 16. circumcisionem ceteraque opera talia legis christiana disciplina non seruat I 173, 20. umbra futuri sacramenti I 189, 14. circumcision cordis pura ab omni inlicita concupiscentia uoluntas I 165, 25. carnalis circumcisio I 138, 1. instituta est in populo dei, quod erat tunc signaculum iustitiae fidei II 276, 25. iustificari per fidem I 205, 22; cf. 137, 17. 138, 2. 143, 1. 201, 1. 206, 18. 213, 15. II 276, 15. 19. 277, 4 *cet.*

cirrati: quorum nomen ex graeco deriuatum moriones unlgus appellat I 31, 20.

clericci romani I 463, 17. 465, 11. 468,

9. II 116, 1.
- codices: latini I 14, 16. 74, 22. II 313, 3. graeci I 14, 23. 36, 7. 319, 19. et graeci et latini II 186, 16. Iudeorum I 496, 1. mendosus codex II 64, 5, *cf.* I 72, 2. II 512, 16.
- collatio cum Donatistis II 80, 19, *cf.* II 100, 18.
- concilium: collegarum I 548, 21. catholicorum I 351, 20. Carthaginense et Mileuitanum I 467, 6. 7 Africæ uniuersæ I 554, 1. concilii decretum I 137, 11.
- concupiscentia: conc. carnis tamquam filia peccati peccatorum mater II 240, 5. nihil est aliud quam desiderium peccati II 11, 21. tamquam lex peccati manens in membris cum paruulis nascitur I 73, 15. in baptismo sic dimittitur, ut quamvis tracta a nascentibus nihil noceat renascentibus I 445, 25. sacramento regenerationis expiatur II 237, 21; *cf.* II 275, 17.
- condemnatio grauior eorum qui originali peccato etiam propria coniungerunt I 16, 8.
- coniugale, quod nec separatio nec cum altero copulatio possit auferre II 223, 21.
- Constantius episcopus II 154, 2. 23.
- constellationes: fatum qui adfirmant de siderum positione ad tempus quo concipitur quisque vel nascitur, quas constellationes vocant I 472, 19.
- corpus quid definiatur I 396, 21. 413, 20. corpus carnis nihil aliud esse quam carnem I 414, 18.
- credo: nihil aliud esse credere nisi consentire uerum esse quod dicitur I 211, 14. credere esse infantibus baptizari I 39, 3.
- credulitas: cuius mysterium credulitatis in paruulis per eorum responsionem a quibus gestantur inpletur I 352, 17.
- crux I 109, 16. 311, 10. 11. 24.
- cultellus circumcisioonis petrinus II 195, 16.
- cultus dei seruilis et liberalis I 501, 7. 9. 170, 11. II 214, 12.
- cupiditatem boni in homine ab ipso homine incipere I 479, 10; *cf.* 480, 1. 17. 482, 27.
- cutis num in neruis deputanda sit I 386, 10.
- Cynicorum error philosophorum II 237, 10. 15.
- Cyprianus beatissimus, corona etiam martyri gloriosissimus I 543, 5. quemadmodum intellexerit 'in quo omnes peccauerunt' I 544, 19. praedicatissimus tractator diuinorum eloquiorum I 549, 2. memorabilis ecclesiarum in uerbo ueritatis instructor I 552, 14. homo dei I 557, 11; *cf.* II 79, 2. 308, 1 *et Indicem I.*
- Daniel in oratione deo fusa praeter peccata populi et sua fatetur I 84, 7. 21. in Danihele iusticontinentes praefigurantur I 83, 23. inter eos commemoratur a Pelagio, qui non modo non peccasse, uerum etiam iuste uixisse referuntur I 263, 18. Daniel propheta II 65, 26. 67, 21. 117, 23.
- David patriarcha confessione peccati ueniam meruit I 125, 7. maluit Sauli parcere quam ferire I 212, 9. Christum uenturum in populo praenuntiavit II 45, 14. ex semine David et Ioseph erat et Maria II 225, 23.
- Debbora inter feminas memoratur, quae iuste uixisse referuntur I 263, 20.

Decalogus I 176, 26. non littera occidens I 178, 12. in monte Sina datus I 181, 8. duabus illis tabulis lapideis continetur I 496, 24; *cf.* I 176, 29. decem et octo uelut episcopi I 424, 20. decimas dare 76, 15. accipere 111, 18. praebere 112, 2. decimatio talis res erat, quae in unoquoque homine saepe erat facienda I 112, 1. Definitiones quae dicuntur Caelestii II 3, 5. 7. 13. Demetrias sacra Christi uirgo, ad quam Pelagius epistulam scripsit II 155, 2. 157, 21. ad eandem librum scripsit II 142, 21. denarius: sicut in illo euangelico denario per similitudinem dicitur I 195, 10. depositum: nam nonnulli codices non habent 'depositum', sed quod est planius 'commendatum' II 91, 6. deus bonus et summus et uerus II 67, 14. 18. deus nascentium conditor.—renascentium liberator II 259, 19; *cf.* 260, 1. 312, 16. deus hominum copulator II 261, 12. deus maris creator feminae conuenientia generationibus membra formauit II 264, 12. deus auctor fecunditatis II 275, 25. exasperatus deus II 281, 3. deus per hominem dixit II 264, 6. deus de humanis seminibus hominem operatur II 282, 21. deus est auctor naturae II 286, 13. 293, 12. deus solus inmutabilis et potentissimae bonitatis II 304, 11. deus puniens I 5, 21. omnipotentia creatoris poterat mox editos filios grandes protinus facere I 69, 16. deus qui lux est hominis interioris I 75, 15. deus summum atque incommutable bonum et auctor qualiumcumque

bonorum omnium I 100, 13. delectatio dilectioque dei summi atque incommutabilis boni I 157, 14. dominum deum bonum etiam sanctis suis alicuius operis iusti aliquando non tribuere certam scientiam I 103, 13. deum non iniustum esse I 234, 11. deus naturae summus creator et artifex I 235, 12. summa substantia et solus uerus rationalis creaturae cibus I 248, 8. deus per apostolum docet I 325, 5. deo esse possibilitatem qua uoluntas sic adiuetur humana, ut etiam illa iustitia perficiatur, secundum quam postea in aeternum in dei contemplatione uiuet I 228, 9. deus pater I 349, 3. 350, 21. deus est trinitas I 385, 18. deus animarum nostrarum dator creator formator I 394, 14. deus omnipotentis et inmutabilis substantiae I 398, 11. deus uocatur spiritus I 417, 4. deus Israhel I 4, 23. summe atque incommutabiliter bonus I 482, 26. in cordibus hominum uoluntatem operatur I 455, 12. 24. summus medicus I 508, 1. nulla substantia est quam non fecerit deus I 460, 17. conditor naturae auctorque nuptiarum I 450, 7. deus artifex I 340, 2. diabolus *passim*: princeps mundi dictus II 265, 22. I 122, 4. mors ab eo uenit I 10, 24. peccatum opus diaboli II 212, 10. sub diabolo omnes cum peccato generati II 278, 10. spiritus inmundus II 238, 21. princeps auctorque peccati II 239, 10, *cf.* I 488, 22. reos paruulos tenet II 239, 15. auctor uitii II 273, 24. princeps tenebrarum II 235, 13. culpae auctor, non naturae I 431, 23. II 263, 10. 269, 11. potestatem

- habet mortis I 122, 4.
 diaconus occiditur II 121, 25.
 dies dominicus est dies octauus in
     hebdomadum recursibus II 195, 15.
 differentia inter duo testamenta quam
     deus testatur I 186, 27. 202, 20.
     differentia peccatorum I 240, 25.
 Dinoocrates, utrum sine baptismo de-
     functus sit an post baptismum a
     Christo alienatus I 312, 20. 349, 9.
     350, 24. 351, 13. 369, 5. 370, 1.
     375, 12. 406, 22. 26. 407, 11. 19.
 diuinae paginæ *cf.* paginæ.
 diuinitas: quamuis enim in terra
     factus sit filius hominis, diuinitatem
     tamen suam, qua in caelo manens
     descendit in terram, non indignam
     censuit nomine filii hominis I 60, 22.
 per distantiam diuinitatis et infir-
     mitatis filius dei manebat in caelo,
     filius hominis ambulabat in terra
 I 61, 4. 13. unitas personæ I 61, 6.
 in eius non tantum diuinitate, sed
 nec in anima nec in carne ullum
 potuit esse peccatum I 88, 24. anti-
 quis iustis non solum diuinitas, sed
 etiam nondum reuelata humanitas
 profuit II 191, 23. eius diuinitas
 omne tempus exceedit II 192, 1.
 hanc eius aequalem patri diuini-
 tatem Abraham uidere cupiuit
 II 192, 15. parentes ambo humili-
 tatis eius, non sublimitatis, infirmi-
 tatis, non diminitatis II 224, 20.
 doctrina littera est occidens, nisi adsit
     uinificans spiritus I 157, 25. 160, 12.
     173, 7. 185, 27.
 dogma *passim*, uelut II 69, 10. 70, 24.
     71, 8. 114, 5. 122, 4. 128, 30. dogma
     Pelagianum uel Caelestianum I 463,
     22. dogma Pelagii et Caelestii de pa-
     ruiulis sine ullius uitii ex Adam
     contagione nascentibus II 175, 28.
 dogmatici I 388, 12.
 domus magna, quae est catholica
     ecclæsa I 335, 4.
 donationes sanitatum II 92, 8.
 Donatistæ: caruit enim Donatistarum
     uel potius Rogatistarum diuisione
     et errore I 304, 25. 349, 2. 360, 3.
     361, 1. Augustinus diuturnum cum
     Donatistis conflictum in Collatione
     habuit II 80, 18. 100, 19.
 ecclæsa Christi I 356, 30. toto orbe dif-
     fusa II 286, 25.
 ecclesiasticus-a, um: regula I 27, 12.
     313, 2. iudicium I 502, 25. ex-
     amen II 55, 20. damnatio II 111,
     5. usus loquendi II 313, 4. curiae
     II 252, 12.
 Edem: contra Edem habitauit, id est
     contra sedem deliciarum I 124, 23.
 Elisabeth eum Zaeharia commemora-
     tur I 90, 21. 91, 16. 92, 18. II 38, 17
     et inter feminas, quae iuste uixisse
     referuntur I 263, 22.
 Enoc per longam aetatem senectute
     non mareuisse I 5, 9. non modo non
     peceasse, uerum etiam iuste uixisse
     memoratur I 263, 16.
 episcopi, Graeci homines et ea uerba
     per interpretem audientes II 53, 4.
     episcopi iudices II 175, 4.
 epistolaris, e: quod epistolari more
     etiam non Christianis quibusdam
     scribere solemus II 104, 16.
 epistula ad Hebreos in canonieis habe-
     tur I 47, 20.
 Esaias ab Ambrosio episcopo exponi-
     tur *cf.* *Indicem I et Ind. part. II*
     p. 328.
 Esau I 478, 8. 484, 9.
 Esther (Hester) regis cubile execrans
     II 145, 2. inter feminas nominatur
     quae iuste uixerunt I 263, 21.

Eua ex Adam uxor eius I 106, 8. Eua peccauit I 265, 14. Adam et Eua quot filios procreauerint scriptura non commemorat I 266, 1. Eua ex costa Adae facta I 340, 3. II 263, 13. Adam ei nomen inponit II 263, 17. 21. appellatur uita II 263, 17. euangelista I 427, 28. II 162, 7. 225, 8. euangelistas Marcum et Lucam baptizatos esse non legimus I 369, 26. euangeliū I 35, 19. 38, 26. 39, 4. 57, 7. 92, 3. 24. 341, 18. 495, 26. II 217, 15. 264, 5. nouum testamentum quatuor euangeliorum auctoritate p̄aefulget I 126, 10. euangeliū non mentitur II 224, 21. Eulogius episcopus, cui libellus contra Pelagium datus est II 60, 19. Eutropius coepiscopus cum Paulo coepiscopo ab Augustino petunt, ut Definitionibus quae Caelestii dicuntur respondeat II 3, 3. exaltatio serpentis I 115, 3. exaltatus serpens est mors Christi I 62, 4. examen, *cfr.* ecclesiasticus. exclusor: unde et exclusores dicuntur quidam artifices argentarii I 169, 23. excommunicatio: atque ita uelut phreneticus, ut requiesceret, tamquam leniter fotus a uinculis tamen excommunicationis nondum est creditus esse soluendus II 171, 15. exorcismus: quid in illo agit exorcismus meus, si in familia diaboli non tenetur I 63, 28. exorcizo: exorcizatur in eis et exsufflatur potestas contraria II 203, 12. 235, 20. 306, 3. 308, 11. exsufflantur baptizandi infantuli II 287, 1. atum: nec fatum, quia nullae stellae

ista decernunt I 475, 8. quod fatum Augustinus sub nomine gratiae asserat I 469, 6—479, 6. fidelis, quod a credendo utique nomen est I 37, 8. secundum fidem qua credimus fideles sumus deo, secundum illam uero qua fit quod promittitur etiam deus ipse fidelis est I 211, 3; *cfr.* 248, 22. fides: uera fides quae sit I 214, 13—215, 5. ex fide et per fidem quid differant I 205, 13. fides ipsa num in nostra constituta sit potestate I 209, 21. 210, 27. fides duplice sensu definitur I 211, 2. catholica fides iustos ab iniustis non operuni sed fidei lege discernit I 502, 5. in quibus non est fides, filii sunt diaconi I 489, 13. fides mediatoris saluos iustos faciebat antiquos II 277, 8. fides sana et catholica ueracissima et fundatissima II 286, 21; *cfr.* I 118, 11. 207, 19. 28. 212, 26. II 187, 6 *cet.* Fidus episcopus, ad quem Cyprianus consultus epistulam dedit I 546, 5. Finees (Phinees) in principibus sacerdotum fuit ad offerenda ueteris testamenti sacrificia pertinentium I 91, 10. commemoratur I 263, 17. Firmus compresbyter per quem Augustinus Valerii Comitis epistulas accepit II 209, 8. forense iudicium (*opp.* ecclesiasticum) I 502, 26. fortuna: nec fortuna, quia non fortuiti casus ista agunt I 475, 8. Gallus: coepiscopi nostri Galli Heros et Lazarus II 52, 16. 95, 7. generatio: carnalis *opp.* spiritualis I 19, 15. 118, 12. 130, 20. *opp.* regeneratione I 63, 20. 141, 23. 143, 25.

II 227, 15. 293, 17. *opp.* imitatio
II 299, 9. series generationum usque
ad Ioseph II 225, 19; *cf.* genero,
regenero I 20, 17.

Genesis: de Genesi testimonium I 329,
29.

gentes (*Heiden*) II 151, 7. gentes =
peccatores I 290, 15; *cf.* 197, 1. 5.
198, 10. 18. 21. 22. 26. 200, 5. 20. 24.
205, 15.

gentilium sacrilegia I 370, 4.

gesta *passim* I 463, 19. 464, 1. II 51,
2. 4. 52, 3. 72, 17. 76, 9. 77, 4. 17.
79, 5 *cet.* gesta ecclesiastica I 479, 27.
II 153, 11. gesta Palaestina II 172,
18. 20. 177, 18. gesta eccl. Cartha-
giniensia, de quibus Augustinus
descripsit II 168, 6—21. gestorum
iudicium II 173, 3.

gloriatio laudabilis quae sit et quae
utiosa I 169, 21. 27. per legem
fidei exclusa I 175, 10.

Graecus: I 31, 21. 36, 7. 319, 17. 19.
320, 1. 16. 170, 8. 23. 198, 10. 18. 26.
30. 213, 15. II 56, 4. 53, 5. 129, 25.
græca lingua I 527, 18. 528, 5.

gratia: ipsum quippe gratiae nomen
et eius nominis intellectus aufertur,
si non gratis datur, sed eam qui
dignus est accipit II 89, 1. gratia
Christi, sine qua neo infantes nec
aetate grandes salui fieri possunt,
non meritis redditur, sed gratis
datur, propter quod gratia nominata
I 235, 23. per gratiam solam
quod lex iubet potest inpleri, per
ipsam iustificatur gratis, id est nul-
lis suorum operum praecedentibus

meritis I 168, 18. gratia data est
pusillis et magnis I 432, 23. sine
gratia nec infantes nec aetate
grandes salui fieri possunt I 235, 23.
gratia nouo testamento per Christi
passionem tamquam scissione ueli
reuelanda I 181, 20. gratia non
solum illud unum soluit quod origi-
naliter trahitur, sed etiam cetera
quae in unoquoque homine motu
propriae uoluntatis adduntur II 301,
3. liberi a peccato non fiunt nisi
gratia salvatoris I 426, 11. qua
uecamur et iustificamur II 106, 20.
gratia dei promissa testamento
nouo quo definita sit I 204, 14. grati-
a Christi, hoc est inhabitans spiri-
tus eius in uobis I 9, 10. gr. salua-
toris regnum mortis destruit I 14, 2.
laus et praedieatio gratiae uituperatio
et damnatio est delictorum
I 161, 14. nemo sine dei gratia recte
uituit II 53, 24. gratia dei homo
adiuuatur ut uelit bonus esse I 453,
5. adiuuat infirmitatem nostram
I 514, 25. qua fit in nobis, ut nos
delectet et eupianus quod praecepit
nobis I 483, 12. studium quoque
bonum non incipit sine gratia sed
a deo inspiratur I 484, 24. dei
gratia non solum omnia sidera et
omnes caelos uerum etiam omnes
angelos supergreditur I 472, 21.
gratia fieri ut legi oboediatur I 486,
14. auditus diuinæ uocationis ipsa
dei gratia procuratur I 534, 9.
bonos faciens nos I 537, 21; *cf.*
I 533, 24—540, 10. 485, 12. gratia
non est natura, non est legis scientia,
non est littera occidens, sed spiritus
uiuificans, non qua homines creati
sumus, sed qua in nouam creaturam
adoptati II 73, 3. 75, 21.

hebdomades (ebd.): in diebus tamen ebdomadum octauo a mortuis resurrexit I 138, 5. dies enim octauus est in hebdomadum recursibus dies dominicus II 195, 14. 196, 15.

Hebreus populus I 458, 25.

ἵγειροντάς quid sit definitur I 387, 3. Helias non marcuit I 5, 10. sine cibo uixit I 5, 15. iuste uixisse refertur I 263, 18. Helias et Enoch utrum nunc in paradiso sint an alicubi alibi II 186, 3.

Heliseus sine peccato uixisse commemoratur I 263, 18. num flando in eius faciem mortnum suscitauerit I 365, 13. 14. 20. 23. 24. 366, 5. baculum misisse ad filium uiduae suscitandum I 533, 3. 6.

heresiarcha Pelagius nominatur I 543, 8. heresis: Pelagianam tamquam uenenoosa uirgulta fruticibus catholicis inserere conatur II 262, 19. Pelagiana parvulis non baptizatis inter damnationem regnumque caelorum quasi medium locum promittit I 312, 12; cf. 317, 5. 334, 17. 523, 23. 533, 23. Manichea I 523, 21. 559, 19.

hereticus: her. dogmata I 361, 24. nouitas II 235, 16. hereticae uirgines II 216, 13. heretici noui medicinam Christi carnaliter natis parvulis necessariam non esse contendunt II 211, 5. heretici noui Pelagiani I 470, 18. 503, 28. futuri heret. Pel. I 546, 9.

Heros et Lazarus cf. Gallus.

Hieremias in utero matris sanctificatus I 29, 13.

Hieronymus plurimos utriusque linguae diuinarum scripturarum tractatores et christianarum disputationum scriptores commemorat I 138, 12. 24. sanctus H. presbyter

II 121, 24; cf. etiam *Indicem I.*

Hierusalem: I 494, 20. 501, 15. 538, 8.

Hiezechiel: I 263, 19. II 288, 5.

Hilarius, ad quem Augustinus epist. 157 scripsit II 77, 10. 107, 24.

Hilarius episcopus; cf. *Indicem I.*

Hipponense litus II 100, 14.

Hispania, quo nonnulla opuscula sub Augustini nomine peruenisse feruntur II 72, 13.

homo: animal rationale, intellectus capax, rationis compos sensuque uiuax I 415, 18. homo primus — secundus I 21, 16. non a diabolo fieri, sed a deo I 431, 20. homo interior — exterior I 36, 15. homo intimus I 400, 26. interiore hominem esse animani, intimum spiritum I 400, 5. interior homo quis sit, utrum anima an spiritus an utrumque I 399, 19. homines dei, immo ipse spiritus dei I 456, 3, cf. 492, 7. homines sancti et fideles cum Christo unus Christus I 61, 13; cf. I 399, 26, 400, 10. 14. 17. 405, 4. 432, 24. 431. 22. II 232, 13. possitne homo sine peccato esse in hac uita I 77, 17. 221, 23. cf. 78, 17. 155, 6. 227, 19. 447, 10.

humanitas Christi reuelata II 191, 24.

Iacob cum Abraham et Isaac memoratur I 260, 21. 263, 17. 488, 17. uniuersum semen Iacob appellari Israhel I 415, 3. apud deum praeedit fratre I 539, 18; cf. 477, 24. 478, 8. 484, 9.

Iacobus apostolus I 243, 3. 244, 11.

Iacobus et Timasius Augustino librum miserunt I 233, 1. II 101, 4. 102, 2. ad Augustinum epistulam dederunt II 102, 8.

Iesus latine saluator est I 118, 21. 134,

22. II 319, 13. 17. in eius monumento non esse carnem inuentam II 245, 29. inceptor uitiae I 49, 21. Iesus uocatur, quia ipse saluum facit populum suum I 248, 16. in carne uenisse, ut omnes uiuificaret I 37, 14. Iesus Christus magnus deus I 47, 9. unus et solus magister bonus I 57, 18. hoc omnino quod pater, nisi quod filius est ipse, non pater I 343, 20. per hominem deus dixit II 264, 5. Iesus Christus II 225, 12. pastor pastorum I 570, 17. homo Christus Iesus I 432, 22.
- Iesu Naue I 263, 17. praenuntiavit in populo Christum uenturum II 45, 14. imagines uisorum I 404, 15. incarnatio domini II 65, 15. 68, 3. 79, 11. 187, 13. 191, 16. 20. 28. 192, 16. I 433, 1 *cet.*
- incensum spiritale: per hoc licet mori sine peccato I 263, 11.
- indifferentia nuptiarum et uirginum II 292, 8.
- inferi: I 342, 17. 401, 12. 406, 13. 409, 5. 412, 9.
- infernus: I 282, 6. 372, 6. infernus inferior I 388, 21. infernus-a-um I 341, 20.
- infidelitas, quod peccatum proprie uocatur, quasi solum sit, si non exprimatur quale peccatum sit I 488, 28; *cf.* 8, 24. 489, 5. 495, 22.
- inluminatio: ad discernendam spiritalem ab ista corporali I 36, 13.
- Innocentius papa: eius litteris Pelagius se consentire respondit I 464, 22.
- Caelestii et Pelagii dogmata damnauit I 465, 9. litteris episcoporum afrorum respondet I 465, 12. eius uerba ad concilium Carthaginense I 466, 7. Caelestius secundum eius sententiam omnia damnat I 466, 20.
- 467, 24. quae rescripserit Numidiae episcopis I 467, 8. eius litteris Caelestius consensum praebuisse tenetur I 468, 3. eius sententia de paruulis non baptizatis I 468, 11. Pelagius ad eum et litteras et libellum misit II 150, 10. 153, 27. 180, 1. Pelagius damnat a Paulino sibi obiecta II 171, 12. de gestis Palaestinae synodi quid iudicauerit II 172, 11. qualem sententiam de Pelagii purgatione tulerit II 173, 7.
- innuatio hominis II 277, 3.
- instrumentum: quod distinctius netus instrumentum quam uetus testamentum vocatur I 498, 15.
- insufflatio: animarum nouarum sine propagine insufflationem defendi minime prohibemus I 333, 8; *cf.* 322, 10. 329, 26. 333, 25. 364, 19.
- Iob praesciens Christum ad passionem uenturum I 88, 9. magnus in perferendis tribulationibus I 89, 21. extra populum Christum uenturum praenuntians II 45, 15. 187, 22.
- Iohannes Baptista mediatorem digito demonstrans I 497, 21; *cf.* 39, 5. 494, 15. 498, 3. 516, 27. euangelista I 40, 12. 509, 19. memoratur I 263, 20.
- Iohannes Constantinopolitanus, de cuius traetatu quodam Pelagius locum profert I 291, 9.
- Iohannes Hierosolymitanae antistes ecclesiae quae Pelagio praesente narrauerit II 93, 19 *sqq.* 94, 13. 25. 95, 6. 96, 6. 108, 4. 109, 1. 16.
- Ionas propheta I 138, 16
- Ioseph iuste uixisse refertur I 263, 17
- Ioseph cui desponsata erat uirgo Maria I 263, 19. II 225, 20. 24. 226, 20.
- Iouinianus hereticus nouus: uirginitatem Mariae destruebat et uirginitati

sacrae nuptias fidelium coaequabat I 425, 16. II 267, 20, *cf.* 268, 2. sanctimonialibus etiam aetate proiectioribus nuptias persuasisse I 139, 20. catholicis Manicheos obicit II 292, 10. nouellam heresim condere conatus II 292, 4. 8.

Isaac non sine concubitus calore generatus II 276, 1. omnes spiritualiter ad filios Isaac pertinentes I 192, 17, *cf.* 260, 21. 263, 17. non fuisse filium diaboli, sed promissionis I 488, 17. 494, 16. 501, 18.

Israel: I 126, 18. 155, 15. 192, 16. 29. 193, 9. 10. 194, 4. 7. 195, 17. 201, 1. 6. 415, 3. 4. 477, 18. II 45, 13. Israel filii II 187, 21.

Israelitae I 4, 23. annis omnibus decimas praebere Leuitis I 112, 2. Moysen iis permisisse alia copulare conubia II 223, 12.

India: I 192, 17. 29. 30. 193, 9. 415, 4.

Indaci: dominus ab iis consultus I 430, 12. per omnes terras ubique dispersi I 495, 26. carnaliter legem obseruantes I 512, 19. de accepta lege se extollebant I 160, 17. 197, 20. sabbatum obseruant I 181, 18. legis auditores I 199, 22. 200, 7. 203, 1. 235, 2. eorum iactantia I 204, 1. non est Iudeorum tantum deus I 204, 10, *cf.* I 501, 28. 505, 18.

Iudeus: I 164, 18. 165, 13. 213, 15.

Iudeicus populus reprobatus II 190, 2.

Iudaismus: legem operum esse in Iudaismo I 173, 19.

Iudas traditor caput poni debuit peccatorum I 19, 7. Iudam Christus non suscitanit I 237, 14.

iudicium ecclesiasticum, ubi Pelagio anathemante omnia damnata sunt II 78, 18. Caelestius uenit ad iud. II 100, 22. 26. libellos Caelestius

allegat iud. eccl. II 149, 30. iudicium Palaestinum: quae Pelagius ibi facto corde damnauerit I 453, 18.

Indith iuste uixisse refertur I 263, 21. iura nuptiarum semel inita manent inter uiuentes II 223, 15. iustificatio, qua Christus iustificat inpium I 18, 11.

iustitia: iust. dei sine lege quid sit I 167, 19. in testamento ueteri uelata in nono reuelatur I 171, 4. perfecta iustitia quando etiam quid sibi desit intellegit I 508, 16. haec erit in eminenti scientia Christi I 513, 5. iustitia ex lege quid sit I 514, 19, *cf.* 510, 27. iustitia quae uera sit I 515, 6. 215, 13. iust. dei non in praeecepto legis sed in adiutorio gratiae Christi constituta esse I 233 14. iust. legis cur proponatur I 207, 4; *cf.* 508, 18—515, 26.

latinus-a-um: codex I 319, 17. II 92, 4. interpres II 95, 13. lingua II 313, 3. scriptores II 159, 27. liber II 56, 3. latine I 118, 22. 170, 11. II 83, 18.

latro (*cf. Luc. 23, 43*) a Cypriano inter martyres ponitur I 311, 13. 24. 26. fueritne baptizatus I 369, 8.

lauacrum *passim* aquae I 522, 7. 540, 16. 541, 5. regenerationis I 24, 20. 31, 3. 236, 1. 238, 11. II 81, 18. 167, 6. 202, 21. 212, 3. *cet.* baptismatis I 466, 15. II 202, 19. christianae fidei I 352, 11. 22. ubi omnes praeteritiae maculae rugaeque tolluntur II 81, 23. lau. sanctitate omnia prorsus hominum mala tolluntur II 250, 21. lauacro adoptari in dei filios I 471, 9.

Lazarum dominus suscitauit I 237, 13.

Lazarus episcopus 11 52, 16. 95, 8.
116, 25.
lectio euangelica I 58, 5.
lector: lectoris functus officio in syna-
goga I 53, 8.
Leui postea non esse decimatum I 111,
16.
Lenitis decimae praebentur I 112, 3.
lex: euangeli II 223, 13. circumisionis
I 546, 6. de praeuacuatione I 531, 2.
lex factorum I 169, 18. 170, 2. 173,
15. 174, 23. 175, 4. 194, 3. 196, 8.
fidei I 196, 9 *cet.* lex dei I 197, 20 *cet.*
lex in tabulis digito dei conscripta
I 182, 9. legem uolunt Pelagiani
intellegi gratiam I 532, 8. lex spiri-
talis I 496, 10. lex auditores iustitiae
facit, gratia factores I 486, 17.
naturalis lex in qua quisque iam
ratione utens incipit peccato ori-
ginali addere et propria I 13, 12.
lex scripta per Moysen populo data
I 13, 13. lex naturalis uel conscripta
I 65, 22. lex carnalis circumisionis
I 137, 17. legem aaceperimus non ut
emendatione finiremus peccatum,
sed ut transgressione augeremus
I 148, 3. lex quamuis bona auget
prohibendo desiderium malum I 158,
25. lex ostendit quid faciendum
quidue euendum sit I 166, 25. lex
factorum et lex fidei quid differant
I 173, 15. quod operum lex minando
imperat, hoc fidei lex credendo im-
petrat I 175, 13. hominem non lege
operum iustificari sed lege fidei
I 176, 14. num legem duabus tabu-
lis scriptam litteram occidentem
apostolus appelle I 177, 8. lex dei
est caritas I 183, 2. lex operum —
lex fidei I 183, 5. lex data est, ut
gratia quaereretur, gratia data est,
ut lex inpleretur I 187, 22. leges

dei ab ipso deo scriptae in cordibus
sunt praesentia spiritus sancti, qui
est digitus dei I 189, 9. legem
factorum pertinere ad testamentum
uetns, legem fidei ad testamentum
nouum I 194, 3. non auditores legis
sed factores iustificantur I 198, 25.
'factores legis iustificabuntur' quid
significet I 199, 1. naturaliter homi-
nes quae legis sunt faciunt I 201, 16.
202, 4. 203, 13. ex lege timemus
deum, ex fide speramus in deum
I 208, 5. lex nec ipsa est gratia et
nihil ex ea recte fit sine gratia I 516,
20. lege huini saeculi interueniente
repudio sine crimine conceditur cum
aliis alia copulare coniugia . . . lege
euangeli reus est adulterii II 223,
9. 13. lex per Moysen data non
potuit regnum mortis auferre II 300,
1. legem ad cognitionem peccati
uale I 435, 16. non auferre sed
potius augere peccatum I 434, 28.
libellus Caelestii gestis ecclesiasticis
allegatus II 169, 24.

liber: Liber capitulorum (Pelagi)
II 58, 2. 107, 15. 108, 20. Testimo-
niorum liber I 543, 9. liber fidei
Pelagi Romam cum litteris ad
papam Innocentium missus II 182,
23. I. Sapientiae I 371, 20. I. sancti
I 412, 23.

liberum arbitrium: lib. arb. nobis nisi
ex deo esse non posse I 101, 13.
ipsum quoque libernm arbitrium ad
dei gratiam, hoc est ad dei dona,
pertinere I 77, 19. lib. arb. sine
quo nec male nec bene uiuitur I 159,
12. lib. arb. primi hominis peccato
non periisse I 425, 25. lib. arb.
usque adeo in peccatore non periit,
ut per ipsum peccent maxime
omnes I 426. 4. lib. arb. captinatum

- non nisi ad peccatum ualet I 516, 24.
157, 19. in ipso nomine lib. arb.
libertatem sonare I 209, 12. per
gratiam non euacuatur I 208, 18.
lib. arb. deum hominibus non adi-
mere I 216, 20.
- litterae ecclesiasticae I 138, 13. sae-
culares I 233, 7. litt. magister I 55, 6.
269, 15. II 302, 4.
- Lucas: ipsos euangelistas Marcum et
Lucam baptizatos esse non legimus
I 369, 27.
- Machabei in proelio carentes I 350, 6.
Mach. iuuenum mater I 322, 11.
323, 25.
- mancipiorum aestimatio I 66, 16.
- Marcellinus (*cuius rogatu Augustinus
libros De peccatorum meritis et De
spiritu et littera scripti*) I 3, 5. 71, 11.
128, 13. 155, 2. 242, 13. 252, 17.
II 78, 25.
- Marcion I 510, 2. II 12, 12. 67, 15.
- Marcus: cf. Lucas I 369, 27.
- Mardocheus I 263, 19.
- Maria I 118, 18. 263, 20. 24. 425, 17.
II 267, 22. filius Mariae liberat II
202, 29.
- Martha I 513, 17.
- martyres, quibus contigit ante baptis-
mum pro Christi nomine occidi
I 352, 7. nisiones martyrum I 405,
18. mortem martyribus causam
praemiorum esse I 521, 10; cf. 412, 27.
- mater ecclesia, quae cor et os mater-
num parvulis praestat, ut sacris
mysteriis inbuantur I 37, 5.
- Mathusalem qui in area non fuit ubi
potuerit niuere II 186, 15.
- matrimoniales tabulæ: ut secundum
matrimoniales tabulas non nisi
liberorum procreandorum causa con-
cubant II 215, 24. 201, 16.
- medici: non medicos empiricos nec
anatomicos nec dogmaticos nec
methodicos scire I 388, 12.
- mediatatem quandam tribuunt paruu-
lis non baptizatis I 54, 11.
- Melania II 125, 7.
- Melchisedec: a Melchisedec iam fuerant
decimati I 111, 20; I 263, 16.
testimonium fidelibus protulit II 192,
24.
- mens: mentem nostram nisi rationale
et intellectuale nostrum dicere non
solemus I 414, 13. rationalis I 67, 10.
- Micheas I 263, 18.
- minister: nullus autem in ecclesia recte
posset ordinari minister, si dixisset
apostolus: 'si quis sine peccato'
I 447, 6. Moyses testamenti minister
uetoris I 497, 18.
- Misael I 263, 19.
- monachus: inlata est heresis a quibus-
dam ueluti monachis II 116, 2.
- monasteria II 121, 26.
- motus non cessat in corde, unde se
pulsus diffundit usquequaque uena-
rum I 388, 5.
- Moyses: lex scripta per Moysen populo
data I 13, 13. 92, 4. ex praecepto
domini exaltauit in deserto aeneum
serpentem I 62, 1. 115, 3. populus
per Moysen deprecatus est dominum
I 61; 29. uetus testamentum in quin-
que Moysi libris excellit I 126, 9.
legem ministrandam populo in
monte accepit I 176, 27. 182, 9. 458,
24. 494, 13. 523, 14. II 300, 1. cele-
bratio paschæ per Moysen fieri
praecepta I 182, 6. filii Israhel non
poterant intendere uultus Moysi
I 183, 19. Moyses testamenti mi-
nister ueteris, heres noui I 497, 18.
testamentum uetus ad Moysi rela-
tum ministerium I 498, 21. de Christo

uenturo scripsit I 498, 1. per Moysen reuelatum est testamentum uetus I 500, 5; cf. 499, 29. Christum prae-nuntiauit II 45, 13. conubia permisise II 223, 11.

mulier etiam bis nupta catholica professae uirgini hereticae praefertur I 503, 13.

mundationis sacramenta I 142, 24. auxilium I 549, 8.

mundi nomine solet appellare scriptura a quibus habitat hie mundus II 141, 26.

mysterium: mysterio dominicae mortis et resurrectionis figuratus uitae nostrae ueteris occasus et exortus nouae demonstrataque iniuritatis abolitio renouatioque iustitiae I 162, 17. m. credulitatis I 352, 17. mysteria = baptisma I 458, 11. 13. 37, 6.

mysticus: hic numerus (= uiginti) mysticum aliquid adumbrat et resonat I 126, 8; cf. 106, 23. 161, 26.

Nathan I 263, 18.

natiuitas: in damnatione hominem prima natiuitas tenet, unde nisi secunda non liberat II 202, 27. prima carnalis natiuitas — secunda spiritalis II 316, 8. carnalem Christi natiuitatem expertem esse peccati II 267, 8. originale peccatum generatione primae natiuitatis adtractum regeneratione secundae natiuitatis expiatum II 256, 16.

natura: natura hominis primitus inculpata et sine ullo uitio creata omnia bona habet I 235, 8. natura principiorum amat singularitatem II 222, 13. nat. nuptiarum ut mas et femina generandi societate inn-

gantur II 215, 12. indiget diuina gratia I 426, 1. uitium naturae ex originali peccato contractum est libero arbitrio commisso I 235, 12.

Nicodemus I 59, 24. 373, 8. 11.

Noe: in Noe praefigurans iustos plenum praepositos I 83, 21. aliquando ebrium fuisse I 84, 5. iustus dicitur I 494, 17. praenoscens Christum uenturum II 45, 16. de eo eiusque filii quid dixerit Pelagius II 273, 14. 20. Noe iustum ad supernam Hierusalem pertin. re I 494, 17.

Nouatiani I 560, 9.

nouelli heretici Pelagiani conciliis et sede apostolica damnati I 351, 20. inimici crucis Christi et obpu-gnatores gratiae I 524, 1.

Numidia episcopi (*ad quos Innocentius papa de causa Pelagianorum rescripsit*) I 467, 5.

nuptiarum bonum inpletum est in illis parentibus Christi: proles, fides, sacramentum II 225, 25. 231, 12; cf. II 200, 15. nuptias institutas propter ordinatam generationem filiorum I 431, 5.

occidentales et orientales ecclesiae I 542, 19. 543, 6.

oleum peccatoris I 357, 24.

orbis: romanus II 308, 3. catholicus II 183, 10.

ordino: I 56, 10. 111, 17. 431, 6. 447, 6. oriens I 479, 26. II 155, 2. 172, 20.

orientalis: episcopi I 460, 9. 468, 2. 470, 14. 16. II 109, 10. 114, 21. 115, 4. indices I 537, 1. ecclesiae I 47, 24. II 79, 8. synodus II 143, 4.

Origenes II 60, 25. 61, 7.

Origenista II 60, 25. 61, 14.

originale peccatum cf. peccatum.

Orosius presbyter II 95, 8.

osculum pacis I 548, 24. osculo recentes dei manus esse cogitandas I 548, 14. 22.
 ouile catholicum I 340, 21.

paedagogus: II 53, 13. 14. 27.
 paenitens: I 24, 23. 25, 2. 350, 6. 353
 23. 369, 17.

paginae: humanae et diuinae I 384, 4.
 testimonia diuin. pag. I 417, 12.
 sanctae II 302, 12.

Palaestina, cui terrae dominus praesentiam suae incarnationis exhibuit II 79, 10; cf. II 51, 5. 116, 27. 151,
 14. Palaestini indiees II 173, 13.
 synodus II 172, 10. gesta II 172, 18.
 176, 27. 177, 18. iudicium I 429, 15.
 453, 18. 470, 6. II 142, 29. 171, 27.
 173, 13.

palma I 348, 20.

palmitum frutices I 196, 10.

Pammachius II 168, 14.

paradisus: corporalis — spiritalis
 I 107, 1. 10; cf. 124, 20. 23. 125, 4.
 310, 21. 315, 29. 345, 20. 348, 14. 20.
 350, 19. 25. 351, 12. 28. 352, 24 *cet.*

paralyticus: de paralytieis et oppressis
 animae sensibus I 344, 1.

participatio mensae dominicae: I 33,
 21. corporis huius et sanguinis
 I 26, 10. 467, 25. II 180, 16.
 luminis I 157, 18. 163, 6.

pascha: celebratio paschae quae fieri
 praecepta est I 182, 7.

passio in latina lingua, maxime usu
 loquendi ecclesiastico non ad uituperationem consuevit intellegi II
 313, 3.

pastoralis: uigilantia et diligentia
 I 570, 14. II 122, 10. specula I 424,
 11. cura past. et medicinalis I 361,
 24.

patribus sanctis ex Abraham et ante

Abraham etiam plures coniuges
 habere concessum erat II 221, 12.
 patriarchae: I 518, 17. 521, 24. 530, 22.
 531, 5. 541, 15. 569, 13.

Paulinus diaconus I 466, 22. 25. II 168,
 12. 16. 23. 25. 169, 1. 5. 10. 171, 8.

Paulinns episcopus II 154, 9.

Paulus prius Saulus I 163, 24. 453, 20.
 praedicator Christi I 11, 11. tanti
 apostolatus principatum meruisse
 I 92, 24. non fuisse perfectum I 92,
 20. 93, 6. perfectus uiator, nondum
 peruentor I 93, 12. admirabilis
 doctor I 426, 11. apostolus gentium
 I 192, 3. doctor gentium I 392, 11.
 434, 28. 531, 25. minimus aposto-
 lororum I 164, 1. 193, 7. uehemens
 defensor gratiae I 170, 22. 193, 6.
 incunctanter praedicat gratiam I
 164, 9. constantissimus gratiae
 praedicator I 175, 27. magnus grati-
 ae praedicator II 91, 13. persecutor
 II 92, 21. gratiam gratis accepit
 indignus II 93, 10. habebat prophe-
 tiam et operabatur uirtutes et sancti-
 tates II 87, 6. 11. apostolatum
 gratia donavit indigno II 91, 19.
 magnus gratiae preeceptor, confes-
 sor, praedicator II 93, 14. monet
 uiros, ut diligent uxores I 430, 16.
 quomodo de Paullo possit intellegi
 I 439, 4. mandatorum diuinorum
 non utique contemptor I 558, 9.
 beatus Paulus I 509, 26. II 279, 16.
 91, 12. sanctus Paulus II 92, 12.
 uas electionis I 503, 30. apostolus
passim uelut II 47, 19. 82, 23. 86, 19.
 87, 24. 97, 22. 119, 16 *cet.*

Paulus coepiscopus II 3, 3.

pecora rationalem animam non habere
 I 69, 21. non habent spiritum, id est
 intellectum et rationis ac sapientiae

- sensum, sed animam tantum I 416, 12.
- peccatum: peccati nomen diuersis modis in scripturis sanctis ponit solere I 504, 23 *sqq.* nullum peccatum nisi concupiscendo committi I 158, 21. peccata sunt quae secundum carnis concupiscentiam uel ignorantiam inlicita fiunt dieuntur cogitantur I 445, 22. 446, 12. peccata uenialia non impedire a uita aeterna instum I 203, 17. peccatum non propagatione in alios homines ex primo homine, sed imitatione transisse I 10, 15—18. 8. ab origine tractum est et peccatum in hac carne peccati I 148, 14. peccatum in Adam — mortem in Adam I 145, 24. peccata uocantur sacrificia pro peccatis II 196, 8. I 505, 3. originale commissum libero arbitrio I 235, 14. ex Adam in parvulos transitus II 177, 17. it per generationem originale peccatum II 299, 17; *cf.* I 16, 11. 431, 20.
- Perpetua saneta: I 312, 20. 349, 9. 369, 5. 406, 18.
- persecutionis tempore elanent in carcere baptizabantur I 369, 11.
- Petrus apostolus: I 12, 22. 49, 21. 50, 27. 369, 23. 559, 24. II 98, 10. 161, 3. 8. 16. 21. 189, 13. 272, 21.
- Petrus conpresbyter I 336, 2. 362, 1.
- pharisaeus: I 76, 10. 176, 10. 540, 12.
- Philemon: baptizatum esse non legitimus I 369, 26; *cf.* II 42, 4. 43 17.
- Philippus: I 52, 3.
- philosophi: II 192, 17.
- phoenice resurrectionem significat eorum I 411, 6. 10.
- pietas uera sapientia I 170, 7. 171, 10. 175, 18.
- Pilatus: I 212, 6
- Pinianus: II 125, 7.
- Platonici: II 195, 3.
- plebium praepositi: in Noe praefigurans iustos plebium praepositos I 83, 22. mortis I 252, 25. 28.
- populi dei I 12, 23.
- possibilitas II 128, 1. 129, 3 *sqq.*
- praeputium: in eireumeisionem depatur I 201, 1. iustificari ex fide I 205, 21. quomodo maneat in eis, quos generint eireumeisi I 142, 19.
- praeputii circumcisio Christum prophetauit II 195, 13.
- praerogativa: singularem mediatoris praerogativam Pelagiani euacuare conantur I 526, 25.
- primitiae I 81, 16. 82, 7. prim. nonitatis (*opp.* antiquae uetus statis) I 115, 13.
- spiritales prim. I 115, 21.
- principatus magis naturaliter unius in multos quam in unum potest esse multorum II 222, 6.
- Priscillianistae I 367, 27.
- procreatio spiritalis I 22, 16.
- propheta I 50, 24. 28. 500, 19. II 137, 1. *cet.*
- propria nuptiarum: generandi ordinatio, fides pudicitiae, conubii sacramentum II 197, 15.
- prosa oratio I 389, 13.
- psalmus diuinus notat I 432, 15.
- publicae leges I 369, 13.
- publicanus I 540, 12.
- pudenda unde appellantur I 108, 2. foliis ficulneis pud. texerunt I 448, 19, *cf.* 449, 4. 452, 7.
- pulsus nenarum I 388, 6, *cf.* 387, 6.
- punici Christiani I 33 17.
- Quirinus: hoc se facere ad Romanum quod Cyprianus feisset ad Quirinum I 543, 11; *cf.* I 552, 3. 556, 22.
- ratio: qua humana anima rationalis

appellatur I 36, 24. quae non hominibus et pecoribus, sed hominibus angelisque communis est II 70, 17.

Rauenna: de Rauenna profectio II 254, 2.

reatus: parvulos de quibuslibet sanctis iustisque procreatos originalis peccati reatu non absolui I 149, 16. ex parentibus trahere I 478, 16.

recepserunt eum idem ualere ac crediderunt in eum I 427, 10.

reconciliatio est in lauacro regenerationis et Christi carne et sanguine I 529, 13.

regnum: dei quo sola Christi societas introducit I 16, 14. mortis anferre I 13, 24. mortis, quando ita dominatur in hominibus reatus peccati, ut eos ad uitam aeternam uenire non sinat I 13, 25.

regula: fidei I 115, 6. 137, 8. 358, 21. 523, 7. ueritatis I 95, 6. 104, 18. 349, 25. uirtutum I 522, 14. 541, 13. 557, 29. ecclesiastica I 27, 12. 313, 2. locutionum I 275, 3.

Renatus *duos libros Vinc. Victoris Augustino misit* I 303, 2. 336, 5. *ad eum Aug. lib. I de animae origine scripsit* I 349, 13. 394, 18, cf. 361, 29.

renouatio incipit a remissione peccatorum I 79, 23, cf. 115, 16. 202, 23. 214, 22.

rescripta: africana I 467, 3. afrie. concilii II 171, 22. 183, 4.

ritus: multiplex sacrificiorum sacrorumque I 189, 16.

Rogati successor I 360, 10.

Rogatista I 360, 4. Rogatistae I 304, 26. 349, 2. 361, 1.

Roma: I 139, 20. 464, 20. II 126, 2. 127, 2. 168, 2. 180, 1. 182, 23. 183, 7. 254, 2. 13.

Romani Caelestium Pelagii discipu-

lum bene nouerant II 172, 8. Romanorum fides II 172, 5. Romanus I 543, 10. romanum imperium II 179, 15. romana ecclesia: I 465, 8. 468, 14. II 171, 28. 175, 13. 179, 15. romani iuuenes II 309, 10. mos romanus I 449, 5.

Rufinus presbyter contendit traducem peccati non esse II 168, 13. 169, 11.

sabbatizo: a cuius operibus abstinentium, id est sabbatizandum est I 181, 28.

sabbatum: dies sanctificationis est I 181, 10. bis in sabbato ieunare I 76, 15. Iudaei sabbatum obseruant I 181, 18. excepta sabbati obseruatione carnali, quae spiritalem sanctificationem quietemque significat I 496, 25, cf. 496, 17. II 276, 22.

Sabelliani patrem et filium et spiritum sanctum unum eundemque esse dicunt II 292, 13. 15. 21.

sacerdotale ministerium: Ambrosii Mediolanensis episcopi sac. ministerio Augustinus lauacrum regenerationis accepit II 251, 13.

sacerdotum principes: Iesus tunc intus fuit, cum a saecerdotum principibus audiebatur II 161, 7.

sacramentum baptismatis constitendum fuit regenerandis in spem salutis aeternae I 23, 1. baptisci profecto sacram. regenerationis est I 114, 21. punici Christiani baptismum nihil aliud quam salutem et saeram. corporis Christi nihil aliud quam uitam uocant I 33, 17. sacramenti nuptiarum res est, ut mas et femina conubio copulati quamdiu uiuunt inseperabiliter perseuerent II 222, 21. 24. 223, 4. ante Abraham

iusti uel eorum paruuli num aliquo corporali et uisibili sacramento signati sint, scriptura non exprimit II 194, 5. saer. diuinitatis et humanitatis Christi I 234, 13. medicina sacramentorum paruuli a peccati peste sanantur I 134, 23. sacram. sancti lanacri I 26, 2. sanctae mensae I 26, 3. mensae dominicae I 33, 27; cf. I 317, 4. 350, 13. 351, 25. II 235, 24. sacr. fidei II 223, 24; cf. I 64, 6. 67, 11. 347, 1. propheta nihil de sacrificiorum vel quorumque sacramentorum commutatione dixit I 195, 18. mundationis sacramenta I 142, 24.

sacrificium: corporis et sanguinis Christi I 418, 10; cf. 333, 19. 349, 23. 356, 25. sacrificiorum sanguinibus conuineebantur potius peccatores quam mundabantur I 51, 13. pro non baptizatis de corpore exentibus non esse offerendum I 374, 4.

saeculum: saeculi nomine homines significantur in hoc saeculum nascendo uenientes I 26, 25.

Samaria: II 162, 8. I 415, 5.

Samuel: post mortem solito induimento uestitus I 409, 5. iuste uixisse refertur I 263, 17. Christum praenuntiauit II 45, 14.

saneti: Christum imitantur I 11, 7. 12, 20. s. libri I 412, 23. s. sacerdotes I 311, 1. 349, 21. 374, 11. sacerdotes saneti in uesteri populo sacrificium pro suis primitus offerre peccatis praecipiuntur I 504, 8. sanctus sanctorum sacerdos I 98, 9. sancti homines dei I 494, 14. 523, 23. 516, 26.

sanctificatio: non est unius modi I 113, 16. uerbo sanctificationis omnia

prorsus mala hominum regeneratorum mundantur II 250, 2. non peccare sanctificationis est I 181, 15; cf. I 149, 4. 11. 181, 12.

sanctimonium: uirgines sanctimonio dicatas nihil amplius fidelibus coniugatis apud deum habere meritorum I 139, 23.

Sarra: quae ipsius liberae matris prophetiam figuramque gestabat I 494, 21; cf. 449, 17.

Saul sibi misericors uisus est regi parcens I 351, 29.

Saulus talis fuit, quando sine querella fuisse se dicit I 437, 17. 454, 3. 9.

scientia dei quam incomprensibilis I 391, 12. scientiam naturae profiteris I 390, 20.

scissio ueli I 181, 21.

scripta ecclesiastica inter apostolicam sedem et afros episcopos currentia I 464, 1.

scriptura, hoc est dei spiritus I 87, 25. diuina humanis omnibus ingenii praefferenda I 33, 15.

secunda mors I 14, 1. 30, 22. 74, 6.

sedes apostolica: I 351, 21. 463, 27. 464, 2. 25. 465, 17. 466, 16. 467, 18. II 170, 24. 171, 9.

sensus: omnis sensus ab anima inest et corpori I 388, 7.

serpens exaltatus mortem Christi significat I 62, 4.

sexaginta sex coepiscopi I 546, 6.

Sicilia II 3, 9. 4, 3. 77, 9.

signaculum circumcisionis II 194, 12. 276, 25.

Sila I 369, 26.

Simeon I 263, 19.

similitudo: rerum similitudines solent earum rerum nominibus nuncupari quarum similes sunt I 505, 1. non

- omnis similitudo corporis corpus est I 412, 13.
- Simplicius homo excellentis memoriae I 389, 7.
- Sina: in monte Sina datus est Decalogus I 181, 9. II 117, 26.
- singularitas: natura principiorum amat singularitatem II 222, 13.
- Sodoma-ae I 203, 22. 501, 27. Sodomorum II 193, 23. 287, 25.
- Sodomitae II 288, 2.
- specula pastoralis I 424, 11.
- spiritus: spir. sapientia et sensus animae I 416, 7. quod sentit quod sapit quod niget spiritus est I 416, 5. spiritus est rationale nostrum, quo sentit atque intellegit anima I 416, 8. proprie nocatur quo ratiocinamur et intellegimus I 414, 4. 27. quamuis proprie non uniuersa anima dicatur, sed aliquid ipsius, tamen et uniuersa anima hoc nomine appellatur I 413, 24. spiritus a mente distinctus I 414, 23. spiritum corpus tertium esse I 400, 9. generale animae nomen esse I 417, 3. 17. dieens per apostolum Christi I 214, 7. inmundus I 29, 12. spiritus sanctus digitus dei dicitur I 182, 1.
- sponsor salutis I 311, 23.
- suggestiones diaboli I 452, 22.
- Sunamitis: Heliseum in faciem defuneti filii illius Sunamitis insufflasse I 365, 26.
- superbia causa omnium uitiorum I 99, 20. spiritum huius mundi superbiae spiritum esse I 176, 1; cf. I 150, 22.
- susceptio matutina I 193, 11.
- syllogismus II 98, 11.
- symbolum reddere I 312, 26. 370, 2. symbolum nouisse II 55, 3.
- synagoga I 53, 8.
- synodus: II 52, 21. 53, 2. 77, 25. 173, 29. synodus orientis et occidentis I 570, 11.
- Tertullianus sicut animam ita etiam deum corporalem esse contendit I 342, 20.
- Thessalonica: I 424, 22. 460, 3.
- testamentum: inter duo testamenta, id est netus et nouum, quae sit differentia I 186, 27. neteris et noui testamenti distantia I 196, 11. 197, 2. 202, 20. test. duo in ancilla et libera allegorica significatione distineta II 66, 22. I 499, 1. neteris testamenti nomen modis duobus dici solet II 64, 23. propter neteris hominis dicitur illud uetus, hoc autem nouum propter nonuitatem spiritus I 188, 16. neteris testamenti promissa terrena I 189, 12. uetus testamentum nomine litterae I 498, 24; cf. I 432, 16. 494, 27. 497, 17. 498, 14. 499, 24. 500, 28.
- Timasius et Jacobus *Augustino librum miserunt* I 233, 1. II 101, 4. 102, 2. 8.
- Timotheum baptizatum esse non legitimus I 369, 26.
- Titus: I 369, 26.
- Tobis etiam carnis luminibus perditis iustum uidebat I 337, 25.
- tradux: *de traduce animarum et peccati cf. quae apud Pelagium et Vincentium Victorem et Caelestium (pars II 328) adnotata sunt; cf. etiam I 129, 19. 132, 10. 133, 11. 143, 13. 323, 11. 17. 19. 328, 15. 344, 15. 345, 21. 519, 1 cet.*
- transfusio: filii uero anima propaginis transfusione trahitur I 331, 10.
- tribus: Israhel in tribubus decem I 415, 4.
- trinitas: unius est eiusdemque naturae; nam haec tria unum sunt et singu-

uni quidque deus et simul omnia
unus deus ... sine temporis ullo
initio siue termino I 339, 10. 14.
deum esse trinitatem I 385, 18; cf.
I 507, 20.

Valerius Comes (*a quo Augustinus tres epistolas accepit*) II 209, 1. 3, cf. 211,
3. 5. 253, 4.

uenire ad me = credere in me I 427,
23. 429, 7. 453, 27.

Vergilius, de quo Simplicius uersus
memoriter recitauit I 389, 9. 12.

ueritas — euangelium: I 54, 17. 134,
18. 21. 251, 17. 279, 19. 352, 4. 20.
477, 21. 517, 17.

Vestales: christianas catholicas nuptas
non solum Vestalibus, sed etiam
hereticis uirginibus anteponendas
esse II 216, 13.

Vindemialis coepiscopus Augustini II
209, 7.

uirginitas sacrata II 216, 11.

uirilitas: motum genitalium, id est
uirilitatem, a deo institutam I 448,
12. 14.

uirtus sacramenti: I 63, 5. uirtus celebra-
tio que tanti sacramenti I 27, 13.
uisa: ueracia I 413, 5. somniorum et
somniantium I 407, 4. 408, 13.
imagines I 404, 15.

uisiones: martyrum conscriptae I 405,
18. propheticae I 412, 24.

uita aeterna definita ea, ut cognoscant
unum uerum deum I 190, 25. 194, 20.
unitas trinitatis II 152, 22.

uocationes hominum: multa dici pos-
sunt de miris uocationibus hominum
I 31, 8. uocatio dei I 220, 19. 453, 23.
534, 9, cf. 474, 4.

uolumen (= pars operis, liber) I 71, 8.
129, 13. 377, 10. 379, 9. 383, 18.
485, 15. 519, 15.

uoluntas: II 128, 1. 129, 3 *sqq.*
diuinitus adiuuari ad faciendam
iustitiam I 157, 10. ostenditur infirma
per legem, ut sanet gratia
uoluntatem I 168, 7. uoluntas nostra,
sine qua operari bonum non possu-
mus, adiuuatur et erigitur in pertito
spiritu gratiae I 173, 5. utrum dei
donum sit an ex illo naturaliter in-
sito adhibeatur arbitrio I 215, 17.
praecedit in uoluntate hominis ad-
petitus quidam propriae potestatis
I 104, 1. uoluntatis arbitrium in eis
naturalibus bonis est, quibus et male
malus uti potest I 101, 13; cf. I 99,
2. 216, 26. 428, 25. 436, 23. 523, 21.

Xystus romanae ecclesiae episcopus
I 291, 18. 292, 10; cf. *Indicem I et Retractionem.*

Zaccheus: I 38, 18.

Zacharias eminenti iustitia fuit I 90,
23. in sacerdotum numero fuit I 91,
10. 92, 5. Zach. et Elisabeth non
habuisse perfectam sine ullo peccato
iustitiam I 92, 18; cf. 289, 12. sine
querella, non autem sine ullo peccato
fuisse II 38, 15. 21. Zach. et
Elisabeth laudes II 164, 3 *sqq.*; cf.
II 165, 10. propheta II 307, 10.

Zosimus papa, eni Caelestius in urbe
Roma libellum dedit II 168, 3. re-
coluit quid praecessor eius de ipsis
gestis senserit II 172, 3. synodus
africana ei respondet II 172, 14.
successor Innocentii II 173, 10.
litteris apostolicae sedis assensum
praeibnit II 171, 6. Pelagii litterae
ei datae II 180, 3. exsecranda ad-
texuit II 183, 10; cf. I 464, 4. 465, 15.
22. 468, 10.

III. INDEX VERBORVM ET ELOCVTIONVM AD VOLVMINA XLII ET LX.

a, ab, abs (ab re I 106, 4. ab stilo I 378, 14. ab stella I 194, 26. 203, 20. ab stultitiae tenebris I 36, 2): ab hac uita emigratio I 117, 16. ab eo defectus II 141, 11. ab inimicis uictoriarum reportatio II 66, 13. liberatio a corpore mortis huius II 247, 1. sanatio animae a uitio peccati I 208, 21. — corporis oculus non adiuuatur a luce I 75, 13. temptari a concupiscentia I 75, 1. ut absorberetur mortale a uita I 4, 20. abstracti a concupiscentia I 75, 7. 8. ab ea potius augetur II 132, 15. uincimur a peccato II 84, 9. 12. a uoluptate semina confici II 278, 22. non adiutus a lege I 167, 21. a gratia adiuuari I 452, 21. 453, 14 *cet.* — quod ibi a salvatore sanandum est II 291, 9. a Christo damnandum, saluandum II 92, 20. 261, 22. — a partu recentissimus II 203, 9. ab utero recens I 66, 2. 67, 25. 137, 22. 471, 15. 548, 13. 549, 14. II 268, 9. recentissimus a uisceribus matrum II 194, 10. ab utero recentis aetatis I 386, 22. si ab homine est, ut habeatur I 244, 8. — a summo — ab imo I 400, 22. 23. a contrario I 520, 5. II 145, 19. 300, 7. ab inuicem II 107, 10. abs *ante te*: I 99, 14. 253, 17. 367, 9.

abditus: abditis uisceribus II 310, 14. in re profunda et nimis abdita I 164, 8. infirmitas abdita I 524, 18. scripturarum abditissimae latebrae II 186, 23. ex eius (memoriae) abditissimis sinibus I 404, 26. in abdito et profundo iudiciorum dei I 229, 3. in naturae humanae tam profundo abditoque secreto I 324, 24; *cf.* I 69, 24. 476, 9.

aberro: a christiana fidei regula I 115, 6. ab haec fide I 185, 20. abhorret a sensu humano I 506, 23. a doctrina apostolica II 130, 15. a nero I 307, 22. ab illius ingenio II 3, 14.

abicere exseerandae impietatis errorem I 340, 15. illa praeterita iustitiae suae tamquam detimenta I 509, 26. 7. exclusam (gloriationem), id est electam et abiectam I 170, 3. subiectionem erroris II 102, 25. ablatio I 435, 8.

ablatiuus: quem siue aliis siue ipso doctore didicerant II 101, 21. *temp.* tota uita decimas solent praebere I 112, 3, *cf.* I 363, 19. 473, 16. 474, 7.

abluto: abluti per sacramentum I 38, 10. tamquam martyrii sanguine abluto I 311, 27. baptismo corpus abluitur I 345, 3. originale peccatum I 347, 2. lauacro regenerationis I

- 471, 16; *c.f.* I 269, 13. 313. 30. 345,
11. 490, 3. II 202, 1. 22. 212, 3.
ablutio baptismi I 269, 5. 446, 22.
abnuere dei gratiam uideris I 239, 20;
acc. et inf. I 284, 15. II 278, 26.
aboleo: facile hoc in transactis atque
abolitis habui I 139, 16. quam
(imaginem dei) non penitus impetas
aboleuerat I 202, 26. quae (originalis
culpa) non aboleatur nisi renascentibus
II 316, 23; *c.f.* I 70, 19. 177, 10.
abolitio peccati I 352, 11. 500, 6. ini-
quitatis I 162, 19.
abominabilis uita I 437, 19.
abrenuntio II 77, 15. 78, 16. 112, 5.
120, 13. 174, 18.
abripiō: quomodo anima partes suas
abripiat I 407, 9.
abrogare audet gratiae dei (sapientiam)
I 244, 6.
abrumpto: in illud abruptum inpellere
II 170, 30.
abseedo: deinde in aliud narrator
abscedit I 59, 23. de ista uita I 313,
9. 502, 15; *c.f.* I 169, 22. 208, 9. 214,
15. 314, 14. II 23, 23.
abscondo: absconditur gratia I 208, 6.
quid sentiret abscondens II 155, 9.
nunc enim est abscondita in fide I
509, 24; *c.f.* I 276, 16. II 200, 6.
266, 5.
absoluo: duos prolixos absolueram
libros I 128, 21. ex omni prorsus
parte absoluta iustitia I 156, 1.
originalis peccati reatu absoluuntur
I 149, 17. a peccatis omnibus absolu-
nendus I 217, 14. absoluto Pelagio
II 114, 21; *c.f.* I 314, 16. 352, 23.
absolutio: sententiam suam quadam
nolut absolutione concludens II 131,
18. reatus absolutionem polliceri I
375, 5; *c.f.* II 177, 20.
absolutissima sanitas I 284, 13. sen-
tentia I 556, 22. iudicatio II 84, 19.
absorbeo: hanc enim absorbebit uictori-
osa immortalitas I 147, 16. quae
(anima) etsi nondum omnes motus
terrenae libidinis absorbuerit atque
consumperit I 226, 6. cum extrema
eius umbra illo meridie absorbebitur
I 258, 21. ubi tota hominis absor-
beatur infirmitas I 267, 6; *c.f.* I 7, 2.
74, 2 *cet.*
absque I 239, 18. 240, 9. 255, 12. 260,
28. 261, 1. 10. 272, 1. 276, 14. 344, 2.
II 14, 23. 97, 21. 150, 12. 180, 5. 7.
abstenti et non communicantes I 553,
11.
abstinentia: per abstinentiam mali
operis I 288, 16. per quendam
abstinentiae conatum I 288, 7.
abstineo: ab eorum uos abstine te
sortiis I 458, 21. qui neque ab ipsa
uitiata natura suam abstinuit boni-
tatem II 274, 1.
abstracti a concupiscentia I 75, 7. 8.
quae (uoluntas) se abstrahit a pec-
cato I 429, 5.
abstrusa uestigare I 133, 19.
absum: absit I 208, 17. 456, 5. 490, 1.
537, 25. absit ut I 24, 16. 84, 6.
107, 8. 252, 5. II 198, 29. 204,
17 *cet.* quod absit I 211, 22. 340, 8.
465, 7. II 140, 8. *sequente inf.* II
217, 4. *acc. et inf.* II 214, 26. tantum
ergo abest ut — ut potius I 335, 13.
absens fuisse I 303, 9. absens esse
II 317, 15. quantum hoc absit ab
animo meo I 304, 4.
absumo I 6, 18. 70, 10. 79, 22. 446, 7.
II 14, 18. 41, 13.
absurde: non absurde hoc intellegi I
36, 28. quis tam absurde sentiat?
I 178, 17. non absurde dicitur I 225,
18. absurdissime dicitur I 101, 21.

absurditas I 66, 12. 113, 10. 307, 3.
482, 14.

absurdus: et alia multum absurdula I
333, 23. 334, 21. 401, 6. quanta te
tamen absurdula secuta sint I 413, 18.
cuius est absurdula proprietas I 158, 3.
— neque enim absurdulum est ut I
439, 11. quod est absurdius I 133, 2.
quanta te absurdissima consequan-
tur I 400, 11.

abundantia sermonis: laus et praedi-
catio I 161, 14. labor et industria II
275, 3. facinora et flagitia I 30,
9. 226, 21. astutia et dolus I
184, 22. inlecebra fomesque peccati
II 275, 7. obscuritas atque
ambiguitas I 499, 17. maledicta et
conuicia II 268, 3 — fructifera et
fecunda II 140, 14. calcanda et
obterenda I 258, 15. sauciati et
uulnerati II 315, 1. instantissima et
acerrima 19, 22. grata atque iucunda
I 66, 24; cf. I 3, 5. superbi et ar-
rogantes I 164, 2. elauso atque
obserato I 272, 20 — eupimus et
optamus II 99, 13. refecit et
recreauit II 102, 9. gignat et pariat
II 140, 15. pariat pulluletque peccata
I 250, 25. absorberit et con-
sumperit I 226, 6. duxit et traxit
I 3, 10. recurrat et redeat I 395, 19.
premit atque urget I 72, 13. sapere
atque sentire I 470, 5. adimit atque
aufert I 148, 11. — fortiter atque
aceriter I 164, 3. acerrime ac uehe-
mentissime I 156, 24. quomodo nel
qualiter I 239, 16. laboriosius et
operiosius I 142, 12. — nempe enim
II 96, 9. nempe ergo II 152, 5.
uerum autem II 113, 19 *cet.*

abundantia gratiae I 161, 6. II 96, 2.
filiorum ac fructuum II 66, 13;
cf. I 253, 11. 16. 256, 9.

abundantius: hoc enim cum abundan-
tius apparuerit I 37, 24.

abundo: ut etiam non baptizatis
abundent loca sempiternae felicitatis
I 348, 22. abundat impietate I 364,
28.

abyssi altitudo I 28, 3; cf. I 477, 5.
in abyssis I 372, 6.

ac non = *und nicht vielmehr* I 179, 3;
cf. I 516, 14.

accedo: huic etiam uerborum conse-
quentium lumen accedit I 8, 4. et
ingenii lumen accessorum creditur
aetatis accessu I 66, 23. ille ouili
catholico sanandus nuper accessit
I 340, 21. perfectioni plurimum ac-
cessit II 24, 10; cf. I 69, 20. 157, 17.
199, 10. II 149, 16. 274, 16. 18. 21.
illud quoque accedit quia I 132, 9.
hue accedit quia I 312, 2.

accendo: in illo iam non reluctante
studium uirtutis accenditur I 534,
11. zelo ardentissimo accensus I 233,
4; cf. I 163, 7. 217, 15. 236, 26.
237, 2.

acceptio: in baptismi acceptione I 82,
16. omni acceptione dignus I 248,
23. in acceptione iustitiae I 94, 15.
personarum acceptio I 198, 24. 204,
9. 13 *cet.*

accepto: utecumque acceptaretur hoc
dictum I 276, 26.

accessio: cuius (uiatoris) bene promo-
netur accessio I 508, 22.

accessus: accessu aetatis I 66, 23.
corporalis acc. II 310, 5.

accidens malum I 450, 11. 518, 6.
uitium I 461, 17; cf. II 5, 4. 5. 232, 3.

accipio: accepit occasionem de
Zacharia I 289, 11. hoc breuiter
accipiat I 114, 17. de non ac-
cipiendo nomine dei in uanum I

- 177, 5. ad hoc accipiunt, ut I 94, 8.
acc. et inf. I 517, 17.
- accommodo: ne aures accommodent
 ueritati I 517, 13, *cf.* I 227, 1. non
 explendae libidini accommodatus I
 56, 3.
- accusationis querela II 164, 9.
- accusator I 22, 7. 79, 14. 425, 19.
 524, 25.
- accuso: quam fornicationem sanctus
 ille psalmus accusat II 216, 7.
 nuptias I 548, 22. 561, 13.
- acerrima intentione suadebat I 9, 22.
- aceruatim multa congerere I 37, 12.
 multa congestans I 55, 13.
- actio gratiarum I 127, 11. 150, 20. 175,
 20. 490, 8. bonae actiones I 297, 6.
 bonus actionis I 469, 1; *cf.* I 559, 5.
 II 127, 11. 13. 17. 20. 22. 128, 13.
 129, 3 *cet.*
- actus: perperam facti actus exprimitur
 I 246, 16 — 247, 4. 6. actus malignus
 I 291, 11. actus et enuenta I 472, 20.
 actibus publicis eisdemque militari-
 bus occupatus II 213, 15. actus
 reipublicae II 253, 3. actibus iusti-
 tiae I 93, 22. gignitur autem pec-
 cator actu adhuc nullus II 234, 18.
 quid est peccatum, actus an res II
 5, 12. 16. 17. 18. 19. 6, 2; *cf.* II
 29, 7. 104, 5. 116, 9. 16 *cet.*
- aculeus mortis I 146, 16. 18. 21. 147, 2.
 528, 1 *cet.*
- acutele: ne uideantur ei nimis acuta,
 quae acutele sonant I 256, 22.
- ad homines simulatum I 91, 22. habet
 hoc ad cumulum supplicii, non ad
 meritum praemii II 224, 2. parua
 tamen est ad illam magnam I 515, 9.
cf. I 191, 4. 5. uidit aliquid ad con-
 cupiscendum I 266, 11. ad ea . . . cer-
 tandum est I 266, 19. deputatur ad
 culpam I 296, 13. ad iustitiam I 18
 22. unus ad uitam I 529, 16. ad
 singula testimonia disputare I 37,
 11. suffragentur ad id I 322, 21. se
 ad iustitiam exemplum imitantibus
 praebuit I 11, 15. imitantur ad
 sequendam iustitiam I 11, 7. ad
 exemplum de beato Heliseo I 365, 13.
 usque ad hoc ut I 475, 26. 518, 24.
 ad documentum — impedimentum
 II 271, 14. 284, 12. ut ad tempus
 poterat uideri II 172, 25. uisus est
 tamen ad tempus aliquid dicere II
 183, 2; *cf.* II 70, 24.
- adaequo: sanctae illas (nuptias) uirgini-
 tati adaequauit II 268, 8.
- adapertio: oculorum cordis adapertio
 II 131, 25.
- additamentum I 479, 13. II 148, 21.
- adeo *cf.* usque.
- affirmatio I 519, 10.
- affirmo: fatum quippe qui affirman-
 t 1 472, 18.
- affligo: pro ante gesta uita magis
 minusue corporeis pestibus affli-
 gantur I 29, 20.
- adgraudo: carni peccati adgraunda
 miscetur I 127, 16.
- adgressus bonum opus I 453, 15.
- adhaerimus inparis deo I 110, 23,
cf. 196, 1. II 61, 3. uxori I 430, 10.
 II 311, 14.
- adhibeo: fatuos uidemus ad corda-
 torum delicias adhiberi I 66, 15.
- adhibens de notis rebus exemplum
 I 191, 6. fidem adhibemus, cum
 aliquid credimus I 210, 29. simili-
 tudinem adhibere columniae I 445,
 15. praeuaricatoribus consensum I
 447, 22. 448, 3.
- adhinnio: quid si et in hanc uolup-
 tam laudabilis illa libido adhini-
 nit? II 317, 23.

- adhuc usque I 313, 19. 385, 6. 9. 19.
II 142, 13. deinceps adhuc I 488, 18.
non adhuc — *nicht mehr* II 227, 15.
- adiacentia: infirmitas vel potius noluntatis adiacentia I 276, 21.
- adiaceo: quae adiacent sensibus corporis I 226, 1. adiacet malum ex concupiscentia I 441, 11. adiacente fertilitate II 230, 22. ubi voluntati adiacet facultas faciendi I 210, 24.
- adimo: omnes adimit ambages I 148, 11. adimat sibi possibilitatem loquendi I 272, 14. luminibus ademptis I 273, 14. cum eis adimatur et motus et opus I 411, 25. sensum nostrum I 273, 23.
- adinpletio boni operis II 149, 10.
- aditus undecumque rimari I 424, 9.
- adiumentum: paedagogorum adiumenta II 53, 14; *cf.* I 78, 7. 482, 2. 561, 15. II 286, 12.
- adiungo: baptizatos infantes fidelium numero adiungit I 27, 13. adiungit et dicit I 250, 2. 345, 25. II 132, 20. 266, 17. 278, 7. 294, 6. adiunxit atque ait I 350, 23. II 243, 6. 246, 7. adiutor uirtutis I 492, 3; *cf.* I 77, 2. 161, 20. 501, 18. 552, 21.
- adiutorium gratiae I 233, 17. 266, 27. dei I 511, 2. diuinum I 243, 16; *cf.* II 126, 15. 25. 127, 3. 24. 129, 5. 23. 131, 8. 23. 24 *cet.*
- adminiculum: doctrinae adminiculum destitutum I 379, 16. nullis adminiculis adiutus I 22, 12.
- admiseo: sola mente uitiis non admixta I 287, 23. eas peccatrii carni admiscerit I 308, 17.
- admodum delecteris II 210, 20.
- admoneo: de quibus generaliter cauendis admonemur I 266, 15. *inf.* I 170, 13. 213, 26. 245, 18. 249, 16. 263, 12. 270, 21. 330, 25. 415, 16. II 104, 15. *acc. et inf.* I 289, 18. hoc breue intuendaris admoneo I 360, 28. admoneo emendare non differas I 374, 3.
- admonitio I 360, 18. II 43, 24.
- admoueo: nec sugendis uberibus cura et ope admouentur aliena I 69, 23.
- adnecto: exemplum litterarum subter adnexui II 102, 6.
- adoptio I 40, 9. 81, 15. 82, 12. 491, 3. 8.
- adopto: ex filiis hominum in dei filios I 471, 9, *cf.* I 478, 21. 520, 23. in nouam creaturam II 75, 22.
- adorare idolum I 553, 4.
- adpetitio: non uariandae adpetitio uoluptatis II 221, 16.
- adpetitus quidam propriae potestatis I 104, 1. 3.
- adpetere secretum II 312, 24.
- adplico: laudi creatureae adplicant quod I 520, 21. quae contrariae adplicantur II 304, 16. 24; *cf.* II 152, 14.
- adprehendo: non est altius quam ut id possit adprehendere? I 386, 18, *cf.* I 513, 19. 22.
- adprobatio exitiosissima prauitatis I 465, 21.
- adprobo: fructus igitur adprobatur innocens II 294, 22. 21. uoluntas emendationis adprobata est I 464, 10; *cf.* I 131, 27. 438, 26. 443, 21. 465, 10.
- adquiesco: absit ut adquiescant istum audire censem I 350, 3, *cf.* I 384, 11.
- adquiero: quem (hominem) per deum adquisitum scriptura diuina testatur II 270, 10.
- adscribo: aut deo adseribetur aut daemoni II 304, 18. 305, 4.

adsigno: earum (nuptiarum) fructus
 diabolo adsignant II 263, 3; cf. I
 529, 30.
 adsumo II 253, 10. 278, 18. I 194, 18.
 343, 15.
 adtendo quia I 26, 15.
 adtexo: ad hoc cetera adtexit II 295,
 24; cf. II 183, 11.
 adtraho: aut de traduce adtraeta est
 (anima) I 143, 13. propagine ad-
 tractum I 148, 15; cf. II 256, 16.
 I 238, 22. 317, 28. 471, 7.
 attributiones I 218, 8.
 adueho: quo eum curandum Samari-
 tanus aduexit I 277, 23.
aduerbum cum adiectivo: securi atque
 inpune peceemus I 174, 26.
 aduersor: possunt enim et contraria
 non inuicem aduersari I 280, 16.
 aduersantur errori I 463, 9. nisi qui
 eisdem litteris aduersatur I 123, 25.
 aduersum *praep.* I 107, 20. II 30, 24.
 114, 22. 304, 22. *ceteris locis* aduersus.
 aduersus: ex aduerso II 32, 14. 54, 14.
 adulatorie: quod scribens ad uiduam
 adulatorie dixerit II 68, 10.
 adulterati II 231, 22.
 adulterinus concubitus II 198, 4; cf. II
 70, 5.
 adumbro: hic numerus mysticum ali-
 quid adumbrat et resonat I 126, 9.
 adumbrata significatio I 189, 19.
 adumbrato corporis vulnere I 407,
 24.
 aduocatum non habent I 504, 17. 19.
 aedificatio nel confirmatio fidei II
 206, 18. doctrinae I 377, 14.
 aedificium: solido aedificio caritatis II
 135, 24.
 aedifico: quam aedifieauit in mulierem
 I 69, 15. 330, 6; cf. I 538, 3. *sensu*
ecclesiastico I 364, 12. 419, 18. 532,
 14. 568, 15. II 15, 26. 23, 9. 147, 15.

aegerime sustinemus I 271, 15.
 aegritudo: si nulla originalis peccati
 aegritudine sauciati sunt I 23, 15.
 33, 12. ab aegritudine conualescere
 II 53, 15; cf. I 24, 19. 33, 4. 247, 20.
 248, 24.
 aegrotabilis: sicut hoc nostrum corpus
 potest, ut ita dicam, esse aegrotabile
 I 6, 15.
 aegrotus: peccatores autem appellant
 aegrotos I 247, 15.
 aenigma I 511, 11.
 aequalitas angelorum I 515, 9.
 aequaliter reis I 474, 20. aequaliter
 dicunt I 113, 8. aequaliter per
 naturam II 151, 8.
 aequitatis tam secretae ratio I 77, 7.
 aequo: ut nullus ei esset aequandus I
 89, 18. non aequabitur creatura
 creatori I 261, 3; cf. I 463, 1. 542, 24.
 II 67, 12. 19.
 aequus: cum ex aequo ambo sint
 originaliter peccatores I 28, 26.
 aer: cum aer motus ipse sit flatus I
 397, 25.
 aerius I 363, 14. 397, 5. 15. 19. 398, 8.
 417, 4.
 aerumnous gemitus II 283, 14.
 aestimatio mancipiorum I 66, 16.
 aestimo (= existimo) I 88, 23. 417, 11.
 aestuo: quando eam (concupiscentiam)
 inordinatis atque indecoris motibus
 aestuantem frenat II 221, 9. aestuat
 tamen iste I 349, 16.
 aestus: magnis curarum aestibus atque
 taediorum I 3, 2. pondus diei et
 aestus I 473, 18. aestu libidinis II
 199, 2. 279, 14.
 aetatum labes I 106, 21. mutationes
 aetatum I 119, 13. liberi arbitrii
 aetas I 316, 9.
 aeternitas divina I 291, 1. naturam ab

- aeternitate malam I 461, 18; *cf.* I 299, 5. II 192, 4, 6.
- aeternus: in aeternum I 228, 12.
- aeum: marcentia aeuo membra II 287, 25.
- affectio: cum carnis affectione sine consensione configere I 440, 2. uitiosae affectionis adipetus I 266, 25. in bonis aut malis affectionibus mentis I 409, 19. cor neutra affectione praeoccupatum II 145, 20. affectio est quaedam malae qualitatis II 240, 23. in affectionibus prauis I 436, 18.
- affectus: carnalis affectus I 66, 17. mentis affectibus I 93, 17. ad libidinosae cupiditatis affectum I 158, 9. intimo affectu iustitiam legis amplecti I 200, 15. terreni affectus I 202, 13. possibilitatis profectus et uoluntatis affectus et actionis effectus II 138, 21. familiariore affectu nolo ut erret I 286, 19. mutuae dilectionis affectum I 303, 3. magno tibi iunctus affectu I 423, 8; *cf.* I 280, 23. 297, 27. 351, 3. 440, 12. 455, 14. 540, 11. II 70, 22. 161, 17. 224, 8. 246, 11.
- affinia ueritati I 381, 20.
- afluentia uerborum I 419, 14.
- aforis II 284, 9.
- agger testimoniorum I 50, 15.
- aggero: hanc iste sententiam quantis potuit ingenii niribus aggerauit I 233, 10.
- agitari inuidentiae stimulis I 156, 18; *cf.* I 397, 26.
- agnitio legis II 132, 6.
- agnosco: se agnoscant odibiles I 463, 10. agnosco quod II 109, 7.
- ago: lenius actum est cum Caelestio I 465, 19. cum quibus male actum stulti arbitrantur I 347, 29. age tecum mitius II 279, 23. pulsus autem uenarum sine intermissione agat I 387, 3. unde agant I 387, 14. iusta agere I 75, 11. eique congruos mores agunt I 80, 24. quid in illo agit exorcismus? I 63, 28. quid agit illa uox? I 67, 19. dei causam sibi agere uidetur I 261, 28. 270, 9. turpissimam seruitutem I 451, 7. appellationem nominum nihil agere I 402, 12. gestis agebatur II 95, 15. 109, 3; *cf.* II 47, 25.
- agon: bonum agonem luctatur I 490, 6. agon iustitiae pudicitiaeque II 242, 16; *cf.* I 73, 17. 74, 1. 122, 11.
- agonizo: pro propria salute laborare et agonizare II 108, 9. 109, 3.
- agricultura dei II 249, 11.
- alaerius medicum quaesierunt I 51, 10.
- alias *adu.* I 145, 3. 344, 14.
- alicubi alibi II 186, 3.
- alieno: puer ille post baptismum a patre impio alienatus a Christo I 312, 29. non alienentur parunli a gratia remissionis peccatorum I 63, 23; *cf.* I 516, 8.
- alienus: alienos a regno caelorum facere I 25, 20; *cf.* I 16, 13. 40, 8. 90, 7. longe a Manicheorum sensibus alienos I 569, 17. non sunt aliena ab ecclesia II 53, 2. a peruersitate huius heresis II 117, 1. a fide catholica I 123, 25; *cf.* I 127, 11. 203, 12. 349, 25. II 56, 5. 13. 61, 3. 64, 20. 67, 23. 170, 15.
- aliquando (=tandem aliquando) I 221, 5. 269, 23. 468, 18. II 134, 17.
- aliquantus: nisi aliquantum teneretur II 246, 20. post aliquanta I 535, 27. II 271, 10. deserit aliquantum deus I 256, 14; *cf.* I 71, 8. II 47, 28. 210, 15. 282, 20.
- aliquatenus I 349, 19.

aliquis: aliquid adiuuantur I 331, 16.
 aliquid eius I 396, 20. 413, 24.
 415, 1. uel ex nihilo uel ex aliquo I
 339, 23. post aliqua II 168, 18.
 aliquis alter I 22, 3. si aliquid I 7, 3.
 19, 16. 30, 15. 72, 1. 112, 18. 25.
 340, 1. 341, 4. sine aliqua (ulla)
 dilatione I 335, 17. 431, 4. 432, 6.
 ne aliquid II 34, 6. 51, 10. 107, 4.
 aliquotiens II 209, 4.
 aliter sentire I 129, 5. II 100, 5. 118,
 13. 173, 16. sapere I 304, 6. 464, 11.
 aliunde: neque enim aliunde quam de
 corporis resurrectione dicebat I 120,
 5. aut aliunde facit? II 286, 1.
 alius: (= alter) horum (geminorum)
 sine baptismo exspirauit unus, alius
 baptizatus I 474, 25. 475, 3. 4. 20;
cf. I 29, 1. 2. 3. 4. 474, 1. 499, 3.
 II 150, 13. in alios et alios intellectus
 I 135, 4. in aliis atque aliis codicibus
 II 313, 2; *cf.* I 194, 14. 15. II 133,
 22.
 allegatio orationum I 490, 9.
 allego: quos (libellos) iudiciis ecclesia-
 sticis allegauit II 149, 30. gestis
 ecclesiasticis allegauit (libellum) II
 153, 11. 169, 24; *cf.* II 104, 8.
 106, 15.
 allegorica significatione I 497, 23.
 II 66, 23.
 alligo: uniuersum corpus illi (nerui)
 aligrant I 386, 9; *cf.* II 203, 17.
 altare cordis I 263, 12. altaria catho-
 lica I 378, 14.
 altere: non loquendo et altereando
 I 384, 12.
 alterno: alternante sermone certare I
 331, 3. defectu et profectu alternante
 I 490, 24.
 alternis uocibus I 490, 18. nutrien-
 dorum opera alterna pullorum II
 215, 8.

alteruter: qui (coniuges) ab alterutro
 separati sunt II 223, 16. 18. debitum
 ab alterutro carnis exposcent II 229,
 9. ex alterutro temperari I 280, 16.
 altius praesidere I 423, 11. si altius
 intellegendum est I 531, 17. altissi-
 me de se ipso dicit II 32, 24.
 qui uoeat altius II 44, 6.
 amabiles carne II 228, 12; *cf.* I 463, 9.
 amaritudo oleastri II 248, 21.
 amator pudendae noluptatis II 283, 21.
 religiosi amatores et laudatores
 uidentur sibi esse sanctorum I 503,
 28.
 ambages dubitationis I 417, 2. obseuri-
 tatis II 170, 24; *cf.* I 148, 12. 382, 23.
 ambigo *cum acc. et inf.* I 26, 25. 77, 20.
 130, 10. 145, 19. 221, 26. 237, 11.
 II 298, 9. ambigo quod I 322, 1.
 ambiguitas uerborum II 126, 22. 158,
 17; *cf.* I 120, 2. 134, 18 *cet.*
 ambiguo (*opp. perspicue*) loqui II 269,
 22.
 ambigua generalitas II 157, 18.
 ambustio aeterna I 219, 5.
 amicitia quae non aliunde quam ex
 amore nomen accepit I 423, 12.
 amica diligentia I 303, 5.
 amat loqui I 329, 17. de uerbis con-
 tendere non amamus I 469, 9.
 amoueto hunc sensum II 315, 7.
 amplectendi (tempus) II 227, 4.
 amplexus II 227, 4. 230, 21.
 amplifieo: modo misericordiae et
 effectum amplificet et affectum I
 351, 2.
 amplius: multo amplius abhorret I
 307, 22. quid amplius dicam? I 256,
 24. isto unde loquimur amplius
 inuenimus I 480, 17. quod est
 amplius I 480, 30. II 142, 10.
 quanto amplius diligimus deum I
 511, 15. amplius notus II 99, 20.

nihil amplius quaerere I 226, 14; *cf.* I 6, 10. 11 69, 24. 99, 20. 142, 10. 157, 17. 160, 24. 244, 18. 303, 1.

amputare membra I 344, 1. 407, 10. 408, 22. spem I 491, 13.

an: aliud est quaerere an possit aliquid esse I 237, 9. latet an instum sit I 98, 27. quaerendum est an uelit hominem deus sine peccato esse II 7, 9 — an numquid I 482, 11. utrum — anne I 310, 3.

anacoluthia: uide quemadmodum non eos dixerit ignaros, sed quod ueritatem in iniuitate detinuerint I 172, 4, *cf.* II 24, 23. quis enim nesciat fidelium a satana uenisse primam peccati suasionem et quod ille primus auctor sit omnium peccatorum? I 256, 17; *cf.* I 128, 17. 19. ubi nolunt Pelagiani ipsum apostolum intellegi, sed quod in se alium transfigurauerit I 435, 11. quia et illi, quos legimus aliquid peccasse, postea tamen eos emendasse cognouimus I 456, 16. sed dixi quoniam qui uoluerit agonizare, ut non pecet, habere eum hanc possibilitatem a deo II 108, 8. credendum est quod .. facere posse I 365, 4. 10; *cf.* I 568, 22. 25. quasi non lex tota huiusmodi condicionibus plena sit aut ob aliud superbis praecepta ista data sunt II 44, 24. tranquillae uoluntati oboedientibus sicut cetera membra genitalibus II 270, 14. dinites baptizatos — non reputari illis II 77, 14. 15 = 78, 17. 112, 6. 120, 14. 174, 19. catechumeni—ei II 14, 2. illud uero — hoc sit inualidum II 127, 24. 25. quomodo res—tamen eas I 123, 13. anima illa . . . eadem ipsa I 365, 16. baptizatus paruulus—nihil ei proderit

I 25, 7. quibus—eos II 62, 6. quisquis ei tenente iam illo II 103, 6. isti autem—pro eis I 23, 11. quorum autem sit fides et quibus persuadetur II 134, 25. I 202, 10 *apodosis deest.* poterit esse aliquando uel possit I 77, 16.

ἀναποίητος II 174, 1.

anaphorae usus est frequentissimus: quanta fide, quanta spe, quanta caritate I 311, 28. quis hoc andiat, quis ferat, quis dici impune permittat? I 307, 26. si pie, si sancte, si spiritualiter intellegitur I 298, 1. quis non agnoscet, quis non toto corde suscipiat, quis aliter conditam humanam neget esse naturam? I 293, 3. noli ergo credere, noli dicere, noli docere I 366, 17. sed alind est discere, aliud sibi uideri didicisse I 344, 17. abice, frater, abice, obsecro I 340, 15. fides sanguinis eius, fides crucis eius, fides mortis et resurrectionis eius I 271, 7. sed adiuta gratia dei, adiuta spiritu dei, adiuta misericordia dei I 252, 8. ita languescit, ita . . . corruptitur, ita exhaustur uiribus, ita lassitudine debilitatur et frangitur I 248, 4. aliquando flatum, aliquando spiritum, aliquando aspirationem I 319, 18. ut in illo uiui, ut salui, ut liberati, ut redempti, ut inluminati fiant I 38, 12. quanto est maius, quanto fortius, quanto landabilius I 120, 28; *cf.* I 12, 10. 127, 2. 3. 139, 1—3. 164, 10. 11. 14. 17. 191, 17. 18. 201, 11. 214, 13—16. 219, 8. 9. 10. 11. 229, 6. 257, 17. 342, 25. 343, 21. 351, 5. 369, 11—15. 389, 3. 4. 416, 5. II 8, 2. 10. 20. 21. 74, 15 *cet.*

anathema dicere I 458, 23. 460, 23.

- II 113, 5. 18. 22. anathemata defendere II 103, 22; *cf.* II 113, 9.
anathemo (anathematizo) I 429, 17. 457, 16. 460, 24. II 48, 20. 69, 8. 9. 22. 27 *cet.*
anatomie medici I 383, 6. 388, 12.
 ars I 387, 15.
anceps: propter ancipitem excusum I 354, 5.
anfractus: quibus discursibus et anfractibus uniuersum corpus uenae inrigent I 386, 9.
ango: angeret animum II 97, 7. hinc angor paululum I 304, 1.
angustiae: quaestionis I 29, 26. magnis coartaretur angustiis I 346, 25. 352, 29; *cf.* I 306, 17. 315, 4. 349, 16. 394, 20.
angusto: ista enim ratio quemlibet nostrum quaerentem uehementer angustat I 100, 24.
anhelare I 384, 27.
animaduersio: quae animaduersio aperio dicta est oculorum I 108, 21. eurus deus animam tam iniusta animaduersione multauit I 308, 3 = 352, 30.
animale corpus I 4, 8. 5, 2. 8. 6, 23. 21, 1 *cet.* infirmitas (*opp.* spiritualis firmitas) I 115, 23.
animantes I 34, 28. inrationales I 392, 5. inrationabiles II 70, 16.
animo: quamvis anima animet corpus I 416, 5. *cf.* I 331, 10. 417, 11. unde homines nascentes animentur I 385, 5. 8; *cf.* I 319, 22. 330, 8. 14. animositas II 149, 16.
animosa contentio I 452, 10. animosiore impetu I 354, 2; *cf.* II 262, 12.
animi remissione iocatus est I 266, 10. me refudit animo tuo I 423, 8. iste tuus animus animosus II 262, 12.
anon II 269, 24. 310, 9.
annosus: homines annosos I 342, 24. quo statu sine defectu esset annosus I 5, 3.
annuntio: si eis non est annuntiatum sacramentum I 234, 12. ex fide annuntiantium in fidem oboedientium I 171, 8.
antequam hoc didicisti I 338, 7. *ceteris locis cum coniunctivo.*
anteriores tempore I 494, 21, *cf.* I 498, 5. 500, 3. illorum anteriorum uox est I 517, 2, *cf.* I 225, 12.
antidotum contra uenena I 508, 3.
antiquitas fidei I 468, 13. 519, 8. II 308, 14.
antiquitus I 135, 12. 458, 14. 543, 2. 568, 19. II 278, 9.
antiqui homines dei I 432, 24. sancti I 14, 3. iusti I 456, 18. opinio I 132, 17. regula I 137, 8. ueritas I 149, 21. traditio I 33, 19. II 308, 9. persuasio II 311, 27. fundamenta II 262, 10 *cet.*
antistes I 468, 4. 543, 1. II 79, 10. 160, 8. 162, 5. 164, 22. 170, 26.
aperio: hic se isti satis aperunt I 469, 29. hic uero aperiuntur II 42, 21.
 aperuit uercundiam suam II 274, 10; *cf.* II 54, 15. 153, 10. 180, 26.
 aperti, hoc est intenti ad intuendum I 449, 15.
apertio diabolicarum insidiarum II 131, 26. oculorum II 218, 17. I 108, 22. 449, 13.
apex: ut ad singulos apices responsa redditia stupeamus II 102, 13.
apostata II 26, 8. 41, 8. I 315, 23. 26.
 apostatae anima II 223, 23.
apostatare I 315, 22.
apostolatus: omnia haec unum nomen
 apostolatus amplectitur II 92, 10; *cf.* I 92, 24. II 87, 6. 91, 19. 92, 13. 185, 15.

- apostolus *passim*, cf. *Ind. nom.*
 apparere *cum duplice nom.* I 68, 21.
   164, 4. 350, 16. 438, 24. 443, 26.
   501, 10. 509, 24. *cum nom. et inf.*
   I 280, 8.
 appellatio nominum I 402, 8. 11.
   superbiae I 257, 8; cf. II 68, 4.
   224, 12. 264, 8.
 appendo: tanto namque pondere
   appensum est tantumque ualuit
   apud eum qui haec nouit appendere
   I 311, 15. 16.
 apud Carthaginem I 139, 11. II 77, 1.
   125, 10. 167, 21. 181, 17. 184, 23.
 apud ecclesiae fidem tanta
   constantia custoditum I 141, 4.
 arbustum: in quibusdam arbustis II
   234, 4.
 arca I 40, 6. 83, 22. 385, 19. II 186, 16.
 a dentes exhortationes II 104, 10. ar-
   dentiore zelo I 237, 1. zelo ardentis-
   simo I 233, 3. ardentissima cupido
   I 30, 24.
 ardent: et ipsum deprecemur ar-
   dent I 104, 25. eoque delectamur
   ardentius I 99, 2.
 ardeo: desiderio huius satietatis arde-
   bat I 219, 12.
 ardor dilectionis II 130, 19. lasciuarum
   II 226, 18. libidinis II 239, 23.
 area: sine tribulis areas trituri II 53,
   12. areae similitudo II 80, 21. tam-
   quam in area cernitur patens II
   190, 3.
 argentarii (artifices) I 169, 23.
 argumentatio: nemini humanam argu-
   mentationem in hac re liberam fecit
   I 63, 22; cf. I 129, 11. 18. 131, 26.
   313, 21. II 121, 13. 194, 17.
 argumentor: aduersus apostolum argu-
   mentetur II 285, 19. contra ora-
- tionem dominicam I 84, 12. argu-
   mentatur quod I 349, 9.
 argumentum I 129, 22. 133, 11. 16.
 arguo: cum de peccato argueretur I
   109, 8. ne quisquam ob hoc imperitus
   argueret I 173, 28. inde nos arguit
   II 314, 6. pestilentiam graniter
   arguerunt I 233, 7, cf. II 99, 16.
   298, 20. arguor *cum inf.* II 118, 3.
   arguta argumentatio II 194, 17.
 armo: quoniam armari propria nolun-
   tate contempsimus II 98, 9.
 arra I 157, 16.
 arripere bonum I 469, 16 = 479, 6.
 arroganter insanit I 90, 19.
 arrogo: quod tantum naturae nostrae
   arrogas I 394, 7. arrogando salutem
   II 183, 23; cf. II 93, 11.
 artem anatomicam vel empiricam
   quas medicinalis continet disciplina
   I 387, 15.
 arteriae I 386, 14.
 articulus temporis I 19, 6. ex hoc
   articulo conuertit se ad eos I 171, 12.
 artifices argentarii I 169, 23. a summo
   deo habet creatore et artifice suo
   I 235, 12. 14.
 artius inligauit II 24, 1. sub peccato
   artius concludi II 132, 24.
 arto: quid enim aliud in eos nisi aer
   artatur? I 397, 23.
 ascendere ad iustitiae culmen I 270,
   19. de lanaero regenerationis II 81,
   18.
 aspectus I 449, 11.
 aspera subst. I 123, 19.
 aspere: non aspere detestandus I 304,
   23.
 aspergo sanctitatis I 149, 10.
 aspergat criminis II 308, 10. macula
   aspersus I 521, 8. 549, 6. illo lumine
   intus mens eius aspergitur I 35, 29.
   reprehensione I 382, 8.

- aspiratio I 320, 1. 15.
- aspiro: Heliseus in faciem mortui aspirauit I 366, 5.
- assentatio indecens adulantis I 358, 1.
- assero (= probo, demonstro, affirmo) I 100, 26. 332, 21. 415, 20. II 305, 15; I 130, 11. 131, 11. 135, 17. 139, 25. II 299, 6. 315, 1 *cet.*
- asseror *cum inf.* I 261, 1. II 48, 7.
- assero quod I 462, 24. quia I 285, 19.
- assertio I 112, 18. 128, 2. 144, 20. 239, 12. 242, 16. 344, 8. 470, 11. II 78, 22. 279, 23.
- assertor minimus apostolorum I 193, 7.
- fati assertor I 469, 28. 470, 15. 472, 14. 22. arbitrii liberi elatus assertor II 147, 2. nouelli dogmatis II 212, 2. 256, 3. assertores atque doctores II 184, 5.
- asseuero: cum animam conaris asseuerare corpoream I 400, 11. se dicere asseuerauit II 80, 14.
- assidue oblationes I 310, 29.
- asto: ex aduerso nullus astabat II 54, 14.
- astrologi *cf. Ind. nom.*
- astruo (= probo, demonstro, contendo): astrue iam hoc si potes II 275, 20. si hoc astrueret I 139, 26. uiderint quemadmodum astruant sententiam suam I 261, 6. quibus uerbis ista sententia uberior et planius astruatur I 265, 12. quod non legimus nefas credamus astruere I 265, 20. clarioribus documentis est astruendum I 331, 14; *cf. I 267, 9. 12. 13. 332, 19. II 184, 26. 295, 17 cet.*
- astute inuidiam declinare II 184, 20.
- astutia I 184, 22. 465, 4. 470, 12. astutior II 175, 11.
- asyndeton: duo membra. a) nomina:*
- dissimili uoluntate, simili uanitate I 462, 12. *b) uerba:* gratia quippe donatur, debitum redditur II 89, 12. audiat iste tantum uirum docentem, imitetur credentem II 161, 26. iam credit originale peccatum, sinat uenire parulos II 302, 20. *tria membra. a)* spem ueram certam firmam I 286, 6. datorem creatorem formatorem I 394, 14. longitudinis latitudinis altitudinis I 413, 20; *cf. I 287, 8. 314, 19. 393, 19. 410, 11. 469, 1. 490, 4. 491, 8. 537, 24. b)* *uerba:* credere dicere docere I 411, 21. inlatus impulsus infixus I 309, 15. dari fieri fingi I 354, 22; *cf. I 67, 15. 100, 7. 150, 3. 328, 10. 339, 17. 343, 2. 414, 27. 438, 17. 478, 14. 488, 13. 491, 7. 498, 5. 536, 24. 553, 20. quattuor membra. a)* linguam aurem manum pedem I 322, 24. *b)* crederet diceret scriberet recitaret I 371, 21; *cf. I 30, 10. 279, 13. 292, 26. 443, 21. quinque membra. a)* uita salute liberatione redemptione inluminatione I 38, 2; *cf. I 37, 19. 38, 12. 13. b)* uiuificaret saluos faceret liberaret redimeret inluminaret I 37, 18. *sex membra. a)* fornicationibus homicidiis furtis falsis testimoniis adulteriis re aliena I 177, 6. oculi labia lingua manus pedes inflexiones II 218, 22. *b)* nocet doceat consoletur adhortetur adiuuet exaudiat I 296, 10. *octo membra. a)* magni fortes prudentes continentes patientes pii misericordes tolerantes I 90, 13. *decem membra. a)* caelum terram mare solem lunam stellas fluuios montes arbores animalia I 404, 17; *cf. II 9, 16. 15, 26. 27, 6. 35, 1. 43, 5. 46, 21. 132, 14. 310, 10. 16. 318, 22.*

at enim ait dominus apostolus I 94, 5.
112, 11; *cf.* 144, 9. at uero I 338, 19.
339, 13.

atramentum: puni atramenta quae
indigna eloquia signauerunt I 357,
18; *cf.* II 112, 14.

atrium: in atrio cum seruis ad focum
sedentem II 161, 9.

adtendo: speculum adtendis I 401, 17.
apostolicae sententiae lumen ad-
tende I 8, 16. si imitationem ad-
tendamus I 18, 6. illum exaltatum
I 62, 3. adtendo quia I 26, 15. 115,
10.

adtentius I 349, 17. 469, 11.

auctor: qualiumcumque bonorum I
100, 14. peccati I 122, 9. nostrae
iustificationis I 166, 8. uitiae I 311,
21. litterarum saecularium I 233, 7.
huius heresis I 479, 16. nefariae
seditionis II 258, 23.

auctoritas diuinorum eloquiorum I
321, 21. 334, 13. scripturae canonici-
cae II 160, 2. censurae I 350, 1.
ecclesiarum orientalium I 47, 24 *cet.*

audientia: aut breue dictum eorum
audientiam et intentionem facile
subterfugit II 96, 28. insuper flagi-
tant audientiam (= iudicium) I 459,
7, *cf.* I 458, 18.

audisse, quod docerit II 4, 3. *cf.* II
252, 14. qui audiebatur (= *ver-
hören*) II 71, 16. gestis auditus est
II 114, 12; *cf.* II 161, 8.

auditor: sapientiae perfectus auditor I
94, 19. 24. legis I 198, 25. 199, 22.
iustitiae I 486, 17, *cf.* I 94, 23. 142, 2.
419, 9.

auditus diuinae uocationis I 534, 9,
cf. I 273, 5.

auersio: illos pro auersione punire I
103, 6.

auersor: suum non auersantur errorem
I 463, 10.

auersus: auersos deserit (deus) I 75,
19. ille numquam auersus manet
aequalis deo I 110, 24. a fide I 454,
4. a uero I 506, 1; *cf.* I 64, 4. 75, 13.
108, 19. 203, 7.

auerto: ab auctoritatibus II 307, 21.
a catholicae fidei castitate I 529, 27.

aufero: regnum mortis I 13, 24. aufero
hinc innocentes istos I 23, 18. dubita-
tionem I 25, 26. concupiscentiam
I 75, 8. superbiam I 99, 21. illorum
se oculis auferens I 122, 21. ambages
I 148, 12. ignorantiam I 157, 5. in
superbiam I 163, 3. pietati orationem
I 284, 29. superbiae occasionem I
255, 11. carni Christi perspicuam
ueritatem (dignitatem) I 463, 4. 6.
caliginis latebram I 478, 5. furtim
de interdictis I 350, 8 *cet.*

auoco: unde eius in aliud auocaretur
intentio I 266, 13.

ausculo: si patienter auscultes am-
monitioni meae I 360, 18.

ausus: ab ausibus Iouiniani II 268, 7.

aut (= an) II 68, 5. I 175, 8. 570, 2. —
aut — uel I 133, 1. 2. 449, 1. 2.
uel — aut I 316, 27.

baculus quem misit Heliseus I 533, 2.
balbutiens fatuitas I 67, 8.

baptismus et baptisma sine ulla signifi-
cationis differentia occurunt uelut I
457, 18. 25. 467, 16. II 152, 24. 153,
14 *cet.*

baptista *cf.* Ind. nom. Iohannes bapt.

baptizo *passim* I 11, 13. 21, 24. 27,
12. 13. II 77, 13. 14. 78, 15. 16 *cet.*
barba I 410, 23.

barbari I 170, 23. gentis barbarae II
280, 8.

- basilica *cif.* *Ind. nom.*
- beatificus: in loco tam sancto et beatifico I 316, 1.
- beatitudo *titulus*: ausus sum aliquid ad tuam beatitudinem scribere I 423, 16. apud beatitudinem tuam epistula ista me purget II 150, 23; *cif.* II 103, 2. — quod eis minoris beatitudinis extra regnum caelorum concesserit sedes I 350, 22. societate beatitudinis II 61, 3; *cif.* I 345, 24. 374, 19. II 204, 19. 317, 11 *cet.*
- beatae memoriae I 464, 16. 466, 20. 467, 23. 24. II 78, 25. 150, 9.
- beatissime ac uenerande papa I 423, 4. 465, 12. beatissimo domino II 102, 7. 11; *cif.* II 168, 2. 172, 3. 252, 2. 307, 22.
- bene uiderunt I 65, 2. 6. bene, quod baptizatis dicit I 277, 12. bene faciunt anathema dicere I 460, 22. ut ex illo ei bene sit I 157, 18.
- benedit anima nostra dominum I 219, 19. nuptias benedixit deus II 216, 21. I 561, 13. ipsa semina benedixit uel benedicendo constituit II 204, 2. benedixit Abraham ipsum II 192, 24.
- benedictio dulcedinis I 483, 11. nuptiarum II 198, 25. 236, 12. 296, 4; *cif.* II 58, 7. 204, 2. 265, 5. 18. 273, 19. 298, 22.
- benefacio: aliud est enim uoluntate beneficiendi benefacere I 436, 21.
- beneficentia I 118, 4. II 16, 9. 15. 250, 13.
- beneuolo animo II 105, 24. 213, 19.
- benigne: curam fideliter benignaque gessisti I 334, 28. benigne laudauerat II 105, 9. benignissime acceptus I 423, 6.
- benignissima lenitate I 467, 19.
- benignitas *titulus*: tuae benignitatis epistula II 105, 23. 209, 6.
- bestialis motus pudendus hominibus I 21, 3. II 201, 20.
- bestialiter: male utitur qui bestialiter utitur II 215, 3.
- bibitur iustitia I 163, 5. absit ut hoc catholieus animus bibat I 343, 26.
- biuum: nec aliquo biuio eiusquam ambiguitatis incertum I 505, 12.
- blasphemator horrendus I 338, 8.
- blasphemia impietatis II 7, 19. cum horrenda blasphemia referretur I 340, 15.
- blasphemando partum uirginis I 462, 28. patriarchas prophetasque blasphemant I 541, 15. blasphemando auctorem totius hominis deum I 524, 26; *cif.* I 517, 14.
- bonitas nuptiarum I 523, 12. II 212, 14. 251, 23. 312, 5. naturae II 273, 24. 286, 9. 295, 11.
- bonum coniugii I 56, 1. 10. nuptiarum II 225, 25. I 56, 23. bonum est ut memineris I 247, 22. bona fide I 267, 13.
- brachium animae I 408, 2. 4.
- breuiatio gestorum illorum II 112, 17.
- breuo: quod dominus uerbum consummans et breuians I 223, 25.
- breues definitiones II 3, 13. expositiones breuissimae I 129, 8. hoc breue intuearis admoneo I 360, 28. libellus eiusdam breuissimus I 64, 14.
- breuitatis studio II 112, 26; *cif.* II 115, 11.
- breuiter: hoc breuiter accipiat I 114, 17. II 280, 20. breuius posset dici I 510, 24. quae breuiter posuerunt I 468, 24.
- bucca: supra buccas cor habere credebas I 338, 1.

cadere in ruinam flagitiorum II 231, 6.
     in culpam II 229, 11.
 caecitas cordis I 249, 22. mentis I 453,
     21. ignorantiae I 271, 18.
 eaeco: calumniandi cupiditate eaecati
     I 504, 22.
 caudem spirans I 453, 21.
 caelestis: uitae in caelestibus (= in
     caelis) gestae I 31, 15. caelestes
     homines ex terrenis I 60, 12. habita-
     tio I 29, 18. sacerdos I 74, 5; cf. II
     17, 5. 109, 18. 131, 17. 27 *cet.*
 caelitus: medicina caelitus uenit I 99,
     21.
 calciamenta I 4, 24.
 caleo: (superbiu[m]) quodammodo cal-
     care et obterere I 258, 15. terram
     I 318, 27. 31. 32. 321, 9.
 caliginis latebra I 478, 5. offundendo
     caliginem ueritati II 180, 22. tam
     profunda ignorantiae caligine in-
     nolutus I 68, 8.
 calix aquae I 5, 15.
 callide interpretans II 175, 17. uerbis
     callidissime positis I 530, 23.
 calliditate temptare I 424, 21; cf. I 464,
     20.
 calores febrium caloribus frangii I 257,
     1. concubitus calor II 276, 2; cf. II
     199, 17. 277, 20.
 calumnior: non mihi calumnientur I
     131, 21.
 calumnioso I 425, 6. 447, 19. 486, 2.
 calumniosae impietas I 468, 1.
 sensus I 445, 7. loquacitas II 205, 7.
 calumniosissima uerba I 430, 1.
 cui non calumniosissimus uideretur?
     II 167, 16.
 camelus I 155, 11 = 159, 19. 222, 8.
 campestrati appellantur I 449, 6;
     cf. II 309, 9.
 campestria I 449, 3. II 309, 8.

candore lucis adiutus I 255, 5.
 cani senum I 278, 1.
 caninum nomen accepit II 237, 14.
 cano: ipsum uerbum est et in psalmo
     ubi canitur I 319, 24.
 canon I 370, 8; cf. *Ind. nom.*
 canonica auctoritas I 141, 2. II 65, 16.
     in canonicis habere I 47, 24. libri
     I 141, 7. 333, 10. 542, 24. scripturae
     I 286, 13. 542, 21.
 canto: cui fideliter ueraciterque can-
     tatur I 483, 5; cf. I 104, 14. II 259,
     24.
 capacitas praecepti I 65, 21. uteri I 69,
     13. pro huic uitae capacitatem I 515,
     8; cf. I 514, 1.
 capacious: curiosius quam capacious I
     538, 24.
 capax praecepti I 68, 3. 70, 12. 436, 14.
     uix capaces papillae I 249, 5. intel-
     legentiae I 415, 22. utriusque radicis
     est capax II 141, 19 = 142, 9, cf. II
     175, 24.
 capessere regnum caelorum I 37, 17.
 capitalis: capitula capitalia II 84, 1.
     ista capitalia I 377, 11.
 capitulum euangelii I 57, 7; cf. II 56, 8.
     57, 10. 17.
 captiuator pessimus II 203, 15; cf. II
     204, 28. 236, 6.
 captiuitas prolis II 234, 20. procreati-
     on in captiuitate II 273, 8.
 captiuat sub lege peccati II 74, 4.
     246, 8; cf. I 441, 18. 25. 442, 1.
     516, 24. II 245, 19. 21. 24. 27.
 captiuua noluntas I 523, 21. sub diaboli
     potestate captiui sunt II 236, 4.
     a deceptore captiuus II 234, 19;
     cf. II 235, 8. 246, 24.
 captare praeiudicium I 311, 11. gloriam
     I 570, 11.
 captus: pro meo captu II 159, 11.

caput erigit I 258, 17. se sibi ad uiuendum caput facit I 163, 4. caput et nauia I 400, 24. caritas *titulus* II 3, 4. 172, 15. I 335, 13. 418, 25. carnalis generatio II 167, 9. 196, 17. I 19, 15. 19. 21 *cet.* libido II 196, 27. anima II 249, 16. nativitas II 267, 8. mens I 83, 8. circumcisio I 137, 17. 138, 1. prudentia I 183, 17. conubium I 55, 1. affectus I 66, 11. 17. consuetudo I 295, 11. Christi nativitas II 251, 15. praesumptio I 487, 1. concupiscentia I 11, 19. 111, 5. II 212, 13. 316, 17 *cet.* carnaliter circumcidit I 496, 16. propter gare II 227, 16. gignere II 221, 10. I 1, 2, 17. sapere I 178, 13. cibis quantes legem I 512, 19 *cet.* carne corpora I 411, 24. carnis inlecebrae I 30, 24. oculi, lumina I 36, 15. 337, 28. 337, 26. concupiscentia I 451, 9 *cet.* cassare baptismum I 467, 16. cassae inanitatis I 397, 5. 19. 398, 12. 13. castigatio corporis II 16, 8. 11. castigo: paruuli ieiunio castigati I 138, 18. concupiscentiam temperantia castigare I 452, 3. castro I 411, 24. casta prudentia I 450, 25. catechizo: qua (doctrina) etiam baptizandi catechizantur, ut symbolum nouerint II 55, 2. catechumenus *cf. Ind. nom.* catenatim: quae uelut catenatim conexui I 208, 27. catholica *cf. Ind. nom.* catholice I 530, 11. 533, 26. II 264, 20. 21. caua (*subst.*): per interiora caua sua I 400, 7.

causa (= res, condicio): I 28, 26, 29, 5. 32, 3. 63, 22. 106, 4. 129, 2. 142, 9. II 30, 17. 44, 19. 52, 14 *cet.* qui causam dicebat II 54, 13. ista fuit causa ut haec diceret I 512, 10. *praep.* I 87, 18. 261, 19. II 254, 9 *cet.* cautela sobria I 145, 4. cautibus inflatus impulsus I 309, 15; *cfr.* I 354, 1. cedamus auctoritati I 32, 17, *cfr.* I 126, 21. 143, 19. Iohanni apostolo I 280, 2. Christo I 289, 7. episcopo I 289, 5; *cfr.* I 293, 22. celeberrima fama I 423, 2. 542, 22. celebratio tanti sacramenti I 27, 13. paschae I 182, 6. celebritas: tam clara ecclesiae celebriitate I 519, 9. celebro II 152, 26. 153, 1. 182, 27. celerrima ingenia I 236, 24. pede celeriore superueniat I 257, 20. celsiore fastigio I 424, 11. censeo: qua (consuetudine) uniuersae scripturae canonicae ... ueteris testamenti appellatione censemur. II 68, 4. censeor *cum inf.* I 272, 2; *cfr.* I 349, 27. censio: meque huius censionis experite I 357, 17. censor I 349, 22. 378, 20. censura: terremur auctoritate censurae I 350, 1, *cfr.* 351, 10. certum facere de salute II 105, 2. 19. de uictoria I 96, 19. quia falsum esse iam certus sum I 344, 20, *cfr.* I 389, 4. certissimum indicium, quod a deo didicieris II 136, 28. certissimus erat I 97, 8. ceruix: et audet tamen suae censurae leuare ceruicem contra sententiam I 351, 10. cessatio I 325, 11. 16. 366, 24.

cessare nomina I 402, 7. motus non cessat in corde I 388, 5. cesso *cum inf.* I 118, 11. 158, 26. 175, 4. 367, 15. II 28, 3. 101, 2. 311, 14.

ceterum I 25, 5. 141, 7. 212, 1. 522, 15. ceteri tales II 45, 14. cetera talia I 156, 14. 173, 20. 206, 16. 433, 10. II 54, 2. de cetero (= in posterum) I 254, 21. 282, 15. II 114, 12. 299, 7. iam de cetero itaque uideamus I 447, 18.

chiasmus: a leuibus mentibus amatitur, toleratur a grauibus I 305, 8; *cf.* I 358, 21. 383, 25.

chirographa omnium culparum I 120, 14.

Christianismus (*opp.* Judaismus) I 173, 19.

Christiani et *Christianus* (*subst.*), *christianus* (*adi.*) *passim*.

cicatrix currere dicitur II 46, 16.

cingo: eadem membra cingendo cooperiunt I 449, 7.

circumcidio II 194, 20. 196, 14. 16. 276, 4. 7 *cet.* *circumeidi* spiritualiter I 138, 4.

circumeisio carnalis I 137, 17. 138, 2. *cf.* I 205, 17. 22. 23. 206, 16 *et Ind. nom.*

circumdantur pennis (*pinnis*) II 259, 6. 262, 2.

circumfundo: auras aliquas circumfusas iam fuisse I 306, 10. aer circumfusus I 364, 26. 365, 5. aura I 383, 25.

circumlocutio II 270, 4.

circumloquor: magis eam circumloquendo maluerit significare II 269, 16.

circumsisto: aura undique circumsistit I 363, 18.

circumspecte dictum est I 12, 10.

circumspectio: uigilanti circumspetione respondit II 81, 12.

circumspecta uerba II 55, 21. uir circumspectus Pelagius I 144, 13. circumstantia euangelicae lectionis I 58, 5. in ista scripturae apostolicae circumstantia I 444, 6.

cirrati *cf.* *Ind. nom.*

citius et *commodius* adhibeo (te testem) I 415, 13.

civiliter (*opp.* criminaliter) II 184, 22. clamitant inuidiosissime II 211, 9. 255, 3.

clamat apostolus I 9, 7. 141, 8. 352, 12. ecclesiae clamat auctoritas I 63, 4. natura in tacitis infantibus clamat I 65, 12. etsi uerbis neget, re ipsa clamat I 332, 30. una uoce clamascent I 264, 9. ipse pro ea clamat I 289, 7; *cf.* I 453, 24. 454, 15. 501, 22. 554, 4. II 8, 18. 12, 16. 13, 4. 81, 1. 90, 9. 91, 22. 142, 11. 313, 27. *cum acc. et inf.* II 142, 17. clamor *cum inf.* I 279, 15.

clanculo impetrare potuerunt I 369, 12. *claret* cuius I 55, 9. antequam liquido clareat I 328, 17, *cf.* II 294, 13. I 159, 26. 468, 13.

claresco: donec alterutrum sine ulla dubitatione clarescat I 318, 30; *cf.* 474, 23. clarescere uirtutibus II 92, 8.

claudicatio peccati II 7, 7; *cf.* II 5, 19. 21. 25, 6. 20. 220, 5. 6.

claudicans uulnere I 254, 18; *cf.* II 5, 20. 24. 220, 4. 315, 16.

clementissima suasio I 465, 20.

clementer ignoseat I 228, 1. exaudit I 570, 22.

coaequo: animae Christi coaequare animas paruolorum I 521, 6. uirginatati sacrae nuptias fidelium coaequabat I 425, 18. utriusque in bono

- coaequati I 474, 10; *cf.* I 110, 19.
21. 525, 24.
- coaeternus patri II 192, 5; *cf.* I 343, 20.
517, 19.
- coalesce I 122, 15.
- coaptare sensui uerba II 126, 8. ad hoc
ista uerba II 126, 17.
- coartat sensum II 192, 7. in angustiis
coartati et haerentes I 30, 1, *cf.* I
346, 25. 352, 29. sese coartando I
406, 1; *cf.* I 220, 27. 364, 4. 409, 13.
- codex *cf.* *Ind. nom.*
- coeo II 215, 9. 271, 18.
- coepiscopus II 52, 16. 93, 21. 209, 7.
253, 8. I 546, 6.
- coepisse *cum inf. pass. coni.* I 75, 1.
117, 4. 138, 12. 156, 27. 169, 10.
241, 8. 498, 4.
- cogitata (*subst.*) I 117, 10. 18. 315, 28.
490, 4.
- cogitatu malo I 89, 20.
- cognita (*subst.*) I 532, 12.
- cognitor: perfectus iustitiae cognitor
I 94, 25. per creaturam cognitoribus
creatoris I 173, 9. nos naturae
nostrae magnos cognitores esse
iactamus I 389, 5.
- cognomino: nec cognominari Vincentius
deleteris I 418, 14. eumque dicit
Iudaeum cognominari I 164, 18.
- cognouit uxorem II 269, 18. 19. 270, 6.
- cogi in retia II 259, 7. 262, 3. in pec-
catum I 425, 15. 428, 19; *cf.* I 452,
20. 453, 2.
- cohaesit apostolo I 31, 2.
- coherceo: quae (uerba) apostolica au-
toritate coherceret I 475, 28. quam
coherceret dissensio I 452, 15. pec-
cata II 214, 25. legibus cohereret I
373, 2.
- cohercito II 122, 8.
- cohibere se debet humana praesumptio
I 128, 4. praecepitem cursum I 354,
4. cohicens iactantiam I 204, 2. uos
cohibete ab ausibus II 268, 7. cohi-
bent se I 334, 15; *cf.* I 70, 24. 119, 7.
266, 15. 451, 11. II 135, 27.
- coquinare se I 79, 8.
- coitus institutus II 271, 15.
- colaphizare II 135, 16. I 97, 16. 229, 1.
507, 14. 23. 513, 25.
- colaphus I 508, 5. 10.
- collatio *cf.* *Ind. nom.*
- collegarum concilium I 548, 21.
- colligare maluit eum sensim suis inter-
rogationibus et illius responcionibus
II 170, 29.
- colligere: breuiter totam causam colli-
gamus II 115, 20. fetum alienum I
471, 19. colligimus non iustificari
hominem I 176, 14. se colligit I
407, 1.
- collector: duabus inter se legibus col-
luctantibus II 74, 3.
- colla subdere I 27, 29.
- collyris I 5, 16.
- colere idola I 177, 4. *cf.* I 496, 28.
- columna nubis I 97, 21.
- commemoratione mei nominis inter-
posita II 77, 8.
- commemoror *cum inf.* I 289, 12.
- commendatio legis atque doctrinae II
131, 20.
- commendatior: liber tuo quam meo
nomine commendatior II 122, 18.
- commendatum = depositum II 91, 6
- commendantur ergo non esse grauia
II 22, 3. scribendo etiam memoriae
commendatur I 139, 17.
- commentum I 23, 21. 139, 25.
- communatio I 125, 17.
- communatus interitum II 280, 12.
- comminor quod I 106, 9. II 79, 8.
- commisceo: homini commixtam esse
naturam malam II 261, 19.

committo: quicquid aliud stilo etiam litterisque committitur II 71, 1. nauem saxis committere nolui I 353, 24. se cautibus I 354, 2. eo se committere I 308, 7. se a peccatis absoluendum I 217, 16.

commixtio duarum naturarum II 260, 22. coniugum I 431, 1. 7. 17. II 225, 18. naturae malae I 462, 2 *cet.*

commixtrix seminum II 278, 19.

commodius intimabit II 210, 25; *cf.* I 37, 12. 51, 1. 415, 13. 520, 13.

commodum (*opus*) I 128, 9.

commoneo *cum inf.* I 243, 15. *cum acc.* *et inf.* I 245, 28. 326, 8.

commorior: ille sperauit in com moriente I 311, 20.

commotio quaestione II 104, 14. membrorum II 278, 2. inordinata commotio I 451, 10.

commouere orbem catholicum I 570, 13. innuidiam II 312, 11. 313, 16. quaestionem I 460, 12. calumniam II 113, 7. 10.

communicatio et inspiratio gratiae I 12, 18. passionum I 512, 3.

communico: antequam nobis comunicares I 359, 10. alieni peccati paulisper communicata contagio I 313, 26; *cf.* I 360, 4. 361, 2. 425, 12.

communio naturae I 521, 4. corporis Christi I 553, 7. communionis ecclesiasticae esse II 99, 7. 115, 9. 14.

communire libros termino I 357, 22.

commutatio: sine ulla in deterius temporis commutatione I 107, 4; *cf.* I 121, 3. 163, 22. 195, 18.

commutare in melius, deterius I 3, 8. 344, 12.

comparationis gradus: de tam magnis difficillimisque rebus I 401, 23. tam in promptu positae atque apertissimae ueritati I 384, 9. firmatum—

notissimum I 519, 9. magis felix II 236, 11. rectissime et ualde salubriter I 341, 14. ualde in peruersum suffragari II 121, 22. multo maxime II 241, 8; *cf.* II 315, 18. I 28, 13. 387, 24.

comparatio: ex hominum comparatione I 89, 13. in comparatione I 92, 22. 163, 10. 183, 18. 242, 26. 350, 15. 501, 25. 503, 24. 522, 13. 541, 13. 557, 28. II 33, 6. 136, 3. 7 *cet.*

compellare clara quodammodo uoce fidem II 256, 12. uanitatem I 524, 19.

compellere *cum inf.* I 29, 11. 149, 16. 210, 9. 334, 15. 18. 382, 1. 395, 21. 458, 7. 460, 17. 470, 17. II 55, 17. 158, 8. 180, 26. *cum acc. et inf.* I 449, 12.

complexus: sine uirili complexu I 57, 3.

compos rationis I 415, 21.

compungimur non facere II 37, 21. computatur inter martyres I 311, 13. luerum maximum I 558, 12.

conatus: tantis conatibus laborasti I 406, 24. quidam abstinentiae conatus I 288, 8.

concauus: uasa quaelibet concava I 397, 26.

concedor *cum inf.* I 281, 23. concedo quod I 435, 13. concedo ut I 132, 13 = 141, 19. 313, 1. 2.

concelebro: quae (sacramenta) tam priscae traditionis auctoritate celebrat II 203, 6.

conceptio II 206, 3 = 251, 22. 267, 18.

conceptus eius utriusque sexus commixtionis est expers II 267, 9. nec sequatur conceptus aut partus II 271, 26; *cf.* II 284, 7.

concerto I 164, 7.

concidi anima putaretur I 406, 25. uexari siue concidi I 407, 6.

- concido: nec tamen tunc concidit mundus I 413, 4.
 concilii decretum constitutum I 137, 11. 15. 25; *cf. Ind. nom.*
 concino: quas (nox) concinit ueritas I 352, 20.
 concipere fetus II 199, 4. desiderium I 342, 8. morbo concepto I 21, 5.
 concito: in haec etiam concitentur studio ridendi I 67, 1
 concludens absolutione II 131, 18. ut ad unum uerbum concludam II 291, 2. quasi concludit atque infert II 268, 20; *cf. I 280, 7. 14.* nulquam fuisse conclusam II 284, 10; *cf. II 134, 14. 205, 3.*
 conclusionis utilitas I 187, 18. inferentes conclusionem eius I 281, 8.
 concordissima enangelistarum narratio II 161, 10. uoce concordissima I 541, 17.
 concorditer flagrare II 172, 7. concorditer casteque custodire II 231, 22.
 concordius seruare II 224, 6.
 concordat propheticō etiam hoc apostolicū testimonium I 200, 12.
 concereo: quod nobis naturaliter concreatum est I 220, 9. cum mundo concreata materia I 339, 20.
 concubitus coniugalis II 198, 10. 220, 19. nuptialis II 201, 15; *cf. I 149, 6. cet.*
 concumbo I 266, 4. 450, 23. 502, 20. II 199, 6. 21 *cet.*
 coneupiscentia I 11, 20 *cet.*
 concupiscentialis lex I 117, 1.
 concupiscentialiter I 82, 18. 117, 8.
 concupuerunt uidere I 497, 26.
 concurrere in unitatem Christi I 60, 15.
 condelectatio legi II 245, 8.
 condelectatur legi I 90, 1. 9. 180, 26. 282, 15. 284, 5. 10.
 condemnatio I 14, 14. 15. 15, 25 *cet.*
 conditio hominis II 151, 4. 16. corporum II 268, 21 *cet.*
 conditor huius libri I 236, 27. naturae I 1450, 8. nascentium I 469, 3. 520, 19. 524, 5. 548, 19. 561, 12; *cf. II 197, 8. 259, 20. 260, 2. 6. 9. 261, 11. 278, 15. 312, 17.*
 condere heresim I 334, 20. 533, 23. II 292, 5. hominem I 278, 26. II 198, 4. 200, 27. librum II 143, 10. 12. animam I 340, 12. creaturam I 249, 8.
 connectunt columnas I 517, 10. quae uelut catenam conexi I 208, 27; *cf. II 262, 15.*
 connexione successionis II 225, 20. ad salutem connexionis I 209, 22.
 confectrix commixtrixque seminum II 278, 19.
 confero: quod in eos non nisi baptismate conferendum I 467, 18. quid con ferretur animae? I 106, 24; *cf. I 133, 27. 167, 20. 171, 9. II 128, 4. 275. 22. cet.*
 confessiones liquidae II 97, 1. confessio gratiae II 126, 20. possibilis tatis II 128, 25. in humilitate confessio I 508, 15; *cf. I 125, 10. 21. 184, 27. II 100, 4. cet.*
 confessor peccatorum I 89, 19. in cruce confessor I 311, 11. gratiae conf. II 93, 14.
 confici *cum acc. et inf.* I 105, 15. 114, 24. 130, 5. 325, 26. maerore confectus I 247, 9. gestis de hac causa confectis I 464, 3. a uoluptate semina confici II 278, 23.
 confidunt de sua uirtute I 395, 10. de domini adiutorio I 425, 23. *acc. et inf.* I 286, 7. 347, 26. 393, 12.
 confixus est cum illo I 58, 2. 369, 10.
 configo: cuius (heresis) se aduersarios esse configunt I 460, 11. epistola a

quocunque conficta II 107, 12. quod nos dicere iste configit II 311, 2.
 confirmatio fidei II 206, 18.
 confirmare (*opp.* infirmare) testamentum I 492, 29. 493, 7. sententiam I 557, 15. opinionem I 330, 20. peccatum originale I 556, 24.
 confiteri *cum duplii acc.* II 55, 18. quod I 324, 1. 470, 3. quia I 288, 21.
 conflictatio I 96, 15. 212, 15. 221, 11. 266, 20. 288, 12.
 conflictus: magno diurnoque conflictu gratiam defendens I 433, 14; *cf.* I 505, 29. 557, 19. II 14, 3. 26, 11. 80, 19. 258, 11.
 confligendi perseverantia II 26, 9.
 confossum uulnibus I 270, 18.
 confoederatio: et coniugiorum quae-dam quasi confoederatio custoditur II 215, 6.
 conformatio corporis II 246, 11.
 conformis imagini I 400, 2. forma non omni ex parte conformis II 300, 11.
 conformatur similitudini mortis I 62, 12. 17. 115, 4. huic saeculo I 401, 9.
 confractis pedibus I 275, 13. argumen-tatio confracta II 194, 18.
 confundo: distinctione confusa 184, 24. obsecuritate confudit II 172, 24. confundi (= *αἰσχένεσθαι*) I 107, 24. 108, 8. 449, 19. 523, 14. II 281, 11. 290, 7. confundi de II 198, 16. 266. 4. 317, 8; *cf.* II 218, 8. 275, 12. 290, 19. 20. I 452, 8. *cum inf.* II 295, 9. 317, 3.
 confusio (= *αἰσχύνη*) I 108, 11. 184, 20. II 107, 9. 216, 23. 219, 23. 291, 12. 15.
 confutare futuros hereticos I 546, 9.
 congerit strues I 342, 5. aceruatum multa congerere I 37, 12; *cf.* I 38, 17. II 112, 23.

congesto: aceruatum multa congestans I 55, 14.
 conglobatum corpus I 399, 23.
 congregatio synodi I 542, 17. 569, 24. 570, 3. 4.
 congregabo conuenticula eorum I 51, 16. synodum I 570, 12; *cf.* II 62, 3. congruerter I 24, 4. 159, 9. 527, 4. II 67, 7.
 congruentia I 182, 5. 14.
 congruit infirmitati mentis I 70, 2. testimonii I 134, 26; *cf.* I 189, 17. 254, 16. 438, 10. 563, 6.
 congruis suae ante actae uitiae corporeis receptaculis I 30, 16. eique congruos mores I 80, 23; *cf.* I 107, 23. 119, 1. 175, 8. 207, 24. 569, 14. II 218, 24.
 conicio aliquid de exemplo I 347, 7. suspicione coniecit II 185, 27.
 conjecturae mortalium I 26, 1. humanae I 31, 5. aptior conjectura de dormientibus ducitur I 408, 16; *cf.* I 388, 18. 454, 22.
 coniuentia II 99, 16.
 coniugalis concubitus I 502, 10. II 226, 7. castitas I 503, 13. pudicitia II 83, 10. 216, 9. uineulum II 224, 5.
 coniugatio: caelum plieatum I 413, 3. explicuissest I 263, 8. explicauit I 342, 10. 520, 9. explicato I 105, 5. explicaturus II 131, 6. implicuerat I 308, 1. implicitus I 30, 23. implicati I 510, 9. ausim I 348, 11. sapuisse II 106, 11. 268, 1. orirentur II 303, 17. *ex locis biblicis:* exiet I 321, 23. disperiet II 276, 9. transies II 90, 4. pertransies II 44, 8. pertransiuit II 11, 23. *semper* absortus.
coniugatio periphr. act. = fut. act.: posituri sumus II 297, 7. dicturus es I 383, 10. 387, 14; *cf.* I 110, 22. 372, 27. 427, 11. 496, 21 *cet.*

coniugatus I 83, 23. 116, 23. 139, 24.
     450, 17. 502, 20. II 312, 24.
 coniugii carnale debitum I 502, 18.
     de coniugio (*opp. de adulterio*) I 548,
     22. bonum coniugii I 56, 1. 10 *cet.*
 coniunctio I 99, 25. II 236, 24. 269, 6.
     13. 290, 12. 296, 7. 310, 3.
coniunctiuus perfecti sensu potentiali uelut: cito enim quisque dixerit I
     173, 18. debuisse quis dixerit I 304,
     8. crediderim I 304, 15. 365, 15;
     cf. I 119, 3. 5. 447, 11. 515, 23.
     II 70, 3. 11. 80, 6. 96, 24. 104, 20.
     135, 5. 258, 13. 16. 263, 20.
     272, 1. *coni. hortat.:* uideris I 350, 1.
     uiderit II 119, 22. I 286, 29. 445, 5.
     uos uideritis I 475, 17; *cf.* I 261, 6.
     II 84, 14. 143, 8. 279, 5.
coni. concess.: dissimulauerit peccata
     contexere I 265, 6, *cf.* I 264, 8.
 coniungere originali delicto etiam
     propria I 16, 9. primo secundoque
     I 486, 7. Manicheis I 523, 3; *cf.* II
     310, 3.
 confabli in peccata I 249, 23.
 confidi: inter immania saxa confidimus
     I 309, 11. 14 = 353, 21.
 configatus et uinculo saluberrimo ob-
     strictus I 466, 3. carnis uinculo con-
     ligari I 526, 7. 8.
 conloquia mutua miscuit I 423, 7.
 conloqui I 139, 10. II 209, 10. aliquid
     cum praesente II 104, 23.
 conluvio per culpam II 205, 21.
 conpar fide II 224, 15.
 compesco: deus illos et ab hac absurditate
     conpescit I 482, 14; *cf.* I 66, 7.
     119, 10. 548, 15.
 competenter: si testimonia competenter
     accipiant I 228, 8.
 competo: cui competit et ipsos habere
     uestitus I 342, 1. iustitia huic uitae
 competens I 225, 16. competens suffi-

ciensque iudicium I 570, 14. com-
     petentibus indiciis II 184, 7.
 conpingo: ecce quo se conpingit I 281,
     14. ex tribus corporibus nos putat
     esse compactos I 307, 2.
 comprehendo II 18, 12. 13.
 conpresbyter I 336, 2. II 209, 7.
 comprimo: nonne te ista uox con-
     primit? I 538, 1. comprimenda infir-
     mitas I 507, 27.
 conqueri I 304, 5.
 conquiesco I 56, 7. 119, 9.
 conrogatae multitudinis I 384, 1.
 conruo: ne in damnabilia flagitia con-
     ruatur II 228, 16.
 consanguineus leti sopor I 408, 18.
 conscientia impiorum dogmatum II 99,
     18.
 concissum uelum II 189, 25.
 conscriptio (*opp. subscriptio*) I 569, 27.
 consecratus: de consecratis non con-
     secratus I 143, 22. 23.
 consecrants I 206, 24.
 consecratio sacramenti I 137, 21.
*consecratio temporum cum in aliis sen-
     tentius tum in interrogationibus obli-
     quis persaepe neglegitur:* uolebat
     enim ostendere unde habeant sa-
     pientiam I 320, 9. qui nouerant quid
     isti soleant disputare II 56, 17. 18.
     non autem diximus, quod inueniatur
     aliquis II 72, 21. 75, 27. cum enim
     uellet ostendere quare nostrum sit
     II 140, 1. ut posset esse quod nolit
     et non posset esse quod uelit II 7,
     22. 23; *cf.* II 12, 10. 52, 4. 76, 7. 8.
     83, 23. 96, 8. 9. 106, 15. 16. 107, 7.
     8. 20. 23. 110, 1. I 96, 22. 105, 23.
     26. 396, 21 *cet.*
 consedeo II 52, 10.
 consensio ad peccandum, peccatum I
     444, 18. 227, 4. cupiditatis I 440, 17.
 prauarum libidinum I 444, 25. inli-

- citis consensionibus I 116, 8; *cf.* II
   64, 3. 4. 243, 24. 296, 15.
 consensum adhibere I 447, 22. praebere
   I 468, 3. ex consensu II 224, 3. 226,
   19.
 consentire ad peccandum I 73, 22. ad
   inlicita II 237, 25. 240, 6. 316, 16.
   1 74, 1. 3. 75, 19. 130, 26. 441, 4.
   442, 15. 443, 5. in hoc II 27, 18. 243,
   4. 1 332, 28. *inf.* I 211, 15. 440, 19.
 consentio quia I 269, 19.
 consepeliri Christo I 38, 4.
 consequens est *cum inf.* I 215, 16.
 consequenter I 65, 10. 121, 11. 131, 4.
   305, 27. 467, 27. 472, 7. II 71, 9.
   86, 20. 262, 24. consequenter (= in
   sequentibus) I 62, 18. 87, 5. 161, 25.
   191, 11. 233, 15. 469, 26. 514, 8.
   II 24, 13.
 consequentia experientiae I 106, 15.
 consequor: quanta te absurdissima
   consequantur I 400, 11. cui est de
   proximo diligendo alterum con-
   sequens I 225, 9. consequentia
   (= quae sequuntur) I 15, 9. 172, 26.
   483, 19.
 consideratio I 22, 13.
 consistit causa II 187, 6. quo de his
   rebus . . . non inermes usquequaque
   consisterent I 129, 5.
 consolatorios libros II 71, 21.
 consoletur sperantem I 296, 10.
 consonet ista discretio illis uerbis I
   183, 8. huic loco et illud consonat
   I 443, 14. studia consonantia II
   172, 6; *cf.* II 263, 12.
 censors poenae I 311, 21.
 consortium: ab eorum uos abstinet
   consortiis I 458, 21. stellarum tem-
   porale consortium I 472, 26. cum
   Christo I 503, 5. rei II 121, 4. carnis
   I 308, 5. 313, 22. 24. 25. 353, 1. 4.
 conspersa in uiuente carne concu-
   piscentia I 70, 10.
 conspicibilis mundus hic II 186, 10.
 conspicuus sublimitate II 213, 14;
   cf. I 494, 19. opera legis I 436, 18.
 conspiro: in malum conspirantem
   societatem II 107, 10.
 constanter repetita damnatio I 468, 16;
   cf. 323, 10. 325, 7. 345, 21.—constan-
   tius I 410, 25.
 constantissimus gratiae praedicator I
   175, 27.
 constantia perspicuae ueritatis I 26, 7.
   tanta constantia custoditum I 141, 4.
 constellationes I 472, 19.
 constitutio mundi I 484, 5. 7. secundum
   suam constitutionem II 311, 23.
 constituere baptizatos in credentium
   numero I 131, 3.
 constitutus (= *cōr*) I 117, 26. 139, 6.
   168, 8. 198, 24. 444, 8. 9. 497, 3.
   II 100, 8. 122, 10. 184, 25 *cet.*
   tamquam in uia I 513, 20; *cf.* I 511,
   25.
 constrictio naturae I 273, 1. 17.
 constringo: haec (lex) decem praeceptis
   constringitur I 176, 29. naturali ne-
   cessitate I 272, 26. ad consentiendum
   I 465, 18.
 construxit Euam e costa II 263, 13.
 consueuit intellegi II 313, 4. fieri
   I 508, 3.
 consuetudo: quia et ipso iam con-
   suetudo utitur pro latino I 449, 2.
   loquendi uulgatissima consuetudo
   II 64, 25. 68, 2.
 consul: super eo consultos I 381, 1.
 consultatio I 137, 16. 546, 14.
 consulte I 376, 25. consultissime prae-
   cipi II 7, 4.
 consultior: animosiore impetu quam
   consultiore I 354, 2.
 consummatio I 96, 25. 97, 1. 6. 485, 13.

- consummati sapientiae gratia I 371, 8.
iustitia per gratiam consummatur II
137, 14. cursum consunmare I 96,
16; cf. I 243, 19. II 37, 9.
- consumo: infirmitas consumetur I 490,
25. tergiuersationes esse consumptas
II 126, 27. in finem non perficientem,
sed consumentem I 21, 11. tota
penitus uetustate consumpta I 228,
16; cf. II 176, 29. 202, 3.
- consumptio I 5, 13.
- consuere succinctoria I 448, 22. II
270, 5.
- consurgo: ad uirtutes ceteras pro-
uectior consurgat I 30, 5. libido
consurgit I 450, 24. II 318, 5; cf. I
250, 15.
- contagio peccati I 144, 22. 313, 26.
346, 27. 521, 3. 549, 11. II 200, 24.
uitii II 175, 8. 29.
- contagium I 313, 17. 548, 6. II 196, 17.
206, 7:
- contaminari originali peccato I 308, 17.
- contego: laude sanctorum sese con-
tegunt I 522, 6. partes corporis II
309, 10.
- contemno *cum inf.* II 98, 9.
- contemplatio facie' ad faciem I 559, 10;
cf. I 192, 14. 194, 6. 195, 7 *cet.*
- contemplator I 224, 16.
- contemplata quod credebat II 17, 23.
- contemptibilis I 338, 10. 463, 24.
- contemptor I 216, 27. 558, 10.
- contemptus dei I 257, 10. praecip-
torum I 506, 4.
- contendit quod II 142, 14.
- contenebrat et infirmat bona I 235, 13;
cf. I 251, 13. 296, 18.
- contentione absumpta II 14, 18; cf. 19,
6. 451, 13. 452, 10. II 26, 10. 47, 6.
104, 25. 114, 20. 184, 11.
- contentiose dicatur I 272, 19.
- contentiosus I 52, 5. 142, 13. II 17, 6.
114, 6. 218, 3. contentiosissimus
assertionibus II 78, 21.
- conterendi sunt (lupi) I 570, 15.
- contestatio: quanta contestatione de-
clarent I 39, 14. contestationes diui-
norum eloquiorum I 50, 18; cf. 434,
27.
- contestante fama totius ecclesiae I 569,
- 11.
- contexto: quid deinde contextat I 272,
24. sermo ille contextus I 59, 22.
cetera contextens II 151, 17. 255, 13;
cf. I 265, 7. 23. II 270, 5. 281, 25.
- contigua corpori I 400, 25.
- contingit *cum inf.* I 352, 7, *acc. et inf.*
II 102, 19. 103, 14.
- contio: legat in contione quod scripsit
I 343, 1.
- contra: nemo contra aderat II 69, 16.
contra uenire I 38, 8. II 98, 26 = 113
5. 18. contra dicere I 139, 14. 431,
24. contra disputare atque scribere
I 139, 19. contra sentire I 330, 21.
II 147, 9. contra uideri I 129, 17;
cf. I 117, 13. 19. contra autem apo-
stolus . . inquit II 129, 16. 162, 23.
- contradicere ecclesiae doctrinis II 98,
26 = 113, 18. apostolo II 47, 13;
cf. II 155, 6. 206, 10.
- contradictio I 137, 14. II 107, 9.
- contrahere merita I 30, 12. 15. pec-
cata I 64, 26. 65, 7. 13. 134, 1.
II 250, 5. tenebras I 67, 13. noxam
I 130, 18. uitia I 282, 5. ualetudinem
I 344, 28. culpam II 64, 4. contrahit
se animae manus I 408, 2; cf. II 202,
17. 204, 23.
- contrarius: in contrarium I 503, 26.
504, 18. a contrario II 145, 19. 300, 8.
I 520, 5. e contrario I 178, 6. II 242,
5. 297, 7. ex contrario II 98, 8.

contrauenienti doctrinis II 98, 26 =
     113, 5. 18; *cf.* II 113, 22. 287, 5.
 contristo: quod me inter illa gaudia
     contristaret I 360, 9.
 contritiones II 25, 21.
 controuersia dissoluta est I 278, 2;
     cf. I 279, 24. 280, 20. 294, 20.
     II 245, 21. 313, 23.
 contrudi in angustias I 306, 16. 394, 20.
     in exitium II 259, 8. in tenebras I
     68, 1.
 contueor I 410, 10. 519, 1. II 53, 23.
     159, 17.
 contumelia I 304, 14. II 258, 24. 308,
     15.
 conturbatio I 253, 10.
 conturbo: heresis cum fratres con-
     turbaret II 116, 19; *cf.* I 256, 11.
 conualescere sine medicis ab aegri-
     tudine II 53, 15. heresis conualescet
     II 114, 6. error I 142, 1. sanitas
     I 254, 24. uitium I 266, 22.
 conubii sacramentum II 236, 18.
     carnale—spiritale I 55, 1. 2.
 conuello: fidem conuellere tempta-
     uerunt I 568, 20. gloriam non
     potuisse conuelli II 259, 2.
 conuenientia generationibus membra
     II 264, 12.
 conuenientius intellegi I 505, 22. con-
     uenientius monstrari II 219, 7.
 conuenerunt sibi non per conubium,
     sed per stuprum potius II 230, 11.
     quia cuneta ecclesiae catholicae
     pectorū conuenit II 256, 10.
 conuenticula I 51, 16.
 conuentio nuptiarum II 294, 15.
 conuentu (= *Begattung*) suo causam
     fecere peccato II 298, 8.
 conuersatio humana I 86, 7. II 25, 8.
     in omni conuersatione nostra intuea-

mur dominicae conuersationis exem-
     plum II 126, 19; *cf.* II 154, 18. 164, 7.
 conuersio: ut nere de illius conuersione
     gaudeamus I 304, 28. conuersio
     desuper facta I 454, 11; *cf.* I 115, 8.
 conuersabatur sine qurela in lege II
     164, 17.
 conuento: in sensus calumniosos con-
     nertit I 445, 7; *cf.* I 556, 26. ab his
     malis ad bona I 453, 23. in bonos
     usus I 527, 6.
 conuincere de mendacio II 95, 11;
     cf. I 499, 27. 500, 17. praeuaricatione
     I 487, 11. conuincor *cum inf.* I 262,
     2. 524, 25. 544, 22. II 28, 13. 184, 22.
     288, 11. 293, 2. *cum acc. et inf.* II 69,
     18. *cum duplici acc.* I 86, 22. 499, 27.
 conuiuium II 62, 9. 15.
 conuiuens tecum I 423, 7.
 cooperationis effectus II 147, 1.
 cooperitus uelamine nominis II 210, 5.
     flagitiis et facinoribus cooperitus I
     30, 9. tuos cooperuisti libros II 179,
     11. membra cooperire I 449, 7.
 cooperatur homini deus I 482, 21. illo
     operante cooperamur I 259, 1.
 uoluntatibus nostris II 160, 10.
 sanitati cooperatur I 299, 3. co-
     operatur fructum II 141, 7. coope-
     rantibus creaturae suae uoluntati-
     bus I 160, 2; *cf.* II 127, 8. 130,
     20. in bonum II 165, 27.
 copiosius se libido iactaret II 221, 19.
 copula: prima diuinitus facta coniugum
     copula II 222, 1.
 copulatio sexuum I 530, 13. maris et
     feminae II 215, 1. cum altero copu-
     latio II 223, 21.
 copulator coniugum II 261, 12.
 copulare cum aliis alia conubia sine
     crimine II 223, 11. mas et femina
     conubio copulati II 222, 25.; *cf.* II
     231, 25.

cor: cum in corde cogitare dicamur I 387, 26, *cf.* I 227, 2. nec ignoro, cum audimus, ut ex toto corde diligamus deum, non hoc dici de illa particula carnis nostrae, sed de illa ui, qua cogitationes fiunt I 388, 3. corda temptare I 424, 4. cordis adsensus II 242, 8. consensio cordis (*opp. corporis*) II 243, 24. ficto corde damnauit I 453, 18. 470, 11. ueraci corde clamant I 554, 4. quo corde cogitauit II 96, 22. corde dupli locuntur II 251, 1. per corda et ora gestantium II 235, 21. profano corde contendunt I 462, 22; *cf.* I 244, 5. 274, 19. 279, 21. 466, 26. 481, 21 *cet.* catholicorum corda fidelium II 255, 16.

coram illo II 62, 2. deo I 165, 23; *cf.* I 166, 11. 12.

cordatus (= sanae mentis, prudens) I 31, 21. 32, 2. 66, 15. 16.

corona martyrii I 543, 5. gloriosissimae coronae Cyprianus II 308, 1.

corono I 217, 18. 218, 26.

corporalis praesentia I 423, 5. salus II 105, 3. 125, 5. ualeudo I 280, 18. accessus II 310, 5. corporale et uisibile sacramentum II 194, 5. corporales oculi II 161, 11. I 322, 6; *cf.* I 35, 25. 36, 6. 14. 107, 2. 252, 5. II 46, 5. 246, 14 *cet.*

corporeus I 29, 20. 30, 17. 36, 16. 341, 23. 342, 21. 23. 343, 29.

corpus ecclesiae II 107, 4. corpus unum I 84, 17. 24. litterae in corpore eum non inuenerunt II 180, 2.

corpusculum I 113, 23.

correctio I 240, 28. 350, 5. 569, 1. II 143, 6. 147, 12.

correptio I 98, 7. 99, 13.

corripiens atque admonens II 287, 8; *cf.* I 176, 19. II 55, 19.

corrumpere fidem I 491, 11. esca quae non corrumpitur I 114, 1.

corruptelae inicitiae II 201, 8.

corruptibilis caro II 284, 4; *cf.* I 116, 17. 117, 25 *cet.*

corruptio, qua omnia terrena soluuntur I 113, 25; *cf.* I 21, 4. 56, 8. 80, 12 *cet.*

crastinus (dies) — hesternus II 192, 3.

creatio interioris oculi I 36, 27; *cf.* I 199, 16.

creator hominis II 141, 23; *cf.* I 25, 10. 70, 16. II 264, 10. 12 *cet.*

creatrix potentia II 283, 10.

creatura *passim*. — creatura panis et uini II 288, 3. 10.

crebrescente fama II 184, 8. cum ergo nunc ista praedicatio usquequaque crebrescat I 192, 7.

credo: corde credere ad iustitiam II 194, 11. credor *cum inf.* I 30, 18. 66, 23. 305, 25. 317, 26. 371, 13. 381, 8. 403, 21. 433, 2. 452, 11. 457, 6. 563, 10. II 13, 3. 67, 12. 68, 16. 72, 15. 127, 7. 136, 17. 171, 15. 179, 8. 187, 19. 263, 21. 271, 18. credo quod I 128, 7. 133, 10. II 3, 8. 95, 9 *cet.* quia II 315, 9. 319, 6.

credulitas I 352, 17.

crimen: qui (partus) non solum peccata, uerum etiam crimina nuncupantur I 447, 1. multi quippe baptizati sunt sine criminе; sine peccato autem in hac uita neminem dixerim I 447, 10. peccati crimen I 228, 7; *cf.* II 180, 9. 186, 26. 223, 10. 259, 6.

criminationis querela II 164, 9.

criminor: catholicos Manicheoru mnamine criminantur I 460, 25. nos assertores fati esse criminantur I 470, 15; *cf.* II 292, 13.

- criminosorum comparatione I 501, 28.
crucifigo II 196, 15. I 311, 17. 312, 4.
495, 21. 505, 19. 512, 11.
erueetur ergo te didicisse quae uera
sunt I 360, 24. crucians dolor II
284, 8.
erudeliter defendat II 319, 1. crude-
liter laudas II 261, 24.
eruditas loquacitatis I 305, 14.
erodus: uel plusculo cibo crudior fuit
I 266, 12.
eruor uirginis II 199, 6. in menstruo
eruore mulieris I 149, 6.
culmen: ad iustitiae culmen ascendere
I 270, 19.
culpabilis I 238, 7. II 11, 20. 64, 10.
229, 6. 289, 15.
culpo: aliis etiam non placitam lar-
gientem nullus inste culpauerit I 103,
11. ne lex culpanda uideatur I 187, 5.
inexplorata culpare I 304, 18; cf. I
236, 15. 245, 11. 523, 13. 552, 16.
II 32, 1. 34, 6. 60, 23. 94, 1. 108, 12.
109, 16 *cet.*
cultoris arbitrium II 140, 16. dei cultor
I 89, 8. 18. 175, 21. 288, 22.
cultus dei I 170, 11. 288, 11. 501, 7.
II 214, 12.
cum *causale et concess.* *cum indie.* 125,
2. 27, 10. 305, 21. 331, 12. II 77,
311, 22.
cum *praep.:* parturitio cum doloribus
I 109, 7. cum quo, cum quibus
legitur, quoecum, quibuscum *nus-
quam occurrit.*
cumulatius redarguere I 559, 13.
cumulatius atque clarius apparebit
II 79, 14.
cumulando iniquitatem praeuaricatione
I 179, 5.
cumulus: ad cumulum ualere debebunt
I 51, 3. ad cumulum supplicii II 224,
2. maiore cumulo praecipitatus I 158,
27. cumulo praeuaricationis I 169,
11.
cunetanter loqui potius quam fidenter
I 144, 18.
cunetatio I 309, 25. 317, 7. 348, 11.
II 51, 5. 173, 11.
cunctor *cum inf.* I 134, 24, *cum acc. et
inf.* I 513, 21.
cuneus perditorum II 121, 22.
cura: inter militiae tuae curas II 253, 2.
ad curam Hieronymi pertinentes II
121, 24. inter ecclesiasticas curas
meas, publicas tuas II 252, 12. 13.
curatio: adhibita curatione sanatus II
6, 22. ut inluminatione et curatione
opus habeat I 235, 13.
curiosius quam capacius proponentibus
ait I 538, 24.
curiosi lectoris obtutus I 357, 15. ad
ista esse curiosos II 279, 7.
curo: de quibus non nimis euro II 111,
15. euro *cum inf.* I 41, 7. 242, 14.
265, 4. 326, 19. 449, 20. II 53, 6.
97, 16. 99, 13. 129, 4. 251, 6. 254, 2.
euro = *kurieren* I 150, 14. 254, 14.
256, 26. 27. 270, 20. II 46, 17 *cet.*
curro: non in peruersum, sed in
directum currere I 236, 25. quae
(damnatio) per uniuersam massam
currit I 238, 18. cicatrix currere
dicitur II 46, 16. currentibus et re-
currentibus scriptis I 464, 1; cf.
II 46, 15 *cet.*
cursim I 139, 11. 233, 2.
cursus ad perfectionem II 20, 22.
custodita prohibitione I 106, 15. iusti-
tiam custodire I 201, 3. 4. mandata
I 521, 23. 530, 20. II 116, 17. prae-
cepta I 497, 2. II 83, 8. 11; cf. II
215, 6.
daemonum incursus I 144, 23. dae-
monibus seruientes II 214, 24.

damnabilis: heresim olim damnabilem, nuperime damnatam I 334, 17. nefaria dogmata et damnabilia I 522, 28. damnabilis falsitas II 179, 20. damnabiliora peccata I 67, 21.

damnabiliter praecepta contemnere I 96, 3.

damnatio mitissima I 20, 21.

damnatores nuptiarum operisque diuinii II 211, 7. I 425, 19.

damnato proprio iudicio I 376, 4. 379, 5.

damnum: nullum damnum ex utris inflatione sentire I 363, 6 = 364, 7.

datius: condelectatio legi II 245, 8.

datorem animarum nostrarum deum habemus I 394, 14.

de: de potestate diaboli redemptor II 268, 10. de Rauenna profectio II 254, 1. ecclesia de gentibus I 522, 8. 540, 16. beneficium de gratia Christi I 8, 20. capitula de Sicilia missa II 77, 9, cf. II 3, 9. de me postulari II 175, 18. de illo expectare II 131, 10. spero de I 425, 7. II 157, 17. de digito desiderare I 341, 22. de fornicatione, de legitimo conubio natus I 34, 15. de cetero = in posterum I 254, 21. 23. 282, 15. II 114, 12. 299, 7. de proximo comparare I 224, 17. de proximo serrae stridor I 273, 20 — de *pro ablativo aut alio casu*: se ceteris de magisterio praeferebat I 60, 4. de accepta lege se extollerent I 160, 18. de propriis uiribus se extollere I 259, 24. exultare de dei bonis I 490, 18. de malis maerere I 490, 18. de correctione, conuersione gaudere II 143, 6. I 304, 28, cf. I 360, 5. 376, 7. II 99, 15. 125, 6. de suis uiribus fidens II 45, 5, cf. I 358, 27. de illo potius confidatur I 425, 22, cf. I 395, 10. de gestis

gloriari II 177, 18, cf. II 107, 14. 215, 23. 266, 4. I 476, 26. de uerbis clarum est II 130, 11, cf. II 39, 12. conuincere de mendacio II 95, 11, cf. I 499, 27. 500, 17. de his inflatur I 170, 20. de quibus infamare conantur II 150, 11. de neglegentia, de diligentia curarit inserere II 97, 15. 16. de arbitrii libertate currimus II 144, 8. se iactat uelut de opere proprio I 209, 16; cf. II 79, 8. 126, 18. 143, 21. 24. 144, 12. 27. 145, 14. 281, 7. 283, 2. I 209, 10. 14. 216, 17. debeo consensum I 286, 24. cf. 462, 18. debilis fides et eneruis I 121, 7. debilitare naturam I 246, 17. substantiam corporis I 248, 5.

debitores unius feneratoris II 160, 19. aeterni supplicii II 248, 9; cf. I 473, 12.

debitum ab alterutro carnis exposunt II 229, 8, cf. II 311, 24. exigi debita I 218, 25. dimittere debitum I 473, 13. ex debito I 480, 2.

decalogus cf. *Ind. nom.*

deceptor hominis II 141, 23. deceptor Euae 202, 29; cf. I 428, 16.

deceptoria lenitudo blandientis I 358, 1.

decerno: nullae stellae ista decernunt I 475, 8.

decerpo: ex istis libellis ista deerpta sunt II 254, 17; cf. I 266, 12. II 238, 16. 258, 21.

decido: tamquam in lapides deciderunt I 171, 16. in culpas decidunt I 287, 10.

decimas dare I 76, 15; cf. *Ind. nom.*

decimo I 111, 15. 16. 17. 19. 20. 22.

declamo: more adulescentium declamares I 411, 11.

declaror *cum inf.* I 383, 22.

declinatio: nom. idem pro iidem *semper fere*. caeli II 186, 9. gen. Adae

semper uelut I 14, 20. 447, 23. 466, 23. 468, 25. II 76, 18. 23. 78, 13 *cet.* Adam I 138, 23 *apud Hieron.* Abrahae *semper ut* I 111, 17. 20. 21. 401, 14. II *cet.* Moysi I 126, 9. 183, 20. 498, 22. Saulis (*nom.* Saul) I 212, 9. infantum I 22, 10. 278, 1. 313, 6. 395, 23. II 169, 7. oblatrantum (*subst.*) I 309, 10. 353, 20. serpentum I 61, 28. 508, 4. *loci biblii:* sanitatum I 75, 23. sanitantium I 104, 9. *dat.* Abrahae I 191, 27. 494, 7. 498, 1. *isdem et eisdem. acc.* Edem I 124, 23. caelos I 472, 22. aera I 121, 4. Moysen I 482, 15. 494, 13. Tobin II 31, 10. hypocrisin I 184, 22, *sed heresim uelut* I 317, 5. 334, 17. 19. 461, 1. 568, 13. II 76, 12. 84, 26. 99, 23. 115, 2. 117, 2. *istuc* I 350, 10. *abl.* nauj II 53, 21. ueteri I 495, 8. 504, 8. II 64, 14. 67, 20. 117, 22. Apocalypsi et heresi *semper ut* I 79, 6. 139, 6. 460, 10. II 29, 18. 30, 6.

declinet Manicheum I 523, 2. inuidiam I 276, 9. II 155, 11. 184, 20. quo uoluerit declinet II 144, 5. 6. 14. a malo declinare I 469, 15. 479, 5. II 10, 21. 127, 23. 129, 6 *cet.*

decolor iam natura II 190, 11.

decoquo: ut quod cruditas loquacitatis eruetat aetatis maturitas decoquat I 305, 15.

decor: qui uoluntate sua praestiterat decori eius uirtutem I 256, 10.

decretum concilii I 137, 11.

decurto: alicubi extremis non additis (sententias) decurturet II 258, 15; *cf.* II 281, 20.

dedecus: ad idololatriae dedecus defluxerunt I 170, 21.

dedicatum est testamentum nouum II 66, 4. continentiam dedicans deo, idolo I 56, 15. 16. seruum domino I 98, 2.

dedignantur habere rectorem II 59, 11. quis istum dedignetur habere doctorem? I 347, 15; *cf.* I 124, 4. 423, 10. 429, 14. 536, 20. 548, 13. 553, 23.

dedisco I 338, 20.

deduco: in alios intellectus possunt haec uerba deduci I 135, 5. peccatum originale inde deducitur II 294, 20. in eadem uia deducat I 260, 16.

defectio: habebat de lignorum fructibus refectionem contra defectionem I 5, 19.

defectu et profectu alternante I 490, 24. ab eo defectus II 141, 11. sine defectu esset annosus I 5, 3. quid faciat solem lunamue deficere his defectibus II 186, 11.

defendo *cum acc. et inf.* I 271, 14. 332, 24. 403, 5. 452, 19. 466, 4. defendant *cum inf.* I 156, 20. 276, 5. 291, 17.

defensio I 135, 21. 164, 7. 202, 11. 259, 10. II 51, 7. 52, 5 *cet.*

defensitare suam sententiam I 221, 12.

defensabor ab hac inuidia II 91, 21. opinionem suam defensare II 167, 9; *cf.* I 85, 4. 270, 10. 271, 19. 334, 20.

defensor I 129, 4. 170, 22. 193, 6. 329, 3. 429, 11. 481, 18.

defero: de honore parentibus deferendo I 177, 6; *cf.* II 92, 15. I 286, 19.

deficientes in nobis I 183, 25, *cf.* 493, 15. 531, 20. II 11, 5. 45, 6. ne deficiamus in uia II 159, 8. argumentatio deficit I 313, 21.

defigo: quamuis non possit (oculus) in fulgentissima luce defigi I 226, 3.

definita est quaestio I 279, 21. definitio *cum acc. et inf.* I 285, 20. 314, 24.

- 320, 21. II 288, 11. 293, 4. 294, 19.
 312, 15. definior *cum inf.* I 190, 25.
 II 121, 5. *cum duplice acc.* II 275,
 19. 309, 16. definior *cum duplice nom.*
 I 227, 19. II 313, 16.
definitio I 269, 22. 381, 2. 396, 11.
 405, 3. II 107, 6; **definitiones Cae-**
lestii *cf. Ind. nom.*
definitina sententia suspenditur II 185,
 26; *cf. I* 54, 14.
definitam sententiam proferre I 393,
 23.
defluo I 170, 21.
deformis actus II 6, 3. **conditio cor-**
porum II 268, 20.
deformitas erroris I 408, 11; *cf. I*
 218, 1.
defungi II 186, 20. I 16, 12. 238, 27.
 312, 23. 354, 6 *cet.*
dego: rationalem animam degere I
 69, 9. ubi degit II 172, 20; *cf. I* 541,
 17.
dehonestata natura II 198, 29. 204, 16.
dehonestat error I 295, 24.
deicio: animum in se dejectum conatur
 adtrahere I 56, 5. tamquam fulminum
 ictibus deiecerisse II 109, 19. satanam
 elatio prima deiecerit I 507, 28.
dein II 289, 20.
deinceps I 59, 23. 258, 9. 466, 26.
 II 14, 21. 165, 29 *cet.*
deitas: a trinitate unius deitatis II
 185, 7.
delectabilis: esse delectabilia quae sunt
 inutilia I 305, 3.
delectabiliter inspicere I 218, 5.
delectatio alieni mali I 66, 17. malitiae
 I 428, 15. voluntatis I 440, 17. do-
 mini I 205, 1. iustitiae I 87, 20.
 436, 20.
delecter esse cum lege II 137, 20.
delectat defensare quod sentit I
 85, 3. familiarius loqui tecum II 210,
 15; *cf. I* 222, 25. 258, 20. 418, 15.
 452, 16. 532, 23. II 3, 5. multum
 enim delectat impietatem superbam
 I 534, 13.
deletur debitum nostrum I 33, 9. lex
 dei deleta de cordibus I 201, 17. 202,
 28.
deliberatio I 272, 25. 333, 13. 353, 15.
delicata subst. fem. I 455, 20.
delicatus crederetur in Christum I 120,
 25.
deliciae fatuitatis I 31, 21, *cf. I* 66, 15.
 paradisi I 124, 20.
delictum I 15, 6. 7. 10. 16, 6 *cet.*
delinio: quem ... ad similitudinem
 sui delinianit exterioris hominis
 habitudo I 399, 25.
delinquit in cogitatione II 46, 2.
deliramenta: a Tertulliani deliramentis
 discretum I 342, 20.
delitisco I 25, 23. 433, 13. 516, 11. 520,
 12.
dementissime insaniat I 236, 13.
demersus in profundum I 459, 1, *cf. I*
 466, 9. ubi demersi sint I 172, 26.
deminuo: nihil Helleo fuisse demini-
 nutum I 365, 18.
deminutio: sine aliqua nostri deminu-
 tione I 362, 24.
demonstratio futurorum II 131, 26.
demonstro *cum duplice acc.* I 135, 19.
 303, 5. **demonstror** *cum duplice nom.*
 I 317, 19. 404, 21. 488, 7. 492, 8.
 nescio quid poenale demonstrat I
 69, 10.
denegare adiutorium II 116, 9; *cf. I*
 28, 17. 118, 3. 149, 26 *cet.*
denique = itaque I 108, 17. 349, 19.
 II 127, 18.
denotat culpam II 201, 15. flagitia
 II 289, 23.
dente maledico I 425, 8, *cf. I* 386, 10.

denseo: in alias partes densendo se colligit I 407, 1. 408, 4.

densiores occupationes II 125, 11.

densissimae tenebrae I 67, 25.

denuo I 57, 25.

deorsum in atrio II 161, 8.

depelli nenen uenenis I 256, 28.

deponentia sensu passiuo: fabricor exerior interpretor largior mentior profiteor testificor transgredior utor.

deponere uela I 353, 14. mendaecium I 81, 1. querelam I 296, 3.

depositum = commendatum II 91, 6.

deprauare naturam II 219, 8. 273, 23.

25. I 292, 14. uerba tortuosis interpretationibus II 255, 18. primum hominem I 526, 2.

deprecationem tibi offero II 68, 24.

deprecor *cum acc. et inf.* I 172, 15.

iustitiam I 76, 22. dominum I 61, 29.

deum I 131, 23. adiutorium I 74, 21.

103, 18.

deprehensus est sic tenere II 177, 15.

a morte I 432, 11.

deprime in aquam (uasa) I 398, 1.

depromo: uerbo de christiana eruditione deprompto I 127, 1. ex ipso uetere testamento testimonia I 51, 2.

deputetur fides ad iustitiam I 18, 22.

ad culpam I 296, 12. concupiscentia in peccatum II 240, 3. in circumcisionem I 201, 1. infelicitati I 66, 6.

inter damna I 92, 22 inter eos I 369, 7, cf. I 159, 22. 292, 12. 340,

22. 386, 10. 386, 21 in Christianorum numero I 286, 11. in credentium numero I 130, 12. in stercoribus et detrimentis II 164, 18; cf. II 116,

15. deputo *cum duplici acc.* I 60, 16.

260, 10. 286, 17. 395, 6. II 133, 9.

deputor *cum duplici nom.* I 27, 11.

199, 27. II 67, 6.

deriuatum nomen ex graeco I 31, 21.

derogare dei gratiae II 106, 8. baptismati I 491, 11. caritati cuiuspiam I 212, 20.

descendunt de arbitrii fonte II 128, 6.

cf. I 291, 12. peccatum de uoluntate descendere I 520, 21 = 525, 13. 16.

describo: tu legendum (librum) dabis uel describendum I 334, 29. membra illic animae describuntur I 402, 23.

desertio I 537, 24.

desertores fidei I 468, 8. 481, 18.

gratiae I 547, 27.

desertum subst. I 61, 27. 62, 2. deserta I 537, 22.

deses: ne ab ipsa pugna desides faceret I 283, 19.

desiderantissimus II 104, 22. 105, 17.

22. 106, 2.

desideria peccati I 506, 9. 10. II 11, 21.

desiderio pio I 507, 6.

desiderat aliam disputationem I 127,

23. aquae stillam I 341, 22. 409, 5.

parere desidero I 357, 4.

designatio personarum I 402, 9.

designantur merita multa I 348, 18.

desistente libidine II 284, 15. ut serui esse desistant I 213, 22.

desolatae illae ciuitates I 538, 9. 16.

desperatio I 262, 16. 20.

desperatissimo morbo II 190, 15.

desperare tanta bona I 218, 1, cf. I 262,

19. nec corrigi posse despero I 359, 9.

despicere hominem I 394, 27.

desponsationis fides II 224, 10.

desponsata erat uirgo Maria I 263, 19.

destinas (= *Stützen*) quaerit I 342, 5.

destinare (= *stützen*) cupiebat I 342,

14.

destitutus doctrinae adminiculo I 379,

16. destitutores remanebunt I 149,

25.

destricta sententia II 170, 30.

destructio sanae salubrisque doctrinae I 377, 14.

destruere uirginitatem sanetae Mariae I 425, 17. regnum mortis I 14, 2. 10.

interclusionem I 70, 21. animarum propaginem I 327, 1. 332, 20. 344, 7. 355, 31. 356, 2. sententiam I 375, 8.

sexum animarum I 411, 8. gratiam I 427, 4. misericordiam I 432, 5.

carnem et sanguinem Christi I 524, 10. baptismus I 540, 14. liberum arbitrium I 563, 7; cf. II 24, 4. 26, 20. 169, 12. 184, 25. 205, 1.

desuper I 70, 5. 429, 10. 454, 4. 11.

desursum descendens I 244, 5. 17. 26.

detegeo: si improbabilis (sententia) detegatur I 357, 7 – 376, 4. 379, 5. 417, 21. detecta ac demonstrata respuere I 464, 12.

deteriora merita I 30, 23. in deterius I 107, 3. 306, 3. 343, 24. 344, 12. II 199, 8. 248, 23. 311, 18. 20. 315, 21.

determinans praesentis gratiam I 8, 5.

neque se posse exhinc aliquid determinare I 381, 6. in eo fine determinatur II 220, 25.

detrita rubigine II 190, 12. labe detrita I 202, 13.

detestabili nomine I 517, 12. nihil exsecrabilius ac detestabilius posse dici I 64, 12.

detestabiliter cum Origene sentit II 61, 7. detestabiliter nituperat II 261, 23.

detestatio: cum detestatione commemorandos I 171, 13.

detestari luxuriam I 30, 4. leniter corrigendus, non aspere detestandus I 304, 24. detestans uel quasi detestans I 470, 9; cf. II 60, 26. 92, 21. 103, 23.

detinere nares I 364, 15. quae nos detinent a peccatoribus I 3, 3.

impietatis uinculo detineri I 23, 13. cf. I 73, 23. si detenus hic fuerit 130, 10. quocumque religionis nomine detinentur I 143, 22.

detorquo: dicta in sensus quos uolunt detorquere II 309, 22. apertissimum scripturae sensum detorquere I 8, 3; cf. I 10, 10. 12, 3. 164, 9. 430, 19. 527, 9.

detraho: media (uerba) detrahere II 258, 14. libidinem feminis II 284, 2; cf. I 36, 11. 330, 5. 15. II 284, 12. 13. 311, 5.

detrimentum: sine detrimento tidei I 305, 7. detrimentum nostri I 363, 3.

detrudo: hoc merito in carnem peccatricem fuisse detrusas (animas) I 334, 6.

destruere sententiam II 257, 17.

deuio: quicumque ab illa sententia deuiasset I 468, 15.

deuitare latebras insidiasque I 523, 1. turbinem atque saxa I 353, 24. humanas molestias II 214, 24. errorem II 184, 1.

deuius ab hac uia fidei II 206, 15. quam sit a neritate deuium I 373, 29.

deuolutus est ad id quod declinauerat I 338, 29.

deuoro: intra se ipsos tractatus sui deuorasse iudicium I 381, 5.

dextera I 125, 24. 25. 258, 15. 271, 25; dextra I 126, 6. 14.

diabolica commixtio I 431, 4. 16. 17. uoluptas II 273, 17. fallacia II 149, 15. insidiae II 131, 26.

diaconus II 111, 8. 121, 25. 168, 12. 16. 23. 26. 169, 1. 5. 10. 171, 8.

diabolus II 235, 13. 265, 22 *cet.*

dieo quod II 28, 6. 69, 2. 72, 21. 75, 27. 79, 25. 81, 7. 87, 4. 93, 23. 108, 11 *cet.* quoniam II 69, 4. 72, 22. 76, 2. 77, 20. 108, 5. 7. 8. 113, 1. 174, 22 *cet.*

- quia II 98, 21. 168, 14. 169,
12 *cet.*
- dicta *subst.* I 117, 10. 18. 304, 10. 344,
4. 357, 14. dictum: si dicto obaudiant
I 251, 15.
- dictante dilectione I 423, 7. habes
librum quam mihi fuit ad dictandum
tam tibi ad legendum negotiosum
II 252, 9; *cf.* I 360, 16. 361, 14.
II 105, 15. 125, 12.
- didragma: mille didragma argenti II
280, 16.
- dies *fem.* I 50, 25. 106, 10.
- diffamo: usque ad terminos terrae
euangelio diffamato I 495, 26.
- differentia I 56, 15. 186, 27. 202, 20.
205, 13. 240, 25 *cet.*
- differo quaerere I 70, 6. 374, 3. 377, 12.
demonstrare non differam II 175, 20;
cf. I 470, 10. pertractanda distuleram
I 183, 10. homo differt pecore I 381,
9. 382, 13. 383, 12. 393, 26. quid
differant I 386, 11. quo inter se
differant I 173, 17.
- difficile comprehendendi potest II 61, 20;
cf. II 97, 11. 158, 3. I 186, 23. 480, 5.
- diffidentia I 489, 9.
- diffundo: unde se pulsus diffundit
usquequaque uenarum I 388, 6.
fama . . . scripta eius longe lateque
diffundente I 543, 7. ecclesiam toto
orbe diffusam II 286, 25.
- digerere in ordinem II 128, 1. quae
in isto libro digerere longum uisum
est I 333, 24.
- digitus dei I 176, 28. 182, 2. 3. 9. 12.
18. 189, 10. digito demonstrans I
497, 24.
- dignanter ignoscere II 213, 19.
- dignatio I 61, 22.
- dignissime detestatur II 60, 26. retrici-
butus II 218, 15.
- dignitatem auferunt carni Christi pro-
priam I 463, 6.
- dignor: carnem suam dignatus est
nomine filii I 60, 24. si non dignaris
I 390, 14. *cum inf.* I 176, 14. 340, 30.
II 105, 19. 125, 11. 210, 22. 212, 12.
213, 12. 240, 9. 252, 11.
- dignus *c. inf.* I 251, 12. 286, 18. 483, 24.
quomodo erit dignum ut I 112, 23.
- dilatio: sine aliqua dilatione conscripsi
I 335, 17, *cf.* I 375, 29.
- dilecti et electi de potestate tene-
brarum eruuntur II 305, 8.
- dilectio *titulus* I 240, 10. 338, 11. 341,
10. 349, 14. 384, 19. 416, 19. II 263, 1.
in Christi dilectione carissimo II 209,
3. 18.
- dilector I 183, 7. 190, 17. 194, 19. 196
14. 215, 11. II 102, 3.
- diligentior inquisitio I 98, 26. diligentis-
sima disputatio I 413, 8.
- diligo: quam adipisci dilexit in Christo
I 93, 7. corrigendum te diligo I
359, 8.
- dilucescere: ut correctio dilucesceret I
465, 4.
- dilucida uerba II 299, 6. dilucidae
responsiones I 465, 3. dilucidior re-
sponsio I 520, 16. — dilucide dicta
I 131, 20. 17. dilucidissime appetet
I 133, 21.
- diluere originale peccatum I 310, 12.
baptismate dilui I 352, 8. 369, 11.
hoc diluens respondit I 161, 7. 395,
25.
- diluuui uastitas I 416, 24; *cf.* II 186, 18.
20. 187, 20. 193, 23.
- dimensio siderum I 388, 20.
- dimico: pro dei gratia fortiter atque
acriter dimicat I 164, 3.
- dimissio II 24, 23.

- dimitto: diuina eloquia in lite dimisit I 128, 26. sustentandum deo dimittit I 254, 25; *cf.* II 58, 9. 125, 8.
- dinoscor *cum inf.* II 280, 2.
- dinumeratio temporum II 186, 12.
- directus: in directum currere I 236, 25.
- dirigere scripta, litteras II 254, 9. 180, 3. gressus I 99, 15. incessum I 254, 19. itinera I 161, 21.
- dirimi coniugem a coniuge II 223, 2.
- diripere oues I 424, 8.
- dira contagia I 361, 25.
- discedere ab ambiguitate II 158, 17. a fide II 286, 22. a corpore I 279, 6. de hac uita I 319, 3.
- disceptatio I 120, 2. 138, 15.
- discepto I 13, 7. 137, 17. 19.
- discerpe contextam paginae seriem pollice seuero I 357, 17.
- disciplina christiana I 173, 21. ecclesiastica I 349, 25. medicinalis I 387, 16; *cf.* I 361, 27. 374, 9. 463, 26.
- disco: per quem te familiarius didici I 423, 15. discant esse catholici I 553, 23. tunc se eius animus didicit I 389, 17. discam per te I 336, 28.
- discretio apostolica II 67, 11; *cf.* I 173, 21. 183, 8. 502, 6.
- discretam esse a ceteris peccatis superbiam I 257, 14. a deliramentis I 342, 20. a iustis longe discreti I 504, 18.
- discrimen: ne sub periculo mansionis discrimen nideatur pendere mansoris I 342, 7.
- discurro I 405, 9. II 112, 18.
- discursibus et anfractibus I 386, 8.
- discussio: sine praeiudicio melioris discussionis II 62, 22.
- discutere gratiam I 28, 14. quaestionem I 133, 14. quae discutienda proposui II 158, 13.
- deserti et ornati sermonis I 340, 26.
- deserta *subst.* I 336, 14. 15. desertsima castigatio I 381, 24.
- disiunctio I 518, 6.
- disiungere se a coningibus I 148, 19.
- dispar prole II 224, 15.
- dispendum promissae salutis I 128, 8.
- dispensatio iustissima I 14, 7. gratiae I 37, 16. temporum I 181, 6; *cf.* I 38, 1. 432, 17. 497, 22. II 280, 22.
- dispensatores I 492, 8.
- dispensare gratiam liberandis hominibus I 32, 13, *cf.* I 456, 8.
- disperdo: ut prius pestifera contagione disperdat ouis ulcerosa pastorem I 340, 23.
- dispersi ubique Iudei I 495, 27.
- dispertite de corde motibus, de cerebro sensibus I 387, 4.
- dispertita tempora fouendorum II 215, 7.
- dispicere super animae natura I 381, 21.
- dispositio I 151, 1.
- disputatio I 21, 28. 22, 12. 72, 1. 451, 16 *cet.*
- disputatorum sententiae I 141, 1. disputatores molestissimi II 78, 26; *cf.* I 542, 24.
- disputo: si ad singula testimonia similiter disputemus I 37, 12. dum tamen omnia potius disputet I 245, 13.
- disrumpo: quantalibet Pelagianni disrumpantur insania I 447, 12.
- dissensio I 452, 15.
- dissero: ista subtiliter disseruntur I 337, 19; *cf.* I 252, 18. 404, 8. II 51, 6.
- dissiendo scrutati sunt I 383, 8.
- dissidere I 458, 18.
- dissilio: argumentatio conftracta dissiliet II 194, 18. fracti dissilirent I 171, 15.
- dissimulanter: non dissimulanter (*opp. apertissime*) II 183, 21.

dissimulatione fallebant II 164, 11.
 dissimulo *cum inf.* I 265, 6. 23, *cum acc. et inf.* I 470, 4. 502, 3. nec dis-
 simulare potuit ab eo II 274, 11.
 dissipauit testamentum dei II 276,
 11. 14.
 dissoluere quaestionem I 3, 11. 137, 25.
 contronersiam I 278, 2. reatum II
 248, 3. nodum II 312, 10.
 dissolutio I 455, 19.
 distabescere I 88, 22.
 distantia I 61, 4. 182, 6. 195, 21. 497, 4.
 II 88, 16 *cet.*
 distantior: diuina substantia longe
 distantior I 61, 9.
 distincte I 85, 1. 398, 19. 21. 22. 23.
 415, 2. 4. distinctius I 498, 15.
 distinctio I 36, 12. 20. 84, 23. 85, 1.
 418, 24. 520, 16. II 67, 3. 24 *cet.*
 distincta forma membris I 410, 19.
 distinctus a mente I 414, 24; *cf.* II
 66, 23.
 distant pecore I 394, 4. 5. 26. a ueteri
 testamento I 202, 21. illud certe
 plurimum distat I 182, 15.
 distributio temporum I 492, 7. II 67, 6.
 diu est ut (= *seit*) I 173, 22. II 165, 29.
 diuersitas meritorum II 62, 24. 270, 19.
 I 31, 11. 475, 9. 521, 12. sexuum
 II 265, 4. 14. 16. 266, 13. gratiarum
 II 86, 15. 17. ecclesiarum II 88, 13.
 diuersus: e diuerso II 24, 2.
 diues in operibus bonis II 210, 3.
 diuinitas Christi I 61, 4. 13. 88, 24.
 II 191, 23. 192, 1. 15. 224, 20. ipsum
 semen diuinitas dicitur excitasse II
 271, 15.
 diuinitus II 58, 17. 67, 7. 148, 13.
 I 13, 24. 74, 11 *cet.*
 diuisio: Donatistarum vel potius Ro-
 gatistarum diuisio I 304, 26. 349, 2.
 diuinitiae gloriae I 476, 20.

diuortio separari II 223, 3, *cf.* II 225,
 28.
 diuturnus conflictus II 80, 18. I 433,
 14. sermo I 237, 21.
 das mihi hominem sine peccato? II
 13, 18. dare nuptum I 56, 20. se
 tamquam inpune dare peccatis I
 126, 1. quod in praemium sanetis
 hominibus daret II 280, 5.
 doces tuos non superbire I 99, 17.
 docilis Adam I 69, 4.
 doctores catholici I 569, 16; *cf.* I 35, 24.
 94, 25. II 101, 21 *cet.*
 documentum: ad documentum insti-
 tuti coitus II 271, 14.
 dogma II 69, 10. 28. 70, 24. 71, 8.
 15 *cet.*
 dogmatici mediei I 388, 12.
 doleo: etiamsi se operari doleat I 440,
 21, *cf.* II 120, 4.
 domestica tibi fiat (ueritas) II 68, 13.
 dominatio I 78, 13. 243, 6. II 188, 3.
 203, 4.
 dominae exseerandae seruitus I 78, 11.
 domina mens I 108, 3.
 dominatus in homines II 298, 12;
cf. I 107, 13. 450, 3.
 dominicus: dies II 195, 15. grex I 340,
 23. sententia II 232, 8. I 372, 9.
 oratio II 47, 25. 250, 10. passio I
 182, 8. conuersatio II 126, 19. oues
 I 380, 7. corpus I 314, 15. mensa I
 34, 1. eloquia I 141, 5.
 dominatur in hominibus reatus pec-
 cati I 13, 25; *cum dativo* I 116, 24.
 161, 21. 241, 13. 387, 3. 449, 23.
 dominus uineae I 473, 16.
 domare libidinem II 316, 26. linguam
 I 242, 21. 23. 25.
 domus magna I 335, 4. domus Israel
 et Iuda I 192, 16. 29. in domo sua
 I 372, 1. in tota domo sua I 372, 4.
 donationes sanitatum II 92, 8.

donec *semper cum coni.* I 3, 12. 44, 11.
 II 7, 15. 9, 5 *cet.*
 donatus precibus sororis I 312, 31.
 dona ingenii I 359, 13.
 dragma I 38, 23.
 dubito quod I 127, 2. 321, 16. non
 dubito, non dubium est *cum acc.*
et inf. I 32, 22. 34, 16. 37, 5. 66, 21.
 78, 15. 269, 6. 286, 3. 287, 1. 289,
 15. 290, 13. 318, 25. 320, 3. 323, 31.
 356, 9. 370, 1. 401, 21. 405, 21. 496,
 14. 497, 14. 541, 14. II 7, 11. 12, 14.
 48, 20. 57, 8. 148, 10. 159, 19. 187,
 17. 191, 5. *cum inf.* I 333, 7. 344,
 27. 375, 6. 379, 21. 458, 23. 493,
 2. 505, 11. II 51, 7. 57, 3. non du-
 bitor *cum inf.* I 261, 19. 276, 13. II
 137, 12. 181, 28.
 ducere in aliam sententiam I 134, 7.
 ducimus et reddimus flatum I 393,
 11. uitam II 181, 27. 183, 7. I 290,
 29. 502, 7. aptior conjectura de
 dormientibus ducitur I 408, 17.
 dulcedo caritatis I 378, 24. benedictio
 dulcedinis I 483, 11.
 dulcesco I 483, 8.
 dum tamen *cum coni.* II 263, 16. I 164,
 9. 240, 5. 245, 13. 286, 2. 287, 1.
 290, 12. 312, 8.
 dumeta cotidie pullulare II 120, 3.
 dumtaxat I 270, 27. 464, 7. 465, 19.
 470, 9. II 76, 12.
 duodecies tantum laborauerunt I 474, 7.
 dupli corde II 251, 1.
 duplo amplius I 203, 22.
 duritia: quis tanta duritia obsurduit?
 I 529, 22; *cf.* I 386, 12.
 duro: utrum dures, si non receperis I
 363, 28. quando ossa durari in-
 cipient I 386, 7.
 dura necessitas II 9, 5. dura (*subst.*)
 et aspera parit etiam terra fidelium

I 123, 19. dura et molesta perpetimur
 I 404, 11.
 e, ex: e diuerso II 24, 2. e contrario
 II 242, 5. 297, 7. ex corde faciendo
 II 15, 24. 18, 17. ex uitio erat I 267,
 5. ex hominum comparatione I 89,
 12. ex persona aduersariorum I 285,
 16; *cf.* II 36, 19. 94, 22. ex per-
 sona generali I 34, 13. ex nostra
 uoce II 266, 18. ex amore nomen
 accepit I 423, 13. ex contrario II
 98, 8. ex aduerso II 32, 13. 54, 14.
 ex uetito I 350, 9. ex debito I 480, 2.
 ex aequo I 28, 26. ex intimo cordis
 II 17, 4. ex quo I 5, 14. 311, 4.
 II 248, 20. ex calice aquae uixit I 5,
 15. ex hoc I 80, 19. 20. 21.
 ebdomades *cf.* hebdomades.
 ebrietas I 68, 11. 84, 4.
 ebriosus: absit ut fuerit ebriosus (Noe)
 I 84, 6; *cf.* II 290, 2.
 ebullio: antequam isti ebullire coe-
 pissent I 568, 25.
 ecce *passim* I 71, 7. 86, 3. 88, 16. 90, 7.
 96, 10. 119, 18. 122, 3. 139, 17. 18.
 186, 4. 312, 18. 324, 11. 325, 7. 343, 3.
 345, 22. 509, 5. 538, 12. II 30, 16.
 55, 15. 73, 23. 79, 9. 85, 17 *cet.*
 ecclesiasticae litterae II 65, 17. com-
 munio II 99, 7. indicium II 100, 22.
 26. 113, 20. 114, 7. examen II 55, 20.
 doctrina II 56, 13 *cet.*
 equi fieri potest I 272, 1.
 edere fetus II 283, 17. ab aliqua
 meretrice geminos editos I 474, 23.
 testimonium de hac re editum I 186,
 4. paruuli recenti uita editi uisceribus
 matrum I 22, 15.
 educere illum de medio iniquitatis I
 371, 15.
 effari II 125, 7.

effector: potest perfectus esse iustiae
     cognitor, nondum perfectus effector
     I 95, 1.
 effectus II 128, 2. 138, 21. 147, 2.
     183, 1. 250, 11. I 108, 7. 125, 17 *cet.*
 effero: extulit sese aliquantum uoluntas
     II 93, 15.
 efficacia nostrae uoluntatis I 77, 1.
 efficaciter restitisti II 213, 2.
 efficax: non efficacem (praecepti) I 436,
     14. efficacissima potestate I 455, 27.
 efficientiae potentia operationis inter-
     uenit II 264, 14.
 efficiantur (= fiant) fideles I 149, 13.
     cum acc. et inf. I 306, 26.
 effigiata substantialis (anima) I 399, 27.
 effossa *subst.* I 537, 23.
 effossio: numquid haec pro meritis
     effossonis sua? I 537, 25.
 effrenatus calor II 199, 17.
 effulgeo: tarde gratiae dei munus
     effulsit II 102, 19.
 effundit orationem II 68, 20. quod
     effundendo reddideras I 364, 19.
 egerere (*opp.* ingerere) cibum et potum
     I 363, 21. 24.
 egregie christianus I 133, 10.
 cicere humorem II 310, 16.
 elaboratum opus I 128, 9. II 252, 12.
     ut uniuerso ipsi operi eius refellendo
         nostra elaboraret intentio II 254, 19.
 elatio: epistula carnalis nentositatis et
     elationis uolat II 109, 8. elationis
     uanitas I 100, 10. aduersus ueritatem
     dei elatio I 50, 16.
 elatus assertor II 147, 2. elatos in
     superbiam I 516, 8; *cf.* I 510, 14.
 electio gratiae II 97, 7. secundum
     electionem I 477, 13. 16.
 elegans ille sensus exculpitur I 321, 8.
     satis elegans (similitudo) I 363, 7.
 elementa mundi huius II 186, 10.
     sustentandum elementis et alimentis

corporalibus I 254, 23. uisibile ele-
     mentum I 462, 26; *cf.* I 357, 16.
 elemosynarum largitas II 250, 13. ele-
     mosynarum sinceritate mundantur
     I 447, 3.
 eleuat digne manus II 68, 19.
 elido: in aperta iniuitate euidenter
     elisi I 510, 13.
 elegisti aperire quod sentis I 380, 5.
     alteros eligat amare I 463, 15.
 ellipsis: respondemus quod supra II 4,
     26. quis enim tam demens II 7, 11.
     quam impium II 9, 11. nec mirum
     II 266, 15. sed quid mirum? II 126,
     23. quid manifestius? II 134, 6.
     tunc ergo plena iustitia, quando
     plena sanitas; tunc plena sanitas,
     quando plena caritas II 8, 2. 3.
     optime omnino atque uerissime II
     147, 26. sed quid ad nos? II 263, 15.
     I 240, 4. 272, 24. quid hoc ad rem?
     I 279, 25. ut quid tibi ista, fili?
     I 361, 16. quid plura? I 366, 15.
     absit autem ut ancillae I 499, 23.
     et utinam fructuose I 361, 12.
     Iohannes Baptista de illo I 39, 5.
     et ipse de se ipso I 39, 6. item alio
     loco I 39, 12. item ad Galatas I
     44, 7. ad Ephesios etiam I 44, 18.
     mirum de haec re omnino silentium
     I 245, 27. quia non a se ipsis I 320,
     10. et puto quod non extra I 322, 7.
     et forte tolerabilius I 392, 5. quid
     ergo? II 87, 4. quid enim? II 89,
     20. sed nihil ad rem II 113, 8; *cf.* II
     18, 23. 26. 19, 4. 12. 20. 265, 19.
     273, 10. I 38, 22. 68, 25. 89, 20.
     121, 5. 327, 8. 23 *cet.*
 eloquium (= uerbum, sermo, stilus)
     I 13, 3. 50, 19. 305, 1. 358, 14.
     377, 2. 419, 15. II 56, 5. 199, 10.
     253, 5. 308, 16 *cet.*

eloquor: in eloquendis operibus II 274,
     23. nihil expressius eloctos I 381, 1.
 liberaliter haec eloqui I 376, 15.
 eluceo: in cuius libris Romana eluet
     fides II 159, 26. 252, 3.
 emanat corpus de incorporeo deo I 343,
     25. ut ab ipso (deo) emanauerit
     (anima) I 338, 17.
 emendabilis uanitas II 71, 16.
 emendationis uoluntas I 464, 9.
 emendaror: si non defuerit emendaror
     I 358, 5; cf. I 378, 22.
 emendas cognouimus aut id *sup-*
     plendum aut sensu reflexuo accipien-
     dum I 456, 17.
 emero: unde nobis hoc negotium
     repente emerserit nescio I 139, 9.
 emicuit (aqua) de uulnere lateris eius
     I 312, 4.
 emigratio ab hac uita I 117, 16.
 emigrauerit de hac uita I 25, 8. 73, 8.
     503, 6. ex hac uita I 116, 14.
 eminentiae perfectio I 191, 4.
 emineo: ut emineret expressam I 169,
     22. eminenti iustitia I 90, 23.
     scientia I 509, 12. 23. 24. 513, 6.
     eminentissima iustitia I 92, 22.
 emitte flatum in utrem I 364, 14.
     germen piae prolis emisit I 57, 5.
     uocem I 157, 1. semen II 271, 22.
 emortua membra I 366, 1. corpus
     I 366, 3.
 empirica ars I 387, 15. empiriei me-
     dici I 388, 12.
 eneruis fides I 121, 7. naturalis pos-
     sibilitas II 165, 19.
 eniteo: uita iustorum splendidius
     enituit I 252, 7. qui scriptorum inter
     Latinos flos quidam speciosus eni-
     tuit II 159, 27. 252, 4.
 enitens enodare quaestionem I 307, 11.
 enodatus (est) pro catholica ueritate
     II 111, 11.

enodare quaestionem I 307, 11; cf. I 71,
     19.
 enumerat illi diuina opera potestatis
     suae I 88, 7.
 eo: in malum I 453, 3. imus in longum
     I 98, 25. in peccatum I 251, 21. 22.
     in condemnationem I 314, 16. per
     generationem isse per omnes ori-
     ginale peccatum II 299, 17.
 eo usque progrediuntur II 229, 25. eo
     usque peruenit II 230, 4. eo quod I
     336, 14. 351, 21. 408, 23.
 episcopalis synodus II 56, 7. gesta II
     51, 11. 126, 24. concilia II 179, 14.
     examen II 143, 1. cura I 423, 17.
     disciplina II 122, 8. iudicium I 429,
     14 *cet.*
 episcopatus officio fungi I 424, 10.
 epistolari more II 104, 16.
 epulor: post laborem requiescentes
     epulentur I 217, 2.
 erga: tuum erga me iudicium I 357, 19.
     sinceritatem tuam erga nos I 303, 2;
     cf. I 304, 17.
 erigantur praemiorum laudibus I
     297, 6. non erigantur in superbia
     erroris alieni I 57, 1. ex ipsa
     laetitia caput erigit I 258, 18.
 erogare omnia sua in pauperes I 502,
     12.
 errata praeterita II 100, 4.
 erroris *nomine saepe schisma intel-*
     legendum I 304, 26. 360, 5. 524, 3.
 erubesco: motus quem in sua erubuit
     nuditate I 21, 3. nuditatem II 312, 3.
     libido erubescenda II 279, 7. de his
     motibus I 450, 9. 13. 14. 448, 16. 18.
     erubesco *cum inf.* I 324, 9. 336, 24.
     463, 18. 508, 20. II 170, 23. 25. 270,
     17. 277, 25. *cum acc. et inf.* I 450, 1.
 eructo: quod eruditas loquacitatis
     eruerat I 305, 14.

erudite: minus erudit parumque consulte I 376, 24.
 eruditio christiana I 127, 1. eruditio minor est I 377, 4.
 eruditus in regno caelorum per duo testamenta I 126, 13.
 erumpere in errorem ueritati contrarium II 166, 4.
 erui ab isto errore I 408, 12. ne sie se a quibuslibet alteris eruat I 523, 4.
     a Manicheorum tendieulis I 542, 4.
     de potestate I 548, 10. II 211, 16.
 esca: ad aliam escam nos dominus exhortatur I 114, 1. quarundam escarum ceremoniae I 189, 15.
     utendi ad escam omni ligno acceperant potestatem I 106, 11.
 essentia: eiusdem naturae et essentiae I 343, 13.
 esurire perfectionem iustitiae I 507, 11.
 et — etiam I 303, 4. 321, 25 *cet.* et *initio interrogationis* I 102, 23. 206, 13. 349, 5 *cet.*
 etiam atque etiam I 173, 25.
 etiamsi *ut simplex si coniungitur cum coni. et iudic. uelut* I 6, 16. 7, 18. 16, 7. 17, 2. 108, 6. II 29, 8. 31, 2. 54, 8. *cet. iudic.* I 127, 20. 135, 9. II 128, 14. 154, 5. 242, 18 *cet.*
 etsi *cum indic.* I 67, 21. 84, 12. 328, 8. 330, 23. II 66, 15 *cet. coni.* I 128, 5. 332, 30. 352, 22. II 64, 3. 247, 5.
 etsi *add. nom.* II 102, 21. 103, 16. 149, 3. 209, 23. 214, 1. 13, 14. 319, 2.
 euacuare mediatoris praerogativam I 526, 25. orationem I 542, 8. corpus peccati I 70, 8. 9. baptismum I 462, 15. cruelem Christi I 239, 2. dei gratiam I 431, 26. liberum arbitrium I 208, 16 *cet.*
 euadunt huius quaestionis angustias I 29, 26. retia II 262, 5. poenam I 169, 14. II 111, 5. iudicium I 111, 7.

damnationem I 115, 17. laqueos I 361, 1. *cum dupli nomin.* I 408, 1.
 euangelicus: sanctos et euangelicos et antiquos I 541, 12. operarii I 103, 9.
     denarius I 195, 10. scriptura I 132, 23. lectio I 57, 19. similitudo II 297, 6. 15 *cet.*
 euangelista I 369, 26. 427, 28. II 38, 16. 162, 7. 225, 8.
 euangelium loquitur II 217, 15.
     dicente euangelio I 426, 26.
 euangelizare I 170, 25.
 euenta: aetus et euenta I 472, 20.
 euertere christiana fidei firmamentum II 116, 5. saluberrimas noxes I 246, 19. heresim I 523, 21. 23. *prae-* *assumptionem* I 537, 2. dogma I 432, 8.
 enictio II 74, 11.
 euidentibus signis II 203, 15. bonum II 215, 15. euidentior apparuit I 164, 4. euidentissimo testimonio II 39, 24. euidentissima auctoritate I 454, 23.
 euidenter I 90, 23. 342, 2. II 61, 11. 125, 21 *cet.* euidentius I 15, 9. 177, 15. II 130, 28. 182, 25. 205, 7.
     euidentissime I 5, 23. 318, 21.
 euidentia: quis huie euidentiae contradicit? I 85, 3. 65, 25.
 euigile: itane nondum euigilatis? I 537, 16, *cf.* I 404, 12. 412, 14.
 euinco: cuius molem cum enicerit I 158, 27, *cf.* I 149, 2.
 euitari debuit ambiguitas I 448, 26.
 eunuchus I 412, 1. 2.
 exaggerare linguae malum I 243, 17.
     exaggerare non opus est I 370, 16.
 exagitare quaestionem I 147, 6.
 exaltatio serpentis I 115, 3.
 examen ecclesiasticum II 55, 20.
     episopale II 143, 2.
 examinatio II 52, 13. 76, 11.

- examino I 424, 25. II 99, 23.
 exarsit aduersus hanc pestilentiam I
 233, 6. exardescat insania I 376, 8.
 exasperatus deus II 281, 3.
 exaudire deprecantem I 296, 12.
 excedit omne tempus II 192, 1. uires
 eius excedit I 307, 15. de uita I 298,
 27.
 excellentia *titulus* II 209, 10. excellentia
 potestatis I 77, 8. sanctitatis I 264, 8.
 - tanta excellentiae est II 204, 12.
 excellentius: non potuit excellentius
 intimari I 107, 7.
 excello: quorum in populo dei magna
 excellit auctoritas I 12, 23. uetus
 enim testamentum in quinque Moysi
 libris excellit I 126, 10.
 excelsi honores II 210, 2.
 exceptione distingueret II 60, 21. sine
 ulla exceptione dicere debui I 281,
 13.
 excessus: ab illis excessibus concum-
 bendi II 239, 18, cf. II 287, 23.
 excipio: excepto enim quod hominem
 assumpsit I 343, 15. ut exceptos
 martyres faciat I 352, 7. omnes
 excipit (obstetrix) I 55, 6. 9. litore
 exceptus II 100, 14. excipere semina
 II 283, 16. excipitur honestate nup-
 tiarum II 231, 6.
 exclamatio I 29, 6.
 excludo: eamque exclusam, id est non
 ut abscederet pulsam, sed ut
 emineret expressam I 169, 21. ex-
 cludere a gratia II 190, 17.
 exclusores cf. *Ind. nom.*
 excolit (arbores) per quemlibet mini-
 strum II 141, 7.
 excommunicatio II 171, 15.
 excors I 31, 20. II 284, 26.
 excursus: cum nollet cohibere prea-
 cipitem cursum propter anicipitem
 excursionem I 354, 5.
 excusantes cogitationes I 203, 14.
 excussi quasi quodam turbine I 309,
 10. 353, 20. si eam (ignorantiam)
 ueris etiam excuteret dictis I 384,
 16. minutius excutere II 165, 9. 12.
 uiperam manu excussit II 87, 12.
 exemplum (= *Abschrift*) II 102, 6.
 254, 13. exemplum de beato Heliseo
 I 365, 13.
 exire *cum duplii nom.* I 338, 7. de hoc
 corpore II 15, 6. 13.
 exerceo: in uindicta exercenda I 103, 8.
 in iudicio exercendo II 62, 14. ad
 dominatum exerceendum II 298, 12.
 exercitationes iustorum I 124, 1. exer-
 citatio fidei I 252, 16.
 exercitata molestiis uita I 252, 6.
 exhalarē flatum I 342, 23. 363, 12.
 exhaustur uiribus (substantia cor-
 poris) I 248, 5.
 exhibere cordatis delicias fatuitatis I
 31, 20. uitiae congruum famulatum
 I 107, 23. praeſentiam incarnationis
 II 79, 11. seruitium I 450, 2. ad-
 sensum II 242, 8. exhibere *cum
 duplii acc.* I 380, 15.
 exhilarare me litteris tuis dignatus es
 II 105, 2. 19.
 exhinc I 353, 19. 381, 6.
 exhortorū carnem Christi I 462, 15.
 27.
 exhorre nefaria dogmata I 522, 29,
 cf. I 553, 27.
 exhorrescī tantam profunditatem?
 I 390, 7.
 exhortatio: per euangelicas exhorta-
 tiones I 220, 11. christianis exhor-
 rationibus excitare I 297, 2, cf. II
 104, 10.
 exhortatorii libri II 71, 21.
 exhortari ad aliam escam I 114, 1,
 cf. I 297, 3. 7.

exigere seruitutem de famulo I 107,
     12. alterum exigere I 473, 13. 474, 21.
 exiguitas: pro mearum uirium exiguitate disserui I 56, 23. erga exiguitatem meam II 105, 24. nostrae exiguitatis industria II 114, 19.
 eximere de numero fidelium I 340, 19.
     carnem de illo exemptam I 355, 1.
 exinanitur praescientia I 316, 2.
 exinde I 399, 24. 466, 10.
 existentia: nomen quo non res, non
     existentia exprimitur I 246, 15.
     247, 3.
 existimationis meae curam gessisti I
     334, 27.
 existimor *cum inf.* I 236, 25.
 existens = ḡv I 91, 13. 117, 12. 25.
     316, 27. 323, 5. 339, 20. 450, 26.
 exitu nouissimo ostendit I 467, 2. qua
     exitus patet I 398, 5. nec exitum
     inueniunt I 22, 22.
 exoneratae corruptibilibus corporibus
     anima I 409, 16.
 exopto pro magno diuino munere I
     348, 2. *cum acc. et inf.* I 281, 29.
 exorbitare a tramite ueritatis I 334,
     22. II 262, 19. a fide catholica I
     340, 9. a deo I 517, 19. a nero I 365,
     15. ad immane praecepitum I 338,
     19. in quaestione II 184, 21.
 exorcismus *cf. Ind. nom.*
 exorcizatur in eis et exsufflatur
     potestas contraria II 203, 12; *cf.* II
     235, 20. 306, 3. 308, 11.
 exordior: a quo iste ordo exorsus est
     I 91, 10.
 exordium I 11, 3. 19, 6. 47, 26. 71, 9.
     II 72, 1. 312, 15 *cet.*
 exorior: heresim Pelagianorum tanto
     post exorturam I 568, 14.
 exoro: pro peccatis dominum exoran-
     dum I 245, 22.

exortus: in exortu corporali ab utero
     matris recentissimo I 36, 6. figuratum
     uitae nostrae ueteris occasum et
     exortum nouae I 162, 18.
 exoscular: unde illi caput exosculatus
     gratias egeris I 340, 27.
 expauesco: cuius abyssi altitudinem
     uelut expauescens I 28, 3, *cf.* I 538,
     28.
 expecto: illud est quod expecto ab
     illo audire I 245, 3. ab alio homine
     discere expectem I 387, 25. de illo
     expectare debemus II 131, 10.
 expedio: cui oboedire expediret I 107,
     13. quomodo se ab obiectione quae-
     stionis huius expeditat I 271, 18.
     non ita expeditum est I 439, 3;
     cf. I 393, 5.
 expeditius probare I 415, 12.
 experientiae consequentia I 106, 14.
 experimentum I 389, 16.
 expertae ueritatis II 199, 11. *cum acc.*
     et inf. II 58, 10.
 expers: meque huius cessionis experte
     I 357, 18. corporis et sanguinis I
     458, 2. expers sui I 381, 8.
 expianda esse peccata I 245, 21.
     expiatur in renascente II 297, 16.
 explano: latius id explanat et clarius
     I 272, 3.
 expleo: non explet operationis uicem
     II 278, 20. explendae libidinis I 56, 3.
     desideria I 262, 21.
 explodo: illud iam explosum repudia-
     tumque sentiendum est I 29, 17.
 exponent filios qui nascuntur in uitis
     II 229, 25. ab in pudica expositum
     I 471, 19.
 exposcere consensionem I 460, 9.
 expositiones epistulae Pauli II 94, 19.
     183, 17. I 129, 8. expositio iustitiae
     II 16, 6.

- expositor sententiae dominicæ I 480,
13. non expositore, sed tantum lec-
tore opus habet I 6, 6.
- expressius: id asseuerauit expressius II
168, 3. nihil expressius eloctos I
381, 1. illud multo expressius in libro
Iob I 413, 26. quid enim expressius
I 499, 4.
- expressa de corpore forma I 400, 21.
408, 21. meum nomen euidenter
expressum I 425, 6. si ad originem
latine expressam interpretaretur I
170, 11; *cf.* II 11, 26. 71, 23 *cet.*
- exprobratio: quasi per exprobationem
dictum I 242, 21.
- expugnatur concupiscentia II 26, 18.
non expugnat quod dicimus I 132, 5.
immo nero eas fidelibus uerbis et
litteris expugnaueris I 378, 20.
- expurgo: etiam hoc in isto posse ex-
purgari I 305, 11.
- exsaturandæ cupidini II 201, 10.
- exsculpo: elegans ille sensus exsculpitur
I 321, 8.
- exsecrabilia dogmata I 459, 6. 463, 21.
nil exsecrabilius ac detestabilius
posse dici I 64, 11.
- exsecrationibus insectantur sanetos
I 517, 21.
- exsecurari cubile II 145, 2. exsecrandæ
nuptiae II 298, 7. exsecranda domina
I 78, 11; *cf.* I 340, 16. 347, 23. 376,
20.
- exserere uires I 71, 2. noua tormenta
I 222, 13. 14. suas exserant dispu-
tationes I 540, 18. suos exserat
motus II 318, 17. inmoderationem
suam II 16, 15.
- exsors regni caelorum II 181, 1.
- exspirant antequam baptizentur I 347,
5. 418, 6. 474, 24.
- expoliamur uetustate II 10, 22.
- extirpo: haec undecim nunc iam nihil
cuncteris extirpare I 378, 13.
- exsufflantur infantuli II 287, 1.
- exsnrgo I 56, 6. 451, 20.
- extasis I 413, 11.
- extendere manus II 68, 22. utrem I
364, 3.
- exteriores tenebrae II 62, 10. lacrimae
II 161, 17. exterior homo II 9, 20.
232, 13. 240, 21. I 399, 26. 400, 10.
14. oculi exteriores II 139, 4.
- exterminatio I 537, 24.
- extermino: ut semel gentes extermina-
rentur I 155, 14. 222, 11. extermina-
retur in baptismo I 371, 18. exter-
minata *subst.* I 537, 22.
- extinguit ac fundit conceptos fetus
II 230, 7. extinguere ignes ignibus
I 256, 25. 26. 257, 3.
- extollo: de accepta lege se extollere
I 160, 18; *cf.* 259, 24. in magnitudine
reuelationum I 255, 25. extolli in
superbiam I 103, 23.
- extorquere subscriptionem I 542, 18.
569, 25. confessionem II 274, 17.
noluntatem I 210, 16.
- extraneus: a cuius statu et uirtute
esse extraneus definitur II 121, 5.
- extrema liniamenta I 202, 14. extrema
umbra I 258, 20. in extremo posuit
II 45, 22. in extremo obiectorum
II 121, 9.
- extrinsecus I 35, 25. 182, 19. II 58, 19.
136, 18 *cet.*
- exultatio I 505, 31.
- exultare de dei bonis I 490, 18. de
hoc supplicio earnis grauiore sup-
plicio mentis exultant II 310, 25;
cf. I 506, 18. 507, 5.
- exundantia: habeat multa a nimia
exundantia reprimenda I 305, 5.
- exuierem hominem I 81, 2.

exusto eorum opere II 61, 10. aeternis
eos ignibus exurendos II 60, 5. 61, 6.

fabricor: Adam ex limo fuerat fabri-
catus II 263, 13. omnes fabricatur
ex semine II 278, 17.

fabulas improbabiles texuerunt I 31, 6.
facetus (*opp.* fatuus) I 66, 14.

facie ad faciem contemplatio I 559, 9.
eius faciem Carthagine nidi II 100,
17. cur ergo habet (peccatum)
faciem? I 403, 17. si fueris oblitus
faciem tuam I 401, 17. 19. in hominis
faciem inflavit I 306, 12, *cf.* I 330,
7. 331, 6. 15.

facilitas domandae linguae I 242, 25.
donum facilitatis II 21, 20. nia facili-
tatis II 103, 1. uoluntatis facilitas
I 74, 12. facilitas humilitatis I 378,
23.

facio *cum inf. et acc. cum inf.* I 122, 6.
160, 13. 186, 1. 2. 200, 2. 260, 22.
347, 3. 508, 12. 521, 11. II 13, 17.
23. 43, 5. 186, 11. 205, 8. 215, 8.
229, 13. 262, 2. 315, 16. uim mihi
ista uerba fecerunt I 442, 23. ut
exceptos martyres faciat I 352, 7.
quid de contemptoribus faceret I
216, 27. a salute facit alienos I 16,
13. 25, 20. se caput facit I 163, 4.
conuersionem facere I 454, 11.
opus fecerunt I 473, 17. recte facit
aliquando consentire I 269, 23.
transitum fecit = transiit II 176, 8.
I 83, 7. 109, 5 non facit bonos
fructus II 297, 11.

factor hominis II 197, 12. uasorum
irae II 286, 17. factores legis I 198,
25. 30. 199, 9. 10. 17. 21 *cet.* iustitiae
I 486, 17.

factura uel opus dei II 304, 9.

facultas faciendi I 210, 24. disputandi
I 377, 13. naturae II 154, 13. ingenii

facultas I 419, 14. facultatis indi-
gentia I 131, 22.

fallacia I 293, 24.

fallaciter iusti I 510, 13. fallaciter se
respondisse I 467, 2; *cf.* II 24, 21.
224, 8. I 376, 6.

fallo: ni fallor I 22, 4. 126, 8.

falsiloquium: subrepsit tibi falsiloquium
per suauiloquium I 344, 19.

falsitas dogmatis I 464, 9. duas falsi-
tates redarguit I 543, 25. falsitatis
dubitatio I 344, 25. non in falsitate
potestas diabolica exorcizatur II 235,
19.

fama celeberrima praedicante I 423, 2.

familia: ubi cum illo fidelis familia eius
beate et sempiterne tota regnabit
I 372, 22. pater familias I 473, 20.
474, 12. diaboli I 63, 28.

familiares epistolae II 99, 11. familia-
riore affectu nolo ut erret I 286, 18.
familiarissima caritate coniunctus II
209, 9.

familiarius loqui tecum II 210, 15.
familiarius te nouit II 252, 13.
familiarius aliquem didicisse I 423,
15. familiarius habitare I 410, 13.

famulatus: exhiberet uitae illi con-
gruum famulatum I 107, 23.

famulus: famulum corpus I 107, 21.
tribus famulis I 83, 18. Moysen
famulum suum I 482, 15. de famulo
exegerat I 107, 12. carnem famulam
suam I 108, 10; *cf.* II 239, 27.

fas non est accedere I 372, 8. non enim
fas fuit, ut eius erubesceret creatura
I 448, 16.

fastigium: praemineas celsiore fastigio
I 424, 11.

fatigatio utilis ac salubris I 164, 15.

fatigo: ut fatiget quidem legentis inten-
tionem I 164, 15; *cf.* I 344, 4.

fatuitas: iniuriarum suarum mira
 fatuitate patientissimus I 31, 23.
 balbutientem fatuitatem I 67, 8.
 faueo: hoc multum faueo libri huius
 auctori I 261, 8.
 febrium calores I 257, 1.
 fecunditas nuptiarum I 450, 20.
 fecundatarum benedictio nuptiarum II
 198, 25.
 fecundior uirtutibus quam fetibus I
 322, 11. radicem fructiferam atque
 fecundam II 140, 14.
 felix necessitas II 9, 8.
 femineus sexus I 405, 22. corpus I
 411, 4. viscera I 411, 17. membra
 I 411, 20. femineus usus naturalis
 II 289, 21.
 femininum corpus I 327, 2. anima I
 410, 18. genitalia I 411, 12. femino
 genere I 528, 6.
 fenerator II 160, 19.
 ferme II 72, 3.
 fero: non ferimus talia disputari I 271,
 17, cf. I 505, 25. uleiscendi cupiditate
 fertur iratus I 502, 22. quibus hac
 atque illac quasi ferimur I 404, 13.
 ferri tanta praesumptione prae-
 cipitem II 170, 27.
 fenuine persecutio I 311, 14. asser-
 tionibus iam usquequaque feruenti-
 bus II 78, 22. per ora dogmata ista
 feruebant II 100, 21. nefariae quae
 adhuc ferueret seditionis II 258, 23.
 feruor concupiscentiae I 56, 1. 2.
 feto: ut sine libidine fetaretur I 55, 23.
 fetum colligit alienum I 471, 19. ad
 concipiendos fetus II 199, 4. mater
 fecundior fetibus I 322, 12.
 fibrae: inter inlitas fibras elementorum
 I 357, 16.
 fiectus catholicus I 361, 17. ficto corde
 I 453, 18. 470, 11.
 ficutneae esse folia II 270, 3.

ficutnea folia I 448, 19. II 198, 9. 219,
 13. 309, 5.
 fideles quod a credendo utique nomen
 est I 37, 8.
 fidenter: cunctanter loqui potius quam
 fidenter I 144, 19. disserere aliquid
 plenius atque fidentius II 51, 7.
 fides gestorum II 114, 5.
 fido: de cuius misericordia fidere I 358,
 28. de suis niribus fidens II 45, 5.
 figmentum cordis humani I 343, 26.
 idolorum I 171, 15. tamquam fig-
 mentum fusile ex forma lutea I 400,
 19.
 figulus: ipse dictus est figulus II 259,
 22.
 figura: cuius uenturi figuram gestabant
 I 91, 13. 106, 24. 494, 22. figuram
 noui populi praemiserunt I 126, 5.
 promissuae figure I 176, 24.
 figuram Christi gerens I 533, 6.
 figurate accipienda sunt I 149, 8.
 figurate scriptum, dictum I 158, 2.
 15. figurate promittebatur I 176, 22.
 figurate fieri praecepta est I 182, 7.
 figurantur spiritalia II 66, 15. quam
 figurabat circumcisio manu facta II
 195, 24. figurata praecepta I 166,
 16. 181, 9. figuratae locutiones I
 159, 8. in litteris lapideis figuratam
 I 178, 18; cf. 281, 19. 366, 11 *cet.*
 fingo: quod finxeras interisse peccatum
 II 278, 8. per quas rimas peccatum
 fingis ingressum II 302, 24, cf. I
 542, 4. animas fingere I 354, 16.
 19. 21. 22. te catholicum fingis
 I 361, 3. 6. homines fingimus I 363, 2.
 firmamentum fidei II 116, 5. ut per
 haec firmamenta probaretur I 137,
 13.
 firmissime creditur I 297, 20. firmius
 conspicimus I 410, 13.

- firmissimum testimonium II 172, 9.
 firmissima fidei catholicae regula II
 256, 2. fides I 247, 24. firmissimum
 apostolum nolebat efficere I 255, 22.
 firmitas spiritalis I 115, 24. fidei fir-
 mitas I 465, 20.
 firmo: uerum non esse sine dubitatione
 firmamus I 323, 19, *cf.* I 137, 15.
 448, 1.
 fixa sententia I 372, 9. fixa placitaque
 sententia II 71, 15.
 flabello agitato doceri potest I 397, 25.
 flabilis res I 306, 14. flabile alimentum
 I 363, 23. spiritus flabilis I 364, 3.
 flagellare I 98, 6.
 flagellum dei I 98, 7. 8.
 flagro: tanto studio te aduersus hereti-
 cos in eloquia diuina flagrare II
 253, 5. quorum aduersus eius er-
 rorem pro ueritate catholica studia
 consonantia flagrare cernebat II
 172, 7. flagrantissimae caritatis II
 154, 21.
 flamma concupiscentiae I 187, 15.
 flammante studio defenditur I 139, 16.
 flatus: cum aer motus ipse sit flatus
 I 397, 25. flatus aeris appellatur
 spiritus tempestatis I 417, 4. flatus
 nostros in diuersa partimur I 363, 3.
 flatus uitae I 331, 6. 366, 9. dei
 flatus factus est ipsa I 306, 6.
 flare nouas animas I 394, 16.
 fletus: cum magnis fletibus reluctari
 I 35, 14.
 floreo: fides eius de ligno floruit I 311,
 18.
 flore uirtutum II 140, 16. flos quidam
 speciosus emiuit II 159, 27. 252, 4.
 hunc ibi uigorem sicut florem uirere
 potuisse II 317, 7.
 fluentum fontis diuini I 343, 26.
 fluxa alimenta I 363, 15.
 foeditas: in adulteriorum foeditatibus
 regnat II 226, 14.
 follis: sicut folles mouet I 363, 14.
 fomes peccati II 275, 7.
 foras mittere II 287, 2.
 forense iudicium I 502, 26.
 forinsecus I 183, 15. 190, 5. 196, 13.
 17. 273, 14. 385, 4. 388, 9. II 141,
 7. 145, 23.
 foris I 186, 1. II 161, 8.
 forma sacramenti I 63, 26. 64, 10.
 65, 2.
 formatio I 235, 11.
 formator animarum nostrarum I 394,
 15.
 formidare: non formidant mittere I
 470, 13.
 fornicatio I 34, 15. 177, 6 *cet.*
 fornicator pater I 475, 5, *cf.* 448, 7.
 fornicatur a uero deo ipse animus II
 216, 6; *cf.* I 495, 7.
 fortassis I 142, 12. 304, 18. 317, 16.
 346, 20; fortasse, forsitan *saepius.*
 forte = fere II 154, 10. ne forte, sed
 forte, si forte, nisi forte *frequentius*
 I 4, 21. 24, 4 *cet.*
 fortior ratiocinatio I 38, 16. fortissima
 et celerrima ingenia I 236, 24.
 fortitudo fidei (iustitiae) I 120, 20. 124,
 18.
 fouendi pulli II 215, 7. leniter fatus
 II 171, 14.
 fractio panis II 217, 15.
 frangens inuidiam II 155, 10. fracti
 dissilirent I 171, 15. calores febrium
 quibusdam caloribus medicinalibus
 frangi I 257, 2.
 fraternitas *titulus:* quod eos uestra
 fraternitas asserit praedicare I 467, 9.
 fraterna beniuolentia II 4, 5. I 303, 3.
 felicitas I 478, 20. caritas II 114, 27.
 dilectio I 335, 12.

fraudo: ut alius debito non fraudetur
 I 474, 2. ne adpetitus tam bonaē
 concupiscentiae fraudaretur II 317,
 18. neminem fraudat I 473, 14.
 fraudulenter abuti II 282, 24.
 fraudulentus socius II 215, 14. fraudu-
     lenta laude I 542, 11.
 fremere ad eaulas I 424, 8.
 frena uirtutis I 108, 4.
 freno: temerarium cursum prouida
     deliberatione frenare I 353, 15.
     regiam audaciam II 280, 12. con-
     cupiscentiam aestuantem II 221,
     9 *cet.*
 frequentatio libidinis II 222, 17.
 frequentia hominum (*opp.* solitudo
     monachorum) II 110, 13.
 frequento: quem more piissimo atque
     materno uniuersa frequentat ec-
     clesia I 128, 19.
 frigescere desperando (*opp.* tribuendo
     uanescere) I 377, 6.
 frigidi et pigri Christiani I 297, 2.
 frigus pigrum II 238, 12.
 fronte sacrilegae impietatis negat II 67,
     14. qua fronte conspiciet suos? II
     102, 2; *cf.* II 176, 3.
 fructuose I 361, 12.
 frustrare potestatem captiuatoris II
     236, 6. gratiam dei I 296, 21. pree-
     destinationem I 370, 24.
 frutex: uenenosa uirgulta fruticibus
     catholicis inserere II 262, 20.
 fui *cet. pro sum in perf. pass. persaepe;*
     cf. I 5, 9, 8, 24, 10, 24, 25, 19, 1.
     119, 5. 15. II 14, 10, 76, 7, 96, 23.
     126, 13 *cet.* fore I 224, 16. 411, 10.
 fuleire ruinas corporis I 341, 24, *cf.* I
     342, 6. 13.
 fulgentissima lux I 226, 2. uerba tanta
     luce fulgentia II 255, 16.
 fulgor pristinus II 190, 12.

fulmen: tamquam fulminum ietibus II
     109, 19.
 fumus contentionis tantae luci offun-
     ditur I 9, 6.
 fundamine labare (habitationem) I
     342, 5.
 fundamentum habent Christum II 60,
     8. antiqua fidei catholicae funda-
     menta II 262, 10. 268, 13.
 fundatissima fides I 352, 26. II 286,
     22. ueritas II 287, 6.
 fundere orationem I 84, 7.
 fungor: lectoris officio funetus I 53, 8.
 furiunt rabie I 424, 15.
 furor: absolutionem suam fallendo
     furatus est II 177, 20.
 furtim de interdictis auferre I 350, 7.
 furtuum triticum II 293, 25. 295, 16.
 fusco: quo (taedio) fuseetur hilaritas
     II 16, 20.
 fusile figmentum I 400, 20.
 garrientes talia I 66, 19.
 gaudeo: ut uere de illius conuersione
     gaudeamus I 304, 28. de uestra
     salute II 125, 6. de tua indeole I
     376, 7. in actione gratiarum I 490, 8.
     didicisse gaudeas I 357, 2; *cf.* 378,
     15. ganderem tantum I 360, 5.
 gaudium: quod me inter illa gaudia
     contristaret I 360, 9.
 gehennae filii I 32, 6. 203, 23.
 gehennalis ignis I 367, 6.
 gelo: gelante substantia I 399, 22;
     cf. 400, 19. 406, 2. 411, 14. 412, 7. 20.
 geminus: frater ille geminus I 478, 19;
     cf. 539, 18. gemini subst. I 474, 23. 478,
     6. 484, 9. *cf.* duo gemini 475, 19. 22.
 gemitus: cum lacrimis et magnis
     gemitibus supplicant I 258, 14;
     cf. II 43, 8. gemitu isto ingemesci-
     mus I 443, 17. tanto gemitu II 43, 1.

sine aerumnoso gemitu II 283, 14.
gemitu uoluntatis II 21, 19. gemitus
parientis II 199, 7. 22. 24.
gemo I 257, 18. 445, 2. gemens in
allegatione orationum I 490, 9. in
istius uitiae infirmitate I 504, 13.
generalis: persona I 34, 13. generale
quiddam I 158, 19. nomen I 417, 2.
17. 448, 24. uocabulum I 416, 20.
prohibitio II 10, 15. iussio II 10, 16.
praeceptum II 21, 3. generalis uitii
nomine appellauerunt II 71, 14;
cf. I 417, 17.
generalitas doctrinae II 134, 14.
ambigua II 155, 9. 157, 18.
generaliter cauere atque cohibere I
266, 15. consentire fateri I 464, 22.
cf. 527, 22. II 128, 19 = 139, 14.
148, 27. 151, 7.
generatim distinguere I 520, 14.
generatio: carnalis (*opp. gen. spiritualis*)
I 19, 15. 19. 130, 20; *cf.* I 60,
2. 3; (*opp. regeneratio spiritualis*) I 63,
20. 141, 23. II 201, 4; *cf.* II 227, 15;
(*opp. regeneratio*) I 143, 25. II 293.
17; (*opp. imitatio*) II 299, 9; gen.
filiorum I 431, 6. 450, 15. II 279, 12.
hominum II 311, 4; *cf.* I 83, 3. 86, 25.
114, 17. 117, 24. 118, 12. 367, 14.
446, 3. 494, 25. II 291, 14. 299, 15.
16. generationes I 564, 2. II 225, 19.
264, 13.
genero (*opp. regenero*) I 19, 13. 16.
20, 17. 21, 13. 114, 19. 116, 26. 130,
20. 141, 21. 142, 28. 144, 5. 313, 18.
431, 18. II 316, 12; *cf.* I 117, 25.
135, 4. 142, 6. 411, 22 *cet.*
generositas: ex generositate seminum
II 294, 2.
genetiuus subiecti uice fungens: malae
uoluntatis I 101, 10.
genitalia I 406, 1. 410, 24. 411, 11.
412, 3. 9. II 310, 8. 18 *etc.*

gentes (*Heiden*) II 151, 7; *cf.* I 197,
1. 5. 198, 10. 18. 21. 200, 5. 20. 24.
205, 15. 268, 21 *etc.*
genus dei esse animas munere, non
natura I 338, 27, *cf.* 333, 4.
germane: ut prorsus germane dicamus
II 102, 10.
germanitus: intus et germanitus in
corde sensisti I 376, 16.
germen emittere I 57, 5. germen in se
fieri promerentem I 111, 6.
germino: unde ipsa fides uelut quibus-
dam primordiis lactescientibus ger-
minaret I 122, 15.
gero: animum catholicum I 376, 1.
magnae spei animum I 357, 13.
uitam I 31, 11. 15. curam I 334, 28.
419, 18. similitudinem I 307, 6.
409, 1. 410, 17. aetatem I 316, 9.
figuram Christi I 533, 6. iustitiam
II 46, 6. ambulatio geritur I 93,
18; *cf.* I 118, 9. 362, 25. 406, 13.
412, 25. scriptum gerebatur in cordi-
bus II 190, 9.
gerundium: *ablatiuus gerundii, cuius*
usus latius patet, modo ablatui
munere fungitur, modo pro participio
praesentis ponitur, uelut: hoc quid
esset exposuit dicens.. hoc exposuit
dicendo I 373, 20. 22. hoc enim
agit uoluntate credendo diligendo
corpus castigando II 35, 1, *cf.* II 15,
14. 16, 1.
gerundium *pro futuro:* quae suo loco et
ipsa tractanda sunt I 520, 9. ubi
cum illo, quantum res postulare
uidebitur, domino adiuuante cer-
tandum est I 430, 4; *cf.* I 570, 15.
gesta: ecclesiastica II 51, 3. 52, 3.
72, 17. 76, 9. 77, 4. 17. 79, 5. 153, 11.
173, 27. Palaestina II 172, 18.
Palaestinae synodi II 177, 18.
ecclesiastica Carthaginiensia II 168.

4. ecclesiastica in oriente facta II 172, 20. non gestorum iudicio II 173, 3; cf. I 463, 19. 464, 1. 465, 27 etc.

gestatores: neteris quidem testamenti dispensatores et gestatores I 492, 8.

gestio: se uelut insultans paeferre gestiebat I 76, 20. quam inique nos negatione gratiae infamare gestierint II 158, 9.

gesto: uenturi figuram I 91, 14, cf. 106, 24. 494, 22. peccatum originale I 129, 12. piis gestantium manibus I 134, 23. per corda et ora gestantium II 235, 21. inlustrem personam II 253, 3. corpus animale I 4, 8. 107, 19. fidem per uerba gestantium quodammodo profitentur I 25, 1. 2, cf. I 64, 2. 352, 18. epistolam in manibus gestans II 79, 1.

gigantei montes II 109, 17.

gigno I 68, 7. 82, 15. 16. 17. 24. 25. 26 etc.

gloria martyrum I 124, 6. fidei I 124, 14; cf. I 194, 27. 203, 20 etc.

gloriatio: laudabilis I 169, 21. uitiosa I 169, 27, cf. 173, 16. 175, 10. 214, 15.

glorificatio: nocatos ad summam perfectionem glorificationemque perducit II 136, 11.

glorifico I 159, 17. 172, 19. 176, 3. 194, 1. 197, 18. 236, 13. 259, 4. 523, 9. II 36, 7. 103, 3.

glorior: in lege I 433, 15, cf. I 103, 23. 165, 13. 15. 175, 21. 429, 13. 433, 15. 512, 21. 22. 536, 21. 570, 10. in se I 175, 21. 425, 23. in sua iustitia II 34, 13. de lege I 197, 20, cf. 476, 27. ex eo I 205, 3. sed tamquam dei opera praedicanda atque glorianda II 266, 9. est et glorianda concupiscentia spiritalis II 308, 20.

membra prius glorianda II 318, 20; cf. II 220, 2; cf. etiam de gloriosissimus Cyprianus I 543, 5. 548, 25. 554, 5. 559, 13. 568, 16; cf. II 79, 2. 308, 1. gloria ecclesia II 35, 20. 24. 36, 1. 3. 10. 13. gradatim atque paulatim I 29, 19. graecus: ex graeco deriuatum I 31, 21. in graeco I 36, 7. 320, 1. 16. 528, 5. graecus dicit I 319, 17. cf. 448, 26. graecus habet II 312, 26. in graeca lingua I 527, 18. codices graeci I 319, 19. II 129, 25. responsionem graeco eloquio prolatam II 56, 4. graece nuncupantur II 309, 6.

grandaeus: primaeus (uenit) ad grandaeum I 419, 5.

grandis I 69, 16. 70, 14. 73, 20. aetate grandes I 235, 24. grandis causa II 114, 15. multo est grandius II 316, 4.

granum: ubi ait apostolus de frumenti grano I 317, 28.

gratia: uerbi gratia I 55, 5. 217, 1. 254, 18. II 70, 3. 241, 21. praeuariationis gratia I 432, 20. exempli gratia II 53, 12. significandi I 366, 11.

gratis I 168, 19. 474, 1. 15. 480, 3. 518, 13. 570, 19.

gratus accipere II 210, 22. gratius accipiet litteras nostras II 103, 23. gratuito I 165, 14. II 144, 22.

gratuitus-a-um I 148, 10. 157, 16. 176, 17. 473, 2. 478, 2. 540, 6. 569, 19. II 152, 15. 187, 26.

gratulatio libertatis II 9, 1, cf. II 271, 23.

gratulor I 156, 17. 304, 25. 336, 27. 340, 9. 397, 2. 461, 6. acc. et inf. I 342, 19. II 59, 14. 100, 2.

gratus I 171, 17. 262, 4. 304, 7. 21. 341, 4: gratori I 3. 5.

grauidus: uxor siue conceptura siue iam
 grauida II 317, 15.
 grauis: inter graues odores I 274, 2.
 uiro graui I 305, 6, 8, cf. I 340, 16.
 grauissimum iugum I 496, 15. trans-
 gredi ad aliud grauissimum esse I
 237, 19.
 grauitatem senis I 344, 4. grauitate
 mentis I 376, 24, cf. I 358, 24.
 grauiter arguerunt I 233, 7. ingemescat
 I 440, 21. grauius pereant I 255, 28.
 grauiter (*opp. inridenter*) I 403, 21.
 grauo: senectute grauaretur I 4, 22.
 rescribere non graueris I 341, 13;
 cf. I 31, 16. 32, 10. 70, 4.
 gremium: in matris ecclesiae gremio
 I 249, 6. gremio feminae semen
 infunditur II 271, 19.
 gressus mei I 99, 15.
 grex dominicus I 340, 23. 423, 18.
 424, 8.
 grunnitus suis I 273, 20.
 gubernatio: propter arcae tamquam
 ecclesiae gubernationem I 83, 22.
 quid uero eius gubernatione prae-
 clarius? II 87, 16.
 guberno: ita gubernetur, ut audiat I
 30, 10. domino ecclesiam gubernante
 I 569, 8, cf. II 87, 17. 18. 92, 9.
 prouidentia gubernat omnia II 43,
 16.
 gurges: in quam se profunditatem
 naufragosi gurgitis iecerit I 310, 29.
 tamquam scopulo gurgite I 308, 6.

habeo: quoquo modo autem se habere
 isti uelint II 179, 20. longe aliter se
 habent quaestiones istae II 185, 23.
 licet ita sese habeat II 222, 12. 258,
 21. 282, 11. quod habet ueritas I 54
 17. II 126, 3. ut nihil haberet
 pudendum I 448, 15. tecum haberem
 sermonem II 213, 12. latinos codices

sic habere I 14, 16. habet enim elo-
 quiū I 305, 1. habent quo con-
 fugiant I 25, 22. habet ubi se exer-
 ceat I 342, 15. habui in transactis
 et abolitis I 139, 16. cum diu moleste
 haberem II 209, 4. habemus enim
 iam quosdam spumeos in sermone
 I 305, 8. in opere habere I 213, 4.
 quibus ita se habentibus I 492,
 1. ab isto habent ut sint I 328, 11.
 pro magno habendum est II 43,
 14. ut sibi ipsi habeatur ignotus
 I 381, 9. quod non habet controuer-
 siam II 245, 21. perfecte se habere
 II 236, 26.

habilis: nec manus saltem ad scal-
 pendum habiles I 69, 26.

habitaculum I 185, 14. 342, 18.

habitatio: in caelesti habitatione I 29,
 18. suae habitationi prospicere I
 342, 3.

habitudo: per carnem priscam reparat
 habitudinem I 307, 12 = 345, 5.
 14. 368, 2. 4. 377, 22. 417, 27. quem
 ad similitudinem sui deliniauit ex-
 terioris hominis habitudo I 399, 26;
 cf. I 5, 7.

habitus I 409, 12.

hac atque illac quasi ferimur I 404, 13.
 hactenus—quatenus I 382, 23. 25.

uirtutem perfectam hactenus nomi-
 nari I 508, 13. quae (quaestio) tamen
 hactenus soluitur I 539, 25; cf. I
 508, 7.

haedos sinistrae partis diabolo pascit
 II 286, 5.

haerere *cum datiuo* I 12, 20. 53, 13.
 149, 14. 309, 2. 314, 1.

haesitatio: sine ulla haesitatione I 133,
 20.

halitus naturae dei I 362, 14. 15. 17.
 cf. I 362, 19. per halitum prophetae
 I 366, 2.

haurire memoria I 358, 18. spiritum I 362, 24; cf. I 364, 18.
 hebdomades I 138, 5. II 195, 14. 196, 15; cf. *Ind. nom.*
 $\eta\gamma\mu\sigma\nu\zeta\sigma\tau$ I 387, 3, cf. *Ind. nom.*
 hereditas Christi I 25, 21.
 heremus: per heremum ductus II 66, 12; cf. I 495, 6.
 heres uester testamenti II 66, 17,
 heresiarcha istorum Pelagius I 543, 8.
 heresiarches uester Pelagius II 268, 4.
 heresis *passim* I 312, 12. II 76, 12, 116, 18 *cet.* noui erroris I 461, 1.
 hereticus *passim*: I 338, 8. 361, 1. 7. 9.
 uirgines II 216, 13. noui heretic i 424, 1. 553, 13. II 211, 5 *cet.* heretica nouitas II 235, 16. pranitas I 447, 17. sensus II 182, 20.
 hesternus: qui (dies) nullo finitur erastino, nullo praeuenitur hesterno II 192, 4.
 hie—illie I 558, 8. 559, 4. 567, 18. 19.
 hilariter et ex corde faciendo II 15, 24. 18, 17.
 hinc est quaestio I 431, 10. quae hinc dicebat I 243, 19, cf. I 11, 21. 190, 26. 283, 9. 528, 23. hinc tibi maiorem moueo quaestionem I 387, 13. hinc superius disputauimus I 448, 4. hinc angor paululum I 304, 1. hinc et nudi erant I 107, 24. hinc enim scriptum est I 211, 9. hinc iam ergo sollicitus coepi legere I 240, 22. hinc iam ita responsum est I 296, 1, cf. I 31, 4. si quid hinc subtilius disputandum est I 337, 11, cf. I 271, 16. 433, 14. 448, 9. ut hinc etiam a fratribus consulamur I 139, 18. ut hinc aliquando fides christiana dubitauerit I 546, 12. hinc ergo consentio I 440, 13. uides quanta hinc diei possent I 370, 24; II 104, 24. 150, 20.

156, 10. 227, 5. 13. 242, 19. hinc atque inde I 465, 27.
 hineine non erubesceret? II 219, 4.
 hoc idem ita dicitur I 13, 1. hoc autem aliquid quis possit scrutari? I 229, 5.
 hodieque I 138, 13. 327, 22. 449, 6. II 219, 21.
 hodiernus dies I 498, 18.
 homicidium I 177, 6. 496, 29. 502, 7. 553, 5.
 homines dei I 432, 24. 456, 3. 492, 7. intimus homo I 400, 26. homo Christus Jesus I 46, 23. II 193, 8.
 honestas: ubi est cogitatio qualiscumque honestatis? II 317, 25. honestas nuptiarum I 450, 19. 502, 17.
 honestus concubitus II 220, 19. honestius exemplum II 222, 2. desiderium II 283, 8.
 honorabiles (nuptiae) in omnibus ad eas pertinentibus bonis II 239, 15.
 honorifice dicere II 94, 14.
 honorare legem dei II 68, 14. sic alius gratis honoratur I 474, 2. prophetas debitum in deo laudibus honoramus I 518, 17. honorande Valeri II 253, 4.
 horrere sentibus uitiorum II 140, 16. horrentur vulnera et morbi I 161, 13. cum eorum profanas nocum nouitates ecclesia Christi horruerit I 542, 19; cf. I 568, 26.
 horreum: a suo creatore, ubi horreum eius et fons eius est I 76, 22; cf. II 283, 9.
 horribilis heresis I 460, 10. quod est horribilis I 144, 23.
 horror profunditatis I 475, 25, cf. I 28, 7. humani sensus horror I 548, 13.
 hostias offerre II 38, 23.
 huc enim peruenit II 293, 6. 15.

- hue usque est ad rem I 59, 21. huc
 usque ille uerba mea posuit II 257,
 14. commemorauit II 281, 14.
humanitas titulus: ago humanitati tuae
 gratias I 239, 12. humanitas Christi
 (*opp. diuinitas*) II 191, 24.
humanitus: ut hoc scire humanitus
 nequeat I 394, 9.
humanae coniecturae I 31, 5. 454, 22.
 in consuetudine sermonis humani II
 70, 23. humani sensus I 22, 2.
humiditas I 280, 17.
humidum alimentum I 342, 17.
humilitas passim: in humilitate confes-
 sio I 508, 14.
humiliter: si fideliter et humiliter
 recolas I 394, 21. humiliter uolenti
 I 260, 25. humiliter fateri I 264, 14.
 praeloquenti I 357, 4. humilius respondere
 I 264, 11; *cf.* I 380, 15.
humilio I 125, 12.
humilo I 104, 24. 167, 25.
hydropicus I 461, 5.
hymnus I 289, 20.
hypocrisis: hanc astutiam et dolum
 hypocrisin uult intellegi I 184, 22.
iaceo: in qua (ignorantia) profundissima iacet I 66, 8. iuxta se iacentibus
 mamnis I 69, 27.
iacio: in quam se profunditatem naufragosi gurgitis iecerit I 310, 29.
 noli in me huius conuicci lapidem
 iacere I 392, 10.
iactanter extollere possibilitatem II
 165, 19.
iactantia: iactantiae ianuam serpens
 ille quae siuit I 257, 25. sine uana
 inanique iactantia II 37, 15. suam
 sibi iactantiam ohfuisse II 161, 24.
 iactantiam cohibens Iudeorum I
 204, 1.
- iactito: quod nos dicere iactant I
 492, 3.
iacto: se iactant uelut de opere proprio
 I 209, 16, *cf.* II 106, 18. quae de
 nobis iactant I 458, 20, *cf.* I 466,
 19. 21. 467, 23. non se iactantium
 esse quod non sunt I 184, 27, *cf.* 346,
 20. 389, 5. 472, 14. 504, 24. 569, 5.
 II 268, 1. 13. assertores tamen atque
 doctores iactantur II 184, 8. ut
 copiosius se libido iactaret II 221,
 19.
iactus seminis II 318, 6.
ianua iactantiae I 257, 25. apertissimam ianuam (*opp. latentem rimam*)
 II 302, 26.
ibi: non tamen ibi esse quaestionem I
 241, 21. 245, 2. 269, 25.
ibidemque (= und eben dabei) distantia
 I 182, 6.
ictus: uelut giganteos montes aduersus
 supereminentiam gratiae caelestis
 structos tribus diuinorum testimoniorum
 tamquam fulminum ietibus
 deieccisse II 109, 19.
idem ipse I 19, 13. 54, 27. 100, 1.
 118, 1. 16. 142, 5. 175, 27. 306, 3.
 362, 1. 389, 19. 531, 25. II 112, 9.
 165, 14. 197, 12. 205, 21. 311, 19.
 21. idem aliquid I 471, 6.
identidem (= anderseits) I 28, 24.
ideo iam ipse ambigo II 96, 27.
idiotas et ineruditos decipere moliuntur
 I 502, 4.
idololatria: per idololatriam a patre
 impio esse alienatum I 312, 29.
 etiam magni quidam uiri ad idololatria
 dedecus defluxerunt I 170, 21.
idolum I 56, 16. 171, 15. 177, 4. 495, 6.
 496, 27. 553, 4.
idoneum est perducere II 301, 17.
ieiunio castigati I 138, 17, *cf.* II 16, 7.

ieiuno: quod bis in sabbato ieunaret I 76, 15.
 igneus imber II 287, 25.
 ignoranter petebat I 392, 17. quae ignoranter siue quae scienter admissa sunt I 490, 5.
 ignoratio I 489, 15; *ceteris locis ignorantia.*
 ignoro quod I 25, 5. 72, 21. ignoro non facio I 444, 1.
 ilico II 317, 15.
 illae: hac atque illae quasi ferimur I 404, 13.
 illaes manu excusit niperam II 87, 12.
 ille ipse II 159, 22.
 illie apud Carthaginem I 139, 11.
 illine I 82, 10.
 imaginari corpora absentium I 411, 1
 imagines uisorum I 404, 15.
 imitator diaboli I 17, 15. Cypriani 552, 4. imitatores fidei Abraham I 193, 23.
 immane praecipitum I 307, 15. 338, 18.
 immania saxa I 309, 11. 353, 21.
 immane supplicium I 309, 19. immanius peccare I 31, 17.
 immolatur domino oratio I 246, 4.
 pecorum uictimas immolare I 496, 17.
 immorari in facultate ac possibilitate naturae II 154, 13. in his diutius immorari I 31, 13, cf. I 173, 25. 270, 26. hic diutius immorari I 398, 7. 415, 5. 465, 26.
 immunis ab originali peccato I 135, 22.
 ab omni delicto I 144, 21; cf. II 259, 16. 311, 25.
 impeccabilis II 108, 8.
 imperiosus: de libidine imperiosa in pudicis II 316, 26.
 impetus aquae I 158, 26. eloquentiae I 353, 17. anhelandi impetus I 364,

4. recitationis I 419, 11. disputationum I 451, 16. indignationis I 455, 18.
 impietas heretica II 67, 13. impietas nineulum I 23, 13. originalis impietas I 28, 22. calumniosae impietas I 468, 1.
 impiissima et superbissima uanitas I 542, 13 — impiissime separare II 257, 7.
 imus: ab imo (*opp. a summo dei*) autem corporis I 400, 23. ad imauestigia I 411, 15.
 in *cum abl.*: in ueritate cognitio et in humilitate confessio I 508, 14. in *temp.*: in praesenti, in futuro saeculo I 8, 12. in huius uitiae tempore I 18, 29. in illa aetate I 35, 14. 38, 14. II 261, 2; cf. II 60, 3. 81, 4. 117, 14. I 53, 24. 265, 12. 290, 26. 28. 325, 15. 23. 478, 7. 522, 9. 14. 541, 19. 558, 6. in *loc.*: in Sodomis II 287, 25. in hoc loco epistulae I 438, 8. in isto loco I 508, 7; cf. II 130, 28. 155, 5. 160, 4. 165, 14. 317, 11. I 105, 23. 189, 1. 238, 10. 239, 19. 289, 9. 316, 1. 318, 23. 347, 5. 438, 8. 451, 25. 521, 19. in *pro abl.*: in castigatione corporis frenatur concupiscentia II 16, 11. aegritudo sanatur in eius gratia I 24, 19. cum scandalizati essent plurimi in eius sermone I 427, 25. gloriari in domino I 429, 13. infudit in uitio II 280, 5. in profectu anteibat I 89, 15. in se gloriari I 425, 23. 512, 21. in sua iustitia II 34, 13; cf. I 570, 10 — nisi ecclesiam in solis bonis uellent fortassis intellegi II 80, 23. in hoc intellegi solet II 63, 16. ipse est in culpa II 56, 11. 59, 20. 25. 84, 12. sit ergo in exemplo II 235, 2. in bono esse,

in malo I 428, 13. 14. in proximo constitutis II 122, 9; *cf.* I 11, 27. 490, 8. II 36, 16. 47, 27. — in *cum acc.*: in hoc opus creata II 219, 2. eam aedificasse in mulierem I 330, 6. facta est in animam uiuam I 331, 7. puto etiam non tibi uideri uel esse in creaturam (*ex coni.*, *sed cf. Hier.* 38 [31], 33) uel corpus esse peccatum I 403, 16. omnia cooperatur in bonum II 165, 27. quod in praemium daret II 280, 4. in noctis usum II 280, 10, *cf.* II 285, 8. esse in salutem I 198, 22. ne in unum suscipiat II 15, 5, *cf.* I 177, 5. 496, 28. in iniuriam neteris testamenti hoe negant II 64, 16. in ueritatis odium suscepserunt I 429, 24. 430, 23. si non in uacuum gratiam eius suscepit I 70, 13. qui sunt a instis in contrarium longeque discreti I 504, 18. tam in contrarium ab illis remoti I 503, 26. qua in senium ueterescerent I 21, 8 — in peruersum suffragari II 121, 22. in peruersum uitare II 292, 23. non in peruersum, sed in directum currere I 236, 24. diuersum aliquid in deterius creat I 343, 24. in deterius mutatio II 248, 23. in deterius commutatio I 107, 3. in peius proficere II 76, 13. in aeternam inmortaliatem plena mutatio II 249, 10. mutatio in aeternam incorruptionem I 6, 18. natura in melius instaurata II 155, 20. in deterius mutata natura II 199, 8. I 306, 2. in deterius commutata natura II 315, 21. in melius commutandi I 3, 8. in deterius mutata qualitas II 311, 18. mutauerit uitam siue in melius siue in deterius II 311, 20. I 344, 11. 12. mutauit in peius II 316, 4, *cf.* I

347, 21. 371, 13. mutari in perpetuum II 272, 18. in perpetuum continere II 224, 4. in uniuersum conuinetur I 524, 25. uiuente in aeternum II 223, 3. in aeternum manebit II 81, 22. 241, 19. glorificet in aeternum II 103, 3. in posterum inconuertibilis II 72, 24. 69, 5 — in quantum I 409, 24. 431, 20. II 132, 19. 246, 24. 286, 12. 14. 298, 21. in tantum II 4, 19. 150, 15. 246, 23. in tantum ut I 122, 18. in finem usque II 287, 13.

inaequalitas ualetudinis I 248, 4. inaestimabilis benignitas II 148, 28. inamissibilis possiblitas I 276, 27. inanio: opitulatio saluatoris inanitur I 270, 12.

inanis rumor I 340, 30. uelut per inane sublati I 171, 14. si huius inanes gratiae corpore exierint I 27, 17. inanis substantia I 397, 6. 8. 9. 10. 12. 13. strepitus I 364, 13. inanitas cassa I 397, 5. 19. 398, 12. inaniter I 453, 5. 454, 9. 455, 14. II 279, 7. 299, 4.

inardescat inhaerere creatori I 157, 17. inbutus religione I 32, 1. 72, 15. sacris mysteriis inbui I 37, 6. sacramento regenerationis I 115, 1. 134, 21, *cf.* I 145, 11. nulla fide passionis Christi inbuta I 234, 27.

inecapaces praecepti I 249, 5. incarnatio domini II 65, 15. 68, 3. 79, 11. I 119, 25. 433, 1 *cet.*

incassum de nomine laborare I 413, 17. incaute loqui I 365, 22. uerba incautijs conscripta II 55, 24.

incauta locutio II 52, 14. temeritas I 77, 10. incautum uulgus I 361, 25. incensum I 263, 11, *cf.* Ind. nom. incentiū libidinis II 198, 15. incentiū prohibitionis I 169, 11.

- inceptor uitae I 49, 21.
 incerta quaestio I 137, 24. incerta et ambigua testimonia I 354, 11. nec spes in incerto diuitiarum II 210, 2.
 incessus I 69, 25. 254, 20.
 inchoo: qui aliis primordiis inmortali bus inchoati sunt I 142, 4. caritas ergo inchoata inchoata iustitia est I 298, 21.
 incipit (heresis) introduci II 264, 24.
 bonum concupisci incipit I 483, 8.
 commutari I 485, 4. reformari I 191, 1. fieri I 234, 19. renouari I 79, 20.
 incircumcisus I 350, 11.
 incitamentum effrenati caloris II 199, 17. peccatorum II 202, 11.
 inclinatio uoluntatis I 74, 17, cf. I 226, 7.
 inclinari ad infidelitatem I 216, 15.
 ad malefaciendum uoluntate inclinari I 436, 22. inclinanit se super caput delicatae sua I 455, 19.
 includo: uelut in formam naganiae corporalis inclusus I 399, 25, sed cf. I 406, 4.
 incolumis beatitudo II 103, 2. incolumis domino placeas II 106, 1.
 incommutabilis II 141, 10. I 3, 7. 95, 5. 100, 14. 157, 14. 163, 6. 172, 17.
 incommutabiliter bonus II 33, 21. I 482, 26. incommutabiliter manens I 25, 10, cf. I 217, 7. 8.
 incongruenter: non incongruenter in ea manifestanda pluribus testimoniosis immoramus I 173, 24.
 incongruum rationi I 381, 7. 386, 19.
 incomparabili diuersitate sublimior I 61, 9.
 ineonparabiliter plures I 570, 6.
 incomprensibilis dei scientia I 391, 11.
 inconsultius uti bonis I 466, 8.
 incontaminabilis sacerdos I 91, 14.
 incontaminabilis ubique praesentia II 283, 10.
 incontinentia I 502, 17. II 231, 6.
 incouenienter I 381, 17. II 61, 14.
 inconuersibilis in posterum II 69, 6.
 inconuertibilis in posterum II 72, 24.
 incorporeae uirtutes I 403, 4. incorporeus deus I 401, 20. anima I 401, 24 *cet.*
 incorporo: ut incorporentur illi membra I 38, 4. 11. ut incorporentur ecclesiae I 133, 25; cf. I 134, 20. 145, 11. 206, 29. 333, 20. 349, 24. 356, 30.
 incorruptibile corpus II 246, 29.
 incorruptibiliter resurgere II 202, 10.
 incorruptio II 240, 21. I 4, 9. 19. 6, 12 *cet.*
 incredibilis: credibiliorum fides ex incredibilioribus creditis I 61, 8.
 incredibiliter despit I 404, 19.
 incredulus filio I 27, 10. 33, 2.
 incrementum corporis I 69, 20. 407, 27; cf. I 66, 22. 408, 6. II 141, 8. 286, 10.
 inerepatio I 88, 5. 6. 213, 27.
 inrepatabo istis dolore christiano I 268, 13.
 increpans Iudaeis I 49, 22. unde quosdam increpat I 86, 15, cf. I 88, 4.
 inculcatius: quid quaerit inculcatius II 303, 2.
 ineuleans II 131, 22. I 52, 6. 185, 8. 362, 25. 440, 27. 441, 8.
 inculpabilis artifex I 235, 14; cf. I 270, 15. 287, 9. 296, 24.
 inculpo: natura hominis primitus inculpata et sine ullo uitio creata est I 235, 8. 276, 25.
 inunctanter praedicare donum dei I 164, 9.
 incuria II 107, 18.

- ineurro suspicionem adulantis II 209,
 17. uerum crimen incurunt II 259,
 6. retia II 262, 6. crimen impietatis
 I 228, 7. notam praesumptionis in-
 curri I 357, 5. *cum praep.* in =
hineingeraten cf. I 317, 6. 334, 19.
 369, 16.
- inceurus daemonum I 144, 23. im-
 piorum II 122, 1. propter anciptem
 excusum mirabilem inuenit in-
 cursum I 354, 6.
- indago: non facili ratione indagatur
 II 234, 22. quis indagare possit?
 I 404, 23. *cf.* I 409, 20.
- inde quaestio est I 343, 11. si inde
 cogitarem I 390, 10. inde dubitabat
 I 546, 10. quid inde respondeas
 I 407, 8. inde dominus loquebatur
 II 297, 1. inde aliquando diximus
 I 135, 5.
- indebita accipere I 539, 15.
- indebitus apostolatus II 91, 19. inde-
 bita gratia I 477, 4. indebita mors
 I 526, 24. misericordia I 540, 5.
- indecens motus II 199, 28. 216, 24.
 219, 11. assentatio I 358, 1. indecens
 atque pudendum est I 381, 21.
- indecenter libebat II 219, 15.
- indeclinabilis fidei confessio I 125, 21.
- indecori motus II 221, 8.
- indeficiens lumen II 192, 10.
- indefinite posnit II 63, 5.
- indesinens conflictus I 557, 19.
- indesinenter instare II 15, 25.
- indicatiuus in interrogatione obliqua*
passim ut I 167, 1. 187, 2. 323,
 29. II 5, 3. 12. 129, 7. 155, 17.
 168, 25. 28 *cet.*
- indico: quasi quisquam huic indica-
 uerit, quod non fuerint baptizati I
 349, 11. *cf.* I 425, 1.
- indicere: quas (quaestiones) mihi
 scribendo indixisti I 3, 12.
- indifferentia nuptiarum II 292, 8.
- indigentia meae facultatis I 131, 22.
- perfectionis indigentia I 276, 22.
- indigens liberationis I 90, 10. nullius
 indigens I 163, 22. indigens lege I
 168, 9.
- indiget renasci I 117, 5. II 278, 4.
- liberari II 278, 5. animari I 331, 10;
ceteris locis cum ablativo.
- indignatio II 145, 18. 19. I 455, 18.
 21. 456, 1.
- indignantur nobis haec dicentibus I
 429, 13.
- indignum uidetur ut I 112, 22.
- indipiscor: quod sperabat indepta II
 17, 24.
- indiseussum indices reliquerunt II 54,
 12.
- indo: hoc totum ex aliorum persona
 indidit scriptis suis I 132, 16. utra-
 que huic opuseculo nostro indita II
 262, 26. unde uobis inditum est
 nomen II 260, 15. uim seminis
 indidit primis hominibus II 198, 28.
- indocilis anima I 68, 1.
- indubitate fidei regula I 137, 8.
- inducere heresim I 461, 1. personam
 I 433, 11. alter auctor induci uide-
 bitur II 5, 15.
- indulgentia baptismi II 308, 7. pecc-
 eatorum I 348, 12. 377, 26 *cet.*
- indulgeo: tamquam ideo peccatum
 non indultum fuerit eis II 156, 16.
- indumentum iustitiae fidei I 185, 12;
cf. I 409, 6. 448, 24.
- induo: antequam hominem fuisset
 induitus I 402, 2.
- industria nostrae exiguitatis II 114, 19.
- inebriare I 162, 22.
- ineffabile donum II 131, 16. ineffabilis
 suauitas II 136, 16. potestas II 145,
 24. ineffabilia uerba II 198, 26.
 I 391, 13. gratiae II 52, 9. I 236, 14.

miraculum I 70, 15. gaudium I 506, 19. illa ineffabilia I 191, 6. ineffabili modo I 404, 27. inemendati libri II 126, 1. inenarrabile gaudium I 507, 6. inire pacta (*Ehevertrag*) II 224, 6. inerme est conditionis bonum II 151, 16. inermem usquequaque consistere I 129, 5. inexpertus II 199, 8. inexplorata culpare I 304, 18. inexterminabilis: quod ante dicatur inexterminabilis factus II 169, 3. infamiam uererii II 259, 5. infamo: naturam dei mutabilitatis obprobrio infamauit I 356, 13. de quibus eum homines infamare co-nantur II 150, 11. quam inique nos negatione gratiae infamare gestierint II 158, 9. se infamari, quod neget II 180, 4. infantia: ab infantia usque ad senectam II 110, 1. ab ipsa exorsus infantia I 119, 13. animae infantia I 344, 1. in infantiae primordio I 478, 7. humana infantia I 524, 28; cf. I 384, 27. infantilis aetas II 239, 1. manus I 408, 10. infantilia membra I 119, 1. infantuli II 287, 1. inferi cf. *Ind. nom.* inferiora nostra (*opp. superiora illius*) I 110, 11. 20. infernus cruciatus I 341, 20. infernus subst. I 282, 6. 372, 6. infernus inferior I 388, 21. infero: inferre argumentationem ex propria persona I 131, 27. incensum inferre I 263, 12. inferentes conclusionem eius I 281, 8. aliquid quaestio[n]is II 95, 18. sic infert uerba II 282, 15. vulnus inferre I 308, 12.

intuli, quia et apostolus dixit II 94, 1. 108, 13. infestus errori II 210, 8. inficio: etiam te deus fecit, sed grauis error inficit (*angesteckt, beleckt*) II 279, 25. 287, 9. 14. infidelis (cf. H. Rönsch, *Itala und Vulgata*² pag. 333) I 4, 2. 113, 2. 4. II 214, 14 *cet.* infidelitas I 8, 24. 144, 4. 488, 28. 495, 22. II 28, 12; cf. *Ind. nom.* infideliter intellegere I 114, 11. calmnniari II 212, 5. 256, 7. infideliter uti II 215, 15. infixus horrendis cautibus I 309, 15. *ininitiuus subiectum*: si malo ei non est carere possibile II 12, 13; cf. II 15, 6. 7. 27, 3. I 124, 6. 125, 25. 239, 3 *cet.* *objection*: habet posse . . . habet uelle I 282, 9. amittat scire . . . amittat posse I 295, 19. 21; cf. I 39, 3. II 128, 13. 26. 129, 22. 23. 139, 15. 16. 146, 8. 9 *cet.* *inf. a praep. pendens*: de posse et non posse, de esse et non esse contendimus I 237, 26. ad non esse, non ad non posse proficiunt I 238, 4. illud pertinet ad non concepiscere, hoc ad diligere II 10, 20. inter docere et suadere II 134, 12. de uelle nec de esse II 128, 28. *inf. pro gerundio*: cum uoluntas mala potestatem accipit inplere I 211, 25; cf. I 78, 12. 109, 18. 427, 2. II 120, 24. *inf. fin.* I 118, 13. 172, 15. 176, 11. II 28, 5. 261, 16. 295, 3. *inf. passiuus additus* cf. arguo assero censeo clamo commemo ro commendo concedo conuinco credo declaro defendo definio delecto dinosco dubito existimo intellego inuenio iudico lego monstro nego numero obicio ostendo perhibeo permitto praeccipio probo puto refero

- repperio significo sino suggero teneo;
cf. etiam appareo.
- infinitum tempus I 325, 10. 16. 366,
 20 *cet.*
- infirmitas passionis I 118, 6. multipli-
 catis infirmitatibus II 45, 9.
- infirmare sententiam I 54, 20. non
 infirmat (*opp. confirmat*) quod
 dictum est I 220, 21. peccator in-
 firmatus est I 249, 12. testamentum
 non infirmari I 492, 29. 493, 6.
- inflammare *sequente inf.* I 157, 17.
- inflatio utris I 363, 2. 7. 364, 8. quid
 est autem aliud elatio quam inflatio
 II 135, 18.
- inflecti ad tramitem rationis I 357,
 11. 376, 13. 15. 24.
- inflexiones dorsi ceruicis et laterum
 II 218, 23.
- infligere dolorem II 284, 12. morsum
 I 115, 7. mortem I 125, 19. 150, 15.
 uitium I 277, 27. 279, 11.
- inflare utrem I 362, 22. 363, 2. 364, 1.
 11. auditores inani strepitu uentosi
 sermonis inflare I 364, 13. de bonis
 inflari I 170, 20. quem falsae doc-
 trinae uentus inflauerat II 171, 7.
- informare legentis animum I 106, 6.
 eos informabat ad hereditatem salu-
 tis aeternae I 118, 7.
- infructuose dicere I 541, 6.
- infundo: quod deceptis diabolus in-
 fudit in uitio II 280, 5. infunditur
 semen gremio II 271, 19, *cf.* I 11, 17.
- ingemesco *sequente acc. et inf.* I 440,
 22. gemitu isto ingemescimus I 443,
 18.
- ingenero: malae ualetudines parentum
 ingenerantur quodam modo in cor-
 poribus filiorum II 316, 1.
- ingenia fortissima et celerrima I 236,
 24. humana ingenia I 32, 10.
- ingerō: nolentibus se ingerit I 452, 4,
cf. I 304, 10. quem (librum) tibi
 non ingererem II 252, 12, *cf.* I 362, 3.
 nisi opere nutrientis inmotis labris
 papilla uberis ingeratur I 69, 27,
cf. I 363, 20. 24. 413, 13.
- ingratus: non sit ingratus deo I 349, 1;
cf. I 51, 23. 100, 27. 161, 10. II 103,
 20.
- ingressum, hoc est iter nostrum, munda
 mundat oratio II 20, 17.
- inhabitans spiritus I 9, 10. 146, 14.
- inhabitatio terrena I 274, 18.
- inhaerere peccato I 310, 15. creatori
 I 157, 17, *cf.* I 133, 17.
- inhibeō: temerarium cursum uelis
 depositis et remis suaे disputationis
 inhibitis prouida deliberatione fre-
 nare I 353, 14.
- inhio: populo terrenis bonis inhianti
 I 496, 6. *cum acc.* I 219, 11.
- inhonesta et nefaria desideria I 262,
 21. consensio I 452, 14.
- iniquitatibus suis addidit II 45, 21.
- iniquum est, nt II 204, 20.
- initio: qui defectus non aliam naturam
 malam initiat II 141, 12.
- iniuriosus: conuicia parvolorum etiam
 in parentes non solum iniuriosa non
 sunt I 66, 24.
- iniustum uidetur ut I 28, 18; *cf.* II
 218, 20. I 132, 11. 144, 11.
- inlatio: ut ratiocinationem eius non
 necessaria inlatione conclusam ostend-
 eremus I 280, 14.
- inlecebra carnis I 30, 24. delectationis
 I 87, 18.
- inlecebrosus stimulus II 240, 1.
- inlicite I 445, 23. II 289, 24. 290, 15.
- inlicitae corruptelae II 201, 8. cor-
 ruptiones I 56, 8. 108, 5. desiderium
 II 245, 23. inclinatio I 74, 17. con-
 cupiscentiae I 25, 6. 166, 1. 287, 7.

- consensiones I 116, 8. delectatio I 226, 20. inlicia *subst.* II 316, 16. I 71, 3. 74, 1. 3. 75, 19. 225, 24. 226, 7.
- inligare artius quaestiones II 24, 1. litteris inligare I 389, 22.
- inlino: inlitae fibrae elementorum (= *Buchstaben*) I 357, 16.
- inluminatio spiritalis (*opp. corporalis*) I 36, 13; *cf.* I 36, 26. 235, 13. II 131, 28.
- inluminentur et non calumnientur I 488, 9; *cf.* I 25, 11. 35, 4. 7. 11. 18. 21. 22 *cet.*
- inlustratio perspicuae ueritatis II 102, 20. 103, 15. inlustratio aduentus eius II 155, 28.
- inlustris dominus II 209, 2. 17. inlustris persona II 253, 2. uir II 213, 13.
- inlustris declarata II 39, 12.
- inlustrat exemplis etiam uel simili- tudinibus quid dicat I 272, 7, *cf.* I 342, 2.
- inmaculatus *passim*: inmaculatissima puritas I 290, 27.
- inmaturaee aetates I 347, 28.
- inmeritus: qui neminem damnat in- meritum I 458, 8, *cf.* II 101, 20.
- inminens ruina I 342, 6. 12. inminens quaedam iracundia dei I 83, 19.
- inmittunt aliarum nebulas quaestionum I 516, 9. reluctant studium uirtutis inmittere I 469, 20 = 471, 2. 483, 22. 522, 4. 534, 7.
- inmoderationem suam exserere II 16, 15.
- inmoderatus ridere I 266, 10. ali- quanto inmoderatus poma decerpit I 266, 12.
- inmoderato affectu laudant II 70, 21.
- inmoderata libidine fuisse pollutos I 433, 4 = 444, 24.
- immortalitas beatissima II 244, 15. tota inmortalitate uestita (caro) II 247, 14, *cf.* I 439, 17.
- inmortaliter: regenerandos inmortaliter filios mortaliter generant I 116, 26.
- inmota labra I 69, 26.
- inmunditia I 112, 26. 250, 6. II 204, 21.
- inmundua committit II 296, 13. in- mundiora flagitia II 289, 23.
- inmutabilis bonitas II 304, 12. sub- stantia I 398, 11.
- innata concupiscentia I 70, 10.
- innecto: qualibus se laqueis praesum- ptionis innectat I 312, 19. animas uinculo peccati originalis innectit I 356, 16; *cf.* I 73, 19.
- innocentiae ueritas II 55, 13.
- innocuus fructus II 294, 23.
- innotesco: per ceteras terras euitandae (hereses) innotescere potuerunt I 570, 8.
- innouatio hominis II 277, 3.
- innono: baptisma perfecte homines in- nouare I 522, 7 = 540, 15. innouati parentes I 115, 13; *cf.* I 51, 19. 81, 18. 19
- inoboediens *passim* I 107, 19. 108, 9. 10. 18 *cet.*
- inoboedienter inordinateque mouetur II 318, 13. I 56, 5.
- inoboedientia *passim* I 48, 6. 108, 6. 11. 20. II 318, 18 *cet.*
- inolesco: inoleuerat usus II 273, 21. uiolentia quodam modo naturaliter inolenit I 295, 13, *cf.* I 258, 6. inolita concupiscentia I 169, 10.
- inordinate moueri II 318, 13. 20.
- inordinati motus II 221, 8. inordinata commotio I 451, 10. inquietudo I 452, 3.
- inpeditior *cum inf.* I 387, 19.
- impulsus horrendis cautibus I 309, 15.

inpendo: operam creandis filii inpendunt II 201, 10. nocturnas aliquas horas lectioni II 252, 15. mortem pro fratribus I 116, 22.

inpensius loqui pro paruulis I 149, 18.

inperfectionis cognitio I 508, 14.

inperitia I 60, 3. 379, 15.

inpetratio gratiae I 208, 20.

inpingo: actibus militaribus occupato aliquid opusculorum legendum inpingere II 213, 18.

inpinguetur caput eius (oleo) I 357, 25.

implico: grauiori corpori implicitus I 30, 23. se malis poenalibus implicant I 216, 24. quaestione se ipse implicuerat I 308, 1. ista implicati superbia I 510, 9. ut possint eos suis retibus implieare I 542, 5.

importuna inquietudo I 452, 3.

inpositio: per orationem manus inpositionis sanctificari I 113, 18.

impossibilitas I 223, 18. 228, 21. 244, 21. 294, 2.

inprimo: quod ibi per imaginem dei impressum est I 202, 20, *cf.* I 400, 21.

inprobabiles fabulae I 31, 7. si inprobabilis detegatur I 357, 7 = 376, 4. 379, 4. 417, 21.

inprobatio: cauendi euidentius aperi-
tione inprobatione monstrantur I 424, 3, *cf.* II 203, 8.

inprobe uidentur inruere baptismu I 24, 15. non tam inprobe asseritur II 64, 1; *cf.* II 68, 2.

inprobo: quae sana doctrina inprobat I 419, 10. inprobare assertionem I 242, 15. sententiam I 304, 22. humilitatem I 336, 19.

inprobum obstinatumque iudicium I 357, 10 = 376, 12. 14. 18. 22.

inpudentissimus pudor II 147, 10.

inpudenter ab inpudentibus laudatur II 212, 15.

inpunitus de praeteritis I 282, 14. fiat inpunitum per indulgentiam peccatorum I 541, 26.

inputo: ut in peccatum non inputetur II 240, 18. 241, 16. 248, 5. 7; *cf.* II 13, 1.

inquietudine sollicitat I 452, 3.

inquilinum quemquam suae habitationi prospicere I 342, 3.

inquinamentum: animam perhibent cum meritis inquinamentorum suorum uenire in hominis carnem I 526, 11.

inquinatio: animam bonam pro meritis inquinationis suae per cibos et potum uenire in hominem I 526, 6.

inquinari animam meruisse I 307, 14. 16. 20. 31. 333, 15. 345, 7. 26. 29. 368, 3. 6. 10 *cet.*

inquirere actum I 322, 19. si autem de sua origine inquirat I 386, 17. etiam quaeque interna oculis corporis inquisiuit I 386, 1.

inquisitio I 98, 26. 519, 10.

inquit *sine subiecto e. gr.* I 8, 17. 25. 15, 1. 18, 25. 91, 5.

inrationabiles animantes II 70, 16. motus inrationabiles I 119, 6.

inrationales animantes I 392, 4. irrationalia pecora I 415, 14.

inreligiosus: quid nobis esset ingratius, quid inreligiosus? II 275, 11.

inreprehensibilis I 79, 9. 10.

inreprehensibiliter currere II 20, 15.

inreuocabiliter obliuisci I 386, 21.

inridenter contemnis errantem I 358, 6. ioculariter atque inridenter, non serio grauiterque agere I 403, 21.

inridere = subsannare I 319, 7.

inrigant uenae totum corpus I 386, 9.

inritus iactus seminis II 318, 6.

inrogare catholico calumniam I 544, 21.

intrumpere moles I 277, 7.
 iuuo: baptismo improbe uidentur
 inruere I 24, 16. si plaga inruerit
 ignorantia I 407, 5. ut in alteros
 inruat I 523, 4.
 insanabilis I 461, 23.
 insania heretica I 376, 8. 447, 12.
 insanire arroganter I 90, 19. quis usque
     adeo dementissime insaniat? I 236,
     14. alio genere peruersitatis in-
     saniant I 461, 7. turpius et pro-
     eacius insanire II 241, 12.
 insanus: quis hoc insanissimus opinetur?
     I 343, 9.
 insatiabiliter legere II 206, 19.
 inserbitur titulus I 544, 25.
 inserutabilis iudicii modus II 62, 23.
     quaestio I 539, 8.
 insectari aliquem lapidibus I 32, 2.
     sanctos execrationibus insectantur
     I 517, 21.
 inseminatum est uitium persuasione
     II 312, 20. insita et quodam modo
 inseminata in paruulis latet (ratio)
     I 36, 26.
 insensati lapides I 77, 3.
 inseparabilis coniunctio II 236, 24.
     inseparabilis nihil peccandi possi-
     bilitas I 276, 4. 20. 26. 282, 9.
 inseparabilitas possibilitatis I 277, 15.
 inseparabiliter perseuerare II 222, 25.
     inseparabiliter insitus I 275, 20.
     24. 276, 1. 18.
 insequitur (ueritas) Manicheos I 517,
     23.
 inserit suo corpori paruulos I 11, 13.
     eui disputationi si se inseruerit
     quaestio I 72, 2. epistulas insertas
     continent gesta II 99, 12. libelli
     minoris superius inserti II 168, 21.
 insertum stultiloquium II 173, 30;
     cf. I 129, 17. 310, 24. 314, 21. 349,
     26. 356, 26.

insero: cui delectationem malitia
     deceptor inseuit I 428, 16. heresim
     Pelagianam tamquam uenenosa uir-
     gulta frutieibus catholieis inserere
     II 262, 20. oliuae inseritur oleaster
     I 200, 19. ecclesiae Christi insitum
     tenent I 33, 20. insita uis I 141, 15.
 insertio I 200, 11.
 inseruire cupidini II 201, 11.
 insidiania scripta I 424, 13.
 insidiosa uenena I 460, 7. insidiosi-
     sime laudes I 542, 2.
 insignitus nos adtingere I 382, 2.
 insinuo: tale aliquid nobis insinuatum
     est (*mitte illi*) de patriarcha David
     I 125, 7. quae Pelagius insinuat
     (= *docet*) eos dicere I 131, 15. hunc
     Christum apertissime insinuans I
     160, 21. sicut iste insinuauit II 258,
     19. sic insinuantur haec duo II 290,
     11. ut quaestio discutienda insinua-
     retur I 133, 14; cf. I 430, 2. dei adiu-
     torium multipliciter insinuandum
     putauit II 131, 24. ueraciter insinu-
     ando qualem te nouerit II 209, 10.
     oratione insinuans omnes regulas
     sancti desiderii II 16, 10. cum car-
     nalem Christi natuitatem insinuaret
     II 251, 15. — haec peruersitas insi-
     nuare se nititur cordibus II 295, 4.
 insipienter atque infeliceiter repugnare
     uideri I 145, 12. insipienter elati I
     510, 14. insipienter dicitur I 511, 13.
 insipienter orauit I 455, 13.
 insipientia: nec propterea deo det
     insipientiam, quia non plene capit
     eius sapientiam I 160, 7. ne cogatur
     insipientiam profiteri, dum ueretur
     ignorantiam confiteri I 317, 9.
 insolentissimum uerbum I 374, 10.
 insoluta quaestio I 539, 25.

insono: parumne insonat surdis I 167, 3. littera extrinsecus insonat I 205, 5. forinsecus insonat sensibus nostris I 196, 17. doctrina insonante forinsecus II 145, 23.

insontes animae I 347, 3. 395, 20.

inspector cordis ipsius et intimae uoluntatis I 166, 13.

inspice hoc paululum et in eo testimonio I 186, 3, cf. II 4, 1. inspice delectabiliter laudem misericordiae I 218, 5, cf. I 249, 9. 495, 17. ubi (in speculo) inspiciatur uita iustorum II 17, 7.

inspiratio (*πνοή*) I 319, 19. 320, 15. inspiratio dilectionis I 532, 12. flagrantissimae caritatis II 154, 21. 157, 9. gratiae spiritalis I 12, 19.

inspirare ardorem dilectionis II 130, 20. dilectionem II 127, 8. anima desuper inspirata I 70, 5. diuinitus inspirari I 88, 10, cf. I 484, 26. inspirans concupiscentiam bonam I 158, 23. inspirata gratiae suauitate I 208, 10. boni cupiditatem inspirare I 469, 14 = 479, 4. 8. 21.

instantissima et acerrima intentione suadere I 9, 22.

instanter admonere I 377, 11. instanter orare II 35, 3. poscere I 359, 16.

instantiam (*Drängen*) differre II 254, 10.

instar ferarum II 259, 6. ad instar primaeuae originis I 365, 26.

instauro: imaginem dei instaurat in nobis I 201, 13. in melius instaurata natura II 155, 19. 20. instaurati in meliorem hominem II 156, 1.

instigo: quod instigat libido I 262, 23.

instinctus: occulto dei conpulsus instinctu dicit aliquid II 312, 9.

instituere naturam I 240, 21. 277, 28. 461, 15. hominem I 295, 28. 468, 20.

coniugium II 265, 10. genus huma-
num I 355, 4. nuptias I 429, 22. 430, 5. 431, 5. 448, 7. 469, 3. 517, 15. 569, 12. virilitatem I 448, 13. doc-
trinam I 185, 25. meatus I 363, 21.
uitam I 496, 14.

institutio christiana et ecclesiastica I 149, 13. naturae humanae I 324, 7. institutionis priuilegium II 265, 6, cf. II 273, 18. 296, 21. 298, 22. institutionis pudor II 287, 21.

institutor creaturae II 197, 10.

insto I 156, 8. II 108, 4. 213, 2.

instructio: quod uestrae caritati cum ceteris instructionibus (= *Mittel der Belehrung*) misimus II 172, 15.

instructor in uerbo ueritatis I 552, 15.

instrumentum I 498, 15, cf. *Ind. nom.*

instruo: paucis exemplis ad multa necessaria lector instruendus I 265, 28. in rebus nondum sicut oportet instructus I 336, 10. sanitate doc-
trinae I 297, 7.

insudemus proposito operi II 155, 11; cf. I 344, 3.

insufflatio animarum nouarum sine propagine I 333, 8. 26; cf. I 322, 10. 329, 26. 364, 19.

insufflare animam nouam I 307, 10. 317, 14. 320, 28 *cet.* non dominus insufflasset discipulis I 318, 12. flatum uitiae insufflare I 331, 6.

insulsissimum, dementissimum est I 478, 15.

insulto: tunc ipsi morti insultabitur I 147, 13, cf. I 76, 19.

insuper I 375, 6. 384, 14. II 9, 10. 83, 9 *cet.*

intactam a se mulierem remisit II 280, 18.

integer: ad integrum et solidum modum perducere I 305, 12. inte-

gerrima regula ueritatis I 104, 18.
 integro iure amicitiae I 335, 14. integra fides I 359, 1.
 integre liberum arbitrium confitemur II 158, 10.
 integritas in fide II 307, 24. integritas uirginalis (= *Jungfrauenschaft*) I 503, 13. ab aliorum salute atque integritate uitentur (lupi) I 570, 17.
 intellectuale I 414, 14, cf. *Ind. nom.*
 intellectus intimus I 416, 3.
 intelligentia inuisibilium creatoris I 172, 8. spiritualis intelligentia I 158, 4. fidelis int. I 306, 4. intelligentia animae distinete dicitur spiritus I 415, 2. peora non habere uim intelligentiae I 415, 15. 22.
 intellegibile bonum I 190, 2.
 intellegor *cum inf.* I 15, 27. 54, 27. 95, 9. 284, 24. 414, 11. 444, 7. 505, 3. II 57, 2. 133, 16. 247, 3. intellego quod II 130, 7, quia I 7, 10.
 intemperantia (= *Maßlosigkeit der Begierde*) II 228, 20.
 intendo: animum ad ea intende II 213, 20. animum in uerba I 401, 24. nisi pertinacia pugnae neruos aduersus constantiam perspicuae ueritatis intendat I 26, 8. non poterant intendere nultus Moysi I 183, 19. intendi ad fidem I 216, 14. in illa membra aspeetus intenditur I 449, 11.
 intente quantum possumus diligenterque uideamus I 58, 6.
 intentio cordis I 88, 15. ut sit eius intentio in uoluptate II 215, 3; cf. I 9, 22. 93, 8. 145, 20. 164, 15. 218, 16. 508, 22. II 105, 15. 212, 11. 215, 19. 254, 19 *cet.*
 intenta conflictatio I 221, 11.
 intercedente aliquo grauiore delicto I 553, 11.
 intercessio mediatoris I 203, 9.

intereludo: quid intereludit has noces? I 275, 16. quibus et ipsi regnum eaelorum intercludunt I 112, 21; cf. I 55, 18.
 interclusio destructa I 70, 21.
 interdieo: qui paruolo interdieat communem humani generis redemptionem II 181, 14, cf. I 381, 23. cum de interdictis auferrent I 350, 7.
 interisti communieando catholicis I 361, 3.
 interficere inimicitias I 116, 6.
 interim = *indessen, jedoch* I 62, 23.
 interimo: originale malum tot praedium iudiciis interemptum est II 289, 1.
 interior familiaris II 210, 13. interiora sua I 436, 24.
 interlocutio I 464, 4. 465, 18. II 118, 6.
 interloquentibus episcopis constat esse damnata II 78, 19.
 intermissio I 21, 9. 384, 7. 387 2.
 intermissis paululum quae in manibus erant I 233, 2. paululum intermissa seueritas I 465, 23.
 internum malum I 288, 11. conflictatio I 288, 12. interna potestas II 145, 23. interna *subst.* I 385, 29.
 interpellare sanetos facit I 392, 23.
 interponere etiam de libris meis non nihil uoluit I 286, 16. suis litteris interponit I 351, 6. creatoris ipsius interposita ueneratione I 548, 14. commemoratione mei nominis interposita II 77, 8, cf. II 121, 13.
 interpretatio I 496, 11. II 172, 26.
 interpreter *pass.* I 170, 11. 320, 16. II 56, 3.
 interrogatio: quid quo pertineat et quid unde dicatur, etiam in uno homine distinguendum est I 83, 15. quae illorum ad quid istorum pertineant I 520, 15.

interrogata *subst.* I 59, 26. 147, 7. 312, 27. 370, 3.

interrumpere sententias II 258, 15. intersum: quasi flandi tantum numerus

interfuerit I 366, 7.

interualla (= *Absätze*) II 112, 23.

interueniente repudio sine criminis conceditur eum aliis alia conubia (lege huius saeculi) copulare II 223, 10. effientiae potentia operationis interuenit II 264, 15.

intestina (*subst.*) corporis I 385, 28.

intimo: liber tuae reverentiae cur ad te potissimum missus sit ipse suo principio commodius intimabit II 210, 25. causas breuiter intimabo II 212, 21. conari eos quidem ... tuis litteris intimasti I 10, 11. 64, 16. non potuit excellentius intimari I 107, 7, cf. I 132, 1. hoc ipsum peto nobis intimare digneris I 340, 30. si haec uerba baptizandis fideliter intimantur II 55, 7.

intimum totius hominis I 400, 16. ex intimo cordis ignoscat II 17, 4. intimus sensus, ex quo est appellata sententia I 416, 10. intimus intellectus I 416, 3. intimus homo I 400, 26.

intolerabilis uidetur cordibus christianis I 271, 11. angustias intolerabiles perpeti I 364, 16. intolerabilem facit iniuriam I 371, 10. intolerabilia peccata II 193, 20. intonat per os proprii corporis ueritas I 352, 4.

intorte hoc dixit I 275, 6.

intra se ipsos tractatus sui deuorasse iudicium I 381, 5. intra corpus naturae suae I 399, 23.

interius: ueniamus interius ad causam I 270, 27. interius recondi I 412, 8.

altius et interius infundere doctrinam II 136, 16.

intrinsecus I 11, 10. 80, 24. 182, 20. 183, 16 *cet.*

introducere personam suam quasi cum altero disputantem II 13, 16. introducere personam suam I 435, 10. *acc. et inf.* I 364, 25.

introductio: uelut ex suae personae introductione nos instruit II 242, 20.

introrsus: quomodo anima partes suas recondat introrsus I 407, 9.

intueor: intueamur dominicae conuersationis exemplum II 126, 19, cf. II 157, 10. hoc tantum intuentes II 53, 6.

intuitus: cuius intuitu nouerimus quemadmodum uiuere debeamus I 166, 9.

intus: in ipsa intus uoluntate peccat I 436, 23. sed intus et germanitus in corde sensisti I 376, 16. intus in ipsis hominum cordibus operari I 454, 19; cf. II 161, 7. 13. 310, 12.

inuro: ex hoc potius esset praeuariationis nota romanis clericis inurenda I 465, 11.

inutiliter: ut non eos laudet inutiliter defendatque crudeliter II 319, 1.

inualidus II 127, 25.

inuenio *cum duplice acc.* I 303, 8. 358, 9. 359, 2. 424, 19. *cum inf.* II 244, 13. inuenior *cum inf.* II 30, 1. 66, 10. 102, 16. 108, 23. I 372, 3. 429, 18. 485, 3. 494, 21. *cum duplice nom.* I 356, 3. 357, 3.

inuercundus deus II 280, 3.

investigatio superflua I 381, 19.

inuicem: possunt et contraria non inuicem aduersari I 280, 16. inuicem non fraudulent II 215, 13. 228, 19. inuicem licite coniugati II 298, 23.

- societatem ab inuicem separauit II 107, 10.
- inuictius suam munire sententiam I 330, 4.
- inuictam nouimus apostoli sententiam II 89, 23. uoluntas dei semper inuicta I 216, 26.
- inuidentiae stimulus agitatur I 156, 18; cf. I 257, 24.
- inuideo: cui inuidet saluatorem II 183, 23. misericordem uitiae naturae inuidet saluatorem II 291, 6, cf. II 259, 12. paruulis inuideant Christi medieci auxilium I 542, 6.
- inuidiosissime clamitant II 211, 9. 255, 3.
- inuidiosae de suis inimicis querelae II 150, 21.
- inuisibilia subst. II 234, 2. I 123, 2. 172, 8. innisible sacramentum I 462, 27. pariter inuisibilis dei filius I 343, 21.
- inuisibiliter uoluit expectari I 122, 17. 24.
- inuoluere se latebris obscuritatis II 163, 10. profunda ignorantiae caligine inuolutus I 68, 8. tantis tenebris inuoluti I 68, 17; cf. I 308, 21.
- ioculariter atque irridenter agere I 403, 21.
- ipse = idem II 68, 17. 188, 25. 189, 1. 5. 300, 10. I 87, 4. 164, 14. 174, 8. 261, 30. 319, 22. 23. 25. 329, 26. 414, 9. 495, 21. 538, 20. 23. 27. ipse idem II 91, 2. 3.
- ironia: sua illa praeclara purgatione damnauit II 151, 14. sed uos, egregii Christiani II 261, 14.
- is: et tu homo id aetatis et honoris I 337, 22. is pro reflexio: duo dicit esse de quibus eum homines infamare conantur II 150, 11; cf. II 229, 13.
- iste ipse II 159, 21. isto unde loquimur amplius I 480, 16.
- isti — Pelagi quos inpugnat uelut I 11, 24. 19, 2. 22, 8. 25, 14. 31, 15. 530, 1. 14. 549, 15. 552, 7. 553, 26. 556, 25 cet.
- istue = istud: ita istue dicit I 350, 10.
- ita — quomodo I 439, 3.
- itane I 67, 13. 336, 28. 365, 14. 385, 4. 470, 18. 537, 16 cet.
- itaque secundo loco I 60, 3. 130, 7. 148, 11 ect. tertio loco I 118, 16. 390, 26. quarto loco I 447, 18.
- itero: ubi meum nomen iterasti I 396, 15. sententiam iterare I 428, 4.
- itidem: quam ab alio itidem catholico sentiat I 542, 26. in sexto itidem libro II 162, 5. in ipsis itidem causa est I 99, 7. ad te itidem alendum aditu patefacto redierit I 364, 21.
- iubeo cum dativo: cum ergo nobis iubet I 75, 21. eur primis illis hominibus insserit I 95, 21; cf. I 95, 24. 96, 1. 175, 24. 485, 2. iubeo ut II 22, 1, ut non I 96, 1; cf. 95, 18.
- iucunditas: quanta mentis iucunditate delecter II 253, 6.
- Iudaismus I 173, 19; cf. Ind. nom.
- iudicatio absolutissima II 84, 19.
- judicor cum infra: I 133, 15. 145, 13. 361, 21.
- inge tempus I 325, 10.
- iugiter ei adhaerendo II 143, 20 = 144, 11. 145, 13. 162, 20. 163, 1. offerenda iugiter sacrificia I 311, 1 = 349, 21. 374, 11.
- iugulo: tune illi eum suo gladio ingulabunt I 281, 8.
- iugum multarum obseruationum I 496, 16. iugo seruili congruebant I 189, 16.
- iungo: magno tibi iunctus affectu I 423, 8. iungamus dexteras I 271, 25.

- iura nuptiarum semel inita manent
inter uiuentes II 223, 15.
- iussionis terror I 463, 18. iussio
generalis II 10, 16. 18.
- iussum *subst.*: iussis uolentium I 451, 2.
- iustificatio I 11, 10. 15, 20. 22. 27.
54, 8. 91, 21. II 165, 26. 277, 8 *cet.*
- iustificatoris gratia I 199, 23; *cf.* I
207, 7. II 147, 17.
- iustifico *passim* I 12, 18. 22. 15, 5.
16, 1. 18. 18, 11. 14 *cet.*
- iustum est ut I 28, 21. 24. 113, 1.
II 204, 18 (*anacoluthia*).
- iuuat quia II 133, 15.
- iuenalis: praesumptio tua iuenalis
I 395, 11. alteram iuenalem
(manum) I 408, 9.
- iuxta *praep.*: iuxta quem modum I
296, 27; *cf.* I 312, 3.
- iuxta confixus I 369, 9. iuxta ponere
I 470, 24.
- Karthagini *locat.* I 136, 2.
- labes originis II 204, 22. aetatum
I 106, 21. 25. peccati I 143, 4.
terrenorum affectuum I 202, 13.
- labia: si non in labiis ista sonuisti I
376, 16; *cf.* I 482, 12. 13.
- labare fundamine I 342, 5.
- labi lingua II 71, 5; *cf.* I 21, 9. 30, 16.
- labores deliciis contrarii I 124, 24.
- laboriosius et operosius excitari I 142,
12.
- laborare et agonizare pro salute II
108, 9 = 109, 3. inuidia laborare II
101, 6. tantis disputationibus II
312, 8. in huius uitiae temptatione
laborare I 227, 25, *cf.* II 21, 5. pro
qua iste multum laborat I 240, 1.
tantis conatibus laborasti I 406, 24;
cf. I 22, 21. incassum de nomine
- laborare I 413, 17. Manicheorum
morbo non laborant I 461, 2. *cum*
inf. I 100, 18. 343, 28. 431, 26.
- labris papillam ingerere I 69, 26.
- lacerare dente maledico I 425, 8.
- laetescentia quaedam primordia I 122,
14.
- laieus I 336, 6. 18. 24. 340, 17. 374, 12.
379, 20.
- languesco: substantia corporis lan-
guescit I 248, 4.
- languoris foeditas I 161, 16. languores
uetustatis I 218, 15. concupiscentiae
carnis I 443, 12; *cf.* I 37, 19. II 240,
23. 315, 23.
- lapideae tabulae I 176, 28. 181, 17.
182, 18 *cet.*
- lapidem conuicii iacere in aliquem
I 392, 10. lapides insensati I 77, 3,
cf. I 183, 18.
- lapsus linguae II 47, 27. in talibus
lapsibus I 262, 19.
- laquei praesumptionis I 312, 19. Ro-
gatistarum I 361, 1. saeculares I
558, 13. 16. 559, 6. diaboli II 179,
17. peccati II 279, 23.
- largior *pass.* I 121, 2.
- largitas conditoris II 197, 8. ele-
mosynarum II 250, 13. spiritus I
214, 17. gratiae I 540, 10.
- largiter adicere I 228, 1.
- largitor gratiae I 396, 8. uirtutis I
501, 19.
- largissimus elemosynarum I 502, 10;
cf. I 502, 25.
- lasciuierum ardor II 226, 18.
- lasciuieri noluptas II 201, 10.
- lassitudine debilitari I 248, 5. refectione
lassitudinis I 287, 8.
- latebra caliginis I 478, 5. latebrarum
nebulae I 518, 23. propheticæ
latebrae I 493, 2. abditissimæ II
186, 23. latebrae insidiaque I 522,

29. obscuritatis II 163, 9. ambiguitatis II 180, 21; cf. I 517, 10.
 latebrosum est II 72, 17.
 latens rima II 302, 25.
 latenter diffunditur (caritas) II 46, 23.
 latenter subuenire II 161, 15. infundere I 11, 17. sentire I 285, 12.
 latere *cum acc.* I 95, 13. 160, 6. 223, 16.
 234, 11. 259, 12. 382, 16. 385, 3.
 425, 5. 444, 3. II 133, 21. 172, 8.
 uir tantus se latebat I 390, 25.
 latibula dogmati praebere II 182, 20;
 cf. I 181, 8.
 latine I 118, 22. 170, 11. II 83, 18.
 312, 27. 319, 13.
 latinus: liber II 56, 3. codices I 14, 16.
 II 92, 4. interpres II 95, 13; cf. II
 309, 8. I 449, 1. lingua II 205, 4.
 313, 3. I 14, 23. scriptores II 159,
 27. 252, 4. sermo II 54, 12.
 latitabat uelata (gratia) I 181, 5.
 latitudinis distantia I 413, 20.
 latro ille domini sectator I 311, 10;
 cf. I 348, 13. 349, 7. 369, 4. 6.
 latrocini facinus I 369, 16.
 latiores disputationes II 180, 24.
 lauacrum *passim* I 462, 21. 466, 15.
 II 81, 18. 202, 21 *cet.*
 laudabiliter uiuere I 30, 11. 91, 11.
 laudator fecunditatis II 283, 21. laudator Pelagius II 319, 2. I 425, 9;
 cf. I 419, 9. 503, 28. 524, 26. II 261,
 24. 266, 12.
 laudo: de uero bono qui se laudat
 extollitur I 261, 23. in domino
 laudandi sunt I 517, 2.
 laxamentum peccandi I 283, 20.
 lectio euangelica I 57, 19. 58, 5. II 180,
 30. nocturnas aliquas horas lectioni
 inpendere II 252, 15. ipsa lectio
 (= *Stelle*) indicat II 307, 8. lectio
 ueteris testamenti I 183, 22; cf. I
 370, 7.

lectitaui comprehensum litteris I 381, 4.
 lectoris functus officio I 53, 8. curiosus
 lector I 357, 15; cf. I 6, 7. 168, 12.
 265, 27. 379, 9. II 152, 19. 173, 26.
 legio I 155, 13. 222, 9.
 legitime coniugati II 298, 24. uti praecip-
 tis I 297, 19; cf. I 168, 16. 17.
 169, 3. 8. 9. 15. II 311, 23.
 legitimae nuptiae II 232, 5. 312, 11.
 legitima (*opp.* euangelica et apo-
 stolica) testimonia II 23, 8. co-
 nubium I 34, 15.
 legor *cum inf.* I 278, 3. 354, 15. 18.
 417, 13.
 lenitas: cum benignissima lenitate
 peperceraut I 467, 19.
 leniter fatus II 171, 14. corrigendus I
 304, 23. lenius: aliquanto lenius
 tractata sunt (illa ingenia) I 463,
 26; cf. I 465, 19.
 lenitudo: deceptoria lenitudo blandien-
 tis I 358, 1.
 letalis morbus I 461, 5.
 leti sopor I 408, 19.
 leues et inflati I 171, 14. leues mentes
 I 305, 8.
 leuiter dicere II 180, 31.
 leno: in unitatem Christi mutandi
 leuandique I 60, 15. sua censurae
 leuare ceruicem contra sententiam
 I 351, 10.
 lex (= *libri Moysis*) I 50, 24. 457, 8.
 10. II 82, 21. 98, 2. 155, 26.
 libellus (= *liber*) II 254, 16. 17.
 I 429, 23. 430, 21. libellum ad-
 uersus Pelagium dederant (= *Klage-
 schrift*) II 82, 18. 99, 22. 116, 24,
 cf. II 149, 30. 169, 23. I 464, 7. 10.
 26. libellus breuissimus I 64, 14.
 libens amor II 245, 12.
 libet: quam non libet I 213, 4. quod
 eos libet I 426, 6. quantum dicere

libuit II 185, 10. sicut libitum est
 I 108, 4.
 libri sancti I 412, 23.
 liber: me in huiusmodi quorumlibet
 hominum scriptis liberum (*selb-*
ständig, unbeeinflusst) I 286, 23. in
 errore liberior II 167, 20 = 173, 15.
 175, 11. liberi iustitiae I 426, 18.
 liber in bono I 428, 13, *cf.* I 428,
 14. 25. 429, 1. liberi ad bene ui-
 uendum I 426, 3.
 liberalis seruitus I 501, 9.
 liberaliter eloqui I 376, 15. (*opp. ser-*
uilliter) I 180, 24, *cf.* I 213, 23.
 liberatio a corpore mortis huius II
 247, 1, *cf.* I 38, 2. 90, 10. 199, 14.
 liberatoris auxilium I 432, 4; *cf.* I 428,
 14. 461, 13. II 8, 22. 9, 1. 45, 6.
 259, 12. 15. 21.
 liberare a I 21, 15. 30, 22. 32, 21 *cet.*
 de I 42, 27. 181, 3. 309, 21. 370, 5.
 407, 24. ex I 14, 15. II 100, 2.
 libidinosa cupiditas I 158, 8. crudelitas
 II 230, 5. uoluptas II 282, 27. 283,
 14.
 lieentia defendendi II 112, 19; *cf.* II
 221, 22.
 licet *cum ind.* I 503, 7. 515, 7. *sine*
uerbo I 143, 21. 210, 16. 234, 22.
 250, 2. 265, 28. 303, 12. 363, 10.
 374, 28. 423, 7. II 61, 1. 106, 12.
 114, 9. 241, 15. 247, 8. 315, 25.
 licite posse defendi II 113, 27. licite
 coniugati II 298, 23.
 licitus eoneubitus II 198, 11. 200, 12.
 220, 19. 239, 22. 312, 23, *cf.* I 56, 2.
 usus liciti I 70, 23.
 ligatis manibus et pedibus II 62, 10;
cf. I 274, 3.
 lilia de origine sui generis procreari
 I 326, 3.
 limes quidam praeteritae dispensationis
 I 497, 22.

lingua: sieut vocatur lingua locutio
 quam facit lingua II 238, 9. linguae
 signa I 67, 6.
 linamenta extrema I 202, 14. cor-
 porum I 402, 17. membrorum I 409,
 20.
 lippientes II 139, 2.
 liquide diei I 19, 17; *cf.* I 141, 11.
 liquido claret II 294, 13. I 328, 17.
 demonstrare II 99, 15. perspicere
 I 156, 23. cognoscere I 297, 15.
 liquidae confessiones II 97, 2. aliquid
 hac manifestatione liquidius I 7, 3.
 liquidissima ueritas I 419, 13.
 liquorem recipere I 398, 4.
 lis: in lite dimisit II 28, 26.
 litigiose moueri I 500, 2.
 litigo: ut scripturae sanctae se litigare
 nideantur II 38, 13; *cf.* I 486, 24.
 litterae ecclesiasticae I 138, 13. II 65,
 18. saeculares I 233, 7. litterarum
 magister I 55, 6. II 302, 4.
 litteratus homo I 383, 26.
locatius: Karthagini I 136, 2. Romae
 I 139, 20. 170, 25.
 locus salutis I 457, 20. resipisciendi II
 171, 17. nullus tergiuersandi locus I
 147, 6. medius locus I 312, 12. locus
 tantae felicitatis I 350, 20. loci
 (= sedis) ipsius episcopus I 424, 21.
 ignota loca I 405, 9. non hic locus
 est ut II 150, 18.
 locutiones figuratae I 159, 8. locu-
 tionum regulae I 275, 3; *cf.* II 97,
 16. 133, 22.
 longe: longe infra formam dei II 225,
 14. qui ab illis terris longe absunt
 II 122, 6. tam longe positi II 122,
 11. non longe post II 209, 7. longe
 a catholico sensu alienum est II 170,
 15, *cf.* I 569, 16. longe aliter se
 habent II 185, 23. longe ab illa
 sunt II 159, 14. longe contraria

II 296, 14. longe praestantius, melius I 393, 14. 17. longe distantior I 61, 9, *cf.* I 68, 19. 110, 2. 139, 3. 357, 2. 393, 14. 17. longe inpar I 398, 16. longe fugiendum I 306, 5. tam longe altius super me I 387, 24. longe discreti I 504, 18. tam longe futuros hereticos I 546, 9. longe supra I 225, 2. quam longe sit a perfectione I 225, 15. longe a fide exorbitare I 340, 9. tantum longe est (= tantum abest) ut — ut I 92, 18.
 longinquus: tanto inde fit longinquier II 31, 17.
 longitudinis distantia I 413, 20.
 longus peccandi usus II 155, 22. longa uolumina I 129, 13, *cf.* I 221, 17. 460, 5. longum saeculum I 147, 24. in longum ire I 98, 25.
 loquacitas istorum calumniosa II 205, 8. eruditas loquacitatis I 305, 14.
 loquacius forte quam sat est I 222, 23. loqui ueritatem 81, 1. ut secundum te loquar I 403, 23. ueritas loquitur II 137, 28. loquitur dominus per prophetam I 521, 27. *cum dat.* II 210, 21. I 26, 19. 88, 2. 183, 20. 242, 9. 278, 11. 325, 7. 464, 13. 489, 22.
 lorico: ea (fide) quodam modo loricarum II 26, 12.
 lubrico aetatis te auerteras I 376, 25.
 lucernae ignis I 362, 20; *cf.* II 33, 4.
 lucrifacio: quas mariti lucrifeerant Christo I 148, 25, *cf.* I 509, 27. 513, 2.
 luctator fortior II 29, 11.
 luctari bonum agonem I 490, 7.
 lueulentissima nerba I 342, 9. eastigatio I 381, 24.
 lumbi Abrahae I 111, 14. 15. 17. 20. 21.

lumen indeficiens II 192, 10. ingenii I 66, 22. uerborum consequentium lumen accedit I 8, 4. apostolicae sententiae lumen I 8, 16. lumina forinseeus adhibita I 273, 14. carnis lumina I 337, 26; *cf.* I 25, 9. 31, 18. 35, 22.
 luminaria caeli I 36, 14.
 luminosa caritas I 158, 8. luminosissima caritas II 154, 21.
 luere poenas I 144, 25.
 lupi I 570, 15.
lusus uerborum: quid in eo pelago uult mergi Pelagius, unde per petram liberatus est Petrus II 162, 3. libidinosa crudelitas et libido crudelis II 230, 5. te deus fecit, sed grauis error infecit II 279, 25. cum error non infecerit, sed plane interficerit II 287, 14. sicut sapit apostolus, non sicut desipit Pelagius II 305, 1. nec propterea deo det insipientiam, quia non plene capit eius sapientiam I 160, 7. quarat doctiores, sed eaueat, ne innueniat praesumptores I 221, 3. uoce non sana sanos esse pronuntiant I 249, 9. orare sinatur, ut sanetur I 279, 12. et quod eruditus loquacitatis eruetat, aetatis maturitas decoquat I 305, 14. si cum laudatur eloquentia, persuadeatur insipientia I 305, 16. tunc enim fides eius de ligno floruit, quando discipulorum mareuit I 311, 18. ne cogatur insipientiam profitari, dum ueretur ignorantiam confiteri I 317, 9. non enim est flumentum fontis diuini, sed figmentum cordis humani I 343, 26. subrepsit tibi falsiloquium per suauiloquium I 344, 19. procedit in medium magis uaeors quam misericors uanitas I 352, 20. cum ille suos libros et

initio praemunierit et termino communiuerit I 3 57, 21. nomus te habere tale cognomentum, niquam sis heretici mortui monumentum I 361, 8. qui naturae tuae scientiam profiteris nec mecum ignorantiam confiteris I 390, 19; cf. I 259, 9. 308, 7. 344, 25. 452, 1. 2. 353, 17. 361, 11. 375, 10. 384, 55. 417, 18. 418, 14. 436, 14. 452, 10. 455, 14. 456, 1. 459, 6. 462, 12. 462, 26. 463, 9. 12. 472, 25. 488, 8. 523, 1. 524, 15 *cet.* *cum hac figura coniungi potest annominatio quaedam:* rei mirabilis mirabile exemplum II 316, 9. omnes omnino pertinentes I 54, 5. dicenda dixisti et docenda docuisti II 91, 15. iactatis, iactate, iactate II 268, 1. uitium uitio, natura naturae II 305, 7. manifestatione manifestius I 12, 17. a peruersis peruerso I 161, 4. hac felicitate felicior I 190, 11. his inpletis impleri I 224, 4; cf. I 255, 15. 256, 25. 27. 28. 257, 2. 318, 2. II 20, 18. 212, 15. 257, 11 *cet.*
 lutea forma I 400, 20.
 lux: uerba tanta luce fulgentia II 255, 16. in luce catholicorum II 307, 14.
 lux hominis interioris I 75, 15. lux noua I 193, 12. ueritatis I 249, 13. 378, 24. 518, 22. sapientiae I 249, 23. iustitiae I 251, 13.
 luxuriosi et ebriosi II 290, 2.

machinor: quod est inimicus in perniciem machinatus II 184, 13.
 macula et ruga II 80, 18. 25. 81, 10. 11. 14. 82, 1. I 541, 3. 6. 8. macula peccati I 521, 2. 8. 525, 22. 549, 6. maculari delictis I 445, 5.
 maerere de malis I 490, 18.
 maerore confectus uulneris sui I 247, 9.

magis magisque minuatur II 248, 4. magister litterarum I 55, 6. 269, 15. II 302, 4.
 magisterium professus est I 495, 25, cf. I 60, 4. praeter eius magisterium nemo discit I 55, 11.
 magnus: quid erat magnum, ut hoc diceret I 285, 15; cf. I 120, 27. II 43, 14.
 maiestas II 62, 3.
 maiores: a maioribus traditae fidei defensores I 129, 4; cf. I 138, 9. 139, 2. maiores tempore priores I 195, 6. maiores autem qui etiam intellegere ualuerunt I 195, 3.
 male uult nemini II 25, 9. male credentes I 54, 10. male ualens I 258, 7. male generati I 313, 18. male cupiuntur — metuuntur I 72, 23. 24. in male factis I 255, 26. male delectat I 227, 2.
 maledictum semen II 272, 14. 273, 7.
 maledictio II 58, 6.
 maledictum legis II 137, 15. rependens maledictum pro maledicto I 326, 11. 12; cf. II 307, 13. 308, 15. I 432, 14.
 maledico dente lacerare I 425, 8.
 maligne reprehendere II 86, 16.
 malignitas diaboli II 203, 24.
 maligna diaboli persuasio I 106, 16. actus malignus I 291, 11. retia maligna II 262, 5. malignissimus spiritus I 361, 19.
 malitia diaboli II 285, 9. delectatio malitiae I 428, 15. naturalis II 272, 13. 273, 7; cf. I 445, 7.
 mammae protumidae et propendulae I 410, 23, cf. I 66, 9. 69, 27.
 mancipiorum aestimatio I 66, 16.
 mancipo: quae (pudicitia) uerae fidei mancipatur II 216, 10, cf. II 298, 11. humanam suo iuri mancipare naturam II 236, 1.

mando: non et ipsa (institia) facienda mandabitur I 515, 23. litteris memoriaeque mandauit I 554, 7. manduo I 26, 12. 19. 27, 3. 33, 2. 134, 14. 248, 1.

maneo: cum eos iam maneat certa damnatio I 262, 23. cum iam maneret (= galf) I 348, 15.

manifestatio Christi I 514, 4. exempli I 474, 22; cf. I 7, 3. 12, 17. 41, 4. 561, 11. 570, 1.

manifestare gratiam II 92, 2. ex manifestato in carne Christo I 523, 24. se manifestant I 523, 6. acc. et inf. I 428, 6.

manifestus deceptor I 428, 15. sensus manifestus I 148, 12. manifestae uoces I 352, 20. manifestum miraculum I 454, 11. ad manifestiora ueniamus I 346, 24. propheta manifestior I 494, 26, cf. 570, 2. res manifestissima I 254, 6. dogma II 158, 25.

mano: quae (litterae) a praecessore manauerunt II 171, 10, cf. I 328, 9.

mansio I 342, 7. 348, 17. 21. 24. 350, 20 *cet.*

mansor I 342, 7. 348, 18. 372, 15.

mansuetatio bestiarum I 243, 2.

manus habet ipsa lingua I 403, 14.

manus inpositio I 113, 18. animae manus I 408, 3. dei manus I 548, 15. 23. manus nocatur scripture quam facit manus II 238, 10. I 445, 21. 22. spiritales manus I 298, 5.

marceo: (fides) discipulorum marcuit I 311, 18, cf. I 311, 19. marcentia membra II 287, 25, cf. I 5, 10.

marito: quae legis quodam modo uinculo maritata est I 501, 16.

martyrum gloria I 124, 6. animae I 413, 1. uisiones martyrum I 405, 18.

martyrii sanguine ablutus I 311, 27.

martyrii confessione purgantur I 369, 7. corona martyrii I 543, 5. masculinae vel femininae animae forma I 410, 18. genitalia I 412, 9.

masculi in masculos turpitudinem operantes II 289, 20.

massa: ex massa Adae I 132, 12. 144, 11. massa perditionis II 194, 2. 195, 8. I 474, 17. 476, 28. 540, 8. uniuersa massa I 236, 7. 238, 18.

mater ecclesia I 37, 5. catholica II 262, 6. I 463, 14. Machabeorum iuuenum mater I 322, 11. 323, 25. peccatorum II 240, 6.

materia peccati I 249, 11. uniuersa cum mundo concreata materia I 339, 20.

matieres I 340, 2. 362, 18. 365, 2. 404, 22.

maternum os I 37, 6. corpus I 69, 23. caro I 111, 2. mos I 128, 19. uterus I 135, 16.

matrimoniales tabulae II 201, 16. 215, 24; cf. *Ind. nom.*

maturitas aetatis I 305, 15. doctoris I 419, 16.

maxime: eoque uel maxime I 158, 11. qui in hoc maxime constitutus est I 170, 12; cf. I 128, 18. 173, 2. 178, 23. 286, 22. 496, 23. 535, 5. II 129, 25. 159, 15. 270, 11. multo maxime II 241, 8.

meatus ad hoc instituti I 363, 21. 25.

medela spiritus I 118, 2. 554, 12.

medentia et munientia scripta I 424, 14.

mediator *passim* I 55, 17. 105, 9. II 165, 24. 187, 11 *cet.*

medicamentum I 508, 3. II 54, 1.

medicina: gratiae II 132, 17. 244, 13. Christi II 211, 5. 261, 2. sacramentorum I 134, 23. paenitentiae

- I 74, 4. saluatoris nostri I 274, 20.
 nulneri medicinam parere I 57, 4 *cet.*
 medicinalis aduentus I 32, 23. disciplina I 387, 15. medicinali sententiae lenitate II 171, 18. calores medicinales I 257, 2; *cf.* I 246, 19. 253, 10. 280, 20. 361, 25.
- medici: anatomie I 383, 5. empirici anatomici dogmatie methodici I 388, 12.
- medietas: tennit quandam et in carnis natuitate medietatem I 110, 13; *cf.* I 54, 11. II 193, 6.
- mediocritas ingenii II 155, 12.
- mediocriter eruditus II 65, 18.
- meditaris fallere II 259, 10.
- medius: de ecclesiarum medio II 315, 8. in medio quodam I 101, 23. sine media morte I 5, 4; *cf.* I 54, 8. 216, 14. 286, 15. 312, 11. 316, 7. 371, 15.
- medulla I 383, 7. 386, 11. a medullis intimis usque ad superficiem cutis I 411, 15.
- medullo: quando ossa incipient medullari I 386, 7.
- melior: in meliora transferri I 351, 15.
- memini = memoro II 77, 4 *et fortasse etiam* I 264, 22. 23. 265, 10. 11.
- memor *cum acc.* I 51, 18.
- memorabilis: memorati et memorabiles homines dei I 569, 3.
- memoratus episcopus II 164, 27. 209, 11. I 289, 18. supra memoratus I 84, 10; *cf.* I 135, 24. 292, 29. 468, 4. II 170, 26. 253, 11.
- memoria sanctorum scripturarum I 377, 3. uenerandae memoriae papae I 464, 3. beatae (beatissimae) memoriae I 464, 17. 466, 20. 467, 23. II 180, 1. 267, 7. sanctae mem. II 171, 10.
- memoriter respondit I 389, 10.
- mendaciter I 89, 8. 98, 10. 509, 6. 541, 3. II 104, 17. 175, 17. 178, 6. 276, 13.
- mendico: cui rei anima illa apud inferos humidum alimentum mendicat I 342, 18.
- mendositas codicis I 366, 15, *cf.* I 286, 21.
- mendosus codex II 64, 5.
- mens, *cf. Ind. nom.*
- mensa sancta I 26, 3. dominica I 33, 21. 27.
- menstruus crux I 149, 5.
- mensura martyris I 311, 24. Iouiniani II 268, 2.
- mentitus carnis necessitate I 445, 4. 504, 20.
- mereor (merebar, merebor, *sed* merui, merueram, meruero) *cum inf.* I 30, 19. 203, 8. 307, 14. 20. II 122, 17. 143, 26 *cet.* nulla tuae sublimitatis rescripta meruerim II 209, 5.
- meretrix I 474, 23. 475, 5. II 222, 18. 230, 13. 289, 14. 310, 24.
- meridies I 258, 20. 21.
- meritum (*uox media* = *Verdienst, Schuld*). merito = propter I 7, 25. 8, 1. 146, 3 *cet.* meritis inquinationis, inquinamentorum I 526, 6. 11.
- messis obnoxia II 293, 26. 295, 17.
- methodicus *cf.* medicus.
- metiri cursum fine hunianae gloriae II 16, 6.
- metuo *cum inf.* II 134, 5. 230, 1. *cum acc. et inf.* I 548, 19.
- migrare ex hac uita II 182, 2. I 374, 17.
- militares actus II 213, 16.
- militiae tuae curiae II 253, 2.
- ministros ordinare I 447, 7. II 39, 6. Moyses testamenti minister veteris I 497, 18. noui testamenti ministri apostoli II 66, 5; *cf.* II 141, 8.

ministerium sacerdotale II 251, 13.
 min. corporis II 243, 25. uocis
 corporalis I 35, 25, *cf.* I 498, 22.
 ministratio mortis I 178, 7. 17. 184, 10.
 16; *cf.* I 178, 8. 184, 12.
 ministrare scripturas II 65, 16. 68, 4.
 117, 27. uetus testamentum II 67, 7.
 gratiam II 102, 9. incrementum II
 136, 19; *cf.* I 176, 27. 458, 25.
 minutissimi pulli I 69, 21.
 minus non II 107, 18.
 minutius excutere II 165, 9. 12.
 mirabilis uocatio I 453, 23. mirabilior
 emendator I 378, 22. mirabiliora
 persuadere I 342, 22.
 miraculum ineffabile I 70, 15. uisibilia
 miracula I 122, 13. manifestum mir.
 I 454, 11.
 miror si I 97, 10. 298, 26. 337, 22.
 miror quia II 239, 3. quod I 117, 8.
 295, 9. II 29, 4. *acc. et inf.* I 112, 13.
 124, 14. 360, 17.
 mirum si I 5, 1. 7, 3. 66, 5. 89, 20. 101,
 23. 405, 6. *acc. et inf.* I 117, 18. 20.
 quod II 175, 30.
 miscere conloquia I 423, 6. semina II
 279, 5. *cum dat.* I 127, 16. 353, 3.
 374, 13. 450, 9. II 284, 19.
 miserabilis ignorantia I 119, 2. nau-
 fragium I 353, 13. incursum I 354, 5.
 tenebrae I 268, 2. poena I 468, 7.
 miserabilius lugere I 66, 21.
 miseratio I 145, 1. 218, 24. 221, 13.
 473, 12 *cet.*
 misereri *cum dat.* II 68, 24.
 misericordia *passim* I 23, 3. 73, 12.
 13. 14. 78, 24 *cet.*
 misericordissima gratia I 37, 16.
 auxilium I 456, 6; *cf.* I 55, 19. 396,
 7. 469, 24. 524, 15.
 misericorditer dignari I 110, 5. operari
 I 447, 15. gubernare I 569, 8.

mitigare II 79, 20.
 mitis: concupiscentiae mitiores I 30,
 20. damnatio mitissima I 20, 21.
 mitius puniri I 203, 16. ut mitius
 loquar I 221, 8.
 mitto *cum inf.* I 236, 11. mittitur
 oculus quo non oportet I 266, 21.
 moderamine temperare I 128, 1.
 modeste atque humiliter praeloqui I
 357, 3. modestius arcana rimari I
 381, 4.
 modestia dignitatis II 222, 5.
 modo nunc, hoc tempore I 274, 10.
 338, 3. 354, 7. 376, 5. 389, 3. 425, 12.
 429, 22. 23. 507, 1. 511, 10. 520, 9.
 modo-modo I 408, 27.
 modo *coniunctio cum coni.* I 351, 2 =
 375, 17.
 modulus scientiae nostrae I 388, 22.
 pro suo modulo I 508, 15. pro huius
 uitae modulo I 514, 2.
 modus maris atque terrarum I 388, 20.
 ad integrum et solidum modum
 reuocare I 305, 12. modus uolumi-
 nis I 71, 9. 379, 8.
 moles: perfecta moles membrorum I
 68, 28. moles testimonii II 255, 8.
 obicis oppositi I 158, 27. moles
 inrumpere I 277, 6; *cf.* I 339, 19.
 409, 25.
 moleste habere II 209, 4. molestius
 nescire I 392, 8.
 molestia longitudinis II 252, 8.
 molestum medicamentum I 508, 2.
 multum molesti sunt I 156, 8.
 disputatores molestissimi II 78, 26.
 molestissima quaestio I 353, 16.
 molimen: non magno molimine refel-
 lendi I 21, 26. tanto molimine ostend-
 dere I 195, 15.
 moliuntur insidias I 532, 7. aliud de
 anima opus moliri I 145, 4. latendi
 locum I 518, 25.

- molere in pistrino I 217, 3.
- momentum: per singula momenta II 125, 18, 126, 9, 17, *cf.* II 181, 28.
- momenti obumbratio I 163, 22.
- monachorum solitudo II 110, 13. quidam ueluti monachi II 116, 2.
- monasteriorum aedificia II 121, 26.
- monere uel, si non dignaris, certe admonere non desino I 390, 14.
- monuisse uel communis I 358, 25.
- cum acc. et inf.* I 323, 16.
- montes gigantei II 109, 17.
- monstror *cum inf.* I 25, 3. 276, 15. 417, 17. 424, 3. II 68, 1. 127, 2. 170, 18. 186, 20. 191, 1. 203, 16. 214, 6. 262, 25. *cum acc. et inf.* I 121, 26. 332, 12. monstrum quod II 173, 12.
- monstrosa euadat anima I 408, 1.
- monstrum I 411, 3.
- monumentum: tamquam sis heretici mortui monumentum I 361, 9. cum in monumento non fuisset caro Iesu inuenta II 245, 29.
- moras odisti I 376, 17. impedimentum morarum I 266, 24.
- moratus I 502, 17.
- morbida libido II 220, 20. carnis affectus II 246, 10.
- moribunda caro I 342, 12.
- moriones I 31, 22. 66, 15.
- moriens natura II 74, 13. error moreretur II 103, 18.
- morsibus serpentum moriebantur I 61, 28.
- mortalitas II 192, 6. I 5, 4. 6, 17. 185, 13 *cet.*
- mortaliter generare I 116, 26.
- morticina pellis I 536, 20.
- mortifer I 136, 18. 407, 12.
- mortificare uoluntatem II 144, 2. 145, 15; *cf.* I 7, 7. 8. 9, 12. 17. 147, 3.
- mos illius Iouiniani I 425, 16. diuinorum eloquiorum I 416, 17; *cf.* I 411, 10. 449, 5.
- motio 1441, 26. motionis finis II 296, 17.
- motus propriae uoluntatis II 301, 5. omnes motus terrenae libidinis I 226, 5. de corde motibus I 387, 4. 5; *cf.* I 108, 6. 111, 5. 117, 10. 129, 2. 431, 1. 7. 9. 450, 9. 13. II 309, 14. 26. 310, 5. 6.
- mox natos I 35, 4. editos I 69, 16; *cf.* I 122, 12.
- mox ut = *sobald als* I 335, 17. 363, 24.
- muliebris uterus II 279, 5. membra I 410, 19.
- multiforme donum II 131, 16. 27.
- multiplex ritus I 189, 15. lex II 54, 18.
- multiplicatio prolis II 222, 17.
- multiplicitas significationum I 194, 14.
- multipliciter insinuare II 131, 24.
- multipliciter quaestio uersatur I 164, 14.
- multiplicandae prolis ratio II 221, 16. numeri per se multiplicati I 126, 11. multiplicare infirmitates I 51, 9. II 45, 9. sicut oves homines I 538, 7.
- multare animam iniusta animaduersione I 308, 4. 352, 30.
- multum *adu. nom. add.*: multum excellens II 87, 24. multum absurdum I 333, 23. multum peruersa I 378, 12. contrarius I 104, 22. multum mirum II 176, 3. discretum I 257, 14. misericors II 170, 25. multum laudata I 245, 23. defensa natura I 277, 20. multum dura I 124, 12. *add. adu.*: non multum fortiter I 164, 1. non multum aliter II 111, 15. *add. uerbis*: multum placet II 317, 2. multum laborat I 240, 1. II 108, 13. multum libet II 318, 24. multum mirandum est I 35, 7. delectat I 222, 25. 451, 18.

534, 13. non multum praegravari I 30, 19; *cf.* I 20, 21. 79, 18. 150, 10. 156, 21. 261, 8. 452, 15. II 105, 9. 185, 23. 243, 9. 259, 10.
 muli et mulae I 411, 22.
 mundana moles I 339, 19.
 mundationis sacramenta I 142, 24. auxilium I 549, 8, *cf.* I 96, 7. cotidiana nostra mundatio II 250, 11.
 mundator I 461, 13.
 munda mundat oratio II 20, 18. mundus corde II 36, 22. 37, 5. a peccato I 97, 18 *cet.* mundissimos fetus parturiae I 140, 1. mundissima uita I 291, 1.
 mundi nomine solere appellare scripturam a quibus habitatur mundus II 141, 26.
 munientia scripta I 424, 14. munire sententiam I 330, 4. opinionem I 346, 30. munimur auxilio II 148, 29. 151, 18.
 munus piorum (= *Aufgabe*) II 277, 22. 278, 1.
 murmurationes oblatrantum I 309, 10 = 353, 20.
 murmurare aduersum deum I 254, 6. 296, 5, *cf.* I 473, 20. 495, 6.
 mutabilis I 306, 2. 18. 21. 340, 13. 365, 1. 11. 398, 15.
 mutabilitates aetatum I 21, 6. mutabilitatis obprobrium I 356, 12.
 mutationes aetatum I 119, 13. in aeternam immortalitatem plena mutatio II 249, 10. mutatio in aeternam incorruptionem I 6, 18, *cf.* I 80, 11. 485, 12.
 muto *cf.* in *cum acc.*
 muttio: quodlibet enim muttire audeant aduersus fidem I 569, 1.
 mutorum more animalium II 134, 1.
 mutuae dilectionis affectus I 303, 3, cf. I 358, 24. mutua conloquia I 423, 6.

mysteria: ut saeris mysteriis inbuantur I 37, 6. mysterio dominicae mortis I 162, 17. credulitatis I 352, 17, *cf.* I 458, 12. 13. II 36, 16. 170, 20. 203, 12. 306, 3.
 mystice demonstrata medicina I 161, 26.
 mystica significatio I 106, 23. numerus mysticum aliquid adumbrat I 126, 8.
 namque *saepius secundo loco:* I 14, 6. 102, 20. 115, 17 *cet. tertio loco:* II 134, 8. 235, 9. 236, 12. I 75, 10.
 narratio: concordissima euangelistarum narratio II 161, 10, *cf.* II 108, 3. 209, 13.
 narrator I 59, 23.
 nares detine I 364, 15; *cf.* I 363, 25. 364, 17. 384, 6.
 naseor: liber prolixus est natus I 151, 1. de tritieo triticum nasci I 318, 2. peccatum nascendi origine adtractum I 238, 22.
 natuitas carnalis—spiritualis II 316, 8, *cf.* II 202, 28. 256, 16. 267, 8. in earnis natuitate medietas I 110, 13; *cf.* II 194, 10. 196, 13. 249, 2. 251, 15. I 118, 5.
 natura *cf.* *Ind. nom.*
 naturalis necessitas I 272, 26. 273, 7. possibilis I 268, 9. II 130, 25. 29. 138, 10 *cet.* usus II 289, 11. 14. uerecundia I 107, 25. II 237, 10. sensus aut motus I 65, 22. qualitates I 280, 10. subsidium I 282, 9. ordo II 222, 8. conubium II 232, 2. iudicium II 219, 20. appetitus II 269, 18. 20. 24. 25; *cf.* I 13, 11. 239, 2. II 231, 18. 266, 3 *cet.*
 naturaliter I 33, 4. 110, 5. 197, 6. II 214, 17. 215, 14. 222, 6.
 naufragium miserabile I 353, 13; *cf.* I 308, 7.

naufrago: axis conlisis naufragauit I 309, 14. a fide catholica naufragauit I 353, 23.

naufragosus gurges I 310, 29.

nauia: caput et nautia I 400, 24.

ne, ne forte *in interrogationibus indir.:* ne aliud quid sentiat Pelagius non apparet II 63, 7. ne quid forte aliud sit I 341, 12. quis enim scit, ne forte det illi dens paenitentiam II 179, 18. ne delitiscat error I 433, 12; cf. II 75, 15. 150, 29.

nebula imitationis I 13, 7. nebulae quaestionum I 516, 9. 12. latebrarum I 518, 23; cf. II 96, 17.

nee = ne quidem I 70, 14. 306, 13. 312, 17. 331, 7. 483, 14. II 226, 20.

necessario I 8, 21. 22, 5. 142, 11. 465, 23.

necessarius: huic tanto niro necessarium fuit ut I 97, 15.

necesse est ut I 83, 2. 306, 19. 445, 18. II 5, 13. 47, 6. 230, 18. 241, 15. *coni.:* II 55, 9. 81, 26. 278, 7. 287, 3. I 37, 2. 97, 3. 131, 2 *cet. inf.* II 122, 12. *acc. et inf.* II 5, 16. 115, 21. 294, 15. I 36, 9. 69, 13. 132, 22. 272, 11. 304, 22 *cet.*

necessitas generantium II 226, 17. sexuum II 309, 14; cf. II 4, 25. 8, 8. 9. 9. 8. 16, 18.

necessitudo coniugiorum I 149, 9. necessitudines conubiorum II 226, 14.

nefundus error I 424, 5. 463, 24. II 179, 14. inpietas I 529, 22.

nefarie separari I 372, 14.

nefaria dogmata I 522, 28. desideria I 262, 21. crimen II 308, 10. seditio II 258, 22. uocabulum II 260, 15. error II 79, 4.

negatione gratiae infamare II 158, 9.

negator: malorum suorum negatores I 524, 16.

neglegenter: cura non neglegenter habenda I 50, 17; cf. I 95, 7. 131, 24. 372, 20. 401, 24. II 159, 20. neglegentius II 55, 24.

neglegentia locutionis II 97, 15. aliena in se neglegentia II 276, 5.

neglego *cum inf.* I 249, 3. 296, 14. 297, 5. 358, 2. II 18, 19. 20, 16. 27, 1. 62, 8. 200, 23.

nego: se subtraxit et negauit examini I 465, 5. subtrahimur negamurque nobis I 389, 26. quem negasset hydropicum I 461, 5. negor *cum inf.* I 329, 28. 333, 3. 461, 15. II 31, 24. 53, 18. 67, 18. negare quod I 460, 17. II 51, 11.

negotiosus: liber ad legendum negotiosus II 252, 9.

negotium substituendi generis II 215, 9; cf. I 139, 9.

nempe secundo loco I 307, 14. 342, 9. tertio loco II 92, 5. nempe enim II 96, 9. nempe ergo II 152, 5.

neophytus II 55, 1.

nequam spiritus II 142, 27. 148, 17. 20. 24. 157, 23. seruus nequam II 62, 7. per nequissimam uitam I 30, 25.

ne quidem me inquirente II 209, 14.

nequiter seruire II 241, 9.

nequitia I 106, 26.

nerui I 26, 7. 383, 6. 386, 8. 10. 26. 387, 1.

nescio: eur se igitur nesciebat? I 389, 19. me doctissimum nescio I 379, 22; cf. I 382, 24. nescit falli I 32, 18. nescit quod I 214, 5.

nexus peccati I 314, 15. saecularium laqueorum I 558, 16. uoluptarii corporum nexus II 224, 7.

ni fallor I 22, 4. 126, 8.

nidificandi sollertia II 215, 6.

- nihil = ne I 378, 13. de, ex nihilo I 305, 21. 24. 323, 4. 5. 15. 332, 29. 338, 16. II 303, 23. 305, 16. 19. nihilominus = aequa I 264, 15. 365, 22. II 159, 5.
- nimirum I 197, 20. 433, 5. 443, 17. 481, 5. II 96, 27.
- nimis longum fiet I 37, 11. 376, 26. 568, 12. II 307, 20. nimis insipienter I 145, 12. 511, 13. in re nimis abdita I 164, 8. nimis acuta I 256, 22. non nimis euro I 269, 27. 297, 13. II 111, 15. nimis exorbitantes I 517, 19. nimis operosum est II 10, 4; cf. II 268, 8.
- nimum peruicax II 284, 26. peruersa I 133, 9. 465, 6. nimium certare I 270, 4; cf. I 262, 24. 460, 20.
- nisi forte *cum coni.* I 272, 12. nisi quia I 117, 1. 143, 25. 453, 1. 482, 20. nisi quod I 12, 24. *sine uerbo* I 70, 15, cf. I 203, 15.
- nitere flore uirtutum II 140, 16.
- nobiles genere II 228, 11.
- noceo *cum acc.* II 111, 23.
- nocturnae horae II 252, 15. tenebrae I 34, 28.
- nodium contentionis, quaestionis soluere II 313, 12. 13; cf. II 312, 9.
- nolo *cum coni.* I 338, 19. 340, 22. 356, 16. 359, 9. nolo ut erret I 286, 19. si non uis ut sit sexus I 412, 11.
- nominatim promittere I 189, 7. ex primere I 197, 21.
- nominator pudens II 282, 27.
- non = ne: non itaque displiceat prae sumptioni tuae meus timor I 395, 11. non sit et corpus I 412, 12. non sit onerosum I 419, 4. rescribere non graueris I 341, 13; cf. I 8, 25. 34, 15. 51, 22. 56, 23. 57, 1. 63, 23. 131, 21. 160, 6. 349, 1. 456, 11. 486, 24. 539, 16. II 147, 10. 16. 19. 162, 2. 239, 4. 312, 22. 23. 317, 2. 18. non est ut dicatur I 313, 25. 29.
- nosco: nouit cuncta disponere I 181, 7. inspicere I 249, 9, cf. I 252, 10. 311, 16.
- notam prae sumptionis incurri I 357, 5. notam inurere I 465, 11.
- notio: ut eum sola sui notione fraudarit I 381, 17.
- notitia hominis facti I 439, 1.
- notare imperitiam I 60, 3; cf. I 432, 15. II 198, 1.
- notum faciendo quod alius fecit I 304, 3.
- nouellum et peruersum dogma II 212, 1. 256, 3. heretici I 351, 20. 524, 1. heresis II 292, 5.
- nonicia pestilentia I 548, 27. error II 307, 18.
- nouitas *passim:* heretica II 235, 16. interioris hominis II 242, 16. istis nouitatibus restitisti II 213, 1. ista nouitas orta est I 141, 3 *cet.*
- noui heretici II 235, 4. 251, 7. 255, 17. 312, 8. I 424, 1. 430, 25 *cet.* noui populi I 126, 5. horum trium pri muni et nouissimum II 284, 25. quae restant nouissima II 97, 17.
- noxa criminis II 223, 22. ueteris hominis noxa I 188, 16. noxa pro paginis I 353, 9.
- nubes: ut ad eos de columna nubis loquatur I 97, 21.
- nuditas II 198, 19. 312, 3. I 21, 4. 108, 20. 449, 18.
- nudat assertio I 470, 11. se ipsum tegendo nudauit II 182, 25.
- nudi exercebantur in campo I 449, 5.
- nullus hominum I 35, 21. 227, 19. 243, 9. 244, 17. 408, 22. II 164, 8. 259, 16. 267, 10 *cet.*
- numeror *cum inf.* I 378, 17.

- numerositas turbae I 265, 6. 22.
     coniugum II 221, 18.
 nummus I 400, 23. 401, 4.
 numquid I 24, 22. 134, 7. 9. 11. 14 *cet.*
     an numquid I 482, 12. numquidnam
         I 304, 6. 362, 14. 372, 27. II 64, 21.
 nunc alias, alias alios habere mores
     I 344, 14. nunc usque etiam sunt
         I 93, 24. nunc usque obseruat
         I 178, 13. nunc est ut ostendas
         I 376, 8.
 nuncupo II 159, 4. I 413, 19. 414,
     28 *cet.*
 nuptialis uestis II 62, 9. 15. conenbitus
     II 200, 12. 201, 15. 226, 1. ius
     II 200, 28. nuptialia bona II 231,
         12. 25. 236, 8. 251, 6. uoluntas ista,
         non uoluptas illa nuptialis est I
         56, 4.
 nurus II 193, 22.
 nutare pariete I 342, 4.
 nutrio: hominem spiritali intellegentia
     nutrire I 158, 5; *cf.* I 69, 26. II
         215, 8.
 nutus uoluntarius I 449, 22. uoluntatis
     I 451, 20. II 199, 1. 219, 1 *cet.*
 o *cum acc.* I 342, 23. II 68, 15. 93, 13.
     162, 10. *cum uoc.* I 30, 1. 167, 1.
         247, 1. 22. 271, 18. 19. 347, 22.
         470, 18. 538, 2. II 91, 12. 274, 16.
 o utinam I 267, 15. 22. o si I 380, 9.
     II 313, 12.
 obaudire dicto I 251, 15.
 obdurescere quodam modo longo usu
     II 155, 23.
 oberrare inter arbores I 108, 23.
 obiecta Pelagio II 76, 15. Paulini I
     466, 25; *cf.* I 353, 19.
 obiectio aduersantis II 180, 20. obiectio
     quaestionis I 271, 18; *cf.* II 169, 2.
         I 239, 24. 284, 20.
 obiectare I 463, 7.
 obicio: sibi obicere quaestionem I 271,
     11. 277, 7. catholicis Manicheos
     obicere II 292, 10. 17, *cf.* I 559, 19.
     obicior *cum inf.* II 80, 15.
 obiex obpositus I 158, 27.
 obiurgare ignorantiam I 384, 14; *cf.* I
     242, 22.
 oblationes assidue I 310, 29. 374, 10.
     sacrificiorum oblatio I 350, 10.
 oblatrantum murmurationes I 309,
     10 = 353, 20.
 oblectari laudibus II 318, 25. oblec-
     tanda cogitatio II 47, 27.
 obligatio antiqui debiti II 195, 9.
 obligari peccato II 240, 7. I 130, 23;
     cf. II 316, 8. obligatissima quaestio
         1 333, 11.
 oblinere flagitiis II 288, 2.
 obliuionem non subiacere peccato II
     97, 24. 120, 20.
 obliuisci deum I 67, 14. oblitus faciem
     tuam I 401, 17.
 oblectari alicui I 454, 14.
 obnoxium tenere re I 116, 27. 117, 16.
     II 167, 9. obnoxia successio I 458,
         13. obnoxius peccato II 98, 13.
         messis obnoxia II 293, 26; *cf.* II 180,
         12.
 obnubilo: quorum mentem non ob-
     nubilat sententiae peruvicacia I 67, 17.
 oboedienter II 318, 12. I 96, 5. 175, 25.
     267, 17.
 oboedientia *passim* I 57, 4. 86, 14.
     88, 14 *cet.*
 oboedire *passim* I 74, 14. 16. 85, 9.
     86, 12. 13. 14 *cet.*
 oboritur dubitatio I 25, 26.
 obprimere uanitates II 114, 20. ob-
     pressi animae sensus I 344, 1, *cf.* I
         328, 27. 329, 1.
 obprobrium mutabilitatis I 356, 13.
 obpugnator gratiae I 468, 8. 524, 2.
     529, 24.

- obpugnare assertionem I 239, 13.
 liberum arbitrium I 456, 5. gratiam
 Christi I 462, 14. 532, 7. fidem II
 235, 5. ecclesiam II 287, 7.
 obrepit error hominibus II 171, 4.
 175, 14. 185, 16. obrepere ad fal-
 lendum iudicium II 179, 24; *cf.* I 257,
 21. 267, 1.
 obseenitas peccantium II 226, 17.
 obseuratio I 249, 21.
 obsecuritatis latebrae II 163, 9. am-
 bages II 170, 23. rerum naturae
 obsecuritas I 142, 14; *cf.* II 172, 24.
 I 433, 13. 499, 17. 518, 25.
 obsecurare et deprauare uerba tene-
 brosis interpretationibus II 255, 18.
 obsecro te I 144, 12. 346, 8. 401, 9.
 406, 2. 411, 19. obsecrantem per
 miserationem dei I 221, 12.
 obsequium religionis I 496, 27.
 obsequentibus genitalibus II 283, 6.
 manibus II 283, 7.
 obserare os I 272, 20.
 obseruantia pudicitiae coniugalis II
 212, 22; *cf.* 215, 24.
 obseruatio sacramenti II 223, 4. legis
 obseruationes I 176, 20. sabbati I
 177, 2. 496, 25; *cf.* I 189, 15. 496, 15.
 obseruare sabbatum I 181, 19. car-
 naliter legem I 512, 20.
 obsolescere meruerunt I 203, 7.
 obstacula circumlocutionis II 270, 5.
 obst. obtendere I 520, 10.
 obstetrix I 55, 5.
 obstinatio mentis I 341, 18; *cf.* I 529,
 25. II 147, 11. 262, 11.
 obstinatum iudicium I 357, 10 = 376,
 12. 14. 18. 22.
 obstrepere I 282, 23.
 obstringere peccati uinculo I 57, 16.
 346, 26. 353, 10, *cf.* I 105, 26. 137,
 15. 312, 16. reatu I 127, 9. 137, 22,
cf. I 350, 10. 351, 26. II 168, 4.
 234, 10. uinculo saluberrimo I
 466, 4.
 obstruere ora I 54, 14. 229, 4. aures
 cordis I 534, 19.
 obsurdescere I 341, 19. 529, 23.
 obtegere sensum suum uerbis ambiguis
 I 429, 20. proprium crimen I 549, 1;
cf. II 42, 20. 126, 22.
 obtendere nebulas de uerbo II 96, 17.
 honestum nomen uelandae turpitu-
 dini II 229, 24. tegmen ad fallendum
 II 260, 13. obstacula I 520, 10;
cf. I 538, 19.
 obtinere causam II 313, 19. pro magno
 obtinetur I 109, 14. *absolute:* ob-
 tinente loquendi consuetudine I 498,
 13.
 obtunsi et contentiosi I 142, 13.
 obtunsi cordis I 30, 24. obtunsiora
 ingenia I 32, 11; *cf.* I 256, 23.
 obturatio aurium I 273, 21. 23.
 obturatae aures I 273, 19.
 obtutus mentis I 75, 15. lectoris ob-
 tutus I 357, 15.
 obumbratio momenti I 163, 23.
 obumbrare sese tumore superbiae I
 172, 15.
 obuiam I 121, 4.
 occasio: accepit occasionem de Zacharia
 I 289, 11.
 oecasus uitiae ueteris I 162, 18.
 occidentis synodus I 570, 11; *cf.* I 542,
 15 = 569, 6.
 occidentalis ecclesia I 542, 19. 543, 6.
 occiduo praeueniri I 347, 9 = 348, 4.
 370, 20. 22. 28. 378, 2.
 occisio ouis I 182, 7, *cf.* I 182, 10.
 occultationem significabat templi
 uelum II 189, 23.
 occupationes densiores II 125, 10.
 occurro: facit eam occurrere in illam
 gloriosam II 36, 13.

odibilis I 463, 10.
 odiosus error I 463, 9.
 odor: tenuissimus odor Manicheae
 pestilentiae I 549, 3. odores graues
 I 274, 1.
 odoratus I 273, 5. 24.
 odorari I 273, 5. 6. 26. 274, 1. 4.
 offensio intellegentiae II 97, 10. offend
 sionem declinare II 155, 10.
 offero tibi deprecationem II 68, 23.
 de thesauris naturae offert deo II
 278, 21 — 282, 6. uestri apostolatus
 offerimus probanda iudicio II 185,
 15, cf. I 425, 10. infantes non
 offerent saluatori II 261, 25. laudes
 Christo I 49, 17. offerentium re
 sponsio I 63, 5.
 officiosus: propagatio filiorum offi
 ciosissima fuit II 226, 23.
 offundere caliginem ueritati II 180, 22.
 luci fumus contentionis offunditur
 I 9, 6.
 olea (oliua) — oleaster II 202, 26. 27.
 234, 6. 12. 14. 15. I 200, 11. 19 *cet.*
 oleum peccatoris I 357, 24; cf. II 248,
 14. 15.
 omitto quod I 312, 5.
 omnimodo immaculati II 164, 14. omni
 modo perfectae iustitiae II 165, 11;
 cf. II 312, 4.
 omnipotens = deus I 306, 15. 330, 15.
 370, 12. 377, 28. 418, 5. 456, 5.
 omnipotentia creatoris I 69, 16.
 onerosus: uenire tibi non sit onerosum
 I 419, 4.
 onus huius nitiae I 97, 18. corruptionis
 I 228, 3, cf. I 504, 12. onus reli
 giosum correctionis I 357, 22.
 operam dare *cum inf.* I 336, 13.
 operaee pretium est I 173, 17.
 operarii euangelici I 103, 9. uineae
 operarii I 473, 16, cf. I 474, 6.

operatio hominis II 134, 17. propa
 ganda proliis II 236, 10. potentia
 operationis II 264, 15. operationis
 uices II 278, 20. 282, 5. operatio dei
 I 159, 25. gratiae I 185, 24. legis
 I 208, 23; cf. II 74, 2. 130, 14. 138, 9.
 146, 1. 269, 1.
 operimentum I 448, 25.
 operire inpuidentissimo pudore II 147,
 10. se quantumlibet operire I 180,
 25. crimen II 260, 14.
 opero: et operabuntur et munientur I
 537, 23.
 operor: salutem nostram deus operatur
 I 77, 5. digitus dei in tabulis
 operatus est I 182, 18. iustitiam
 I 184, 13. 196, 15. concupiscentiam
 I 214, 3. misericorditer operari I
 447, 15. iustificationem I 227, 24.
 dolorem I 255, 15. hominem II 278,
 21. in uinea I 217, 1.
 operosum est II 10, 4. operosius di
 sputare II 43, 15. excitari I 142, 13.
 opifex atque opus I 548, 12; cf. II
 275, 3.
 opificium I 323, 14.
 opitulatio gratiae II 132, 6. saluatoris
 I 270, 12.
 opitulator tantus medicus I 248, 26.
 opitulari I 78, 16. 293, 16. 294, 2. 7.
 299, 3. 462, 24. 518, 13.
 oportet *cum coni.* I 101, 22. oportet
 ut II 95, 3. 205, 3. I 114, 25. 27.
 335, 7. 362, 9. 458, 15.
 oportunitas significationis I 118, 15.
 oportunum non fuit, ut contra aliquid
 dicerem I 139, 14. postea fortasse
 oportunius I 178, 5.
 opponere sibi quaestionem I 161, 2.
 quibus me oppono I 425, 10; cf. I
 253, 25. 268, 19. 284, 20. 285, 16.
 476, 1.
 oppositionem soluere II 133, 29.

oppressus: huins ruinae latuisset op-
pressu I 466, 12.

opto *cum inf.* I 445, 2. *acc. et inf.* II
105, 4. 122, 11. *cum duplaci acc.* I
350, 4. ubi iam peccata ulterius nec
nobis donanda optenus I 126, 16.
opus peccati I 283, 23. misericordiae
opera I 297, 11. tenebrarum I 251,
14. mortua opera I 252, 4.
opus est *cum inf.* I 172, 23. 270, 26.
286, 22. 373, 24. II 47, 26. 95, 19.
107, 5 *cet. acc. et inf.* I 351, 24. 465,
26. opus est ut I 62, 16. 338, 25.
365, 20. II 262, 3.
opus habeo *cum inf.* I 21, 14. 227, 5.
529, 13. II 31, 15. *cum ablatiuo*
I 6, 7. 127, 17. 235, 13. 251, 24.
279, 14. 517, 28.
oratio manus impositionis I 113, 17.
prosa oratio I 389, 13. dominica II
47, 25. 250, 10. I 72, 17. 84, 12.
90, 20. 94, 3. 245, 27 *cet.* orationes
(= *Gebete*) I 407, 25. II 4, 9. 15, 24.
16, 7. 10 *cet.*
orbis terrae, terrarum I 234, 20. 356,
28. 448, 6. catholici I 570, 12. II
183, 10. romanus II 308, 3. totus
orbis II 286, 25.
ordinate I 56, 9. II 196, 26. 263, 6.
291, 17. 318, 13.
ordinatio generandi II 197, 15. prudens
ord. I 381, 16 = 415, 19.
ordinata societas I 56, 10. generatio
filiorum I 431, 6. ordinatissima
temporum dispensatio I 181, 7;
cf. II 36, 20.
ordinare honore sacerdotii I 111, 17.
ministros (= *Priester*) I 447, 6.
II 39, 6. *acc. et inf.* II 264, 14.
ordiri alterum librum I 486, 6.
ordo: extra ordinem ducimus I 237, 20.
orientis synodus I 570, 11; *cf.* I 479,
26. II 155, 2. 172, 20.

orientalis synodus II 143, 4. diaconus
II 111, 8. ecclesiae I 47, 24. 542, 19.
543, 6. II 79, 8. episcopi II 109, 10.
114, 21. 115, 4. I 460, 9. 468, 2.
470, 14. 16. iudices I 537, 1.
originale peccatum *passim* II 125, 3.
I 54, 23. 112, 22 *cet.*
originaliter: animam et spiritum ori-
ginaliter retulit ad auctorem I 328,
15; *cf.* I 64, 19. 73, 23. 87, 3 *cet.*
ornatus sermo (eloquium) I 340, 26.
358, 14. se intus ornare I 331, 2.
oro respicias II 279, 22. *acc. et inf.*
I 245, 25. 279, 2.
ortus: recentes ab ortu parvuli II 176,
21.
os contradictionis confusione perfundere II 107, 9. ore proferre II 71, 1.
96, 22. intonat per os proprii cor-
poris ueritas I 352, 4.
osculari caput I 336, 18; *cf.* I 548, 14.
osculum: in illius aetatis osculo recentes
dei manus esse cogitandas I 548, 15.
osculum pacis I 548, 24.
ostendor *cum inf.* I 426, 8. ostendo
quod I 279, 24. quia I 183, 14.
437, 21. *cum duplaci nom.* I 168, 7.
ostendo *cum duplaci acc.* I 163, 25.
436, 15.
ostium misericordiae dei II 43, 7; *cf.* II
61, 23. 62, 11.
otiosa dignitas II 213, 15; *cf.* II 252,
11. otiosior I 375, 29.
otium: nec otium sui aliquando in hoc
recipit II 128, 14.
ouile eatholieum I 340, 21. in ouile
eius intrare I 53, 14.
oua fonere II 215, 7.
ouis ulcerosa I 340, 24. occisio ouis
I 182, 7. oues sanctae et iustae I
570, 18. oues homines I 538, 7. 9.
10. 18. 20, 22; *cf.* I 424, 9.

oxymoron: impudentissimo pudore II 147, 10. pudoris impudentia II 269, 15. ipsa natura in tacitis infantibus clamat I 65, 12; cf. II 55, 17. I 65, 24. 478, 19.

pacifice requirendum est II 110, 22. pacta (nuptiarum) II 224, 6. pacto illo cotidianaे orationis mundantur I 447, 1. quo pacto I 349, 5. 398, 27. 499, 25. 548, 1. nullo pacto I 333, 3.
paedagogus II 11, 7. 53, 13. 14. 27. paenitentes I 24, 23. 25, 2; cf. II 17, 3. 98, 14. 121, 10. I 224, 9. 308, 8. 350, 6. 353, 23. 369, 17.

pagina: contextam paginae seriem pollice senero discerpe I 357, 17. diuiniae et humanae paginae I 384, 4. 417, 12. sanctae II 302, 12.
palea I 142, 20. 144, 3. II 80, 20. palma parata per gratiam I 348, 20; cf. I 513, 20

palmitum fructus I 196, 10.

palpito: si oculis palpitanterint II 70, 5. palpando potuisse (discernere animalia) II 218, 4.

pandere insidias II 131, 16; cf. II 103, 2.

papilla uberis I 69, 26. 249, 5.

paradisus I 5, 17. 345, 20 *passim*. paralytici animae sensus I 344, 1; cf. II 87, 12.

parata est reuelari in tempore nouissimo I 53, 24. emendari est paratior I 358, 5; cf. I 370, 17. 395, 14. II 308, 13.

parere medicinam I 57, 5. subobscurredum pariunt sermonem I 135, 10. pariat peccata I 250, 25; cf. I 251, 13. 446, 23.

participatio corporis et sanguinis I 26, 10. 467, 25; cf. II 180, 16. mensae

dominicae I 33, 21. illius ueri luminis I 157, 18; cf. I 110, 11. 163, 6.

participo: per participatam carni diuinitatem I 61, 12.

particulae temporum II 252, 10. pro mei particula muneric I 424, 12; cf. I 306, 11. 362, 13. 15. 17. 462, 1. 3.

partior: flatus nostros in diuera partimur I 363, 4; cf. II 128, 1.

parturio: hanc epistolam dum dispositio mea breuem parturit I 151, 1. parturitum cum doloribus I 109, 7. mulieris I 123, 24.

partus concupiscentiae I 446, 21. 23. parulos a partu etiam recentissimos II 203, 9.

parum est *cum inf.* I 116, 12. 338, 20. 349, 22. 376, 17. II 69, 18. parum est ut I 338, 24, quod II 103, 8. parum est nostrae noluntatis arbitrium II 21, 11; cf. 5, 9. parum considerat II 90, 22. parum ualeret II 190, 14. parum diligenter II 217, 2. pascha cf. *Ind. nom.*

pascuntur fortasse in paradiso sicut Adam I 5, 17; cf. I 260, 21. 474, 12. II 286, 6. 8.

passim, ut ad tempus occurserit II 70, 24.

passio in latina lingua, maxime usu loquendi ecclesiastico, non ad uituperationem consuevit intellegi II 313, 3. passio corporis I 343, 29. libidinis II 199, 16. concupiscentiae II 313, 1. dominica I 182, 8.

passibus rectis ambulare II 7, 5.

pastoralis cura I 361, 25. specula I 424, 11. uigilantia et diligentia I 570, 14; cf. II 122, 10.

pasturae suggestus I 341, 29.

pastus-us I 341, 26.

- patefacere testamentum I 495, 24.
- pater familias I 473, 20. 474, 12. patres
Abraham Isaiae et Iacob I 488, 16;
cf. I 501, 21. II 277, 6. pater
episcopus II 102, 8. 12. patres
sancti ex Abraham II 221, 12,
cf. II 226, 22. 230, 16. generis
humani primus pater I 316, 14.
paternus unguis II 70, 4.
- pati angustias I 363, 29.
- patriarcha I 125, 7. 517, 20. 518, 17.
521, 24. 530, 22. 531, 5. 541, 15.
569, 13.
- patrocinium defensionis praestare I
135, 21. peccatis suis I 236, 27.
- patrocinari Manicheo II 291, 25.
292, 6.
- pauere ignavia II 262, 13.
- pauescere I 119, 11.
- paululum adtende I 113, 15. inspice
hoe paululum I 186, 3. intermittere
paululum I 233, 2. 465, 23. recole
I 218, 4. auertit paululum I 256, 11;
cf. I 215, 16. 304, 1. 314, 1. 347, 17.
371, 16. 379, 9. 385, 7. II 71, 2.
peccator *passim* I 14, 22. 18, 23. 111,
11 *cet.* peccatores parentes I 112,
24. 16.
- peccatrix caro I 307, 20; *cf.* 308, 5.
16. 22. II 315, 22 *cet.*
- pectus catholicum II 264, 22.
- pecuniariae rationes II 62, 21.
- pedisequus II 226, 15.
- peior: se in peiora praecepitans I 310,
10.
- pelagus: quid in eo pelago nult mergi
Pelagius? II 162, 3.
- pellis mortieina I 536, 20.
- pendo: ne sub periculo mansionis
discrimen nideatur pendere man-
soris I 342, 7. pendere in duobus
praeceptis II 10, 7.
- per *pro ablativo passim* I 425, 25. 432,
21. 437, 22 *cet.* per hoc *saepe* I 429,
5. 462, 24 *cet.*
- peragere II 150, 20. 239, 23.
- percussum iussionis terrore I 463, 18.
- percussionem sentire I 407, 7.
- percussus horrore I 28, 7. ignorantiam
duris conuieis percutere I 384, 15.
matrem et mammas I 66, 9; *cf.* I
407, 10. II 280, 8.
- perdiscere I 341, 9.
- perditione punitur II 195, 7. massa
perditionis II 194, 2. 195, 8. I 474,
17. 476, 28. 540, 8; *cf.* I 40, 9. 534,
16. II 58, 24. 273, 11. 286, 5.
- perditor II 194, 3. cuneo perditorum
II 121, 22.
- perdere II 29, 11. 187, 2.
- perduco: ad integrum et solidum per-
ducere modum I 305, 12. ad aliorum
intellegentiam I 395, 16. ad iudicium
II 116, 20. usque ad hoe I 475, 26.
- perdurauerit in fine I 340, 14. in
finem usque perdurat II 287, 13;
cf. I 248, 6.
- peregrinatio I 204, 23. 224, 25. 514, 7.
II 15, 18.
- peregrinus a domino I 225, 17. ubique
peregrina iustitia II 68, 11.
- pereo: uretati nihil periret II 225, 23.
- perfatum est I 467, 11.
- perfectioni plurimum accessit II 24, 10.
itineris I 93, 12.
- perfectum: de praeterito et perfecto
pronuntians I 325, 11.
- perfero: coepit fama perferre quod
aduersus gratiam disputaret II 100,
9. non pertulit urum II 203, 1.
- pondus diei I 473, 17. in notitiam
I 303, 11. per orbem catholicum
perferendas II 183, 10.
- perficere in salutem aeternam I 150, 14.

perfrui I 104, 8. 284, 15. 352, 24.
 perfundere laetitia I 240, 11. aqua
     tamquam sacratissimo baptismo I
     312, 5. 369, 10. os confusione II
     107, 9.
 pergebat ad nastandos Christianos I
     453, 21. perge ad librum II 210, 23.
     ad mortem I 119, 20.
 perhibere testimonium I 50, 28. 83, 17.
     500, 14 *cet.* perhiberi *cum duplice*
nom. II 116, 22. perhibebo *cum inf.*
     II 3, 10. 118, 16. 121, 3. 22. 182, 12.
 pericitatur pudor II 274, 24.
 perimere heresim II 99, 25; *cf.* I 116, 8.
     253, 1.
 peritiae gratia II 168, 10.
 $\pi\epsilon\varrho\iota\zeta\omega\mu\alpha$ I 448, 26. II 309, 7.
 perlator II 125, 9.
 perlóngum est disputare II 62, 20.
 permansio sine peccatis II 82, 5.
 permisseeo: neque aliquo malorum
     hominum sibi permixto I 290, 29.
 permittor *cum inf.* I 108, 7. 113, 3.
     315, 14. 334, 8. 371, 7. 374, 27.
     450, 12. 495, 16. II 230, 18. 235, 17.
 permixtio hominum II 35, 25. 80, 20.
 perniciosissime fallitur I 262, 11. nec
     perniciose erratur I 156, 21.
 perniciter I 407, 5.
 perperam sentire I 520, 4. II 149, 17.
     non perperam reprehenderis I 380,
     13.
 perpeti angustias I 364, 16. concu-
     bitum II 284, 11. mutationes
     aetatum I 119, 13. nexus laqueorum
     I 558, 17; *cf.* II 135, 27. 218, 20.
     I 125, 6.
 perpetratio peccati II 290, 5.
 perpetrare falsa testimonia I 496, 29.
     adulterium in corpore I 266, 22.
     inlieita II 241, 5.
 perpetuus: in perpetuum continere II
     224, 4. mutari II 272, 18.

perquiro: qui peccatis suis patro-
     cinium de naturae humanae infir-
     mitate perquirunt I 237, 1.
 perserutari uerba sermonis apostolici
     I 145, 26. diuinis et humanas
     paginae I 384, 4. quaestionem I
     168, 13.
 persecutio feruens I 311, 14. per-
     secutionis tempore I 312, 28. 369, 11.
 persecutor I 524, 17. 548, 1.
 persentire II 59, 18.
 persequens, id est consecans I 206, 24.
 perseuerantissimae preces I 297, 10.—
     perseueranter proficit II 245, 11.
 persisto: impetrare persistant I 297,
     12; *cf.* I 172, 9. II 167, 10.
 persona: inlustris persona II 253, 2.
     ex persona corporis sui II 36, 19.
     ex persona generali I 34, 13. per
     unitatem personae I 61, 6. intro-
     ducit personam suam II 13, 16.
     a persona sua remouere I 133, 15.
     opus indicare personarum II 298, 8;
     cf. I 88, 7. 131, 27. 132, 16. 285, 16.
     308, 2. 380, 5. 433, 11. 435, 10.
     II 156, 27. 157, 1 *cet.*
 perspicacissimus intellectus I 130, 25.
 perspicio: quos perspieit innocentes
     I 316, 15; *cf.* I 461, 6. II 67, 2.
     112, 27. 185, 17.
 perspicuitas I 7, 4.
 perstringo: mihi aures perstrictae sunt
     I 139, 11; *cf.* I 419, 12. II 154, 16.
 personsadere sanctimonialibus nuptias
     I 139, 21. ualeat aliquid ad se
     ipsam persuadendam euidentia I
     65, 25. quibus circumcisio per-
     suadebatur I 176, 18. peccatum
     homini persuasit I 62, 7. qualibet
     tibi fraude persuasa I 361, 20. tibi
     etiam contentionem persuaserit I
     361, 23; *cf.* II 79, 4. 134, 21. 25.

- I 142, 15. 220, 27 *cet. inf. pro ut*
I 516, 9.
- persuasio I 106, 17. II 312, 1. 20.
- pertendo: quo currendo pertendant II
20, 13.
- pertexo: quae sentiunt pertexere in-
cipiunt I 486, 3.
- pertimesco *cum inf.* I 391, 16.
- pertinaciter defendere I 378, 16. II 71,
7. praesumere II 162, 2.
- pertractare locum I 159, 6. uerba
I 183, 10. testimonium I 191, 17.
quaestionem I 197, 1. libros I 360,
19; *cf.* II 52, 3. 79, 3. 80, 16. 158, 13.
262, 18.
- perturbo: multorum fratrum pertur-
babatur infirmitas II 78, 23.
- peruudo: doctrina prouinciam non
tam alte peruaserat II 183, 6.
- peruenio: non hue peruenit II 293,
6. 15.
- peruento I 508, 23. II 220, 5. 6.
- peruentor I 93, 12.
- peruerse: dicit etiam reeta peruerse
II 278, 25. a peruersis peruerse
posse accipi I 161, 4. peruerse sen-
tire II 150, 17.
- peruersitas sententiae I 349, 28. dispu-
tationum II 106, 12. alio genere
peruersitatis I 461, 7; *cf.* I 544, 18.
II 55, 18. 99, 24. 101, 12. 294, 4.
- peruersus: in peruersum suffragari II
121, 22. in peruersum uitare II
293, 1. non in peruersum currere I
236, 24. ingenia peruersa I 463, 24.
- peruensior opinio I 374, 23. per-
uersissima dogmata I 517, 13.
- peruertere quae sunt recta II 293, 9.
orbem catholicum peruertere neque-
unt I 570, 13; *cf.* I 8, 3.
- peruicaciae uinculum I 142, 8; *cf.* I 67,
18. II 171, 19. 292, 4.
- peruicax contentio I 361, 23. nimium
peruicax II 284, 26. peruicax ob-
stinatio II 147, 11.
- peruidet fides uestra II 126, 20.
- pestifera corruptio I 21, 4. potio I 305,
17. contagio I 340, 23. dogma II
251, 9. doctrina II 183, 5.
- pestilentia et insidiantia scripta I 424,
13.
- pestilentia nouicia I 548, 27. odor
Manicheae pestilentiae I 549, 4.
- pestilentiosa Manichei doctrina II
306, 2.
- pestis (= heresis) II 308, 3. — pec-
catum II 316, 20, *cf.* I 134, 24.
heretica pestis II 70, 13. similes
pestes I 510, 3. corporeae pestes I
29, 20.
- petitio: oratio et petitio II 37, 19.
- peto *cum acc. et inf.* I 76, 16. 176, 11.
II 28, 5. hoc ipsum peto nobis
intimare digneris I 340, 30. peto
rescribere non graueris I 341, 13.
- petra: per petram liberatus est Petrus
II 162, 4.
- petrinus cultellus II 195, 16.
- pharisaeus *cf. Ind. nom.*
- philosophi II 192, 17. phil. Cynici
II 237, 11.
- phoenice *cf. Ind. nom.*
- phreneticus I 237, 7. II 171, 14.
- piger: uocatur frigus pigrum, quod
pigros faciat II 238, 12.
- pignus spiritus sancti I 490, 2.
- pistrinum: in pistrino molere I 217, 3. 5.
- piissimus mos I 128, 19.
- placita merces I 103, 9. 10. placita
erat deo anima I 347, 13. 371, 4.
14. fixa placitaque sententia II 71,
15. placitum *subst.:* non placito
quodam II 71, 3.
- plaga peccati II 226, 12. 275, 6; *cf.* I
407, 4.

- plane: magna plane sententia I 267, 7.
 sed plane illud I 268, 22. plane
 glorianda II 274, 22. non plane
 didicisti I 344, 18, *cf.* I 410, 1.
 497, 4. II 48, 15. 53, 3. 94, 25.
 141, 19 *cet.*
- plangit baptizata mater non bapti-
 zatum proprium I 471, 18.
- plantare I 106, 13. 107, 10. 538, 3.
 II 136, 17. 239, 7.
- Platonici II 195, 3.
- plausibilis sermo I 411, 10.
- plausus: remotis plausibus alienis I
 419, 19.
- plebium praepositi I 83, 22.
- plecto: impia uero facta pia seueritate
 plectenda sunt II 122, 10.
- plenus notus II 106, 23. plenissime
 ac planissime nouisse I 416, 16.
 quantum plenissime I 270, 7. plenis-
 sime sanus I 255, 4; *cf.* II 51, 6.
 I 349, 13.
- plenitudo *passim* I 76, 12. 93, 7.
 105, 17 *cet.*
- plenus cum gen. I 538, 9, *ceteris locis*
cum abl.
- plico: caelum plictum est ut liber
 I 413, 3.
- plorans filius II 217, 11.
- pluralitas: facilius autem pluralitatem
 uideamus in subditis II 222, 13.
- plus delectat defensare I 85, 3. de-
 speratione plus pereunt I 262, 2.
 plus a pecoribus distat I 383, 2.
 plus credat I 523, 26. plurimum
 distat I 182, 14. plurimum suffraga-
 tur I 222, 26. plurimum commendat
 II 72, 26. gratias ago plurimum II
 105, 18.
- plusculo eibo crudior I 266, 12.
- πνοη* I 319, 17. 21. 320, 1. 16.
- poculum mortis I 146, 22. 538, 2. 3.
- poena: a poenis (= ab inferno) trans-
 ferri ad requiem I 312, 24.
- poenalis uitiositas II 8, 17. timor II
 23, 23. tenebrae I 34, 27. mala
 I 216, 24; *cf.* I 69, 10. 235, 16. 250,
 2. 295, 22.
- penaliter aeternus I 14, 1.
- pollice seuero discerpe I 357, 17.
- polliceri opus II 177, 10.
- pollicitatio praemiorum II 134, 3.
- polluo: apostolos inmoderata libidine
 fuisse pollutos I 433, 4 = 444, 24.
 polluta anima I 526, 12.
- polysyndeton:* et tamen surgit et
 mouetur et mouet et plerumque in
 somnis ad ipsius operis similitudinem
 et suae motionis peruenit finem II
 296, 16. et confitetur et profitetur
 et dicit et obicit II 314, 11. nam et
 sanctae scripturae et docent et ex-
 hortantur et potest esse in docendo
 et exhortando etiam hominis ope-
 ratio. II 134, 15. temperanter et
 iuste et pie I 207, 21. perueniat et
 faciat et uiuat I 207, 7. et praedestin-
 auit et uocauit et iustificauit et
 glorificauit I 236, 12. et mentiri et
 uerum loqui et confiteri et negare
 I 312, 25; *cf.* I 268, 25. 325, 28. 384,
 1. 396, 22. 410, 22. II 28, 2. 184, 6.
 280, 16.
- poma decerpere I 266, 12.
- pondus assertionis I 344, 8. diei et
 aestus I 473, 18; *cf.* I 311, 15.
- pondere et more omnium ecclie-
 siarum II 55, 6.
- pono: quod executendum posuimus I
 210, 27. tamquam in uia I 511, 25.
- populares tractatus II 101, 2.
- populus dei I 12, 23.
- porrigere dexteram conantibus I 258,
 16. quo manus porrigat I 247, 16;
cf. I 409, 13. II 44, 5. 310, 11. 19.

porro *passim* I 19, 8. 27, 13. 34, 8. 54, 22 *cet.*
 portio: anima portio dei I 338, 4. 6. 10. 14. nostrae naturae I 362, 22. animae nostrae I 363, 2.
 posco *cum acc. et inf.* I 562, 20.
 positio siderum I 472, 18; *cf.* II 57, 11.
 positus = *cōr* I 97, 18. 174, 26. 254, 2. 497, 11. II 8, 19. 14, 7. 122, 11. 310, 13.
 possessio perditoris II 194, 2.
 possibilitas II 127, 11. 12. 14. 21. 25. 129, 3. 130, 10. I 228, 10 *cet.*
 possessus Pelagiana impietate II 287, 12.
 posteaquam I 106, 7. 108, 17 *cet.*
 postea nero quam uenit II 100, 13.
 posteri II 237, 23. posteriores I 65, 1. sine minores tempore posteriores I 195, 6. posteriorum (*opp.* anteriu- rum) uox I 517, 3. posteriores coniugati II 290, 8. posterius II 155, 7. 250, 4. in posterum II 69, 6. 72, 24.
 postmodum I 418, 13. 429, 18. II 100, 1. 17. 170, 16.
 postulo *cum acc. et inf.* I 283, 6.
 potentissima bonitas II 304, 12.
 potentia generationum II 280, 7. naturae I 245, 24. operationis II 264, 14. membrorum II 270, 18. 20. 22. 271, 4. 6. 317, 5. dispensationis II 280, 22; *cf.* I 5, 1. 88, 13. 452, 20 *cet.*
 potestas filios dei fieri I 78, 12. 109, 17. 427, 2. datur potestas ut filii dei fiant I 428, 11; *cf.* I 272, 22.
 praebere assensum II 171, 10.
 praeceps assertio I 144, 19. cursus I 354, 4. in iudicium diaboli praecipi- pites ire I 516, 9. tanta prae- sumptione praecipitem II 170, 27.
 praceptor gratiae II 93, 14.

praecessor I 466, 1. 18. 20. II 171, 10. 172, 3. 173, 11.
 praecipio *cum inf.* I 504, 9. 11. 541, 21. *cum acc. et inf.* I 74, 14. 86, 14. 351, 30. 464, 4. 557, 20. praecipior *cum inf.* I 149, 24. 181, 15. 182, 8. 189, 18. II 241, 5.
 praecipitatores liberi arbitrii I 429, 12.
 praecipitum I 307, 15. 338, 18.
 praecipitata assertio I 128, 2. aquae impetus maiore cumulo praecipitatus I 158, 27. se in peiora praecipitans I 310, 10. a peccato in peccatum praecipitari I 428, 21; *cf.* I 133, 2. 425, 21. II 58, 9. 148, 23. 156, 29. 187, 1. 300, 4.
 praecisio carnis I 201, 2. membrorum I 406, 25.
 praecognosco I 70, 26. 94, 12. 315, 13. 28. II 192, 17.
 praeconia de me tua II 105, 23. quem tanto praeconio laudauit II 206, 9.
 praedestinatio II 119, 18. I 370, 11. 23. 371, 17. 377, 27.
 praedestinare ad baptismum I 418, 4. damnandi praedestinati sunt I 99, 7; *cf.* I 32, 4. 310, 14. 348, 6. 7. 8 *cet.*
 praedicatio apostolica II 109, 25. debita praedicatione laudamus II 263, 5. cuiuslibet eloquii praedicatione laudari II 308, 16. apostoli praedicatione munitus I 31, 3. noui testamenti praedicatio I 50, 21; *cf.* I 161, 14. 192, 2. 7. 234, 20. 268, 8. 377, 12. 569, 14.
 praedicator gratiae II 93, 14. 147, 4; *cf.* II 209, 16. 274, 25. 282, 27.
 praedicatus episcopus I 381, 3. praedicateissimus tractator I 549, 2.
 praedicta capitula II 78, 2.
 praedicare euangelium I 192, 1. gratiam I 30, 5. sine praedicante I 234, 15.

- praefatio II 258, 20.
 praeferre se de magisterio I 60, 4.
 praefidens ceruix II 59, 11. de dei
     promissione I 97, 5; *cf.* I 163, 3.
 praefidentia I 354, 2.
 praefigurare I 83, 21. 308, 23. 346, 5.
     350, 13. 368, 21. 492, 6.
 praefulgeo: nouum autem testamentum
     quattuor euangeliorum auctoritate
 praefulget I 126, 10.
 praegrauo: miserabili ignorantia praegrauatur I 119, 2; *cf.* I 30, 19. 185, 13.
 praeindicium: sine praeindicio diligenteris inquisitionis I 98, 25; *cf.* I 22,
     4. 142, 7. 311, 11. II 62, 21. 75, 16.
     95, 10. 289, 1.
 praelocationem praemittere II 185, 17;
     cf. II 171, 6.
 praeloqui II 282, 5. I 309, 8. 357, 4.
     376, 1. 383, 12.
 praemeditatio correctionis I 379, 7.
 praeminere celsiore fastigio I 424, 10.
     iustitia I 84, 2.
 praemittere figuram noui populi I
     126, 5.
 praemunio: cum ille suos libros et
     initio praemunierit et termino communiuerit I 357, 21; *cf.* II 170, 19.
 praenosco: ut gaudentes cum praenoscerent II 45, 12. praescientia dei
     peccatores praenoscit I 308, 10.
 praenotatio (= *Titel*) II 3, 8.
 praenoto: chartula hoc titulo praenotatur II 254, 6, *cf.* II 3, 6. praenotatum ibi nomen I 303, 7. quae sequuntur ita praenotauit II 263, 1.
 praenuntiatio I 497, 24.
 praenuntiare I 186, 25. 200, 17. 318,
     18. 500, 19. II 45, 12.
 praeooccupatione erroris impediri II
     292, 2. praeoce. peccati I 72, 6.
 praeooccupo: eor neutra affectione
     praeooccupatum II 145, 21. in aliquo
     delicto I 490, 8; *cf.* I 72, 12. II 103,
     5. 145, 21.
 praeparatio correctionis I 379, 8.
 praeparare latebras II 180, 22. mulierem II 264, 11.
 praepositus *subst.*: iusti plebium praepositi I 83, 22. mortis I 252, 25.
     28; *cf.* I 380, 14.
 praeputium *passim* I 142, 19. 144, 3.
     II 194, 14. 195, 13.
 praerogativa mediatoris singularis I
     526, 25.
 praerogo: quod tibi praerogandum
     putau I 358, 26.
 praescientia I 308, 9. 20. 310, 13.
     II 32, 9 *cet.*
 praescio I 66, 20. 73, 4. 159, 16.
     II 285, 12 *cet.*
 praescius I 96, 2. 315, 10.
 praescribit natura II 274, 12. dum
     tamen de baptismo non praescribatur
     saluatoris praecepto I 312, 8; *cf.* I 351, 13. 403, 4. 406, 19.
     479, 17. *cum acc. et inf.* I 95, 6.
 praesens noluntas II 13, 12. Pelagius
     II 98, 19. 99, 5. nec praesens mihi
     est nec recens I 388, 29. in praesenti examinatione II 52, 13; *cf.* II
     52, 18. 78, 2. 95, 10. 122, 9.
 praesentia: cui dominus praesentiam
     suae incarnationis exhibuit II 79,
     10. neque per praesentiam possidetur
     salus II 202, 12. incontaminabili
     ubique praesentia II 283, 10.
     me in praesentia fugit I 195, 12.
 praesentia corporalis I 423, 5. cum
     eius praesentia posceretur I 465, 3.
 praesentia creatoris I 25, 10; *cf.* I
     189, 10. 388, 10. 393, 17. II 62, 13.
     70. 2. 71, 18. 115, 16. 200, 21.

- praesideo: quamuis altius praesideas
     I 423, 11. praesidentibus quattuordecim episcopis II 114, 7; cf. II
     78, 5. 93, 21.
 praesidia innocentiae II 302, 24; cf. I
     314, 4.
 praestantia *titulus* II 254, 8.
 praestantissimus dominus II 209, 2. 18.
 praesto esse cunetis I 388, 11.
 praesumo: tantum praesumentes de
     libero arbitrio I 72, 8. de se I 78, 3.
     II 161, 23. 162, 2. ex se ipsis I
     206, 1, cf. I 279, 13. 347, 25. 493, 14.
     II 307, 21. de suis operibus I 164, 2.
     de uiribus II 132, 26. *acc. cum inf.*
     I 76, 23. 96, 21. 227, 22. 349, 6.
     389, 20. *cum inf.* I 156, 27. 357, 2.
     379, 19. 411, 22.
 praesumptio spiritus I 447, 17. iuuenalis I 395, 11. carnalis I 487, 1.
 Pelagianorum I 543, 3. superba I
     126, 14. humana I 128, 4. 166, 23;
     cf. I 25, 20. 353, 26. II 11, 12.
 praesumptores I 221, 4.
 praetendere medentia scripta I 424,
     14. misericordiam I 162, 24. 26.
     iustitiam I 163, 1.
 praeterquam illum bonum fecit II 9, 9.
 praeter quod I 11, 15. 18. 157, 11.
 praeualeo (praeualeso?): si uitium
     conualuerit et praeualherit I 266,
     22. praeualere non resistantibus
     potest I 284, 24. peccandi consuetudo
     praeualuit II 190, 13. fallere
     non praeualuit II 183, 3.
 praeuaricatio I 159, 4. 160, 15. 179, 5.
     II 132, 7 *cet.*
 praeuaricator I 56, 25. 119, 24. 165, 19.
     183, 5. II 45, 6 *cet.*
 praeuaricatrix radix II 201, 2.
 praeuenire uoluntatem II 239, 24. 317,
     13. 318, 4. praeuentus morte I 238,
     11. 310, 19. 316, 6 *cet.* occiduo I
     347, 9. 348, 4 *cet.*
 praeuigilare I 245, 11.
 praeuia caritas I 358, 24.
 praeuolo: epistola in manus hominum
     praeuolat II 109, 10.
 precari adiutorium I 243, 16.
 premere aggere testimoniorum elationem I 50, 16. ignorantiae caligine
     pressus I 68, 9. ne uerbo premere
     uidear I 272, 18. premere defensores
     I 329, 3. onere ponderum II 21, 8.
 presbyter I 292, 20. 29. 336, 18. 24.
     342, 25. II 107, 2. 121, 24 *cet.*
 primaeua origo I 365, 26; cf. I 419, 5.
 primitiae I 81, 16. 82, 7. 115, 13. 21.
 primitus II 63, 3. 143, 16. 218, 13.
     I 91, 12. 115, 7 *cet.*
 primordium infantiae I 478, 7. naturae
     I 68, 19. mundi I 265, 7; cf. I 122,
     14. 142, 4. 6.
 princeps sacerdotum I 90, 24. 91, 2. 3.
     II 161, 8. peccatorum I 37, 20.
     488, 22. tenebrarum I 524, 6. 22.
     525, 4. 530, 1. II 260, 21; cf. II 41,
     11. 260, 21.
 principalis sententia I 350, 26. 351, 7.
     10. 16. 18. 375, 14. 21. 23.
 principatus apostolatus I 92, 24. fidei
     I 404, 5; cf. *Ind. nom.*
 principium libri I 379, 15. 417, 19.
     II 155, 11. 210, 25. boni principium
     I 474, 4. natura principiorum II
     222, 13.
 principor: naturali ordine uiri potius
     feminis quam uiris feminae principiantur II 222, 8.
 prisea traditio II 203, 5. habitudo I
     307, 12 = 345, 5. 14. 16. 368, 2. 4.
     377, 22. 417, 27. inobedientia I
     452, 5.
 pristinus nigor I 366, 1. fulgor II
     190, 12. peccata I 30, 25.

- priuilegium institutionis II 265, 6.
 priusquam I 5, 17, 6, 16, 107, 18 *cet.*
semper cum coni.
 pro meo captu II 159, 11. pro mei
     particula munneris I 424, 12, *cf.* I 56,
     23, 176, 13. 474, 9. 508, 15. 514, 1.
     II 150, 27. pro magno obtinetur
     non oboedire I 109, 14. pro magno
     habendum II 43, 14.
 probabilis inter homines conuersatio
     II 164, 8. modus II 165, 9. — postea
     probabilius comperimus II 52, 17.
 probatio bonae uoluntatis suae I 212,
     12. patientiae II 25, 21.
 probitas morum I 89, 17. fidei I 490,
     22.
 probor *cum inf.* I 261, 14. 269, 21.
     275, 21. 24. 276, 1. 404, 16. II 280,
     7. se probarit indignum II 96, 4.
 amicitiam probare II 99, 12. —
     dilectionis affectum probatum —
     probatiorem I 303, 3. 4. in fide
     catholica probatissimum I 561, 10.
 procacius insanire II 241, 12.
 procedit ex illo I 339, 8. bene pro-
     cedit I 508, 20. in medium I 352, 20.
     in hos oculos carnis II 138, 29;
     cf. II 139, 7. 140, 29.
 processus futuri I 505, 26.
 proclamat sine ulla ambiguitate I 134,
     18; *cf.* I 65, 24. II 163, 12.
 procliuiores sumus quaerere I 233,
     20. — multo procliuius uellent nu-
     bere I 140, 1.
 procreatio naturae II 197, 4. spiri-
     talem procreationem habentes I
     22, 16.
 procreo I 68, 21. 143, 18. 149, 16.
     II 273, 8 *cet.*
 procul dubio I 38, 8. 306, 23. II 135,
     13 *cet.*
 procuratur uestitus I 341, 28. baptis-
     mus I 471, 24. auditus diuinae
     uocationis I 534, 10. celeritatem
     II 109, 9. sterilitatis uenena II 230,
     6; *cf.* II 234, 4.
 procurro: ut non ultra meus sermo
     procurrat II 4, 10.
 produntur documentis I 517, 11. sicut
     eum prodit apostolus I 360, 20.
 producere exemplum II 316, 10.
     affectum II 161, 17. de se ipso I
     339, 23.
 profanitas Manicheorum I 460, 8.
 profanus I 433, 5. profano corde I
     462, 22. nouitates II 213, 1. I 55,
     16. 469, 8. 542, 18. 568, 26. nihil
     dici posse profanius II 279, 26.
     284, 22.
 profectio II 254, 2.
 profectu alterante I 490, 24. iustitiae
     I 89, 15. possibilis II 138, 20.
     147, 1. omnium uirtutum II 94, 12.
 profero: quomodo proferimur ad nos
     reddimurque nobis I 390, 1. seueri-
     tatem I 465, 23. exemplum I 411, 5.
     in litteras I 470, 12. quasi ante
     oculos prolata uersantur I 405, 1.
     codicem II 72, 2. responsio graeco
     eloquio prolata II 56, 5. ore proferre
     II 71, 1. 96, 22. epistolas II 99, 11.
     104, 12. 106, 10.
 professio I 467, 19.
 professa uirgo heretica I 503, 14.
 proficere in renouationem I 81, 19.
     in nouitate II 242, 16. in agone
     I 123, 14. in domo magna I 335, 4.
     non ad non posse proficiunt I 238, 5.
     in peius II 76, 13. cui rei mors eius
     profecerit II 313, 24; *cf.* I 214, 23.
     382, 18. 437, 20. 450, 7. 514, 6.
     II 16, 18.
 profiteri magisterium I 495, 25. scien-
     tiam naturae suae I 390, 20. catho-
     licum profiteri II 291, 25. mala

- diabolica II 309, 20. insipientiam I 317, 9. sensum II 170, 24.
- profluo: homo in sermone usque ad redundantiam profluens I 336, 9; cf. II 310, 14.
- profunditas rerum magnarum II 149, 15. sententia mirae profunditatis I 28, 5. profunditatis horror I 28, 7, 475, 25. naufragosi gurgitis I 310, 28. memoriae I 404, 25. quaestio[n]is I 323, 24. 348, 10.
- profundo: ita ea non considerata profuderunt II 71, 4.
- profunda ignorantiae caligo I 68, 8. quaestio[n] I 307, 11. 539, 25. secretum I 324, 23. in profundum demersus I 459, 1, cf. I 466, 9. in abdito et profundo iudiciorum dei I 229, 4. profundissima ignorantia I 66, 8, 67, 7. cogitationes II 285, 8. lex II 54, 18.
- progredi ulterius II 76, 13. quo progressi fueritis II 268, 6. I 325, 14. eo usque progredi II 229, 25, cf. II 222, 2.
- prohibeo (non prohibeo) *cum acc. et inf.* I 142, 10. 333, 9. 439, 26.
- prohibitio ligni II 276, 15; cf. I 66, 7. 106, 16. 107, 15. 169, 11. 438, 26. II 10, 15. 17.
- proici de paradiso I 315, 29; cf. I 510, 5. uno projecto atque damnato II 62, 18.
- prolabi in peccata I 262, 20. 26; cf. I 74, 11. 172, 25.
- prolixitas uoluminum I 486, 3. operis I 128, 10. libri I 221, 6; cf. II 280, 20.
- prolixa disputatio II 251, 6. tempus II 61, 1. sermo I 105, 6. 413, 7. opus I 128, 9. 131, 16. libri I 128, 21. 151, 1. II 114, 16, cf. II 210, 16. — prolixius opus I 128, 11.
- promereri de gratiam II 151, 23. ueniam I 245, 23. fortitudinem I 252, 10. *acc. et inf.* I 111, 6.
- promissio *passim* I 97, 5. 563, 6 *cet.*
- promissiuae figurae I 176, 24.
- promo: uerbis apertissimis prompsit I 224, 1, cf. II 230, 3. de illo ac pro illo nostram sollicitudinem fideliter prompsimus II 114, 28.
- promouetur accessio I 508, 21. in nouitatem promonit I 82, 21.
- promptare animi sui motus qualibuscumque linguae signis I 67, 6.
- promptu: quae in usu atque in promptu essent exempla I 142, 16. tam in promptu positae ueritati I 384, 9. quae ab omnibus ut consideretur in promptu est I 65, 5.
- promptis operibus I 297, 11. se promptum esse euangelizare I 170, 24.
- pronuntio: communionis ecclesiasticae et catholice pronuntiatus est II 115, 15. alienum a peruersitate huius heresis pronuntiarunt II 117, 2; cf. II 119, 22. 121, 15. 294, 1. 22. 309, 15. catholicus est pronuntiatus II 51, 5. Christum II 66, 4. sicut ergo medicus corporis non continuo pronuntiasset a mortis periculo liberum I 461, 4; cf. I 243, 3. 4. 244, 19. 249, 9. 463, 20. 465, 10.
- pronus: aquae impetus uiolentins per prona prouoluitur I 159, 1. magis ad malum prounum est II 8, 14.
- propagatio I 15, 12. 17, 14. 18, 8. 346, 27. II 188, 3. 229, 20 *cet.*
- propago *passim* I 116, 6. II 177, 24 *cet.*
- propagare I 10, 24. 56, 3. 9. 82, 19. 112, 19. II 227, 15. 236, 10 *cet.*
- prope periculum II 274, 15. 18. 21. ab omnibus prope hominibus II 68, 14.

propellere humorem II 310, 16. ut
pro suis actibus propelleretur I 30,
16.

propemodum gaudere II 180, 24.

propendo: quo (in illud abruptum)
iam propendere uidebatur II 170, 30.

propendulae mammae I 410, 23.

prophetia: habebat et prophetiam
(*Gabe der Weissagung*) II 87, 6.
92, 7. secundum prophetias I 495,
27. prophetiam figuramque gestabat
I 494, 22; cf. I 52, 3. 189, 4. 191, 26.
194, 13. II 226, 23.

propheticum testimonium I 84, 3.
188, 5. 200, 12. 319, 20. 533, 10.

locus I 186, 23. scriptura I 195, 20.

uerba I 321, 1. sententia I 321, 7.

uisiones I 412, 24. tempora II
159, 2. latebrae I 493, 2. prae-
nuntiatio I 497, 24.

prophetare I 288, 1. 495, 24. 498, 15.
501, 12. II 66, 3. 67, 22. 189, 12.
195, 13. 264, 6.

propinqui (*opp. separati*) mente per-
uersa I 462, 13.

propitiatio I 106, 2. 518, 19.

propitius deus I 98, 5. 568, 21. II 102,
21. 103, 16. 179, 16.

propositum speculum II 17, 7; cf. II
258, 17. 262, 16. 23.

proprio longioris aetatis II 186, 14.

propositio II 32, 13. 180, 19. I 68, 21.
77, 17. 144, 19.

propositum *subst.*: propositi peruersitas
II 294, 4. bonum prop. I 469, 19.
471, 1. 483, 21. 23. 28 *cet.*

proprie (*opp. tropice*) I 329, 14. (*opp.*
translate) I 403, 8; cf. I 12, 10.
272, 2. 329, 14. 332, 24 *cet.*

proprietas: figurate scriptum cuius est
absurda proprietas I 158, 3.

propria nuptiarum II 197, 15, cf. *Ind.*
nom.

propter quod I 430, 8. 464, 26. 475, 22.
506, 6.

prorumpere in tam magnum furorem
I 569, 3. qui iam in uerba prorum-
punt I 67, 5.

prosecutiones (*Parlegungen*) II 99, 5.
115, 6.

proserpebat heresis II 114, 6.

prosiliens ab humano corde I 244, 6.
heretieus sensus prosiliat II 182, 20.

prospicere suae habitationi I 342, 4;
cf. II 262, 21.

prosterni peccati dominatione II 188, 3.

protectio alarum I 162, 21.

protendo: quae sese usque ad ueri
cognitionem protendit I 381, 19.
anima protenditur I 407, 27.

protumidae mammae I 410, 23.

prouectus: non paruo prouectu Christiani I 129, 7. uerae piaeque in-
stitione I 286, 9; cf. I 261, 4.

prouecta caritas—iustitia I 298, 22.
prouectior I 30, 4. 139, 21. 563, 24.

prouenio: quod plerisque non bapti-
zatis prouenit I 311, 14. conceptus
sine libidine II 284, 7. unde illi
prouenit cognitio? I 401, 15. 22;
cf. I 270, 6. II 221, 1. 2.

prouerbium: quod solent homines
dicere ‘nos incipimus et deus per-
ficit’ II 160, 16.

prouidenter instruere I 570, 22. se
subducere I 407, 5.

prouidentia II 43, 16. 234, 4.

prouideo I 195, 8. II 234, 7. 285, 5.

prouida refeetio I 342, 12. deliberatio
I 353, 15. saluti prouidus II 210, 7.

prouincia Palaestina II 51, 5. 116, 27;
cf. I 464, 19. II 183, 4.

prouisio diuina I 546, 8.

prouocare meritū I 535, 7; *cf.* I 32, 2.
     66, 20.
 prouoluuntur tempora I 138, 6. per
     prona pronoluuntur I 159, 1.
 prout II 242, 15. 279, 18. 283, 11. 13.
 proximus: de proximo I 224, 17. 273,
     20. in proximo I 368, 6. II 122, 9.
 pruriens libido II 199, 21. 284, 8. no-
     luptas II 310, 22.
 pruritus II 226, 12.
 psalmus diuinus I 432, 15; *cf.* I 34, 11.
     51, 4 *cet.*
 pubertas sera II 186, 15.
 publicanus ille I 76, 14. 19. 540, 12.
 publicae leges I 369, 13. curiae II 252,
     13. actus II 213, 15.
 pudenda tegere II 266, 8. 275, 5.
     309, 2. I 108, 24. 448, 19. 449, 4.
     452, 7.
 pudendum motus genitalium II 310, 7.
 pudendae partes I 449, 1. libido
     I 431, 10. II 266, 7. 267, 5.
     290, 4. concupiscentia I 516, 17.
     523, 12. commotio II 278, 2.
 pudicitia coningalis II 83, 11. 196, 26.
     197, 16.
 pudiens II 214, 26. 216, 5.
 pudor institutionis II 287, 22. pudoris
     inpudentia II 269, 15. inpudentis-
     simus pudor II 147, 10.
 puerilis pietas II 285, 6.
 pneriliter errare I 404, 1.
 pugnaciter quaestio nersatur I 164, 14.
 pugnae nerui I 26, 7.
 pugnis caedentem deberem patientis-
     sime sustinere I 384, 17.
 pullulo: quae pariat pulluletque pec-
     cata I 250, 25. dogmata perniciosis-
     sime pullulantia II 114, 23. heresis
     dumeta pullulant II 120, 4.
 pulli paruuli I 69, 2. 19. aquilarum
     II 70, 3; *cf.* II 215, 8.

pulso: aut quasi aliqua contradictione
     pulsatum I 137, 15.
 pulsus uenarum I 387, 2. 6. 388, 6.
 punctio: cuius punctione fit mors I
     528, 1.
 punctum temporis I 21, 9.
 pungo: peccato punctum mortificatum
     est genus humanum I 147, 3. quo
     puncti et uenenati sumus I 147, 23;
     cf. I 528, 1.
 punicei Christiani I 33, 17; *cf.* *Ind. nom.*
 punitor inobedientiae deus II 197, 11.
 pupillis opem ferre praecipimur I 149,
     23. 25.
 pure ac simpliciter II 150, 24.
 purgatio regenerationis I 548, 18. audi
     purgationem meam I 380, 24. plena
     purgatio I 458, 11. purgationis gesta
     II 106, 19. originalis peccati II
     181, 7; II 99, 14. 151, 14. 277, 1.
 purgatissima mens I 194, 16. purgatum
     triticum I 142, 21.
 purgo: qui martyrii confessione pur-
     gantur I 369, 7. me tibi purgo I
     380, 25; *cf.* I 64, 27. 67, 19. 142, 21.
     II 61, 1. 76, 11. 99, 10. 21 *cet.*
 purificatio nouae regenerationis I 466,
     14. 28.
 purissimus in scripturis sensus II 159,
     27. 252, 5. 268, 4. caro I 521, 3.
 puritatis exemplum II 199, 9. naturae
     II 194, 17; *cf.* I 156, 19. 290, 27. 525,
     24.
 pusilli et magni I 51, 23. 424, 1. 432, 23.
     II 184, 18. 203, 19. 235, 18. 277, 9.
 puto quod I 6, 6. 242, 24. 322, 7. 329,
     24. 330, 1 *cet.* putor *cum inf.* I 178,
     17. 263, 1. 367, 25. 406, 25. 464, 16.
     II 16, 17. 163, 9. 177, 19. 200, 13.
     294, 18. ut puta I 272, 7. putasne
     interrogationis forma I 346, 6.

qua exitus patet I 398, 5. qua intraret et qua exiret I 363, 25. non inueniens qua exiret I 310, 22; cf. I 277, 6.

quadripertita propositio I 77, 16.

quaesinimus etiam superiores ut diceret I 389, 10. quod tu intellegere quaeris I 390, 18.

quaeso te I 351, 17. 368, 24. 25. 402, 13.

quale sit ideo uolenti et currenti misericordiam dei non necessariam II 43, 10. quale est dicere I 348, 2.

qualis (= quae) I 5, 12.

qualiscumque *cum coni.* I 475, 6. II 211, 14 = 255, 5. 256, 21. 264, 25. *indef.* I 67, 5. 90, 19. 100, 14. 113, 7. 191, 6. 286, 9. 303, 12. 501, 5. II 114, 9. 157, 27. 285, 6. 317, 25.

qualemlibet eam sentiat II 138, 16.

qualemlibet significet II 151, 27. cf. I 227, 18. propter non qualemlibet scientiam I 509, 9.

qualitas in deterius mutata II 311, 18. de sua qualitate disquirere I 381, 10. 393, 25. spiritualis I 5, 11. officiorum qualitas I 240, 17. substantiarum I 280, 9. naturales qual. I 280, 10. rei II 6, 5.

qualiter I 239, 16. 287, 1.

qualitatemque peccare I 315, 21. innenit qualitercumque quod diceret I 310, 13.

quam — tam *pro* ut — sic: eum tam omnia illa quae netantur posse cauere quam quae imperantur efficere II 10, 2. quam mihi fuit ad dietandum tam tibi ad legendum negotiosus II 252, 9; cf. II 9, 23. 298, 17. I 142, 26. 306, 4. 408, 5.

quam *sine comp.* II 4, 9. 262, 13.

quam = quantum, quantopere: uides

quam desipiat I 222, 17. quam (= quanto) deterius sapiat I 374, 25.

quamlibet *cum coni.*: quamlibet sanctis et iustis coningibus haereant I 149, 14. *indef.* I 340, 26. 516, 4. 549, 14. II 160, 2. 231, 16. 17.

quamquam *cum coni.* I 8, 15. 47, 20. 95, 9. 134, 27. 146, 1. 176, 10. 217, 7. 285, 28. 350, 26. 351, 7. 16. 370, 7. 375, 14. 507, 28. II 48, 15. 164, 4. 186, 6. 209, 16.

quamuis *cum indie.* I 69, 13. 195, 19. 266, 9. 481, 27. II 31, 16. 53, 17. 268, 7. *nominibus additur* I 3, 2. 19. 20. 37, 2. 80, 20. 83, 13. 158, 25. II 47, 20. 70, 17. 240, 18. 251, 23. 290, 8. 311, 6 *cet.*

quando = quoniam I 27, 19. 486, 12.

quandocumque *cum coni.* I 297, 13. 298, 27. 325, 1. 389, 18.

quandoque *indef.* II 113, 15. 16. 164, 20. 244, 16.

quando quidem *cum coni.* I 197, 1. 228, 13. 357, 5. 376, 20. II 283, 15. *cum indic. saepissime.*

quantitas corporis I 68, 27. laboris I 474, 9; cf. I 363, 6 = 364, 7.

quantulum nobis inchoatur in re I 207, 29.

quantulacumque legis opera I 204, 10. figura quantulacumque I 411, 26; cf. II 157, 27.

quanta = quam multa: quanta audiamus inuiti I 273, 18. uides quanta hinc dici possent I 370, 24. quanta de me propter hoc dixisset I 454, 13. — quantum erat ut adtenderet I 290, 13. quantum gaudemus II 125, 5. in quantum = quatenus I 80, 1. 18. 82, 8. 9. 24. 284, 9. 385, 17. II 4, 19. 132, 19 *cet.* quantum = quantopere I 345, 7. 363, 8. II 125, 5.

quantumeumque illud est I 80, 22, *cj.* I 271, 24. quantumcumque dilectio sit in nobis I 215, 7. quantumcumque proficiamus I 382, 18. quantumcumque boni I 479, 21. quantiscumque reliquiis II 41, 14. 204, 8.

quantuslibet: quantumlibet in hac uita potuerimus definire iustitiam I 227, 18. quantumlibet sit ad hoc utilis II 206, 20. quantumlibet enim brenis fuerit uita eius I 87, 11; *cj.* I 264, 8, II 34, 5. 42, 20. 89, 22. 180, 25. 194, 17. 250, 14. — laudet quantumlibet II 318, 23. quantaelibet fuisse uirtutis antiquos I 456, 17.

quapropter *passim* II 31, 3. 56, 15. 61, 12. 67, 16. 88, 15 *cet.*

quasi *cum indic.* I 255, 14. 385, 25. II 104, 9. 234, 23. — quasi homo Christus II 267, 12. ne quasi duo Christi accipiuntur I 60, 24. quasi rationem reddentes I 119, 24: *ej.* I 54, 12. 137, 14. 197, 7. 242, 20. II 13, 17. 18. 30, 25 *cet.*

quatenus sit definiendus II 70, 1. quatenus ea naturam sentiat adiunari II 130, 27. quatenus pertineat I 307, 9.

quaterni quinquiens I 126, 12.

querela *passim* I 89, 1. 16. 91, 19. 241, 23. II 25, 6. 8. 29, 13 *cet.* querulae murmurationes I 309, 10 = 353, 20.

qui *adu.*: qui fieri potest I 280, 4. 24. 27. 281, 9. II 257, 3.

qui *rel.*: qui cum delectatione peccant et hoc eis placet I 426, 5, *cj.* I 70, 12. qui se ipsos decipiunt et in eis ueritas non est I 557, 9. quod modo proposui eique respondi I 132, 1.

quia *pro acc. et inf. cum indic.* I 7, 10. 26, 15. 82, 11. 86, 4. 6. 10. 202, 16. II 29, 8. 98, 21. 129, 18 *cet. cum comi.* I 365, 13. 425, 13. 469, 14. *caus. cum comi.* I 315, 11. II 30, 4, *alias cum indic.*

quicunque *cum comi.* I 96, 2. 4. 114, 4. 149, 11. 468, 15. II 125, 13. *saepissime cum indic. indef.* I 116, 21. 143, 22. 241, 21. II 4, 12. 107, 12. 214, 17. 272, 12. 305, 2 *cet.*

quiddam litterarum II 213, 3. generale quiddam I 158, 19. et quaedam superbia, cum magnum ipsa sit peccatum, ita sine aliis ipsa perse est I 257, 18; *cj.* I 113, 17.

quidem: ne quidem me inquirente II 209, 14.

quietis uel felicitatis medius locus I 312, 11; *cj.* I 351, 22. quies spirandi I 364, 4; *cj.* I 451, 11. 496, 26.

quiesco: non tamen quiescent corda temptare I 424, 3. aliquid cogitando uersare I 388, 6. cotidie fieri non quiescunt I 447, 14. quiescere ab operibus I 496, 18.

quietus: quae ratio adhuc uelut quieta et quasi sopita I 36, 25.

quemlibet nostrum quaerentem angustat I 100, 24. in quolibet eorum I 12, 23. quodlibet horum I 128, 5. quilibet ex gentibus I 198, 26. quilibet = uterlibet I 451, 12; *cj.* I 334, 4. 446, 11. II 12, 5. 112, 18. 122, 5. 141, 8 *cet. cum comi.* I 34, 26. 114, 11. 130, 10. 204, 14. 276, 2. 569, 1. II 106, 17. 18. 19. 151, 12. 26. 284, 21. 313, 6.

quin etiam I 156, 18. 265, 19. 463, 17. quinquepertita quaestio I 522, 29.

quinquiens quaterni I 126, 12.

quippe *tertio loco* I 427, 4. 430, 11. 449, 4.

quis *interrog.* propter I 27, 8. 314, 12.
405, 26. II 54, 3. quid si ergo sic
etiam anima et spiritus hominis a
deo datur? I 326, 4. quid erat
magnum, ut hoc diceret? I 285, 15,
cf. I 120, 27. nescio qua nebula imi-
tationis obponitur I 13, 7. qua
potestas I 370, 13.

quis *indef.*: si qua *aliis codd. suffra-*
gantibus scribendum erat II 67, 16;
cf. I 423, 17. si qua (*neutrum*) I 227,
16. 264, 23. 285, 30. 380, 8. 419, 3,
464, 11. II 66, 14. 210, 19; *haec*
est genuina Augustini forma. non
eiuscmodi peccati erimen, sed
ipsius inpietatis incurrent I 228, 6.
quaenam tandem epistula I 464, 3.
quisquam *adi.* I 22, 12. 35, 23. 173, 28.
334, 28. 342, 3. 357, 15. 381, 22.
505, 12. II 17, 2. 47, 11. 175, 8.
188, 11. 213, 13.

quisque: quaeque interna atque uitalia
I 385, 29. maiore tamen et ueroire
gloria quisque correctus sua con-
fessione reprehenditur I 419, 7. ut
cetera membra quaeque ad opera
sua I 451, 1. quibusque fidelibus
coniugatis II 223, 5. in singulis
quibusque uiris II 236, 23. quaeque
stupra II 296, 13. — quisque (= quis-
quam, quis, aliquis) I 17, 16. 36, 14.
80, 1. 82, 17. 94, 9. 13. 95, 7. 8. 12.
112, 4. 156, 21. 210, 6. II 16, 21.
17, 3. 116, 1. 134, 14. 289, 14.
17 *cet.*

quisquis *cum coni.* I 18, 18. 62, 3.
176, 25. 217, 2. 222, 16. 503, 23.
539, 15. II 61, 7. 63, 2. 71, 13.
103, 6. 111, 1. 145, 17. 188, 5. 235, 14.
quicquid peccati I 503, 23. iustitiae
I 91, 22. bonae uoluntatis I 101,
2 *cet.*

quo *adu.* I 16, 11. 14. 25, 22. 95, 10.
237, 17. 247, 16. 260, 18. 266, 21.
281, 14. 313, 5. II 17, 9. 18, 10.
20, 12. 44, 5. 122, 7. 144, 4. 6. 14.
170, 30 *cet.* ex quo = *seidem* I 5,
14. 98, 1. 117, 22. 139, 1. 311, 4.
II 248, 20.

quo *coni.*: non quo aequetur = *nicht*
als ob I 542, 24.

quoecirea I 7, 24. 102, 13. 114, 22.
378, 17. 417, 14. 515, 14. II 91, 12.
136, 7. 229, 11. 290, 3.

quod *pro acc. et inf. cum coni.* II 3, 8.
4, 3. 51, 11. 68, 8. 70, 12. 75, 19.
81, 7. 87, 4. I 117, 26. 127, 3.
132, 20. 133, 10. 172, 4. 238, 6 *cet.*
cum indic. II 58, 15. 72, 17. 93, 7.
109, 7. 129, 9. I 228, 20. 22. 23.
329, 12. 401, 16. 425, 1. 7 *cet.* quod
sequente *acc. et inf.* I 365, 4. 8. 435,
15. antecedente *acc. et inf.* I 256, 18.
435, 11.

quominus: nec originis animarum
obscura quaestione terretur, quo-
minus . . . fateatur I 549, 9.

quomodo *in interr. obliqua cum indic.*
II 7, 17. 11, 8.

quomodolibet accipias I 358, 26;
cf. I 278, 15. II 121, 17.

quoniam *pro acc. et inf. cum indic.*
I 76, 2. 269, 24. II 77, 20. 79, 25.
80, 2. 5. 98, 14. 108, 5. 7 *cet.* *cum*
coni. II 76, 18. 21. 22. 110, 3. 118, 21.
pro modo ex quoniam apto sequitur
acc. et inf. II 108, 8.

quoquo modo dicta essent II 71, 17.
quoquo modo autem se habere isti
uelint II 179, 20; *cf.* I 308, 27.
quotiens peccatur, totiens repetatur
II 250, 5. quotiens delectaret II
317, 20.

quotienscumque libuisset, totiens con-
cubuisser I 450, 22.

quo usque (= donec) solueretur a carne I 316, 8.

rabies, qua furiunt I 424, 15.
rabiosa mentis caecitas I 569, 5.
radiis solis offerri II 70, 4.
radix caritatis I 180, 25. peccatorum radices I 445, 10. 13; cf. II 140, 14. 18. 21. 22. 25. 27. 141, 17. 19. 142, 9.

rasi in capite capilli I 445, 14.
rapina actus est II 6, 4; cf. 68, 22.
ratio: hinc raptus (*aus dem Leben raffen*) I 315, 23. 347, 20. 22. 371, 11.
seum in eurus comites rapere I 93, 13.
raptore I 76, 14.

rarare erimina I 445, 9. 12.
ratio: rationes humanae, sed nanae I

474, 8. pro religiosa ratione I 452, 9.
proferendae ratio seueritatis I 465, 23; cf. Ind. nom.
ratiocinatio I 38, 16. 280, 5. 14. 22. 28. 333, 11. II 3, 14. 182, 4.

ratiocinor: spiritus, quo ratioinamus intellegimus sapimus I 414, 27. 4.
rationabile quidem uidetur esse I 261, 9.
— multo rationabilius dicitur I 17, 15.

rationales anni I 25, 5. 436, 11. anima I 36, 24. 67, 26 *cet.* mens I 67, 11.
creatura I 107, 6. 248, 9. animal I 203, 3. 381, 14. 415, 18. noluntas II 177, 30. rationale nostrum I 416, 8.

reatus I 13, 26. 25, 8. 34, 9. 10. II 202, 17. 20. 238, 4 *cet.*

rebelles animi II 299, 4.

recapitulando inferre I 266, 6; cf. II 115, 17. 119, 24.

recedo: aliquo recesserimus a nobis I 390, 6. a deo reedere I 248, 9. II 58, 6. a defensione naturae I 277,

15. a fide catholica I 379, 1. a commendatione legis II 131, 20. a dogmate II 158, 25. de hac nita I 369, 21; cf. I 163, 4. II 31, 14. 21. 22. 24. recens: infantis recentis ab uto I 66, 2. 67, 25. II 268, 9. paruulos a materno utero recentissimos I 135, 16. 36, 6. 137, 22. 549, 14. recenti ortu I 22, 11. recentes ab ortu paruuli II 176, 21. a partu recentissimi II 203, 9. recentissimi a niseribus matrum II 194, 10. recentissima responsio II 96, 7. paruuli recenti nita editi I 22, 14. recentis ab uto aetatis I 386, 22, cf. I 268, 25. 423, 18. 548, 13. praesumptio I 543, 3. recentes dei manus I 548, 15. 23. — recens *adu.* I 144, 21. recentius I 367, 27.

recensere gesta II 77, 4.

receptacula corporea I 30, 17.

recipio: salutem (*Gesundheit wieder erlangen*) II 54, 1. errorem non recipere (*nicht zulassen, nicht gutheißen*) II 61, 17, cf. II 82, 24. 83, 20. 84, 16. non ad poenam corpus recipere I 443, 13. liquorem I 398, 4. imaginem I 400, 17. mereudem I 254, 2. spiritum I 363, 28, cf. I 364, 10. 17. animam I 366, 4. flatum I 383, 24. in consortium cum Christo I 503, 6; cf. I 400, 7. 9. 418, 13.

reciprocatus iustissimus II 275, 9; cf. I 383, 22.

reciproca poena I 108, 9; cf. II 312, 2. recitatio librorum I 419, 8; cf. I 346, 8. 419, 11.

recitare promissa terrena et temporalia I 189, 25. retrorsus recitare Vergilium I 389, 12; cf. I 53, 9. II 52, 18. 21.

reelamare I 9, 11. 536, 24.

recognosco: ubi possint cuncta illa uel cognoscere uel recognoscere I 465, 28; cf. I 342, 8. II 292, 11.
 recolo = reminiscor II 77, 2. 100, 17.
 recole mecum eadem ipsa paululum I 218, 4. illud apostoli I 337, 30.
 uerba libri tui I 380, 26; cf. I 385, 1. 392, 10. II 75, 19. 95, 24. 172, 3 *cet.*
 reconciliatio I 38, 6. 44, 2. 529, 12. 13. 530, 9.
 reconciliare *cum dat.* I 37, 22. 38, 12. 106, 3. 118, 1. 528, 18. 530, 7. II 190, 27. 196, 7.
 recondere introrsus partes suas I 407, 9.
 interius recondi I 412, 8.
 recte facit aliquando consentire I 269, 23.
 recordari magistrum II 102, 1.
 rectitudo ipsius cursus II 15, 21.
 rector custosque noster II 52, 8; cf. II 58, 9. 59, 12.
 rectis passibus ambulare II 7, 5.
 recumbentes cum Abraham I 260, 21.
 recurrentia scripta ecclesiastica I 464, 1.
     ne noxa in auctorem deum recurrit I 395, 19. ad gesta recurrere II 173, 27.
 recursus: in hebdomadum recursibus II 195, 14.
 recusatio (*Einspruch, Protest*) II 126, 24. 143, 4. I 286, 24.
 recuso: nequaquam tamen passionis oboedientiam recusauit I 88, 14.
 redanimo: emortua membra in uigorem pristinum redanimata I 366, 2.
 redarguo I 130, 1. 255, 10. 335, 2. II 262, 25 *cet.*
 reddo: reddimur nobis I 390, 1. interrogationi reddidit I 493, 20. flatum I 306, 9. 383, 24. 393, 11. symbolum I 312, 27. 370, 2. coniugii carnale debitum I 502, 18. uelut eorum causas reddens I 86, 26. II 96, 4. ad

tormenta aeterna I 443, 11. aerium spiritum I 363, 14. cf. I 365, 6.
 parentibus honorem I 502, 9. a contrario reddere I 520, 6. reddere curam fraternae caritatis II 114, 27.
 redemptio I 38, 2. 64, 13. 81, 15. II 150, 13. 181, 14. 233, 1 *cet.*
 redemptor II 74, 9. 194, 4. 203, 16. 260, 7. 268, 10. I 33, 9. 11. 56, 25. 123, 11. 126, 17 *cet.*
 redigo: in locum paenitentiae redigi II 184, 2. in bonos usus II 196, 27, cf. II 226, 11.
 redimo: in quam societatem nos suo sanguine redemit I 71, 14. ab omnibus iniuritatibus I 126, 18. a morte I 252, 22. de diaboli potestate II 235, 6. a corruptione I 439, 24; cf. II 186, 28. 234, 21.
 rediuinam animam recepit I 366, 3.
 redundantia: homo in sermone usque ad redundantiam profluens I 336, 9.
 redundo: quod in meam contumeliam redundaret I 304, 14.
 refectione lassitudinis I 287, 8. ruinas prouida refectione fulcire I 342, 12; cf. I 5, 19.
 referor *cum inf.* I 263, 16. 265, 14. II 155, 27. 164, 11. 280, 9. nostrae responsioni suam referens II 266, 20; cf. II 30, 26.
 reformari ad imaginem dei I 400, 22. 27.
 refrenari ab inlicitis corruptionibus I 56, 8.
 refugio: non refugis conprobare I 239, 14. auctorem uitiae I 311, 21.
 refugia praeparare falsitati II 180, 22.
 refundo: se simul et me refundit animo tuo I 423, 8. quandam particulam respirando refundere I 306, 12.
 refutatio I 304, 10.
 refuto I 64, 23. 140, 4. II 100, 25. 183, 16. 282, 26 *cet.*

- regeneratio carnis in aeternam uitam
     II 202, 9; *cf.* I 24, 20, 83, 13. II 81,
     18 *cet.*
 regenero I 19, 14, 16, 20, 18, 21, 14.
     II 289, 8, 291, 1 *cet.*
 regina mens II 237, 26.
 regia audacia II 280, 12.
 regula uniuersalis ecclesiae II 169, 27.
     catholicae fidei I 358, 21, 523, 7.
     II 193, 16, 212, 1, 256, 3. christianaæ
         fidei I 115, 6. ueritatis I 95, 6.
     104, 18, 349, 25. locutionum I 275, 3.
     uirtutum I 522, 14, 541, 13, 557, 29.
     iustitiae I 86, 9, 22, 202, 8. sancti
         desiderii II 16, 10. ecclesiastica I 27,
     12, 313, 2.
 relatu fratri id didici II 253, 11.
 relaxo: concupiscentiam relaxans adul-
     terio I 56, 17. ad usus licitos et
     necessarios relaxari I 70, 23. non
     baptizatis relaxari originale peccatum
     I 350, 18; *cf.* II 221, 10.
 relegare: ut in corpus animam peccati
     relegare uoluerit I 308, 4, 353, 1.
 relegendo recole I 392, 10. relegantur
     uerba mea II 308, 21.
 relenare I 383, 25, 466, 13.
 religionis obsequium I 496, 27. catho-
     lica religio II 259, 2; *cf.* I 358, 24.
 religiose sollicitus I 336, 7. quasi reli-
     giose dicere II 305, 11. religiosius
     dicere II 305, 13.
 religiosi amatores I 503, 28. de reli-
     giosis orta proles I 471, 15. uoluntas
     II 282, 26; *cf.* II 162, 18, 22, 163, 2.
     3, 228, 12. I 452, 9.
 relinquere indiscretum II 54, 12. non
     solutum II 31, 27.
 reliquiae uetustatis I 82, 8, 83, 1, 115,
     14. imaginis dei I 204, 12. infirmi-
     tatis II 41, 17, 26; *cf.* I 477, 18.
 reluctari sequente acc. et inf. I 350, 24.
     375, 11; *cf.* II 48, 13, 237, 11.
     remeare in paradisum I 549, 10.
 remissione animi iocatus I 266, 10.
     peccatorum I 16, 19, 50, 26, 28 *cet.*
 remoror: ut nec paululum remoraretur
     I 371, 16.
 remota sedes quietis I 404, 2. quid ab
     omni obscuritate remotius I 499, 17.
 remouere ambages I 382, 23, 417, 1.
     plansus alienos I 419, 19. umbras
     I 496, 19. cunctationem II 173, 11.
     a corporis Christi communione I
     553, 7. a sua persona I 133, 15;
     cf. I 210, 9. a se de hac re inuidiam
     I 279, 18.
 remos suae disputationis inhibere
     I 353, 14.
 renasci in meliorem hominem II 156,
     2; *cf.* I 21, 17, 56, 11, 82, 1 *cet.*
 renonatio incipit a remissione omnium
     peccatorum I 79, 23; *cf.* I 8, 9,
     80, 2, 81, 20. II 41, 12, 17 *cet.*
 renouamini mente nostra I 414, 16.
     unde renonandus nisi a uetustate
     I 58, 1. ut lectoris intentio ab
     alio renonetur exordio I 379, 10.
     in aliam generationem I 83, 4.
 renuntiare diabolo et huic saeculo I
     25, 3, 64, 3.
 repagula timoris I 187, 14.
 reparare naturam I 201, 20. priscam
     habitudinem I 307, 12, 345, 5, 14.
     368, 1, 4, 377, 22, 417, 27. statum
     I 345, 2, 8, 367, 24, 368, 8. damna
     I 364, 20. legentis intentionem ad
     sequentia I 485, 16.
 repellere rabiem a laedendis I 424, 16.
     a diuinæ stabilitate substantiae I
     170, 20. medici misericordiam I 261,
     30; *cf.* I 76, 8, 398, 2.
 rependere amorem impensum I 423, 12.
     maledictum pro maledicto I 326, 11.
 repensa dilectio I 417, 19; *cf.* I
     540, 8.

repercutio: argumentatio repercussa et
 contracta II 194, 18. utrumque
 repercutere I 517, 28.
 reperior *cum inf.* II 186, 17.
 repetitio sententiae I 318, 6. 319, 6. 14.
 repleti sunt spiritu sancto I 319, 1.
 reportatio ab inimicis uictoriarum II
 66, 13.
 reporto: teque mihi reportauit in suo
     I 423, 9. dignam sua peruersitate
     sententiam II 100, 23; *cf.* II 62, 5.
 reprehensibilia scripta II 69, 17.
 reprehensio nuptiarum I 430, 26; *cf.*
     380, 9. 25. 382, 8. II 20, 21. 250, 17.
 reprimunt se I 157, 1. praeumptionem
     I 335, 2. elationem I 508, 8. multa
     a nimia exundantia reprimenda I
     305, 5; *cf.* II 135, 16. 317, 9.
 reproba uerba II 84, 17. ualde reproba
     multitudo I 495, 8. non reproba
     fides I 503, 7. si reprobus esse
     noluerit I 70, 14.
 repromissio II 275, 14.
 reptare et crescere II 184, 6.
 repudium II 223, 10.
 reputo: non iam illis in peccatum
     reputatur II 316, 15; *cf.* II 77, 15.
     78, 17. 112, 6. 120, 14. 264, 19.
     I 271, 20. 25.
 requies: ut a poenis transferatur ad
     requiem I 312, 24; *cf.* I 333, 22.
     II 210, 4.
 requiesco: ubi requiescat paululum
     lector I 379, 9.
 requirere deum II 32, 7. medicinam II
     7, 6. non animae requiri alimenta I
     342, 10. cum ab eis requisisset I
     360, 3; *cf.* I 98, 14. 342, 15.
 rescripta africani concilii II 171, 22.
     183, 4. I 467, 3; *cf.* I 336, 23.
     II 209, 5.

reseruo: sibi defendendum reseruauit
     II 175, 17.
 resipiscere de diaboli laqueis II 179, 17.
 resistentia I 107, 23.
 resisto *cum acc. et inf.* I 36, 28.
 resoluere peccatum originale I 334, 4.
 resolutio corporum I 521, 11.
 resono: hic numerus mysticum aliquid
     adumbrat et resonat I 126, 9. ipsis
     etiam uocabulis resonat I 210, 1.
 respergo: nulla macula peccati fuisse
     respersum I 521, 2, *cf.* 525, 23.
 respiratio I 364, 20.
 respiro: in fidei iustitiam I 8, 10. in
     salubrem libertatem I 523, 22;
     cf. I 306, 11. 363, 19. 28. 364, 4.
 respublica II 253, 3.
 restat intellegenda non imitatio I 18, 7.
     restat *cum inf.* I 134, 1. 413, 23.
     512, 1.
 restringere concupiscentiam conubio I
     56, 18.
 resumo: nisi hauriendo resumas, quod
     effundendo reddideras I 364, 18.
 resurrectio I 5, 12. 6, 13. 10, 3. 7 *cet.*
 resuscito: Helisens mortuum resuscita-
     tans I 365, 21.
 retardo: si retardarentur paruuil in
     ista paululum uita I 347, 17.
 retibus impicare I 542, 5. cogi in retia
     II 259, 7. 262, 3.
 retineo: saecularibus ullis laqueis non
     retenti I 559, 7. in memoria reti-
     nentes II 126, 10. *acc. et inf.* I 135,
     12.
 retorquo: multa in se uerba retor-
     quendo tota obscuritate confudit II
     172, 23.
 retractatio: sine ulla retractatione da-
     mnauit II 173, 25.
 retrubatio I 219, 20. 472, 24.
 retrubitor iustissimus supplicii I 396, 9.
 retrorsus recitare I 389, 12.

- reuelatio II 131, 14. 25. 134, 3. 135, 4.
145, 25. 155, 15. 24. 158, 22. 189, 24.
I 413, 1. 500, 3 *cet.*
- reuelemus ergo ad eum uiam nostram
confessione I 259, 9. illo tibi re-
uelante dictatos libros I 361, 14. 15.
qua demonstrat et reuelat deus II
132, 4. ut ex his reuelentur obseura
I 133, 18; cf. II 127, 6. 134, 11. 19.
191, 24.
- reuerentia *titulus*: qui tuae reuerentiae
intimabit II 210, 23.
- reuereri horrorem II 317, 4. personam
non reueritus I 380, 5.
- reuiresco: nisi eius resurrectione re-
uiresceret fides I 311, 19.
- reuinesco I 116, 8. 365, 17. 23. 366, 6.
12. 439, 1.
- reuocare ad paradisum I 125, 4. ad
cibum I 248, 7. ad integrum modum
I 305, 12. ad inuidiam tuam I 357,
14. ad infinitum tempus I 325, 10.
367, 8. ad gentilium sacrilegia I
370, 5. ab erroribus I 380, 7. me-
moriā I 161, 15.
- reuoluo: nescit eo se reuolui I 305, 25.
quod in eas renoluantur humanae
(animae) II 70, 12.
- reus: ad damnationem I 217, 12.
delicti I 68, 7. ex illo rei tenebantur
I 165, 24. praeuaricationis I 173, 7.
II 132, 13. aeternae damnationis
I 353, 11. litterae I 500, 8. sibi
reos I 510, 10. praeuaricatione I
518, 12. adulterii II 223, 13. 241, 22.
- riguisse animam gelando I 411, 14.
- rigo: plantant et riganū II 136, 17.
141, 7.
- rima lateus II 302, 25. per quas rimas
fingis peccatum ingressum II 302, 24.
- rimari huiusc rei arcana I 381, 5.
inter manus rimantium medicorum
- I 383, 8. aditus undecimque rimari
I 424, 9.
- rite: quo nemo rite nisi baptizatus
accedit I 26, 3.
- robur: in suum robur ex illa teneritu-
dine coalescit fides I 122, 15.
- robustissima fides I 465, 20. II 213,
4. 307, 18.
- rogo: nihil de alimentis iustitiae roga-
bat accipere I 76, 18. quod sanari
rogat I 246, 26.
- romani clericī I 463, 17. 465, 11. 468, 9.
iuuenes II 309, 10. mos I 449, 5.
ecclesia II 171, 28. 175, 13. 179, 15.
I 291, 19. 465, 8. 468, 14. orbis II
308, 3. imperium II 179, 15. fides
II 159, 26.
- rubiginem deterere II 190, 12.
- ructo: tamquam saturatos plenosque
ruetare I 540, 13.
- rusa I 541, 3. 6. 8. II 80, 18. 25. 81, 9.
11. 22. 25. 119, 8 *cet.*
- ruinae animae I 409, 7. totius ecclesiae
II 258, 24. flagitorum II 231, 6.
huius ruinae latuisset oppressu I 466,
12. fulciendae ruinae corporis I 341,
24. inminens ruina I 342, 6. 12.
- ruinosum habitaculum I 342, 18.
- rumpere coniugale uinculum II 224, 5.
rursus I 100, 26. 338. 28. II 268.
15 *cet.*
- sabbatizare et sabbatum cf. *Ind. nom.*
sacer psalmus I 395, 2. mysteria I
37, 6. uirginitas I 425, 18. baptismus
I 462, 23. 467, 1.
- sacerdotes sancti I 504, 8. uerissimus
sacerdos I 55, 20. unus II 168, 17.
sacerdos = papa I 465, 22; cf. I
242, 1. 311, 1.
- sacerdotale ministerium II 251, 13.
- sacerdotium I 91, 11. sacerdotii honor
I 111, 18.

sacramentum baptismi II 150, 12.
 153, 1. 167, 13. 170, 7. 180, 4.
 conubii II 197, 16. 21. 236, 18.
 diuinitatis et humanitatis Christi I
 234, 13. inseparabilis coniunctionis
 II 236, 24. ueterum sacramenta I
 166, 15. 175, 6. 195, 18. ecclesiae II
 203, 5. 9. mediatoris uenturi II
 276, 19. iustificationis II 277, 8.
 Christi et ecclesiae II 311, 9; *cf.* I
 37, 10. 64, 6. 67, 11.
 sacra virginitas nuptiis praferenda
 II 216, 11. signa II 203, 15. sacra-
 tissimus baptismus I 312, 5.
 sacrificium: peccata vocantur sacri-
 ficia pro peccatis II 196, 9; *cf. lin.*
 7. sacrificium laudis actionisque gra-
 tiarum I 175, 20.
 sacrilegia gentilium I 370, 4.
 sacrilega iniqüitas II 67, 14; *cf.* I 173,
 28. 323, 21.
 sacrosanctum lauaerum I 371, 10.
 saeculares laquei I 558, 12. 16. 559, 6.
 litterae I 233, 7.
 saeculi nomine homines significasse,
 qui nascendo in hoc saeculum
 uenient I 26, 25. huic saeculo re-
 nuntiare I 25, 3. usque ad terminum
 saeculi I 517, 1. in hoc saeculo I 121,
 21. lex huius saeculi (*opp.* lex euangeli)
 II 223, 10.
 saeuire in suos II 230, 2.
 salvator II 18, 24. 32, 11. 34, 15. 45, 7.
 48, 7. I 14, 3. 16. 118, 16 *cet.*
 salubrious exemplum I 380, 15. dolor
 saluberrimus II 147, 10. noxes I
 246, 19.
 salubriter metnere II 262, 1. intellegere
 II 37, 14. arbitrari I 358, 17. decla-
 rare I 568, 27. ualde salubriter cre-
 dere I 341, 14. salubriter firmatus
 I 149, 22. salubrius agere II 100,
 23.

saluare naturam humanam II 291, 2. 3.
 ex carnali generatione in spiritalem
 renascendo saluari I 118, 13; *cf.* II
 47, 8. 60, 20. 276, 22 *cet.*
 salus spiritalis II 125, 5. corporalis
 II 105, 5; *cf.* II 54, 2. 87, 13. 99, 13.
 268, 12.
 salutare sacramentum I 136, 18. 374,
 23.
 salutatio: dixi eum in salutatione
 dominum II 104, 15. omnis eius
 salutatio sic se habet I 164, 12.
 salua fides I 313, 1. 396, 12. II 185, 25.
 186, 8. 193, 16. saluo dogmate II
 180, 10. salua distinctione I 418, 24.
 integritate naturae I 273, 12. salua
 condita est I 276, 25. ut a pecoribus
 salua sit nostra distantia I 383, 1.
 saluuus peccato II 47, 8. corporali
 salute saluus II 105, 4.
 sanatio animae a uitio peccati I 208,
 21; *cf.* II 189, 19.
 sancte timere I 200, 4. intellegere I
 298, 1. uiuere II 174, 23. sanctius
 et mirabilis iucunda II 224, 14.
 sanctificationis perfectio II 41, 25.
 uerbum sanctificationis II 250, 1.
 non peccare sanctificationis est I
 181, 16. ciborum sanctificatio I 113,
 23. praesens II 232, 20; *cf.* I 113, 16.
 catechumeni I 114, 2; *cf.* I 114, 4.
 149, 4.
 sanctificare II 41, 24. 232, 14.
 sanctimonialis: sanctimonialibus etiam
 aetate prouectioribus nuptias Ioni-
 nianus persuasit I 139, 21.
 sanctimonio dicatae uirgines I 139, 23.
 sanctitas *titulus* II 52, 6. 77, 1. 94, 14.
 102, 12. 103, 1. I 304, 1. 336, 5.
 423, 9. 424, 24. morum II 156, 12.
 lanacri II 250, 21.; *cf.* II 131, 2.
 sanctus sanctorum I 18, 20. sanctus
 sanctorum sacerdos I 98, 9. sancto

- amore I 532, 12. studia II 258, 23.
 sanetae memoriae I 252, 17. fratres
 II 3, 3. sanctissimum baptisma I
 369, 10.
- sanguis: multis sacrificiorum sanguinibus conuincebantur potius I
 51, 13. 15.
- sanitas fidei I 447, 16. II 43, 4. doc-
 trinae I 297, 8. sanitas plena I 508,
 10. II 7, 16. 8, 3. perfecta I 255, 2.
 284, 14. animae I 208, 22. 223, 21.
 naturae II 194, 17. operabatur sani-
 tates (= curationes) II 87, 11; *cf.* II
 36, 13. 92, 8.
- sana fides I 461, 2. a Manicheorum
 errore sani I 524, 3. sanum sapere
 I 350, 2. sana dicere I 335, 7. in
 fide sanus I 305, 9. doctrina I 316,
 25.
- sapere aliena II 99, 3. contraria I 63,
 27. sanum I 262, 16. 350, 2. deterius
 I 374, 25. spiritualia I 80, 1. spiri-
 tualiter I 80, 23. carnaliter (carnalia)
 I 178, 13. 439, 13. aduersus uer-
 tatem sapii I 358, 4. hoc si secun-
 dum scripturas sapiamus I 236, 17.
 si qua aliter sapit I 304, 6. 464, 11.
 sicut isti sapiunt I 541, 2. sicut
 sapit apostolus II 305, 1. hoc istum
 hominem dei sapere I 563, 11. quae
 non recte sapit I 304, 23. ut nondum
 nos perfectos esse sapiamus I 514, 4.
 hoc sapiamus, quod nondum perfecti
 sumus II 17, 17.
- sarcina praeepti II 21, 7.
- sat: hoc ei sat est I 219, 10. loquacius
 forte quam sat est I 222, 23.
- satago: quid opus est hinc satagere?
 II 314, 4. tamquam de se ipsa
 distinctione satagens I 85, 1.
- satanas II 135, 16. 136, 5. 228, 19.
- satietas desiderium I 219, 11.
- satiari bonis non temporalibus I 217,
 18. contemplatione I 219, 9. satiare
 concupiscentiam I 45 1, 11.
- satis elegans I 363, 7. satis apertum
 I 325, 19. euidenter I 342, 1. 434, 28.
 satis disputauimus I 71, 15. elucebit
 I 159, 25. 162, 16. 209, 28. si satis
 adtendisset I 265, 24; *cf.* I 354, 14.
 438, 24. 443, 14. 453, 11. 494, 5.
 542, 12 *cet.*
- satisfacere quaestioni I 216, 12. *abs.*
 II 77, 24. 78, 2. 174, 26.
- satisfactio II 77, 24. 98, 22. 111, 20.
 112, 9. 12. 113, 2. 174, 26.
- saturitas iustitiae II 15, 12. I 76, 7.
 541, 22.
- saturo: tamquam saturatos plenosque
 ructare I 540, 13; *cf.* I 76, 12. 18.
 506, 21. 25. II 16, 2. 164, 20.
- sauciatus originalis peccati aegritudine
 I 23, 15. uitio II 74, 9. non genus
 sauciat II 294, 12. homines antiqua
 peccati persuasione sauciare II
 312, 1.
- saucius confossusque uulneribus I 270,
 18; *cf.* I 277, 21.
- scalpo: nec manus saltem ad scal-
 pendum habiles I 69, 25.
- scandalum II 35, 24.
- secleratus immaniusque peccasse I
 31, 17.
- seclerata iniuria I 544, 22. in con-
 paratione secleratorum I 522, 13.
 541, 13. 557, 28. secleratiora flagitia
 II 289, 23. inpietas secleratissima
 I 240, 6. caedes II 121, 25; *cf.* I
 170, 18. 262, 22.
- seclerum ueniam accepit I 369, 17.
- schisma: in qualibet heresi uel schis-
 mate constitutus I 139, 6.
- schola: in scholam pergere II 53, 13.

scienter: siue quae ignoranter siue
     quae scienter admissa sunt I 490, 5.
     scientissime disputare I 383, 17.
 scientiam naturae tuae profiteris I 390,
     20. dei scientia I 391, 12. legis I
         532, 13. II 52, 20. 23. 53, 9. 11.
         54, 3. 11. 24. gloriae I 185, 6. Christi
     scientia I 509, 12. 23. 513, 6.
 scientior nostra cunctatio I 348, 10.
     scientior illo esse potuisti I 382, 26.
 scio quod *cum indic.* I 138, 12. 228, 20.
     22. II 129, 9. quoniam I 76, 1.
     quia I 86, 4. 10. II 27, 22. 129, 18.
 scopolosus gurges I 308, 6. quaestio
     scopolosissima I 353, 22.
 scripta *subst.* I 129, 6. II 171, 25.
     diuina I 127, 2. ecclesiastica I
         464, 1. mea scripta ad fratres nostros
         I 361, 29; *cf.* I 305, 6. 424, 4. 14. 465,
         27. 467, 7. 543, 7.
 scriptio I 202, 29.
 scriptores christianarum disputationum
     I 139, 1. inter Latinos II 159, 26.
     205, 5. 252, 3.
 scripto damnare II 125, 14.
 scriptura diuina humanis omnibus
     ingeniis praeferenda I 33, 15. saneta
     II 10, 3. 28, 25. 61, 20. alia II 8, 25.
     canonicae II 117, 26. 160, 3; *cf.* II
         47, 3. 64, 24.
 serpulosisse ac subtilissime quaeri-
     tur I 397, 1.
 serupulus: sine serupulo accipere I 533,
     25. nihil certe serupuli tangeret II
         97, 6.
 scrutari euangeli capitulum I 57, 6.
     inscrutabilem quaestionem I 539, 8.
     altitudines dei I 393, 7. locus dili-
         genter serutandus I 433, 12.
 secessus: in secessum emittere I 113,
     24.
 secludere a corde catholico I 306, 5.

secretus: secreta aequitas I 77, 7. sedes
     I 404, 3. niseera II 279, 6. secretum
     et secreta subst.: abditum secretum
     I 476, 9. occulta opera dei habere
     suum secretum I 396, 12. quaerit
     secretum II 220, 1. I 450, 10; *cf.* II
         200, 19. 237, 8. 312, 25.
 sectator: istorum sectatorum eius nudat
     assertio I 470, 10. latro ille domini
     sectator I 311, 10.
 sectio dolorem operatur I 255, 15. abs-
     que animae sectione I 344, 2.
 sectari doctrinam I 347, 23. errorem
     I 358, 7. fidem I 200, 21. II 277, 7.
     terrena promissa I 495, 10. meliora
     I 357, 9. 376, 5. 379, 6; *cf.* I 515, 19.
     II 179, 22.
 sedes apostolica I 351, 21. 463, 27.
     464, 2. 25. 465, 17. 466, 16. 467, 18.
     II 170, 24. 171, 9. 13. 179, 15. 25.
     beatorum I 349, 10. deliciarum I
         124, 23.
 seditio = schisma II 258, 23.
 seducendo promittere II 218, 17. per
     uerum seducere ad falsum I 530, 6.
     incautos fraudulenta laude I 542,
         12; *cf.* I 488, 25.
 sedulo diligenterque fulcire I 342, 6.
 segregare hereditati suae II 190, 1.
     de ecclesia Christi I 458, 15. ad
     dexteram I 218, 27.
 seiungo: se ita seiungat a Pelagianis
     I 523, 3.
 semel uel iterum II 100, 18.
 seminatio filiorum II 212, 18. 257, 23.
     265, 17. I 431, 7.
 seminatrix commixtio II 310, 8.
 seminantes dogmata I 459, 6. filios
     II 219, 1. 310, 23. peccatum II
         303, 7. sanitatem fidei I 447, 16.
 semita: auertet semitas nostras I 259,
         16.
 semiuiuus I 270, 17.

semipiterne tota regnabit I 372, 23.
 semipiterna poena II 9, 19. dies II
 192, 3.
 senecta II 69, 3. 72, 21. 76, 1. 110, 2.
 senilis timor I 395, 12. manus I 408,
 10. cunctatio I 353, 15.
 seniores cum iunioribus conuenite I
 343, 2.
 senium: in senium ueterescere I 21, 8.
 sensa *subst.* I 342, 9.
 sensim currit in finem I 21, 10. sensim
 interrogationibus colligare II 170,
 28.
 sensus: sicut ille intimus sensus, ex
 quo est appellata sententia I 416, 10.
 humanus I 22, 11. in suum sensum
 detorquere I 527, 9.
 sentire scelerata II 261, 25. aliter II
 118, 13. recta I 336, 13. contraria
 I 47, 22. sentire quod I 132, 19. 21.
 25.
 sentibus horrere uitiorum II 140, 16.
 separatim de anima disputare I 396, 2.
 separatio (*Ehetrennung*) II 223, 21.
 propter hanc separationem mediator
 est missus I 528, 20.
 separare se a corpore ecclesiae II 107, 4.
 societatem ab inuicem II 107, 10.
 a populo suo II 194, 25. separati et
 adulterati II 231, 22. a Christi cor-
 pore I 553, 13. opinione dinersa I
 462, 13.
 sepulcrum: si in eius sepulcro legeremus
 I 361, 11.
 sepultum ignorantiae tenebris I 438,
 18.
 sequor: quanta eum sequatur absur-
 ditas I 307, 2. 413, 18. secutus tam
 magnum abditumque secretum I
 476, 8. secutus adiunxit II 131, 7.
 133, 30. 181, 12. 225, 8. 280, 21.
 300, 12. 303, 8. I 13, 9. 132, 6.
 330, 18. sequitur et adiungit I 92,

25. 167, 13. II 315, 13. sequitur et
 dicit II 143, 27. 151, 20. I 61, 23.
 62, 24. 82, 5. 92, 6. 274, 7. 538, 9.
 sequitur et respondet I 60, 7.
 secutus addidit I 109, 24. sequeretur
 et diceret II 62, 16. *acc. et inf.* I
 397, 8.
 series generationum II 225, 19. con-
 textam paginae seriem pollice seuero
 diserce I 357, 17.
 serio grauiterque agere I 403, 21.
 sermo ueritatis I 35, 25. ut in hoc
 uolumine tecum haberem sermonem
 II 213, 13. alternante sermone inter
 se certare I 331, 3. disertus et
 ornatus sermo I 340, 26. fidelis
 sermo et omni acceptione dignus
 I 248, 23. latinus II 54, 12.
 sermocinatio nostra inter nos I 377, 9.
 serpentina uersutia I 529, 27.
 serpunt dira contagia I 361, 25. doc-
 trina pestifera serpendo peruererat
 II 183, 5.
 serrae stridor I 273, 20.
 seruilis timor I 213, 12. iugum I 189,
 17. opus I 181, 14.
 seruiliter I 180, 23. II 137, 19.
 sernitium diaboli II 203, 10. creatori
 suo non exhibere seruitium I 450, 2.
 seruitutis uinculum II 259, 16. libera
 seruitus II 104, 19.
 sera uigilantia II 114, 9. pubertas II
 186, 15.
 sese II 93, 15. 222, 12. 258, 21. I 172,
 14. 308, 21. 381, 18. 406, 1. 452, 4.
 522, 6.
 seu-sen *cum coni.* I 275, 7. 8. seu-siue
 I 348, 5. II 48, 4. seu-uel II 116, 1.
 sexenta alia possunt occurtere I 155,
 16.
 sexus: in sexibus II 265, 3. sexuum
 II 265, 4; cf. II 264, 17. 18. 265, 12.

14. 16. 266, 13. 20. 267, 3. 269, 1.
6. 13 *cet.*
si *in interv. in dir.*: uide, si inuenies I
257, 8. uidete, si non apostolus
praenudit II 129, 26. uidete, si non
illud est prophetatum II 162, 12.
si tamen I 156, 22. 173, 17. 176, 9.
205, 22. 336, 21. 341, 11. 479, 12 *cet.*
sic—quemadmodum II 76, 19. 78, 10.
107, 14. 111, 24. 140, 8; *cf. ita—*
quemadmodum II 106, 6. 120, 27.
121, 1.
sicubi forte non tacitum est I 331, 13.
siderum positio I 472, 18. sidera I
387, 22. 388, 20. 472, 21 *cet.*
signaculum iustitiae fidei II 194, 12.
276, 25.
significatio allegorica II 66, 23. legis
II 133, 22. purgationis II 277, 1;
cf. I 106, 23. 182, 8. 189, 19. 414,
25 *cet.*
significare benenolentiam II 103, 11.
significor *cum inf.* II 195, 19.
signo: atramenta indigna eloquia signa-
uerunt I 357, 18. signari aliquo
visibili sacramento II 194, 6.
signa linguae I 67, 6.
siluesco: dumeta pullulare, immo iam
siluescere II 120, 4.
similis *cum genet.* I 400, 1. 505, 2.
similia = similitudines I 410, 12.
similitudo operiorum I 474, 6;
cf. I 240, 14. 256, 23. 272, 6. 445, 15.
simplicis fidei pietas II 54, 19. con-
fessio II 100, 4. incauti et simplices
II 130, 3; *cf. I 314, 20. 516, 10.*
529, 27. 542, 16. 569, 24.
simpliciter teneo I 396, 4. simpliciter
dictum I 36, 10. II 150, 24.
simulate anathemare II 101, 24.
simulatorie (*opp. ueraciter*) II 203, 7.

simulo: non erat ad homines simu-
latum I 91, 23. simulata caro I 525,
21.
sinceritas elemosynarum I 447, 3. pro
fidei sinceritate certamen I 150, 17.
pectoris I 376, 10; *cf. I 303, 2.*
sincera dilectio I 335, 12. caritas II 54,
20. sincerissima benevolentia I 425,
4. amicus I 303, 15. fratres II 125, 6.
— sincerissime I 423, 6.
singillatim (singulatim): de unoquoque
disputare I 55, 13. in singulis sin-
gulatim fiebat I 112, 8; *cf. I 383, 16.*
singularis praerogativa I 526, 25.
sacrificium I 505, 9. dementia I 515,
17.
singulum quidque I 339, 11. in singulis
singulæ I 378, 18.
singularitas principiorum II 222, 13.
sinor *cum inf.* I 10, 3. 282, 22. 363, 23.
370, 15. II 303, 25.
sinus: ex memoriae abditissimis sinibus
I 404, 26.
sive-sive *cum coni.* I 21, 19. 20. 70, 4. 5.
294, 14. 318, 28. 321, 11. 328, 5. 354,
21. 398, 7. 409, 2. 519, 14. II 13, 11.
76, 17. 78, 8. 84, 8. 96, 19. 107, 11.
120, 19. 212, 9. 11. 293, 11. 297, 19.
sobrie uigilanterque considerare I 358,
8; *cf. I 333, 3.*
sobria mens II 216, 12. cautela I 145,
4. fides I 335, 9; *cf. I 84, 4.*
socialisnidificandi sollertia II 215, 6.
societas generandi II 215, 13. beatifi-
tudinis II 61, 2. uitii II 204, 26.
in malum conspirans societas II 107,
10. ordinata I 56, 10. Christi sal-
uatoris societas I 71, 14. 133, 22.
145, 10.
sociari *cum dat.* I 21, 17. 40, 10. 133, 26.
II 179, 23.
socius crucis I 311, 24. Caelestii II 179,
10; *cf. II 3, 12. 215, 14.*

sol suis radiis homines quodammodo
   uestit I 36, 1.
 solacium sanctorum II 210, 4.
 solidum aedificium caritatis II 135, 24,
   solidus modus I 305, 12. alimenta
     solida I 363, 15. caro I 386, 7.
 solitudo monachorum II 110, 13.
 sollicitius gratiae medicinam querere
   II 132, 16.
 sollicitare ad uigilantiam I 423, 18;
   cf. I 357, 16. 452, 3. 559, 12.
 sollicitudo caritatis II 78, 23; cf. II
   114, 28. 182, 3.
 sollicitus pro sua fide I 336, 7. de
   quorum esse auctoritate sollicitus
 I 139, 15; cf. I 360, 1. 397, 3. de
   ambiguitate II 75, 15. de defensione
 II 96, 25. homines sollicitiores I 464,
   22.
 solari sollicitudinem II 182, 4.
 soluere oppositionem II 133, 29. no-
   dum quaestione II 313, 12. 13.
 quaestione I 220, 1. 307, 8. 331,
   18. 20. 30 *cet.* originale peccatum I
   10, 17. 310, 27. peccati reatum I 25,
   8. 252, 15. opera diaboli I 41, 4.
 ab originali inpietate I 28, 22. reatus
   uiuculum I 70, 20; cf. I 113, 25. 458,
   14. 475, 21. 504, 27. II 259, 15.
 solutio quaestione I 72, 5.
 somniantium uisa I 408, 13. somnio
   cum acc. et inf. II 309, 17.
 sonitus uerborum II 183, 1.
 sono: quae acutule sonant I 256, 22.
   nouitas contra antiquam opinionem
   sonare coepit I 132, 18. quod magis
   uerba apostoli uidentur sonare I
   149, 3. aliter esse accipienda quam
   sonant I 156, 15. sicut littera sonat
 I 158, 3. 178, 13. illuc primo sanctifi-
   cacio sonuit I 181, 12. in ipso
   nomine libertatem sonare I 209, 12.
 hoc testimonio sonat II 29, 23. aliud

sonat II 53, 4. in qua sonare atque
   agi uideretur I 64, 10.
 sonus: secundum litterae sonum I 158,
   16.
 sopiti sensus I 405, 23. ratio adhuc
   uelut quieta et quasi sopita I 36, 25.
 sopor leti I 408, 19.
 sordes peccati II 285, 13; cf. II 307, 8.
   I 556, 23. 557, 5.
 sordida uestis II 307, 10. seruitus II
   221, 11.
 sortiri poenas aeternas II 125, 19.
 spado I 52, 4.
 species contemplationis I 194, 6.
   decoris II 15, 20. species uelut cor-
   porum I 404, 24. hominum I 413, 9.
   specie tamen tacita I 524, 18. in
   specie facie ad faciem I 511, 12.
 speciosus quidam flos II 159, 27.
   252, 4.
 specula pastoralis I 424, 11.
 speculum propositum II 17, 7. specu-
   lum adtendere I 401, 17.
 sperno *cum inf.* I 349, 14.
 spero de domino I 425, 7. in incerto
   diuinitiarum II 210, 2. in commoriente
 I 311, 20. cf. I 541, 23. sperat in ea
   satiari I 214, 23. sequente ut I 162,
   22. sequente quod I 425, 7.
 spiramine conglobatum I 399, 23.
 spiritualis salus II 125, 5. manus I
   298, 5. intellegentia I 158, 4.
   qualitas I 5, 11. generatio I 19, 15.
 procreatio I 22, 16. homo I 395, 13.
   439, 10. corpus I 4, 9. regeneratio
 II 201, 4. bona I 497, 12. spiritale
   quodammodo incensum I 263, 11.
   spiritalia *subst.* II 66, 16.
 spiritualiter circummeidi I 138, 4. regene-
   rari II 221, 10. gignere II 230, 23.
 renasci II 248, 11. colligere II 227,
   16; cf. I 100, 11. 117, 6. 123, 1.

- spiritus tempestatis I 417, 5. *a mente*
distinctus I 414, 23. nequam II 142,
 27. 148, 17. 20. 24. immundus II
 204, 20. 238, 22.
 spirans caedem I 453, 21. spirare et
 respirare I 365, 6.
 splendidius enituit I 252, 7.
 spondeo: non me quasi auctorem
 spondeo I 347, 6. spopondisti bona
 te definire coniugia II 288, 21.
 sponsor salutis I 311, 23.
 sponte conari I 77, 3.
 spumei in sermone I 305, 9.
 stabilis in fide II 307, 17.
 stabilitas substantiae I 170, 20; *cf.* I 5,
 20. 21, 5.
 statuere dogma II 70, 23. primo loco
 statuere II 128, 1. *acc. et inf.* II 169,
 28.
 statura I 388, 17.
 status II 76, 22. 78, 11. 121, 5. 168, 1.
 20. 24. 169, 6.
 sterilis coniux II 223, 8. coniugium II
 231, 23.
 sterilitas bonorum II 62, 6. sterilitatis
 uenena procurare II 230, 6.
 stilla aquae I 341, 22. 342, 15. 409, 5.
 stilus: stilo committere II 71, 1.
     abicere ab animo a uerbo ab stilo
     I 378, 14.
 stimulari libidine II 284, 15.
 stimulus inuidentiae I 156, 18. carnis
     I 228, 23. 392, 15. II 136, 4. stimulo
     recentiore sollicitant I 423, 18.
 stirps antiquae immunditiae II 239, 7.
 sto: quomodo stabit illud apostoli?
     II 133, 27; *cf.* II 298, 17. hominem
     stantem subuertere I 257, 24.
 stratum: in stratis iacere I 405, 23.
 strepitus inanis I 364, 13.
 stridor serrae I 273, 20.
 strues congerere I 342, 5.
 struere montes II 109, 18.
 studia consonantia concorditer flagrare
     cernebat II 172, 6. sancta II 258,
     24. partium I 355, 25.
 stultiloquium insertum II 69, 12. 71,
     11. 13. 173, 30.
 stupere responsa II 102, 14. stupentem
     suscitat noluntatem II 134, 4.
 stuprum II 226, 13 *passim*.
 suasio clementissima correctionis I
     465, 21. prima peccati suasio I 256,
     18; *cf.* I 220, 9. 17.
 suasor peccati I 17, 15.
 suauioloquium: subrepsit tibi falsi-
     loquium per suauioloquium I 344, 19.
 suauiia praecepta II 21, 19. mandatum
     II 137, 16. suauior de te narratio
     II 209, 13.
 suauitas ineffabilis II 136, 16.
 sub peccato I 528, 14. sub diabolo
     I 431, 22. 25. sub *pro ablatio*:
     significasse sub nomine gentium I
     198, 10, *sed nomine ibid. et lin.* 18.
 sub nomine gratiae I 469, 5. 11.
 13. 22. 479, 3. 552, 19, *sed. cf.*
     gratiae nomine I 470, 1. sub terrore
     II 194, 12. sub hac sententia I 88, 7.
 sub periculo I 342, 6.
 subaudire I 7, 15.
 subdo: scripturarum auctoritatibus
     colla subdere I 27, 29. subdere =
     addere I 263, 8. 494, 10. II 58, 11;
     cf. I 258, 2. 374, 12. II 112, 25.
     142, 26. 157, 21. 225, 11. 12. 14.
     305, 9. subditus *subst.* I 380, 14.
     II 59, 9. 222, 14.
 subdolo timore damnauit I 470, 6.
 subducere se prouidenter perniciterque
     I 407, 6. 7.
 subire contagia I 313, 17. carnis con-
     sortium I 313, 23. alienum pec-
     catum I 314, 11. 316, 12. mortis sup-
     plicium I 458, 7. mortem I 124, 11.
     526, 19.

subiacere peccato II 98, 13. 120, 21.
 corpus oculis subiacebat II 217, 20.
 de subiaceenti re I 306, 14. tamquam
 materies subiacebat artifici deo I
 340, 2.
 subicio = addo I 204, 4. 265, 5.
 280, 28. 376, 10. 512, 23. II 59, 19.
 69, 6 *cet.* nomine subiecto I 517, 22.
 subiectio erroris II 102, 24; *cf.* I 38, 13.
subiectum in acc. cum inf. saepe deest,
e. gr. I 26, 25. 311, 22. 359, 9. II 7,
 19. 21. 162, 18 *cet.*
 subinde = saepe I 263, 13. 14.
 subinferre I 77, 1. 171, 18. 174, 21.
 subintrare I 20, 13. 51, 8 *cet.*
 subiugante peccato II 226, 11. non
 carnali concupiscentiae subiungentur
 II 227, 18. diabolo II 238, 21. men-
 tem non subiuget II 247, 5.
 subiungit et dicit II 142, 24. 228, 1.
 247, 16. subiunxit atque ait I 493,
 19. subiungens inquit I 217, 8.
 subiungere = addere I 10, 25. 427,
 28. 442, 7. 529, 7. II 130, 9. 136, 26.
 subleuare uice pinnarum II 21, 9.
 sublimis II 228, 11. I 471, 11. subli-
 mior I 61, 10. 507, 21.
 sublimitas *titulus* II 209, 5. 253, 7;
cf. II 213, 14. 224, 20.
 submergi peccatis II 193, 21; *cf.* I 67,
 13.
 subministratio uirtutis II 126, 11.
 spiritus sancti II 85, 10. 154, 6.
 subministrare auxilium II 131, 4.
 spiritum gratiae I 497, 15.
 subobscure dicere I 275, 6. 504, 27.
 subobscurum parere sermonem I 135,
 10.
 subposita falsitas II 52, 2.
 subprimere gratiam II 102, 17. obiecta
 partim ille uitando subpressit II
 172, 23.

subrepit taedium II 16, 19. quicquid
 peccati subreperet I 503, 23. ebrietas
 subrepit tanto niro I 84, 5; *cf.* I
 256, 7. 266, 14. 288, 3.
 subreptio uel praecipitatio peccati I
 72, 6.
 subrigere doctrinae aures I 342, 24.
 subreptos sibi fuisse libros II 126, 1.
 subsannare = inridere I 319, 7.
 subscriptionem extorquere I 542, 18.
 569, 25; *cf.* II 106, 3.
 subsequenter facere I 536, 23.
 subsidium naturale I 282, 10. apto
 subsidio conualescat I 254, 24.
 substantia animi et corporis II 274, 2.
 unius substantiae trinitas II 99, 1.
 corporalis II 246, 14. uera bona II
 37, 8; *cf.* I 61, 9. 170, 20.
 substantialis I 399, 27.
 substantialiter manere II 240, 21.
 substituo: negotium substituendi gene-
 ris II 215, 9.
 substruere obprobria I 309, 9. 353, 19.
 subter adnectere II 102, 6.
 subterfugio: eorum intentionem subter-
 fugit uerbum II 96, 28. 119, 21. uim
 ueritatis I 517, 22; *cf.* II 173, 6.
 subtexo: alia mea uerba subtexuit II
 255, 19.
 subtilis ratio II 219, 20. flatus I 363,
 10.
 subtilitate distinguere II 129, 4. dispu-
 tationis II 96, 14.
 subtiliter disserere I 337, 19. disputare
 I 341, 8. subtilius I 337, 11. sub-
 tilissime I 397, 2.
 subtrahere opus oculis filiorum II 266, 5.
 subtrahimur negamurque nobis I
 389, 26. definitionem I 381, 2. ab
 iectu se subtrahere I 407, 1. examini
 I 465, 5. 467, 2. alimentum I 385, 7;
cf. I 407, 11. 412, 5. 452, 4.

subuertere dogmata I 570, 1. hominem stantem I 257, 24. sapientiam I 246, 10. Manicheos I 517, 24. fundamenta fidei catholicae II 262, 11. opinionem I 31, 9.

succendere praemiorum pollicitatione II 134, 3.

successionis uinculis solui I 458, 13. conexio successionis II 225, 20; cf. I 127, 4. 295, 13. II 219, 9.

successor I 109, 9. 465, 14. Rogati successor I 360, 10; cf. II 173, 9. succinctoria consuere I 448, 22. II 270, 5; cf. I 449, 3. II 309, 5. 6.

sufferre pondera I 397, 24. nondum est perfectus, ut sufferat I 95, 2.

sufficiens: quid apertius et sufficientius dici potest? I 562, 19. sufficientia sibi II 129, 14. uerbis sufficientissimus I 342, 10.

sufficienter II 77, 12. 78, 2. 156, 10. 258, 16. I 3, 14. 461, 25. multo sufficientius I 56, 21.

sufficientia I 336, 8. 480, 29.

sufficit, quod non potest intrare I 373, 27.

sufflare animam I 332, 20. 363, 9. flatum uitiae I 330, 7. corpus I 343, 6.

sufficatur assertio II 279, 23. horrendis suffocatur angustiis I 349, 16.

suffragari I 222, 26. 233, 10. 322, 21. 369, 6. 473, 11. ualde in peruersum Pelagio suffragari II 121, 23.

suggero: qui haec loquenda incautis etiam deum timentibus suggesteret I 276, 7; cf. I 349, 27. suggestor cum inf.: adinpletio boni operis etiam sine dei gratia posse fieri tacita significatione suggestur II 149, 11.

suggestiones diaboli I 452, 22. 453, 13.

suggestus pasturae I 341, 29.

sugere ubera I 69, 22; cf. I 70, 1.

sui *pro pron. poss.*: sui consumptione I 5, 13. accusator sui I 79, 14. ad similitudinem sui I 399, 25. in sui comparatione I 350, 15. sui notione I 381, 17; cf. II 128, 14. 157, 5. I 362, 24. suus *pro eius* II 36, 10. 39, 9. 63, 15. eum *pro se* I 78, 12. 392, 15. II 62, 3. illo *pro se* II 62, 2. I 508, 18. se *pro eas* II 229, 13. I 200, 3.

sum: est = es ist möglich: uix est autem carere istis malis II 71, 5. non est ut dicatur I 313, 25. 29; cf. I 244, 8. quasi non simus in nobis I 390, 6. hoc enim erat dicere I 122, 27. est et esse *in acc. cum inf. scipius deest.*, e. gr. II 7, 11. 8, 16. 48, 13. 76, 8. 126, 23. 134, 6. 180, 24. 266, 15 *cet.*

summe bonus II 285, 14. I 482, 26.

summitas regulae I 92, 20.

summum *subst.*: a summo dei I 400, 23.

summitto: infanti linguam uestram nocemque sunmittitis I 478, 25. sumere litteras II 51, 9. exordium I 11, 3. 514, 10. 517, 17. imaginem I 400, 17. caput, originem ab ipso I 552, 26.

super *cum abl.* I 380, 27. 381, 21.

super *adu.*: satis superque uidetur absurdum I 381, 7.

superaedificare ligna II 60, 8.

superbe de suis uiribus fidens II 45, 5.

superbire de libero arbitrio I 209, 10.

supereminentia gratiae II 109, 17.

supereminentissima perfectio I 226, 4.

superexultare iudicio I 78, 23.

superficies: non in superficie sed penitus nosse II 210, 13. cutis I 411, 15.

superfluo baptizari I 142, 10. 24. 149, 21.

superfluus I 246, 3. 262, 2. 462, 22.
     525, 18:
 supergredior: dei gratia omnes angelos
     supergreditur I 472, 22.
 superindui cupientes I 185, 14.
 superior uersus II 39, 12. superiora
     subst. I 110, 12. 20. 438, 10.
 superius demonstratum est I 330, 13.
     341, 2; *cf.* II 7, 25. 29, 6. 12. 38, 6.
     108, 1.
 supernus medieus I 254, 20. uocatio
     1 513, 21; *cf.* I 494, 20.
 superuacaneus I 50, 19.
 superuaena inuestigatio I 381, 18.
 superuenit in eos spiritus sanctus I
     182, 16.
 superuestiri immortalitate I 4, 19.
 superuinere diluicio II 186, 17.
 supplementa generis humani I 56, 9;
     cf. 51, 2.
 supplicatione deprecari I 150, 5.
 suppliciter instanterque poscere I 359,
     15.
 supra quam petimus I 217, 19. 225, 2.3.
     supra quod infirmi erant I 51, 7.
 supradictus II 210, 9. 273, 18.
 surgens concupiscentia I 451, 10. qui
     de caritatis radice non surgit I 180,
     25.
 sursum cor habere I 105, 2. 223, 2.
     263, 12. II 227, 25. sursum uersus
     I 389, 15. 398, 3.
 suscipere dicta in ueritatis odium I
     430, 1. 24. 542, 15. baptismum I 35,
     13. gratiam II 15, 4. arma II 98, 8.
 consortium II 121, 4. filios II 269,
     25. 271, 23. 287, 16. misericordiam
     pro damnatione I 164, 6. eum hoc
     tractare suscepit I 285, 17. suscep-
     pit haec dicere I 512, 13; *cf.* I 222,
     22. 542, 16. 564, 2. 569, 7.
 suspendere deliberationem I 333, 14.
     uoluntatem II 143, 19. 144, 10.

sententiam definitiuam II 185, 26.
 expectatione suspensus II 131, 12.
 ungue suspensi II 70, 4.
 suspiciones mortalium I 26, 1.
 suspiciosus II 89, 1.
 sustentacula I 5, 16. 341, 28.
 sustentare incontinentiam suam hone-
     state nuptiarum I 502, 17.
 susurrare II 93, 22. 94, 10. 108, 11.
 syllogismum facere II 98, 11.
 symbolum nouisse II 55, 3. reddere I
     312, 26. 370, 2.
symmetria membrorum: et de lignorum
     fructibus refectionem contra defec-
     tionem et de ligno uitiae stabilitatem
     contra uetustatem I 5, 19. morti
     quidem corporis meritum peccati,
     uitiae autem spiritus meritum iusti-
     tiae I 7, 23. illi enim desperauerunt
     de moriente, ille sperauit in com-
     moriens; refugerunt illi auctorem
     uitiae, rogauit ille consortem poenae;
     doluerunt illi tamquam hominis
     mortem, credidit ille regnaturum
     esse post mortem; deseruerunt illi
     sponsorem salutis, honorauit ille
     socium crucis I 311, 20; *cf.* II 317, 3.
 synagoga: funetus officio in synagoga
     ipse recitauit I 53, 8.
 synodus africana II 172, 14. episco-
     palis II 56, 7. orientis et occidentis
     I 570, 11. synodi gesta II 172, 11.
 synodi congregatio I 542, 17. 569,
     25. 570, 3. 4. 12.
 tabernaculum: congregari in taberna-
     culum I 51, 13.
 tabes carnalis concupiscentiae I 11, 19.
 tabificare in se omnes de sua stirpe
     uenturos I 11, 20.
 tabulae lapideae I 176, 28. 181, 17.
     182, 18. 27. 194, 3 *cet.* tabulae
     matrimoniales II 201, 16. 215, 24.

taceo: cum lingua tacente tacere con-
pellerent II 55, 17. nomina facenda
putauerunt II 103, 18.
tacite praeterire I 266, 4.
tacitis nominibus I 356, 29. II 100,
24. in tacitis infantibus clamat I 65,
12. specie tacita I 524, 18. gratia II
109, 13. tacita significatione II 149,
11.
tactus: sensu qui uocatur tactus I
388, 9.
taediorum aestus I 3, 2; *cf.* I 66, 5.
II 16, 19.
tale aliquid I 12, 21. 17, 10. 125, 7.
212, 22. 240, 20. 406, 13. 475, 22.
II 100, 11. aliquid tale I 397, 1.
taliter mouere I 29, 3.
tam—quam *pro* sic—ut II 9, 23. 10,
2. 140, 10. 252, 9.
tamen = autem I 445, 1. 469, 4. 19.
471, 1.
tamquam — ut II 69, 27. 70, 13. 210,
21. I 37, 17. 66, 13. 326, 12. 328,
3 *cet.* tamquam si I 55, 4. tam-
quam cum I 481, 9.
tangere cor I 481, 21. animum II
97, 6. antequam terras nostras nel-
tenuissimus odor Manicheae pesti-
lentiae tetigisset I 549, 4.
tantillae uires I 3, 11. tantillos I 24, 22.
tanta = tot I 94, 13. tantum longe
est = tantum abest I 92, 18, *cf.* I
335, 13. in tantum ut I 563, 23.
tantum errat II 243, 19. in tantum
— in quantum II 4, 19. tantus
apostolus II 66, 22. 135, 20. duo-
decies tantum I 474, 8.
tantundem est, ac si diceretur I 199, 21.
tarditas gestorum II 109, 9. intelle-
gendi I 12, 2.
tardius peruenire II 102, 21. 103, 16.
sanare I 104, 15. facere I 376, 21.
tardiusecula mens I 142, 7.

tardare imperium uoluntatis I 451, 22.
tardus ingenio I 30, 9. 387, 18. tard-
diores I 464, 21. 516, 10. tardissimi
I 31, 19. 441, 8.
tecto mansionem tremere I 342, 4.
tegmen est generale nomen I 448, 23.
24. hoc genus tegminis II 309, 11.
dogmatis tegmen II 260, 14.
tego: se ipsum tegendo nudauit II 182,
25.
temerarius cursus I 353, 14. credulitas
II 52, 2.
temere: propaginem animarum nec
temere astreuendam nec temere de-
struendam dicimus I 356, 1. 2; *cf.* I
418, 17. II 70, 21. 99, 15 *cet.*
temeritas praesumptionis I 353, 26;
cf. I 77, 10. 351, 4. 380, 11.
temperanter et iuste et pie uinere I 207,
21.
temperantia eastigare I 452, 2.
temperatio: quorum omnium tempera-
tione bona corporalis ualitudo con-
sistit I 280, 18.
temperare a laudibus II 104, 13.
quaestio eo moderamine temperata
I 128, 1. ex alterutro temperari I
280, 16; *cf.* I 295, 28. 305, 11.
templum I 51, 14. 98, 2. 525, 4. templi
uelum II 189, 23. dei templum II
232, 15.
temporalis (*opp.* aeterna) uictoria I
147, 21. promissa I 189, 24. bona
I 217, 18. 497, 13. uita I 120, 11.
531, 14. II 181, 25. consortium I
472, 26. mors II 194, 21. commodum
II 227, 20.
temporaliter mori I 120, 10. II 300, 17.
regnare I 18, 2.
temporarie conatus paradisus I 350,
24. 351, 12. 375, 12. 19.
temptatio I 227, 25. 246, 1. 262, 12.
II 36, 2. 91, 12. 194, 25 *cet.*

- temptator II 143, 15, 157, 26, I 293, 15.
 tendiculae Manicheorum I 542, 4.
 tendere I 67, 9, 80, 13, 156, 26, 237, 17,
     241, 8, 247, 16.
 tenebrae mentis I 67, 10, 566, 23.
 ignorantiae I 67, 25. Manicheorum
     (*opp. lux catholicorum*) II 307, 13.
 tenebrosa iniquitas II 230, 2. inter-
     pretatio II 255, 17.
 tenere obnoxium I 24, 19, 27, 20, 34,
     21, 117, 17, 137, 16. omnes ista
 sententia tenet I 26, 15. dilectionis
 affectum probatum tenebamus I
 303, 4. certam tenere sententiam I
 304, 12. fidem I 338, 12. assensum
 I 351, 11, 375, 16. dogmata I 459, 6.
acc. et inf. I 33, 20, 40, 10. teneor
cum inf. I 468, 3; *cf.* I 64, 1. 205, 23.
     II 269, 8.
 tenerima aetas I 313, 8; *cf.* I 471, 15.
 teneritudo: in suum robur ex teneri-
     tudine coalescere I 122, 15.
 tenuissimus odor I 549, 3.
 tenuiter recordatus est I 277, 14.
     tenuiter ei coniungens II 101, 9.
 tergiuersationes de hac re II 126, 27.
     sine ulla tergiuersatione I 131, 3.
 tergiuersandi locus I 147, 6; *cf.* I 488,
     13, 529, 11.
 terminandi huius operis cura I 31, 12.
     fides terminata in eo I 118, 13.
     gloriam ad illud terminauit I 512, 26.
     disputationem II 152, 23. sermonem
     II 319, 4.
 terminus libri II 122, 16. huius uolu-
     minis I 485, 15. saeculi I 517, 1.
     sine temporis ullo initio siue ter-
     mino I 339, 12; *cf.* I 105, 6. 357, 22.
     II 51, 6.
 terere fruges II 53, 27.
 terrena fragilitas I 6, 8. peccata I
     31, 1. corpora I 31, 16, 32, 9.
     cupiditas I 495, 13. II 134, 1.
 affectus I 202, 13. felicitas II 66, 10.
 I 497, 5. promissa I 189, 13, 495, 9.
 496, 4. promissiones I 50, 20. bona
 I 496, 5. 497, 13. libido I 226, 5.
 fructus II 66, 14.
 terrester: animalia terrestria I 340, 5,
     385, 19. II 217, 21.
 terribile mandatum II 137, 16.
 terribiliter scriptum est I 361, 4.
 terrifico: ut eum forinsecus terrificet
     I 183, 15.
 tertius: tertio deprecanti I 229, 1.
     interrogat tertio I 279, 30. tertio =
     drittens II 190, 6; *cf.* I 366, 5.
 testatus silentium I 65, 23. testatoria
     cognouimus II 210, 10.
 testificata (*pass.*) per legem II 133, 3;
     cf. I 167, 8, 19.
 testis: eadem scriptura teste I 354, 20.
     II 141, 29.
 testes integri I 412, 2.
 tetterima uita superior I 32, 14.
 texere fabulas I 31, 7.
 textus libelli II 102, 13. litterarum
     breuis textus II 105, 1. operis II
     158, 10.
θεοσέβεια: pietatem quam Graeci
θεοσέβιαν vocant I 170, 8, 10.
 thesauri naturae II 278, 20, 282, 6.
     thesaurumque transferret in caelum
     I 98, 17; *cf.* I 100, 5.
 thronus I 218, 21.
 timere *cum inf.* I 309, 18. 348, 25.
     396, 1, 2. 479, 27. II 104, 1. 154, 16.
     170, 22. 24. *acc. et inf.* I 435, 17.
     479, 27(?). II 114, 8.
 titubare II 26, 4.
 titulus tui nominis I 360, 1. auctoris II
     121, 2. praemisso titulo II 263, 12.
     hoe titulo praenotatur II 254, 6; *cf.* I
     361, 10.
tmesis: per enim absurdum est I 272,
     27.

- tolerabilis error I 307, 4.
 tolerabiliter dici potest I 275, 12. 310,
   15. tolerabilius I 340, 10. 11. 350, 16.
   392, 5.
 tollere peccata II 250, 22. tolle
   'facilius' II 149, 7. uelut per inane
   sublati I 171, 14.
 tormentum: ad tormenta redduntur I
   443, 11. timor tormentum habet I
   284, 11; cf. I 222, 13. 409, 21.
 torrens uoluptatis I 162, 23.
 tortuosae interpretationes II 255, 17.
 torus inmaeulatus II 239, 16.
 toti isti, cum quibus dissennimus I 425,
   12. ex toto se I 439, 9. ex toto (*opp.*
   ex parte) II 17, 20.
 tractator diuinorum eloquiorum I 549,
   2. diuinarum scripturarum II 307,
   16; cf. I 138, 25. 286, 13.
 tractatus populares II 101, 2. trac-
   tatus sui iudicium I 381, 5.
 tractare dominica eloquia I 141, 5.
   dei causa tractatur II 128, 27. de
   peccatis ignorantiae I 245, 10. de
   possibilitate I 237, 18. illa ingenia
   lenius tractata sunt I 463, 26.
 traditio: antiquissima ecclesiae tra-
   ditio II 308, 10. sanctarum scrip-
   turum II 77, 22. 80, 1. 174, 24.
   antiqua et apostolica I 33, 20;
   cf. I 206, 24.
 traditor: Judas eius traditor caput
   debet poni I 19, 7.
 traduco: tantum originale traduximus
   I 16, 17. 21, 26. II 249, 3. ad
   ueriora I 357, 10. 376, 11. 14. ad
   suas partes I 424, 22.
 tradux I 129, 19. 143, 13. 144, 9. 10.
   15. 16. II 168, 9. 14, 169, 11.
   170, 15 *cet.*
 trahere odorem I 274, 5. exiguum
   particulam spirando trahere I 306,
   11. originale peccatum I 317, 3.
   animas de origine parentum I 344,
   21. acrem trahimus et reddimus I
   365, 5.
 traicere peccati uinculum generatione
   in posteros II 237, 22. propaginem
   II 301, 13. uitia I 296, 2; cf. I 130,
   16. 17. 144, 4.
 trames ueritatis I 334, 22. II 262, 18.
   ad tramitem rationis inflecti I 357,
   11. 376, 12. 15. 19. 24.
 tranquillitas omnium membrorum I
   451, 15. II 199, 16.
 tranquilla uoluntas II 270, 13. oboe-
   dientia II 272, 3. 291, 15. tran-
   quillissima caritas II 199, 5. —
   tranquillius (*adu.*) porrigi II 310, 17.
 trans mare regnare I 372, 2.
 transcendeo: si etiam repugna timoris
   concupiscentiae flamma transe-
   derit I 187, 15.
 transeribo: ex eius libro haec tran-
   scripsi I 144, 14; cf. II 173, 28.
 transcriptio iniquitatis et mortis I
   127, 5.
 transfero: pietas, quae in aliam uitam
   transfert I 203, 4. montem fides in
   mare transfert I 222, 15. 223, 5.
   sine morte hinc translati sunt I 5, 9.
   indignationem in lenitatem II 145,
   18. I 455, 21. 27. in aliam senten-
   tiam I 134, 7; cf. II 203, 22. 215,
   22. 257, 2. 260, 12. 286, 25. 287, 5.
   302, 1.
 transfigurare I 276, 2. 3. 360, 21. 24.
   361, 18. 435, 12.
 transfundere uitia I 296, 2. inobedien-
   tiam propagine II 318, 19; cf. I
   329, 11.
 transfusio propaginis I 331, 11.
 transgredi *pass.*: transgressa prohibi-
   tione I 106, 15. lege II 218, 13.
 transgressio peccati I 86, 25. prae-
   cepti I 439, 25. 449, 11. Adae II

- 169, 8; *cf.* I 119, 25. 148, 4. 466, 27.
II 168, 25, 28.
- transgressores legis I 531, 16; *cf.* I
548, 4, 5.
- transigo: facile hoc in transactis et
abolitis habui I 139, 16. transactum
est I 388, 29; *cf.* I 445, 24.
- transitorie colloqui I 139, 10.
- transitum fecit in spem nouitatis I
83, 7. in posteros I 109, 5. in
prolem II 176, 8. camelii transitus
per foramen acus I 159, 19. 222, 8.
- translate (*opp. proprie*) accipere I
403, 9.
- transmarina: ad transmarina propera-
uit II 100, 20.
- transmissio scriptorum II 254, 21.
- transmittere flatum I 363, 5. 364, 6.
uerba II 171, 24. 182, 19.
- transmutare I 81, 22.
- tremo: habitationem tremere tecto I
342, 4. humilitas tremuit II 93, 16.
- tremor I 256, 5.
- tribulationum temptationes I 89, 22.
- tribula ad fruges terendas II 53, 27;
cf. lin. 12.
- tribus decem Israhel I 415, 4.
- triduum II 36, 21.
- trinitas *definitur* I 339, 10. 14. deum
esse trinitatem I 385, 18. 507, 20;
cf. II 99, 1. 152, 22. 185, 7. 292, 22.
- tripertita diuisione I 522, 28.
- tristia *subst.* I 405, 10. 406, 15.
- tristitia praesentis mali II 227, 18.
- triticum furtuum II 293, 26. 295, 16.
- trituratio ac nentilatio I 143, 1.
- triturare areas tribulis II 53, 12.
- triumphare I 258, 18. 19. II 110, 19.
- tropice (*opp. proprie*) I 329, 15. 332,
23. 403, 9.
- trunco: ex quacumque parte trun-
catos I 408, 26.
- tueri propriam sententiam I 357, 7.
376, 3. 379, 4. 417, 21.
- tumidus superbia II 11, 5.
- tumor: sine ulla coloribus et tumoribus
I 410, 12. *tropice* II 104, 2. I 150,
22. 172, 14. 256, 12. 374, 15. 534, 19.
- tumultus contradicentium I 282, 26.
- tune *attrib.*: ipsos tune homines I 265,
28. 492, 7.
- tuncine dicendum est homini? I 386,
15.
- tunicas consuere I 448, 21. 449, 8.
- turbae numerositas I 265, 6. 22. 24.
- turbidus ardor II 199, 4.
- turbo: excussi quasi quodam turbine
I 309, 11. 353, 21.
- turbari quaestionibus II 77, 10. per-
uiae obstinatione II 147, 11.
- turpitudo coneupiscentiae II 221, 21.
226, 15. 230, 3. turpitudinem
operari II 289, 21.
- turpius insanire II 241, 11.
- tourris munitior II 122, 1.
- uber: sugendis uberibus I 69, 22.
- papilla uberis I 69, 26.
- uberes gratiae I 335, 15. 358, 27.
- uberior sermo II 103, 1.
- uberius commendans I 185, 11. uberius
et planius I 265, 12. multo uberius
I 56, 21. uberius ago deo gratias
I 354, 3.
- ubertas domus I 162, 22.
- ubi est, quod eodem loco de hac re
ait? I 26, 20. ubi = in quo I 76,
22.
- ubicumque *cum coni.* I 282, 8. 297, 13.
298, 27. 408, 6. 570, 15. *indef.* II 122,
6. 125, 11.
- ubilibet I 312, 11. II 122, 12. 129, 7.
- ubique peregrina II 68, 11; *cf.* II 219
24. 283, 10.
- ulcerosa ouis I 340, 24.

- uleus sanandum II 103, 24. ulceris dolor I 255, 19. 14.
- ullus *subst.*: quasi nostrum hoc ullus ignoret I 72, 21.
- ulterior = *feruerhin, weiterhin* I 126, 16. 325, 21. 417, 14. 466, 4. 540, 20. II 76, 13. 122, 12. 126, 11.
- ultra: ut non ultra quam necesse est meus sermo procurrat II 4, 9. quid ultra quaerimus? I 26, 6.
- umbra futuri I 138, 2. 176, 21. 22. 189, 13. 497, 23. figurae I 181, 18. umbratile sacramentum I 179, 2.
- unde = de qua re I 105, 14. 181, 12. 279, 24. 289, 2. 327, 10. 328, 7. II 38, 6. 80, 18. 160, 6. 169, 25 *cet.*
- unde = de quo, ex quo I 266, 5. 328, 6. 343, 19. 346, 7. 513, 2.
- unde = quo I 432, 8. 468, 17. 471, 23. 477, 3. unde est quod I 326, 18.
- undecimque *indef.* I 424, 9. II 71, 4. *coni. cum coni.* II 226, 25.
- undique in omnibus gentibus II 230, 22.
- ungue paterno suspensi II 70, 4.
- unigenitus I 62, 22. 362, 10. II 25, 5.
- unitas Christi I 60, 14. personae I 61, 6. II 88, 2. trinitatis II 152, 22.
- uniuersalis ecclesia II 169, 27.
- uniuersaliter animam spiritum nuncupari I 418, 24. uniuersaliter fidelibus omnibus I 94, 2.
- uniuersitas creaturae I 348, 26. 27.
- uniuersitatis creator I 501, 5.
- uniuersa mundana moles I 339, 19.
- materia I 339, 20. massa I 236, 7. 238, 18. II 194, 2. scripture II 68, 3. romana ecclesia II 179, 15.
- non uniuersa anima, sed aliquid ipsius I 396, 20. 413, 24. 28. 414, 28; *cf.* I 38, 8. 55, 15. 128, 19. 135, 12.
- uniuira christiana II 216, 12.
- unum e duobus I 323, 19. de duobus I 384, 20.
- urgeo: quomodo se urgeat contra ueritatem I 248, 14. interrogationibus urgere I 281, 3; *cf.* I 516, 2.
- usque *praep.*: usque canos senum I 278, 1. — usque in finem I 117, 24. 183, 19. 557, 18. in finem usque II 287, 13. adhuc usque I 313, 19.
- nunc usque I 93, 24. 178, 13. usque nunc I 488, 18. quo usque I 316, 8.
- usque adeo I 22, 1. 482, 12. II 167, 21. 204, 10 *cet.*
- usquequaque *cum genet.*: usquequaque uenarum I 388, 6; *cf.* I 129, 5. 192, 7. II 54, 17. 78, 22. 122, 14. 172, 1.
- usurpare humano arbitrio II 147, 18.
- usus *plur.*: si non usibus, saltem laudibus oblectari II 318, 24. in bonos usus I 527, 6. ad usus licitos I 70, 23, *cf.* I 187, 19. in usus profundarum cogitationum suarum II 285, 8. — usus contra naturam II 317, 21.
- naturalis II 289, 11. 22. femineus II 289, 21. in usum noctis II 280, 10.
- ut: absurdum est ut I 439, 11. iustum, iniustum ut I 28, 18. 24. *ut cum indic. pro coni.* I 261, 11. non est ut I 313, 25. 29. — ut non = ne I 74, 20. 245, 28. 254, 13. 283, 14. 294, 11. 12. II 108, 9. 116, 10. 126, 9. 147, 11. 162, 2. 190, 4. 284, 19. — ut quid II 43, 1. 106, 10. 148, 18. 176, 24. I 54, 16. 209, 9. 279, 1. 361, 16. 454, 5. 455, 12.
- utecumque *indef.* II 172, 2. I 135, 9. 142, 23. 310, 24. 452, 7.
- uter, utris I 362, 22. 363, 2. 6. 364, 1. 8. 25 *cet.*
- uterlibet: utrumlibet horum fecerit, tunc fecit I 388, 27. utrumlibet de anima sentiatis I 143, 11.

uterque: ne utroque laedant, uel non intrando uel non exeundo I 363, 21. os aut nares aut utrumque I 363, 25. uterus uirginis II 190, 20. muliebris II 279, 5; cf. I 135, 16. 137, 22 *cet.* utor *pass.*: de non recte usa sanitate I 258, 7. utpote praescius I 315, 10. ut puta *cf.* puto. utrum in *interr. simplici cum coni.* II 77, 5. 82, 1. I 13, 4. 135, 17. 312, 28. 318, 6 *cet.* — utrumne I 237, 10. II 6, 11. 7, 1. utrumne — an I 265, 9. utrum — anne I 310, 3. utrum neene fateantur II 81, 6. utrum docuit hoe an non neget II 169, 10.

uaco: merita parentum uacant I 471, 20. nec uacat quod I 181, 11; cf. I 1 203, 23.

uacuus: gratia in eo uacua non fuit II 93, 7. si non in uacuum gratiam eius suscepit I 70, 13.

uadere ad maiores II 261, 17.

uaeors uanitas I 352, 21.

uagientium baptizatorum multitudo II 55, 12.

uagina corporalis I 399, 25; cf. I 405, 27. 406, 4. 412, 20.

uagitus: a uagitibus infantum I 277, 30.

ualde reproba multitudo I 495, 8. ualde enim malum meritum I 368, 16. ualde noxia I 336, 13. ualde bona praecepta I 297, 19. ualde manifestum est II 14, 25. ualde salubriter I 341, 14. ualde ad rem pertinet I 406, 19.

ualentia mentis ususque rationis I 69, 3.

ualeo: testimonia ad eumulum ualere debebunt I 51, 3. sicut ualemus I 72, 4. tam sint ualentia ad declinandum a malo II 127, 23. male

ualens I 258, 7. *cum inf.* I 11, 14. 68, 3. 108, 14. 133, 16. II 241, 11 *cet.*

ualidus ad non peccandum I 282, 15. aliquid ualidum respondere I 264, 19.

uanescere (*opp.* frigescere) = uanum fieri I 377, 5.

uaniloquia istorum noua I 543, 1; cf. II 190, 25. 254, 3.

uanitas procedit in medium I 352, 21; cf. I 67, 2. 100, 10. 172, 13. II 71, 16. 114, 20. 171, 19. 301, 12 *cet.*

uanus: rationes humanae, sed uanae I 474, 9. formido II 259, 8. libertas II 259, 13. iactantia II 37, 14. in uanum suscipere gratiam II 15, 5. uana subst. I 140, 4.

uapulando compescitur inoboedientia I 119, 10.

uarietas locutionis I 205, 14. uerborum I 532, 9.

uario: non uarianda ad petitio uoluptatis II 221, 16. humana ingenia uariari I 32, 10. sacramenta I 118, 15.

uas electionis I 503, 30. suum uas in morbo concupiscentiae possidere II 271, 24. uas alienum, suum II 220, 15. 221, 3. nasa gignentium II 265, 17.

uastitas diluui I 416, 24.

uastare Christianos I 453, 21. fidem I 454, 10; cf. I 407, 12.

uegetare membra aevo marcentia II 287, 25; cf. I 259, 3. 393, 17.

uehemens defensor gratiae I 170, 22. 193, 6. conflictatio I 221, 11. aquae inpetus uehementior I 158, 26.

uehementer aduersum I 72, 16. commendans I 85, 2. uehementer laborare I 22, 21. angustare I 100, 24. indulgere I 357, 19; cf. I 99, 1.

- 156, 24. 164, 4. 532, 7. II 109, 14.
 133, 29. 256, 12.
 uehiculum: uti tamquam uehiculo I
 169, 4.
 uel (= auch nur, selbst) I 283, 1. 349,
 19. 356, 27. 367, 22. 394, 23. 549, 3.
 II 45, 23. 160, 18. 180, 31.
 uelamen nominis Christi II 210, 6;
cf. I 183, 21. 23.
 uelamentum: quod occultatur sub
 uelamento uelut terrenarum pro-
 missionum I 50, 20.
 uellus: in uellere pluia II 189, 27.
 190, 2.
 uelare turpitudinem II 229, 24. pro-
 missa caelestia I 496, 5. gratia
 uelata latitabat I 181, 5.
 uelum: scissio ueli I 181, 21. II 189,
 23. per uelum loquebantur I 183,
 20. uelis depositis I 353, 14.
 uelut: decem et octo uelut episcopi I
 424, 20. uelut corpora I 404, 24.
 uelut acceptio personarum I 473, 19.
 uelut ex aduerso II 32, 13; *cf.* I 26,
 13. 208, 27. 308, 2. 353, 18. 354, 10.
 428, 18. II 28, 24. 130, 5. 131,
 18 *cet.* ueluti monachi II 116, 2.
 ueluti soluere II 133, 29; *cf.* II 266,
 18. I 28, 3. 7. 76, 18. 215, 27.
 390, 3 *cet.*
 uenae I 383, 6. 386, 8. 13. 26. 387, 2.
 6. 388, 6.
 uenenata sententiarum prauitas I 358,
 23. peccato puncti et uenenati I 147,
 23. morsu serpentis I 62, 17.
 uenenosa uirgulta II 262, 19.
 uenena fidei I 396, 1. 464, 25. sterili-
 tatis II 230, 6. peruersitatis II 101,
 11. insidiosa I 460, 7. uenenum
 appellatur poculum mortis I 528, 2.
 uenerabilis I 292, 20. 466, 5. 468, 3.
 12. II 102, 7. 11. 160, 8. 164, 22.
 171, 6. 172, 14. 176, 27. .
- nenerandus papa I 423, 4. Ambrosius
 I 561, 16. II 165, 20. uenerandae
 memoriae I 464, 3.
 ueneratio *titulus* II 114, 16. creatoris
 I 548, 14.
 uenia (*opp.* palma) I 348, 19.
 uenialis culpa II 229, 19. peccata I
 203, 17. II 20, 16. 239, 21.
 uenio: contra iudicium ueniunt II 113,
 23. ueniens contra fundatissimam
 ueritatem II 287, 6. contra auctorita-
 tem I 38, 8. *cf.* contrauenio.
 uenilatione mundare I 143, 1.
 uenilare textum libelli II 102, 12.
 uentositas carnalis II 109, 8.
 uentosi sermonis inanis strepitus I 364,
 13.
 uentus falsae doctrinae inflat II 171, 7.
 uenundatus sub peccato I 33, 13. 126,
 17. 439, 23. 24. II 74, 8.
 ueraciter I 79, 10. 89, 6. 93, 26. II 20,
 19. 25, 11. 17. 28, 5 *cet.* ueracissime
 I 98, 23. 263, 8.
 uerax humiliisque confessor I 89, 19.
 dei cultor I 89, 8. 288, 21. humilitas
 II 81, 1. ueraci corde atque ore I
 466, 26. 554, 4. pietate I 501, 22.
 uisa I 413, 5. intellectus I 24, 6.
 salvator I 425, 9. ueracissimi nuntii
 I 423, 3. fides II 286, 21. narratio II
 161, 10. *cf.* II 30, 21. 142, 28. 143, 1.
 147, 12.
 uerberare terroribus I 297, 5.
 uerbi gratia II 241, 21. uerbum sanctifi-
 cationis II 250, 1. in uerbo ex-
 habetur Christo ecclesia I 541, 5.
 uere fraterna dilectio I 335, 12. utinam
 id uere didicisses I 344, 16. uere
 catholicum esse I 378, 15. ut uere
 sit corpus I 402, 24. non uere
 homines nouos facere I 488, 10.
 uerecundiam suam aperire II 274, 10.
 uerecundiae parcere II 101, 14.

eum uerecundia confitetur I 452, 1.
 uerecundia naturalis II 237, 10.
 I 107, 25.
 uereeundi rei areana rimari I 381, 4.
 uereeundi *cum inf.* I 132, 19. 185, 21.
     470, 13. II 266, 14. de pedisequo
     tali honestas uerecundatur II 226,
     16; cf. I 450, 6. II 219, 14.
 uereeunda uilium feminarum II 280,
     22.
 ueridice I 73, 2.
 ueridica scriptura I 97, 23.
 ueritas loquitur II 137, 28. ait II 259,
     11. locuta est per apostolum II 191,
     2. 203, 20. ueritas habet II 126, 3.
     185, 4; cf. I 54, 17. 251, 17. 18. 279,
     19. 352, 4. 20 *eet.* innocentiae ueritas
 II 55, 13. ueritas = *wahre Gestalt,*
Wirklichkeit I 409, 1. 413, 11. 463, 5.
 uerso: hoc uersat multis modis et
     sermone diurno I 237, 20. cogi-
     tando aliquid uersare I 388, 7, cf. I
     440, 27. II 133, 22. cum illa con-
     sultatio nersaretur I 137, 17. in
     litteris ecclesiasticis uersatur I 138,
     14; cf. I 144, 15. 145, 21. 164, 14.
     245, 3.
 uersus Vergili in omnibus libris ultimi
     I 389, 9; cf. I 290, 14. II 113, 7.
     154, 10.
 uersutia serpentina I 529, 26.
 uersutius exponere II 178, 13.
 uertex: a uertice usque ad ima uestigia
     I 411, 15.
 uerto: de qua re uertitur quaestio I
     241, 10. 296, 20, cf. I 106, 26. in
     alium sensum uertere II 127, 29.
     in malum II 128, 23. 140, 2.
 uerum subst.: ad ueri cognitionem I
     381, 18. auersus a uero I 506, 1.
 uerum dicit lex I 532, 2. 530, 18. —
 uerum est, quod I 329, 12, ut I
     329, 6.

uerum autem II 113, 19. uerum tamen
     I 24, 7. 25, 7. 37, 1. 51, 1. 58, 4.
     II 55, 5. 58, 6 *eet.*
 uescendo peccauerunt I 449, 9.
 uesica II 310, 12.
 uestigium peccati II 275, 6; cf. I 357,
     16. 411, 15.
 uestigare abstrusa I 133, 19; cf. I 229,
     6. 393, 14.
 uestimenta I 4, 23. 409, 4. 13. II 309, 6.
 uestio: corpus nondum inmortalitate
     uestitum I 439, 17, cf. II 247, 15.
     quamuis eos sol suis radiis quodam-
     modo nestiat I 36, 2.
 uestis belli-pacis II 26, 17. nuptialis
 II 62, 9. 15.
 uestitus I 341, 29. 342, 1.
 ueterescere in senium I 21, 8; cf. I
     4, 22. 106, 22.
 ueto: ex netito I 350, 10.
 uetustatis reliquiae I 82, 8. 83, 1.
     115, 14. uetustas carnis I 116, 7.
     10. carnalis I 189, 16. litterae (*opp.*
     nouitas spiritus, cf. Rom. 7, 6) I 180,
     18. languores I 218, 16; cf. I 5, 20.
 uexari spiritu immundo I 29, 12. uexato
     aliquo interiore membro I 272, 17;
     cf. I 249, 14. 407, 10. II 315, 15.
 uia: tamquam in uia constitutus I
     513, 20; cf. I 511, 25.
 uiatores perfecti I 241, 7. 508, 21;
     cf. I 93, 12. 20.
 uicem operationis non explere II 278,
     20. 282, 6. uice sua sacrificabat I
     92, 5. pari uice I 332, 19.
 uicenarius: ad uicenarium peruenire I
     126, 11.
 uicinitas I 470, 25.
 uicinus: ut sensu uicino pecoribus
     naserentur I 31, 18; cf. I 381, 20.
 uicissim I 142, 16. 326, 11. 345, 1.
     367, 23. II 215, 7.

- uictima: pecorum uictimas immolare I 496, 16. nihil de uictimis pecorum I 177, 1; cf. I 55, 20.
- uictor libidinum I 30, 3, cf. I 296, 7. animi I 378, 25. erroris I 418, 15.
- uictoriosa immortalitas I 147, 16.
- uictrix delectatio I 103, 15. superbia II 109, 15. concupiscentia II 228, 18.
- uidelicet I 16, 2. 25, 22. 32. 1. II 83, 1. 88, 21. 127, 5. 130, 16 *cet.*
- uidetur mihi *et uidetur cum acc. et inf.* I 240, 18. 442, 21. 451, 22. nide ut ne ab illo quidem me passum iniuriam conquerar I 304, 5. uiderunt quod II 119, 5.
- uidua II 68, 10. 69, 17. 71, 22. 119, 27.
- uiget auctoritas I 141, 7. usus II 278, 14; cf. I 416, 5.
- uigil conflictatio I 221, 11.
- uigilans circumspectio II 81, 12. uigilantium cogitatione formantur I 404, 25. uigilantissima diligentia I 425, 2.
- uigilanter I 104, 25. 254, 9. 358, 8. 404, 14. 412, 14. II 184, 10. 252, 15.
- uigilantissime I 6, 10. 183, 26. 426, 20.
- uigilantia pro grege dominico I 423, 18. pastoralis I 570, 14. sera uigilantia II 114, 9.
- uigilauit pietas II 93, 16. fides uigilat I 506, 26. 569, 8. in rerum luce uigilemus I 496, 20.
- uigor membrorum II 288, 2. 317, 4. 7. sensibus praebens uigorem I 107, 3. in uigorem pristinum redanimari I 366, 1.
- uiles feminae II 281, 1.
- uiluit iuueni senilis cunctatio I 353, 15. ninetum reatu detinere I 73, 23.
- uineulum est fides II 222, 20. foederis II 223, 22. peccati II 234, 9. uincula excommunicationis II 171, 15. uindicare diuino operi II 304, 21. 305, 20. in filios damnationis uindicat iratus I 98, 4. 5. animam uindicare a passionibus corporis I 343, 29. quam sibi uindicat fortitudo I 292, 18; cf. I 250, 14. 24. 251, 9. 475, 17. institutionis uineulo uindicare II 265, 6.
- uindicta I 98, 6. 103, 8. 235, 6. 16. 249, 11. 21. 250, 15. 25 *cet.*
- uineae dominus I 473, 16; cf. I 195, 11. 217, 1.
- uiolatores I 149, 23.
- uolenter praescribere II 274, 11. uolentius per prona prouoluitur I 159, 1.
- uolentia I 295, 12.
- uolare coniugium II 280, 13. oboedientiam I 107, 17. 18. sententiam principalem I 375, 23.
- uirere nigorem uelut florem II 317, 7.
- uirginalis integritas I 503, 12. uulua II 206, 4.
- uirginitas Mariae II 267, 22; cf. II 82, 23. 83, 4. 8. 118, 22.
- uirgo Demetrias II 155, 2. heretica II 216, 14; cf. II 142, 21. 148, 15. 157, 20.
- uirgulta uenenosa II 262, 19.
- nirilis sexus II 225, 22. coitus II 206, 4. complexus I 57, 3. libido II 284, 17. aetas I 191, 7. membra I 410, 19. genitalia I 406, 1; cf. I 405, 24. 406, 8.
- nirilitas I 448, 12. 14.
- nirtus sacramenti I 27, 13. 63, 5. uirtutes (= *Wunder*) II 87, 11. diuina uirtus I 366, 2. dei I 77, 12. resurrectionis I 118, 6. 512, 1.

- nirus auferre I 62, 1.
 uim mihi uerba fecerunt I 442, 22.
 uis intellegentiae atque rationis I
 415, 15. humani ingenii I 388, 18.
 seminis II 198, 28; cf. I 390, 11, 19.
 uisa neracia I 413, 5. nisorum sua-
 siones I 220, 9. imagines I 404, 15.
 somniornum et somniantium I 407, 4.
 408, 13.
 uiscera caritatis II 103, 7. Christi
 uiscera II 209, 11. matrum I 22, 15.
 309, 20; cf. I 363, 12. 386, 3. 388, 11.
 411, 17. II 230, 7. 279, 6. 310, 14.
 uisibile sacramentum II 194, 6.
 exemplum II 234, 3. lux I 396, 27.
 elementum I 462, 26. praemia I
 121, 20.
 uisibiliter admonere II 161, 12.
 uisio II 8, 6. 41, 5. 7. 10. I 219, 9.
 360, 14. uisiones martyrum con-
 scriptae I 405, 18. propheticae I
 412, 24.
 uisitauit Petrum II 161, 16.
 uism sentiri possibile est I 273, 5.
 adipisci uisum II 217, 4.
 uitas proprias agebant I 141, 17.
 uitalis uigor I 107, 4. uitalia subst.
 I 383, 7. 385, 29.
 uitiare naturam II 141, 12. 193, 19.
 273, 10. 25. I 267, 22. 274, 22.
 275, 13. 14. creaturam I 524, 14.
 mores II 190, 10. pedem II 5, 20.
 220, 4.
 uitiose concupiscere II 214, 23.
 uitiositas poenalis II 8, 17.
 uitiosa desideria II 202, 5. 16. 17.
 241, 5. natura I 68, 2. 19. 268, 17.
 primordia I 142, 3. 6. affectio I
 266, 25. gloriatio I 169, 27; cf. I
 254, 28. concupiscentia II 247, 13.
 uituperatio diuini operis I 549, 4.
 uituperatores bonorum I 524, 16.
 uiuacitas II 274, 2.
 uiuificator I 251, 24.
 uiuificare I 6, 24. 8, 13. 37, 18. 106, 25.
 II 188, 1. 2. 190, 27. 191, 8. 9 *et cetera*.
 uiuo: ut uiuente amicitia error potius
 moreretur II 103, 18. uiuentia
 membra I 412, 18. flatum facere
 posse uinentem I 365, 10; cf. I 366,
 10. 11. ex aquae calice I 5, 16.
 uocabulum gratiae II 155, 10.
 uocationes hominum I 31, 8. dei I
 220, 19. 453, 23. 513, 21. 534, 9;
 cf. I 474, 3. 4.
 uolatilia et terrestria animalia II 217,
 22.
 uolitare in somnis I 404, 14.
 uolo ut I 217, 1. 338, 20. 341, 9.
 412, 11. II 17, 4. 145, 1. uolo *cum*
coni. I 63, 26. 66, 1. 323, 29. 336,
 22. 359, 5. II 134, 17. — uelis nolis
 I 410, 20. uelit nolit I 275, 12.
 uelimus nolimus I 275, 10. uelis
 noluisse I 401, 7.
 uolucres I 340, 4. 449, 14. II 70, 12.
 uolumen liber, opns: quattuor uo-
 lumenib[us] explicauit II 254, 18,
 cf. II 213, 12. huius uoluminis
 terminus I 485, 15. modus I 71, 8.
 379, 9. finis I 519, 15. in illis tam
 longis uolumenibus I 129, 13. multis
 uolumenibus indigeret I 377, 10.
 plura uolumina inplebo I 383, 18.
 ne prolixitas uolumen offenderet
 I 486, 4. — septeno dierum uo-
 lumine redeunte I 496, 17.
 uoluntarii pulsus uenarum I 387, 6.
 motus I 387, 5. affectus animorum
 II 224, 7. gratia II 190, 1. nutus
 I 449, 23. necessitas II 9, 8. pec-
 cata I 20, 19. II 297, 17; cf. I
 258, 4.
 uoluptarii corporum nexus II 224, 7.

uotum soluere I 98, 1. notis agere
I 76, 23. malum uotum II 229, 21.
uulgariter I 170, 16.
uulgatissima consuetudo II 64, 25.
uulgatissimum iudicium naturale II
219, 20.
uulgo moriones vocant I 66, 15.
nulgus: quorum nomen ex graeco
deriuatum moriones nulgus appellat
I 31, 22. incertum uulgus I 361, 25.

uulnerabilis caro I 5, 5.
uulua I 410, 24. II 206, 4. 283, 24.
284, 10.

zabulus = diabolus II 60, 27.
zelare carnem II 231, 16.
zelus: hominem zelo ardentissimo
accensum I 233, 3. 236, 26. arden-
tior zelus I 237, 1.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

p. 7, 16 scrib.: unā K (n s.eras. i) — p. 11, 20 scrib.: uenturos] uenientes
cod. Mus. Brit. 5. BII et bd — p. 29, 22 scrib.: Rom. 9, 11—13 — p. 33, 18
comma post Christi del. — p. 49, 15 *comma ante qui del.* — p. 51, 18 scrib.: tam-
quam mundatorum — p. 60, 18 scrib.: Matth. 19, 5. 6 — p. 74, 6 add.: cf. *ante*
Apoc. 2, 11 etc. — p. 75, 21 Mal. 3, 7 scrib. — p. 76, 3 Esai. 56, 1 scrib. —
p. 84, 2 *praeminuerint scrib.* — p. 87, 6 scrib.: 5 lob 14, 1—5 — p. 109, 15 add.:
cf. Gal. 5, 24 — p. 110, 25 add.: cf. I Ioh. 5, 20 — p. 114, 15 *comma pro puncto*
pon. — p. 116, 19 add.: cf. Rom. 8, 5 — p. 118, 14 add.: cf. Act. 10, 42 —
p. 122, 23 *iustitiae leg.* — p. 124, 6 *comma ante non pon.* — p. 125, 23 add.: cf.
I Cor. 15, 3 — p. 135, 14 del.: cf. Cypriani . . 1362 — p. 148, 19 scrib.: I Cor.
7, 14 — p. 160, 1 *ante quia comma pon.* — p. 177, 1 *uictimis scrib.* — p. 182, 17
add. cf. *ante* Act. 2, 1 — p. 189, 12 scrib. 1, 5 *pro 1, 5* — p. 192, 25 scrib.: fuen-
rint] sint z sūt b fuerant d — p. 203, 9 scrib.: I Tim. 2, 5, 6 — p. 250, 1 scrib.:
Rom. 1, 21 — p. 250, 15, 22 Rom. scrib. *pro* Rem. — p. 264, 4 *peccatum scrib.*
— 302, 3 Parisinus scrib. — p. 316, 26 del. audans G — p. 355, 19 *ossibus scrib.*
— p. 355, 21 Gen. 2, 23 scrib. — p. 359, 15 *adde cf.* — p. 375, 14 scrib.: Ioh. 3, 5
— p. 384, 23 scrib.: Ecli. 3, 21, 22 — p. 403, 1, 13 del. cf. — p. 430, 26 *leg. in*
pro in — p. 432, 5 *misericordiam scrib.* — p. 447, 13 scrib.: a nobis *Bd* in nobis
Db — p. 454, 8 *uoluntas scrib.* — p. 489, 2 *addendum: cf.; 4—6 scrib. non 3—6*
— p. 504, 9 *delendum: et—apostolis om.Ef* — p. 535, 3 scrib.: Hier. 39, 40, 41
pro Hier. 32, 40, 41 — p. 537, 13 scrib.: Hier. 39, 41 *pro* Ezech. 32, 40 — p. 576
del.: Hier. 32, 40, *41 . . . 535, 3 *et post* Hier. *38 (31), 34 add.: *39, 40, 41 . . .
535, 3 *et* *39, 41 . . . 537, 13 — *ibidem del.*: Ezech. 32, 40 . . . 537, 13 *et* Ezech.
36, 22—36, 36 *stellidis instruantur* — p. 604 *fatum pro atum scrib.*

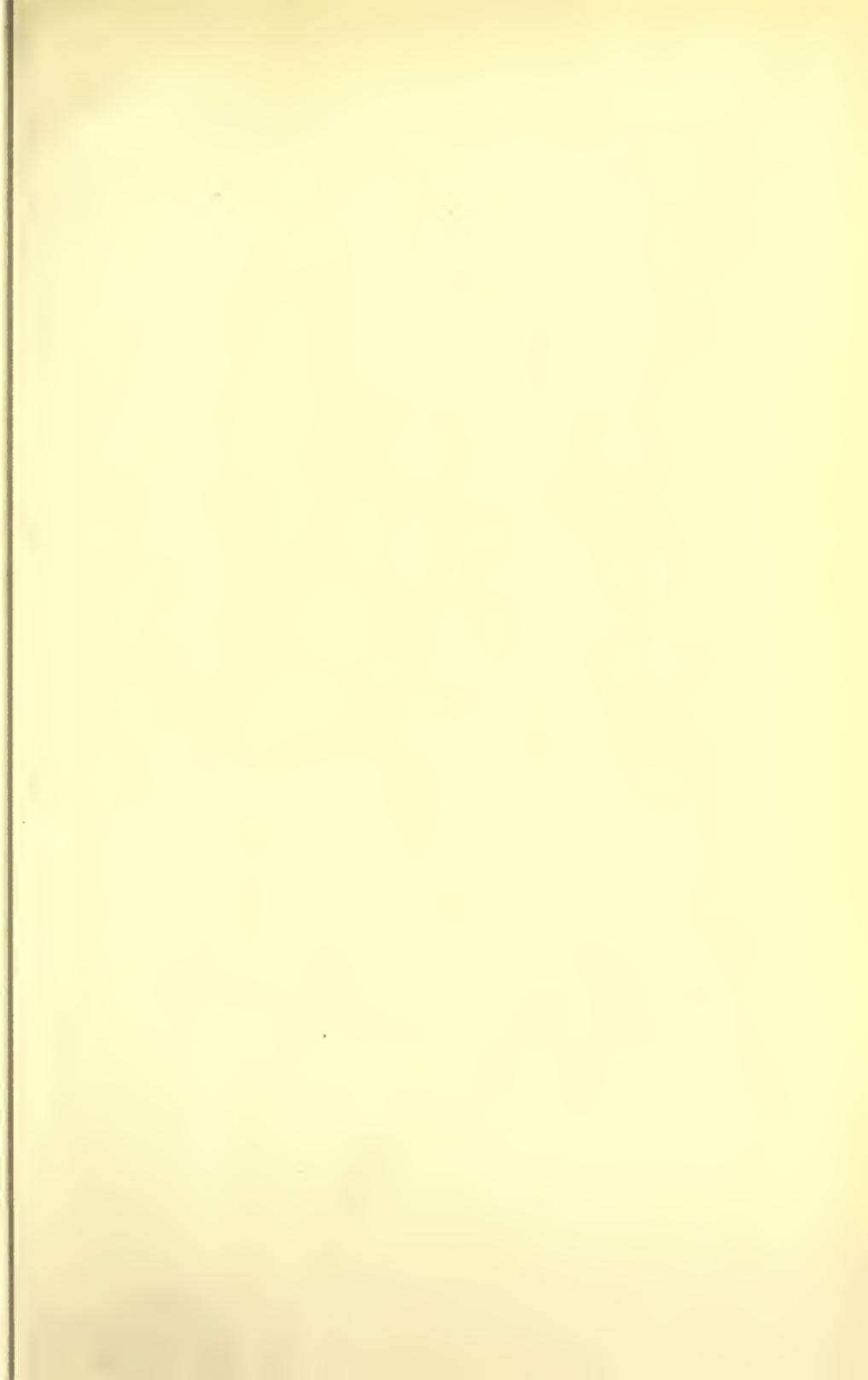

INDEX LIBRORUM

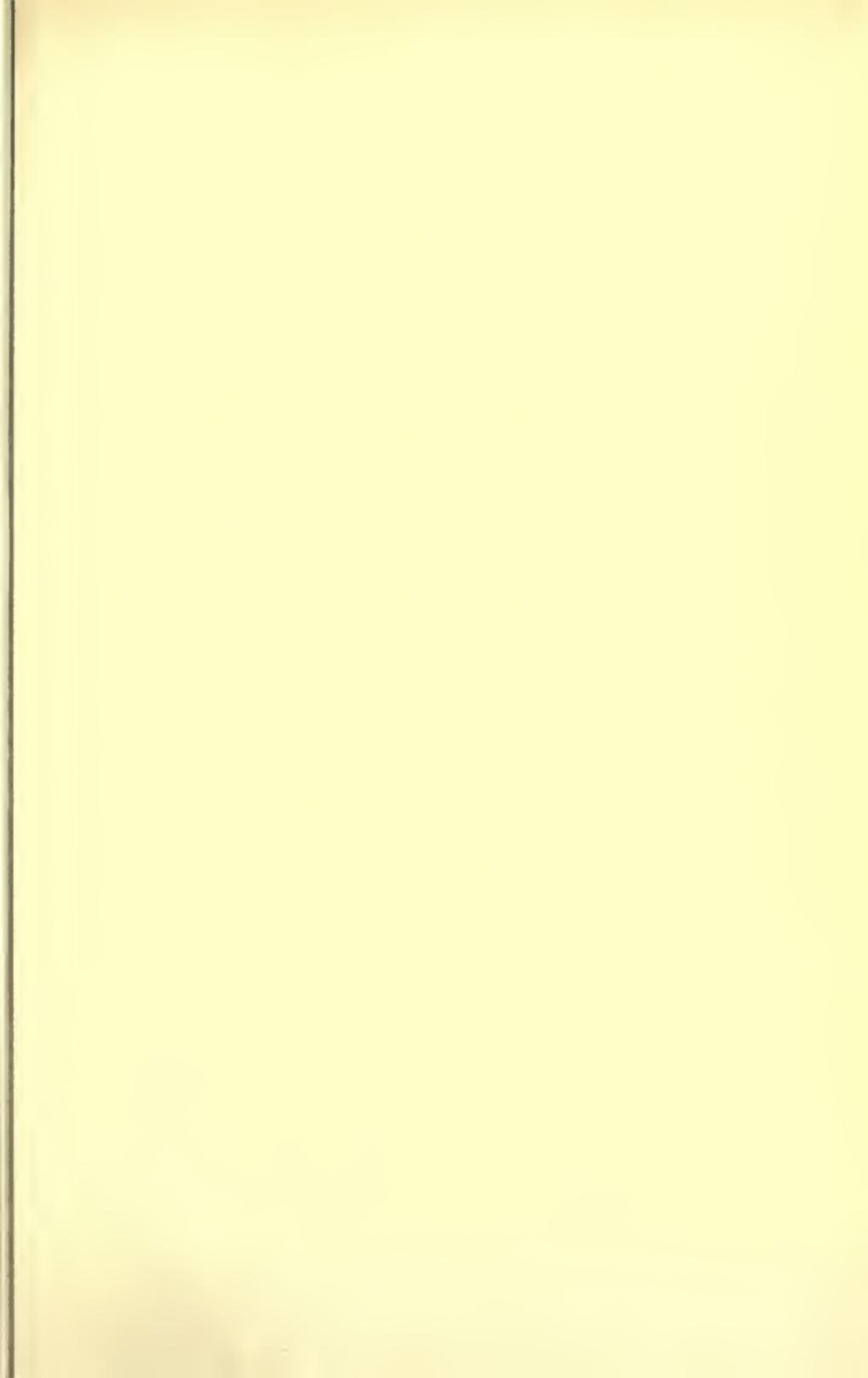
QUI HOC UOLUMINE CONTINENTUR.

	pag.
I. De peccatorum meritis et remissione et de baptismo paruulorum ad Marcellinum libri tres	3
II. De spiritu et littera liber unus	155
III. De natura et gratia liber unus	233
IV. De natura et origine animae libri quattuor	303
V. Contra duas epistulas Pelagianorum libri quattuor	423

BR

60

C6
▼ 60

Augustine, St.

De peccatorum ... (C S E L v. 60)

(ST. Augustine, sect 8, p. 1)

A366

get. P. 1

BR

60

.C6

v 60

